INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

Volumul LXXX

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2006

vol. LXXX

Centrul de Informare
şi Documentare Economică
Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂȚĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIȚULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare:
Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu“. Reproducerea, fie şi parțială şi pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-265-7 Apărut 2020

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2006

vol. LXXX

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
VOLUMUL LXXX

PROBLEME ECONOMICE NR. 214-215-216-217/2006 _____ 1

ELEMENTE DEFINITORII ALE PLANULUI NAȚIONAL DE DEZVOLTARE 2007-2013 3

INTRODUCERE 7

CAPITOLUL 1. PRIORITĂȚI ALE DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE PENTRU PERIOADA 2007-2013 11

CAPITOLUL 2. DIRECȚII STRATEGICE DE EVOLUȚIE A INDUSTRIEI ŞI A SECTOARELOR INDUSTRIALE 37

2.1. Repere 37

2.2. Scenarii privind evoluția posibilă a nivelului unor indicatori relevanți pe ansamblul industriei şi pe sectoarele acesteia, la orizontul anului 2013 40

CAPITOLUL 3. DIRECȚII DE ACȚIUNE ŞI MĂSURI NECESARE APLICĂRII CU SUCCES A POLITICILOR VIZÂND CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII INDUSTRIALE 63

CAPITOLUL 4. DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII CALITĂȚII ŞI STIMULAREA APLICĂRII LEGISLAȚIEI ARMONIZATE ÎN DOMENIILE REGLEMENTATE 71

CAPITOLUL 5. DEZVOLTAREA CAPACITĂȚII DE ECOLOGIZARE A PRODUSELOR ŞI A PROCESELOR DE FABRICAȚIE 76

CAPITOLUL 6. CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL ÎNTREPRINDERILOR MICI ŞI MIJLOCII 84

CAPITOLUL 7. PARTICIPAREA INVESTIȚIILOR STRĂINE LA DEZVOLTAREA ECHILIBRATĂ, SOCIOECONOMICĂ A TUTUROR REGIUNILOR ȚĂRII 92

CAPITOLUL 8. IMPORTANȚA DEZVOLTĂRII URBANE ŞI ROLUL PROGRAMELOR DE DEZVOLTARE URBANĂ ÎN CONTEXTUL VIITOAREI POLITICI REGIONALE A UE, DUPĂ ANUL 2006 99
8.1. Obiective 103
8.2. Identificarea priorităților naționale de dezvoltare pentru perioada 2007-2013 109
8.3. Stabilirea obiectivelor pentru realizarea acestor priorități şi cuantificarea indicatorilor pentru monitorizarea lor 112

CAPITOLUL 9. EZVOLTAREA ŞI MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII DE TRANSPORT 116
9.1. Obiective strategice 118

CAPITOLUL 10. AGRICULTURA, DEZVOLTAREA RURALĂ ŞI PESCUITUL 130
10.1. Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale prin diversificarea economiei rurale 135
10.2. Dezvoltarea economică durabilă a fermelor şi a exploatațiilor forestiere 136
10.3. Creşterea competitivității sectoarelor agricol şi forestier şi adaptarea ofertei la cerințele pieței 137
10.4. Promovarea inițiativelor locale prin încurajarea acțiunilor de tip „LEADER+” 141
10.5. Asigurarea pescuitului durabil şi dezvoltarea acvaculturii 141

CAPITOLUL 11. PROTEJAREA ŞI ÎMBUNĂTĂȚIRE A CALITĂȚII MEDIULUI 144

CAPITOLUL 12. RESURSELE UMANE 173

CAPITOLUL 13. PRIORITĂȚI DE DEZVOLTARE ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII 195

BIBLIOGRAFIE 198

PROBLEME ECONOMICE NR. 218/2006 201

CURSUL DE SCHIMB DE ECHILIBRU 203

1. INTRODUCERE 207

2. TEORIA MODELĂRII CURSULUI DE SCHIMB A MONEDEI 209

3. FUNDAMENTE TEORETICE ALE MODELULUI BEER 215
3.1. Criterii în alegerea modelului 215
3.2. Modele ale cursului de schimb de echilibru 216
3.3. Ecuația modelului BEER 219

ANEXĂ 223

REFERINȚE 225

PROBLEME ECONOMICE NR. 219/2006 _____ 227

NUPȚIALITATEA ŞI DIVORȚIALITATEA DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL CELEI DE-A DOUA TRANZIȚII DEMOGRAFICE 229

REZUMAT 233

INTRODUCERE 234

1. CEA DE-A DOUA TRANZIȚIE DEMOGRAFICĂ ÎN EUROPA 235
1.1. Caracteristicile fenomenului 235
1.2. Puncte de vedere 236

2. CONTEXTUL POLITICO-ECONOMIC ŞI CĂSĂTORIILE ÎN ROMÂNIA 239
2.1. Perioada socialistă 240
2.2. Perioada tranziției spre economia de piață 242

3. MODELUL NUPȚIAL ROMÂNESC 245
3.1. Caracteristici generale 245
3.2. Intrarea tânărului în faza de adult 252

4. STABILITATEA FAMILIEI 258
4.1. Durata medie a căsătoriei desfăcute prin divorț 258
4.2. Caracteristici ale divorțialității 259

5. ÎN LOC DE CONCLUZII 265

BIBLIOGRAFIE 270

PROBLEME ECONOMICE NR. 220/2006 _____ 271

MODELE DE DETERMINARE A NIVELULUI CURSULUI DE SCHIMB NOMINAL ŞI REAL 273

INTRODUCERE _____ 277

CAPITOLUL I. MODELE DE DETERMINARE A NIVELULUI CURSULUI DE SCHIMB NOMINAL ŞI REAL..... 279
1.1. Literatura empirică relevantă 279
1.2. Modele relevante ale cursului de schimb 282

CAPITOLUL II. MODELUL FEER – UN MODEL AL ECHILIBRULUI CURSULUI DE SCHIMB 289
2.1. Considerații privind conceptul FEER 289
2.2. Prezentarea modelului FEER 291

CONCLUZII 296

BIBLIOGRAFIE..... 297

PROBLEME ECONOMICE NR. 221/2006 _____ 299

SEMNIFICAȚIA SEMINARULUI METODOLOGIA ŞI LOGICA CUNOAŞTERII ECONOMICE – NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN .. 301

ARGUMENT: DE CE UN SEMINAR NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN? 305

I. SUGESTII EPISTEMOLOGICE ÎN *LEGEA ENTROPIEI ŞI PROCESUL ECONOMIC* 307

1. INTRODUCERE 309

2. TEORETICITATE ŞI PREVIZIUNE ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ 311
2.1. Sugestia 1 311
2.2. Sugestia 2 314
2.3. Sugestia 3 316
2.4. Sugestia 4 319

3. CONCLUZII ŞI REMARCI FINALE 324

4. NOTE, COMENTARII ŞI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE 326

II. ECONOMIA GÂNDIRII UMANE ŞI TRANSPUNEREA SA ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ 332

REZUMAT 332

1. O ÎNTREBARE CARE AŞTEAPTĂ UN RĂSPUNS 333

2. NEVOIA DE REFORMULARE A ÎNTREBĂRII 336

3. CONSTRÂNGERI ŞI REZULTATE SURPRINZĂTOARE ALE EXERCIȚIULUI ECONOMIEI 338

4. REVENIREA LA ÎNTREBAREA INIȚIALĂ 341

5. EXOGENIZAREA ECONOMIEI GÂNDIRII UMANE 343

6. BIBLIOGRAFIE DE BAZĂ 348

PROBLEME ECONOMICE NR. 222/2006 _____ 349

POLITICA CURSULUI DE SCHIMB VALUTAR ÎN ROMÂNIA, ÎN PERSPECTIVA ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ 351

CAPITOLUL I. PRINCIPALELE TENDINȚE ALE POLITICII CURSULUI DE SCHIMB ÎN ROMÂNIA, DUPĂ ANUL 1990 355

1.1. Politica cursului de schimb, pe perioada 1990-1993 355

1.2. Politica cursului de schimb, pe perioada 1994 – 1996 356

1.3. Politica cursului de schimb în perioada 1997 – 2006 360

1.4. Efectele politicii cursului de schimb, în perioada de după 1990 .. 370

CAPITOLUL II. CURSUL DE SCHIMB AL ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL ADERĂRII LA UNIUNEA ECONOMICA ŞI MONETARĂ 372

2.1. Criteriile de la Maastricht 372

2.2. Moneda unică – EURO 374

CONCLUZII 378

BIBLIOGRAFIE 383

PROBLEME ECONOMICE NR. 223-224/2006 _____ 389

UNELE REPERE PENTRU STUDIUL PRODUCTIVITĂȚII ÎN ECONOMIA EUROPEANĂ ACTUALĂ 391

1. CADRUL DE ANALIZĂ A PRODUCTIVITĂȚII ŞI COMPETITIVITĂȚII 395

2. DEFINIREA PRODUCTIVITĂȚII TOTALE ŞI PARȚIALE ÎN ECONOMIE 401

3. INDICATORI DE PRODUCTIVITATE ÎN ECONOMIA CONTEMPORANĂ 414

4. PRODUCTIVITATEA PARȚIALĂ ŞI LEGEA RANDAMENTELOR DESCRESCÂNDE 427

5. UNELE CERINȚE PRIVIND CALCULUL AVANTAJELOR COMPARATIVE DIN PERSPECTIVA EFICIENȚEI 441

6. PREMISE ŞI DESCHIDERI 456

BIBLIOGRAFIE 457

PROBLEME ECONOMICE NR. 225/2006 _____ 461

PROCEDURA CODECIZIEI ÎN CADRUL UNIUNII EUROPENE. PREVEDERILE TRATATELOR DE LA MAASTRICHT ŞI AMSTERDAM 463

MOTIVAȚIE 467

INTRODUCERE 468

CAPITOLUL I. DE LA COMUNITATEA EUROPEANĂ A CĂRBUNELUI ŞI OȚELULUI LA TRATATUL UNIUNII EUROPENE 472

CAPITOLUL II. TRATATUL DE LA MAASTRICHT 478

CAPITOLUL III. PROCEDURA CODECIZIEI 482

CAPITOLUL IV. TRATATUL DE LA AMSTERDAM 500

PROBLEME ECONOMICE NR. 226-227/2006 _____ 507

SCHEMA GENERALIZATĂ MANOILESCU PRIVIND SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI. O PREZENTARE GENERALĂ 509

SUMAR 513

SUMAR AL AUTORULUI 515

1. CADRUL GENERAL DE OBSERVARE A AVANTAJULUI COMPARATIV: BARTERUL A DOUĂ ENTITĂȚI ECONOMICE CU DOUĂ PRODUSE 518

2. SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI CONTRA MONEDĂ 533

3. AVANTAJUL COMPARATIV ÎN SCHIMBUL BARTER PRIN MODIFICAREA PREȚURILOR INTERNE ÎN BAZA COSTURILOR DE COMERȚ 542

4. RELAȚIA DINTRE AVANTAJUL COMPARATIV ŞI CEL ABSOLUT ÎN SCHIMBUL DE BUNURI 560

5. EXTINDEREA APLICĂRII AVANTAJULUI COMPARATIV ÎN SCHIMBURILE INTERNE 567

6. IMPORTUL ŞI EXPORTUL DE VALOARE NAȚIONALĂ ÎN SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI 576

7. UNELE PREMISE ŞI DESCHIDERI 580

BIBLIOGRAFIE 583

ANEXĂ 586

PROBLEME ECONOMICE NR. 228-229/2006 593

PRINCIPIUL AVANTAJULUI COMPARATIV – ÎNTRE VALABILITATEA GENERALĂ *ŞI DEMITIZAREA SA* 595

REZUMAT 599

1. VALABILITATEA GENERALĂ A PRINCIPIULUI AVANTAJULUI COMPARATIV 600
   1.1. Schema generalizată Manoilescu (etapa I). O tratare exhaustivă 603
   1.2. Frontiera posibilităților de producție şi specializarea în producția mondială 618
   1.3. Etapa a II-a a schemei generalizate. Productivitatea națională 624

2. UNELE REPERE PRIVIND DEMITIZAREA AVANTAJULUI COMPARATIV 632
   2.1. Repere privind cadrul de folosire (limitată) a schemei analitice generalizate Manoilescu 633

2.2. Unele explicații sumare referitoare la alți algoritmi de bază ai schemei generalizate 640
2.3. Limitele de folosire a principiului avantajului comparativ în actele de schimb 644
2.4. Delimitarea obiectului ştiinței economice din perspectiva studierii schimburilor comerciale 652

3. PREMISE ŞI DESCHIDERI 658

BIBLIOGRAFIE 661

PROBLEME ECONOMICE NR. 230-231-232/2006 _____ 665

ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE PUBLICE 667

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE 671
1.1. Conceptul de serviciu public 671
1.2. Administrarea sectorului public 673
1.3. Evaluarea serviciilor publice 676
1.4. Finanțarea serviciilor/instituțiilor publice 680

2. CONSUMUL DE SERVICII - UN MODUL DISTINCT ÎN CADRUL MODELULUI DE CONSUM MINIM AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA 683

3. ACCESUL ACTUAL AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA LA SERVICIILE DISTRIBUITE PRIN INTERMEDIUL PIEȚEI 686
3.1. Caracteristici definitorii ale modelului de consum mediu al populației din România 686
3.2. Indicele prețurilor de consum 688
3.3. Cheltuielile pentru plata serviciilor în anul 2004 690

4. MECANISME ŞI FACTORI CARE INFLUENȚEAZĂ ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE ADMINISTRATIVE 695
4.1. Capital social-capital relațional. Stocul de relații utile şi importanța lui în contextul societății româneşti 695
4.2. Neîncrederea în instituții şi corupția 699
4.3. Bariere de acces la serviciile publice 704
4.4. Costuri economice şi sociale ale (non) accesului la unele servicii administrative 705

5. ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE MEDICALE 720
5.1. Factori medicali, sociali şi economici cu influență asupra accesului..... 720
5.2. Prognoza demografică şi direcții largi de acțiune în sfera medicală 725
5.3. Finanțarea activităților preventive 726
5.4. Pachetul de servicii şi accesul la medicamente 728
5.5. Analiza principalelor probleme de morbiditate şi mortalitate legate de accesul la serviciile de sănătate..... 732
5.6. Accesul la sănătate al grupurilor vulnerabile..... 736

6. SERVICIILE DE SALUBRITATE PUBLICĂ DIN BUCUREŞTI 741
6.1. Instituții naționale şi atribuții..... 741
6.2. Impactul serviciilor publice de salubritate asupra calității vieții populației 746
6.3. Implicarea societății civile în acțiuni vizând îmbunătățirea serviciilor de salubritate 752

7. ACCESUL LA UTILITĂȚILE PUBLICE – FACTOR MAJOR DE CONDIȚIONARE A CONSUMULUI DE ENERGIE AL POPULAȚIEI .. 755
7.1. Resursele şi consumul de energie al populației 755
7.2. Protecția socială a populației cu venituri mici față de creşterile prețurilor la energie..... 763

8. SERVICIILE DE TRANSPORT 768
8.1. Mijloacele şi activitățile de transport călători 768
8.2. Drumurile publice 770
8.3. Transportul interurban şi internațional de pasageri 772

9. SERVICIILE DE TELECOMUNICAȚII 775
9.1. Servicii de poştă, telefonie şi telegrafie..... 775
9.2. Comunicațiile radio şi televiziune..... 776

10. ARMONIZAREA LEGISLATIVĂ A SERVICIILOR PUBLICE DIN ROMÂNIA CU ACQUIS-UL COMUNITAR..... 779
10.1. Implicații ale acquis-ului comunitar pentru serviciile publice din România 779
10.2. Serviciile publice de gospodărie comunală 780
10.3. Serviciile publice de alimentare cu apă şi de canalizare 782
10.4. Serviciile publice de salubrizare 783

10.5. Serviciul public de iluminat 785
10.6. Serviciile publice de administrare a domeniului public şi privat .. 786

BIBLIOGRAFIE 787

PROBLEME ECONOMICE NR. 233/2006 _____ 793

INDUSTRIILE MASS-MEDIA (I) – CONCEPTE, STRUCTURI, FRONTIERE 795

CAPITOLUL 1. DELIMITAREA DOMENIULUI: DEFINIȚII ŞI CRITERII DE CLASIFICARE 799
1.1. Termeni-cheie şi concepte conexe 799
1.2. Criterii de clasificare a mijloacelor de comunicare în masă 800

CAPITOLUL 2. STRUCTURILE SISTEMULUI MASS-MEDIA 806
2.1. Industriile audiovizuale 806
2.2. Industria presei tipărite 813

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 818

PROBLEME ECONOMICE NR. 234/2006 _____ 819

ECONOMIA ROMÂNIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 821

1. O SINTEZĂ A EVOLUȚIEI CADRULUI INSTITUȚIONAL. IMPACTUL ASUPRA RITMURILOR DE CREŞTERE ECONOMICĂ 825

2. PRINCIPALII INDICATORI DE CUANTIFICARE A RITMULUI CREŞTERII ECONOMICE ÎN ROMÂNIA, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA 828

3. PERIODIZAREA EVOLUȚIEI ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA 829

4. CORELAȚIA DINTRE DINAMICA VENITULUI NAȚIONAL ŞI CEA A PRODUSULUI SOCIAL ÎN PERIOADA 1950-1989 833

5. EVOLUȚIA PIB ÎN ROMÂNIA, ÎN ANII 1980 839

6. DINAMICA ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXT CENTRAL-EUROPEAN, ÎN ULTIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XX-LEA ... 843

ANEXE 847

BIBLIOGRAFIE 851

PROBLEME ECONOMICE NR. 235-236/2006 853

VENITURILE POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA – COMPARAȚII CU STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE – 855

1. PRECIZĂRI METODOLOGICE 859

2. VENITURILE POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA 863
   2.1. Nivelul veniturilor disponibile 863
   2.2. Structura veniturilor 864
   2.3. Distribuția veniturilor 869

3. VENITURILE POPULAȚIEI DIN STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE 877
   3.1. Veniturile disponibile: nivel şi distribuție 877
   3.2. Formarea şi structura veniturilor 883

ANEXE 894

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ŞI SURSE DE DATE 922

INDEX DE AUTORI 923

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 214-215-216-217/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIA INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

ELEMENTE DEFINITORII ALE PLANULUI NAȚIONAL DE DEZVOLTARE 2007-2013

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Volumul de față prezintă tema
“Elemente definitorii ale planului național de dezvoltare 2007-2013”

în cadrul
Programului național de cercetare CERES

Proiectul prioritar – PP 14
“Elaborarea analizelor macroeconomice şi a analizelor economico-sociale sectoriale pentru fundamentarea planului național de dezvoltare (PND) 2007-1013”

Coordonator:
Centrul de Economia Industriei şi Serviciilor al Academiei Române

CUPRINS

INTRODUCERE.....7

CAPITOLUL 1. PRIORITĂȚI ALE DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE PENTRU PERIOADA 2007-2013 11

CAPITOLUL 2. DIRECȚII STRATEGICE DE EVOLUȚIE A INDUSTRIEI ŞI A SECTOARELOR INDUSTRIALE.....37

2.1. Repere.....37

2.2. Scenarii privind evoluția posibilă a nivelului unor indicatori relevanți pe ansamblul industriei şi pe sectoarele acesteia, la orizontul anului 2013 40

CAPITOLUL 3. DIRECȚII DE ACȚIUNE ŞI MĂSURI NECESARE APLICĂRII CU SUCCES A POLITICILOR VIZÂND CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII INDUSTRIALE 63

CAPITOLUL 4. DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII CALITĂȚII ŞI STIMULAREA APLICĂRII LEGISLAȚIEI ARMONIZATE ÎN DOMENIILE REGLEMENTATE.....71

CAPITOLUL 5. DEZVOLTAREA CAPACITĂȚII DE ECOLOGIZARE A PRODUSELOR ŞI A PROCESELOR DE FABRICAȚIE.....76

CAPITOLUL 6. CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL ÎNTREPRINDERILOR MICI ŞI MIJLOCII.....84

CAPITOLUL 7. PARTICIPAREA INVESTIȚIILOR STRĂINE LA DEZVOLTAREA ECHILIBRATĂ, SOCIOECONOMICĂ A TUTUROR REGIUNILOR ȚĂRII 92

CAPITOLUL 8. IMPORTANȚA DEZVOLTĂRII URBANE ŞI ROLUL PROGRAMELOR DE DEZVOLTARE URBANĂ ÎN CONTEXTUL VIITOAREI POLITICI REGIONALE A UE, DUPĂ ANUL 2006 99

8.1. Obiective 103

8.2. Identificarea priorităților naționale de dezvoltare pentru perioada 2007-2013 109

8.3. Stabilirea obiectivelor pentru realizarea acestor priorități şi cuantificarea indicatorilor pentru monitorizarea lor.....112

CAPITOLUL 9. EZVOLTAREA ŞI MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII DE TRANSPORT 116
9.1. Obiective strategice 118

CAPITOLUL 10. AGRICULTURA, DEZVOLTAREA RURALĂ ŞI PESCUITUL 130
10.1. Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale prin diversificarea economiei rurale 135
10.2. Dezvoltarea economică durabilă a fermelor şi a exploatațiilor forestiere 136
10.3. Creşterea competitivității sectoarelor agricol şi forestier şi adaptarea ofertei la cerințele pieței 137
10.4. Promovarea inițiativelor locale prin încurajarea acțiunilor de tip „LEADER+” 141
10.5. Asigurarea pescuitului durabil şi dezvoltarea acvaculturii 141

CAPITOLUL 11. PROTEJAREA ŞI ÎMBUNĂTĂȚIRE A CALITĂȚII MEDIULUI ... 144

CAPITOLUL 12. RESURSELE UMANE 173

CAPITOLUL 13. PRIORITĂȚI DE DEZVOLTARE ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ... 195

BIBLIOGRAFIE 198

INTRODUCERE

Activitatea economică a României s-a înscris, în ultimii ani, într-o evoluție descendentă, determinată de inconsecvența politicilor macroeconomice, de menținerea arieratelor în economie, precum şi de lipsa de fermitate în încercarea de eliminare a întreprinderilor neperformante din economie şi de restructurare a întreprinderilor mari din sectorul public şi a regiilor autonome.

Măsurile de politică macroeconomică întreprinse în anul 2000, în conformitate cu Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu, au stopat declinul economic şi au asigurat o creştere a produsului intern brut, în condițiile revigorării procesului investițional şi a exportului. Astfel, anul 2000 a reprezentat anul începerii revigorării economiei româneşti, confirmând înscrierea economiei pe traiectoria creşterii economice, ilustrând totodată capacitatea sa de a înregistra niveluri ridicate de creştere, care să permită apropierea țării noastre de țările comunitare. Totuşi, procesul de reformă nu a avut consistența dorită, ceea ce a determinat persistența unor dezechilibre macroeconomice reflectate în evoluția structurală a unor indicatori şi, mai ales, în evoluția eficienței la nivel macroeconomic.

În anii 2001-2002, economia a înregistrat o combinație de creştere economică puternică, dezinflație şi scădere a deficitului contului curent, cu caracteristici care îi conferă sustenabilitate pe termen mediu. Nivelurile cantitative, dar mai ales schimbările calitative din economie – rezultat direct al reformei – ilustrează faptul că s-au înregistrat progrese deosebite pe linia creării unei economii de piață funcționale. Realizările sunt cu atât mai semnificative cu cât ele au fost obținute într-un context extern mai puțin favorabil.

În sinteză, principalele progrese în direcția îndeplinirii criteriilor economice de aderare au fost următoarele:

- stabilizarea macroeconomică şi amplificarea creşterii economice, în vederea îmbunătățirii convergenței cu nivelul de dezvoltare a statelor membre UE; nivelul creşterii economice a fost, din anul 2001 şi până în prezent, printre cele mai ridicate din țările candidate;
- pe baza rezultatelor economice, agențiile de *rating* au redus riscul de țară pentru România, ceea ce a permis accesul pe piețele externe de capital în condiții favorabile de dobândă. Cele mai mari agenții internaționale de *rating* – Fitch Ibca, Standard and Poors şi Moody's Investors Service – au actualizat de trei ori în sens pozitiv *rating*-ul acordat României, sub aspectul aprecierilor legate de condițiile de investire în România;
- realizarea sustenabilității contului curent prin reducerea în anul 2002 a deficitului, ca urmare a dinamicii superioare a exportului de bunuri şi ser-

vicii în raport cu importurile; finanțarea deficitului de cont curent s-a realizat în cea mai mare parte din investiții directe şi de portofoliu;

- îmbunătățirea economisirii interne şi creşterea pronunțată a investițiilor, ceea ce ilustrează, între altele, atingerea stabilității macroeconomice;
- îmbunătățirea sustenabilității finanțelor publice, caracterizată prin controlul strict al deficitului bugetar şi îmbunătățirea gradului de colectare; politica fiscală a sprijinit reducerea deficitelor;
- reducerea pronunțată a inflației, anul 2002 fiind primul an în care *mix*-ul coerent şi echilibrat de politici macroeconomice aduce nivelul înregistrat al inflației sub ținta programată;
- continuarea accelerată a reformelor structurale, respectiv a privatizării şi a restructurării, ajungându-se ca, pentru prima dată după 60 de ani, sectorul privat să devină preponderent în structura capitalului social;
- îmbunătățirea semnificativă a mediului de afaceri, perfecționarea legislației privind falimentul şi implementarea acesteia;
- în anul 2002, creşterea productivității, la care se adaugă o creştere moderată a salariilor la nivelul întregii economii, a menținut competitivitatea în ciuda aprecierii monedei naționale;
- întărirea disciplinei salariale, cu precădere în sectorul de stat, ilustrată de majorarea salariului real în perioada 2001-2002 sub nivelul creşterii economice, dar şi de evitarea potențialelor derapaje cauzate de majorarea salariului minim în economie (această majorare nu s-a reflectat în creşterea inflației şi nici în depăşirea nivelurilor prognozate ale câştigurilor salariale);
- dezvoltarea sectorului financiar şi facilitarea accesului IMM-urilor la finanțare, ilustrată prin creşterea ponderii creditului pe termen mediu şi lung în total credite de la 29,1% în anul 2001, la 33,8% în anul 2002 prin constituirea fondului de garantare a creditelor IMM-urilor şi printr-o politică activă a dobânzilor.

Ținând seama de evaluările şi criteriile UE cu privire la afirmarea unei economii de piață funcționale, principalul obiectiv al politicilor macroeconomice pentru perioada 2001-2005, stabilit prin Programul economic de preaderare, a fost identificat ca fiind stabilizarea economiei şi aşezarea ei pe o traiectorie de creştere durabilă, cu scopul final de creştere a standardului de viață şi de reducere, în continuare, a decalajului care separă România de standardele medii ale Uniunii Europene. Creşterea economică va asigura în acelaşi timp condiții favorabile pentru accelerarea reformei structurale a economiei şi a privatizării, prin reducerea costurilor sociale antrenate de aceste procese.

Estimările privind evoluția viitoare a economiei româneşti au ținut seama de o serie de ipoteze care decurg din Programul de guvernare 2001-2004:

- relansarea cererii interne, fără a se neglija rolul cererii externe;
- îmbunătățirea sensibilă a raportului dintre componentele cererii interne, în favoarea acumulării;
- politica veniturilor care susține procesul de dezinflație;
- revigorarea producției interne – industrie, construcții – în cadrul căreia se detaşează industria prelucrătoare;
- modificarea structurii exporturilor româneşti în favoarea produselor de prelucrare superioară;
- reducerea graduală a ratei inflației;
- îmbunătățirea utilizării resurselor de muncă;
- îmbunătățirea stabilității sistemului financiar şi bancar şi finalizarea reformei sistemului fiscal;
- dezvoltarea unui mediu de afaceri funcțional şi atractiv;
- reducerea arieratelor financiare şi dezvoltarea unei politici bugetare relaxate.

Opțiunile strategice care stau la baza configurării politicii macroeconomice pentru perioada următoare sunt următoarele:

- asigurarea creşterii economice;
- realizarea unei macrostabilizări consolidate prin asigurarea unor progrese semnificative în cadrul reformei structurale şi în domeniul disciplinei financiare;
- îmbunătățirea substanțială a mediului de afaceri pe baza asigurării unui cadru economico-financiar şi legal corespunzător;
- accelerarea şi aprofundarea în mod coerent a reformei fiscale – prin reducerea gradului de fiscalitate, îmbunătățirea controlului cheltuielilor bugetare, sporirea eficienței colectării impozitelor şi taxelor;
- accelerarea procesului de privatizare şi restructurare, pe baza principiului „privatizare pentru relansare”, astfel încât transferul de proprietate să se concretizeze în capitalizare, modernizare, investiții;
- promovarea unor politici coerente, compatibile cu cele ale Uniunii Europene vizând:
  - restructurarea selectivă a economiei;
  - dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii fizice, ştiințifice şi sociale;
  - revitalizarea industriilor cu potențial competitiv;
  - construirea unei agriculturi în concordanță cu potențialul natural, economic şi uman de care dispune România;
  - sprijinirea activităților bazate pe tehnologia informației;

- dezvoltarea turismului;
- diversificarea sectorului terțiar, astfel încât, în momentul aderării, România să fie capabilă să facă față presiunilor concurențiale din cadrul UE.

În consecință, opțiunile strategice care stau la baza politicii macroeconomice pentru perioada 2003-2006 şi în continuare se concretizează pe următoarele **ținte prioritare:**

- asigurarea continuității şi sustenabilității procesului de creştere economică;
- finalizarea procesului de privatizare şi restructurare a societăților comerciale;
- atragerea unui volum sporit de investiții străine directe;
- modernizarea structurală a economiei prin dezvoltarea ramurilor şi subramurilor industriale competitive şi purtătoare de progres tehnic;
- îmbunătățirea competitivității şi a flexibilității economiei în raport cu cererea internă şi externă, prin dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici şi mijlocii, îmbunătățirea mediului concurențial şi a climatului de afaceri, intensificarea procesului investițional, promovarea investițiilor străine directe şi de portofoliu;
- promovarea mobilității forței de muncă;
- stimularea exporturilor şi realizarea importurilor la niveluri care să asigure o contribuție pozitivă a sectorului extern la creşterea economică, îmbunătățirea structurii şi diversificarea regională a exporturilor;
- îmbunătățirea performanțelor macroeconomice şi a eficienței; creşterea gradului de profitabilitate; diminuarea substanțială a arieratelor; creşterea productivității muncii; reducerea stocurilor;
- accelerarea şi aprofundarea în mod coerent a reformei fiscale;
- promovarea unor politici coerente, compatibile cu mecanismele Uniunii Europene, creându-se astfel condițiile ca, la momentul aderării, România să fie capabilă să facă față presiunilor concurențiale din cadrul UE.

Evaluarea stării actuale economice şi sociale a domeniilor şi sectoarelor de activitate, coroborată cu analiza SWOT a acestora, precum şi observațiile făcute de beneficiar (ministrul Finanțelor) la studiile efectuate în cele două etape anterioare, au dus la identificarea elementelor definitorii ale PND 2007-2013. Prioritățile naționale de dezvoltare pentru perioada 2007-2013, obiectivele pentru realizarea acestora, precum şi indicatorii pentru monitorizarea lor sunt prezentați în acest studiu, diferențiat pe fiecare prioritate şi domeniu de activitate în parte.

CAPITOLUL 1
PRIORITĂȚI ALE DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE PENTRU PERIOADA 2007-2013

Corneliu RUSSU,
Nicoleta HORNIANSCHI

Participarea eficientă a României la fluxurile comerciale internaționale şi îndeplinirea condițiilor de integrare în Uniunea Europeană depind, în măsură hotărâtoare, de îmbunătățirea eficienței producției şi comerțului, acesta constituind obiectivul clar exprimat al politicii industriale şi cea mai imperativă sarcină ce stă în fața industriei româneşti.

România a realizat progrese notabile în direcția ajustării structurale a activității industriale, dar o serie de deficiențe majore persistă, determinând şi explicând competitivitatea în general precară a unei bune părți a produselor şi sectoarelor industriale, consecință nemijlocită a desfăşurării în perioada 1990-1999 a procesului de reformă fără o direcție precisă şi fără repere sigure de referință şi priorități judicios stabilite.

Documentul oficial de politică industrială a României adoptat în anul 2002 oferă repere pentru depăşirea întârzierilor şi deficiențelor menționate.

În lumina reperelor definite în documentul oficial de politică industrială a României, aprobat prin HG nr. 657/2002, precum şi a concluziilor rezultate din analiza efectuată cu privire la situația actuală a industriei în ansamblu şi a sectoarelor industriale, se pot identifica principalele coordonate pe care trebuie să se înscrie în viitor politica industrială practicată de Executiv pentru creşterea competitivității economice şi dezvoltarea economiei bazate pe cunoaştere.

Schița Planului național de dezvoltare pentru perioada 2007-2013 prevede o serie de priorități strategice, între care prioritatea numărul 1 este: creşterea competitivității economice şi dezvoltarea economiei bazate pe cunoaştere.

Pentru industria prelucrătoare, obiectivul strategic definit este „creşterea productivității, a competitivității industriale şi crearea condițiilor favorabile activităților industriale, concomitent cu respectarea cerințelor de mediu ale Uniunii Europene”, pentru realizarea acestuia fiind definite direcții generale de acțiune, în privința cărora facem considerațiile şi propunem măsurile prezentate în continuare.

DIRECȚIA GENERALĂ 1: CREŞTEREA PRODUCTIVITĂȚII, A COMPETITIVITĂȚII INDUSTRIALE ŞI CREAREA CONDIȚIILOR FAVORABILE ACTIVITĂȚILOR INDUSTRIALE

Este o realitate conturată de concluziile a numeroase studii şi analize efectuate după anul 1990 de organisme guvernamentale, institute de cercetări, firme de consultanță prestigioase pe plan internațional, potrivit cărora produsele şi sectoarele industriale româneşti prezintă un nivel în general redus de competitivitate, ilustrat sintetic de evoluția nefavorabilă a valorii adăugate brute în industrie care s-a situat permanent după anul 1995 sub cea a producției industriale, semnificând realizarea unui consum de resurse superior valorii nou create.

Concluziile finale rezultate din cele ale unor cercetări de referință pe tema competitivității produselor şi sectoarelor industriale româneşti, pot fi sintetizate astfel:

- principalii factori care determină nivelul competitivității – costul şi calitatea produselor – sunt, în cadrul produselor industriale româneşti, grevați de situația existentă în cea mai mare parte a unităților industriale: acestea, în majoritate, dispun de forță de muncă de calificare corespunzătoare, dar sunt supraîncadrate cu personal şi au un capital tehnic uzat moral în bună parte şi puțin flexibil, ceea ce determină un nivel modest al productivității totale a factorilor, cu efecte nefavorabile asupra competitivității;
- industria românească prezintă o distribuție inegală a avantajelor comparative între industriile capital-intensive şi cele muncă-intensive, în sensul că are o poziționare favorabilă în schimburile comerciale externe în industriile mari consumatoare de forță de muncă şi o poziționare defavorabilă în industriile determinate tehnologic. Absența specializării tehnologice a producției şi exportului românesc rezultă, de exemplu, din statisticile OCDE, care atestă că România se situează, în ceea ce priveşte ratele de acoperire comercială pentru industriile înalt şi mediu tehnologice, sensibil în urma nu numai a celor mai puțin dezvoltate țări din Uniunea Europeană (Grecia, Portugalia, Spania) dar şi a celor mai avansate dintre țările candidate (Republica Cehă, Polonia, Ungaria);
- avantajele competitive în producție şi export ale unor sectoare ale industriei prelucrătoare rezidă deci în costurile scăzute ale muncii, produsele rezultate fiind, firesc, de joasă tehnicitate, unele material-intensive şi energo-intensive, cu valoare adăugată mică. În aceste condiții, structura exporturilor industriei româneşti spre țările Uniunii Europene continuă să păstreze modelul urmat în regimul economiei centralizate şi să fie similară celei a exporturilor țărilor în curs de dezvoltare bogate în resurse naturale;

- exporturile româneşti spre țările Uniunii Europene corespund, în proporție de circa 60%, sectoarelor care sunt muncă-intensive în aceste țări, comerțul exterior românesc prezentând astfel un raport de acoperire pozitiv pentru mărfurile care sunt muncă-intensive în Uniunea Europeană şi un raport de acoperire negativ pentru mărfurile intensive pe planurile cercetării & dezvoltării, al folosirii mâinii de lucru de înaltă calificare şi al capitalului;
- valorificarea adecvată a avantajelor competitive existente şi potențiale pe care le prezintă industria românească poate fi asigurată prin îmbunătățirea semnificativă a productivității factorilor şi prin utilizarea abilă a instrumentelor stimulative pentru formarea progresivă a unei oferte de export care să cuprindă, în proporție din ce în ce mai mare, produse de tehnicitate medie şi înaltă. O soluție în acest sens poate fi aceea a adâncirii complementarității producției industriale în raporturile România – Uniunea Europeană şi a extinderii acesteia în direcția sectoarelor de tehnicitate medie şi înaltă, prin stimularea investițiilor directe ale firmelor şi întreprinzătorilor comunitari în economia românească şi a legăturilor de parteneriat între unități productive româneşti şi unități din Uniunea Europeană.

În lumina premiselor prezentate – care definesc în mod sintetic starea actuală a industriei prelucrătoare româneşti pe planul productivității şi competitivității, a obiectivului declarat al politicii industriale şi a priorităților urmărite prin Planul național de dezvoltare 2007-2013 -, considerăm că principalele coordonate pe care trebuie să se înscrie eforturile viitoare sunt detaliate în continuare.

A. Adoptarea unui *mix* de politică industrială precumpănitor orizontală, neutrală, dar şi cu o componentă verticală, selectivă

Aceasta este o problemă nodală în definirea politicii industriale, întrucât o asemenea abordare semnifică prezența în politica respectivă a unor orientări sectoriale (sectoare sensibile), pe activități (cercetare & dezvoltare, formarea personalului, export) şi regionale, îmbinate cu orientări neutrale, de tip suportiv, care presupun intervenție guvernamentală limitată.

Pe măsura creşterii funcționalității, a consolidării cadrului instituțional şi a mecanismelor pieței, accentul se va deplasa treptat spre dimensiunea neutrală, cea activă rămânând funcțională doar pentru sectoare şi probleme speciale, corespunzător tendinței generale de limitare progresivă a implicării statului în economie.

Experiența mondială a demonstrat că, în unele cazuri, ritmul ajustărilor industriale pozitive creşte semnificativ dacă resursele sunt alocate preferențial, judicios, spre sectoarele şi firmele care prezintă avantaje comparative certe, iar

în alte cazuri țintirea selectivă a sectoarelor şi firmelor industriale a dus la rezultate îndoielnice sau chiar dezastruoase.

Coreea de Sud şi Japonia sunt cele mai frecvent citate cazuri de aplicare pe termen lung a unor politici industriale active, selective, care au determinat ritmuri înalte de creştere economică, spre deosebire de alte țări care au urmat politici bazate pe substituirea importurilor. Reuşitele cele două țări sunt explicate prin faptul că, în ciuda alocării selective de resurse, presiunile concurențiale s-au menținut, în Japonia prin organizarea de „competiții" între firme şi între sectoare, iar în Coreea de Sud prin efectul ratelor preferențiale ale dobânzilor şi prețurilor la bunurile importate asupra succesului exporturilor; de altfel, după o lungă perioadă în care au pus accentul pe substituirea intensivă a importurilor, cele două țări au deplasat centrul de greutate al politicilor lor industriale spre liberalizarea politicilor comerciale. Prin politica macroeconomică inflația a fost ținută sub control, rata reală de schimb a monedei naționale s-a apreciat în puține situații când situația a fost rapid corectată, ceea ce a permis producătorilor să se concentreze asupra creşterii competitivității fără să fie stânjeniți de schimbări frecvente ale prețurilor relative ale factorilor de producție şi ale costurilor de producție[1].

Exemplul celor două țări este ilustrativ pentru faptul că aplicarea unei politici industriale cu o accentuată dimensiune activă, abil definită şi consonantă cu politicile macroeconomice, poate determina ajustări structurale accelerate şi totodată poate duce la creşteri substanțiale ale competitivității industriale.

Armonizarea menționată este însă combătută de unii specialişti de recunoscută autoritate. Încă din 1945, de exemplu, F.A. Hayek punea la îndoială faptul că autoritățile guvernamentale care practică politica „țintirii selective" a sectoarelor industriale pot fi mai bine informate şi pot avea o privire mai bună de ansamblu a problemelor decât firmele care acționează individual[2]. A. Alam consideră, de asemenea, că practicarea unei politici industriale selective nu poate substitui cu succes funcția esențială a mecanismelor de piață în alocarea şi utilizarea eficientă a resurselor, şi că nu este posibilă abordarea concomitentă neutrală şi selectivă a sectoarelor industriale întrucât intervențiile în favoarea unor sectoare discriminează practic restul economiei[3]. La aceste argumente l-am adăuga pe cel decurgând din experiența țării noastre, potrivit căruia intervențiile guvernamentale din perioada 1990-1999 nu au produs efecte salutare asupra structurii ofertei firmelor şi sectoarelor industriale, ci au susținut mai de-

---

[1] H. Pack. *Industrial Policy: Growth Elixir or Poison?,* World Bank Research Observer, Vol. 15, No. 1/2000.

[2] F. A. Hayek. *The Use of Knowledge în Society,* American Economic Review, Vol. 35, 1945, pp. 519-530.

[3] A. Alam. *The New Trade Theory and Its Relevance for Developing Countries,* The World Bank, 1994.

grabă sectoare şi firme ineficiente, contribuind astfel la întârzierea ajustărilor structurale ale ofertei de produse industriale.

Cunoscând aceste considerente şi evidenţe empirice care constituie argumente atât pro cât şi contra adoptării unei politici industriale care să cuprindă cele două dimensiuni menţionate, apreciem că, în situaţia specifică actuală a economiei şi industriei româneşti, o asemenea abordare este de natură să asigure definirea direcţiilor strategice de creştere a competitivităţii şi de modernizare a industriei, pe de o parte, şi apărarea intereselor economiei naţionale în procesul globalizării pieţelor, pe de altă parte.

Politica industrială a României este concordantă cu principiile, orientările şi instrumentele de lucru ale Uniunii Europene cu privire la această politică, punând în mod corect accentul pe utilizarea instrumentelor specifice economiei de piaţă şi considerând că apelarea la forţele pieţei presupune disciplina strictă a tuturor agenţilor economici şi nu duce la îmbunătăţirea performanţelor în sectoarele ale căror pieţe specifice sunt deficitare şi unde nu există instituţii adecvate de sprijin sau, dacă există, îşi îndeplinesc deficitar funcţiile specifice. Politica preconizată prin documentul menţionat mai sus nu implică însă eliminarea intervenţiilor guver-namentale, justificate în cazurile de eşec al pieţelor şi atunci când soarta unor sectoare sensibile, de interes strategic, este ameninţată.

B. Valorificarea adecvată a avantajelor de locaţie

În contextul actual al globalizării, al adâncirii dependenţelor dintre economiile ţărilor lumii, capacitatea economiilor naţionale deschise larg spre competiţia mondială de a atrage resursele cu mobilitate internaţională şi de a atinge niveluri superioare ale producţiei şi ale investiţiilor autohtone şi străine depinde, în măsură apreciabilă, de avantajele de locaţie pe care le prezintă. Principalii factori care determină existenţa avantajelor de locaţie oferite investitorilor sunt:

- calitatea şi disponibilitatea pe întreg teritoriul naţional a infrastructurilor publice;
- abilitatea de a inova produse şi procese, de a le dezvolta potrivit cerinţelor pieţei interne şi ale pieţelor internaţionale;
- existenţa forţei de muncă de calificare corespunzătoare şi cu costuri nu foarte ridicate, a unui *know-how* tehnologic;
- flexibilitatea pieţelor, capacitatea acestora de a se adapta rapid şi eficace la modificările structurale ale cererii şi ofertei;
- existenţa unui cadru juridic permisiv, corect şi stabil;
- nivelul redus al impozitării.

P. Krugman oferă argumente solide în favoarea dezvoltării şi consolidării avantajelor de locație ale unei țări[1]. Potrivit acestui autor, nu țările sunt competitori pe piețele internaționale, ci firmele; țările însă pot concura pentru atragerea factorilor cu mobilitate internațională – capitalul şi forța de muncă calificată – în scopul integrării şi valorificării acestora în procesul dezvoltării lor economice.

Dintre factorii determinanți ai avantajelor de locație menționați mai sus, cei mai mulți se referă la mediul de afaceri definit, în funcție de natura factorilor, drept prietenos, de calitate, atractiv, sau, dimpotrivă, neatractiv şi chiar ostil.

Intensificarea eforturilor de îmbunătățire substanțială a infrastructurilor (de transporturi, energetică, de comunicații, de servicii publice), asigurarea stabilității şi coerenței cadrului legislativ şi reglementativ care interesează investitorii străini, investiția masivă în programe de formare şi perfecționare profesională adaptate cerințelor actuale şi de perspectivă de pe piața muncii, amplificarea şi valorificarea adecvată a potențialului inovativ la nivelul universităților, al unităților de cercetare & dezvoltare şi al firmelor sunt, de asemenea, modalități eficace de valorificare adecvată a avantajelor de locație.

Paşi semnificativi s-au făcut în aceste direcții în ultimii 4-5 ani, dar eforturile se cer amplificate în continuare. Alocarea resurselor financiare (din fonduri ale Uniunii Europene, cofinanțarea fondurilor UE de la buget, alte fonduri publice decât cele de cofinanțare, fonduri private şi împrumuturi de la instituțiile financiare internaționale) pentru realizarea priorităților Planului național de dezvoltare, în perioada 2004-2006, cu precădere spre îmbunătățirea şi dezvoltarea infrastructurilor de transport şi asigurarea protecției mediului (83,6% din totalul fondurilor în 2004, 86,0% în 2005 şi 86,5% în 2006), dovedeşte că îmbunătățirii unuia dintre factorii determinanți ai avantajelor de locație i se va acorda o atenție cu totul deosebită; îmbunătățirea acestui factor, care este şi cea mai costisitoare, trebuie conjugată însă adecvat cu ameliorarea şi consolidarea celorlalți factori menționați.

În privința creării unui mediu de afaceri favorabil, permisiv şi atractiv, România trebuie să facă paşi importanți pentru îmbunătățirea climatului existent, atragerea mai intensă a investitorilor străini şi stimularea celor autohtoni.

Într-adevăr, potrivit Studiului privind mediul de afaceri şi performanța întreprinderii (BEEPS), efectuat pentru Raportul asupra tranziției pe anul 1999 al Băncii Europene pentru Reconstrucție şi Dezvoltare şi în colaborare cu Banca Mondială, România are, comparativ cu celelalte țări aflate în tranziție, unul dintre mediile de afaceri cele mai puțin favorizante, situându-se, din acest punct de vedere, pe penultimul loc, înaintea Albaniei. Studiul s-a bazat pe răspunsu-

[1] P. Krugman. *International Competitiveness: A Dangerous Obsession*, Foreign Affairs, Vol. 73, 1994.

rile a peste 2000 de companii (publice, private şi nou intrate pe piaţă) din 20 de ţări aflate în tranziţie (din România au fost cuprinse în eşantion 125 de companii).

În ordinea descrescătoare a intensităţii restricţiilor, studiul ajunge la concluzia că, pentru toate ţările în tranziţie, ierarhia restricţiilor este următoarea: impozitarea, taxarea şi cadrul juridic – 10; inflaţia – 9; finanţarea activităţii – 8; instabilitatea politică – 8; cursul de schimb – 7; practicile anticoncurenţiale – 6; corupţia – 6; sistemul judiciar – 5; infrastructura fizică – 5; criminalitatea de stradă, hoţia, dezordinea – 4; crima organizată, mafia – 4.

Pentru România, indicele agregat al calităţii climatului de afaceri înregistrează, potrivit studiului menţionat, valori sensibil inferioare celor din celelalte ţări în tranziţie, prezentate în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1

Nivelul indicelui agregat al calităţii climatului de afaceri din România comparativ cu alte ţări în tranziţie

	Indicele agregat	Micro-guvernanţa	Macro-guvernanţa	Infrastructura fizică	Infrastructura instituţională
România	1,01	0,45	0,60	1,49	1,48
Media Europa Centrală*	1,74	0,94	1,63	2,16	1,95
Media Europa de Est**	1,37	0,74	1,38	1,81	1,53
Media CSI	1,32	0,69	0,89	1,88	1,67

***Notă**: * Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Slovacia, Slovenia, Estonia, Letonia, Lituania.*

*** Albania, Bosnia, Bulgaria, Croaţia, Macedonia, România.*

***Sursa**: BEEPS. Factorii consideraţi importanţi pentru caracterizarea calităţii climatului de afaceri au fost ierarhizaţi de respondenţi pe o scară de la 0 – obstacol major, la 3 – absenţa oricărui obstacol.*

Concluziile BEEPS indică faptul că cele mai mari dificultăţi existente în mediul de afaceri din România ţin, precumpănitor, de guvernanţa de la nivel micro şi macroeconomic şi, mai puţin, de infrastructura fizică şi de cea instituţională. Această realitate este confirmată, de altfel, şi de Carta Albă elaborată, la sfârşitul anului 1999, de Consiliul Investitorilor Străini, potrivit căreia principalele obstacole cu care se confruntă investitorii în ţara noastră sunt:

- cadrul juridic instabil şi incoerent;
- neclarificarea drepturilor de proprietate;
- sistemul contabil;
- sistemul de impozite şi taxe;
- sistemul bancar;
- sistemul de plăţi;

- pieţele de capital;
- infrastructura fizică.

C. Dezvoltarea economiei bazate pe cunoaştere

Restructurările profunde şi de amploare pe care le presupune creşterea competitivităţii economiei româneşti nu pot fi realizate cu succes fără dezvoltarea intensă a economiei bazate pe cunoaştere, materializată prin creşterea investiţiilor intangibile în cercetare & dezvoltare şi în îmbunătăţirea calitativă semnificativă a capitalului uman.

C.1. Creşterea contribuţiei CDI la creşterea productivităţii şi îmbunătăţirea competitivităţii industriale

În dezacord cu tendinţele manifestate intens în economia mondială, după anul 1989 potenţialul inovativ naţional al României a scăzut îngrijorător, realitate atestată de înrăutăţirea nivelului unor indicatori relevanţi, reducere determinată de atenţia insuficientă acordată de autorităţile publice sistemului CDI. În condiţiile în care România are ca obiectiv dezvoltarea economică accelerată şi integrarea în structurile Uniunii Europene, politica ştiinţei şi tehnologiei trebuie orientată astfel încât să asigure creşterea apreciabilă a contribuţiei domeniului la dezvoltarea de ansamblu a ţării, precum şi îndeplinirea de către România a condiţiilor de aderare la Uniune.

În acest sens, Programul de guvernare pentru perioada 2001-2004 a stabilit următoarele priorităţi ale CDI[1]:

- definirea domeniilor strategice şi finanţarea cu prioritate a cercetării ştiinţifice din aceste domenii;
- diversificarea surselor de finanţare;
- valorificarea superioară a rezultatelor cercetării şi a invenţiilor româneşti;
- adaptarea sistemului naţional de CDI la cerinţele integrării în Uniunea Europeană;
- îmbunătăţirea infrastructurii fizice a unităţilor de cercetare ştiinţifică;
- intensificarea legăturilor cercetare – industrie;
- aplicarea unui sistem îmbunătăţit de pregătire şi stimulare a specialiştilor din sector, în vederea creşterii atractivităţii acestuia pe piaţa muncii;
- crearea cadrului legislativ necesar funcţionării eficiente şi dezvoltării sistemului naţional de CDI.

Pe fondul acestor priorităţi astfel definite, începând din anul 2001 stabilirea obiectivelor şi priorităţilor sistemului naţional de CDI se face în strânsă le-

[1] Vezi “Monitorul oficial al României”, nr. 700/28 decembrie 2000.

gătură cu perspectivele integrării României în Uniunea Europeană, urmărind sporirea contribuției țării noastre în cadrul spațiului european al cercetării (SEC) prin:

- dezvoltarea suportului legislativ, instituțional şi financiar pentru asigurarea participării cercetătorilor români la programele cadru ale Uniunii Europene;
- pregătirea generală a sistemului CDI în vederea integrării în SEC;
- corelarea programelor naționale de cercetare;
- dezvoltarea rețelelor de centre de excelență;
- realizarea unor mari proiecte de cercetare orientată.

Pe fondul acestor repere de referință, considerăm că orientarea politicii naționale în domeniul CDI trebuie să se înscrie în continuare pe următoarele coordonate:

a) Alocarea unei cote mai substanțiale din PIB activităților de CDI, în primul rând pentru îmbunătățirea infrastructurii fizice şi a calității resurselor umane de care dispun aceste activități

În condițiile scăderii continue în ultimii ani a investițiilor în aceste activități, ceea ce a determinat uzura avansată fizică şi morală a dotării majorității covârşitoare a unităților de cercetare & dezvoltare, este greu de presupus că se vor putea realiza cercetări competitive pe plan european şi parteneriate cu unități de profil similar din cadrul Uniunii Europene, care să permită accesul cercetătorilor români la programele comunitare. Reamintim că România înregistrează una dintre cele mai mici ponderi ale cheltuielilor totale de cercetare & dezvoltare în PIB – 0,39% în 2001, după ce se înregistrase 0,68% în 1995, față de media UE în anul 2000 de 1,90% (Germania – 2,46%, Franța – 2,15%, Marea Britanie 1,84%, Spania – 0,90 etc.) şi față de alte țări în tranziție (în 1998, Republica Cehă – 1,27%, Federația Rusă – 0,93%, Slovacia – 0,86%, Polonia – 0,73%, Bulgaria – 0,59%).

De altfel, şi Raportul anual pe anul 2003 al Comisiei Europene privind progresul României spre integrare[1], consemnează acest fapt şi subliniază că procentul trebuie crescut considerabil în scopul atingerii în anul 2010 a țintei de 3% din PIB, stabilită de către Consiliul European de la Barcelona.

Creşterea semnificativă a ponderii în PIB a cheltuielilor totale alocate cercetării & dezvoltării, pentru apropierea de nivelul celorlalte țări în tranziție şi al țărilor comunitare, se va asigura nu prin sporirea contribuției fondurilor publice (a cărei pondere a scăzut de la 54,9% în 1996 la 43,0% în 2001, înscriindu-se în tendința firească consemnată în țările dezvoltate), ci prin mărirea contribuției agenților economici, altor surse – învățământ, asociații profesionale ne-

[1] Commission of the European Communities. *2003 Regular Report on Romania's progress towards accession*, Bruxelles, November 2003, Chapter 17 / Science and research, p. 88.

lucrative, surse proprii -, precum şi a fondurilor din străinătate, ale căror ponderi s-au amplificat în perioada menționată.

Cheltuielile consacrate activităților de cercetare & dezvoltare vor fi orientate prioritar spre dezvoltarea unor centre cu dotări şi condiții de lucru moderne, sprijinirea accesului cercetătorilor români la facilitățile de cercetare din cadrul Uniunii Europene, dezvoltarea infrastructurii informatice şi de comunicații din unitățile de cercetare & dezvoltare, dezvoltarea rețelei naționale de calculatoare pentru cercetare şi învățământ şi conectarea acesteia la rețelele naționale corespunzătoare ale țărilor comunitare.

b) Stimularea formării şi dezvoltării centrelor de excelență, asigurarea în domenii economice de importanță a surselor interne de expertiză ştiințifică şi tehnologică de nivel înalt

Această coordonată presupune identificarea unităților de cercetare & dezvoltare performante, în vederea îmbunătățirii modului de alocare a fondurilor publice consacrate sectorului, realizată prin evaluarea şi acreditarea periodică şi sistematică, pe baza sistemului european de criterii de evaluare, a tuturor unităților de cercetare & dezvoltare. Aprecierea pe baze riguroase a calității activității şi a rezultatelor acestor unități se face la nivel național de către un organism specializat de evaluare instituțională, care contribuie atât la stabilirea priorităților în domeniile performante de cercetare & dezvoltare, cât şi la îmbunătățirea alocării pentru aceste domenii a fondurilor publice.

Este necesară, de asemenea, dezvoltarea activităților de cercetare & dezvoltare în sistem rețea, în care să fie integrate unități din țările comunitare şi din țările candidate, ceea ce va contribui la dobândirea expertizei ştiințifice şi tehnologice de nivel înalt în domeniile economice importante.

c) Dezvoltarea resurselor umane din domeniul CDI potrivit modelului european de cariere ştiințifice

Potențialul uman de cercetare al României, exprimat prin numărul de cercetători/1000 locuitori, este mult mai scăzut în comparație cu țările Uniunii Europene şi cu majoritatea țărilor în tranziție (numărul de cercetători/1000 persoane ocupate: România – 2,8; UE – 5,3). Stoparea exodului de cercetători valoroşi, în cadrul căruia o pondere importantă o au tinerii, către alte locuri de muncă mai atractive din țară şi din străinătate, nu este posibilă decît prin măsuri adecvate de îmbunătățire a condițiilor de muncă în unitățile de profil, aplicarea unui sistem atractiv de retribuție şi asigurarea unor perspective de dezvoltare profesională şi de carieră stimulative.

d) Intensificarea cercetării de firmă şi valorificarea superioară a rezultatelor cercetărilor în producția industrială

Absența activității de C & D şi a funcției de C & D în cea mai mare parte a unităților productive reduce drastic potențialul de inovare al acestora şi întâr-

zie restructurarea şi modernizarea echipamentelor lor de producție şi a proceselor tehnologice.

Importanța deosebită a cercetării de firmă este subliniată de faptul că evaluarea periodică a performanțelor inovative ale firmelor europene, efectuată pe bază de cercetări statistice selective (Community Innovation Survey), foloseşte doi indicatori relevanți – ponderea firmelor cu activitate de C & D şi ponderea firmelor în care produsele noi şi îmbunătățite au o contribuție substanțială în cifra de afaceri şi în export.

Analiza ponderii întreprinderilor din România cu activitate proprie de cercetare & dezvoltare în anul 2001 relevă că doar 5,2% din totalul întreprinderilor din industria prelucrătoare desfăşurau o asemenea activitate (comparativ cu 10,1% în 1999 şi 7,4% în 2000), cea mai mare parte a acestora fiind din sectoare tradiționale – maşini şi aparate electrice (26,7%), mijloace de transport rutier (23,1%), maşini şi echipamente (20,2%), chimie şi fibre sintetice şi artificiale (19,1%), prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari (7,7%); în unele sectoare de medie şi înaltă tehnologie, ponderea întreprinderilor cu activitate de creație proprie a fost, în anul menționat, mai ridicată decât media pe industria prelucrătoare (echipamente, aparate radio, televiziune şi comunicații – 25,0%, aparatură şi instrumente medicale, optică şi ceasornicărie – 16,1%), deşi şi acestea au înregistrat un recul față de anii precedenți. În industria prelucrătoare, ponderea întreprinderilor cu produse şi tehnologii noi şi modernizate a fost mai redusă decât cea a întreprinderilor cu activitate proprie de C & D: astfel, în acelaşi an de referință, doar 150 de întreprinderi, adică 0,35% din numărul de întreprinderi active din industria prelucrătoare, aveau în producție produse şi tehnologii noi şi modernizate (în anul 2000, ponderea acestora a fost de 0,47%).

e) Intensificarea participării cercetătorilor români la programele-cadru ale Uniunii Europene

Documentele Uniunii Europene consacrate politicii în domeniul ştiinței şi tehnologiei acreditează ideea că, în prezent, succesul în activitatea de cercetare este condiționat de stabilirea relațiilor de parteneriat şi de colaborare ştiințifică între unități şi cercetători din diferite țări, de angajarea în proiecte internaționale de anvergură.

Deşi contribuția financiară a României la bugetul Programului-cadru V al Uniunii Europene a fost „semnificativă pentru o țară cu resurse limitate” (45,6 milioane de euro în perioada 1999-2002), participarea ei la acest program „nu a fost deplin satisfăcătoare şi nu a permis comunității ştiințifice să culeagă toate beneficiile din program”, aşa cum consemnează Raportul de țară pe anul 2003 amintit mai sus. Într-adevăr, cercetătorii români au înregistrat o rată scăzută de acceptare a proiectelor propuse pentru finanțare în cadrul programelor europene de CDI – 18,8% în anul 2001, comparativ cu Republica Cehă – 29,4%, Ungaria – 25,9%, Polonia – 22,1%, Bulgaria – 21,6%, şi mult mai scă-

zută în raport cu alte țări dezvoltate din afara Uniunii Europene (Elveția – 40,5%, Norvegia – 38,9%)[1].

Raportul indică şi principalele căi prin care se poate asigura îmbunătățirea substanțială a participării cercetătorilor români la programele-cadru comunitare:

- îmbunătățirea calității infrastructurii tehnice a unităților de cercetare, îndeosebi a celor mai performante;
- intensificarea cooperării dintre unitățile de cercetare, universități şi întreprinderi;
- intensificarea diseminării informațiilor şi a activităților de asistență pentru participanții la proiecte, cu ajutorul rețelei Punctelor Naționale de Contact constituită în acest scop.

C.2. Modernizarea sistemului educațional ca pilon esențial al dezvoltării societății cunoaşterii

În prezent, toate țările lumii, în primul rând cele mai dezvoltate, parcurg un proces istoric de trecere de la civilizația de tip industrial la cea postindustrială, intensivă din punct de vedere informațional şi al cunoaşterii.

În raport cu noile tendințe ale civilizației, cu provocările reprezentate de accelerarea fără precedent a progresului ştiințific şi tehnologic şi de fenomenul globalizării, modelele tradiționale de educație şi pregătire, care sunt prezente încă în România pe scară largă, se dovedesc inadecvate, rămânerea în urmă pe acest plan constituind una dintre explicațiile nivelului redus de competitivitate al economiei româneşti. Într-adevăr, în condițiile extinderii concurenței la scară mondială, abilitățile specializate devin esențiale pentru a asigura avantaje competitive şi succes în confruntările de pe piețele internaționale. Pregătirea specializată va trebui, astfel, să devină unul dintre pilonii sistemului național de educație, în care legătura strânsă dintre unitățile de învățământ şi cele industriale va asigura un schimb permanent de informații cu privire la nevoile specifice.

Trăsăturile sistemului educațional românesc din perioada conducerii centralizate a societății şi economiei (centralizarea excesivă, lipsa interdisciplinarității, extinderea excesivă a instruirii colective, egalitarismul, raportarea la standarde de performanță locale sau naționale, axarea pe conceptul depăşit de „dezvoltare profesională extensivă", expunerea la presiunile corupției) s-au menținut până la mijlocul deceniului precedent. Reforma sistemului de educație românesc, care cuprinde pregătirea, formarea şi perfecționarea resurselor umane, a început să se realizeze în profunzime în anul 1997, fiind orientată

[1] Steliana Sandu. *Integrarea cercetării – dezvoltării şi inovării din România în Spațiul European al Cercetării. Fundamente strategice,* Colecția: Biblioteca economică, Seria Probleme economice, Vol. 27/2002, Academia Română, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 2002, p. 22.

spre asigurarea răspunsurilor la provocările generate de „societatea cuaternară” sau „societatea informațională”, în care fluxul real de bunuri şi servicii este înlocuit de fluxul informațional specific „economiei virtuale”. Principalele provocări specifice societății cunoaşterii, în care formarea şi perfecționarea continuă a resurselor umane devine factorul decisiv al progresului pe termen lung al societății omeneşti, sunt:

- impactul noilor tehnologii ale cunoaşterii şi comunicațiilor;
- globalizarea, văzută, îndeosebi, ca interdependență economică, tehnologică şi culturală;
- cerința promovării educației globale (curricule flexibile şi inovative, învățământ interactiv, mobilitatea accentuată a participanților la procesul de învățământ) ca instrument pentru promovarea globalizării şi ca efect al acesteia;
- îmbunătățirea calității procesului de învățământ prin adoptarea standardelor educaționale comune pentru diferite profesii, asigurarea procedurilor adecvate pentru îmbunătățirea calității instituțiilor şi programelor educaționale recunoscute la nivel național.

Reforma sistemului educațional, care trebuie să fie sistemică, rapidă şi cuprinzătoare, s-a desfăşurat pe coordonatele stabilite prin Legea nr. 84/1995 a educației, modificată apoi sub forma Legii nr. 151/1999, Legea nr. 128/1997 privind statutul personalului didactic, precum şi a altor legi, ordonanțe şi decizii guvernamentale vizând accelerarea procesului de reformă.

Adâncirea specializării, ca o cerință *sine qua non* a creşterii eficienței şi competitivității, presupune înscrierea procesului de educație pe următoarele coordonate:

- asigurarea unui adevărat parteneriat social, în fapt o strânsă colaborare între unitățile angajatoare, persoanele angajate şi stat, pentru stabilirea în permanență a abilităților cerute pe piața muncii care trebuie însuşite, a aptitudinilor necesare în perspectivă care se cer dezvoltate, precum şi a modalităților cele mai eficace de realizare a proceselor de educație;
- îmbunătățirea sistemului de acordare a diplomelor de studiu în scopul creşterii flexibilității forței de muncă şi a eficienței alocative a pieței muncii;
- extinderea cofinanțării programelor de educație – de către stat, firme şi persoane -, date fiind costul continuu crescând al acestor programe şi incapacitatea statului de a le suporta exclusiv;
- controlul permanent pe parcursul proceselor de instruire al „câştigului” de abilități şi aptitudini profesionale al fiecărui individ, pentru a se stabili eficiența acestor procese şi măsura în care orientarea şi conținutul lor răspund cerințelor reale ale activității productive;

- descentralizarea proceselor decizionale în ceea ce priveşte orientarea şi conținutul serviciilor educaționale şi stimularea activității furnizorilor privați de asemenea servicii, cu condiția monitorizării de către organismele specializate ale statului a prestației şi performanțelor lor;
- extinderea semnificativă a formării şi perfecționării resurselor umane în cadrul firmelor, ceea ce va asigura conectarea mai bună a conținutului programelor la nevoile dinamice de creştere a competitivității firmelor respective şi posibilitatea de participare a mai multor persoane la procesul de instruire.

D. Creşterea competitivității prin modernizarea producției şi a produselor industriale

D.1. Valorificarea superioară a capitalului național de resurse naturale

Unul dintre obiectivele derivate ale politicii industriale adoptate în anul 2002 prevede valorificarea avantajelor comparative şi competitive determinate de existența unor resurse interne naturale şi a unui nivel corespunzător de calificare, experiență şi tradiție a forței de muncă în sectoarele de extracție şi valorificare a acestor resurse, ceea ce presupune exploatarea judicioasă şi prelucrarea avansată a materiilor prime corespunzătoare.

În condițiile în care resursele naturale exploatabile ale României au perioade de epuizare de 173 de ani în cazul huilei (la nivelul producției din anul 2001), de 66 de ani în cazul lignitului (la acelaşi nivel de producție), de 16 ani în cazul țițeiului (la nivelul de producție de 6 milioane de tone anual; dacă se are în vedere un declin natural de 5%, perioada s-ar putea extinde la circa 25 de ani), de 16 ani în cazul gazelor naturale (la nivelul producției din anul 2002 de 12,6 miliarde Nmc; la un declin natural anual de 6%, perioada s-ar putea extinde la 20-25 de ani), de 1663 de ani în cazul sării, în care volumul de lemn recoltat a fost, în anul 2001, de 13,41 milioane de metri cubi, corespunzător capacității de regenerare a pădurilor etc., este firesc ca această înzestrare cu factori naturali să fie valorificată cât mai bine sub formă atât de agenți purtători de energie care să asigure o parte a consumului de resurse energetice, cât şi de produse industriale cu prelucrare avansată şi valoare adăugată ridicată.

În **extracția cărbunelui,** este necesară menținerea în perioada următoare a producției la un nivel aproximativ constant, creşterea ponderii sortimentelor de huilă superioară în producția totală de huilă netă, concentrarea exploatării în carierele de lignit şi în exploatările subterane la care se înregistrează productivități ridicate, precum şi realizarea unor sisteme integrate de extracție a cărbunelui şi de producere a energiei electrice şi termice (complexe mine & centrale termo-electrice).

În **extracția țițeiului** nivelul actual al producției poate fi menținut prin punerea în exploatare a noi rezerve pe platforma continentală a Mării Negre, modernizarea echipamentelor de extracție existente şi retehnologizarea proceselor în zonele cu productivități reduse. Piața produselor petroliere este deschisă, în sensul că funcționează în regim concurențial (10 rafinării, din care şapte privatizate, unele cu capital străin), ceea ce reprezintă o premisă favorizantă pentru creşterea gradului de valorificare a materiei prime.

În **extracția gazelor naturale** nivelul actual al producției poate înregistra o uşoară creştere, prin intensificarea activității de exploatare, iar capacitatea de înmagazinare trebuie să se tripleze din motive de securitate a sistemului energetic național şi a alimentării populației. O direcție strategică de urmat este diversificarea surselor de aprovizionare cu gaze naturale a țării, în care sens sistemul de transport național se va interconecta cu sistemele din Ungaria şi Bulgaria şi se va construi un terminal de gaze lichefiate la Marea Neagră; implicit, va creşte capacitatea de tranzitare a gazelor pe teritoriul țării.

În **extracția minereurilor neferoase**, tendința de scădere a conținutului de substanță utilă se menține, putând fi însă contracarată de modernizarea proceselor tehnologice şi a instalațiilor. Metalurgia neferoasă trebuie să facă față creşterii semnificative a cererii de neferoase, fapt ce a impus restructurarea sectorului, privatizarea majorității unităților de profil şi restructurarea şi modernizarea întreprinderilor care aparțineau sectorului de stat (cele producătoare de aluminiu şi de aliaje de aluminiu). Producțiile de cupru, zinc, aluminiu şi laminate din aluminiu pot înregistra în viitor creşteri semnificative, asigurate de creşterile de capacități şi de producție preconizate de firmele private şi de rentabilizarea celorlalte întreprinderi. Pentru valorificarea superioară a resurselor sunt însă necesare modernizarea în continuare a proceselor tehnologice şi a instalațiilor, intensificarea cercetării & dezvoltării şi finalizarea programelor de ecologizare a activității productive.

Extracția minereurilor pentru industria materialelor de construcții, a sticlei şi ceramicii de uz gospodăresc dispune de o bază importantă de resurse indigene, exploatată de peste 900 de întreprinderi, cea mai mare parte privatizate. Investițiile susținute făcute în industria respectivă şi avantajele competitive pe care le are (materii prime indigene, forță de muncă calificată, tradiție) îi asigură bune perspective de dezvoltare şi de creştere a competitivității prin orientarea spre produse de prelucrare superioară (îndeosebi obiecte sanitare de finisaj superior, plăci pentru pereți şi pardoseli, produse din gips-carton, cimenturi superioare, sticlă tehnică, fibre de sticlă, articole superioare de sticlă menajeră şi de ceramică de uz gospodăresc şi decorativă, sticlărie de ambalaj superuşoară). Deşi energointensive, produsele menționate sunt eficiente din punct de vedere economic, înregistrând, cele mai multe, o rată a rentabilității de peste 20%.

În **industria de exploatare a lemnului,** fondul forestier apreciabil al țării (6,3 milioane de hectare) oferă o bază prețioasă pentru industria de prelucrare a lemnului şi pentru cea de mobilă. Alinierea României după anul 1990 la sistemul european de determinare a volumului maxim anual de masă lemnoasă ce poate fi exploatată a provocat reducerea semnificativă a acestui volum. Sectorul este privatizat practic integral, unitățile de exploatare sunt dispersate pe întreg teritoriul țării, forța de muncă este cu tradiție şi bine calificată, acestea constituind avantaje competitive care au fost valorificate adecvat de industria de prelucrare şi de cea de mobilă. Totuşi, exportul masiv din ultimii ani de produse cu nivel foarte redus de prelucrare (buşteni, cherestea) a redus sensibil eficiența schimburilor comerciale externe ale sectorului, intense de altfel, fapt ce impune luarea unor măsuri hotărâte de creştere puternică a nivelului de valorificare a masei lemnoase prin produse care valorifică superior masa lemnoasă, la nivel de circa 500 de euro/m^3.

D.2. Adâncirea prelucrării materiilor prime

Această direcție vizează toate sectoarele industriei prelucrătoare, în cadrul cărora firmele trebuie să orienteze progresiv producția spre produse cu un grad superior de prelucrare, cu valoare adăugată în creştere, competitive pe piața internă şi pe piețele externe prin calitate şi preț. Analiza aprofundată la nivelul fiecărei firme a nomenclatorului de produse (ce se produce?), a nivelului tehnologiilor folosite (cum se produce?) şi a modului de comercializare a produselor (cum se vinde?) va indica zonele în care trebuie acționat pentru înlăturarea deficiențelor şi valorificarea superioară a materiilor prime şi va determina specializarea progresivă a firmelor pe segmente de piață din ce în ce mai exigente.

La nivelul sectoarelor industriei prelucrătoare, înscrierea pe această direcție semnifică, de regulă, eliminarea tehnologiilor şi produselor necompetitive, orientarea spre produse cu nivel superior de prelucrare, la nivelul standardelor UE şi modernizarea tehnologiilor existente. În unele sectoare, produse cu nivel superior de prelucrare, care urmează să constituie obiectul schimbării nomenclatoarelor de fabricație şi al specializătii viitoare a firmelor, ar fi următoarele:

- în industria siderurgică – oțeluri înalt aliate şi inoxidabile, produse acoperite, table electrotehnice;
- în metalurgia neferoasă – cupru electrotehnic, laminate de aluminiu şi de aliaje de aluminiu;
- în industria petrochimică – benzine fără plumb şi benzine reformate, motorine şi uleiuri de motor ecologic, produse aromatice rezultate din adâncirea gradului de prelucrare;
- în industria de textile – confecții şi în cea de pielărie – încălțăminte – confecții din bumbac, lână şi mătase cu grad de complexitate mare a

prelucrării, care încorporează design original, încălțăminte cu fețe din piele naturală, confecții din piele şi blană, piei prelucrate de calitate superioară etc.

D.3. Modernizarea sectoarelor bazate parțial pe importuri de materii prime ce se prelucrează în țară şi ale căror produse se exportă

Sectoarele industriale a căror bază de materii prime este asigurată, în măsură mai mare sau mai redusă, din import, se vor confrunta, în proporții sporite, cu cerința imperioasă a ridicării nivelului calitativ al produselor lor şi a reducerii semnificative a costurilor de fabricație, pilonii de susținere a creşterii competitivității firmelor din aceste sectoare şi, implicit, a capacității lor de a-şi acoperi importurile prin exporturi.

În această categorie de sectoare se înscrie, de exemplu, industria de prelucrare a țițeiului, care are tradiție îndelungată şi renume consolidat pe piețele internaționale (exporturile realizate în anul 2000, de exemplu, au reprezentat circa 6,8% din totalul exporturilor industriale), dispune de capacități mari de producție suficient de flexibile (unele rafinării au construcție modulară), de forță de muncă experimentată şi se confruntă cu o cerere crescândă de produse specifice pe piața internă (consumul anual de produse petroliere în România este de circa 0,5 tone, mult sub nivelul înregistrat în țările comunitare; totodată, trebuie luată în considerare şi cerința creşterii stocurilor minime de produse petroliere şi de țiței în scopul prevenirii dificultăților în aprovizionare, rezultată din alinierea la normele Uniunii Europene). Prin creşterea preconizată a importului de țiței din zona Mării Caspice, cantitatea de materie primă supusă prelucrării va creşte semnificativ, estimările fixând-o la circa 14 milioane de tone/an la sfârşitul anului 2004.

În scopul creşterii semnificative a competitivității produselor oferite pe piața internă şi pe cele internaționale, este necesară: modernizarea capacităților de producție pentru creşterea eficienței prelucrării şi reducerea consumurilor proprii ale rafinăriilor; alinierea calității produselor petroliere la normele Uniunii Europene; extinderea utilizării tehnologiilor nepoluante; exploatarea nişelor existente pe piața europeană de către rafinăriile mici.

Două subsectoare care se înscriu, de asemenea, în această categorie sunt cel al produselor din bumbac, în cadrul sectorului textile-confecții, şi cel al pielăriei, în cadrul sectorului pielărie-încălțăminte. Dependența acestor subsectoare de importul de materii prime diferă semnificativ – a primului este aproape totală, a celui de al doilea mult mai redusă. Valorificarea superioară a importurilor de materii prime ale acestor două subsectoare este realizabilă prin acțiuni concentrate în următoarele direcții:

- restructurarea şi retehnologizarea capacităților de producție din sectoarele primare (filaturi şi țesătorii de bumbac, respectiv tăbăcării, la acestea din urmă inclusiv extinderea tehnologiilor nepoluante);

- reducerea capacităților de producție în tăbăcării;
- intensificarea puternică a activității de cercetare-creație-proiectare de întreprindere;
- sprijinirea întreprinderilor mici şi mijlocii de profil cu servicii de consultanță de marketing, pentru identificarea nişelor de piețe externe.

Efectul măsurilor de creştere a competitivității preconizate la acest punct, precum şi la alte direcții de acțiune propuse, poate fi analizat şi evaluat folosind o gamă largă de indicatori, prezentați în anexa 1, prin prisma cărora se apreciază competitivitatea la nivel național, de sector, de firmă şi de grupă de produse.

E. Amplificarea şi consolidarea parteneriatului public-privat, întărirea rolului patronatelor în aplicarea politicii industriale

Această coordonată semnifică faptul că, în definirea şi aplicarea cu succes a politicii industriale, autoritățile publice împart cu sectorul privat responsabilități importante.

În condițiile în care, în economia românească, ponderea sectorului privat în formarea PIB este de peste 65%, iar în activitatea industrială de peste 56%, rolul patronatelor devine esențial în implementarea cu succes a programelor de ajustare structurală şi de relansare industrială.

Guvernul şi asociațiile patronale trebuie să coopereze intens pentru a asigura creşterea rolului asociațiilor industriale din sectorul privat în câteva domenii-cheie ale creşterii competitivității industriale, printre care:

- efectuarea analizelor punctuale (produse, servicii, firme) de competitivitate, inclusiv de tip *benchmarking*;
- difuzarea celor mai bune practici interne şi internaționale, bazată pe cazuri ilustrative (referitoare la firme, inovări de produs sau de proces de succes) în domeniul aplicării metodelor şi tehnicilor de management şi marketing, planificării strategice, managementului calității, organizării activității productive şi de comercializare etc.;
- crearea de noi centre de asistență tehnică şi extinderea activității celor existente, în vederea sprijinirii eforturilor inovaționale ale întreprinderilor şi ale acțiunilor acestora de creştere a competitivității;
- crearea şi dezvoltarea unor centre de productivitate în cadrul sectoarelor industriale, orientate spre clienți;
- asigurarea difuzării largi a informațiilor permanent actualizate despre nivelul şi structura cererii şi ofertei de pe piețele specifice, parametrii constructivi şi funcționali ai celor mai bune produse comercializate pe aceste piețe, tendințele manifestate la nivel mondial, european şi național în privința calității şi prețului produselor, posibilitățile de colabo-

rare şi cooperare cu firme de profil similar din țară şi străinătate etc.

Asocierile din industrie pot oferi, cu sprijin guvernamental, în strânsă legătură cu autoritățile publice de specialitate şi apelând la expertiza cadrelor universitare şi de cercetare, servicii necesare întreprinzătorilor autohtoni şi străini printre care:

- asistență în negocierea contractelor cu investitorii străini şi cu furnizorii de echipamente, în realizarea alianțelor strategice şi crearea *holding*-uri-lor;
- consultanță pentru estimarea costurilor investițiilor, identificarea surselor de finanțare a acestora şi a celor mai eficace căi de acces la sursele respective;
- furnizarea de informații privind produsele (tendințele pieței interne şi internaționale, ale prețurilor, ale cerințelor de calitate).

La rândul lor, autoritățile publice trebuie să-şi extindă sprijinul acordat asocierilor din industrie şi producătorilor prin următoarele forme:

- încurajarea dezvoltării şi modernizării capacităților de producție prin achiziționarea de echipamente şi tehnologii performante;
- stimularea transferului şi a însuşirii de *know-how* managerial, de marketing, financiar şi de gestiune de către producători;
- difuzarea de informații pertinente despre contractele guvernamentale internaționale încheiate sau în curs de negociere, achizițiile publice, proiectele majore de investiții în infrastructură etc.;
- extinderea acordării, în comun cu asocierile din industrie, de premii de excelență firmelor care se dovedesc înalt competitive pe baza valorificării eficiente a potențialului lor inovațional.

Anexa 1

Indicatori de analiză şi evaluare a competitivității

A. La nivel național

- PIB
- PIB / locuitor
- Rata de creştere a PIB / locuitor
- Valoarea producției industriale / locuitor
- Rata de creştere a producției industriale / locuitor
- Ponderea valorii producției sectoarelor industriale bazate pe cunoaştere în valoarea totală a producției industriale
- PIB / lucrător
- Rata de creştere a PIB / lucrător
- PIB / oră lucrată
- Valoarea producției industriale / lucrător
- Rata de creştere a valorii producției industriale / lucrător
- Rata de ocupare a forței de muncă
- Rata de ocupare a forței de muncă pentru bărbați şi femei
- Rata de ocupare a forței de muncă în industrie
- Evoluția ratei de ocupare a forței de muncă în industrie
- Structura ocupării forței de muncă pe sectoare industriale
- Valoarea exportului industriei
- Ponderea exportului industriei în valoarea totală a producției industriale
- Structura exportului pe produse
- Structura exportului pe zone geografice
- Structura exportului pe țări
- Ponderea exportului produselor de medie şi înaltă prelucrare
- Ponderea exportului de produse de înaltă intensitate tehnologică
- Valoarea importului industriei
- Structura importului pe produse
- Structura importului pe zone geografice
- Structura importului pe țări
- Rata de penetrare a importului
- Ponderea importului în PIB
- Ponderea importului de produse de medie şi înaltă prelucrare
- Ponderea exportului în volumul total al comerțului exterior
- Ponderea importului în volumul total al comerțului exterior
- Rata de acoperire a importului prin export (valoarea exportului / valoarea importului)
- Soldul balanței comerciale

- Indicele de specializare a exportului
- Indicele de specializare a producției
- Coeficientul Grübel
- Structura valorii producției industriale pe sectoare
- Ponderea valorii serviciilor în PIB
- Ponderea valorii serviciilor bazate pe cunoaştere în PIB
- Ponderea valorii serviciilor bazate pe cunoaştere în valoarea totală a serviciilor
- Ponderea deficitului bugetului public general consolidat în PIB (%)
- Rata anuală a inflației
- Cursul de schimb mediu anual al valutei naționale în raport cu alte valute
- Soldul contului curent (% din PIB)
- Ponderea economisirii interne în PIB
- Ponderea investițiilor în PIB
- Ponderea datoriei externe în PIB
- Ponderea sectorului privat în formarea PIB
- Investițiile străine directe (miliarde USD)
- Cheltuielile guvernamentale de investiții
- Cheltuielile guvernamentale pentru cercetare & dezvoltare / lucrător
- Indicele prețurilor de consum
- Indicele tarifelor la utilitățile publice (energie electrică, energie termică)
- Indicele prețurilor la combustibili (gaze, benzină, motorină)
- Ponderea populației active ocupate în sectorul privat
- Ponderea populației active ocupate în agricultură
- Ponderea populației active ocupate în sectorul privat din agricultură
- Ponderea populației active ocupate în servicii
- Ponderea populației active ocupate în sectorul privat din servicii
- Ponderea populației active ocupate în servicii publice (total, din care: de sănătate, de învățământ, de administrație publică)
- Rata şomajului (total, din care: bărbați, femei)
- Eficiența utilizării resurselor energetice
- Gradul de utilizare a resurselor de energie
- Numărul de cereri de brevete în țară
- Numărul de brevete acordate în țară
- Numărul de cereri de brevete ale rezidenților români în străinătate
- Numărul de brevete acordate rezidenților români în străinătate
- Numărul de brevete aplicate în țară
- Numărul de brevete ale rezidenților români aplicate în străinătate
- Valoarea vânzărilor de brevete şi licențe
- Ponderea cifrei de afaceri a firmelor cu activitate proprie de cercetare & dezvoltare în cifra de afaceri totală a firmelor
- Ponderea cheltuielilor cu cercetarea & dezvoltarea în totalul cheltuielilor

- Ponderea cheltuielilor cu cercetarea & dezvoltarea în cifra de afaceri totală
- Ponderea valorii produselor noi în valoarea totală a producției vândute
- Ponderea valorii producției realizată cu tehnologii noi în valoarea totală a producției vândute
- Numărul studiilor publicate în comun de către universități şi firme
- Numărul contractelor de cercetare & dezvoltare încheiate de firme cu unități de cercetare & dezvoltare
- Valoarea contractelor de cercetare & dezvoltare încheiate de firme cu unități de cercetare & dezvoltare
- Ponderea investițiilor străine directe în tehnologii în volumul total al investițiilor străine directe
- Ponderea timpului de asistență tehnică acordată / primită pentru produsele de înaltă intensitate tehnologică în timpul total de asistență tehnică acordată / primită
- Ponderea cheltuielilor de cercetare & dezvoltare efectuate de firmele străine în cheltuielile de cercetare & dezvoltare totale
- Numărul de alianțe tehnologice internaționale între firme
- Rata intrărilor de firme noi în sectoarele de înaltă intensitate tehnologică
- Rata ieşirilor de firme din sectoarele de înaltă intensitate tehnologică
- Rata de creştere a cifrei de afaceri a firmelor din sectoarele de medie / înaltă intensitate tehnologică
- Ponderea întreprinzătorilor dispuşi să-şi asume riscuri tehnologice în numărul total al întreprinzătorilor
- Ponderea capitalului de risc în capitalul total
- Datoria publică
- Datoria externă
- Balanța de cont curent
- Rezerva monetară a băncii centrale
- Distribuția masei monetare

B. La nivel de sector

- Valoarea producției industriale a sectorului / locuitor
- Cifra de afaceri
- Rata profitului
- Valoarea producției industriale a sectorului / lucrător şi pe oră lucrată
- Rata de creştere a producției industriale a sectorului / lucrător
- Rata de ocupare a forței de muncă în sector
- Evoluția ratei de ocupare a forței de muncă în sector
- Exportul sectorului
- Rata anuală de creştere / scădere a exportului sectorului
- Structura exportului sectorului pe produse

- Structura exportului sectorului pe zone geografice
- Structura exportului sectorului pe țări
- Ponderea valorii exportului de produse de medie / înaltă intensitate al sectorului în valoarea totală a exportului sectorului
- Indicele de specializare a exportului sectorului
- Indicele de specializare a producției sectorului
- Importul sectorului
- Structura importului sectorului pe produse
- Structura importului sectorului pe zone geografice
- Structura importului sectorului pe țări
- Ponderea valorii importului sectorului de produse de medie şi înaltă prelucrare în valoarea totală a importului sectorului
- Rata de penetrare a importului sectorului
- Rata anuală de creştere / scădere a importului sectorului
- Soldul balanței comerciale a sectorului
- Rata de acoperire a importului sectorului prin exportul sectorului (valoarea exportului sectorului / valoarea importului sectorului)
- Coeficientul Grübel determinat pentru sector
- Raportul de protejare a sectorului în relațiile cu Uniunea Europeană
- Raportul de protejare a sectorului în relațiile cu țările din afara Uniunii Europene
- Investițiile străine directe în sector
- Rata de creştere / scădere a numărului de salariați din sector
- Volumul acumulărilor de deşeuri în sector
- Producția fizică de produse poluante nedegradabile a sectorului
- Numărul de cereri de brevete în țară care privesc sectorul
- Numărul de brevete acordate în țară care privesc sectorul
- Numărul de cereri de brevete ale rezidenților români în străinătate care privesc sectorul
- Numărul de brevete acordat în străinătate rezidenților români, care privesc sectorul
- Numărul de brevete aplicate în țară care privesc sectorul
- Numărul de brevete acordate rezidenților români aplicate în străinătate, care privesc sectorul
- Ponderea cifrei de activitate a firmelor din sector cu activitate proprie de cercetare & dezvoltare în cifra de afaceri totală a firmelor din sector
- Ponderea cheltuielilor efectuate în sector pentru cercetare & dezvoltare în cheltuielile totale ale firmelor din sector
- Ponderea cheltuielilor efectuate în sector pentru cercetare & dezvoltare în cifra de afaceri totală a sectorului
- Ponderea cheltuielilor efectuate în sector pentru cercetare & dezvoltare în cifra de afaceri totală a sectorului comparativ cu ponderea medie a

cheltuielilor pentru cercetare & dezvoltare la nivelul industriei prelucrătoare în cifra de afaceri totală a acesteia
- Numărul de tehnologii noi aplicate în sector în cursul anului
- Ponderea valorii produselor noi realizate în sector în valoarea totală a producției vândute la nivelul sectorului
- Ponderea valorii producției realizată cu tehnologii noi în cadrul sectorului în valoarea totală a producției vândute la nivelul acestuia
- Ponderea exportului de produse de înaltă intensitate tehnologică în valoarea totală a producției sectorului
- Valoarea vânzărilor de brevete şi licențe specifice profilului sectorului
- Numărul de studii din profilul sectorului publicate în comun de către universități şi firme
- Numărul contractelor de cercetare & dezvoltare încheiate de firme din sector cu universități şi unități de cercetare & dezvoltare
- Valoarea contractelor de cercetare & dezvoltare încheiate de firme din sector cu universități şi unități de cercetare & dezvoltare
- Ponderea investițiilor străine directe în tehnologii efectuate în unitățile din sector
- Ponderea timpului de asistență tehnică acordată / primită firmelor / de către firmele din sector pentru produsele de înaltă intensitate tehnologică în timpul total de asistență tehnică acordată / primită
- Ponderea cheltuielilor de cercetare & dezvoltare efectuate de firmele străine în totalul cheltuielilor de cercetare & dezvoltare ale sectorului
- Numărul de alianțe tehnologice internaționale încheiate de firme din sector
- Rata intrărilor de firme în sectoarele de înaltă intensitate tehnologică
- Rata ieşirilor de firme din sectoarele de înaltă intensitate tehnologică
- Rata de creştere a cifrei de afaceri a firmelor din sectoarele de medie / înaltă intensitate tehnologică
- Ponderea întreprinzătorilor dispuşi să-şi asume un risc tehnologic în numărul total al întreprinzătorilor din sector
- Ponderea capitalului de risc în capitalul total al întreprinderilor din sector
- Indicele numărului de salariați din sector
- Fluctuația personalului din sector
- Structura forței de muncă din sector pe grupe de vârstă
- Structura forței de muncă din sector pe niveluri de instruire
- Raportul cheltuieli salariale / venituri în sector
- Intensitatea muncii (cheltuieli salariale / capital) în sector
- Câştigul salarial mediu net lunar în sector
- Intensitatea capitalului (capital / cheltuieli salariale) în sector
- Investiția specifică (volumul investițiilor / valoarea producției) în sector
- Gradul de utilizare a capacităților de producție din sector

- Consumurile specifice medii la nivelul sectorului de energie electrică, gaze, apă etc.
- Nivelul mediu al tehnologiilor utilizate în cadrul sectorului
- Numărul de întreprinderi din sector care au introdus sistemul modern de control al proceselor tehnologice
- Timpul mediu necesar adaptării producției la cerințele pieței în întreprinderile din sector
- Ponderea numărului întreprinderilor din sector care au adoptat sistemul TQM şi de certificare a calității, în numărul total de întreprinderi din sector
- Nivelul mediu de informatizare a activității în întreprinderile din sector
- Gradul de ecologizare a producției întreprinderilor din sector
- Performanțele economico-financiare ale întreprinderilor din sector
- Valoarea reclamațiilor de calitate adresate întreprinderilor din sector şi numărul soluționărilor acestora

C. La nivel de firmă

- Cifra de afaceri a firmei
- Rata profitului firmei
- Cifra de afaceri / lucrător şi oră lucrată în firmă
- Exportul firmei
- Ponderea exportului firmei în valoarea producției acesteia
- Structura exportului firmei pe produse
- Structura exportului firmei pe zone geografice
- Structura exportului firmei pe țări
- Ponderea valorii exportului firmei de produse de medie şi înaltă prelucrare în valoarea totală a exportului firmei
- Valoarea importului firmei
- Structura importului firmei pe produse
- Structura importului firmei pe zone geografice
- Structura importului firmei pe țări
- Soldul balanței comerciale a firmei
- Ponderea valorii importului de produse de medie şi înaltă prelucrare în valoarea totală a importului firmei
- Indicele de specializare a exportului firmei
- Rata de acoperire a importului firmei prin exportul acesteia
- Indicele de specializare a producției firmei
- Gradul de utilizare a capacităților de producție ale firmei
- Ponderea valorii producției firmei de medie şi înaltă prelucrare
- Ponderea valorii producției firmei în valoarea totală a producției sectoarelor bazate pe cunoaştere
- Investiția specifică la nivelul firmei (volumul investițiilor / valoarea producției)

- Investițiile străine directe în firmă
- Investițiile străine directe în firmă / capitalul firmei
- Consumurile specifice medii de energie electric, gaze, apă etc. ale firmei
- Indicele numărului de angajați ai firmei
- Fluctuația personalului firmei
- Structura personalului firmei pe grupe de vârstă
- Structura personalului firmei pe niveluri de instruire
- Intensitatea muncii la nivelul firmei (cheltuielile salariale / capital)
- Intensitatea capitalului la nivelul firmei (capitalul / cheltuielile salariale)
- Câştigul salarial mediu net lunar în firmă
- Nivelul mediu al tehnologiilor uzate în cadrul firmei
- Lichiditatea firmei (generală, redusă, imediată)
- Gradul de îndatorare a firmei (datorii / capitalul propriu)
- Ponderea cheltuielilor cu activitatea de marketing în cheltuielile totale ale firmei
- Ponderea cheltuielilor cu formarea şi perfecționarea personalului în cheltuielile totale ale firmei
- Viteza de rotație a activelor circulante ale firmei
- Viteza de rotație a stocurilor firmei
- Perioada medie de recuperare a creanțelor firmei
- Durata medie de plată a datoriilor de către firmă
- Numărul de clienți ai firmei
- Numărul comenzilor primite de firmă în cursul unui an
- Valoarea comenzilor primite de firmă în cursul unui an
- Valoarea comenzilor neonorate la termen de către firmă
- Numărul reclamațiilor primite de firmă de la clienți
- Valoarea reclamațiilor primite de firmă de la clienți
- Numărul comenzilor respinse de clienții firmei în perioada de garanție
- Numărul de furnizori ai firmei pentru produsele principale folosite de aceasta
- Rata absenteismului în firmă
- Numărul accidentelor de muncă produse în cadrul firmei în cursul unei perioade

CAPITOLUL 2
DIRECȚII STRATEGICE DE EVOLUȚIE A INDUSTRIEI ŞI A SECTOARELOR INDUSTRIALE

Corneliu RUSSU,
Marin COMŞA

Conturarea direcțiilor strategice de reindustrializare a României este un demers complex şi dificil, cu multiple determinări, a cărui rațiune fundamentală este aceea a prefigurării condițiilor necesare realizării obiectivului esențial al creşterii competitivității industriale în contextul globalizării economiei mondiale. Această rațiune semnifică, pe de o parte, prevederea unei evoluții a activității industriale marcată de o dinamică superioară a valorii adăugate în raport cu cea a producției industriale, iar pe de altă parte, luarea în considerare a intereselor economiei naționale care suferă ajustări structurale profunde, menite să o modernizeze şi să o apropie de modelul statelor dezvoltate, dar care, în acelaşi timp, îi sporeşte vulnerabilitatea în confruntarea de pe piața internațională.

2.1. Repere

Prefigurarea coordonatelor politicii industriale a României este facilitată de existența unor **prevederi programatice** conținute în:

- Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu, martie 2000, îndeosebi Capitolul IV – Politicile de ajustare structurală şi de dezvoltare a economiei;
- Strategia națională de dezvoltare durabilă a României (2000-2020);
- Programul național de aderare a României la Uniunea Europeană;
- Programul național pentru dezvoltarea regională a țării;
- Politica industrială a României, adoptată prin HG nr. 657/2002;
- Directiva Consiliului Europei no. 96/413 EC din 25 iunie 1996 privind implementarea Programului de acțiune al Comunității pentru întărirea competitivității industriei europene;
- Calendarul de reforme stabilit de Consiliul European de la Lisabona (2000);
- Contribuția Comisiei Europene la Consiliul European de la Stockholm (2001);

- Comunicarea Comisiei Europene la Consiliul European de la Barcelona, privind aplicarea strategiei de la Lisabona (2002);
- Rapoartele anuale ale Comisiei Europene privind progresele României pe calea integrării, pe anii 2001, 2002 şi 2003.

Din aceste documente programatice se pot identifica principalele cerințe cărora trebuie să le răspundă politica industrială a României şi, implicit, evoluția industriei şi a sectoarelor industriale.

- Îmbunătățirea structurii industriale, atât la nivelul industriei în ansamblu cât şi la cel al sectoarelor industriale, în vederea creşterii competitivității lor şi a valorificării superioare a avantajelor competitive existente şi potențiale.
- Compatibilizarea structurilor intrasectoriale cu cele existente şi de perspectivă în țările Uniunii Europene.
- Stimularea proceselor de restructurare a agenților economici, în vederea creşterii capacității lor de a acoperi cererea internă şi de a îmbunătăți semnificativ structura şi eficiența bunurilor şi a serviciilor exportate.
- Edificarea unei industrii sănătoase prin încurajarea competiției corecte şi efective între firme şi dezvoltarea unui mediu favorabil pentru afaceri şi pentru antreprenoriat, ceea ce semnifică dezvoltarea intensivă a întreprinderilor mici şi mijlocii ca un sector puternic al economiei, expunerea marilor firme la rigorile pieței, reducerea semnificativă a ajutoarelor de stat şi direcționarea mai bună a acestora către măsuri orizontale, îmbunătățirea şi simplificarea sistemului reglementativ, îndeosebi a regimului de impozite şi taxe pentru firme.
- Promovarea alianțelor strategice, a *holding*-urilor şi a grupurilor de companii în scopul creşterii capacității operatorilor economici de a înfrunta cu succes presiunile concurenței internaționale, în contextul procesului de globalizare.
- Sprijinirea pe termen lung a investițiilor în infrastructuri şi oameni, îndeosebi în regiunile cele mai puțin dezvoltate şi dezvoltarea societății bazate pe cunoaştere.
- Creşterea puternică a potențialului național de cercetare & dezvoltare, inovare şi difuzare tehnologică, inclusiv a celui la nivel microeconomic; asigurarea condițiilor necesare creşterii investițiilor în cercetare & dezvoltare şi inovare din surse private, care trebuie să meargă conjugat cu ridicarea nivelului finanțării publice a cercetării ştiințifice, dezvoltării tehnologice şi inovării în ariile prioritare.

- Modernizarea sistemului de educaţie şi de instruire profesională, în concordanţă cu tendinţele emergente din Uniunea Europeană (asigurarea condiţiilor legale şi practice reclamate de creşterea mobilităţii persoanelor implicate în activităţile de educaţie, cercetare şi inovare; dezvoltarea reţelei de centre de excelenţă în educaţie; creşterea dimensiunii naţionale a învăţării permanente prin stabilirea unor standarde de calitate minimă în educaţie şi instruire, acordarea de titluri, certificate şi diplome compatibile cu cele recunoscute în Uniunea Europeană, extinderea învăţământului de la distanţă, dezvoltarea tehnologiei informaţiei şi a mijloacelor moderne de comunicaţie, instruirea profesională continuă etc.); creşterea sensibilităţii sistemului de educaţie la nevoile dinamice ale economiei.
- Asigurarea condiţiilor pentru creşterea şi îmbunătăţirea efectivă a guvernanţei corporatiste.
- Crearea unui mediu de afaceri favorabil pe baza unui cadru legal stabil şi coerent, capabil să asigure definirea clară şi respectarea strictă a drepturilor de proprietate, întărirea acţiunii legii, desfăşurarea corectă a competiţiei pe piaţă.
- Corelarea judicioasă a politicilor strâns legate de politica industrială – politica concurenţei, politica comercială, politica în domeniul cercetării & dezvoltării şi inovării, politica de dezvoltare a întreprinderilor mici şi mijlocii, politica de dezvoltare regională, politica privind protecţia mediului, politica în domeniul educaţiei; creşterea coeziunii obiectivelor urmărite pe planurile economic, social şi ecologic, impactul general şi coerenţa politicilor urmate pe aceste planuri fiind evaluate în raport cu obiective stabilite pe termen lung.

Reluând ideea subliniată anterior, modalitatea de abordare şi de angajare pe aceste direcţii majore trebuie să fie una precumpănitor orizontală, care să prevadă măsuri neutrale şi acţiuni destinate să stimuleze investiţiile intangibile şi spiritul de întreprenoriat, în scopul intensificării proceselor de ajustări structurale şi de modernizare a activităţii industriale. Prevalenţa abordării orizontale nu exclude recursul la politici verticale sau sectoriale. Apelarea la asemenea politici trebuie însă simţitor restrânsă doar la cazurile speciale în care interesul naţional pentru perspectivele anumitor sectoare sau firme industriale sau problemele sociale grave joacă un rol cu totul deosebit.

Trecerea de la abordarea verticală, sectorială, care a precumpănit după anul 1990 în măsurile şi acţiunile specifice de ajustare structurală a industriei româneşti, la abordarea orizontală, pe care trebuie să se axeze politica industrială, este considerabil înlesnită de continuarea în ritm accelerat a proceselor

de privatizare, care constituie unul dintre pilonii principali ai reformei economice din țara noastră şi una dintre coordonatele esențiale ale politicii industriale a tuturor țărilor candidate la integrarea în Uniunea Europeană.

2.2. Scenarii privind evoluția posibilă a nivelului unor indicatori relevanți pe ansamblul industriei şi pe sectoarele acesteia, la orizontul anului 2013

2.2.1. Probleme generale

Elaborarea unor scenarii posibile de evoluție a industriei româneşti în perspectivă medie şi lungă, acum, în pragul integrării în UE, constituie un demers nu numai complex şi dificil, dar chiar temerar.

Multitudinea factorilor, unii greu de cuantificat, sensul şi intensitatea în/cu care ei vor influența evoluția viitoare a economiei şi industriei româneşti constituie tot atâtea obstacole pentru elaborarea unor previziuni cu grad ridicat de certitudine.

Utilizarea unor modele econometrice este nerecomandată, dacă avem în vedere că o serie unitară de date privind evoluția principalilor indicatori economici este disponibilă numai pentru perioada 1998-2003.

Totodată, apreciem că noile orientări privind evoluția viitoare a economiei româneşti nu sunt finalizate, strategia actualului guvern pentru etapa preaderării urmând a fi cunoscută.

În aceste condiții, scenariile prezentate în continuare au la bază orientări din documente oficiale şi studii elaborate la nivel național până în anul 2004. Un loc important în fundamentarea scenariilor îl ocupă, aşa cum se va arăta în continuare, comparațiile internaționale.

Dintre documentele oficiale menționăm:

- HG nr. 657/2002 privind strategia industrială;
- Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu (2001-2004);
- Planul național de dezvoltare 2004-2006.

Alte studii care au stat la baza fundamentării scenariilor sunt:

- Strategia națională pentru dezvoltare durabilă, elaborată în anul 1999 sub egida Academiei Române;
- Politica industrială a României din perspectiva aderării la UE, studiu elaborat de Institutul European din României în anul 2003.

Au fost avute în vedere şi o serie de analize prospective ale Comisiei Naționale de Prognoză.

Datele pentru perioada statistică sunt cele oficiale, respectiv din Anuarul statistic al României, 2004, elaborat de Institutul Național de Statistică.

Pentru comparații internaționale s-au utilizat datele existente în sistemul EUROSTAT.

Indicatorii valorici pentru România sunt analizați în prețuri curente şi în prețurile anului 2000, pentru perioada de prognoză utilizându-se numai prețuri constante, respectiv cele ale anului 2000.

2.2.2. Evoluții recente ale țărilor UE

Cunoaşterea nivelului de dezvoltare ale țărilor în rândul cărora urmează să se integreze economia românească constituie o necesitate, mai ales pentru elaborarea prognozelor. Obiectivul privind reducerea decalajelor impune identificarea tendințelor care se manifestă la nivelul UE şi în cadrul fiecărei țări membre, precum şi a impactului pe care integrarea a avut-o asupra țărilor recent admise.

Indicatorul de referință pentru caracterizarea nivelului de dezvoltare al ansamblului țărilor UE-15 – produsul intern brut pe locuitor la paritatea puterii de cumpărare – a evoluat astfel (tabelul nr. 1):

Tabelul nr. 1

Creşterea PIB / locuitor (PPS) la nivelul UE-15, în anii 2002-2005

	2002	**2003[1]**	**2004[2]**	**2005[2]**
UE-15 ($PPC-loc.)	24040	24360	25690	27160
Creştere anuală (%)	-	1,33	5,5	5,7

***Notă**: 1 – estimări; 2 – prognoze.*

***Sursa**: EUROSTAT Yearbook 2004, p. 118.*

Evoluția indicatorului mențional pentru zona UE-25 se prezintă astfel (tabelul nr. 2):

Tabelul nr. 2

Creşterea PIB / locuitor (PPS) la nivelul UE-25, în anii 2002-2005

	2002	**2003[1]**	**2004[2]**	**2005[2]**
UE-25 ($PPC/loc.)	21990	22280	23160	24120
Creştere anuală (%)	-	1,32	3,95	4,15

***Notă**: 1 – estimări; 2 – prognoze.*

***Sursa**: EUROSTAT Yearbook 2004, p. 118.*

Având în vedere evoluțiile anterioare, conjunctura internațională şi faptul că, recent, Banca Centrală Europeană a modificat în minus estimările de creştere economică în zona euro, pentru anul 2005, considerăm că prognozele pentru 2004 şi 2005 sunt superoptimiste. Apreciem ca mult mai realiste nivelurile din studiul „Globalization and Linkages. Macrostructural Changes and Opportunities", Richardson P. editor, OCDE/GD/97/147, Economic Department Working Paper No. 181, p. 66, respectiv cele de 24900 $ PPC/loc. în anul 2002, de 28450 $ PPC/loc. pentru anul 2010 şi de 32370 $ PPC/loc. în anul 2020.

Într-un studiu recent (septembrie 2004), Fondul Monetar Internațional ia în considerare o scădere a PIB/loc. în zona euro cu 0,2% în anul 2003 față de anul 2002 şi estimează o creştere cu 1,9% în anii 2004 şi 2005.

În ultimul studiu al Comisiei Europene „Economic Forecasts, Autumn, 2004", sunt menționate (p. 118) creşteri ale PIB/loc. De 0,6% şi 0,2% în 2002 şi 2003 (față de anul precedent) în zona UE-15 şi de 0,8% şi 0,5% în aceiaşi ani, în zona UE-25. În aceeaşi sursă, indicii anuali de creştere a PIB/loc. În perioada 2004-2005 sunt de cca 2% în zona UE-15 şi de cca 2,5% în zona UE-25.

Programul internațional de comparații privind produsul intern brut pe locuitor la paritatea puterii de cumpărare menționează, pentru anul 2002, următoarele valori ale indicatorului respectiv pentru țările UE şi României (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

PIB / locuitor (PPS) în țările comunitare şi în România, în anul 2002

Austria	26690	Cehia	14880
Belgia	25620	Cipru	18470
Danemarca	27020	Estonia	9660
Finlanda	24480	Letonia	8380
Franța	25160	Lituania	9410
Germania	23960	Malta	16610
Grecia	17040	Polonia	10030
Irlanda	30180	Slovacia	11330
Luxemburg	45630	Slovenia	16600
Norvegia	32800	Ungaria	12840
Olanda	26810		
Portugalia	17050	**România**	**6390**
Regatul Unit	25830		
Spania	20710		
Suedia	25150		

***Sursa**: EUROSTAT Yearbook 2004.*

În anul 2003, conform EUROSTAT, produsul intern brut pe locuitor al țărilor recent admise în UE, față de media UE-15, reprezenta între 38,8% (Letonia) şi 76,3% (Cipru).

Pornind de la valorile certe ale indicatorului (cele pentru anul 2002), în ipoteza că ritmul mediu anual de creştere la nivelul UE-25 ar fi de 2,5%, iar la nivelul României de 5%, țara noastră ar atinge media UE-25 în cca 51 de ani.

Dacă ritmul mediu de creştere la nivel UE-25, pentru indicatorul amintit, ar fi de 1%, iar pentru România de 6%, nivelul ar fi atins în cca 21 de ani.

Aceste scurte analize evidențiază decalajele existente şi eforturile deosebite care trebuie depuse pentru recuperarea distanței față de țările dezvoltate.

Dacă avem în vedere şi faptul că în perioada 1996-2002 ritmul mediu anual de creştere a PIB în țările UE-15 a fost cuprins între 1,4% (Germania) şi 8,7% (Irlanda), iar pentru țările recent admise între 1,6% (Cehia) şi 5,8% (Letonia), în timp ce pentru România nivelul indicatorului (ritmul mediu a fost de 0,6%), problema reducerii decalajelor rămâne una cel puțin delicată şi foarte complexă.

Pentru fundamentarea scenariilor de evoluție viitoare a ansamblului industriei, a fost analizată contribuția acesteia la crearea produsului intern brut, atât în țările UE-15 cât şi în țările recent admise în UE. Pentru anul 2002 contribuția industriei la formarea PIB a fost următoarea (tabelul nr. 4):

Tabelul nr. 4

Ponderea industriei în PIB în anul 2002, în țările comunitare şi în cele admise în UE în anul 2004 (%)

Austria	30,5	Cehia	40,0
Belgia	26,8	Cipru	-
Danemarca	25,3	Estonia	28,7
Finlanda	32,8	Letonia	24,9
Franța	24,8	Lituania	31,5
Germania	29,1	Malta	25,5
Grecia	21,4	Polonia	31,4
Irlanda	41,4	Slovacia	31,8
Luxemburg	27,7	Slovenia	36,3
Norvegia	17,0	Ungaria	31,3
Olanda	26,0		
Portugalia	28,7		
Regatul Unit	26,5		
Spania	28,7		
Suedia	28,1		

***Sursa**: EUROSTAT Yearbook 2004.*

Se constată importanța acestei ramuri, mai ridicată în rândul țărilor recent admise.

2.2.3. Cadrul macroeconomic şi evoluția industrială

Anul 2000 a marcat în România reluarea *trend*-ului ascendent de creştere economică, după trei ani de regres. Procesul de creştere a fost continuat până în anul 2004 şi apreciem că el poate continua şi în următorii ani.

Sintetic, creşterea economică, ilustrată prin indicii produsului intern brut, precum şi contribuția industriei la crearea PIB se prezintă în tabelul nr. 5.

Pentru perioada 2001-2003, ritmul mediu de creştere a produsului intern brut depăşeşte 5%, iar cel al valorii adăugate brute din industrie este de peste 4,5%.

Tabelul nr. 5

Indicii PIB şi VAB din industrie în România, în anii 1998-2003

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
PRODUSUL INTERN BRUT						
(mld. lei, prețuri curente)	373798.2	545738.2	803773.1	1167687.0	1514750.9	1903353.9
din care:						
VAB din industrie (mld. lei, prețuri curente)	98212.8	135343.8	219479.7	323046.8	426098.2	518924.9
Contribuția industriei la crearea PIB (%)	26.3	24.8	27.3	27.7	28.1	27.3
INDICII PIB						
1998=100,0	100.0	98.8	101.0	106.8	112.2	118.0
2000=100,0			100.0	105.7	111.1	116.9
an / an (%)		98.8	102.1	105.7	105.1	105.2
INDICII VAB DIN INDUSTRIE						
1998=100,0	100.0	98.5	104.3	108.9	114.5	119.5
2000=100,0			100.0	104.4	109.7	114.6
an / an (%)		98.5	105.9	104.4	105.1	104.4

***Sursa**: Institutul Național de Statistică, Anuarul statistic al României, 2004.*

Contribuția industriei la crearea PIB – peste 27% după anul 2000 – este sub nivelul înregistrat în majoritatea țărilor recent admise în UE.

Un alt indicator analizat, ținând seama de necesitățile studiului, îl constituie producția industrială – pe total şi pe ramuri industriale. În anexa 2 se prezintă structura producției industriale, iar în anexa 3 indicii producției industriale, pentru ultimii ani, conform Anuarului statistic al României. A fost analizat, în

primul rând, raportul dintre valoarea adăugată brută şi producția industrială, pe total ramură.

Evoluția acestui parametru în perioada 1998-2003 a fost următoarea (tabelul nr. 6):

Tabelul nr. 6

Raportul VAB din industrie / producția industrială totală în România, în anii 1998-2003

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Raportul VAB din industrie / Producția industrială totală (%)	37,64	34,45	34,73	33,43	33,12	32,94

***Sursa**: Institutul Național de Statistică, Anuarul statistic al României, 2004.*

Pentru perioada 2004-2007 sunt avute în vedere, ca variantă de bază, evoluțiile conturate în Planul național de dezvoltare pentru perioada 2004-2006 şi în lucrări de fundamentare a strategiei economice până în anul 2008 ale Comisiei Naționale de Prognoză.

Pentru PIB şi VAB din industrie, precum şi pentru producția industrială, evoluțiile sunt înscrise în tabelul nr. 7.

Tabelul nr. 7

Indicii creşterii PIB, a VAB din industrie şi a producției industriale în România, în anii 2004-2007

	2004	2005	2006	2007	Ritmul mediu 2001-2007
PRODUSUL INTERN BRUT					
– an / an (%) -	108.3	106.0	106.1	106.3	
– 2000 = 100,0 -	126.6	134.2	142.3	151.3	6.1
VAB din industrie					
– an / an (%) -	106.3	105.7	105.6	105.5	
– 2000 = 100,0 -	121.8	128.7	135.9	143.4	5.3
Producția industrială					
– an / an (%) -	104.6	105.0	105.1	105.2	
– 2000 = 100,0 -	121.9	128.0	134.5	141.5	5.1

***Sursa**: estimări Comisia Națională de Prognoză, 2004.*

Datele de mai sus reflectă o scădere a contribuției industriei la crearea PIB (dinamica PIB > dinamica VAB din industrie) de la 27,3% în anul 2000 la 25,9% în anul 2007, concomitent cu o creştere a ponderii VAB din industrie în producția industrială (de la 34,7% în anul 2000 la 35,2% în anul 2007, după ce în anul 2003 scăzuse la 32,97%).

Indicii producției industriale pe subramuri ale industriei pentru perioada 2004-2007 se prezintă în anexa 4.

Nivelul producției industriale în prețurile anului 2000, corespunzător evoluțiilor arătate mai sus, se prezintă în anexa 5.

Pentru perioada 2008-2013 sunt avute în vedere trei scenarii posibile de evoluție:

a) primul scenariu – ***pesimist*** – corespunde unei evoluții mai lente până în anul 2010, determinată de neadmiterea României în UE în anul 2007, cu implicații negative asupra economiei;

b) al doilea scenariu – ***de bază*** – are în vedere admiterea în UE în anul 2007, dar cu efecte favorabile asupra dezvoltării economice în a doua jumătate a perioadei de prognoză (după anul 2010);

c) al treilea scenariu – ***optimist*** – presupune integrarea în UE în anul 2007 şi o manifestare imediată a efectelor benefice asupra economiei şi societății româneşti.

Corespunzător primului scenariu se are în vedere scăderea contribuției industriei la crearea PIB până în anul 2013. În celelalte două scenarii, ponderea VAB din industrie în PIB va spori, diferențiat pe scenariile respective şi pe subperioade.

La fundamentarea ritmurilor pe total industrie şi ramurile acesteia s-au avut în vedere analizele SWOT pe ansamblul economiei (vezi: Planul național de dezvoltare a României în perioada 2004-2006) şi pe ramuri ale industriei (vezi: Direcții strategice de reindustrializare în principalele sectoare ale economiei şi la nivelul regiunilor în perspectiva aderării la Uniunea Europeană).

În aceste ipoteze, evoluțiile PIB se prezintă astfel (tabelul nr. 8):

Tabelul nr. 8

Evoluțiile previzionate ale PIB în România, în trei variante, în anii 2000-2013

	2000	**2003**	**2007**	**2010**	**2013**	**Ritmul mediu 2001-2013**
PRODUSUL INTERN BRUT						
– mld. lei, prețuri 2000	803773.1	938807.0	1216108.7			
– dinamica 2000 = 100,0	100.0	116.8	151.3			
– ritm mediu 2001 – an curent		5.3	6.1			
• Varianta pesimistă						**5.59**
– mld. lei, prețuri 2000				1387782.1	1629702.0	

	2000	2003	2007	2010	2013	Ritmul mediu 2001-2013
– dinamica 2000 = 100,0				172.7	202.8	
– ritm mediu 2007 – an curent				**4.5**	**5.0**	
• Varianta de bază						**6.28**
– mld. lei, preţuri 2000				1428005.2	1774475.6	
– dinamica 2000 = 100,0				177.7	220.8	
– ritm mediu 2007 – an curent				**5.5**	**6.5**	
• Varianta optimistă						**6.74**
– mld. lei, preţuri 2000				1477289.6	1876822.4	
– dinamica 2000 = 100,0				183.8	233.5	
– ritm mediu 2007 – an curent				**6.7**	**7.5**	

***Sursa**: estimări CEIS.*

Aşa cum s-a menţionat anterior, evoluţiile VAB din industrie sunt diferite de la o variantă la alta, *trendurile* avute în vedere pe total ramură fiind următoarele (tabelul nr. 9):

Tabelul nr. 9

Evoluţia previzionată a VAB în industria românească, în trei variante, în anii 2000-2013

	2000	2003	2007	2010	2013	Ritmul mediu 2001-2013
VAB din industrie						
– mld. lei, preţuri 2000	219479.7	251523.7	314718.5			
– dinamica 2000 = 100,0	100.0	114.6	143.4			
– ritm mediu 2001 – an curent		4.6	5.3			
– contribuţia industriei la crearea PIB (%)	27.3	27.3	25.9			
• Varianta pesimistă						5.03
– mld. lei, preţuri 2000				358047.8	415574.0	
– dinamica 2000 = 100,0				163.1	189.3	
– ritm mediu 2007 – an curent				4.4	4.7	
– contribuţia industriei la crearea PIB (%)				25.8	25.5	
• Varianta de bază						6.07
– mld. lei, preţuri 2000				371281.3	472010.5	
– dinamica 2000 = 100,0				169.2	215.1	
– ritm mediu 2007 – an curent				5.7	7.0	

	2000	2003	2007	2010	2013	Ritmul mediu 2001-2013
– contribuția industriei la crearea PIB (%)				26.0	26.6	
• Varianta optimistă						6.80
– mld. lei, prețuri 2000				391481.8	516126.2	
– dinamica 2000 = 100,0				178.4	235.2	
– ritm mediu 2007 – an curent				7.5	8.6	
– contribuția industriei la crearea PIB (%)				26.5	27.5	

***Sursa**: estimări CEIS.*

Un alt parametru analizat pe perioada statistică şi simulat pentru scenariile prospective îl constituie raportul dintre valoarea adăugată brută din industrie şi producția industrială, având ca obiectiv un *trend* ascendent al nivelului acestuia. Evoluțiile sunt corelate cu caracteristicile specifice fiecărui scenariu.

Au fost luate în considerare următoarele valori ale parametrului (tabelul nr. 10):

Tabelul nr. 10

Evoluția previzionată a valorii producției industriale în România, în trei variante, în anii 2000-2013

	2000	2003	2007	2010	2013	Ritmul mediu 2001-2013
PRODUCȚIA INDUSTRIALĂ						
– mld. lei, prețuri 2000	632031.7	736316.9	894137.3			
– dinamica 2000 = 100,0	100.0	116.5	141.5			
– ritm mediu 2001 – an curent		5.2	5.1			
– VAB industrie / Prod. ind.	34.73	34.16	35.20			
• Varianta pesimistă						4.74
– mld. lei, prețuri 2000				1008585.3	1154372.2	
– dinamica 2000 = 100,0				159.6	182.6	
– ritm mediu 2007 – an curent				4.1	4.3	
– VAB industrie / Prod. ind.				35.5	36.0	
• Varianta de bază						5.55
– mld. lei, prețuri 2000				1038549.2	1275704.1	
– dinamica 2000 = 100,0				164.3	201.8	
– ritm mediu 2007 – an curent				5.1	6.1	
– VAB industrie / Prod. ind.				35.8	37.0	
• Varianta optimistă						5.95

	2000	2003	2007	2010	2013	Ritmul mediu 2001-2013
– mld. lei, preţuri 2000				1072552.8	1340587.4	
– dinamica 2000 = 100,0				169.7	212.1	
– ritm mediu 2007 – an curent				6.3	7.0	
– VAB industrie / Prod. ind.				36.5	38.5	

***Sursa**: estimări CEIS.*

2.2.4. Structura producţiei industriale pe ramuri ale industriei, la orizontul anului 2013

Pentru perioada statistică luată în considerare, structura producţiei industriale pe ramuri se prezintă, aşa cum s-a menţionat anterior, în anexele 1 (valori absolute) şi 2 (procentual).

Pe baza indicilor anuali ai perioadei 2004-2007 prezentaţi în anexa 4, a rezultat structura pentru anul 2007 (vezi anexa 6), comună celor trei scenarii enunţate.

Pentru perioada 2007-2013 s-a avut în vedere gruparea ramurilor industriale pe trei categorii: cu strategii defensive (cu ritmuri sub ritmul pe ansamblul industriei), cu strategii neutrale (cu ritmuri în apropierea mediei pe total industrie) şi cu strategii ofensive (cu ritmuri superioare mediei), diferenţiate pe cele trei scenarii, în funcţie de ipotezele care au stat la baza acestora.

Vectorii de structură simulaţi pentru anii 2010 şi 2013, precum şi rezultatele obţinute sunt prezentate în anexa 7 (scenariul pesimist), anexa 8 (scenariul de bază) şi, respectiv, anexa 9 (scenariul optimist).

Existenţa unor ritmuri mult superioare mediei pe ansamblul industriei considerăm că nu trebuie să surprindă, având în vedere starea actuală a economiei româneşti şi obiectivul privind reducerea decalajelor prin valorificarea superioară a avantajelor competitive şi a oportunităţilor existente. Totodată, ritmurile mari sunt favorizate şi de nivelul redus al producţiei unor ramuri, aceste ritmuri concretizându-se în sporuri absolute reduse.

Scenariile prezentate vor fi îmbunătăţite pe baza sugestiilor specialiştilor şi pe măsură ce vor fi disponibile informaţii privind strategia dezvoltării viitoare a economiei româneşti.

Pe baza scenariilor privind evoluţia producţiei industriale pot fi determinate variante posibile de evoluţie a principalelor resurse umane şi investiţionale.

Trecerea în revistă a perspectivelor de dezvoltare a industriilor analizate şi a direcţiilor majore de acţiune pentru valorificarea oportunităţilor existente sau care vor fi create pentru asigurarea dezvoltării, a evidenţiat existenţa unor direcţii exclusive pe care trebuie să se înscrie eforturile viitoare de modernizare

a activității industriale şi de creştere semnificativă a competitivității acesteia, şi anume:

- consolidarea şi dezvoltarea structurilor competitive şi potențial competitive, creşterea capacității concurențiale a acestora;
- continuarea în ritm accelerat a procesului de privatizare în industriile şi sectoarele care prezintă o pondere încă ridicată a capitalului social aflat în proprietate publică;
- sporirea puternică a contribuției cercetării & dezvoltării şi inovării la îmbunătățirea tehnologiilor şi creşterea performanțelor produselor;
- atragerea în alianțe economice a unor parteneri strategici, cu tradiție în domeniu şi cu poziție consolidată pe piață, capabili să efectueze investiții substanțiale şi să asigure un transfer de *know-how* tehnologic, de gestiune şi managerial, indispensabil revitalizării şi dezvoltării accelerate a unităților productive;
- specializarea progresivă a producției pe grupe de produse, produse şi sortimente de produse pentru care există cerere intensă pe piață, actuală şi previzibilă sau pentru care s-au identificat nişe ce pot fi acoperite în mod profitabil.

Pentru toate industriile trecute în revistă, ca şi pentru celelalte care nu au fost menționate mai sus, cuvântul hotărâtor în ceea ce priveşte viitorul lor îl va avea, neîndoielnic, piața, cu fluctuațiile ei de prețuri şi de conjuncturi, cu oportunitățile pe care le oferă, dar şi cu amenințările pe care le prezintă. Valorificarea eficientă a acestor oportunități şi evitarea amenințărilor potențiale depind, în ultimă instanță, de capacitatea firmelor de a-şi dezvolta competențe distincte şi avantaje competitive, într-un cuvânt de a fi capabile să înfrunte concurența în intensificare continuă pe piața internă şi pe piețele internaționale. Prin măsuri adecvate de politică industrială, statul poate să amplifice această capacitate în industriile în care există avantaje competitive certe şi potențiale, precum şi în cele care prezintă un interes strategic deosebit.

Anexa 2

Producția industrială, pe activități, în anii 1998-2003

- miliarde lei, prețuri curente -

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Total, din care:	**260899,3**	**392877,6**	**632031,7**	**966445,0**	**1286425,9**	**1578363,4**
Industrie extractivă	**17765,1**	**20686,4**	**35651,1**	**55403,4**	**67806,6**	**77035,8**
din aceasta:						
Extracția şi prepararea cărbunelui	3815,2	5273,2	8843,8	12440,9	15434,4	17400,2
Extracția hidrocarburilor şi servicii anexe	11610,1	12339,4	22427,0	36633,3	44729,0	50618,9
Alte activități extractive[1)]	2339,8	3073,8	4380,3	6329,2	7643,2	9016,7
Industrie prelucrătoare	**205444,8**	**292302,1**	**501553,9**	**769938,6**	**1001578,7**	**1235124,4**
din aceasta:						
Alimentară şi băuturi	47619,2	54501,1	101548,8	137801,7	165701,5	205892,1
Produse din tutun	3932,1	6912,3	9294,5	15543,6	18236,9	24877,8
Produse textile	6310,0	8792,8	13578,8	20132,0	25227,4	34161,3
Articole de îmbrăcăminte	8400,6	13855,5	20776,1	34848,2	55168,9	66529,3
Pielărie şi încălțăminte	3560,3	5256,8	8347,0	13506,5	20780,0	26914,2
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	5105,3	10046,5	16090,6	23827,0	33131,8	42866,7
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	2534,9	4177,2	7728,8	10124,6	14221,8	17068,4
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporți a înregistrărilor	3844,5	6067,4	8332,6	12283,5	17456,3	22364,4
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	16367,7	31245,4	63565,1	104647,4	142517,4	159463,7
Substanțe şi produse chimice	15140,6	22852,2	44057,0	61325,5	70426,8	87319,8
Produse din cauciuc şi mase plastice	4446,3	7003,6	10497,2	16510,1	23555,9	35314,9
Fabricarea materialelor de construcții şi alte produse din minerale nemetalice	9845,7	13601,6	20714,3	31440,3	39886,6	48592,8
Metalurgie	25367,5	35270,3	72322,0	128119,1	152542,3	171807,2
Construcții metalice şi produse din metal	8187,9	10784,2	16024,7	24066,2	33711,7	46795,8
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	11386,8	14970,3	22701,2	35338,0	45988,4	54688,3
Mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou	994,1	1005,6	1326,3	2334,4	1967,7	3807,4
Maşini şi aparate electrice	5930,7	7983,6	11953,4	18265,2	26266,4	33314,4
Echipamente, aparate de	2434,8	3038,3	4370,9	5411,9	6538,3	8306,4

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
radio, televiziune şi comunicații						
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	925,4	1582,1	2828,3	4602,0	6077,3	8098,2
Mijloace de transport rutier	10288,6	13899,9	15577,5	24679,0	36549,2	48095,9
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	5488,5	8606,0	11727,6	18577,8	24264,4	32531,0
Mobilier şi alte activități industriale neclasificate în altă parte	6444,9	9320,9	14308,0	22083,2	34051,1	41161,6
Recuperarea deşeurilor	888,4	1528,5	3883,2	4471,4	7310,6	15152,8
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**37689,4**	**79889,1**	**94826,7**	**141103,0**	**217040,6**	**266203,2**
din aceasta:						
Producția, transportul şi distribuția de energie electrică şi termică, gaze şi apă caldă	33934,6	75186,9	88271,2	133481,4	207562,2	256782,9
Captarea, tratarea şi distribuția apei	3754,8	4702,2	6555,5	7621,6	9478,4	9420,3

Notă: *[1)] inclusiv „Extracția şi prepararea minereurilor radioactive” şi „Extracția şi prepararea minereurilor metalifere”.*

Anexa 3

Structura producţiei industriale pe activităţi, în anii 1998-2003 (%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Total, din care:	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
Industrie extractivă	***6,81***	***5,27***	***5,64***	***5,73***	***5,27***	***4,88***
din aceasta:						
Extracţia şi prepararea cărbunelui	1,46	1,34	1,40	1,29	1,20	1,10
Extracţia hidrocarburilor şi servicii anexe	4,45	3,14	3,55	3,79	3,48	3,21
Alte activităţi extractive[1)]	0,90	0,78	0,69	0,65	0,59	0,57
Industrie prelucrătoare	***78,74***	***74,40***	***79,36***	***79,67***	***77,86***	***78,25***
din aceasta:						
Alimentară şi băuturi	18,25	13,87	16,07	14,26	12,88	13,04
Produse din tutun	1,51	1,76	1,47	1,61	1,42	1,58
Produse textile	2,42	2,24	2,15	2,08	1,96	2,16
Articole de îmbrăcăminte	3,22	3,53	3,29	3,61	4,29	4,22
Pielărie şi încălţăminte	1,36	1,34	1,32	1,40	1,62	1,71
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	1,96	2,56	2,55	2,47	2,58	2,72
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	0,97	1,06	1,22	1,05	1,11	1,08
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporţi a înregistrărilor	1,47	1,54	1,32	1,27	1,36	1,42
Prelucrarea ţiţeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	6,27	7,95	10,06	10,83	11,08	10,10
Substanţe şi produse chimice	5,80	5,82	6,97	6,35	5,47	5,53
Produse din cauciuc şi mase plastice	1,70	1,78	1,66	1,71	1,83	2,24
Fabricarea materialelor de construcţii şi alte produse din minerale nemetalice	3,77	3,46	3,28	3,25	3,10	3,08
Metalurgie	9,72	8,98	11,44	13,26	11,86	10,89
Construcţii metalice şi produse din metal	3,14	2,74	2,54	2,49	2,62	2,96
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	4,36	3,81	3,59	3,66	3,57	3,46
Mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou	0,38	0,26	0,21	0,24	0,15	0,24
Maşini şi aparate electrice	2,27	2,03	1,89	1,89	2,04	2,11
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicaţii	0,93	0,77	0,69	0,56	0,51	0,53
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	0,35	0,40	0,45	0,48	0,47	0,51
Mijloace de transport rutier	3,94	3,54	2,46	2,55	2,84	3,05
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	2,10	2,19	1,86	1,92	1,89	2,06
Mobilier şi alte activităţi industriale neclasificate în altă parte	2,47	2,37	2,26	2,28	2,65	2,61
Recuperarea deşeurilor	0,34	0,39	0,61	0,46	0,57	0,96
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	***14,45***	***20,33***	***15,00***	***14,60***	***16,87***	***16,87***
din aceasta:						
Producţia, transportul şi distribuţia de energie electrică şi termică, gaze şi apă caldă	13,01	19,14	13,97	13,81	16,13	16,27
Captarea, tratarea şi distribuţia apei	1,44	1,20	1,04	0,79	0,74	0,60

***Notă**: [1)] inclusiv „Extracţia şi prepararea minereurilor radioactive” şi „Extracţia şi prepararea minereurilor metalifere”.*

Anexa 4

Indicii producţiei industriale, pe activităţi, în perioada 2000-2003

	2000 = 100,00			
	2001	2002	2003	Ritm mediu 2001-2003
Total	**108,3**	**113,0**	**116,5**	**5,22**
Industrie extractivă	**105,3**	**99,6**	**99,2**	**-0,27**
Extracţia şi prepararea cărbunelui	111,0	102,7	107,4	2,41
Extracţia hidrocarburilor şi servicii anexe	103,0	95,3	89,3	-3,70
Extracţia şi prepararea min. metalifere	116,9	115,9	120,6	6,44
Alte activităţi extractive	93,9	106,9	124,6	7,61
Industrie prelucrătoare	**109,8**	**116,9**	**121,1**	**6,59**
Alimentară şi băuturi	120,1	134,7	141,6	12,29
Produse din tutun	124,3	111,6	105,9	1,93
Produse textile	101,2	104,5	146,5	13,57
Articole de îmbrăcăminte	117,4	122,4	123,9	7,40
Pielărie şi încălţăminte	104,5	109,2	112,6	4,03
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	85,3	78,0	85,1	-5,24
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	110,9	122,2	122,0	6,85
Prelucrarea ţiţeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	109,1	125,9	113,7	4,37
Substanţe şi produse chimice	91,2	93,6	99,0	-0,33
Produse din cauciuc şi mase plastice	116,0	125,8	162,6	17,59
Fabricarea materialelor de construcţii şi alte produse din minerale nemetalice	101,8	105,4	105,0	1,64
Metalurgie	113,1	137,7	111,4	3,66
Construcţii metalice şi produse din metal	98,4	99,0	97,1	-0,98
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	116,1	115,7	106,8	2,22
Maşini şi aparate electrice	113,0	118,0	129,2	8,91
Echipamente, aparate de radio, TV şi com.	110,3	98,4	114,1	4,49
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	123,9	126,8	151,0	14,73
Mijloace de transport rutier	92,3	102,7	119,7	6,18
Mijloace de transport neincluse la rutiere	98,9	94,0	112,2	3,91
Mobilier şi alte activităţi industriale neclasif.	109,9	126,5	131,6	9,59
Energie electrică şi termică, gaze şi apa	**97,1**	**93,8**	**95,4**	**-1,56**
Producţia, transportul şi distribuţia de energie electrică şi termică, gaze şi apă caldă	103,0	103,5	108,5	2,76

***Sursa**: INS, Anuarul statistic al României, 2004; calcule proprii.*

Anexa 5

Indicii producţiei industriale pe activităţi, în anii 2004-2007

	Indici anuali (%)				2007/2000	Ritm mediu
	2004	2005	2006	2007	-% -	2001-2007
Total	**104,6**	**105,0**	**105,1**	**105,2**	**141,5**	**5,08**
Industrie extractivă	**101,2**	**100,9**	**99,9**	**99,8**	**101,0**	**0,14**
Extracţia şi prepararea cărbunelui	100,0	99,5	99,4	99,3	105,5	0,76
Extracţia hidrocarburilor şi servicii anexe	102,8	101,3	100,1	100,0	93,1	-1,02
Industrie prelucrătoare	**105,3**	**105,7**	**105,9**	**105,9**	**151,2**	**6,08**
Alimentară şi băuturi	101,8	106,0	106,4	106,8	173,6	8,20
Produse textile	99,5	98,0	99,0	99,3	140,4	4,97
Articole de îmbrăcăminte	101,8	98,0	99,0	99,5	121,8	2,85
Pielărie şi încălţăminte	102,0	100,0	100,3	100,7	116,0	2,14
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	120,0	110,0	108,0	108,0	131,0	3,94
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	100,0	102,0	102,6	103,0	131,5	3,99
Prelucrarea ţiţeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	101,0	110,0	107,0	107,0	144,6	5,41
Substanţe şi produse chimice	115,0	106,0	105,6	105,5	134,4	4,32
Produse din cauciuc şi mase plastice	113,0	108,5	106,8	106,5	226,8	12,41
Fabricarea materialelor de construcţii şi alte produse din minerale nemetalice	111,0	106,0	106,0	105,4	138,0	4,71
Metalurgie	112,0	113,0	115,0	110,0	178,3	8,62
Construcţii metalice şi produse din metal	101,6	102,0	102,6	103,0	106,3	0,88
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	105,0	105,8	106,0	106,2	133,6	4,22
Maşini şi aparate electrice	110,0	106,4	106,8	107,0	172,8	8,13
Echipamente, aparate de radio, TV şi com.	109,0	108,0	108,5	109,0	158,9	6,83
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	98,0	100,0	101,0	101,6	151,9	6,15
Mijloace de transport rutier	120,0	109,5	107,5	107,0	180,9	8,84
Mijloace de transport neincluse la rutiere	98,0	104,0	104,3	105,0	125,2	3,27
Mobilier şi alte activităţi industriale neclasif.	106,0	107,0	107,0	107,0	170,9	7,96
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**100,6**	**101,0**	**101,8**	**102,0**	**100,7**	**0,09**

***Sursa**: INS, Anuarul statistic al României, 2004; calcule proprii.*

Anexa 6

Producția industrială – total exclusiv activități ale acesteia – în anii 2000, 2003 şi 2007

- prețurile anului 2000 -

	2000		2003			2007			Ritm mediu
			Ritm mediu			Ritm mediu			
	mld. lei	-% -	2001-2003	mld. lei	-% -	2004-2007	mld. lei	-% -	2001-2007
Total, din care:	**632031,7**	**100,00**	**5,22**	**736316,9**	**100,00**	**4,97**	**894137,3**	**100,00**	**5,08**
Industrie extractivă	**35651,1**	**5,64**	**-0,27**	**35365,9**	**4,80**	**0,45**	**36004,1**	**4,03**	**0,14**
din aceasta:									
Extracția şi prepararea cărbunelui	8843,8	1,40	2,41	9498,2	1,29	-0,45	9328,3	1,04	0,76
Extracția hidrocarburilor şi servicii anexe	22427,0	3,55	-3,70	20027,3	2,72	1,04	20876,6	2,33	-1,02
Alte activități extractive[1)]	4380,3	0,69	10,06	5840,3	0,79	-0,18	5799,3	0,65	4,09
Industrie prelucrătoare	**501553,9**	**79,36**	**6,59**	**607381,8**	**82,49**	**5,70**	**758153,3**	**84,79**	**6,08**
din aceasta:									
Alimentară şi băuturi	101548,8	16,07	12,29	143793,1	19,53	5,23	176321,2	19,72	8,20
Produse din tutun	9294,5	1,47	1,93	9842,9	1,34	1,50	10446,9	1,17	1,68
Produse textile	13578,8	2,15	13,57	19892,9	2,70	-1,05	19069,2	2,13	4,97
Articole de îmbrăcăminte	20776,1	3,29	7,40	25741,6	3,50	-0,43	25296,9	2,83	2,85
Pielărie şi încălțăminte	8347,0	1,32	4,03	9398,7	1,28	0,75	9682,8	1,08	2,14
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	16090,6	2,55	-5,24	13693,1	1,86	11,39	21082,6	2,36	3,94
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	7728,8	1,22	6,85	9429,1	1,28	1,89	10163,8	1,14	3,99
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporți a înregistrărilor	8332,6	1,32	5,50	9784,5	1,33	3,5	11227,9	1,26	4,35
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	63565,1	10,06	4,37	72273,5	9,82	6,20	91930,8	10,28	5,41

	2000		2003			2007			Ritm mediu
			Ritm mediu			Ritm mediu			
	mld. lei	-% -	2001-2003	mld. lei	-% -	2004-2007	mld. lei	-% -	2001-2007
Substanțe şi produse chimice	44057,0	6,97	-0,33	43616,4	5,92	7,95	59233,9	6,62	4,32
Produse din cauciuc şi mase plastice	10497,2	1,66	17,59	17068,4	2,32	8,67	23802,5	2,66	12,41
Fabricarea materialelor de construcții şi alte produse din minerale nemetalice	20714,3	3,28	1,64	21750,0	2,95	7,08	28591,4	3,20	4,71
Metalurgie	72322,0	11,44	3,66	80566,7	10,94	12,49	128986,0	14,43	8,62
Construcții metalice şi produse din metal	16024,7	2,54	-0,98	15560,0	2,11	2,30	17040,7	1,91	0,88
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	22701,2	3,59	2,22	24244,9	3,29	5,75	30319,7	3,39	4,22
Maşini şi aparate electrice	11953,4	1,89	8,91	15443,8	2,10	7,54	20655,9	2,31	8,13
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicații	4370,9	0,69	4,49	4987,2	0,68	8,62	6943,3	0,78	6,83
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	2828,3	0,45	14,73	4270,7	0,58	0,14	4294,8	0,48	6,15
Mijloace de transport rutier	15577,5	2,46	6,18	18646,3	2,53	10,88	28182,5	3,15	8,84
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	11727,6	1,86	3,91	13158,4	1,79	2,79	14687,1	1,64	3,27
Mobilier şi alte activități industriale neclasificate în altă parte	14308,0	2,26	9,59	18829,3	2,56	6,75	24450,7	2,73	7,96
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**94826,7**	**15,00**	**-1,56**	**90464,7**	**12,29**	1,35	**95443,5**	**10,67**	**0,09**

Notă: *[1)] neînchiderile structurale la nivelul anului 2003 reprezintă 0,42% din producția industrială totală.*

Sursa: *INS, Anuarul statistic al României, 2004; lucrări ale CNP; estimări proprii.*

Anexa 7

Producția industrială – total exclusiv ramuri ale industriei

SCENARIUL PESIMIST										
	(prețurile anului 2000)									
	2000		**2007**		**2010**		**2013**		**RITMURI MEDII**	
									2001-2007	**2008-2013**
	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	(%)	(%)
Total, din care:	**632031,7**	**100,00**	**894137,3**	**100,0**	**1008585,3**	**100,00**	**1154372,2**	**100,00**	**5,08**	**4,35**
Industrie extractivă	**35651,1**	**5,64**	**36004,1**	**4,03**	**37821,9**	**3,75**	**37517,1**	**3,25**	**0,14**	**0,69**
din aceasta:										
Extracția şi prepararea cărbunelui	8843,8	1,40	9328,3	1,04	10085,9	1,00	9812,2	0,85	0,76	0,85
Extracția hidrocarburilor şi servicii anexe	22427,0	3,55	20876,6	2,33	21684,6	2,15	21933,1	1,90	-1,02	0,83
Alte activități extractive[1)]	4380,3	0,69	5799,3	0,65	6051,5	0,60	5771,9	0,50	4,09	-0,08
Industrie prelucrătoare	**501553,9**	**79,36**	**758153,3**	**84,79**	**871417,7**	**86,40**	**1009498,5**	**87,45**	**6,08**	**4,89**
din aceasta:										
Alimentară şi băuturi	101548,8	16,07	176321,2	19,72	199195,6	19,75	228565,7	19,80	8,20	4,42
Produse din tutun	9294,5	1,47	10446,9	1,17	11598,7	1,15	11543,7	1,00	1,68	1,68
Produse textile	13578,8	2,15	19069,2	2,13	21684,6	2,15	25396,2	2,20	4,97	4,89
Articole de îmbrăcăminte	20776,1	3,29	25296,9	2,83	28744,7	2,85	33476,8	2,90	2,85	4,78
Pielărie şi încălțăminte	8347,0	1,32	9682,8	1,08	10590,1	1,05	11543,7	1,00	2,14	2,97
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	16090,6	2,55	21082,6	2,36	24206,0	2,40	28282,1	2,45	3,94	5,02
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	7728,8	1,22	10163,8	1,14	11598,7	1,15	13852,5	1,20	3,99	5,30
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporți a înregistrărilor	8332,6	1,32	11227,9	1,26	12607,3	1,25	15006,8	1,30	4,35	4,95
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	63565,1	10,06	91930,8	10,28	103884,3	10,30	119477,5	10,35	5,41	4,47
Substanțe şi produse chimice	44057,0	6,97	59233,9	6,62	67575,2	6,70	78497,3	6,80	4,32	4,80
Produse din cauciuc şi mase plastice	10497,2	1,66	23802,5	2,66	27231,8	2,70	31745,2	2,75	12,41	4,92

SCENARIUL PESIMIST										
	(preţurile anului 2000)									
	2000		**2007**		**2010**		**2013**		**RITMURI MEDII**	
									2001-2007	**2008-2013**
	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	(%)	(%)
Fabricarea materialelor de construcţii şi alte produse din minerale nemetalice	20714,3	3,28	28591,4	3,20	32779,0	3,25	38094,3	3,30	4,71	4,90
Metalurgie	72322,0	11,44	128986,0	14,43	146244,9	14,50	169115,5	14,65	8,62	4,62
Construcţii metalice şi produse din metal	16024,7	2,54	17040,7	1,91	19667,4	1,95	23087,4	2,00	0,88	5,19
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	22701,2	3,59	30319,7	3,39	35300,5	3,50	41557,4	3,60	4,22	5,40
Maşini şi aparate electrice	11953,4	1,89	20655,9	2,31	23903,5	2,37	27704,9	2,40	8,13	5,02
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicaţii	4370,9	0,69	6943,3	0,78	8068,7	0,80	9812,2	0,85	6,83	5,93
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	2828,3	0,45	4294,8	0,48	5042,9	0,50	6349,0	0,55	6,15	6,73
Mijloace de transport rutier	15577,5	2,46	28182,5	3,15	32779,0	3,25	39248,7	3,40	8,84	5,68
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	11727,6	1,86	14687,1	1,64	17145,9	1,70	20778,7	1,80	3,27	5,95
Mobilier şi alte activităţi industriale neclasificate în altă parte	14308,0	2,26	24450,7	2,73	29249,0	2,90	34631,2	3,00	7,96	5,97
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**94826,7**	**15,00**	**95443,5**	**10,67**	**99345,6**	**9,85**	**107356,6**	**9,30**	**0,09**	**1,98**

Anexa 8

Producția industrială – total exclusiv ramuri ale industriei

SCENARIUL DE BAZĂ	(prețurile anului 2000)								RITMURI MEDII	
	2000		**2007**		**2010**		**2013**		**2001-2007**	**2008-2013**
	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	(%)	(%)
Total, din care:	**632031,7**	**100,00**	**894137,3**	**100,0**	**1038549,2**	**100,00**	**1275704,1**	**100,00**	**5,08**	**6,10**
Industrie extractivă	**35651,1**	**5,64**	**36004,1**	**4,03**	**37387,8**	**3,60**	**39546,8**	**3,10**	**0,14**	**1,58**
din aceasta:										
Extracția şi prepararea cărbunelui	8843,8	1,40	9328,3	1,04	9346,9	0,90	9822,9	0,77	0,76	0,86
Extracția hidrocarburilor şi servicii anexe	22427,0	3,55	20876,6	2,33	21290,3	2,05	22962,7	1,80	-1,02	1,60
Alte activități extractive[1)]	4380,3	0,69	5799,3	0,65	6750,6	0,65	6761,2	0,53	4,09	2,59
Industrie prelucrătoare	**501553,9**	**79,36**	**758153,3**	**84,79**	**899902,9**	**86,65**	**1118154,7**	**87,65**	**6,08**	**6,69**
din aceasta:										
Alimentară şi băuturi	101548,8	16,07	176321,2	19,72	205632,7	19,80	254503,0	19,95	8,20	6,31
Produse din tutun	9294,5	1,47	10446,9	1,17	11424,0	1,10	12757,0	1,00	1,68	3,39
Produse textile	13578,8	2,15	19069,2	2,13	22848,1	2,20	29979,0	2,35	4,97	7,83
Articole de îmbrăcăminte	20776,1	3,29	25296,9	2,83	30637,2	2,95	39546,8	3,10	2,85	7,73
Pielărie şi încălțăminte	8347,0	1,32	9682,8	1,08	10385,5	1,00	14670,6	1,15	2,14	7,17
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	16090,6	2,55	21082,6	2,36	23886,6	2,30	28703,3	2,25	3,94	5,28
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	7728,8	1,22	10163,8	1,14	10385,5	1,00	12757,0	1,00	3,99	3,86
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporți a înregistrărilor	8332,6	1,32	11227,9	1,26	12462,6	1,20	15946,3	1,25	4,35	6,02
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	63565,1	10,06	91930,8	10,28	105932,0	10,20	128846,1	10,10	5,41	5,79
Substanțe şi produse chimice	44057,0	6,97	59233,9	6,62	68025,0	6,55	81645,1	6,40	4,32	5,49
Produse din cauciuc şi mase plastice	10497,2	1,66	23802,5	2,66	25963,7	2,50	30616,9	2,40	12,41	4,29
Fabricarea materialelor de construcții şi alte produse din minerale nemetalice	20714,3	3,28	28591,4	3,20	33752,8	3,25	39546,8	3,10	4,71	5,56
Metalurgie	72322,0	11,44	128986,0	14,43	149031,8	14,35	182425,7	14,30	8,62	5,95
Construcții metalice	16024,7	2,54	17040,7	1,91	19732,4	1,90	23600,5	1,85	0,88	5,58

SCENARIUL DE BAZĂ										
	(preţurile anului 2000)								**RITMURI MEDII**	
	2000		**2007**		**2010**		**2013**		**2001-2007**	**2008-2013**
	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	mld. lei	-% -	(%)	(%)
şi produse din metal										
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	22701,2	3,59	30319,7	3,39	37907,0	3,65	49752,5	3,90	4,22	8,60
Maşini şi aparate electrice	11953,4	1,89	20655,9	2,31	25963,7	2,50	35719,7	2,80	8,13	9,56
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicaţii	4370,9	0,69	6943,3	0,78	9346,9	0,90	12757,0	1,00	6,83	10,67
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	2828,3	0,45	4294,8	0,48	6231,3	0,60	9567,8	0,75	6,15	14,28
Mijloace de transport rutier	15577,5	2,46	28182,5	3,15	34791,4	3,35	44649,6	3,50	8,84	7,97
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	11727,6	1,86	14687,1	1,64	19213,2	1,85	25514,1	2,00	3,27	9,64
Mobilier şi alte activităţi industriale neclasificate în altă parte	14308,0	2,26	24450,7	2,73	33233,6	3,20	42736,1	3,35	7,96	9,75
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**94826,7**	**15,00**	**95443,5**	**10,67**	**101258,5**	**9,75**	**118002,6**	**9,25**	**0,09**	**3,60**

Anexa 9

Producția industrială – total exclusiv ramuri ale industriei

SCENARIUL OPTIMIST	(prețurile anului 2000)									
									RITMURI MEDII	
	2000		**2007**		**2010**		**2013**		**2001-2007**	**2008-2013**
	mld.lei	-% -	mld.lei	-% -	mld.lei	-% -	mld.lei	-% -	(%)	(%)
Total, din care:	**632031,7**	**100,00**	**894137,3**	**100,0**	**1072552,8**	**100,00**	**1340587,4**	**100,00**	**5,08**	**6,98**
Industrie extractivă	**35651,1**	**5,64**	**36004,1**	**4,03**	**34858,0**	**3,25**	**38206,7**	**2,85**	**0,14**	**0,99**
din aceasta:										
Extracția şi prepararea cărbunelui	8843,8	1,40	9328,3	1,04	8580,4	0,80	9384,1	0,70	0,76	0,10
Extracția hidrocarburilor şi servicii anexe	22427,0	3,55	20876,6	2,33	21451,1	2,00	22790,0	1,70	-1,02	1,47
Alte activități extractive[1)]	4380,3	0,69	5799,3	0,65	4826,5	0,45	6032,6	0,45	4,09	0,66
Industrie prelucrătoare	**501553,9**	**79,36**	**758153,3**	**84,79**	**933120,9**	**87,00**	**1188430,8**	**88,65**	**6,08**	**7,78**
din aceasta:										
Alimentară şi băuturi	101548,8	16,07	176321,2	19,72	216655,7	20,20	281523,4	21,00	8,20	8,11
Produse din tutun	9294,5	1,47	10446,9	1,17	10725,5	1,00	11395,0	0,85	1,68	1,46
Produse textile	13578,8	2,15	19069,2	2,13	24668,7	2,30	33514,7	2,50	4,97	9,85
Articole de îmbrăcăminte	20776,1	3,29	25296,9	2,83	33785,4	3,15	43569,1	3,25	2,85	9,48
Pielărie şi încălțăminte	8347,0	1,32	9682,8	1,08	11798,1	1,10	16757,3	1,25	2,14	9,57
Prelucrarea lemnului şi a produselor din lemn (exclusiv mobilă)	16090,6	2,55	21082,6	2,36	23596,2	2,20	28152,3	2,10	3,94	4,94
Celuloză, hârtie şi produse din hârtie	7728,8	1,22	10163,8	1,14	11798,1	1,10	14076,2	1,05	3,99	5,58
Edituri, poligrafie şi reproducerea pe suporți a înregistrărilor	8332,6	1,32	11227,9	1,26	13943,2	1,30	18768,2	1,40	4,35	8,94
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunelui şi tratarea combustibililor nucleari	63565,1	10,06	91930,8	10,28	105646,4	9,85	128026,1	9,55	5,41	5,68
Substanțe şi produse chimice	44057,0	6,97	59233,9	6,62	69715,9	6,50	85127,3	6,35	4,32	6,23
Produse din cauciuc şi mase plastice	10497,2	1,66	23802,5	2,66	29495,2	2,75	38206,7	2,85	12,41	8,21
Fabricarea materialelor de construcții şi alte produse din minerale nemetalice	20714,3	3,28	28591,4	3,20	33249,1	3,10	40217,6	3,00	4,71	5,85
Metalurgie	72322,0	11,44	128986,0	14,43	150157,4	14,00	180979,3	13,50	8,62	5,81
Construcții metalice şi produse din metal	16024,7	2,54	17040,7	1,91	18769,7	1,75	20108,8	1,50	0,88	2,80
Maşini şi echipamente (exclusiv echipamente electrice şi optice)	22701,2	3,59	30319,7	3,39	39148,2	3,65	52282,9	3,90	4,22	9,51
Maşini şi aparate electrice	11953,4	1,89	20655,9	2,31	27886,4	2,60	40217,6	3,00	8,13	11,75
Echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicații	4370,9	0,69	6943,3	0,78	9653,0	0,90	14746,5	1,10	6,83	13,38
Aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optice şi ceasornicărie	2828,3	0,45	4294,8	0,48	6435,3	0,60	10054,4	0,75	6,15	15,23
Mijloace de transport rutier	15577,5	2,46	28182,5	3,15	37539,3	3,50	50272,0	3,75	8,84	10,13
Mijloace de transport neincluse la cele rutiere	11727,6	1,86	14687,1	1,64	21451,1	2,00	30163,2	2,25	3,27	12,74
Mobilier şi alte activități industriale neclasificate în altă parte	14308,0	2,26	24450,7	2,73	35930,5	3,35	48931,4	3,65	7,96	12,26
Energie electrică şi termică, gaze şi apă	**94826,7**	**15,00**	**95443,5**	**10,67**	**104573,9**	**9,75**	**113949,9**	**8,50**	**0,09**	**3,00**

CAPITOLUL 3
DIRECȚII DE ACȚIUNE ŞI MĂSURI NECESARE APLICĂRII CU SUCCES A POLITICILOR VIZÂND CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII INDUSTRIALE

Corneliu RUSSU,
Nicoleta HORNIANSCHI

Transpunerea în fapt a politicii industriale, orientată şi detaliată astfel încât să asigure dezvoltarea durabilă a industriei româneşti şi înscrierea acesteia pe traiectoria unei evoluții moderne, în acord cu tendințele afirmate în țările dezvoltate şi cu cerințele integrării României în Uniunea Europeană, fac necesară intensificarea eforturilor în câteva direcții prioritare şi aplicarea unui set de măsuri conjugate – dintre care o parte se regăsesc în anexele la Strategia națională de dezvoltare economică pe termen mediu a României şi în Planul de acțiune anexă la documentul programatic privind politica industrială, aprobat prin HG nr. 657/2002, iar o parte sunt propunerile noastre -, care pot fi sistematizate pe domeniile politicilor complementare politicii industriale de ansamblu.

a. Consolidarea cadrului instituțional şi a celui legislativ privitor la activitatea economică:

- inițierea unei ample campanii la nivelul Parlamentului şi a organelor administrației publice centrale pentru asigurarea unității cadrului legislativ, a corelării legilor, hotărârilor şi ordonanțelor guvernamentale, a înlăturării contradicțiilor, confuziilor şi ambiguităților pe care le prezintă acestea;
- instituirea sistemului de audieri publice pentru inițiativele legislative;
- modernizarea Codului comercial român, compatibilizarea acestuia cu reglementările în domeniu ale Uniunii Europene şi ale țărilor comunitare;
- elaborarea şi aplicarea fermă a:
  - Legii contractelor economice;
  - legislației integrale privind concurența neloială;
- adoptarea Directivei Uniunii Europene privind întârzierea plăților;
- asigurarea protecției creditelor;
- informarea corectă şi protecția consumatorului;

- elaborarea Codului de conduită a operatorilor economici;
- întărirea guvernanței corporative asupra activității unităților industriale;
- înființarea tribunalelor comerciale specializate în rezolvarea actelor şi faptelor de comerț;
- crearea de sectoare comerciale distincte în administrațiile financiare locale;
- elaborarea şi promulgarea urgentă a legilor sau îmbunătățirea celor existente privind protecția patrimoniului național, combaterea crimei organizate, protejarea consumatorului împotriva activităților comerciale ilicite, intensificarea cooperării specifice interinstituționale în domeniul combaterii corupției economice şi a criminalității organizate;
- întărirea rolului organizațiilor patronale în stabilirea coordonatelor dezvoltării economice şi intensificarea eforturilor agenților economici pentru îmbunătățirea calității activității lor prin:
  - unificarea organizațiilor patronale în scopul creşterii forței lor de negociere cu organismele guvernamentale;
  - implicarea profundă a organizațiilor patronale în definirea politicilor publice (industrială, agricolă, comercială, a cercetării & dezvoltării şi inovării, a dezvoltării regionale, a dezvoltării sectorului IMM, a protecției mediului etc.), astfel încât să se asigure armonizarea mai bună a strategiilor de firmă cu orientările şi măsurile specifice politicilor respective;
  - dezvoltarea rețelelor proprii de centre de informare şi consultanță ale diferitelor organizații patronale care să sprijine, alături de cele din rețeaua camerelor de comerț şi industrie națională şi județene, agenții economici afiliați în ceea ce priveşte identificarea oportunităților de afaceri, accesul la sursele de finanțare, organizarea de programe specifice la cerere de formare şi perfecționare a cadrelor, obținerea de consultanță de specialitate pe probleme manageriale, de marketing, de gestiune a afacerilor, de legislație etc.;
- crearea de direcții specializate ale Ministerului Economiei şi Comerțului la nivelul județelor, după modelul direcțiilor generale agricole şi comerciale județene, care să urmărească dezvoltarea industrială la nivelul regiunilor de dezvoltare, al județelor şi al localităților, să asigure colectarea informațiilor privind această dezvoltare, să sprijine agenții economici din zonă pentru obținerea de servicii specializate de consultanță, a accesului la informații privind oportunitățile de afaceri şi la sursele de finanțare, să stimuleze relațiile de cooperare în producție şi comercializare între întreprinderi, să contribuie la extinderea relațiilor de subcontractare de capacitate sau de specialitate între IMM

şi marile întreprinderi etc.

b. Valorificarea superioară a avantajelor de locație, dezvoltarea şi consolidarea mediului de afaceri atractiv:

- întărirea capacității de aplicare efectivă a legii şi de control a autorităților de supraveghere a concurenței şi a modului de perfectare şi de desfăşurare a tranzacțiilor comerciale;
- întărirea rolului Consiliului Concurenței în asigurarea respectării principiilor de transparență a afacerilor, nediscriminare şi concurență loială;
- îmbunătățirea tratamentului fiscal stimulativ pentru investiții prin reglementări favorabile privitoare la amortizări şi rezerve, recunoaşterea cheltuielilor de afaceri etc.;
- simplificarea procedurilor de autorizare a investițiilor, stabilirea de standarde detaliate de mediu, asigurarea transparenței depline a licitațiilor pentru efectuarea lucrărilor de investiții;
- întărirea disciplinei financiare la nivelul agenților economici prin măsuri ferme de asigurare a respectării de către aceştia a obligațiilor contractuale, a plății datoriilor către bugetul de stat, bugetul asigurărilor sociale şi creditori, în general a achitării tuturor obligațiilor de plată;
- intensificarea creditării activităților industriale pe baza planurilor de afaceri prezentate de către agenții economici.

c. Intensificarea relațiilor comerciale externe:

- inițierea unor scheme simplificate privind beneficierea de către exportatori de rambursarea indexată cu rata inflației a eventualelor taxe vamale de import sau alte taxe percepute de către stat şi înglobate în produsele industriale exportate;
- standardizarea şi protecția pieței interne prin adoptarea Legii responsabilității producătorilor şi a importatorilor şi alinierea integrală la directivele care concretizează noua abordare a Uniunii Europene în acest domeniu;
- simplificarea procedurilor vamale, elaborarea unui ghid vamal detaliat şi larg accesibil, instituirea sistemelor de acordare a asistenței specializate pentru practici vamale;
- intensificarea prospectării pieței externe în scopul identificării investitorilor strategici interesați să-şi plaseze capitaluri în industria românească, prin implicarea directă în această acțiune a reprezentanțelor în străinătate ale Ministerului Afacerilor Externe;
- eliminarea taxelor vamale care generează efectul de „subvenție inversă” sau de „protecție negativă”, aşa cum este cazul existenței taxei de import la unele substanțe active pentru industria de medicamente

sau la bumbac, reprezentând un cost suplimentar pentru producătorii autohtoni, fără a exista o taxă de import echivalentă pentru produsele finite din aceeaşi categorie;

- eliminarea „subvenționării inverse”, creată prin acordarea facilităților de export de materii prime (exemplul exportului de buşteni) fără acordarea de facilități similare pentru exportul de produse finite din aceeaşi categorie;
- inițierea unui amplu program de instruire a agenților economici privind procedurile instituite de Organizația Mondială a Comerțului şi de Uniunea Europeană referitoare la respectarea regulilor concurenței, salvgardarea, practicile antidumping, restricțiile temporare;
- abandonarea practicilor de acordare pe parcursul anului de scutiri de taxe vamale de import şi de reduceri ale acestora;
- reducerea graduală a taxelor vamale la produsele industriale în cadrul negocierilor comerciale multilaterale din Organizația Mondială a Comerțului, ținând seama de nivelul consolidat al acestor taxe în Uniunea Europeană.

d. Creşterea potențialului de cercetare & dezvoltare şi inovare:

- aplicarea integrală a mecanismelor de orientare şi finanțare a activității de cercetare ştiințifică existente în Uniunea Europeană (fond de risc pentru aplicarea rezultatelor cercetării ştiințifice, fond de garantare a participării la licitații a unităților de cercetare & dezvoltare etc.);
- dezvoltarea capacității de difuzare şi absorbție a rezultatelor cercetărilor prin aplicarea programelor existente – RELANSIN, CALIST, INFRAS – în cadrul Programului național de cercetare, dezvoltare şi inovare;
- intensificarea încheierii de acorduri în cadrul programelor de cooperare internațională, cu prioritate în țările Uniunii Europene, vizând, îndeosebi, complementaritatea cu industria europeană, pentru intensificarea transferului de tehnologii noi şi crearea premiselor necesare valorificării avantajelor competitive potențiale ale unor sectoare industriale;
- îmbunătățirea funcționării Comitetului Interministerial de coordonare a realizării Programului național de cercetare, dezvoltare şi inovare, astfel încât să asigure participarea eficace a României la Programul-cadru 6 al Uniunii Europene.

e. Dezvoltarea echilibrată a activității industriale în profil regional:

- întărirea rolului organizațiilor patronale şi al asociațiilor profesionale ca parteneri ai organelor administrației publice în gestionarea fondurilor de dezvoltare regională şi în promovarea actelor de comerț;

- îmbunătățirea regimului frontierelor în sensul stimulării cooperării interinstituționale la frontiere, valorificarea superioară a sprijinului acordat de Uniunea Europeană pentru modernizarea frontierelor de est şi de nord ale României;
- dezvoltarea capacității administrative la nivel regional de elaborare şi aplicare a proiectelor şi programelor de dezvoltare regională, prin organizarea de cursuri de formare şi perfecționare profesională a specialiştilor din acest domeniu;
- armonizarea cadrului legal, administrativ şi bugetar național la nivelul regiunilor de dezvoltare cu cel al Uniunii Europene, în vederea creării şi utilizării eficiente a fondurilor de tip structural;
- stimularea cooperării transfrontaliere prin dezvoltarea infrastructurilor regionale şi locale de transport, de sprijin al afacerilor, de sprijin al turismului, reabilitarea siturilor industriale degradate;
- concentrarea investițiilor publice în resurse umane şi în infrastructură, în vederea dezvoltării de noi poli urbani de creştere economică şi a reducerii costurilor de derulare a afacerilor în zonele periferice;
- continuarea privatizării activităților de furnizare a serviciilor publice, stimularea construcției de infrastructuri moderne, a creării de parcuri industriale şi a unei rețele largi de centre de informare şi asistență pentru solicitanții de servicii;
- stabilirea de programe care să aibă ca obiectiv ancorarea funcțiilor urbane principale – politică, financiară, administrativă, economică şi culturală – în diferite centre urbane.

f. Dezvoltarea sectorului întreprinderilor mici şi mijlocii:

- aplicarea integrală a prevederilor Legii nr. 133/1999, îndeosebi a celor privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru crearea şi dezvoltarea IMM;
- înființarea unei bănci specializate pentru IMM, care să asigure finanțarea investițiilor şi a exporturilor efectuate de acestea;
- sprijinirea zonelor defavorizate care au probleme economice şi sociale grave prin stimularea dezvoltării în cadrul acestora a IMM pe baza investițiilor directe productive şi a asigurării de servicii specializate pentru această categorie de întreprinderi;
- asistarea de către instituții (universități, institute de cercetări) a centrelor de consultanță, de formare şi perfecționare profesională şi de informare dedicate IMM, pentru creşterea nivelului de pregătire managerială, de marketing, financiară şi informatică a întreprinzătorilor;

- extinderea sistemelor moderne de finanțare a IMM – *leasing*, *factoring*, investiții de capital-risc etc.;
- facilitarea accesului IMM la finanțare prin: acordarea de credite pe termen lung, capital-risc şi *leasing*; inițierea de linii de creditare cu rate ale dobânzii bonificate; crearea de scheme de microcreditare non-profit; înființarea de unități financiare nebancare autorizate să acorde credite IMM; înființarea de societăți cu capital-risc;
- facilitarea prin programe cu finanțare publică a accesului IMM la achiziționarea de noi tehnologii, la inovări, precum şi a introducerii de către acestea a sistemelor de asigurare a calității şi de management al calității totale;
- aplicarea strictă a prevederilor Legii nr. 133/1999 privitoare la accesul nediscriminatoriu al IMM la resursele de materii prime şi materiale şi la cele financiare gestionate de către stat, la spații de producție (terenuri, clădiri, căi de acces), inclusiv prin inițiative realizate în parteneriat sectorul de stat – sectorul privat, cum sunt incubatoarele de afaceri, centrele de afaceri, centrele de inovare;
- crearea în cadrul localităților de zone de dezvoltare economică delimitate clar în care se pot implementa IMM, centre de afaceri, parcuri industriale, parcuri tehnologice etc.;
- stimularea prin mecanisme adecvate specificului fiecărui sector industrial a subcontractării de către IMM a comenzilor de la marile întreprinderi industriale;
- sprijinirea participării IMM la licitații de contracte de achiziții publice, prin asigurarea de consultanță, de garanții pentru participare şi pentru bună execuție;
- instituirea unor mecanisme pentru implicarea reprezentanților comunității de afaceri în elaborarea, aplicarea şi supravegherea aplicării proiectelor de dezvoltare a zonelor defavorizate.

g. Dezvoltarea parcurilor industriale

Dezvoltarea parcurilor industriale şi a parcurilor ştiințifice şi tehnologice, identificată ca fiind ***DIRECȚIA GENERALĂ 4,*** reprezintă o modalitate eficace de îmbunătățire a infrastructurii de afaceri, prin activitatea lor putându-se asigura intensificarea şi modernizarea activității industriale, creşterea capabilităților resurselor umane implicate şi, ca o consecință firească, sporirea competitivității. Având-se în vedere experiența pozitivă rezultată din funcționarea acestor forme în țările europene, HG nr. 65/2001 a asigurat condițiile pentru promovarea ei, oferind stimulente investitorilor interesați de crearea şi dezvoltarea unei asemenea forme de organizare prin care se urmăreşte: dezvoltarea industriilor de înaltă tehnologie, cu aport substanțial al cercetării & dezvoltării; crearea de

noi locuri de muncă; îmbunătățirea competitivității produselor, creşterea exporturilor; îmbunătățirea abilităților profesionale ale angajaților; oferirea de avantaje de locație pentru atragerea şi găzduirea investițiilor străine.

Programul elaborat de Guvern pentru dezvoltarea parcurilor industriale în perioada 2002-2005, în valoare de 583 de miliarde de lei, este gestionat, începând din iulie 2003, de către Ministerul Administrației şi Internelor, fiind aprobate două proiecte. De asemenea, Uniunea Europeană, în colaborare cu Guvernul României, finanțează nouă proiecte de parcuri industriale şi două proiecte pentru zone industriale, alte şase proiecte urmând a fi luate în considerare. Beneficiarii acestor proiecte, în principal municipalitățile şi consiliile județene, oferă locația de amplasare a parcurilor.

La nivel național s-au inițiat circa 50 de proiecte de parcuri industriale, circa 16 fiind în funcțiune. Sectorul public – consilii județene sau consilii locale, a inițiat 35 de proiecte, iar sectorul privat – 13. Distribuția pe regiuni a acestor proiecte se prezintă astfel: 9 în Regiunea Vest, câte 8 în Regiunile Nord-Est şi Sud Muntenia, 7 în Regiunea Bucureşti, 6 în Regiunea Nord-Vest, 5 în Regiunea Centru, 4 în Regiunea Sud-Est şi 1 proiect în Regiunea Sud-Vest. Bună parte din proiecte, cu excepția celor din Bucureşti şi a şase din Regiunea Sud Muntenia, se găsesc în faza de planificare sau de construcție.

Analiza modului în care a decurs până acum alocarea de fonduri pentru parcuri industriale a dus la concluzia că nu vor putea fi utilizate mai mult de jumătate din fonduri, ceea ce face necesar ca fondurile neconsumate să poată fi utilizate pentru sprijinirea unor parcuri industriale cu probleme.

Experiența dobândită până în prezent în crearea şi dezvoltarea parcurilor industriale a evidențiat câteva aspecte relevante:

i. oferta de spații pentru amenajarea parcurilor este foarte limitată (de ordinul sutelor de ha de situri amenajate disponibile pentru ocuparea imediată de către investitori, comparativ cu spațiile de mii de ha dezvoltate în acest scop în Republica Cehă, Polonia şi Ungaria;
ii. prețurile de închiriere a spațiilor (pe mp. şi lună) variază în limite extrem de largi;
iii. calitatea spațiilor oferite (dotări, locație, design) este, de cele mai multe ori, necorespunzătoare, multe dintre acestea fiind potrivite doar pentru producția industrială de bază şi pentru depozitare;
iv. numeroase proiecte de parcuri nu s-au bazat pe analiza temeinică a cererii;
v. localizarea parcurilor s-a făcut, de cele mai multe ori, în funcție de locațiile disponibile şi nu de considerente de eficiență;
vi. există o vădită lipsă de experiență în managementul parcurilor;
vii. parcurile din sectorul public au resurse proprii foarte limitate, depin-

zând de granturi guvernamentale, fonduri din partea autorităților locale, precum şi de plăți în avans ale investitorilor;

viii. este necesară intensificarea dialogului între Agenția Română pentru Investiții Străine (ARIS) şi conducerile parcurilor, pentru cunoaşterea în detaliu a cerințelor reciproce;

ix. investițiile efectuate până acum în parcurile industriale nu au produs rezultatele aşteptate, din cauza dificultăților existente – lipsa experienței manageriale, instruirea insuficientă a forței de muncă, dificultăți de finanțare.

Dificultățile menționate constituie tot atâtea direcții de acțiune pentru remedierea deficiențelor care încă grevează funcționarea parcurilor industriale şi le împiedică să contribuie substanțial la relansarea activității industriale în regiunile în care sunt amplasate.

CAPITOLUL 4
DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII CALITĂȚII ŞI STIMULAREA APLICĂRII LEGISLAȚIEI ARMONIZATE ÎN DOMENIILE REGLEMENTATE

Corneliu RUSSU,
Cristian SIMA

Potrivit standardului european EN ISO 9000:2000, sistemul calității reprezintă „un sistem de management prin care se orientează şi se controlează o organizație în ceea ce priveşte calitatea”.

Introducerea la nivelul firmelor a unui asemenea sistem implică adoptarea unei politici la nivel european/național care să exprime „intențiile şi direcția generală a Comunității Europene (a unei țări sau a economiei/industriei naționale) cu privire la calitate, aşa cum sunt exprimate oficial de Comisia Europeană (de Guvern)”. Aplicarea acestei politici a determinat crearea la nivel comunitar, între anii 1985-2000, a unui mediu omogen, transparent şi credibil care, în ansamblu, a fost definit drept Casa Europeană a Calității, a cărei structură de rezistență comportă două categorii de piloni:

- instituționali: standardizare, testare şi certificare; metrologie şi acreditare;
- manageriali: managementul calității (în întreprinderi şi în toate organismele publice şi private).

Modelul Casei Europene a Calității implică, ca o premisă a aplicării cu succes a politicii naționale în domeniul calității, crearea cadrului legislativ şi instituțional adecvat.

Directivele noii abordări (*New Approach Directives*), adoptate în 1985, prevăd armonizarea totală a reglementărilor naționale cu privire la aceleaşi interes public. Abordarea globală (*Global Approach*) privind testarea şi certificarea, adoptată în 1989, completează Noua Abordare, cele două fiind expresia politicii Uniunii Europene în materie de evaluare a conformității. Cele două abordări asigură promovarea unui mediu tehnic omogen, transparent şi credibil în care autoritățile publice, agenții economici şi consumatorii pot avea încredere, adică descriu, potrivit Rapoartelor seriei calității şi cu Politica europeană de promovare a calității (Bruxelles, 1995-1998) ambele elaborate de Direcția Generală 3 Industrie a Comisiei Europene, „un cadru în care excelența afacerilor şi competitivitatea europeană pot fi dezvoltate şi consolidate”.

În lumina prevederilor acestor abordări, pentru ansamblul activităților economice şi al produselor rezultate din acestea, în vederea comercializării lor pe piața comunitară, trebuie demonstrată conformitatea acestora cu prevederile directivelor şi reglementărilor tehnice stabilite la nivelul Uniunii Europene.

DIRECȚIA GENERALĂ 2: Dezvoltarea infrastructurii calității şi stimularea aplicării legislației armonizate în domeniile reglementate

Potrivit Rezoluției Consiliului privind evaluarea globală a conformității, din 29 decembrie 1989, publicată în JO 90/C10/01, aceste directive şi reglementări tehnice privesc, în esență:

- modulele şi procedurile de evaluare a conformității, potrivit abordării globale;
- marcajul de conformitate EC;
- organismele notificate;
- acordurile de recunoaştere reciprocă MRA;
- acordurile europene de evaluare a conformității ECAA;
- bunele practici de laborator GPL.

Domeniul reglementat acoperă produsele/serviciile care, pentru a putea fi comercializate pentru prima oară pe piața unică europeană, nu trebuie să fie conforme cu anumite directive sau reglementări tehnice, dar, pentru a fi acceptate mai bine pe piața europeană şi internațională, trebuie să fie conforme cu anumite standarde voluntare de genul standarde de produs/serviciu, standarde de metodă de testare, standarde de proces, standarde terminologice etc.

Infrastructura de evaluare a conformității cuprinde toate organismele care realizează testări, calibrări, certificarea produselor, certificarea sistemelor de management al calității, certificarea personalului de specialitate, certificarea sistemelor de management al mediului şi activități de inspecție. Această infrastructură, împreună cu cele de standardizare şi de metrologie, precum şi cu cele de consultanță şi de instruire-educație din domeniul managementului calității, formează infrastructura sistemului calității din fiecare țară.

România, în calitate de țară candidată la integrare care şi-a asumat obligația însuşirii *acquis*-ului comunitar, are sarcina să implementeze politicile ce decurg din prevederile Capitolului 1 al Acordului de negociere: Libera circulație a bunurilor, ceea ce presupune următoarele priorități majore ce trebuie urmărite în cadrul acțiunilor desfăşurate în continuare în domeniul promovării infrastructurii calității şi stimulării aplicării legislației armonizate în domeniile reglementate:

- transpunerea integrală a reglementărilor, directivelor, standardelor şi practicilor specifice sistemului calităţii din Uniunea Europeană (cadrul instituţional, standarde, norme şi reglementări tehnice);
- dezvoltarea şi consolidarea capacităţii instituţionale şi administrative a organizaţiilor publice şi private de aplicare a *acquis*-ului comunitar, de explicare a acestuia, de instruire corespunzătoare a personalului specializat însărcinat cu aplicarea lui, de diseminare a informaţiilor specifice, de ofertă de servicii specializate, de colectare a reacţiilor cumpărătorilor şi de luare a măsurilor preventive şi corective care se impun;
- stabilirea şi aplicarea politicii naţionale în domeniul calităţii, care să fie puternic sprijinită de autorităţile publice şi să asigure creşterea competitivităţii şi a încrederii în produsele/serviciile româneşti, precum şi să stimuleze formarea unei „culturi" moderne a tuturor factorilor responsabili din domeniul respectiv;
- stabilirea şi aplicarea unor politici specifice în domeniul calităţii pentru fiecare sector de activitate, în funcţie de particularităţile acestuia şi de starea concretă a elementelor sistemului de calitate care îi este propriu.

Pe linia acestor priorităţi, după anul 1990 în România au fost făcuţi paşi semnificativi pe plan legislativ, instituţional şi tehnic spre crearea sistemului naţional în domeniul calităţii. În continuarea acestor paşi, este necesară concentrarea eforturilor pe prioritătile menţionate, ceea ce presupune o serie de acţiuni consecvente care, în viziunea noastră, ar trebui să urmărească scopurile şi obiectivele prezentate mai jos.

- Dezvoltarea şi consolidarea capacităţii Ministerului Economiei şi Comerţului de actualizare şi aplicare a politicii industriale al cărei obiectiv esenţial declarat este acela de creştere a competitivităţii, întărire a capacităţii de ajustare a economiei ţării la cerinţele pieţelor internaţionale, în condiţiile globalizării economiei mondiale (documentul „Politica industrială a României", adoptat prin HG nr. 657/2002).
- Iniţierea de către Ministerul Economiei şi Comerţului, împreună cu alte ministere cu responsabilităţi pe linia calităţii produselor, serviciilor şi proceselor, cu Camera de Comerţ şi Industrie a României, reţeaua naţională de acreditare din România – RENAR, Biroul Român de Metrologie Legală, Agenţia de Standardizare din România, a unui program naţional de informare detaliată cu privire la cerinţele şi implicaţiile aplicării *acquis*-ului comunitar asupra creşterii competitivităţii produselor/serviciilor româneşti şi liberei circulaţii a acestora în cadrul pieţei unice europene. Diseminarea informaţiilor se va face prin reţeaua reţelei naţionale a Camerei de Comerţ şi Industrie a României.

- Inițierea de către Ministerul Economiei şi Comerțului, în colaborare cu alte ministere interesate şi cu Agenția Națională pentru Protecția Consumatorilor – ANPC, a elaborării legii privind supravegherea pieței, prin care să se definească precis rolul şi responsabilitățile organismelor implicate în acest domeniu şi să se instituie un mecanism eficace de cooperare şi asistență tehnică reciprocă.
- Crearea şi consolidarea, pe baza parteneriatului public-privat, a unui sistem de acces la expertiză (*coaching shared system*), prin care să se faciliteze apelarea de către agenții economici a serviciilor profesionale de consultanță în vederea creşterii capacității lor de a face față cu succes presiunilor concurențiale.
- Creşterea numărului organismelor acreditate de certificare a sistemelor de management al calității prin crearea de organisme noi specializate în domenii care fie sunt acoperite doar parțial, fie sunt neacoperite (de exemplu, organisme acreditate de certificare a serviciilor, de certificare a sistemelor de management al mediului, de certificare a sistemelor de management al securității – muncii, informațiilor, alimentelor, sănătății publice etc. -, de certificare a personalului etc.).
- Specializarea mai accentuată a organismelor acreditate de certificare a sistemelor de management al calității prin îngustarea domeniului lor de competență, ceea ce va asigura premisele indispensabile sporirii expertizei şi a gradului lor de exigență.
- Intensificarea participării Rețelei Naționale de Acreditare din România – RENAR, la sesiunile comitetelor tehnice internaționale (IAF, ILAC, Eurolab, Eurochem) şi crearea de comitete sectoriale ale acesteia în ariile reglementate, în scopul dezvoltării şi detalierii adecvate a procedurilor de acreditare.
- Intensificarea difuzării de către Asociația de Standardizare din România – ASRO, a informațiilor privind standardele şi reglementările tehnice, precum şi a colectării, identificării şi diseminării informațiilor privind standardele europene armonizate, standardele internaționale şi documentele referitoare la standarde.
- Asigurarea finanțării bugetare a Biroului Român de Metrologie Legală – BRML pentru desfăşurarea unor activități de interes național – păstrarea şi dezvoltarea sistemului național de etaloane fizice şi asigurarea trasabilității acestora față de etaloanele internaționale, inspecția şi controlul metrologic legal.
- Întărirea legăturilor dintre Autoritatea Națională pentru Protecția Consumatorilor – ANPC şi organizațiile neguvernamentale pentru protecția consumatorilor, în scopul realizării unor acțiuni în comun de informare, conştientizare şi educare a consumatorilor.

- Elaborarea pe o largă bază participativă a politicii naționale de promovare a calității, care să urmărească următoarele obiective principale: definirea şi aplicarea politicii de aplicare sectorială a standardelor naționale, aliniate la directivele noii abordări; adoptarea directivelor noii abordări ca legi naționale; stabilirea şi aplicarea politicilor sectoriale de educare a consumatorilor; definirea şi determinarea periodică a nivelului indicatorului de satisfacție a consumatorilor români, după modelul indicelui de satisfacție a consumatorilor europeni (*European Customer Satisfaction Index*).

CAPITOLUL 5
DEZVOLTAREA CAPACITĂȚII DE ECOLOGIZARE A PRODUSELOR ŞI A PROCESELOR DE FABRICAȚIE

Corneliu RUSSU,
Marius BULEARCĂ

În condițiile intensificării concurenței pe piețele internaționale, accentuată de fenomenul globalizării, capacitatea firmelor de a realiza produse/servicii ecologice şi de a utiliza tehnologii „curate”, nepoluante, a devenit o armă strategică redutabilă, care le conferă un avantaj competitiv apreciabil.

Potrivit concluziilor Raportului anual al Comisiei Europene pe anul 2004 privind progresul României pe calea integrării, problema protecției mediului în România este una dintre cele mai preocupante, în ciuda progreselor evidente făcute în direcția transpunerii *acquis*-ului comunitar de mediu în legislația românească şi a implementării noilor prevederi. Accidentul ecologic de la Baia Mare din anul 2000, ca şi alte accidente de dimensiuni mai reduse, care s-au produs ulterior, capacitatea administrativă redusă din sectorul protecției mediului, precum şi cerința imperioasă a creşterii substanțiale a resurselor financiare alocate acestui sector[1] sunt principalele manifestări ale realității că în România problemele de mediu se numără printre cele mai dificile atât din punctul de vedere al intereselor strict naționale (asigurarea sănătății populației, protejarea ambientului), cât şi din cel al cerințelor integrării în Uniunea Europeană (alinierea legislativă şi faptică la prevederile şi standardele tehnice comunitare în materie de protecție a mediului).

Pentru activitatea industrială, trei directive de mediu ale Uniunii Europene prezintă o importanță deosebită:

- Directiva LCP 88/609 privind centralele mari de ardere din sectorul energetic;
- Directiva IPPC 96/61 privind prevenirea şi controlul poluării industriale în activitățile listate în anexa 1 (industriile energetice, centralele electrice, rafinăriile de petrol; extragerea, producerea şi procesarea metalelor feroase şi neferoase; industria mineralelor, fabrici de ciment,

[1] Un studiu finanțat de Uniunea Europeană concluzionează că sunt necesare investiții de peste 20 de miliarde de euro pentru însuşirea integrală şi aplicarea corespunzătoare a legislației de mediu în România. Vezi studiul “Compliance Costing for Approximation of EU Environmental Legislation in the CEEC”, April 1997, p. 91.

fabrici de sticlă; industria chimică, organică şi anorganică; managementul deşeurilor, gropi de gunoaie, incineratoare; alte activități ca producerea de hârtie, tăbăcărie, abatoare, obținerea produselor alimentare, cele din unitățile zootehnice intensive şi în care se utilizează solvenți organici);

- Directiva Seveso II 96/82/EC privind protecția împotriva accidentelor cauzate de substanțe periculoase.

DIRECȚIA GENERALĂ 3: Dezvoltarea capacității de ecologizare a produselor şi a proceselor de fabricație

Potrivit concluziilor unui studiu elaborat de specialişti români în colaborare cu experți ai Uniunii Europene[1], costurile anuale de conformare la prevederile *acquis*-ului comunitar în materie de protecție a mediului ar fi, pentru cele mai poluante sectoare industriale (extracția minieră, industria energetică, industria siderurgică, industria chimică şi petrochimică, industria materialelor de construcții), de 545-747 de milioane de euro, din care:

- circa 48 de milioane de euro pentru industria extractivă a cărbunelui;
- 64-192 de milioane de euro pentru industria energetică;
- 202-260 de milioane de euro în cazul industriei siderurgice;
- circa 185 de milioane de euro pentru industria chimică şi petrochimică;
- 32-49 de milioane de euro pentru industria materialelor de construcții.

O imagine clară asupra dimensiunilor efortului investițional apreciabil pe care îl reprezintă costurile conformării la *acquis*-ul comunitar numai în domeniul protecției mediului se poate forma dacă raportăm aceste costuri la cele efectuate în industriile respective în anul 2000 pentru domeniul respectiv (investiții şi costurile de operare şi întreținere); nivelurile acestui raport pentru cele cinci industrii menționate sunt următoarele:

- industria extractivă a cărbunelui – 12,1;
- industria energetică – 2,7-8,2;
- industria siderurgică – 7,3-9,4;
- industria chimică şi petrochimică – 4,2;
- industria materialelor de construcții – 3,4-5,2, ceea ce face ca pe ansamblul celor cinci industrii costurile de conformare să fie de 4,9-6,7 ori mai mari decât cheltuielile de protecția mediului efectuate de acestea în anul 2000.

[1] Manoleli, D., Platon, V., Stănescu, Rodica, Prisecaru, P., Georgescu, L., Tilly, J. (expert UE). *Impactul implementării unor directive ale UE privind protecția mediului în anumite sectoare industriale din România*, Pre-Accession Impact Studies, Institutul European din România, Bucureşti, 2003.

Obiectivele ambițioase pe care trebuie să le atingă România în domeniul protecției mediului pentru a se alinia la exigențele comunitare presupun, în industriile cu potențial mare de poluare menționate, măsuri ample concertate, înscrise în strategii sectoriale pe termen lung elaborate într-o concepție unitară şi urmate consecvent.

a) În extracția cărbunelui

- Îmbunătățirea semnificativă a managementului minelor de stat în ceea ce priveşte prevenirea poluării mediului şi a accidentelor, ceea ce semnifică, în primul rând, însuşirea unei noi concepții privind obligațiile poluatorului şi adoptarea unor noi strategii care să reflecte atitudinea managerială responsabilă în raport cu dimensiunea ecologică importantă a managementului firmei. Problemele mari de mediu care există în sectorul miner sunt cauzate nu de lipsa legislației, a reglementărilor şi standardelor specifice, ci de implementarea deficitară a acestora.
- Creşterea capacității de implementare a legislației în unitățile miniere, precum şi a celei de monitorizare a emisiilor poluante de către inspectoratele locale, care este profund deficitară datorită lipsei echipamentelor adecvate şi a resurselor financiare.
- Îmbunătățirea managementului de mediu prin luarea în considerare şi însuşirea celor mai bune tehnologii disponibile de prevenire a poluării mediului şi de înlăturare a efectelor accidentelor ecologice (*best available technologies* – BAT), adoptarea sistemelor moderne de management de mediu şi a managementului riscurilor (privind, de exemplu, rezistența şi stabilitatea digurilor).
- Întărirea managementului de mediu prin efectuarea de evaluări de impact sau de audit de mediu la toate minele care au rămas în funcțiune (numeroase mine monitorizează poluarea aerului şi a apei şi stabilitatea iazurilor de decantare, dar cele mai multe mine nu supraveghează atent iazurile).
- Implicarea mai puternică a autorităților publice locale în stabilirea priorităților pe plan local şi regional în domeniul protecției mediului, în asigurarea unui management eficient al deşeurilor (sectorul extractiv al cărbunelui produce lunar circa 12 milioane de metri cubi de deşeuri şi reziduuri), în introducerea accelerată în unitățile miniere a managementului de mediu.
- Închiderea în continuare a unui mare număr de mine nerentabile în ritm accelerat şi la costuri acceptabile, în ciuda experienței reduse în domeniu, potrivit procesului de restructurare a industriei extractive a cărbunelui lansat în anul 1999 cu sprijinul financiar al Băncii Mondiale. Organul specializat creat în acest scop – Agenția Națională pentru Dezvoltarea şi Reconstrucția Zonelor Miniere – are ca sarcină princi-

pală coordonarea acțiunilor de închidere fizică a minelor, reabilitarea ecologică a zonelor miniere şi gestionarea rațională a fondurilor alocate atât de către Guvern, cât şi de alte organisme internaționale. În procesul de închidere a minelor este implicată şi Agenția Națională de Protecția Mediului.

- Aplicarea fermă a măsurilor ce rezultă din concluziile Studiului de evaluare ecologică sectorială, elaborat pe baza colaborării cu Banca Mondială, privind identificarea şi descrierea surselor de poluare existente şi potențiale, precum şi a parametrilor acestora, urmărindu-se: evacuările de ape din minele active sau abandonate cu indicarea debitelor; emanațiile de metan; praful provenit din manipularea şi depozitarea cărbunilor; depozitarea sterilului de cărbune – tipuri, cantități, suprafață acoperită, potențialul de infiltrare prin roci a apelor acide; deversările din bazinele de sedimentare; alte surse de contaminare, cum ar fi scurgerile accidentale de petrol sau combustibili lichizi.
- Continuarea luării măsurilor de conformare la cerințele de mediu, rezultate din programele de reabilitare elaborate de întreprinderile miniere şi de Agențiile Regionale de Protecție a Mediului, privind:
  - indicarea zonelor miniere cărora trebuie să li se acorde o mai mare atenție sau prioritate în viitor deoarece prezintă un grad ridicat de pericol pentru sănătatea oamenilor, sau care afectează ecosisteme valoroase;
  - evaluarea raportului costuri/avantaje ale diferitelor opțiuni de reabilitare a terenurilor;
  - evaluarea ansambului de sarcini privind reabilitarea terenurilor afectate de lucrările miniere în curs de închidere;
  - estimarea costurilor totale prevăzute reabilitarea mediului în cadrul programelor de închidere a minelor;
  - identificarea zonelor unde se impune elaborarea şi aplicarea unor studii de mediu detaliate.
- Extinderea utilizării tehnologiei de producere a cărbunelui curat în vederea reducerii emisiilor de noxe (CO, SO_2, NO_x) ce se produc la arderea cărbunilor.

b) În industria energetică

- Respectarea, în condițiile integrării din punct de vedere energetic a României în structurile Uniunii Europene, a condițiilor stabilite prin Tratatul cartei energiei şi Protocolul pentru eficiența energetică, pe lângă îndeplinirea cerințelor impuse de legislația existentă în capitolul „Controlul poluării industriale şi managementul riscurilor”; acestea stabilesc condițiile de cooperare în domeniul energiei şi conțin ca principale prevederi promovarea stabilirii prețurilor energiei pe baza

principiilor economiei de piață, reflectarea în prețuri a costurilor şi beneficiilor de mediu pe întreg ciclul energetic, promovarea eficienței energetice, utilizarea combustibililor curați şi a resurselor regenerabile de energie.

- Organizarea sectorului energetic în conformitate cu structurile internaționale (separarea subsectorului de producere a energiei de cel de transport şi de cel de distribuție a energiei, demonopolizare, privatizarea unităților de producere şi a celor de distribuție a energiei).
- Respectarea normelor şi practicilor comunitare de protecție a mediului, alocarea de resurse financiare şi stimularea investițiilor pentru reducerea impactului generării şi utilizării energiei asupra mediului.
- Promovarea tehnologiilor de producere a energiei, eficiente şi cu efecte reduse asupra mediului.
- Folosirea unor instrumente fiscale adecvate pentru stimularea economisirii energiei, pentru asigurarea plății datoriilor financiare ale consumatorilor, pentru atragerea investitorilor, aplicarea unor sisteme moderne de tarifare a consumului de energie (diferențierea tarifelor în funcție de calitatea energiei şi de perioada de consum).
- Intensificarea activității de cercetare-dezvoltare pentru asimilarea de tehnologii noi, ecologice, de producere a energiei, pentru crearea de aplicații informatice privind optimizarea fluxurilor energetice, controlul consumurilor etc.).
- Promovarea unor acțiuni în vederea creşterii eficienței energetice la consumatori – contorizarea consumatorilor, izolarea termică a clădirilor etc.
- Stimularea creşterii competiției pe piața internă a energiei.

c) În industria siderurgică

Scăderea producției de oțel şi, mai ales, restructurarea producției a condus la luarea unor măsuri de închidere a unor capacități de producție. Efectul acestor închideri de capacități a fost reducerea poluării în zonele respective. Astfel:

- Metoda integrată de producere a oțelului a rămas numai la combinatul ISPAT Galați. Uzinele de cocsificare, instalațiile de sintetizare şi furnalele au fost închise la Hunedoara şi la Reşița. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu cuptoarele Siemens Martin de la Hunedoara şi Reşița. Aceasta a dus la dispariția unora dintre cele mai importante surse de poluare.
- Uzinele integrate de la Hunedoara şi Reşița au fost transformate, trecând la elaborarea oțelului în cuptoare electrice pentru produse lungi; se manifestă tendința de generalizare a procesului de turnare continuă şi de specializare a laminoarelor.

Sub directa supraveghere a MAPM au fost făcute permanent măsurători pentru stabilirea nivelului de poluare atât în uzinele siderurgice cât şi în zonele limitrofe acestora.

În prezent, condițiile de evaluare a poluanților sunt stabilite de reglementări şi standarde emise de Ministerul Apelor şi Protecției Mediului aliniate la standardele UE. Astfel, pentru apele uzate, măsurarea noxelor se face după Legea nr. 8/1974 şi standardul de calitate STAS 4708/1988. La acestea se adaugă HG nr. 861/1993 şi HG nr. 138/1994, hotărâri ce aliniază legislația internă la cea a UE şi se referă la limitele privind consumurile de apă din sursele naturale şi contravenții în cazul depăşirii acestora şi a cantității de noxe evacuate.

Reglementări asemănătoare găsim şi în cazul prafului în suspensie a emanațiilor de gaze etc.

Cu toate acestea, în vederea evitării poluării, trebuie luate măsuri de ordin tehnic şi tehnologic care constau în:

- îmbunătățirea funcționării filtrelor pentru desprăfuirea gazelor arse în procesele de elaborare a oțelului;
- îmbunătățirea modalității de colectare a gazelor arse;
- respectarea tehnologiilor de preparare, tratare, aliere etc. a oțelului şi fontei;
- înlocuirea tehnologiilor poluante învechite cu cele mai puțin poluante care duc, implicit, şi la reducerea consumurilor energetice şi de materii prime (continuarea implementării turnării continue, precum şi aplicării procedeelor speciale de turnare adaptate tipului de metal ce se doreşte a fi obținut);
- reducerea consumului de apă şi scăderea cantității de ape uzate deversate;
- tratarea apelor uzate înaintea deversării acestora în iazurile de decantare;
- reducerea nivelului de zgomot în imediata apropiere a combinatelor prin folosirea unor tehnologii adecvate de protecție (folosirea ecranelor antizgomot etc.);
- amenajarea unor halde nepoluante ce nu permit infiltrări de apă în pânza freatică, antrenări de praf sau emisii de gaze toxice;
- refolosirea deşeurilor în construcții sau pentru amenajarea de drumuri (zgura şi refractarele).

Conformarea la cerințele de protecție a mediului a impus angajarea unor importante investiții. Valoarea investițiilor depăşeşte 50 de milioane de dolari, iar măsurile vizează:

- reducerea emisiilor poluante în atmosferă sau la suprafața apei;
- economia de energie;
- economia de materii prime;
- reducerea consumului de materiale refractare;
- îmbunătățirea fluxului tehnologic.

Pentru ca siderurgia românească să se adapteze la cerințele UE trebuie să fie eficientă din punct de vedere economic şi să răspundă cerințelor de mediu. Satisfacerea acestor necesități reclamă investiții importante, ce implică atât statul cât şi firmele ce au cumpărat o serie de combinate siderurgice.

d) În industria chimică şi petrochimică

Unele dintre măsurile necesare alinierii la noile cerințe de calitate au fost sau sunt în curs de realizare prin transformarea unora dintre instalațiile neutilizate existente în rafinării. În acest sens, la PETROBRAZI a fost realizată o instalație de MTBE prin modificarea unei instalații de hidrogenare nefolosită, iar la ARPECHIM s-a transformat instalația refolosită de fracționare a gazelor tot în instalație de MTBE.

Pentru îmbunătățirea calității benzinelor, principalele măsuri vizează:

- mărirea producției de MTBE şi producerea de TAME, ETBE şi/sau metoxilați în fracția uşoară a benzinei de cracare catalitică;
- producerea de alchilat pe instalația existentă la PETROTEL;
- producerea de izomerizate folosind fracția C_5-C_6 şi rafinate de benzină de la extracția de aromatice la PETROBRAZI şi PETROMIDIA;
- introducerea unui reactor suplimentar cu catalizator zeolitic modificat în instalațiile de reformare catalitică, care să ducă la creşterea cifrei octanice;
- separarea fracției de benzină supusă reformării, în fracție incluzând în reactor suplimentar, şi supunerea fracției C_{7+} reformării; aceste măsuri vor duce la obținerea de benzine cu conținut minim de benzen, răspunzând cererilor exprimate în viitor pe piața europeană etc.

În ceea ce priveşte măsurile pentru îmbunătățirea calității motorinelor, aceste acțiuni se referă la:

- retehnologizarea unor instalații din rafinării prin modificarea sistemului catalitic şi al parametrilor de reacție pentru realizarea motorinelor cu max. 0,05% sulf;
- retehnologizarea unor instalații existente pentru hidrogenarea motorinelor de cocsare în amestec cu motorine primare, pentru a le aduce la calitatea produselor comerciale competitive (cifră octanică 46-48);
- tehnologizarea şi introducerea procesului de hidroizonorizare în sistemul catalitic al unor instalații existente pentru a capta temperatura

de congelare şi filtrabilitate (-15^{0}C), chiar la nivelul scoaterii petrolului component pentru a-l utiliza la obținerea de combustibil reactor.

Pentru îmbunătățirea calității combustibililor grei, principalele măsuri au în vedere:

- hidrodesulfurarea distilatelor în vid în vederea creşterii performanțelor instalațiilor de cracare catalitică;
- dezvoltarea unor tehnologii de fabricare a aglutinaților pentru cocsificarea cărbunilor care va scădea aportul componentelor grele în totalul producției de păcuri combustibile.

În ceea ce priveşte îmbunătățirea calității uleiurilor lubrifiante, principalele măsuri urmăresc:

- retehnologizarea instalației de hidrofinare prin introducerea unui reactor separat de hidrofinare în scopul scăderii punctului de congelare a uleiurilor sub valoarea de -10^{0}C;
- construirea unei instalații de hidrotratare pentru uleiuri albe şi parafină în vederea eliminării gudroanelor acide şi reducerea corespunzătoare a poluării etc.

Programul de reorientare a activității în domeniul prevenirii poluării şi încadrarea în normele de calitate în sectorul de rafinare a petrolului necesită cca 150 de milioane de dolari.

Referitor la materiile prime petrochimice, principalele acțiuni vizează:

- îmbunătățirea calității şi diversificarea sortimentală a producției la instalațiile de negru de fum (ARPECHIM);
- retehnologizarea fazei de uscare şi realizarea unei instalații de brichetare cianură de sodiu pentru 5000 tone/an;
- modernizarea secției de granulare, ambalare şi peletizare în instalația de anhidridă ftalică (SOLVENTUL);
- retehnologizarea instalațiilor de DMT, în scopul îmbunătățirii calității produselor finite;
- sistematizarea şi optimizarea rețelelor de distribuție a energiei termice, modernizarea cuptoarelor tehnologice, instalarea de recuperatoare de căldură, înlocuirea ejectoarelor cu abur cu pompe de vid (aceste măsuri duc la economii substanțiale: 18500 tcc/an – la ARPECHIM; 12000 tcc/an – la CAROM).

Programul de reorientare a activității în domeniul prevenirii poluării mediului şi de încadrare în normele de calitate în sectorul de petrochimie necesită cca 75 de milioane de dolari.

CAPITOLUL 6
CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII ÎN SECTORUL ÎNTREPRINDERILOR MICI ŞI MIJLOCII

Vasile DAN,
Ruxanda ISAIC-MANIU,
Mariana VANIA

Țara noastră, la fel ca şi țările Uniunii Europene se confruntă cu ample transformări cauzate de mondializare şi de provocările inerente unei noi economii bazate pe cunoaştere. În acest context, obiectivul strategic fixat pentru UE de Consiliul de la Lisabona, de a deveni economia cunoaşterii cea mai competitivă şi cea mai dinamică din lume, capabilă să asigure o creştere economică durabilă însoțită de o îmbunătățire cantitativă şi calitativă a utilizării forței de muncă şi de o mai mare coeziune socială, este deosebit de actual pentru țara noastră şi, în special, pentru sectorul IMM care, în noua economie, va asigura crearea în mare măsură de locuri de muncă prin întreprinderi dinamice, inovante caracterizate printr-un nivel ridicat al spiritului de întreprinzător.

Integrarea țării noastre în piața internă a UE în anul 2007 face imperios necesar ca întreprinderile româneşti să fie în măsură să acționeze într-un mediu economic puternic concurențial, să înfrunte firme de prestigiu pe baza dobândirii de noi avantaje competitive care să le permită să fructifice oportunitățile oferite de o piață uriaşă. Este de semnalat faptul că multe IMM-uri româneşti nu sunt suficient de competitive pentru a se impune pe piața UE. În acest context, o importanță deosebită o prezintă creşterea competitivității IMM-urilor, fiind necesară adoptarea unor măsuri necesare în vederea realizării următoarelor obiective:

I. întărirea competitivității IMM-urilor;

II. dezvoltarea spiritului de întreprinzător şi îmbunătățirea performanțelor manageriale;

III. îmbunătățirea mediului financiar, facilitarea accesului la finanțare.

O politică bine fundamentată privind întreprinderile constituie un element esențial al asigurării dezvoltării durabile, al integrării cu succes pe piața UE, firmele româneşti trebuind să răspundă unor noi cerințe. În acest sens este necesar să fie adoptate măsuri care:

- să permită creşterea numărului de *start-up*-uri şi a şanselor de supraviețuire şi de dezvoltare a noilor întreprinderi;

- să încurajeze asumarea riscului de către întreprinderi;
- să dezvolte capacitatea de inovare;
- să permită diversificarea surselor de finanțare.

Într-o lume aflată în mutație rapidă, creşterea competitivității IMM-urilor şi a capacității acestora de a face față cerințelor economiei bazate pe cunoaştere, precum şi a constrângerilor pieței externe, constituie factori esențiali ai asigurării succesului pe piață, mai ales în condițiile integrării în UE. În acest context, având în vedere concluziile rezultate din analiza SWOT efectuată, precum şi prevederile programului plurianual a UE pentru întreprinderi şi spiritul de întreprinzător pe perioada 2001-2005, considerăm că, în vederea sporirii rolului sectorului IMM în economie, trebuie să se acționeze pentru realizarea obiectivelor prezentate în continuare, prin adoptarea de măsuri corespunzătoare.

I. Întărirea competitivității IMM-urilor

Într-o economie tot mai internaționalizată şi bazată în tot mai măsură pe cunoaştere, competitivitatea devine din ce în ce mai mult un imperativ, mai ales în condițiile în care țara noastră se va integra complet în piața internă a UE la orizontul anului 2007. În prezent, marea majoritate a întreprinderilor româneşti nu sunt capabile să facă față unei puternice presiuni concurențiale, competitivitatea acestora fiind diminuată în condițiile dificultăților existente în ceea ce priveşte promovarea inovării şi ale neadaptării la standardele europene de calitate.

O tendință contemporană a dezvoltării economice o constituie amplificarea activităților tehnologiei informației (TI), integrarea tot mai mult a economiilor în societatea informațională, utilizarea în tot mai mare măsură a TI, realizarea unor frecvente schimbări de date rapide şi eficiente între producători, clienți, bănci, unități de cercetare-dezvoltare.

Creşterea competitivității IMM-urilor presupune promovarea inovării, singura modalitate prin care acestea pot să răspundă tot mai eficient cerințelor pieței şi să pătrundă pe noi nişe/segmente de piață. Accelerarea transferului de tehnologie, aplicarea standardelor de calitate, a managementului calității, a protecției mediului, precum şi a tehnologiei informației, sunt tot atâtea cerințe la care trebuie să răspundă IMM-urile pentru a deveni competitive şi a înfrunta concurența atât pe piața UE, în anul 2007, cât şi în țară.

Accesul la informație, la firmele de consultanță şi de servicii ajută întreprinderile să demareze activitatea, să se dezvolte şi să se internaționalizeze mai ales în cazul microîntreprinderilor şi a întreprinderilor mici care dispun de resurse interne mai limitate şi au nevoi specifice. Constituirea de rețele de întreprinderi permite IMM-urilor să fie competitive, să aibe acces la inovări şi să-şi promoveze exporturile. Serviciile constituie un element-cheie al prosperității economice prin furnizarea de asistență şi mijloace umane puternic specializate necesare pentru dezvoltarea şi restructurarea activității întreprinderilor. Dezvol-

tarea sectorului serviciilor necesită o investiție foarte mare în bunuri necorporale, îndeosebi cunoştințe şi competențe specializate ale prestatorilor de servicii. În prezent, în condițiile economiei cunoaşterii, factorul concurențial decisiv nu se mai situează numai în interiorul întreprinderii, ci depinde tot mai mult de legăturile stabilite cu alte întreprinderi în vederea atingerii de obiective comune. De aceea, o preocupare permanentă a întreprinderilor o constituie stabilirea de relații, mai mult sau mai puțin durabile cu unul sau mai mulți parteneri prin constituirea de rețele – asociații sau grupuri de întreprinderi, implicite sau explicite, care urmăresc punerea şi utilizarea în comun a diverselor resurse, obținerea de informații pertinente cu un cost cât mai mic, dezvoltarea relațiilor de încredere între membri, reducerea costurilor de tranzacție şi a incertitudinii de pe piață etc. În țările dezvoltate, puterea publică facilitează crearea rețelelor de afaceri între IMM-uri şi între acestea şi firme de dimensiuni mari şi foarte mari.

Creşterea competitivității IMM-urilor este condiționată de asigurarea şi dezvoltarea pieței serviciilor de consultanță pentru elaborarea strategiilor, planurilor de dezvoltare a afacerilor, pentru management, marketing – studii de piață, internaționalizarea activității, protejarea mediului, achiziționarea de tehnologii, promovarea produselor la export etc.

Realizarea obiectivului I presupune acționarea în următoarele direcții:

- facilitarea transferului şi promovarea diseminării tehnologiilor inovante realizate de unitățile de C-D;
- sporirea capacității IMM-urilor de a identifica, selecta şi adopta tehnologiile corespunzătoare;
- intensificarea cooperării pe linie de cercetare-dezvoltare dintre universități, unități de cercetare-dezvoltare, întreprinderi mari şi IMM-uri;
- facilitarea liberei circulații a mărfurilor şi asigurarea accesului la piețele de bunuri şi servicii;
- promovarea *e-business*-ului;
- sprijinirea dezvoltării sectorului noilor tehnologii ale informației şi comunicațiilor;
- creşterea productivității muncii;
- accelerarea introducerii standardelor de calitate şi a sistemelor de management al calității;
- creşterea exporturilor;
- amplificarea utilizării noilor tehnologii ale informării şi comunicațiilor;
- dezvoltarea cooperării cu întreprinderile mari şi implicarea în alianțe strategice cu firme din țară şi străinătate;
- sprijinirea dezvoltării întreprinderilor care sunt în mai mare măsură capabile să inoveze şi să asimileze noi produse şi tehnologii;

- protejarea proprietății intelectuale, a potențialului creativ propriu;
- facilitarea accesului la brevete;
- încurajarea practicilor inovante;
- stimularea şi dezvoltarea rețelei naționale a incubatoarelor de afaceri;
- facilitarea accesului întreprinderilor la programele comunitare;
- îmbunătățirea accesului IMM-urilor la serviciile de consultanță şi de informații de calitate;
- întărirea capacității întreprinderilor de a întocmi planuri de afaceri viabile, de a apela la rețelele de informare, consultanță şi instruire;
- susținerea înființării şi dezvoltării incubatoarelor de afaceri şi tehnologice în vederea stimulării înființării de IMM-uri;
- sprijinirea parcurilor industriale;
- susținerea înființării de rețele de întreprinderi, de clustere.
- dezvoltarea de servicii suport

Tabelul nr. 1

Indicatori pentru monitorizarea obiectivului

Nr. crt.	Denumire indicator	UM	Anul 2003	Anul 2007	Anul 2013	UE anul 2003
1.	Ponderea IMM-urilor în totalul exporturilor directe	%	24,4	28,8	35,4	
2.	Productivitatea muncii pe angajat • micro • mici • mijlocii	 euro euro euro	 4139 3321 3251	 6200 5000 4900	 9900 8000 7800	 40000 60000 90000
3.	Ponderea în totalul IMM-urilor a celor care au realizat activități de inovare • mici • mijlocii	% % %	 15,2[x)] 13,2[x)] 21,3[x)]	 18,8 16,8 24,9	 36,6 24,6 32,7	
4.	Ponderea IMM-urilor din industria prelucrătoare care au realizat activități de inovare • mici • mijlocii	% %	15,0[x)] 22,6[x)]	18,6 26,2	26,4 34	40[xx)] 63[xx)]
5.	Ponderea IMM-urilor din servicii care au realizat activități de inovare • mici • mijlocii	% %	10,9[x)] 19,9[x)]	14,5 23,5	22,3 31,3	36[xx)] 54[xx)]
6.	Întreprinderi certificate ISO 9000	număr	3180[x)]	22800	240000	
7.	Ponderea IMM-urilor care dețin PC • micro	%	16,6	28	85	

Nr. crt.	Denumire indicator	UM	Anul 2003	Anul 2007	Anul 2013	UE anul 2003
	• mici • mijlocii	% %	65,1 96,1	76,4 97	90 98	
8.	Ponderea IMM-urilor conectate la internet • micro • mici • mijlocii	 % % %	 5,1 35,4 69,3	 8,6 59,8 80,7	 14,6 71,2 91,1	
9.	Ponderea IMM-urilor care îşi promovează activitatea prin pagini *web* • micro • mici • mijlocii	 % % %	 0,8 11,7 24,2	 1,4 19,8 40,9	 2,4 33,5 69,1	
10.	Ponderea IMM-urilor care vând prin internet • micro • mici • mijlocii	 % % %	 0,5 1,4 2,9	 5,0 15,0 40,0	 10,0 25,0 60,0	
11.	Ponderea IMM-urilor care cumpără prin internet • micro • mici • mijlocii	 % % %	 0,2 1,5 1,8	 5,0 15,0 40,0	 10,0 15,0 40,0	
11.	Incubatoare de afaceri pentru IMM-uri	număr	20[xxx]	33	55	

***Notă**: [x)]perioada 2000-2002; [xx)]perioada 1998-2000; [xxx)]anul 2004.*

II. Dezvoltarea spiritului de întreprinzător şi îmbunătăţirea performanţelor manageriale

Spiritul de întreprinzător se află la originea oricărei reuşite a întreprinderii şi este motorul dezvoltării şi inovării economice. Reuşita economiei ţării noastre este condiţionată de existenţa a cât mai mulţi întreprinzători şi de sporirea numărului de întreprinderi în special cele competitive. Formularea unei politici corespunzătoare pentru dezvoltarea spiritului de întreprinzător trebuie să aibă în vedere şi faptul că, motivările întreprinzătorilor pot fi numeroase: originalitate, independenţă economică, îmbogăţire, recunoaştere socială. De asemenea, activitatea antreprenorială se află la baza creării de valoare adăugată şi de locuri de muncă. În acest context, o importanţă deosebită o prezintă crearea condiţiilor-cadru, astfel încât candidaţii la înfiinţarea unei întreprinderi să fie competenţi, bine sfătuiţi şi motivaţi, să aibe curajul de a-şi asuma riscuri şi ambiţia necesară pentru obţinerea succesului economic. Totodată, apare necesară o mai bună adaptare a competenţelor la nevoile întreprinderilor, precum şi capacitatea de a învăţa pe toată durata vieţii, astfel încât să se răspundă necesităţilor întreprinderilor care îşi desfăşoară activitatea într-o economie aflată în plină dezvoltare a cunoaşterii. De aceea, este important ca să fie integrate în

programele de învățământ de la toate nivelurile cunoştințele generale privind întreprinderea, managementul acesteia şi spiritul de întreprinzător.

Într-o economie tot mai internaționalizată şi bazată pe cunoaştere devine esențial să se stimuleze rata de creştere a *start-up*-urilor şi să se asigure şansele de supraviețuire şi de dezvltare ale noilor întreprinderi. În prezent, contribuțiile fiscale şi de securitate socială exercită o mare influență negativă asupra activității întreprinderilor nestimulându-le activitatea şi generând costuri mari. Eficacitatea cu care bunurile şi serviciile pot fi introduse pe piață influențează de asemenea competitivitatea întreprinderilor care le furnizează. Utilizarea eficace a comerțului electronic va constitui un factor cheie al competitivității în anii care vin.

Realizarea obiectivului II presupune acționarea în următoarele direcții:

- organizarea de seminarii, conferințe şi mese rotunde cu reprezentanții din mediul de afaceri, precum şi a unor campanii de mediatizare pentru îmbunătățirea imaginii întreprinzătorului şi promovarea modelelor de succes;
- facilitarea creării de noi întreprinderi, transmiterii şi renunțării la activitatea acesteia;
- orientarea pregătirii preuniversitare, universitare şi profesionale în general către cunoaşterea întreprinderii, a managementului acesteia precum şi pentru încurajarea asumării spiritului de întreprinzător;
- promovarea culturii de întreprindere în întreaga societate;
- identificarea şi promovarea de politici specifice pentru dezvoltarea serviciilor de consultanță şi *training* pentru întreprinzători;
- întărirea disciplinei financiare şi radierea firmelor inactive;
- programe de recalificare pentru angajații IMM;
- perfecționarea sistemului de evaluare a impactului asupra IMM-urilor a legislației comunitare;
- îmbunătățirea reglementării şi simplificarea mediului administrativ în general, eliminarea birocrației şi a tuturor barierelor care stau în fața inovării şi, mai ales, în ceea ce priveşte investițiile străine;
- simplificarea şi modernizarea sistemului de taxe şi impozite.

Tabelul nr. 2

Indicatori pentru monitorizarea obiectivului

Nr. crt.	Denumire indicatori	UM	Anul 2003	Anul 2007	Anul 2013	UE anul 2003
1.	IMM-uri active • micro • mici • mijlocii	 număr număr număr	356710 313485 34883 8342	420000 326000 43000 8900	510000 405000 58000 9500	
2.	Înmatriculări de întreprinderi	număr	123582	208000	355000	
3.	Ponderea IMM-urilor în valoarea adăugată brută	%	60	74	80	52
4.	Ponderea IMM-urilor în totalul personalului întreprinderilor	%	54,4	58	65	70,4
5.	Angajați ai IMM-urilor	număr	2134956	2520000	3060000	
6.	Cifra de afaceri a IMM-urilor	mil. euro	44672	55393	67801	
7.	Ponderea cifrei de afaceri realizată de întreprinderile active mici şi mijlocii în cifra de afaceri a totalului întreprinderilor	%	56,0	69,0	89,0	

***Sursa**: date prelucrate în cadrul CEIS.*

III. Îmbunătățirea mediului financiar, facilitarea accesului la finanțare

Realizarea obiectivelor de către întreprinzători este condiționată şi de asigurarea capitalului necesar, ei trebuind să aibe acces la tipul de finanțare potrivit şi la momentul potrivit de-a lungul ciclului de viață al produselor. În cazul IMM-urilor, finanțarea prin apelarea la piața financiară este încă destul de subdezvoltată, acestea fiind în general mai puțin rentabile şi prezentând un grad ridicat de risc. În acelaşi timp, acordarea de garanții este efectuată în condițiile reglemetării ajutoarelor de stat. Obținerea de garanții rămâne principalul obstacol pentru IMM-uri care caută să obțină fonduri.

În prezent, politica UE în materie de garanții pune accentul pe capital-risc, pe microcredite şi pe împrumuturile către IMM-uri. De asemenea, rețelele de *business angels* urmează a fi dezvoltate.

Realizarea obiectivului III presupune acționarea în următoarele direcții:

- sprijinirea finanțării demarării afacerilor pe baza creşterii rolului fondurilor de capital-risc specializate, adaptate obiectivelor urmărite (pentru sectoare sau tehnologii specifice, centre de cercetare şi parcuri ştiințifice) şi susținerea creării şi devoltării incubatoarelor de întreprinderi;

- creşterea procentului de alocare de resurse financiare pentru stimularea înființării şi sprijinirii funcționării IMM-urilor (de la 0,2% din PIB în prezent);
- dezvoltarea mecanismului de garantare, construirea unei rețele naționale de fonduri de garantare pentru IMM-uri cu potențial de creştere şi care prezintă un risc ridicat;
- sprijinirea exploatării de către micile întreprinderi a posbilităților oferite de internet şi comerțul electronic (împrumuturi garantate acordate pentru procurarea de echipamente informatice, soft şi formarea personalului), astfel încât, mai ales micile întreprinderi, să poată să se modernizeze în aceste domenii şi să-şi întărească competitivitatea;
- întărirea capacității financiare a IMM-urilor pe baza diminuării fiscalității;
- sprijinirea creării de întreprinderi, inovante, care au un potențial de creştere economică şi de creare de locuri de muncă; pe baza reducerii costurilor creditelor pentru IMM-uri prin dezvoltarea de scheme de garantare şi de garanții mutuale care să răspundă necesităților de dezvoltare ale tuturor categoriilor de IMM.
- dezvoltarea fondurilor de investiții cu capital-risc;
- dezvoltarea fondurilor de capital inițial pentru întreprinderile noi.

Tabelul nr. 3

Indicatori pentru monitorizarea obiectivului

Nr. crt.	Denumire indicator	UM	Anul 2003	Anul 2007	Anul 2013	UE anul 2003
1.	Volumul creditelor acordate IMM-urilor	Miliarde lei	160000	270000	385000	
2.	Ponderea în PIB a creditelor non-guvernamentale oferite IMM-urilor	%	8,35	8,36	9,0	
3.	Nivelul garanțiilor acordate de stat	Mil.lei	539646[x)]	1200000	1700000	

Notă: *[x)]perioada 01.08.2002-30.06.2004.*

Sursa: *date prelucrate în cadrul CEIS.*

CAPITOLUL 7
PARTICIPAREA INVESTIȚIILOR STRĂINE LA DEZVOLTAREA ECHILIBRATĂ, SOCIOECONOMICĂ A TUTUROR REGIUNILOR ȚĂRII

Ştefan RĂGĂLIE,
Doina TĂTARU

O dată cu evoluția pozitivă a economiei şi a creşterii competitivității exporturilor româneşti, în cursul anului 2004 s-a înregistrat o creştere semnificativă a investițiilor străine directe, ajungând la finele anului să se înregistreze un volum al acestora de aproximativ 4,1 miliarde de euro (circa 5,1 miliarde de dolari). Realizarea acestui volum de investiții directe a fost susținută, în mare parte, de marile privatizări din economie, precum PETROM, Electrica (Banat şi Dobrogea) şi cele două societăți comerciale de distribuție a gazelor naturale (Distrigaz Sud – Bucureşti şi Distrigaz Nord – Târgu Mureş). În ceea ce priveşte distribuția investițiilor străine pe cele 8 regiuni de dezvoltare economică, la finele anului 2004 s-au înregistrat mari disproporții în volumul de investiții promovat, care a accentuat decalajele de dezvoltare dintre diverse regiuni economice din România[1] (tabelul nr. 1).

La începutul anului 2005 domeniile de interes major pentru investitorii străini au fost cele din telecomunicații, servicii, industria energetică, industria constructoare de maşini şi industria metalurgică. Datorită disponibilităților care există în aceste domenii de interes, considerăm că atractivitatea acestora se va menține şi în următorii ani, în condițiile în care țara noastră va fi integrată în structurile europene. Numai investițiile străine din cele cinci firme recent privatizate din domeniul energetic au asigurat în cursul anului 2005 peste 700 de milioane de euro.

Pentru creşterea atractivității pentru mediul de afaceri româneşti, s-au adus o serie de îmbunătățiri cadrului legislativ, privind promovarea investițiilor străine şi a fiscalității, iar sistemul românesc de standarde s-a aliniat la sistemul internațional şi european.

---

[1] În primele două module al acestui proiect s-a realizat o analiză a impactului ISD asupra performanțelor economice a firmelor româneşti inclusiv o analiză SWOT. Cu această ocazie s-a subliniat faptul că majoritatea ISD s-au făcut în întreprinderi deja existente în mediul economic românesc, sau aflate în procesul de privatizare şi nu prin investiții noi.

Tabelul nr. 1

Distribuția investițiilor străine realizate la finele anului 2004 pe cele 8 regiuni de dezvoltare economică

Nr. crt.	Regiunea economică de dezvoltare	Nr. proiecte de investiții străine realizate	Ponderea investiției realizate în volumul total din 2004 în%	Valoarea investiției străine realizate în milioane euro
1	ADR 1 Nord-Est	72	2,20	90,2
2.	ADR 2 Sud-Est	33	1,01	41,4
3	ADR 3 Sud Muntenia	331	10,12	414,9
4.	ADR 4 Sud-Vest Oltenia	127	3,90	159,9
5	ADR 5 Vest	134	4,11	168,5
6.	ADR 6 Nord-Vest	132	4,04	165,6
7.	ADR 7 Centru	539	16,48	675,7
8.	ADR 8 Bucureşti Ilfov	1940	58,89	2414,5

***Sursa**: calculat pe baza datelor statistice preluate de la BNR şi ARIS.*

Pentru eliminarea marilor decalaje existente astăzi în economia românească, în dezvoltarea economică viitoare, prefigurată pentru perioada 2007-2013 există o prioritate majoră în politica de promovare a investițiilor, ce vizează îmbunătățirea repartizării acestora, inclusiv a invesțiilor străine directe (ISD) pe întregul teritoriu al țării noastre. Prin promovarea acestei măsuri de politică economică (corelată cu îmbunătățirea mediului de afaceri din țara noastră) se urmăreşte realizarea, într-o perioadă relativ scurtă, a unui transfer de resurse productive, materializate prin capital financiar, tehnologii moderne, management performant etc, spre acele regiuni din țara noastră unde s-au înregistrat decalaje mari față de media europeană.

Pe fondul *trendului* ascendent de creştere economică, ce s-a înregistrat în ultimii ani şi ca urmare a îmbunătățirii mediului de afaceri, se estimează o creştere semnificativă a fluxului anual de investiții străine directe în economia românească, evaluat la un volum anual de circa 6-8 miliarde de euro. De fapt, această traiectorie ascendentă a volumului de investiții străine directe va reflecta semnificativ şi noua politică fiscală adoptată recent, precum şi liberalizarea contului de capital, măsuri dispuse în acest an, şi ale căror efecte pozitive se vor materializa semnificativ în perioada 2007-2013, prin atenuarea impactului teritorial diferențiat al proceselor de creştere economică, proces condus în ultimul deceniu, exclusiv de forțele pieței.

În fapt, strategia de dezvoltare conținută în planul național de dezvoltare (PND) 2007-2013 se adresează mai multor coordonate de dezvoltare economică, în care rolul atragerii de investiții străine directe (ISD) rămâne semnificativ o dată cu consolidarea sectorului privat la nivelul tuturor regiunilor

administrative. În ceea ce priveşte necesitatea îmbunătăţirii repartizării investiţiilor, inclusiv a ISD şi a oportunităţilor de afaceri pe teritoriul ţării se va atenua semnificativ concentrarea inegală a investiţiilor şi a oportunităţilor de afaceri (în Bucureşti concentrate peste 50% din ISD din ţară plus încă 25% în alte cinci judeţe), care a făcut ca multe judeţe din România să rămână într-un con de umbră.

În politica de promovare a acestor investiţii se are în vedere mobilitatea tot mai crescută a factorilor de producţie din aceste regiuni şi rolul major al inovării în domeniile în care aceste regiuni se vor specializa. Prin creşterea competitivităţii la nivelul fiecărei regiuni economice, se urmăreşte o îmbunătăţire semnificativă a calităţii factorilor de producţie utilizaţi, prin dezvoltarea infrastructurii naţionale la nivelul cerinţelor europene şi în condiţiile creşterii productivităţii în utilizarea acestor factori de producţie. De fapt, această receptare de investiţii străine directe, evaluată la circa 6-8 miliarde de euro, va dimensiona noile coordonate ale competitivităţii la nivelul economiei româneşti, după aderare la piaţa unică europeană.

La nivel regional politica viitoare de dezvoltare economică vizează:

- **îmbunătăţirea dotării cu factori de producţie,** materializată prin:
  - resurse umane (sub aspecte cantitativ şi calitativ);
  - resurse naturale;
  - resurse intangibile constând în cunoştiinţe tehnico-ştiinţifice;
  - resurse financiare;
  - infrastructura aferentă noului mediu de afaceri;
- **consolidarea pieţei interne la nivel regional** în paralel cu creşterea cererii interne. Pe măsura consolidării pieţei interne, creşte presiunea asupra producătorilor interni pentru diversificarea ofertei de produse şi pentru promovarea procesului inovativ pentru consolidarea produselor proprii în piaţa regională;
- **consolidarea legăturilor dintre ramurile industriale antrenate**. Pe măsura dezvoltării unor noi firme îndustriale, în funcţie de obiectul lor de activitate, acestea vor intra în legături contractuale, în aval sau în amonte, cu alte unităţi economice, ceea ce va duce la creşterea competitivităţii la nivelul respectivei ramuri industriale.
- **îmbunătăţirea culturii antreprenoriale şi a climatului concurenţial intern.** Astăzi cultura antreprenorială marchează semnificativ modul de organizare şi operare a firmelor industriale. În procesul lor de dezvoltare, firmele moştenesc atât patrimoniul cât şi dimensiunea tehnică a culturii antreprenoriale (materializat prin modul în care fiecare individ percepe mediul economic – exprimat prin modul de tratare a procesului inovativ, cât şi prin participarea efectivă la procesul de luare a

deciziilor în procesul tehnologic şi economic la nivel de firmă). În paralel, îmbunătățirea climatului concurențial contribuie la crearea şi menținerea avantajelor competitive la nivel de firmă. În aceste condiții performanțele acestor firme îşi vor găsi o mai bună materializare prin dinamica raportului dintre mărimea exportului şi volumul de investiții străine directe antrenate într-o perioada determinată de timp.

Astăzi, pe lângă insuficiențele din domeniul dezvoltării pieței interne şi a infrastructurii naționale, o lipsă fundamentală a fost inexistența planurilor de comunicare şi promovare dinspre județe către instituțiile de tip guvernamental din țară şi către organisme de profil din Uniunea Europeană. O soluție în etapa următoare este inițierea programelor de *training* şi elaborarea politicilor comunicaționale şi de promovare la nivelul Consiliilor Județene, Prefecturilor, Primăriilor, ONG-urilor şi al IMM-urilor din județele României, mai cu seamă pentru acele regiuni rămase în urmă ca dezvoltare investițională.

Cu atât mai mult, în ceea ce priveşte necesitatea de a contracara potențiala decuplare a unor zone de dimensiuni mari de la procesul de creştere economică (estimat pentru perioada următoare la nivelul zonelor rurale şi al oraşelor mici şi mijlocii) trebuie specificat următoarele:

- primarii din aceste localități au datoria de a inița – solicitând să li se alăture prefecții județelor din care fac parte şi consiliile aferente – proiecte de semnalare a nevoilor de restructurare locală şi de a defini formule pe care le consideră utile în dezvoltarea aşezării pe care o gestionează;
- forumurile economice internaționale (inițiate de companii private sau de instituții guvernamentale româneşti în oraşele din România dar, mai cu seamă, în țări occidentale avansate economic) reprezintă o şansă pentru asemenea zone rurale, prin care propunerile acestora sunt aduse în atenția potențialilor investitori străini. Un alt aspect în abordarea proiectelor pe care edilii acestor localități ar trebui să-l ia în considerare este legătura pe care o pot crea cu zone învecinate, sinergiile şi utilitățile care decurg dintr-o întrepătrundere a nevoilor de dezvoltare pe mai multe aşezări, astfel încât o regiune mai mare să poată intra în atenția ISD. Evaluatorii programelor de finanțare din UE pot sprijini cu mai mare uşurință astfel de demersuri alături de companii interesate de piața românească.

În ceea ce priveşte necesitatea de a investi în revigorarea centrelor urbane, pentru a le permite să acționeze ca motoare ale creşterii economice şi dezvoltării, pentru Bucureşti, un obiectiv esențial rămâne ridicarea acestui municipiu la statutul de capitală europeană. Aceasta înseamnă o politică dinamică de deschidere pentru investitori în sectorul infrastructurii rutiere, utilităților de canalizare, filtrare a apei, colectare a deşeurilor etc., îmbinată cu una de reabi-

litare a centrului şi zonelor istorice vechi, spațiilor verzi şi *fief*-ului cultural-turistic.

Planul de promovare a imaginii publice a capitalei României trebuie să fie intrinsec legat de politica unitară de management a echipelor care vor gestiona administrarea Primăriei Capitalei din următorul deceniu. Pentru centrele urbane din țară, şansa acestora de a deveni centre de creştere regională cu implicațiile aferente trebuie să constituie principala preocupare la nivelul autorităților locale şi în discuțiile bilaterale cu potențiali parteneri străini.

Pe lângă abordarea societății civile ca sprijin, administrația locală din centrele urbane poate comunica cu proprii locuitori, pe de o parte, dar şi cu mediul extern oraşului pe care îl administrează, pe de altă parte, intențiile sale de dezvoltare prin programe de relații publice diversificate, de durată, al căror *feed-back* constant din țară şi de la instituțiile abilitate aduc partenerii investiționali la masa tratativelor.

În ceea ce priveşte gestionarea mai eficientă la nivel local a intervențiilor publice, cu un puternic accent pe componenta de planificare economică a teritoriului, care include, în primul rând, dezvoltarea turismului, autoritățile publice locale vor fi cele care vor antrena locuitorii săi în promovarea unor proiecte noi care vor mării atractivitatea economică a noilor zone economice. În cadrul acestei strategii de dezvoltare la nivel regional trebuie reținute şi noile coordonate ale relațiilor publice de tip european, care pun față în față comunitățile locale şi potențialii finanțatori ai viitoarelor proiecte de dezvoltare economică. Această modalitate de lucru trebuie să devină o practică care lipseşte în prezent autorităților locale, dar care se dezvoltă accentuat în țările din comunitatea europeană. În acest context, ne referim la creşterea competitivității regiunilor ca locații pentru afaceri, (un obiectiv specific al priorității cinci), care presupune sprijinul în atingerea unei distribuții mai echilibrate a investițiilor private, inclusiv a ISD şi creşterea inițiativelor privind investițiile în IMM-uri, cu un accent deosebit pe zonele rămase în urmă.

În sprijinul acestui deziderat dorim să menționăm câteva exemple care vin să sublinieze validitatea acestui obiectiv. Înfrățirile dintre localități româneşti şi cele europene reprezintă o cale utilă de atragere a investitorilor străini către zone cu reală nevoie de dezvoltare. Relația Italia – România deschide o astfel de cooperare, cu perspective solide, o dată cu aderarea României la UE. Înfrățirea localității Smârdioasa din județul Teleorman cu localitatea San Roberto din provicia Reggio Calabria a dus la inițierea unor planuri de finanțare de către comunitatea locală italiană a introducerii rețelei de apă curentă. Alte două înfrățiri în derulare, între comuna Peştişani din județul Gorj cu localitatea Cardetto din Reggio Calabria şi, respectiv, între comuna Crângu din județul Teleorman cu localitatea Bagaladi din aceeaşi regiune italiană, sunt căi prin care zonele rurale din sud-vestul țării capătă consistență în dezvoltarea treptată economică a comunităților respective. Primarii regiunii italiene au mobilizat,

la rândul lor, comunitatea locală de afaceri cu rezultate în proiecte concrete, fiind în derulare formarea de consorții care să realizeze managementul serviciilor municipale.

În domeniul turismului, politica regională are ca scop recâştigarea pieței interne şi atragerea turiştilor străini. Îmbunătățirea calității infrastructurii şi a serviciilor turistice, diversificarea gamei ofertei interne şi dezvoltarea turismului de nişă (pe termen scurt), cum ar fi turismul rural şi agroturismul, ecoturismul, turismul balnear, turismul cultural, sportiv şi istoric sunt domenii care au nevoie de investiții străine.

Un exemplu de proiect inițiat în zona turismului sportiv, în care investitori francezi de marcă au fost invitați de către autorități locale şi companii private să inițieze şi să deruleze investiții semnificative în România este reabilitarea domeniului schiabil de pe Valea Prahovei. Aici sunt implicate autoritățile locale din Sinaia, Buşteni şi Azuga, iar partea franceză este reprezentată de consorțiul „France Neige International" alcătuit din compania „POMA" ("Pomagalski") – producătoare de echipament de transport pe cablu; compania „Deianeige" – deținătoare de *know-how* în domeniul pistelor de schi şi compania „York" – producătoare de tunuri de zăpadă). Intențiile sunt:

- să se reabiliteze un tronson schiabil în zona Sinaia, de la 9 km (cât măsoară în prezent) la 12 km (cât va avea până în anul 2007);
- să se retehnologizeze transportul pe cablu printr-o nouă structură de teleferic şi telescaun;
- să se ajungă să se unească domeniul schiabil al Platoului Bucegilor între Sinaia şi Buşteni până la o lungime de 60 km de pârtii (nivel de dificultate: albastru, verde, roşu şi negru – numai în Sinaia, pe Carp);
- să se deschidă piste şi pe Valea Cerbului, în Buşteni;
- să se încerce amenajarea unei piste de coborâre în Azuga.

Toate acestea se vor executa la nivelul standardelor europene occidentale.

În studiile de oportunitate pentru susținerea promovării unor noi investiții, trebuie cuprinşi şi indicatorii de rezultat din proiectele finanțate prin PND 2007-2013 şi anume:

- număr de comunicatori profesionişti angajați per structură organizațională;
- număr de instituții ale administrației locale (primării, şcoli, spitale, muzee etc.) şi IMM-uri cu personal cu atribuții de comunicare şi promovare;
- proiecte de reabilitare logistică şi de imagine la nivel de regiune: acceptate de finanțatori şi în diverse stadii de aşteptare (număr);

- săli de sport, bazine de înot, pârtii de schi, patinoare, stadioane – cu facilitățile aferente (număr);
- spații amenajate expoziționale, de spectacol (număr).

În concluzie, pentru asigurarea unei dezvoltări echilibrate a tuturor regiunilor țării noastre la nivel local este necesar să se dezvolte o intensă activitate de promovare a noi oportunități de afaceri şi de atragere a capitalului străin, prin două acțiuni majore, materializate prin:

- elaborarea unei politici coerente de atragere a investițiilor străine la nivel local. Această măsură are în vedere stabilirea unui portofoliu atractiv pentru investitorii străini de proiecte de investiții prioritare; realizarea la nivel local a unui portofoliu de locații disponibil pentru implementarea de noi proiecte de investiții; popularizarea investițiilor străine de succes şi realizarea unei campanii unitare de promovare de noi oportunități de afaceri în toate regiunile din țara noastră;
- realizarea unor activități promoționale de atragere de noi investitori străini după finalizarea marilor privatizări, conform practicilor europene.

CAPITOLUL 8
IMPORTANȚA DEZVOLTĂRII URBANE ŞI ROLUL PROGRAMELOR DE DEZVOLTARE URBANĂ ÎN CONTEXTUL VIITOAREI POLITICI REGIONALE A UE, DUPĂ ANUL 2006

Gheorghe IONAŞCU

În scopul reducerii disparităților regionale dintre statele membre şi pentru realizarea extinderii, UE a propus politica de dezvoltare regională finanțată din fondurile comunitare:

- fondurile structurale;
- fondul de coeziune.

Atunci când a adoptat al doilea Raport privind politica de coeziune (ianuarie 2001), Comisia a dezbătut viitoarea politică pentru perioada 2007-2013, în contextul UE lărgite. În acest context, regiunile s-au angajat într-un proces de reflecție asupra reformei fondurilor structurale, politicii regionale după 2006 şi asupra consecințelor acesteia vizavi de politica urbană.

Problematica urbană este fundamentată pe coeziunea economică şi socială în Europa. În al doilea raport asupra coeziunii, Comisia a declarat că problema urbană reprezintă inima schimbărilor economice, sociale şi teritoriale. Oraşele joacă un rol strategic în procesul coeziunii şi dezvoltării durabile. Pe baza documentului intitulat „Principii strategice în contextul viitoarei politici regionale a UE. Politica urbană după 2006", semnatarii promovează ideea unei politici regionale cu un caracter puternic urban în etapa 2006-2013. În timpul Conferinței „Oraşe pentru coeziune", organizată la Londra în iulie 2002, primarul londonez a prezentat „Declarația privind politica regională cu o puternică dimensiune urbană într-o Europă lărgită", declarație semnată de 80 de primari şi preşedinți ai regiunilor urbane. Uniunea Capitalelor din UE (UCUE) a propus la Lisabona, 2002, o perspectivă a politicii regionale care să fie mult mai aproape de problema urbană.

Conferința regiunilor europene (ARE) privind viitorul politicii regionale (Pecs, Ungaria, noiembrie 2002) recomanda ca ariei urbane lărgite, care deține cea mai mare pondere din populația UE şi este marcată de disparități sociale şi teritoriale, să-i fie alocată o atenție specifică prin viitoarea politică de coeziune. Discuția asupra reformei fondurilor structurale plasează valoarea adăugată în centrul dezbaterilor. În acest sens, zonele metropolitane şi regiunile aflate în tranziție economică trebuie să primească suport prin fondurile structurale.

Consiliul European de la Lisabona (martie 2000) a adoptat strategia pentru dezvoltare durabilă care va ajuta economia UE să devină mai competitivă în actualul context al globalizării. Această strategie a fost detaliată şi dezvoltată şi la Consiliul European de la Barcelona (2002). Locurile/zonele unde aceste cunoştinţe pot fi dezvoltate sunt în principal regiunile puternic urbanizate. Cunoştinţele şi produsele dezvoltate în aceste regiuni sunt accesibile şi în zonele apropiate, astfel contribuind la dezvoltarea economică a zonelor învecinate. Oricum, rolul-cheie nu implică ca toate vecinătăţile zonelor urbane să beneficieze de acelaşi nivel de dezvoltare. Uneori, zonele aflate în apropierea oraşelor se confruntă cu probleme economice şi sociale: restructurarea industrială, şomaj, excludere şi dificultăţi sociale, probleme de mediu, nivel scăzut al educaţiei. Calitatea vieţii în aceste zone este considerată ca fiind foarte scăzută. Concentrarea disparităţilor în zonele urbane periferice şi calitatea scăzută a vieţii simbolizează o slabă convergenţă economică şi socială, convergenţă considerată obiectiv-ţintă al intervenţiei comunitare prin fondurile structurale şi fondurile de coeziune.

Regiunile urbane sunt afectate de numeroase probleme, cum sunt cele legate de şomaj ridicat, şi care nu dispun de forţa economică şi financiară pentru realizarea coeziunii economice şi sociale. În realitate, de activitatea economică a zonelor urbane nu beneficiază exclusiv şi necesar numai locuitorii săi. În ultima perioadă, în politica de dezvoltare regională a UE este recunoscută, din ce în ce mai acut, necesitatea dezvoltării laturii urbane a regiunii. În actuala programare, fondurile structurale intervin din ce în ce mai des în zonele urbane. O implicare profundă a politicii regionale a UE în susţinerea zonelor urbane este necesară în sensul în care UE doreşte realizarea unor obiective: să devină mai competitivă, locuri de muncă mai bune, justiţie socială, egalitatea şanselor, dezvoltare durabilă. Valoarea adăugată la nivel comunitar poate fi maximizată atunci când politica regională se concentrează pe problemele şi oportunităţile zonei urbane, tratate din perspectiva UE. De aceea, următoarele aspecte pot beneficia de pe urma alocării fondurilor structurale:

- din perspectiva procesului de la Lisabona: crearea locurilor de muncă prin dezvoltarea infrastructurii şi societăţii bazate pe cunoaştere, refacerea potenţialului inovativ, susţinerea transferului de cunoştinţe, intensificarea aplicării rezultatelor cercetării ştiinţifice, realizarea unor reţele între regiuni, sectoare economice şi instituţii, susţinerea creării şi dezvoltării IMM şi firmelor de servicii;
- către o convergenţă în cadrul zonelor urbane: regenerare urbană, stoparea degradării mediului înconjurător;
- către o mai mare coeziune socială: oportunităţi egale, acţiuni îndreptate către includerea socială a grupurilor dezavantajate, pregătire profesională care să vină în întâmpinarea nevoilor activităţii economice din zonele urbane, pregătirea profesională a imigranţilor.

Având în vedere cele amintite mai sus, putem spune că, din perspectiva viitoarei politici de dezvoltare regională a Uniunii Europene 2007-2013, dezvoltarea urbană va reprezenta o nouă dimensiune, care va ajuta la adâncirea coeziunii economice şi sociale în cadrul spațiului european.

În vederea reducerii disparităților regionale, economice şi sociale, între statele membre şi pentru realizarea unuia dintre obiectivele de bază la nivel comunitar – coeziunea dintre toate statele membre – Uniunea Europeană a adoptat politica de dezvoltare regională ale cărei instrumente specifice sunt fondurile structurale şi fondul de coeziune. În ianuarie 2001, în timpul adoptării celui de-al doilea Raport privind politica regională şi de coeziune (ianuarie 2001), Comisia Europeană a lansat o serie de dezbateri despre modul în care va arăta această politică în perioada 2007-2013, în contextul unei Europe extinse. În acest context, zonele urbane şi regiunile s-au angajat într-un proces de reflecție asupra viitoarei reforme a fondurilor structurale, accentuându-se rolul politicii regionale după 2006 şi consecințele ei asupra dezvoltării urbane. Inițiativa comunitară „Urban II", susținută prin Fondul European de Dezvoltare Regională (ERDF), în perioada 2000-2006, are în vedere dezvoltarea durabilă a zonelor urbane din UE. Urmând Inițiativei „Urban I" din perioada 1994-1999, „Urban II" acționează mult mai precis în direcția promovării şi implemnatării unor modele inovative ale dezvoltării în vederea regenerării eonomice şi sociale a arealelor urbane cu probleme.

În „Cadrul de acțiune pentru o dezvoltare urbană durabilă", adoptat de CE în octombrie 1998, este recunoscută importanța dimensiunii urbane în politica comunitară şi acesta este susținut, în particular, prin programele de dezvoltare regională cofinanțate din fondurile structurale. De asemenea, documentele de programare a regiunilor eligibile pentru obiectivele prioritare 1 şi 2 din perioada 2000-2006 ale politicii regionale, integrează măsuri de dezvoltare economică şi socială care să acopere un număr mai mare de zone urbane. Integrate teritorial, aceste măsuri pot garanta dezvoltarea echilibrată sau conversia unor regiuni. Mai mult, măsurile finanțate prin obiectivul 3 al politicii regionale (susținerea forței de muncă, reconversie şi pregătirea profesională a tinerilor şi a şomerilor) consolidează coeziunea socială în oraşele care nu sunt eligibile obiectivelor 1 şi 2. Inițiativa „Urban II" prezintă o valoare adăugată distinctă a intevenției sub programele obiectivelor prioritare prin susținerea formulării şi implementării strategiilor inovative pentru dezvoltare economică durabilă şi regenerare socială în limita numărului de zone urbane din Europa. „Urban II" poate furniza o legătură între abordările inovative la scară mică şi să adopte o participare integrată la principalele programele ale fondurilor structurale. Obiectivele programului „Urban II" sunt:

- promovarea şi implementarea unor strategii puternic inovative de regenerare urbană, economică şi socială, în oraşele mici şi mijlocii, şi în zonele în declin din conurbații;
- actualizarea cunoştințelor şi a experienței în regenerarea şi dezvoltarea urbană durabilă în UE.

Schema de implementare a programelor urbane are în vedere îmbunătățirea considerabilă a calității vieții în zonele-țintă. Programele „Urban II" au la bază un Ghid CE, care propune modele inovative de regenerare urbană a zonelor susținute prin proiecte. Acțiunile de susținere se referă la:

- îmbunătățirea condițiilor de locuit, prin renovarea clădirilor şi crearea zonelor verzi;
- crearea locurilor de muncă (de exemplu, în: mediu, cultură şi servicii pentru populație);
- integrarea claselor sociale mai puțin favorizate în sisteme de educație şi pregătire;
- dezvoltarea unui mediu prietenos pentru sistemele publice de transport;
- crearea unui sistem de management al energiei, care să pună accent pe energia regenerabilă;
- utilizarea tehnologiei informaționale.

Măsurile proiectate în programe sunt selectate şi implementate prin realizarea unui parteneriat între părțile implicate în procesul dezvoltării urbane. Fondul European de Dezvoltare Regională (ERDF) poate finanța peste 75% din costul total al programelor, dacă zona urbană e o regiune cu dezvoltare lentă comparativ cu a altor regiuni (obiectiv 1). Finanțarea directă (*cash*), venită de la UE pentru aceste zone urbane, ajunge la 3,5-15 milioane de euro. Unul din obiectivele programului „Urban" II este schimbul de bune practici în cadrul UE. Acesta este şi obiectivul unui program specific al UE numit URBACT: „Cadrul European pentru Schimbul de Experiență". Planul de acțiune pentru dezvoltare urbană durabilă, adoptat de CE în octombrie 1999, are în vedere următoarele obiective:

- adâncirea prosperității economice şi creşterea locurilor de muncă în zonele urbane (în care se încadrează 80% din populația UE);
- promovarea oportunităților egale, integrării sociale şi reabilitarea zonelor urbane periferice;
- îmbunătățirea mediului urban (managementul transportului, deşeurilor, energiei etc.);
- o guvernare urbană corespunzătoare şi creşterea participării actorilor locali la guvernare.

În România, tendința generală este accentuarea fenomenului de dezurbanizare şi acest lucru este susținut de următoare idee: în ultimii zece ani s-au produs schimbări în repartiția pe medii de viață socială, în sensul creşterii ponderii numărului de locuitori din mediul rural de la 45,7% în 1992 la 47,3% în 2002 şi scăderii implicite a ponderii numărului de locuitori din municipii şi oraşe de la 54,3% în 1992 la 52,7% în 2002. Această situație a fost determinată de

sporul natural negativ şi de migrația internă şi externă. Factori de influență: emigrarea, cu stabilirea domiciliului în străinătate.

Din perspectiva aderării la UE, este necesar ca politica de dezvoltare urbană în România să fie recunoscută drept pârghie importantă în cadrul sistemului politic românesc, abordarea acesteia trebuind să primească influențele, actuale şi viitoare, ale dezvoltării generale comunitare. Ca viitor stat membru al UE, România şi oraşele sale trebuie să se încadreze în tendința politicii urbane comunitare: euro-oraşele. Precizăm acest lucru deoarece, pentru etapa 2007-2013, Comisia Europeană va acorda o atenție deosebită noilor state membre, regiunilor şi oraşelor acestora, care se confruntă cu probleme de dezvoltare importante. Disparitățile existente va trebui să fie atenuate gradat şi eşalonat, atât ca disparități interregionale, cât şi ca disparități intraregionale, astfel încât, în perspectiva integrării efective a României în Uniunea Europeană, să se realizeze complementaritatea dezvoltării României cu dezvoltarea întregului continent european. Planurile de dezvoltare la nivel național va trebui să fie coordonate cu cele la nivel regional, județean şi local, cu respectarea legilor promulgate, privind dezvoltarea, fără a neglija dezvoltarea zonelor speciale, ca cele ecologic fragile (zonele umede, zonele montane, zona deltaică etc.), subdezvoltate sau periferice, transfrontaliere.

8.1. Obiective

1. Dezvoltarea durabilă (sustenabilă) a aşezărilor umane

Acest obiectiv implică aplicarea, de către administrația locală, a programelor adoptate prin Agenda XXI, la Rio de Janeiro, din 1992.

1. Asigurarea unui adăpost adecvat pentru toți.
2. Îmbunătățirea managementului aşezărilor umane (tehnicieni şi administratori).
3. Promovarea managementului şi planificării durabile a terenului.
4. Asigurarea unor infrastructuri cu caracter ecologic (rețeaua de alimentare cu apă, canalizarea, serviciile sanitare, calitatea aerului, depozitarea deşeurilor).
5. Dezvoltarea tehnologiilor eficiente energetic, a resurselor de energie alternativă sau recuperabilă şi a unui transport durabil.
6. Sprijinirea statelor amenințate de dezastre, prevederea şi apărarea la dezastre naturale
7. Promovarea activităților într-o industrie a construcțiilor durabilă.
8. Promovarea dezvoltării resurselor umane şi a capacității de construire, pentru toate programele de mai sus.

Pentru trecerea la dezvoltarea durabilă sunt necesare modele noi, proiecte-pilot şi scenarii de management pentru studii de caz, care să poată fi apoi

generalizate de către regizorii aleşi ai comunităților locale. Importanța covârşitoare a dezvoltării durabile ar necesita chiar un organism la cel mai înalt nivel posibil, cu condiția să existe opțiunea politică pentru acest deziderat al României.

2. Adaptarea şi îmbunătățirea strategiei de dezvoltare a României

Pe diverse planuri aceasta se referă, în principal, la creşterea calității vieții şi la relansarea economică, în cadrul aşezărilor umane. Dezvoltarea durabilă se bazează pe transferul de resurse naturale şi capital natural al fiecărei generații către cea viitoare. Cea mai dificilă problemă rămâne determinarea pragului de dezvoltare durabilă, din punct de vedere al generației actuale şi al celor viitoare, datorită complexității şi impreciziei factorilor de influență. Impactul negativ al economiei în tranziție asupra mediului implică adoptarea dezvoltării durabile cu mai multă hotărâre. Totodată, trebuie avut în vedere faptul că redresarea economică este o subproblemă a restructurării, care nu poate viza decât dezvoltarea durabilă. Strategia trebuie să aibă în vedere etape clare în abordarea problemei şi alegerea politicilor.

Principalele obiective ale strategiei dezvoltării şi reabilitării oraşului ar trebui să vizeze:

- încurajarea diversității modurilor de locuire;
- conservarea vocației rezidențiale a aşezării urbane;
- menținerea în limite de stabilitate a echilibrului ecologic global;
- evitarea segregării sociale a locuitorilor aşezării;
- dezvoltarea controlată şi diversificată a serviciilor şi a activităților de microproducție;
- fluidizarea circulației în oraş, între cartiere, ansambluri etc.

Unul dintre scopurile strategiei de reabilitare ecologică urbană este recâştigarea coerenței, armoniei şi congruenței comunităților, destructurate de industrializarea forțată, poluantă şi de urbanizare. Armonizarea intereselor din comunitățile supuse reabilitării comportă un management performant, modern, care să stimuleze participarea efectivă şi chiar afectivă a tuturor actorilor, la acest proces.

3. O politică adecvată de amenajare a teritoriului, de dezvoltare spațială a aşezărilor umane

Această politică ar trebui să urmărească realizarea următoarelor deziderate:

- stimularea unei competiții între aşezări (cel mai curat, frumos sat, cel mai plăcut oraş etc.);
- dezvoltarea rețelei de aşezări umane în sistem rețea policentrică echilibrată;

- descentralizarea şi autonomia localităţilor să permită autorităţilor locale să adopte o politică flexibilă, proces determinat de geometria variabilă a sistemelor de planificare teritorială;
- iniţierea de relaţii de cooperare între oraşe şi extinderea acestora;
- ierarhizarea localităţilor şi stabilirea funcţiunilor acestora în cadrul reţelei;
- selectarea unor oraşe care s-ar putea dezvolta în categoria de metropolă europeană;
- aplicarea noilor teorii de dezvoltare cu privire la:
  - specializarea aşezărilor umane;
  - dezvoltarea centrelor regionale (poli de dezvoltare);
  - adoptarea opticii strategice evolutive, continue;
  - autodezvoltarea locală;
  - valorificarea domeniilor-cheie ale dinamicii locale;
  - ridicarea calităţii infrastructurilor construite;
  - internaţionalizarea industriei;
  - reducerea concentrării în zona marilor centre urbane;
  - capitala să devină un veritabil centru european.

Rolul oraşelor româneşti trebuie să fie consolidat în conformitate cu modelul european, spre a deveni competitive cu celelalte oraşe din UE. Oraşele constituie motorul dezvoltării economice a regiunilor. Oraşele aflate în declin trebuie să fie susţinute prin politicile comunitare, pentru creştere economică şi coeziune socială. În acest scop, este necesară promovarea de politici integrate de dezvoltare pentru toate problemele: economice, sociale şi de mediu. Noile euro-oraşe trebuie să exprime interesele citadinilor, ceea ce impune promovarea unor sisteme de audit urban. Reţeaua naţională de observatoare urbane locale, promovată în 1999, de MLPAT, ar putea constitui o soluţie, dacă ideea ar fi reluată. Înlăturarea disparităţilor din zonele urbane periferice şi întărirea convergenţei economice şi sociale, obiectiv-ţintă al intervenţiei comunitare, pot fi asigurate prin fondurile structurale şi fondul de coeziune.

4. O politică urbană trebuie să se adreseze contradicţiilor dintre competiţie, coeziune şi inegalităţile inerente existente în filosofia şi strategia UE

În prezent, UE este pusă în faţa a două direcţii diferite: prin volumul programelor UE este planificată creşterea competitivităţii şi competiţiei, dar, în acelaşi timp, aceste programe încurajează coeziunea socială. O politică urbană trebuie să răspundă celor două direcţii opuse. Prin iniţiativele comunitare aflate sub incidenţa fondurilor structurale au fost finanţate două categorii de intervenţii: (1) încurajarea iniţiativei private la nivel urban este susţinută prin

politica inovativă care răspunde problemelor urbane şi prin care se stimulează creşterea standardului european; (2) încurajarea legăturilor/conexiunilor între zone urbane, întărind rețeaua urbană la nivel european. Ambele inițiative recunosc limitele capacității Comisiei, dar încearcă să se adreseze dimensiunii unice a problemelor urbane în UE. Ele pot juca un rol important în politica UE, dar nu pot oferi soluții la toate problemele urbane. O politică urbană trebuie să tindă îndeosebi spre completare, decât spre finanțarea unor inițiative sau rețele. Inițiativa comunitară „Urban" va fi viabilă dacă îşi limitează resursele. O politică urbană are la bază politicile sectoriale şi poate include domenii cum sunt: educația, piața muncii şi pregătirea forței de muncă, mediu, planificarea, minoritățile etnice, C-D, cultura, turismul, recrearea. În acelaşi timp, statele membre îşi îndreaptă politica spre o abordare mai integrată, care să combine activități ale „actorilor" publici, privați şi comunitari atât la nivel național cât şi la nivel local, care să fie capabili să aloce resurse problemelor identificate şi să cunoască rezultatele/beneficiile. Principiul subsidiarității arată rolul clar al UE şi limitele sale. Scenariile alternative pentru forma strategii UE pot avea forma euro-oraşelor.

5. Viitorul acțiunilor politicii urbane

Este evident că multe din întrebările puse inițial în legătură cu rolul unei politici urbane în UE – obiective, strategii, priorități, resurse, mecanisme – rămân fără răspuns. Argumentele politice privind euro-oraşele trebuie realizate la înalt nivel şi vor include:

- repartizarea corespunzătoare a responsabilităților politice între diferite niveluri de guvernare, în particular acolo unde există legitimitate şi oferind drept de acțiune statelor membre;
- granițele şi dincolo de granițe;
- prioritățile sectoriale;
- nivelul de resurse cerut de politică;
- principii – de exemplu – necesități sau oportunități – utilizate în alocarea resurselor;
- combinația optimă a instrumentelor politice, administrative, fiscale – în atingerea obiectivelor.

Euro-oraşele doresc să reprezinte/reflecte interesele cetățenilor şi răspunsurile la întrebările lor. Acest lucru poate fi realizat numai prin prisma etapelor de parcurs. De asemenea, se consideră necesară o bază de date urbană la nivel european, care să identifice rangul oportunităților şi al problemelor urbane care cad sub incidența politicii. Există mai mult de 250 de oraşe foarte mari în UE. Există limite statice pentru comparații între ele. Eurostat deține date numai la nivel regional, existând diferențe mari între acesta şi observatorul urban. De asemenea, se are în vedere o mai bună informare în legătură cu actuala politică UE privind oraşele şi impactul acesteia asupra dezvoltării lor.

Acest lucru presupune un audit urban al actualei politici şi direcția în care aceasta acționează. Trebuie permis euro-oraşelor să identifice modul în care acțiunile UE ajută sau împiedică dezvoltarea oraşelor şi să detalieze acest lucru, precum şi resursele implicate.

6. Perspective, tendințe şi conexiuni între dezvoltarea urbană şi cea regională

În ultimii ani, amenajarea teritorială a Europei s-a schimbat considerabil comparativ cu perioadele trecute (marcate de haos politic, de creştere a discrepanțelor şi disparităților dintre regiunile centrale şi multe din regiunile periferice, de nesiguranța postcomunistă etc.). Zona urbană centrală a Uniunii Europene – *corpus major* al economiei, ştiinței şi tehnologiei şi principala sursă de inovație, este acum o parte a unui sistem integrat mai larg, al unui sistem ce se întinde în părțile de nord, est şi sud ale continentului. Coridoare longitudinale compuse din regiuni şi oraşe sunt legate direct de principalele centre tradiționale de afaceri şi inovații. Noile coridoare ale urbanizării se dezvoltă rapid şi sunt susținute prin rețeaua transeuropeană, prin structura macroecologică europeană şi printr-o cooperare interregională. Numărul insulelor de inovație aproape că s-a dublat, comparativ cu perioadele trecute. Astfel, sunt noile insule ale inovației, legate de centrele industriale şi comerciale intermediate de insule tradiționale: Copenhaga, Berlin, Varşovia, Viena, Belgrad, Budapesta, Roma, Barcelona şi Madrid (exemplele regiunilor/aglomerațiilor intermediare, specializate în sectoare economice distinctive şi inovative: Hamburg, Braunschweig-Gottingen, Poznan, Salzburg-Linz, Florența, Marsilia şi Lyon-Grenoble). Sistemul urbanizat este susținut de o structură macroecologică (SME), un sistem integrat de regiuni, ce salvează habitatul natural (floră/faună) şi mediul uman. Sistemul urban european este capabil să furnizeze facilități mari de depozitare pentru apă (potabilă), să restaureze şi să extindă arii de pădure şi să furnizeze produse agricole pentru piețele regionale. Economia din aceste regiuni rurale se bazează pe utilizarea potențialul indigen: spații deschise, moştenire naturală/culturală, forme sustenabile de recreație, specializarea firmelor mici şi mijlocii ce furnizează cele mai multe locuri de muncă. Aceste regiuni funcționează într-o rețea interregională determinată de interese comune (similarități economice, turism, mediu) sau de caracteristici/localizare geografică (de exemplu, regiuni viticole, porturi de pescuit, regiuni de coastă, regiuni alpine, regiuni de lacuri). În general, autoritățile regionale şi organizațiile regionale acționează pentru dezvoltarea economică.

Cei mai importanți factori din ultimii ani, responsabili de schimbările semnificative în organizarea spațială sunt:

1. comunicațiile, comerțul şi sistemele de transport, care au schimbat dimensiunea nord-sud, realizând o combinație de dimensiuni est-vest cu nord-sud;

2. dezvoltarea coridoarelor est-vest ca o consecință a tendințelor de deconcentrare, dar şi ca urmare a politicii de coeziune; autoritățile regionale au dorit să dezvolte accesibilitatea şi să se conecteze cu sistemul central European;
3. Uniunea îşi va creşte investițiile, după anul 2005, în sudul şi estul Europei, în special în industria prelucrătoare, cercetare şi servicii administrative computerizate;
4. conştientizarea faptului că pentru a realiza o Europă mai sigură este necesară o creştere echilibrată, pe întreg teritoriul UE. Pentru dimensiunea est-vest se au în vedere două coridoare de succes economic:
   - Amsterdam/Rotterdam – Rin – Braunschweiig/Gottingen – Berlin – Poznan – Varşovia;
   - Stuttgart – Ulm – München – Salzburg/Linz – Viena – Budapesta – Belgrad.

Fiecare coridor va fi format dintr-o rețea de oraşe şi regiuni, ce vor beneficia de cooperare mutuală, specializare, schimb de informații (rețele de cooperare transregională). Coridoarele astfel constituite cuprind:

- regiunile cu oraşe avansate: insule de inovație şi zone urbanizate;
- regiunile cu oraşe intermediare, adaptate noilor condiții: cuprind oraşe dezvoltate/conectate la insule de inovație şi specializate în funcții economice: comerț, prelucrare, învățământ;
- regiunile dependente: cuprind oraşele de mărimi medii şi mici semirurale, caracterizate prin specializare agricolă, industrii de mărime mijlocie şi servicii profesionale specializate în domeniu (orientate spre telecomunicații, *high-tech* pe scară mică);
- densitatea mare a drumurilor, a căilor ferate şi a comunicațiilor, conectate între ele.

De notat că, din 1990, părțile ramificațiilor acestor coridoare au fost dezvoltate ca urmare a intensificării cooperării transfrontaliere dintre regiuni, deconcentrării muncii oamenilor din marile oraşe, precum şi prin dezvoltarea planurilor spațiale interregionale în lungul granițelor. Dacă privim spre viitor, spațiului european unitar va reprezenta o importantă dimensiune geografică, economică şi socială, informațională, ce va promova o politică comună de dezvoltare, pentru a-şi atinge obiectivele. Ceea ce trebuie să deosebească programele viitoare de cele trecute sau existente, este finalitatea lor previzibilă, prevederea responsabilităților, a resurselor şi a termenelor de realizare, astfel încât într-un număr de ani, problemele respective să fie complet rezolvate şi nu trenate mereu, ca în prezent.

Nu este cazul aici să fie detaliate concret toate programele necesare de lucrări publice, de infrastructură tehnică, dar ele pot face obiectul programelor, care ar trebui să depăşească prin perspectivă, durata de guvernare de patru

ani, pentru a se adopta soluțiile de dezvoltare durabilă, concepută pe termen lung şi nu de azi pe mâine, ca în prezent! Dezvoltarea spațial-urbanistică a teritoriului trebuie să însoțească şi să stimuleze prin mijloace specifice – dezvoltarea economică. Aceste programe se pot corela cu cele propuse pentru îndeplinirea prevederilor legilor de aprobare a secțiunilor „Planului de amenajare a teritoriului național", sau cu alte programe, cum ar fi ISPA sau SAPARD. Concepția de dezvoltare spațială şi urbanistică trebuie să asigure următoarele cerințe:

- elaborarea strategiilor coerente şi a politicilor speciale de dezvoltare durabilă, pentru regiunile de dezvoltare, județe, municipii, oraşe şi comune;
- reforma sistemelor de planificare a dezvoltării spațial-urbanistice, a sistemului de reglementări urbanistice şi tehnice pentru construcții, astfel încât acestea să asigure fluidizarea echipării teritoriului şi a localităților, atragerea investitorilor, inclusiv străini şi nu să blocheze;
- abordarea şi ierarhizarea sistemică în propunerea de programe de dezvoltare la nivel național, regional, județean şi local;
- dezvoltarea şi întărirea rețelelor de localități, a relațiilor dintre ele, a legăturilor cu teritoriul – furnizor de resurse şi a influenței polarizatoare benefice a centrelor urbane pentru localitățile rurale din vecinătate;
- elaborarea „Agendei locale XXI", ca instrument de sistematizare a strategiei, politicilor şi programelor de dezvoltare locală şi regională durabilă;
- realizarea planurilor de acțiune pentru implementarea acestor documente, care să prevadă responsabilități, resurse şi termene eşalonate de dezvoltare.

8.2. Identificarea priorităților naționale de dezvoltare pentru perioada 2007-2013

- Modernizarea prin reabilitare urbană reprezintă mijlocul prin care oraşul poate supraviețui, readaptându-se continuu la noile cerințe, generate de noile orizonturi de aşteptare a generațiilor.
- Pentru strategia Planului național de dezvoltare a României, procesul de reabilitare urbană şi de eliminare a disparităților urban-rural ar trebui să vizeze următoarele obiective majore prioritare, stabilite în PND 2004-2006, agreate de Comisia Europeană.
  - Încurajarea diversității modurilor de locuire, inclusiv prin măsuri de modernizare a infrastructurii tehnico-edilitare rurale, fără urbanizarea integrală a satelor, respectiv prin conservarea tradițiilor, a artei populare, a meşteşugurilor şi a culturilor locale;

- Conservarea vocației rezidențiale a aşezărilor umane, cu măsuri pentru stabilizarea populației, inclusiv în zonele montane;
- Menținerea în anumite limite de stabilitate a echilibrului ecologic global, mai ales între spațiile libere şi cele plantate;
- Protejarea şi îmbunătățirea calității mediului în localități, prin programe locale;

Motivații

"Integrarea scopurilor de mediu în planificarea dezvoltării urbane, unde se transpun atât țelurile de rang superior, naționale şi zonale, cât şi inițiativele citadinilor pe baza comunității lor de interese, ar fi esențială" (Vogt V., 1968).

"Deseori, construcția oraşului degenerează către problema tehnologică a circulației, spațiul public fiind înstrăinat de scopul său, prin rețeua circulației stradale sufocante" (Feldtkeller A., 1994).

Oraşul trebuie să creeze locuitorilor bucuria de a trăi, spiritualitatea necesară de a visa şi de a se instrui, prezența permanentă a naturii proaspete la tot pasul, care să-i țină pe oameni într-un permanent contact cu natura, din care fac parte. Numai astfel oraşul îşi atinge scopul. Există deja numeroase asemenea oraşe agreabile pentru locuire, inclusiv în Europa. Unul dintre obiectivele amenajării teritoriului, înscris în „Carta europeană" este stăpânirea creşterii zonelor urbane. O structură urbană echilibrată necesită punerea în operă metodică a unor planuri de ocupare a solului şi de orientare a dezvoltării activităților economice, sociale şi culturale, în beneficiul condițiilor de viață a locuitorilor.

Punerea în valoare şi în circuitul public de valori a elementelor de patrimoniu arhitectural, a monumentelor istorice, a siturilor arheologice şi a peisajelor, trebuie să se integreze în politicile de amenajare urbană. În acest mod se asigură şi protecția patrimoniului cultural, o dată cu protecția mediului în general.

- Dezvoltarea resurselor umane şi creşterea gradului de ocupare şi combaterea excluziunii sociale, inclusiv evitarea segregării sociale a locuitorilor aşezării, prin activitățile de modernizare a infrastructurii

Motivație: fenomenul de accentuare a excluderii sociale.

În ultimii ani, multe oraşe înregistrează creşteri economice importante, dar rezultatele acestor creşteri nu sunt împărțite echitabil între toate grupurile sociale. În multe oraşe de succes a crescut procesul de marginalizare şi excludere socială. Noua piața a forței de muncă se confruntă cu schimbări importante legate de libera deplasare a forței de muncă în cadrul granițelor UE, rezultatul acestora fiind o puternică polarizare a veniturilor, standarde ridicate la angajarea forței de muncă, securitatea locurilor de muncă etc. Apariția unei dualități pe piața forței de muncă reprezintă un factor major în accentuarea di-

vizării oraşelor comunitare. Astfel, şomajul structural nu mai este cofinanțat pe termen lung în zonele aflate în declin. Mulți lucrători potențiali în oraşe de succes – tineri intrați pe piața forței de muncă sau angajați mai în vârstă din industrii aflate în declin – îşi pierd capacitățile necesare în industriile moderne.

Creşterea concurenței şi sporirea excluderii sociale justifică răspunsul Uniunii Europene din două motive: acest proces este, practic, internațional – şi nu la nivel local, şi este comun tuturor oraşelor europene, iar cel de-al doilea răspuns este faptul că excluderea nu este consecința schimburilor de pe piața economică. Încă înainte de înființarea sa, strategia UE a fost aceea de creştere a liberei circulații a bunurilor, capitalului şi locuitorilor în scopul îmbunătățirii eficienței economice de-a lungul Europei. În acest sens, eforturile de a stimula mobilitatea pe piața muncii au dus la încurajarea fluxurilor de emigranți din, în şi în afara UE. Aceşti emigranți, de cele mai multe ori, minorități etnice, sunt adesea grupuri care s-au confruntat cu excluderea socială în propriile oraşe. Dacă UE acceptă, în prezent, necesitatea unei politici comune care să reglementeze fluxul de emigranți în cadrul granițelor naționale, aceasta trebuie să accepte şi responsabilitățile ce revin grupurilor de emigranți încurajați, într-o primă fază, a se deplasa.

Obiectivele declarate ale Comisiei Europene sunt cele legate de creşterea coeziunii sociale în cadrul granițelor UE. În acelaşi timp, schimbările urbane au contribuit la creşterea excluderii sociale. Abordarea sistematică a problemelor la nivel urban poate reprezenta cheia acestor probleme, deoarece excluderea socială reprezintă o amenințare pe termen lung cu implicații asupra stabilității politice a oraşelor europene şi a integrării europene. La aceasta s-au mai adăugat intoleranța, rasismul şi represiunea, toate cu efecte asupra competitivității economice, reprezentând amenințări clare pentru proiectele comunitare şi pentru cerința de a răspunde coerent problemelor la orice nivel.

Multe din forțele care determină schimbări urbane necesită răspunsuri care pot fi viabile numai la nivel urban sau numai la nivel național. De exemplu, amenințările asupra mediului urban, limitările politicii de transport, scala proiectelor de infrastructură etc. necesită răspunsuri, cooperare şi resurse la nivel comunitar.

- Creşterea competitivității economice prin dezvoltarea diversificată şi controlată a serviciilor şi activităților de producție şi dezvoltarea economiei bazată pe cunoaştere

Motivație: concentrarea oraşelor pe aspectele economice au făcut ca acestea să devină centre de comandă şi control pentru economia UE, fiind considerate din ce în ce mai mult cheia competitivității economice regionale, naționale şi comunitare.

Oraşele îşi sporesc rolul de important „actor” economic atât în restructurarea globală, economică, politică, cât şi în descentralizarea administrativă din cadrul granițelor naționale, ocupând locul politicilor regionale tradiționale.

Multe dintre statele membre UE recunosc contribuția oraşelor la bunăstarea națională şi încep să îşi reconsidere politicile regionale/spațiale. Acțiunile şi măsurile proiectate cu scopul de a întări din punct de vedere social, intelectual şi fizic oraşele vor contribui major la performanțele economiei europene.

Comisia Europeană, alături de guvernele statelor membre, au în vedere acțiuni cu impact direct asupra dezvoltării urbane. Acele acțiuni îndreptate spre zone urbane aflate sub incidența fondurilor structurale pot fi considerate în cadrul politicii urbane şi regionale a UE. Unele dintre aceste fonduri reprezintă circa 30% din cheltuielile UE, obiectivul lor fiind, de exemplu, industria, competiția, mediu, transportul, energia, C-D şi agricultura, toate acestea cu impact asupra formei şi dezvoltării urbane. Natura, scala şi impactul tuturor politicilor amintite mai sus trebuie înțeles şi integrat în acțiunile cu specific urban ale Uniunii Europene.

Obiective complementare importante

Dezvoltarea economiei rurale şi creşterea productivității agricole, prin măsuri de consolidare a gospodăriei țărăneşti integrate, ca celulă economică de bază a satului şi stimularea formelor de asociere liberă, atât în producția agricolă cât şi în prelucrarea locală a produselor.

Dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii naționale şi locale de transport, pentru fluidizarea circulației interioare, între cartiere şi ansamblurile funcționale urbane, precum şi între localități.

Programele operaționale prin intermediul cărora se vor gestiona fondurile structurale şi cele de coeziune ale Uniunii Europene vor acoperi domeniile prioritare formulate mai sus.

8.3. Stabilirea obiectivelor pentru realizarea acestor priorități şi cuantificarea indicatorilor pentru monitorizarea lor

Obiectivele au fost identificate diferențiat la nivel local şi la nivel național.

a) Obiective la nivel local

Prioritatea majoră o au obiectivele fundamentale privind:

- regenerarea urbană;
- eliminarea disparităților urban-rural.

Concret, aceste priorități se pot realiza prin:

- actualizarea cunoştințelor şi depistarea celor mai bune practici, pentru utilizarea experienței acumulate în regenerarea şi dezvoltarea urbană durabilă din țările Uniunii Europene. Utilizarea experienței programului „Urban” I, care a finanțat în perioada 1994-1999 dezvoltarea a 118 zone urbane din cadrul Uniunii Europene şi a acțiunii inovative a Fondului Eu-

ropean de Dezvoltare Regională, care, în perioada 1989-1999 a finanțat 59 de proiecte-pilot de dezvoltare urbană;

- elaborarea unor strategii de dezvoltare durabilă a localităților, însoțite de politici economice, sociale şi ecologice adecvate, inclusiv prin Agenda XXI locală. Promovarea şi implementarea strategiilor puternic inovative de reabilitare urbană, în oraşele mici şi mijlocii şi în zonele în declin din conurbațiile importante, stoparea dezurbanizării;
- asigurarea gradului de dotare şi echipare a localităților, potrivit criteriilor minime ale rangului în care sunt înregistrate ierarhizat, prin Legea nr. 351/2001, privind aprobarea „Planului de amenajare a teritoriului național", Secțiunea a IV-a, „Rețeaua de localități". Derularea unor programe integrate pe municipii, oraşe şi comune;
- adoptarea şi realizarea unor proiecte-pilot de reabilitare urbană complexă, pe localități, dar şi pe ansambluri rezidențiale şi pe cartiere, ca bază a unui viitor Program național de dezvoltare spațială şi reabilitare urbană;
- crearea de noi locuri de muncă, prin dezvoltarea infrastructurii, a construcțiilor şi lucrărilor publice, a unor incubatoare de afaceri şi prin dezvoltarea IMM-urilor şi a serviciilor pentru populație;
- dezvoltarea societății bazate pe cunoaştere, transfer de cunoştințe, educație, formare continuă, dezvoltarea industriei de soft şi a informatizării;
- stoparea degradării mediului, în special în zonele urbane, prin adoptarea şi derularea unor programe locale şi zonale de protecția integrată a mediului, care să acționeze prioritar pentru înlăturarea cauzelor şi nu pe diminuarea consecințelor;
- focalizarea proiectelor de dezvoltare şi reabilitare pentru îmbunătățirea calității vieții şi a mediului, în zonele-țintă, prioritare, cum ar fi: zonele urbane centrale, centrele istorie, zonele rezidențiale, zonele protejate cu patrimoniu istoric, arhitectural etc.;
- Preluarea obiectivelor „Planului de acțiune pentru dezvoltare urbană durabilă", adoptat de Comisia Europeană în octombrie 1999 şi anume:
  - adâncirea prosperității economice şi creşterea locurilor de muncă în zonele urbane (în care se încadrează 80% din populația UE);
  - promovarea oportunităților egale, integrării sociale şi reabilitarea zonelor urbane periferice;
  - îmbunătățirea mediului urban (managementul transportului, infrastructurii tehnico-edilitare, deşeurilor, energiei etc.);
  - contribuția la o guvernare urbană corespunzătoare şi creşterea participării locuitorilor şi a altor actori locali la această guvernare.

Pentru fiecare obiectiv, cadrul de acțiune stabileşte un set de modele pentru o acțiune inovativă, bazată pe parteneriatul public-privat-ONG. De altfel, acesta încurajează rețele de proiecte şi instrumente şi diseminarea bunelor practici.

Comisia propune utilizarea efectivă a instrumentelor comunitare actuale, pentru promovarea unei dezvoltări urbane mai integrate, recomandând ajustarea politicilor comunitare, legislației şi fondurilor, în scopul încurajării interesului comun al acestor obiective.

- Crearea coeziunii sociale a comunităților urbane, prin:
  - oportunități egale pentru toate categoriile şi grupurile sociale;
  - acțiuni de includere socială a grupurilor dezavantajate;
  - pregătirea profesională adecvată cerințelor UE.

b) Obiective la nivel național (promotor – Guvernul şi ministerul de resort)

- Promovarea unui program de asigurare – reactualizare a planurilor urbanistice generale ale localităților.
- Elaborarea unei metodologii-cadru pentru „Agenda locală XXI" şi sprijinirea elaborării acestui document-cadru de dezvoltare durabilă, pentru oraşe şi comune.
- Promovarea, prin lege, a unui „Program național de reabilitare urbană complexă", eşalonat pe 10-12 ani, pe baza unor proiecte-pilot de reabilitare urbană locală, în parteneriat, pentru municipii şi oraşe, urmărind şi dezvoltarea unor coridoare urbane, de-a lungul principalelor axe europene.
- Promovarea unui „Program de modernizare a Capitalei României", conceput pe termen mediu şi lung, începând cu proiecte pilot.
- Promovarea, prin lege, a unui „Program național de modernizare rurală", realizabil în parteneriat cu comunele, care să rezolve infrastructura tehni co-edilitară a zonelor rurale, drumurile şi energia, gestionarea deşeurilor, asigurând şi conservarea tradițiilor etnografice ale satelor, meşteşugurile, artizanatul şi arhitectura locală.
- Promovarea unui „Program național de dezvoltare a turismului rural", coordonat de autoritatea centrală pentru turism, în colaborare cu asociațiile operatorilor de turism rural.
- Promovarea unui „Program de elaborare a planurilor de amenajare a teritoriului regiunilor de dezvoltare", stabilite prin Legea nr. 151/1998, reactualizată în 2004.
- Promovarea unui „Program național de consolidare a clădirilor avariate de seisme", care să fie promovat prin lege, în parteneriat cu proprietarii,

având termene optime, dar limitate, resurse şi responsabilități, cu sprijin din fondurile structurale ale Uniunii Europene, pentru punerea în siguranță a clădirilor, într-un timp cât mai scurt cu putință.

- Stabilirea unui „Program de modernizare integrală a rețelelor majore de transport național”, integrate în liniile de transport european şi mondial, prin autoritatea centrală din transporturi.
- Întocmirea unui program special de modernizare a infrastructurilor tehnico-edilitare şi de transport şi energie, cu sprijinirea fermelor rurale, a dezvoltării centrelor de prelucrare a resurselor locale şi a asociațiilor de producători şi prelucrători agricoli, pentru zona montană a României, în virtutea dreptului la diferență a zonei montane, față de alte zone, instituit de organismele europene.
- Asigurarea de oportunități şi instrumente administrative şi fiscale, de stimulare efectivă a dezvoltării IMM-urilor şi a serviciilor, atât în zonele urbane, cât şi în cele rurale.
- Realizarea unei piețe a creditului ipotecar pentru construcția de locuințe şi alte clădiri pentru producție şi servicii.
- Acordarea de facilități fiscale, care să stimuleze activitățile de construire şi investițiile private în economie.

CAPITOLUL 9
EZVOLTAREA ŞI MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII DE TRANSPORT

Daniel FISTUNG

Integrarea României în Uniunea Europeană impune adaptarea şi modernizarea transporturilor, în conformitate cu cerințele pieței comune. Acest lucru nu înseamnă doar alinierea din punct de vedere legislativ, ci mai ales a parametrilor tehnico-economici pe care infrastructura este obligată să îi atingă. Prin caracteristicile sale şi în contextul politicii generale, transporturile din România au fost concepute să rezolve necesitățile interne de deplasare în teritoriu a mărfurilor şi persoanelor, precum şi tranzitul datorat activităților comerciale de import-export de pe întregul teritoriu. Specificitatea transporturilor constă în condiționarea prestărilor de servicii în funcție de calitatea şi capacitatea infrastructurii. Din această cauză şi din perspectiva cererii de infrastructură a transporturilor, determinată de dezvoltarea economică şi cerințele de conectare la rețeaua europeană, trebuie luate în considerație:

- fluxul şi intensitatea deplasării bunurilor şi/sau persoanelor, în raport de cerințele activităților economice şi a necesităților sociale;
- sezonalitatea traficului de mărfuri şi călători;
- diferențierea în profil teritorial a activității de transport;
- intercondiționarea diferitelor subsisteme de transport.

Dezvoltarea infrastructurii de transport joacă un rol important în integrarea pieței interne şi sprijină punerea în valoare a poziției geografice a României ca zonă de tranzit, aflată la intersecția mai multor coridoare de transport transeuropene.

Actuala strategie de modernizare a transporturilor porneşte de la premisa creşterii ponderii activității în PIB de la 7% în prezent la minimum 10% în anul 2015. Concomitent, se prevede ca ritmul mediu anual de creştere a volumului total de transport (tone transportate) să fie de 7-8% pe an.

Caracteristica definitorie a infrastructurii transporturilor o constituie faptul că prin intermediul rețelei de transport trebuie asigurată posibilitatea desfăşurării concomitente a unei varietăți de servicii pentru un număr mare de utilizatori cu cerințe extrem de diferite. Traficul este diferit pentru căile ferate, rețeaua rutieră, căile navigabile, porturile şi aeroporturile naționale. Interdependența dintre diferitele moduri de transport duce, însă, la necesitatea realizării unor

conexiuni adecvate între toate sistemele. În caz contrar, datorită disfuncționalităților pe anumite sectoare, sau dintre acestea, pot apărea efecte nefavorabile pentru întregul sistem de transport. Cu alte cuvinte, fluiditatea traficului pe întreaga rețea condiționează eficiența investițiilor în dezvoltarea infrastructurii.

Pentru România, un avantaj îl reprezintă distribuirea relativ armonioasă a infrastructurii de transport pe teritoriul național. Din păcate, însă, oferta inadecvată de infrastructură constituie un factor restrictiv în dezvoltarea sistemului economic. Fondurile reduse ce pot fi alocate cheltuielilor de capital pentru refacerea, modernizarea şi extinderea căilor ferate, a drumurilor şi a celorlalte segmente de infrastructură determină menținerea rețelei de transport sub nivelul mediu din țările europene dezvoltate, atât din perspectiva capacității, cât şi a calității serviciilor ce pot fi oferite. De aceea este necesară atragerea de investiții masive în acest domeniu, atât din segmentul public cât, mai ales din cel privat. Parteneriatul public-privat, în cadrul modernizării şi extinderii infrastructurii româneşti de transport, considerăm că reprezintă o soluție eficientă de finanțare a acestor lucrări, atât pe termen scurt cât şi mediu. De asemenea, ținând cont că lucrările de infrastructură solicită fonduri uriaşe, amortizarea acestora realizându-se pe perioade lungi, considerăm oportună accesarea fondurilor structurale ale Uniunii Europene prin proiecte riguros realizate şi conforme cu strategia pe termen lung de dezvoltare a sectorului Transporturi.

Dezvoltarea transportului rutier şi alinierea la standardele europene este motivată de necesitatea racordării coerente a rețelei naționale la rețeaua europeană şi corelarea proiectelor de dezvoltare ale României cu cele din țările vecine.

Obiectivul final al strategiilor de dezvoltare ale actualelor structuri organizatorice existente în sistemul feroviar este funcționarea transportului pe calea ferată din România pe principii de rentabilitate în toate sectoarele lui de activitate. Căilor Ferate Române le revine rolul de a integra infrastructura feroviară națională în parametrii tehnici şi operaționali de nivel european, în mod nediscriminatoriu față de celelalte moduri, pentru a fi parte compatibilă şi interoperabilă a viitoarei rețele feroviare transeuropene. La nivelul Uniunii Europene, obiectivul principal pentru perioada 2007-2013 este revigorarea sistemului de transport feroviar şi recuperarea unui segment de circa 25% din piața de transport.

Obiectivul strategic fundamental în domeniul transportului aerian este realizarea unei industrii de transport sigure, eficiente, funcționale, compatibile şi adaptabile cu politicile, principiile şi instituțiile europene. Toate activitățile aeronautice civile trebuie să răspundă cerințelor pieței (se estimează că numărul de persoane transportate din şi în România se va tripla până în anul 2013), să fie interoperabile, să funcționeze conform standardelor şi reglementărilor aplicabile şi să corespundă standardelor de siguranță şi securitate.

În domeniul transportului naval strategia de modernizare şi dezvoltare durabilă a infrastructurii de transport maritim şi fluvial urmăreşte creşterea cotei de piață a acestui mod de transport, creşterea volumului de mărfuri tranzitate prin porturile româneşti şi folosirea eficientă a capacităților construite ale porturilor.

Este necesară demararea unor acțiuni susținute pentru a dezvolta transportul intermodal, care să permită transportul materiilor prime şi al mărfurilor la costuri scăzute. Ca urmare, apare ca o prioritate stabilirea unui echilibru între transportul feroviar şi cel rutier şi creşterea rolului transportului aerian şi naval (maritim şi fluvial). Introducerea pe scară largă a sistemelor de transport combinate şi intermodale va duce la reducerea semnificativă a consumului de energie şi a poluarii mediului.

9.1. Obiective strategice

Crearea, în perspectivă, a unei piețe unice europene în domeniul transporturilor, face necesară adoptarea de către toate statele membre sau candidate, a unor măsuri care să permită integrarea rapidă a acestora, fără a crea disfuncționalități majore în domeniu. În aceste condiții, România trebuie să-şi remodeleze structurile din transporturi şi să implementeze *acquis*-ul comunitar. Cerințele UE în acest domeniu urmăresc în principal realizarea unui transport durabil. Pentru aceasta, România trebuie să-şi orienteze acțiunile în următoarele direcții majore:

a) consolidarea şi imbunătățirea pieței interne a transporturilor in scopul facilitării deplasării libere a bunurilor şi persoanelor in spațiul comunitar;
b) dezvoltarea unui sistem coerent în domeniul transporturilor, atât din punctul de vedere al infrastructurii cât şi din punct de vedere legislativ, astfel încât să se poată integra rapid şi fără distorsiuni majore în sistemul vest-european;
c) reducerea disparităților regionale prin dezvoltarea infrastructurilor de transport;
d) încurajarea acelor subsisteme de transport care să susțină procesele de dezvoltare durabilă;
e) îmbunătățirea siguranței rutiere şi fluidizarea circulației.

Prioritățile sunt determinate nu numai de cerințele UE în domeniu, ci şi de realitatea obiectivă, de starea actuală a transporturilor româneşti. Pentru România, aderarea la UE constituie o oportunitate deosebită de a-şi crea o infrastructură modernă a transporturilor, o mare parte a eforturilor financiare din domeniu fiind sprijinită de UE.

Din această perspectivă, un concept general privind modernizarea şi dezvoltarea transporturilor în conformitate cu necesitățile naționale şi cerințele

de integrare în sistemul european de transport trebuie să aibă în vedere, după opinia noastră, următoarele elemente:

- definirea limitelor sistemului de transport (orizont de timp, distribuție geografică solicitată, moduri de transport, destinații);
- stabilirea elementelor fundamentale specifice activității de transport (situația demografică, starea economică, gradul de utilizare a spațiului, protecția mediului, necesarul de resurse energetice, necesitățile sistemului național de apărare, cerințele pieței europene a transporturilor).

Este necesară, totodată, respectarea anumitor principii în fundamentarea costurilor şi beneficiilor programelor de modernizare a infrastructurii transporturilor româneşti, pentru evidențierea cu acuratețe a avantajelor investițiilor. Aceste principii se referă la:

- evaluarea costurilor şi beneficiilor printr-o comparație între situația înfăptuirii proiectelor şi efectele produse de nerealizarea acestora;
- estimarea distribuției efectelor şi a eforturilor aferente realizării proiectelor, în timp şi între diferiții beneficiari;
- evidențierea efectelor prin luarea în considerare a multiplelor influențe între diferitele moduri de transport;
- revizuirea periodică a calculelor economice de fundamentare a realizării proiectelor de infrastructură.

Toate elementele evidențiate trebuie raportate la cerințele sistemului economic național, ca de exemplu: nivelul şi structura nevoilor ce trebuie acoperite; gradele de competitivitate şi flexibilitate ce trebuie asigurate activității economice în raport cu stadiul de dezvoltare atins şi efectele scontate ale activității de transport, atât cele directe şi cele indirecte.

Direcțiile prioritare de acțiune în domeniul transporturilor româneşti în perspectiva integrării în spațiul comunitar sunt:

a) direcționarea investițiilor prioritar spre acele segmente care pot asigura o integrare cât mai rapidă a sistemului național de transport cu sistemele de transport ale țărilor membre ale Uniunii Europene;
b) dezvoltarea transporturilor româneşti în concordanță cu conceptul dezvoltării durabile;
c) realizarea unor politici în domeniul transporturilor care să se integreze atât în strategia Uniunii Europene din acest domeniu cât şi în politicile economice ale României;
d) creşterea siguranței în transporturi şi îmbunătățirea condițiilor de muncă din acest domeniu prin armonizarea legilor româneşti cu cele comunitare.

9.1.1. Creşterea gradului de accesibilitate a României şi integrarea economiei naționale în economia globală

Asigurarea unei rețele adecvate de căi ferate, drumuri, căi navigabile, porturi şi aeroporturi reprezintă o necesitate pentru funcționarea unei piețe care să permită mobilitatea agenților economici şi a populației în condiții de eficiență economică, socială şi fără prejudicii majore de ordin ecologic.

În stabilirea priorităților investiționale trebuie luate în considerare aspecte multiple, care să țină seama de utilizarea din perspective micro şi macroeconomice a resurselor disponibile. Ierarhizarea priorităților investiționale în infrastructura transporturilor reprezintă o cerință majoră, având în vedere că efectuarea lucrărilor solicită fonduri mari şi pe o perioadă de timp mai îndelungată, în cazul întreruperii asigurării unui flux financiar adecvat amânându-se obținerea efectelor scontate.

Pentru România un exemplu concludent este cel al priorității dezvoltării rețelelor de transport europene care străbat țara. Astfel, la Conferința Paneuropeană a Transporturilor de la Creta din 1994 s-au stabilit, iar la Conferința de la Helsinki din 1998 s-au reconfirmat, coridoarele paneuropene de transport, teritoriul României fiind străbătut de trei dintre coridoare şi anume:

- IV – Berlin/Nürnberg – Praga – Budapesta – Constanța – Salonic – Istanbul;
- VII – de-a lungul fluviului Dunărea;
- IX – Helsinki – St. Petersburg – Moscova/Pskov – Kiev – Liubashevska – Chişinău – Bucureşti – Dimitrovgrad – Alexandropolis.

Coridoarele IV şi IX sunt multimodale, având componente rutiere şi feroviare, incluzând porturi fluviale şi maritime ca noduri şi centre de colectare şi distribuție între modurile de transport. Pentru aducerea rețelei rutiere la nivelul standardelor europene se preconizează realizarea drumurilor cu o lățime a părții carosabile cuprinsă între 10 şi 12 metri, dimensionarea structurii rutiere pentru preluarea unei sarcini pe osie de 11,5 t şi redimensionarea podurilor la clase E de încărcare. Actualmente, doar 42,7% din totalul podurilor construite pe rețeaua de drumuri naționale a României sunt încadrate la clasa de stare tehnică bună şi foarte bună. Se va urmări, totodată, finalizarea autostrăzilor aflate în execuție, construcția de noi autostrăzi şi drumuri expres; construcția de variante de ocolire pentru oraşele situate pe rețeaua TEN – T şi reabilitarea suprafețelor drumurilor şi podurilor, de pe rețeaua TEN – T, prin utilizarea fondului de coeziune. În perioada 2007-2013 se are în vedere începerea construcției a 749 km de autostrăzi, din care 609,8 km prin utilizarea fondului de coeziune.

Importanța coridoarelor IV şi IX în structura traficului derulat pe rețeaua SNCFR şi necesitatea reabilitării lor rezidă din faptul că pe circa o cincime din

lungimea totală a rețelei se desfăşoară aproape o jumătate din traficul actual al mărfurilor şi persoanelor.

Pentru rețeaua de căi ferate se va urmări, în principal, reabilitarea infrastructurii feroviare în vederea sporirii atractivității transportului feroviar prin creşterea vitezei de circulație, pe secțiunile aparținând rețelei interoperabile (rețeaua TEN-T, coridoarele paneuropene IV şi IX), la 160 km/h pentru trenurile de călători şi 120km/h pentru trenurile de marfă. Acest obiectiv poate fi atins prin utilizarea fondului de coeziune.

De asemenea, se va avea în vedere şi asigurarea interoperabilității rețelei feroviare convenționale cu sistemele de transport feroviar european prin: introducerea în cale şi la bordul materialului rulant motor a elementelor necesare sistemului de supraveghere ETCS; modernizarea instalațiilor de centralizare a stațiilor de cale ferată prin introducerea instalațiilor electronice de centralizare; dezvoltarea sistemului informatic pentru toate stațiile de cale ferată situate pe rețeaua feroviară interoperabilă din România; dezvoltarea rețelei de telecomunicații pentru asigurarea suportului de transmisie de date şi implementarea sistemelor informatice feroviare în toate stațiile de cale ferată situate pe infrastructura feroviară interoperabilă din România; implementarea centrului național de dirijare centralizată a traficului feroviar pe teritoriul României; retehnologizarea instalațiilor de energo-alimentare a liniei de contact. Totodată, vor fi elaborate proiectele privind traseul rețelei şi stațiile de cale ferată aferente rețelei de mare viteză din România, pentru conectarea retelei feroviare româneşti la rețeaua europeană de mare viteză.

Considerăm că pentru o corectă abordare a priorităților de modernizare infrastructurală trebuie avute în vedere următoarele elemente:

- identificarea şi selectarea obiectivelor trebuie să se bazeze pe evidențierea legăturilor componentelor infrastructurii de transport cu celelalte subsisteme economice şi pe definirea corectă a capacității şi a calității rețelei disponibile. Acest lucru este necesar deoarece obiectivele de realizat pot cuprinde lucrări destinate fie creării unor noi legături (creşteri ale capacității), fie îmbunătățirii unor segmente ale rețelei existente (creşterea calității). Din aceste considerente, o decizie trebuie să aibă în vedere evaluarea prin care starea infrastructurii afectează traficul din punct de vedere cantitativ (numărul de vehicule din circulație) sau/şi calitativ (reduceri ale vitezei şi siguranței de deplasare, creşteri ale costurilor de exploatare, creşteri ale nivelului de poluare a mediului etc.). O primă măsură propusă pentru a atinge acest obiectiv strategic o constituie reabilitarea şi aducerea la standarde comunitare a rețelei transeuropene de transport din România. Astfel, se estimează ca aceasta va putea sa preia, în condiții optime de siguranță a traficului şi de protejare a mediului ambiant, volumele de trafic estimate la nivelul anului 2020, care vor fi cu 28% mai mari la traficul de persoane şi cu 73% mai mari la traficul de mărfuri față de volumele

de transport înregistrate în anul 2000 în cele 27 de țări membre sau candidate UE;

- delimitarea influențelor favorabile sau nefavorabile ale unor proiecte asupra anumitor ramuri, subramuri, produse, agenți economici sau categorii ale populației. Din acest punct de vedere se estimează o creştere a resurselor energetice şi materiale ce ar trebui afectate realizării obiectivelor de modernizare şi dezvoltare a transporturilor, în următorii zece ani cu: 13,9% la energia electrică, 33,6% la motorină, 25% la benzinele auto, 78,2% la bitum, 59,2% la produsele metalurgiei feroase şi 42,1% la produsele metalurgiei neferoase;
- analiza ritmului de amortizare a lucrărilor, conjugat cu beneficiile economice create de noile caracteristici ale infrastructurii;
- evaluarea impactului proiectelor, luând în calcul că există o serie de factori de influență ce ar putea diminua sau amplifica efectele dorite ale investițiilor din acest sector economic;
- stabilirea unor criterii ce trebuie adoptate pentru ordonarea efectuării lucrărilor necesare şi a indicatorilor utilizabili.

La nivel regional, se va urmări racordarea rețelei locale de transport la cea națională, prin construcția de variante de ocolire a oraşelor şi reabilitarea drumurilor naționale, altele decât cele situate pe rețeaua TEN – T, pentru creşterea gradului de fluentizare şi siguranță a traficului.

În cadrul transportului naval, se va acorda prioritate proiectelor ce contribuie la asigurarea navigabilității pe Dunăre, inclusiv a canalului Dunăre-Marea Neagră. Activitățile vor include lucrări de apărare şi consolidare a malurilor, dezvoltarea unui sistem de semnalizare, măsurători topohidrografice pe Dunăre.

De asemenea, se are în vedere modernizarea şi dezvoltarea porturilor maritime şi fluviale în vederea creşterii volumului de mărfuri tranzitate prin porturile româneşti şi folosirea eficientă a capacităților construite.

Referitor la infrastructura de transport aerian, se va urmări modernizarea echipamentelor de protecție a navigației aeriene, modernizarea şi dezvoltarea infrastructurii aeroportuare, atât a aeroporturilor de interes național, respectiv Aeroportul Internațional Henri Coandă Bucureşti, Bucureşti Băneasa – Aurel Vlaicu, Timişoara – Traian Vuia şi Constanța, cât şi a aeroporturilor de interes local. Este esențială asigurarea, din timp, a capacității aeroportuare necesare prelucrării traficului, pentru a evita intrarea în limită de capacitate.

9.1.2. Asigurarea intermodalității

Un alt obiectiv strategic propus îl reprezintă asigurarea intermodalității şi promovarea dezvoltării echilibrate a tuturor modurilor de transport.

Apărut ca urmare a dezvoltării managementului în transporturi, transportul combinat a început să fie tratat de sine stătător ca un mod de transport clasic. Datorită dezvoltării unor soluții tehnice specifice acestui mod de transport, denumirea de transport combinat a fost înlocuită cu cea de transport intermodal.

Dezvoltarea acestui mod de transport a devenit prioritară când, pe lângă abordarea clasică (eficientizarea economică a transportului), a apărut şi necesitatea reducerii impactului poluant datorat activității de transport asupra mediului. Analizând impactul diferitelor moduri de transport asupra mediului, se constată că cele mai importante probleme apar în cazul transportului rutier. Or, tocmai acest mod de transport este cel mai facil şi, în consecință, cel mai frecvent utilizat în acoperirea nevoii de transport specifice societății moderne atât pentru mărfuri, cât şi pentru persoane.

Singura alternativă pentru înlocuirea parțială a transportului rutier, puternic poluant, este dezvoltarea soluțiilor de transport intermodal. Pentru a asigura competitivitatea sporită a acestui mod de transport, este necesară rezolvarea problemelor legislative şi tehnice care, în prezent, nu au încă soluții unitare.

Dezvoltarea echilibrată a modurilor de transport se va concretiza printr-o creştere a cotei de piață a transportului feroviar, naval şi aerian (de pasageri şi mărfuri) la sfârşitul perioadei de programare față de nivelul actual.

Acest obiectiv va fi atins prin aplicarea unor măsuri de îmbunătățire a infrastructurii de căi ferate şi prin realizarea unor centre logistice de transport intermodal feroviar-rutier, feroviar-fluvial, feroviar-maritim, îmbunătățirea infrastructurii de acces la porturile fluviale, liberalizarea serviciilor de transport aerian, realizarea conexiunii dintre rețeaua de metrou a municipiului Bucureşti şi Aeroportul Internațional Henri Coandă Bucureşti ca şi realizarea de legături între metrou şi stațiile de cale ferată ce deservesc municipiul Bucureşti, asigurarea conectării aeroporturilor de interes național şi local la rețele de autostrăzi şi căi ferate şi construirea unui parc industrial *high-tech* de prelucrare şi transport multimodal de mărfuri la Aeroportul Internațional Henri Coandă Bucureşti precum şi dezvoltarea portului Constanța ca principal punct de legătură pentru autostrada maritimă a Europei de SV cu rețeaua TEN-T. O altă măsură care va duce la realizarea obiectivului este dezvoltarea unui sistem integrat de transport urban cu trenul, tramvaiul, troleibuzul, autobuzul, metroul, în aria metropolitană a municipiului Bucureşti, ceea ce presupune elaborarea cadrului juridic şi instituțional necesar în vederea dezvoltării proiectelor şi asigurării finanțării acestora.

9.1.3. Îmbunătățirea calității şi eficienței serviciilor

Pentru proiectarea unei strategii de dezvoltare şi modernizare eficientă a transporturilor, criteriile de definire a obiectivelor trebuie să aibă la bază:

- eficiența economică, prin faptul că prestațiile oferite trebuie să satisfacă standardele de calitate solicitate de utilizatori, la costuri minime față de caracteristicile vizate şi în cadrul unei concurențe pe piață între diferitele moduri de transport sau/şi între companiile de resort;
- utilizarea cât mai deplină a forței de muncă care să permită menținerea gradului de ocupare într-o proporție mărită, atât în cadrul sectorului cât şi în cel al activităților conexe;
- crearea în cadrul sectorului a unor surse semnificative de finanțare a proiectelor de întreținere şi modernizare viitoare a infrastructurii;
- posibilitatea implementării cerințelor europene specifice integrării sistemului național de infrastructuri, într-o perioadă cât mai scurtă de timp şi cu un efort financiar minim;
- crearea condițiilor de creştere a competitivității agenților economici din România, angrenați în activități de transport, în vederea compatibilizării acestora cu cerințele concurenței de pe piața europeană de profil;
- posibilitatea satisfacerii unor necesități naționale ce pot apărea în situații deosebite (crize economice, dezastre naturale, crize politice sau militare);
- reducerea la minim a efectelor negative produse asupra mediului.

Asigurarea unor servicii de transport la standarde europene de siguranță, securitate, calitate şi costuri constituie un obiectiv strategic major al sectorului. Atingerea lui presupune realizarea şi respectarea sistematică a standardelor specifice de siguranță, securitate, calitate şi costuri în ramura industriei de transport.

În mod concret, trebuie avute în vedere aplicarea unor măsuri de îmbunătățire a stării tehnice a rețelei de drumuri şi poduri existente prin: realizarea lucrărilor de întreținere la nivelul cerințelor impuse de traficul în continuă creştere, întreținerea preventivă pe timp de vară (reparații izolate, covoare asfaltice, ranforsări, reparații poduri, podețe etc.) şi respectarea programelor de întreținere a drumurilor, prioritizate în funcție de importanța lor; întreținerea preventivă pe timp de iarnă prin folosirea unor metode moderne de eliminare a obstacolelor naturale (înzăpeziri) şi implementarea programului meteo SIMIN (INMH) la nivel național (Secții şi Districte de drumuri); stoparea tendințelor de depăşire a normelor privind greutatea admisibilă pe osie prin intensificarea controlului autovehiculelor prin cântărire.

De asemenea, se vor aplica tehnologii moderne şi materiale care să ducă creşterea duratei de exploatare a drumurilor în condițiile asigurării unui confort ridicat al utilizatorilor. Amenajarea intersecțiilor de nivel, construcția de pasaje denivelate la trecerea peste calea ferată, semnalizarea orizontală şi verticală, informarea utilizatorilor, utilizarea în prioritizarea lucrărilor a progra-

melor complexe PMS (sistemul de management al pavajelor) şi BMS (sistemul de management al podurilor), a BCTDR (banca centrală de date tehnice rutiere) şi realizarea de marcaje şi indicatoare de orientare şi informare pe rețeaua rutieră vor fi prioritare în politica de dezvoltare şi modernizare a infrastructurii rutiere. Pentru asigurarea unor servicii de transport la standarde europene, o dată cu dezvoltarea infrastructurii rutiere se va asigura pregătirea continuă a personalului care să implementeze noile cerințe şi obiective.

În sectorul feroviar de marfă şi călători se au în vedere:

- diversificarea şi modernizarea serviciilor prin utilizarea de tehnologii noi de construcție şi întreținere a infrastructurii;
- implementarea rețelelor de comunicații specializate IT&C;
- informatizarea activității operatorilor de transport;
- implementarea sistemelor multimodale de informare în timp real pentru călători;
- implementarea sistemului informatic „vânzare bilete şi rezervare locuri la trenurile de călători" pe întreaga rețea feroviară convențională din România.

În acelaşi scop se mai au în vedere:

- îmbunătățirea şi modernizarea stațiilor de cale ferată pentru asigurarea intermodalității între transportul feroviar cu celelalte moduri;
- elaborarea, dezvoltarea şi corelarea graficelor de circulație a trenurilor de călători cu frecvență ridicată, atât pentru trenurile de lung parcurs, cât şi pentru cele de scurt parcurs, menite să sporească atractivitatea transportului feroviar.

Punctual, sunt avute în vedere următoarele acțiuni, în sectorul transporturilor feroviare de marfă şi călători:

- reabilitarea calității serviciilor de transport şi a serviciilor conexe prin achiziționarea de vagoane de călători pentru trafic internațional şi a unor noi tipuri de vagoane (de exemplu, tip FURGON pentru transportul autoturismelor în trenuri de călători);
- modernizarea vagoanelor de marfă;
- reabilitarea locomotivelor;
- extinderea rețelei interne de legături rapide de tip INTER şi EURO CITY;
- punerea în circulație de trenuri expres de noapte pe rutele Timişoara-Cluj-Iaşi, Galați-Timişoara, Bucureşti-Satu Mare-Oradea;
- suplimentarea de trenuri pe rutele internaționale Bucureşti-Sofia şi Bucureşti-Budapesta;

- modernizarea şi completarea parcului de vagoane de călători prin: îmbunătățiri de fiabilizare pentru revenirea la parametrii constructivi de 140 km/h; achiziționarea de vagoane moderne de călători cu viteza maximă de circulație de 160 km/h; achiziționarea de vagoane moderne de dormit şi cuşetă apte să circule în trenuri expres şi rapide, pe rețeaua europeană; achiziționarea de rame electrice şi diesel pentru exploatarea în trafic suburban;
- cuplarea la legăturile internaționale ale serviciilor EURO CITY şi garantarea duratelor de transport şi a calității serviciului prestat pe teritoriul României la nivelul standardelor europene;
- mărirea confortului pe calea ferată prin modernizarea vagoanelor de călători şi utilizarea de tehnologii moderne de concepție românească;
- dezvoltarea transportului intermodal prin refacerea şi creerea unor noi terminale feroviar-rutiero-fluvial/maritimo-aeriene;
- introducerea de servicii diversificate de transport pentru mărfuri de tip „vagon direct de marfă", „tren direct de marfă", „expres de marfă", „transport la termen garantat", „transport din poartă în poartă";
- modernizarea şi informatizarea rețelei de transmisie a datelor;
- perfecționarea serviciilor de eliberare a legitimațiilor de călătorie.

O altă prioritate o constituie îmbunătățirea serviciilor portuare şi creşterea standardelor de siguranță şi securitate maritimă şi fluvială prin aplicarea unui management performant, o mai bună gestionare a acvatoriilor portuare, extinderea serviciilor informatizate, utilizarea hărților electronice în transportul fluvial şi a unui sistem modern de măsurători şi semnalizare pe sectorul românesc al Dunării. Totodată, se va avea în vedere dezvoltarea infrastructurii şi a facilităților portuare destinate activităților de turism şi de agrement.

Creşterea nivelului de siguranță a transportului aerian şi reducerea costurilor generate de aceasta se va realiza prin îmbunătățirea managementului traficului aerian şi implementarea conceptului de Cer European Unic. De asemenea, vor fi implementate măsuri moderne de securitate la nivelul agenților aeronautici civili. Trebuie adoptate măsurile necesare pentru diminuarea/lichidarea situațiilor de aglomerare atât în spațiile aeriene cât şi în cele de la sol, astfel încât să se asigure spațiile necesare manevrelor efectuate în deplină siguranță. Pentru eficientizarea şi ecologizarea activității acestui sector se are în vedere implementarea unui mecanism de licențiere şi reglementare corect a operatorilor aerieni. Vor fi analizate măsurile ce trebuie adoptate în cazul în care se reduce traficul aerian din zona unor aeroporturi datorită efectelor negative asupra mediului sau a aglomerării. În acest caz se va urmări implementarea unei rețele de aeroporturi care să fie în stare să preia traficul din zona cu activitate redusă sau închisă.

9.1.4. Asigurarea unei dezvoltări durabile a sectorului transporturi

Pentru ca România să fie dotată în viitor cu un sistem de transport care să acopere toate cerințele societății, ba mai mult, ca să poată constitui temelia dezvoltării eficiente şi echitabile, din toate punctele de vedere, a actualului sistem de transport, trebuie să accepte adoptarea cât mai curând a principiilor de dezvoltare durabilă. Pornind de la cerințele acestui concept se poate defini transportul durabil ca fiind acel sistem complex care să satisfacă necesitatea de mobilitate a generațiilor actuale, fără a deteriora factorii de mediu şi sănătatea şi care să-şi eficientizeze consumurile energetice astfel încât să fie posibilă satisfacerea necesității de mobilitate a generațiilor viitoare.

Acest deziderat este susținut de două aspecte majore:

1. Nivelul externalităților negative datorate activității de transport au ajuns la valori îngrijorătoare, ceea ce solicită adoptarea de urgență a măsurilor de stopare a acestui fenomen.

Modul de transport care contribuie, în cea mai mare parte, la această situație este, incontestabil, cel rutier. Acest lucru se datorează, în primul rând, dezvoltării accentuate a parcului auto şi, implicit, a activității rutiere, în detrimentul celorlalte segmente de transport. Astfel, în mai puțin de 10 ani, gradul de motorizare al României aproape s-a triplat datorită, în principal, creşterii numărului de autovehicule particulare. Acest fenomen este extrem de îngrijorător dacă luăm în considerație că emisiile toxice ale autovehiculelor afectează grav atât echilibrul natural, dar mai ales viața omului. S-a ajuns la situația când într-un oraş precum este Bucureştiul, concentrațiile de poluanți datorați traficului auto, precum monoxidul de carbon, dioxidul de azot sau plumbul să ducă la diminuarea cu 2 până la 5 ani a speranței de viață a locuitorilor capitalei față de media națională, mult scăzută la rândul ei față de media europeană.

De altfel, nivelul costurilor externe datorat activității rutiere din România a atins cote inimaginabile. Astfel, la nivelul anului 2003 el era estimat la peste 4 miliarde de dolari anual. Raportat la populația țării, această valoare înseamnă circa 200 de dolari pe cap de locuitor, anual. Dacă amintim şi faptul că aceste costuri sunt suportate aproape integral de cei afectați, în special populația care nu participă activ la activitatea de transport generatoare de externalități, putem afirma că anual fiecare locuitor al României „subvenționează” activitatea rutieră cu echivalentul a circa două salarii minime pe economie. Este evident că aceste tendințe nu mai pot fi susținute. De aceea este necesară adoptarea unui principiu sănătos de dezvoltare a întregului sistem de transport. În acest context, măsura care se impune o reprezintă internalizarea costurilor externe, astfel încât fiecare transportator să achite integral costurile activității sale.

2. A doua cerință care ne face să afirmăm că transportul durabil reprezintă sistemul spre care trebuie să se îndrepte transportul din România este susținută de condițiile de membru al UE.

După cum este bine cunoscut, principiul dezvoltării durabile este cel avut în vedere în construcția politicilor economice europene. Acest lucru este cu tărie subliniat atât în documentele agendei 2000, ale Agendei XXI de dezvoltare pe plan local sau al programului comunitar de dezvoltare intitulat „Spre atingerea durabilității". Pentru susținereaerea acestui plan, Parlamentul European a hotărât adoptarea unor măsuri specifice care vizează, în principal, reducerea poluării datorată emisiilor de la motoare şi protecția stratului de ozon. În acest context poate fi amintit „Programul combustibililor auto", care stabileşte noile standarde de calitate privind combustibilii utilizați de motoarele auto.

Concluzionând, putem afirma că procesul de aderare la UE solicită modificarea de fond a politicii româneşti privind dezvoltarea transporturilor, în sensul includerii componentei ecologice în programul de modernizare a sistemului național de transport.

Adoptarea politicilor de dezvoltare durabilă a sistemelor de transport nu înseamnă modificarea imediată şi totală a stilului de viață. Nu este necesară adoptarea doar a măsurilor vizând reducerea cererii privind mobilitatea sau de limitare a achiziționării de vehicule (mai ales a autoturismelor). Cel mai important obiectiv este acela prin care orice deplasare ce produce efecte negative asupra mediului şi sănătății umane să fie realizată concomitent cu adoptarea măsurilor ce vizează diminuarea acestor efecte.

Pentru dezvoltarea unui sistem de transport durabil (STD) este necesară, deci, luarea în considerare, concomitent, a unor măsuri pe plan socioecologic şi economico-ecologic.

Astfel, trebuie avute în vedere următoarele acțiuni:

A. Pe plan socioecologic:

- sporirea accesibilității la STD prin adoptarea celor mai viabile variante, care să satisfacă, în totalitate cerințele de mobilitate ale societății;
- asigurarea transparenței tuturor măsurilor şi explicitarea acestora, concomitent cu încurajarea participării publice la dezbaterea utilității, scopului şi costurilor acestor acțiuni;
- evaluarea impactului social şi ecologic înaintea aplicării oricărei acțiuni;
- asigurarea unei permanente informări şi educări în spiritul promovării STD;
- acordarea priorității în dezvoltarea sistemelor de transport, în favoarea celor ecologice, cu impact negativ minim sau nul;
- reorientarea şi reorganizarea tuturor modurilor de transport în direcția STD;

- minimizarea producerii şi evacuării de reziduuri, pentru fiecare fază a ciclului de viață a vehiculelor, concomitent cu reciclarea acestora;
- stoparea degradării habitatelor, divizării ecosistemelor şi a pierderilor de terenuri agricole sau cu destinații sociale;
- reducerea sau eliminarea surselor de poluare (carburanți, componente ale autovehiculelor etc.);
- acoperirea tuturor necesităților de transport pentru membrii colectivităților, concomitent cu creşterea calității şi siguranței vieții.

B. Pe plan economico-ecologic:

- internalizarea costurilor externe, inclusiv a celor cu efect pe termen lung;
- promovarea unor programe de cercetare-dezvoltare care să fie axate pe realizarea de strategii, planuri şi măsuri necesare dezvoltării STD;
- stabilirea indicatorilor specifici ai STD, care va trebui, în permanență, să fie urmăriți, valoarea acestora necesitând a fi în concordanță cu cea a indicatorilor generali de dezvoltare socioeconumică a societății;
- asigurarea unei rate de întrebuințare mai mari pentru resursele regenerabile, față de cele neregenerabile, concomitent cu utilizarea unor noi tipuri de materii şi materiale, eficiente din punct de vedere tehnic şi ecologic;
- reducerea, pe ansamblu, a consumului de combustibil prin eficientizarea sistemelor şi activității (în principal adoptarea atât a traseelor minime de deplasare şi a unui mod de conducere corespunzător);
- adoptarea unor măsuri administrative şi de natură fiscală, în ideea încurajării transporturilor ecologice (o prioritate trebuie să fie transporturile publice), în detrimentul celor poluante;
- constituirea unor fonduri speciale destinate dezvoltării STD;
- utilizarea unor modele de prognoză specifice necesare adoptării, pe termen lung, a tuturor acțiunilor care să concure la implementarea STD, prin considerarea concomitentă a aspectelor din domeniul ecologic, economic, social, financiar, urbanistic etc.

CAPITOLUL 10
AGRICULTURA, DEZVOLTAREA RURALĂ ŞI PESCUITUL

Filon TODEROIU

Anul 2007, data-țintă a aderării României la Uniunea Europeană, se apropie cu repeziciune şi țara trebuie să îşi adapteze rapid economia rurală pentru a se putea integra în piața internă a Uniunii Europene şi a adopta în integralitate politica agricolă comună (PAC). Aderarea la UE este, probabil, cel mai puternic factor de presiune pentru reforma rapidă a agriculturii şi economiei rurale româneşti, dată fiind necesitatea integrării cu succes în economia rurală europeană.

Analiza situației curente a României indică necesitatea accelerării proceselor de restructurare şi modernizare din agricultură, dezvoltare rurală şi pescuit, având în vedere importanța economică şi socială a acestora pentru asigurarea unei dezvoltări economice integrate şi durabile a spațiului rural.

Slaba integrare a economiei rurale româneşti în economia de piață, din cauza preponderenței agriculturii de subzistență, ridică o serie de dileme politice din punctul de vedere al priorităților guvernamentale din etapa de preaderare privind zonele rurale. Procesul durabil de restructurare de după aderare şi implementarea PAC pot avea drept rezultat un şomaj crescut şi sărăcie la nivelul populației rurale. Devine necesară abordarea de urgență a problemei fundamentale a reducerii forței de muncă excesive din agricultură şi a dezvoltării de activități economice alternative, precum şi, în consecință, a surselor alternative de venit în zonele rurale. Este posibil ca restructurarea economiei rurale să devină mai dificilă după aderare, deoarece avantajele financiare oferite de PAC numeroşilor fermieri care practică o agricultură de subzistență ar putea consolida un tip de producție bazat pe autoconsum, asigurându-i viabilitatea pe termen scurt. Structura actuală a activităților agricole nu favorizează eforturile României de a valorifica pe deplin susținerea PAC din prima zi după aderare. Un efect direct vizibil al acestui fapt este acela că, în cadrul negocierilor, cifrele acceptate ca punct de referință statistic sunt bazate pe bunurile comercializate şi nu pe statisticile globale inclusiv autoconsumul (cota de lapte, supfețele viticole).

Situația actuală a agriculturii româneşti, la nivel macroeconomic, se prezintă cu venituri scăzute şi cu o prea mare contribuție a agriculturii la PIB, cauzând îngrijorări cu privire la şansele reale ale României de a trece la euro, dat fiind că teoria Zonei Monetare Optime (ZMO) prevede că, pentru a putea avea o monedă comună, țările trebuie să aibă structuri economice similare.

La nivel microeconomic, integrarea poate fi periclitată de predominanța relațiilor de tip non-comercial din economia rurală a României şi de cererea redusă pentru consum şi investiții pe care acestea o pot genera. În plus față de situația din agricultură, perspectivele de dezvoltare a zonelor rurale sunt afectate negativ de infrastructura slabă, de scurtcircuitele în furnizarea serviciilor, de oportunitățile insuficiente de angajare în activități neagricole şi de lipsa de facilități de instruire.

Structura inadecvată a fermelor reprezintă principalul factor care limitează competitivitatea agriculturii. Restabilirea proprietății private asupra pământului a avut meritul de a asigura majoritatea populației rurale împotriva sărăciei acute, însă nu a reuşit să modernizeze agricultura sau să creeze noi sisteme de ferme capabile să producă pentru comerț şi să fie competitive la nivel internațional. Un alt aspect abordat de această lucrare se referă la mobilitatea pieței factorilor de producție în economia rurală, deoarece aderarea la Uniunea Europeană va avea cu siguranță un impact asupra costurilor acestora. Pământul, forța de muncă şi capitalul vor circula liber în Uniunea Europeană extinsă şi acest fenomen va influența economia rurală în principal prin creşterea rapidă a costurilor lor.

Analiza structurii fermei şi a demografiei rurale relevă faptul că problema cheie ține evident mai puțin de agricultură şi mai degrabă de sfera socială, deoarece creşterea productivității şi competitivității fermelor necesită transferul unei părți semnificative de forță de muncă de la activități agricole la activități non-agricole, cu slabe şanse de a muta această populație din zona rurală.

Reforma structurală a agriculturii ar trebui să aibă un dublu obiectiv: în primul rând, reducerea numărului de persoane care îşi câştigă traiul din agricultură şi, prin urmare, eliberarea de terenuri pentru consolidarea fermelor; în al doilea rând, creşterea dimensiunilor fermelor şi, drept consecință, sporirea eficienței agriculturii româneşti.

Descreşterea substanțială a populației active în agricultură de la 36% la aproximativ 15% (aproape de media din cele 10 noi state membre) presupune găsirea de soluții pentru a redirecționa aproximativ 2 milioane de persoane ocupate în agricultură spre alte domenii. Structura de vârstă a populației active în agricultură relevă faptul că un milion de persoane active care trăiesc în mediul rural au vârsta pensionării (peste 60 de ani) şi s-ar putea retrage din activitățile agricole, disponibilizând astfel pământul pentru consolidarea unor ferme comerciale, cu condiția să beneficieze de un venit net garantat. De aceea, dată fiind amploarea problemei, trebuie inițiate programe de ajutor social şi complementarea pensiilor fermierilor, mai degrabă decât să continue programele de susținere a fermelor de mici dimensiuni, care au ca efecte menținerea structurii actuale fragmentate a fermelor. De asemenea, pensionarea anticipată ar putea constitui o altă direcție de politică care să soluționeze problema excesului forței de muncă din agricultură. Scheme similare se aplică în unele țări ce au aderat la UE la

1 mai 2004 şi face parte din măsurile de dezvoltare rurală finanțate în cadrul PAC.

Infrastructura rurală este esențială atât pentru crearea de activități alternative, cât şi pentru crearea de noi locuri de muncă, cu implicații esențiale asupra diversificării economiei rurale.

Deoarece zona rurală este dezavantajată în comparație cu cea urbană în ceea ce priveşte atragerea de activități economice, sunt necesare politici care să intervină în sensul susținerii diversificării economiei rurale. Alături de identificarea potențialelor activități economice alternative în zonele rurale, este necesară şi o nouă abordare politică, deplasând accentul de la fermă, la zona rurală şi oferind motive economice întemeiate. Nivelul scăzut al veniturilor în zona rurală afectează negativ diversificarea activităților, însă instituțiile donatoare internaționale oferă o finanțare substanțială pentru a compensa lipsa finanțării la nivel rural.

Transferul forței de muncă de la activități agricole la activități nonagricole necesită o evaluare a instruirii, calificărilor şi abilităților, precum şi a nevoilor de instruire continuă.

Pornind de la problemele actuale ale agriculturii şi ale zonelor rurale, şi luând în considerare interdependența dintre ele, strategia se bazează pe aplicarea unui model multifuncțional de dezvoltare agricolă şi rurală. Principiul de bază în aplicarea acestui model constă în promovarea dezvoltării funcțiilor agricole ale zonelor rurale însoțită de promovarea în egală măsură a funcțiilor nonagricole ale acestor zone. Acest model este compatibil cu politica economică şi socială a Uniunii Europene, al cărei obiectiv principal constă în reducerea disparităților de dezvoltare între regiunile UE şi, implicit, în diminuarea decalajelor de dezvoltare intre rural şi urban.

Un rol important în acesta evoluție îl are aplicarea Programului SAPARD în perioada de preaderare, ale cărui obiective generale constau în implementarea *acquis*-ului comunitar privind politica agricolă comună şi politicile conexe, precum şi rezolvarea problemelor prioritare specifice pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agricol şi a zonelor rurale din România.

Experiența SAPARD a creat un precedent pentru fondurile care se vor derula începând din anul 2007, prin crearea unor capacități instituționale atât la nivel central, cât şi la nivel regional, impunând atât o disciplină financiară, cât şi promovarea conceptului de investiții, prin participare publică şi privată.

Accelerarea proceselor de restructurare şi modernizare se impune deoarece în domeniul agricol s-a desprins ca problemă principală, la nivelul tuturor regiunilor țării, faptul că, valoarea adăugată brută a sectorului primar (agricultură plus silvicultură şi piscicultură) este inferioară celei din sectorul secundar (industrie plus construcții). Valorile VAB în sectorul primar reflectă nivelul foarte scăzut al productivității muncii agricole, datorat slabei înzestrări tehnice, a fă-

râmițării suprafețelor agricole, a managementului deficitar în exploatațiile private.

Un alt fenomen prezent în agricultura actuală a României este utilizarea din ce în ce mai redusă a serviciilor de mecanizare, hidroameliorative sau de reproducție şi selecție. Această situație este determinată de elemente ca: lipsa capitalului, precaritatea consultanței de specialitate etc.

Analiza stabileşte problemele-cheie cu care se confruntă agricultura:

- numărul excesiv de mare de exploatații agricole;
- productivitatea şi calitatea producției sunt scăzute, datorită lipsei resurselor financiare, utilizării insuficiente şi ineficiente a resurselor disponibile, lipsei personalului instruit pentru practicarea unei agriculturi moderne, cunoştințelor manageriale şi de marketing insuficiente, precum şi datorită infrastructurii tehnice inadecvate;
- nivelul scăzut al producției agricole care limitează cantitatea de materie primă necesară sectorului de procesare alimentară, pentru a fi competitiv;
- decalajul important între importurile de produse agricole şi exportul acestora (în principal sunt exporturi de produse cu valoare adăugată scăzută);
- dezvoltarea economică a zonelor rurale este limitată datorită nivelului scăzut al veniturilor realizate din activitățile agricole (inclusiv din industria alimentară);
- decalajul între ritmul de creştere al prețurilor produselor agricole vândute de fermieri şi prețul produselor industriale cumpărate, acestea din urmă crescând într-un ritm mult mai rapid.

Inexistența unei rețele de piață organizate, producătorii agricoli fiind nevoiți să-şi vândă singuri produsele sau să le vândă unor „intermediari” la prețuri foarte mici.

Conştientizând problemele din spațiul rural şi implicit cele din agricultură, România propune o strategie consolidată, prin care vor fi eliminate punctele slabe: surplusul de forță de muncă din agricultură, fragmentarea excesivă a exploatațiilor, infrastructura pieței agricole subdezvoltate, insuficienta educație profesională, populația îmbătrânită a zonelor rurale.

Concomitent eforturilor de consolidare a fermelor, angajarea forței de muncă în sectorul nonagricol va avea o importanță crescută în absorbția forței de muncă care rezultă din economia agricolă.

Crearea oportunităților de utilizare a surplusului de forță de muncă în activitățile nonagricole va asigura restructurarea şi modernizarea sectorului agricol, fiind totodată o cale de eliminare a sărăciei.

Se impune menţiunea că apropierea momentului aderării României la UE şi creşterea competitivităţii sectorului agricol conduc la conştientizarea fermierilor cu privire la necesitatea identificării surselor de venit alternativ.

Datorită fragmentării excesive a terenurilor şi a condiţiilor în care se practică agricultura actuală în România (numărul mare al fermelor de subzistenţă şi semi-subzistenţă, slaba dotare tehnică etc.), producţia realizată nu asigură necesarul de consum pentru întreaga populaţie a ţării.

În acest sens, un rol important trebuie să-l aibă promovarea grupurilor de producători, a formelor asociative a parteneriatelor, dar şi adaptarea structurii producţiei la cerinţele pieţei.

O importanţă deosebită trebuie acordată îmbunătăţirii prelucrării şi marketingului produselor agricole şi piscicole prin îmbunătăţirea performantelor producţiei agroalimentare din punctul de vedere al standardelor de calitate şi al diversificării gamei sortimentale a produselor prelucrate, în scopul de a înlătura unele disfuncţionalităţi ce se manifestă în prezent pe piaţa agricolă.

Transformările structurale radicale din România, datorate tranziţiei către o economie de piaţă funcţională impun acordarea unei atenţii deosebite investiţiilor în resursele umane, în vederea implementării programelor de dezvoltare rurală care să vizeze evoluţia spaţiului rural în ansamblu.

Absenţa diversificării activităţilor agricole şi piscicole, neaplicarea tehnologiilor moderne şi performante, starea igienico-sanitară precară, reclamă de asemenea îmbunătăţirea pregătirii profesionale.

Necesitatea instruirii producătorilor agricoli, piscicoli şi silvici în domeniul protecţiei mediului, în domeniul tehnologiilor nepoluante precum şi în domeniul prelucrării produselor prin practici ecologice, reprezintă o cerinţă reală pentru dezvoltarea spaţiului rural românesc.

Pornind de la aceste premise, strategia prevede măsuri adecvate orientate către consolidarea fermelor mici şi a pieţei produselor agricole, către instruirea populaţiei rurale, către ocuparea forţei de munca în zonele rurale şi către crearea şi/sau consolidarea infrastructurii rurale, masuri al căror rezultat va fi dezvoltarea economică şi combaterea sărăciei.

Obiectivele generale ale strategiei pentru agricultură, dezvoltare rurală şi pescuit

Obiectivele generale ale acestei strategii se bazează atât pe elementele analizei spaţiului rural românesc, cât şi pe noua orientare a politicii europene de dezvoltare rurală.

Obiectivele strategice se concretizează în:

- îmbunătăţirea calităţii vieţii în zonele rurale prin diversificarea economiei rurale;
- dezvoltarea economică durabilă a fermelor şi a exploataţiilor forestiere

- creşterea competitivității sectoarelor agricol şi forestier şi adaptarea ofertei la cerințele pieței;
- promovarea inițiativelor locale prin încurajarea acțiunilor de tip *„LEADER+”*;
- asigurarea pescuitului durabil şi dezvoltarea acvaculturii.

Aceste obiective au fost dezvoltate plecând de la principalele direcții prioritare de acțiune în cadrul celui de-al doilea pilon al politicii agricole comune, fiind adaptate condițiilor specifice agriculturii şi spațiului rural românesc.

10.1. Îmbunătățirea calității vieții în zonele rurale prin diversificarea economiei rurale

Obiectivul urmăreşte menținerea şi îmbunătățirea structurilor sociale şi economice îmbunătățirea vieții din spațiul rural.

Dezvoltarea durabilă a spațiului rural se bazează pe introducerea unor sisteme economice integrate ce trebuie să se implementeze în zonele rurale, urmărindu-se susținerea unor activități nonagricole care să absoarbă surplusul de forță de muncă şi să implice într-o mai mare măsură susținerea unor activități meşteşugăreşti, servicii, agroturism, cultivarea/recoltarea de fructelor de pădure, sericicultura, apicultura).

La momentul actual, ocupația de bază a locuitorilor din spațiul rural se limitează la activitățile agricole. Au apărut totuşi şi semnale ale reorientării activităților către surse alternative de venituri. Este vorba despre activități nonagricole (de exemplu, agroturismul şi meşteşugurile tradiționale), ceea ar putea constitui premise pentru absorbția surplusului forței de muncă şi pentru asigurarea stabilității economico-sociale.

Deşi există un potențial istorico-cultural real, satul românesc nu reuşeşte să-l valorifice pe deplin, perpetuându-se o paradoxală stare de precaritate. Aceasta ține atât de situația economică cât şi de mentalitate.

Dezvoltarea spațiului rural şi creşterea atractivității pentru investitori va fi sprijinită prin orientarea investițiilor spre:

- promovarea unor activități nonagricole privind dezvoltarea activităților meşteşugăreşti/microîntreprinderi (procesarea lemnului, confecționarea obiectelor artizanale, ceramică, croitorie, broderie, tricotaje, prelucrarea pieilor, a papurii şi răchitei, instrumente muzicale tradiționale), a echipamentelor *hardware* şi a produselor *software* destinate procesului productiv, crearea punctelor de informare turistică specifică, dezvoltarea rețelelor de piață pentru produsele tradiționale (suveniruri);
- încurajarea agroturismului şi a „turismului verde”, respectiv a următoarelor tipuri de activități în acest domeniu: construirea şi moderniza-

rea de pensiuni turistice rurale şi costiere, spații de campare, baze sportive şi de recreere, echitație, ciclism montan, *bird-watching*, crearea de ferme pentru creşterea vânatului în semilibertate;

- dezvoltarea serviciilor de bază pentru populația din sectoarele economic şi agricol, cum ar fi: infrastructura rurală şi forestieră (drumuri de acces, canalizare, servicii igienico-sanitare, unități de învățământ de profil, biblioteci, spații de petrecere a timpului liber şi pentru recreere), centre de informare agroturistică;
- renovarea şi dezvoltarea satelor, conservarea şi refacerea patrimoniului rural.

10.2. Dezvoltarea economică durabilă a fermelor şi a exploatațiilor forestiere

Acest obiectiv vizează asigurarea managementului durabil al terenurilor agricole şi forestiere, asigurarea continuității utilizării acestor terenuri, contribuind la menținerea viabilității comunităților rurale, la păstrarea, conservarea şi perpetuarea peisajului natural şi la îmbunătățirea condițiilor de mediu, la asumarea şi respectarea restricțiilor comunitare de ordin ecologic, la diminuarea şi chiar evitarea procesului de depopulare semnalat în anumite zone (de exemplu, zona montană, zonele cu handicapuri naturale).

Realizarea acestui obiectiv va fi urmărită prin implementarea unor măsuri privind utilizarea durabilă a terenului agricol şi forestier, astfel încât prin continuitatea dezvoltării terenurilor agricole prin aplicarea bunelor practici agricole şi eliminarea factorilor care duc la utilizarea intensivă a terenurilor, să fie asigurată practicarea unei agriculturi durabile.

Pentru realizarea acestor deziderate, trebuie avute în vedere o multitudine de probleme: de la evitarea depopulării unor zone până la evitarea dispariției unor specii de plante şi animale de interes comunitar, aceste probleme impunând o abordare integrată.

În România există atât zone defavorizate, zone cu handicapuri naturale, cât şi zone care ar trebui să fie protejate în scopul conservării anumitor specii din fauna şi flora sălbatice în habitatele lor naturale. În acelaşi context, se va acorda sprijin şi pentru modernizarea lucrărilor de ameliorare a terenurilor sărăturate, a nisipurilor şi a solurilor nisipoase, refacerea stării fizice a solurilor prin afânarea adâncă şi combaterea crustei, corectarea reacției solului, refacerea rezervei de materie organică şi a celei de elemente nutritive, înființarea perdelelor de protecție forestiere, pentru prevenirea alunecărilor de teren.

Totodată, zona montană reprezintă un procent ridicat din totalul suprafeței țării (33,7%) având o populație ce reprezintă 15,8% din totalul locuitorilor, ocupația de bază fiind legată de zootehnie şi silvicultură. Potențialul zonei este dat de multitudinea de factori naturali şi de ordin cultural-istoric. Locuitorii zonei

montane se confruntă cu probleme legate de potențialul agricol limitat (dificultatea cultivării şi a întreținerii culturilor, de condițiile climatice şi de altitudine).

Pentru contracararea acestor neajunsuri, se au în vedere acordarea unor compensații atât pentru fermierii din zonele montane cu handicapuri naturale, cât şi pentru cei din zone cu handicapuri naturale, altele decât zonele montane.

Întrucât practicarea agriculturii se loveşte, în unele zone, de restricții de ordin ecologic, cum ar fi necesitatea protejării şi refacerii stării de conservare favorabilă a anumitor specii în arealul lor, protejarea şi refacerea biodiversității, introducerea unor areale în rețeaua ecologică paneuropeană „Natura 2000", se impune compensarea financiară a agricultorilor din aceste zone pentru cheltuielile suplimentare generate de aceste specificități, contribuind la stabilirea structurilor gestiunii durabile.

Un alt aspect important care interacționează cu aceste probleme zonale este cel al agromediului şi al bunăstării animalelor, aspect ce implică sprijinirea fermierilor în vederea utilizării terenurilor agricole care sunt compatibile cu protecția şi îmbunătățirea mediului, conservarea peisajului, a resurselor naturale, a solului şi diversității genetice. În România, datorită unor aspecte ca practicarea agriculturii intensive (fapt ce a dus la scăderea fertilității solului, la reducerea diversității biologice şi genetice şi la o creştere a riscului de poluare a mediului înconjurător), este necesar ca fermierii să fie sprijiniți financiar în vederea conştientizării importanței acestor aspecte şi practicării unei agriculturi ecologice, România beneficiind de un potențial ecologic considerabil.

Dezvoltarea silviculturii presupune creşterea contribuției acesteia la îmbunătățirea calității vieții, pe baza gestionării durabile a pădurilor. Asumarea *acquis*-ului comunitar în acest domeniu presupune acordarea sprijinului financiar pentru: conservarea şi ameliorarea resurselor forestiere, asigurarea sănătății şi vitalității ecosistemelor forestiere, creşterea potențialului pădurilor, conservarea şi dezvoltarea diversității biologice forestiere, amplificarea funcțiilor de protecție ale pădurilor (protecția solului, a apei şi a localităților), extinderea suprafeței terenurilor cu vegetație forestieră, integrarea ecosistemelor forestiere reprezentative în rețeaua națională a ariilor protejate, gestionarea durabilă a resurselor cinegetice şi piscicole.

10.3. Creşterea competitivității sectoarelor agricol şi forestier şi adaptarea ofertei la cerințele pieței

Realizarea acestui obiectiv va fi urmărită prin finanțarea unor măsuri care vizează*:* îmbunătățirea capitalului uman, restructurarea potențialului fizic agricol şi forestier, îmbunătățirea calității producției agricole şi silvice, dezvoltarea fermelor de semisubzistență, în vederea creşterii viabilității economice a acestora şi dezvoltarea formelor asociative şi a parteneriatului agricol.

Prin susținerea unor acțiuni care să vizeze îmbunătățirea capitalului uman, se va urmări: pregătirea fermierilor şi a celorlalte persoane implicate în

activitățile agricole în scopul îmbunătățirii calității producției, al aplicării bunelor practici agricole prin finanțarea unor centre educaționale în domeniul agricol şi silvic; încurajarea tinerilor fermieri în practicarea unei agriculturi moderne prin acordarea de facilități privind instalarea acestora şi sprijinirea lor financiară pentru demararea activităților agricole şi silvice; asigurarea veniturilor fermierilor vârstnici prin compensații financiare alocate pentru cedarea exploatației utilizarea serviciilor de consultanță prin organizarea unui sistem unitar pentru toți partenerii pieței din lanțul de comercializare a produselor agricole şi crearea serviciilor de management şi de consultanță agricolă şi forestieră.

Nivelul educațional redus al agricultorilor români în ceea ce priveşte agricultura modernă, durabilă şi creşterea animalelor, se reflectă atât în calitatea producției agricole şi zootehnice, cât şi în utilizarea „bunelor practici agricole”.

Populația rurală a României reprezintă 46,6% din total, o mare pondere având populația vârstnică. Această realitate impune necesitatea asigurării unui cadru instituțional de pregătire profesională şi consultanță de specialitate pentru garantarea continuității şi a schimbului de generații.

Referitor la structura pe sexe a populației rurale, datele statistice evidențiază o uşoară dominare a populației feminine, acesta fiind un argument important pentru încurajarea implicării acestora în activitățile specifice comunităților rurale. Acțiunile astfel direcționate, vor duce la asigurarea egalității şanselor între femei şi bărbați.

Un potențial important pentru dezvoltarea socioeconomică a zonelor rurale este reprezentat de tineret. De aceea încurajarea stabilirii sau a rămânerii acestora în comunitățile rurale trebuie să fie o preocupare permanentă.

Principalele acțiuni care vor fi finanțate în cadrul măsurii privind îmbunătățirea capitalului uman, vor fi:

a) pregătire profesionala şi accesul la informare a populației rurale;
b) stabilirea tinerilor fermieri în spațiul rural;
c) pensionarea anticipată a fermierilor şi a lucrătorilor din ferme;
d) utilizarea serviciilor de consultanta prin organizarea unui sistem unitar pentru toți partenerii pieței din lanțul de comercializare a produselor agricole;
e) crearea serviciilor de management şi de consultanță agricolă şi forestieră.

În ceea ce priveşte restructurarea potențialului fizic agricol şi forestier, prin dezvoltarea acestei măsuri se urmăreşte: îmbunătățirea performanțelor fermelor prin investiții destinate menținerii sau îmbunătățirii potențialului productiv al solului, achiziționarea de echipamente performante care să permită realizarea unor producții agricole şi forestiere de calitate, creşterea valorii eco-

nomice a pădurilor, refacerea potențialului producției agricole şi forestiere afectat de dezastre naturale şi introducerea măsurilor preventive corespunzătoare, asigurarea unei structuri a producției conforme cerințelor pieței şi normelor comunitare, crearea şi/sau refacerea infrastructurii specifice.

Sprijinul financiar alocat pentru modernizarea fermelor va conduce la diminuarea sau chiar la eliminarea costurilor mari de producție datorate utilizării echipamentelor existente (uzate fizic şi moral), la creşterea valorii adăugate a producției, va permite efectuarea unor lucrări de exploatare agricolă şi silvică eficiente şi corecte. Îmbunătățirea calității echipamentelor folosite în exploatațiile agricole şi forestiere va contribui la păstrarea, conservarea şi îmbunătățirea mediului, deci la gestionarea durabilă a resurselor naturale.

Îndeplinirea acestor parametri se va concretiza în creşterea eficienței şi a viabilității exploatațiilor, în sporirea veniturilor deținătorilor terenurilor agricole şi forestiere, a veniturilor personalului implicat în aceste exploatații, în sporirea siguranței ocupaționale, deci în creşterea nivelului de trai din comunitățile rurale.

Pentru realizarea acestui obiectiv este necesară crearea şi îmbunătățirea infrastructurii specifice materializată prin: căi de acces agricole şi forestiere, sisteme de canalizare şi de aducțiune a apei, comunicațiile, confortul locuinței, condiții sanitare şi de igienă etc.

Prin îmbunătățirea calității producției agricole şi silvice se vizează îndeplinirea standardelor de mediu, sănătate publică, bunăstare animală, protecția plantelor şi a animalelor. Adaptarea calității produselor la standarde compatibile cu cele ale UE este foarte importantă din punctul de vedere al competitivității în raport cu produsele importate. Micii producători se vor confrunta cu o provocare uriaşă o dată cu intrarea pe o piață comună, piață ale cărei standarde sunt foarte exigente.

Criteriul calității este o obligativitate pentru toți membri comunității europene. Pentru asigurarea accesului la piața unică europeană, producția agricolă şi silvică realizată în România trebuie să se conformeze standardelor de calitate. Aceasta implică sprijinul financiar comunitar destinat fermierilor care participă la schemele de calitate (conformarea la standardele privind protecția mediului, sănătate publică, sănătatea animalelor şi a plantelor, bunăstarea animalelor). Asumarea acestor noi obligații implică eforturi financiare suplimentare din partea agricultorilor şi a deținătorilor de terenuri forestiere, eforturi ce vor trebui acoperite parțial sau total.

Politica comunitară referitoare la standardele de calitate şi la siguranța alimentară implică acțiuni de informare şi promovare pe scară largă atât a producătorilor cât şi a consumatorilor, demers ce necesită sprijin financiar.

Sprijinul acordat pentru îmbunătățirea calității producției agricole şi silvice va fi orientat spre următoarele tipuri de acțiuni:

a) sprijin pentru agricultori şi silvicultori în vederea adaptării la standardele comunitare, inclusiv cele privind agricultura ecologică;
b) susținerea fermierilor care participa la schemele de calitate;
c) sprijinirea grupurilor de producători în activitățile de informare şi promovare a produselor obținute conform schemelor de calitate a alimentelor.

Exploatațiile agricole din România sunt în marea lor majoritate de dimensiuni mici, fragmentate, slab dotate, cu randamente reduse comparativ cu fermele europene. Se caracterizează printr-un profund caracter de subzistență şi/sau semisubzistență ceea ce înseamnă că deținătorii lor produc, în principal, pentru asigurarea consumului propriu şi doar o mică parte a acestora produc pentru comercializare. Numărul mare de exploatații de acest gen, care de altfel este o particularitate a agriculturii actuale româneşti, impune eforturi speciale orientate în direcția asigurării viabilității acestora.

În acest sens, se va urmări dezvoltarea fermelor de semisubzistență, în scopul creşterea viabilității economice a fermelor, creşterii veniturilor agricultorilor şi reorientarea producției agricole

Dezvoltarea formelor asociative: dezvoltarea rețelelor de producție, prelucrare şi comercializare specializate, a căror funcționare să se alinieze criteriilor comunitare reprezintă o necesitate acută în agricultura românească, care poate fi sprijinită prin stimularea constituirii şi funcționării grupurilor de producători**.**

Încurajarea formării grupurilor de producători este importantă în contextul agroeconomic actual al României, unde predomină exploatațiile de mici dimensiuni, neviabile economic, dispersate teritorial şi organizatoric. Această situație explică nivelul scăzut al progresului economico-social al comunităților rurale.

Sub aspect organizatoric, România se confruntă cu lipsa unui flux al circuitului organizat al producției agricole şi forestiere. Actualul mod de comercializare a producției este greoi, deficitar, deoarece nu există încă raporturi parteneriale instituționalizate pentru toate etapele fireşti ale circuitului producției (de la producția primară până la destinația produsului finit, la cumpărător). O ilustrare a acestui aspect este dată de inexplicabila lipsă de pe piață a produselor indigene, în raport cu abundența produselor similare importate, ale căror prețuri sunt adesea prohibitive. Aplicarea acestei măsuri va avea ca rezultat apariția unor exploatații de dimensiuni optime, va contribui la stabilitatea populației rurale, la crearea de locuri de muncă pentru toate categoriile de locuitori (de exemplu, tineri, femei), la creşterea atractivității vieții în spațiul rural.

10.4. Promovarea inițiativelor locale prin încurajarea acțiunilor de tip *„LEADER+”*

Programul LEADER a fost conceput şi inițiat în ideea de a mobiliza toți actorilor din spațiul rural pentru elaborarea şi implementarea unor strategii de dezvoltare locală în vederea conservării patrimoniului rural şi cultural, dezvoltării mediului economic, îmbunătățirea abilităților organizatorice ale comunităților locale.

Esența inițiativei „LEADER+” constă în crearea parteneriatelor public-private pentru implementarea strategiilor de dezvoltare cât şi schimbul şi diseminarea de informații, încurajarea formării de organizații locale şi sprijinirea acestora în stimularea activității civice şi participarea comunităților locale la inițiativele ce vizează dezvoltarea lor.

În condițiile în care noua orientare europeană prevede renunțarea la inițiativele comunitare, în cadrul PAC s-a decis continuarea sprijinirii inițiativelor de tip LEADER+, întrucât acestea fac posibilă completarea programelor specifice prin implementarea strategiilor de dezvoltare integrată pregătite şi implementate de către Grupurile Locale de Inițiativă (GAL). Se poate considera că încurajarea creării şi testării de noi abordări pentru dezvoltarea durabilă şi integrată a zonelor rurale, ca parte a programului ce va deschide calea către folosirea rezervelor neutilizate ale acțiunii civice, va contribui la o dezvoltare rapidă a acestor zone. Implementarea măsurilor planificate în cadrul acestui program vor contribui la îmbunătățirea dezvoltării spațiale şi a infrastructurii rurale, inclusiv a resurselor legate de funcțiile economice, sociale şi culturale.

În cadrul acestui obiectiv va fi susținută finanțarea care să stimuleze inițiativele locale care să permită dezvoltarea comunităților rurale să dezvolte inițiativele de afaceri pe baza de parteneriat, precum şi proiectele pentru protejarea patrimoniului cultural şi natural local.

10.5. Asigurarea pescuitului durabil şi dezvoltarea acvaculturii

Pentru realizarea acestui obiectiv, finanțarea comunitară va fi orientată spre dezvoltarea unor măsuri privind:

- modernizarea unităților de acvacultură, a unităților de procesare a peştelui şi organizarea pieței produselor/piscicole, precum şi pentru exploatarea durabilă a resurselor acvatice vii prin pescuit

Prin promovarea modernizării unităților de acvacultură, a unităților de procesare a peştelui şi organizării pieței produselor/piscicole se urmăreşte dezvoltarea şi folosirea eficientă şi durabilă a capacităților de producție în acvacultura, a capacităților de valorificare, reducerea impactului perturbator asupra mediului, diversificarea şi conservarea patrimoniului biologic al speciilor cultivate şi a produselor piscicole.

Având în vedere starea actuală existentă în România se impune modernizarea şi susținerea financiară a restructurării activităților din domeniul acvaculturii, al procesării peştelui şi al diversificării produselor piscicole în concordanță cu cerințele consumatorilor şi ale standardelor de calitate şi siguranță alimentară. Aceste demersuri sunt necesare în contextul satisfacerii nevoilor interne, dar şi pentru susținerea producției autohtone, dat fiind impactul generat de apariția pieței unice.

Pentru realizarea obiectivelor propuse, sprijinul va fi acordat pentru reamenajarea şi modernizarea unităților de acvacultură în ape dulci; sprijinirea cercetării pentru introducerea de noi specii în acvacultură şi dezvoltarea acvaculturii organice; înființarea de stații pilot pentru practicarea acvaculturii marine; promovarea de tehnologii noi, în condițiile respectării Codului de Conduită pentru Acvacultura Responsabilă; achiziții de utilaje şi promovarea de tehnologii moderne pentru procesarea peştelui şi produselor piscicole; susținerea producătorilor piscicoli în vederea adaptării la standardele comunitare de calitate; proiecte pilot pentru dezvoltarea de noi piețe de profil; investiții pentru achiziționarea de echipamente pentru comercializarea peştelui şi produselor piscicole; organizarea şi dotarea centrelor de prima vânzare; încurajarea constituirii grupurilor de producători.

Exploatarea durabilă a resurselor acvatice vii prin pescuit

Exploatarea durabilă a resurselor acvatice vii prin practicarea pescuitului rațional reprezintă o necesitate pentru îmbunătățirea calității vieții în comunitățile de pescari, conservarea şi refacerea stocurilor de peşte marin şi de apă dulce, perfecționarea şi profesionalizarea forței de muncă şi crearea unor oportunități ocupaționale alternative.

Patrimoniul de interes piscicol al României este constituit din suprafețe acoperite permanent sau temporar cu ape, având o întindere de aproximativ 500.000 ha de ape stagnante şi 66.000 km de ape curgătoare, 25.000 km^2 de ape marine. În perioada 1998-2003 producția piscicolă a României a scăzut, astfel încât la nivelul anului 2003 a fost de 63% din cea a anului 1998. Cauzele scăderii producției piscicole atât în apele dulci cât şi în cele marine s-au datorat condițiilor caracteristice stării de tranziție la economia de piață şi în special lipsei investițiilor, supraexploatării prin pescuit irațional, a poluării mediului acvatic, a distrugerii habitatelor dar şi a lipsei de material de populare. Aspectele prezentate conduc la necesitatea instituirii unui program de management integrat şi durabil al zonei costiere: crearea oportunităților pentru realizarea veniturilor alternative ale locuitorilor din zonele costiere, crearea infrastructurii specifice, pregătirea personalului calificat, asigurarea dotării cu echipamente de exploatare şi prelucrare specifice, încurajarea constituirii parteneriatelor.

Una din premisele promovării unor practici durabile de pescuit rezidă în reînnoirea flotei şi modernizarea navelor de pescuit existente, urmărindu-se prin dotarea cu echipamente pentru: siguranța navigației; asigurarea condițiilor

pentru creşterea calităţii produselor piscicole, dotarea cu unelte de pescuit selectiv.

În cadrul aceleiaşi măsuri se înscriu şi acţiunile de dezvoltare durabilă a zonelor costiere de pescuit prin implementarea „Programului de management integrat al zonei costiere la Marea Neagră” care prevede: protecţia mediului marin în vederea refacerii potenţialului productiv; exploatarea comercială la nivel local al resurselor marine; promovarea parteneriatului public-privat la nivelul comunităţilor locale.

O condiţie esenţială pentru influenţarea şi impulsionarea pescarilor în respectarea unor reguli care să asigure exploatarea durabilă a resurselor de pescuit constăm şi în asigurarea unor condiţii adecvate pentru practicarea pescuitului, cum ar fi înfiinţarea porturilor pescăreşti, fiind prevăzute investiţii în acest sens.

*

* *

Impactul aşteptat în urma implementării măsurilor propuse:

- profesionalizarea agricultorilor;
- scăderea mediei de vârstă a populaţiei rurale;
- egalitatea şanselor între femei şi bărbaţi;
- extinderea serviciilor de consultanţă de profil şi conştientizarea populaţiei asupra necesităţii acestora;
- apariţia de noi locuri de muncă, stabile, implicit scăderea ratei şomajului în spaţiul rural;
- scăderea şi/sau evitarea riscului depopulării;
- îmbunătăţirea serviciilor va duce la sporirea gradului de civilizaţie rurală;
- creşterea veniturilor şi a calităţii vieţii în comunităţile rurale;
- renovarea satelor şi valorificarea potenţialului natural, cultural şi istoric;
- conştientizarea, educarea şi responsabilizarea populaţiei rurale asupra importanţei calităţii mediului ambiant;
- oportunităţi reale pentru apariţia de noi activităţi;
- creşterea gradului de informare şi a calităţii informaţiei prin diversificarea căilor de acces;
- dezvoltarea de exploataţii agricole, forestiere şi piscicole moderne, eficiente, durabile, conforme standardelor comunitare;
- înfiinţarea şi/sau reabilitarea infrastructurii rurale;
- diminuarea şi/sau eliminarea disparităţilor dintre rural şi urban.

CAPITOLUL 11
PROTEJAREA ŞI ÎMBUNĂTĂȚIRE A CALITĂȚII MEDIULUI

Marina BĂDILEANU,
Cornelia NEAGU

Comisia Europeană pleacă de la premisa conform căreia între creşterea economică şi menținerea unui nivel acceptabil al calității mediului nu există o contradicție intrinsecă. Astfel, măsurile de integrare a politicilor economice şi de mediu ar trebui să reducă simultan poluarea şi să îmbunătățească performanțele funcționării economiei.

În raportul său către Consiliul şi Parlamentul Europei, Comisia Europeană pledează pentru un număr de soluții de îmbunătățire a funcționării piețelor produselor şi serviciilor de mediu:

- fixarea corectă a prețurilor bunurilor de mediu;
- definirea drepturilor de proprietate pentru bunurile şi serviciile de mediu astfel încât acestea să poată fi puse în aplicare prin lege şi să fie comercializabile;
- determinarea unui preț care trebuie plătit (*price to pay*) (sub forma unei taxe sau impozit) pentru poluare;
- stabilirea unor sisteme de garanții rambursabile pentru încurajarea reciclării;
- subvenționarea bunurilor şi serviciilor care generează efecte ecologice pozitive;
- negocierea unor acorduri specifice cu industria;
- intensificarea furnizării de informații despre caracteristicile ecologice ale bunurilor şi serviciilor.

Comisia Europeană propune efectuarea unor analize asupra implicațiilor ecologice ale sistemelor de impozitare aplicate de statele Uniunii Europene. Aceste analize va trebui să includă efectele subvențiilor, taxelor, scutirilor şi reducerilor de taxe asupra mediului înconjurător.

De asemenea, s-a elaborat un set de indicatori cu ajutorul cărora să fie posibilă monitorizarea stadiului integrării politicilor economice cu cele de mediu şi evidențierea importanței problemelor de mediu în reformele structurale ale economiei europene. Indicatorii se încadrează în patru categorii:

- cei care arată eficiența utilizării instrumentelor economice (de exemplu, nivelul veniturilor rezultate din taxele de mediu, eficiența utilizării permiselor comercializabile şi a negocierii unor acorduri);
- cei care măsoară influențele politicilor şi măsurilor dăunătoare mediului (de exemplu, indicatori privind importanța impactului subvențiilor);
- cei care indică valoarea componentelor mediului (indicatori ai economisirii şi avuției care încearcă să surprindă impactul epuizării şi degradării resurselor naturale);
- cei care se referă la industriile „de mediu" (de exemplu, indicatori privind cheltuielile „reparării" daunelor provocate de poluare şi oferta de servicii de mediu).

În viziunea Comisiei Europene, elementele de bază ale unei strategii comunitare de integrare a mediului în politica economică sunt:

- adoptarea unei abordări graduale şi credibile a integrării problemelor de mediu, abordare bazată pe o analiză a informațiilor ştiințifice şi tehnice disponibile, a condițiilor de mediu din diferitele regiuni ale Uniunii Europene şi a potențialelor costuri şi beneficii ale acțiunii sau, dimpotrivă, a lipsei de acțiune;
- inițierea unei abordări conforme cu Strategia de dezvoltare durabilă, adoptată în iunie 2001;
- adoptarea unei abordări care să țină seama de contribuția politicilor fiscale şi bugetare la integrarea mediului, inclusiv de eficiența instrumentelor economice în atingerea obiectivelor de mediu;
- eliminarea subvențiilor care dăunează mediului.

Interdependențele dintre competitivitatea industrială şi protecția mediului au făcut obiectul, în anul 1992, al unei rezoluții a Consiliului Industriei, prin care acesta a decis să integreze obiectivele de mediu în politica industrială a Uniunii Europene.

Concluziile întrunirii Consiliului Industriei din ziua de 29 aprilie 1999 asupra integrării mediului şi dezvoltării durabile în politica industrială a Uniunii Europene au subliniat importanța:

- aplicării unor practici durabile de producție şi consum; pentru aceasta este necesară promovarea unui management responsabil, creşterea conştientizării factorilor de decizie din domeniul industrial şi încurajarea modificărilor în comportamentul consumatorilor;
- îmbunătățirea cooperării şi schimbului de informații între instituțiile cu responsabilități în domeniul dezvoltării industriale şi al protecției mediului, pentru a pune în aplicare politici şi măsuri direcționate către dezvoltarea durabilă;

- evaluarea permanentă a impactului pe care politicile industriale le-ar putea avea asupra mediului, şi a impactului acestora asupra competitivității industriei europene şi angajării forței de muncă.

Consiliul Industriei arată că sporirea protecției mediului nu ar trebui să dăuneze competitivității Uniunii Europene pe piața mondială. Dimpotrivă, integrarea factorilor de mediu în politica economică ar trebui să sporească eficiența şi deci să îmbunătățească competitivitatea Uniunii.

În raportul din iunie 1999 al European Environmental Agency (EEA), intitulat „Mediul Uniunii Europene la confluența dintre secole" (*EU's Environment at the turn of the century*) sunt prezentate câteva concluzii importante, astfel:

- în pofida succesului relativ al politicilor de mediu, în special la nivelul Uniunii Europene, se pot constata:
  - lipsa unei îmbunătățiri generale a calității mediului;
  - absența unui progres vizibil pe calea dezvoltării durabile;
- progresul pe calea dezvoltării durabile şi chiar pe cea a îmbunătățirii calității mediului nu se poate face direct prin intermediul politicilor de protecție a mediului, ci prin cel al politicilor socioeconomice, însoțite de politici de mediu cuprinzătoare;
- în prezent, prețurile produselor şi serviciilor nu sunt „echitabile", întrucât externalitățile de mediu sunt doar parțial internalizate (externalitățile de mediu se ridică la 4% din produsul intern brut al Uniunii Europene);
- percepția generală este aceea conform căreia, deşi majoritatea politicilor sectoriale ale Uniunii Europene țintesc dezvoltarea durabilă, puține dintre acestea întrunesc condițiile specifice acestui proces;
- se evidențiază, cu o din ce în ce mai mare acuitate, existența unor priorități în domeniul progresului în procesele de integrare şi dezvoltare durabilă, după cum s-a specificat şi în raportul din anul 1999 al EEA, intitulat „Monitorizarea progresului pe calea integrării – O contribuție a evaluării globale a Comisiei Europene a celui de-al 5-lea plan de acțiune în domeniul protecției mediului" (*Monitoring progress towards Integration – A contribution to EC Global Assessment of the 5th EAP*), iar fiscalitatea echitabilă este una dintre acestea.

Într-o economie de piață, progresul în identificarea/evaluarea externalităților (ambele legate de calitatea mediului şi de utilizarea resurselor) şi în aplicarea unor politici corecte de prețuri şi fiscale (taxe şi subvenții) constituie un adevărat barometru pentru stadiul procesului de integrare europeană şi al dezvoltării durabile. În anul 1993, a fost adoptat, la Lucerna, Programul de acțiune în domeniul protecției mediului, al cărui scop declarat a fost acela de a ajuta statele din centrul şi estul Europei să soluționeze problemele ecologice.

La acea dată, printre cele mai importante concluzii privind evoluția țărilor în tranziție se numărau:

- deşi activitatea economică descrescătoare a dus la reducerea substanțială a emisiilor poluante, prin reformele economice ar trebui să se promoveze activitățile şi tehnologiile mai curate şi mai puțin consumatoare de resurse;
- deoarece întreprinderile va trebui să țină seama de costul real de oportunitate a capitalului, accentul se va deplasa de la marile investiții de capital din industria grea către un proces continuu de înlocuire a capitalului tehnic şi încorporarea noilor tehnologii. Ca rezultat, cantitatea medie de poluare generată pe unitatea de producție va scădea;
- în general, transformarea economică va afecta economiile țărilor central şi est-europene în două moduri. La început, modificările structurale vor reduce presiunile asupra mediului. Aceste schimbări vor fi încurajate atât de înlăturarea subvențiilor la energie şi tarifarea corectă a energiei, cât şi de privatizare. Mai târziu, odată cu relansarea economică, mediul înconjurător va fi din nou supus ingerințelor. Cele mai importante evoluții structurale cu influențe asupra situației ecologice pe termen scurt şi mediu sunt:
  - ponderea industriei grele în produsul intern brut va scădea permanent;
  - ratele de creştere a producției industriale vor fi mai mici decât cele ale creşterii economice, având loc o deplasare de la activitățile care determină, în principal, poluarea aerului, către cele care poluează apa prin descărcări de efluenți;
  - evoluția ascendentă a transportului privat şi a consumului vor pune noi probleme legate de poluarea rutieră şi managementul deşeurilor, în special în aglomerările urbane;
  - modificările în organizarea producției vor permite întreprinderilor să reducă risipa de resurse, muncă şi capital; prin *auditurile* efectuate s-au identificat deja numeroase oportunități de reducere a pierderilor şi de recuperare a materialelor din fluxurile de deşeuri;
  - înlocuirea vechilor echipamente va crea oportunitatea unui aşa-numit *free lunch* ecologic. Chiar şi numai din rațiuni economice, se vor utiliza tehnologii mai curate în industriile textilă, metalurgică, chimică etc.

Experiența acumulată în ultimii ani permite identificarea posibilităților şi a limitelor, a condițiilor economice şi politice necesare asigurării succesului aplicării politicilor şi instrumentelor de mediu în România. Acestea se referă la existența:

- stabilității economice şi politice, ambele contribuind la eficacitatea aplicării politicilor de mediu. O situație instabilă orientează actul decizional către obiective pe termen scurt şi determină rate ale dobânzii mai mari pentru investițiile în domeniul protecției mediului. De asemenea, instabilitatea economică este însoțită de inflație care „erodează" taxele asupra poluării în cazul în care nu există un mecanism automat de reevaluare;
- pieților concurențiale, astfel încât, firmele poluatoare monopoliste să nu poată trece noile costuri ale aplicării politicilor pe seama consumatorilor;
- pieților dezvoltate pentru serviciile de mediu, care să ofere posibilitatea unor opțiuni alternative pentru agenții economici poluatori;
- cadrului legislativ specific, în concordanță cu celelalte legi adoptate. Or, în țările aflate în tranziție, legislația este adesea neclară, contradictorie şi supusă unor frecvente modificări;
- implicării politice, deoarece sprijinul autorităților guvernamentale este important pentru lansarea oricărui nou program;
- consensului între grupurile de interes, prin stimularea cooperării firmelor, informarea publicului şi participarea acestora, inclusiv prin presiunile exercitate de organizațiile neguvernamentale asupra poluatorilor şi autorităților locale.

Capacitatea de punere în aplicare este „călcâiul lui Ahile" al celor mai multe politici ce vizează îmbunătățirea calității mediului. Una dintre principalele probleme este neputința de a construi o rețea instituțională adecvată. În acelaşi timp, statisticile din unele țări atestă că lipsa experienței în domeniu duce la o subestimare periculoasă a necesității sprijinului instituțional.

Conform prevederilor Agendei 2000, fiecare țară candidată la integrarea în Uniunea Europeană va trebui să adopte întregul *acquis* comunitar şi să-şi adapteze în mod corespunzător sistemul administrativ. Transpunerea Directivelor va însemna nu numai preluarea „ad litteram" a prevederilor, ci şi amendarea, revocarea sau schimbarea legislației naționale pentru a evita discrepanțele şi a reflecta conținutul celei comunitare. Astfel, din capitolul „Controlul poluării industriale şi managementul riscurilor" al *acquisului*, România va trebui să preia:

1. Directiva 96/61/EEC privind prevenirea şi controlul integrat al poluării (IPPC);
2. Directiva 96/82/EEC privind controlul pericolului de accident major implicând substanțe periculoase SEVESO II (COMAH);
3. Directiva 88/609/EEC privind limitarea emisiilor de poluanți specifici în atmosferă prin instalații mari de ardere (LCP);

4. Directiva 1999/13/EEC privind limitarea emisiilor de compuşi organici volatili, datorate utilizării solvenților în anumite activități şi instalații (VOC).

Directivele IPPC, SEVESO II, LCP şi VOC sunt destinate prevenirii şi reducerii poluării provenite din activități industriale, fiind foarte strâns legate între ele; în consecință, transpunerea şi aplicarea acestora va avea loc în paralel, necesitând o corelare deosebit de strictă.

Legile ce vizează protecția mediului existente în România diferă substanțial de cele ale Uniunii Europene, fiind necesare eforturi considerabile pentru amendarea legislației existente şi elaborarea unor noi reglementări pentru a se realiza conformarea.

Directiva privind prevenirea şi controlul integrat al poluării industriale (IPPC) a fost adoptată în ziua de 24 septembrie 1996. Scopul principal al transpunerii Directivei IPCC este stabilirea unui sistem de autorizare pentru prevenirea integrată a poluării în România, destinat:

- reglementării tuturor categoriilor de impact asupra mediului;
- introducerii tehnologiilor optime disponibile (*Best Available Techniques*, BAT);
- adoptării unei abordări individuale a autorizării;
- interzicerii punerii în funcțiune a instalațiilor înainte de eliberarea autorizației de mediu.

IPCC prevede că toate activitățile enumerate în anexa 1 a directivei necesită o autorizație integrată până în anul 2007 (cele noi, imediat).

Încă nu s-a stabilit dacă sistemul intern de autorizare IPPC va cuprinde numai instalațiile specificate în Directivă sau toate activitățile economice avute în vedere de actualul sistem de autorizare aplicat în România (Legea nr. 137/1995 şi Ordinul nr. 125/96). Menționăm că, în prezent, sistemul românesc de autorizare nu respectă în totalitate cerințele Directivei IPPC.

Directiva prescrie utilizarea tehnologiilor optime disponibile (*Best Available Techniques*) – BAT. Definirea BAT pentru fiecare întreprindere în parte se va baza pe criteriile enumerate în anexa 4 a Directivei (dintre criterii menționăm tipul tehnologiilor utilizate, vârsta instalațiilor). Prin intermediul autorizației nu se va impune utilizarea unei anumite tehnologii, dar se vor specifica valorile-limită ale emisiilor conform „Notelor EU BAT”. Dacă soluția nu este fezabilă din punct de vedere economic pentru întreprinderile existente, autorizația trebuie să cuprindă planuri de conformare; Directiva nu specifică limite de timp pentru aplicarea BAT.

IPCC oferă şi posibilitatea eliberării unor autorizații separate (pentru apă, deşeuri, aer,) cu condiția ca toate să conțină secțiuni în care să se explice modul în care s-a asigurat într-o măsură „viabilă din punct de vedere economic” că „a fost aleasă soluția cea mai bună pentru mediu în ansamblul său”.

Evidențele arată că multe întreprinderi nu se pot conforma condițiilor actualului sistem de autorizare din România. O primă estimare arată că, până în prezent, numai circa 25% din toate instalațiile IPPC au fost autorizate. Aproximativ 80% dintre deținătorii de autorizații nu respectă condițiile acestora şi, prin urmare, Agențiile de Protecție a Mediului au întocmit programe de conformare.

Toate instalațiile noi (pentru care se solicită autorizarea după 1 noiembrie 2005) va trebui să obțină o autorizație integrată înainte de a putea intra în funcțiune. Construcția de noi instalații industriale va trebui să respecte imediat, prin abordarea BAT, valori-limită de emisie foarte stricte.

Acelaşi regim se va aplica şi pentru utilajele existente care vor suferi modificări substanțiale. În perioada 1 noiembrie 2005 – 1 noiembrie 2015, toate activitățile care intră sub incidența IPCC va trebui să fie autorizate pentru a se mai putea desfăşura. Diferitele ramuri industriale vor fi programate pentru solicitarea autorizației integrate conform unei scheme de tranziție (calendar conform căruia întreprinderile IPPC va trebui să solicite autorizații IPPC). Toate cerințele specifice privind crearea unui sistem de autorizare integrată în conformitate cu Directiva IPPC au fost transpuse printr-o nouă Hotărâre de Guvern în anul 2003.

Viitorul sistem de autorizare trebuie să găsească un echilibru între posibilitățile de protecție a mediului şi cele de dezvoltare economică ale industriei din România.

Directiva SEVESO II a fost adoptată în ziua de 9 decembrie 1996 şi a intrat în vigoare pe 3 februarie 1997. Aceasta a înlocuit Directiva 82/52/EEC privind controlul pericolului de accident major al anumitor activități industriale (SEVESO I).

Prima directivă a fost propusă ca răspuns la presiunile Parlamentului European ce au urmat dezastrului din 1976 când s-au înregistrat scăpări importante de dioxină la o fabrică din localitatea Seveso situată lângă Milano, în Italia. Alte accidente majore cum au fost cele de la Flixborough – Marea Britanie (1974), Beek – Olanda (1975) şi Velbert – Republica Federală Germania (1979) au arătat că sistemele de control existente nu erau satisfăcătoare.

Realizarea transpunerii în legislația românească a Directivei SEVESO II a fost programată pentru anul 2003, iar intrarea în vigoare a legislației în anul 2005. Toate întreprinderile vor fi obligate să depună notificări, conform articolului 6 din Directivă, înainte de anul 2007, iar cele care intră sub incidența articolului 9 vor fi solicitate să depună rapoarte de siguranță în perioada anilor 2005-2013 conform unei „programări SEVESO”. Această programare va fi corelată cu planul de depunere a cererilor de autorizare pentru IPPC – „programarea IPPC”.

Numărul firmelor din România ce vor necesita autorizări SEVESO nu este cunoscut deocamdată. Totuşi, o primă estimare bazată pe lista de activități

IPPC sugerează că aproximativ 50 de societăți comerciale se încadrează în articolul 9 din Directiva Seveso II.

Prin Directiva privind limitarea emisiilor de poluanți specifici în atmosferă prin instalații mari de ardere LCP sunt stabilite valorile maxime admisibile pentru emisiile de SO_2, NO_x şi particule generate de instalațiile noi cu capacități mai mari de 50 MW şi, pentru întreprinderile vechi, nivelurile-țintă de reducere a emisiilor, având ca termen de referință anul 1980.

Statele membre ale Uniunii Europene sunt obligate să diminueze, în medie, cu 30% emisiile de NO_x şi cu 59% emisiile de SO_2 față de nivelul înregistrat în anul 1980 (anexa 1 a Directivei).

Pentru aplicarea în România va fi necesară identificarea instalațiilor ce intră sub incidența LCP şi întocmirea unui program național de reducere a poluării ce va fi negociat cu Uniunea Europeană. MAPM şi-a propus să realizeze transpunerea Directivei LCP în legislația internă. De asemenea, Ordinul ministerial pentru transpunerea directivei a intrat în vigoare la sfârşitul anului 2005, ceea ce a impus ca instalațiile ce intră sub incidența LCP să se conformeze la normele Uniunii Europene începând din acest an.

Evaluarea preliminară a instalațiilor existente în România ce intră sub incidența LCP arată existența a 67 unități de acest tip, distribuția acestora pe ramuri industriale fiind următoarea:

- producerea energiei electrice şi termice – 39 de unități, cu instalații LCP având capacități de producție cuprinse între 50 şi 1000 MW;
- fabricarea cimentului şi a altor materiale de construcții – 5 unități cu instalații LCP având capacități cuprinse între 50 şi 300 MW;
- construcții de maşini – 3 unități, cu o capacitate a instalațiilor LCP între 50 şi 100 MW;
- rafinarea petrolului – 10 unități;
- topitorii – aproximativ 10 unități (inventarul nu a fost încă definitivat).

Se estimează că, în anul 2007, circa 60 de instalații LCP (din cele existente în prezent) se vor afla în funcțiune.

Câteva dintre concluziile ce pot fi desprinse din cele prezentate anterior sunt:

- toate actele normative vor intra în vigoare până la 1 noiembrie 2005;
- aplicarea completă a noii legislații se va realiza până în anul 2015;
- după 1 noiembrie 2005, toate activitățile/instalațiile noi va trebui să se conformeze noii legislații bazate pe prevederile directivelor;

- toate activitățile existente va trebui să se adapteze, pe parcursul unei perioade de zece ani, cerințelor din directive. Firmele care nu se vor conforma noilor obligații îşi vor înceta activitatea.

În țările dezvoltate, abordarea de tip comandă şi control a fost preponderentă în elaborarea politicilor de mediu. Această abordare se bazează, în principal, pe aplicarea unor instrumente de reglementare precum: standardele, permisele şi licențele, controlul direct al utilizării solului şi apei.

În țările dezvoltate, abordarea de tip comandă şi control a fost preponderentă în elaborarea politicilor de mediu. Această abordare se bazează, în principal, pe aplicarea unor instrumente de reglementare precum: standardele, permisele şi licențele, controlul direct al utilizării solului şi apei. În ultimii ani însă, a fost pusă în aplicare o gamă foarte variată de instrumente economice destinate controlului poluării. Printre acestea se numără: taxele asupra poluării, permisele comercializabile, subvențiile, sistemele de garanții rambursabile etc.

Scopul utilizării acestor instrumente a fost acela de a conferi o mai mare flexibilitate şi eficacitate măsurilor de control al poluării; cele mai multe dintre acestea funcționează ca stimulente pentru poluatori în identificarea şi aplicarea celor mai eficiente mijloace de atingere a obiectivelor ecologice.

Utilizarea taxelor de mediu câştigă din ce în ce mai mult interes în Uniunea Europeană. De exemplu, în anul 2001, opt state membre aplicau taxe pe bioxidul de carbon. De asemenea, este în creştere nivelul taxării energiei, iar din taxele asupra poluării se colectează din ce în ce mai multe venituri. Ponderea taxelor pe poluare nonenergie şi nontransport este mică, dar în creştere rapidă.

Analiza influențelor principalelor industrii poluatoare din România asupra mediului înconjurător arată diversitatea categoriilor de impact şi complexitatea măsurilor de conformare la *acquis*-ul comunitar în domeniu.

Pentru creşterea competitivității industriale România trebuie să facă eforturi substanțiale pe multiple planuri. O latură importantă reprezintă conformarea la cerințele de protecție a mediului impuse de Uniunea Europeană, fără de care produsele industriale româneşti nu vor putea accede pe piața europeană. În aceste condiții, în toate ramurile industriale va trebui să fie considerate măsuri de aliniere la cerințele de protecție a mediului impuse la nivelul Uniunii. Pentru industria extractivă, de prelucrare primară şi de producere a energiei electrice şi termice aceste măsuri vizează obiective specifice care au fost detaliate în tema de cercetare. În continuare nu facem decât o scurtă trecere în revistă a acestora.

- Industria extractivă a petrolului, gazelor naturale şi prelucrarea primară a petrolului.

Problema asigurării calității mediului înconjurător în limitele admise desfăşurării în condiții naturale a vieții şi activităților în condiții normale a vieții şi activităților umane, impuse pentru activitatea petrolieră, care se desfăşoară pe un areal mare şi care, prin produsele obținute şi prin tehnologiile aplicate pentru extragerea lor, este de regulă poluantă, impune organizarea unui cadru adecvat care să asigure:

- prevenirea impactului proceselor de exploatare asupra mediului;
- reorientarea spre tehnologii şi tehnici de extracție cu un grad redus de poluare;
- refacerea calității mediului în zonele deja poluante sau care sunt afectate ca urmare a unor situații accidentale.

Programul de reorientare a activității în domeniul prevederii poluării în sectorul extracției hidrocarburilor necesită cca 200 de milioane de dolari pentru următorii 5 ani, iar în sectorul de petrochimie, cca 75 de milioane de dolari.

- Industria extractivă a cărbunelui

Una din problemele cheie care afectează în general sectorul carbonifer este problema protecției mediului, problemă care se amplifică ca urmare a închiderii unui număr atât de mare de mine şi cariere (64 de obiective miniere până în anul 2003). Planificarea acțiunilor de protecție a mediului inclusă în programul de reabilitare a mediului trebuie să se facă ținându-se seama de realizările concrete din fiecare zonă, însă principala problemă în calea definitivării lor o constituie găsirea resurselor financiare necesare, problemă care, în anumite situații, nu şi-a găsit soluție, necesitând un sprijin substanțial din partea organismelor internaționale.

Dacă refacerea mediului este una din principalele priorități din România, pe un loc similar se găsesc măsurile pentru prevenirea deteriorării sau poluării mediului. În acest sens, în România se acordă o atenție din ce în ce mai mare tehnologiei de producere a cărbunelui curat, tehnologii care să reducă emisiile poluante provenite din arderea cărbunilor. Majoritatea unităților producătoare de energie din țările central şi est-europene au fost constituite fără echipamente de control al emisiilor, iar măsurile de implementare a tehnologiilor cărbunelui curat au fost până în prezent timide.

- Industria siderurgică

Conformarea la cerințele de protecție a mediului a impus efectuarea unor importante investiții, valoarea acestora depăşind 50 de milioane de dolari. Măsurile au vizat în principal:

  - reducerea emisiilor poluante;
  - economia de energie şi materii prime;
  - îmbunătățirea fluxului tehnologic.

- Industria de producere a energiei electrice şi termice

Integrarea din punct de vedere energetic a României în structurile Uniunii Europene va însemna, pe lângă îndeplinirea cerințelor impuse de legislația existentă în capitolul „Controlul poluării industriale şi managementul riscurilor", şi respectarea condițiilor stabilite de două importante documente din acest domeniu: „Tratatul cartei energiei" şi „Protocolul pentru eficiența energetică"; acestea stabilesc condițiile de cooperare în domeniul energiei şi conțin ca principale prevederi promovarea stabilirii prețurilor energiei pe baza principiilor economiei de piață, reflectarea în prețuri a costurilor şi beneficiilor de mediu pe întreg ciclul energetic, promovarea eficienței energetice, utilizarea combustibililor curați şi a resurselor regenerabile de energie.

România a făcut un pas însemnat spre conformarea cu cerințele *acquis*-ului comunitar prin adoptarea Legii nr. 199/2000 privind utilizarea eficientă a energiei.

Alt fapt demn de menționat este acela că acțiunile începute în cursul anului 2000 privind ratificarea unor protocoale internaționale referitoare la protecția mediului, cu implicații deosebite asupra sectorului energetic, au fost finalizate la începutul anului 2001. Astfel, Decretul prezidențial nr. 136/2000 s-a finalizat prin promulgarea Legii privind evaluarea impactului asupra mediului în context transfrontier, adoptată la Espoo la 25 februarie 1991 (Legea nr. 22/2001). Un alt fapt semnificativ este acela că Decretul Prezidențial nr. 360/2000 care prevede ratificarea Protocolului de la Kyoto la Convenția-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice, adoptat la 11 decembrie 1997, s-a finalizat în 2001 prin promulgarea Legii nr. 3/2000, prin Decretul prezidențial nr. 16/31 ianuarie 2001.

În calitate de semnatară a Protocolul de la Kyoto, România s-a angajat să realizeze:

- stabilizarea emisiilor de gaze cu efect de seră în anul 2000, la nivelul înregistrat în anul 1989;
- reducerea acestor emisii, în perioada 2008-2012, cu 8% față de nivelul de emisii înregistrat în anul 1989.

În procesul de integrare europeană, îndeplinirea obligațiilor asumate prin Protocolul de la Kyoto reprezintă o condiție obligatorie.

POLUAREA AERULUI

1. Emisiile de poluanți în atmosferă

Definiție: indicatorul reflectă cantitățile de emisii poluante evacuate în atmosferă. Pentru pulberi sedimentabile PM_{10} se poate utiliza un indicator ce reflectă procentul populației urbane expuse unor concentrații care depăşesc limitele maxime admisibile (în prezent, metodologia de calcul a indicatorului nu este pusă la punct, dar informațiile necesare se referă la valorile-limită prevăzute de legislație).

Relevanță: relevanță deosebită pentru determinarea impactului asupra mediului ambiant a activităților antropice. Determinarea corectă a emisiilor de poluanți se face pe baza măsurătorilor efectuate cu aparatură specializată. În situația în care nu se dispune de această aparatură, pentru postevaluări pe diferite perioade de timp, inclusiv pentru întocmirea inventarelor şi a rapoartelor statistice, pentru verificări ale încadrării în norme, precum şi pentru elaborarea unor prognoze, evaluarea emisiilor se face pe bază de calcul.

Obiective în România:

- emisiile de SO_2 se ridicau, în anul 2002, la 780837 tone, obiectivul pentru anul 2010 fiind stabilit la 918000 tone.
- emisiile de NO_2 erau, în acelaşi an, de 356932 tone, preconizându-se pentru anul 2010 o cantitate de emisii de 437000 tone.
- emisiile de NH_3 înregistrau, în 2002, o cantitate de 156306 tone, obiectivul propus pentru anul 2010 fiind de 210000 tone.
- pulberi sedimentabile PM_{10}. În UE valoarea-limită pentru PM_{10} este de 50 µg/m^3 (media pentru 24 de ore) care nu trebuie depăşită mai mult de 35 de zile pe an, începând din anul 2005. În România anului 2002, în 3 localități au fost depăşite valorile-limită cu cantități cuprinse între 0,061-0,093 mg/m^3. Pentru anul 2003 a fost stabilită o concentrație de 0,060 mg/m^3, obiectivul pentru anul 2010 fiind de 20 µg/m^3.

2. Emisii de substanțe ce determină fenomenul de acidifiere

Definiție: indicatorul arată evoluția, începând din anul 1990, a emisiilor antropice de substanțe care determină fenomenul de acidifiere: oxizi de azot, amoniac şi oxizi de sulf, fiecare substanță fiind măsurată prin potențialul de acidifiere. Acest indicator oferă, de asemenea, informații despre emisiile de substanțe pe sectoare de activitate: energie, transporturi, industrie, agricultură etc. Se măsoară în mii tone.

Relevanță: acidifierea este determinată de emisiile în atmosferă de dioxid de sulf, oxizi de azot şi amoniac, de reacțiile chimice ale acestora cu alte substanțe, de depunerea ulterioară a acestora cu daune asupra ecosistemelor, construcțiilor, diferitelor materiale (coroziune). Efectele asociate fiecărui poluant sunt dependente de potențialul de acidifiere al acestuia şi de proprietățile ecosistemului sau materialului. Cantitățile de substanțe care determină acidifierea depăşesc adesea limitele maxime admisibile, în întreaga Europă eforturile concentrându-se asupra reducerii emisiilor.

Indicatorul ajută la evaluarea progresului făcut pe calea implementării Protocolului de la Göteborg relativ la Convenția din 1979 privind Poluarea transfrontalieră pe distanțe lungi (*Convention on Long Range Transboundary Air Pollution* – CLRTAP) şi la Directiva UE privind limitele emisiilor la nivel național (*National Emission Ceilings Directive* (NECD) – 2001/81/EC).

Obiective: obiectivele în domeniu sunt stabilite conform celor două acte normative menționate anterior (NECD şi CLRTAP). NECD stabileşte limite ale emisiilor, pentru perioada 1990-2010, mai stricte decât Protocolul de la Göteborg (CLRTAP) pentru cele 15 țări inițial membre ale UE (tabelul nr. 1). Protocolul de la Göteborg intră în vigoare pe 17 mai 2005, după ratificarea acestuia la începutul anului 2005.

Tabelul nr. 1

Reducerea procentuală prevăzută pentru anul 2010, față de 1990, a nivelului emisiilor de substanțe care determină fenomenul de acidifiere – NO_x, SO_x, NH_3 (obiective stabilite pe baza potențialului de acidifiere)

%

Țara	Obiective NECD 1990-2010	Obiective stabilite prin Protocolul de la Goteburg pentru 1990-2010
UE (15)	56	55
Germania	74	73
Franța	41	40
Italia	50	49
Suedia	36	36
Ungaria	43	39
Polonia	43	43
Bulgaria	-	51
România	**-**	**28**

***Sursa**: European Environment Agency – Core of set indicators.*

SCHIMBĂRI CLIMATICE

3. Modificarea procentuală anuală a volumului emisiilor de gaze cu efect de seră

Definiție: modificarea procentuală față de anul de bază şi obiectivele stabilite potrivit Protocolului de la Kyoto/Decizia Consiliului UE pentru perioada 2008-2012 (în echivalent CO_2).

Relevanța indicatorului şi obiective propuse: sub incidența Protocolului de la Kyoto, Uniunea Europeană şi România au convenit la o reducere de 8% a emisiilor de gaze cu efect de seră pentru perioada 2008-2012, față de anul de bază 1990 (tabelul nr. 2). Emisiile celor şase tipuri de gaze cu efect de seră avute în vedere prin Protocol sunt evaluate la potențialul de încălzire globală şi agregate astfel încât să rezulte emisiile totale exprimate în echivalent CO_2.

Tabelul nr. 2

Modificarea procentuală anuală a volumului emisiilor de gaze cu efect de seră, în diferite țări ale lumii, în perioada 1992-2010

%

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2010
UE (25)	93,8	91,9	91,8	92,1	94,1	92,5	92,2	90,7	90,4	91,5	91,0	:
UE (15)	97,7	96,0	96,1	97,0	99,0	97,3	97,8	96,2	96,3	97,6	97,1	92,0
Germania	91,4	90,2	88,4	87,8	89,3	86,3	84,3	81,4	81,1	82,0	81,1	79,0
Franța	102,5	98,5	97,7	99,2	102,1	100,7	103,2	99,9	98,8	99,5	98,1	100,0
Italia	99,7	98,5	97,0	103,3	101,8	103,0	105,4	106,4	107,1	109,1	109,0	93,5
Suedia	100,1	99,8	103,6	102,1	106,8	100,7	101,7	96,9	93,4	94,5	96,3	104,0
Ungaria	70,5	70,4	68,9	69,6	70,8	68,8	74,0	76,5	68,7	69,8	69,0	94,0
Polonia	77,8	76,2	77,8	73,8	77,4	75,6	71,4	71,0	68,3	67,7	67,7	94,0
SUA	101,2	103,0	104,9	105,8	109,1	110,4	110,8	111,8	114,8	112,3	113,1	93,0
Japonia	98,1	97,2	102,1	107,3	109,3	109,8	105,6	107,4	108,1	105,3	107,6	94,0
Bulgaria	64,6	63,7	57,4	60,6	58,5	55,3	49,4	45,3	44,8	46,4	44,0	92,0
România	66,7	66,1	63,9	66,6	68,5	61,2	54,1	47,4	48,5	50,0	52,0	92,0

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

4. Emisiile de gaze cu efect de seră

Definiție: acest indicator măsoară cantitatea de emisii de gaze cu efect de seră emise într-o anumită perioadă de timp (în general pentru un an calendaristic) şi un anumit spațiu. Se exprimă în echivalent CO_2, în termeni absoluți sau relativi (raportat la numărul de locuitori).

Relevanță: indicatorul este relevant pentru măsurarea gradului de îndeplinire a obligațiilor impuse de Protocolul de la Kyoto şi a potențialului de comercializare a emisiilor.

Obiective: față de anul 2002, în care s-au înregistrat 5,36 tone CO_2 echivalent/persoană, se propune ca obiectiv pentru anul 2013 o cantitate de 7 tone CO_2 echivalent/persoană.

GOSPODĂRIREA APEI

5. Consumul de apă

Definiție: indicatorul exprimă consumul de apă pe locuitor, înregistrat pe perioada unui an şi se măsoară în m^3/loc. (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Evoluția consumului de apă în diferite țări, în perioada 1970-2001

m^3/loc.

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Germania	:	:	:	:	:	531,94	:	:	494,67	:	:	:
Franța	:	:	:	632,5	666,1	:	:	522,08	557,03	552,56	:	:

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Italia	780,47	:	996,66	918,92	991,28	981,34	:	:	976,32	:	:	:
Suedia	52,9	52,8	42,7	48,2	36,8	49,1	52,4	50,6	55,4	54,1	46,9	60,0
Ungaria	:	:	:	:	:	585,72	582,37	559,87	561,44	540,31	546,93	:
Polonia	309,55	399,77	427,25	442,72	398,66	334,99	333,92	331,24	316,75	316,69	310,29	300,14
Bulgaria	:	:	:	:	1165,42	750,62	853,85	903,2	954,37	828,41	748,67	735,66
România	:	728,43	849,42	914,16	754,37	453,5	461,24	410,06	401,8	381,08	354,79	327,37

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Relevanță: monitorizarea eficienței consumului de apă la nivel național, regional sau local este importantă pentru asigurarea utilizării durabile a acestei resurse, obiectiv specificat în cel de „Al şaselea program al Uniunii Europene de acțiune în domeniul mediului (2001-2010)". Ponderea consumului în totalul resurselor de apă oferă o imagine relevantă la nivel național despre presiunea care se exercită în timp asupra factorului de mediu. Indicatorul permite efectuarea de comparații între țări, reflectând raritatea, sau dimpotrivă, abundența resursei în plan regional.

Obiective: în Uniunea Europeană, Directiva-cadru privind apa (*Water Framework Directive* 2000/60/EC) impune statelor membre să: promoveze utilizarea durabilă a resurselor disponibile de apă; asigure echilibrul între extracția şi evacuarea apelor, astfel încât în anul 2015, calitatea apelor de suprafață să fie satisfăcătoare. În România, Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor a stabilit o serie de obiective în ceea ce priveşte gospodărirea apelor (indicatorii nr. 6, 7,8 şi 9 din tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Indicatori care reflectă obiectivele României în domeniul gospodăririi apelor

6. Număr obiective de investiții pentru lucrări în domeniul apărării împotriva inundațiilor: - pentru asigurarea surselor de apă (an referință 2004) - pentru apărarea împotriva inundațiilor (an referință 2004)	 8900 1695	 8921 1765
7. Număr rețele de canalizare (an referință – 2004)	644	1207
8. Număr stații de epurare (an referință – 2004)	340	702
9. Număr locuitori echivalenți conectați la rețele de canalizare (an referință 2004)	10.192.131 (69% din total locuitori echivalenți)	18.496.296

***Sursa**: Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.*

PROTECȚIA SOLULUI

10. Situri contaminate/degradate

Definiție: termenul de sit contaminat se referă la zone clar delimitate în care prezența contaminării a fost confirmată iar severitatea posibilului impact asupra ecosistemelor şi sănătății umane este de aşa natură încât remedierea situației este necesară. Remedierea sau curățarea sitului poate implica reducerea sau chiar eliminarea impactului negativ.

Relevanță: emisiile de substanțe periculoase din surse locale au impact asupra calității solului şi apei, în special asupra apelor de suprafață. Managementul siturilor contaminate are ca scop evaluarea efectelor adverse apărute şi luarea de măsuri care să satisfacă standardele de mediu prevăzute de legislația în vigoare.

Obiective: în Uniunea Europeană nu au fost stabilite standarde privind calitatea solului, dar unele țări şi-au propus ținte de atins în domeniu. În general, legislația urmăreşte prevenirea apariției de noi contaminări şi elaborarea de obiective privind remedierea siturilor la care au fost depăşite deja standardele de protecție a mediului. În România, conform Ministerului Mediului şi Gospodăririi Apelor, ponderea siturilor contaminate/degradate va creşte de la 2% în anul 2004, la 15% în 2013 .

11. Ponderea zonelor vulnerabile în suprafața totală a țării

Definiție: se calculează ca raport între suprafața terenurilor agricole afectate de secetă, eroziune, alunecări de pământ, sărăturare, compactare, aciditate, poluare chimică etc. şi suprafața agricolă totală (tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Suprafața terenurilor agricole afectate de diverşi factori limitativi ai capacității productive, în 2002

mii ha

Factorul	Suprafața afectată
Secetă frecventă	7100
Exces periodic de umiditate	3781
Eroziunea solului prin apă	6300
Alunecări de teren	702
Eroziunea solului prin vânt	378
Schelet excesiv de la suprafața solului	300
Sărăturarea solului	614
Compactarea solului datorită lucrărilor necorespunzătoare	6500
Compactarea naturală a solului	2060
Formarea de crustă	2300
Rezervă mică şi foarte mică de humus în sol	7485
Aciditate puternică şi moderată	3424
Alcalinitate ridicată	223

Factorul	Suprafața afectată
Asigurare slabă şi foarte slabă cu fosfor mobil	6330
Asigurare slabă şi foarte slabă cu potasiu mobil	787
Asigurarea slabă cu azot	5110
Carențe de microelemente	1500
Poluarea chimică a solului	900

***Sursa**: Institutul Național de Statistică, Anuarul statistic al României, 2003.*

În anul 2004, ponderea zonelor vulnerabile în suprafața totală a țării era de 8,2%.

Relevanță: evaluarea calității solurilor agricole constă în identificarea şi caracterizarea factorilor care limitează capacitatea productivă a acestora.

Obiective: pentru România vezi pagina *web* a Ministerului Mediului şi Gospodăririi Apelor.

BIODIVERSITATEA

12. Arii protejate

Definiție: indicatorul poate fi determinat procentual ca raport între suprafața ariilor protejate (stabilită prin intermediul Directivei habitatelor) şi suprafața totală a țării respective (tabelul nr. 6). De asemenea, indicatorul poate fi exprimat în valori absolute prin suprafața totală a ariilor protejate (ha) sau prin numărul acestora.

Tabelul nr. 6

Ponderea ariilor protejate stabilite prin Directiva Habitatelor în suprafața totală a țărilor

%

Țara	2002	2003
UE (15)	12,3	12,5
Germania	7,0	7,0
Franța	6,3	6,8
Italia	14,7	14,7
Suedia	13,9	13,9
Spania	21,8	22,6
Portugalia	16,4	17,4
România	6,8	:

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Relevanță: indicatorul are o mare relevanță deoarece **a**riile protejate sunt acele zone de terenuri sau ape, precum şi alte obiective naturale, distinc-

te, care se impun a fi conservate şi transmise generaţiilor viitoare datorită importanţei lor ştiinţifice, estetice sau rarităţii.

Obiective: politica Uniunii Europene de conservare a naturii face parte integrantă din strategia Uniunii privind biodiversitatea. În principal, aceasta se bazează pe implementarea a două directive: Directiva Consiliului 92/43/EEC din 21 mai 1992 (Directiva habitatelor) privind conservarea habitatelor naturale şi a faunei şi florei sălbatice şi Directiva Consiliului 79/409/EEC din 2 aprilie 1979 (Directiva păsărilor) privind protecţia păsărilor sălbatice.

În România, propunerile pentru înfiinţarea de noi rezervaţii naturale, parcuri naţionale şi monumente ale naturii se fac de către Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor cu consultarea Academiei Române (Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii) şi a Comisiei Naţionale UNESCO (art. 34 din Legea protecţiei mediului). În anul 2002 existau un număr de 846 de arii protejate (din care: 53 de rezervaţii ştiinţifice, 11 parcuri naţionale, 231 de monumente ale naturii, 543 de rezervaţii naturale, 5 parcuri naturale şi 3 rezervaţii ale biosferei), cu o suprafaţă totală de 1448271 ha, reprezentând 6,8% din suprafaţa totală a ţării. Se prevede ca în anul 2013, ponderea ariilor protejate să crească la 15%.

Pentru o mai bună descriere a capitolului „Biodiversitate”, se impune construirea a cel puţin încă doi indicatori care să se refere la Diversitatea speciilor (13) şi Speciile ameninţate şi protejate (14). Aceştia vor veni în completarea celor prezentaţi, în următoarea etapă a proiectului.

AGRICULTURA

15. Suprafaţa fermelor care practică agricultura ecologică

Definiţie: ponderea suprafeţelor pe care se practică agricultura ecologică în totalul suprafeţei agricole. Agricultura ecologică poate fi definită ca un sistem de producţie care pune un accent deosebit pe protecţia mediului şi bunăstarea animalelor prin reducerea sau eliminarea utilizării îngrăşămintelor chimice, pesticidelor, promotorilor de creştere. În Uniunea Europeană, cadrul legislativ pentru practicarea agriculturii ecologice este dat de Reglementarea Consiliului 2092/91 şi amendamentele acesteia.

Relevanţa: agricultura ecologică este un sistem de practicare a agriculturii special conceput pentru a fi durabil din punct de vedere ecologic, fiind guvernat de reguli clare, verificabile. În contextul legislativ oferit de Reglementarea 2092/91, agricultura ecologică se deosebeşte de alte modalităţi de a practica agricultura prin aplicarea de standarde (reguli de producţie), proceduri de certificare (scheme obligatorii de inspecţie) şi un sistem specific de etichetare, care au determinat apariţia unei pieţe specifice, parţial izolată de celelalte pieţe de produse agricole.

Obiective: deşi Uniunea Europeană nu şi-a stabilit o ţintă precisă în ceea ce priveşte suprafeţele de teren pe care se practică agricultura ecologică,

un număr de state membre şi-au propus ca obiectiv pentru anul 2010 un procent de 10-20% din totalitatea terenurilor agricole (tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Obiective propuse de diferite ţări ale Uniunii Europene privind suprafeţele pe care se va practica agricultura ecologică

Ţara	Anul	Obiectiv
Austria	2004/2006	Cel puţin 105000 ha în 2004 şi cel puţin 115000 în 2006
Belgia	2010	10% suprafeţe cu agricultură ecologică
Danemarca	2005	10% suprafeţe cu agricultură ecologică, cu 20000 ha mai mult decât în 1999
Franţa	2005/2010	În 2010 Franţa să devină liderul european al agriculturii ecologice; Conversia a 1 milion ha şi 25000 fermieri până în 2005
Germania	2010	20% suprafeţe cu agricultură ecologică
Olanda	2005/2010	5% suprafeţe cu agricultură ecologică până în 2005, 10% până în 2010
Suedia	2005	20% suprafeţe cu agricultură ecologică
Regatul Unit	2005	10% suprafeţe cu agricultură ecologică
România*	2013	10% suprafeţe cu agricultură ecologică în 2013 faţă de 1% în 2004

***Notă**: * Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.*

***Sursa**: European Environment Agency – Core of set indicators.*

16. Îngrăşăminte chimice folosite în agricultură

Definiţie: indicatorul arată cantitatea de îngrăşăminte chimice consumată în agricultură (îngrăşăminte azotoase, fosfatice şi potasice) (tabelul nr. 8).

Relevanţă: este relevant în special prin raportare la suprafeţele pe care se aplică îngrăşămintele.

Tabelul nr. 8

Evoluţia cantităţilor de îngrăşăminte chimice utilizate în agricultură, în diferite ţări ale lumii, în perioada 1997-2002

mii tone

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UE (15)	17506	17463	17260	15663	15610	
Germania	2857	2938	3033	2743	2612	
Franţa	4989	4837	4753	4145	4178	
Italia	1758	1748	1784	1732	1681	
Suedia	310	294	290	282	287	
Ungaria	427	371	433	417	323	
Polonia	1700	1557	1526	1584	1557	

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bulgaria	200	169	123	152	157	
România[1]	315	360	237	304	327	
România[2]	404	383	331	342	369	326

***Notă**: România[1] EUROSTAT.*

România[2] Anuarul statistic al României, Institutul Național de Statistică, 2003.

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

TRANSPORTURILE

17. Cererea de transport de marfă

Definiție: indicatorul este definit ca raport între distanțele de transport al mărfurilor (tone-km) şi PIB (în prețuri constante 1995, exprimate în euro). Acesta include transportul pe şosele, cale ferată şi apele interioare. Transporturile pe cale ferată şi apele interioare includ mişcarea mărfurilor pe teritoriul național, indiferent de naționalitatea vehiculului sau vasului. Transportul pe şosele cuprinde deplasarea vehiculelor înregistrate în țara pentru care se face raportarea (tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Indicele volumului mărfurilor transportate, în diferite țări ale lumii, în perioada 1992-2003

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
UE (25)	:	:	:	100,0	99,2	101,2	101,6	100,9	100,8	99,8	100,6	99,7
UE (15)	92,6	92,1	95,5	100,0	99,9	101,2	102,5	102,3	102,6	101,9	102,4	100,6
Germania	91,3	90,1	94,4	100,0	98,1	100,4	102,1	104,4	104,3	104,8	103,6	104,5
Franța	97,1	92,8	96,3	100,0	100,0	101,0	101,1	104,1	101,0	97,8	95,6	93,7
Italia	91,1	86,8	89,1	100,0	105,2	103,2	106,8	100,9	102,1	100,9	102,7	93,4
Suedia	90,6	94,5	94,0	100,0	101,0	102,5	95,7	91,1	93,1	88,8	90,3	90,8
Ungaria	:	93,2	92,8	100,0	97,4	97,5	107,9	99,6	97,5	91,9	91,3	87,2
Polonia	:	:	:	100.0	97.9	97.2	92.2	85.1	82.9	79.0	78.1	78.4
SUA	94,4	95,0	97,4	100,0	99,8	96,1	94,3	93,4	91,5	90,6	:	:
Japonia	:	:	:	100,0	99,9	98,2	97,2	98,9	97,8	97,4	97,4	:
Bulgaria	90,2	104,5	104,2	100,0	97,2	100,3	81,7	67,3	31,8	33,3	33,2	35,0
România	100,8	92,2	94,8	100,0	97,8	104,8	83,7	71,5	77,6	81,7	90,1	95,4

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Relevanță: după sectorul energetic, transporturile constituie cel mai mare generator de emisii poluante. Tocmai de aceea evoluția distanțelor de transport, atât pentru mărfuri, cât şi pentru pasageri, reprezintă un indicator relevant pentru domeniul analizat.

Obiective: principalul obiectiv este modificarea structurii pe moduri de transport în sensul stimulării transporturilor pe calea ferată.

18. Cererea de transport de pasageri

Definiție: indicatorul este definit ca raport între distanțele de transport al pasagerilor (om-km) şi PIB (în prețuri constante 1995, exprimate în euro). Acesta include transportul cu autovehiculele, autobuzele şi trenurile. Toate informațiile iau în calcul deplasarea pe teritoriul național, indiferent de naționalitatea vehiculelor. Cu toate acestea, colectarea datelor nu este armonizată la nivelul Uniunii Europene (tabelul nr. 10).

Tabelul nr. 10

Indicele volumului transportului de persoane, în diferite țări ale lumii, în perioada 1992-2003

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
UE (25)	:	:	:	100,0	:	:	:	:	:	:	:	:
UE (15)	99,3	100,6	101,1	100,0	100,0	99,0	98,4	97,7	96,1	96,0	96,4	:
Germania	91,1	93,8	100,3	100,0	99,4	98,1	97,3	97,5	93,4	94,5	94,9	93,8
Franța	100,6	102,8	103,8	100,0	100,8	100,5	100,0	99,6	96,5	97,8	97,4	:
Italia	102,3	102,6	99,8	100,0	100,9	100,4	101,5	100,4	105,8	103,1	102,1	:
Suedia	105,8	106,6	101,9	100,0	99,3	97,3	94,8	93,3	90,7	90,8	91,5	:
Ungaria	106,5	101,2	100,7	100,0	99,1	95,7	92,2	90,1	87,0	84,0	82,3	:
Polonia	:	:	:	100.0	96.6	95.4	96.3	93.4	93,4	95,0	96,5	:
SUA	105,1	104,2	101,8	100,0	98,9	97,5	96,1	94,3	92,8	93,0	:	:
Japonia	:	:	100,9	100,0	99,4	98,5	100,6	100,9	98,5	99,0	99,1	:
Bulgaria	:	:	:	100,0	:	:	:	:	:	:	:	:
România	:	:	:	100,0	:	:	:	:	:	:	:	:

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Relevanță: după sectorul energetic, transporturile constituie cel mai mare generator de emisii poluante. Tocmai de aceea evoluția distanțelor de transport, atât pentru mărfuri, cât şi pentru pasageri, reprezintă un indicator relevant pentru domeniul analizat.

Obiective: principalul obiectiv este modificarea structurii pe moduri de transport în sensul stimulării transportului în comun.

19. Structura combustibililor utilizați în sectorul transporturi (în curs de elaborare)

SECTORUL ENERGETIC

Furnizarea unor servicii energetice corespunzătoare din punct de vedere calitativ, la prețuri acceptabile, în condițiile respectării normelor de protecție a mediului şi asigurării securității aprovizionării, în conformitate cu cerințele creşterii economice reprezintă o componentă primordială a dezvoltării durabile.

În acest sens, în capitolul 9 al „Agendei 21” se apreciază că „energia este esențială pentru dezvoltarea economică şi socială şi o mai bună calitate a vieții. Pe plan mondial, în condițiile tehnologice actuale şi ale creşterii permanente a cantităților de resurse utilizate, o mare parte a energiei este produsă şi consumată în mod nesustenabil. Necesitatea de a controla emisiile de gaze cu efect de seră şi de alte substanțe poluante impune sporirea eficienței producției, transportului, distribuției şi consumului de energie şi creşterea utilizării resurselor regenerabile de energie. Toate sursele de energie trebuie utilizate astfel încât să fie respectat mediul în ansamblul său”.

Deşi obiectivele dezvoltării durabile sunt foarte generale, este nevoie de un set de indicatori cuantificabili destinați măsurării şi monitorizării progresului către realizarea acestor obiective. Astfel, de la publicarea Raportului Brundtland, „Viitorul nostru comun”[1] în 1987 de către Comisia Mondială pentru Mediu şi Dezvoltare, diferite organizații naționale şi internaționale au început să elaboreze seturi de indicatori care să măsoare şi să evalueze aspectele dezvoltării durabile. Aceste eforturi au fost amplificate în urma adoptării, în 1992, a „Agendei 21”, prin care (în capitolul 40) se solicită statelor lumii, organizațiilor guvernamentale şi neguvernamentale internaționale să definească un sistem indicatori ai dezvoltării durabile. Începând din anul 1995, prin Programul de lucru al Națiunilor Unite privind indicatorii dezvoltării durabile[2] (*United Nations Work Programme on Indicators of Sustainable Development*) a fost elaborat un set-nucleu de indicatori referitori la dimensiunile ecologică, socială, economică şi instituțională ale dezvoltării durabile, care includ şi o serie de indicatori specifici domeniului energetic. Indicatori referitori la sectorul energetic au fost, de asemenea, definiți de OCDE[3] şi EUROSTAT[4].

La aceste eforturi se adaugă şi lucrarea Agenției Internaționale pentru Energie privind dezagregarea indicatorilor de eficiență şi utilizare a energiei pe diferite sectoare economice şi estimarea emisiilor de gaze cu efect de seră afe-

---

[1] The World Commission on Environment and Development, 1987: *Our Common Future,* Oxford University Press, London, United Kigdom.

[2] United Nations, 1996, *Indicators of Sustainable Development – Framework and methodologies, United Nations, New York; Division of Sustainable Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2000 Report of the Consultative Group to Identifz Themes and Core Indicators of Sustainable Development, New York, USA, 6-9 March.*

[3] OECD, 2000, Energy/Environment Indicators. În “Towards Sustainable Development Indicators to Measure Progress, Proceedings of the OECD Rome Conference, OECD, Paris, France.

[4] European Commission, 1999 “Integration – Indicators for Energy”, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.

rente[1]. De asemenea, în anul 1999, Agenția a inițiat Proiectul privind indicatorii dezvoltării durabile a energeticii[2].

20. Intensitatea energetică a economiei

Definiție: intensitatea energetică a economiei reprezintă raportul dintre consumul de energie primară şi produsul intern brut, pe perioada unui an. Consumul de energie primară se calculează ca sumă a consumurilor interne de cărbune, electricitate, țiței, gaze naturale şi resurse regenerabile de energie. Evoluția PIB se exprimă în prețuri constante pentru compensarea influențelor fenomenului inflației. Intensitatea energetică se exprimă în kgep/1000 euro (tabelul nr. 11).

Relevanța indicatorului: acest indicator arată ce cantitate de energie primară se foloseşte pentru a realiza o unitate de PIB şi relevă eficiența energetică generală a economiei respective, arătând nivelul tehnologic al acesteia. Indicatorul arată gradul de decuplare dintre consumul de energie şi creşterea economică, dar nu reflectă cauzele care determină evoluțiile înregistrate. Reducerea intensității energetice poate fi rezultatul pozitiv al îmbunătățirii eficienței energetice, modificării cererii de energie determinată de factori structurali, comportamentali sau tehnologici.

Obiective: în UE nu sunt stabilite valori-țintă ale intensității consumului de energie; alte obiective în domeniile protecției mediului sau energiei sunt influențate de sau influențează intensitatea energetică. Câteva dintre acestea sunt:

- obiectivul-indicativ pentru intensitatea consumului final de energie din UE, stabilit în Comunicarea din 1998 „Eficiența energetică în Comunitatea Europeană: către o strategie a utilizării raționale a energiei", COM (98) 248 finală, de reducere anuală cu 1% (peste reducerea care ar fi atinsă în condiții normale) a intensității consumului final de energie începând din 1998;
- obiectivele stabilite prin semnarea Protocolului de la Kyoto privind reducerea gazelor cu efect de seră;
- directiva propusă privind eficiența energetică a consumului final şi serviciile energetice, COM (2003) 739 finală, care stabileşte ca obiective pentru statele membre economisirea a 1% pe an din întreaga energie furnizată între anii 2006 şi 2012, comparativ cu scenariul *business-as-usual*.

---

[1] International Energy Agency, 1997," Indicators of Energy Use and Efficiency – Understanding the link between energy and human activity". OECD/IEA, Paris, France.

[2] International Energy Agency, 1999, "Indicators for Sustainable Energy Development", OECD/IEA, Paris, France.

Tabelul nr. 11

Evoluția intensității energetice în diferite țări ale lumii, în perioada 1991-2002

kgep/1000Euro

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UE (25)	:	:	239,89	213,34	230,39	234,98	227,58	224,16	217,10	211,58	212,91	209,86
UE (15)	216,22	212,21	212,90	207,31	206,74	210,82	204,72	203,11	197,75	193,29	194,41	191,69
Germania	194,40	186,47	187,75	181,82	179,31	184,17	179,83	175,88	169,32	165,50	168,89	165,65
Franța	207,65	202,60	206,45	194,36	198,84	207,43	198,69	198,13	191,67	190,32	191,75	189,57
Italia	194,03	195,40	193,92	187,29	192,42	190,11	189,01	191,36	190,87	186,93	183,96	184,17
Suedia	269,43	259,44	266,35	272,36	265,53	268,42	255,40	248,52	238,16	215,04	229,14	224,26
Ungaria	801,42	747,17	757,52	729,52	739,29	746,34	700,10	661,92	642,05	600,50	588,64	574,20
Polonia	1074,98	1619,25	1615,21	1064,83	961,94	972,12	876,88	788,92	726,54	675,83	669,22	650,07
SUA	387,74	383,99	381,52	374,15	369,13	365,34	353,59	341,91	338,31	334,20	338,00	331,00
Japonia	115,44	116,41	117,11	121,58	122,19	121,33	120,68	121,08	122,01	120,67	123,00	119,00
Bulgaria	2142,08	2134,28	2305,53	2192,15	2326,04	2543,78	2392,28	2250,68	1986,60	1900,65	1902,67	1781,33
România	2002,67	1915,23	1809,71	1645,39	1662,84	1716,56	1647,99	1563,38	1418,77	1455,26	1367,19	1266,54

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

În România, în Strategia națională în domeniul eficienței energetice (HG nr. 163/2004 publicată în Monitorul oficial, nr. 160 bis/24 februarie 2004), se preconizează o reducere cu 50% a intensității energetice (scenariul optimist), cu 40% (scenariul moderat), respectiv 30% (scenariul pesimist) până la sfârşitul anului 2015, pentru o dinamică estimată a PIB de 5,4% în perioada 2003-2015.

21. Structura consumului final de energie pe sectoare ale economiei

Definiție: consumul final de energie se referă la energia furnizată consumatorilor pentru toate modurile de folosire a energiei. Acesta se calculează ca sumă a consumurilor finale de energie din toate sectoarele de activitate (industrie, transporturi, agricultură, servicii, casnic) (tabelul nr. 12).

Structura consumului final de energie pe sectoare ale economiei exprimă ponderea diferitelor sectoare de activitate în consumul final de energie. Indicatorul nu cuprinde cantitățile de resurse utilizate în scop neenergetic şi pe cele utilizate pentru producerea altor combustibili. De asemenea, nu sunt cuprinse consumurile înregistrate în sectorul energetic şi pierderile în rețelele de transport şi distribuție. Indicatorul poate fi prezentat în două moduri: valori absolute şi relative.

Relevanța indicatorului: este un indicator energetic de relevanță maximă pentru evaluarea potențialului de conservare a energiei în diferitele sectoare de activitate. Acesta arată cererea sectorială de energie a țării. Deoarece structura pe sectoare a fiecărei economii diferă de la caz la caz, comparațiile între țări nu îşi au rostul. În această situație, de o mai mare relevanță poate fi compararea consumurilor finale ale sectoarelor exprimate în valori absolute (de exemplu în industrie, vezi tabelul nr. 13).

Tabelul nr. 12

Evoluția consumului final de energie în diferite țări ale lumii, în perioada 1991-2002

mii tep

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UE (25)	1029839	1011655	1015156	1005259	1026959	1069534	1059924	1069309	1071065	1071014	1096898	1082824
UE (15)	879386	873364	880463	874884	895895	933540	926128	942029	947204	950129	972631	959979
Germania	224161	218413	219341	215457	222342	230895	226131	224450	219934	213270	215174	210485
Franța	142103	143222	142890	137875	141243	148621	145654	150829	150719	151624	158652	152686
Italia	109883	110222	110464	108769	113563	114339	115335	118451	123073	123005	125625	125163
Suedia	30804	30704	32385	32952	33679	34603	34119	34251	34076	34532	33132	33668
Ungaria	18119	15835	15709	15550	15621	16200	15509	15598	15851	15799	16400	16915
Polonia	60124	59140	64374	61908	63360	66192	65224	60378	58843	55572	56198	54396
Bulgaria	12374	10897	10715	10804	11402	11520	9286	9904	8798	8578	8611	8695
România	26458	23725	21846	23821	25494	28307	27935	25321	21714	22388	22876	23247

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Tabelul nr. 13

Evoluția consumului final de energie în industrie în diferite țări ale lumii, în perioada 1991-2002

mii tep

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UE (25)	317149	306041	296295	297004	306185	306927	309457	304194	300499	311908	310561	306084
UE (15)	256370	250826	246788	249947	258743	258048	261537	260977	261911	270897	272033	268368
Germania	64652	61221	58013	58744	61951	60605	58394	57707	56540	58787	55762	55630
Franța	36075	36816	35599	34733	37049	37164	36425	36907	35581	36067	38237	36511
Italia	35157	35181	34172	35089	36283	35709	36741	35774	38198	39240	39272	39529
Suedia	11745	11358	11940	12062	12610	12848	13084	13073	13048	13610	12534	12683
Ungaria	5439	4397	4190	3902	3805	3958	3682	3666	3508	3490	3580	3749
Polonia	22733	20887	21704	21184	22720	24172	23946	21111	18450	18883	17358	16570
Bulgaria	6867	5597	4889	5339	6032	5938	4551	4675	3675	3637	3635	3484
România	15342	10805	9526	12306	13801	13556	12205	10036	8258	9017	9663	10595

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Obiective: în UE, propunerea de Directivă a Parlamentului European privind eficiența utilizării finale a energiei şi serviciile energetice (COM (2003) 739) prevede economii anuale de energie care vor conduce, în anul 2012 la economii de 6%. Fiecare dintre sectoarele de activitate vor contribui la realizarea acestui deziderat.

22. Structura consumului final de energie pe tipuri de combustibil

Definiție: structura consumului final de energie pe tipuri de combustibil arată contribuția fiecărui tip de combustibil (cărbune, produse petroliere, gaze naturale, energie nucleară, resurse regenerabile etc.) la asigurarea necesarului de energie. Indicatorul poate fi prezentat în două moduri: valori absolute şi relative.

Relevanța indicatorului: este un indicator energetic care descrie evoluția utilizării diferitelor resurse energetice. Impactul asupra mediului al folosirii fiecărei categorii de resurse este diferit.

Tabelul nr. 14

Evoluția consumului final de produse petroliere în diferite țări ale lumii, în perioada 1991-2002

mii tep

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UE (25)	440139	442324	446093	443893	447314	461018	461974	471862	473305	469234	480782	475218
UE (15)	407473	411998	416347	413390	417383	429568	428660	437582	438210	435461	446456	440448
Germania	103094	104825	106873	103692	104474	106417	105421	104586	101252	98052	100779	96206
Franța	67519	68888	69598	66624	68032	70779	69065	72380	71625	71428	76334	73815
Italia	53337	53392	52880	51322	53099	52994	53511	54563	57204	56146	57457	57239
Suedia	11818	12190	12089	12587	12567	12852	12519	12541	12507	12655	11202	11370
Ungaria	5142	4963	4471	4488	4147	4009	3865	4076	4279	4174	4152	4346
Polonia	9232	9546	10291	11024	11582	13152	14466	15167	16282	15436	15424	15080
Bulgaria	3067	2826	3131	3074	2893	2782	2330	3381	3282	2980	3071	3139
România	7580	6160	4956	5405	5371	6478	6985	6303	4744	5607	6192	6738

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Obiective: contextul internațional al alocării resurselor energetice are o importanță covârşitoare pentru analiza condițiilor utilizării acestora în industria energetică românească, o industrie dependentă de importuri.

Principale aspecte ce caracterizează situația asigurării cu energie a țărilor Uniunii Europene sunt:

- creşterea dependenței energetice de sursele externe de energie. Astfel, pe baza prognozelor existente, dependența de importuri va atinge în cca 20-30 de ani, în medie, 70% (90% pentru țiței, 70% pentru gaz şi aproape 100% pentru huilă);
- capacitatea extrem de limitată de a influența condițiile ofertei de energie;
- imposibilitatea de a răspunde provocării schimbărilor climatice, de a respecta angajamentele prevăzute în Protocolul de la Kyoto.

Procesul de acceptare a noi membri va accentua dependența energetică a Uniunii. Astfel, importurile de gaz ale țărilor candidate vor creşte de la 60, la 90% din cerere, iar cele de petrol de la 90, la 94%. Între timp, aceste țări care acum sunt exportatoare de cărbune, va trebui să importe 12% din necesar în perspectiva anilor 2020, sub impactul restructurării acestui sector.

23. Ponderea producției de electricitate din surse regenerabile în consumul total de electricitate

Definiție: indicatorul reflectă raportul dintre cantitatea de electricitate produsă cu ajutorul surselor regenerabile de energie şi consumul național brut de electricitate, calculat pe perioada unui an. Acesta măsoară contribuția surselor regenerabile de energie la asigurarea consumului național de energie electrică. Electricitatea generată din surse regenerabile cuprinde energia hidro, eoliană,

solară, geotermală şi pe cea generată cu ajutorul biomasei/deşeurilor. Consumul național brut de electricitate cuprinde energia electrică generată din toate sursele de energie, la care se adaugă importurile şi se scad exporturile (tabelul nr. 15).

Tabelul nr. 15

Evoluția ponderii producției de electricitate din surse regenerabile în consumul total de electricitate, în diferite țări ale lumii, în perioada 1992-2002 şi obiective pentru anul 2010

%

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2010
UE (25)	12,6	12,9	13,2	12,7	12,4	12,8	13,1	13,1	13,7	14,2	12,7	21,0
UE (15)	13,7	14,0	14,2	13,7	13,4	13,8	14,0	14,0	14,7	15,2	13,5	22,0
Germania	3,9	4,0	4,3	4,7	4,7	4,3	4,9	5,5	6,8	6,2	8,1	12,5
Franța	17,3	16,2	19,5	17,7	15,2	14,8	14,3	16,4	15,0	16,4	13,4	21,0
Italia	17,6	17,3	18,0	14,9	16,5	16,0	15,6	16,9	16,0	16,8	14,3	25,0
Suedia	52,9	52,8	42,7	48,2	36,8	49,1	52,4	50,6	55,4	54,1	46,9	60,0
Ungaria	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	1,1	0,7	0,8	0,7	3,6
Polonia	1,5	1,4	1,6	1,6	1,7	1,8	2,1	1,9	1,7	2,0	2,0	7,5
SUA	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Japonia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bulgaria	5.4	2.9	2.2	4.2	6.4	7.0	8.1	7.7	7.4	4.7	6.0	:
România	20.2	22.4	23.4	28.0	25.3	30.5	35.0	36.7	28.8	28.4	30.8	:

***Sursa**: EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.*

Relevanța indicatorului: în general, energia electrică provenită din surse regenerabile de energie este considerată ca fiind „ecologică", cu emisii de CO_2 pe unitatea de energie reduse. De asemenea, celelalte emisii de substanțe poluante sunt mai mici decât în cazul arderii combustibililor fosili. Excepție face arderea deşeurilor urbane care, datorită costurilor mari de separare, implică incinerarea unor amestecuri de deşeuri care pot include metale grele. Emisiile în atmosferă provenite din incineratoarele de deşeuri fac obiectul unor reglementări speciale care implică un control atent al emisiilor de cadmiu, mercur etc. Exploatarea resurselor regenerabile poate avea şi efecte negative asupra peisajelor, habitatelor şi ecosistemelor, însă acestea pot fi minimizate printr-o atentă alegere a amplsamentului centralelor.

Obiective: directiva inițială a UE privind promovarea electricității din surse regenerabile de energie pe piața internă de electricitate (2001/77/EC) stabilea pentru anul 2010 (tabelul) o țintă indicativă de 22,1% din consumul brut de electricitate a celor 15 (la acea vreme) state ale Uniunii, pentru electricitatea rezultată din surse regenerabile. Se solicită statelor membre să stabilească şi să îndeplinească anumite obiective în domeniu, conforme cu Directiva anterior menționată şi cu prevederile Protocolului de la Kyoto. Pentru noile state membre, obiectivele indicative sunt prevăzute în tratatele de aderare: ținta de 22,1% în anul

2010, stabilită inițial pentru cele 15 state membre, a devenit 21% pentru Uniunea formată din 25 de state.

În România, conform HG nr. 1535 din 12/18/2003 privind aprobarea Strategiei de valorificare a surselor regenerabile de energie (publicată în Monitorul oficial, nr. 8 din 01/07/2004), ponderea resurselor regenerabile va fi de 30% în anul 2010 (obiectiv ce ar trebui reconsiderat având în vedere valorile înregistrate în prezent).

DEŞEURILE

24. Ratele de recuperare şi reciclare a deşeurilor de ambalaje

Definiție: ponderea deşeurilor de ambalaje reciclate în totalul ambalajelor utilizate pe piață.

Relevanță: producția de ambalaje afectează mediul de la extracția resurselor din care se realizează, până la colectarea deşeurilor şi tratarea sau eliminarea acestora. Indicatorul oferă informații cu privire la cantitatea de deşeuri generate şi implicit la eficacitatea politicilor în domeniu.

Obiective: în UE, obiectivele sunt stabilite conform Directivei privind ambalajele şi deşeurile din ambalaje (tabelul nr. 16).

Tabelul nr. 16

Obiective stabilite de Uniunea Europeană în domeniul recuperării şi reciclării deşeurilor de ambalaje

	Obiective stabilite prin Directiva 94/62/EC	Obiective noi
Obiectiv privind recuperarea	Min. 50%, max. 65%	Min. 60%
Obiectiv privind reciclarea	Min. 25%, max. 45%	Min. 55%, max. 80%
Anul de realizare a obiectivului	30 iunie 2001	31 decembrie 2008

***Sursa**: European Environment Agency – Core of set indicators.*

În România, cantitatea totală de ambalaje introdusă pe piață în anul 2003 a fost de 892 820,26 tone, structura deşeurilor de ambalaje fiind următoarea: hârtie şi carton 26,5% (235 175, 53 tone); plastic 26,5% (236 456,58 tone); sticlă 23,5% (210 509,23 tone); metal 11,8% (104 654, 05 tone); lemn 11,7%.

Cantitatea de deşeuri de ambalaje din deşeurile colectate în anul 2003 a fost de 131 mii tone, ceea ce corespunde unei rate de reciclare de 26%. Raportat la întreaga cantitate de deşeuri introdusă pe piață în anul 2003, procentul de reciclare este de 14,6%.

Dacă se adaugă la această cantitate deşeurile de ambalaje colectate prin circuite separate prin achiziție directă acestea fiind în principal ambalaje din hârtie carton şi metal procentul de reciclare este de peste 21%. În aceste condiții, obiectivele stabilite de Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor sunt următoarele (tabelul nr. 17):

Tabelul nr. 17

Obiective pentru România în domeniul reciclării deşeurilor de ambalaje

%

	2003	2013
Creşterea ratei de reciclare a deşeurilor de ambalaje	21	55,1
Creşterea ratei de valorificare a deşeurilor de ambalaje	21	62

***Sursa**: Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.*

25. Cantitatea de deşeuri menajere generate, din care deşeuri menajere depozitate neconform

26. Numărul de depozite neconforme de deşeuri menajere

Definiție: cantitatea de deşeuri generate se exprimă în kilograme pe locuitor şi an.

Relevanță: deşeurile reprezintă o pierdere imensă atât de materiale, cât şi de energie. Cantitatea de deşeuri generate poate oferi o bună imagine asupra eficienței noastre ca societate, în special în relație cu utilizarea resurselor naturale şi cu tehnologiile de reciclare. Deşeurile menajere urbane constituie în general numai 15% din cantitatea totală de deşeuri generate, dar datorită complexității compoziției, aplicarea unui tratament ecologic este destul de complicată.

Obiective: în Uniunea Europeană a fost stabilit, prin cel de „Al cincilea plan de acțiune în domeniul mediului" un obiectiv de 300 kg deşeuri menajere pe locuitor, iar prin cel de-al şaselea plan nu a fost reînnoit acest obiectiv datorită insuccesului în realizarea obiectivului inițial.

În România se pune în mod acut problema modului de depozitare a deşeurilor menajere. Astfel, Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor şi-a propus ca obiective următoarele:

Tabelul nr. 18

Depozitarea deşeurilor menajere

	2003	2013
Numărul de depozite de deşeuri menajere neconforme	251	76
Scăderea cantității de deşeuri menajere depozitate neconform (milioane tone/an)	4,27	2,20

***Sursa**: Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.*

CAPITOLUL 12
RESURSELE UMANE

Silvia CIUCĂ, Speranța PÂRCIOG,
Cristina LINCARU, Luiza MLADEN, Eva MILITARU

A. Factori de influență şi scenarii de evoluție a ocupării în România, în perioada 2007-2013

Ocuparea forței de muncă exprimată în termeni atât absoluți, cât şi relativi (sub forma ratei/ratelor ocupării, precum şi în structură), este dependentă de mai mulți factori de influență, fiecare dintre aceştia imprimând tendințelor sale de evoluție o mişcare sensibil diferită, câteodată contradictorie. În acelaşi timp, este foarte posibil ca, în perioade diferite din punct de vedere istoric, ori în condiții diferite, unul dintre factorii de influență să acționeze mai puternic în timp ce alții să aibă o acțiune mai slabă.

Principalii factori de influență care pot acționa şi vor acționa, cu intensități şi de maniere diferite asupra ocupării forței de muncă în România în perioada acoperită de actualul plan național de dezvoltare vor fi:

- creşterea economică;
- rata inflației;
- evoluția productivității muncii, exprimată ca PIB/lucrător;
- evoluția cursului de schimb al valutei naționale, în raport cu valuta principalei piețe de expert, respectiv cu euro.

De regulă, creşterea economică respectiv continua expansiune a dimensiunilor economiei, exprimată prin principalul agregat macroeconomic, produsul intern brut, poate determina – sau cel puțin aşa ar trebui – la ritmuri constante şi suficient de ridicate o creştere în expresie absolută a ocupării şi chiar o creştere a ratei de ocupare, deşi, acest ultim indicator este dependent şi de structura pe grupe de vârste a populației totale şi a celei în vârstă de muncă.

Referindu-ne numai la dimensiunea absolută a ocupării, o perioadă de creştere economică susținută, chiar şi la ritmuri care în medie nu ar fi mai mari de 5-6% pe an ar trebui să determine anumite creşteri ale populației ocupate pe orizontul de prognoză, ce ar putea-o aduce pe aceasta la un nivel apropiat de 10 milioane de persoane. Totuşi, chiar într-un astfel de scenariu ce poate fi calificat ca unul optimist, de expansiune, acest nivel nu ar putea fi menținut decât pentru o perioadă limitată de timp, probabil până în jurul anului 2011, după care, presiunile competitive tot mai intense ar determina o nouă reducere în expresie absolută a ocupării, ceea ce ar aduce-o înapoi practic la nivelurile actuale, respectiv la circa 9 milioane de persoane ocupate.

Graficul nr. 1

Proiecții alternative ale ocupării, în expresie absolută, pentru intervalul 2004-2014, în funcție de variabila explicativă folosită pentru proiectare

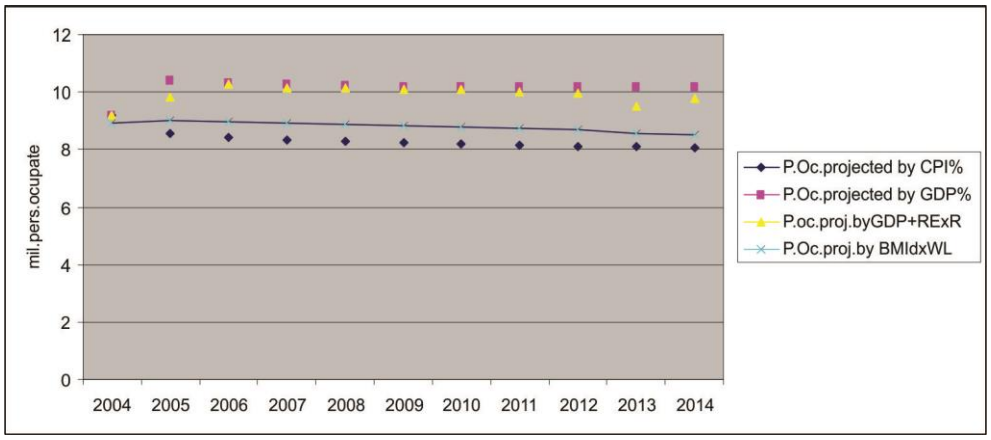

***Sursa**: INCSMPS, calculele făcute de dr. Cătălin Ghinăraru.*

***Legendă**:*

- *P. Oc. projected by CPI% = populația ocupată proiectată în funcție de rata inflației;*
- *P. Oc. projected by GDP% = populația ocupată proiectată în funcție de ritmul creşterii economice;*
- *P. Oc. proj. by GDP+RexR = populația ocupată proiectată în funcție de ritmul creşterii economice ajustat cu aprecierea/deprecierea „efectivă" a valutei naționale față de euro, respective aprecierea/deprecierea nominală „corectată" cu suma ratiei inflației şi creşterii de la un an la altul a salariului mediu brut pe economie;*
- *P. Oc. proj. by BMIdxWL = populația ocupată proiectată în funcție de evoluția productivității muncii exprimată la „standardul Big Mac" (creat şi dezvoltat de „The Economist") cu productivitatea muncii exprimată în „nr. de ore de muncă necesare în vederea cumpărării unui Big Mac".*

Acest *trend* optimist trebuie totuşi ponderat de faptul că, pentru întreaga perioadă de prognoză, se prevede menținerea în continuare, ca element fundamental al politicilor macroeconomice, a aşa-numitei „ancore monetariste", ceea ce presupune un control atent al inflației şi în genere al agregatelor monetare, spre a se preîntâmpina astfel orice „supraîncălzire" a economiei şi spre a se menține predictibilitatea variației prețurilor, astfel încât nivelul inflației să tindă către paliere compatibile cu aşa-numita „inflație non-accelerată". În acest fel, prin menținerea şi întărirea predictibilității variației prețurilor, este susținută predictibilitatea şi stabilitatea economiei în ansamblu, ca garanție a atragerii în primul rând a unor fluxuri masive de investiții directe. Totuşi, în acest mod, creditul nu va putea fi încurajat decât de o manieră limitată, ceea ce va greva asupra capacității creşterii economice de a genera ocupare.

O bună parte din investiții se vor orienta astfel către factorul capital, fapt de altfel necesar pentru economia românească şi pentru agenții economici. Acest tip de investiții, cel puțin în etapa inițială, va avea doar o capacitate redusă de generare de noi locuri de muncă. Astfel, dacă prognozăm pentru intervalul 2007-2013 ocuparea doar în funcție de țintele de inflație, chiar permițând o expectație de creştere a prețurilor ceva mai mare (cu cca 0,3-0,5 puncte procentuale) decât cea din prognoza oficială, totuşi, ocuparea intră pe un *trend* descendent, pentru întregul interval de prognoză.

Controlul agregatelor monetare şi astfel controlul inflației permite întradevăr creşterea economică constantă, dar, această creştere economică, date fiind restricțiile privind creditarea şi masa monetară în circulație (remonetizare moderată a economiei), nu mai este generatoare de creşteri de ocupare. Totuşi, în aceeaşi logică de prognoză, apare o modificare a structurii ocupării, în sensul reducerii continue a ponderii populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate, aproximativ cu un punct procentual pe an. Într-o anume măsură, desigur, acest fenomen compensează reducerea volumului absolut al ocupării.

Menținerea unei inflații strict controlate şi astfel crearea unei expectații mai puțin decât moderată de creştere a prețurilor va face ca, investițiile, chiar şi cele ce vor avea în vedere factorul de producție capital să nu fie foarte mari, întrucât agenții economici nu vor putea spera într-o recuperare rapidă a acestora prin transferul unei părți a costurilor investiționale în prețuri la utilizatorii finali, acestea neurmând să aibă creşteri foarte consistente de la o perioadă la alta. Creşterile de productivitate vor fi moderate, ceea ce va face ca un volum evident mai mare de *output* final să fie realizat cu un aport mai redus al factorului muncă, deci în condiții de reducere a ocupării.

Creşterile moderate de productivitate în condițiile reducerii permanente a expectațiilor de creştere a prețurilor vor duce la o reducere în volum a ocupării. Acest fapt este evident atunci când se proiectează ocuparea doar în funcție de rata inflației, indiferent de perioadă, exprimată în număr de ani consecutivi, care este luată în calcul pentru realizarea proiecției şi, de asemenea, indiferent de momentul de timp din trecut de la care pornesc seriile statistice. Astfel, indiferent de faptul că seriile de date folosite pornesc cu cca zece ani în urmă (1995), de la începutul tranziției (1990) sau chiar şi numai de la momentul atingerii „masei critice a progresului în tranziția de la plan la piață" (1999), *trend*-urile ocupării proiectată doar în funcție de evoluția ratei inflației, fixată normativ, rămân descendente.

Un alt aspect foarte important este acela al legăturii dintre ocupare şi productivitatea muncii. Teoretic vorbind, legătura dintre cele două variabile ar trebui să fie puternică şi directă, nivelul productivității urmând a determina *de facto* nivelul ocupării forței de muncă. Totuşi, în realitate, ocuparea nu este total determinată de productivitate. Avem astfel o parte, o fracție, din volumul ocupării care este determinat de productivitate, avem însă şi o altă parte din ocupare ce nu este direct legată de productivitate şi care formează un fel de

„balast” al ocupării sau altfel spus este vorba de acea ocupare de joasă productivitate sau de subocuparea relativă. Acest fenomen este practic prezent în toate economiile.

O economie cu o structură ca cea a României este predispusă la apariția unei zone relativ vaste de ocupare de slabă productivitate, respectiv de balast al ocupării. Astfel, dacă am calcula ocuparea în funcție de o măsură nonstandard dar extrem de relevantă a productivității, respectiv de numărul de ore de muncă pentru cumpărarea unui Big-Mac (ca şi etalon pentru produsele standard deci de mai înaltă productivitate, de regulă) atunci am observa o diferență semnificativă față de nivelul actual al ocupării, ce arată existența unei zone destul de vaste de ocupare de joasă productivitate, respectiv locuri de muncă precare, ce nu ar putea rezista presiunilor competitive ce se vor intensifica odată cu aderarea la UE şi care, în consecință, vor dispărea.

Graficul nr. 2

Evoluția populației ocupate pe intervalul 1997-2004, conform celei de-a doua “măsuri alternative” a ocupării, ocuparea conform LFS-AMIGO şi ocuparea în funcție de “productivitatea muncii la standardul Big Mac”

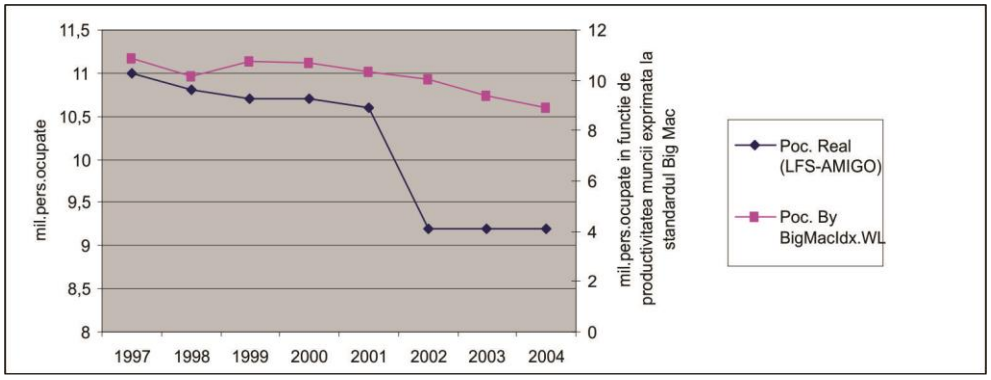

***Notă**: se poate observa „ruptura metodologică” creată de INS în anul 2002, corectată însă de „populația ocupată calculate în funcție de productivitatea la standardul Big Mac”, care reflectă mult mai corect, pe lângă „balastul” de ocupare cu productivitate redusă şi trendul „natural” de termen lung, legat de realitățile economice, exprimate prin productivitatea muncii raportată la un produs „standard”.*

***Sursă**: AMIGO-INS şi INCSMPS, calculele făcute de dr. Cătălin Ghinăraru.*

***Legendă**:*

- *P. oc. Real = populația ocupată cf. INS;*
- *P. oc. By BigMacIdx.WL = populația ocupată calculată în funcție de productivitatea muncii la standardul Big Mac.*

De asemenea, după aceeaşi măsură a productivității muncii, creşterile de productivitate, ce vor apărea (măsurat aici în număr de ore de muncă necesare

pentru cumpărarea unui Big Mac) vor fi de natură a reduce chiar şi ocuparea ce este direct legată de productivitate. Cu alte cuvinte, ocuparea va fi în declin, întrucât, creşterile de productivitate nu vor fi atât de mari încât să ducă la o „lărgire" (*economies of scale*) sau adâncire (*economies of scope*) semnificativă a pieței, ceea ce ar crea premisa generării de noi locuri de muncă, ci ele se vor concentra pe sporirea productivității şi a competitivității capacităților de producție deja existente. Desigur, există posibilitatea ca, în continuare, să se mențină un aşa-numit balast de ocupare sau o supraocupare relativă, ținând cont că, totuşi, structura economiei nu se modifică „peste noapte". Altfel spus, locurile de muncă de joasă productivitate nu vor dispărea imediat, ceea ce va atenua reducerea de ocupare. Această evidență este însă contradictorie şi – în cele ce urmează – vom încerca să explicăm de ce.

Aşa după cum este calculată productivitatea în prezent, respectiv ca productivitate a muncii în industrie (PIB/lucrător), ea ascunde faptul că o mare parte a populației ocupate a României lucrează de fapt în agricultura de subzistență, ceea ce face ca o măsură mult mai exactă a ocupării să fie aceea exprimată ca PIB/persoană ocupată, având la numitor raportul populației ocupate totale şi nu doar populația ocupată în industrie. Aceasta va face ca creşterile de productivitate să nu mai apară atât de mari de la un an la altul, ceea ce exprimă declinul mai lent al ocupării totale precum şi faptul că, în modelele ce proiectează ocuparea şi rata şomajului folosind numai rata inflației, se produce în continuare o reducere concomitentă a ocupării şi şomajului, pe fondul creşterii populației inactive. O economie cu productivitate scăzută, marcată în structura sa de existența unui vast sector de subzistență, permite retragerea în aparentă inactivitate a unui număr relativ ridicat de persoane în vârstă de muncă şi apte de muncă.

Se poate observa de altfel, că între *trend*-ul ocupării totale, exprimată în milioane persoane ocupate, calculat pe baza ecuației ce foloseşte în calitate de variabilă explicativă productivitatea muncii la standardul „Big Mac" (număr de ore de muncă pentru cumpărarea unui Big Mac) şi ocuparea totală, exprimată în milioane de persoane ocupate, calculată folosind drept variabilă explicativă rata inflației, apare o diferență semnificativă. Dacă în proiecția ocupării folosim drept variabilă explicativă doar rata inflației, atunci aceasta, respectiv ocuparea, urmează un *trend* permanent descendent, acompaniat însă de un *trend* descendent al ratei şomajului, ceea ce nu poate semnifica decât acumularea unei mase din ce în ce mai mari de persoane inactive în vârstă de muncă şi apte de muncă, fapt ce nu poate fi conform cu cerințele unei economii ce doreşte să performeze pe piața europeană.

În schimb, dacă vom calcula ocuparea folosind drept variabilă explicativă, măsura nonstandard a productivității menționată mai sus, dar care se referă la un produs standardizat, deci care oferă posibilități de maximizare a productivității muncii, atunci vom observa că acest *trend* nu mai este uniform descendent, ci urmăreşte creşterile de productivitate şi creşterea economică ce

rezultă din aceasta, permițând o stabilitate a ocupării la un nivel apropiat de cel actual, după care, către sfârşitul intervalului, apare un uşor declin, ce poate fi dat de faptul că, expunerea economiei la presiunile competitive din cadrul UE şi creşterile de productivitate domestică, vor începe să determine reducerea efectivă a „balastului de ocupare". În ambele cazuri însă, către finalul intervalului ar trebui ca ocuparea totală, exprimată în milioane de persoane, să fie mai mică cu o cifră cuprinsă între 500 de mii şi 1 milion. Marja atât de largă, este consecința existenței acestui „balast de ocupare" semnificativ din zona agriculturii de subzistență.

Un alt element deosebit de important din prisma evoluțiilor ocupării îl reprezintă cursul de schimb. Evoluția valutei naționale în raport în special cu valuta principalei noastre piețe de export respectiv cu euro, reprezintă un parametru important de competitivitate, care poate adăuga un plus ocupării sau poate, dimpotrivă, să contribuie la reducerea acesteia. Mişcările pot fi în acest sens semnificative. Astfel, o valută depreciată constant sau menținută constant pe un *trend* de depreciere, poate crea un avantaj competitiv important, chiar dacă de nivel scăzut pentru o economie națională.

Existența în sine a acestui avantaj, combinată în cazul României cu un cost scăzut al forței de muncă, în primul rând ca efect al nivelului redus al salariilor comparativ cu economiile ce constituie principala piață de export, pot permite menținerea competitivității, chiar şi în condițiile unui nivel redus al investițiilor productive, deci al unor creşteri reduse de productivitate. Astfel, se poate menține în continuare o ocupare peste nivelul permis de productivitatea muncii, fără ca acesta să afecteze competitivitatea.

În condițiile în care există şi o supraofertă de muncă şi deci presiunile în sensul măririi salariilor nu sunt exagerate, menținerea unui *trend* de depreciere poate ajuta la menținerea competitivității fără investiții majore şi totodată fără mişcări deosebite în ceea ce priveşte ocuparea. O dată însă ce valuta națională a intrat pe un *trend* de apreciere, acest avantaj începe uşor să dispară. În plus, aprecierea sau deprecierea efectivă nu rezultă doar din evoluțiile cursului de schimb, ci ele trebuie corectate cu rata inflației şi cu creşterile salariale, în special cu cele înregistrate la nivelul salariului mediu pe economie. Astfel, o depreciere aparentă, rezultată doar din evoluția cursului de schimb, poate fi, de fapt, o apreciere uşoară dacă o corectăm cu rata inflației, respectiv cu creşterea prețurilor interne şi cu creşterea salariilor. Cu alte cuvinte, avantajul rezultat din raportul valută națională/valuta principalei piețe de export este doar unul relativ.

Până acum, ținând cont atât de reducerea progresivă şi constantă a ratei inflației din ultimii ani, precum şi de faptul că salariul mediu cel puțin, nu a înregistrat creşteri majore, deprecierea valutei naționale a fost în măsură permanent să ofere exportatorilor şi în special celor din sectoarele cu valoare adăugată scăzută (textile, încălțăminte, siderurgie) ce au ponderea cea mai

ridicată în totalul exporturilor, un avantaj care a compensat atât creşterile de preţuri interne, cât şi creşterile de salarii.

Acest lucru nu se va mai putea însă întâmpla în intervalul de prognoză. Folosirea de către exportatori, de o manieră mecanică, a unei mişcări de tip *long*, deci a unei mişcări de cumpărare a valutei pieţei de export pe baza expectaţiei deprecierii valutei naţionale ca urmare a replicării acestei mişcări de către Banca Centrală nu mai este posibilă. De asemenea, este contraindicată investiţia pur speculativă în active imobiliare (terenuri şi construcţii), aceasta nefiind decât un alt canal de alimentare a inflaţiei. Mai mult decât atât, trebuie spus că moneda naţională, nu va putea şi nu avea cum să „scape" de tendinţa generală de apreciere a valutelor din spaţiul central şi est-european. Astfel, este evident că aprecierea leului sau, în extrem, deprecierea foarte modestă şi fluctuantă, combinată cu mişcarea de creştere a salariilor şi preţurilor interne, ambele inevitabile, vor eroda puternic avantajul competitiv oferit până acum de o valută constant depreciată.

Graficul nr. 3

Evoluţia ratei şomajului, proiectată pentru intervalul 2004-2014, în funcţie de diferite variabile explicative

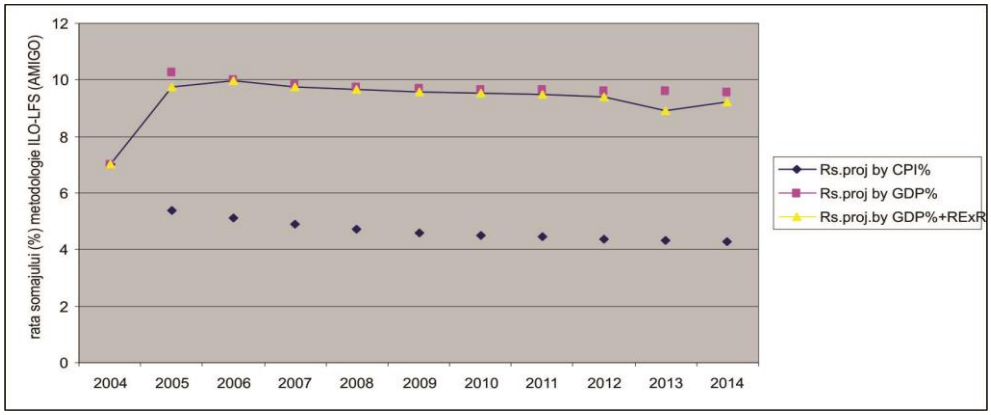

***Sursa**: INCSMPS, calculele făcute de dr. Cătălin Ghinăraru.*

***Legendă**:*

- *Rs. proj. by CPI% = rata şomajului proiectată în funcţie de rata inflaţiei;*
- *Rs. proj. by GDP% = rata şomajului proiectată în funcţie de ritmul creşterii economice;*
- *Rs. proj. by GDP%+RExR = rata şomajului proiectată în funcţie de ritmul creşterii economice ajustat cu aprecierea/deprecierea „efectivă" a valutei naţionale faţă de euro (conceptul de „depreciere/apreciere efectivă" este explicat în legenda graficului precedent).*

Aprecierea va duce, în mod inevitabil, la pierderea de locuri de muncă, în special în sectoarele ce foloseau acest avantaj competitiv de nivel scăzut. Astfel

evoluția ocupării, departe de a mai fi una lineară, va deveni una fluctuantă, urmărind evoluțiile deprecierii/aprecierii efective a valutei naționale, respectiv a evoluției cursului de schimb EURO/ROL, corectate cu rata inflației şi creşterile de la un an la altul ale salariului mediu brut. În anii în care aprecierea efectivă va fi relativ mare, ocuparea nu va putea evolua ascendent decât de o manieră incrementală. În anii în care aprecierea efectivă nu va mai fi atât de pronunțată, ocuparea va putea înregistra creşteri mai substanțiale.

Pe acest *trend* şi folosind un mecanism care ia în considerare drept variabile explicative ale ocupării creşterea economică, ca generator de noi locuri de muncă, corectată însă cu efectul aprecierii/deprecierii efective a valutei naționale față de valuta principalei sale piețe de export (euro), mişcarea uniform descendentă este înlocuită cu o fluctuație, ce permite uşoare creşteri ale ocupării, în special în perioada 2008-2010, urmate apoi de un uşor declin, ce aduce ocuparea totală, exprimată în milioane de persoane, aproape de nivelul actual. Totuşi, în acest scenariu, nu mai este posibilă menținerea unei rate a şomajului constant descendente, mişcarea economiei impunând revenirea pe piața muncii a unui număr important de persoane în vârstă de muncă şi apte de muncă, care, cel puțin aparent, s-au „retras" în inactivitate.

O parte dintre acestea îşi vor găsi un loc de muncă în timp ce o parte nu. Astfel rata şomajului va evolua către valori apropiate de 10%, ce ar reflecta de fapt mai bine realitățile efective ale pieței româneşti a muncii. Totuşi, trebuie să remarcăm că, în aceste condiții şi presupunând că *trendul* de apreciere efectivă nu va fi totuşi foarte puternic (practic deprecierea nominală se va relua din 2006-2007), un anume balast de ocupare se va menține, el fiind rezultatul folosirii în continuare a avantajelor comparative de nivel scăzut, deci a menținerii în continuare, atât în zona agriculturii, dar şi în sectoarele de industrie şi servicii a unor zone de productivitate scăzută şi foarte scăzută şi chiar de subocupare relativă.

Trebuie menționat în final că, şi în acest caz, creşterea ratei şomajului nu reprezintă o ipoteză ce va fi neapărat confirmată. Reducerea ratei şomajului sau menținerea acesteia la un nivel relativ staționar comparativ cu cel din prezent, poate fi posibilă, dată fiind migrația pentru muncă în străinătate. Doar în condițiile în care în fața acesteia apar obstacole cu adevărat importante, din partea în special a statelor de destinație ale acestui fenomen, doar atunci şi numai atunci, se poate considera că ipoteza unei creşteri a ratei şomajului față de nivelul actual, normală de altfel, ar deveni şi pe deplin realizabilă.

Evoluțiile veniturilor şi mai ales ale veniturilor salariale ca şi pentru veniturile formale şi cu grad înalt de predictibilitate, ele însele un indicator al predictibilității/stabilității generale a mediului economic şi de afaceri, se constituie într-o reflectare atât a condițiilor generale de pe piața muncii, a raporturilor ce se stabilesc între cererea şi oferta de muncă, dar şi într-o reflectare a politicilor

salariale şi de venituri în general, atât la nivel de corporaţie/întreprindere cât şi la nivel macro-economic.

Din această perspectivă, proiectarea evoluţiilor veniturilor salariale implică tratarea următoarelor arii problematice:

- evoluţia previzibilă a salariului mediu brut, principalele variabile explicative folosite pentru realizarea proiecţiilor, scenarii şi mecanisme posibile de evoluţie;
- evoluţia previzibilă a salariului minim brut pe economie, principalele variabile explicative folosite pentru realizarea proiecţiilor, scenarii şi mecanisme posibile de evoluţie, raportul dintre salariul minim şi cel mediu;
- potenţialul inflaţionist al creşterilor salariale şi raportul dintre creşterile salariale şi nivelul de referinţă constituit în mod convenţional de „suma productivităţii şi inflaţiei”;
- ponderea salariilor în totalul veniturilor disponibile ale gospodăriilor.

Abordând prima dintre problematicile enunţate, respectiv cea a evoluţiilor previzibile ale salariului mediu pe economie pentru intervalul 2004-2014, trebuie să spunem că, după ce mai bine de un deceniu, respectiv din 1990 şi până în 2002, salariul mediu brut exprimat în dolari s-a situat în jurul cifrei 100, la sfârşitul anului 2004, acesta ajunsese, exprimat tot în dolari la cursul de schimb al pieţei, la nivelul de 253. Cele mai importante creşteri s-au manifestat începând cu anii 2001-2002, pe fondul unei creşteri economice ale cărei ritmuri au fost din ce în ce mai ridicate de la un an la altul precum şi al reducerii progresive, tot de la un an la altul, a ratei inflaţiei.

Astfel, atât creşterea dimensiunilor economiei cât şi reducerea variaţiilor preţurilor de consum de la un an la altul (ceea ce s-ar traduce prin creşterea stabilităţii economice în condiţii de dezvoltare) au produs o mult aşteptată de altfel creştere a salariilor medii, apropiindu-le oarecum de nivelurile din celelalte ţări central şi est-europene, în mare majoritate membre ale UE, începând cu mai 2004. Dacă ar fi să continuăm acest *trend* şi mai ales dacă ar fi să proiectăm evoluţia salariilor medii brute pentru intervalul 2004-2014, doar în funcţie de principalul parametru al economiei româneşti, respectiv rata inflaţiei, folosind în acest scop o serie al cărei punct de început este în anul 1999, respectiv în anul în care a fost atinsă aşa-numita „masă critică a progresului în tranziţia de la plan la piaţă”, atunci, creşterile salariale ar fi mai puţin spectaculoase cel puţin pentru următorii 6-8 ani.

Proiectarea evoluţiei salariilor medii brute folosind ca variabilă explicativă rata inflaţiei, ne duce la o valoare a salariului mediu brut pe economie de cca 560 de dolari în jurul anilor 2010-2011. De abia după acest orizont de timp, deci către sfârşitul intervalului de prognoză, ca urmare a acumulării unui număr suficient de ani consecutivi de creştere economică şi inflaţie nonaccelerată,

nivelul salariului mediu brut ar începe să înregistreze o dinamică ceva mai accentuată, ceea ce ar duce la atingerea unui nivel de cca 1000-1030 de dolari către anii 2013-2014. Presupunând menținerea aceluiaşi raport între dolar şi euro (0,70-0,75), aceasta ar reprezenta cca 780-800 de euro, ceea ce ne-ar plasa cu aproximație către limita de jos a intervalul în care se găsesc actualmente salariile minime din țările ce formau până în mai 2004, UE-15.

În consecință, aceasta ar însemna menținerea pe întreaga perioadă luată în calcul a principalului nostru avantaj competitiv, respectiv costurile scăzute ale factorului muncă, rezultat cu precădere al nivelului scăzut al salariilor. Practic, România s-ar situa din acest punct de vedere în aceeaşi poziție comparativ cu celelalte țări din Uniunea Europeană, devansând probabil doar Bulgaria. Scenariul de față nu este neverosimil, el fiind unul în care exportatorii şi în special cei din ramurile cu valoare adăugată redusă ar avea de câştigat întrucât, el ar permite menținerea principalului nostru avantaj competitiv şi în consecință menținerea piețelor de expert din Uniunea Europeană chiar şi în condițiile unei concurențe acerbe din partea producătorilor asiatici ori a celor din spațiul CSI.

De asemenea, un astfel de scenariu ar corespunde realității efective de pe piața românească a muncii, caracterizată printr-o supraofertă relativă şi o cerere insuficientă şi neatractivă. Aceasta ar face ca, teoretic cel puțin, angajatorii să poată creşte productivitatea şi volumul de *output*-uri fără să fie necesară o creştere în acelaşi ritm a salariilor. O astfel de evoluție, ar fi similară celei dintr-o serie de țări asiatice care dispun, ca şi România, de o forță de muncă abundentă şi oarecum bine educată şi în consecință creşterile de productivitate şi în mod logic şi de *output* nu trebuie neapărat urmate şi de creşteri de salarii sau în orice caz, acestea pot să fie mai mult decât moderate. Chiar şi luând în considerare valurile de pensionări anticipate din ultimul deceniu al secolului XX, precum şi îmbătrânirea generală a populației, totuşi, populația în vârstă de muncă a României se va găsi la un maxim istoric pentru perioada de prognoză.

Pe piața muncii se află şi generațiile născute în anii 1967-1970 (cele mai numeroase din perioada postbelică) şi au intrat recent generațiile relativ numeroase născute în anii ’80 ai secolului XX. În consecință, pe intervalul de prognoză, penuria de ofertă de muncă nu este prevăzută. Cu toate acestea, nu trebuie pierdut din vedere potențialul migratoriu, fapt ce ar putea crea o „penurie relativă” la nivelul ofertei de muncă, ce s-ar putea accentua în anii următori. Acest fapt în sine va determina practic o presiune asupra cererii de muncă, care va fi nevoită să transfere o parte din câştigurile de productivitate către factorul muncă, fapt ce va fi vizibil în dinamica salariului mediu. Astfel, datorită actorului exogen „migrația pentru muncă în străinătate”, precum şi datorită avantajului comparativ „proximitate geografică în raport cu principala piață de export” şansele de realizare a unui astfel de scenariu, în care creşterile de productivitate şi implicit de *output* nu ar fi însoțite şi de creşteri salariale semnificative, scad simțitor.

Această ipoteză ne conduce către cel de al doilea scenariu de evoluție salarială, în care proiectarea acestora nu mai este realizată doar în funcție de rata de inflație, de altfel în continuă şi marcantă reducere pe tot intervalul de prognoză şi planificare strategică, ci ia în considerare transferul unei părți din câştigurile de productivitate către factorul muncă şi de aici reflectarea unei fracțiuni din acestea în dinamica salariului mediu. Astfel, mecanismul de proiectare este modificat uşor, cu punctul de pornire al seriei variabilei exogene acelaşi an 1999, al atingerii „masei critice a progresului în tranziția de la plan la piață", dar adăugând la variațiile induse de această variabilă explicativă, 1% din productivitatea muncii exprimată ca PIB/lucrător (persoană ocupată).

Astfel, o mică fracție din câştigurile de productivitate înregistrate în fiecare an sunt transferate asupra factorului muncă, simulând astfel practic efectul asupra pieței muncii al migrației pentru muncă în străinătate, fenomen care, dacă ținem cont de evidența empirică istorică provenind din alte state ce au intrat în Uniune la un nivel de dezvoltare sensibil mai scăzut decât cel al „nucleului dur franco-german plus țările din BENELUX", va continua cel puțin pe parcursul intervalului de prognoză, cel mai probabil la aceleaşi niveluri ca şi în prezent. Folosind acest mecanism, salariul mediu brut ar atinge o valoare de aproximativ 700 de dolari sau echivalentul a aproximativ 500 de euro la orizontul anilor 2009-2011.

Această variantă de prognoză este convergentă cu mai multe aprecieri (privind nivelul salariului mediu brut), realizate de diverşi analişti economici şi publicate ca atare în diverse materiale de specialitate către sfârşitul anului precedent (2004). Folosind în continuare acest mecanism de proiectare, salariul mediu brut ar atinge un nivel de aproximativ 1400 de dolari la orizontul anilor 2013-2014, respectiv cca 1000 de euro, în condițiile în care s-ar păstra actualul raport de schimb dintre dolar şi euro. Aceasta ar plasa salariul mediu brut prognozat pentru România la acea dată (2013-2014), la limita superioară a intervalului în care erau salariile minime din țările ce formau până la 01.05.2004 UE (UE-15), în anii 2002-03.

Desigur, acest scenariu este unul optimist. Deşi, chiar şi în acest caz, salariile românilor ar fi tot cele mai mici din Europa (ceea ce ar păstra într-o oarecare măsură, avantajul competitiv al salariilor scăzute), ele ar duce totodată la o creştere sensibilă a veniturilor salariale ale românilor, cel puțin la nivelul mediei salariale. Acest fapt în sine ar marca un punct decisiv în creşterea semnificativă a gradului de solvabilitate al cererii interne, în realizarea efectivă a rolului ei de motor al creşterii economice, în dezvoltarea unei piețe domestice real-solvabile, atractivă pentru investitori prin puterea ei de cumpărare de bunuri şi servicii şi în reducerea dependenței excesive față de exporturi, ceea ce ar duce implicit la reducerea unor vulnerabilități economice specifice țărilor mai slab dezvoltate (cu o piață domestică slab dezvoltată).

Trebuie totuşi spus că acest scenariu, de altfel foarte favorabil şi dezirabil, se poate realiza doar în condițiile în care țintele inflaționiste sunt cu adevărat atinse, iar expectația de creştere a prețurilor nu este nici măcar cu o fracție de punct procentual mai mare decât cea din prognozele Băncii Centrale. Altfel, proiecția arată riscul unui puternic derapaj, respectiv al creării unui „balon de săpun" inflaționist, ce ar putea antrena o cădere masivă a economiei.

B. Priorități naționale de dezvoltare, corelate cu politicile de dezvoltare ale Uniunii Europene

Principalele provocări de natură generală, care vor influența evoluția pieței muncii pe termen lung şi care trebuie luate în considerație în elaborarea strategiei de dezvoltare, sunt legate de:

- evoluția demografică defavorabilă, respectiv procesul continuu şi lent de scădere a populației României (spor natural negativ şi sold negativ al migrației externe). Impactul pe termen scurt va fi reducerea numărului populației active şi îmbătrânirea forței de muncă. Acest aspect va crea o povară pentru sistemul de asigurări sociale şi de pensii. În acest sens, creşterea ratei de participare a forței de muncă la activitatea economică va deveni o prioritate strategică pentru dezvoltarea pieței muncii;
- obiectivele UE de creare a celei mai competitive economii, bazate pe cunoaştere, cu locuri de muncă mai multe şi mai bune, înalt coezivă social. Crearea societății bazate pe cunoaştere va accentua necesitatea utilizării tehnologiilor informaționale şi de comunicație, precum şi folosirea lor pe scară largă în economie. În acest sens, o prioritate strategică pentru dezvoltarea pieței muncii va fi reprezentată de formarea profesională în domeniul tehnologiilor electronice pentru toți cetățenii, în acord cu cerințele societății bazate pe cunoaştere.

Dezvoltarea economiei bazate pe cunoaştere presupune, de asemenea, o creştere constantă a cunoştințelor profesionale. De aceea, trebuie reconsiderate condițiile de organizare a muncii şi posibilitățile de reconciliere între învățarea pe parcursul întregii vieți şi muncă, precum şi între viața profesională şi familie. Noile tehnologii ale informației solicită o nouă calitate a muncii – condiții de muncă mai bune, precum şi o protecție şi o siguranță socială în creştere. De aceea stabilirea şi dezvoltarea unui cadru legislativ şi instituțional care să asigure o combinație optimă între flexibilitatea şi securitatea muncii va deveni o prioritate a dezvoltării pieței muncii.

Pe lângă provocările de natură generală, trebuie luate în considerare şi evoluțiile probabile ale pieței muncii (trecute în revistă în paragraful anterior).

C. Obiective strategice

1. Asigurarea ocupării depline.

2. Creşterea calității şi productivității muncii.

3. Creşterea coeziunii şi incluziunii sociale.

Corespunzător acestor obiective strategice, principalele domenii de intervenție avute în vedere sunt enumerate în continuare.

Pentru obiectivul strategic 1: asigurarea ocupării depline:

- măsuri active şi preventive pentru şomeri şi persoane inactive;
- măsuri de creştere a veniturilor din ocupare;
- crearea de locuri de muncă şi dezvoltarea spiritului antreprenorial;
- promovarea îmbătrânirii active;
- promovarea adaptabilității şi mobilității pe piața muncii.

Pentru obiectivul strategic 2: creşterea calității şi productivității muncii:

- promovarea dezvoltării capitalului uman şi a învățării pe tot parcursul vieții;
- rentabilizarea muncii şi crearea de stimulente corespunzătoare.

Pentru obiectivul strategic 3: creşterea coeziunii şi incluziunii sociale:

- promovarea integrării şi combaterea discriminării persoanelor dezavantajate pe piața muncii;
- asigurarea egalității de şanse;
- reducerea disparităților regionale privind ocuparea.

Principalele măsuri pe domeniile majore de intervenție

- **Obiectivul strategic 1: „Asigurarea ocupării depline”**

1.1. Măsuri active şi preventive pentru limitarea şomajului şi creşterea participării pe piața muncii

Pentru îmbunătățirea participării pe piața muncii se va acționa în vederea dezvoltării economice şi a creării de locuri de muncă durabile prin:

- creşterea ponderii sumelor alocate măsurilor active în PIB. Sumele alocate vor fi dirijate pentru finanțarea politicilor active în acele zone şi sectoare de activitate care stimulează angajatorii în crearea de noi locuri de muncă şi diversificarea programelor speciale pentru zone defavorizate;
- creşterea continuă a calității serviciilor de ocupare oferite şi externalizarea către sectorul privat a anumitor servicii şi în mod special a celor de mediere a muncii, de informare şi consiliere individuală a persoanelor în căutarea unui loc de muncă;

- asigurarea de oportunități pentru un nou început profesional personalizat pentru toți şomerii, în mai puțin de 12 luni de la intrarea în şomaj, prin acompaniament social (în special pentru tineri, înainte de a împlini 6 luni de şomaj şi adulților înainte de 12 luni de şomaj);
- extinderea programelor de formare profesională continuă oferite în cadrul întreprinderilor prin dezvoltarea parteneriatelor sociale cu angajatorii şi susținerea programelor de formare profesională a salariaților pentru prevenirea riscului de şomaj şi a creşterii performanțelor profesionale individuale;
- dezvoltarea parteneriatelor în cadrul comunităților locale, având ca scop generarea de oportunități de creştere a ocupării prin implicarea tuturor actorilor la nivelul comunităților locale;
- diversificarea acordurilor contractuale de muncă, inclusiv cu privire la timpul de lucru, favorizând progresul în carieră şi un mai bun echilibru între viața profesională şi viața de familie;
- monitorizarea pieței muncii prin crearea unei rețele de coordonare inter-instituțională, în care evoluțiile sunt evaluate periodic;
- modernizarea sistemului de monitorizare şi evaluare a programelor de ocupare în vederea calculării indicatorilor statistici utilizați la nivelul UE ;
- dezvoltarea unui sistem de evaluare periodică a impactului măsurilor active, în vederea adaptării continue a programelor de ocupare la nevoile pieței muncii.

De asemenea, se va acționa prin acordarea de facilități care să ducă la încurajarea muncii în sistem formal, în special prin:

- continuarea măsurilor de scădere a cotelor de contribuții de asigurări sociale prin aplicarea unei politici fiscale care să încurajeze munca în sistemul formal;
- extinderea unor programe de formare profesională pentru persoanele care îşi desfăşoară activitatea în mediul rural prin susținerea financiară a acestora;
- extinderea facilităților de stimulare a angajării prin subvenționarea locurilor de muncă durabile, pentru categorii dezavantajate pe piața muncii (persoane cu handicap, persoane în vârstă de peste 45 ani, tineri absolvenți ai instituțiilor de învățământ, femei);
- creşterea graduală a salariului minim brut pe țară;
- ajustarea cadrului juridic privind sistemul de asistență socială, prin prevederea unor facilități care să încurajeze munca în sistem formal;

- reformarea elementelor restrictive din legislație privind ocuparea care afectează dinamica pieței muncii şi ocuparea acelor categorii de persoane care întâmpină dificultăți de acces pe piața muncii;
- extinderea unor scheme de creditare pentru IMM-uri în vederea creării de noi locuri de muncă şi corelarea programelor de creditare a tuturor instituțiilor cu atribuții în domeniul dezvoltării şi înființării de IMM-uri.

1.2. Măsuri de creştere a veniturilor din ocupare

Un alt domeniu important de acțiune este cel al politicii de venituri pentru stimularea ocupării prin:

- creşterea salariului minim pe economie în concordanță cu menținerea unui nivel decent de trai şi în corelație cu creşterea productivității muncii. Stabilirea nivelului salariului minim pe economie va avea în vedere de asemenea, păstrarea unui raport optim între salariul minim şi salariul mediu astfel încât distribuția salarială între ramuri şi între salariați cu pregătire diferită să contribuie la creşterea motivației muncii şi la creşterea productivității;
- reducerea nivelului taxelor şi a impozitelor pe muncă astfel încât costul total al forței de muncă să devină atractiv pentru investitori şi să permită crearea unui număr sporit de locuri de muncă, reducerea dimensiunilor sectorului informal şi menținerea echilibrului bugetar;
- îmbunătățirea condițiilor şi procedurilor de salarizare în sectorul public (instituții publice, regii autonome, companii naționale) prin stabilirea de principii unitare de salarizare şi prin introducerea unor criterii de performanță specifice sectorului public. Crearea unui cadru consensual în procesele de negociere a salariilor şi eficientizarea sistemelor de negociere colectivă.

1.3. Crearea de locuri de muncă şi dezvoltarea spiritului antreprenorial

În vederea susținerii creării de locuri de muncă, principalele măsuri privesc:

- îmbunătățirea cadrului de reglementare şi eliminarea barierelor administrativ-birocratice care determină costuri suplimentare nejustificate la înființarea şi în timpul funcționării întreprinderilor, trecerea la societatea informațională şi îmbunătățirea sistemului de evaluare şi control al impactului reglementărilor, asigurarea transparenței deciziilor, acțiunilor şi măsurilor luate pentru dezvoltarea mediului de afaceri şi a întreprinderilor mici şi mijlocii;

- dezvoltarea întreprinderilor inovative prin stimularea parteneriatelor cercetare-dezvoltare-inovare, creşterea cheltuielilor de cercetare-inovare în cadrul firmei sau în afara acesteia;
- dezvoltarea serviciilor suport pentru IMM (servicii *on-line* pentru facilitarea accesului la informațiile publice legate de dezvoltarea afacerilor şi relația cu administrația publică;
- asigurarea accesului nediscriminatoriu al întreprinderilor mici şi mijlocii la programele de susținere a sectorului; identificarea şi promovarea celor mai potrivite acțiuni menite să crească accesul IMM la diferite surse de finanțare;
- îmbunătățirea cadrului instituțional şi a dialogului permanent public-privat, care să asigure elaborarea şi implementarea politicilor şi măsurilor coerente pentru stimularea dezvoltării IMM;
- promovarea folosirii instrumentelor financiare nontradiționale (de exemplu, capitalul de risc, capitalul inițial şi rețelele *business angels*) în rândul firmelor mici.

Pentru promovarea culturii antreprenoriale, principalele măsuri vor trebui să aibă în vedere:

- sprijinirea accesului la programele de instruire pentru dezvoltarea aptitudinilor antreprenoriale; diversificarea temelor de instruire în cadrul curriculei de învățământ în care se predau elemente de formare antreprenorială a tinerilor atât în învățământul de bază, cât şi liceal şi universitar;
- dezvoltarea programelor pentru instruirea antreprenorială a tinerilor absolvenți neîncadrați în muncă şi a şomerilor, prin recalificare şi/sau formare continuă;
- crearea de parteneriate publice-private între întreprinzători, administrațiile publice locale şi unitățile de învățământ;
- sprijinirea accesului întreprinzătorilor la serviciile de consultanță pentru demararea unei afaceri;
- implicarea mass-media în promovarea unei noi atitudini antreprenoriale.

1.4. Promovarea îmbătrânirii active prin:

- creşterea graduală a vârstei de pensionare şi limitarea pensionărilor anticipate prin implementarea unor măsuri flexibile de stimulare a angajatorilor;
- cuprinderea în cursuri de formare profesională continuă, cu prioritate, a persoanelor în vârstă de peste 45 ani prin adaptarea planurilor de

formare profesională la nevoile care apar pe piața muncii şi prin dezvoltarea unor abilități profesionale a grupurilor vizate;

- acordarea de stimulente angajatorilor care încadrează în muncă pe perioadă nedeterminată persoane în vârstă de peste 45 ani sau persoane care mai au 3 ani până la îndeplinirea vârste de pensionare;
- întărirea parteneriatului social şi dezvoltarea unor programe de formare profesională continuă a angajaților cu cofinanțare patronat (angajator) – bugetul asigurărilor sociale de stat.

1.5. Promovarea adaptabilității şi mobilității pe piața muncii:

- revizuirea şi, dacă este cazul, reformarea elementelor restrictive din legislația privind ocuparea forței de muncă care afectează dinamica pieței muncii şi ocuparea acelor categorii de persoane care întâmpină dificultăți de acces pe piața muncii; susținerea diversității acordurilor contractuale şi de muncă, inclusiv cu privire la timpul de lucru, favorizând progresul în carieră, un echilibru mai bun între viața profesională şi de familie şi între flexibilitatea şi securitatea muncii;
- preocupare permanentă pentru asigurarea de condiții de muncă mai bune, incluzând sănătatea şi protecția muncii, reducerea substanțială a ratei de incidență a accidentelor de muncă şi a bolilor profesionale; dezvoltarea sistemului de prevenire, supraveghere şi control al bolilor profesionale în scopul îmbunătățirii condițiilor de muncă;
- anticiparea şi un management pozitiv al tranziției economice şi al procesului de restructurare economică;
- facilitarea mobilității forței de muncă şi creşterea adaptabilității acesteia, prin îmbunătățirea accesului la informații privind locurile de muncă vacante;
- sprijinirea creşterii responsabilității sociale a marilor companii, dezvoltarea dialogului social.

- **Obiectivul strategic 2: „Creşterea calității şi productivității muncii”**

2.1. Promovarea dezvoltării capitalului uman şi a învățării pe tot parcursul vieții

Prioritățile pentru dezvoltarea capitalului uman sunt:

A. Identificarea nevoilor de formare cu focalizare pe competențele de bază.

B. Dezvoltarea parteneriatului în formarea profesională continuă.

C. Asigurarea resurselor adecvate formării profesionale continue.

D. Facilitarea accesului la formarea profesională continuă.

E. Promovarea formării profesionale continue.

F. Asigurarea calității sistemului de formare profesională continuă.

A. Identificarea nevoilor de formare cu focalizare pe competențele de bază

Pentru această prioritate sunt importante următoarele direcții de acțiune:

- dezvoltarea practicii de gestiune previzională a calificărilor prin elaborarea de scenarii de evoluție a pieței muncii pe termen mediu;
- transpunerea cererii de competențe de bază în programe de formare;
- dezvoltarea şi creşterea calității serviciilor de informare şi consiliere privind cariera în sensul autoevaluării şi evaluării nevoilor de formare.

B. Dezvoltarea parteneriatului în formarea profesională continuă se va realiza prin:

- promovarea parteneriatului dintre autoritățile publice, partenerii sociali şi alți actori relevanți, la nivel central şi local, în vederea fundamentării, elaborării şi implementării politicilor şi strategiilor de formare profesională continuă, creşterea numărului de actori implicați în facilitarea accesului la formarea profesională continuă, atât în sistemul formal, cât şi în cel non-formal şi informal, inclusiv prin asigurarea resurselor necesare formării;
- implicarea partenerilor sociali şi a altor actori relevanți la definirea/validarea calificărilor, a standardelor ocupaționale şi a programelor-cadru de formare profesională continuă contribuind astfel la asigurarea transparenței calificărilor şi a consistenței certificatelor;
- implicarea actorilor relevanți în promovarea, corelarea, finanțarea, derularea şi monitorizarea programelor/proiectelor/planurilor de acțiune care au ca obiect formarea profesională continuă; asigurarea coerenței abordărilor şi a utilizării raționale a resurselor disponibile;
- implicarea partenerilor sociali şi a altor actori relevanți la asigurarea calității formării profesionale continue şi la asimilarea modelului european al calității în formarea profesională continuă; asigurarea calității proceselor de autoevaluare, de evaluare externă a furnizorilor de formare şi de examinare a absolvenților;
- dezvoltarea cooperării la nivel local/regional pentru identificarea nevoilor de formare şi pentru facilitarea accesului la formare; dezvoltarea şi implementarea conceptului de „regiune a învățării”;
- apropierea mediului de învățare de mediul de producție şi de cel ştiințific, prin dezvoltarea cooperării între furnizorii de formare, întreprinderi, unitățile de învățământ superior şi de cercetare;
- consolidarea, raționalizarea şi profesionalizarea structurilor de dialog social la nivel național, local/regional şi sectorial, atribuindu-le în mod

judicios un statut consultativ sau decizional, corespunzător rolului asumat;

- dezvoltarea cooperării la nivel european şi internațional în domeniul formării profesionale continue, valorificând programele europene dedicate formării profesionale continue.

C. Asigurarea resurselor adecvate formării profesionale continue

- asigurarea transpunerii în practică a cadrului legislativ de stimulare a finanțării formării profesionale continue;
- implicarea partenerilor sociali în finanțarea formării profesionale continue;
- extinderea rețelei de furnizori de formare profesională;
- măsuri de schimbare a percepției cu privire la cheltuielile pentru formare de la costuri la investiții.

D. Facilitarea accesului la formarea profesională continuă

- diversificarea şi flexibilizarea accesului la oferta de formare profesională continuă şi flexibilizarea accesului;
- stimularea angajatorilor pentru formarea personalului propriu în vederea creşterii şi diversificării competențelor profesionale ale persoanelor încadrate în muncă; măsuri de stimulare a valorificării învățării;
- crearea de oportunități de formare profesională continuă cât mai aproape de beneficiari, în propriile comunități, sprijinite de TIC, cu costuri rezonabile pentru beneficiarii de formare;
- îmbunătățirea accesului la formare profesională în mediul rural;
- creşterea participării la programele de formare profesională a persoanelor în căutarea unui loc de muncă;
- extinderea rețelei de centre de formare profesională a adulților, a ANOFM, modernizarea şi dotarea centrelor existente;
- monitorizarea evoluției accesului la formare profesională continuă.

E. Promovarea formării profesionale continue

- măsuri de promovare a beneficiilor formării profesionale continue în ceea ce priveşte creşterea accesului la un loc de muncă;
- implicarea mass-media şi a partenerilor sociali în promovarea formării profesionale continue;
- Monitorizarea implementării strategiei pentru dezvoltarea formării profesionale continue.

F. Asigurarea calității sistemului de formare profesională continuă

- Creşterea calității în formarea continuă poate fi asigurată prin:

- crearea unui sistem național unitar al calificărilor pentru calificările de la nivelul 1 la 5;
- dezvoltarea de standarde ocupaționale care descriu competențele, de către partenerii sociali, ca bază pentru definirea calificărilor;
- implementarea sistemului național unitar de formare, evaluare şi certificare bazat pe competențe;
- modularizarea formării profesionale care să permită ajustarea programelor de formare în concordanță cu nevoile pieței muncii şi cu aşteptările beneficiarilor;
- dezvoltarea competențelor-cheie (utilizarea IT, limbi străini, abilități antreprenoriale şi competențe sociale);
- implementarea sistemului de evaluare şi certificare a competențelor dobândite pe cale nonformală şi informală;
- implementarea modelului european de asigurare a calității;

- asigurarea bunei funcționări a sistemului național de formare, evaluare şi certificare a formatorilor;
- introducerea metodelor inovative de predare bazate pe tehnologia informației.

2.2. Rentabilizarea muncii şi crearea de stimulente corespunzătoare

- asigurarea unui raport optim şi echitabil între salariul minim şi salariul mediu astfel încât distribuția salarială între ramuri şi între salariați cu pregătire diferită să contribuie la creşterea motivației muncii şi a productivității muncii;
- stimularea valorificării învățării pentru creşterea productivității muncii;
- creşterea gradului de aplicare a măsurilor de descurajare a recurgerii la folosirea muncii informale.

- **Obiectivul strategic 3: „Creşterea coeziunii şi incluziunii sociale”**

3.1. Promovarea integrării şi combaterea discriminării persoanelor dezavantajate pe piața muncii

Măsuri pentru tineri:

- adaptarea sistemului de învățământ la cerințele pieței muncii printr-o abordare globală a sistemului de învățământ cu nevoile pieței muncii pentru a se asigura tranziția de la şcoală la muncă astfel încât să se evite riscul de şomaj;
- extinderea şi flexibilizarea sistemului de stimulare a angajatorilor în vederea încadrării în muncă a tinerilor prin acordarea de facilități în funcție nivelul de studii ale absolvenților de învățământ;

- extinderea rețelei de centre de informare şi consiliere privind orientarea în carieră prin elaborarea unor programe personalizate astfel încât să existe posibilitatea orientării fiecărei persoane către un loc de muncă adaptat aptitudinilor şi pregătirii profesionale.

Măsuri pentru şomerii de lungă durată:

- asigurarea participării la cel puțin o măsură activă de stimulare a ocupării în primele luni de şomaj evitându-se astfel intrarea în şomaj de lungă durată;
- asigurarea unui acompaniament social personalizat pentru dezvoltarea unor abilități şi competențe profesionale pentru şomerii de lungă durată;
- dezvoltarea programelor de formare profesională în meserii solicitate pe piața muncii prin implicarea tuturor actorilor cu atribuții în domeniu.

Măsuri pentru persoanele cu handicap:

- întărirea şi dezvoltarea capacității instituționale pentru oferirea serviciilor de calitate tuturor persoanelor cu handicap cu potențial lucrativ restant;
- dezvoltarea centrelor de informare şi consiliere pentru persoane cu handicap pentru mărirea şanselor de ocupare în locuri de muncă adecvate tuturor tipurilor de handicap;
- facilitarea accesului la toate formele de învățământ.

Măsuri pentru persoanele de etnie rromă:

- reducerea abandonului şcolar în rândul persoanelor de această etnie;
- creşterea ponderii persoanelor de etnie rromă încadrate în muncă, în totalul persoanelor programate a fi încadrate;
- extinderea programelor de formare profesională a adulților, adresate persoanelor de etnie rromă, în meserii tradiționale;

Măsuri pentru integrarea imigranților:

- asigurarea accesului pe piața forței de muncă al străinilor care au dobândit o formă de protecție în România;
- dezvoltarea capacității de ocupare şi creşterea şanselor găsirii unui loc de muncă pentru străinii care au dobândit o formă de protecție în România;
- prevenirea şi combaterea discriminării imigranților pe piața forței de muncă.

3.2. Asigurarea egalității de şanse

Măsurile preconizate pentru asigurarea egalității de şanse pot fi clasificate în două grupe principale:

- măsuri generale orientate către crearea bazei legale şi instituţionale pentru garantarea egalităţii de şanse şi de tratament între femei şi bărbaţi pe piaţa muncii şi înfiinţarea structurilor instituţionale pentru implementarea şi monitorizarea politicilor privind egalitatea de şanse;
- măsuri specifice adaptate nevoilor grupurilor de femei şi bărbaţi care se confruntă cu discriminări pe piaţa muncii.
  - Creşterea gradului de ocupare a femeilor prin măsuri active de stimulare a ocupării în domenii precum serviciile şi noile tehnologii IT şi măsuri privind reconcilierea vieţii profesionale cu viaţa de familie.
  - Facilităţi pentru angajatorii care reîncadrează în muncă a salariaţii, femei şi bărbaţi, după efectuarea concediilor de maternitate sau/şi de îngrijire a copilului până la vârsta de 2 ani.

3.3. Reducerea disparităţilor regionale privind ocuparea

În acest sens:

- vor fi promovate condiţii favorabile pentru activitatea în sectorul privat şi investiţii în regiunile slab dezvoltate;
- se va asigura ca susţinerea naţională în regiunile slab dezvoltate prin concentrarea investiţiilor în capitalul uman şi în educaţie, precum şi într-o infrastructură adecvată;
- va fi consolidată poziţia documentelor strategice în domeniul dezvoltării regionale în sensul stabilirii priorităţilor politicii de ocupare a forţei de muncă;
- vor fi dezvoltate strategiile de ocupare regionale cu implicarea activă a partenerilor sociali, a autorităţilor administraţiei publice locale şi a ONG-urilor;
- va fi încurajată autonomia autorităţilor locale, prin lărgirea competenţelor şi a responsabilităţilor, proces care trebuie însoţit de adâncirea procesului de descentralizare a implementării bugetului de stat;
- se va dezvolta capacitatea administrativă a autorităţilor locale, pentru a putea promova şi implementa proiecte specifice în vederea accesului la fondurile structurale;
- vor fi încurajate organizaţiile patronale de la nivel local şi/sau regional în elaborarea şi implementarea proiectelor în domeniul politicii sociale şi a ocupării forţei de muncă;
- dezvoltarea IMM-urilor din sectoarele productive şi de servicii;
- susţinerea investiţiilor în formarea profesională pentru asistarea autorităţilor locale în realizarea noilor lor competenţe în domeniul formării profesionale.

CAPITOLUL 13
PRIORITĂȚI DE DEZVOLTARE ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII

Aurelia MARCU

Prioritățile de dezvoltare în domeniul sănătății pentru perioada 2007-2015 şi mai ales obiectivele cuantificabile sunt legate direct de rezultatele care vor fi obținute în urma implementării diverselor strategii ale Ministerului Sănătății elaborate în cadrul reformei sistemului de sănătate. Cele mai importante şi complexe au fost lansate în anii 2003 -2004 şi merg până în 2010-2015. Dintre acestea enumerăm următoarele:

- Strategia națională pentru prevenirea şi controlul infecțiilor cu transmitere sexuală, aprobată în 2003, cu implementare în perioada 2003-2006. Strategia națională de sănătate publică, capitolul 3, secțiunea 7, dezvoltă obiectivele strategice şi activitățile legate de bolile cu transmitere sexuală, până în 2015.
- Planificarea şi reglementarea sistemului de servicii de sănătate – studiu realizat în cadrul proiectului Băncii Mondiale R0/4568 în colaborare cu GVG transformată în HG 1088/2004 – pentru aprobarea Strategiei naționale privind serviciile de sănătate şi a Planului de acțiune pentru reforma sectorului de sănătate, publicată în MO nr. 696/3 august 2004; orizontul de implementare 2013-2014.
- Strategia națională de sănătate publică – aprobată prin Ordinul ministrului Sănătății nr. 923/2004, publicat în MO, nr. 662/26 iulie 2004 orizontul acestei strategii fiind anul 2015.
- HG 1342/2004 – Strategia națională pentru supravegherea, controlul şi prevenirea cazurilor de infecție cu HIV/SIDA în perioada 2004-2007, publicat în MO, nr. 865/22 septembrie 2004. Obiective strategice şi activități în acest domeniu până în 2010-2015 găsim în Strategia națională de sănătate publică.

În aceste condiții, nu dispunem de datele necesare pentru a elabora obiective cuantificabile.

În cadrul analizei de situație şi a analizei SWOT am putut identifica problemele din sistem care ar putea duce către problemele prioritare.

1. În domeniul guvernanței

- continuarea dezvoltării cadrului legal în domeniul organizării serviciilor şi furnizorilor de asistență medicală;
- ameliorarea sistemului de informații din domeniul sănătății;
- dezvoltarea şi implementarea sistemelor organizaționale de conducere a spitalelor, pentru creşterea eficienței acestor unități;

- dezvoltarea unui sistem modern de acreditare a furnizorilor de servicii de sănătate;
- dezvoltarea de sisteme adecvate de management al calității.

2. În domeniul finanțării

- ameliorarea finanțării sistemului de sănătate prin creşterea ponderii din PIB alocate sistemului şi identificarea unor resurse suplimentare;
- creşterea resurselor alocate serviciilor primare, serviciilor ambulatorii şi internărilor de „o zi" efectuate la nivelul spitalelor;
- dezvoltarea de noi mecanisme de finanțare a spitalelor;
- menținerea (stoparea creşterii) costurilor produselor farmaceutice;
- definirea detaliată a pachetului de servicii acoperit din asigurările sociale de sănătate;
- dezvoltarea asigurărilor private de sănătate şi asigurarea transparenței în generarea şi utilizarea fondurilor de către acestea.

3. În domeniul îmbunătățirii capacităților şi eficienței lor

- îmbunătățirea distribuției resurselor umane – prin acordarea de stimulente practicienilor din zonele izolate şi subdezvoltate;
- dezvoltarea de modele de îngrijiri medicale adaptate nevoilor populației din zonele rurale şi izolate;
- dezvoltarea de modele de îngrijiri medicale adaptate nevoilor grupelor populaționale defavorizate;
- continuarea reconversiei şi restructurării resurselor spitaliceşti utilizate sub nivelul optim.

4. În domeniul infrastructurii

- reabilitarea fizică a clădirilor în care se desfăşoară activități medicale;
- modernizarea maternităților şi a serviciilor de neonatologie;
- modernizarea sistemelor medicale de urgență.

5. În domeniul sănătății publice

- extinderea obiectivelor programelor de prevenire a îmbolnăvirilor şi de promovare a sănătății;
- dezvoltarea setului de bază al indicatorilor de sănătate în concordanță cu recomandările UE.

6. În domeniul satisfacției consumatorilor

- dezvoltarea de programe de informare şi comunicare cu privire la drepturile şi obligațiile asiguraților;
- dezvoltarea de programe de informare şi comunicare cu privire la criteriile de evaluare a calității actului medical;

Prioritățile de dezvoltare enumerate mai sus vor fi abordate într-o primă etapă prin activități în următoarele planuri:

- îmbunătățirea serviciilor de asistență medicală acordată mamei şi copilului prin:

- asigurarea, până în anul 2008 pentru toate gravidele, asistenței pre/intra şi postnatală de calitate în cadrul asigurărilor sociale de sănătate;
- reducerea până în anul 2012 a ratei de mortalitate maternă cu 10% față de valoarea anului 2006;
- reducerea până în anul 2015 a unui nivel de 10/oo a ratei de mortalitate infantilă;
- scăderea până în anul 2010 cu 50% a prevalenței malnutriției protein-calorice la copilul sub 1 an;
- reabilitarea până în anul 2012 a tuturor maternităților şi secțiilor de neonatologie;

• dezvoltarea sistemelor de medicină de urgență prin:
  - reabilitarea şi dotarea tuturor serviciilor de primiri urgențe de la nivelul spitalelor până în anul 2012;
• îmbunătățirea accesului la servicii medicale primare în zonele rurale şi în zonele urbane de mici dimensiuni:
  - identificarea zonelor defavorizate – până în 2007;
  - identificarea problemelor cu care se confruntă medicii de familie în zonele defavorizate şi includerea soluționării acestora pe lista priorităților – până în 2008;
  - dezvoltarea infrastructurii necesare pentru reducerea cu 50% a deficitului de acoperire a zonelor defavorizate – 2011;
• îmbunătățirea finanțării sistemului de sănătate:
  - mărirea ponderii finanțării pentru sănătate pe baza unei creşteri planificate a procentului din PIB, alocat anual cu o țintă a creşterii de 0,3% din PIB pe an, până la un nivel de referință de 8% din PIB, până în 2014;
  - dezvoltarea, până în 2009, a planurilor naționale de contabilitate pentru sistemul de sănătate compatibile cu cele din UE;
  - creşterea până în 2012 cu 50% a ponderii cheltuielilor alocate serviciilor primare de sănătate în raport cu 2007 şi asigurarea condițiilor ca medicii de familie să utilizeze aceste fonduri.

BIBLIOGRAFIE

Boutelier, R., Gassman, O., Zedtwitz, M.V., *Managing Global Innovation, Uncovering the Secrets of Future Competitiveness,* Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York, 1999.

Brockhoff, K., Chakrabarti, A. K., Hauschildt, J. (eds.), *The Dynamics of Innovation. Strategic and Managerial Implications,* Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York, 1999.

Commission Européenne, *La politique industrielle dans une Europe élargie.* Communication au Conseil, au Parlement Européen, au Comité Economique et Social et au Comité des Régions, Bruxelles, le 11.12.2002, COM(2002) 714 final.

Commission of the European Communities, *2003 Regular Report on Romania's Progess Towards Accession* [COM(2003) 700 final].

Commission of the European Community, *Enlargement Strategy Paper: Report on progress towards accession by each of the candidate countries,* Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2000, 2001, 2002.

Consiliul Concurenței, *Raport anual 2002,* Bucureşti, 2003.

Croitoru, L., Russu, C., Târhoacă, C., van Zon, H., *Industrial Policy of Romania from the Perspective of the EU Accession: Neutrality vs. Selectivity,* Pre-Accession Impact Study No. 13, PHARE Project RO 9907-02-01, Institutul European din România, Bucureşti, 2002.

Dinu, M. (coordonator), Mereuță, C., Ciupagea, C., Țurlea, Geomina, Oncescu, Carmen, Ardelea, D., *Sistemul de companii. Diagnostic structural,* în Colecția „Economia României", Editura Economică, Bucureşti, 2001.

Dinu, M., *Economia României. Întreprinderile mici şi mijlocii. Cu ce ne integrăm?,* Editura Economică, Bucureşti, 2002.

Drăgulănescu, N.G., Broché, I., Vaucelle, B., Impactul transpunerii sistemului calității din UE în anumite sectoare industriale din România, Pre-accession Impact Studies, Institutul European din România, Bucureşti, 2003.

European Commission, 2004 Regular Report on Romania's progress towards accession.

European Environment Agency, Core of set indicators, www.eea.int.

EUROSTAT, www.europa.eu.int/comm/eurostat.

Fingleton, J., Fox, E., Neven, D., Seabright, P., *Competition Policy and the Transformation of Central Europe,* The Centre for Economic Policy Research, London, 1996.

Gros, D., Steinherr, A., *Winds of Change. Economic Transition in Central and Eastern Europe,* Longmans, London, 1995.

Iancu, A., *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial,* Editura Expert, Bucureşti, 2002.

Iancu, A., *Politici industriale alternative, piața şi integrarea în Uniunea Europeană,* în: Oeconomica, nr. 2/2001, Societatea Română de Economie, Institutul Român pentru Libera Inițiativă, Bucureşti, 2001.

Institutul de Economie a Industriei, *Ajustări structurale în perspectiva integrării României în structurile economice ale Uniunii Europene,* Probleme economice, nr. 6-7/1999, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 1999.

Institutul Național de Statistică, Anuarul statistic al României, 2003.

Marina Bădileanu, Economia protecției mediului, Ed. Sylvi, 2001.

Mereuță, C., Ciupagea, C. (coordonatori), *Politica industrială a României. Orizont 2000-2005,* Contract Ministerul Cercetării şi Tehnologiei nr. 1902/1998/I, Bucureşti, 1998.

Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, Interpretarea datelor de raportare a ambalajelor şi deşeurilor de ambalaje pentru anul 2003.

Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, www.mappm.ro.

Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, Strategia națională privind schimbările climatice pentru România, 2005-2007, versiunea a doua, 17 februarie 2005.

Organization for Economic Cooperation and Development, *Industrial Policy în OECD Coutries: Annual Report,* Paris, 1993-2002.

Porter, M., *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance,* The Free Press, New York, 1985.

Porter, M., *The Competitive Advantage of Nations,* The Free Press, New York, 1990.

Russu, C., *Politica industrială a României. Experiențe comunitare şi imperative pentru industria românească,* în: Politica industrială în perspectiva aderării la Uniunea Europeană, Academia Română, Grupul de reflecție Evaluarea Stării Economiei Naționale ESEN-2: Un proiect deschis, Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană, Secția de Ştiințe Economice, Juridice şi Sociologie a Academiei Române, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 2001.

Russu, C., *Provocările globalizării şi capacitatea de răspuns a industriei româneşti,* în: Oeconomica, nr. 3/2001, Societatea Română de Economie, Institutul Român pentru Libera Inițiativă, Bucureşti, 2001.

Sandu, Steliana, *Inovare, competență tehnologică şi creştere economică,* Editura Expert, Bucureşti, 2002.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), *The Competitive Corporations, Industrial Corporations and Industrial Restructuring in Developing Coutries,* UN, New York, 2000.

Voiculescu, D., Mereuță, C., *Analiza de competitivitate a economiei româneşti,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1999.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 218/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

CURSUL DE SCHIMB DE ECHILIBRU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CURSUL DE SCHIMB DE ECHILIBRU

Traducere, adaptare şi note de lectură
de Nagy Agnes la o disertație a dr. Nagy Naomi,
Central European University

CUPRINS

1. INTRODUCERE 207

2. TEORIA MODELĂRII CURSULUI DE SCHIMB A MONEDEI 209

3. FUNDAMENTE TEORETICE ALE MODELULUI BEER 215
   3.1. Criterii în alegerea modelului 215
   3.2. Modele ale cursului de schimb de echilibru 216
   3.3. Ecuația modelului BEER 219

ANEXĂ 223

REFERINȚE 225

1. INTRODUCERE[1]

În societate atât politicienii cât şi participanții de pe piață sunt foarte interesați să estimeze cursul real de schimb de echilibru al unei monede şi determinanții lui, precum şi să dezvolte măsuri viitoare pentru cunoaşterea abaterii reale a monedei față de echilibru.

- Din punctul de vedere al politicienilor, o monedă supraevaluată în mod substanțial poate să pună în primejdie sustenabilitatea deficitului de cont curent, creşterea datoriei externe şi a riscului posibilelor atacuri speculative. Se crede că o monedă supraevaluată inhibă creşterea economică. (Melecky şi Komarek, 2003).
- Din punctul de vedere al participanților de pe piață, abaterile cursului de schimb efectiv au un efect nefavorabil asupra veniturilor importatorilor şi exportatorilor.

Supraevaluarea potențială ar trebui să fie o preocupare importantă a economiilor în tranziție, ca şi în cazul României, dat fiind gradul lor mare de deschidere, în termeni de exporturi şi importuri ca proporție a GDP (*Gross Domestic Product* – produsul național brut) şi din cauza procesului de recuperare susținut de exporturi. Pentru participanții viitori la zona euro este chiar mult mai importantă evaluarea cursului de schimb de echilibru real nu doar la momentul intrării, dar şi în anii apropiați momentului adoptării monedei euro, pentru a oferi monedei stabilitatea cerută de criteriile de la Maastricht. Deoarece România candidează pentru statutul de membru al Uniunii Europene cu perspective de a intra în zona euro în primii ani ai aderării, determinarea cursului de schimb de echilibru este o problemă viabilă.

Determinarea cursului de schimb de echilibru este un domeniu vast şi plin de controverse al literaturii internaționale de specialitate. Astfel, au fost dezvoltate mai multe modele în ultimii ani, modele care, împreună cu progresele realizate prin aplicarea metodelor econometrice, pot furniza estimări ale diferitelor tipuri de cursuri de schimb de echilibru, ținând seama de diferite intervale de timp.

Modelul utilizat în acest studiu este abordarea comportamentală dezvoltată de Clark şi MacDonald [1997, 1998, 2000], un model care are ca scop captarea mişcărilor cursurilor de schimb de echilibru şi care nu doar determină nivelul echilibrului pe termen lung. Aceasta este o abordare generală a modelării cursului de schimb, astfel ea este potrivită, din motive tehnice, pentru economii

[1] În acest caiet este prezentată sinteza tezei de disertație susținută de Nagy Naomi, într-o traducere specială realizată de Nagy Agnes pentru Centrul de Cercetări Financiare şi Monetare "Victor Slăvescu".

în tranziție ca şi în cazul României. Deoarece nu necesită ipoteze normative privitoare la durabilitatea soldului contului curent sau al elasticității comerciale, care ar fi greu de îndeplinit, BEER este considerată a fi cea mai potrivită abordare pentru modelarea cursului de schimb de echilibru a monedei.

2. TEORIA MODELĂRII CURSULUI DE SCHIMB A MONEDEI

Prima lucrare care a folosit abordarea comportamentală pentru modelarea cursului de schimb a fost lucrarea de referință a lui Clark şi MacDonald [1997] în care se obțin estimări BEER pentru dolar, marcă şi yen pentru perioada 1975Q1-1993Q2. În acest studiu autorii folosesc metodele răspunsurilor impulsurilor, cât şi o metodă Johansen de estimare a sistemului variabilelor de cointegrare şi se găsesc relații semnificative şi pe termen lung între variabile.

Într-o altă lucrare aparținând lui Clark şi MacDonald [2000] este prezentată filtrarea modelului BEER de la componentele tranzitorii ale factorilor economici pentru dolarul canadian şi lira sterlină în datele anuale ale perioadei 1960-1997. Prin această metodă Maeso-Fernández et al. [2001] obțin estimări ale abaterilor pentru cursul de schimb real efectiv euro pentru perioada 1975-1998 folosind date trimestriale.

În ultimii ani au apărut foarte multe lucrări care prezintă estimări BEER. Astăzi putem găsi estimări ale cursului de schimb de echilibru calculate pe baza acestei abordări pentru aproape fiecare țară. Dar deoarece metodele econometrice de testare a cointegrării au fost îmbunătățite, tot mai multe lucrări se bazează pe procedurile de estimare ARDL (Pesaran şi Shin, 2001) şi DOLS (Stock şi Watson, 93). Se susține că metodele ARDL au proprietăți mai bune în ceea ce priveşte eşantioanele mici şi nu sunt sensibile la ordinea integrării variabilelor. ARDL este metoda folosită de Pattichis [2005] et al. pentru estimarea cursului de schimb de echilibru a lirei cipriote, folosind date trimestriale din 1980-2000, ajungând la concluzia că nu se poate găsi nici o abatere semnificativă şi persistentă în ceea ce priveşte această monedă.

De asemenea, Komarek şi Melecky [2005] au folosit estimări ARDL şi DOLS în studiul cursului de schimb de echilibru pentru coroana cehă, folosind o arie extinsă de factori economici ca variabile explicative, obținând o medie de 7% a supraevaluării coroanei în perioada 1994-2004.

Égert [2004] investighează evoluția cursului de schimb de echilibru a trei țări din sud-estul Europei, Bulgaria, Croația şi România, inclusiv în Rusia, Ucraina şi Turcia, printr-o abordare a fluxului de capital, conform căreia adevăratul curs de schimb bazat pe CPI poate să fie legat de diferențialul productivității duale şi de activele externe nete. De asemenea, el foloseşte metoda de estimare ARDL şi DOLS pentru datele panel. Principalul scop al acestui studiu este să determine dacă nivelurile cursului de schimb real corespund nivelurilor de bază ale productivității. Estimările seriilor de intervale de timp astfel obținute prezintă un grad ridicat de eterogenitate în aceste țări şi nu sunt foarte robuste. Totuşi ele dezvăluie rolul important al productivității şi al activelor externe nete. Égert [2005] pune aceeaşi întrebare referitoare la abaterea în termeni de productivitate, obținerea valorilor abaterii pentru țările individuale menționate mai sus în aceeaşi abordare a stoc-fluxului de capital, realizând trei tehnici alternative de cointegrare:

Engle-Granger, ARDL şi DOLS. În România Égert [2005] arată că productivitatea, şi implicit efectul B-S, a avut, într-adevăr, efect în perioada studiată, dacă excludem agricultura de la variabilele productivității.

Această problemă este foarte importantă pentru țările aflate în tranziție, după cum argumentează Égert, Halper şi MacDonald [2004] în lucrarea lor de referință referitoare la modelarea cursului de schimb în economiile de tranziție. Deoarece inițial toate economiile de tranziție prezintă o subevaluare crescută în termeni de PPP(*Purchasing Power Parity*), iar estimările coeficientului referitoare la variabilele diferențialurilor productivității sunt negative, ducând la aprecierea reală a monedei, ei sugerează că economiile de tranziție pot fi subevaluate inițial atât în termeni de PPP cât şi în termeni de productivitate. În aceşti termeni, subevaluarea în termeni de PPP poate fi văzută ca subevaluare a echilibrului, dacă reflectă o diferență între nivelurile de productivitate. Dar, de asemenea, se prea poate ca prețurile să nu reflecte diferențele reale de productivitate şi astfel cursul de schimb să fie supraevaluat sau subevaluat în termeni de productivitate, aşa cum este arătat în figura 1.

Figura 1

Aprecierea tendinței referitoare la cursul de schimb real de echilibru

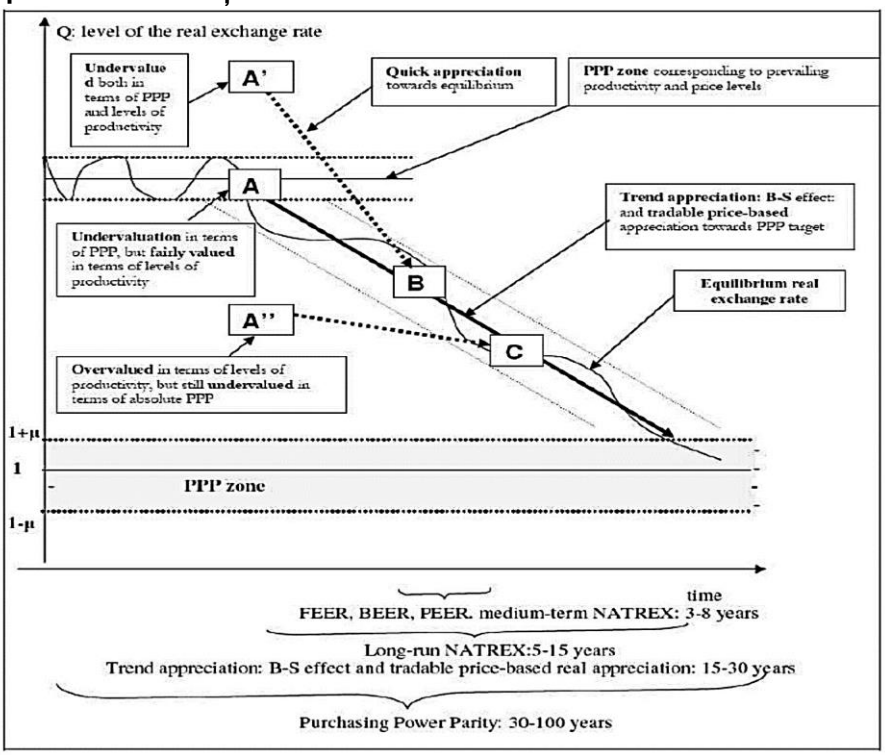

***Sursa**: Égert Halpern and MacDonald [2004].*
***Notă**: lecturarea se face pe baza dicționarului de termeni prezentat în continuare.*

Dicționar de termeni

Lb. engleză	Lb. română
Q: level of the real exchange rate	Q: nivelul cursului de schimb real
Undervalue d both in terms of PPP and levels of productivity	Subevaluarea atât în termeni de PPP cât şi de nivele de productivitate
Undervaluation in terms of PPP, but fairly valued in terms of levels of productivity	Subevaluare în termeni de PPP, dar destul de evaluat în termeni de nivele de productivitate
Overvalued in terms of levels of productivity, but still undervalued in terms of absolute PPP.	Supraevaluată în termeni de nivele de productivitate, dar încă subevaluată în termeni de PPP absolută
Quick appreciation towards equilibrium	Apreciere rapidă către echilibru
PPP zone corresponding to prevailing productivity and price levels	Zona PPP corespunzătoare nivelurilor dominante ale prețurilor şi productivității
Trend appreciation: B-S effect and tradable price-based appreciation towards PPP target	Aprecierea tendinței: efectul B-S şi aprecierea comercială bazată pe prețuri către ținta PPP
Equilibrium real exchange rate	Cursul de schimb real de echilibru
PPP zone	Zona PPP
Time	Timp
FEER, BEER, PEER. Medium term NATREX: 3-8 years	FEER, BEER, PEER. NATREX pe termen mediu: 3-8 ani
Long-run NATREX: 5-15 years	NATREX pe termen îndelungat: 5-15 ani
Trend appreciation: B-S effect and tradable price-based real appreciation: 15-30 years	Aprecierea tendinței: efectul B-S şi aprecierea reală comercială bazată pe prețuri: 15-30 ani
Purchasing Power Parity: 30-100 years	Paritatea puterii de cumpărare: 30-100 ani

În special, aprecierea observată a tendinței cursului de schimb real în unele dintre țările în tranziție a ridicat problema dacă acest lucru reflectă o ajustare către echilibru, datorită unei subevaluării inițiale sau dacă el corespunde unei aprecieri de echilibru.

Dacă o țară trece printr-o perioadă de creştere economică mai accentuată, şi mai ales de creşteri rapide în productivitatea duală (care duc la creşterea nivelului prețurilor în comparație cu alte țări), cursul de schimb real de echilibru se apreciază în mod sistematic. Acest lucru reflectă faptul că această țară a reuşit cu succes să ajungă din urmă celelalte țări, dacă porneşte de la un stadiu mai puțin dezvoltat.

În figura 1, cursul de schimb real de echilibru se apreciază până atinge, prin punctele B şi C, coridorul PPP de 1±μ. Însăşi aprecierea echilibrului este un coridor.

Ca rezultat, magnitudinea exactă a efectului Balassa-Samuelson ridică multe probleme, deşi acest aspect nu este supus unei analize profunde în acest studiu. Deoarece este posibil ca ultima ipoteză a B-S să fie încălcată în multe dintre țările în tranziție datorită subevaluării inițiale şi a aprecierii tendinței cursului real de schimb bazat pe prețuri, a consumatorilor şi a producătorilor, PPP nedeținând sectorul deschis, efectul B-S poate să explice doar diferența dintre ratele cursurilor de schimb scăzute CPI şi PPI. Pot exista mai multe surse de apreciere a tendințelor în economiile în tranziție, aşa cum susțin Égert, Halpern şi MacDonald [2004]: câştigurile productivității datorate efectului Balassa-Samuelson, prețuri reglementate – care reprezintă o componentă mare a CPI pentru țările în tranziție, aproximativ 20% pentru România, şi de asemenea perspective viitoare privind îmbunătățirea productivității.

Lanțul cauzalității este prezentat în figura 2.

Figura 2

Elemente ale aprecierii cursului de schimb de echilibru

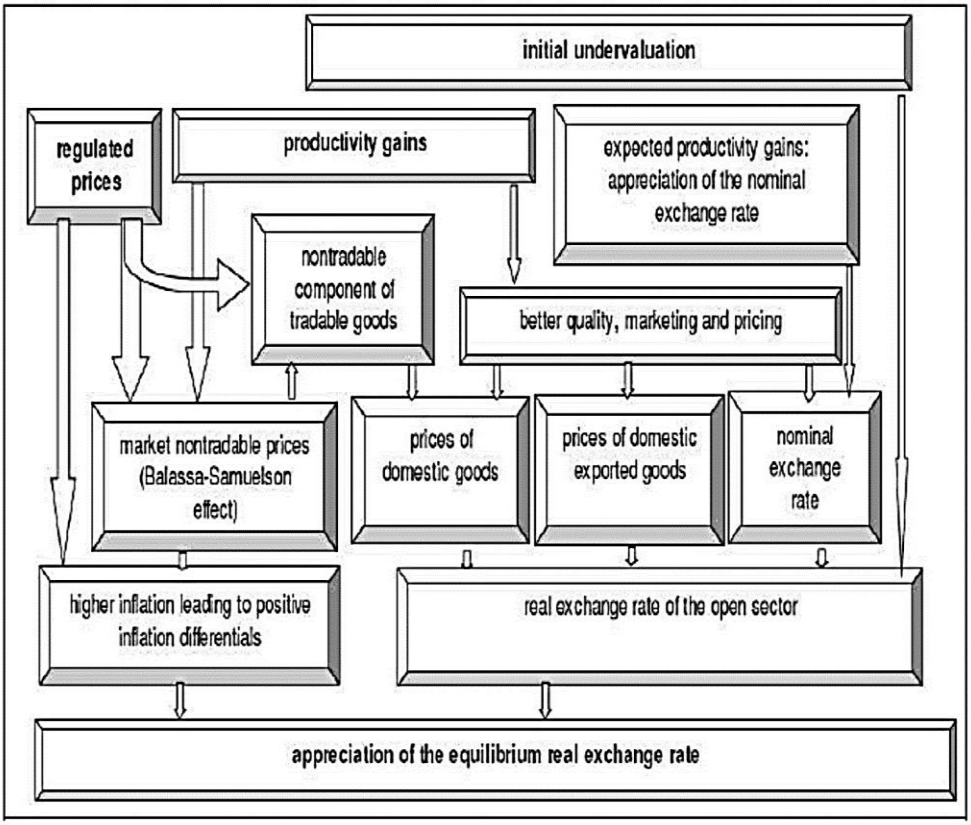

***Sursa**: Égert Halpern and MacDonald [2004].*
***Notă**: lecturarea se face pe baza dicționarului de termeni prezentat în continuare.*

Dicționar de termeni

Lb. engleză	Lb. română
Initial undervaluation	Subevaluarea inițială
Regulated prices	Prețuri reglementate
Productivity gains	Câştigurile productivității
Expected productivity gains: appreciation of the nominal exchange rate	Câştigurile previzionate ale productivității: aprecierea cursului de schimb nominal
Nontradable component of tradable goods	Componenta necomercială a bunurilor comercializabile
Better quality, marketing and pricing	Calitate, marketing şi prețuri mai bune
Market nontradable prices (Balassa-Samuelson effect)	Prețuri necomerciale de piață (efectul Balassa-Samuelson)
Prices of domestic goods	Prețurile bunurilor naționale
Prices of domestic exported goods	Prețurile bunurilor naționale exportate
Nominal exchange rate	Cursul de schimb nominal
Higher inflation leading to positive inflation differentials	Inflație mai mare care duce la diferențiale pozitive ale inflației
Real exchange rate of the open sector	Cursul de schimb real al sectorului deschis
Apperciation of the equilibrium real excahnge rate	Aprecierea cursului de schimb real de echilibru

Toate aceste considerente teoretice duc la concluzia că subevaluarea inițilă şi procesul aprecierii tendinței cursului de schimb în cazul economiilor în tranziție pot influența serios estimările coeficienților vectorului de cointegrare dintre cursul de schimb şi fundamentele economice. Utilizând metoda de cointegrare, Maeso-Fernández et al. [2005] furnizează dovezi bazate pe simulări Monte Carlo, conform cărora problema devierii coeficientului de inclinație ar putea dispărea, cu toate acestea există dovezi serioase care susțin ideea că devierile în termenul constant se vor menține, lucru care duce la accentuarea tendinței de a găsi estimări de supraevaluare a cursului de schimb.

Metoda de estimare BEER conține însă o problemă mult mai generală; deoarece cursul de schimb real observat este legat de factori, estimările coeficientului sunt interpretate drept coeficienți ai echilibrului, deşi ele reprezintă doar o relație statistică care nu este în mod neapărat egală cu echilibrul empiric pe termen lung. Drept rezultat, estimările BEER pot duce la relații de echilibru influențate şi la măsuri de abatere influențate. Un comentariu important pe marginea acestui subiect a fost făcut de Maeso-Fernández et al. [2005]: în cazul cursului de schimb administrat, chiar dacă se permit tendințe de apreciere, datorită ipotezei abaterii cu o medie zero care stă la baza analizei de regresiune BEER, putem găsi o monedă supraevaluată când de fapt ea este subevaluată. Această opinie este susținută de studiul lui Csajbók [2003] despre forintul ungar (prezentând diferite valori de abatere produse de BEER, FEER, echili-

brul macroeconomic şi modelele NATREX). În analiza lor despre metaregresia referitoare la țările membre ale UE, Égert şi Halpern [2005] aduc, de asemenea, dovezi care susțin faptul că estimările BEER produc estimări reale de abatere diferite în mod semnificativ şi constant față de FEER şi PEER.

De asemenea, ei ajung la concluzia că semnul estimării coeficientului este puternic influențat de utilizarea substitutelor pentru variabilele diferențialelor de productivitate şi de clasificare a sectoarelor în sectoare comercializabile şi necomercializabile. În plus, se aduc dovezi care susțin ideea că metodele econometrice de estimare pot influența atât mărimea abaterii reale derivate cât şi estimările coeficientului care măsoară efectele factorilor economici asupra cursului de schimb. Astfel, în cazul estimării cursului de schimb de echilibru a oricărei țări date, Égert şi Halpern [2005] recomandă o analiză sistemică în termeni de specificații economice şi econometrice, iar conexiunea abordărilor teoretice şi empirice alternative ar trebui să fie luată în considerare când se interpretează aria de extindere a abaterilor derivate.

Marea nesiguranță a fondului teoretic şi a factorilor aleşi, alimentată de probleme metodologice şi statistice, face ca realizarea acestor calcule ale cursului de schimb de echilibru cu un grad mai mare de semnificații şi exactitate să devină o sarcină imposibil de realizat. În țările aflate în tranziție pot deja exista dificultăți datorate: fluxurilor scurte de date, problemelor datelor şi înseşi perioadei de tranziție. O atenție specială trebuie acordată modelării în economiile de tranziție, deoarece, din cauza fenomenului subaprecierii inițiale şi a aprecierii tendințelor, ea poate produce estimări influențate. În plus, estimările BEER trebuie să fie interpretate cu o atenție deosebită, deoarece ele pot produce relații statistice între variabilele studiate, lucru ce ar putea să nu reflecte echilibrul empiric pe termen lung.

Pentru căutarea unui vector de cointegrare pe termen lung între variabilele integrate de ordinul întâi şi ecuațiile de estimare în formele de corectare a erorilor pentru relațiile pe termen scurt se foloseşte metoda de estimare a procedurii Engle-Granger bazată pe reziduuri. Între cursul de schimb şi cele trei variabile explicative se găsesc relații de cointegrare: diferențialul productivității, datoria externă şi diferențialul ratei dobânzii, totuşi validitatea rezultatului este interpretabilă cu abținere, deoarece datele nu au proprietățile potrivite pentru estimări sigure. Unele variabile prezintă posibile schimbări în tendințele lor, lucru care poate duce la influențări semnificative ale estimărilor. De aceea, proveniența şi prezentarea abaterilor actuale şi totale, calculate ca deviații ale cursului de schimb efectiv de la valorile ajustate ale relației de echilibru bazată pe factorii economici efectivi şi cele Hodrick-Prescott, sunt mai degrabă ilustrative şi ar trebui acceptate cu rezerve, mai ales din moment ce coeficienții relației de echilibru nu au semnele previzionate. Totuşi, acest lucru poate fi explicat prin schimbarea tendinței detectate. Valorile astfel obținute prezintă o medie de abatere de 3% sau 5% de ambele părți pentru perioada studiată, dacă schimbarea în tendințe este controlată.

3. FUNDAMENTE TEORETICE ALE MODELULUI BEER

Alegerea unui model care să descrie cursul de schimb de echilibru depinde de diferiți factori şi ipoteze, printre care şi perioada de interes, proprietățile datelor, întrebarea de interes şi performanța modelului.

3.1. Criterii în alegerea modelului

În ceea ce priveşte cursurile de schimb de echilibru, prima întrebare care se ridică este la ce se referă exact conceptul de echilibru. În literatura de specialitate a cursului de schimb de echilibru, această întrebare este fixată prin conceptul de echilibru pentru diferite orizonturi de timp. Prin urmare, denumim cursul de schimb de echilibru pe **termen scurt**, atunci când factorii determinați principali sunt nivelul curent după scăderea din influență a efectelor aleatorii (de exemplu, *asset market bubbles*). Cursul de schimb de echilibru pe **termen mediu** se calculează atunci când economia se află în echilibru extern şi intern. Echilibrul intern se referă la stat, atunci când nu există un decalaj de producție, iar şomajul este la nivelul ratei constantă a şomajului, comparat cu inflația (NAIRU); prin urmare, nicio inerție nominală nu se află în sistem. Echilibrul extern presupune că restul lumii se află în echilibrul intern. Şi la final, cursul de schimb de echilibru pe **termen lung** este calculat atunci când fluxul de capital este atins de către toți agenții economici, iar prin urmare, inerția reală este eliminată din sistem (Driver şi Westaway, 2003). Conform acestor definiții, diferite măsuri de echilibrare ale cursului de schimb pot exista în funcție de **perioada de interes;** se poate presupune că, astfel, cursul de schimb se poate afla într-o formă de echilibru, chiar dacă nu este vorba de o valoare de echilibru pe termen lung.

Proprietățile datelor au o implicare importantă în modelarea cursului de schimb. Dacă cursurile de schimb sunt staționare, atunci schimbările pe termen lung ale echilibrului nu pot fi estimate, pentru că staționaritatea ar implica revenirea cursului de schimb real la o medie aritmetică constantă pe termen lung. În acest caz, mişcările pe termen scurt ale cursului real de schimb pot constitui un obiect de studiu. Totuşi, dacă cursul de schimb este nestaționar, atunci variabilele justificative ar trebui să explice, pe larg, mişcările cursului real de schimb, iar valoarea de echilibru estimată trebuie să fie de asemenea staționară.

Perioada de interes are o importanță deosebită în a decide metoda de modelare a cursului de schimb. Dacă ne interesează mişcările pe termen scurt al cursului de schimb, atunci metodele univariate ar putea fi de ajutor, totuşi, dacă interesul este estimarea mişcărilor pe termen lung, atunci când în majoritatea

cazurilor mişcarea în comun a variabilelor este subiect de studiu, metodele SVAR şi tehnicile de cointegrare sunt mai potrivite.

Performanța modelului este testată în general prin proprietățile de previzionare ale modelului. Totuşi, în multe cazuri, deşi modelul poate descrie realitatea corect, se poate întâmpla să nu aibă o performanță de previzionare bună. Multe modele presupun că bazele se află în echilibru şi deoarece această presupunere ar putea să nu fie conformă cu realitatea, nu este necesar ca modelul să aibă o performanță de previzionare bună. După cum Driver şi Westaway recomandă, evaluarea performanței pe termen lung a modelului prin testarea faptului dacă acesta explică tendințele pe termen lung ale cursului de schimb şi prin analizarea caracterului adecvat al soluției, este mai apreciabilă. O modalitate de a evalua puterea de susținere a modelului privind tendințele pe termen lung ar putea fi testul de consistență propus de Cheung şi Chinn, 1998:

1. dacă cursul de schimb efectiv este nestaționar, echilibrul previzionat trebuie să fie şi el nestaționar. Altfel, acesta nu va putea surprinde mişcările acestuia;
2. rezultatele efective şi cele ale modelului trebuie să combine o valoare reziduală staționară, astfel încât diferența dintre cele două serii să nu crească fără limite;
3. coeficienții celor două serii, care prin combinare rezultă în valoarea reziduală staționară, trebuie să fie unitar, astfel încât, dacă echilibrul previzionat se pune în mişcare, cursul de schimb curent se va mişca unu-la-unu.

3.2. Modele ale cursului de schimb de echilibru

O întreagă gamă de modele care estimează cursul de schimb de echilibru au fost descrise în literatura financiară internațională, referitoare la diferite orizonturi de timp, care se bazează pe diferite ipoteze teoretice şi statistice şi care folosesc diferite metode de estimare.

Modelele primare, foarte cunoscute, sunt paritatea puterii de cumpărare (PPP – *Purchasing Power Parity*), paritatea ratei dobânzii neacoperite (UIP – *Uncovered Interest Parity*) şi abordările Balassa-Samuelson asupra modelării cursului de schimb. Paritatea puterii de cumpărare susține că aceleaşi bunuri în țări diferite trebuie să aibă acelaşi preț când sunt convertite în aceeaşi monedă şi prin urmare ar trebui să existe un curs de schimb de echilibru constant. Această presupunere s-a dovedit a fi valabilă pentru mai multe monede naționale pe termen lung, dar niciodată pe termen scurt. Paritatea dobânzii neacoperite (UIP) susține că schimbarea previzionată a cursului de schimb este determinată de diferențialul ratei dobânzii dintre țări. Acest fapt se referă la determinarea cursului de schimb de echilibru pe o perioadă scurtă. Teoria Balassa-Samuelson susține că datorită diferenței de productivitate dintre bunurile comercializabile (*tradable*) şi cele necomercializabile la extern (*non-tradable*) – presupunând

paritatea puterii de cumpărare pentru bunurile comercializabile şi egalizarea salariilor în cadrul sectoarelor – acele țări cu o creştere relativ mai mare a productivității în sectorul comercializabil vor experimenta creşteri rapide ale nivelului prețurilor şi prin urmare o apreciere reală a monedei. Acest fenomen este caracteristic pe termen lung.

Modelul monetar şi al echilibrului de portofoliu, cursul de schimb de echilibru bazat pe capital (CHEERRs), cursul de schimb bazat pe modelul pe termen intermediar (ITMEERs) şi cursul de schimb de echilibru comportamental (BEERs) sunt modele care explică mişcările pe termen scurt ale cursului de schimb de echilibru.

Modelele monetare au cursul de schimb determinat de cererea şi oferta de bani şi active financiare presupunând că paritatea puterii de cumpărare (PPP) şi mobilitatea perfectă a capitalului sunt valabile. Din cauza presupunerii parității puterii de cumpărare (PPP), modelul monetar nu permite schimbări ale cursului real de schimb. Modelul de echilibru al portofoliului are la bază ipoteza substituirii capitalului imperfect, astfel că paritatea neacoperită a ratei dobânzii (UIP) este valabilă doar cu adăugarea unui premiu de risc.

Cursul de schimb de echilibru bazat pe capital (CHEERs**)** combină paritatea puterii de cumpărare (PPP) şi paritatea neacoperită a ratei dobânzii (UIP), astfel încât paritatea puterii de cumpărare poate explica mişcările pe termen lung ale cursului de schimb, în timp ce mişcările pe termen scurt ale cursului de schimb pot fi explicate de variațiile diferențialului ratei dobânzii. Modelul presupune implicit că, pe termen lung, cursul de schimb real va fi constant, atunci când diferențialul ratelor dobânzii este zero.

Modelul pe termen mediu al cursului de schimb de echilibru (ITMEERs) are la bază starea parității neacoperite a ratei dobânzii (UIP) care include prima de risc, explicată pe de-o parte de rentabilitatea altor active financiare şi de factorii macroeconomici (şomajul relativ, active nete străine (NFA), indicele relativ al prețurilor de vânzare angro comparat cu prețurile de consum) care cauzează devieri ale cursului de schimb real de la cursul de echilibru. În cadrul acestui model, accentul este pus pe previzionarea cursului de schimb nominal.

Punctul de pornire al **cursului de schimb de echilibru comportamental** (BEER) este starea reală a parității neacoperite a ratei dobânzii (UIP), care este ajustată de factorii macroeconomici şi de premiu de risc. În cadrul lucrărilor empirice, acest premiu de risc este redat prin utilizarea raportului datoriilor guvernametntale extraordinare şi consumul guvernamental. Cursul de schimb comportamental de echilibru (BEER) surprinde mişcările în timp ale cursului de schimb real. Ceea ce este mai important în abordarea cursului de schimb de echilibru comportamental (BEER) este faptul că acesta nu impune o anumită formă funcțională şi prin urmare este o abordare generală a modelării cursului de schimb.

Pentru modelarea cursului de schimb de echilibru pe termen mediu se folosesc modelele ajutătoare de echilibrare (*underlying balance*) care presupun că țările se află atât în echilibru intern cât şi extern. Modelele cele mai importante de acest tip sunt: cursul de schimb de echilibru fundamental (FEERs) şi cursul de schimb de echilibru dorit (DEERs). O diferență dintre cele două se află în definiția echilibrului extern, de exemplu sustenablitatea contului curent, care în cazul cursului de schimb de echilibru dorit are la bază considerente ale politicii fiscale, iar în cazul cursului de schimb de echilibru fundamental este de obicei definit ca şi nivelul fluxurilor de capital sustenabile. Totuşi, ambele cazuri au la bază metode *ad-hoc* de definire.

Modelele pe termen lung permit cursului de schimb de echilibru să varieze chiar şi pe termen lung. Aceste modele includ studii statistice, care descompun cursul de schimb real în componente permanente şi tranzitorii, cum ar fi cursul de schimb de echilibru permanent fără justificare teoretică (APEER). Alte modele ar fi: cursul de schimb de echilibru permanent (PEER) care se derivă din cursul de schimb de echilibru comportamental prin separarea factorilor explicative în componente permanente şi tranzitorii. În final, modelul cursului de schimb de echilibru natural (NATREX) este un model pentru determinarea cursului de schimb de echilibru pe termen lung, dezvoltat de către Stein (1994). NATREX defineşte rata la care şomajul se află la rata naturală şi echilibrul extern şi echilibrul de portofoliu sunt atinse.

Prin prezentarea pe scurt a modelelor cursului de schimb de echilibru dezvoltate până recent, se poate observa că abordarea cea mai generală şi care încă conține factorii macro ca şi variabile explicative este abordarea BEER. BEER este o abordare generală şi care nu necesită ipoteze normative în ceea ce priveşte durabilitatea balanței conturilor curente sau flexibilitatea activității comerciale. Dimpotrivă, echilibrul rezultat este determinat de date, fără a fi nevoie de o judecată arbitrară. Prin urmare, această abordare permite schimbări ale cursului de schimb de echilibru în timp. Deşi această abordare are limite, aceasta are avantajul că necesită mai puține serii de date periodice în comparație cu modelul de echilibru general sau cu ecuația activității comerciale. În cazul economiilor de tranziție, aşa cum este cazul României, este greu de determinat un nivel de echilibru pentru factorii macroeconomici, estimarea cursului de schimb de echilibru pe termen mediu şi lung pe baza modelelor fiind foarte dificilă, dacă nu imposibilă şi cu rezultate chestionabile. Pe de altă parte, datele disponibile pentru o perioadă scurtă de timp asigură baza pentru modelarea pe termen scurt. Totuşi, modelul în sine permite determinarea atât pe termen scurt cât şi pe termen lung a relațiilor de echilibru, în ceea ce priveşte perioada de interes. Acest fapt este mai departe susținut de faptul că modelul foloseşte în special integrări de prim ordin ale nivelului variabilelor în ceea ce priveşte caracteristicile datelor. Din aceste motive, cea mai potrivită abordare a modelării cursului de schimb de echilibru în cazul leului românesc este cea a

cursului de schimb de echilibru comportamental. Rezultatele acestei metode de estimare trebuie folosite însă cu precauție.

3.3. Ecuația modelului BEER

Abordarea cursului de schimb de echilibru comportamental a modelării cursului de schimb, dezvoltată de Clark şi MacDonald (1997, 1999) este o abordare generală, mai degrabă este o metodă de determinare a cursului de schimb, după cum au afirmat Égert, Halpern şi MacDonald (2004).

Punctul de pornire al acestui model este starea parității ratei dobânzii reale ajustată în funcție de risc, iar factorii reali sunt considerați a fi explicația principală a reversiei lente de PPP la medie. Prin urmare, schimbările previzionate ale cursului de schimb estimat pot fi descrise prin ecuația următoare:

$$\Delta q^{e}_{t+k} = r^{*}_{t} - r_{t} + \lambda_{t} \quad \Leftrightarrow q_{t} = q^{e}_{t+k} + (r_{t} - r^{*}_{t}) - \lambda_{t} \quad (1)$$

Care, dacă presupunem agenți economici raționali (1) devine:

$$\Leftrightarrow q_{t} = \overline{q_{t}} + (r_{t} - r^{*}_{t}) - \lambda_{t} \quad (2),$$

unde: q_t este interpretat ca fiind componenta pe termen lung sau sistematică a cursului de schimb care depinde de factorii macroeconomici (cum ar fi activele nete străine, condițiile comerciale, prețurile relative ale bunurilor comercializabile şi necomercializabile la extern etc.);

q este unitatea de monedă națională exprimată într-o unitate a unei monede străine, deflaționată de indexul prețurilor; prin urmare, dacă cursul de schimb real creşte/scade acest fapt implică aprecierea/deprecierea monedei naționale;

r_t şi r_t* sunt ratele dobânzilor în țara de referință şi în țările străine;

λ_t este premiul de risc;

t şi k sunt indicii inferiori care denotă perioadele de timp, în timp ce indicele superior e denotă aşteptările.

Prin urmare, acest model constă din estimarea unei forme reduse a ecuației pentru cursul de schimb real şi a factorilor economici împreună cu diferențialul ratei dobânzii reale, unde determinații posibili ai cursului de schimb sunt prezentați în continuare.

- **Diferențialul de productivitate**

O productivitate mai ridicată internă față de o economie externă rezultă de obicei în aprecierea (cu semn negativ) monedei naționale datorită inflației ridicate. Dacă creşterea productivității în sectorul comercializabil intern este relativ mai ridicată decât în sectoarelele necomercializabile, atunci creşterea

salariilor în sectorul comercializabil, duce la o creştere a salariilor în sectorul necomercializabil la extern prin legăturile de venituri intersectoriale, crescând nivelul general al preţurilor. În contrast cu adepţii efectului Balassa-Samuelson, modelele noua macroeconomie a economiei deschise (NOEM) (Benigno şi Thoenissen, 2003) sugerează că, deşi o creştere a productivităţii sectorului deschis va duce la o apreciere de tip Balassa-Samuelson a cursului de schimb real, astfel de îmbunătăţiri ale productivităţii vor cauza micşorarea preţurilor activităţii comercializabile la extern în funcţie de canalul de vânzare, ceea ce va duce la o depreciere a cursului de schimb pentru sectorul deschis (valoare pozitivă) care ar putea compensa aprecierea generată de efectul Balassa-Samuelson tradiţional. Acest efect nu este susţinut de studiile empirice asupra economiilor în tranziţie şi chiar în cazul ţărilor dezvoltate acesta depinde de răspunsul la flexibilitatea ofertei de muncă străine şi interne după cum este argumentat de către Sondergaard (2004). Acest fapt este compatibil cu principalele descoperiri ale cercetărilor bazate pe modelul cursului de schimb de echilibru comportamental asupra unor economii de tranziţie, care estimează coeficienţi negativi variabilei de productivitate, după cum este prezentat în tabelul nr. 1 din anexe, sursa fiind Égert, Halpern şi MacDonald (2004).

- **Condiţiile comerciale**

Condiţiile comerciale, ca expresie a puterii de cumpărare relative a agenţilor economici interni, ar putea avea două efecte opuse asupra mişcării cursului de schimb real: efectul de substituţie şi de venit. Se presupune că efectul de substituţie duce la o apreciere a monedei naţionale, pentru că producţia internă este direcţionată către bunurile comercializabile, rezultând în venituri mai mari pentru sectorul de comercializabili faţă de cel de necomercializabili. În ceea ce priveşte efectul de venit, dacă au loc îmbunătăţiri ale balanţei comerciale, venitul din economia internă creşte, iar o cerere mai mare pentru produsele necomercializabile va fi generată, ceea ce va putea deprecia cursul de schimb real pentru a restabili echilibrul. Intensitatea acestor efecte depinde de flexibilitatea cererii pentru importuri şi exporturi. În majoritatea studiilor, prezentate în tabelul nr. 1 din anexe, se estimează că variabila de condiţii comerciale are un efect de apreciere asupra cursului de schimb.

- **Activele nete străine**

Conform abordării balanţei de plăţi (*balance-of-payment approach*), pe termen lung, deficitul de cont curent se cumulează ca datorii străine nete cu dobânzi de plătit. Dobânda trebuie plătită pentru a îmbunătăţi balanţa comercială. Acest fapt necesită ca moneda naţională să se deprecieze pentru a creşte competitivitatea la nivel internaţional a exporturilor interne.

Conform abordării stoc-fluxului de capital (*stock-flow approach*), fiecare economie are un nivel dorit al activelor nete străine. În cazul în care nivelul do-

rit al activelor străine nete este negativ (cum este cazul economiilor de tranziție) acesta trebuie să se conveargă la acest nivel negativ, ceea ce implică intrări de capital care cauzează aprecierea cursului de schimb real. Odată ce nivelul dorit este atins, țara trebuie să înceapă să-şi plătească datoria şi o altă creştere ulterioară va duce la deprecierea monedei. (Égert, Lahreche şi Lommatzsch, 2003). Prin urmare, efectul activelor nete străine este ambiguu, în mare parte susținut de rezultatele estimărilor care includ această variabilă.

- **Gradul de deschidere a economiei**

Un grad mai mare de deschidere de obicei duce la un transfer mai eficient de *know-how* şi de tehnologie şi la mai multe beneficii venite de la 'avantajul comparativ' al unei țări. Totuşi, în cazul economiilor în tranziție, o deschidere mai mare este asociată cu liberalizarea comerțului (şi astfel cu diminuarea contului curent), lucru care duce la o depreciere reală a monedei. Prin urmare, efectul general al deschiderii este nesigur.

- **Investițiile străine directe**

Se aşteaptă ca fluxul de investiții străine directe să crească productivitatea şi, prin urmare, să aducă o apreciere reală a monedei. Acest fapt ar putea fi o variabilă importantă care să explice cursul de schimb real în cadrul economiilor de tranziție, deşi foarte puține studii au inclus această variabilă în modelele lor empirice.

- **Consumul guvernamental şi datoria guvernamentală**

Variabilele consumul guvernamental şi datoria guvernamentală pot fi folosite ca o reprezentare a politicii fiscale a unei țări, prin urmare şi la determinarea primei de risc a unei țări. Pe termen scurt, creşterea consumului guvernamental şi a datoriei guvernamentale duce la o cerere mai mare de bunuri necomercializabile şi prin aceasta, la creşterea prețurilor pentru bunurile necomercializabile, care ulterior duce la creşterea generală a nivelului prețurilor, care ar rezulta în aprecierea cursului de schimb pe termen scurt. Pe termen lung, un consum guvernamental şi o datorie guvernamentală mai mare pot avea efecte destabilizatoare şi pot duce la deprecierea monedei naționale.

- **Diferențialul ratei reale a dobânzii**

În condițiile în care paritatea neacoperită a ratei dobânzii este valabilă, este de aşteptat ca o rată a dobânzii interne mai mare să poată duce la o apreciere a monedei naționale.

În consecință, după cum putem să observăm din ecuația (2), cursul de schimb de echilibru static, pe termen lung, conține atât componenta sistematică determinată de factorii economici cît şi diferențialul cursului real al dobânzii. În vederea estimării cursului de schimb real de echilibru pe termen lung, forma

redusă a ecuației ar trebui utilizată, iar valorile efective ale factorilor ar trebui incluşi în relația estimată bazată pe ecuația (2). Cursul de schimb de echilibru estimat este apoi comparat cu cursul de schimb efectiv, iar diferența dintre cele două indică măsura abaterii cursului de schimb. Abaterea este întâlnită ca şi **abatere curentă** (Clark şi MacDonald, 1999), având la bază valorile efective ale factorilor economici. O altă abordare a abaterii propusă de către (Clark şi MacDonald, 2000), şi anume **abaterea totală**, este calculată ca fiind diferența dintre cursul de schimb efectiv şi de echilibru derivat prin înlocuirea valorilor sustenabile sau de termen lung a factorilor economici. Variabilele din urmă pot fi derivate econometric, folosind filtrul Hodrik-Prescott sau descompunerea Beveridge-Nelson, prin care factorii economici sunt nivelați. Totuşi, acestea nu ar trebui denumite ca şi valori de echilibru pentru factorii economici. Procedura din urmă este denumită şi curs de schimb de echilibru permanent (PEER).

Estimările sunt supuse diferitelor influențe: subevaluare inițială, schimburi posibile de regimuri în variabile care nu pot fi detectate în mod econometric, faptul că în perioada studiată, cursul de schimb este foarte administrat; toate acestea pot duce la o estimare foarte influențată.

Pe de altă parte rezultatele obținute au de suferit din cauza limitărilor datelor. Deoarece acoperă o perioadă foarte scurtă de timp din punct de vedere econometric, aplicarea metodelor economice mai riguroase este îngreunată. Dacă vor fi disponibile fluxuri de date suplimentare, posibilitatea depăşirii acestor limitări va creşte, permițând analize econometrice mai precise. Şi dacă nivelul dezvoltării creşte, mai ales dacă procesul de recuperare este realizat, atunci nivelurile durabile sau dorite ale factorilor vor putea fi determinate cu mai multă uşurință, permițând obținerea valorilor de echilibru ale cursului de schimb şi prin alte modele.

Dar o prezentare ilustrativă a modelării cursului de schimb comportamental de echilibru în cadrul unei perioade de timp dintr-o țară este importantă atât din punct de vedere teoretic, cât şi practic.

ANEXĂ

Tabelul nr. 1

Semnele coeficienților estimării

perioadele de timp \ variabilă dependentă		variabile explicative										
		PROD	**CAPITA**	**NFA**	**OPEN**	**TOT**	**GOV**	**PRIV**	**RIR**	**INV**	**FDEBT**	REGD
Alberola (2003)	REER(CPI)	+ (LP)		+/-								
Alonso-Gamo et al (2002)	REER(CPI)	+(CPI/PPI)		-								
Avallone şi Lahrèche-Révil (1999)	REER(CPI)		+		-	+	+	+				
Beguna (2002)	REER(CPI)				+	+	+					
Bitans (2002)	REER(CPI, PPI) EU	+ (LP)			-		-					
Bitans şi Tillers (2003)	REER(PPI) EU		+	+		-						
Braumann (1998)	REER(CPI, PPI)	+(RWAGE)			+		-		-			
Burgess et al. (2003)	REER(CPI)	+(CPI/PPI)		-								
Csajbók (2003)	REER(CPI)	+ (LP)		+	+	+	+		+			
Darvas (2001)	RER(DEM)	+ (LP)		+					+/- (1)			
Égert şi Lahrèche-Révil (2003)	REER(CPI)	+(CPI/PPI)										
Égert şi Lom-matzsch (2003)	REER(CPI,PPI) DEM,EUR	+ (LP)			-				+/-		+/-	+
Filipozzi (2000)	REER(CPI)	+ (LP)								+		
Frait şi Komárek (1999)	REER(CPI)	+(PNB real)				+						
Hinnosar et al. (2003)	REER(CPI)	+ (LP)		+		+						
Kazaks (2000)	REER(CPI)	+ (LP)			-							
Lommatzsch şi Tober (2004)	REER(PPI)	+ (LP)		-					+			
Rahn (2003)	REER(CPI)	+(CPI/PPI)		+								
Randveer şi Rell (2002)	REER(CPI)	+ (LP)				+						
Ranwdanowicz (2003)	RER(CPI) EU	+ (LP)				+			+			
Rubaszek (2003a)	REER(PPI)			+					+			
Vetlov (2002)	REER(PPI)	+ (LP)			-				-			
Panel												
Begg et al. (1999)			+		+		+					
Coricelli şi Jazbec (2004)	P(t)/P(nt)	+ (LP)					+	+(2)				
Coudert (1999)	RER(CPI) US	+(CPI/PPI)									-	

perioadele de timp \ variabilă dependentă		variabile explicative										
		PROD	CAPITA	NFA	OPEN	TOT	GOV	PRIV	RIR	INV	FDEBT	REGD
De Broeck şi Sløk (2001)	REER(CPI)	+ (LP)			-							
Dobrinsky (2003)	RER(CPI) US	-(TFP)	+				+					
Égert şi Lommatzsch (2003)	RER(CPI, PPI) EU	+ (LP)			+				+		+/-	+
Fischer (2004)	REER(CPI)	+ (LP)				-	+		+/-			
Halpern şi Wyplosz (1997)	RER(CPI) US	+(PNB/muncitor)	+				+					
Kin şi Korhonen (2005)	REER(CPI); RER (CPI) US		+		-		+			+		
Krajnyák şi Zettelmeyer (1998)	RER(CPI) US		+									
MacDonald şi Wójcik (2004)	REER(CPI)	+ (LP)		+/-					+			+(3)
Maurin (2001)	REER(CPI)		+				+		+		-	

***Sursa**: Égert, Halpern and MacDonald [2004].*
***Notă**: + (-) înseamnă că o creştere (scădere) în variabilele date produce apariția unei aprecieri (deprecieri) a cursului de schimb real.*

REER(CPI) = cursul de schimb real efectiv bazat pe CPI
REER(PPI) = cursul de schimb real efectiv bazat pe PPI
RER(CPI) EU; RER(CPI) EUR; RER(CPI) U.S. = cursul de schimb real față de UE, euro şi respectiv U.S.
P(t)/P(nt) = cursul de schimb real intern
Variabile explicative:
PROD = o măsură a productivității muncii
CAPITA = PNB per capita
OPEN = măsura gradului de deschidere a economiei
TOT = condiții comerciale
GOV = consumul guvernamental față de PNB
PRIV = consumul privat la PNB
RIR = diferențialul dobânzii reale
FDEBT = datoria externă la PNB
REGD = diferențialul prețurilor reglementate

1. *rata reală a dobânzii externe*
2. *partea consumului bunurilor necomercializabile în consumul privat prețuri reglementate în țara de referință*

REFERINȚE

BENIGNO, G.; C. THOENISSEN [2003]: "Equilibrium Exchange rates and Capital, and Supply Side Performance", în: Economic Journal, 113(486). 103-124.

CLARK, P. B.; R. MACDONALD [2000]: "Filtering the BEER: A Permanent an Transitory Decomposition", în: IMF Working Paper WP/00/144.

CLARK, P. B.; R. MACDONALD [1998]: "Exchange Rates and Economic Fundamentals: A Methodological Comparison of BEERs and FEERs", în: IMF Working Paper WP/98/67.

CHEUNG, Y. W.; M. D. CHINN [1998]: "Integration, Cointegration and the Forecast Consistency of Structural Exchange Rate Models", în: Journal of International Money and Finance, Volume 17, 813-830.

CSAJBÓK, A. [2003]: "The Equilibrium Real Exchange Rate In Hungary: Results from Alternative Approaches", National Bank of Hungary, Paper-Presented at 2nd Macroeconomic Workshop, 2003.

DRIVER, R. L.; P. F. WESTAWAY [2003]: "Concepts of Equilibrium Exchange Rates", Bank of England în: Working Paper Publication, No. 248.

ÉGERT, B. [2003]: "Assessing Equilibrium Exchange Rates in CEE Countries: Can We Have DEER with BEER without FEER? A Critical Survey of the Literature", în: Focus on Transition, 2/2003.

ÉGERT, B. [2004]: "Equilibrium Exchange Rates in Southeastern Europe, Russia, Ukraine and Turkey: Healthy or (Dutch) Diseased?", în: Focus On Transition, No. 2/04.

ÉGERT, B. [2005]: "Equilibrium Exchange Rates in Southeastern Europe, Russia, Ukraine and Turkey", William Davidson Institute, în: Working Paper No.770.

ÉGERT, B. [2005]: "Balassa-Samuelson Meets South Eastern Europe, the CIS and Turkey: A Close Encounter of the Third Kind?", în: European Journal of Comparative Economics, Volume: 2, No. 2.

ÉGERT, B.; L. HALPERN [2005]: "Equilibrium Exchange Rates in Central and Eastern Europe: A Meta-Regression Analysis", în: CEPR Discussion Paper, No.4869.

ÉGERT, B.; L. HALPERN, R.; MACDONALD [2004]: "Equilibrium Exchange Rates in Transition Economies, Taking Stock of the Issues", în: CEPR Discussion Paper No.4809.

ÉGERT, B.; A. LAHRECHE-REVIL; K. LOMMATZSCH [2004]: "The Stock-Flow Approach to the Real Exchange Rate of Transition Economies: Net Foreign Assets, Relative Prices, Outof- sample Estimates and Other Marvelous Concinnities", Paper presented at the "CEPR/ESI Eight Annual Conference: EMU Enlargement to the East and the West", Sept. 24-25, Budapest.

ENGLE, R. F.; C. W. J. GRANGER [1987]: "Co-Integration and Error Correction Representation, Estimation and Testing", The Economic Society, în: Econometrica Vol. 55, No. 2.

GREGORY, A.; B. HANSEN [1996]: "Residual Based Test for Co-Integration in Models with Regime Shifts", în: Journal of Econometrics, 70, 99-126

HENDRY, D. F. [2000]: "Epilogue: The Success of General to Specific Model Selection", în D.F. Hendry: „Econometrics: Alchemy or Science?", Oxford University Press INTERNATIONAL MONETARY FUND: "International Financial Statistics", Washington, D.C.

MUGUR ISĂRESCU (NATIONAL BANK OF ROMANIA) [1994-2004]: "Raportul Anual", Years 1994-2004, www.bnr.ro.

MACDONALD, R. [2000]: "Concepts to Calculate Equlibrum Exchange Rates: An Overview", Discussion Paper 3/00, Deutsche Bundesbank.

MACDONALD, R. [1997]: "What Determines Real Exchange Rates? The Long and Short of it", în: IMF Working Paper WP/97/21.

MAESO-FERNÁNDEZ, F.; C. OSBAT; B. SCHNATZ [2001]: "Determinants of the Effective Exchange Rate: A BEER/PEER Approach", în: European Working Paper Series No.85.

MAESO-FERNANDEZ, F., C. OSBAT, B. SCHNATZ [2005]: "Pitfalls in Estimating Equilibrum Exchange Rates for Transition Economies", Economic Systems 29, 130-143.

MELECKY, M.; L. KOMAREK [2005]: "The Behavioral Equilibrium Exchange Rate of the Czech Koruna", în: International Finance, No. 0504010.

PATTICHIS, C.; M. MARIOS; S. A. ZENTOS [2005]: "Economic Fundamentals of the Real Effective Exchange Rate of the Cyprus Pound", University of Cyprus, în: Working Paper, No. 03/02.

PESARAN, M. H.; Y. C. SHIN [1997]: "An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration", Cambridge, în: Working Papers in Economics, No. 9514.

SONDERGAARD, J. [2004]: "Productivity Shocks, the Terms of Trade and the Real Exchange Rate", Georgetown University.

STOCK J. H.; M. W. WATSON [1993]: "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems – group of 3", Econometrica, 1993.

SCHWERT, G. W. [1989] "Tests for unit roots: A Monte Carlo investigation", în: Journal of Business and Economics Statistics 7, 147 – 159.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 219/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE
”VLADIMIR TREBICI”

NUPȚIALITATEA ŞI DIVORȚIALITATEA DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL CELEI DE-A DOUA TRANZIȚII DEMOGRAFICE

Maria SIMION

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

NUPȚIALITATEA ŞI DIVORȚIALITATEA DIN ROMÂNIA
ÎN CONTEXTUL CELEI DE-A DOUA TRANZIȚII DEMOGRAFICE

Seria Bibliotheca Demographica, nr. 10

Opiniile exprimate în lucrare sunt cele ale autoarei
şi nu reprezintă, în mod necesar, punctul de vedere al
Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici”.

CUPRINS

REZUMAT 233

INTRODUCERE 234

1. CEA DE-A DOUA TRANZIȚIE DEMOGRAFICĂ ÎN EUROPA..... 235
   1.1. Caracteristicile fenomenului..... 235
   1.2. Puncte de vedere 236

2. CONTEXTUL POLITICO-ECONOMIC ŞI CĂSĂTORIILE ÎN ROMÂNIA 239
   2.1. Perioada socialistă 240
   2.2. Perioada tranziției spre economia de piață 242

3. MODELUL NUPȚIAL ROMÂNESC 245
   3.1. Caracteristici generale..... 245
   3.2. Intrarea tânărului în faza de adult 252

4. STABILITATEA FAMILIEI 258
   4.1. Durata medie a căsătoriei desfăcute prin divorț..... 258
   4.2. Caracteristici ale divorțialității 259

5. ÎN LOC DE CONCLUZII..... 265

BIBLIOGRAFIE..... 270

REZUMAT

De mai bine de patru decenii, modul de intrare al tânărului (18-35 de ani) în faza de adult se deosebeşte foarte mult de cel anterior, pentru o proporție din ce în ce mai mare a tinerilor, în special în țările nordice ale Europei. Fenomenul a suscitat interes ştiințific şi, după o evoluție de circa trei decenii, a primit şi o denumire: „a doua tranziție demografică". În esență, noul model nupțial se referă la creşterea vârstei medii la prima căsătorie, a frecvenței uniunilor consensuale şi/sau a parteneriatelor de viață, a celibatului definitiv şi a naşterilor extraconjugale. Studii recente observă că echilibrul macroeconomic este însoțit de unul socioeconomic, rezultat al adaptării comportamentului demografic la condițiile economice.

Modificările intervenite în modelul nupțial românesc – în fapt, încadrarea în caracteristicile celei de-a doua tranziții demografice a populației României – sunt evidențiate urmărind evoluția nupțialității şi a divorțialității. Sunt menționate, de asemenea, aspecte ale contextului politic şi socioeconomic cu influență directă asupra fenomenelor studiate. După o perioadă ce nu a marcat modificări însemnate în modelul nupțial românesc (înainte de 1990), deşi a fost marcată de o mobilitate socială semnificativă, a urmat o perioadă de rapide schimbări. După 1989, nupțialitatea a continuat tendința de scădere, cu evoluții interesante în structura căsătoriilor după nivelul de instruire şi poziția economică a partenerilor. Tot acum se evidențiază şi fragilitatea, chiar şi la vârste înaintate, a unor familii formate în alte condiții istorice care, se demonstrează din nou, nu sunt neutre față de momentul şi criteriile asumării unei familii. Valoarea familiei a fost şi a rămas la niveluri ridicate în scara valorilor sociale naționale. Analizat în paralel cu contextul politic şi socioeconomic care l-au acompaniat şi determinat, noul model nupțial românesc nu confirmă, sub acest aspect, intrarea în faza celei de-a doua tranziții demografice a populației României, ci comportamentul demografic al populației României s-ar înscrie mai degrabă în grupa țărilor cu comportament nupțial „târziu", pe fondul general al unor politici familiale imature, necoordonate şi selective, astfel că tinerii întâmpină serioase dificultăți la intrarea în faza de adult.

INTRODUCERE

Mecanismele prin care o populație evoluează de la o structură la alta, de la o mărime la alta sunt cel mai bine evidențiate urmărind evoluția individului. Aceasta se judecă după data şi modalitățile prin care acesta trece prin diferitele faze ale existenței umane. Prezintă interes în special faza de adult tânăr în vârstă de 18-34 de ani, cea mai densă perioadă demografică a existenței umane. În această perioadă a vieții, au loc evenimente ca: prima căsătorie sau uniune consensuală (intrarea în faza de adult), apariția primului copil şi a următorilor. Asociat acestor evenimente, se urmăreşte stabilitatea familiei, frecvența divorțurilor şi a recăsătoririlor.

Indicatorii prin care se urmăresc caracteristicile evoluției adultului tânăr sunt cei ce urmăresc evoluția nupțialității şi a divorțialității şi a caracteristicilor acestora. Valorile acestor indicatori înregistrate în anii ´60 ai secolului trecut reprezintă reperul după care se judecă modificările ulterioare în evoluția individului. Modificărilor intervenite în valorile medii ale acestor indicatori în unele țări europene (în special nordice) şi extinderii treptate în celelalte țări europene vestice, mai nou şi estice, li se dă o explicație în teoria celei de-a doua tranziții demografice, care a împrumutat numele său şi perioadei în care se înregistrează respectivele modificări comportamentale.

1. CEA DE-A DOUA TRANZIȚIE DEMOGRAFICĂ ÎN EUROPA

1.1. Caracteristicile fenomenului

Ceea ce caracterizează perioada celei de-a doua tranziții demografice ar fi creşterea vârstei medii la prima căsătorie, creşterea frecvenței uniunilor consensuale şi/sau a parteneriatelor de viață, a naşterilor extraconjugale şi a celibatului definitiv.

Schimbările dramatice ale pattern-ului formării familiilor după 1960 într-o parte a Europei au fost considerate, într-o primă fază, a fi consecința recesiunii economice ce a urmat crizei petrolului din 1974, care ar fi influențat opțiunea unui mariaj târziu şi a amânării naşterii copiilor. Dar, foarte curând, au apărut suspiciuni că la baza modificării respectivelor comportamente demografice privind formarea familiei ar fi respectiva recesiune economică şi că, de fapt, ar fi vorba de modificarea valorilor sociale care a avut loc în deceniul al şaptelea al secolului trecut. Modificările demografice au fost corelate cu 1) accentuarea autonomiei individuale din punct de vedere etic, moral şi politic; 2) refuzul concomitent al oricăror forme de control şi autoritate instituțională şi 3) creşterea gradului de expresie a aşa-numitelor „nevoi superioare”[1]. Această corelare între modificările valorilor sociale şi ale comportamentelor demografice este esența „celei de-a doua tranziții demografice” în Europa.

Până la sfârşitul anilor ’80, aceste caracteristici se întâlneau la populațiile de pe o arie cuprinsă între nordul Europei şi, în sud, până la Pirinei şi Alpi. Coabitarea şi procrearea în afara căsătoriei nu „prinsese” în Italia şi abia începea să se răspândească în Spania şi Portugalia. Până în anii ’90, în Europa Centrală şi de Est, s-a menținut modelul mariajului şi fertilității timpurii.

După 1990, tabloul s-a schimbat rapid. În Peninsula Iberică, proporția naşterilor extraconjugale a crescut repede, semn că atât coabitarea, cât şi procrearea în uniunile consensuale era în creştere. În Europa Centrală şi de Est, amânarea căsătoriilor şi reducerea naşterilor a fost atât de mare încât rata totală de fertilitate a scăzut chiar sub 1,3 copii la o femeie. Imediat s-a făcut o legătură directă între alterarea contextului economic (apariția şi creşterea şomajului, nesiguranța locurilor de muncă, prăbuşirea veniturilor gospodăriilor, scăderea sprijinului statului pentru familie şi creşterea sărăciei), pe de o parte, şi amânarea căsătoriei şi a naşterii copiilor, pe de altă parte.

---

[1] Spre deosebire de nevoile de subzistență, „nevoi inferioare” (conform Maslow, A. în Surkyn, J.; Lesthaeghe, R., 2004).

Există totuşi diferenţe între opţiunile generaţiilor tinere şi cele ale celor vârstnice, iar schimbările comportamentale nu se întâmplă de la o generaţie la alta, ci într-o succesiune de generaţii, indiferent de contextul economic.

Astăzi, modalităţile prin care un tânăr devine adult în Europa în sens demografic sunt foarte diferite între diferite zone geografice, dar diferă mult şi în cadrul aceleiaşi naţiuni. Există o tendinţă de convergenţă a comportamentelor demografice pentru anumite aspecte, în timp ce pentru altele tendinţa este de divergenţă.

1.2. Puncte de vedere

Subiectul reprezintă o temă de dezbatere ştiinţifică. Unii autori încearcă explicarea fenomenului prin corelaţia empirică între varietatea orientărilor ideatice şi a opţiunilor privind aranjamentele de convieţuire şi de formare a familiilor care circumscriu cursul vieţii individului de la momentul intrării în faza de adult printr-un model recursiv (Surkyn, J.; Lesthaeghe, R., 2004), bazat a) pe efectele selecţiei individuale a formei de convieţuire pe baza valorilor adoptate şi b) pe adaptarea valorilor la forma familială aleasă.

Pe baza corelaţiilor modelului, s-a stabilit că, în adoptarea comportamentului demografic, tânărul urmează următorul traseu: în perioada de formare a adultului, chiar în perioada de adolescenţă, opţiunile sale, aflate sub influenţa părinţilor şi a şcolii, sunt cele tradiţionale. Prietenii, ca şi eventualele probleme familiale din familia parentală influenţează cursul vieţii tânărului, care va adopta noile valori de pe piaţa căsătoriilor şi va avea propria opţiune chiar înainte de a părăsi familia parentală.

Tinerii pot fi grupaţi după opţiunile privind setul de valori nonconformiste sau cel cu valori conformiste. În primul caz, este previzibilă părăsirea familiei pentru o locuire separată. Poziţia de nonconformist este apoi „întărită” de intrarea în uniuni consensuale sau „slăbită” de asumarea unei familii în mod oficial. Uniunile consensuale se termină uneori, mai devreme sau mai târziu, prin mariaje, ceea ce este sinonim cu părăsirea poziţiei nonconformiste, ceea ce se întâmplă cel mai adesea în aşteptarea naşterii unui copil. Acesta este momentul creşterii preocupărilor pentru bunăstarea noii generaţii, scăderii toleranţei la deviaţii comportamentale şi creşterii importanţei autorităţii şi coeziunii sociale. Acestea par să fie în general circuitele prin care tinerii trec dintr-o grupare în alta şi descriu astfel un tablou al unei societăţi mai mult sau mai puţin conformiste.

Această interpretare bazată pe schimbări ideatice ale comportamentului demografic, conectată la teoriile modernizării, a devenit paradigmă în interpretarea schimbărilor demografice din societăţile vest-europene. Dar nici o explicaţie a evoluţiei societăţilor vest-europene şi nord-americane spre „noua

modernitate" nu este completă dacă nu se încearcă şi explicarea factorilor de influenţă în cazul modelelor mai puţin răspândite de intrare în faza de adult.

De aceea, se consideră că interacţiunea factorilor macro şi micro de influenţă a comportamentelor demografice explică mai bine comportamentul demografic răspândit într-o bună parte a Europei vestice, începând din anii '60 ai secolului trecut.

Interacţiunile macro-micro canalizează influenţa factorilor de la nivel micro în tranziţia tânărului spre adult. Se discută (Billari, 2004) două tipuri de interacţiuni: 1) interacţiunea dintre factorii individuali şi contextul politico-economic şi 2) interacţiunile sociale care pot modela tranziţia spre adult şi care pot menţine diferenţele naţionale şi chiar reactiva influenţa factorilor diferenţelor naţionale a căror influenţă încetase.

Politicile sociale şi economice adoptate în anumite perioade pot modifica semnificativ tranziţia spre faza de adult (politici fiscale, politici familiale, politici ale locuirii, politicile pieţei muncii, care se pot schimba mai repede decât aranjamentele instituţionale). Diferenţele de venit pot explica parţial amânarea părăsirii familiei parentale, dar efectele nivelului venitului diferă în funcţie de politicile sociale. Aceasta înseamnă că politicile de creştere a venitului tinerilor pot anticipa locuirea separată a acestora, acolo unde aceasta era amânată. Diferenţele mici ale venitului mediu pot fi amplificate de diferenţele instituţionale, ca tratamentul fiscal, dar şi de acceptabilitatea comportamentelor nonconformiste în societate.

Evoluţia economică şi politicile socio-economice sunt atât de intercorelate încât este adesea foarte greu de separat efectele lor asupra comportamentului demografic. Adoptarea noilor politici privind subsidii pentru locuinţe sau dobânzi limitate la credite pentru locuinţe sunt factori determinanţi ai fazei intrării tânărului în faza de adult, ca şi în cazul intrării tot mai dificile pe piaţa muncii. Alţi factori, precum creşterea beneficiilor nivelurilor de instruire, pot explica evoluţiile periodice şi diferenţele naţionale. Acestea reprezintă răspunsuri raţionale la stimulente economice.

Factorii socio-economici conjuncturali pot explica schimbarea „instantanee" a comportamentelor demografice într-o ţară şi pot avea consecinţe pe termen lung. Dar factorii conjuncturali nu pot explica diferenţele naţionale stabile pe termen lung, care sunt explicate cel mai adesea prin diferenţele pe termen lung din domeniul cultural.

Diferenţele pe termen lung privind anumite caracteristici, indiferent de convergenţa altor factori, pot determina menţinerea diferenţelor de comportamente demografice. Apoi, efectele interacţiunii sociale pot determina apariţia tranziţiei spre faza de adult, care altfel n-ar fi apărut, indiferent de existenţa altor factori care ar fi putut-o determina.

Tranziția târzie spre faza de adult este mai răspândită în țări unde bunăstarea vârstnicilor este puternică şi unde vârstnicii au un cuvânt important în relațiile familiale. Apoi vârsta mediană de părăsire a familiei parentale este corelată puternic negativ cu riscul de a sărăci în prima fază de adult. De aceea, o familie puternică este un avantaj care oferă protecție împotriva sărăciei şi a bolilor mentale. Vârsta mediană este corelată negativ şi cu alocația de şomaj şi cu rata de participare în asociații.

Cele două moduri principale de a deveni adult „târziu" (latest-late) şi „timpuriu" (earliest-early) sunt corelate cu situații macro din respectivele societăți (statul bunăstării familiale, într-un caz, şi statul bunăstării social-democrate, în celălalt caz) şi deci există, în aceste situații, un echilibru stabil în societate. Situațiile ce se plasează între aceste două comportamente (părăsirea timpurie a familiei parentale în țări cu economie liberală şi părăsirea la o vârstă medie în țări cu statut conservator) nu sunt considerate la fel de stabile.

Relațiile intergenerații modelează cazurile extreme, iar accentuarea procesului de îmbătrânire a populației cu o rată rapidă de îmbătrânire în țările „târzii" se consideră că va fi o nouă provocare pentru specialişti. Deocamdată, se afirmă că, prin mecanismul dependenței fazei următoare din dezvoltarea individului de situația trecută, dar şi de cea prezentă, este influențat viitorul, astfel că cele două situații extreme de comportament pot fi foarte stabile şi pentru că îmbătrânirea populației ar putea deveni o forță homeostatică principală, cu contribuții la conservarea comportamentelor.

România este una dintre țările Europei Centrale şi de Est în care au fost semnalate evoluții demografice rapide, nu neapărat pozitive. Lucrarea de față urmăreşte caracteristicile şi evoluția acestora privind formarea şi disoluția familiei în România (formare, stabilitate), prin intermediul indicatorilor nupțialității şi ai divorțialității.

2. CONTEXTUL POLITICO-ECONOMIC ŞI CĂSĂTORIILE ÎN ROMÂNIA

Alura curbei şi a liniei de tendință[1] ne duce cu gândul la cauze specifice anumitor perioade care au determinat înregistrarea valorilor minime şi/sau maxime şi la cauze generale care, în ciuda unor factori favorizatori ai fenomenului, acesta a păstrat o tendință de scădere pe termen lung (graficul 1).

Grafic 1

Căsătorii la 1000 locuitori, 1961-2004

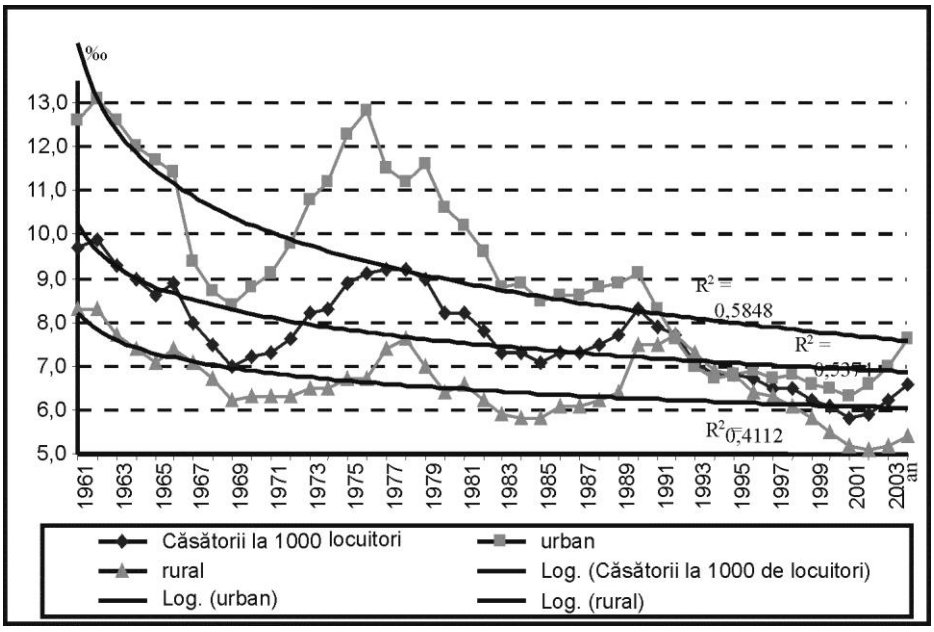

Populația României, ca şi celelalte populații europene, cunoaşte şi un proces de îmbătrânire demografică. Fiind un raport între numărul căsătoriilor şi întreaga populație, nupțialitatea scade şi prin scăderea proporției populației supuse riscului de căsătorie sau recăsătorire. Dar raportul căsătorii/1000 de persoane în vârstă între 15-60 de ani (există căsătorii şi înainte de 18 ani, deşi, legal, o persoană se poate căsători numai după împlinirea acestei vârste) evidențiază aceeaşi tendință descrescătoare a indicatorului (graficul 2).

[1] R^2 este cel mai semnificativ în ajustarea cu ajutorul funcției logaritmice.

Şi în această variantă de calcul, valoarea cea mai mică a indicatorului s-a înregistrat tot în 2001, 9,2‰.

Din nou, valorile indicatorului au două perioade de maxim: între 1975-1979 şi în 1990. Aceste perioade coincid cu perioade de optimism social.

Grafic 2

Evoluția raportului căsătorii/populația în vârstă de 15-60 ani × 1000

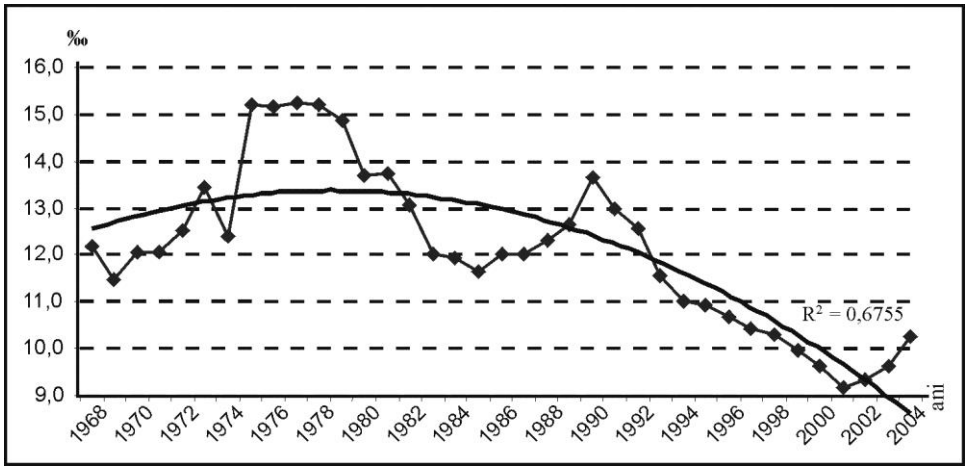

Din perspectiva factorilor ce au determinat schimbarea cursului tradițional al vieții unui individ, în România, în funcție de regimul politic existent în țară după al doilea război mondial, avem două perioade mari, şi anume: *a)* înainte de1989 şi *b)* după 1990. Este evident că din cauza naturii total diferite a celor două regimuri politice – totalitar şi democratic – locul individului în societate şi sistemul relațiilor sociale diferă.

2.1. Perioada socialistă

Imediat după al doilea război mondial, ca urmare a fenomenului de recuperare a căsătoriilor amânate, nupțialitatea a fost de 11,8‰ în 1946, dar de numai 9,8‰ în 1947, an cu condiții economice foarte vitrege. Nivelul maxim postbelic al nupțialității se înregistra în 1954, 12,1‰, după ce, timp de trei ani, nivelul acesteia fusese, în medie, cu 1,5 promile mai mic decât în anii anteriori. După 1958, nu a mai trecut niciodată de 11‰, după 1960 de 10‰.

Urmărind curba nupțialității (graficul 1) în anii care au urmat, observăm o tendință clară de scădere (linia de tendință) de la valori de 10,7‰ şi peste înainte de 1960 la valori de 7,3‰ în 1987: o scădere de 3,4 promile în 27 de ani.

Dar, în această perioadă, s-au înregistrat şi un vârf în 1978, 9,2‰, şi un minim, 7,0‰, în 1969.

Avântul economic înregistrat după război, când industrializarea a fost opțiunea oficială a dezvoltării economice socialiste, a determinat şi un flux continuu de populație, în special tânără, către oraşe. De aceea, valorile nupțialității din rural s-au îndepărtat tot mai mult de cele din urban, ecartul maxim fiind de 6,1 promile în 1976. (Perioada 1973-1976 a fost o perioadă de creştere a nupțialității urbane de la 10,8‰ la 12,8‰, perioadă ce a coincis cu intrarea în funcțiune a unor obiective economice mari, care au avut nevoie de forță de muncă, şi deci cu mari fluxuri de populație rurală către oraşe). Marea migrație sat-oraş din perioada industrializării socialiste a fost acompaniată de o politică de credite accesibile pentru procurarea de locuințe din fondul de stat şi credite pentru bunuri de folosință îndelungată.

Varietatea ofertei urbane dezvoltă aşteptări mari şi în continuă evoluție şi totul se judecă în termeni de cost de oportunitate. De aceea, atunci când funcționarea economiei a impus restricții pe consum, nupțialitatea, în urban, a scăzut până la niveluri înregistrate înaintea perioadei de înflorire economică (8,4‰ în 1969; 8,5‰ în 1985) şi nu s-a mai apropiat niciodată de valoarea maximă înregistrată în perioada de avânt economic: 12,8‰ în 1976.

Confirmând teoria conform căreia practicile religioase tradiționale, credința în rai şi în păcat, moralitatea şi etica convențională sunt mai bine conservate şi răspândite la sate decât la oraşe şi favorizează o nupțialitate mai mare, nupțialitatea în România a fost mai mare în rural decât în urban, dar numai până în 1938, perioadă în care şi gradul de urbanizare a populației României era în jur de 33%. După război, numai în 1946 s-a mai înregistrat o nupțialitate mai mare în rural decât în urban (cu o promilă), dar şi urbanizarea a crescut progresiv până ce populația urbană a devenit majoritară. Primul recensământ al populației şi locuințelor care a evidențiat acest fapt a fost cel din 1992 (tabelul 1).

Tabel 1

Gradul de urbanizare al populației la recensăminte

-%-

	1956	**1966**	**1977**	**1992**	**2002**
Ambele sexe	31,3	35,3	43,6	54,3	52,7
Bărbați	31,6	35,9	43,7	53,9	52,0
Femei	31,0	34,7	43,4	54,7	53,5

***Sursa**: Calculat după INS,* Recensămintele populației şi locuințelor din anii 1956*, vol.* Structura demografică a populației*; 1966, vol. I,* Rezultate generale – Partea întâi – Populație*; 1977, vol. I,* Populație – structura demografică*; 1992, vol. I,* Populație – structura demografică *şi 2002, vol. I,* Populație – structura demografică*, pag. XII; 2; 1; 46, respectiv pag. 5.*

Curba nupțialității în rural nu are sinuozități accentuate. Viața în mediul rural nu are o diversitate accentuată şi, prin urmare, aşteptările nu pot fi prea

mari. Valoarea maximă înregistrată în 1978, 7,8‰, a fost cu numai 1,6 promile, respectiv cu 2 promile mai mare față de cele minime din 1969, respectiv 1984.

Dar tendința generală de scădere a nupțialității, evidențiată de linia de trend, nu a putut fi oprită (Tendința a fost de scădere încă din anii antebelici, când, de la valoarea de 9,4‰ din 1930, s-a înregistrat un minim de 8,1‰ în 1939.) Politica de înlesniri fiscale pentru procurarea de locuințe şi dotări pentru locuințe a avut apogeul înaintea anilor `80; în anii `80, criza economică a devenit din ce în ce mai evidentă şi a avut darul de a încetini scăderea frecvenței încheierii căsătoriilor. Între 1961 şi 1989, frecvența căsătoriilor, în urban, a scăzut într-un ritm mediu de 0,99% pe an.

2.2. Perioada tranziției spre economia de piață

În decembrie 1989, contextul politic şi socio-economic a fost brusc şi complet schimbat.

Urmând unei perioade de conducere centralizată ce avea şi ambiția determinării detaliilor evoluției socio-economice, noua perioadă a debutat cu susținerea oficială a unei funcționări „de voie „ a economiei. Statul s-a retras brusc din orice formă de control şi coordonare a economiei. Recesiunea economică şi amploarea ei deosebită a fost o urmare firească a acestei politici. Revenirea s-a lăsat aşteptată şi este încă greoaie şi dureroasă din punct de vedere al costului social: nivelul ridicat al sărăciei, lipsa locurilor de muncă obligă la emigrație economică, chiar cu supervizare oficială, cu consecințe fireşti asupra vieții de familie şi a coeziunii familiilor.

Destructurarea economică, cu consecințe imense asupra nivelului producției, deci şi a veniturilor, a creat o lipsă acută de venituri la buget, astfel că o politică de ocrotire a familiei şi încurajare a naşterilor a fost mult timp exclusă. Inflația şi nivelul salariilor (cea mai răspândită formă de venit într-o economie în care proprietățile anterioare regimului comunist încă se mai reconstituie, iar cele noi nu apar nici în vis pentru majoritatea românilor) au descurajat cererile şi ofertele de împrumuturi ipotecare pentru locuințe.

Evoluția nupțialității după 1989 acompaniază dinamica economiei. Valoarea nupțialității din urban a scăzut de la 13,1‰ în 1962 la 7,6‰ în 2004 (scădere de 5,5 promile), iar cea din rural cu numai aproximativ 3 promile, de la 8,3‰ în 1962 la 5,4‰ în 2004. Între 1990 şi 2004, nupțialitatea în urban a scăzut, în medie, cu 0,96% pe an, valoare foarte apropiată de cea din perioada 1961-1989, perioadă aproape dublă față de 1990-2004.

Interesant este că, în perioada 1992-1995, nupțialitatea în urban a avut valori mai mici decât cea din rural. Aceasta a fost perioada scăderii accentuate a PIB-ului față de 1989, imediat următoare aplicării legii fondului funciar, şi perioada în care fluxurile migrației interne oraş-sat au fost foarte intense, din

1996 depăşind fluxurile sat-oraş, într-o mişcare strategică de supraviețuire în contextul unui mediu urban cu agresivitate economică în creştere.

Viziunile optimiste asupra viitorului sunt factori importanți de creştere a frecvenței încheierii căsătoriilor şi mare parte din creşterea din 1990 li se datorează, ca şi trendul ascendent de după 2001. Valoarea din 2004, 7,6‰, din urban, o depăşea cu 1,3 promile pe cea din 2001, când s-a înregistrat valoarea minimă a perioadei postdecembriste. Dar creşterea economică înregistrată în câțiva ani succesivi, chiar dacă nu a adus nivelul indicatorilor macroeconomici la nivelul antedecembrist[1] (produsul intern brut din 2003 reprezenta 91,5% din cel din 1989), este, conform specialiştilor, un factor explicativ al evoluțiilor demografice „instantanee“, cu consecințe pe termen lung. Acestui fapt i se poate datora nivelul nupțialității din ultimii ani. 6,6 căsătorii la 1000 locuitori în 2004 este o valoare mică, dar în creştere față de anii anteriori, comparabilă cu 6,5‰ în Danemarca, de ex., în 2003, an în care în România se înregistra 6,2‰. S-a înregistrat deci, într-un an, o creştere de 0,4 promile.

Creşterea din ultimii trei ani nu a ridicat valoarea nupțialității în urban şi rural până la cea minimă a perioadei anterioare anului 1989. Scăderea frecvenței încheierii căsătoriilor a fost mai accentuată în urban decât în rural, panta liniei de tendință fiind de peste 5 promile pentru urban şi de numai 2 promile pentru rural. Din comparația dintre alura curbelor nupțialității şi linia de tendință, se evidențiază faptul că intensitatea factorilor adverşi conjuncturali cu o forță deosebită în perioada tranziției a determinat scăderea accentuată a frecvenței încheierii căsătoriilor. Creşterea cu 1,3 promile a nupțialității în urban a adus nivelul acesteia pe linia de tendință. În rural însă, intensitatea factorilor conjuncturali adverşi este încă mare, linia de tendință plasându-se încă deasupra nivelului nupțialității.

Judecând după episoadele anterioare de maxim, respectiv minim ale nupțialității, am putea spune că principalii factori adverşi formează nucleul a ceea ce numim contextul economic cu influență directă asupra nivelului veniturilor individului şi ale gospodăriilor. Ipoteza este probată de răspunsurile privind nivelul veniturilor şi tipul familial al adulților în România (Simion, M., 2003).

În ciuda repetatelor concluzii ale sondajelor de opinie că românii au cea mai mare încredere în biserică, totuşi practicile religioase sunt mai puțin frecvente, mai ales la oraş. Solicitați în diverse puncte ale densei vieți sociale, oamenii nu mai găsesc timp pentru practici religioase. Ca urmare, şi scara valorilor sociale legate de etică, morală, valori familiale, coeziune socială, rolurile partenerilor s-a schimbat continuu, normele sociale devenind din ce în ce mai lejere şi în România. De aceea, deşi valorile caracteristicilor nupțialității au situat-o permanent în cadrul țărilor europene în plutonul fruntaş, cu cele mai

[1]Produsul intern brut din 2003 reprezenta 91,5% din cel din 1989.

mari valori, acest fapt a fost posibil pentru că valorile caracteristicilor nupțialității au scăzut continuu pretutindeni în Europa.

De la valori ce variau între 7,2 şi 9,5‰ în 1960, în 2000, rata brută a nupțialității nu mai avea valori mai mari de 7,2‰, cu o excepție, Cipru, 12,3‰. România, împreună cu alte 14 țări, între care şi Danemarca, Olanda, Ucraina, Iugoslavia, se încadra în intervalul maxim 5,2–7,2‰, interval care, cu 40 de ani în urmă, era cel al valorilor minime, iar diferența între valorile maxime şi minime s-a redus aproape la jumătate (3,6 promile). Scăderea nupțialității în ultimul deceniu încheiat, în România, a înregistrat un ritm de trei ori mai mare decât în cele trei decenii anterioare. Cu toate acestea, din punctul de vedere al nupțialității, România s-a situat permanent în grupul țărilor cu valorile cele mai ridicate. Valoarea din 2003, 6,2‰, o clasa tot în grupa valorilor maxime, fiind întrecută numai de Danemarca, 6,5‰, Republica Moldova, 6,9‰, FRY Macedonia, 7,1‰, Belarus, 7,1‰, şi Cipru, 13,9‰.

3. MODELUL NUPȚIAL ROMÂNESC

Evoluțiile rapide ale valorilor indicatorilor căsătoriilor din perioada postdecembristă au ridicat problema unui model nupțial nou în România. Este el complet schimbat față de cel anterior sau este expresia unei adaptări la context?

3.1. Caracteristici generale

Câteva caracteristici au acompaniat evoluția postdecembristă a nupțialității. Mai întâi, o *scădere* vertiginoasă, dar nu şi continuă. Creşterea nupțialității din perioada 2001-2003, aşa cum arată ratele brute ale căsătoriilor pe medii pentru bărbați şi femei (graficul 3A şi B), a însemnat recuperarea scăderii din ceilalți trei ani anteriori.

Grafic 3A

Rate brute ale căsătoriilor, bărbați

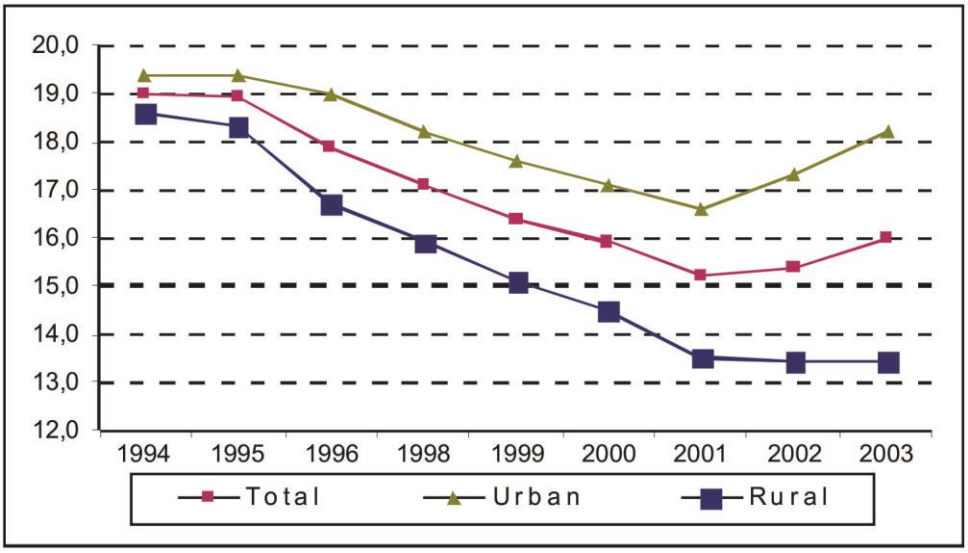

Dinamica nupțialității este rezultanta evoluțiilor structurale pe medii, grupe de vârstă, după nivel de instruire, situația economică, frecvența recăsătoririlor.

În ceea ce priveşte nupțialitatea feminină, s-a înregistrat şi o *schimbare de ierarhie* între urban şi rural: anterior anului 1995, nupțialitatea feminină din rural era mai mare decât cea din urban. Începând cu 1996, este invers: nupțialitatea feminină este mai mare în urban decât în rural.

Grafic 3B

Rate brute ale căsătoriilor, femei

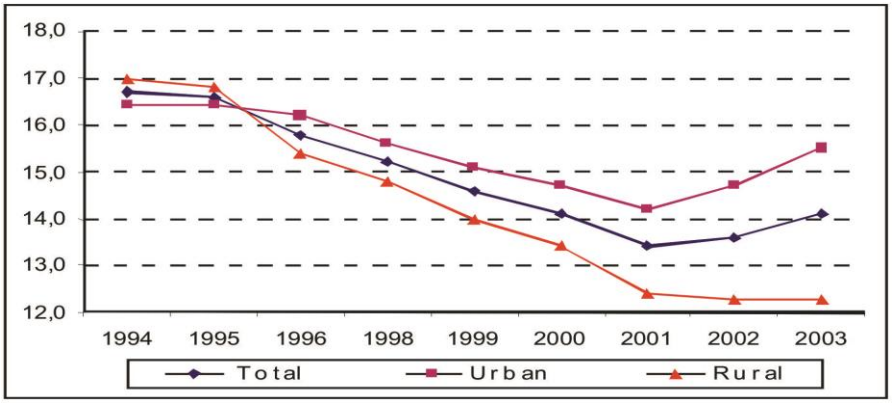

Cea mai importantă schimbare a intervenit la *intervalul de vârstă modal al căsătoriilor*. Intervalul modal al căsătoriilor pentru bărbați a fost la grupa de vârstă 20-24 de ani, în ambele medii, din 1994 până în 1999. După 2000, intervalul modal a fost la grupa de vârstă 25-29 de ani, dar frecvența a fost cu aproape 20 puncte procentuale (p. p.) mai mică decât cea modală în 1994 (graficul 4A şi B).

Grafic 4A

Rate ale căsătoriilor pe grupe de vârstă, bărbați

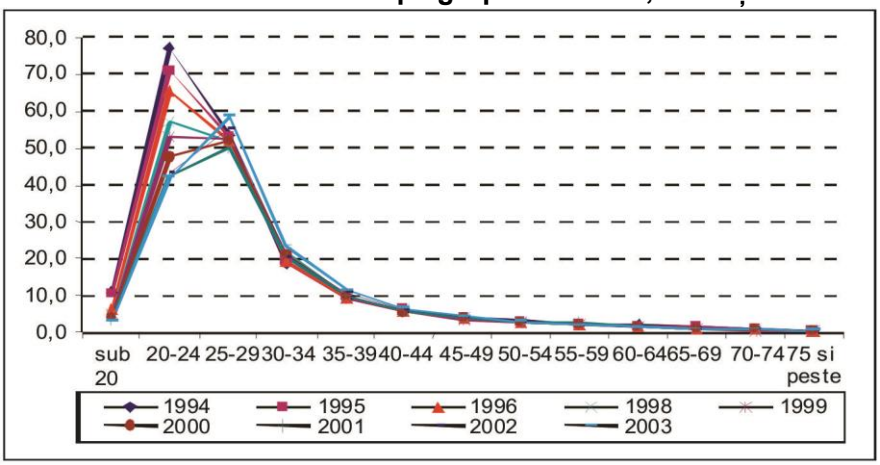

Din 2001, frecvența modală a căsătoriilor la bărbați a fost la grupa de vârstă 25-29 de ani, dar ponderea primelor căsătorii este mai mică, 90%, restul fiind recăsătoriri ale bărbaților divorțați mai ales.

Mutarea intervalului modal al căsătoriilor de la grupa de vârstă 25-29 de ani a avut loc mai ales în urban. În rural a crescut numai ponderea căsătoriilor la grupa de vârstă 25-29 de ani; cele mai multe căsătorii ale bărbaților se încheie încă în intervalul 20-24 de ani. Nu este exclus ca, foarte curând, şi în rural, intervalul modal al căsătoriilor bărbaților să fie tot la grupa de vârstă 25-29 de ani.

Şi la femei intervalul de vârstă modal pentru încheierea căsătoriilor a fost acelaşi cu cel al bărbaților în 1994, grupa de vârstă 20-24 de ani, şi a rămas acelaşi până în 2003, când şi ponderea primelor căsătorii a fost de peste 99%. S-a micşorat însă diferența între frecvența intervalului modal şi cea a celui următor până la aproape 20 p.p. în 2003 față de aproape 40 p.p. în 1994.

Grafic 4B

Rate ale căsătoriilor pe grupe de vârstă, femei

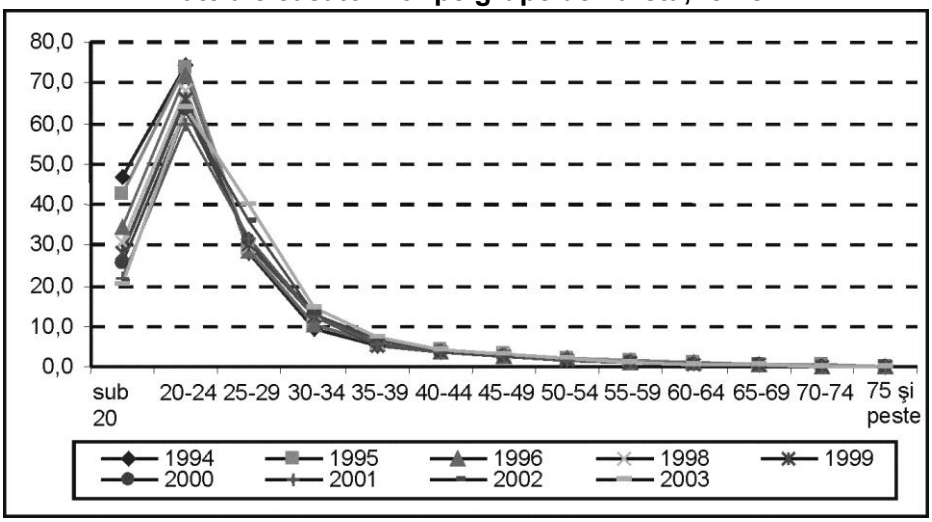

Frecvența căsătoriilor femeilor în intervalul modal 20-24 de ani este încă mare, deşi a crescut ponderea căsătoriilor în intervalul de vârstă următor, 25-29 de ani, ceea ce înseamnă că intervalul modal îşi va mai păstra rangul o perioadă de timp. Căsătorii ale femeilor aflate la vârste cuprinse între 25-29 de ani sunt mai frecvente şi în creştere în municipii şi oraşe decât la sate. Deşi frecvența modală a căsătoriilor în rural a scăzut ca valoare, ea nu este însoțită de o creştere semnificativă a frecvenței căsătoriilor femeilor din rural la grupa

următoare de vârstă, 25-29 de ani. În ansamblu, frecvența căsătoriilor a scăzut, dar în cadrul lor *a crescut ponderea recăsătoririlor*, mai ales în cadrul grupelor superioare de vârstă. Frecvența modală a fost la grupa de vârstă 35-39 de ani în 1989; 40-44 de ani între 1990 şi 1996 şi la grupa de vârstă 45-49 de ani în 1997 şi 1998; din nou 40-44 de ani între 1999 şi 2002 şi din nou 45-49 de ani în 2003 şi 2004.

Vârstele medii la căsătoriile de rang superior, 3 şi 4, au scăzut. Femeile s-au căsătorit, în medie, în 1994 (tabelul 2), prima dată la vârsta de 22,4 ani, iar în 2003 la 24,4 ani. Vârsta medie la prima recăsătorire a rămas relativ constantă, 36,3-36,8 ani; a doua recăsătorire în jurul vârstei medii de 42 de ani. Vârsta medie a femeilor la căsătoriile de rang 4, 5 şi peste a crescut şi aceasta în special din cauza evoluțiilor din mediul urban.

Tabel 2

Vârsta medie la căsătorie după rangul căsătoriei încheiate

A. Femei

- ani -

Rangul căsătoriei	1994	1999	2003	Diferențe (2003-1994)
Total	24,1	25	26,2	2,1
prima	22,4	23,6	24,4	2
a 2-a	36,3	35,8	36,8	0,5
a 3-a	43,3	42,7	42,3	-1
a 4-a	45,8	47,4	51,1	5,3
a 5-a şi peste	51,5	53,8	50,7	-0,8

B. Bărbați

Rangul căsă-toriei	1994	1999	2003	Diferențe (2003-1994)
Total	27,6	28,5	29,7	2,1
prima	25,6	26,5	27,7	2,1
a 2-a	40,0	39,8	41,1	1,1
a 3-a	47,6	46,7	48,2	0,6
a 4-a	53,4	50,0	49,9	-3,5
a 5-a şi peste	52,5	44,5	52,1	-0,4

***Sursa**: Date INS.*

La bărbați, vârsta medie a scăzut la a patra căsătorie cu 3,5 ani în ultimii 10 ani. Următoarele recăsătoriri au loc, în medie, în jurul vârstei de 52 de ani. Intervalele de vârstă între prima căsătorie şi următoarele sunt mai scurte şi toate acestea în special din cauza evoluției fenomenului în mediul rural. Cele mai frecvente recăsătoriri la bărbați erau la grupa de vârstă 45-49 de ani până în 2000, iar din 2001, la grupa de vârstă 50-54 de ani.

Căsătoriile de rang superior durează mai puțin, dar *recăsătoririle sunt mai frecvente* (tabelul 3).

Bărbații divorțați, în proporții crescânde după 1992 (după o perioadă de scădere din 1990), s-au căsătorit în proporții egale cu femei necăsătorite şi divorțate. Femeile divorțate s-au căsătorit în proporție mai mare şi în creştere cu bărbați divorțați. Proporția femeilor divorțate care se recăsătoresc în totalul celor ce se căsătoresc a început să crească începând cu 1994 (tabelul 4).

Tabel 3

Structura căsătoriilor după rang

-%-

Soț	1994	1998	2001	2003	Soție	1994	1998	2001	2003
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	Total	100,0	100,0	100,0	100,0
prima	86,2	85,2	84,7	85,0	Prima	87,5	86,1	85,4	85,7
a 2-a	13,4	14,3	14,7	14,5	a 2-a	12,2	13,5	14,1	13,8
a 3-a	0,4	0,4	0,5	0,5	a 3-a	0,3	0,4	0,4	0,5

***Sursa**: Date INS.*

Tabelul 4

Structura căsătoriilor după starea civilă anterioară corelată a soților

-%-

Starea civilă anterioară a soțului	total	Starea civilă anterioară a soției			
		total	necăsătorită	divorțată	văduvă
1989	100,0	100,0	87,6	9,8	2,6
necăsătorit	86,5	100,0	94,9	4,4	0,7
divorțat	11,1	100,0	44,6	46,9	8,5
văduv	2,4	100,0	20,8	33,8	45,4
1992	100,0	100,0	89,4	8,4	2,2
necăsătorit	88,4	100,0	95,7	3,7	0,6
divorțat	9,6	100,0	45,9	45,8	8,2
văduv	2,0	100,0	20,8	33,8	45,4
1999	100,0	100,0	86,5	11,6	1,9
necăsătorit	85,4	100,0	93,6	5,8	0,6
divorțat	13,1	100,0	47,7	46,2	6,1
văduv	1,5	100,0	20,1	39,7	40,3
2004	100,0	100,0	85,8	12,4	1,7
necăsătorit	84,7	100,0	93,2	6,2	0,6
divorțat	13,9	100,0	47,3	47,3	5,3
văduv	1,4	100,0	22,8	43,7	33,5

***Sursa**: Date INS.*

O caracteristică care influențează poziția individului pe piața căsătoriilor este nivelul de instruire al persoanei. Faptul că frecvențele modale ale căsători-

ilor sunt pentru fiecare nivel de instruire între parteneri cu acelaşi nivel de instruire nu este întâmplător. Nivelul de instruire plasează diferit persoanele pe piața muncii şi implicit în societate după nivelul veniturilor. În absența unui venit corespunzător, tinerii amână căsătoriile.

Faptul că, dintre bărbați, în 1994, cel mai devreme se căsătoreau, în medie, şomerii (graficul 5A) nu este derutant pentru că, în condițiile în care proporțiile economiei gri nu se cunosc, şi veniturile şomerilor scapă de înregistrarea statistică. Este de presupus că în economia gri activează în special şomerii. Şi tot ei se căsătoreau mai devreme şi în 2003. Ca şi înainte cu 7 ani, în 2003, în afara pensionarilor, cel mai târziu se căsătoreau patronii. La fel se petreceau lucrurile şi în urban, şi în rural, dar vârstele medii nu coincid.

Grafic 5A

Vârsta medie la căsătorie a bărbaților după situația economică

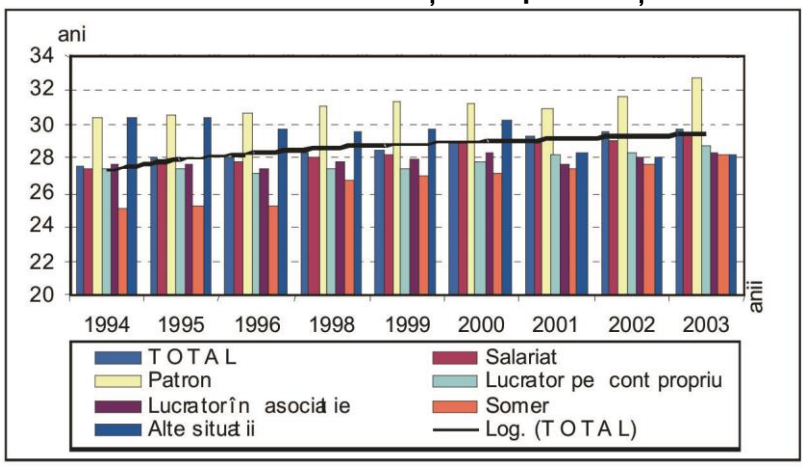

Creşterea vârstei medii la căsătorie pentru bărbați se regăseşte *la toate pozițiile după situația economică*. Complexitatea diferită a sarcinilor unui întreprinzător între cele două medii, aspirațiile mai mari în cel urban sunt, probabil, principalele cauze ale înregistrării unei valori diferite între cele două medii ale vârstei medii la căsătorie pentru patroni, poziția economică la care s-a înregistrat cea mai mare creştere a vârstei medii la căsătorie între 1994 şi 2003, după poziția de şomer.

Situația este asemănătoare şi în cazul femeilor, diferă numai valorile indicatorului (graficul 5B).

Grafic 5B

Vârsta medie la căsătorie a femeilor după situația economică

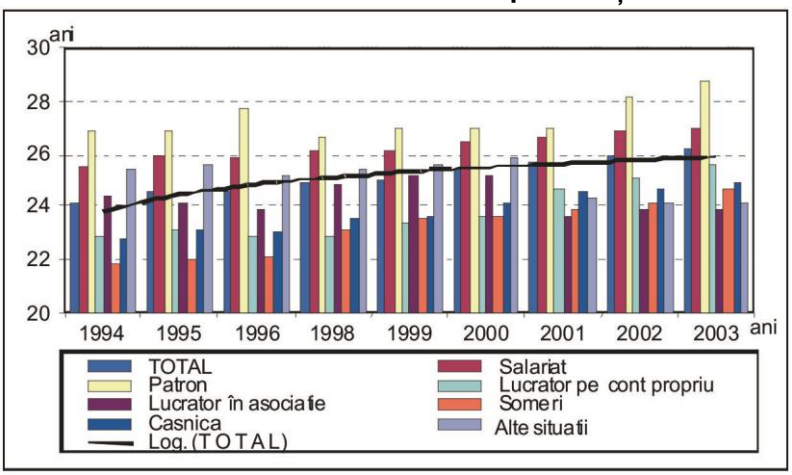

Situația economică este un puternic factor favorizant sau, din contră, prohibitiv pentru asumarea unei familii. Socializarea este cel mai adesea realizată prin poziția economică a individului. Dar nu numai condițiile de socializare explică de ce salariații se căsătoresc cel mai frecvent cu salariate, lucrătorii pe cont propriu cu lucrătoarele pe cont propriu (tabelul 5), ci şi *nivelul venitului familial*.

Tabel 5

Structura căsătoriilor după situația economică corelată a soților

-%-

Situația economică a soțului	Total	Situația economică a soției						
		Sala-riată	Lucr. pe cont propriu	Patron	Şomeră	Casnică	Pensio-nară	Alte si-tuații
1994								
Total	100,0	40,4	4,2	0,4	14,9	26,4		13,7
Salariat	69,1	51,4	1,6	0,2	13,0	25,8		8,1
Lucr. pe cont propr.	6,3	9,4	44,9	0,1	7,5	34,0		17,1
Patron	1,2	34,0	2,8	13,2	8,5	24,4		4,2
Şomer	8,5	17,7	1,7	0,4	48,0	24,9		7,4
Alte situații	14,8	30,2	1,7	0,7	15,9	57,3		94,1
1999								
Total	100,0	43,0	3,9	0,5	5,9	30,1		16,6
Salariat	62,9	58,8	1,0	0,2	5,1	25,6		9,2
Lucr. pe cont propr.	9,1	10,2	33,7	0,2	3,1	48,8		4,0

Situația economică a soțului	Total	Situația economică a soției						
		Sala-riată	Lucr. pe cont propriu	Patron	Şomeră	Casnică	Pensio-nară	Alte si-tuații
Patron	1,3	32,9	1,9	20,2	4,1	25,3		15,5
Şomer	5,6	24,3	1,0	0,3	29,1	37,5		7,9
Alte situații	21,1	25,8	1,3	0,9	7,6	71,0		93,4
2003								
Total	100,0	48,1	4,5	0,7	2,4	29,8	1,5	13,0
Salariat	63,9	65,5	1,1	0,3	2,0	23,6	0,5	7,0
Lucr. pe cont propr.	8,8	25,0	65,9	0,8	2,8	98,6	0,6	6,3
Patron	2,0	31,8	2,4	20,9	1,3	34,3	0,7	8,6
Şomer	2,8	23,0	1,1	0,3	25,9	43,9	0,8	5,2
Alte situații	6,3	18,5	1,7	0,5	1,1	35,2	39,8	3,2
Salariat	2,8	18,1	30,5	0,3	1,1	36,3	1,0	42,7

***Sursa**: Date INS.*

3.2. Intrarea tânărului în faza de adult

Vârsta la care intervine intrarea în faza de adult a tânărului (18-34 de ani) şi evoluția sa ulterioară interesează din punct de vedere al caracteristicilor celei de-a doua tranziții demografice. Vârsta este probabil primul criteriu în alegerea partenerului/ei, dar niciodată singurul. În „pachet" sunt cel puțin încă două criterii: nivelul de instruire şi situația economică.

Vârsta medie la prima căsătorie a bărbaților şi femeilor a fost relativ constantă între 1960 şi 1980 (tabelul 6). Indicatorul va reveni la aceleaşi valori în 1990, când un val de optimism social a influențat nivelul câtorva indicatori demografici: vârsta medie la prima căsătorie şi la naşterea primului copil, natalitatea.

Tabel 6

Vârsta medie la prima căsătorie, în ani selectați

- ani -

	1960	1980	1981	1986	1989	1990	1994	2000	2004
Femei	22,0	22,0	22,4	21,9	22,1	22,0	22,4	23,6	25,0
Bărbați	**)*	*25,0*	*25,5*	*25,7*	*25,3*	*25,0*	*25,6*	*26,9*	*28,3*

**) Dată nepublicată.*

***Sursa**: INS,* Anuarul demografic al României 2000*, p. 302-305, şi INS, 2005b.*

Ulterior însă, valorile indicatorului au crescut cu 2,6 ani la ambele sexe față de cele mai mari valori înregistrate în perioada anterioară (reamintim că anii `80 au fost ani de adâncire a crizei sistemului economic socialist).

Corelarea puternică între dinamica economiei şi cea a indicatorului este în linia modelului malthusian al nupțialității târzii, mai ales că, până în 1990,

vârsta medie la prima căsătorie a femeilor şi bărbaților a fost relativ constantă, procentul naşterilor extraconjugale mic, ceea ce demonstrează că, în scara valorilor sociale, familia are o valoare deosebită în societatea românească. (Peste 50% din respondenții unui sondaj consideră că individul nu poate fi fericit în afara căsătoriei – Rughiniş, C., 2005).

Şi revenirea din ultimii trei ani a nivelului nupțialității demonstrează că, în societatea românească, familia este o valoare socială şi, cel puțin pentru moment, numai contextul economic dificil (lipsa locurilor de muncă şi a posibilităților de asigurare a unei locuințe) reține tinerii adulți de la realizarea acestui obiectiv. Aceasta este mai degrabă o caracteristică a modelului nupțial malthusian târziu decât o caracteristică a celei de-a doua tranziții demografice.

Interesant este că, din punct de vedere al nivelului de instruire, există mai degrabă o tendință de apropiere a vârstelor la prima căsătorie a bărbaților, dar şi a femeilor (graficul 6A şi B).

Procesul de convergență cunoaşte atât creşteri, cât şi scăderi ale vârstei medii la prima căsătorie. Contrar celor susținute de teoria celei de-a doua tranziții demografice, vârsta medie la prima căsătorie a bărbaților cu nivel de instruire superior a scăzut, deşi numai la oraşe, unde, în 1994, era cu aproape 3 ani mai mare decât în rural. Şi vârsta celor cu nivel de instruire primar a scăzut în ambele medii (mai mult la oraşe: cu peste patru ani). Din contră, vârsta medie la prima căsătorie a celor cu nivel de instruire postliceal din rural a crescut, apropiindu-se la mai puțin de un an de cea a celor cu acelaşi nivel de instruire din urban, unde aceasta a scăzut cu peste 2 ani.

Grafic 6A

Vârsta medie la prima căsătorie a bărbaților, după nivelul de instruire

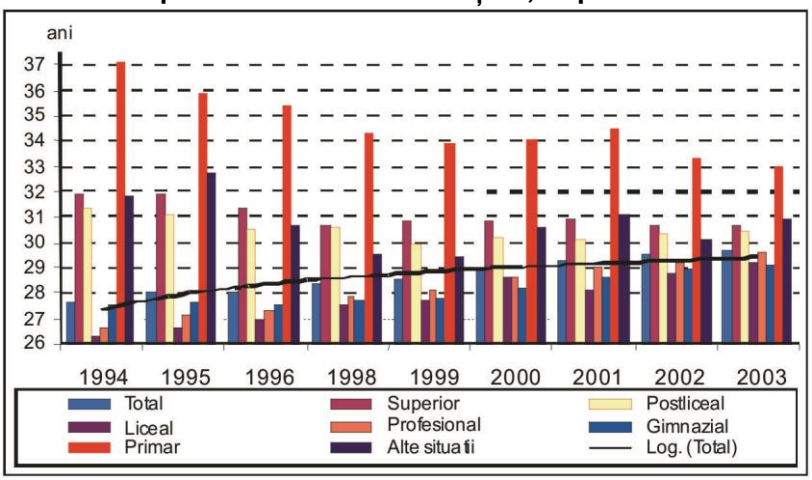

Ideea convergenței vârstelor la prima căsătorie la bărbați pentru toate nivelurile de instruire este susținută şi de faptul că vârstele medii la nivelul trei de instruire au crescut în rural şi au fost singurele care au scăzut în urban. Pentru celelalte niveluri de instruire, vârsta medie a bărbaților la prima căsătorie a crescut în ambele medii, toate tinzând către o valoare medie în ambele medii de rezidență: 29 de ani.

Aceeaşi tendință de convergență a vârstelor medii la prima căsătorie după nivelul de instruire se observă şi în cazul femeilor din ambele medii, cu excepția faptului că valoarea de convergență diferă între cele două medii: 27 de ani în urban şi 26 de ani în rural. Valoarea cea mai apropiată între cele două medii s-a obținut în cazul nivelului primar de instruire: o diferență de numai 0,6 ani.

Grafic 6B

Vârsta medie la prima căsătorie a femeilor după nivelul de instruire

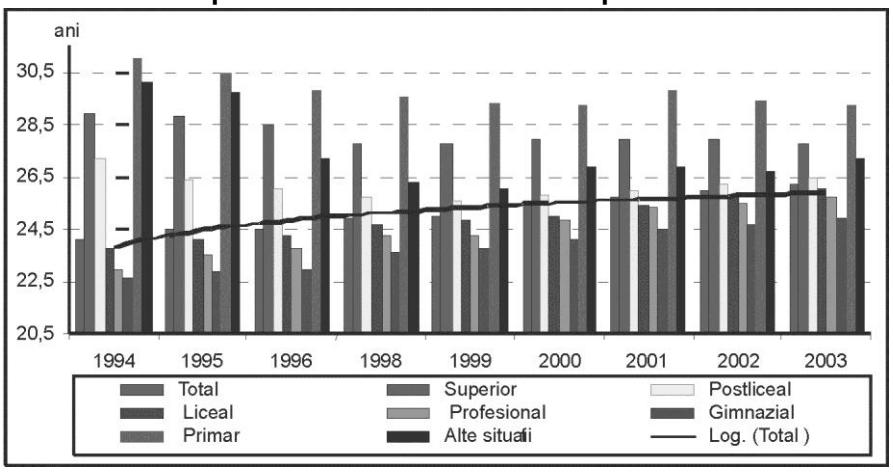

Cea mai mică valoare a vârstei medii la prima căsătorie la femei s-a înregistrat în 2003 în comune, la nivelul de instruire secundar inferior (gimnazial), şi cea mai mare, la nivelul de instruire primar din urban. Acesta este din nou un indiciu că nivelul venitului are importanța cea mai mare în decizia de asumare a unei familii, pentru că cu cât nivelul de instruire este mai mare cu atât probabilitatea de a găsi un loc de muncă bine remunerat creşte.

În lipsa unor indicatori care să ne permită calcularea unor probabilități, am calculat frecvențe ale căsătoriilor după nivelul de instruire în 2002, folosind date din recensământul populației şi al locuințelor din 2002 şi căsătoriile după nivelul de instruire şi grupele de vârstă ale adultului tânăr în 2002 (tabelul 7). Frecvențele cele mai mari ale căsătoriilor sunt la toate grupele de vârstă, cu

excepția celei de 25-29 de ani, la nivelul de instruire superior. Deşi nu este un indicator riguros, totuşi acesta aproximează foarte bine probabilitatea de căsătorie a unei persoane de vârsta şi nivelul respectiv al studiilor. Concluziile sunt consistente cu concluziile altui studiu care a urmărit evoluția persoanelor de 18 ani şi peste în funcție de nivelul de instruire şi nivelul venitului (Simion, 2003). Potrivit acestuia, persoanele cu studii superioare au şanse mai mari să găsească un loc de muncă şi nivelul salariului să fie şi mult peste media pe economie.

Tabel 7

Frecvența căsătoriilor pe fiecare grupă de vârstă după nivelul de instruire*, în 2002 (în %)

A. Bărbați

Grupa de vârstă*)	Total	Nivel de instruire				
		Superior	Postliceal	Secundar	Primar	Alte sit.
Total	1,5	2,4	1,2	1,6	0,6	0,5
15-19 ani	0,2			0,2	0,2	0,2
20-24 ani	4,4	9,3	7,5	4,3	3,0	1,6
25-29 ani	5,7	8,6	9,1	5,4	4,1	1,7
30-34 ani	2,1	3,8	3,0	1,9	2,7	1,1
35-39 ani	1,14	1,8	1,3	1,0	1,8	0,7

**) Grupe de vârstă ale adultului tânăr.*

B. Femei

Grupa de vârstă	**Total**	**Nivel de instruire**				
		Superior	**Postliceal**	**Secundar**	**Primar**	**Alte sit.**
Total	1,4	2,6	2,5	1,6	0,4	0,3
15-19 ani	2,6			2,7	1,8	1,5
20-24 ani	6,3	11,9	10,8	6,0	5,0	2,4
25-29 ani	3,7	6,8	5,0	3,0	3,5	1,5
30-34 ani	1,3	2,4	1,8	1,1	2,1	0,8
35-39 ani	0,7	1,0	1,0	0,6	1,5	0,5

**) Calculat ca raport între numărul căsătoriilor pe fiecare grupă de vârstă în parte şi nivel de instruire în anul 2002 şi populația de 15 ani şi peste pe fiecare grupă de vârstă în parte şi nivel de instruire de la* Recensământul populației şi locuințelor din 2002*; INS 2003a şi Recensământul populației şi locuințelor vol. I,* Populație – structură demografică*, pag. 826-861.*

Deşi familia s-a menținut în topul valorilor sociale, *ponderea celibatului definitiv a crescut*. Încă mult înainte de 1990, alături de reducerea nupțialității, frecvența celibatului definitiv era în creştere (tabelul 8).

Tabel 8

Proporția persoanelor celibatare*) înregistrate la recensămintele populației

-%-

	1956	1966	1977	1992	2002
Total: – femei	0,66	0,89	1,11	0,97	1,24
– bărbați	0,35	0,52	0,71	0,74	1,25
Urban: – femei	1,12	1,30	1,20	0,85	1,12
– bărbați	0,54	0,63	0,66	0,61	0,95
Rural: – femei	0,44	0,68	1,05	1,13	1,40
– bărbați	0,27	0,46	0,76	0,89	1,60

**) Proporția persoanelor necăsătorite pe sexe în vârstă de 50 de ani şi peste în totalul populației de respectivul sex.*

***Sursa**: Calculat după INS,* Recensămintele populației şi locuințelor *din anii 1956, vol.* Structura demografică a populației; *1966, vol.I,* Rezultate generale – Partea întâi – Populație*; 1977, vol.I,* Populație – structura demografică*; 1992, vol.I,* Populație – structura demografică*, şi 2002, vol.I,* Populație – structura demografică*, pag. 108-110; 431; 347 şi, respectiv, pag. 218-219.*

Creşterea proporției persoanelor celibatare a fost însoțită şi de creşterea gradului de urbanizare a populației până în 1992 (tabelul 1). Societatea rurală tradițională, transferată în mare parte la oraşe (mai ales persoanele tinere), s-a descompus şi puternicul control social asupra comportamentelor membrilor comunității a fost înlocuit cu traiul anonim şi relațiile sociale reduse în freamătul aglomerărilor urbane. Dar, de la recensământul din 1992, femeile au un grad mai mare de urbanizare decât bărbații, aspect ce nu poate explica pe deplin scăderea proporției femeilor celibatare la recensământul populației din 1992 față de cel din 1977. Interesant e că, în 2002, proporția femeilor celibatare din urban în totalul lor a fost la aceeaşi valoare ca în anul 1956, creşterea la nivelul ansamblului lor față de recensămintele anterioare datorându-se în totalitate celor din rural. Aceasta ridică câteva semne de întrebare privind oportunitățile şi posibilitățile economice de asumare a unei familii în mediul rural. Scăderea accentuată a proporției femeilor celibatare în urban la recensământul din 1992 față de cel anterior ar putea fi un argument în favoarea unei analize a factorilor defavorizanți de pe piața căsătoriilor din rural şi nu doar din rural.

Poziția economică a indivizilor structurează net poziția acestora pe piața căsătoriilor. Din acest punct de vedere, constatăm *frecvențe mai mari ale căsătoriilor* (calculate ca raport între numărul căsătoriilor pe grupe de vârstă şi situație economică şi populația ocupată pe grupe de vârstă şi poziție economică) (tabelul 9) *la poziția de patron atât la bărbați, cât şi la femei,* urmate de cele de la poziția de salariat şi şomer[1]. Poziția de salariat este una privilegiată de un venit regulat, ceea ce dă o anume încredere în viitor.

[1] Aceasta, în condițiile în care ponderea muncii la negru în total ocupare este cvasinecunoscută, ca şi veniturile totale ale şomerilor.

Tabel 9

Frecvența căsătoriilor după grupa de vârstă şi poziția economică, în 2002

A. Bărbați

-%-

Grupa de vârstă	Total	Poziția economică				
		salariat	patron	lucrător pe cont propriu	lucrător în asociație	şomer
Total	2,6	2,6	5,1	0,2	2,0	2,9
Până la 24 de ani	6,6	5,9	15,1	0,4	5,8	5,5
25-34 de ani	5,1	5,1	10,0	0,4	4,3	*

B. Femei

Grupa de vârstă	Total	Poziția economică				
		salariat	patron	lucrător pe cont propriu	lucrător în asociație	şomer
Total	3,1	2,4	5,0	0,2	0,4	3,1
Până la 24 de ani	17,1	10,6	30,7	0,7	2,8	9,9
25-34 de ani*	3,6	3,7	5,0	0,2	0,3	*

**Grupe de vârstă ale adultului tânăr.*

***Sursa**: Calculat după date INS şi* Anuarul statistic al României 2003*, pag. 97-99.*

Chiar dacă condiția de patron implică o anumită pregătire, valorile frecvenței căsătoriilor la grupele de vârstă până la 24 de ani şi poziția de patron sunt cele mai mari şi aceasta pentru că tinerii devin activi chiar din timpul studiilor, unii chiar de la debutul studenției şi chiar mai devreme. Este evident că *nivelul venitului este mai important decât nivelul studiilor*. Nivelul studiilor interesează numai în măsura în care asigură o poziție privilegiată pe piața muncii. Este şi acesta un mecanism de consacrare a valorilor prin intermediul valorilor sociale, între care familia este una fruntaşă.

4. STABILITATEA FAMILIEI

4.1. Durata medie a căsătoriei desfăcute prin divorț

În ciuda intervalelor de vârstă mai scurte între căsătoriile de rang superior, durata medie a unei căsătorii a crescut din 1993 cu 2,6 ani (graficul 7).

Grafic 7

Evoluția duratei medii a căsătoriei desfăcute prin divorț

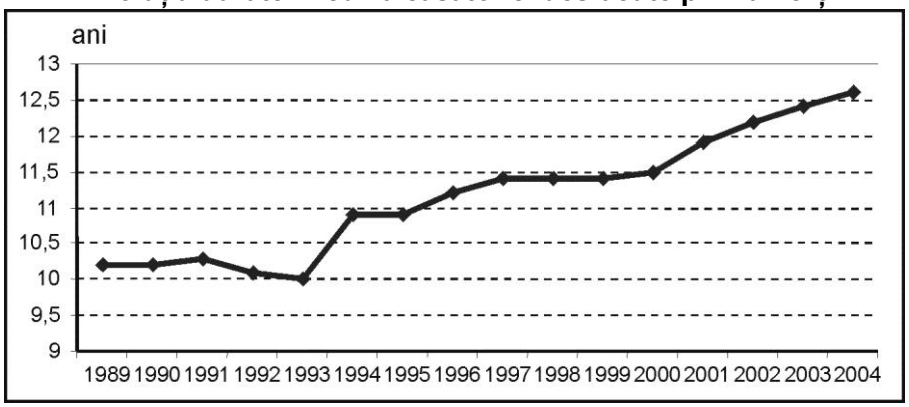

Aceasta se explică prin faptul că, deşi cele mai multe intervin după o perioadă de 5-9 ani de căsătorie, *este în creştere frecvența divorțurilor după o perioadă de căsătorie de 20 de ani şi peste,* a căror pondere în totalul divorțurilor a crescut între 1989 şi 2004 cu aproape 5 p.p. (tabelul 10).

Tabel 10

Structura divorțurilor după durata căsătoriei

-%-

Anul	Durata căsătoriei								
	sub 1 an	1 an	2 ani	3 ani	4 ani	5-9 ani	10-14 ani	15-19 ani	20 ani şi peste
1989	3,0	8,2	7,7	7,3	6,7	26,0	18,6	10,0	12,6
1993	2,1	9,5	9,3	8,4	7,6	24,9	15,2	9,8	13,1
1996	2,9	8,0	7,6	7,3	7,0	28,2	15,1	10,7	13,1
2000	4,5	8,0	7,3	6,9	6,3	25,2	16,7	10,0	15,1
2004	3,1	6,2	6,1	6,0	6,0	24,1	19,1	12,1	17,4

***Sursa**: Date INS.*

Faptul că cele mai longevive căsătorii desfăcute prin divorț au fost şi încă mai sunt cele între soți cu studii superioare şi soții cu studii primare (tabelul 11) este elocvent pentru rolul partenerilor în familie, pentru evoluția acestui aspect în societatea românească la sfârşitul mileniului II. Cele mai fragile căsătorii, deşi au mai câştigat în longevitate, au rămas cele în care soții au nivel de instruire liceal.

Tabel 11

Durata medie a căsătoriei desfăcute prin divorț după nivelul de instruire corelat al soților

- ani -

Nivelul de instruire al soțului	Total	Nivelul de instruire al soției						
		superior	postliceal	liceal	profesional	gimnazial	primar	alte situații
1994								
total	10,0	9,7	12,5	8,1	9,5	10,5	15,1	13,1
superior	10,0	9,8	13,9	9,4	10,7	11,1	22,6	12,3
postliceal	11,4	11,4	12,0	10,3	13,3	13,4	11,3	11,7
liceal	8,1	8,0	11,1	8,0	8,2	8,6	12,5	7,2
profesional	9,5	9,4	12,9	7,9	9,6	9,9	12,4	9,8
gimnazial	10,7	13,9	12,0	7,9	8,9	10,8	15,3	15,7
primar	15,3	13,0	18,5	10,6	11,1	14,2	15,7	22,9
alte situații	12,4	9,6	12,6	8,4	10,0	11,1	16,6	12,5
2003								
total	12,4	11,5	11,8	11,2	13,5	13,8	16,6	12,4
superior	12,4	11,9	14,3	13,2	14,5	14,1	21,7	9,7
postliceal	13,4	11,5	12,4	13,6	14,5	17,8	20,2	10,8
liceal	11,1	10,0	10,2	11,1	12,2	11,2	13,1	10,4
profesional	13,1	10,0	11,3	11,4	13,7	13,8	16,4	12,0
gimnazial	13,7	10,9	10,7	10,6	13,2	14,1	16,2	11,9
primar	16,0	8,0	11,8	10,2	13,3	13,9	17,0	14,0
alte situații	12,3	15,1	14,2	9,5	15,0	12,5	9,8	12,4

***Sursa**: Date INS.*

4.2. Caracteristici ale divorțialității

În 2004 se înregistrau 1,63 divorțuri la 1000 de locuitori (graficul 8).

Grafic 8

Evoluția ratei brute a divorțurilor

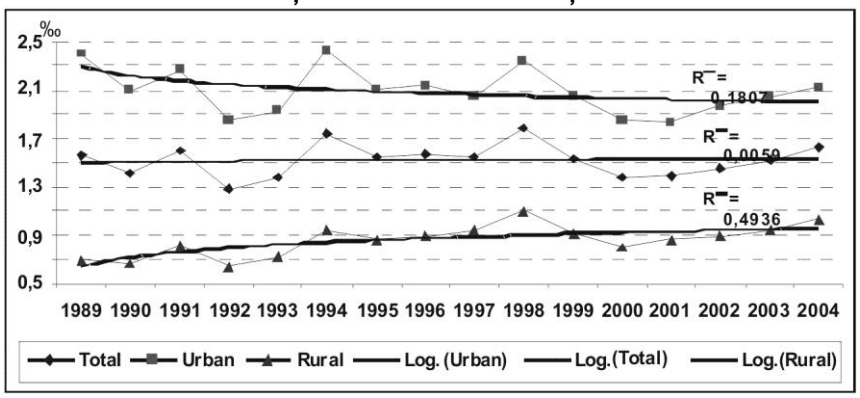

Factorii care determină eşecul unei căsătorii sunt în principal de natură economică.

Astfel, un prim factor îl reprezintă condițiile de trai diferite între cele două medii. Tradiția unei familii unite şi puternice din rural nu mai este de actualitate. Dificultățile transpuse traiului zilnic prin influența negativă a *noului context socio-economic* depăşesc în intensitate influența pozitivă a tradiției asupra familiei.

Creşterea ratei brute a divorțurilor în 1996 față de anul anterior se datorează în mare parte *creşterii ratelor de divorț la bărbați*. Creşterea a însemnat mai mult decât o dublare a ratei divorțurilor la bărbați din anul anterior (graficul 9A şi B). Ele au continuat să crească în ambele medii până în 1998, anul cu cele mai înalte rate ale divorțurilor pentru ambele sexe.

Grafic 9A

Evoluția ratelor divorțurilor, bărbați

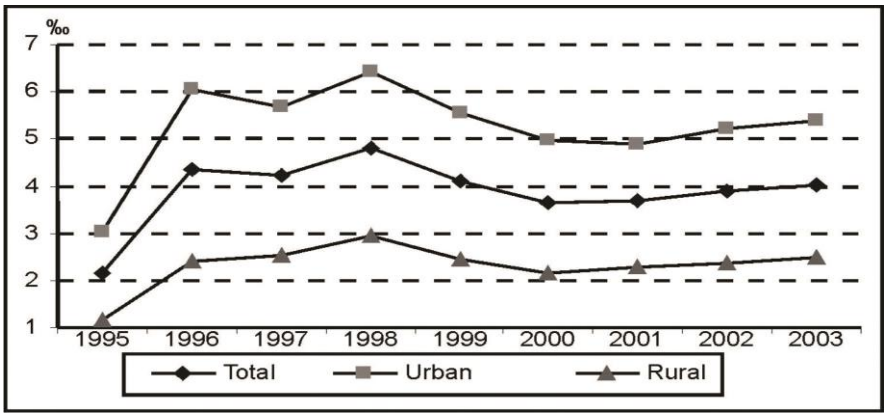

Anterior anului 1996, ratele brute ale divorțurilor erau mai mari pentru femei. Începând cu 1996, *divorțialitatea masculină o depăşeşte pe cea feminină*; în 2003, cu aproape o promilă.

Grafic 9B

Evoluția ratelor divorțurilor, femei

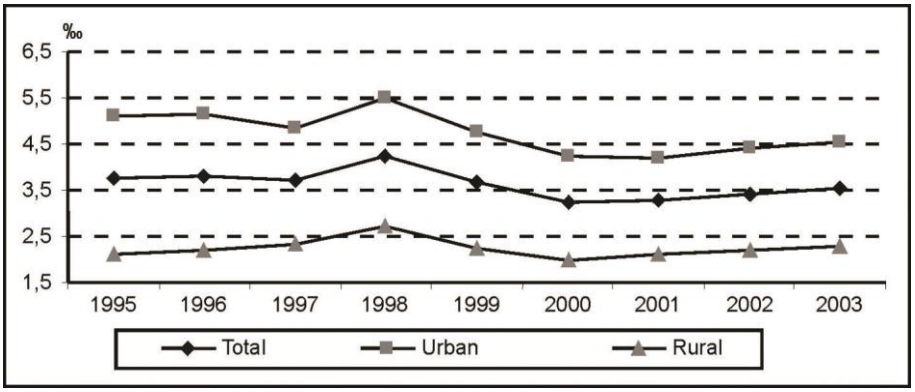

Saltul divorțialității masculine din 1996 s-a datorat creşterii acesteia la toate grupele de vârstă, cu excepția celei sub 20 de ani. În anii următori, ratele divorțurilor au scăzut la grupele de vârstă 20-24 de ani şi următoarele până la grupa de vârstă 30-34 de ani inclusiv, în urban, şi 35-39 de ani inclusiv, în rural, unde fenomenul divorțialității târzii este şi mai accentuat.

Grafic 10A

Rate ale divorțurilor pe grupe de vârstă, bărbați

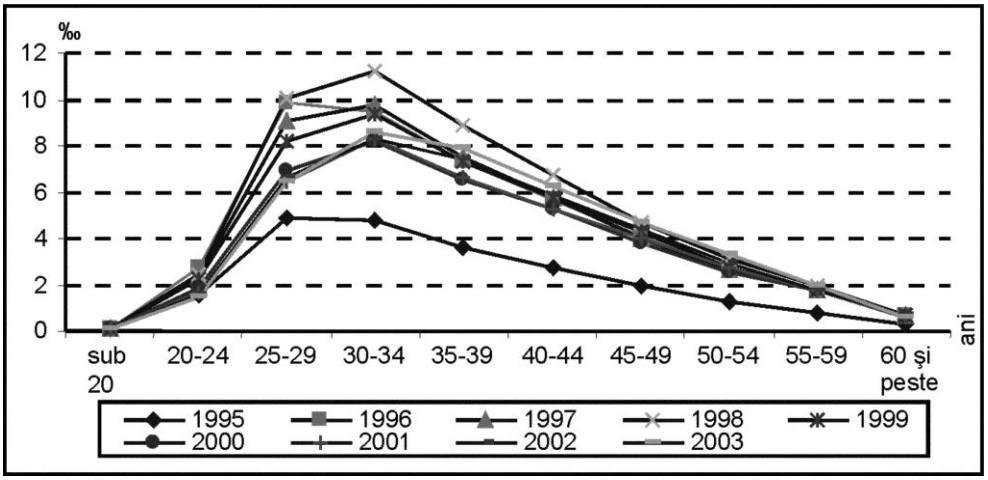

Creşterea divorţialităţii la femei în 1996 nu a fost la fel de spectaculoasă ca la bărbaţi. La femei, ratele divorţurilor au scăzut în urban chiar din 1999 faţă de perioada anterioară până la grupa de vârsta de 25-29 de ani inclusiv (graficul 10B).

Grafic 10B

Rate ale divorţurilor pe grupe de vârstă, femei

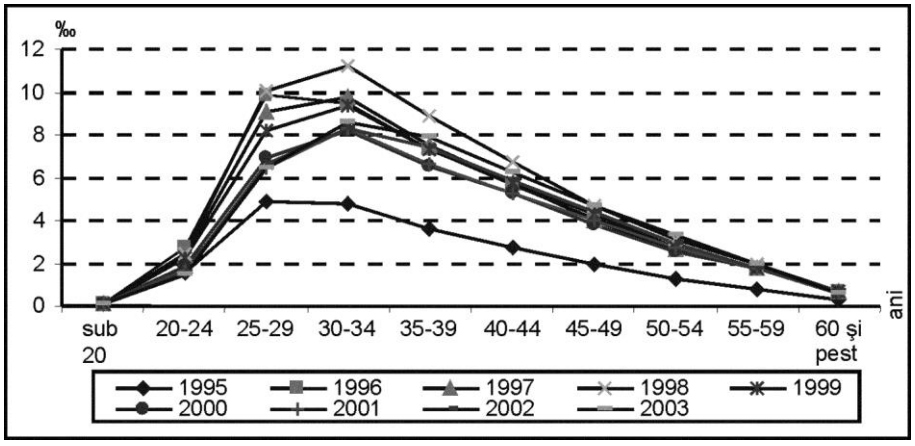

La următoarele grupe de vârstă, creşteri s-au înregistrat, în urban, numai la grupele 30-34 de ani, 35-39 de ani şi 55-59 de ani. În rural, la femei, ratele de divorţialitate au crescut şi la grupa de vârstă sub 20 de ani, iar la grupa de vârstă 45-49 de ani sunt cele mai mari din tot intervalul. Pentru ambele sexe, *divorţialitatea este mai mare în urban,* unde nivelul ratei brute a divorţurilor este mai mult decât dublu faţă de cel din rural.

Fragilitatea crescândă a căsătoriilor încheiate în alte condiţii istorice este confirmată şi de ratele divorţurilor foarte mari la grupele mari de vârstă, care s-au menţinut ridicate şi după 1999 şi chiar au crescut. În 2003 faţă de 1998, ratele divorţurilor până la grupele de vârstă 30-34 de ani inclusiv au scăzut. La grupa de vârstă 35-39 de ani şi următoarele, în urban, şi de la grupa de vârstă 40-44 de ani şi următoarele, în rural, acestea au crescut la bărbaţi până la valori egale cu cele înregistrate în anul de vârf, 1998. Apariţia acestei fragilităţi poate evidenţia o schimbare în scara valorilor sociale, schimbare adoptată în special de bărbaţi, indiferent de vârstă, dar poate chiar şi o stabilitate a acestor valori: ceea ce s-a schimbat de fapt să fie contextul economic căruia adultul trebuie să-i facă faţă, iar cel familial nu-l mai ajută. Iar dacă adaptarea familiei ca întreg nu este posibilă, apare divorţul.

În 1994, ponderea divorţurilor de rang superior creştea începând cu grupa de vârstă 20-24 de ani la femei şi 25-29 de ani la bărbaţi (tabelul 12). După 10 ani, în 2003, divorţurile de rang 2 depăşeau 10 procente din total atât la fe-

mei, cât şi la bărbaţi la grupa de vârstă 45-49 de ani, iar cele de rang 3 sau mai mare se înregistrau mai ales după vârsta de 60 de ani şi peste.

Tabel 12

Structura divorţurilor după grupa de vârstă şi rangul divorţului, în 2003

A. Soţia

-%-

Grupa de vârstă - ani -	Total	Rangul divorţului			
		primul	al 2-lea	al 3-lea	al 4-lea şi peste
Total	100,0	93,7	6,0	0,2	
Sub 20	1,5	99,6	0,4		
20-24	12,6	99,0	1,0		
25-29	22,5	97,7	2,2		
30-34	21,7	94,8	5,1	0,2	
35-39	15,0	92,7	7,1	0,2	
40-44	9,7	90,2	9,3	0,4	
45-49	8,7	88,0	11,4	0,5	0,1
50-54	4,6	84,7	14,4	0,9	0,1
55-59	2,0	83,1	16,4	0,5	
60 şi peste	1,8	79,8	18,9	1,3	

B. Soţul

-%-

Grupa de vârstă - ani -	Total	Rangul divorţului			
		primul	al 2-lea	al 3-lea	al 4-lea şi peste
Total	100,0	93,4	6,2	0,4	
Sub 20	0,1	96,2	3,8		
20-24	3,9	99,5	0,5		
25-29	17,7	98,7	1,3		
30-34	23,4	96,4	3,6	0,1	
35-39	17,8	94,2	5,6	0,3	
40-44	12,6	91,4	7,9	0,6	
45-49	11,1	89,2	10,0	0,8	
50-54	7,2	86,7	12,2	0,9	0,2
55-59	3,0	83,4	15,7	0,9	
60 şi peste	3,2	77,5	20,7	1,6	0,3

***Sursa**: Date INS.*

Având în vedere răspândirea nivelului de instruire liceal, cele mai multe căsătorii, ca şi divorţuri apar la acest nivel de instruire (tabelul 13). Dar, având în vedere structura populaţiei de 12 ani şi peste după nivelul de instruire, cele mai fragile căsătorii atât pentru femei, cât şi pentru bărbaţi erau în 1994 cele ale persoanelor cu nivel de instruire liceal, urmate la mare distanţă de cele cu

nivel de instruire superior. După 10 ani, *fragilitatea căsătoriilor persoanelor cu nivel de instruire liceal, postliceal şi superior a crescut*.

Tabel 13

Structura divorţurilor după nivelul de instruire şi rangul divorţului, în 2003

A. Soţia

-%-

Nivelul de instruire	Total	Rangul divorţului			
		primul	al 2-lea	al 3-lea	al 4-lea şi peste
Total	100,0	93,7	6,0	0,2	
Superior	6,3	93,5	6,3	0,2	
Postliceal	2,6	90,9	8,3	0,7	0,1
Liceal	44,7	94,5	5,3	0,2	
Profesional	17,0	93,7	6,1	0,2	
Gimnazial	20,9	92,2	7,5	0,3	
Primar	4,1	92,5	7,1	0,4	
Alte situaţii	4,4	96,6	3,3	0,1	

B. Soţul

-%-

Nivelul de instruire	Total	Rangul divorţului			
		primul	al 2-lea	al 3-lea	al 4-lea şi peste
Total	100,0	93,4	6,2	0,4	
Superior	6,8	88,9	10,1	1,0	
Postliceal	2,2	86,8	12,1	1,1	
Liceal	40,5	94,7	5,0	0,3	
Profesional	25,2	92,9	6,7	0,4	0,1
Gimnazial	17,2	93,2	6,4	0,3	
Primar	3,8	92,1	7,8	0,1	
Alte situaţii	4,3	96,1	3,8	0,1	

***Sursa**: Date INS.*

Bărbaţii cu nivel de instruire postliceal şi superior şi femeile cu nivel de instruire postliceal şi primar ajung mai des decât persoane cu alte niveluri de instruire la divorţuri de rang superior.

5. ÎN LOC DE CONCLUZII

Cea de-a doua tranziție demografică trasează în mod empiric o legătură între valorile sociale şi opțiunile privind aranjamentele familiale, formarea şi disoluția familiilor. Factorii care le modelează sunt atât factori ce țin de relațiile dintre indivizi, cât şi de relațiile acestora cu statul.

În România, traiectoria scării valorilor sociale a fost supusă unor influențe politice intense timp de decenii. Comunismul a lăsat urme adânci la nivelul valorilor sociale, definind şi modul în care modernitatea se răspândeşte în societate. Instalarea sistemului socialist imediat după război a însemnat şi opțiunea industrializării țării şi creşterea urbanizării, modernizării, a standardului de viață mai ales pentru muncitorii industriali, emigrați în proporție covârşitoare de la sate şi deveniți orăşeni. Obiectivele industrializării şi urbanizării au fost susținute de politici şi facilități în procurarea de locuințe cu acces la utilități publice, nivel ridicat – deşi normalizat (mp/persoană) – de locuire, existența posibilităților de petrecere a timpului liber.

Nevoile de consum ale familiilor urbanizate şi tradiția formei familiale extinse au determinat menținerea unei legături strânse cu familiile parentale rămase la sate. Aceasta a creat vectorul prin care populația oraşelor, în mare parte migrantă de la sate, aducea cu sine şi menținea tradițiile zonei de origine. Egalitatea veniturilor aducea o relativă egalitate socială pe verticală, iar prin păstrarea tradițiilor, societatea era profund stratificată social, societatea în ansamblu fiind guvernată de conservatorism. Oficial, se clama acceptarea în economie şi societate a „celor mai noi cuceriri ale ştiinței şi tehnicii”, iar religia şi practicile religioase erau repudiate şi stigmatizate, ceea ce a creat şi în România condițiile renunțării în mai mare măsură la practicile religioase „retrograde”, la credința în rai şi în păcat (mai ales de către generațiile noi, educate în spiritul materialismului dialectic) şi răspândirea secularizării. „Societatea, în ansamblul ei, este una oscilând între modernitate şi tradiționalism, cu unele influențe postmoderne” (Voicu, B., 2002). Caracterul tradiționalist al societății şi faptul că, în ciuda stigmatizării timp de 50 de ani a bisericii, aceasta este în topul instituțiilor din România în care populația are încredere constituie un factor puternic de menținere a nupțialității la valori ridicate în context european.

Vârsta medie la prima căsătorie s-a menținut la niveluri joase, în contextul unui mediu socioeconomic închistat, dar a început să crească, în condițiile unei schimbări profunde a condițiilor de viață: criza locurilor de muncă şi emigrația economică forțată, dificultăți în procurarea unei locuințe, în condițiile în care familia parentală nu mai are posibilități de susținere a familiilor asumate de copii. O parte a migranților din perioada industrializării socialiste au efectuat şi migrația de întoarcere în locurile de origine, într-o mişcare strategică de supraviețuire, pentru că, prin restructurare economică, majoritatea locurilor de muncă din oraşe

au dispărut. Pentru a-şi susține material copiii, familiile parentale emigrează acum împreună cu copiii majori, pentru beneficii materiale, în țări vestice. Indivizii încheie acum căsătorii sub influența factorilor individuali şi instituționali ce le dau o orientare diferită în conducerea vieții personale decât înainte de 1990. În perioada de început a tranziției, când acțiunea acestor factori în noua formă nu era nici cristalizată şi, ca urmare, nici cunoscută, familiile tinere erau cele mai fragile. Dar instabilitatea economică a familiei şi despărțirea prelungită a partenerilor care se expun în manieră diferită acestor factori de influență, precum şi posibilitățile diferite de adaptare, inițial necunoscute, au determinat apariția fenomenului divorțialității târzii. Când generațiile educate în spiritul materialismului dialectic au ajuns, în România, la maturitate, a crescut ponderea tinerilor ce intră în perioada de adult mai întâi prin parteneriat de viață sau uniune consensuală şi mai apoi prin căsătorie sau chiar prin continuarea oficială a situației de celibatar. Recunoaşterea extinderii fenomenului şi în țara noastă a determinat consemnarea pentru prima dată a stării civile legale şi a celei de fapt (uniuni consensuale) la *Recensământul populației şi locuințelor din 2002*.

Din raportare, se constată că tinerii intră în uniuni consensuale devreme, încă înainte de majorat. Astfel, deşi în proporție foarte mică, uniuni consensuale sunt raportate atât pentru băieți, cât şi fete înainte de 14 ani. Evident, ponderea creşte la grupele superioare de vârstă, atingând proporția maximă la grupa de vârstă 25-29 de ani, şi scade treptat până aproape de 1% din totalul populației din grupa de vârstă 75 de ani şi peste (tabelul 14).

Tabel 14

Structura populației după starea civilă la Recensământul populației şi locuințelor din 2002

-%-

Grupa de vârstă	Total	Starea civilă			
		necăsătorit/ă	căsătorit/ă	divorțat/ă	văduv/ă
Starea civilă legală	100,0	39,7	47,9	3,7	8,7
Uniuni consensuale	3,8	73,6	1,4	17,9	7,1
0-14 ani	0,04	100,0			
15-19 ani	2,5	97,5	0,6	0,4	0,1
20-24 ani	7,3	92,0	0,7	1,7	0,1
25-29 ani	8,4	98,9	1,1	6,4	0,5
30-34 ani	6,6	77,8	1,6	18,9	1,7
35-39 ani	6,0	67,1	2,0	27,5	3,4
40-44 ani	5,4	60,0	2,1	32,1	5,8
45-49 ani	4,6	54,7	2,0	34,5	8,8
50-54 ani	3,9	52,2	1,8	32,5	13,4
55-59 ani	3,2	49,2	1,4	29,2	20,1
60-64 ani	2,6	46,6	1,4	24,1	27,8
65-69 ani	2,1	42,3	1,1	20,0	36,6
70-74 ani	1,6	39,0	1,0	15,6	44,3
75 ani şi peste	1,1	35,7	0,8	11,2	52,3

***Sursa**: Calculat după INS,* Recensământul populației şi locuințelor din 18 martie 2002*, vol. I,* Populație – structură demografică*, pag. 218-219.*

În uniuni consensuale trăiesc mai ales persoane necăsătorite, urmate de cele divorțate şi de cele văduve. Dintre cei necăsătoriți, trăiesc în uniuni consensuale mai ales cei din grupa de vârstă 50-54 de ani, bărbați necăsătoriți din grupa de vârstă 65-69 de ani (37,1% din bărbații necăsătoriți din această grupă de vârstă) şi femeile din grupa de vârstă 40-44 de ani (36,2% dintre femeile necăsătorite din această grupă de vârstă). La grupele de vârstă mai mici, femeile trăiesc în uniuni consensuale în proporții mai mari din totalul femeilor din grupa respectivă de vârstă față de bărbați: necăsătoritele până la grupa de vârstă 50-54 de ani inclusiv, divorțatele până la 20-24 de ani inclusiv, iar văduvele până la 30-34 de ani inclusiv.

Persoanele căsătorite trăiesc foarte rar în uniuni consensuale şi probabil că şi perioada de convieţuire în această formă este foarte scurtă. În toate situațiile de stare civilă, bărbații continuă în proporții mai mari decât femeile (de peste 4 ori) convieţuirea în uniuni consensuale şi chiar la vârste înaintate (75 de ani şi peste). Este evident că o bună parte dintre celibatari trăiesc în uniuni consensuale, fără a încheia vreodată această perioadă prin căsătorie. Nu avem date despre separarea cuplurilor din uniuni consensuale şi formarea altora, dar acest fenomen nu este exclus.

Cei ce au trecut printr-o experiență de convieţuire legalizată, divorțații şi văduvii se hotărăsc mai repede să încheie perioada de uniune consensuală prin căsătorie. De aceea, proporțiile cele mai mari ale persoanelor ce trăiesc în uniuni consensuale dintre divorțați şi văduvi sunt la grupele de vârstă apropiate de vârsta medie a primei recăsătoriri. Probabil un nou eşec în căsătorie îi aduce din nou în situația unei noi uniuni consensuale şi o nouă căsătorie. Oricum, ponderea celor ce trăiesc în uniuni consensuale după o experiență de mariaj la grupele superioare de vârstă este mult mai mică decât în cazul celor ce nu s-au stabilit într-o uniune legală niciodată.

Nu putem stabili o evoluție a acestei structuri, dar putem constata că, în 2002, în aranjamentele familiale neoficiale, deci nesupuse unei ordini legale, trăiau o pondere însemnată a persoanelor necăsătorite (până la o treime din cei aflați în grupa de vârstă 50-54 de ani). Pe sexe, ponderea femeilor necăsătorite din grupa respectivă de vârstă ce trăiesc în uniuni consensuale începe să scadă începând cu grupa de vârstă 40-44 de ani; la bărbați însă, abia după grupa de vârstă 65-69 de ani şi foarte lent şi nu se ştie dacă contribuția esențială la această scădere o are căsătoria sau decesul.

Drept caracteristici ale celei de-a doua tranziții demografice, scăderea nupțialității, creşterea vârstei medii la prima căsătorie, proporția celibatului definitiv sunt indicii ale întinderii acesteia şi peste țara noastră. Dar amânarea căsătoriei este şi o strategie de viață, în condițiile unui venit limitat şi insuficient pentru asumarea unor noi fluxuri de cheltuieli. De asemenea, recăsătorirea în cazul unui eşec marital sau deces al partenerului, în România, spre deosebire de țările vest-europene, este frecventă, chiar dacă inițial partenerii convieţuiesc

în uniuni consensuale. Mai răspândite sunt uniunile consensuale în cazul celor ce nu şi-au asumat oficial niciodată formarea unei familii, în special bărbații. Creşterea ponderii bărbaților necăsătoriți ce trăiesc în uniuni consensuale după vârsta de 54 de ani este şi o consecință a mortalității specifice mai mari la bărbați decât la femei la grupele superioare de vârstă, dar – într-o proporție ce se apropie la unele grupe de vârste superioare de 40% şi se menține în jur de 33% până la peste 75 de ani – bărbații necăsătoriți elimină căsătoria din traseul vieții lor pentru totdeauna. Aceasta poate fi o expresie a crizei încrederii între indivizi, între aceştia şi instituții. Ei refuză orice relație cu autoritatea, cel puțin din poziția de familist, ca urmare a neîncrederii în instituții, a secularizării vieții sociale, a creşterii răspândirii eticii maritale neconvenționale.

Pe baza anchetelor, demografi şi sociologi din țări vestice au ajuns la concluzia că tinerii ce au trăit în familia parentală episoade de criză şi divorț al părinților, în care părinții au avut atitudini tolerante față de moralitatea maritală strictă, au o probabilitate mai mare de a trece în cursul vieții adulte prin aceleaşi experiențe.

Difuzia crescândă a acestor comportamente în societate este evidentă şi în România. Ele s-au răspândit şi ca urmare a corelației mai bune între aranjamentele familiale şi cele de pe piața muncii. Dar, în primul rând, în cazul României este o expresie a teoriei sărăciei relative a lui Easterlin (Easterlin, A.R., 1976) şi mai puțin o dorință a femeilor de a-şi menține independența economică, aşa cum postulează teoria economică neoclasică.

Creşterea ratei nupțialității în ultimii trei ani, care ne reaminteşte că familia rămâne o valoare socială în România, ne obligă să fim prudenți în ce priveşte evoluția populației României în faza celei de-a doua tranziții demografice. Difuzia coabitării în uniuni consensuale surprinsă de *Recensământul populației şi al locuințelor din 2002* ar putea să însemne intrarea într-o fază intermediară de adaptare la destandardizarea ocupării prin destandardizarea cursului vieții individului.

Conform clasificării folosite de Bilarri (2004), comportamentul demografic al populației României s-ar înscrie în grupa țărilor cu comportament nupțial „târziu", unde influența generațiilor vârstnice asupra opțiunii tinerilor este puternică, pe fondul general al unor familii „puternice" şi al unor politici familiale imature, necoordonate şi selective, astfel că tinerii întâmpină serioase dificultăți la intrarea în faza de adult. De aceea, comportamentele individuale nu sunt neapărat nonconformiste, ci, în cea mai mare parte, răspunsuri logice la contextul politico-economic, fiind mai degrabă o expresie a teoriei sărăciei relative. Dar aceste comportamente coexistă cu cele care pot fi corect caracterizate ca nonconformiste. Acestea sunt sigur rezultatul răspândirii caracteristicilor „noii modernități", alături de bunăstarea economică, pentru că, din punct de vedere al bunăstării, în România există mari discrepanțe între diferite categorii sociale.

Aşa cum arată valorile indicatorilor demografici, este în creştere răspândirea comportamentului nonconformist în prima fază a adultului tânăr. El debutează în faza de adult prin uniuni consensuale, care se încheie, în cele mai multe din cazuri, cu mariaje determinate mai ales de eminența naşterii primului copil, când tinerii abandonează şi setul de valori nonconformiste şi este pus în practică cel tradițional, conformist. Este însă în creştere partea din societate care nu mai abandonează niciodată setul de valori nonconformiste. Dar, aşa cum preciza Billari, creşterea rapidă a proporției populației vârstnice (în ritm mai accelerat decât în vestul Europei) ar putea constitui o frână în difuzia adoptării comportamentului nonconformist.

Politicile sociale care să se adreseze familiei, pieței muncii, locuirii ar putea fi factorii cu influența cea mai mare, directă şi imediată, asupra evoluției caracteristicilor nupțialității şi ale divorțialității. Influența acestor politici, în fapt obținerea rezultatelor scontate depind hotărâtor de momentul şi mediul socioeconomic-politic în care se aplică. Corelarea tipului de comportament demografic cu tipul economiei şi al politicilor sociale împreună cu care şi sub influența cărora se stabileşte un comportament de echilibru înseamnă că, alături de echilibrul macroeconomic, există unul socioeconomic.

Deocamdată, societatea românească reconsideră în mare măsură valorile tradiționale. Dar nu se poate aprecia cum o societate ca cea românească, caracterizată ca postmodernă, cu un „model neotradițional al relațiilor intime împreună cu trăsături de modernizare la tineri" (Ruginiş, C., 2000, p. 34), va absorbi valorile modernității. Adoptarea politicilor familiale nu trebuie să împiedice modernizarea societății, ci să vină în întâmpinarea acesteia, încurajând comportamente considerate „sănătoase" din punct de vedere demografic. (Am numit aici comportamente care să favorizeze formarea structurilor sociale care asigură reproducerea la nivelul de înlocuire a generațiilor şi dezvoltarea armonioasă a individului.)

BIBLIOGRAFIE

Billari, C.F. (2004): „Becoming an Adult in Europe: A Macro (/Micro)-Demographic Perspective", *Demographic Research*, special collection 3, article 2, www.demographic-research.org;

Council of Europe (2004): *Recent Demographic Developments in Europe and North America,* Council of Europe Press, Strasbourg;

Easterlin, A. R. (1976): „The Conflict between Aspirations and Resources", *Population and Development Review,* vol. 2, No. 3-4, Population Council, USA;

Rughiniş, C. (2000): „Valori europene în relațiile intime. Studiu comparativ", *Sociologie românească,* nr. 1-2, p. 38-75;

Rughiniş, C. (2005): *Experiența fericirii şi teoriile despre fericire*, www.osf.ro;

Simion, M. (2002): „Familia în Europa între anii 1960 şi 2000", *Revista Calitatea vieții*, vol. XIII, nr. 1-4, ICCV, Bucureşti;

Simion, M. (2003): „Evaluare a stadiului dezvoltării durabile în România. Perspectiva demografică", *Œconomica*, nr. 3, IRLI, SOREC, Bucureşti;

Surkyn, J.; Lesthaeghe, R. (2004): „Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update", *Demographic Research*, special collection 3, article 3, www.demographic-research.org;

Voicu, B. (2002): *Resurse, valori, strategii de viață. Spații sociale de alegere în tranziție,* teză de doctorat, Universitatea Bucureşti, www.osf.ro;

INS (1958): *Recensământul populației şi locuințelor 1956*, vol. „Structura demografică a populației", Bucureşti;

INS (1969): *Recensământul populației şi locuințelor 1966*, vol. „Structura demografică a populației", Bucureşti;

INS (1980): *Recensământul populației şi locuințelor 1977*, vol. I, „Rezultate generale – Partea întâi – Populație", Bucureşti;

INS (1994): *Recensământul populației şi locuințelor 1992*, vol. I, „Populație-structura demografică", Bucureşti;

INS (2001): *Anuarul demografic al României 2000*, Bucureşti;

INS (2002,a): *Stabilitatea familiei în perioada 1990-2001*, Bucureşti;

INS (2002,b): *Nupțialitatea în 2001*, Bucureşti;

INS (2002,c): *Divorțialitatea în 2001*, Bucureşti;

INS (2003,a): *Nupțialitatea în 2002*, Bucureşti;

INS (2003,b): *Divorțialitatea în 2002*, Bucureşti;

INS (2003,c): *Anuarul statistic al României*, Bucureşti;

INS (2003,d): *Recensământul populației şi locuințelor din 18 martie 2002*, vol. I, „Populație – Structura demografică", Bucureşti;

INS (2004,a): *Nupțialitatea în 2003*, Bucureşti;

INS (2004,b): *Divorțialitatea în 2003*, Bucureşti;

INS (2005,a): *Tendințe sociale*, Bucureşti;

INS (2005,b): *Nupțialitatea în 2004*, Bucureşti;

INS (2005,c): *Divorțialitatea în 2004*, Bucureşti.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 220/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

MODELE DE DETERMINARE A NIVELULUI CURSULUI DE SCHIMB NOMINAL ŞI REAL

Drd. Maricica GAVRIL

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

INTRODUCERE 277

CAPITOLUL I. MODELE DE DETERMINARE A NIVELULUI CURSULUI DE SCHIMB NOMINAL ŞI REAL 279

1.1. Literatura empirică relevantă 279

1.2. Modele relevante ale cursului de schimb 282

CAPITOLUL II. MODELUL FEER – UN MODEL AL ECHILIBRULUI CURSULUI DE SCHIMB 289

2.1. Considerații privind conceptul FEER 289

2.2. Prezentarea modelului FEER 291

CONCLUZII 296

BIBLIOGRAFIE 297

INTRODUCERE

Cursul de schimb este un indicator macroeconomic cheie în procesul de reformă economică şi în analiza ajustărilor structurale ale economiei.

Ca o definiție simplă putem spune că, cursul de schimb nominal este prețul intern al unei unități dintr-o monedă străină, în timp ce cursul real de schimb este expresia ajustată la diferențialul de prețuri dintre intern şi extern a cursului de schimb. Într-o altă expresie putem spune, cursul de schimb real măsoară raportul în care se schimbă bunurile si serviciile între economia internă şi cea externă, sau între diferite țări participante la comerțul internațional, caz în care se ia în calcul şi proporția participării la schimburile comerciale între țări, nivelul acestui raport oferind indicații asupra competitivității.

Politica cursului de schimb, trebuie privită ca o componentă importantă a politicilor macroeconomice pentru dezvoltarea economică a fiecărei țări, prin susținerea procesului de dezinflație, fie pentru atenuarea dezechilibrelor externe (când deprecierea a stimulat exporturile şi a inhibat importurile). Aprecierea şi deprecierea cursului de schimb trebuie analizate în raport cu nivelul de echilibru al acestuia, nivel ce se calculează ținându-se cont de echilibrul intern şi extern, de evoluția unor variabile economice fundamantale. Conform opiniei Katerinei Smidkova şi a altora „... o deviere semnificativă a ratei de schimb reale efective de la valoarea ratei de schimb reale fundamentale ar putea indica o deviere a monedei naționale şi necesitatea unor acțiuni viitoare cu caracter corectiv menite să aducă rata reală de schimb la un nivel de compatibilitate cu fundamentele economice".

Determinarea cursului de schimb de echilibru este un proces necesar pentru economia țării şi extrem de important pentru determinarea măsurii în care nivelul curent este supraevaluat sau subevaluat. De menționat este faptul că, de regulă, supraaprecierea cursului de schimb conduce la pierderi de competitivitate, deoarece, în lipsa unor corecții, subevaluarea monedei naționale va stimula importurile care vor deveni mai ieftine şi va descuraja exporturile generând adâncirea deficitelor de balanță comercială şi, implict, de cont curent. Pe de altă parte, nici o supraevaluare a cursului de schimb nu este de dorit deoarece, pe termen lung, va afecta negativ creşterea economică şi investițiile. Pentru țările care se confruntă cu deficite cronice de cont curent, cu largi datorii externe, supraevaluarea monedei naționale poate fi o opțiune deoarece conduce la salarii reale mai mici iar ratele de profit în sectorul bunurilor comercializabile vor fi mai ridicate decât pe piața internațională atrăgând investitorii şi oferind, totodată un plus de competitivitate produselor. Totuşi, experiența devalorizării monedei naționale în

raport cu monede străine (dolarul american, euro sau altele) ca instrument de ieftinire a exporturilor (de creştere a competitivității), aplicată pe scară largă în țările în tranziție, inclusiv în România (mai puțin Cehia şi Ungaria) a demonstrat însă că avantajele obținute pe termen scurt (stimularea exporturilor şi susținerea balanței de plăți) se transformă în dezavantaje pe termen lung: alimentează inflația şi, nu în ultimul rând, diminuează presiunile pentru inovare şi descurajează investițiile. Lucrarea tratează în prima parte, aspectele empirice şi teoretice relevante regăsite în modelele de echilibru pe termen lung al ratei de schimb, iar în partea a doua se realizează o estimare a cursului de schimb de echilibru prin utilizarea modelului teoretic FEER şi se elaborează posibile scenarii pentru cursul de schimb la intrarea în ERMII.

CAPITOLUL I
MODELE DE DETERMINARE A NIVELULUI CURSULUI DE SCHIMB NOMINAL ŞI REAL

Literatura economică prezintă modele pentru determinarea cursului de schimb pe diferite perioade de timp, unele dintre acestea fiind prezentate în continuare.

1.1. Literatura empirică relevantă

O mare parte a literaturii empirice legate de economiile în tranziție se concentrează pe o estimare a ratelor de schimb de echilibru pentru mai multe țări în tranziție din perspectiva procesului de lărgire a Uniunii Europene (UE) şi a viitoarei aderări la uniunea economică mondială a acestor state.

Dacă se ia în considerare o economie mică structurată în două sectoare (sectorul bunurilor comercializabile şi sectorul bunurilor necomercializabile), abordarea Balassa-Samuelson presupune că în cadrul competiției la nivel mondial bazată pe legea prețului unic productivitatea în sectorul bunurilor comercializabile creşte mai rapid în comparație cu productivitatea din sectorul bunurilor necomercializabile, în consecință, datorită flexibilității forței de muncă între cele două sectoare, salariile nominale cresc în ambele, având ca efecte creşterea costurilor în sectorul bunurilor necomercializabile, lucru care induce o creştere a prețurilor relative şi în final o creştere a inflației. Când diferențialul de productivitate din țară este mai mare decât cel din exterior, ca în cazul multor țări în tranziție, este de aşteptat un diferențial pozitiv de inflație iar acesta tinde să inducă o apreciere a ratei reale de schimb ceteris paribus.

În acest sens, Mark de Broeck şi Torsten Slok exprimă modificările ratei reale de schimb în funcție de diferențialul de productivitate pentru țările OCDE, pentru economiile în tranziție din Centru şi Estul Europei, Rusia şi alte state foste sovietice şi Mongolia. Ei au utilizat rate de schimb efective ponderate cu volumul schimburilor comerciale şi trei sectoare: agricultura, care este o combinație de bunuri comercializabile şi necomercializabile, sectorul bunurilor comercializabile (care cuprinde industria şi construcțiile) şi sectorul bunurilor necomercializabile care cuprinde, în principal, serviciile. Rezultatele acestora sugerează că o creştere a productivității în sectorul bunurilor comercializabile în țările în tranziție comparativ cu OCDE implică o apreciere a ratei de schimb reale, aşa cum susține teoria Balassa-Samuelson. Această apreciere, care nu erodează competitivitatea, poate fi interpretată în cazul țărilor în tranziție ca un progres în consolidarea şi maturizarea economiilor de piață, al cărui preț a fost o inflație ridicată comparativ cu nivelul din țările OCDE. Studiul sugerează că în economiile în tranziție rata reală de schimb a fost ajustată în

primii ani pentru a acoperi subevaluarea inițială. Evoluțiile ulterioare ale ratei reale de schimb au fost în corelație cu dinamica productivității muncii.

Enrique Alberola şi alții, plecând de la definirea conceptului de echilibru multilateral al ratei de schimb, au elaborat un model teoretic.

Rata de schimb bilaterală proiectată în ipoteza reducerii nivelului deficitului contului curent la cel sustenabil este foarte aproape de cea efectivă. Rezultatele modelului sugerează că influxurile de capital din SUA, împreună cu înbunătățirea productivității muncii, vor fi mai reduse decât în trecut şi vor conduce la o presiune semnificativă în sensul aprecierii ratei euro/liră sterlină.

Mac Donald R. Şi Ricci L. modelează comportamentul pe termen lung a ratei reale de schimb pentru nouă țări dezvoltate* şi deviațiile asteia de la paritatea puterii de cumpărare, utilizând într-un model date panel. Luând în calcul şi considerațiile derivate din noua teorie asupra schimburilor comerciale, aceştia investighează canalul de transmisie a diferențelor de productivitate în modificarea ratelor de schimb şi compară rezultatele cu efectul Balassa-Samuelson. Conform autorilor, prezența substituției imperfecte a bunurilor, a asimetriei cheltuielilor pentru bunuri interne comercializabile precum şi creşterea productivității în sectorul bunurilor comercializabile față de cel al celor necomercializabile vor avea un impact direct, negativ, asupra ratei reale de schimb.

Virginie Coudert şi Cecile Couharde utilizează un model de echilibru fundamental al ratei de schimb (FEER) pentru a determina paritățile sustenabile pentru țările din Estul şi Centrul Europei. Se pleacă de la ecuația schimburilor comerciale din modelul NIGEM şi prin aplicarea metodologiei Borowschi şi Couharde se obține o singură relație între nealinierea monedei şi două variabile: gap-ul de producție (PIB) şi abaterea contului curent de la nivelul său de echilibru pe termen mediu (calculată ca procent din PIB). Autorii estimează elasticitățile deviațiilor de la FEER în funcție de deviațiile de la ținta de cont curent, care depind de elasticitatea comerțului şi de caracteristicile specifice fiecărei economii (cum ar fi gradul de deschidere). Rezultatele confirmă validitatea condiției Marshall-Lerner în toate țările examinate, dar la valori reduse ale elasticității. Magnitudinea nealinierii fiecărei monede este în mare parte aceeaşi pentru rata de schimb bilaterală față de euro pe perioada 2000-2001, nivelul cel mai mare fiind înregistrat în Polonia în anul 2000.

Egert B. (2002) şi Egert B. Şi Lahreche-Revil (2003) estimează rata reală de echilibru în cinci economii în tranziție (Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Slovacia şi Slovenia) pe baza unui model teoretic care combină într-o manieră integratoare teoria FEER dezvoltată de Williamson (1994) cu teoria BEER susținută de Clark şi MacDonald. Concluzia la care se ajunge este că în a doua parte a anilor 90, când Ungaria a trecut printr-o apreciere de 10%, rata reală de schimb se pare că a convers şi s-a stabilizat în jurul nivelului de echilibru atât

* *Belgia, Danemarca, Finlanda, Franța, Japonia, Norvegia, Suedia, Germania, SUA.*

în Ungaria cât şi în Slovenia. In cazul Poloniei, nealinierea pare să fi reflectat creşterea volatilității şi a aprecierii nominale datorită extinderii bandei de fluctuație şi a regimului de flotare liberă. Conform autorilor, şi Republica Cehă a experimentat deviații mari ale ratei de schimb efective de la nivelul său de echilibru, cel mai mare nivel al aprecierii (15%) fiind atins în anul 2001. În cazul Slovaciei, moneda națională s-a apreciat în termeni reali cu până la 10%, reducându-se, după stabilizarea din 1998, la 7-8% în anul 2001. Pe ansamblu se poate spune că magnitudinea nealinierii a variat foarte mult în cele cinci țări luate în considerare şi că regimul valutar flexibil a influențat nivelul deviației ratelor reale de schimb.

Katerina Smidkova, Ray Barell şi Dawn Holland determină o rată de schimb de echilibru pentru cinci țări din primul val de aderare (Cehia, Estonia, Ungaria, Polonia, şi Slovenia) într-un cadru teoretic care combină conceptele de FEER (echilibrul fundamental al cursului de schimb) şi DEER (echilibrul dorit al cursului de schimb). Aceştia determină echilibrul extern ca țintă fixată pentru deficitul contului curent, iar echilibrul intern este definit în baza conceptului NAIRU. Închiderea modelului se realizează prin punerea în legătură a contului curent cu stocul datoriei externe în ipoteza că politicile monetare şi fiscale din fiecare țară mențin economiile aproape de echilibrul intern iar rata reală de schimb echilibrează soldul extern. Ecuațiile exportului şi importului includ ca variabilă fundamentală investițiile directe de capital. Conform rezultatelor, în patru țări, cu excepția Sloveniei, ratele de schimb la finele anului 2001, par fie supraevaluate cu o deviație de la coridorul determinat de nivelul de echilibru fundamental ce variază de la 10% în cazul Estoniei, Ungariei şi Poloniei la 5% în cazul Cehiei. In concluzie se arată că pare recomandabil un grad oarecare de flexibilitate a ratei de schimb chiar dacă această flexibilitate poate avea un efect indezirabil asupra îndeplinirii criteriilor de la Maastricht.

Fabio Filipozzi (2000) estimează rata de schimb de echilibru a monedei estoniene cu ajutorul unei singure ecuații cointegrate, bazate pe un model de echilibru parțial. Acesta concluzionează că după subevaluarea mare de la începutul perioadei de tranziție, când nealinierea a înregistrat un nivel de 25-30%, ratele de schimb efective au convers către nivelul de echilibru în 1998-1999. După criza din Rusia, rata reală de schimb a cunoscut o uşoară supraevaluare (5% în trimestrul al doilea din 1999) față de nivelul său de echilibru. Modificarea structurii schimburilor comerciale sub aspectul partenerilor comerciali şi a calității bunurilor exportate au diminuat probabil impactul negativ al aprecierii ratei reale de schimb asupra competitivității economiei estoniene.

1.2. Modele relevante ale cursului de schimb

1.2.1. Modelul PPP

Modelul bazat pe teoria parității puterii de cumpărare PPP (Purchasing Power Parity) elaborat de Gustave Cassel, 1918, 1922. este poate cel mai des utilizat în practică. Conceptul clasic[1] al parității puterii de cumpărare se *bazează* pe comparația prețurilor dintre diferite țări, echilibrul cursului de schimb fiind acel nivel al cursului de schimb care egalează prețul bunurilor din două sau mai multe țări. Se poate scrie: $PT = r\ PT^*$ sau, $r = PT/\ PT^*$ unde r exprimă raportul dintre prețul intern al bunurilor comercializabile (PT) în moneda națională şi prețul extern (PT^*) pentru aceleaşi bunuri comercializabile într-o valută externă, în centrul conceptului de paritatea puterii de cumpărare se află legea prețului unic, potrivit căreia în cazul bunurilor comercializabile se plăteşte acelaşi preț exprimat în monedă națională pentru acelaşi coş de bunuri de consum. PPP este un concept pe termen lung potrivit căruia cursul de schimb de piață ar converge spre valoarea de echilibru determinată de paritatea puterii de cumpărare.

Aplicarea acestui model implică identificarea unei perioade istorice în care economia a fost în echilibru, ceea ce pentru România, țară înscrisă după anul 1989 într-un amplu proces de restructurare şi transformare este dificil de stabilit. Cursul de schimb de echilibru este, în cadrul acestui model, acel nivel aferent perioadei de echilibru stabilită, ajustat cu diferențialul inflației din acea perioadă. Problema de fond în cazul acestui model este că, în practică, cursul de schimb curent se modifică chiar şi în perioadele în care economia se află în echilibru datorită faptului că nivelul acestuia depinde de o serie de variabile macroeconomice cum ar fi: dimensiunea deficitului contului curent, dimensiunea şomajului, nivelul comerțului exterior şi altele.

PPP este mai mult un model pentru compararea nivelului de viață din diferite țări[2], dar este de asemenea aplicat şi pentru identificarea cursului de schimb al cărui nivel este consistent cu echilibrul macroeconomic.

Acest model PPP a fost aplicat de Emilian Dobrescu pentru un număr de 43 de state din Europa şi state candidate la aderarea la Uniunea Europeană formulând următoarea concluzie: pentru țările mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic cum este cazul României, creşterea economică ar putea implica, eventual, o reducere graduală a diferențialului dintre paritatea puterii de cumpărare şi cursul de schimb, ambele exprimate față de aceeaşi monedă

---

[1] *Mc. Kinnon şi Ohno a propus modificări la modelul clasic al parității puterii de cumpărare în sensul de a căuta acel curs de schimb la care o țară nici nu importă, nici nu exportă inflație, 1986.*

[2] *Emilian Dobrescu,* Modelul PPP pentru un număr de 43 de state din Europa şi state candidate la Uniunea Europeană*, 2002.*

străină (fie Euro, fie dolar). Cu alte cuvinte, raportul dintre indicele preţurilor de consum (ca expresie a inflaţiei interne) şi cursul de schimb nominal este supra-unitar şi se va menţine dominant pe termen mediu şi lung, ceea ce face ca, pentru România, politicile de promovare a exportului prin deprecierea voluntară a monedei naţionale să fie nesustenabile, iar introducerea EURO înainte de a atinge un minim de nivel de dezvoltare economică compatibil cu cel din Uniunea Europeană să nu fie recomandabil.

Practica a arătat şi neajunsurile utilizării conceptului PPP dintre care amintim semnalele greşite transmise în lumea afacerilor în ceea ce priveşte deciziile de investire într-un sector sau altul de activitate, într-o ţară sau alta, sau în deciziile de politică economică. In opinia autorilor Rebeca Driver şi Wren Lewis, PPP este principalul competitor al modelului FEER în măsura în care, diferenţialul de inflaţie dintre ţări poate fi reflectat în modificări echivalente în nivelul cursului de schimb din aceste ţări). În acest sens, Williamson (1993, p.188-189) consideră că "elementul de adevăr în doctrina PPP este că se aşteaptă *(ceteris paribus)* ca echilibrul ratei nominale a cursului de schimb să se modifice odată cu modificarea diferenţialului de inflaţie".

1.2.2. Modelul Balassa-Samuelson

Modelul Balassa-Samuelson, bazat pe diferenţialul de productivitate dintre ţări dar şi dintre sectorul bunurilor exportabile şi al celor neexportabile, este un alt model utilizat pentru determinarea cursului de schimb de echilibru. Modelul Balassa Samuelson argumentează că o creştere a productivităţii muncii, şi pe această bază a salariilor în sectorul bunurilor comercializabile va conduce, în ipoteza mobilităţii forţei de muncă între sectoare, la creşterea salariilor şi în sectorul bunurilor necomercializabile. Ca urmare, preţurile relative în sectorul bunurilor necomercializabile vor creşte, inflaţia prin preţ a acestor bunuri va depăşi pe aceea ceea a bunurilor similare din exterior, ceea ce constituie o apreciere reală a monedei naţionale în raport cu celelalte monede.

În descrierea modelului se pleacă de la mecanismul de transmisie a creşterii de productivitate din sectorul bunurilor comercializabile în salarii. Definind salariile (w_T) din sectorul bunurilor comercializabile ca funcţie de productivitatea muncii din acest sector (pr_T) şi preţuri, iar literele mici indicând exprimarea în termeni logaritmici a variabilelor, se poate scrie:

$$w_T = pr_T + pT \tag{1}$$

şi' simetric pentru sectorul bunurilor necomercializabile (simbolul NT)

$$wnt = prNT + pnt \tag{2}$$

şi considerând că, în condițiile unei piețe concurențiale libere a forței de muncă, salariile respectă condiția productivității marginale şi deci $w = w_T - w_{NT}$, putem scrie:

$$pr_T + p_T = prNT + PNT \quad (3)$$

Prin rearanjarea termenilor se obține mecanismul de transmisie al creşterii de productivitate în prețuri la intern:

$$pr_T - pr_{NT} = p_{NT} - p_T \quad (4)$$

În mod similar se poate scrie mecanismul de transmisie şi pentru extern (semnul* referindu-se la piața externă)

$$pr^*_T - pr^*_{NT} = pr^*_{NT} - p^*_T \quad (5)$$

dacă se defineşte prețul (p) ca medie geometrică ponderată a prețurilor bunurilor comercializabile şi necomercializabile şi a ca ponderea bunurilor comercializabile în coşul de consum, atunci în termeni logaritmici ecuația prețurilor pentru intern şi extern se poate scrie:

$$p = ap_T + (l-a)\, p_{NT} \quad (6)$$

$$p^* = a^*p^*_T + (l-a^*)p^*NT \quad (7)$$

Având în vedere ecuația prețului în mediul concurențial internațional:

$$P_T = eP^*_T,' \quad (8)$$

unde e reprezintă cursul de schimb nominal iar PT prețul bunurilor comercializabile pe piața internă (semnul* referindu-se la piața externă)

Definim cursul real de schimb în termeni logaritmici ca:

$$\check{R} = e + p^* - p \quad (9)$$

În ipoteza că $a = a^*$, şi având în vedere ecuațiile (4), (5) şi (8) putem rescrie ecuația (9) ca în ecuația, ce pune în evidență dependența cursului real de schimb de diferențialul de productivitate şi de inflație dintre țări (10)

$$\check{R} = a\,[(pr^*_T - pr^*_N) - (prr - pr_N r)] + [(pr - PNT) - (p^*T - P'NT)] \quad (10)$$

1.2.3. Modelul cursului de schimb real de echilibru (ERER)

Modelul ERER (Equilibrium Real Exchange Rate) pleacă de la conceptul de "curs de schimb real de echilibru" definit de Edwards ca "acel raport al prețurilor relative ale bunurilor necomercializabile şi comercializabile care dau valori sustenabile unor variabile ca: nivelul taxelor, raportul de schimb internațional, politicile comerciale, fluxurile de ajutoare, capital şi tehnologie, rezultate din atingerea simultană a echilibrului intern şi extern" . Condiția pentru echilibrul intern este transparența prezentă şi viitoare a pieței pentru bunurile necomercializabi-

le, iar aceea pentru echilibrul extern este echilibrarea valorii prezente şi viitoare a contului curent la nivelul sustenabil al fluxurilor de capital. J. Williamson[1] referindu-se la lucrările lui Edwards şi Elbadawi menționează că noțiunile de FEER(Fundamental Equilibrium Exchange Rate), DEER (Desired Equilibrium Exchange Rate, utilizate de experții Fondului Monetar Internațional) şi ERER se referă în fapt la unul şi acelaşi lucru, diferențele apărând din lipsa unei standardizări a noțiunii, toate pornind de la simultaneitatea echilibrului pe plan intern şi extern.

Modelul ERER se diferențiază de modelul PPP prin faptul că leagă nivelul de echilibru al cursului de schimb de evoluția unor variabile macroeconomice fundamentale, dar se apropie de *PPP* prin faptul că ambele modele nu pot explica deviațiile de la nivelul de echilibru al cursului de schimb ce pot apare ca urmare a inconsistenței politicilor macroeconomice cu evoluția variabilelor fundamentale. Teoria a identificat ca "fundamentale": rata inflației, diferențialul ratelor dobânzilor, modificările în portofoliul de active şi în poziția balanței de plăți (Williamson, 2001). Practica a demonstrat că în funcție de modelul utilizat pot fi considerate ca fundamentale şi alte variabile macroeconomice cum ar fi cheltuielile guvernamentale, ponderea absorbției în produsul intern brut, nivelul productivității muncii, nivelul produsului intern brut potențial şi altele.

Modelul ERER, aşa cum apare prezentat de Ibrahim A. Elbadawi, are ca punct de plecare absorbția internă (A), definită ca sumă a cheltuielilor interne private(Cp) şi a cheltuielilor guvernamentale (C_g) care sunt presupuse a fi variabile de politică şi ca urmare sunt determinate ca pondere (g) în produsul intern brut:

$$A = C_p+C_g = Cp+g*Y, \tag{11}$$

Luând în considerare, pe de-o parte, cheltuielile pentru bunurile de consum necomercializabile realizate de guvern ca o pondere în cheltuielile totale guvernamentale şi, pe de altă parte cheltuielile pentru bunurile de consum necomercializabile ale sectorului privat determinate ca o funcție ce depinde de prețurile de import (P_m) şi cele de export (P_x) ca şi de cele pentru bunurile necomercializabile (P_n), se pot construi ecuațiile pentru cererea şi oferta de bunuri necomercializabile care prin egalizare dau condiția de echilibru:

$$0_n(P_x,P_mP_n) = C_n(P_x,P_m,P_n)*[A/Y-g]+g_n*g, \tag{12}$$

unde g_n este ponderea cheltuielilor guvernamentale pentru produsele necomercializabile.

Considerând prețurile denominate în dolari pentru bunurile exportabile şi cele importabile ca fiind P^*_x, P^*_m iar nivelul taxelor de export şi import ca fiind t_x şi respectiv t_m, şi definind cu E cursul de schimb nominal şi cu e cursul real de

[1] *Williamson, John,* Estimating Equilibrium Exchange Rates*, Institute for International Economics, Washington DC, 1994.*

schimb, putem scrie ecuațiile prețurilor de import, export şi cursul real de schimb astfel:

$$P_x=E(l-t_x)*P^*_x \quad (13)$$

$$P_m=E(l-t_m)*P^*_m \quad (14)$$

$$e = P_n/E*P_x^{\alpha} * P_m^{(1-\alpha)} \quad (15)$$

Rezolvarea acestor ecuații prin utilizarea unor tehnici de cointegrare i-a permis lui Elbadawi să afle nivelului cursului real de schimb (RER) pentru Chile, Ghana şi India pe perioada 1965-1990, (1965-1988 în cazul Indiei). RER este definit în acest model ca raport între prețul bunurilor comercializabile (P_t) şi al celor necomercializabile (P_n) ce asigură echilibrul pe piața bunurilor comercializabile în funcție atât de nivelul variabilelor de politică considerate în ecuații (t_x, t_m, raportul de schimb) cât şi de excesul ofertei creditului intern.

In modelul ERER utilizat de Elbadawi pentru Chile, Ghana şi India pe perioada 1965-1990, (1965-1988 în cazul Indiei) pot fi considerate ca variabile "fundamentale" pentru cursul real de schimb, ponderea absorbției în produsul intern brut, termenii de comerț, nivelul taxelor de import şi export şi ponderea cheltuielilor guvernamentale în produsul intern brut, unele dintre acestea diferind de acelea considerate de teoria economică ca fiind "fundamentale".

1.2.4. Modelul Natural Real Exchange Rate (NATREX)

Modelul NATREX (Natural Real Exchange Rate) aşa cum a fost elaborat de Jerome Stein şi este sintetizat de Stanley W.Black[1] porneşte de la definiția ratei reale a cursului de schimb ca raport dintre prețurile interne (p) şi cele externe ale bunurilor (p'):

$$R=Np/p', \quad (16)$$

unde N este prețul nominal al monedei interne în termenii monedei externe.

Prin descompunerea cursului de schimb curent real în componenta pe termen mediu şi aceea pe termen lung şi notarea lor cu R_n şi R^* în ecuația lui Stein se obține ceea ce cel numea „rata naturală" (R_n) a cursului de schimb real:

$$R= (R+R_n)+(R_n-R^*)+R^* \quad (17)$$

De menționat este faptul că în condiția în care produsul intern brut potențial este presupus a fi egal cu cel curent, în ecuația de echilibru a lui Stein absorbția (A) depinde de rata reală a dobânzii iar balanța de plăți (B) depinde de rata reală de schimb (R), aşa cum se remarcă din ecuația (18):

---

[1] *Stein, J.,* The Natural Real Exchange Rate of the United States Dollar and Determinants of Capital Flows, *in J. Williamson (ed),* Estimating Equilibrium Exchange Rates*, Institute for International Economics, Washington DC, 1994.*

$$B(Y^*, R) = Y^* - A(Y^*, r) \quad (18)$$

Modelul NATREX elaborat de Stein este un model pe termen mediu, de ajustare ciclică a factorilor prin utilizarea mediei mobile pentru variabilele explicative, şi prin aceasta se distanţează de modelul FEER ce implică determinarea unor nivele normative pentru balanţa de plăţi şi potenţiale pentru produsul intern brut. În plus, aşa cum arată J. Williamson, Stein combină convenţionala condiţie a echilibrului intern cu condiţia de echilibru a portofoliului, ce accentuează de fapt rolul fluxului de capital în atingerea echilibrului extern. Diferit de alte modele de echilibru a cursului real de schimb, condiţia impusă pentru produsul intern brut scoate variabilele de politică economică în afara modelului.

1.2.5. Modelul Desired Equilibrium Exchange Rate (DEER)

Modelul DEER (Desired Equilibrium Exchange Rate) este mai degrabă un model pe termen mediu ce derivă din aplicarea la echilibrul cursului de schimb a conceptului de echilibru de bază folosit de specialiştii Fondului Monetar Internaţional. Aşa cum este definit în lucrarea lui Tamim Bazoumi şi alţii, DEER este acea rată reală efectivă de schimb care asigură unei economii echilibrul macroeconomic intern şi extern pe termen mediu. Echilibrul intern este definit în acest model ca fiind produsul intern brut potenţial obţinut în condiţiile ocupării depline a forţei de muncă, iar echilibrul extern este privit în termenii sustenabilităţii nivelului deficitului contului curent. Date fiind valorile dorite pentru echilibrul intern şi extern, DEER poate fi privit mai degrabă ca acel nivel al ratei de schimb care facilitează realizarea obiectivelor macroeconomice stabilite.

Deşi a fost considerat ca un model static (Wren-Lewis, 1992), în lucrarea lui Tamim Bazoumi şi alţii, (1994) apare tratat ca un model dinamic, caracter oferit de aplicarea DEER în cadrul modelului MULTIMOD utilizat de specialiştii FMI. Semnificativă este menţiunea că nivelul DEER al cursului de schimb nu este o valoare fixă, ci mai degrabă ca o traiectorie afectată de condiţiile economice de bază din ţară şi de efectul de histeresis (descris ca pasul de ajustare a cursului de schimb curent către nivelul de echilibru). Cea mai simplă metodă de determinare a DEER (notată în continuare cu R^*) este de a porni de la valorile din perioada curentă ale produsului intern brut (Y), veniturilor externe (FY) şi contului curent (CA) şi a calcula modificarea cursului de schimb R care permite mutarea acestor niveluri către cele determinate de echilibrul intern şi extern (ce pot fi notate cu aceleaşi litere dar cu asterisc, respectiv Y , FY ,CA). Deci:

$$CA^* - CA(Y^*, FY^*, R^*) \quad (19)$$

$$CA - CA(Y, FY, R) \quad (20)$$

în ipoteza că Y, FY se mută către poziţiile de echilibru Y şi respectiv FY sub influenţa forţelor pieţei, apare clar că nivelul cursului de schimb R, ce apare ca un instrument în cadrul ecuaţiei (20), este cel de care depinde atingerea nivelului dorit CA.

1.2.6. Modelul Real Exchange Rate (RER)

Modelul RER (Real Exchange Rate) este utilizat adesea de specialiştii Fondului Monetar Internațional în programele macroeconomice de ajustare pentru țările în tranziție are ca punct de plecare ideea că dezechilibrele externe ale unei țări pot fi corectate cu politici de control al cererii (în general de contracție printr-un mix de politici monetare şi fiscale tari) şi prin devalorizarea în termeni reali a monedei naționale. Sebastian Edwards (1994) prezintă un *model dinamic al cursului de schimb real* pentru o economie deschisa, unde se produc bunuri destinate exportului şi se importă anumite bunuri de consum într-un regim dual al cursului de schimb.

Modelul pleacă de la ideea că pe termen scurt atât *cursul de schimb nominal cât şi cel real* sunt determinante şi are în construcție cinci blocuri de ecuații. Primul bloc reflectă mişcările de capital financiar pe baza unor decizii de modificare al portofoliului de active deținut (*A*), format ca sumă a cererii interne de monedă națională (*M*) şi de monedă străină (*F*) în condițiile inexistenței mobilității capitalului şi a unui stoc al datoriei externe egal cu zero(restricție atât a guvernului cât şi a particularilor de a apela la credite externe). Sistemul dual al cursului nominal de schimb presupune un curs fix (*E*) pentru tranzacții comerciale şi un curs cu flotare liberă pentru tranzacțiile financiare şi permite captarea influențelor pieței gri sau negre, tipică şi perioadei de început a tranziției în România. In cadrul modelului, cursul real de echilibru pe termen lung este o funcție ce depinde numai de variabile reale (denumite *"fundamentals").*

1.2.7. Modelul cursului de schimb de echilibru comportamental (BEER)

Modelul BEER[1] (Behaviour Echilibrium Exchange Rate) este în egală măsură un model al echilibrului pe termen mediu şi lung ce permite determinarea cursului real de echilibru (*r*) ca o funcție de: structura comerțului (tot), productivitatea agregată sectorial (w), deficitul fiscal (*df*), nivelul economisirii interne (*s*), activele externe nete (*nfa*), diferențialul dobânzii pe piața internă şi externă (*i-i**), raportul dintre datoria internă şi cea externă (*d/d**) şi de ce poate fi exprimat într-o singură ecuație (21) astfel:

$$BEER = r^{E}(tot, w, df, s, nfa, i-i^{*}, d/d^{*}) \qquad (21)$$

[1] *Adaptat şi utilizat pentru determinarea competitivității în Bulgaria într-un studiu al FMI (WP37/2004).*

CAPITOLUL II
MODELUL FEER – UN MODEL AL ECHILIBRULUI CURSULUI DE SCHIMB

2.1. Considerații privind conceptul FEER

Conceptul de echilibru fundamental al cursului de schimb FEER (Fundamental Equilibrium Exchange Rate) a fost dezvoltat de Williamson în anul 1983, şi a fost reluat şi revizuit în 1994 pe baza ultimelor probleme ivite în ceea ce priveşte evoluția cursurilor de schimb pe plan mondial şi prin luarea în considerare a rolului politicii monetare în controlul nivelului acestui indicator, în primul rând, Williamson a punctat în 1994, că este necesar a înțelege utilizarea termenului de "fundamental" prin analogie cu conceptul teoretic de "dezechilibru fundamental", utilizat drept criteriu pentru modificarea parității în sistemul Breton Woods. Deşi acest concept de "dezechilibru fundamental" nu a fost niciodată definit, în mod tacit a fost înțeles ca acel nivel al cursului de schimb care a fost inconsistent cu echilibrul macroeconomic pe termen mediu. Prin FEER, J. Williamson a înțeles, acel nivel al cursului de schimb care este consistent cu echilibrul macroeconomic ce implică atingerea simultană a echilibrului intern şi extern.

Dacă o definire a conceptului de "fundamental" nu a fost dată, Mathisen în acord cu teoria economică, consideră că factori " fundamentali " pentru echilibrul pe termen lung al cursului de schimb numai factorii reali, uzual fiind folosiți: produsul intern brut potențial, termenii de comerț *(terms of trade),* nivelul consumului public şi privat şi productivitatea muncii. La aceştia, în unele studii se mai adaugă investițiile directe străine şi diferențialul de dobânzi dintre țări.

J. Williamson a definit echilibrul fundamental al cursului de schimb „acel nivel al ratei de schimb care este de aşteptat a genera un surplus sau deficit egal cu fluxurile de bază de capital dintr-un ciclu economic, în condițiile în care economia țării se află la cel mai bun nivel de echilibru intern şi nu indică nici un motiv pentru aplicarea unor restricții pentru balanța de plăți". Luând în considerare şi completările făcute în 1994 de J. Williamson, economiştii Wren Lewis şi Rebeca Driver au punctat că, în fapt, FEER este acea rată a cursului de schimb real care este consistentă cu combinația de prețuri şi curs nominal de schimb asociată unei rate naturale a şomajului[1].

Luând ca punct de plecare definiția lui J. Williamson, completată în anul 1994, putem considera că FEER este acel nivel al cursului de schimb real ce asigură sustenabilitatea echilibrului extern, considerat în termenii contului curent, într-o economie aflată la intern în echilibru în condițiile ocupării depline a forței de muncă echilibrul intern.

---

[1] *Elena Pelinescu,* FEER: un model al echilibrului cursului de schimb*, 2005.*

Se operează aşadar cu 3 concepte de bază şi anume:

I. echilibrul intern
II. sustenabilitatea contului curent
III. traiectoria cursului de schimb.

Dacă în ceea ce priveşte echilibrul intern, legarea acestuia de controlul inflației a creat ambiguități, provenite ele însele din ambiguitatea termenului de control al inflației, referitor la echilibrul extern lucrurile au fost mult mai tranşante, acesta fiind înțeles mai degrabă în termen de "obiectiv *(target)* pentru contul curent", în acest mod, privind atât nivelul inflației cât şi al contului curent ca obiective ce urmează a fi atinse, se introduce o nuanță de normativ în criteriile de definire a FEER, care se transferă întregului concept. Se spune astfel că FEER este un concept cu *caracter normativ.* De altfel, Tamim Bayoumi şi alții(1994), ataşează cursului de schimb obținut prin modelul FEER adjectivul de *"dorit", "optim"* sau *"adecvat".*

Cursul de schimb real consistent cu echilibrul macroeconomic este mai degrabă o traiectorie decât un nivel fix şi aceasta, aşa cum menționa J.Williamson (1994), cel puțin din 3 motive şi anume:

1. în acord cu teoria Balassa – Samuelson, cursul real de schimb depinde atât de diferențialul de inflație dintre țări cât şi de diferențialul de productivitate dintre sectorul bunurilor comercializabile şi necomercializabile. Astfel, țările cu o creştere economică accelerată, înregistrează un diferențial înalt de productivitate dintre sectorul bunurilor comercializabile şi necomercializabile, şi dacă se consideră inflația ca o medie ponderată între cele două sectoare producătoare de bunuri, atunci pentru a menține competitivitatea este necesar, în funcție de nivelul creşterii, o apreciere reală a monedei naționale în jurul traiectoriei de echilibru.
2. abordarea monetară a balanței de plăți a unei țări sugerează că o țară cu deficite externe înalte, este obligată să-şi reducă absorbție internă şi să deprecieze moneda națională în termeni reali în scopul stimulării exportului şi a impulsionării influxurilor de capital în vederea finanțării deficitului, în cazul unui excedent al contului curent, măsurile de apreciere în termeni reali a monedei naționale în raport cu cele străine vor conduce la majorarea absorbției interne în raport cu produsul intern brut ceea ce va readuce cursul de schimb în jurul traiectoriei de echilibru.
3. a treia explicație derivă din compararea nivelului elasticității veniturilor importurilor şi a exporturilor în raport cu creşterea economică internă şi respectiv externă. Dacă acest raport este supraunitar atunci se va înregistra o tendință deteriorare a contului curent, ce va impune o continuă depreciere a monedei naționale (Johnson, 1958; Houthakker şi Magee, 1969). Mai mult, ca urmare a efectului de "decalaj" dintre nivelul inițial al volumului importului şi exportului, acest fe-

nomen de depreciere a monedei naționale poate apărea chiar în condițiile în care raportul dintre elasticitate şi creştere este egal cu unitatea (Krugman,1989).

În aceste condiții apare cu claritate că, nu numai valoarea cursului de schimb curent variază în jurul traiectoriei de echilibru ci că însuşi nivelul acestei traiectorii, consistent cu echilibrul macroeconomic, variază în timp. Mai mult, orice modificare în sensul termenilor de schimb sau de pierdere a credibilității vor afecta traiectoria FEER.

Nu este mai puțin important tipul de regim de curs ales care, prin impactul asupra variabilelor macroeconomice afectează în final FEER. Literatura cu privire la avantajele diferitelor regimuri ale cursului de schimb, relevă importanța acestora în relație cu sursa diferitelor şocuri, cu mobilitatea capitalului, gradul de deschidere către exterior al țării, nivelul de mobilitatea al forței de muncă şi abilitatea de a realiza transferuri fiscale, credibilitatea politică, şi mai nou convergența în termenii comerțului, în funcție de tipul de regim, corecțiile cursului curent de la traiectoria de echilibru care pot fi realizate fie prin modificarea periodică a parității centrale (cazul benzii de fluctuație) sau prin mişcările relative ale prețurilor(cazul regimului de curs fix)[1].

2.2. Prezentarea modelului FEER

Modelul FEER(Fundamental Equilibrium Exchange Rate) descris de J. Williamson se axează pe conceptual de echilibru intern şi pe cel de echilibru extern. Aşa cum menționează J. Williamson, o economie este în *echilibru pe plan intern* atunci când atinge cel mai înalt nivel de activitate economică consistentă cu controlul inflației. O altă definiție a echilibrului intern apare în lucrările specialiştilor IMF în viziunea cărora echilibrul intern "se referă la conformitatea dintre cererea agregată (privită ca absorbție plus export minus import) şi produsul intern brut (PIB) potențial în condițiile de stabilitate a prețurilor" şi indică ca punct de plecare pentru echilibrul intern PIB-ul potențial. Acesta înseamnă că echilibrul este definit, de ocupare deplină a forței de muncă, asociată cu o rată a şomajului natural, stabilă pe termen lung, aşa cum rezultă din teoria NAIRU. La acest nivel, cererea internă pentru bunuri şi servicii egalează oferta agregată şi în acest caz, rata inflației va fi stabilă pe termen mediu. Exprimând în termeni matematici, echilibrul intern în concordanță cu teoria NAIRU poate fi descris pornind de la ecuația (22):

$$\pi = \alpha(U-U^N) \qquad (22)$$

unde: π= rata inflației; U = rata şomajului; U^N = rata şomajului natural iar α este un parametru.

---

[1] *Williamson J.,* From Breton-Woods to Bipolarity: The Evolution of Thought on Exchange Rate Regimes, 1971-2001*, Paper prepared for presentation to the 30'[1] Anniversary, 2001.*

PIB-ul la nivelul ocupării depline a forței de muncă, care este în fapt PIB potențial, este descris de ecuația (23):

$$Y^* = A^*K^{(1-\beta)}*[L(l-U^N)]^{\beta} \quad (23)$$

Subsituind U^N din ecuația (22) cu valoarea obținută din ecuația (23), se poate rescrie ecuația echilibrului intern în concordanță cu teoria NAIRU şi condiția de echilibru Walrasian ca în ecuația (24):

$$Y^*=A^*K^{(1-\beta)}*[L(l+l/\alpha\ 7t-\alpha U)]^{\beta} \quad (24)$$

unde: Y^* exprimă PIB-ul potențial calculat ca o funcție de producție Cobb-Douglas; A este un parametru mai mare decât zero ce măsoară productivitatea tehnologiei disponibile; K reprezintă capitalul fix iar L mărimea capitalului uman şi P este o constantă cu valoare între zero şi unu ce măsoară ponderea capitalului în venituri.

Conceptul de *sustenabilitate a contului curent* sau de "mentenabilitate a echilibrului extern" implică acel nivel al contului curent ce poate fi finanțat prin fluxuri de capital(de exemplu prin investiții străine directe etc.). Rămâne în discuție problema identificării nivelului fluxului de capital ce este consistent cu echilibrul macroeconomic. Ori este bine cunoscut, atât caracterul reversibil pe termen scurt al capitalului, al cărui efect se doreşte evitat în politicile de macrostabilizare, cât şi impactul regimului cursului de schimb (flexibil, fix, într-o bandă-coridor) asupra mişcării capitalului, în condițiile în care nu există restricții privind mobilitatea acestuia între țări.

Considerând contul curent ca fiind acea modificare a poziției internaționale nete a unei țări, se poate defini sustenabilitatea contului curent (în concordanță cu abordarea specialiştilor FMI) ca acel nivel al contului curent care permite continuarea comportamentului de bază al sectorului guvernamental şi al celui privat fără nici o modificare drastică la nivelul politicilor macroeconomice şi fără riscul unei crize financiare.

O abordare distinctă a noțiunii de sustenabilitate a contului curent derivă din teoria tradițională, ce indică evoluția contului curent fără riscul unei crize financiare. Această abordare se bazează pe faptul că pentru o lungă perioadă de timp (până în 1960) balanța comercială a fost componenta principală a balanței de plăți (situație ce se întâlneşte încă la țările în tranziție cum este cazul României) iar contribuția fluxurilor de capital în comparație cu aceea provenită din fluxul de mărfuri era relativ scăzută. Pornind de la faptul că modificarea cursului de schimb influențează nivelul prețurilor relative ale bunurilor comercializabile, şi în final cererea şi oferta de astfel de bunuri, nivelul contului curent, prin componenta sa principală balanța comercială, depinde de sensibilitatea fluxurilor comerciale la modificările prețurilor relative de import şi export şi a volumului de bunuri, măsurate prin elasticitatea prețurilor.

Se poate porni aşadar de la ecuația balanței comerciale aşa cum este scrisă ca identitate în conturile naționale ecuația (25):

$$S\text{-}I = X\text{-}(eP/P_f)*M \qquad (25)$$

unde, *S* reprezintă economiile, *I* ^ investițiile, *X* exprimă exportul de bunuri comercializabile iar cu *M* a fost notat importul de bunuri comercializabile, e reprezintă cursul de schimb în termeni nominali, măsurat ca monedă națională pe moneda străină, iar *P* se referă la prețurile interne şi P_f corespunde prețurilor externe[1].

Pentru a ajunge la expresia ce exprimă nivelul dorit (optim) pentru contul curent vom separa investițiile şi economiile pe sectorul guvernamental şi pe cel privat şi denumim expresia din partea dreaptă ca export net (NX) şi vom obține o nouă identitate:

$$Sp\text{-}Ip\text{-}(G\text{-}T)\ \text{-}NX \qquad (26)$$

unde: cu *Sp* sunt notate economiile sectorului privat, cu *Ip* investițiile sectorului privat, cu *G* cheltuielile guvernamentale şi cu *T* sunt notate veniturile din taxe.

În conceptul de FEER, se porneşte de la identitatea (25) în care, prin definiție, se egalează partea dreaptă şi partea stângă.

În fapt, partea stângă reprezintă structura dorită a fluxurilor de capital, ce corespunde unui nivel dorit al contului curent. Dacă diferența dintre economii şi investițiile din sectorul guvernamental sau din cel privat creşte, o revenire la nivelul dorit al contului curent implică niveluri înalte ale transferurilor de capital în scopul restabilirii echilibrului pe termen mediu, într-o economie deschisă, o balanță net negativă a economiilor conduce la un deficit extern, iar acoperirea acestui deficit se poate face prin creşterea gradului de îndatorare externă a țării până la acel nivel ce evită riscul de solvabilitate sau crizele financiare.

În noul context al dezvoltării economiei mondiale, J. Williamson a definit sustenabilitatea contului curent pornind de la sursele de finanțare care pot acoperi deficitul în termenii de dinamicii fluxurilor de capital, ai constrângerilor bugetare şi al ponderii datoriei externe în produsul intern brut. Această definire va fi luată în calcul în elaborarea modelului FEER pentru România având în vedere criteriile de la Maastricht. Literatura oferă trei metode practice de determinare a sustenabilității contului curent:

---

[1] *În concordanță cu condiția Marshal Lerner, numai dacă suma elasticității importului şi exportului este mai mare decât unu, deprecierea monedei naționale poate îmbunătăți balanța comercială, în fapt,* eP/P_f *exprimă cursul real de schimb, şi se cunoaşte că atunci când rata reală de schimb este înaltă, bunurile importate devin relativ ieftine, în opoziție cu cele fabricate pe piața internă care devin relativ mai scumpe, ceea ce în final conduce la o deteriorare a contului curent. O situație diferită apare când cursul real de schimb este scăzut, bunurile produse la intern devin relativ mai ieftine decât cele din import şi contul curent tinde să se amelioreze, în acest caz cursul real de schimb contribuie prin nivelul său la echilibrarea fluxurilor cu restul.*

a) prima, bazată pe nivelul mediu istoric al contului curent;
b) a doua metodă se referă la nivelul optim şi ia în considerare optimizarea simultană a comportamentului actorilor din sectorul guvernamental şi din cel privat;
c) a treia metodă se bazează pe nivelul dezirabil al contului curent, determinat prin observarea situației economice de ansamblu.

În practică, sustenabilitatea contului curent poate fi determinată pornind de la informațiile disponibile cu privire la balanța economii-investiții din sectorul privat, de la nivelul deficitului bugetului consolidat şi nivelul proiectat, pe baza unor funcții de import şi export, al balanței comerciale.

Pentru României, s-a optat pentru modificarea ecuației de determinare echilibrului extern prin, introducerea suplimentară în determinarea nivelului sustenabil al contului curent, a nivelului investițiilor directe, având în vedere fluxurile de capital aşteptate pe tot parcursul procesului de pregătire a aderării țării la Uniunea Europeană. Prin aceasta s-a urmat practic modelul aplicat de Katerina Smirdkova şi alții (2002) pentru cinci țări în tranziție şi anume: Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Estonia, şi Slovacia. Modificarea se va aplica funcțiilor de import şi export ce vor fi utilizate pentru a determina nivelul balanței comerciale prognozate, în condițiile în care datoria externă a țării nu va depăşi nivelul sustenabil considerat de specialişti. Ecuațiile transformate vor fi următoarele:

Restricția de sustenabilitate a datoriei externe dată de ecuația(27), unde D^* este rata normativă a datoriei externe (exprimată în monedă națională) în PIB, şi este o funcție de nivelul de plecare al datoriei externe DO, de nivelul viitor la care guvernul doreşte să ajungă în numărul t de ani, notat cu D_t şi de nivelul dobânzilor pe piața de capital internațională (r):

$$D^* = F(D_0, D_t, r) \tag{27}$$

Ecuația transformată pentru determinarea volumului exportului (28) relevă faptul că exportul de bunuri, notat cu X (exprimat ca index), depinde de prețurile relative de export (P_x), de cererea externă (S), şi de stocul de investiții directe acumulate ca pondere în PIB ($FDIS$), în timp ce cursul real de schimb este definit pentru simplificare în termenii prețurilor de import (P_m) şi ai prețurilor interne de consum (P) iar E este cursul de schimb nominal, iar a reprezintă parametrii.

$$X = \alpha_0 (E^*P_m/P)^{\alpha l} (P_x/P_m)^{\alpha l} S^{\alpha 2} \ FDIS)^{\alpha 3} \tag{28}$$

în mod similar, importul M (exprimat ca index), va depinde de cererea internă exprimată prin PIB (Y), de cursul real de schimb şi de stocul de investiții directe acumulate ca pondere în PIB (FDIS), aşa cum rezultă din ecuația (29):

$$M = \beta_0 (E^*P_m/P)^{\beta 1} \ Y^{\beta 2} \ FDIS^{\beta 3} \tag{29}$$

Rezolvând sistemul format din ecuațiile 27-29, se obține valoarea pentru nivelul de echilibru în sensul FEER al cursului real de schimb, ecuația 30 definind acest curs:

$$M_r\,(\beta_0(E^*P_m/P))^{\beta 1}\,Y)^{\beta 2}\,FDIS)^{\beta 3} - X_r\,\alpha_0\,(E^*P_m/P))^{\alpha l}\,(P_x/P_m))^{\alpha l}\,S)^{\alpha 2}\,FDIS)^{\alpha 3} = (l-r)D^* Y - D^*_{t-1}Y_{t-1} \quad (30)$$

Unde M_r şi X_r sunt volumul real al importului, respectiv volumul real al exportului. Aşa cum se observă din ecuația 28, nivelul FEER al cursului de schimb depinde de mediul internațional (dobânda pe piața de capital, fluxurile investițiilor directe, cererea internațională), dar şi de condițiile interne de plecare ale țării: nivelul PIB, stocul existent al datoriei externe, de ținta stabilită la nivelul deciziei politice privind gradul de îndatorare a țării în perioadele viitoare în concordanță cu obiectivul de integrare în Uniunea Europeană. Se remarcă faptul că FEER, este dependent de nivelul stabilit (ales) pentru deficitul contului curent, ceea ce-i dă un caracter normativ.

Aplicarea pentru România a acestui model va putea permite analiza evoluției cursului de schimb curent comparativ cu valoare de echilibru pe termen lung, dimensiunea ajustărilor viitoare pentru atingerea nivelului de echilibru şi implicațiile alegerii unui anumit nivel al curs de schimb pentru legarea de moneda unică europeană.

CONCLUZII

Modelele prezentate, referitoare la echilibrul cursului de schimb, demonstrează complexitatea unui astfel de demers şi diversitatea căilor de abordare, în funcție de condițiile concrete şi scopul urmărit.

Modificările *cursului de schimb real efectiv de schimb* depind pe termen scurt de raportul dintre prețurile interne şi externe exprimate într-o singură monedă, de diferențele de productivitate dintre sectoare, dacă bunurile necomercializate sunt incluse în prețuri (efectul Balassa-Samuelson), dar şi de variațiile *cursului de schimb nominal*, greu de prevăzut. Pe termen lung, cursul real de schimb se manifesta ca o tendința ce converge către o valoare de echilibru, variațiile pe termen scurt indicând în ce măsură nivelurile curente se abat de la valoarea de echilibru.

Literatura de specialitate şi practica internațională conturează şi oferă modele variate de măsurarea reală a cursului de schimb valutar dintr-o perioadă sau alta. După analiza diverselor modele de determinare a nivelului de curs valutar, autoritățile monetare şi cercurile academice operează în practica cu următoarele modele clasice (modelul parității puterii de cumpărare a monedelor, modelul ratei dobânzii, modelul coşului valutar).

Tendința de apreciere a cursului real efectiv de schimb, caracteristică nu numai României, ci tuturor țărilor ce au parcurs perioada tranziției, poate fi considerată una normală ce asigură, în final, intensificarea eforturilor agenților economici de a-şi sporii productivitatea în vederea menținerii pe piața într-o economie deschisă, supusă problemei competiției. O serie de factori specifici explică această tendință, dintre aceştia reținând următorii: influxurile de capital generate de procesele de privatizare şi restructurare, influxurile de venituri ale muncitorilor ce lucrează în străinătate.

Odată cu lărgirea Uniunii Europene, cursul de schimb, în cadrul mecanismului ratei de schimb II(ERMII), este privit ca o componentă importantă a politicilor macroeconomice pentru dezvoltarea economică.

Astfel, în contextul aderării la Uniunea Europeană, apreciem că, determinarea cursului de schimb nominal şi real, cu ajutorul modelelor prezentate mai sus, este un proces necesar şi extrem de important pentru a se evita supraevaluarea, respectiv subevaluarea cursului de schimb curent.

Toate modelele prezentate (modelul parității de cumpărare, modelul Balassa-Samuelson, modelul ERER (Equilibrium real Exchange Rate), modelul Natrex (Natural Real Exchange Rate), modelul DEER (Desired Equilibrium Exchange Rate), modelul RER (Real Exchange Rate), modelul BEER (Behaviour Echilibrium Exchange Rate), modelul FEER(Fundamental Equilibrium Exchange Rate) îşi păstrează valabilitatea în condițiile unor ipoteze predeterminate, greu de îndeplinit în realitatea complexă a economiilor în tranziție. Aplicarea lor oferă totuşi un suport teoretic unanim acceptat în analizele economice privind echilibrul cursului de schimb.

BIBLIOGRAFIE

Dinescu Constantin, Atanasiu Virginia, „Matematici pentru economişti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995”

Emilian Dobrescu, Lucian – Liviu Albu, „Dezvoltarea durabilă în România – modele şi scenarii pe termen mediu şi lung, INCE, Institutul de Prognoză Eeconomică, Editura Expert, 2005”

Isărescu, Mugur; Postolache, Tudorel – *Un proiect deschis: Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu*, Documente, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, iulie 2000

Isărescu, Mugur – Sistemul bancar în România: evoluții recente şi perspective. Reforma sistemului financiar în România şi integrarea europeană, BNR, iunie 1996

Kohler H. şi Wess M., (1999), "Implications of the Euro for the Integration Process of the Transitions Economies, in Central and Eastern Europe", EBRD, *Working Paper, No. 38.* Quintanilla R., (2004), "România, Restructuring for EU Integration, The Policy Agenda. Country memorandum", Report nr.29/123-Ro, World Bank

Kovacs, Mihaly Andras, 2002, „On the Estimated Size of the Balassa-Samuelson Effect in Five Central and Eastern European Countries", NBH Working Paper 2002/5

Krueger O. Anne, „Determinarea cursului valutar – determinarea ratei de schimb ”, Editura Sedona, 1996

Maeso-Fernandez, Francisco, Chiara Osbat şi Bernd Schnatz, 2001, „Determinants of the Euro Real Effective Exchange Rate: A BEER/PEER approach", European Central Bank Working Paper No. 85

Mark, Nelson C., 2001, „International Macroeconomics and Finance – Theory and Econometric Methods", Blackwell Publishers

Masson, Paul, Joroen Kremers şi Jocelyn Horne, 1997, „The Relationship Between Real Exchange Rates and Real Interest Rates: A Panel Perspective", ICMM Working Paper No. 43

Mills C.A., Nallari R., (1992), "Analytical Approaches to Stabilisation and Adjustment Programs", Economic Development Institute of The World Bank, An EDI Seminar Paper, nr.44

Mussa M. (1986). "Nominal Exchange Rate Regimes and the Behavior of Real Exchange Rates, Evidence and Implications." *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy,* Voi. 25, pp. 117-213.

Nenna M., (2003),"Estimating a Fundamantal Equilibrium Exchange Rate for România", Bucharest, 14-18 July, Memo

Pelinescu Elena „Un model posibil de cuantificare a ratei de schimb de echilibru în România" , OECONOMICA, nr. 2/2004

Rogoff, Kenneth, 1996, „The Purchasing Power Parity Puzzle", Journal of Economic Literature, Voi. XXXIV, June

Samuelson, Paul A., 1964, „Theoretical Notes on Trade Problems" Review of Economics and Statistics 46, p 145 – 154

Sarno, Lucio şi Mark Taylor, 2002, „The Economics of Exchange Rates", Cambridge University Press

Smidkovâ K., Barrell R., Holland D., (2002) "Estimates of Fundamental Real Exchange Rate for the Five EU Pre-Accession Countries", in *Working Paper, No.3,* Czech National Bank

Spatafora N., Stavrev E., (2003), "The equilibrium Real Exchange Rate in Commodity Exporting Country: The Case of Russia", *IMF Working Paper, No. 93/2003,* International Monetary Fund, Washington DC

Stein, J., 1994, „The Natural Real Exchange Rate of the United States Dollar and Determinants of Capital Flows" in J. Williamson (ed), „Estimating Equilibrium Exchange Rates", Institute for International Economics, Washington DC.

Stephens, Dominick, 2004, „The Equilibrium Exchange Rate According to PPP and UIP", Reserve Bank of New Zeeland, Discussion Paper 2004/03

Taylor, Alan M. şi Mark P. Taylor, 2004, „The Purchasing Power Parity Debate", NBER Working Paper 10607

Williamson J., (1993), "The Exchange Rate Management", in *The Economic Journal, Vol.103,* Issue 416, p.188-197

Williamson J., (2001),"From Breton-Woods to Bipolarity: The Evolution of Thought on Exchange Rate Regimes, 1971-2001", Paper prepared for presentation to the 30"[1] Anniversary

Williamson, John, 1994, „Estimating Equilibrium Exchange Rates", Institute for International Economics, Washington DC

Wren-Lewis S. and Driver R., (1988), "Real Exchange Rate for the Year 2000", Institute for International Economics, Washington

PERIODICE

*** (2003), "Czech Republic—2003 Article IV Consultation Discussions Preliminary Conclusions", International Monetary Fund, Washington DC

*** (2003), "România: Third ReviewUnder the Standard By Arrangement and Requiest for Waiver of Performance Criterion—Staff Report; Staff Suppliment; Press Release on the Executive Board Discussion and Statement by the Executive Director for România", *IMF Country Report No. 03/123,* International Monetary Fund

*** (2004), "Hungary: Selected Issues", *IMF Country Report No. 04/146,* International Monetary Fund, Washington DC

*** (2004), "România: Ex Post Assessment of Longer-Term Program Engagement—Staff Report; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for România", *IMF Country Report No. 04/113,* International Monetary Fund, Washington DC

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 221/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

SEMNIFICAȚIA SEMINARULUI METODOLOGIA ŞI LOGICA CUNOAŞTERII ECONOMICE

– NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN –

- Sugestii epistemologice în *Legea entropiei şi procesul economic,* prof.univ.dr. Emil DINGA, conf.univ.dr. Cornel IONESCU
- *Economia gândirii umane şi transpunerea sa în ştiința economică*, dr. Napoleon POP

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

ARGUMENT: DE CE UN SEMINAR NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN? 305

I. SUGESTII EPISTEMOLOGICE ÎN *LEGEA ENTROPIEI ŞI PROCESUL ECONOMIC* 307

1. INTRODUCERE 309

2. TEORETICITATE ŞI PREVIZIUNE ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ 311
   2.1. Sugestia 1 311
   2.2. Sugestia 2 314
   2.3. Sugestia 3 316
   2.4. Sugestia 4 319

3. CONCLUZII ŞI REMARCI FINALE 324

4. NOTE, COMENTARII ŞI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE 326

II. ECONOMIA GÂNDIRII UMANE ŞI TRANSPUNEREA SA ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ 332

REZUMAT 332

1. O ÎNTREBARE CARE AŞTEAPTĂ UN RĂSPUNS 333

2. NEVOIA DE REFORMULARE A ÎNTREBĂRII 336

3. CONSTRÂNGERI ŞI REZULTATE SURPRINZĂTOARE ALE EXERCIȚIULUI ECONOMIEI 338

4. REVENIREA LA ÎNTREBAREA INIȚIALĂ 341

5. EXOGENIZAREA ECONOMIEI GÂNDIRII UMANE 343

6. BIBLIOGRAFIE DE BAZĂ 348

ARGUMENT:
DE CE UN SEMINAR
NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN?

Asumată de conducerea Institutului Național de Cercetări Economice la inițiativa Centrului de Cercetări Financiare şi Monetare „Victor Slăvescu”, lansarea unui nou for de dezbateri ştiințifice s-a dorit a se înscrie în momentele de evocare dedicate, în *anul 2006, centenarului naşterii savantului Nicholas Georgescu-Roegen*, remarcabilelor sale scrieri, înțesate de sugestii în abordarea epistemologiei şi filozofiei economice.

Omagierea operei marelui savant de origine română a determinat, pornind de la moştenirea lui intelectuală şi ştiințifică, atribuirea numelui său seminarului „**Metodologia şi logica cunoaşterii economice”**.

Chiar dacă forumul de dezbateri reprezentat de seminarul nostru porneşte cu efective relativ modeste în materie de contribuții proprii la aprofundarea bazelor logice şi psihosociologice ale acțiunii şi comportamentului economic, participanții – încă de la prima ediție a seminarului – au avut curajul să se aşeze sub egida intelectuală a lui Nicholas Georgescu-Roegen, din cel puțin două motive. *Primul*, să simtă presiunea morală a stimulării cercetărilor în domeniul declinat, exercitată de opera marelui savant. *Al doilea*, nevoia de perenitate în omagierea operei roegeniene prin contribuții noi, aşezate pe liniile de forță ale acesteia.

Prin tematică, seminarul se adresează specialiştilor, din toate domeniile, care privesc conceptual şi practic acțiunea umană şi contribuie la edificiul de cunoştințe prin care se continuă evaluarea filosofică şi epistemologică a rezultatelor.

Recunoscându-ne cu modestie îndrăzneala contrapunerii cu un titan al economiştilor lumii, nu renunțăm la demersul ambițios de a sensibiliza economiştii de azi în orientarea activității lor, într-un mod mai accentuat, spre interpretarea conceptuală şi teoretică, dată fiind necesitatea, absolut normală, de a sistematiza epistemologic cunoştințele sectoriale din domeniul cunoaşterii şi acțiunii economice, care se acumulează continuu.

Din această perspectivă, scopul seminarului este îndreptat spre mai multe paliere de interes, reprezentate în special de: abordarea economiei ca practică, ştiință şi teorie; evaluarea teoreticității unei ştiințe care ar face posibilă o ştiință teoretică economică; plasarea omului în interiorul procedurii economice cu posibilitatea cunoaşterii economice; posibilitatea modelării în economie pornind de la evaluarea epistemologică şi a metodologiei generale a acesteia;

evidențierea contradicțiilor şi natura acestora în procesul economic şi, nu în ultimul rând, a conexiunilor de fond între ştiința economică şi recomandările de politici economice.

Audiența nu se doreşte a fi descurajată în nici un fel, fiind bineveniți – în ringul libertății de imaginație transdisciplinară şi metodologică – toți cei care nu se tem să emită ipoteze aparent sau în fapt ridicole, să se confrunte cu criticile colegiale şi să accepte regândirea propriilor lucrări elaborate.

La data apariției acestei ediții a „*Problemelor economice*", exercițiul nostru intelectual este deja început, iar *desfăşurarea primei sesiuni a seminarului s-a produs în două ediții* – 21 iunie 2006 la Institutul Național de Cercetări Economice – Academia Română şi 28 iulie 2006 la Centrul de Studii Complexe – Universitatea Politehnică Bucureşti. Ne permitem aprecierea unei convergențe a înțelegerii scopurilor seminarului din partea participanților, dar şi necesitatea determinării viitorului „şantier" prin recurgerea la o mai largă multitudine de teme spre dezbatere.

Detalii despre întâmplările de până acum ale seminarului nostru pot fi cunoscute consultând site-ul www.icf.ro.

În caietul de față, exemplificăm prin două contribuții ale cercetătorilor dr. Emil Dinga şi dr. Napoleon Pop esența problematicii supuse dezbaterii în debutul seminarului nostru, aşezat – cum am mai spus -, cu modestie şi venerație, sub patronajul marelui intelectual Nicholas Georgescu-Roegen.

Dr. Valeriu IOAN-FRANC,
Director general adjunct,
Institutul Național de Cercetări Economice

6 Octombrie 2006

I. SUGESTII EPISTEMOLOGICE ÎN *LEGEA ENTROPIEI ŞI PROCESUL ECONOMIC*

***Prof.univ.dr.* Emil DINGA[1],**
***conf.univ.dr.* Cornel IONESCU[2]**

Rezumat

Lucrarea îşi propune să extragă, pe baze critice (urmând raționalismul critic, îndeosebi, ca metodă), sugestii epistemologice din lucrarea fundamentală a lui Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei şi procesul economic*, sugestii sau provocări menite să constituie puncte de plecare pentru evaluări logice sau pentru dezvoltări polemice. În acest mod, sunt identificate patru sugestii epistemologice de bază:

a) contradicția dintre descrierea analitică a procesului economic şi natura evoluționistă (care implică schimbări calitative) a acestuia;
b) bazele logice şi epistemologice ale posibilității unei ştiințe economice teoretice (sau, cu alte cuvinte, a unei teorii a ştiinței economice);
c) impactul schimbărilor calitative din procesul economic asupra neliniarității modelelor economice de previziune;
d) logica, bazată pe legea entropiei, a depăşirii raționalității economice bazate pe optimalitate de către o raționalitate economică bazată pe sustenabilitate.

---

[1] *Emil Dinga* este profesor de economie teoretică şi econometrie la Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" din Bucureşti, Facultatea de Finanțe, Bănci şi Contabilitate, profesor asociat de modelare economică la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Ştiințe Economice şi cercetător ştiințific la Centrul de Cercetări Financiare şi Monetare "Victor Slăvescu", INCE – Academia Română.

[2] *Cornel Ionescu* este conferențiar de economie teoretică şi doctrine economice la Universitatea „Spiru Haret" din Bucureşti, Facultatea de Marketing şi Afaceri Economice Internaționale şi cercetător ştiințific asociat la Centrul de Cercetări Financiare şi Monetare "Victor Slăvescu", INCE – Academia Română.

Fiecare dintre aceste sugestii (explicite sau implicite în opera menționată) constituie câte un pretext, pentru autori, de a formula evaluări epistemologice, critici sau propuneri de soluții pentru ieşirea din impasurile epistemologice sau metodologice ivite. Autorii consideră că paradigma entropică, introdusă de către Nicholas Georgescu-Roegen în epistemologia şi metodologia economică este una dintre cele mai interesante, sub aspect logic şi filosofic, având resurse abundente pentru a declanşa o reconceptualizare a bazelor logice ale ştiinței economice, pentru a regândi teoreticitatea ştiințelor care se ocupă de domenii în care au loc procese evolutive şi pentru a reflecta, cu mai multă maturitate, la modul în care raționalitatea umană (una dintre structurile disipative cele mai active din univers) poate răspunde provocărilor pe care legea entropiei le ridică.

- Clasificare JEL: A12, B41
- Cuvinte cheie: *entropie, analitic, aritmomorfic, teoreticitate, săgeată a timpului, condiții inițiale, schimbare calitativă, histerezis, efectul Oedip, testabilitate, raționalitate, falsificabilitate, sustenabilitate.*

1. INTRODUCERE

Pe linia filosofică a lui Karl Popper, Nicholas Georgescu-Roegen se numără printre cei mai importanți gânditori care au fost preocupați de cunoaşterea ştiințifică iar, în cadrul acesteia, de posibilitatea cunoaşterii teoretice. Aceste preocupări s-au concentrat, îndeosebi, asupra domeniului economic. Paleta sa de interes intelectual se întinde de la meditația asupra naturii economiei (este ea doar acțiune, este cunoaştere pură, este cunoaştere prin acțiune?) până la semnificația axiologică a comportamentului economic, putându-se afirma că Georgescu-Roegen a baleiat toate problemele esențiale ale fenomenologiei economice. Preocupările marelui savant au condus la una dintre construcțiile paradigmatice cele mai impresionante în domeniul epistemologiei în general şi în cel al epistemologiei economice în special: *modelul entropic*. Acest model este folosit de gânditor pentru a da răspuns la marile interogații care stau în fața oricărei ştiințe (sau teorii) dar cu precădere la cele ridicate de procesul economic. Coerența şi verosimilitatea pe care autorul reuşeşte să le confere soluțiilor sale generează, încă, o fascinație intelectuală de natură să provoace noi dezvoltări sau testări teoretice ori empirice ale sugestiilor oferite.

În materialul de față vom aborda doar una dintre problemele referite de savant şi anume chestiunea posibilității unei ştiințe teoretice a economiei (cu corolarul său, posibilitatea previziunii), chestiune care ne va permite să punem în evidență şi alte propuneri epistemologice ale autorului. Vom trata această problemă sub următoarele aspecte: impactul epistemologic al legii entropiei, teoreticitatea unei ştiințe, posibilitatea modelării în ştiință, raportul dintre aritmomorfismul[1] intrinsec al oricărei modelări şi posibilitatea previziunii (care constituie un test de ştiințificitate), pe de o parte şi modelul de raționalitate economică impus de legea entropiei, pe de altă parte.

Din respect pentru semnificativa contribuție pe care Nicholas Georgescu-Roegen (apelat în text, prin NGR) a adus-o epistemologiei economice, modalitatea în care vom aborda subiectul va fi una critică[2]. De aceea, demersul nostru va fi organizat sub forma: *„sugestie NGR – semnificație epistemologică – evaluare critică –concluzii sintetice”*. În acest context, sunt examinate patru sugestii epistemologice de bază (în jurul cărora gravitează, după cum ni se pare,

---

[1] *Prin concept aritmomorfic, NGR înțelege un concept care, din punct de vedere semiotic, are doar denotat (adică doar semnificație, unică pentru orice subiect cunoscător), nu şi conotat (adică sens). În alți termeni, un concept aritmomorfic extrage un segment de realitate în mod discret sau, încă, asigură o distincție discretă între segmentul de realitate referit şi restul realității.*

[2] *În sensul raționalismului critic, promovat de către K. Popper şi acceptat, tacit, de către N. Georgescu-Roegen.*

alte câteva direcții de cercetare) aşa cum ne apar nouă din lucrarea fundamentală a lui NGR, *Legea entropiei şi procesul economic*. Ediția pe care am folosit-o este cea din 1996, apărută în Editura Expert, Bucureşti, colecția Biblioteca Băncii Naționale. Toate referirile la textul original au în vedere această ediție.

2. TEORETICITATE ŞI PREVIZIUNE ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ

2.1. Sugestia 1

Legea entropiei introduce în mod definitiv evoluția (schimbarea calitativă) în natură, societate şi gândire, ceea ce compromite analiticul ca modalitate explicativă.

Conținut cf. NGR: legea entropiei indică o săgeată a timpului, inexistentă în modelele mecaniciste. Aceasta implică imposibilitatea reversibilității dinamice (1)[1] (imposibilitatea traiectoriei). În domeniile nonmecaniciste, este imposibilă chiar şi ireversibilitatea[2], având de-a face doar cu irevocabilități. Evoluția, care implică schimbarea legilor, interzice analiticitatea în descrierea proceselor (şi, implicit, a comportamentelor economice), deoarece analiticitatea presupune identificarea de invarianți ai transformărilor (adică invarianță a legilor)[3]. Cu toate acestea, ştiințificitatea reclamă analiticul. Dar, în domeniile caracterizate de evoluție, analiticitatea potențială este periclitată de schimbarea condițiilor inițiale (schimbare de natură calitativă, nemodelabilă în mod analitic)[4].

Semnificație epistemologică: **a)** evoluția (sau chiar legea entropiei), fiind evaluări antropomorfice, rezultă că nu poate exista cunoaştere decât în cheie antropomorfică (2); **b)** în domeniul economic şi, în general, în domeniile caracterizate de schimbări calitative, înțelegerea (comprehensiunea) este mai importantă decât cunoaşterea[5]; **c)** în economie este imposibilă previziunea punctuală, întrucât aceasta presupune utilizarea funcțiilor matematice de punct (3); **d)** înțelegerea epistemologică este intuitivă şi nu rațională, adică presupune concepte şi raționamente dialectice şi nu aritmomorfice (adică nu acceptă concepte analitice)[6].

---

[1] *Cu această notație vom trimite la notele, comentariile şi observațiile noastre, conținute în paragraful „Note, comentarii referințe bibliografice".*

[2] *Îndeosebi pe termen lung şi nelocal.*

[3] *NGR arată că un sistem de ecuații nu poate descrie dezvoltarea unui proces evolutiv (vezi pag. 28 din lucrarea de referință).*

[4] *Cifrele trecute între acolade trimit la pagina din lucrarea de referință, unde este menționată ideea discutată.*

[5] *Prin cunoaştere, cum spune şi K. Popper, trebuind să înțelegem simplul acord dintre opinie şi testarea factuală a acesteia. În context, NGR afirmă că pentru problemele epistemologice nu se pot imagina demonstrații (vezi pag. 74); această concluzie este efectul aserțiunii că subiectul ajunge la înțelegere pe o cale intuitivă şi nu rațională, pe cale rațională având acces doar la cunoaştere.*

[6] *Aici termenul de analitic are sensul din logică (adică sensul de distincție conceptuală discretă) şi nu sensul kantian al propozițiilor tautologice (aflate în opoziție cu propozițiile sintetice, netautologice).*

Evaluarea noastră: NGR acceptă, totuşi, faptul că „activitatea economică" nu poate exista fără o bază cardinală, „din cauza naturii ei pur practice"[1] (4). Noi considerăm că necesitatea unei baze cardinale se referă nu numai la activitatea economică ci şi la cunoaşterea economică, întrucât raționalitatea activității economice trebuie să se bazeze pe raționalitatea cunoaşterii economice. Asta înseamnă că apare problema necesității transformării ordinalității (sau a cardinalității slabe, după caz) variabilelor economice în cardinalitate a lor. Am dori să sugerăm o soluție pentru obținerea unei asemenea transformări, sub forma următorului „algoritm": a) definirea esenței unei variabile economice ca sumă a potențialităților sale; b) construirea „listei" potențialităților variabilei economice (sau „meniul" variabilei în cauză[2] (5); c) imaginarea unui mecanism (a unei proceduri) prin care putem constata, în orice moment, dacă o anumită variabilă se află într-o „ipostază" aflată pe lista de potențialități[3]. Pe baza acestui algoritm se poate construi un model complet analitic (aritmomorfic) care va fi capabil de predicții cu aceeaşi exactitate cu cele făcute de ştiințele care se ocupă de domenii în care schimbarea calitativă nu există. Se poate admite că, în

---

[1] *Este, oarecum, surprinzător faptul că NGR nu distinge în mod explicit activitatea economică de cunoaşterea economică deşi pare că este de acord cu faptul că nici o ştiință, de fapt, nu poate fi edificată în afara praxisului. Faptul că, în domeniul economic, praxisul apare mai evident şi are caracter necesar nu poate justifica excesul cu care cunoaşterea economică este subordonată, de către autor, activității economice, în afară de cazul în care procesul de cunoaştere, fiind bazat pe teorie (adică pe economia de gândire), se consideră că orice proces de cunoaştere poate fi gândit în termenii unei activități economice. Credem, însă, că această ultimă apreciere este departe de intențiile autorului, în orice caz, departe de intențiile sale explicite.*

[2] *De fapt, lista potențialităților unei variabile nu ar trebui să fie altceva decât lista actualizărilor posibile ale acelei variabile. Ar mai trebui presupus că o anumită potențialitate nu poate avea decât o singură actualizare (adică ar trebui construită o corespondență bijectivă între mulțimea potențialităților şi mulțimea actualizărilor). Apoi, „o singură actualizare" nu ar trebui să însemne imposibilitatea repetării acelei actualizări, ba chiar se poate spune că unicitatea producerii unei actualizări este un semnal pentru faptul că avem de-a face nu cu o potențialitate ci cu o pseudo-potențialitate; avem aici ceva similar cu distincția dintre o măsură a unei variabile şi o pseudo-măsură a ei. Desigur, probabilitatea cu care o anumită actualizare se poate produce nu are absolut nici o relevanță în discuția de față. De altfel, probabilitatea (fie ea frecventistă sau subiectivă) este tratată de către NGR ca un subterfugiu metodologic fără nici o valoare cognitivă, abordare cu care suntem întru totul de acord.*

[3] *Putem imagina, aici, un demon-inspector care, după ce a întocmit lista cu potențialitățile fiecărei variabile economice independente, „dă alarma" în momentul în care actualizarea unei variabile economice nu este pe lista potențialităților ei. Această alarmă indică, pur şi simplu, producerea schimbării calitative sau, cu alte cuvinte, pierderea identității care îi permitea hipervariabilei să poată fi considerată de tip analitic. Ca şi în cazul demonului lui Maxwell, demonul-inspector va trebui să fie „plătit", atât pentru dobândirea competenței cât şi pentru activitatea în sine, cu entropie joasă dar, pentru moment, renunțăm să luăm în calcul această precizare.*

interiorul meniului variabilelor, legile funcționale vor deveni invariante şi atunci putem vorbi despre hipertraiectorii (6) ale procesului economic. Problema care apare aici este aceea dacă hipertraiectoriile sunt sau nu reversibile în sensul dinamic, mecanicist şi care ar trebui să fie semnificația unei eventuale reversibilități. Consecința logică a modului în care s-a definit invarianța calitativă a unei variabile independente (suma interioară a potențialităților ei) este, credem, aceea că hipertraiectoriile sunt reversibile, deoarece, dacă nu ar fi astfel, atunci potențialitățile ar fi pseudopotențialități. Pseudopotențialitățile nu sunt reversibile, în sensul că au histerezis care le împiedică să fie invariante în raport cu timpul de ceasornic. Se pune problema dacă această reversibilitate nu încalcă legea entropiei. Opinia noastră este că nu, pe baza următorului raționament: legea entropiei afirmă faptul că există evoluție, în sensul săgeții timpului indicate de creşterea globală a entropiei, deci există schimbare calitativă; or, prin extragerea „esenței" variabilelor sub forma meniului lor, s-a ținut cont tocmai de această schimbare calitativă: entropia nu este ignorată în acest caz ci este lăsată să-şi pună amprenta; ceea ce rămâne invariabil, din punct de vedere conceptual, la variabilele economice, este identitatea cu ele însele, şi anume acea identitate pe care entropia o permite. La nivelul acestei identități „garantate", variabilele economice devin analitice (aritmomorfice); ca urmare, procesele economice descrise prin intermediul hipervariabilelor economice sunt de tip analitic.

Concluzii sintetice: **a)** prin construirea hipervariabilelor economice se asigură invarianța legilor care descriu procesele economice şi, ca urmare, reversibilitatea[1] hipertraiectoriilor economice; **b)** la nivelul proceselor economice cauzalitatea poate fi înlocuită de reconstrucția conceptuală (adică este necesară înțelegerea), reconstrucție condiționată inclusiv de matricea culturală, intuiție etc., dar la nivelul hipertraiectoriilor economice cunoaşterea este suficientă (ne putem limita la raționalitate); **c)** legea entropiei nu are nici o legătură cu cauzalitatea (ca şi probabilitățile), ea asigură doar limitele între care schimbarea calitativă desemnează, încă, identitate (7); **d)** la nivelul hipervariabilelor economice predicțiile sunt posibile în acelaşi grad de exactitate ca în modelele analitice; în felul acesta, după părerea noastră, se evită o concluzie inacceptabilă şi anume aceea că, din cauza variabilității calitative în domeniile caracterizate de evoluție, aceste domenii nu pot face obiectul predicțiilor decât ca direcție (nu ca moment de ceas şi nici ca amplitudine). De fapt, nu este nevoie de transformarea tuturor variabilelor economice independente în hipervariabile: este suficient ca demonul-inspector să realizeze acest lucru doar pentru variabilele care devin condiții inițiale în următorul

---

[1] *Sensul pe care-l dăm aici, asociindu-ne sugestiei lui NGR, termenului de reversibilitate este cel de termen opus irevocabilității şi nu de termen opus ireversibilității; în procesul economic putem accepta faptul că ireversibilitatea în sensul lui NGR face parte din reversibilitate (adică, ignorăm diferența de distribuție individuală a unui ansamblu de indivizi distincți care revine într-o stare anterioară).*

ciclu explicativ sau de predicție, cu alte cuvinte este nevoie doar de eliminarea efectului Oedip (8).

2.2. Sugestia 2

O teorie a ştiinței economice (sau o ştiință economică teoretică) este imposibilă.

Conținut cf. NGR: în ştiințele care se ocupă de domenii în care există evoluție (schimbare calitativă), cum este şi cazul ştiinței economice, nu poate exista un cod teoretic de ordonare fenomenologică. Drept urmare, ştiința respectivă nu poate asigura un cardinal mai mic pentru clasa α de propoziții în raport cu cardinalul pentru clasa β de propoziții (9). Cum asta nu respectă criteriul de teoreticitate – economia de gândire – înseamnă că ştiința economică nu poate deveni o ştiință teoretică ci rămâne o ştiință ateoretică (cum sunt chimia sau biologia, de exemplu). Imposibilitatea unui cod teoretic de ordonare fenomenologică conduce la posibilitatea noutății prin combinație (10) care, la rândul său, măreşte extrem de mult cardinalul clasei α de propoziții, ceea ce anulează, desigur, teoreticitatea. Autorul consideră că un model de previziune trebuie să facă abstracție de noutate. O teorie are, în mod necesar, o structură aritmomorfă; or, cum fenomenologia economică nu poate fi de tip aritmomorf, deoarece nici un proces în care acționează efectul Oedip nu poate fi analitic, rezultă, iarăşi, imposibilitatea unei ştiințe economice teoretice,

Semnificație epistemologică: **a)** ori de câte ori nu avem o teorie, există incertitudine fenomenologică[1]; **b)** producerea incertitudinii sau a riscului cu privire la o anticipare se constituie în teste empirice (factuale) cu privire la gradul de teoreticitate al unei ştiințe; **c)** previziuni pot realiza doar ştiințele teoretice, deoarece este necesar să se ignore noutatea (adică este necesar ca previziunea să se refere numai la rezultate generate de propozițiile din clasa β), ceea ce înseamnă, implicit, că ştiința economică nu poate realiza previziuni[2]; **d)** este posibilă o teorie economică la nivel formal dar nu sub aspectul conținutului, întrucât acesta din urmă este condiționat cultural; **e)** imposibilitatea unei teorii a ştiinței economice îi refuză acesteia posibilitatea de a fi testată (fie prin verificaționism fie prin falsificaționism).

Evaluarea noastră: am dori să discutăm câteva chestiuni fundamentale care se ridică cu privire la şansele ştiinței economice de a deveni o ştiință

---

[1] *Pentru NGR incertitudinea există atunci când un rezultat fenomenologic previzionat (anticipat) nu face parte din clasa de propoziții β; dacă el face parte din clasa de propoziții β, atunci avem de-a face doar cu riscul. Cu alte cuvinte, incertitudinea este asociată cu noutatea prin combinație (în accepțiunea lui NGR, vezi (10)), iar riscul este asociat cu lipsa de noutate prin combinație.*

[2] *Cu alte cuvinte, o previziune trebuie să asocieze rezultatelor aşteptate doar riscul, nu şi incertitudinea.*

teoretică. În primul rând, chestiunea care priveşte definirea teoreticității unei ştiințe. NGR (ca şi K. Popper) susține că o teorie trebuie să realizeze economia de gândire (cardinalul clasei α trebuie să fie mai mic decât cel al clasei β) şi, în plus, ea trebuie să se poată supune criticii experților (şi nu numai a acestora). Toate acestea impun utilizarea conceptelor aritmomorfice care, însă, nu sesizează schimbarea calitativă. O soluție ar putea fi, după părerea noastră, ca în clasa α să se accepte propoziții sintetice metafizice (care sesizează schimbarea calitativă) – să numim această clasă „impură" $\overline{\alpha}$ – iar în clasa β să se asigure analiticitatea necesară testării factuale – să numim această nouă clasă $\overline{\beta}$. În felul acesta, se salvează o teoreticitate slabă, să spunem astfel, în care testarea nu mai este posibilă la nivelul clasei $\overline{\alpha}$ dar este complet posibilă la nivelul oricărei propoziții din clasa $\overline{\beta}$. În felul acesta, cum acceptă, de altfel, şi autorul (şi K. Popper, de asemenea), respingerea întregii clase $\overline{\alpha}$ este justificată logic dacă o singură propoziție din clasa $\overline{\beta}$ este respinsă (falsificată) factual. În felul acesta, se salvează testabilitatea teoriei chiar dacă ea nu este complet analitică (11). În al doilea rând, NGR arată faptul că, specific ştiințelor care studiază domenii evoluționiste, este nonidentitatea condițiilor inițiale. Să ne amintim că efectul Oedip introducea o asemenea nonidentitate. În plus, nonidentitatea condițiilor inițiale mai este indusă şi de specificitatea (şi variabilitatea) matricei culturale. Să definim specificitatea culturală drept condiții inițiale de ordinul I, iar efectul Oedip drept condiții inițiale de ordinul II. Să observăm, acum, faptul că, în timp ce condițiile inițiale de ordinul I nu sunt autentice[1], cele de ordinul II sunt autentice. Prin urmare, condițiile inițiale de ordinul II ar trebui să facă, ele însele, obiectul unei previziuni de ordinul II (previziunea schimbărilor calitative pe care previziunea unui rezultat le va genera în legătură cu rezultatul previzionat)[2]. Deşi, din punct de vedere teoretic, prin această sugestie am putea genera un proces de regresie *ad infinitum*, considerăm că, sub aspectul comportamentului economic practic, efectul Oedip nu va acționa în mod semnificativ (adică nu va putea genera schimbări calitative) dincolo de o iterație. Vom accepta, deci, din considerente metodologice, faptul că între cele două categorii de condiții inițiale există o independență suficientă care, prin sugestia propusă, elimină posibilitatea non-identității condițiilor inițiale pentru o previziune economică (evident, nu renunțăm la propunerile anterioare

---

[1] *Ele nu numai că sunt cunoscute expertului care face previziunea (modelarea) încă de la început dar au şi o relativă stabilitate, putându-se chiar afirma că se caracterizează printr-o puternică inerțialitate (capacitate structurală şi funcțională de absorbție a perturbărilor externe cu păstrarea identității matricei axiologice în cauză, deci cu evitarea schimbărilor calitative). Prin urmare, aceste condiții inițiale sunt, de fapt, pseudo-condiții inițiale.*

[2] *Vezi* (8).

privind utilizarea hipervariabilelor analitice în modelarea economică; de altfel, clasa $\overline{\beta}$ conține, cum am arătat, numai propoziții formate cu hipervariabile).

Concluzii sintetice: **a)** există, încă, o şansă pentru edificarea teoretică a ştiinței economice: dar trebuie construită, mai întâi, temelia logică a acestei ştiințe; **b)** construirea temeliei logice a ştiinței economice ar putea începe cu redefinirea analiticității[1], de exemplu am putea accepta şi propoziții sintetice de tip metafizic în clasa α şi doar propoziții formate cu hipervariabile în clasa β; **c)** non-identitatea condițiilor inițiale (reținem doar condițiile inițiale autentice, adică cele influențate de efectul Oedip) se poate elimina prin realizarea unei previziuni în interiorul previziunii (previziunea de ordinul II) cu privire la efectul Oedip;
d) rămâne, încă, de rezolvat chestiunea logică a derivării de propoziții exclusiv analitice (aritmomorfe) pentru clasa $\overline{\beta}$ din propozițiile impure (cu „încărcătură metafizică") ale clasei $\overline{\alpha}$.

2.3. Sugestia 3

Reziduul calitativ generat de evoluție (de legea entropiei) conduce la neliniaritatea modelelor în economie.

Conținut cf. NGR: schimbarea calitativă nu suportă schematizarea aritmomorfă, ea trebuie modelată cu ajutorul conceptelor dialectice, non-analitice. Deşi apreciază că există o legătură strânsă între cardinalitate şi liniaritatea omogenă prin care se exprimă o lege directă[2], NGR nu susține că „singură, cardinalitatea este suficientă pentru a justifica formulele omogene şi liniare ale legilor". În fond, neliniaritatea legilor este aspectul sub care apare reziduul calitativ în formula numerică a unui fenomen legat de calitate, deşi sunt autori (combătuți de către NGR) care afirmă că, dacă sunt luate în considerare absolut toate elementele esențiale ale fenomenelor, atunci legile naturale sunt exprimate întotdeauna prin funcții omogene de gradul întâi. Neliniaritatea legilor din economie se poate explica şi prin faptul că fenomenul economic evolutiv schimbă însuşi mediul în care acesta se produce, adică schimbă condițiile inițiale (care nu-şi pot păstra identitatea). NGR spune că „a vorbi despre evoluție...într-un mediu neevolutiv este o contradicție în termeni". Legile liniare din economie pot fi doar legi empirice, nu teoretice.

Semnificație epistemologică: **a)** imposibilitatea menținerii constante, în cadrul procesului economic, a condițiilor inițiale, care, astfel, să asigure,

---

[1] *La pagina 181 este citat Planck: „cercetarea nu-şi atinge scopul până când fiecare caz al unei legi statistice nu este analizat în cadrul uneia sau mai multor legi dinamice", ceea ce indică cu claritate că eforturile de cercetarea epistemologică ar trebui îndreptate spre salvarea „mecanicismului" teoriilor care se ocupă de evoluții, cum este şi cazul economiei.*

[2] *Prin lege directă, NGR înțelege o lege netelescopată prin intermediul altor legi, de la cauză la efect.*

teoreticitatea legilor care descriu fenomenologia economică; **b)** un proces evolutiv nu se poate produce decât într-un mediu evolutiv, şi acesta este cazul procesului economic; nu putem discerne, din punct de vedere epistemologic, între evoluția procesului şi evoluția mediului, putându-se spune că apare o cauzalitate autogenerată de însuşi procesul economic în desfăşurare; **c)** neliniaritatea modelelor pentru procesul economic nu este generată doar de lipsa de cardinalitate a variabilelor economice, ci, mult mai probabil, de schimbarea mediului acestui proces (adică, de schimbarea condițiilor inițiale); **d)** neliniaritatea modelului pentru procesul economic îndepărtează subiectul cunoscător de comprehensibilitatea modelului, adică exclude intuiția de la înțelegerea fenomenologică. Asta înseamnă, de fapt, îndepărtarea modelului procesului economic de simplitatea epistemologică.

Evaluarea noastră: liniaritatea modelelor (nu numai a celor din economie) este necesară pentru a asigura simplitatea[1] şi, ca urmare, comprehensibilitatea (care, la rândul său, garantează testabilitatea) cu privire la paradigmele explicative sau doar metodologice în cunoaşterea de tip ştiințific. Ca urmare a schimbărilor calitative, care sunt eliminate din clasa de propoziții $\overline{\beta}$ dar care rămân incluse prin intermediul propozițiilor (sau a variabilelor) metafizice în clasa $\overline{\alpha}$, chiar prin folosirea hipervariabilelor menționate mai sus, se menține un reziduu calitativ al influenței proceselor evolutive sub forma neliniarității modelelor. Pentru ca această constatare să nu rămână un fel de drob de sare, facem următoarea propunere: neliniaritatea modelelor (generată de puteri mai mari decât unu ale hipervariabilelor analitice) să fie trecută asupra axelor de coordonate, atât spațiale cât şi temporale. În felul acesta, spațiul fizic şi timpul fizic dispar şi se transformă, respectiv, în spațiu economic şi timp economic (ambele anizotrope, asignate procesului economic modelat şi funcții de acest proces). Axele de coordonate nu vor mai fi liniare dar, tocmai prin asta, se asigură liniaritatea variabilelor (de fapt, a modelului) (12). În felul acesta, pur şi simplu, evoluția, adică schimbarea calitativă, se va transfera asupra spațiului economic, respectiv asupra timpului economic[2], în timp ce modelul va rămâne liniar, adică simplu din punct de vedere epistemologic (13). Explicația este, de asemenea, simplă şi poate fi construită în felul următor (sugestiile, explicite sau

---

[1] *Vezi şi discuția clasică realizată de către K. Popper, în* Logica cercetării*, Editura ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, cu privire la conceptul de simplitate a teoriilor (şi, îndeosebi, cu privire la conceptul de simplitate a modelelor epistemologice şi metodologice).*

[2] *Este important de analizat dacă, prin acest transfer al neliniarității, nu s-ar putea obține identitatea (conservarea calitativă) a condițiilor inițiale. Noi credem că da, ceea ce înseamnă, pur şi simplu, că nu mai avem o problemă a condițiilor inițiale în modelarea (deci previziunea) economică. Acest rezultat, dacă ar fi demonstrat fără echivoc, depăşeşte cu mult intenția legată de discutarea sugestiei lui NGR privind neliniaritatea modelelor care descriu procese evolutive, putând sta la baza unei reconstrucții logice radicale a întregii problematici a teoreticității şi modelării ştiințifice.*

implicite, se găsesc din abundență în dezbaterea propusă de NGR în lucrarea referită aici): procesul economic modifică, prin el însuşi, ecuațiile analitice ale coordonatelor spațio-temporale ale procesului în cauză. Spațiul economic (cu cele patru coordonate ale lui: cele trei geometrice şi una care priveşte interesul economic) capătă neliniarități („curburi" specifice), în timp ce timpul economic capătă accelerații/decelerații specifice. Opinăm că aceste „curburi" ale axelor de coordonate asigură o conservare sui-generis a condițiilor inițiale. În context, apreciem că, dacă s-ar găsi tehnologia analitică de a transfera neliniaritățile modelului economic de previziune asupra axelor de coordonate, problema identității condițiilor inițiale ar fi rezolvată şi, ca urmare, ar deveni posibilă previziunea de tip analitic (prin hipervariabile) în domeniul economic (şi, de altfel, în orice domeniu care se ocupă de procese evolutive, adică de schimbări calitative). Asta înseamnă că previziunea se va referi la două categorii de rezultate: rezultatul punctual (analitic) care prezintă un interes metodologic sau practic specific, pe de o parte şi variația ecuațiilor care descriu axele de coordonate, pe de altă parte. De exemplu, dacă procesul economic în cauză este de natură să conducă la o creştere a intensității de utilizare a fondurilor economice (aici, în terminologia lui NGR), atunci se va admite o creştere a densității spațiului economic în raport cu spațiul geometric, creştere de natură să conducă la o accelerare a timpului economic în raport cu timpul de ceasornic. Aceste rezultate vor fi „prinse" în modificarea neliniarității spațiului economic, respectiv a timpului economic, ceea ce are ca efect variația condițiilor inițiale pentru următorul „ciclu" al procesului în cauză[1]. Mai general, variația matricei culturale poate fi înlocuită cu impactul său asupra coordonatelor procesului economic prin intermediul măsurării schimbărilor instituționale: schimbări în instituțiile formale, pe de o parte şi schimbări în instituțiile informale (propensiuni, praguri, clicheți etc. referitoare la comportamentul economic). Aşadar, toate aceste variații instituționale vor modifica „curburile" spațiu-timpului economic, păstrând liniaritatea şi omogenitatea modelelor ecuaționale analitice[2].

Concluzie sintetică: **a)** neliniaritatea modelelor din economie poate fi eliminată prin renunțarea la izotropia spațiului economic (14), într-un mod analog cu modul în care s-a procedat în cazul teoriei generalizate a relativității; **b)**

---

[1] *Ne referim, aici, la o variație invizibilă pentru cercetător, deoarece ea este „prinsă" de către neliniaritatea axelor de coordonate, aşa încât se asigură identitatea condițiilor inițiale, identitate esențială pentru posibilitatea previziunii analitice.*

[2] *Să observăm că, prin aceasta, nu se revine la teza absurdă (combătută şi de NGR, la pag. 111) conform căreia, dacă într-un model se iau în considerare toți factorii esențiali, atunci modelul devine liniar şi omogen. Concluzia este limpede: liniaritatea şi omogenitatea nu sunt interzise de incompletitudinea noastră cognitivă sau metodologică, ci reprezintă un rezultat necesar generat de procesele de evoluție (schimbare calitativă). Ceea ce se face prin propunerea noastră este ca schimbările calitative să fie preluate de către spațiul-timpul economic, aşa încât atât variabilele cât şi relațiile funcționale dintre ele să rămână liniare (adică simple, conform uneia dintre teoriile cele mai acceptabile privind simplitatea).*

neliniaritatea variabilelor economice (a hipervariabilelor, de fapt, pentru a asigura consistența modelării analitice) şi a modelelor economice este preluată de axele de coordonate care nu vor mai fi liniare, ci neliniare; **c)** în felul acesta, hipervariabilele economice vor genera un model liniar şi omogen, într-un sistem de coordonate neliniar şi neomogen[1] (15); **d)** în plus, preluarea neliniarităților modelului de către axele de coordonate asigură identitatea condițiilor inițiale în modelele de previziune în domenii cu procese evolutive (cum este, în principiu, şi domeniul economic).

2.4. Sugestia 4

Modelul entropic al procesului economic sugerează paradigma sustenabilității în locul paradigmei optimalității.

Conținut cf. NGR: legea entropiei este o lege obiectivă, nu ține doar de intervenția unei ființe cunoscătoare, ca urmare, ea nu trebuie considerată o construcție intelectuală antropomorfă (deşi varianta ei ca sens al creşterii dezordinii, implică o puternică amprentă antropomorfă). Legea entropiei nu stabileşte exactități ci direcții în evoluție (gradienți), de aceea ea nu este o lege care să ofere o bază de previziune în sensul obişnuit. Scopul economic al activităților umane induce inversări ale entropiei (scăderi ale ei în sistemul economic, concomitent cu accelerarea ei în mediul sistemului). Această accelerare se produce ca urmare a diferenței dintre amestecare (produsă natural) şi sortare (produsă de om). Cu cât sortarea pe care omul doreşte s-o realizeze este mai complexă (de exemplu, optimizarea procesului economic în locul utilizării pur şi simplu a mediului economic aşa cum se oferă el), cu atât accelerarea creşterii entropiei în mediul sistemului (procesului) economic este mai intensă.

Semnificație epistemologică: **a)** în mod fundamental, ritmul activității economice este dictat de ritmul cu care poate fi pompată entropia joasă din mediul activității economice în activitatea economică în cauză; **b)** „o anumită cantitate de entropie joasă nu poate fi folosită decât o singură dată”; **c)** se poa-

---

[1] *De notat că acest procedeu, odată operaționalizat, realizează o legătură foarte strânsă între modelarea procesului economic prin intermediul hipervariabilelor şi teoria simplității, în varianta acesteia din urmă în care gradul de simplitate este dat de gradul hipervariabilelor din model; este evident că liniarizarea hipervariabilelor (să notăm că şi actualmente se folosesc, de ex., axe de coordonate logaritmice pentru a liniariza sau aditiviza variabilele dintr-un model neliniar) are ca efect simplificarea modelului şi, implicit creşterea gradului său de intuitivitate. Prin asta, se recuperează o parte din pierderea de înțelegere (comprehensibilitate) cauzată de transformarea variabilelor economice în hipervariabile economice, adică de trecerea de la concepte dialectice la concepte aritmomorfice (analitice). Practic, prin combinarea utilizării hipervariabilelor şi a liniarizării modelelor prin intermediul transferării neliniarității acestora asupra axelor de coordonate, se revine, într-o mare măsură, la modelele comprehensive în economie. Iată un frumos exemplu de... reversibilitate, de data aceasta la nivelul psihologic.*

te accepta conceptul de frecare entropică (prin similitudine cu frecarea mecanică) ca sursă de creştere accelerată a entropiei mediului procesului economic; **d)** există o nedeterminare entropică: incapacitatea legii entropiei de a stabili perioada în care se va produce o anumită variație a entropiei precum şi căile pe care se realiza aceasta.

Evaluarea noastră: menținerea stării staționare a sistemelor economice accelerează creşterea entropiei mediului, deoarece menținerea respectivă implică oprirea creşterii entropiei sistemului economic staționar, cu prețul consumării de entropie joasă din mediu. Să notăm cu $\Delta E(N) = d\lambda$ creşterea naturală a entropiei universale, în absența structurilor disipative[1]. Menținerea stării staționare de către sistemele disipative va trebui să contracareze, pe plan local, această creştere a entropiei. În acest scop, structurile disipative vor extrage, din mediu, o cantitate de entropie joasă de mărime $-d\lambda \cdot (1+\varepsilon)$[2]. Aceasta este echivalent cu a „injecta" în mediu o cantitate echivalentă de entropie înaltă, $\Delta R_C = d\lambda \cdot (1+\varepsilon)$; înseamnă că entropia totală a mediului sistemului disipativ (mediul sistemului disipativ nu conține sistemul disipativ însuşi) va creşte cu $\Delta E(R_C) = d\lambda \cdot (2+\varepsilon)$. Această raționalitate poate fi denumită *raționalitate de speța I* (raționalitate a conservării locale). Raționalitatea bazată pe optimalitate (adică pe extremizarea obiectivului în interiorul unor restricții date) pare să conducă la o accelerare suplimentară a creşterii entropiei, comparativ cu cazul menținerii stării staționare a sistemelor economice. Într-adevăr, dacă se doreşte extremizarea unei funcții obiectiv, atunci va trebui nu numai să se mențină entropia la nivelul existent dar va trebui ca ea să se micşoreze direct proporțional cu „ambiția" extremizării în cauză. Deci, sistemul disipativ va avea nevoie de un supliment de entropie joasă din mediu, să notăm acest supliment cu: $d\varphi$. Dacă notăm entropia joasă necesar a fi consumată pentru a se obține abilitatea comprehensivă şi metodologică de a realiza extremizarea (construirea funcției-obiectiv, stabilirea ecuațiilor restrictive, identificarea modalității de optimizare etc.) cu coeficientul σ, atunci sporul de entropie joasă (comparativ cu starea staționară) necesar sistemului disipativ pentru a realiza raționalitatea bazată pe optimalitate va fi:

$$\Delta R_O = d\varphi \cdot (1+\sigma).$$

---

[1] *Prin structură disipativă înțelegem orice entitate cu statut ontologic care reuşeşte să inverseze, local, săgeata creşterii entropiei. Vezi o discuție aprofundată pe tema structurilor disipative în Ilya Prigogine şi Isabelle Stengers,* Noua alianță. Metamorfoza ştiinței. *Editura Politică, Bucureşti, 1984.*

[2] *Conform analizei făcute de NGR în marja discuției despre demonul lui Maxwell, se pare că informația de care au nevoie structurile disipative pentru a şti câtă neg-entropie trebuie să extragă din mediu pentru a-şi menține staționaritatea consumă o cantitate suplimentară de entropie joasă din mediu. Acest supliment de entropie joasă a fost asigurat de coeficientul* ε.

Aşadar, entropia mediului va spori, în cazul unui sistem disipativ care urmează o raționalitate bazată pe optimalitate, cu:

$$\Delta E(R_O) = d\lambda \cdot (2 + \varepsilon) + d\varphi \cdot (1 + \sigma).$$

Dacă $d\varphi / d\lambda = \rho$, atunci: $\Delta E(R_O) = d\lambda \cdot (2 + \varepsilon + \rho + \rho \cdot \sigma)$. Această raționalitate poate fi denumită *raționalitate de speța a II-a* (raționalitate a optimizării locale). Atunci, accelerația entropiei în prezența structurilor disipative cu raționalitate bazată pe optimalitate, comparativ cu situația naturală va fi:

$$\Delta E(R_O - N) = d\lambda \cdot (1 + \varepsilon + \rho + \rho \cdot \sigma) = \omega \cdot d\lambda$$ [1],

unde, cu ω s-a notat factorul de accelerație. Raționalitatea bazată pe sustenabilitate (pe care o vom denumi *raționalitate de speța a III-a*, adică raționalitate a sustenabilității locale) are drept principiu călăuzitor minimizarea sporului total de entropie, adică minimizarea sumei dintre sporul de entropie în structurile disipative şi sporul de entropie în mediul acestor structuri disipative (16). Asta revine, de fapt, la a minimiza reducerea entropiei în sistemul disipativ, deoarece reducerea entropiei în sistemul disipativ este echivalentă cu creşterea entropiei în mediul sistemului disipativ (la această creştere se adaugă, bineînțeles, cea legată de dobândirea, de către sistemul disipativ, a abilității cognitive, metodologice şi tehnologice de a realiza principiul tipului de raționalitate economică în vigoare).

Aşadar, este necesară o revenire la o raționalitate comparabilă cu raționalitatea de speța I; astfel, coeficientul σ (nu mai este nevoie să cunoaştem cum anume se realizează principiul raționalității de speța a II-a) va fi înlocuit de un alt coeficient, să-l notăm cu μ, care exprimă consumul de entropie joasă din mediu necesar pentru a cunoaşte cum anume se realizează un proces economic circular local[2]. Aceasta înseamnă că avem de minimizat expresia $\varepsilon + \mu$, întrucât, aşa cum s-a arătat mai sus, sporul de neg-entropie din structurile disipative este egal cu sporul de entropie din mediul acestor structuri, abstracție făcând de

---

[1] *Justificarea folosirii termenului de accelerație este următoarea: diferența dintre modificarea entropiei în cazul prezenței structurilor disipative şi modificarea entropiei în cazul non-existenței acestor structuri ne dă o modificare a modificării entropiei, ceea ce trimite la conceptul de accelerație (dacă am fi în cazul continuu, am avea de-a face cu derivata a doua a entropiei, care indică tocmai accelerația).*

[2] *Apare, aici, următoarea problemă: odată ce sistemul disipativ a funcționat în tipul de raționalitate de speța a II-a, entropia joasă corespunzătoare lui* σ *fost deja consumată (s-a „pompat", în mediul sistemului disipativ, o cantitate de entropie de „mărime"* $d\lambda \cdot \rho \cdot \sigma$*). Această creştere de entropie nu mai poate fi niciodată „recuperată". Semnificația raționamentului simbolic este doar aceea că, de acum înainte, creşterea entropiei generată de menținerea cunoştințelor necesare realizării principiului raționalității de speța a II-a nu se va mai produce (evident, „uitarea" cunoştințelor şi abilităților de a extremiza o funcție-obiectiv în condiții restrictive date, nu poate crea neg-entropie, deşi dobândirea acestor cunoştințe a creat entropie).*

necesarul de entropie joasă pentru dobândirea cunoştinţelor sau capacităţilor acţionale pentru fiecare caz de raţionalitate în parte. Aşadar, trecerea de la modelul de raţionalitate bazată pe optimalitate la modelul de raţionalitate bazată pe sustenabilitate, va duce la o reducere a accelerației entropiei globale cu:

$$\Delta E(R_S - R_O) = \varepsilon + \mu - \varepsilon - \rho - \rho \cdot \sigma = \mu - \rho - \rho \cdot \sigma < 0$$ [1].

Rezultă că preţul, exprimat în accelerația entropiei globale, plătit pentru fiecare speţă de raţionalitate a sistemelor disipative, se supune următoarei structuri ordinale:

$$\Delta E(N) < \Delta E(R_C) < \Delta E(R_S) < \Delta E(R_O)$$

sau, notând cu R_0 „raţionalitatea" naturală, putem scrie: $R_0 \succ R_I \succ R_{III} \succ R_{II}$, unde cu "$\succ$" s-a notat „este de preferat, sub aspectul entropic, lui". Istoria reală a umanităţii a urmat, însă, un alt curs de evoluţie a raţionalităţii:

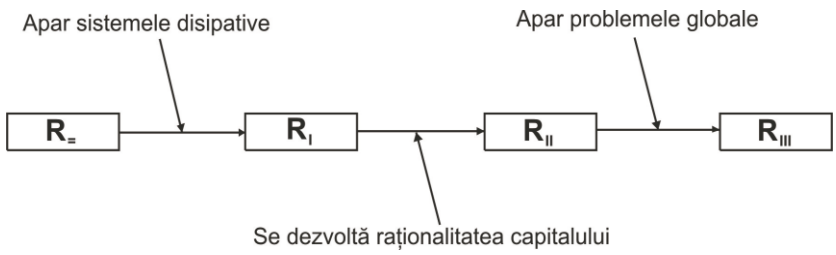

Întrucât R_0 iese din discuţie în prezenţa structurilor disipative, rezultă că omenirea a făcut un „salt neraţional", din perspectiva legii entropiei, de la R_I la R_{II}, ignorând raţionalitatea mai bună a lui R_{III} [2]. Este de sperat că, atât efectivitatea şi stringenţa problemelor ridicate de globalizare, cât şi progresele făcute

---

[1] *Este evident faptul că* $\mu < \sigma$, *deoarece necesarul de cunoştinţe pentru a asigura un proces economic circular este mai mic decât necesarul de cunoştinţe pentru a asigura o extremizare a procesului economic respectiv. Ca urmare:*

$$\Delta E(R_S - R_O) = \sigma - \phi - \rho - \rho \cdot \sigma = -\rho - \sigma \cdot (1 + \rho) - \phi < 0,$$

deoarece $\rho > 0$ *şi* $\phi > 0$ (17).

[2] *Aşa cum sugerează şi NGR, se pare că paradigma economică de tip capitalist a generat acest „salt neraţional"; astăzi, cum vedem din procesele de globalizare şi de integrare economică actuale, se prefigurează un „salt înapoi" de raţionalitate, din perspectivă entropică şi anume de la* R_{II} *la* R_{III}. *Expresia „salt înapoi" poate fi considerată potrivită din punct de vedere logic, deoarece, ordinal vorbind,* R_{III} *este „înainte" de* R_{II}. *Ea este, însă, nepotrivită din punct de vedere istoric, întrucât, sub acest aspect,* R_{III} *este „după"* R_{II}.

pe linie epistemologică în ştiinţele care se ocupă de domenii în care se produc procese evolutive (între care, probabil că purtătoare de stindard ar trebui să fie biologia, urmată de economie), vor genera, la nivelul întregii omeniri, alegerea raţionalităţii de speţa a III-a, raţionalitatea bazată pe sustenabilitate locală.

Concluzii sintetice: **a)** apariţia, în Univers, a sistemelor disipative staţionare a avut ca efect oprirea entropiei, la nivel local, prin inversarea exactă a sensului entropiei naturale şi cu preţul accelerării entropiei la nivelul mediului sistemelor disipative – aceasta poate fi numită raţionalitate de speţa I sau raţionalitate a conservării locale; **b)** apariţia sistemelor disipative bazate pe logica capitalului, a avut ca efect reducerea entropiei la nivel local, prin inversarea cu surplus a entropiei naturale şi cu preţul accelerării suplimentare a entropiei mediului sistemelor disipative – aceasta poate fi numită raţionalitate de speţa a II-a sau raţionalitate a optimalităţii locale; **c)** problemele globale ale omenirii, precum şi progresele epistemologice ale ştiinţelor care studiază procese evolutive (cum este şi economia) impun reducerea accelerării entropiei în mediul sistemelor disipative, prin trecerea, la nivel local, la o raţionalitate de speţa a III-a sau raţionalitate a sustenabilităţii locale[1].

[1] *Din punct de vedere macrocosmic, omenirea „dispune" de un mediu limitat pentru sistemul său disipativ, bazat, pentru moment, pe raţionalitatea de speţa a II-a: planeta mamă. Ca urmare, accelerația entropiei în mediul sistemului său disipativ este incomparabil mai mare decât ar fi dacă contactul tehnologic al omenirii cu spaţiul cosmic, deci cu resurse cu entropie joasă, ar fi mai extins (evident, o extindere a mediului sistemului disipativ al omenirii, adică o reducere relativă a accelerației entropiei în acest mediu, nu este de neimaginat în viitor; problema este dacă acest viitor este destul de apropiat pentru ca omenirea să-şi permită continuarea raţionalităţii de speţa a II-a).*

3. CONCLUZII ŞI REMARCI FINALE

Acceptarea modelului entropic al procesului economic generează o criză veritabilă atât în domeniul teoretic al ştiinţelor cât şi în domeniul modelelor de previzionare (unele dintre testele factuale cele mai sigure). Ideea de bază este aceea că existenţa unei săgeţi a timpului, indusă de sensul unic al creşterii entropiei universale, impune acceptarea schimbării calitative (a evoluţiei), în detrimentul modelului mecanicist, reversibil (sau chiar ergodic, în variantele sale extreme). În locul ergodicităţii, avem histerezis, în locul traiectoriei avem procese evolutive. În acest context, sub aspect epistemologic, este compromisă analiticitatea (descrierea fenomenologică prin concepte sau variabile aritmomorfe, adică discret distincte[1]. Salvarea teoreticităţii – înţeleasă ca economie de gândire în procesul de cunoaştere şi înţelegere – impune regândirea bazelor logice ale ştiinţelor care operează în domenii caracterizate de schimbări calitative. În urma sugestiilor, explicite sau implicite, ale lui NGR, pe baza unei analize critice a acestora, se propun câteva direcţii care pare că ar putea duce la acest rezultat salvator: **a)** acceptarea unei clase $\overline{\alpha}$ de propoziţii axiomatice, care să includă şi concepte sau propoziţii „metafizice"; **b)** introducerea hipervariabilelor (care reţin „esenţa" variabilelor genuine, adică asigură identitatea acestora prin listarea potenţialităţilor – actualizărilor posibile – ale lor) cel puţin la nivelul condiţiilor iniţiale de ordinul II (efectul Oedip); **c)** construirea unei alternative pentru clasa $\overline{\beta}$ de propoziţii, clasa $\overline{\beta}$, care să conţină doar concepte şi propoziţii analitice, dar la nivelul hipervariabilelor; **d)** renunţarea completă la testabilitatea teoriilor prin falsificarea propoziţiilor din clasa $\overline{\alpha}$ şi asigurarea acestei testabilităţi numai la nivelul clasei $\overline{\beta}$ (falsificarea unei propoziţii din clasa $\overline{\beta}$ implică logic falsificarea teoriei în întregul ei); **e)** renunţarea la izotropia spaţiului şi a timpului economic şi preluarea, de către axele de coordonate ale continuumului spaţiu-timp economic[2], a neliniarităţilor variabilelor şi modelelor economice; în felul acesta s-ar putea asigura identitatea condiţiilor iniţiale, pe de

---

[1] *De menţionat că, aşa cum ni se pare, aritmomorfismul nu trimite la discontinuitate ci la non-ambiguitate semantică; deci, aritmomorfismul nu este categorie în perechea polară discontinuitate-continuitate (adică ecuaţii cu diferenţe – ecuaţii diferenţiale), ci categorie în perechea polară non-ambiguitate – ambiguitate, respectiv în perechea polară semnificaţie – sens, sau, încă, în perechea polară denotaţie – conotaţie.*

[2] *Întrucât este vorba, aici, şi despre coordonata „spaţială" numită interes economic, termenul de continuum se referă la continuumul psihologic (aferent lui „T", în terminologia lui NGR) şi nu la continuumul aritmetic care, aşa cum arată în mod clar autorul, rămâne numărabil, adică distinct în mod discret, adică, încă, aritmomorfic.*

o parte („legalizând” previziunea economică) şi s-ar asigura şi simplitatea descrierilor teoretice şi metodologice în economie, pe de altă parte (permițând testarea prin evaluare critică şi falsificare); **f)** săgeata timpului, indicată de creşterea inexorabilă a entropiei universale, reclamă renunțarea la raționalitatea economică bazată pe optimalitate şi trecerea la o nouă raționalitate economică, cea bazată pe sustenabilitate; **g)** bazele logice ale ştiinței economice rămân, în continuare, de edificat, atât prin reconstrucția conceptuală a cauzalității în economie cât şi, mai ales, prin regândirea analiticității şi teoreticității ştiințelor care se ocupă de evoluție (schimbări calitative); **h)** ar trebui identificate săgeți ale timpului, în domeniul economic, care să indice atât convergența dinamicii economice cu sensul inexorabil al entropiei universale cât şi divergențe locale (fenomene neg-entropice) care să pună în evidență impactul accelerator asupra entropiei generat de structurile disipative cum sunt structurile economice (prin „consumarea” de entropie joasă din mediu, pentru a menține entropia joasă a structurilor în cauză).

4. NOTE, COMENTARII ŞI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

(1) NGR face o distincție clară, discretă (era să spunem…aritmomorfică) între trei situații posibile cu privire la un proces: a) *irevocabilitatea*: un proces nu revine niciodată, nici la nivel individual, nici la nivel global (statistic, de exemplu), la o stare anterioară; b) *ireversibilitatea*: un proces nu revine niciodată, la nivel individual, la o stare anterioară dar, la nivel global, poate s-o facă; c) *reversibilitatea*: un proces poate reveni, la nivel individual, la o stare anterioară[1]. Cât priveşte conceptul de săgeată a timpului, vezi şi sugestia făcută de Emil Dinga în *Fenomenul inerțial în procesul economic*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, pag. 104: tentativa privind „identificarea unei săgeți a timpului economic ar trebui să plece de la cercetarea posibilității de a măsura degradarea tensiunii de schimbare acumulate de sistemele economice inerțiale".

(2) Mai mult decât atât, nu există semnificație sau sens al realității obiective (realitatea independentă, din punct de vedere ontologic, în raport cu mentalul) decât pentru om (sau pentru un subiect cu capacitate comprehensivă, de exemplu cu capacitate rațională[2]). De remarcat că NGR prezintă, în context, importanta problemă a distincției dintre timpul de ceasornic – „t" şi timpul psihologic (percepția subiectivă a duratei) – „T".

(3) NGR recomandă o soluție de compromis aici: scrierea variabilelor independente din modelul de previziune sub forma unor funcții (în felul acesta, variabila dependentă se transformă, dintr-o funcție de punct, într-o funcțională, vezi pag. 231). De menționat că, în econometrie, se utilizează o asemenea tehnică (de exemplu, în cazul transformării parametrilor de comportament în funcții) dar, după părerea noastră, această soluție nu rezolvă problema de fond ci constituie un simplu subterfugiu metodologic care deplasează problema funcției de punct (rămasă nerezolvată) de la variabila dependentă la variabilele independente. De altfel, din punct de vedere logic, aici se generează o problemă de tipul regresiei *ad infinitum*, categorie metodologică repudiată, în general, de către NGR. De altfel, NGR mai are o asemenea tentativă de a deplasa o problemă epistemologică: transformarea ordinalității în cardinalitate slabă, prin cuantificarea ordinalității (evident, procedura duce la pseudomăsuri care sunt, cum spune însuşi autorul, „otravă pentru teorie" – vezi pag. 327).

---

[1] *Nu discutăm aici problemele de ergodicitate, care nu sunt relevante în context, dar pe care NGR le discută în legătură cu alte chestiuni legate de impactul legii entropiei asupra proceselor, respectiv referitoare la histerezis (vezi p. 127 din lucrarea de referință).*

[2] *Specificarea este necesară deoarece pot exista şi alte categorii de capacități comprehensive decât cea de tip rațional, de exemplu capacitatea artistică sau revelația mistică.*

(4) De menționat că, la un moment dat (vezi pag. 208), NGR afirmă în mod clar: „ştiința trebuie să încerce să rămână integral analitică” şi că ea „trebuie să aibă o idee clară despre modelul de a reprezenta analitic un proces”. Rezultă, aşadar, faptul că NGR simte nevoia (deşi pare că, mai degrabă, din punct de vedere metodologic sau, ca în cazul ştiinței economice, din punct de vedere practic) să revină la posibilitatea reprezentării analitice (adică prin legi funcționale) a proceselor.

(5) Evident că lista potențialităților unei variabile este condiționată atât teoretic (sau preteoretic) cât şi empiric, deoarece, în fond, trebuie stabilită marja de schimbare calitativă a variabilei, marjă în interiorul căreia putem accepta faptul că, din punctul de vedere al semnificației, variabila este invariantă. Se poate utiliza aici, desigur, cu precauțiile metodologice de rigoare, sugestia hegeliană care acceptă schimbarea calitativă la acumularea unei anumite schimbări cantitative. Din perspectiva punctului de vedere al lui NGR, acumularea de schimbare cantitativă ar trebui să facă obiectul unei însumări(agregări) interioare. Din punct de vedere logic, apare aici o problemă deosebit de spinoasă: construirea listei de potențialități reprezintă o teorie (teoria despre potențialitățile unei anumite variabile economice) care trebuie supusă verificării (sau falsificării). Construirea teoriei economice (sau, cel puțin, a modelării economice) pe o altă teorie introduce anumite dificultăți epistemologice. Ele pot fi, pentru moment, ignorate pe baza unui „precedent”: atunci când se construieşte o teorie obişnuită, construirea sistemului de axiome (clasa de propoziții α, în terminologia lui NGR) reprezintă, în sine, o teorie implicită (modul de alegere a axiomelor în cauză).

(6) Folosim termenul de hipertraiectorie nu ca pe un substitut pentru o traiectorie „trasată” în mai multe dimensiuni, ci pentru situația în care perechile (t_i, y_i) – unde „t” măsoară timpul de ceasornic, „y” măsoară variabila de proces (variabila dependentă), iar „i” este un contor – sunt generate doar de valorile aflate în lista de potențialități a variabilelor independente.

(7) S-ar putea face, aici, o interesantă paralelă cu paradigma hegeliană a trecerii cantității în calitate; am putea spune, de exemplu, că avem de-a face cu paradigma trecerii calității în nonidentitate: atunci când schimbarea calitativă depăşeşte o anumită limită, hipervariabila economică nu-şi mai păstrează identitatea (una, mai multe sau toate potențialitățile ei deja listate de demonul-inspector dispar); în această situație, hipervariabila economică se transformă într-o altă variabilă economică, aceasta din urmă trebuind să facă obiectul analizei din partea demonului-inspector, care va stabili un nou meniu. De asemenea, s-ar putea face o paralelă şi cu teoria popperiană a progresului ştiințific, teorie construită cu ajutorul criteriului falsificabilității: astfel, putem considera că, în momentul în care

demonul-inspector observă ieşirea hipervariabilei economice din meniu, meniul în cauză a fost falsificat, ca atare hipervariabila economică trebuie înlocuită cu „urmaşa" sa, pentru care, evident demonul-inspector trebuie să stabilească un nou meniu. În cazul nostru, meniul variabilei economice este corespondentul sistemului de axiome al lui Popper (sau a clasei de propoziții α a lui NGR), iar falsificarea unei poziții din meniul variabilei este analogă respingerii factuale a unei deducții logice din sistemul de axiome al teoriei (sau a unei propoziții din clasa β a lui NGR).

(8) Prin efectul Oedip (care se regăseşte şi la K. Popper – vezi *Mizeria istoricismului*, Editura ALL, Bucureşti, 1996 pag. 7), NGR înțelege efectul de modificare a rezultatului unei previziuni chiar prin intermediul realizării previziunii în cauză (vezi pag. 325). Evident, efectul Oedip este o imagine analogă, pentru domeniul economic, al principiului nedeterminării al lui Heisenberg pentru fizica cuantică. Vezi, în acest sens, o abordare a lui Emil Dinga, dintr-un alt punct de vedere, a acestei chestiuni, în corelație cu gestionarea publică a efectelor perverse în economie, în *Fenomenul inerțial în procesul economic*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, pag. 133: „...intervenția factorului uman, intrinsec procesului economic, introduce (la fel de inerent ca în microfizică, cu o deosebire, însă:...prin intermediul... interesului) în măsurarea acestuia o nedeterminare, manifestată sub forma identificării plajei şi nu a valorilor punctuale"; iar la pag. 174 se arată că: „guvernarea constă în arta de a utiliza politicile discreționare de ordinul
al II-lea"[1].

(9) Pentru NGR, termenul de ştiință empirică (la fel ca şi pentru K. Popper[2]) desemnează ştiința care poate fi supusă verificării (sau falsificării) factuale, aşadar termenul în cauză include toate teoriile şi ştiințele ateoretice care conțin propoziții sintetice (în cazul ştiințelor teoretice este vorba despre propoziții sintetice a priori iar în cazul ştiințelor ateoretice este vorba despre propoziții sintetice empirice). Nu intră în categoria ştiințelor empirice ştiințele care conțin propoziții analitice (tautologice).

(10) Se pare că NGR înțelege prin sintagma „noutate prin combinație" noutatea fenomenologică apărută ca urmare a efectul de sinergie, ceea ce înseamnă că, de fapt, a ales o sintagmă neadecvată care ar putea denota şi noutatea prin combinație morfologică. Or, dacă ar fi vorba despre un astfel de gen de noutate, – prin combinație morfologică – atunci nu am

---

[1] *Prin politici discreționare de ordinul al II-lea, autorul înțelege politicile discreționare care iau în considerare anticipațiile raționale ale subiecților economici cu privire la politicile discreționare de ordinul I.*

[2] *Vezi, în acest sens, lucrarea fundamentală a lui Karl Popper,* Logica cercetării*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.*

avea o noutate propriu-zisă, deoarece toate combinațiile morfologice (deducțiile logice) posibile din clasa α, se află deja în clasa β.

(11) Apare, desigur, o întrebare fundamentală: cum am putea deriva clasa $\overline{\beta}$ din clasa $\overline{\alpha}$ în aşa fel încât, în clasa $\overline{\beta}$ să avem doar propoziții analitice deşi în clasa $\overline{\alpha}$ avem şi propoziții metafizice[1]? Chiar dacă ne propunem să utilizăm numai variabile propoziționale de tipul hipervariabilelor pentru a construi clasa $\overline{\beta}$, este dificil de spus, în acest moment, dacă există posibilitatea construirii pe cale pur deductivă a clasei $\overline{\beta}$. Problema este că orice eşec în a obține o propoziție analitică prin derivare din clasa $\overline{\alpha}$ va face ca propoziția în cauză să intre nu în clasa $\overline{\beta}$ ci în clasa $\overline{\alpha}$. Dacă cardinalul clasei $\overline{\alpha}$ devine prea mare[2] în raport cu cardinalul clasei $\overline{\beta}$, atunci se compromite, din nou, şansa de teoreticitate a ştiinței economice.

(12) Putem face, aici, o analogie plină de învățăminte cu modul în care, prin renunțarea, în teoria generală a relativității, la izotropia spațiului geometric şi a timpului de ceasornic, s-a obținut deplasarea în linie dreaptă a razei de lumină. Deşi, din perspectiva unui spațiu izotrop raza de lumină se deplasează pe geodezică (o curbă neliniară), din perspectiva spațiului curb ea urmează o linie dreaptă.

(13) Rămâne, desigur, de cercetat modul în care schimbarea (care este de natură calitativă, nonanalitică, deci neliniară) interesului subiectului economic va putea fi inclusă în schimbarea axelor de coordonate. Este posibil să fie necesară includerea unei axe de coordonate suplimentare, aceea a interesului economic, pe lângă cele trei spațiale şi cea temporală, deşi, aşa cum ni se pare, tot din rațiuni de simplitate, am putea considera o dimensiune de localizare (cele trei coordonate spațiale clasice plus coordonata interesului economic) şi o dimensiune de timp. Astfel, am putea obține o descriere a procesului economic într-un spațiu bidimensional, ambele dimensiuni fiind neliniare.

---

[1] *Aici termenul de „metafizic" este cel care se opune, ca semnificație, conceptului de „pozitivist", adică este acel concept imposibil de testat factual.*

[2] *De fapt, nu se ştie dacă poate exista un raport-prag între valorile celor două cardinale, care să confere statutul de teoreticitate unei ştiințe. Este un exemplu, descurajant, de persistență a unui concept ordinal („mai mic decât") în evaluarea unui obiect ştiințific care se doreşte analitic. O măsură a acestui raport (care să nu fie o simplă cuantificare a ordinalității) nu s-a găsit, încă, în epistemologie. Un motiv în plus pentru dreptul de existență a clasei* $\overline{\alpha}$ *în locul clasei* α.

(14) Prin izotropia spațiului economic înțelegem acea proprietate a spațiului afectat de o activitate (acțiune, comportament etc.) de natură economică, de a fi identic cu sine însuşi, de a nu fi afectat de procesul economic care se desfăşoară şi de a nu-l influența, la rândul său, pe acesta; de exemplu, în lucrarea *Fenomenul inerțial în procesul economic*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, la pag. 81, Emil Dinga arată: „Deosebirea dintre spațiul economic...şi spațiul fizic constă în *anizotropia* spațiului economic" care „nu mai este un spațiu de tip euclidian"; el „are o *densitate* variabilă, determinată de variația intensității cu care se produce procesul economic căruia îi este asignat".

(15) Evident, neliniaritatea timpului de ceasornic („t" în notația lui NGR) poate fi şi ea eliminată prin renunțarea la izotropia timpului, prin conceperea unui timp economic, să-l notăm cu t_e care va rămâne liniar în modelul economic; aceasta înseamnă să se realizeze o transformare algebrică de la t la t_e (vezi dezvoltarea acestei sugestii, de către Emil Dinga, în *Fenomenul inerțial în procesul economic*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, pag. 67-79, unde se spune, printre altele: „timpul fizic realizează o *cuantificare* (s.n. – ED şi CI) a procesului economic"[1] iar „timpul economic realizează *măsurarea* (s.n. – ED şi CI) procesului economic"). De altfel, chiar NGR sugerează că „t" ar putea fi construit, din punct de vedere conceptual, ca un ceasornic pentru „T".

(16) Se pare că, în ceea ce priveşte entropia, nu trebuie reținute nici un fel de condiții de corecție a însumării creşterilor de entropie, cum ar fi ponderea structurilor disipative în totalul structurilor existente în Univers, cu alte cuvinte, „contribuția" oricărei structuri disipative la creşterea suplimentară a entropiei, față de creşterea „de fond", naturală, se adaugă, pur şi simplu, creşterii entropiei din restul Universului. În terminologia lui NGR, avem de-a face cu o însumare interioară (chiar dacă, pentru moment, nu a fost identificată o măsură sau o pseudomăsură acceptabilă pentru viteza entropiei universale).

(17) Dacă, într-adevăr, este nevoie de mai puțină entropie joasă pentru a construi un mecanism al procesului economic circular decât pentru a construi un mecanism de optimizare (extremizare condiționată) a acestui proces, rămâne, totuşi, întrebarea de ce μ nu este nul. Întrebarea derivă din faptul că starea staționară şi procesul circular par a avea acelaşi denotat, aşadar pare că trecerea de la modelul de raționalitate de speța I la modelul de raționalitate de speța a III ar trebui să se facă fără o accelerare a creşterii entropiei totale. Ni se pare, totuşi, că procesul circular şi

[1] *În terminologia lui NGR, ar fi vorba despre obținerea unei cardinalități slabe din ordinalitate, adică de obținerea unei pseudomăsuri, în timp ce, prin operaționalizarea timpului economic, s-ar obține, spunem noi, o măsură propriu-zisă.*

starea staționară diferă într-un aspect important: dacă starea staționară se mulțumea cu extragerea suplimentară de entropie joasă din mediu pentru a menține neschimbată entropia sistemului disipativ (outputul sistemului intrând de la sine în circuitul natural), în cazul procesului circular se face ceva în plus: outputul sistemului disipativ trebuie reintrodus în mod deliberat în circuitul economic. Dobândirea acestei abilități, de către sistemul disipativ, reclamă un consum suplimentar de entropie joasă şi, ca urmare, $\mu \neq 0$.

II. ECONOMIA GÂNDIRII UMANE ŞI TRANSPUNEREA SA ÎN ŞTIINȚA ECONOMICĂ

dr. Napoleon POP

Rezumat

Există o expresie la americani, care, în traducere liberă, sună – sugerând lipsa de alternativă – cam aşa: „acesta este singurul film din oraş”. Demersul autorului încearcă să combine necesitatea alternativei cu justificarea utilității ei, pornind de la prezumția că preocuparea ca ştiința economică să devină o ştiință teoretică este posibil să fie lipsită de viitor. Desigur, o astfel de perspectivă trebuie privită nu în mod absolut, ci în mod relativ, în raport cu ceea ce se crede, se presupune şi se cunoaşte despre naşterea şi evoluția ştiințelor. Punctul de pornire este economia gândirii umane şi reflectarea ei în economia de gândire şi, mai departe, în fundamentele logice ale ştiinței, în general. De aici, autorul încearcă să formuleze o opinie proprie privind raportul dintre economia gândirii umane şi ştiința economică, presupunând că „impedimentul” care stă în fața acesteia din urmă pentru a deveni o ştiință teoretică s-ar naşte chiar în procesul de transferabilitate a economiei de gândire, endogenă ființei umane, spre cunoaşterea economiei din afara individului. Autorul şi-a permis chiar să intuiască că transferabilitatea amintită ar avea o componentă calitativă, ceea ce l-a determinat să utilizeze termenul de transpoziție, implicând, conform dicționarului explicativ, o mutație a economiei gândirii umane în ceea ce numim ştiință economică. Autorul mai crede că eventuala desluşire a acestui proces ar putea conduce chiar la necesitatea de a reformula întrebarea la care să se caute un posibil alt răspuns. Ca urmare, pretenția autorului este de a incita la deschiderea unei dezbateri, care ar putea include la început un răspuns chiar la corectitudinea prezumției, față de care să se decidă utilitatea continuării dezbaterii.

Cuvinte cheie: ştiință teoretică, economie, economia gândirii, economia de gândire, fundament logic, utilitate, experiment.

1. O ÎNTREBARE CARE AŞTEAPTĂ UN RĂSPUNS

La întrebarea de ce economia nu este o ştiinţă teoretică, fascinează, în primul rând, preocupările aproape egale pentru un răspuns fie negativ, fie afirmativ. Egalitatea în preocupări nu o extindem şi la tăria argumentelor pro şi contra. Poate greşesc, dar deocamdată, argumentele contra par să fie precumpănitoare, tributare însă, în opinia subsemnatului, bogăţiei şi multitudinii de literatură de specialitate dedicate confruntării dintre ştiinţele exacte şi cele socio-umane, produsă de reprezentanţii ştiinţelor exacte, care au avut curiozitatea să privească şi în economie. Poate greşesc, din nou, afirmând că preocupările de a face din economie o ştiinţă teoretică, deci nu de a demonstra că este deja, au tendinţa de a se multiplica mai mult pe contul eforturilor economiştilor, ceea ce ar părea normal. Se poate pune, totuşi, o întrebare. Este necesar un astfel de demers şi, dacă da, care ar fi beneficiul, în afară de alinierea economiei la o ştiinţă teoretică? Înainte de a încerca un răspuns la această întrebare – poate că în abordarea prezentă nici nu voi ajunge la el, întrucât folosesc exerciţiul de a scrie despre subiectul propus tocmai pentru a-l căuta – ar fi interesant de rememorat cum „economia", ca exerciţiu/abordare a minţii umane, a fost aceea care au ajutat la geneza ştiinţelor, în general şi a celor teoretice, în special. Rezultatul acestui demers pare că răspunde afirmativ la procesul naşterii şi consolidării ştiinţelor şi, totuşi, ştiinţa economică nu a ajuns să fie o ştiinţă teoretică.

Ca în toate domeniile, este plăcut să asişti atât la bătălia între specialişti, dar şi s-o provoci pe cea cu noi înşine, căutând argumente şi contrapunându-le. Nu de puţine ori, mă întreb dacă nu cumva un anumit dozaj în acumularea de cunoştinţe, cu predilecţie atribuite unor autori preferaţi, somităţi în domeniu, nu constituie chiar piedica/capcana/inhibitorul în calea de a progresa în demersul pe care ţi-l propui. Nu exclud însă şi natura umană, egoul fiecăruia din noi, prin care teoreticienii din ambele tabere „lovesc" în efortul celorlalţi, ducând disputa şi soluţia în alte planuri, poate în mod voit. Nu este vorba de concurenţă sau competiţie, pe care le admit – iată, termeni economici – ci, mai mult, de un „prozelitism", poate absurd, pe care din păcate îl trăim sau chiar îl manifestăm.

Pornesc de la premisa că cei care se ocupă cu obiecte de studiu devenite ştiinţe teoretice au fost mai norocoşi, evident datorită cunoaşterii umane, în general şi a orientării ei istorice, în special. Se spune că instinctul „de cercetare" a mediului a fost cauza primă (*causa efficiens*) care ne explică de ce există ştiinţe. Instinctul fiind apanajul materiei vii, a regnului animal, s-a îndreptat cu interes opusului, spre materia moartă care ne înconjoară, în sensul ei larg – de fapt mediul foarte viu.

Omul străvechi a făcut ceea ce face orice copil în creştere, urmând două principii: cel al simțului de conservare, ca instinct primar, şi o anumită dialectică, ambele scrise în codul său genetic.

Instinctul de conservare a generat, practic, cunoaştere – sub formă de informații disparate. Dar, când omul – individ a început să valorifice până la exploatare economică, cunoştințele lui şi ale altor indivizi din aceeaşi comunitate şi, mai ales, cele acumulate din generație în generație, a apărut ştiința în prima sa formă (Nicholas Georgescu-Roegen). De la *causa efficiens* s-a făcut pasul la *causa materialis* a ştiinței, respectiv cunoaşterea colectivă stocată, definită ca un corpus de propozitiuni descriptive, accesibile oricărui membru al unei comunități, propoziţiuni considerate adevărate numai în raport cu criteriile de valabilitate a acestora, predominante timpului în care au fost elaborate.

Corpusul de propoziţiuni descriptive se aplică, inițial, tuturor ştiințelor, fie preocupate de *fapte* – fizică sau chiar ştiințele politice – fie preocupate de *esență* – matematică şi logică. Istoric vorbind însă, asistăm la trecerea de la *instinctul primar* (regăsibil şi la ființele necuvîntătoare) la *instinctul utilitar,* ca expresie a necesității conştiente a omului de *stocare* a cunoştințelor comune şi *de regăsire* facilă a acestora.

Din acest moment al prezentării operăm cu încă două noțiuni/termeni cu altă conotație economică: utilitatea (întrebuințarea) şi depozitarea/stocarea, ambele cu referire la cunoştințele omului. «Problema depozitării şi păstrării cunoştințelor a dus la apariția profesiunii de om de ştiință şi a instituției de învățare», spune tot Nicholas Georgescu-Roegen[1].

Dacă acestea sunt începuturile ştiinței, cred că nu suntem departe de a fi corecți dacă afirmăm că drumul spre ştiință a trecut, conştient sau inconştient prin economie. Detaliind raționamentul, putem spune că un om de ştiință, indiferent de domeniu, inclusiv cel al dezbaterii de ce economia nu este o ştiință teoretică, este un „produs" al asimilării mecanismului economiei gândirii umane. Instinctul utilitar, indiferent că îl trecem prin memorare sau cunoaştere, are un fundament economic. Multitudinea cunoştințelor individuale şi ulterior colective/ comune a ridicat două probleme „învățaților" tuturor timpurilor, cu puternic iz economic: *stocarea lor pe un suport şi o cale de a fi regăsite***.** Suportul trebuia să fie ieftin, necostisitor, deci economic, în raport cu realitățile/posibilitățile timpului, iar regăsirea să fie facilă/ optimă, deci economicoasă.

Presupunând că ne aflăm într-o perioadă premergătoare ştiințelor, este de înțeles un caracter „rezervat" la cunoştințelor, în sensul celor care aveau capacitatea de a le stoca. Inițial a fost memorarea, capacitate şi ea rezervată unui grup de indivizi dotați biologic şi prin exercițiu, după care s-a căutat un suport de extindere a memoriei umane, reprezentat prin scris (învățarea

[1] Nicholas Georgescu-Roegen, *O scurtă analiză a evoluției ştiinței*, Colecția "Biblioteca Economică", Seria "Probleme Economice", Vol.200/2006, Academia Română, Institutul Național de Cercetări Economice.

acestuia) şi implicit a materialului pe care să se scrie (lut, tăblițe metalice, papirus, hârtie). Multiplicarea suportului de extindere a memoriei umane, ca efect al multiplicării cunoştințelor, a ridicat problema regăsirii informațiilor consemnate, fără a le citi de fiecare dată pe toate, ceea ce ne duce cu gândul la criteriile de clasificare, şi implicit la nevoia individualizării cunoştințelor pe domenii, ceea ce a dus, mai departe, la individualizarea ştiințelor.

Treptat, de la *organizarea taxonomică* a cunoştințelor, ceea ce ridică mereu, în final, problema capacității de memorare a materiei cenuşii, s-a ajuns la *organizarea logică* a acestora, cercetându-se natura şi relațiile dintre cunoştințe. Această trecere în organizarea cunoştințelor a făcut distincția între memorare (în sens larg taxonomic) şi cunoaştere, prin logică. Raționamentul deductiv – silogismul logic – a demonstrat treptat că simpla memorare este mai dificilă, iar cunoaşterea mai facilă, deoarece scutea omul de efortul de memorare extensivă şi de multe ori inutilă.

Silogismul logic a dus la elaborarea teoriei ştiințifice şi ulterior la ştiințele teoretice, numai acestea din urmă bucurându-se de ceea ce a fost denumit fundament logic. Acest fundament logic nu a făcut decât să simplifice ceea ce era necesar de memorat din multitudinea cunoştințelor dintr-un domeniu. Însuşirea fundamentului logic a unei ştiințe teoretice deschidea accesul la cunoaşterea tuturor cunoştințelor din domeniu. Mai mult, acelaşi fundament logic îți permite imaginarea existenței unor posibile realități care, prin experiment, trebuiau verificate şi confirmate pentru a deveni noi cunoştințe.

Nu mai încerc să fac nici o speculație privind raportul descriptiv – sortat logic, ceea ce pune în ecuație memorizarea cu raționamentul, acesta din urmă fiind considerat un instrument care înlocuieşte o mare parte din memorizare şi efortul acesteia, sau chiar o organizează mai bine. Dar, putem constata că toată această evoluție, de la simple cunoştințe ale omului – ființă cugetătoare – generate de instinctul utilitar, la ştiința teoretică, pune în evidență rolul jucat de *economia gândirii umane*, faptul că demersul gândirii umane în organizarea cunoştințelor se bazează pe economic, economicitate, eficacitate, eficiență. Şi totuşi, repetăm, economia nu este considerată (până acum) o ştiință teoretică.

Demersul meu descriptiv de până acum, nu este original, ci inspirat şi preluat parțial (pentru nevoia de expresivitate) de la Nicholas Georgescu-Roegen, datorită caracterului sintetic al tratării, „comprimând" nu numai profunziumea propriei sale gândiri, ci şi a interpretării unei lecturi extensive, practic irepetabile. Ceea ce îmi propun nu este o polemică la aşa-zisa orientare în probleme economice şi nici demonstrarea că economia ar putea deveni o ştiință teoretică. Ceea ce doresc este, poate, o încercare de aprofundare a „economicului" prezent în procesul genezei ştiinței. Poate această prezență, care excede capătul de drum al silogismului logic spre o ştiință teoretică în alte domenii, nu necesită o simetrie sau neapărat demonstrarea că economia poate fi o ştiință teoretică. Poate tocmai economia gândirii ne opreşte, ca utilitate, să încercăm un astfel de demers.

2. NEVOIA DE REFORMULARE A ÎNTREBĂRII

Deşi pentru ştiinţă nu există imposibilul, s-ar putea ca economia gândirii, fiind în toate, chiar şi acolo unde omul a fost exclus în final, ca un factor în ştiinţele teoretice să transceadă toate ştiinţele. Din această perspectivă, poate economia nu este de loc o ştiinţă, sau este mai mult decât atâta; atunci însă, nu ar fi ştiinţă în sensul pe care îl atribuim acestei noţiuni astăzi.

Încă sunt departe de a da un verdict la întrebarea din primul paragraf al acestei prezentări, dar cred că trebuie să avem curajul, şi noi economiştii, să ne chestionăm propria profesie de credinţă, atâta vreme cât oamenii de ştiinţă din alte domenii au făcut-o, şi nu neapărat în apărarea cauzei proprii.

Din acest moment voi încerca să fiu mai puţin prizonier al unor lecturi, devenite pentru mulţi tabuuri, dar acest lucru nu înseamnă că ele (lecturile) mă pot îndepărta de la propriile mele acumulări, pe care le datorez tocmai citirii cu interes a lucrărilor unor economişti de prestigiu. Cred cu tărie că această încercare/demers are nevoie de o eliberare, mai ales de mesajele subliminale pe care orice inteligenţă – voit sau nevoit – le strecoară în opera sa şi, nu în ultimul rând, o eliberare pe cât posibil de orientarea înrâurită de orice autor, care ar putea fi resimţită şi în ceea ce mă priveşte.

În multe domenii observăm că, pe lângă ceea ce a fost considerat bine clasificat după o anumită natură, s-au identificat fenomene circumscrise aceluiaşi domeniu, având cu totul altă natură. S-a ajuns ca la ceea ce era considerat convenţional, să se alăture şi ceea ce este considerat neconvenţional. Chiar şi economia are o parte convenţională şi una neconvenţională, aceasta din urmă sustrăgându-se nu legităţilor intrinseci ale primei, ci regulilor convenţionale stabilite de om, de funcţionare a acesteia pentru a fi oficial percepută. Aş mai reaminti şi o glumă care circula când eram student, la ASE, sub forma unei întrebări: „De ce au apărut economiştii? Ca să explice tot ce alte ştiinţe/profesii nu pot”. Iată propriile mele „încurajări” în abordarea economiei gândirii umane sau a economiei de gândire, poate tot de o manieră neconvenţională, în condiţiile în care, chiar cu multă întârziiere, consider gluma ca având un conţinut emblematic.

Îndepărtându-mă de *O scurtă analiză a evoluţiei ştiinţei* a lui Nicholas Georgescu-Roegen, îmi propun să încerc un demers plecând de la „obiectul şi natura ştiinţei economice”, capitol în lucrarea *Acţiunea şi sistemul lumii* a lui Thierry de Montbrial (2003). Este o altă sursă de reflecţii epistemologice în domeniul economiei, bazată tot pe o documentare extensivă de excepţie, la care trebuie adăugată experienţa practică a autorului, de consiliere în multe domenii, unele chiar delicate.

Reţin atenţia problemele de definiţie a ştiinţei economice şi a metodelor acesteia. La definiţii sunt evocaţi Raymond Barre, Paul Samuelson, William Nordhaus şi Eduard Malinvaud, iar la metode Joseph Schumpeter.

Să privim şi la ipoteza că definiţiile şi metodele ştiinţei economice sunt fundamente logice şi atunci reţinem următoarele idei, care nu sunt neapărat propoziţii de tip *alfa*:

a) ştiinţa economică se ocupă cu administrarea resurselor rare pentru a satisface necesităţi ale omului;
b) ştiinţa economică asociază resurselor rare comportamentul uman (raţional sau iraţional), începând cu modul în care decide folosirea lor;
c) ştiinţa economică, ocupându-se de gestiunea resurselor rare, se preocupă de operaţiunile esenţiale ale acestei gestiuni (producţie, distribuţie, consum) şi de activităţile instituţionalizate care facilitează aceste operaţiuni;
d) metodele ştiinţei economice, considerând economia o ştiinţă, sunt reprezentate de:
    i. efort conştient şi conştiincios de a o îmbogăţi;
    ii. tehnici specializate în a identifica fapte şi de a le interpreta şi interfera (relaţiona);
    iii. interacţiune umană multiplă, dedicată primelor două.

Ideile de mai sus sunt rezultatul unui efort de abstractizare, în sens de ordonare, simplificare, a unui imens corp de cunoştinţe, multe intuitive, a căror utilitate este, de regulă, *a posteriori*.

De o manieră să zicem grosieră, putem afirma că tot ce este spus mai sus despre economie ca ştiinţă, este aplicabil mecanismului gândirii umane, atunci când încercăm să vorbim despre economia de gândire. Prin deducţie, economia, ca fundament logic, pare să fie intrinsecă gândirii umane, este obiect şi instrument al acesteia, începând cu instinctul primar şi terminând cu actul voluntar al omului de a cunoaşte, de a-şi folosi instinctual utilitar. Am putea spune că economia, – ca termen convenţional – este genetic apanajul minţii omului, înscris dintotdeauna în ADN-ul regnului din care face parte şi omul. Dar, dacă la fiinţele necuvântătoare economia s-a oprit la instinctele primare (de conservare şi reproducere), la om economia gândirii/de gândire, ca urmare a capacităţii de exprimare, a evoluat spre rafinamente, trecând evident prin utilitate, tot ca cerinţă obiectivă a existenţei sale, asupra căreia poate interveni prin decizii proprii, devenite politici.

3. CONSTRÂNGERI ŞI REZULTATE SURPRINZĂTOARE ALE EXERCIȚIULUI ECONOMIEI

Să încercăm câteva dezvoltări, pornind de la ideile de mai sus cu privire la definiția şi metoda ştiinței economice.

Prima, se referă la îndoiala asupra existenței *unui prag al declanşării economiei în gândirea umană*, indiferent de treapta dezvoltării sociale, deci de *evoluție* în sens generic, aptă să complice lucrurile atunci când încercăm sa discutăm despre teoreticitatea unei ştiințe. Se spune că orice acumulare excesivă de ceva în viața umană declanşează, în mod necesar, nevoia de ordine. Ordinea nu trebuie înțeleasă numai ca ordonare sau aranjare a faptelor, obiectelor etc., ci în sensul ei, mult mai larg, dar şi aprofundat, al grupării, selectării, excluderii, repetării (redudanței) până la izolare şi distrugere. Privită în acest sens, nevoia de ordine exprimă deja *apelul la economie*, fiecare operație descrisă ca făcând parte din ordine, fiind o „întindere/limitare" economică (în spațiu, în timp, ca număr etc.) în gândirea umană. Ca urmare, *pragul* declanşării economiei gândirii umane, în raport cu lumea exterioară este, în fapt, limita unei resurse definind fie natura umană, fie mediul în care trăieşte omul. Resursa naturii umane este creierul prin funcția lui de a ține minte, de memorare şi de reproducere a ceea ce s-a memorizat. Resursa din mediu poate fi orice altceva în afara naturii umane. Ambele tipuri de resurse sunt finite (caracteristica genetică, viața biologică etc.), respectiv existența planetei, consumul natural etc.), iar interacțiunea dintre acestea reconfigurează caracterul lor limitat, mereu în alte dimensiuni, fie critice, fie confortabile.

A doua dezvoltare se referă la *conexiunea dintre gândirea umană şi comportamentul uman în raport cu economia gândirii umane.* Funcționarea gândirii umane, de la pragul declanşării economiei de gândire, determină o decizie a individului (nemărturisită sau împărtăşită) care se traduce, în final, într-un mod de acțiune definind comportamentul uman. De regulă, comportamentul uman colectiv este prudent, explicat de instinctul de conservare, indiferent de curajul individului, dar, în orice situație de percepție a abundenței unei resurse, gândul accesului limitat la ea sau al epuizării resursei se naşte instantaneu. Economisirea resursei este o preocupare implicită sau explicită, funcție de o responsabilitate asumată voluntar (grijă de sine) sau conferită de colectivitate (binele comun). Logica economiei gândirii umane – că este vorba de instinctul primar sau cel utilitar – pare să fie un însoțitor al individului pe durata vieții, iar sediul ei este creierul. Extinzând raționamentul, logica economiei ca apanaj al gândirii umane, există *ab initio* şi este probabil, cel puțin unul din motoarele comportamentale, chiar dacă pe acestea din urmă le reducem la instinctul de

conservare (care nu este punctual, ci mereu maximizat). Dincolo de acest instinct, se pare că tocmai *economia de gândire umană a fost făuritoarea întregii culturi planetare*, sub forma *remanenței resurselor* în mentalul cultural uman, cuprinzând şi toate ştiințele cunoscute – resurse unele ajunse la limită, altele chiar epuizate – transformate în cunoştințe prin munca şi creația umană de-a lungul timpului.

A treia dezvoltare se referă la *contribuția gândirii umane la operațiunile esențiale şi activitățile instituționale***,** care prin gestiunea resurselor limitate, satisfac necesitățile individuale şi colective. Oricât am vorbi despre creativitatea umană, indiferent pe ce se bazează (ereditate genetică, cultură, educație, ambiție, profesionalism etc.), cred că ea este călăuzită de aceleaşi principii ale economiei intrinseci gândirii umane. Raționalitatea producției de bunuri şi servicii, a distribuției către consumator, ordonarea acestor operațiuni esențiale în gestionarea resurselor limitate pe baze instituționalizate (norme şi instituții) derivă din simțul general de economie, inclusiv în cazurile când „limitele" resurselor limitate au fost împinse spre noi granițe finite.

A patra dezvoltare se referă la asimilarea de către gândirea umană, prin exercițiul permanent la economiei, a metodelor recunoscute unei cunoaşteri, devenită ştiință. Se spune că o ştiință este un tip sau un domeniu de cunoaştere – obiect al unui efort conştiincios de a-l îmbogăți, folosind tehnici de a identifica, interpreta, analiza, corela etc., fapte şi manifestări circumscrise prin natura lor respectivului tip sau domeniu de cunoaştere. Dacă prin această definiție înțelegem principiile care trebuiesc să guverneze metoda unei ştiințe, credem că mintea umană le posedă tot *ab initio,* ea fiind caracterizată în mod natural ca iscoditoare şi căutătoare spre propria cunoaştere. Gândirea umană este genetic dotată cu aceste principii, performanța economiei gândirii reflectând mai mult decât convingător acest lucru.

Am încercat prin aceste patru dezvoltări (chiar neconvigătoare pe deplin) şi care se doresc atemporale, să refac de o altă manieră geneza ştiințelor, accentuând prezența economiei gândirii umane – ca ştiință intimă a celui mai perfect organ viu – în orice demers de performanță, incluzând sau excluzând însuşi omul. Desigur, am operat cu noțiunile prezentului, reflectând o capacitate de exprimare şi identificare, rod al evoluției ştiințelor. Teza de bază rămâne însă aceeaşi, economia gândirii umane exprimă generic şi sintetic faptul că în orice acțiune/activitate umană regăsim *concentrarea inițială* (ca acțiune) a materiei cenuşii asupra unei necesități de a face economie de gândire. În acest caz, vorbind despre ştiința economică, folosind cunoştințele de astăzi, am putea distinge convențional *„ştiința" economică intimă gândirii umane*, endogenă şi *ştiința economică exterioară omului,* exogenă, fără putința de a-l exclude pe acesta.

Continuând raționamentul, aş încerca două aserțiuni. Prima, recunoscută chiar explicit, că economia gândirii umane este responsabilă de geneza ştiințe-

lor, inclusiv de geneza ştiinţei economice. Cu alte cuvinte, exercițiul minții umane de a face economie de gândire – ştiință intimă a creierului uman, endogenă – se regăseşte şi într-o ştiință economică exogenă.

A doua aserțiune, deductibilă din prima, este că ştiința economică endogenă omului aflată în codul său genetic – şi mereu stimulată de provocările mediului – a performant cu mult mai mult decât ştiința economică exogenă omului, numai şi din considerentul că aceasta din urmă *nu* este o ştiință teoretică. Din această perspectivă, economia gândirii umane, convențional numită ştiința intimă a rațiunii umane, poate fi principiul prim al tuturor ştiințelor, fără de care nu putea fi parcurs drumul genezei ştiințelor.

Se pot observa din această logică câteva diferențe de planuri de abordare. Aceeaşi ştiință economică intrinsecă materiei cenuşii (similar celulelor sten din biologie) a dus la apariția şi dezvoltarea multitudinilor de ştiințe exterioare ei. Unora dintre acestea le-a „conferit", ea, un caracter teoretic, altora nu şi printre acestea din urmă se numără şi ştiința economică exogenă gândirii umane. Economia gândirii umane se manifestă, deci, prin reiterării permanente ale principiilor ei primare, dar mereu racordate la o bogăție de cunoştințe sectoriale din ce în ce mai mare. Aceleaşi reiterații au avut însă consecințe diferite, conform specificității obiectului cunoaşterii, unele ştiințe ajungând chiar să excludă omul. Aceleaşi reiterații, urmărind evoluția circumstanțelor, au exclus evoluția în sine din anumite ştiințe demonstrând perpetuarea condițiilor inițiale şi reversibilitatea, lipsa de salturi calitative. Recunoscând primatul economiei gândirii umane, ne surprinde evantaiul ştiințelor generate de ea şi a decalajului teoretizării acestora. Orice om de ştiință sau dedicat ştiinței, indiferent de domeniu, operează cu economia propriei gândiri, instrument indispensabil demersului său ştiințific. Existența lui biologică este esența limitei resursei primare – materia cenuşie – care face posibilă operaționalizarea economiei propriei gândiri. Această resursă este finită la nivelul individului şi, teoretic, infinită la nivelul comunității umane în evoluție. Nu dispariția individului, ci dispariția omului va face inutilă distincția dintre resurse finite şi infinite.

De aici o concluzie posibilă, înfricoşătoare de altfel, este că situația economică exogenă va dispare şi ea, în timp ce altele vor persista ca realități neconştientizate prin însăşi dispariția omului. Iată cum, geneza ştiințelor, la limită, ajunge să facă abstracție de *precursorul primar* care le-a conturat, dezvoltat şi îmbogățit, reprezentat ca un înfăşurător al „sediului" acestuia – creierul uman – şi al „operaționalizării" ca proces – economia de gândire.

Revenind la baza deducțiilor posibile şi folosind o terminologie de împrumut, am putea spune că economia gândirii umane, în sens de ştiință endogenă omului, este protoştiința teoretică universală care, din contactul omului cu mediul a generat, prin reiterarea continuă şi neobosită a principiilor sale, toate ştiințele cunoscute în prezent, iar această geneză este departe de a-şi fi atins granițele.

4. REVENIREA LA ÎNTREBAREA INIȚIALĂ

Să restrângem, acum, abordarea la preocuparea, poate mult mai îngustă, enunțată la începutul prezentării, cu precizarea că sunt încercat de *nevoia de a o reformula*. Ce devine mai important ? Demonstrarea că ştiința economică poate fi/deveni o ştiință teoretică, sau încercarea de a explica limitele transferabilității economiei gândirii umane în ştiință economică? Cred că succesiunea normală a demersului trebuie să fie inversă. Întâi, despre transferabilitate şi apoi despre demonstrare, dacă aceasta din urmă mai este utilă.

Dar, înainte de toate, să încercăm o sistematizare a susținerilor de până acum, aparținând unor oameni de ştiință celebri, dar şi a unor deducții posibile:

a) economia gândirii umane a făcut posibilă geneza ştiințelor, unele ajungând ştiințe teoretice. Instinctul utilitar este expresia sintetică a capacității economiei gândirii umane de a ordona cunoştințele şi de a uşura accesul la ele. Ambele procese amintesc de eficiența economică a gândirii umane;

b) economia gândirii umane – instinct sau intuiție – pare să fie un element important al codului genetic uman, o capacitate intrinsecă care se dovedeşte un adevărat sistem de operare în inter şi intrarelaționarea om-natură. Sistemul de operare foloseşte principii fundamentale primare, iar relația om – natură – cunoştințe se manifestă, din punct de vedere al rezultatelor care uimesc, prin permanenta reiterare, repetare a acestor principii aplicate domeniului de interes;

c) deşi economia gândirii umane este în dotarea firească a omului, se poate accepta existența unui prag de declanşare/activare benefică a acesteia, prag determinat, în principiu, de o acumulare cantitativă devenită negestionabilă, în raport cu resursele disponibile la acel moment. Limita unei resurse – necesare începând cu instinctul şi terminând cu viziunea asupra noii necesități – este stimulentul major al economiei gândirii umane;

d) pragul de declanşare a sistemului de operare a economiei gândirii umane se poate manifesta în orice clipă, ceea ce ne poate duce la ideea permanenței rulării aplicațiilor economiei gândirii umane, în toate activitățile/acțiunile umane, inclusiv cele dedicate ştiinței. De la cunoştințe exprimate în propoziții descriptive, la organizarea taxonomică a acestora şi apoi la cea logică, recunoaştem drumul spre ştiința teoretică. Atunci, putem afirma că orice ştiință teoretică sau teoretizarea unei ştiințe incumbă aspecte economice. Ernest Mach spunea, încă în

anii 1880, că ştiinţa "este experienţa aranjată într-o ordine economică";

e) a înclina să afirm că gândirea economică, ca activitate a creierului uman, este o "proto-ştiinţă", ingredient absolut necesar oricărei ştiinţe cunoscute, nu mă mai sperie după cele prezentate până acum. Dar, această proto-ştiinţă este interioară naturii umane şi nu exterioară ei. De aceea, mi-am permis să afirm că economia gândirii umane este ştiinţa economică intimă materiei cenuşii, având multiple reprezentări în lumea exterioară – multitudinea de ştiinţe -, unul din produsele exogene ale endogenismului ei fiind ştiinţa economică;

f) economia gândirii umane este prima care a sesizat – şi nu neapărat explicat – limitele oricăror resurse ale mediului în care trăieşte omul, transformările calitative ale acestora – catalogate de unii drept depăşirea limitelor – punctând graniţele acestor limite. Dacă este aşa, atunci ştiinţa gândirii umane este prima care a gestionat resurse limitate, ceea ce înseamnă că ştiinţa economică exogenă ei poate să fie oglinda ei în viaţa de zi cu zi;

g) este interesant de remarcat că organizarea logică – produs al economiei gândirii – nu sporeşte cunoştinţele, ci pune în evidenţă *avantajul economic* al unui algoritm logic, reducând efortul de memorare pentru a deţine întreaga cunoaştere pe baza câtorva propoziţii de tip alfa. Efortul de memorare are la limită conotaţia limitei resursei care memorează. În prezent, există tendinţa să se spună că economia de gândire are ca sursă ştiinţa teoretică, uitându-se drumul iniţial de la simplele cunoştinţe până la ştiinţa teoretică. Dacă propoziţiile de tip alfa sunt fundamentul logic al unei ştiinţe teoretice, cu menirea de a înlocui simpla memorare cu raţionamentul, trebuie să acceptăm că fundamentul logic este un rezultat direct al exerciţiului continuu al economiei gândirii.

h) efortul de sistematizare merită evocarea unei comparaţii metaforice. Dacă materia vie este materia moartă asupra căreia s-a revărsat un suflu care i-a dat conştiinţa de sine, atunci toate ştiinţele teoretice conţin suflul economiei gândirii umane, progresul lor fiind întreţinut la nivel de colectivitate, de perseverenţa reiteraţiei economiei de gândire a indivizilor – oameni de ştiinţă – care vor să ducă mai departe o moştenire, bine ordonată şi accesibilă şi altora, pe măsura interesului acestora din urmă.

5. EXOGENIZAREA ECONOMIEI GÂNDIRII UMANE

Să revenim, acum, la problema transferabilității economiei gândirii umane, ca ştiință economică endogenă, spre ştiința economică pe care convențional am numit-o exogenă omului, dar beneficiind şi ea, ca toate ştiințele cunoscute, permanent, de suflul primei.

Transferabilitatea economiei gândirii în domeniul strict/impus al ştiinței economice, necesită unele clarificări din punct de vedere al definiției procesului ca atare şi a conținutului acesteia.

Ca proces, transferabilitatea nu trebuie privită ca o simplă "copiere" a ceea ce există într-un mediu – cel biologic – în alt mediu, exterior organismului biologic, cel al vieții cotidiene. Din această abordare putem accepta că transferabilitatea economică gândirii umane este un proces calitativ, care include nu numai adaptarea ei de la mediu endogen la cel exogen, ci şi perfecționarea aplicabilității ei, chiar în sensul cunoscut de ştiință teoretică. Ca urmare, pare mai corect să vorbim despre transpoziția economiei gândirii umane spre lumea exterioară, în general şi mai ales în ştiința economică, în special. Poate este prețioasă sau pretențioasă această afirmație, dar nu se poate exclude ideea că prin procesul de transferabilitate a economiei gândirii umane nu s-ar putea crea propoziții de tip alfa, idee care sugerează şi întăreşte adevărul că nici o maşină nu va putea înlocui, în totalitate, creierul uman, sediul economiei gândirii. Deci, nefiind vorba de copiere identică, de altfel imposibilă, transferabilitatea ca proces incumbă schimbare calitativă, temă centrală a ştiințelor vieții, dar nu exclude abstractizare şi sinteză. Ne apropriem astfel de sensul conținutului transferabilității economiei gândirii umane: complexitatea acesteia poate să fi fost transferată într-o formă transformată, poate mai simplă, dar în nici un caz lipsită de valențele ei fundamentale. Simplitatea, în cazul în speță, trebuie înțeleasă prin prisma logicii aceloraşi calități ale gândirii umane aflate în ştiința economică, acestea regăsindu-se ca instrumente facile, accesibile practicanților sau decidenților.

Să încercăm să introducem în aceste clarificări elementul de evoluție/ schimbare. Va trebui să distingem evoluția gândirii umane, pe de o parte şi evoluția societății ca mediu exterior acesteia, pe de altă parte. Vom constata că, din punct de vedere al calității gândirii umane de la Euclid şi Aristotel încoace , nu există decât salturi în rezultantele ei, având în vedere înrâurirea ştiinței în cele mai diverse domenii, cu reprezentanți de marcă pe parcursul istoriei. Bazele logice ale ştiinței, economia logică, algoritmul logic nu s-au modificat practic, ele rămânând, deocamdată, acelaşi instrument/catalog sau mecanism intim de cunoaştere şi întreținere a ştiinței. În schimb, evoluția societății umane – în cadrul căreia includem apariția a pleiadei de oameni de ştiință – este fascinantă ca dinamică şi diversitate. Evoluția incumbă schimbări calitative, acestea explicând progresul care face ca istoria recentă să difere de cea de acum câteva decenii. Spre deosebire de mode-

lele mecaniciste, explicând fenomene naturale în situații repetabile, evoluția societății umane stă pe fundament peren economic (începând cu instinctele de conservare biologică şi a speciei), al gestiunii resurselor limitate de o manieră interesantă, care aminteşte de acel corn al abundenței care multiplică şi diversifică resursele limitate. Singura explicație posibilă a acestei gestiuni interesante pare să fie faptul că succesul economic în evoluția societății umane este rezultatul utilității tuturor ştiințelor, produs al economiei gândirii umane, inclusiv al ştiinței economice. Din această perspectivă pot accepta diferențierea între o ştiință, în general şi o ştiință teoretică, în special, încercând, însă, şi sentimentul de îndoială, dacă o ştiință teoretică este calitativ superioară ştiinței economice. Mai mult, şi ca revers a enunțului anterior, îndoiala persistă şi asupra ideii, că evoluția ştiințelor ar avea ca limită a propriului progres cunoscut până în prezent chiar atingerea stadiului de ştiință teoretică. Din însăşi încercarea mea de abordare – fără un răspuns preconceput, însă preocupat de o posibilă proprie clarificare – mă îndrept spre ideea că ştiința teoretică este un alt palier în rândul ştiințelor cunoscute, altul pe care se situează cele neteoretice. Mai departe, trebuie să mă întreb dacă vizualizez spațial aceste paliere, unul peste altul, sau funcțional, fiecare cu rol distinct, în procesul cunoaşterii raționale.

Este de acceptat, poate din punct de vedere al descrierilor ordonate logic, faptul că ştiința teoretică este doar mai avansată decât ştiința economică. Nu au, oare, fiecare şi propriul rol diferit ?

Georgescu-Roegen spune despre ştiința teoretică şi economia de gândire că "ordonând logic cunoştințele nu le amplificăm, ci folosim doar la maximum avantajul economic al efortului logic". Iată că distingem un rol deosebit al ştiinței teoretice în primul rând, cel de instrument generic, care ne-a uşurat treptat, "de povara cazurilor singulare, de tirania particularului", după cum spune P.B. Medawar. Aici nu trebuie să cădem în capcana, de altfel meritorie a filozofilor antici greci, a preocupărilor abstracte, eterice, în căutarea principiului primar, ci să rămânem în zona pragmatismului care, parcă în mod obligatoriu, ne duce spre economie. Dacă ştiința teoretică, tot după Georgescu-Roegen, „este un izvor nesecat de sugestii experimentale", atunci experimentele au nevoie de resurse al cărui management nu poate fi decât economic. Aceasta din urmă potențează o sugestie experimentală, pentru a demonstra cu obiectivitate, că ştiința teoretică – ca rol – pe lângă un depozit adecvat ordonat de cunoştințe, este şi un instrument mai eficace decât empirismul brut în îmbogățirea cunoştințelor. Să dea acest rol neapărat un ascendent ştiinței teoretice ?

Deprinderea analitică, proprie ştiinței teoretice, poate fi un avantaj circumscris instrumentului de cercetare, nu neapărat şi explicării evoluției unei realități economice cuprinse în sfera largă a realității catalogate, de multe ori, irațională (deci greu de dedus logic) sau antirațională. Există suficiente exemple, în diverse ştiințe, când, plecând de la ipoteza că realitatea este rațională (lipsită de contradicție logică între două aşa-zise propoziții faptice), să se ajungă la teorii duble, exemplul cel mai elocvent, dar şi fascinant, fiind admiterea concomitentă a existenței

corpusculare şi ondulatorie a electronului, teorii reciproc contradictorii. Iată o limită greu de neglijat a ştiinţei teoretice, faţă de care s-a emis aprecierea că o teorie posibilă este în fapt o teorie parţială a aspectelor limitate dintr-un întreg (P.W.Brigdman,1936). Despre ce ascendent al ştiinţei teoretice se poate vorbi dacă argumentului logic îi este contestată capacitatea de a cuprinde tot realul ?

Întrebarea nu-şi propune, însă, să nege rolul ştiinţei teoretice, dar infailibilitatea acesteia din urmă ar putea fi contestată. Ce nu i se poate nega este faptul că, deocamdată, ştiinţa teoretică s-a dovedit cel mai bun (nu însă şi perfect) instrument pentru descoperirea realităţii.

Georgescu-Roegen mai confirmă o proprietate a ştiinţei teoretice, de organism viu, pornind de la teza că ştiinţa teoretică s-a născut dintr-o structură amorfă, după cum viaţa a apărut din materie, ambele fiind un accident istoric (nu oriunde există materie, există şi viaţă, după cum nici ştiinţa teoretică nu s-a dezvoltat oriunde a existat ştiinţa taxonomică). Analogia/metafora este extrem de stimulativă – folosită deja în prezentare în alt context şi obiect – în ceea ce priveşte judecăţile despre ştiinţa economică.

Cred că ştiinţa economică, dacă nu este teoretică, este printre cele mai vii ştiinţe, privită prin prisma pragmatismului şi exerciţiului cotidian al executivilor la nivelul micro şi macro, evident dacă susţinem teza profesionismului acestora. Revin cu cel mai puternic argument, cel al conexiunii dintre economia gândirii celor preocupaţi de ştiinţa economică şi exerciţiul lor teoretic şi/sau practic, la care adaug – de o manieră relativ modificată – alte argumente ale lui Georgescu-Roegen. Ştiinţa economică încearcă să reproducă resursele în forme transformate, să le crească (dinamica PIB etc.) şi să le conserve (dezvoltare durabilă). Ca şi o ştiinţă teoretică, cu care nu trebuie confundată, ştiinţa economică are o anatomie (segmente de cunoştinţe ordonate logic şi deductibile în anumite limite) şi o fiziologie care îi permite sugestii decizionale (comparabile cu cele experimentale), verificabile în cadrul unor strategii, iar rezultatele pot fi integrate ulterior anatomiei ştiinţei, prin noi contribuţii demonstrate, fie empiric, fie prin modelare.

Mai mult, ştiinţa economică, din nevoia acută de pragmatism legat de caracterul viu al acesteia (viziune şi aşteptări) se îndreaptă tot mai mult spre previziune (nu este previziunea piatra de încercare a cunoaşterii ştiinţifice?) pentru a putea face managementul riscurilor şi incertitudinilor probabile viitoare, realitatea economică globală fiind bântuită de comportamente, nu neapărat raţionale (asimetria de informaţie, hazardul moral, "efectul de turmă" etc.). Sugestiile experimentale în ştiinţa economică îşi găsesc bine locul în simulări, care, în practică ar putea fi catastrofale.

Cred că sloganul "nici o ştiinţă fără teorie", dincolo de orice dezbatere, se potriveşte cel mai bine ştiinţei economice prin evoluţia ei din ultimul secol. Ştiinţa economică, şi în opinia mea ilustrează într-un înalt grad influenţa acomodării la aşa-numita epistemologie mecanicistă, făcând apel la fizică şi matematică, fără să se reuşească deplin, înlocuirea variabilelor din ecuaţiile mecanice cu date statistice (Jewons,1924; Warlas,1896).

Este de presupus, că ştiinţa teoretică poate funcţiona, cu corectitudinea atribuită ei astăzi, şi în alte domenii decât geometria. Întrebări şi dispute au fost, dar să revenim la *întrebarea primară*, dacă *este nevoie ca ştiinţa economică să devină o ştiinţă teoretică*?

Din multe considerente, intuitive şi explicabile, cred că ştiinţa economică a depăşit stadiul de ştiinţă teoretică, elemente ale acesteia fiindu-i intrinseci, conferite prin transpunerea economiei gândirii umane, endogenă omului, în ştiinţa economică exogenă lui, dar fără de care nu ar putea trăi civilizat. Din multe alte privinţe, se pare că pentru ştiinţa economică, a o transforma într-o ştiinţă teoretică, ar însemna un regres prin rigiditățile fundamentelor logice, care nu-i pot fi aplicate. Economia logică cred că ar sărăci ştiinţa economică, prin simplificare şi modelare îngustă, pierzând tocmai valenţele evoluţiei în adevărata cunoaştere.

Georgescu-Roegen spune că "în evoluţie nimic nu este general şi definitiv" şi atunci la ce ar folosi ca economia să devină o ştiinţă teoretică care ar exclude variabilitatea pe care dorim să o stăpânim într-un fel sau altul? Este greu de presupus că ştiinţa economică ar beneficia de punerea ei într-o singură bază logică şi să poată formula şi demonstra propoziţii valabile într-o infinitate de situaţii (diferite cel puţin în spaţiu şi timp).

Lupta dintre ştiinţele teoretice şi taxonomice a avut ca efect – considerat benefic – melanjul unor ştiinţe, un mariaj de potenţare reciprocă a cunoaşterii realităţii (chimia-fizica, biochimia, ingineria economică etc.) domeniului rezervat uneia, prin completarea instrumentelor de investigaţie sau a fundamentării argumentului cu cunoştinţele preluate din alte ştiinţe.

Se pare că ştiinţa economică devine preferată în transcendenţa altor ştiinţe nu prin "amestecare", ci prin nevoia de abordare pragmatică, de privire asupra eficienţei economice a rezultatelor posibile având la bază teoriile şi cunoştinţele altor ştiinţe. Să ne gândim numai la un zbor cosmic, întruchiparea celui mai complex "mix" de cunoştinţe, zbor a căror finalitate nu poate exista fără ştiinţa economică, dacă nu în mod direct, sigur prin toate resursele necesare cu o calitate imperios comercială.

Ceea ce nu are şi un atribut economic, când vorbim de utilitate, economia gândirii umane pur şi simplu îl refuză, dar nu renunţă la posibila testare teoretică, căutându-i, prin cunoaştere, atributul economic, acceptabil la un moment dat.

Desigur, multe din cele prezentate au nevoie de susţineri mai puternice şi de dezvoltări în consecinţă, dar cred că măcar scopul incitării la reflexie s-a atins. Conchid prin a spune – deşi poate dezbaterea este la început de drum – că răspunsul care ne frământă, îl găsim peste tot la Georgescu-Roegen: „...cred că ştiinţele sociale, toate ştiinţele de fapt, nu au nevoie de un nou Galilei sau un nou Newton (spre a fi ştiinţe teoretice – n.n.), cât de un nou Aristotel care să le prescrie reguli noi de utilizare a noţiunilor cu care logica nu poate opera".

Dar, nu aş putea încheia fără să nu fac o referire şi la un economist român autodidact, profesiunea de bază fiind-ui cea de inginer eminent: Mihail Manoilescu.

În încercările acestuia de a descoperi adevărata filozofie a ştiinţei economice, pomeneşte la un moment dat de o conexiune de bun simţ: o societate revoluţionară are nevoie de o ştiinţă revoluţionară. Făcea această afirmaţie în anii '30, preocupat fiind de combinaţia dintre tehnică şi economie în ierarhiile organizării şi rolul previziunii în ştiinţă. Parcă decelăm în ceea ce spunea Manoilescu necesitatea tratării cu aceeaşi atenţie atât ştiinţele teoretice, cât şi pe cele lipsite de teoreticitate. Dar, a subliniat chiar în repetate rânduri, ştiinţa mecanicii dacă ar fi debutat în antichitate cu cunoaşterea atomului sau moleculei, nu s-ar fi născut niciodată, după cum ştiinţei economice (economiei politice) nu-i rămâne decât calea de a aplica matematica numai fenomenelor de masă, considerând o absurditate de a trece de la individ la masă, încercând „…o integrare imposibil de atins". Imposibilitatea era pusă pe seama limitei datelor statistice, apreciind ca „starea de ineficienţă a economiei politice în stabilirea de legi porneşte mai ales de la insuficienţa statisticii", ceea ce tradus în contextul temei tratate înseamnă că o recunoaştere a unei legi – propoziţie alfa, ca o condiţie a teoreticităţii unei ştiinţe – are nevoie de descoperirea unei permanenţe.

La Manoilescu, permanenţa noţională în economie a fost reprezentată de noţiunea de valoare, despre care spunea că şi ea se schimbă cu societatea, de la o generaţie la alta, odată cu idealurile acesteia. Observaţia este foarte importantă, pentru că Manoilescu fundamenta valoarea în economie pe „valoarea vieţii însăşi", menţionând că ceea ce caracterizează orice societate este „preţul pe care îl pune pe viaţa individuală prin raport cu viaţa colectivă", eventualul progres în ştiinţa economică fiind trecerea de la economia *câştigului,* expresie a vieţii individului, la economia *realizărilor,* benefică vieţii colective. Această judecată, poate învechită, l-a dus la o concluzie mai mult decât interesantă cu privire la ştiinţa economică, ea fiind „ştiinţa celei mai mari ofrande aduse ţării şi naţiunii". Iată un mod de a te exprima asupra valorii ştiinţei economice, chiar nefiind o ştiinţă teoretică.

Singuri – de fapt prin istoria şi logica cunoaşterii – ne-am construit un pat a lui Procust! Întrebarea corectă legată de subiectul tratat este ce putem face să fim eficienţi: ne păstrăm acest univers al cunoaşterii pe care ni l-am limitat prin economia logicii, ceea ce echivalează cu a ne tăia aripile care ar putea să ne ducă spre orizonturile căutate ? Cum evoluţia gândirii umane este departe de a se fi încheiat, poate tot ECONOMIA GÂNDIRII, cu efectul economiei de gândire, ar putea să ne dea o şansă.

6. BIBLIOGRAFIE DE BAZĂ

Nicholas, Georgescu Roegen – *Legea entropiei şi procesul economic*, Colecția Biblioteca BNR, seria Opere complete, vol.13/V, Ediția a II-a,1996.

Nicholas, Georgescu Roegen – „O scurtă analiză a evoluției ştiinței", Colecția Biblioteca Economică, Vol.200, seria *Probleme Economice*, 2006, CIDE-INCE, Academia Română.

Thierry de Montbrial – *Acțiunea şi sistemul lumii*, Academia Română, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, Editura Expert, 2003.

Mihail Manoilescu – *Încercări în filozofia ştiințelor economice*, Monitorul oficial şi imprimeriile statului, Bucureşti 1938.

*** Dezbaterile din cadrul seminarului: „Metodologia şi logica cunoaşterii economice", prima ediție ținută în cele trei sesiuni, Bucureşti, iunie şi iulie 2006 şi Sibiu, iulie 2006.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 222/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

POLITICA CURSULUI DE SCHIMB VALUTAR ÎN ROMÂNIA, ÎN PERSPECTIVA ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ

Drd. Maricica GAVRIL

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

CAPITOLUL I. PRINCIPALELE TENDINȚE ALE POLITICII CURSULUI DE SCHIMB ÎN ROMÂNIA, DUPĂ ANUL 1990 355
1.1. Politica cursului de schimb, pe perioada 1990-1993 355
1.2. Politica cursului de schimb, pe perioada 1994 – 1996..... 356
1.3. Politica cursului de schimb în perioada 1997 – 2006 360
1.4. Efectele politicii cursului de schimb, în perioada de după 1990 .. 370

CAPITOLUL II. CURSUL DE SCHIMB AL ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL ADERĂRII LA UNIUNEA ECONOMICA ŞI MONETARĂ 372
2.1. Criteriile de la Maastricht 372
2.2. Moneda unică – EURO..... 374

CONCLUZII 378

BIBLIOGRAFIE..... 383

CAPITOLUL I
PRINCIPALELE TENDINȚE ALE POLITICII CURSULUI DE SCHIMB ÎN ROMÂNIA, DUPĂ ANUL 1990

După anul 1990, în România, politica valutară şi în special cursul leului s-a aflat neîncetat în atenția forțelor politice şi a opiniei publice, care nu de multe ori i-a acordat un statut cu totul aparte. Datorită declinului economic, a lipsei unui proces ordonat şi ghidat prin pârghii indirecte vizând restructurarea şi a accentuării dezechilibrului balanței de plăți, politica valutară a fost ezitantă, sub presiunea obiectivelor contrarii de a evita, pe de o parte, deprecierea accentuată a leului şi de a menține, pe de altă parte, echilibrul balanței de plăți.

În condițiile curente determinate de schimbările politice de după decembrie 1989, în țara noastră, regimul valutar s-a conturat odată cu cristalizarea opțiunilor şi strategiei de reformă economică, printr-un proces în mai multe etape.

1.1. Politica cursului de schimb, pe perioada 1990-1993

Explicit sau implicit, politica Băncii Naționale de după 1990 a menținut cursul valutar la un nivel supraevaluat în raport cu condițiile existente pe piață.

Această perioadă s-a caracterizat prin menținerea unui curs valutar fix, care a fost depreciat, în termeni nominali, de la 16 lei/dolar în octombrie 1990 la 430 lei/dolar la începutul anului 1993, în scopul compensării pierderii de Competitivitate, în termeni reali, a economiei româneşti.

Menținerea cursului la un nivel supraevaluat, precum şi evoluțiile din economie, au determinat intrarea într-o serie de cercuri vicioase care au accentuat procesul de demonetizare şi dolarizare a economiei. Dacă la începutul perioadei, operatorii erau încă victimele iluziei monetare, spre sfârşitul anului 1993, ponderea depozitelor în dolari în masa monetară ajunsese la 29%.

Dolarizarea economiei şi decomprimarea bruscă a restricțiilor cu privire la import au condus la creşterea abruptă a acestuia, în timp ce exportul a scăzut semnificativ. Totuşi, autoritatea monetară a continuat să stabilească cursul de schimb arbitrar şi să aloce administrativ valuta, în totală contradicție cu pierderea de competitivitate a economiei şi cu necesitatea asigurării rezervelor valutara în cazul intervenției pe piață. Toate aceste elemente au condus la epuizarea rezervei valutare, datorită subvenționării indirecte a unor importuri ieftine amplificate de un exces de masa monetară în circulație

Deschiderea în anul 1991 a pieței valutare interbancare a determinat apariția unui regim valutar bazat pe două cursuri ale monedei naționale. Regimul valutar dual a reprezentat a doua încercare de a utiliza cursul de schimb ca

ancoră pentru stabilizarea preţurilor. Mecanismul preţului dual a limitat pentru o perioadă scurtă preţurile inflaţioniste, întrucât importurile de energie şi materii prime s-au realizat la cursul oficial (raportul între cursul oficial şi cel al pieţei interbancare ajunsese în noiembrie 1991 la 1/5) ceea ce a reprezentat practic finanţarea prin credite externe a stabilităţii preţurilor interne.

Mişcarea haotică a preţurilor şi volatilitatea ratei lunare a inflaţiei au condus la imposibilitatea corelării politicii dobânzii cu evoluţia inflaţiei interne. Dobânzile practicate (de 10-20% anual) au fost puternic negative în termeni reali, avându-se în vedere ratele inflaţiei care au depăşit 200% pe an. Ca urmare, deprecierea monedei naţionale nu a putut fi controlată de politica dobânzii.

În anul 1992, cu toate că BNR a încercat să stabilizeze cursului leului la nivelul de 98 lei/dolar, şi 430 lei/dolar, soldul balanţei a continuat să înregistreze deficite tot mai mari, cursul practicat la casele de schimb valutar s-a îndepărtat tot mai mult de cel interbancar, iar încrederea operatorilor pe piaţă a fost compromisă, lucru care a determinat menţinerea anticipaţiilor inflaţioniste, în condiţiile menţinerii cursului nominal la valoarea de 430 lei/dolar şi a creşterii preţurilor interne cu 10% lunar, cursul real faţă de dolarul SUA s-a apreciat cu circa 40% în trimestrul IV al anului 1992, aceasta într-o perioadă în care moneda americană s-a întărit faţă de majoritatea monedelor. BNR a trebuit să ţină cont în luarea acestor decizii de momentul electoral, înghețarea cursului reprezentând preţul plătit pentru continuarea procesului democratic.

În cursul anului 1993, rata de schimb a leului stabilită la licitaţie a fost controlată de Banca Naţională, nivelurile stabilite nepermiţând însă echilibrarea cererii cu oferta de valută.

La 30 aprilie 1993, cursul era de 615 lei/dolar, cu 43% mai slab decât era la 30 aprilie 1992. Dintr-un calcul bazat pe evoluţia preţurilor interne comparativ cu cea a cursului valutar (Eugen Rădulescu, 1995) a rezultat că în timpul anului 1993, indicele mediu al cursului valutar s-a cifrat la 246,9%, în timp ce deflatorul PIB a înregistrat o valoare de 311,7%. Aceasta înseamnă că în cursul anului 1993, în termeni reali, moneda naţională s-a apreciat în raport cu dolarul SUA cu circa 23 fapt care a menţinut dependenţa de finanţarea externă, a condus la ieftinirea importurilor, cu efecte deosebit de grave asupra întregii structuri-productive şi a determinat o rată accelerată a inflaţiei.

1.2. Politica cursului de schimb, pe perioada 1994 – 1996

Începând cu trimestrul al III-lea al anului 1993, a avut tec o "străpungere" în politica macroeconomică[1]. Astfel, în anul 1994, pentru prima dată din 1989, în România au început să acţioneze ratele pozitive ale dobânzilor reale, cea ce a avut ca efect major realizarea stabilităţii cursului de schimb. Principala decizie

[1] Pariul României: Economia noastră: Reformă şi integrare*, Editura Compania, 2004.*

privind politica valutară a fost cea a devalorizării substanțiale a cursului valutar oficial (piața interbancară) acesta coincizând parțial cu rata de schimb pe piața gri.

În perioada decembrie 1993 – martie 1994, printr-o politică de flotare dirijată, BNR a devalorizat cursul leului de la 1074 lei/dolar la 1650 lei/dolar, ceea ce a reprezentat o devalorizare de 53,6% în decursul a 4 luni. Măsurile de politică monetară şi valutară luate în această perioadă au determinat reducerea anticipațiilor inflaționiste şi creşterea cererii pentru moneda națională.

Frânarea emisiei monetare printr-un control strict al bazei monetare şi menținerea unui deficit bugetar scăzut, în vederea eliminării subvențiilor implicite şi explicite, au avut efecte pozitive în combaterea inflației şi Stimularea exportului (inflația a scăzut la o rată anuală de 61,7% din dec. 1993 până în dec. 1994 iar deficitului comercial s-a redus considerabil la 6411 mii.$). Pachetul de măsuri introdus în toamna anului 1993 a vizat şi tipul strategiei de stabilizare macroeconomică pentru reducerea inflației.

În literatura de specialitate se face o distincție între modalitatea "ortodoxă" de stabilizare care se bazează pe controlul agregatelor monetare şi al cursului de schimb nominal, şi cea „heterodoxă „, atunci când se recurge la controlul veniturilor.

La sfârşitul anului 1994, BNR şi-a relaxat politica monetară permițând masei monetare să crească mai repede decât prețurile (dinamica masei monetare a ajuns să fie un multiplu de peste 2 a ratei inflației).

Analiza evoluției politicii valutare în anul 1995 este mai complicată datorită acestui proces de remonetizare a economiei, ilustrat de scăderea vitezei de circulație a banilor. Adoptarea agregatului monetar ca ancoră depinde de posibilitatea estimării corecte a evoluției cererii de bani pentru care orice "overshooting" (prin anticiparea creşterii mai rapide a cererii de bani) duce la inflație.

Încă un argument care arată că în anul 1995 a fost folosit ca ancoră agregatul monetar, prin intermediul bazei monetare, l-a constituit dinamica cursului de schimb atât în termeni nominali cât şi reali.

Anul 1995 a început cu o eroare tactică: intervenția BNR pe piața valutară interbancară pentru aprecierea cursului de schimb, aceasta în condițiile în care deficitul balanței comerciale: din anul 1994 (67%) ar fi necesitat o abordare mai prudentă, intervenție care a costat banca centrală peste 100 mil. dolari.

Experiența anului 1995 arată că folosirea cursului de schimb ca ancoră antiinflaționistă este limitată atâta timp cât: deficitul balanței comerciale (de fapt mic după standardele europene şi mondiale) ridică dificultăți de finanțare iar exporturile reacționează, ajungând la capacitatea maximă a economiei de a le genera sau a piețelor externe de a le absorbi.

Pentru ca utilizarea cursului de schimb ca ancoră antiinflaționistă să fie posibilă sunt necesare următoarele condiții[1]:

- realizarea de câştiguri de eficiență pentru compensarea diferențialului ridicat al inflației şi menținerea competitivității exportului;
- influxuri de capital care să echilibreze deficitul comercial (contul curent) şi să preîntâmpine tensiunile pe piața valutară;
- controlul dinamicii creşterii economice astfel încât deficitul comercial să nu devină nefinanțabil şi să nu conducă la pierderea de rezerve de către sistemul bancar.

Anul 1995 poate fi considerat un eşec al conceptului de reformă graduală măsurat cu unități specifice economiei mondiale globalizate: pierderea competitivității naționale în fața foştilor parteneri CAER.

Astfel, economia românească a fost dramatic marginalizată în fluxurile comerciale internaționale, rezultatul fiind agravarea constrângerii valutare şi tensionarea politicii valutare a Băncii Naționale. Făcând abstracție de anul 1994, când deficitul contului curent a fost de 4 mil. dolari în toți anii de după anul 1989 dezechilibrul balanței comerciale s-a acoperit în special prin intrări de capital de "acomodare", investițiile străine directe şi de portofoliu fiind relativ neînsemnate. Datorită acestui motiv, politica de stabilizare în țara noastră, implicit politica valutară, au fost alese în funcție de nevoia acută de finanțare a deficitului comercial.

Deoarece România se bazează încă, în mare măsură, pe finanțarea externă compensatorie de la organizațiile multilaterale, creşterea puternică a deficitului de cont curent devenea îngrijorătoare. În aceste condiții, în noiembrie 1995, Banca Națională a hotărât să oprească intervențiile şi să întreprindă corecții de politică economică, devalorizând cursul de schimb oficial cu 10%.

Saltul în nivelul ratei de schimb înregistrat la sfârşitul anului 1995 şi reapariția pieței paralele nu au rămas fără consecințe asupra nivelului dobânzilor. Pentru a evita fuga depozitelor şi redolarizarea economiei, BNR a trebuit să renunțe la tendința de scădere a ratei dobânzii la licitații şi să mărească dobânda la niveluri competitive cu devalorizarea leului.

Măsurile anticriză, dispuse în continuare de banca centrală s-au focalizat pe strangularea finanțării în lei sau valută a importurilor, urmate de avertismentul dat pieților că nu va permite depăşirea pragului de 2600 lei/dolar (care practic ar anula aprecierea monedei naționale din anul 1994).

Criza cursului de schimb, care a izbucnit în octombrie 1995, a fost cea mai importantă după anul 1990, atât datorită amplorii ei (în numai o lună, 15 oct. – 15 noiembrie, cursul leului la casele de schimb a scăzut cu 40%) cât şi

---

[1] *Mugur Isărescu* – Reflecții economice – Piețe, Bani, Bănci, *Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, Ed. Expert, 2001.*

datorită eşecului politicii de macrostabilizare a economiei demarată la începutul anului 1994.

Cauzele slăbirii leului au fost numeroase şi se pot corela cu mai multe fenomene economice, care în situaţia României au acţionat toate în acelaşi sens:

- deficitul balanţei comerciale a fost cauza cea mai des menţionată;
- intrările modeste de capital străin;
- mărimea redusă a pieţei valutare româneşti;
- nefinalizarea unor importante investiţii, întârzierea punerii în funcţiune a unor obiective economice;
- sporirea deficitului bugetar;
- relaxarea creditului, mai ales a creditului în valută;
- cauze structurale.

Anul 1996 a debutat şi el cu o eroare, însă de data aceasta tehnică. Proiecţiile monetare au fost construite pornindu-se de la obiective nerealiste privind inflaţia şi echilibrul extern: rata anuală a inflaţiei de 20% (dec./dec.) volumul exporturilor, 8,5 mld. dolari, intrări de capital (investiţii şi achiziţii) de 1-1,2 mld. dolari, deficitul contului curent – 1 mld. dolari.

În condiţiile unei pieţe valutare deja segmentate şi insuficient alimentată cu valută (rezerva valutară a BNR era de numai 334 mii. dolari) cursul de schimb a cunoscut, în primul trimestru al anului 1996, o depreciere accentuată, fără a putea însă amplifica exporturile. Aceasta şi datorită severelor restricţii energetice şi a unor privaţiuni tehnologice datorate comprimării artificiale a importurilor

De asemenea, industria se afla într-un proces greoi de transfer gratuit al proprietăţii, continuându-şi la preţul scăzut al energiei presiunile inflaţioniste. Ecartul între inflaţia cumulată, măsurată prin preţuri la producător şi cea măsurată prin preţuri la consumator s-a adâncit.

Criza fondurilor mutuale şi creditele de refinanţare consumate de băncile Dacia Felix şi Credit Bank, au distorsionat agregatele monetare şi au mărit tensiunile inflaţioniste.

Relaxarea politicilor macroeconomice (mai ales politica veniturilor şi politica fiscală) sub presiunea anului electoral a condus la explozia aşteptărilor inflaţioniste din trimestrul III al anului l996.

Cursul de schimb s-a apreciat în condiţiile în care exportul a fost de 3344 mii. $, iar deficitul contului curent de 753 mii. $, suma subscrisă de investitori fiind doar de 320 mii. dolari.

Privind retrospectiv, se poate constata că politica macroeconomică s-a bazat pe utilizarea unei politici fiscale şi monetare expansioniste, un curs de schimb supraevaluat şi preţuri de bază controlate, ceea ce a condus la creşterea deficitelor fiscale, înrăutăţirea poziţiei balanţei de plăţi, creşterea datoriei externe şi a inflaţiei. Creditul Băncii Naţionale şi cursul de schimb au fost instrumentele

favorite ale politicilor macroecomice, însă lipsa de orizont a acestor politici a menținut perceperea țării noastre ca o zonă economică instabilă.

1.3. Politica cursului de schimb în perioada 1997 – 2006

Esența politicii macroeconomice din anul 1997 a constat în reluarea efortului de stabilizare şi îmbunătățire a finanțării dezechilibrului extern (balanța comercială şi a contului curent).

Programul economic al Guvernului a avut în vedere repunerea politicii monetare în parametrii normali de funcționare, obiectivele sale fiind ținerea sub control şi reducerea treptată a presiunilor inflaționiste, precum şi folosirea cursului de schimb ca instrument de reducere a dezechilibrului extern. Aceste noi opțiuni referitoare la politica monetară şi de curs, au reprezentat recunoaşterea mecanismelor consacrate de teoria şi practica economică în economia de piață, presupunând însă şi asumarea unor costuri mari.

Programul monetar al BNR a urmărit în mod explicit ținerea sub control a evoluției prețurilor. În acest scop, autoritatea monetară şi-a propus eliminarea excesului de lichiditate din sistemul bancar şi promovarea unei politici a dobânzilor care să îmbunătățească alocarea eficientă a creditului şi să refacă încrederea populației şi a întreprinderilor în moneda națională.

În tabelul următor prezentăm evoluția cursului de schimb al leului în termeni reali şi nominali. Calculul are în vedere şi inflația din SUA.

Tabelul nr.1

Cursul de schimb real şi nominal al leului

	Apreciere (+), depreciere (-) a leului pe baza cursului mediu de schimb		Apreciere (+), depreciere (-) a leului pe baza cursului la sfârşitul perioadei	
	nominal	real	nominal	real
1996 decembrie	0	0	0	0
1997 ianuarie	-24.4	-14.3	-32.0	-22.9
1997 februarie	-45.8	-27.2	-47.9	-30.0
1997 martie	-48.4	-9.5	-42.3	1.2
1997 aprilie	-47.0	-1.0	-43.1	6.3

Sursa: *Piața Financiară,* nr. 5, 1997.

Prin politica monetară, şi anume prin utilizarea cursului de schimb ca ancoră, guvernul a inclus în programul său obiectivul reducerii deficitului contului curent de la 2,4 mld. dolari în anul 1995 la 1,4 mld. dolari în anul 1997(4,5% din PIB). Astfel, a urmat liberalizarea totală şi rapidă a pieței valutare, optându-se

pentru menţinerea regimului de curs flotant, deprecierea reală masivă în primul trimestru şi menţinerea nivelului real atins în perioada următoare.

În această perioadă cursul valutar şi-a revenit după o suprareacţie de depreciere (overshooting) după care a urmat o apreciere nominală de la 9000 lei/dolar la 7000 lei/dolar. Aceasta semnifică anularea deprecierii în termeni reali, de la începutul anului, în raport cu evoluţia preţurilor cu amănuntul, rezultat ce se modifică dacă luăm în calcul indicele preţului cu ridicata. Stabilitatea cursului nominal a fost susţinută de intrările de capital de portofoliu şi de alta natură (inclusiv din circuitul neoficial al repatrierilor) care a mărit substanţial oferta de valută forte, în ultimele luni ale anului 1997, Banca Naţională a cumpărat aproape 800 milioane dolari. S-a conturat, astfel, intrarea într-un periculos cerc vicios: intrările masive de capital, intermediate de sistemul bancar au favorizat stabilitatea (sau aprecierea cursului nominal) ceea ce, având în vedere diferenţialul dobânzii (dobânzi nominale foarte înalte în România faţă ie cele de pe piaţa internaţională) le-a stimulat şi mai mult. Aceasta a condus, însă, pe termen lung, la o depreciere brutală a cursului şi la o fugă a capitalului speculativ, cu consecinţe dramatice pentru stabilizarea macroeconomică.

Începând cu anul 1998, politica monetară a fost concepută pe baza unei politici valutare caracterizate prin flexibilitatea cursului de schimb şi a pieţei valutare şi monetare.

Adoptarea la 30 ianuarie 1998 a convertibilităţii leului pentru operaţiunile de cont curent, a reprezentat unul dintre cele mai puternice semnale pozitive transmise investitorilor străini, precum şi garanţia funcţionării normale a schimburilor economice cu străinătatea.

Piaţa valutară a devenit mai liberă, mai fluidă, iar conversia se face mai operativ. Cursurile de schimb se stabilesc de către Băncile Comerciale în raport cu ordinele de vânzare şi de cumpărare ale clienţilor, BNR putând influenţa nivelul cursului valutar prin controlul exercitat asupra cantităţii de bani de pe piaţa valutară. A doua dimensiune a politici BNR, pentru anul 1998 se referă la folosirea cursului de schimb ca principal instrument al menţinerii deficitului extern în nivelul prevăzut (2-2,1 mld. dolari).

La începutul anului 1998, s-a optat pentru introducerea unui regim valutar fix, considerat ca având un grad mai mare de predictibilitate, transparenţă şi responsabilitate. Experienţele altor tări au scos însă în evidenţă faptul că valenţele maxime ale unui regim fix sunt obţinute la rate medii ale inflaţiei de până la 20%. în cazul ţări noastre, necesitatea menţineri deficitului bugetar la nivelul efectiv de 3.6% din PIB a impus unele ajustări ale politicii fiscale, cu influenţe puternice asupra preţurilor avute în vedere şi cu modificarea prognozei de inflaţie la 45%. Astfel, iniţiativa unui nou regim valutar a devenit tot mai puţin probabilă. Cu toate acestea, avându-se în vedere influxul de capital şi credibilitatea noului program, s-a prevăzut o apreciere în termeni reali limitată a monedei. Acest

fenomen s-a realizat în strânsă legătură cu dimensiunile balanței de plăți în scopul stimulării în continuare a exporturilor.

Într-un interviu acordat în anul 1998, Guvernatorul BNR, Mugur Isărescu considera predictibilitatea cursului necesară, fezabilă şi utilă, cu condiția ca rata lunară a inflației să fie situată în banda 1,0 – 2,5%. Autoritatea monetară anunța deprecierea frecventă şi în cuante mici a cursului pentru a evita acumularea de presiuni speculative (un fel de *crawling-peg* preanunțat) şi intervenea doar pentru a menține cursul în interiorul acestui coridor glisant. Pentru aceasta folosea drept ancoră antiinflaționistă baza monetară.

Existența unor structuri rigide, combinată cu indisciplina financiară şi capacitatea redusă de aplicare a legilor, a permis preluarea în preț a tuturor impulsurilor din zona monetară. Credibilitatea redusă a semnalelor transmise la nivel microeconomic, din cauza repetatelor insuccese în implementarea politicilor de macrostabilizare a menținut aşteptările inflaționiste la cote ridicate. Orice țintă de inflație percepută ca nerealistă a indus presiuni salariale mari, sindicatele urmărind majorarea veniturilor salariale până la un nivel credibil.

Evoluția diferită a cursului de schimb şi a ratei inflației a fost, nu de puține ori, subiectul unor controverse finalizate prin acuze la adresa BNR, care a coordonat politica valutară. Principala critică s-a îndreptat către tolerarea uneimonede naționale supraapreciate în raport cu dolarul, măsură care a acționat în defavoarea exportatorilor.

Plecând de la aceste comentarii, guvernatorul BNR, Mugur Isărescu[1] readucea în discuție două metode de evaluare a evoluției relației curs de schimb – inflație, menite a respecta cu mai multă consecvență realitățile specifice țării noastre. Astfel, referindu-se la categoriile de produse ale căror variații de preț stau la baza calculului ratei inflației şi care numai parțial au legătură cu comerțul exterior al țării, sugera, pentru mai multă corectitudine, diminuarea acesteia cu mărfurile şi serviciile care nu fac obiectul tranzacțiilor externe. În al doilea rând, pentru evaluarea poziției competitive a țării utilizând cursul de schimb recomanda folosirea metodei costului unitar al forței de muncă.

Experiența țării noastre, similară într-o anumită măsură cu cea a altor țări în tranziție, relevă faptul că o abordare succintă a fenomenului inflaționist cu luarea în considerare numai a şocurilor monetare şi omiterea celor nemonetare, poate afecta calitatea concluziilor.

Strategia de liberalizare graduală a prețurilor aplicată în România a determinat prelungirea fenomenului inflaționist pe o durată de trei ani, care a culminat cu puseul înregistrat în anul 1997 şi a antrenat transformarea inflației corective într-una cu caracter structural. Fenomenul este foarte bine pus în eviden-

---

[1] *Mugur C. Isărescu* – Reflecții economice. Contribuții la teoria macrostabilizării, *Centrul Român de economie comparată şi consens, Academia Română, 2003.*

ță de amplitudinea din ce în ce mai ridicată a efectelor pe care măsurile, de ajustare a prețurilor anumitor categorii de produse (energie electrică, produse alimentare de bază) le au asupra ratei inflației, imprimându-i chiar un anumit grad de sezonalitate.

Cauzele acestui comportament este necesar a fi căutate în evoluția fenomenului inflaționist din anul 1990 încoace. In toată această perioadă, orice etapă de ajustare corectivă a prețurilor s-a extins şi asupra acelor categorii afectate sau afectate marginal de liberalizare. Totodată, la nivelul agenților economici, pe fondul aşteptărilor inflaționiste au avut loc modificări ale structurii şi mărimii profitului marginal.

Rearanjarea structurii produselor care intră în calculul ratei inflației, prin păstrarea doar a celor care fac obiectul schimburilor comerciale externe, se poate realiza prin eliminarea serviciilor.

Creşterea prețurilor serviciilor (controlate administrativ în cea mai mare parte) a cunoscut în perioada 1990 – 1993 o dinamică inferioară creşterii generale a prețurilor, pentru ca după această dată trendul să se inverseze.

Cu toate că cel mai frecvent instrument de măsurare a competitivității prin prețuri îl constituie cursul real de schimb, relația dintre poziția competitivă a unei țări şi fluctuațiile cursului de schimb real nu este atât de puternică pe cât pare la prima vedere. Experiența României arată că o depreciere accentuată a leului în scopul stimulării exporturilor nu poate fi benefică atâta vreme cât nu se înregistrează progrese la nivelul sectorului real. Mai mult, această depreciere s-a dovedit a fi o sursă de inflație (alimentând aşteptările inflaționiste de la o lună la alta) iar exporturile au rămas relativ inelastice, insensibile la fluctuațiile cursului de schimb.

Dată fiind lipsa informațiilor statistice elocvente, cursul real de schimb calculat pe baza costului forței de muncă este indicatorul care poate da informații cu privire la eficiența forței de muncă şi implicit, a exporturilor țării. Principalul său neajuns constă, însă. în lipsa senzitivității față ce alte modificări apărute în structura costurilor de producție.

Cursul real de schimb, calculat pe baza costului unitar al forței de muncă leagă cursul de schimb de un element de cost cu o anumită importanță – prețul forței de muncă, considerat, de cele mă multe ori, ca cel mai dinamic-element de cost.

Politica salarială din România nu a reuşit realizarea unei corelații juste între creşterea salariului nominal şi cea a productivității muncii. Aceasta a determinat mascarea „lipsei de competitivitate din anumite sectoare (energie electrică, petrol şi chimie) unde salariul net a depăşit cu mult nivelul mediu din industrie (217,7% – media anului 1997, fața de 196,4% – media anului 1996), alimentând, astfel, inflația prin costuri, dar şi aprecierea monedei naționale.

Tabel nr. 2

Dinamica cursului de schimb în raport cu costul forței de muncă, în perioada 1993-1997

Anul	Curs la sfârşitul perioadei (lei/USD)	Aprecierea/deprecierea cursului de schimb în raport cu costul unitar al forței de muncă (%)
1993	1276	—
1994	1767	1,11
1995	2578	1,38
1996	4035	1,64
1997	8023	2,18

***Sursa**: Date BNR*

Cu toate că, într-adevăr, se poate vorbi de un anumit grad de supraevaluare a leului în raport cu dolarul, mult mai mic decât cel speculat de exportatori, cauzele se impun a fi căutate dincolo de măsurile de politică monetară, la nivelul competitivității produselor româneşti pe piața externă şi al gradului de corelare a politicii salariate cu productivitatea muncii.

Continuarea trendului descendent al producției şi exportului şi în anul 1998, în paralel cu menținerea unui consum situat peste posibilitățile de susținere din sectorul real, au adâncit dezechibrele deja existente la nivel macroeconomic, conducând la o puternică depreciere a leului în raport cu dolarul pe piața valutară, la amplificarea pozițiilor valutare scurte, ceea ce a creat premisele apariției unui nou puseu inflaționist.

În ciuda amplificării decalajului dintre amplitudinea deprecierii leului si rata inflației, exporturile au continuat să aibă o evoluție pozitivă, chiar dacă o bună parte din această evoluție a continuat să se datoreze reducerii consumului intern, care i-a obligat pe mulți operatori economici să caute să-şi majoreze volumul exporturilor cu prețul unor puternice reduceri ale profiturilor marginale unitare Acest fenomen nu ar fi putut fi susținut fără o creştere la nivelul productivității şi o reducere a consumurilor unitare înregistrate, cel puțin la nivelul unor sectoare economice. Trendul favorabil s-a datorat creşterii constante înregistrate de volumul exporturilor (creşterea exporturilor a fost cu 11.9% mai mare în februarie față de ianuarie 1998) ceea ce demonstra că privatizarea din ultimii ani, chiar dacă desfăşurată într-un ritm lent, începuse să producă beneficii în cadrul restructurării producției şi al îmbunătățirii structurilor tehnologice şi de organizare a muncii din sectorul real al economiei.

Provocările cu care s-a confruntat politica monetară şi valutară au atins în anul 1999 o amploare fără precedent. Dezechilibrele macroeconomice, precum şi întârzierile în planul reformelor structurale cărora li s-a asociat şi vârful serviciului datoriei externe, au conferit programului economic al anului 1999 o com-

plexitate deosebită, în acest context, sarcina fundamentală a politicii monetare, de a continua în ritm alert procesul dezinflației, a fost serios pusă în dificultate.

În ceea ce priveşte cursul de schimb, subiect predilect al majorității discursurilor publice, presiunile pentru o depreciere accentuată au ignorat realitatea de pe piața valutară, riscând să spulbere încrederea în moneda națională. Banca Națională nu numai că nu a dus o politică de curs fix, cum se sugerează indirect, dar a şi intervenit când fluxurile de capital tindeau să aprecieze cursul chiar în valoare nominală, pentru a-i forța deprecierea. Practic, în anul 1999, politica valutară a Bănci Naționale a avut două obiective aparent distincte: susținerea politicii monetare pentru calmarea inflației şi mutarea accentului pe funcția de regulator al balanței de plăți.

Argumentarea aprecierii cursului pe baza corelaților simpliste cu indicele prețurilor de consum ignoră conexiunile ce operează în economia mondială, în orice țară mai puțin dezvoltată şi având anterior economia închisă, pe măsură ce se formează, de exemplu, piața serviciilor, prețul acestora tinde să recupereze rapid decalajele (în raport de până la 1 – 10) ce le separă de prețul mediu mondial. Pentru astfel de țări, există diferente substanțiale (de la 1 – 3 până la 1 – 6) între venitul național pe locuitor calculat prin raportarea la cursul de schimb şi venitul național rezultat din paritatea puterii de cumpărare. Pentru România, relația numerică între cei doi indicatori era, la nivelul anului 1999, de 1200 USD la 4000 USD – ultima cifră fiind rezultatul analizei Băncii Mondiale, în anul 1999, chiar pe fondul prelungirii recesiunii economice, venitul pe locuitor calculat prin cursul de schimb a fost de 1800 USD, mişcarea urmând sensul corect de comprimare a diferenței[1].

Stimularea în continuare a competitivității prin deprecierea cursului atâta timp cât lipsa de competitivitate are cauzalități structurale – de la consumuri înalte la declin tehnologic – poate avea un efect aproape neglijabil. În această perioadă accentul corect s-a pus pe relația între cursul de schimb şi balanța de plății externe. Capacitatea cursului de schimb de a echilibra balanța este însă şi ea limitată. Deficitul balanței de plăți este rezultatul poziției economiei naționale față de economia mondială; țara absoarbe mai mult decât produce, în acest caz, dacă pe termen scurt nu se înregistrează creşteri în producția validă de piețe trebuie inhibată absorbția, dar nu prin mecanisme cu acțiune neutră, ci prin intervenții punctuale diferențiate după structura absorbției – productivă, publică şi particulară.

În volumul absorbției industriale, importurile de bunuri de investiții sau tehnologie realizate prin autofinanțare către sectorul privat, nu constituie un pericol. Acest tip de absorbție este firesc să crească constant şi pe termen lung.

---

[1] *Pentru comparație, amintim că în țările dezvoltate şi cu un înalt grad de integrare în economia mondială (SUA, Germania) banda de fluctuație a cursului față de paritatea puterii de cumpărare este de 20-40%*

Pericolul îl constituie însă absorbția înaltă susținută de întreprinderile proprietate de stat, care produc valoare adăugată negativă. În acest caz există două alternative, posibile, la îndemâna guvernului: limitarea absorbției publice prin limitarea corespunzătoare a deficitului consolidat şi limitarea absorbției particulare, a familiilor prin distribuția veniturilor, retuşarea politicii comerciale.

Cursul de schimb nu este panaceul problematicii complexe din economia reală. Dimpotrivă, o eventuală depreciere accelerată combinată cu o politică salarială neancorată în productivitatea muncii va conduce în mod sigur la o inflație incontrolabilă şi desființarea echilibrelor macroeconomice.

În acest context, reducerea dezechilibrului extern în anul 1999 este considerată de tot mai mulți specialişti drept un succes, cu atât mai mult cu cât ea s-a produs într-un an în care România, confruntată cu un declin economic semnificativ şi prelungit, a trebuit să facă față unui serviciu al datoriei externe de un nivel fără precedent în ultimul deceniu, în schimb, deficitul comercial de 638 mii. USD, este cel mai mic din ultimii cinci ani. Această ajustare s-a produs în mod natural, în special prin forțele pieței, meritul principal al autorităților fiind acela că au reuşit să mențină capacitatea de autoreglare ale mecanismelor pieței. Ameliorarea canturilor externe reprezintă semnul unei restructurări profunde a economiei româneşti. Astfel importurile şi exporturile de energie respectiv de produse mari consumatoare de energie, s-au comprimat drastic în anul 1999.

O imagine corectă şi cuprinzătoare asupra rolului jucat de evoluția exporturilor asupra balanței comerciale nu se poate contura dacă nu se iau în considerare şi alte aspecte relevante. Astfel, o influență deosebită asupra balanței comerciale a avut-o cursul de schimb real care a contribuit la stimularea exporturilor şi a avut un impact semnificativ asupra reducerii importurilor.

Descurajarea, importurilor prin politica cursului valutar s-a asociat cu creşterea prețurilor şi cu apariția presiunilor inflaționiste pe care deprecierea monedei naționale le provoacă în mod obiectiv dar mai ales din considerente subiective. În ultimul trimestru al anului 1999 exporturile au înregistrat cel mai înalt nivel din 1990, scăderea cu 30-50% a exporturilor la produse energointensive fiind acoperită integral de creşteri la alte produse.

Anul 2000 este considerat punctul de stopare a declinului economic, încheindu-se o etapă de 10 ani în care scăderea produsului intern brut a înregistrat un ritm mediu anual de -2,7%.

Față de anul 1999, care s-a încheiat cu un deficit preliminat în jurul valorii de 1,8 mld. dolari, programul guvernului pentru anul 2000 a prevăzut o creştere a deficitului cu câteva sute de milioane de dolari, ceea ce arăta că nu va mai fi necesară o nouă depreciere în termeni reali a leului, fiind de aşteptat o evoluție a cursului oarecum în pas cu inflația. Această stabilitate a cursului a condus la apariția unor efecte interne favorabile: diminuarea severă a presiunilor inflaționiste şi scăderea ratelor dobânzii.

De asemenea, BNR a promovat o politică valutară care a reuşit să elimine volatilitatea pieţe prin reglaje fine de lichidităţi atât pe piaţa valutară cât şi pe piaţa monetară.

În perioada 2001-2002, regimul cursului de schimb va fi flotarea controlată, ţinta acestei politici fiind menţinerea competitivităţii, avându-se în vedere caracterul ferm al constrângerilor externe şi nivelul încă modest al rezervelor valutare anticipate[1].

Perioada 2001-2002 a stat, din punct de vedere al politicii valutare, sub influenţa măsurilor de liberalizare a fluxurilor de capital cu impact redus asupra balanţei de plăţi, fiind: a) liberalizate investiţiilor directe şi în active reale pentru rezidenţii străini; b) admiterea cotării titlurilor de stat[*] pe piaţa străină de capital; c) solicitate garanţii colaterale pentru investitorii străini şi d) acceptată mobilitatea capitalului fizic.

Totodată, începând cu anul 2002 au fost liberalizate gradual mişcările de capital constând în transferuri în cadrul contractelor de asigurare şi alte fluxuri de capital cu impact semnificativ asupra sectorului real. Astfel, în anul 2002 au fost permise împrumuturile pe termen mediu şi lung legate de tranzacţiile comerciale sau servicii garantate de rezidenţi pentru non-rezidenţi; au fost liberalizate transferurile de capital în contractele asigurătorii şi au fost admise garanţiile colaterale ale rezidenţilor pentru străini.

În anul 2003 au continuat liberalizările vizând: tranzacţionarea de către rezidenţi şi acţiunilor străine (inclusive pe piaţa Rasdaq) au fost permise împrumuturile financiare şi creditele pe termen scurt, cu durată sub un an, garantate de străini pentru rezidenţi şi împrumuturile financiare şi creditele garantate de rezidenţi pentru străini. Totodată, începând cu 1 ianuarie 2003, cursul de schimb oficial a fost calculat pe baza unui coş de monede format din 40% moneda americană – dolar şi 60% moneda europeană euro.

Anul 2004, a însemnat din punctual de vedere al liberalizării admiterea cotă obligaţiilor străine pe piaţa internă de capital, deschiderea unor depozite în lei de către străini cu instituţii financiare rezidente, rămânând ca liberalizarea fluxurilor de capital cu impact semnificativ asupra balanţei de plăţi să fie realizată după accesul României în Uniunea Europeană. Atunci se vor liberaliza operaţiile cu titluri şi alte instrumente specifice pieţei monetare şi operaţiile în conturile curente şi de depozit ale rezidenţilor cu străinii, începând cu 1 ianuarie 2004, având în vedere evoluţia comerţului exterior, orientată tot mai mult către piaţa europeană, măsurile de pregătire a economiei pentru trecerea, în perspectivă, la moneda unică europeană, banca centrală a modificat structura coşului de monede, ponderea celei unice majorându-se la 75% iar

---

[1] *Din "România Closer to EURO", mai 2002, Discursul Guvernatorului Mugur Isărescu, www. bnro.ro, Prezentări, p.35*

[*] *Incluzând operaţii garantate de fonduri de investiţii.*

moneda americană deținând doar 25%, astfel ca la 1 ianuarie 2005 leul românesc să fie legat doar de moneda unică europeană euro.

Toate aceste măsuri de liberalizare treptată a contului de capital au însemnat o provocare pentru politica valutară care a continuat să fie o politică de curs de schimb flexibilă în care elementul de control să facă loc treptat liberei evoluții a cursului pe piață. Introducerea măsurilor de salvgardare permite băncii centrale ca în cazul unor perturbații majore cu impact asupra lichidității pieței interne şi asupra politicii monetare şi de curs, banca centrală să poată interveni pentru eliminarea efectelor fluxurilor masive de capital.

Anul 2005 se distinge în perioada de după 1989 prin multitudinea provocărilor cu care s-a confruntat Banca Națională a României în formularea şi implementarea politicii monetare. Agendei extrem de încărcate a băncii centrale, care a cuprins mai multe evenimente majore – trecerea la strategia de țintire directă a inflației, procesul de denominare a monedei naționale, implementarea Sistemului electronic de plăți, i s-a adăugat constrângerea rezultată din necesitatea continuării liberalizării contului de capital, conform angajamentelor asumate anterior în negocierile cu Uniunea Europeană. Toate acestea s-au desfăşurat pe fundalul unor politici guvernamentale în general prociclice, care au stimulat suplimentar cererea agregată într-un moment în care PIB se afla deja la un nivel peste potențial, precum şi al celor mai grave inundații din ultimii 35 de ani.

Condiționări suplimentare, care au limitat sever marja de manevră a autorității monetare, au fost generate de unele evoluții nefavorabile înregistrate pe plan extern, dintre care se detaşează creşterea prețului petrolului. Situarea ratelor dobânzilor pe principalele piețe financiare externe la niveluri istoric reduse (mai ales în prima parte a anului 2005) a complicat şi mai mult luarea deciziilor de politică monetară. Pe parcursul intervalului analizat, accentuarea presiunilor inflaționiste şi îmbunătățirea perspectivelor de creştere economică au determinat însă autoritățile monetare din Statele Unite şi din zona euro să majoreze ratele dobânzii de politică monetară, ceea ce a relaxat treptat marja de manevră a BNR în ultimele luni ale anului 2005 şi în prima jumătate a anului 2006. Ca urmare a aşteptărilor inflaționiste în creştere la nivel mondial, mediul extern a consemnat şi o majorare semnificativă a prețului aurului, sugerând că economia globală intră într-o fază nouă a ciclului lung de dezvoltare.

Creşterea economică. PIB s-a majorat în anul 2005 cu 4,1 la sută, dinamica sa reală cunoscând o reducere la mai puțin de jumătate din nivelul anului precedent. Evoluția a fost generată de diminuarea vitezei de creştere a cererii interne, de prezența şocurilor de ofertă, precum şi de adâncirea contribuției negative a exporturilor nete.

Concomitent, cererea de consum a populației a continuat să dezvolte presiuni inflaționiste, extinderea resurselor financiare mobilizate în acest scop creând condiții favorabile dinamizării achizițiilor de bunuri şi servicii peste nivelul din 2004.

Denominarea monedei naționale. Pregătită îndelung (actul normativ de reglementare a apărut încă din 2004 – Legea nr. 348), denominarea monedei naționale a fost un proces necesar, deoarece:

- a dat un semnal de încheiere a unui ciclu inflaționist;
- a simplificat mult înregistrările contabile şi informatice;
- a urmărit obişnuirea publicului cu mărimi monetare compatibile cu cele din zona euro, în perspectiva aderării în viitor a României la aceasta;
- a contribuit la ameliorarea imaginii externe, în condițiile în care, dintre țările europene, numai România şi Turcia nu îşi încheiaseră procesul de reformă monetară;
- s-a bazat pe o analiză cost-beneficiu din care reieşea că păstrarea vechilor cupiuri ar fi fost mai costisitoare decât emiterea unor cupiuri noi.

Activitatea de pregătire a sistemului bancar pentru integrarea în Uniunea Europeană a continuat să reprezinte şi în anul 2005 o prioritate pentru Banca Națională a României şi a urmărit patru obiective majore:

- Continuarea monitorizării angajamentelor asumate de BNR în procesul de negociere pentru capitolele aferente sistemului bancar românesc, în vederea respectării acestor obligații, precum şi a asigurării consistenței cu celelalte documente programatice şi acte normative realizate ulterior încheierii negocierilor în luna decembrie 2004.
- Consolidarea procesului de pregătire a participării, cu statut de observator activ, a reprezentanților BNR la structurile şi substructurile instituțiilor europene, începând cu luna mai 2005.
- Demararea pregătirii etapei în care BNR va deveni membră cu drepturi depline a Sistemului European al Băncilor Centrale (SEBC); în anii imediat următori, activitatea de implementare a obiectivelor BNR va fi influențată primordial de procesul de integrare europeană.
- Managementul asistenței nerambursabile acordate BNR prin fondurile PHARE, atât în scopul maximizării şi eficientizării instituționale a capacității de absorbție a fondurilor europene, cât şi pentru conjugarea consistentă şi uniformă a cererii de asistență tehnică şi de investiții din partea direcțiilor de specialitate din cadrul BNR.

Procesul dezinflaționist a continuat şi în anul 2005, rata anuală a inflației coborând în luna decembrie la 8,6%, cu 0,7 puncte procentuale sub nivelul atins în 2004. Progresul a fost mult mai evident în cazul indicatorului calculat ca medie anuală, care s-a situat pentru prima oară în ultimii 15 ani pe un palier exprimat printr-o singură cifră.

Persistența unui diferențial de inflație (şi implicit de dobândă) poate conduce la aprecierea puternică a monedei naționale, cu implicații negative asupra volatilității cursului şi sustenabilității echilibrului extern, putând atrage o depreciere corectivă cu afectarea stabilității financiare.

Anul 2005 a reprezentat al şaselea an consecutiv de creştere economică[1]. La sfârşitul anului 2005, valoarea PIB/locuitor în România reprezenta doar 33 la sută din media UE. Această valoare scăzută arată că modificările structurale şi de recuperare a decalajelor față de UE nu şi-au atins nici pe departe potențialul. Totodată, posibila slabă (chiar uşor negativă) sincronizare a ciclului economic dintre România şi UE arată că procesul de convergență reală trebuie susținut puternic prin reforme structurale.

La nivel agregat, riscurile induse de sectorul companiilor din România asupra stabilității financiare sunt moderate. Evoluțiile macroeconomice favorabile din ultimii ani, precum şi continuarea procesului de restructurare a economiei au condus la o consolidare a situației companiilor. O eventuală creştere a ratei dobânzii nu ar genera probleme deosebite, dar este posibil ca o evoluție adversă de amploare a cursului de schimb să determine efecte sistemice.

Cele mai mari şocuri asupra costurilor companiilor ar putea veni din evoluția cursului de schimb, a prețurilor administrate şi din presiunile salariale. Riscurile asupra stabilității financiare rămân benigne, indicatorii care caracterizează probabilitatea de nerambursare pentru companiile cu datorii la bănci fiind de regulă mai favorabili decât cei ce caracterizează ansamblul companiilor din România.

1.4. Efectele politicii cursului de schimb, în perioada de după 1990

Efectele şi consecințele politicii cursului de schimb, în perioada de după 1990, pot fii sintetizate în două grupe: efecte directe şi efecte indirecte.

a) Efecte directe

Orientarea autorităților române pentru un curs supraevaluat s-a datorat pe de o parte gravelor dezechilibre, induse în anii de conducere planificată centralizat, iar pe de altă parte, situației politice din zonă. Ca urmare, autoritățile române au amânat măsurile radicale şi au optat pentru un gradualism pronunțat al tranziției, ceea ce a condus la apariția dezechilibrului extern uşor de asumat în condițiile confortabile de la începutul anului 1990 şi, datorită presiunii asupra balanței de plăți, la reconstituirea unei datorii externe însemnate.

Costul acestei politici duse de autoritățile române s-a reflectat asupra mecanismului general al prețului, care a suferit ajustări semnificative, şi a condus la creşteri inflaționiste şi la reaşezări ale prețurilor relative.

---

[1] BNR – Raport anual*, colecția 2005.*

Preţul extern al monedei – cursul de schimb – a fost utilizat strict ca instrument de control al preţurilor şi ecranare a economiei naţionale faţă de variaţiile preţurilor externe.

Pe perioada de tranziţie, nivelul cursului de schimb a constituit un punct critic al politicii autorităţilor române, relaţia dintre cursul de schimb şi rata inflaţiei fiind unul dintre cele mai controversate subiecte în România. Unii economişti, adepţi ai menţinerii unui curs fix, considerau devalorizarea leului ca fiind cauza unică a inflaţiei, în realitate însă, cifrele nu oferă suport acestei afirmaţii.

În cazul României, luând în considerare natura factorilor generatori de inflaţie şi elasticitatea fluxurilor externe în funcţie de curs, apare clar că nu cursul de schimb a fost factorul principal al mişcării preţurilor, ci, nivelul cursului atins, în mare măsură, să reflecte evoluţia preţurilor. Deoarece procesul de liberalizare a preţurilor a avut un caracter administrativ, cursul de schimb a fost obligat, să se ajusteze în condiţiile în care rezervele valutare erau insuficiente.

În ceea ce priveşte importurile româneşti, datorită ponderii componentelor nesustenabile, acestea au manifestat o elasticitate limitată faţă de preţ, ceea ce a făcut ca mecanismul de transmisie al nivelului cursului nominal către preţuri să fie mai sensibil. Exporturile au reacţionat la stimulii de preţ până la nivelul atingerii capacităţii maxime de export sau al absorbţiei externe, în anul 1995, odată cu atingerea valorii exportului din anul 1989 în devize convertibile, a apărut întrebarea dacă în structurile producţiei date o flotare liberă a cursului leului ar mai influenţa exporturile.

Un alt factor care a afectat decizia privind politica valutară l-a constituit evoluţia haotică a preţurilor externe datorită cărora, raportul de schimb a înregistrat oscilaţii în jurul punctului de echilibru. Conform relaţiei dintre rata de schimb şi dinamica preţurilor externe, creşterea preţurilor interne ale exportatorilor a avut ca efect deprecierea nominală a cursului monedei naţionale, nemaifiind. deci, necesară deprecierea efectivă a monedei, în cazul ţării noastre, variaţiile ample ale raportului de schimb de la un an la altul au lipsit Banca Centrală de un instrument cuantificabil şi previzibil.

Cursul de schimb nu s-a situat de la începutul reformei la nivelul de echilibru (care să egalizeze importul cu exportul) fiind supraevaluat, deprecierile şi devalorizările ulterioare intervenind fie prea târziu, fie într-o proporţie insuficientă pentru a corecta dezechilibrul iniţial.

b) Efecte indirecte

Efectele indirecte ale supraaprecierii leului s-au reflectat mai ales asupra evaluării calitative, deoarece a fost introdus un element de distorsiune (suplimentar) în evaluarea corectă a factorilor de producţie, în cazul în care supraevaluarea este foarte accentuată, calculele de eficienţă sunt, practic, imposibile, iar deciziile de alocare a resurselor sunt întâmplătoare.

CAPITOLUL II
CURSUL DE SCHIMB AL ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL ADERĂRII LA UNIUNEA ECONOMICA ŞI MONETARĂ

Până la integrarea în Uniunea Economică este nevoie ca toate instituțiile guvernamentale din România să-şi rezolve problemele prin stabilitatea politicilor sănătoase, prin stabilitatea creşterii economice, în conformitate cu prevederile Pactului de Stabilitate şi Creştere al UE.

2.1. Criteriile de la Maastricht

În contextul aderării şi integrării, România trebuie să îndeplinească **Criteriile de la Maastricht (Indicatori de convergență nominală).**

Tratatul de la Maastricht (art. 109) ca şi protocoalele adiționale condiționează participarea la a treia fază a UEM a tuturor țărilor ce doresc acest lucru de îndeplinirea unor criterii de convergență (condiții). Necesitatea îndeplinirii acestora decurge din faptul că între statele între care au loc relații comerciale şi există diferențe economice se produc tensiuni. Cum tensiunile care apar se nivelează prin intermediul cursului de schimb, iar în cadrul uniunii monetare, cursurile sunt fixe (ca premisă a trecerii la moneda unică), atunci statele care participă la uniunea monetară au trebuit să creeze, concomitent, şi o uniune economică, respectiv să realizeze Uniunea Economică şi Monetară (UEM). Respectarea, în timp, a acestor criterii de convergență este necesară pentru a permite accesul unui stat la UEM.

Criteriile de convergență definite de Tratatul de la Maastricht (aşa-numita „convergență nominală") sunt monetare şi bugetare[1]. Prezentarea lor în această ordine, adică grupate în criterii monetare de convergență şi criterii bugetare de convergență se face doar pentru a accentua şi a delimita mai clar tot ceea ce ține de domeniul monetar.

a) Criteriile monetare de convergență

- **Rata inflației**

Rata inflației nu trebuie să fie mai mare de 1,5 p.p peste media ratelor inflației înregistrate de primele trei state membre, cu cele mai stabile prețuri (cu cele mai scăzute rate de inflație).

---

[1] *Lazea, Valentin,* Convergența nominală şi convergența reală: România în contextul regional*, în "Romanian Journal of European Affairs", vol. 2, nr. 1, aprilie, 2002, Institutul European din România*

Interpretarea acestui criteriu se poate face plecând de la raţiuni logice. El implică un grad de convergenţă a politicilor monetare. Este important ca ratele de inflaţie să conveargă în interiorul uniunii căci (aşa cum s-a mai subliniat) ţările în care inflaţia este mai ridicată decât în altele, suferă o pierdere a competitivităţii ce nu mai poate fi corectată printr-o devalorizare.

Stabilitatea preţurilor este considerată drept o condiţie esenţială care oferă posibilitatea ţărilor să beneficieze de avantajele pieţei unice.

Menţinerea inflaţiei la un nivel redus este condiţionată, într-o anumită măsură, de o tranziţie riguros monitorizată pentru a nu se produce un şoc deflaţionist şi asupra forţei de muncă.

În acelaşi timp, stabilitatea preţurilor este o condiţie pentru a face din euro o monedă puternică faţă de alte valute.

- **Dobânda pe termen lung**

Rata dobânzii pe termen lung trebuie menţinută în marja de variaţie de ±2 p.p. faţă de media ratelor dobânzii pe termen lung ale aceloraşi trei ţări cu inflaţia cea mai scăzută.

Aplicarea acestui criteriu, ca şi aplicarea criteriului privind stabilitatea preţurilor se bazează pe considerarea rezultatelor celor mai performante trei state comunitare în materie de inflaţie.

Prin convergenţa ratelor dobânzii, ce sunt sensibile la anticipaţiile inflaţioniste (când cel care a împrumutat şi i se va rambursa împrumutul într-un număr de ani, nu rata inflaţiei din momentul acordării împrumutului contează, ci rata inflaţiei cumulată între momentul când s-a făcut împrumutul şi cel în care va fi rambursat, în felul acesta rata anticipată a inflaţiei fiind integrată în dobânda pe termen lung) şi la variaţia ratelor de schimb (rata dobânzii este determinată pe piaţă de ofertă şi cerere) se verifică caracterul durabil al convergenţei atinse.

- **Cursul de schimb**

În ceea ce priveşte evoluţia cursului de schimb o ţară se consideră calificată dacă acesta a rămas în interiorul limitelor de fluctuaţie ale SME (±2,25 p.p. faţă de euro) şi nu a provocat tensiuni (nu a suferit devalorizări) în timpul celor doi ani care preced evaluarea criteriilor în vederea trecerii la moneda unică.

Şi acest criteriu, ca şi celelalte două amintite mai sus se sprijină tot pe inflaţie deoarece el constrânge ţările să-şi controleze costurile în loc să caute recuperări uşoare ale competitivităţii cu ajutorul devalorizărilor. Referitor la acest criteriu nu s-a considerat necesară stabilirea unei valori stricte de referinţă.

b) Criteriile bugetare de convergenţă

- **Deficitul bugetar** nu trebuie să depăşească 3% din PIB-ul fiecărei ţări în preţuri curente. Se punea problema dacă o relaxare fiscală în interiorul

UEM ar fi binevenită, deoarece respectarea limitelor deficitului bugetar este dificil de garantat.

- **Datoria publică** a țării respective trebuie să fie inferioară limitei de 60% din PIB-ul acesteia în prețuri curente.

Situația finanțelor publice (a criteriilor bugetare de convergență) este de obicei considerată ca de nesuportat dacă ea antrenează inflația şi creşterea ratelor dobânzii. Aceste criterii sunt în legătură cu cele monetare.

- **Lipsa dreptului seniorial. „**Un guvern poate fi tentat să recurgă la emisie monetară pentru a uşura stocul real al datoriei. Pentru că datoria reală se exprimă în termeni de preț, o creştere monetară inflaționistă diminuează valoarea reală a datoriei. Totuşi, limita monetară pentru a reduce datoria reală ("dreptul seniorial") este interzisă în UEM din cauza caracterului său inflaționist. De unde necesitatea de a impune criterii vizând controlul deficitelor şi datoriei pentru a evita situațiile în care țările nu mai au altă ieşire financiară decât inflația, ceea ce ar compromite credibilitatea uniunii monetare".

Tratatul de la Maastricht precizează, referitor la criteriile de convergență, adică indicatorii de performanță pe baza cărora se face evaluarea economiilor pentru aderarea la UEM, că ele trebuie să fie interpretate în mod suplu, adică, situația fiecărei țări candidate la intrarea în zona euro (o dată cu punerea în circulație, la 1 ianuarie 2002, a monedei unice europene, apare şi noțiunea de zona euro) este examinată în mod individual şi nu mecanic.

2.2. Moneda unică – EURO

În contextul în care pentru majoritatea țarilor vest-europene este aproape unanim acceptat avantajul utilizării monedei unice, se apreciază că şi pentru România, al cărei comerț exterior este orientat în proporție de aproximativ 2/3 către această piață, adoptarea monedei unice va aduce reale beneficii.

Pentru a deveni stat membru al U.E., România va trebui să-şi clădească un sistem de referință, în care moneda de referință să fie EURO.

Pentru integrarea României în UE, aceasta va trebui să ducă o politică economică, în general şi o politică monetară, în special care să-i asigure mai devreme sau mai târziu convergența cu celelalte state europene[1].

Până la adoptarea euro este nevoie ca România să înceapă armonizarea ciclului ei economic cu cel al țărilor zonei euro. La aceasta contribuie desigur, şi cursul efectiv al leului ca şi cursul real al leului față de euro, din prezent.

Practic, în perspectiva integrării României în structurile europene, a politicii monetare şi a cursului de schimb le revin responsabilitatea îndeplinirii următoarelor criterii de convergență nominală (criterii definite de Tratatul de la Maastricht, cel care nu prevede un calendar strict pentru adoptarea euro, lăsând

---

[1] *Negocierile pentru aderarea Bulgariei şi a României la Uniunea Europeană, martie 2005, www.mie.ro*

procesul la latitudinea fiecărei țări, în consultare însă cu BCE şi cu Comisia Europeană) pe care trebuie să le aibă în vedere şi țara noastră pentru adoptarea euro:

1. rata inflației care nu trebuie să fie mai mare de 1,5% peste media ratelor inflației înregistrate în cele mai „bune" trei țări din anul precedent;
2. rata dobânzii pe termen lung (zece ani) care trebuie să nu depăşească cu mai mult de 2% media dobânzilor celor mai „bune" țări din punct de vedere al inflației;
3. curs de schimb stabil, timp de doi ani în cadrul ERM-2 (SME-2). Conform Comisiei Europene aceasta presupune încadrarea în banda îngustă de +/- 2,25%. În practică, România, ca şi celelalte țări central şi est-europene trebuie „să reziste" timp de cel puțin doi ani, fără vreun ajutor din partea celorlalte bănci centrale în sprijinul monedei naționale, în interiorul unei benzi asimetrice de +15% şi –2,25% (BCE şi Comisia Europeană tolerează încălcarea benzii înguste doar în sensul aprecierii monedei). Pentru ca în România să nu se creeze riscul depăşirii în minus a benzii înguste, considerăm că este bine ca, coşul valutar să fie format din 80% euro şi 20% dolari până la integrarea României în UE, iar în anul integrării acesta să fie de 100% euro. De asemenea, în opinia noastră, România trebuie să intre în ERM-2 numai atunci când sunt îndeplinite toate criteriile de convergență nominală.
4. deficitul bugetar care nu trebuie să depăşească 3% din PIB;
5. datoria publică care trebuie să fie inferioară limitei de 60% din PIB.

Menționăm că, îndeplinirea obiectivelor (criteriilor de convergență) menționate este în strânsă legătură cu îmbunătățirea performanțelor economiei în toate domeniile. Dar, politica monetară trebuie să dețină rolul decisiv în acest proces.

Pentru România aderarea la Uniunea Economică şi Monetară presupune înființarea şi utilizarea monedei unice[1], care să înlocuiască moneda națională prin:

- promovarea unei politici monetare unice, prin intermediul unei singure autorități monetare, dotate cu un grad substanțial de independență;
- urmărirea de către țările participante, a unor linii directoare comune de politică economică, pe baza recomandărilor Consiliului Uniunii Europene;

[1] *Introducerea monedei unice – EURO s-a hotărât la reuniunea la nivel înalt a Uniunii Europene, din 10 decembrie 1991, care a avut loc la Maastricht (Olanda). Şefii de stat şi de guvern ai țărilor membre ale UE au căzut de acord asupra proiectului de tratat cu privire la Uniunea Economica şi Monetară*

- gestionarea, în fiecare țară membră, a finanțelor publice de o manieră compatibilă cu asigurarea stabilității macroeconomice.

Problematica implicațiilor introducerii monedei unice europene pentru economia noastră națională este de un acut interes atât pentru formularea politicilor in domeniile specifice, cat si din punct de vedere al practicii financiar-bancare. Descifrarea efectelor introducerii EURO este importanta pentru noi mai ales având in vedere opțiune României de a se integra in structurile economiei europene. Participarea României la zona EURO presupune continuarea eforturile integrării legislației romaneşti in cea comunitara. Euro presupune stabilitate in plan monetar[1].

În România, ca în toate țările membre UE, prin trecerea la moneda euro, sunt vizate următoarele **efecte:**

- dispar definitiv incertitudinile legate de evoluțiile cursurilor de schimb a monedelor naționale în interiorul Uniunii Europene;
- se reduc costurile capitalului (prin reducerea primelor de risc);
- siguranță incomparabil superioară pentru agentii economici;
- apare economisirea unor importante sume plătite cu titlu de comisioane bancare pentru efectuarea conversiei dintr-o monedă în alta;
- înlătura segmentarea națională a piețelor de capital, încurajând dezvoltarea unei singure piețe de capital, de vaste dimensiuni;
- determină câştiguri semnificative de bunăstare pentru țările participante;
- stimulează activitatea firmelor pentru impulsionarea restructurării inter şi intra sectoriale, pentru creşterea volumului producției în corelație cu nivelurile mai înalte ale cererii intracomunitare şi cu accentuarea concurenței extracomunitare prin prețuri.

Moneda unică europeană constituie pilonul central al realizării Uniunii Economice şi Monetare. Ea a fost posibilă în contextul realizării cu succes începând din a doua jumătate a deceniului.

Avantajele Uniunii Monetare sunt reale. Membrii săi pot să-şi dezvolte schimburile, la cursurile valutare fixe, având posibilități de investire în regiuni vaste ceea ce le permite o înaltă specializare.

În ceea ce priveşte politica cursului de schimb urmează a fi determinată de Consiliul UE, dar cu consultarea Băncii Centrale Europene. Atribuțiile Consiliului în acest domeniu se referă în principal la încheierea acordurilor privind sistemele de legătură dintre euro şi celelalte monede, acorduri care necesită întrunirea votului unanim al Consiliului. Pentru modificarea ulterioară a parității dintre euro şi celelalte terțe este suficientă majoritatea calificată.

---

[1] *Mugur C. Isărescu,* Reflecții economice. Piețe, bani, bănci*, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, 2001.*

Un aranjament formal al ratei de schimb aprobat în cadrul UEM este ERM-II prin care țările UE din afara zonei euro vor să participe la noul mecanism de schimb vor avea un curs pivot central pentru moneda lor, în raport cu euro, în cadrul benzii fluctuante de +/- 15%, la fel ca în cazul ERM-I.

Stabilirea momentului de intrare a României în ERM II (2012-2014) este în funcție de: îndeplinirea criteriilor de convergență nominală pentru minimizarea perioadei de participare la ERM II şi realizarea unor progrese în vederea îngustării decalajelor din economia reală.

CONCLUZII

1. Cursul de schimb joacă un rol important în viata economică de la organisme publice la întreprinderi şi persoane fizice. Potrivit teoriei, sunt cinci motive pentru care instituțiile, întreprinderile şi persoanele fizice doresc să-şi convertească moneda națională într-o monedă străină şi anume:

- să-şi schimbe sumele obținute din vânzarea de bunuri şi servicii în monedă națională;
- să plătească pentru bunurile şi servicii într-o monedă străină relevantă;
- să-şi țină o parte din depozite într-o monedă străină;
- să speculeze
- să încerce să controleze evoluția dintre două monede, cum este cazul băncilor naționale. Primele două motive sunt legate, în mare parte, de fluxurile internaționale de bunuri şi servicii care dețin ponderea majoritară a operațiunilor pe piața valutară. Pentru economiile în tranziție, ca economia românească, al treilea motiv pare să capete dimensiuni aparte, conducând la aşa-numitul fenomen de dolarizare/ euroizare a economiei, mult timp, pe fondul unei oferte reduse de valorificare a activelor financiare, plasamentele în valută fiind singura alternativă la plasamentele în monedă națională. Rolul speculativ, nu este de neglijat în condițiile unor diferențe de randamente superioare dobânzilor bancare, mai ales în condițiile țărilor candidate la aderarea în Uniunea Europeană.

2. Politica Bănci Naționale, explicit sau implicit, de după 1990 a menținut cursul valutar la un nivel supraevaluat în raport cu condițiile existente pe piață. Menținerea cursului la un nivel supraevaluat, precum şi evoluțiile din economie, au determinat intrarea într-o serie de cercuri vicioase, care au accentuat procesul de demonetizare şi dolarizare a economiei.

3. Începând cu anul 1994, pentru prima dată după 1990, în România au început să acționeze ratele pozitive ale dobânzilor reale, cea ce a avut ca efect major realizarea stabilității cursului de schimb. Principala decizie privind politica valutară a fost cea a devalorizării substanțiale a cursului valutar oficial (piața interbancară) acesta coincizând parțial cu rata de schimb pe piața gri. Măsurile de politică monetară şi valutară luate începând cu anul 1994 au determinat reducerea anticipațiilor inflaționiste şi creşterea cererii pentru moneda națională.

4. Deoarece România s-a bazat, în mare măsură, pe finanțarea externă compensatorie de la organizațiile multilaterale, creşterea puternică a deficitului de cont curent la sfârşitul anului 1995, s-a înregistrat un salt în nivelul ratei de schimb. În aceste condiții, pentru a evita fuga depozitelor şi redolarizarea eco-

nomiei, BNR a trebuit să renunțe la tendința de scădere a ratei dobânzii la licitații şi să mărească dobânda la niveluri competitive cu devalorizarea leului.

Criza cursului de schimb, care a izbucnit în octombrie 1995, a fost cea mai importantă după anul 1990, atât datorită amplorii ei (în numai o lună, 15 oct. – 15 noiembrie, cursul leului la casele de schimb a scăzut cu 40%) cât şi datorită eşecului politicii de macrostabilizare a economiei demarată la începutul anului 1994.

Cauzele slăbirii leului au fost numeroase şi se pot corela cu mai multe fenomene economice, care în situația României au acționat toate în acelaşi sens:

- deficitul balanței comerciale a fost cauza cea mai des menționată;
- intrările modeste de capital străin;
- mărimea redusă a pieței valutare româneşti;
- nefinalizarea unor importante investiții, întârzierea punerii în funcțiune a unor obiective economice;
- sporirea deficitului bugetar;
- relaxarea creditului, mai ales a creditului în valută;
- cauze structurale.

5. Începând cu anul 1997, esența politicii macroeconomice a constat în reluarea efortului de stabilizare şi îmbunătățire a finanțării dezechilibrului extern (balanța comercială şi a contului curent).

Programul economic al Guvernului a avut în vedere repunerea politicii monetare în parametrii normali de funcționare, obiectivele sale fiind ținerea sub control şi reducerea treptată a presiunilor inflaționiste precum şi folosirea cursului de schimb ca instrument de reducere a dezechilibrului extern.

Programul monetar al BNR a urmărit în mod explicit ținerea sub control a evoluției prețurilor. În acest scop, autoritatea monetară şi-a propus eliminarea excesului de lichiditate din sistemul bancar şi promovarea unei politici a dobânzilor care să îmbunătățească alocarea eficientă a creditului şi să refacă încrederea populației şi a întreprinderilor în moneda națională.

6. Adoptarea convertibilității leului pentru operațiunile de cont curent (la 3O ianuarie 1998) şi folosirea cursului de schimb ca principal instrument al menținerii deficitului extern au reprezentat cele mai puternice semnale pozitive transmise investitorilor străini, precum şi garanția funcționării normale a schimburilor economice cu străinătatea. În aceste condiții, piața valutara a devenit mai liberă, mai fluidă iar conversia se face mai operativ (cursurile de schimb se stabilesc de către Băncile Comerciale în raport cu ordinele de vânzare şi de cumpărare ale clienților, BNR putând influența nivelul cursului valutar prin controlul exercitat asupra cantității de bani de pe piața valutară).

Totodată la începutul anului 1998, s-a optat pentru introducerea unui regim valutar fix, considerat ca având un grad mai mare de predictibilitate, transparență şi responsabilitate.

În continuarea anului 1998 şi în anul 1999, politica valutară a Bănci Naţionale a avut două obiective aparent distincte: susţinerea politicii monetare pentru calmarea inflaţiei şi mutarea accentului pe funcţia de regulator al balanţei de plăţi.

7. Perioada 2001-2002 a stat, din punct de vedere al politicii valutare, sub influenţa măsurilor de liberalizare a fluxurilor de capital cu impact redus asupra balanţei de plăţi, fiind: a) liberalizate investiţiilor directe şi în active reale pentru rezidenţii străini; b) admiterea cotării titlurilor de stat pe piaţa străină de capital; c) solicitate garanţii colaterale pentru investitorii străini şi d) acceptată mobilitatea capitalului fizic. Totodată, începând cu anul 2002 au fost liberalizate gradual mişcările de capital constând în transferuri în cadrul contractelor de asigurare şi alte fluxuri de capital cu impact semnificativ asupra sectorului real.

8. În anul 2003 au continuat liberalizările vizând: tranzacţionarea de către rezidenţi şi acţiunilor străine (inclusive pe piaţa Rasdaq) au fost permise împrumuturile finaciare şi creditele pe termen scurt, cu durată sub un an, garantate de străini pentru rezidenţi şi împrumuturile financiare şi creditele garantate de rezidenţi pentru străini. Totodată, începând cu 1 ianuarie 2003, cursul de schimb oficial a fost calculat pe baza unui coş de monede format din 40% moneda americană – dolar şi 60% moneda europeană euro.

9. Anul 2004 a însemnat din punctul de vedere al liberalizării admiterea cotei obligaţiilor străine pe piaţa internă de capital, deschiderea unor depozite în lei de către străini cu instituţii financiare rezidente, rămânând ca liberalizarea fluxurile de capital cu impact semnificativ asupra balanţei de plăţi să fie realizată după accesul României în Uniunea Europeană.

Toate aceste măsuri de liberalizare treptată a contului de capital au însemnat o provocare pentru politica valutară care a continuat să fie o politică de curs de schimb flexibilă în care elementul de control să facă loc treptat liberei evoluţii a cursului pe piaţă. Introducerea măsurilor de salvgardare permite băncii centrale ca în cazul unor perturbaţii majore cu impact asupra lichidităţii pieţei interne şi asupra politicii monetare şi de curs, banca centrală să poată interveni pentru eliminarea efectelor fluxurilor masive de capital.

La nivel agregat, riscurile induse de sectorul companiilor din România asupra stabilităţii financiare sunt moderate. Evoluţiile macroeconomice favorabile din ultimii ani, precum şi continuarea procesului de restructurare a economiei au condus la o consolidare a situaţiei companiilor. O eventuală creştere a ratei dobânzii nu ar genera probleme deosebite, dar este posibil ca o evoluţie adversă de amploare a cursului de schimb să determine efecte sistemice. Întărirea bilanţurilor companiilor s-a concretizat şi în diminuarea arieratelor, deşi nivelul acestora rămâne relativ ridicat. Totodată, creşterea numărului de incidente de plată şi a sumelor aferente demonstrează că disciplina în plăţi reclamă în continuare o atenţie aparte.

Cele mai mari şocuri asupra costurilor companiilor ar putea veni din evoluția cursului de schimb, a prețurilor administrate şi din presiunile salariale. Riscurile asupra stabilității financiare rămân benigne, indicatorii care caracterizează probabilitatea de nerambursare pentru companiile cu datorii la bănci fiind de regulă mai favorabili decât cei ce caracterizează ansamblul companiilor din România.

Eficiența alocării resurselor financiare către companii nu este mulțumitoare, dar tendința este de îmbunătățire. Companiile îşi finanțează nevoile prin apelarea la creditare bancară într-o proporție redusă. Cauzele principale ar putea fi costul ridicat al creditului, penuria proiectelor viabile, existența unor surse de autofinanțare ridicate în posesia companiilor şi o disciplină în plăți mai laxă. Prima de risc pentru creditele acordate a scăzut, reflectând şi o îmbunătățire a percepției creditorilor cu privire la capacitatea companiilor de a-şi onora serviciul datoriei.

Creditele bancare externe au crescut în ultimii trei ani, iar creditele negarantate au înregistrat o dinamică mai accentuată în a doua parte a anului 2005. În acest fel, exportul de intermediere financiară cu risc de credit scăzut a însumat peste 50 la sută din creditul bancar intern acordat companiilor. Costul mai mare al intermedierii autohtone ar putea fi o explicație pentru această evoluție.

Riscurile asupra stabilității financiare generate de sectorul populației au crescut în ultimii ani, dar fără a genera probleme sistemice. Cel mai important risc provine din creşterea gradului de îndatorare, astfel încât eventuale şocuri negative asupra ratei dobânzii, veniturilor, cursului de schimb sau asupra prețurilor activelor pot afecta capacitatea populației de a-şi onora serviciul datoriei.

Pe termen mediu şi lung anticipațiile sunt în direcția creşterii venitului permanent, iar procesul de integrare europeană alimentează aceste aşteptări. Atât creşterea efectivă a venitului, cât şi adaptarea comportamentului populației la anticipațiile favorabile privind venitul, au condus în ultimii ani la creşterea importantă a consumului.

10. Existența unei dinamici concordante între obiectivele politicii monetare şi celelalte obiective de politică economică. Avem în vedere că programul antiinflație, ieşirea economiei din recesiune şi întărirea tendinței de creştere economică are sorți de izbândă numai dacă măsurile în domeniul monetar-valutar sunt acompaniate de măsuri în toate celelalte domenii: politica bugetară, politica veniturilor, legislația antimonopol, politica concurenței, supravegherea sistemului financiar-bancar etc.

11. La nivel microeconomic, contabilitatea va deveni mult mai simplă decât cea existentă în cazul operațiunilor în mai multe monede, iar la nivel macroeconomic, pentru guverne vor dispare constringerile tradiționale în privința balanțelor de plăți, piața financiară fiind capabilă să finanțeze uşor aceste defi-

cite deoarece nu mai există riscul valutar. De asemenea, importante beneficii ale uniunii monetare pot să existe printr-o mai mare stabilitate a preţurilor şi o sporire a credibilităţii autorităţilor monetare – condiţie esenţială a bunei funcţionări a politicii monetare.

12. În contextul aderării României la UEM, vor fii înlăturate incertitudinile decurgând din modificarea neaşteptată a cursului valutar şi astfel va fii stimulat comerţul şi investiţiile, uşurinţa în compararea preţurilor produselor şi serviciilor. Practic, existenţa monedei unice este un factor de stabilitate a preţurilor şi de consolidare a cursului valutar real, ceea ce înseamnă eliminarea costurilor provocate de inflaţie, rate înalte ale dobânzilor care descurajează investiţiile, prima de risc pe care pieţele financiare o aplică asupra monedelor considerate insuficient de antiinflaţioniste.

13. Avantajele Uniunii Monetare sunt reale. Membrii săi pot să-şi dezvolte schimburile, la cursurile valutare fixe, având posibilităţi de investire în regiuni vaste ceea ce le permite o înaltă specializare.

14. Moneda unică europeană constituie pilonul central al realizării Uniunii Economice şi Monetare. Moneda înseamnă, principalul atribut al suveranităţii. Capacitatea pe care o au statele de a influenţa valoarea monedei lor, de a limita sau controla variaţiile acesteia, de a utiliza eventual, creaţia monetară pentru a satisface nevoile de credite, într-un cuvânt, toate puterile arată că amploarea renunţării la independenţă a fost acceptată de ţările Comunităţii.

BIBLIOGRAFIE

Adumitrăcesei, I.D.; Niculescu, N.G.- *România pe calea integrării economice europene – premise, procese, politici*, Ed. Economică, Bucureşti, 2001

Basno, Cezar; Dardac, Nicolae – *Integrarea monetar-bancară europeană*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1999

Beldescu, Alina (coordonator); Aldea, Victor; Deaconescu, Cecilia – *Implicații ale adoptării acquis-ului comunitar pentru comerțul cu servicii al României*, Academia Română, Grupul de reflecție Evaluarea Stării Economiei Naționale ESEN-2, Integrarea României în UE, INE, CIDE, nr. 31/2001

Brociner Andrew – *Europa monetară – SME, Uniunea economică monetară, moneda unică*, Institutul European, 1999

Cerna Silviu – *Sistemul monetar şi politica monetară*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996

Ciutacu, Constantin; Ioan-Franc, Valeriu; Preda, Diana – „Evoluții nominale şi reale ale economiei naționale în perioada 1990-1998", în *Probleme economice* nr. 39/2000, CIDE, Bucureşti

Cociuban, Aristide – *Extinderea UE şi România*, lucrare publicată sub egida Comisiei de Integrare a Parlamentului României, Ed. Apimondia, Bucureşti, 2002

Dăianu, Daniel; Vrânceanu, Radu – *România şi Uniunea Europeană – inflație, balanță de plăți, creştere economică*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002

Dicționar de relații economice internaționale, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998

Dicționarul de economie, coordonator Niță Dobrotă, Ed. Economică, Bucureşti, 1999

Dobrescu, M. Emilian – „Cercetări privind efectele economico-sociale ale integrării României în UE", în *Studii şi cercetări economice* nr. 10/1996, Academia Română, INCE, CIDE, Bucureşti, 1996

Dobrescu, M. Emilian – *Integrarea economică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996

Dornbusch, Rudiger; Fischer, Stanley – *Macroeconomia*, Sedona SRL, Timişoara, 1997

Dumitrescu, Sterian; Bal, Ana – *Economie mondială*, ediția a doua, Ed. Economică, Bucureşti, 2002

Fayolle, Jacky; Créel, Jérôme – „La Banque Centrale Europénne, le seigneux des euros", în *Problčmes économiques* nr. 2755/3 avril 2002

Ferreol, Gilles (coordonator) – *Dicționarul Uniunii Europene*, Editura Polirom, 2001

Grigorescu, Constantin – „Criteriul economic şi aderarea României la Uniunea Europeană", în *Probleme economice* nr. 45/1999, CIDE, Bucureşti, 1999

Iancu, Aurel – *Un proiect deschis pentru integrarea europeană*, Economistul, Anul x, nr. 279 (1305), 8 februarie 1999

Idu, Nicolae (coordonator); Zamfirescu, Iulia – „Costuri şi beneficii ale aderării la UE pentru țările candidate din Europa Centrală şi de Est", Institutul European din România, colecția de studii *IER* nr. 4, Bucureşti, decembrie 2001

Ioan-Franc, Valeriu – „Documentar – Din lucrările Comisiei de la Snagov", martie-iunie, 1995, CRECC, 2000

Ioan-Franc, Valeriu – *Gândirea economică românească în ultimul deceniu al secolului XX. Cu privire specială la contribuțiile INCE*, teză de doctorat, Bucureşti, 2000

Ioan-Franc, Valeriu; Stan, E. – „Documentar – Europa Centrală şi de Est: declin sau progres?", în *Probleme economice* nr. 11/1993, CIDE, Bucureşti

Ionescu, Lucian – *Evoluția sistemului bancar românesc în perspectiva aderării la UE*, Academia Română, Grupul de reflecție Evaluarea Stării Economiei Naționale, ESEN-2, Integrarea României în UE, INCE, nr. 2/2002

Isărescu Mugur – *Economia românească în perspectiva anului 2000*, BNR, Bucureşti, 1999

Isărescu Mugur – *Globalizarea şi integrarea europeană – şanse şi provocări pentru dezvoltarea economico-socială a României*, CIDE, Bucureşti, 2001

Isărescu Mugur – *Reflecții economice – Piețe, Bani, Bănci*, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Ed. Expert, 2001

Isărescu, Mugur; Postolache, Tudorel – *Un proiect deschis: Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu*, Documente, Academia Română, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, iulie 2000

Lazea, Valentin – „Convergență nominală şi convergență reală: România în contextul regional", în *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002, Institutul European din România

Miron, Dumitru (coordonator) – *Economia UE*, Ed. Luceafărul, Bucureşti, 2002

Moisuc, Constantin (coordonator); Pistol, Luminița; Gurgu, Elena – *Economie internațională, Probleme globale ale economiei mondiale*, Ed. Fundației România de mâine, Bucureşti, 2001

Păun, Nicolae – *Bani şi bănci în structuri europene*, colecția Studii economice europene, Biblioteca Apostrof, 1995

Pelinescu, Elena – „Studiu comparativ al evoluției inflației în România şi în țările Uniunii Europene", material prezentat la seminarul ştiințific ESEN-2, *Inflație – Sustenabilitate – Integrare*, 7 noiembrie 2001

Pelinescu, Elena (coordonator) – „Economia națională şi integrarea în UE", colecția Biblioteca economică, CIDE, vol. 8/2002

Penea, Zenovia-Doina – *Moneda euro*, Ed. Tehnică, Bucureşti, 1999

Popescu, Florentina – „Semnificația proceselor de integrare economică", în *Revista română de economie* nr. 2/2000, CIDE

Postolache, Tudorel; Isărescu, Mugur-Constantin – *Un proiect deschis: Strategia natională de dezvoltare economică a României pe termen mediu*, Centrul Român de Economie Comparată şi Consensuală, Bucureşti, iulie 2000

Puwak, Hildegard – Discurs cu ocazia lansării programului prioritar al Academiei Române, ESEN-2, 30 ianuarie 2001

Rotaru Constantin – *Sistemul bancar românesc şi integrarea europeană*, Editura Expert, ianuarie 2000

Sandu, Gheorghe – „Aspecte teoretice ale armonizării politicii monetare a României cu politica monetară a UE", în *Probleme economice* nr. 10-11/1998, CIDE, Bucureşti

Sava, Sorica – „Abordări ale avantajelor şi costurilor integrării europene", în *Revista română de economie* nr. 1-2/1996, CIDE, Bucureşti, 1996

Văcărel, Iulian – *Politici fiscale şi bugetare în România – 1990-2000*, Editura Expert, Bucureşti, 2001

Zaman, Gheorghe; Comşa, Marin – „Economia României. Scenarii pe termen mediu şi lung ale devoltării durabile", în *Analele INCE*, CIDE, Bucureşti, 2001

Periodice

*** – *Tratatul UE*, Centrul de Informare al Comisiei Europene în România, Ed. LUCRETIUS, Bucureşti, 1997

*** – Negocierile pentru aderarea Bulgariei şi a României la Uniunea Europeană, martie 2005, WWW.mie.ro

*** – "Ce ne aşteaptă până în 2005? – Programul Economic de Preaderare", *Adevărul economic* nr. 41 (497), 10-16 octombrie 2001, elaborat sub coordonarea Ministerului Dezvoltării şi Prognozei şi adoptat de Consiliu

*** – "Tratatul de la Nisa", *Teme europene* nr. 15/septembrie 2002

*** – "Viitorul UE" – textul declarației adoptate la întâlnirea Consiliului European de la Laeken din 15 decembrie 2001, *Teme europene* nr. 7/martie 2002, Centrul de Informare al Comisiei Europene în România

*** – *Acordul european*, în Monitorul Oficial al României nr. 73/12 aprilie 1993

*** – *Agenda 2000*, Uniunea Europeană, Puncte de vedere ale Comisiei în legătură cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană

*** – *Asistența economică acordată României de grupul țărilor dezvoltate G 24*, Guvernul României, Departamentul pentru Integrare Europeană, Bucureşti, martie, 1998

*** – BNR – „Ancorele antiinflaționiste într-o economie în tranziție. Provocări pentru România", *Caiete de studii nr. 9*, mai 2000

*** – BNR – „Inflația şi echilibrele fundamentale ale economiei româneşti", *Caiete de studii* nr. 3/iunie 1996

*** – BNR – „Țintirea directă a inflației: o nouă strategie de politică monetară – cazul României", *Caiete de studii* nr. 10/aprilie 2002

*** – *BNR – Buletin trimestrial*, colecția 1998-2005

*** – BNR – *Caiete de studii nr. 2*, aprilie 1996

*** – *BNR – Raport anual*, colecția 1994-2005

*** – Bulletin mensuel de la BCE, février 2000 – „L'intégration monétaire des pays candidats", din *Problčmes économiques* nr. 2671/28 juin 2000

*** – *Cartea albă a preluării guvernării în luna decembrie 2000*, Bucureşti, aprilie 2001

*** – *Commission of the European Communities*, Brussels, 13.11.2001, Regular Report on Romania's, Progress Towards Accession

*** – Conference des representants des Gouvernements des etats membres, *Traité de Nice*, Bruxelles, le 30 janvier 2001

*** – *Conferința Interguvernamentală pentru aderarea la UE – România CONF-RO…/01*, Document de poziție al României, cap. 11, UEM, adoptat de Guvernul României în şedința din 9 noiembrie 2001

*** – *Consiliul European de la Cardiff*, 15 şi 16 iunie 1998, Concluziile Preşedinției

*** – *Consiliul European de la Luxemburg*, 12-13 decembrie 1997, Concluziile Preşedinției, Comisia Comunităților Europene, Secretariatul, Bruxelles, 13 decembrie 1997

*** – *De la Essen la Cannes: itinerariul strategiei româneşti de integrare europeană*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995

*** – *Dialog european*, Comisia Europeană, Revista integrării europene 1997-1999

*** – *Economistul*, colecția anilor 1995- 2005

*** – *Euro – Efecte asupra UE şi SMI*, Editura I.E.M., Bucureşti, 1999

*** – *Euro – o monedă pentru toată Europa*, broşură editată de către Delegația Comisiei Europene în România, Bucureşti, 2000

*** – *Hotărârea Guvernului României privind constituirea şi funcționarea Comisiei de fundamentare a Strategiei naționale de dezvoltare economică*,

nr. 88 din 3 februarie 2000, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 57 din 7 februarie 2000

*** – *IER – Colecția de studii IER nr. 2*, Bucureşti, iunie 2001, „Exigențe europene şi realități româneşti”

*** – *IER – Romanian Journal of European Affairs*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002

*** – *Îndeplinirea prevederilor acordului european de asociere a României la UE*, Guvernul României, Ministerul Integrării Europene, Info, 2001

*** – *Legea privind Statutul BNR*, Parlamentul României, 26 mai 1998

*** – *Mic dicționar enciclopedic*, Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972

*** – *Mică enciclopedie de politologie*, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977

*** – *Moneda unică europeană – euro*, Parlamentul României, Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru Studii şi Cercetări, iunie 2000

*** – *Oportunități europene*, săptămânal de actualitate europeană, colecția anilor 2001-2002

*** – *Piața financiară*, diferite numere – colecția anilor 2000-2005

*** – *Problemes economiques*, colecția anilor 2000-2002

*** – *Procese financiar-monetare ale tranziției: probleme şi dileme*, ICFM „Victor Slăvescu”, Editura Alpha, Buzău, 1999

*** – *Programul Național de Aderare la Uniunea Europeană*, iunie 2001

*** – *Raport anual 2001*, Delegația Comisiei Europene în România

*** – *Rapport regulier 2001 sur les progrčs par la Roumanie sur la voie de l'adhesion*, Commission des Communautés Européennes, Bruxelles, le 13.11.2001, SEC (2001) 1753

*** – Revista *Capital*, colecția anilor 2000- 2005

*** – *Stadiul negocierilor în vederea aderării la UE a statelor candidate din Europa Centrală şi de Est*, Academia Română, Grupul de reflecție Evaluarea Stării Economiei Naționale, ESEN-2: Un proiect deschis; Probleme ale integrării României în UE, Cerințe şi evaluări, Secția de Ştiințe Economice, Juridice şi Sociologie a Academiei Române, INCE, CIDE

*** – *Strategia Națională de Dezvoltare Economică a României pe termen mediu*, Guvernul României, martie 2000

*** – *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană*, Snagov, iunie, 1995

*** – *Tribuna Economică* – Editor Societatea „Tribuna Economică”, Bucureşti, colecția anilor 1990-2002.

*** – *Țările candidate continuă să sprijine aderarea la UE*, UE, Delegația Comisiei Europene în România, comunicat de presă, Bucureşti, 15 noiembrie 2002

*** – *Un proiect deschis – Evaluarea stării economiei naționale – Raport 1999*, Academia Română, Grupul de reflecție – Evaluarea Stării Economiei Naționale, Buletin, septembrie, 1999

*** – *Uniunea Economică Monetară – Delegația Comisiei Europene în România*, Bucureşti, 1996

*** – *Uniunea Europeană – vecinul tău*, Documentație europeană, Bucureşti, 2004

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 223-224/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIA INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

UNELE REPERE PENTRU STUDIUL PRODUCTIVITĂȚII ÎN ECONOMIA EUROPEANĂ ACTUALĂ

dr. Vasile DOGARU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

1. CADRUL DE ANALIZĂ A PRODUCTIVITĂȚII ŞI COMPETITIVITĂȚII 395

2. DEFINIREA PRODUCTIVITĂȚII TOTALE ŞI PARȚIALE ÎN ECONOMIE 401

3. INDICATORI DE PRODUCTIVITATE ÎN ECONOMIA CONTEMPORANĂ 414

4. PRODUCTIVITATEA PARȚIALĂ ŞI LEGEA RANDAMENTELOR DESCRESCÂNDE 427

5. UNELE CERINȚE PRIVIND CALCULUL AVANTAJELOR COMPARATIVE DIN PERSPECTIVA EFICIENȚEI 441

6. PREMISE ŞI DESCHIDERI 456

BIBLIOGRAFIE 457

1. CADRUL DE ANALIZĂ A PRODUCTIVITĂȚII ŞI COMPETITIVITĂȚII

În discursul actual despre fenomenele şi procesele economico-sociale, de la cel ştiințific până la cel comun, se foloseşte tot mai mult termenul de competitivitate. Productivitatea, ca parte principală a acestui fenomen presupus măsurabil, are în prezent o importanță din ce în ce mai mare în analiza economică datorită reducerii relative a resurselor disponibile. Deşi măsurarea sa se face, de regulă, la nivel agregat mărimea are la bază, la nivel microeconomic, un concept bine definit. Productivitatea este o expresie agregată a modificării costurilor unitare ale unui produs, având, de regulă, ca reper mărimea sa dintr-o perioadă de timp. Prin urmare, productivitatea se măsoară, de regulă din perspectivă marginală, însă unele din limitele acestei măsurări vor fi explorate în continuare[1].

Observarea evoluției proceselor economice prin productivitate reflectă în prezent nevoia sporită de comparație din perspectiva eficienței. Creşterea vitezei (ritmului) de derulare a acestor procese, în fapt a consumului resurselor, susținută de organizarea informațiilor despre fenomenele economico-sociale, este însoțită de compararea tot mai frecventă a proceselor economice de la nivel de produs, până la economie națională, regională sau mondială. În paralel se încearcă evidențierea influențelor parțiale, pe factori de producție, ale productivității.

Indiferent dacă fenomenul competitivității este abordat dintr-o perspectivă socială extinsă sau una strictă el poate fi redus la (circumscris) celor două componente economice de bază: productivitatea (totală) şi avantajul comparativ (competitiv). Deşi cele două concepte măsoară aceleaşi procese economice perspectiva este diferită: productivitatea se *opreşte* la măsurarea relației efect/efort asupra resurselor reale – fără a lua în considerare oscilația instrumentului monedei – a reducerii relative a eforturilor, în comparație cu efectele. Avantajul comparativ, din contră, urmăreşte prioritar tocmai *efectul de monedă* în cadrul schimburilor[2].

---

[1] *Unele din restricțiile cuantificări vor fi observate în următoarele subcapitole. În plus, măsurarea sub forma unui raport al unor mărimi absolute, efectele şi eforturile dintr-un proces economic, ridică unele cerințe de separare a lor de efectele şi eforturile care participă la mai multe procese comune. Problemele de delimitare a eforturilor la producerea unui bun într-o entitate economică având producție multiplă ne oferă un exemplu privind continuitatea stațio-temporală a proceselor economico-sociale şi ne indică de la început limita logicii aristotelice în analiză. Măsurarea productivității totale este o încercare de apropiere de observarea Întregului, a realității înconjurătoare, în fapt prin secționarea acestuia şi observarea unui proces parțial (Georgescu-Roegen, 1971, cap al IX-lea).*

[2] *Avantajul comparativ este măsurat printr-un efect nominal într-un proces de schimb sub forma câştigurilor din comerț. Unele aspecte privind valabilitatea principiului avantajului comparativ, precum şi unele restricții de măsurare au fost urmărite de noi în două articole*

Diversele abordări ale competitivității prin indici compoziți se încadrează în situația calculului unor pseudomăsuri (Georgescu-Roegen, 1971)[1]. Deoarece ponderarea fiecărei mărimi componente se face relativ ergodic (având o pondere declarată anticipat), gradul de subiectivitate, existent deja prin participarea ființei umane la procesele propriu-zise, precum şi la cele de observare şi măsurare, creşte într-un mod nejustificat. În prezentul studiu ne propunem o lămurire mai exactă, a conceptului de productivitate, în diversele sale forme. Unele forme vor susține măsurarea competitivității, distinct de pseudomăsurile acestor indici compoziți, sprijinind înțelegerea mai exactă a acestui concept.

Problemele în studiul productivității, în general, ale competitivității, provin atât din nevoia de a urmări efectul de productivitate la niveluri din ce în ce mai agregate, precum şi din lipsa observării sistematice a suprapunerii sau golurilor dintre acest efect şi cel de avantaj comparativ (competitiv)[2]. Este necesară de semnalat de la început distincția dintre sferele celor două concepte şi, mai ales, dintre scopurile pentru care sunt calculate cele două mărimi aferente, deoarece este posibil să avem o creştere a avantajului comparativ, din negocierea propriu-zisă a prețului bunului schimbat, fără să avem o modificare a costurilor (productivității) în schimburile interne (un caz) sau a prețurilor interne

recente: Valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ în schimburile comerciale *(2005, în curs de apariție, "Romanian Economic Review") şi Unele repere pentru demitizarea folosirii principiului avantajului comparativ ("Oeconomica", 2006, în curs de apariție). În analiză s-a arătat că, în sens strict, modificarea avantajului comparativ în schimburile de bunuri se face prin câştiguri de comerț şi acesta este diferit din perspectivă analitică – ca sferă a fenomenului analizat, de frontiera posibilităților de producție prin care se urmăreşte efectul de volum generat de specializarea şi cooperarea în procesul de producție (Dogaru, 2003). Pe de altă parte, avantajul comparativ obținut prin negociere, include şi efectul de modificare a costurilor (productivității), însă separarea analitică are rolul de întărire, de accentuare a diferenței dintre un spor nominal şi unul real, prin ultimul obținându-se în fapt o economie de resurse.*

[1] *Avem în vedere aici în special folosirea unor mărimi compozite precum indicele World Competitiveness Index, care pot fi catalogați cel mult ca un nivel de referință generală în urmărirea eficienței generale a acțiunii umane în procesele economico-sociale de folosire a resurselor. În unele cazuri aceştia au fost preluați în mod nefericit pentru a măsura competitivitatea economică pentru a măsura economia reală. A se vedea* Programul Operativ Sectorial de Creştere a Competitivității Economice *(POS CCE) din România, gestionat de Ministerul Economiei şi Comerțului pentru atragerea de fonduri structurale de la Uniunea Europeană pentru perioada 2007-2013*

[2] *În esență avantajul competitiv poate fi considerat o măsurare „în acțiune" a avantajului comparativ, fiind, în opinia noastră, o abordare operațională a celui de avantaj comparativ. Măsurarea avantajului comparativ se poate realiza sistematic, în opinia noastră, prin algoritmii din schema generalizată Manoilescu (Dogaru,* Schema generalizată Manoilescu privind schimbul internațional de bunuri – o prezentare generală, în curs de publicare, *în "Probleme economice", CIDE, 2006). Schema asigură o coerență a corelării acestor algoritmi deduşi în observarea sistematică a evoluției avantajului comparativ.*

în schimburile internaționale (alt caz). În situația inversă este posibil să avem o creştere de productivitate, fără să avem o modificare a avantajului comparativ, datorită modificării compensatorii a prețurilor[1].

Cerințele de bază legate de măsurarea competitivității provin, aşadar, de la necesitatea urmăririi evoluției simultane a productivității şi avantajului comparativ, aceste mărimi fiind, aşa cum s-a arătat, componentele sale principale. În majoritatea cazurilor schimbările de volum (relativ şi absolut) nu au loc simultan şi/sau la acelaşi nivel în evoluția mărimilor ataşate celor două concepte. Aceasta este a două diferență importantă în măsurarea fenomenului economic prin cele două concepte, alături de cea dintre efectul nominal al monedei şi cel real al volumului, decalajul de efect generând o semnificație temporală diferită. Prin urmare, nici spațial, nici în dinamică cele două concepte nu pot participa împreună decât în condiții bine definite la măsurarea competitivității. Diferențe (decalajele) se păstrează chiar în economiile cu prețuri dirijate deoarece, chiar în această situație, modificarea prețului nu se poate face strict odată cu implantarea (operaționalizarea) unor măsuri care susțin creşterea productivității, fie şi datorită lipsei circulației informației sau chiar a unui decalaj de verificare a efectului de creştere a eficienței. În economiile concurențiale monetare, bazate pe maximizarea profitului, tendința de întârziere a modificării prețului, datorită evoluției opuse a productivității, este justificată de interesul egoist-privat care susține această maximizare.

În prezentul studiu ne-am propus analiza unor probleme legate de definirea şi măsurarea productivității. Introducerea conceptului de productivitate totală în Europa, inclusiv în plan operațional, este susținută de necesitatea comparării economiei Uniunii Europene cu cele ale SUA sau Japoniei, în principal, având în vedere obiectivul economic propus de Uniune la începutul acestui mileniu. Superioritatea abordării conform acestui concept provine din consistența studierii părților în cadrul Întregului, a procesului de producție – respectiv dintre productivitățile fiecărui factor, inclusiv a productivității muncii în special în legătură cu productivitatea totală. Relaționarea numai a unui element-factor de producție de un efect total este depăşită şi devine inoperabilă în abordarea actuală analitică şi operațională[2].

---

[1] *Efectul de întârziere al schimbării prețului, ca urmare a modificării productivității totale este necesar a fi studiat separat şi el va asigura o înțelegere mai completă a relației dintre avantajul comparativ şi productivitate, permițând în continuare măsurarea mai exactă a competitivității.*

[2] *Articolele care compun prezentul studiu – devenite părți/ subpuncte ale sale – cu excepția primului subpunct au fost scrise în perioada 1999-2004, în perioada când a început să fie semnalată necesitatea de a măsura competitivitatea economiei europene (obiectivul Lisabona) dintr-o perspectivă sistemică, la nivelul Întregului. Proiectul de cercetare EU KLEMS 2003 este o aplicație operațională de organizare a informației în Uniunea Europeană (UE) pentru măsurarea competitivității, prin productivitatea totală în principal, în ge-*

Cerințele legate de măsurarea productivității (totale) sunt însă în plan analitic nenumărate, iar unele insurmontabile. Problema identității şi cea a structurii – a doua derivând parțial din prima, este esențială. Unele au fost ridicate de autori aşa cum vom arăta în continuare (Griliches, *Productivity: measurement problem*, în PAL III). Schimbarea structurii prin apariția de noi produse sau dispariția celor existente se reduce în principal la a verifica testele de agregare bilaterale şi multilaterale ale indicilor sau/şi la aplicarea teoriei prețului hedonic[1].

O abordare corespunzătoare a studiului eficiența/ productivitatea se face prin urmărirea mărimii optime a unui proces în legătură cu salturile calitative din procesele economice. În acest context este necesar a face unele presupuneri legate de consumul total al resurselor, regăsite în costurile totale ale unui proces economic de fabricare a unui produs. În plan analitic se cere modelarea pe axa capacității a eforturilor totale (costurilor) unitare pentru a identifica diverse puncte de optime relative (economic, tehnic, de maximizare a profitului). În condițiile epuizării relative a resurselor disponibile identificate, prin studierea evoluției modelate a unui proces economic în apropierea optimului economic real (al costurilor), se poate asigura o creştere a eficienței totale în folosirea resurselor.

Procesul economic, datorită salturilor calitative prin care acesta evoluează în timp, se comportă ca un organism. În fapt, cerințele analitice de observare a oricărui organism, inclusiv ale procesului economic, se pot reduce, într-o primă formă din perspectiva caracterului utilitar al activității umane, la urmărirea şi măsurarea evoluției acestuia din perspectiva eficienței – a eforturilor-costurilor unitare pe produs. Înțelegerea analitică a evoluției procesului pe o porțiune, ce include mărimea optimă a acestuia, este legată de modelarea unei părți din evoluție ce poate fi asimilată la o formă de tip clopot[2]. În esență curba costurilor se poate aproxima satisfăcător, astfel încât înțelegerea evoluției viitoare a eficienței folosirii resurselor pentru fabricarea unui produs (sau a unor fenomene similare) în legătură cu productivitatea să fie posibilă[3].

---

neral de folosire integrată a informației economico-sociale pentru creşterea eficienței deciziilor UE.

[1] *Eforturile de a identifica soluții analitice la aceste probleme sunt considerabile în cercetarea economico-statistică şi au fost parțial rezolvate. Pentru detalii a se vedea articolele* Aggregation problem *(PAL I, p. 53-55) şi Index Numbers, în (PAL II, p. 767-781). O parte din ele au fost semnalate sumar în continuare.*

[2] *Unele cerințe legate de stabilirea mărimii optime se regăsesc expuse în Georgescu-Roegen (1971; 2000, vol. IV.1) Pe porțiuni mai mari se poate accepta, cel mai probabil, o evoluție oscilantă de tip sinusoidal. Faptul că pe parcursul întregii evoluții a procesului (în spațiu şi timp) – pe lungimea axei unei capacități de producție pot fi mai multe oscilații ce pot fi modelate în acest mod sprijină analiza eficienței într-o manieră simplificată.*

[3] *A se avea precizările lui Georgescu-Roegen (1971) în legătură cu modelarea, în special din ultimele două capitole din* Legea entropiei şi procesul economic.

Productivitatea va rămâne probabil în deceniile următoare mărimea principală de măsurare la nivel agregat a competitivității, deoarece surprinde cel mai exact evoluția economiei relative de resurse. În măsura în care şi în cadrul competitivității aspectele în legătură cu consumul resurselor – în fapt principala problemă care interesează sau, mai exact, va trebui să preocupe omenirea în viitorul apropiat datorită unei lipse tot mai acute a resurselor – vor fi considerate principale, avantajul comparativ va fi *devansat* ca nivel de interes şi importanță. Obținerea de avantaj comparativ sub formă de profit presupune o competiție în creştere în economiile concurențiale, aspect ce exclude în sens strict cooperarea şi deci realizarea de economii de resurse. În procesele de cooperare economico-sociale competiția în folosirea de resurse se justifică în principal în a găsi soluțiile tehnologice cale mai bune care să reducă consumul, care este apoi necesar a fi difuzate (contracost sau gratuit) şi folosite de toți cei interesați (entități sau indivizi). Din această perspectivă, transferurile de tehnologie din Uniunea Europeană – avem în vedere cele mai bune tehnici disponibile (CMBTD, Best Available techniques, BAT) cu instrumentele colaterale IPPC şi BREFs (European Community, Directive 96/61/EC), pot să devine în economia mondială un exemplu de folosire a acestor instrumente. Folosirea în comun a resurselor (Georgescu-Roegen, 1971) în vederea economisirii lor va deveni probabil în următoarele decenii una din cele mai importante probleme ale omenirii, iar măsurarea productivității totale unul din instrumetele de bază.

Preocupările legate de creşterea eficienței şi, în continuare, a competitivității, au şi un alt punct de reper alături de cel al economiei de resurse: creşterea coeziunii sociale. Principiul coeziunii sociale şi al înlăturării excluderii sociale din Uniunea Europeană este norma economico-socială cea mai apropiată de principiul echității. Indiferent de soluțiile analitice propuse de măsurare a eforturilor şi efectelor – uneori fără o observare a schimbărilor totale reale din procesele economice – cerința de a exista fizic a indivizilor, condiționați primordial de un consum minim alimentar şi parțial de alte bunuri (îmbrăcăminte, încălțăminte şi mijloace de locuit) face necesară cooperarea acestora în acțiunile lor. Menținerea echității este o direcție de realizare a unui nivel al eficienței datorită înlăturării într-o anumită măsură a unor conflicte sociale posibile în lupta pentru obținerea de mijloace exosomatice. Măsurarea eficienței acțiunilor trecute şi găsirea pentru viitor a unor soluții mai bune stă la baza obținerii şi/sau menținerii unui nivel al bunăstării. Orice nesocotire a acestei direcții ne poate conduce la lipsa respectării cerințelor principiului echității în urmărirea distribuției veniturilor şi bunurilor. În continuare pot apare nemulțumiri şi, în consecință, mişcări sociale care din punct de vedere economic generează acțiuni ce reduc eficiența totală a proceselor economice.

În economie, eficiența se urmăreşte în baza productivității printr-un raport simplu: volumul de efect (sau sporul de efect) este împărțit la volumul de efort (sau sporul de efort). Deoarece ştiința economică studiază, conform ob-

iectului său general, creşterea bunăstării indivizilor corelat cu creşterea eficienței economice, în plan analitic principiul economicității analitice poate fi considerat un optim de gradul doi (second best) al eficienței propriu-zise[1].

Studiul analitic al unui proces economic observă, în mod direct sau indirect, modificarea eficienței acestuia în economia empirică. De aceea, toți indicatorii de eficiență este necesar să fie simpli şi uşor de înțeles pentru a sprijini acțiunile individului obişnuit. Mai mult, aceşti indicatori trebuie să cuprindă efectele şi eforturile totale ale fiecărei acțiuni sau proces economic analizat sau să facă referire la limitele de interpretare, în cazul când sunt indicatori parțiali. Numai în aceste condiții vom analiza Întregul într-o relație cât mai exactă cu părțile (Georgescu-Roegen, 1971) şi vom susține formarea unei mentalități economice care să susțină schimbarea înclinațiilor culturale spre o economie de resurse în viitor şi care să asigure existența mai sigură a generațiilor viitoare[2].

---

[1] *Principiul economicității analitice formulează cerința observării realității empirice, a extragerii de regularități şi a deducerii de legități, principii şi legi. Aceste norme obiective este necesar a se folosi apoi la luarea de decizii mai eficiente în realitatea empirică. Depărtarea de observarea strictă a realității empirice în cadrul cercetării analitice, cel puțin în cercetarea aplicativă (Georgescu-Roegen, 1971) nu respectă cerințele acestui principiu. Devierile de la această necesitate se datorează şi imperfecțiunilor minții umane în a lua decizi corecte, în orientarea sa în legătură cu cercetarea realității înconjurătoare. În fapt, sporirea/ maximizarea reală a bunăstării indivizilor în legătură cu relația dintre eforturi şi efecte în economie, este într-un fel similară şi paralelă celei de creştere a profitului conform ipotezei „second best" în comparație cu maximizarea profitului la egalizarea costului marginal cu prețul: datorită creşterii eficienței nu se realizează decât parțial o creştere a bunăstării, deoarece o parte se anihilează prin creşterea avantajului comparativ (câştigurilor din comerț) al entităților economice.*

[2] *Rolul economiştilor în formarea unei mentalități economice este unul de bază, în sfera politică indivizii având preocupări relativ diferite: „Dacă economiştii vor să fie înțeleşi, ar trebui să folosească cuvinte mai simple ... [şi] să se adreseze mai puțin politicienilor şi mai mult tuturor celorlalți. Politicienii sunt interesați de ceea ce cred alegătorii – mai ales grupurile care le aduc un număr mare de voturi – şi nu țin cont de ceea ce cred economiştii. A vorbi cu politicienii despre economie este, deci, o pierdere de timp. Singura modalitate de a le impune guvernanților ca şi cum ar avea un minim de cunoştințe în materie de economie este aceea de a-i confrunta cu un electorat care are el însuşi aceste cunoştințe" ("The Economist", după Epping, 2001, motto). De aceea perspectiva politică a competitivității şi productivității totale se cere a fi analizată cu precauție.*

2. DEFINIREA PRODUCTIVITĂȚII TOTALE ŞI PARȚIALE ÎN ECONOMIE

Productivitatea este, alături de preț, una din cele mai folosite noțiuni economice. Folosind ca instrument auxiliar (de ponderare) prețul, în măsurarea sa se încearcă înlăturarea includerii mişcărilor nominale ale prețurilor. După trecerea la ratele de schimb fluctuante ale monedelor, măsurarea modificării eficienței resurselor, fixând un punct de referință în timp (spațiu) o mărime a acestora, a devenit o preocupare constantă[1]. Productivitatea îşi propune un obiectiv important care verifică respectarea principiului efortului minim: să stabilească dacă efortul economic, făcut într-un spațiu şi timp anume aferent unui efect, este mai mare în comparație cu altul din alt timp şi/sau spațiu economic. În prezent, în economia empirică, cu ajutorul unui aparat analitic dezvoltat, se fac demersuri spre măsurarea acestui raport (efecte/eforturi) pe fiecare factor care acționează într-un proces economic. Această cerință a fragmentării observării proceselor economice ridică noi probleme datorită acestei secționări, precum şi a schimbărilor calitative constante din aceste procese.

Măsurarea productivității se face prin volume de efecte şi eforturi cu ajutorul prețurilor, care devin astfel principalul instrument al măsurării agregate a evoluției costurilor. Dependența dintre preț şi productivitate este o relație mai complexă decât apare la prima vedere, cel puțin din două motive. În primul rând, între mărimile acestor două noțiuni, atunci când ele se referă la acelaşi produs sau proces economic, există o legătură inversă[2]. Între preț şi productivitate această tendință este cu atât mai greu de surprins cu cât nivelul de agregare este mai ridicat. În al doilea rând, în practică, ea este ascunsă de mişcarea nominală a prețurilor. Prețul, ca expresie inițială a unor eforturi, are în procesele de schimb contemporane evoluții oscilante pe o tendință ascendentă (Dogaru, 2003a, cap. 4), iar modificările productivității trebuie cuantificate separat de aceste evoluții. Aceasta înseamnă că o creştere relativă a productivității aferente unui produs, abstracție făcând de alte influențe, inclusiv de mişcările productivităților şi prețurilor altor produse, determină o reducere relativă de aceeaşi mărime a prețului real al produsului. În aceste condiții, alte modificări ale prețului produsului analizat se presupune că nu mai pot apărea

---

[1] *În această perioadă s-au organizat primele baze de date ale economiei americane despre productivitatea totală. În acelaşi timp în anii 70 s-a perfecționat şi s-au publicat primele studii asupra parității puterii de cumpărare din Proiectul de Comparare Internațională, asigurându-se condițiile de urmărire a competitivității prin avantajul comparativ prin intermediul prețurilor relative.*

[2] *Se are în vedere existența unui nivel de concurență relativ constant, care să nu modifice nivelul profitului.*

atâta timp cât nu se „întoarce” efectul propriu al creşterii productivității prin influența prețurilor celorlalte produse sau servicii, şi de care produsul analizat este dependent în procesele de producție[1].

În prezent, economiştii tind să definească termenul de productivitate ca o mărime dependentă de starea actuală a tehnologiei utilizate în producerea de bunuri într-un sistem economic. Ei interpretează schimbările din producție ca o măsură a reflectării „schimbării tehnologice”, a modificării în frontiera posibilităților acesteia. Măsurarea evoluției tehnologice este necesară deoarece, într-un sens, ea defineşte bogăția şi arată limitele capacității fizice şi mintale ale indivizilor.

Avuția în termeni economici poate fi considerată în această perspectivă ca fiind alcătuită din trei părți:

1. cantitățile de resurse disponibile: resurse naturale, pământ, forță de muncă, capital fizic;
2. elementul organizațional, folosit pentru utilizarea acestor resurse în procesele economico-sociale;
3. rețetele (funcțiile de producție) cunoscute pentru convertirea acestor resurse în producția proiectată şi considerată necesară. Fiecare din aceste părți susține potențial creşterea sau scăderea (deteriorarea) acestei avuții (Griliches, *Productivity: measurement problem*, în PAL vol. III, 1998, p. 1010).

Definirea şi calculul productivității urmăresc să ne indice rezultanta acestor schimbări organizatorice şi tehnologice, cuprinse la ultimele două puncte din enumerarea de mai sus. Nivelul productivității apare ca o reflectare grosieră a acestor schimbări, măsurate prin indicatorii şi indicii de productivitate. Productivitatea nu ne indică ce putem face cu dotările tehnologice, ci reflectă numai modul cum au fost folosite în practică schimbările tehnologice posibile.

Zvi Griliches identifică o listă a potențialelor probleme legate de comensurarea productivității şi care se pot suprapune:

- definirea granițelor unui sector şi a conceptului de „producție” aferent acestuia. Se are în vedere, de exemplu, dacă activitățile ilegale sunt incluse într-un sector sau altul sau dacă pierderile din poluare sunt luate în calcul înainte de producția unei industrii. Stabilirea granițelor unui proces economic este una din problemele analitice importante

[1] *Funcția prețului de optimizare a folosirii resurselor se poate urmări prin aceste schimbări analitice „standard” presupuse prin modificarea productivității. În plus această analiză se face cu „oprirea” timpului, unul din neajunsurile de bază ale analizei aristotelice. De aceea, în continuare este nevoie de studierea proceselor prin „judecăți dialectice, corecte, dar nu exacte” care suspendă ipotezele suspendării mişcării din procesele economice şi a opririi timpului (Georgescu-Roegen, 1971).*

ale efortului analitic al economistului (Georgescu-Roegen, 1971, cap. IX).

- măsurarea producției reale într-o perioadă de timp. Sunt avute aici în vedere cerințele legate de deflația prețului şi cele ale calității schimbate ale produselor existente sau ale apariției unora noi.
- măsurarea intrărilor sau eforturilor în timp. Schimbarea diferită a îndemânării forței de muncă, calitatea modificată a maşinilor şi echipamentelor utilizate, precum şi fluctuația forței de muncă şi a stocului de capital existent reprezintă principalele probleme avute în vedere la acest punct.
- lista elementelor ce urmează a fi incluse în conceptul general de intrare. Analiza cercetării şi dezvoltării şi a cheltuielilor referitoare la infrastructură publică.
- lipsa datelor referitoare la numărul de ore lucrate de oameni sau maşini şi/sau la intrările specifice utilizate de diferite industrii.
- aplicarea unei ponderări juste. Divergența prețurilor de piață de prețurile umbră şi impactul diverselor dezechilibre.
- diferențele dintre formulele folosite; formula indicelui (index number) şi forma necunoscută a frontierei posibilităților producției realizate; conceptele de brut şi net şi alte variante.
- consecințele agregării industriilor şi a altor entități economice individuale eterogene.

Pentru a detalia aceste probleme, Griliches se opreşte la productivitatea factorului total (multifactor), unde lista intrărilor considerate se extinde dincolo de muncă şi include, de asemenea, cuantificări ale serviciilor capitalului şi, în unele cazuri, ale materialelor sau ale altor intrări (materiale, energie şi alte servicii, cu excepția celor enumerate mai înainte). Se poate schița astfel un cadru algebric pentru măsura convențională a schimbării tehnice reziduale (productivitatea factorului total) dintr-un sector, λ care poate fi scris:

$$\lambda = y - sk - (1-s)n$$

unde *y, k*, şi *n* sunt procente ale ratelor de creştere ale producției, ale capitalului şi ale forței de muncă, respectiv *s* este partea de capital în plățile factorului total[1]. Noțiunea de capital corespunde unei agregări a orelor-maşină ale mijloacelor fixe, ponderate prin chiriile (rentals) acestora (Ibidem, p. 1010).

Cea mai importantă problemă în evaluarea efectelor este măsurarea producției reale în prețuri constante la nivel național sau al unei industrii, precum şi a cuantificărilor creşterilor aferente acestei producții. Când măsurările

[1] *Influențele capitalului şi ale forței de muncă sunt calculate în acest caz printr-o medie aritmetică de tip alternativ ale nivelului ratelor de creştere.*

producției sunt derivate din împărțirea (deflatarea) volumului valoric total prin unii indici ai prețului, calitatea acestor evaluări este legată strâns de cea a datelor referitoare la prețurile existente[1]. Din această cauză, este imposibil să fie tratate erorile de măsurare ale nivelului agregat ca independente de cuantificarea cantității şi a prețului.

Prețurile care sunt observate şi înregistrate reprezintă o mică parte din cele folosite în tranzacțiile efective. Deşi acestea sunt considerate a avea o probabilitate, de regulă peste 95%, de a surprinde „realul", media mişcărilor prețurilor reale din industria sau din sectorul analizat ca un întreg nu se suprapune totdeauna şi/sau în totalitate peste tendința prețurilor înregistrate. Vânzarea mărfurilor la termen face, de asemenea, ca prețurile să fie cuantificate în momente diferite față de cele care se referă la tranzacționarea ulterioară a cantităților. Deşi din datele referitoare la prețurile înregistrate pot deriva indicatori corecți pentru ceea ce ele pretind să măsoare (de exemplu, indicele costului vieții), această sarcină poate fi neadecvată pentru deflația producției folosită la cuantificarea productivității, fiind o altă structură a procesului observat. În economia americană indicele deflației se calculează separat de cel al prețurilor de consum, în funcție de scopul urmărit, pe ramuri, sectoare, produse, pentru a se surprinde mai bine efectul schimbărilor tehnologice prin indicatorii de productivitate (Bureau of Census, 2001, cap 14, tabelul 715-9). În România, ca de altfel şi în alte țări din Europa, indicele inflației, folosit pentru a evalua costul vieții, a fost utilizat în ultimul deceniu al secolului trecut şi la calcularea producției reale, pe total sau la anumite sectoare.

Problemele referitoare la măsurarea producției la nivelul național agregat sunt legate de stabilirea granițelor activității economice. Se are aici în vedere, de exemplu, munca fantomă (producția casnică, munca în sistemul economiei naturale etc) ce urmează a fi inclusă în nivelul producției, existența economiei subterane sau mărimea la care trebuie trasată linia dintre activitățile de consum finale şi intermediare. Sunt luate, de asemenea, în considerare partea din cheltuielile de educație şi sănătate, considerate mai degrabă ca bunuri finale decât ca unele intermediare.

Griliches acordă o importanță diferențierii calitative a bunurilor: „'schimbarea calității', în prezent o variantă specială a problemei comparabilității la nivelul cel mai general, se referă la posibilitatea ca produse numite similar să nu fie în realitate identice, fie în timp, fie ca exemplare separate ale aceleiaşi specii. În multe cazuri, sursa [de observare şi de înregistrare a] exemplarelor normale şi similare este complet diferită: datele referitoare la folosirea forței de

---

[1] *A se vedea în acest sens afirmația lui Baumol (2000) privind importanța corelării informațiilor din bazele de date cu rezultatele cercetărilor analitice, precum şi cu folosirea acestora în luarea deciziilor în realitatea empirică. Măsurarea eficienței umane cu ajutorul indicatorilor de productivitate este unul din aspectele importante ale stabilirii direcțiilor de acțiune.*

muncă pot fi colectate din uzine, companii sau familii. Răspunsul la aceeaşi întrebare poate să aibă diferite înțelesuri, în funcție de sursă" (Griliches, 1987, p. 1011). Principiul nedeterminării lui Heisenberg, analizat de Georgescu-Roegen în economie, este evidențiat aici cu claritate.

Noțiunea obişnuită a schimbării calității este legată de faptul că multe bunuri se modifică în timp şi că adesea este imposibil să construim temporal comparări pentru evaluări potrivite, situație amplificată şi de faptul că aceeaşi structură a producției nu este regăsită în timp şi/sau în locuri diferite. La baza acestor diferențieri se află şi procesele de producție complet diferite din punct de vedere calitativ. Aşa se explică de ce două entități economice identice, care fabrică într-o perioadă acelaşi produs, procură factori de producție la prețuri identice, folosesc aceeaşi tehnologie şi capacitate de producție, vând la un preț unic, pot avea în timp rezultate diferite[1].

Conceptual putem să simplificăm problema prin presupunerea că existența calității diferite a unei mărfi se referă doar la un număr mic de caracteristici importante. O soluție este prețul hedonic. Griliches arată că „cerințele referitoare pentru aplicarea acestei concepții [a prețului hedonic] sunt încă stricte şi foarte puțini indici oficiali o încorporează în procedurile de construcție a acestora" (*Ibidem*, p. 1011).

În sectorul eforturilor, măsurarea detaliată a efectelor capitalului este condiționată de lipsa datelor referitoare la mijloacele fixe şi la gradul lor de utilizare. Cuantificarea serviciilor de capital este strâns legată de organizarea bazelor de date cu numărul de ore-maşină lucrate şi de prețurile (de închiriere) pe fiecare utilaj sau cel puțin a unui nivel mediu al acestor prețuri pe tipuri de utilaje similare.

---

[1] *Avem în vedere cazul celor două uzine de asamblare automobile Ford din Anglia şi din Germania din anii '80, în care, după un anumit timp de la începerea funcționării capacității de producție, uzina din Germania producea cu 50% mai multe automobile, folosind 22% mai puțină forță de muncă ("New York Times", 13 octombrie 1981, după (PAL IV, 1998, p. 935). Considerând că salariul forței de muncă din Germania, care este mai intens folosită, este identic cu cel din Anglia, se poate determina diferența de productivitate dintre cele două entități economice. Presupunem că valoarea forței de muncă din Anglia reprezintă 40% din costuri, factorul fix deține 30% din costuri (şi nu mai conține forță de muncă sau influența acesteia este considerată identică la cele două entități). Nivelul celorlalte costuri variabile este de 30%, iar de influența altor elemente facem abstracție. Considerând indicele productivității în Anglia de 100 (bază de referință), productivitatea totală (producție/intrări) este mai mare în Germania față de Anglia de 1,41 ori (= 150/ (31,2 (=40*0,78) + 30 + 30*1,5). Rezultă în cazul acestor două procese de producție, identice inițial din punct de vedere calitativ, dar total diferite ulterior, o diferență semnificativă a nivelurilor de eficiență, datorită gradului diferit în timp de organizare a procesului de producție. Efectele sub formă de volum raportate la volumele de eforturi, comparate în aceeaşi perioadă şi în spații diferite sunt măsurate, de regulă, prin indici, formă care înlocuieşte în prezent aproape în totalitate nivelurile „absolute" ale productivității din bazele de date existente.*

Erorile legate de cuantificarea cererii ne conduc la oscilaţii mari în nivelul de utilizare a capacităţii de producţie existente. Evidenţa unor asemenea fluctuaţii ar fi semnificativă pentru măsurările „eficiente" ale productivităţii, deoarece ea ar sprijini cuantificarea mai exactă a utilizării resurselor existente. Este dificil totuşi să observăm şi să înregistrăm gradul de utilizare la toate mijloacele fixe. Multe din măsurările actuale ale productivităţii sunt bazate pe devierea producţiei de la trendul sau nivelurile extreme realizate, ele fiind calculate ca tendinţă, iar nu ca informaţii independente – o înregistrare a datelor real empirice – în condiţiile arătate mai sus.

Relaţia liniar proporţională sau de altă formă, dintre eforturile depuse într-un proces economic şi efectele acestora, cuprinsă în indicatorii de productivitate, este problema de bază a utilităţii acestora: „funcţiile de producţie (sau cost), bazate pe cercetări referitoare la măsurarea schimbărilor tehnice ridică multe probleme dificile legate de proprietăţile lor, dar ele sunt numai drumuri de testare a noţiunilor noastre referitoare la direcţia justă a cuantificărilor anumitor intrări şi contribuţia lor la creşterea producţiei totale" (*Ibidem*, p. 1012).

Este greu de a izola un factor sau a măsura importanţa acestuia în comparaţie cu altul şi, fără a lua în considerare diferenţierile calitative, contribuţia lor diferită în spaţiu, printre ţări, industrii, sectoare, dar şi în timp. În deceniile trecute, problemele importante apărute în definirea productivităţii se refereau la măsurarea producţiei şi a intrărilor reale prin estimarea corectă a preţurilor şi la ajustările cerute de schimbarea calităţii. *Griliches arată că, observate pe perioade de timp mai lungi, calitatea crescândă a forţei de muncă şi descoperirea (şi folosirea fără măsură a) unor noi resurse au fost probabil sursa majoră a măsurărilor defectuoase ale indicatorilor de productivitate sau cel puţin de interpretare greşită.*

Am urmărit mai sus unele probleme generale legate de productivitate care s-au ridicat în ultimele decenii, şi din care o parte se menţin în continuare în gândirea şi practica contemporană. Stadiul lor de rezolvare poate fi evaluat prin sistemul de indicatori ai productivităţii folosit în economia americană, diferit semnificativ deocamdată de cel utilizat în Uniune. Problemele practice legate de calcularea indicatorilor de productivitate referitoare la constituirea şi menţinerea bazelor de date, care necesită continuu detalierea eforturilor şi efectelor, se menţin permanent în măsurările din economia empirică. Concomitent apar alte probleme noi în încercarea de a surprinde mai detaliat relaţia dintre efort şi efect din procesele economice.

Prezentarea cerinţelor generale legate de cuantificarea şi evidenţa productivităţii susţine necesitatea definirii sale ca noţiune generală, precum şi cunoaşterea unor forme ale acesteia. Productivitatea urmăreşte în principal separarea eficienţei factorilor de producţie ţi este uneori definită ca „producţia pe unitatea de intrări realizate. Măririle de productivitate apar din creşterea eficienţei în utilizarea capitalului şi a forţei de muncă, dacă se iau în considerare

numai cei doi factori. Este esențial ca măsurarea productivității să se facă în termenii producției reale, este important de asemenea, de încercat a separa productivitatea capitalului de cea a muncii. În accepțiunea curentă, termenul se referă de regulă doar la productivitatea muncii" (Addison , 1999, p. 317-8). În altă lucrare, productivitatea este „o măsură a ritmului în care producția fluctuează prin folosirea unei cantități date de factori de producție" (Bannock, 1981, p. 360-1). Bannock subliniază în continuare importanța cuantificării productivității factorilor în diferite țări şi industrii, pentru a putea analiza eficiența schimburilor internaționale. Griliches defineşte productivitatea ca "un raport dintre unele măsu(ră)ri ale producției şi un indicator al intrărilor folosite. Calitatea unor asemenea cuantificări depinde de măsurarea componentelor sale şi de formula particulară de evaluare a ponderilor asociate la agregarea diverselor componente într-un indice al intrării sau al ieşirii" (Griliches, *Productivity: measurement problem*, în PAL vol. III, 1998, p. 1010).

Multitudinea de cerințe pune în evidență faptul că productivitatea urmăreşte efortul în comparație cu efectul şi încearcă să separe efectele datorate fiecărui efort pentru a măsura distinct eficiența acestora şi a putea susține înlocuirea factorilor de producție mai puțin productivi. În acest sens se poate defini *productivitatea aferentă unui produs sau proces economic (simplu sau la nivel agregat),* ca *un raport dintre un efect real şi efortul real corespunzător care a contribuit exclusiv şi în totalitate la realizarea acestui efect.*

Dintr-o perspectivă generală productivitatea poate fi analizată pe trei palieri:

- la nivel de indivizi, prin compararea în timp a salariului real care se presupune că măsoară partea de efort în relație cu rezultatele muncii umane, reflectate în cantitatea de produse la care are acces prin veniturile primite;
- la nivel de entități economice. Deoarece acestea sunt create de indivizi, ei sunt în final beneficiarii efectelor principale (profit şi capital). Creşterea mărimii entității economice, în opoziție cu piața concurențială, determină de regulă un spor de efecte relative unitare datorită concentrării eforturilor. Făcând abstracție de oscilațiile prețului, datorate raportului oscilant dintre cerere şi ofertă, efectul de productivitate la nivel de entitate economică se măsoară uneori prin nivelul profitului, fiind în fapt avantajul comparativ sub forma câştigurilor din comerț;
- la nivel de națiune. În acest caz productivitatea națională poate surprinde şi creşterea eficienței în schimburile internaționale. Potrivit lui Paul Krugman la acest nivel se justifică calcularea productivității (Atkinson, 2001).

Se pare că în ultimele secole efectele de care indivizii au beneficiat au crescut mai repede decât eforturile depuse de aceştia. După unele calcule ale

lui Jean Fourastié, în ultimele două secole venitul real al unui francez a crescut de zece ori față de anul 1789, iar forța de muncă din Franța depune acum eforturi de două ori mai mici față de acum două secole (Fourastié, în Didier, 1992, p. 150). În ultimele decenii, mărimea acestor schimbări pare să se fi atenuat. În SUA, în perioada 1980-99 câştigurile medii orare reale ale unui salariat au crescut de la 7,78 dolari US la 7,86 dolari US (dolari US 1982), cu alte cuvinte „productivitatea" calculată din unghiul de vedere al individului nu a crescut (Bureau of Census, 2001, tabelul 692). Creşterea nominală a prețurilor, în comparație cu salariile, poate fi compensată parțial prin ajutoare sociale după stabilirea de către guvern a nivelului minim de existență. Organizarea în sindicate a forței de muncă are ca rol principal tocmai această menținere a nivelului real al veniturilor.

Într-o economie națională, direcțiile pentru dezvoltarea sau desființarea unor industrii, ramuri, sectoare sau produse, fundamentate simultan pe principii concurențiale şi de cooperare au la bază în lipsa unei autoreglări în timp util acțiunea în baza unor norme juridico-economice ale statului. Aceste direcții sunt fundamentate prin identificarea influențelor favorabile ale factorilor de producție pe niveluri cât mai detaliate conform informațiilor referitoare la modificarea în timp şi/sau în spațiu a mărimii indicatorilor de productivitate[1].

---

[1] *Efectuarea de studii comparative în urma cărora se pot stabili priorități la nivel național ale dezvoltării cu precădere ale unor sectoare mai productive ar permite sprijinirea dezvoltării economice pe principiul imitației. În economiile care au o deschidere redusă către schimburile internaționale această direcție nu este folosită uneori deoarece nu este suficient argumentată de economişti prin explicarea efectelor benefice ale unor direcții explorate deja de alte state în fața factorilor de decizie naționali. În sfera economică dezvoltarea trebuie să aibă la bază, cel puțin până la asigurarea unui nivel mai ridicat al său, fenomenul « imitației », care reprezintă, de fapt, recunoaşterea şi folosirea experienței altor state dezvoltate. Republica Coreea este țara dezvoltată care a folosit probabil cel mai bine în ultimele decenii avantajele acestui fenomen. Lipsa de atragere şi de folosire a tehnologiilor performante din alte state dezvoltate, poate conduce, din punct de vedere economic, la o stagnare sau o involuție relativă față de aceste țări, deşi orice creştere absolută, oricât de mică, poate fi acceptată ca o îmbunătățire a situației precedente (optim Pareto în sens slab). Studiul avantajului comparativ la nivel de entitate economică (prin profit) şi de națiune prin productivitate – prin volume de produse în cadrul schimburilor internaționale se impune a fi efectuat însă relaționat (Dogaru, 2006,* Schema generalizată Manoilescu privind schimbul internațional de bunuri – o prezentare generală, *în curs de publicare). În domeniul cunoaşterii, efortul uman folosit prin procese de imitație este răsplătit prin efecte multiplicatoare. Este cunoscut exemplul Japoniei care a adunat şi apoi a clasificat ideile într-o bază națională după 1950, urmat de folosirea acestora la scară națională (Murgescu, 1985).*

Productivitatea totală şi productivitatea parţială

În unele lucrări sunt definite diverse forme ale productivităţii: productivitatea globală şi parţială, productivitatea medie şi marginală, productivitatea factorilor (capitalului, muncii, pământului). Productivitatea globală este definită uneori ca „eficienţa agregată a utilizării tuturor factorilor de producţie, de regulă, la nivel de unitate economică" (Dobrotă, 1999, p. 370). Faţă de formele productivităţii parţiale şi marginale, care presupun şi alte restricţii de calcul şi interpretare, productivitatea globală urmăreşte eficienţa în timp şi spaţiu a unui produs sau proces economic nesecţionat, în sensul arătat de Georgescu-Roegen, prin urmare considerat în totalitatea sa. De aceea, problema proporţionalităţii dintre intensitatea eforturilor depuse de fiecare din factorii de producţie şi efectele fiecăruia dintre aceştia, ce coexistă şi sunt observaţi aici împreună, ca un întreg, nu se ridică la definirea acestui indicator.

Productivitatea parţială este determinată ca un „raport între rezultatul obţinut şi fiecare factor de producţie utilizat" (*Ibidem*, p. 368-71). Scopul definirii şi comensurării productivităţii, neprecizat de regulă, este de a identifica modificarea relativă bazată pe o relaţie de cauzalitate, în timp şi în spaţiu, între eforturi şi efecte. Acesta înseamnă a reduce relativ efortul pe aceeaşi unitate de efect sau, din contră, a mări efectul pe aceeaşi unitate de efort. În situaţia precedentă s-a avut în vedere efortul şi efectul total. În măsurarea productivităţii parţiale s-ar putea observa relaţia dintre efortul unui factor, în contextul acţiunii mai multor factori, şi efectul strict, cauzat de acesta. Orice împărţire a efectelor totale la un efort parţial (al unui factor) – procedeu reluat pentru fiecare din factorii de producţie (eforturile parţiale) până la epuizarea efortului total – nu asigură un plus de cunoaştere decât în măsura formulării unor ipoteze stricte. *Împărţirea volumului producţiei unei entităţi economice la fiecare din volumele de eforturi ale factorilor care au contribuit la această producţie, fără a şti cu cât a contribuit fiecare factor la acest volum de efect, şi a compara în continuare aceste rezultate cu altele din spaţii economice diferite, nu sprijină luarea unor decizii (mai eficiente) în practică şi, prin urmare, nici cunoaşterea în general*. Încercarea de a compara astfel de mărimi parţiale în timp accentuează această nedeterminare, iar cunoaşterea economică nu adaugă nimic la nivelul existent de informaţii[1]. Prin urmare, definirea de mai înainte a productivităţii parţiale se cuvine a fi înţeleasă numai ţinând cont de observaţiile menţionate.

---

[1] *Această situaţie, detaliată la subcapitolul 4, se regăseşte în analizele generale. Ea are la bază restricţii construite conform altor ipoteze şi este specifică ştiinţelor exacte, cu un grad ridicat de formalizare (matematica, de exemplu). În ştiinţa economică, aşa cum se va constata în continuare, procesele se cer a fi observate în mod diferit. Observaţiile este necesar să aibă de la început un scop declarat, iar judecăţile dialectice, deşi nu au siguranţa celor analitice, pot fi corecte şi într-o oarecare măsură exacte potrivit afirmaţiei lui Georgescu-Roegen.*

Noțiunea de productivitate parțială este definită uneori prin compararea până la suprapunere cu alte forme de productivitate. În *Dicționarul de economie,* sfera noțiunii de productivitate parțială este suprapusă peste cea a productivității aparente (*Ibidem*, p. 370). Conform unei definiri a productivității aparente se arată că „deoarece nimic nu indică exact originea valorii adăugate – ea [productivitatea aparentă n.n.] poate spori datorită noilor maşini şi instalații, încorporări în produse a inovațiilor, unui mai bun management al activității economice" (*Ibidem*, p. 369). Făcând abstracție de „nedeterminarea" valorii nominale adăugate, menționată de autor, indiferent de maniera în care se defineşte productivitatea, inclusiv de această formă, scopul productivității este de a stabili, în ultimă instanță, modificarea de volum a efectului raportată la un volum dat al efortului. Volumele valorice-nominale ne menține în lumea mărimilor exprimate prin monedă şi tinde să anuleze acest demers de separare a evoluției formei valorice față de cea cantitativă din procesele economice.

Folosirea la calculul productivității a unor mărimi valorice (prețul), necesare ca instrumente pentru agregare, nu trebuie suprapusă ca în situația de mai sus cu obiectul analizei, comparațiile prin productivitate fiind realizate prin raportul dintre volumele efectelor şi cele ale eforturilor. Prin urmare, o modificare a valorii adăugate la un produs, comparată – fie în timp cu noul nivel al acesteia, fie în spațiu, cu nivelul aferent altui produs – nu surprinde în mod necesar o creştere a productivității, deoarece nu ştim dacă a fost însoțită şi de o modificare corespunzătoare a raportului dintre volumele efectului şi cele ale efortului. *Productivitatea, în forma ei de bază (strictă), iese de sub incidența formei valorice şi, mai mult, ea încearcă să măsoare sub diverse mărimi ale sale contribuția fiecărui factor la efectul total.*

Alți autori definesc indicatorul productivității aparente ca exprimând o 'tendință' ce elimină influențele din afara procesului de producție. Paul Dubois sugerează calcularea acestui indicator prin eliminarea influențelor conjuncturale, determinate în principal de „faptul că gradul de utilizare al factorilor de producție depinde de intensitatea cererii" (Dubois, în *Encyclopedie economique*, 1990, p. 829). Potrivit acestei definiri generale, productivitatea aparentă a factorilor din industria prelucrătoare din SUA, în perioada 1980-1998, se pare că nu a oscilat semnificativ, deoarece gradul de folosire a capacităților de producție s-a menținut în jurul procentului de 80% (Bureau of Census, 2001, cap. 26, tabelul 1239)[1].

[1] *Pe de altă parte, indicele volumului capacităților de producție a crescut în această perioadă în SUA cu 87%, ceea ce indică o mărire a volumului cererii. Deoarece indicatorul productivității aparente nu este determinat de Dubois printr-o formulă de calcul, nu putem face în continuare estimări asupra sa.*

Productivitatea medie şi productivitatea marginală

Productivitatea medie este „eficiența, rodnicia cu care este folosită o unitate dintr-un factor de producție, respectiv o unitate din factorii de producție implicați" (Dobrotă, 1999, p. 371). Se va urmări raționamentul autorului în continuare. Productivitatea medie se calculează „prin raportarea producției obținute (exprimată în toate genurile de unități de măsură) la volumul factorilor de producție utilizați, respectiv la cantitatea dintr-un factor de producție utilizat". Productivitatea medie este definită fie ca „productivitate globală", prin împărțirea efectului total la volumul factorilor, fie prin cea „parțială", prin raportarea aceluiaşi efect la cantitatea dintr-un factor. Rămâne de rezolvat în continuare problema separării volumului de efect total aferent fiecărui efort parțial.

Productivitatea marginală (a unui factor de producție f_{pi}) este determinată de „sporul de rezultate care se obțin[e] prin utilizarea unei unități suplimentare din factorul i, ceilalți factori rămânând constanți" (*Ibidem*, p. 371). Este necesar a lămuri în continuare două aspecte considerate importante în legătură cu noțiunea de productivitate marginală. În economie, calcularea efectului aferent unității suplimentare de efort se poate face teoretic la fiecare nivel de producție al capacității, fără a separa sporul pentru ultima unitate intrată în procesul de producție. Se are în vedere faptul că *producția la orice nivel al capacității este consecința tuturor factorilor de producție, iar modificarea unui factor sau unei părți din acesta ridică problema valabilității ipotezei substituirii complete a factorilor* (Georgescu-Roegen, 1971). Rezultă că o cuantificare a productivității marginale, ridică în primul rând cel puțin o problemă în practică, deoarece sporul este corespunzător unei unități de factor „medii", neidentificate şi neidentificabile la acest nivel al observațiilor din mulțimea unităților unui factor[1]. De altfel, încercarea de a folosi mărimile calculate ale productivității marginale la luarea unor decizii privind identificarea unității celei mai puțin productive, pentru stimularea eficienței sau excluderea acesteia din procesul economic, are o cale mai lungă, dependentă şi de alte aspecte pe care analiza economică nu le poate surprinde decât parțial, cu ajutorul acestui tip de mărime.

A doua problemă se referă la faptul dacă la sporul de producție marginal realizat contribuie numai factorul de producție observat prin unitatea suplimentară luată în considerare. Acest efort al factorului este însă numai o parte din cel total depus în care este inclus şi cel aferent sporului de efort cu o unitate, deoarece toți factorii de producție, inclusiv această unitate, participă şi deci contribuie la efectul total. Fără existența şi a celorlalte unități aferente factorului analizat, dar şi a tuturor celorlalte unități din ceilalți factori, unitatea individuală

---

[1] *Calculul se poate face prin analiza modificărilor în mod discret sau prin derivare, prin aproximarea evoluției volumului factorilor şi al producției cu ajutorul unei funcții. La o analiză generală unitatea de factor suplimentară aici este o unitate „medie", care nu trebuie confundată cu o unitate „fizică", existentă în realul empiric.*

urmărită în analiză nu ar produce nici un efect semnificativ[1]. Procedura de calcul a mărimilor parțiale ale productivității multifactor (aferente fiecărui factor) oferă unele soluții de început în termeni cantitativi pentru aceste „necorelări" dintre realitatea empirică şi unele direcții de analiză în ştiința economică (BLS of DOL, 1997, cap. 11; subcap. 3 in prezentul studiu).

Rezultă că în studiul prin judecăți dialectice al proceselor economice – în urma clasificărilor dihotomice ale productivității, în formele sale totală şi parțială, ce pot fi apoi împărțite fiecare în variantele de medie şi marginală – este necesar a se urmări identificarea acțiunilor economice cele mai eficiente ale fiecărui factor (element) de producție prin observarea realității schimbate datorită modificărilor tehnologice şi organizatorice. Productivitatea medie cuprinde influența tuturor factorilor şi, prin aceasta, ea surprinde tendința procesului economic fără a-l secționa. Superioritatea productivității medii față de cea marginală constă, deci, în a observa procesul economic în totalitate, precum şi în eliminarea dezavantajului secționării unui proces economic unitar. Dezavantajul folosirii acesteia rezultă din faptul că media de calcul nu observă punctual modificările şi ascunde detalierea acestor schimbări care, în fapt sprijină deciziile în realitatea empirică.

Instrumentele analitice folosite în economie nu sunt deocamdată complet adecvate aspectelor calitative care domină procesele economice, deoarece „productivitatea marginală" este deopotrivă efectul mediu *marginal* al tuturor unităților din factorul marginal analizat, iar nu al unei unități anume. În aceste condiții, utilitatea calculului marginal poate fi pusă în discuție. Situația în care nivelul efectului unuia din factori egalează efortul de procurare al acestuia, făcut de către entitatea economică, are importanță pentru înlocuirea unității cel mai puțin productive şi care aparține factorului. *Calculul productivității marginale nu este însă suficient pentru a lua o decizie de înlocuire a celei mai puțin performante unități reale, al cărei nivel de eficiență poate să fie mai scăzut decât rezultatul (mediu marginal) calculat şi atunci ea trebuia înlocuită mai demult, sau, dimpotrivă, mai ridicat şi atunci acesta nu trebuie înlocuită*. După efectuarea calculului, făcând abstracție de neajunsurile semnalate mai sus, apare, aşa cum s-a arătat, o problemă practică, de identificare a unității celei mai puțin productive. Identificarea acestei unități, a unei părți din Întreg este însă adevărata problemă care nu-şi poate găsi rezolvarea la nivel analitic în

[1] *Presupunerea constanței volumului la ceilalți factori, este confundată aici cu lipsa acțiunii (eforturilor) acestora, deci cu nerecunoaşterea efectelor produse de ei. Modul de analiză a legii randamentelor descrescânde nu asigură, prin urmare, această partajare a efectelor separat pentru fiecare din eforturile parțiale potrivit unei legi de evoluție. Cea proporțională este cea mai simplă, fiind, de regulă, presupusă în lipsa definirii unei alte legi de evoluție a relației dintre eforturi şi efecte. Observarea mai detaliată se va efectua în subcapitolul 4. Calculul productivității muncii se află într-o situație similară opusă, deoarece se consideră efectul datorat numai acțiunii factorului forță de muncă.*

ştiința economică. Numai prin judecăți dialectice, *corecte, dar nu exacte* (Georgescu-Roegen) este posibil de identificat o asemenea unitate. Analiza dialectică a schimbării calitative a proceselor încearcă să completeze pierderea de informație prin cuantificarea medie şi marginală, deoarece studiul analitic, în propria tendință de a surprinde repetitivul, „opreşte" mişcarea obiectelor şi a proceselor-eveniment. De aceea, pentru a folosi rezultatele cercetărilor analitice în luarea de decizii, acestea trebuie reintegrate prin observarea mişcării dialectice din realitatea empirică, pentru a contribui astfel la respectarea principiului economicității din ştiință.

3. INDICATORI DE PRODUCTIVITATE ÎN ECONOMIA CONTEMPORANĂ

În efortul de cuantificare a productivității totale mişcarea nominală a preţurilor întreţine o pendulare între demersul analitic de măsurare a eficienţei sub forma acestei mărimi şi observarea realităţii economice empirice mult mai complexe în care se stabilesc preţurile. În studiul productivităţii această problemă este mai evidentă, deoarece mărimea cuantifică eficienţa empirică, fiind dublată în plan analitic de economicitatea din ştiinţa economică. Încercările de măsurare a volumelor de efecte şi eforturi, exprimate de regulă la nivel agregat prin niveluri valoric-volumetrice, sunt limitate de soluţiile analitice existente. Permanenta schimbare a calităţii produselor, apariţia de produse noi contribuie, aşa cum s-a amintit mai înainte, nu are o rezolvare în sens strict la nivel anlitic. Diferenţele de abordare în literatura americană şi în cea europeană în studiul productivităţii au ca punct de plecare aceste aspecte, ele fiind întreţinute prin tratarea sumară în lucrările de specialitate din Europa a relaţiei de concordanţă dintre eforturile (parţiale şi totale) făcute şi efectele aferente generate.

Metodologia de calcul a productivităţii, relativ diferită de la ţară la ţară, foloseşte mărimi diverse pentru evaluarea eficienţei, cu excepţia celor ai productivităţii muncii folosiţi în toate ţările. Este un fapt cunoscut că indicatorii productivităţii muncii, care distorsionează prin sfera de cuprindere diferită a efectelor de cea a eforturilor dintr-un proces economic, pot induce ideea că numai forţa de muncă contribuie în întregime la rezultatul final. În perioada 1960-1998, numărul total al orelor lucrate a scăzut în Marea Britanie cu 52%, în Germania de Vest cu 45%, iar în Belgia cu 46% ("Monthly Labor Review", august 2000, p. 93-101). În acest timp, producţia totală a crescut cu 62% în Marea Britanie şi cu 142% şi 264% în Germania, respectiv Belgia, influenţe care se pot datora şi altor factori de producţie, aşa cum se observă în metodologia de calcul a indicatorilor productivităţii multifactor. Prin urmare, mărirea în acest caz a indicatorului productivităţii muncii (producţia/oră) cu 236% în Marea Britanie, cu 335% în Germania şi 581% în Belgia nu măsoară numai contribuţia forţei de muncă.

Creşterile reale ale producţiei orare nu pot fi atribuite decât parţial efortului forţei de muncă, astfel că influenţa totală ar trebui să fie repartizată la toţi factorii care au contribuit la creşterea volumului producţiei sau a celui al produsului intern brut. Această mărime ridică aceleaşi probleme şi atunci când se calculează ca raport între producţie şi numărul de persoane angajate astfel că, fără a fi privit în corelaţie cu alţi indicatori ai productivităţii integrale (totale), eforturile de comensurare făcute nu au un impact pozitiv asupra cunoaşterii eficienţei economice.

Pentru a studia evoluția în dinamică a eficienței, în ultima jumătate de secol pe plan internațional, s-a creat un sistem integrat de indicatori ai productivității, folosit cu precădere pentru evaluarea eficienței (randamentelor) economice din statele dezvoltate. În economiile statelor din Europa Centrală şi de Est, inclusiv a celor care au aderat recent la Uniunea Europeană, va trebui să fie asimilată cu prioritate experiența acumulată în domeniul măsurării productivității, pentru a putea studia fenomenul de reducere a decalajelor existente la eficiență. În caz contrar, unele costuri negative ale aderării nu pot fi măsurate în economia națională, din perspectiva competitivității cuantificate prin productivitatea totală.

Un sistem integrat de indicatori ar asigura o cuantificare mai completă a sistemului economic național prin luarea în considerare a multitudinii de legături între sectoare şi ramuri. Cel mai complet sistem de indicatori ai productivității din economia contemporană, pe care îl vom prezenta în continuare, s-a dezvoltat în SUA (Bureau of Labor Statistics, 1997, cap. 10 şi 11). În Europa, în bazele de date statistice se folosesc indicatorii productivității muncii, iar relativ recent, în literatura economică au început să fie studiați, la nivel de cercetare, indicatorii productivității totale (multifactor) (www.euklems.net) sau în plan analitic (*Encyclopedie ec*, 1990, cap 23)[1].

În industria prelucrătoare americană, datorită interdependențelor importante dintre această ramură şi majoritatea sectoarelor economiei, s-a dezvoltat un subsistem mai detaliat de indicatori ai productivității total, simultan cu crearea de baze de date corespunzătoare. În această ramură se analizează evoluția productivității datorate influenței capitalului, detaliat pe elemente (servicii ale capitalului, energie, materiale şi alte servicii), la care se alătură cea a influenței forței de muncă. Se pot calcula astfel efectele parțiale datorate fiecărui factor, raportate la efortul parțial aferent. De asemenea, s-a trecut la calculul unor mărimi relative de productivitate, cu un conținut puțin schimbat şi în unele domenii sociale: sănătate, învățământ, instituții guvernamentale etc.

În statistica oficială din SUA indicatorii productivității pot fi divizați în două părți: **indicatori ai productivității muncii; indicatori ai productivității totale şi parțiale** (alții decât cei ai productivității muncii).

A. Indicatori ai productivității muncii

Productivitatea muncii (producția pe oră)

---

[1] *Preocupări legate de studiul productivității în SUA, în observarea eficienței muncii, datează de aproape două secole, iar primele studii sistematice asupra eficienței simultane a muncii şi maşinilor au fost elaborate în această țară la sfârşitul secolului al XIX-lea. Indicatorul productivității totale a fost calculat în economia SUA pentru ultima jumătate a secolului trecut. În Uniunea Europeană începând cu Framework Programme Sixth (FP6) s-a stabilit ca obiectiv de cercetare posibilitatea introducerii indicatorului productivității totale.*

Productivitatea muncii (producția pe oră) se calculează ca raport dintre nivelul producției (output), Q, şi numărul de ore de muncă, O.

$$P = \frac{Q}{O} \tag{1}$$

Costurile cu forța de muncă (compensația muncii orare)

Calcularea costurilor compensației muncii orare (hourly compensation costs), CCO, se face în paralel cu producția orară, prin raportarea costurilor (totale ale) compensării muncii, CCM, la numărul de ore, O.

$$CCO = \frac{CCM}{O} \tag{2}$$

Costurile compensației muncii, CCM, includ salarii (wages and salaries), sporuri de conducere, venituri de natura comisioanelor, alte sporuri (tips), în general plăți de orice fel de natura veniturilor. La aceste venituri, considerate plăți directe, se adaugă plăți suplimentare de natura gratificațiilor pentru vacanțe şi sărbători (Paşte, Crăciun etc), alte concedii plătite, contribuția angajatului la fondul de asigurare socială, pentru fondul de sănătate şi pensii private, plăți pentru accidente. Nivelul costurilor compensației muncii orare reprezintă ponderea muncii prezente în totalul producției sau produsului intern brut (de sector).

Costurile muncii unitare

Costurile muncii unitare (unit labor costs), CMU, sunt calculate ca raport între costurile compensării muncii, CCM, şi nivelul producției.

$$CMU = \frac{CCM}{Q} = \frac{P}{CCO} \tag{3}$$

Această relație surprinde legătura dintre costurile muncii unitare, a compensației muncii orare şi productivitatea muncii orare.

Costurile compensației muncii orare reale

Indicatorul costurile compensației muncii orare reale CCOR, este calculat prin corectarea CCO nominale cu indicele inflației, de regulă indicele prețurilor de consum (IPC).

$$CCOR = \frac{CCO}{IPC} \tag{4}$$

Alți indicatori derivați

Plățile nonmuncii unitare, PNMU se calculează similar, prin raportarea plăților non-muncii, PNM la producție, Q.

$$PNMU = \frac{PNM}{Q} \tag{5}$$

PNM cuprinde toate componentele PIB-ului unui sector, din care se exclud CCM: amortizarea, renta, dobânda, taxele indirecte pe afaceri (indirect business taxes), profiturile ca şi venitul de natura acestora (profit-type income).

$$CMU + PNMU = 1 \tag{6}$$

Costul nonmuncii unitare, CNMU este similar cu indicatorul PNMU, deoarece de la numărător din PNMU se exclud profitul şi veniturile de natura acestuia.

$$CNMU = \frac{PNMU - PR}{Q} \tag{7}$$

Indicatorul plățile nonmuncii unitare se urmăreşte în economia SUA în sectorul comercial – care exclude activitățile publice, în industria prelucrătoare şi în activitatea corporațiilor nonfinanciare. În perioada 1960-1999, indicele acestui indicator (1992=100) a crescut în sectorul comercial de la 25,2 la 115,1, în industria prelucrătoare de la 26,8 la 104,6 (1998), iar în activitatea corporațiilor nonfinanciare de la 30,2 la 113,1. Indicatorul costurile nonmuncii unitare se urmăreşte, de regulă, în activitatea corporațiilor nonfinanciare, iar indicele lui a crescut în aceeaşi perioadă de la 23,3 la 101,7 (“Monthly Labor Reviev”, august 2000, p. 93-101).

În România, după anul 1990, se calculează şi se publică un singur indicator al productivității muncii, sub formă de indice în dinamică, producția industrială raportată la numărul de salariați, la nivelul sectoarelor din industria prelucrătoare, extractivă şi în sectoarele de energie electrică, termică, de apă şi gaze. În conformitate cu cerințele de aderare la Uniunea Europeană, în perioada următoare este necesar a fi asimilați şi ceilalți patru indicatori principali menționați mai sus, din care în prezent este folosit numai indicatorul costurilor cu forța de muncă, calculat lunar. Apare necesar ca aceşti indicatori să fie cuantificați pentru fiecare din ramurile şi sectoarele economiei naționale, pentru

a se asigura posibilitatea de comparare şi a se determina mărimea unui indicator total pe întreaga economie națională. În acest caz, diversele mărimi ale acestor indicatori pot fi analizate într-un subsistem unitar al indicatorilor productivității muncii.

În țările din Uniunea Europeană, în componența industriei prelucrătoare (manufacturing) apar unele diferențe. În Franța şi Italia în această industrie se includ, alături de toate sectoarele industriei prelucrătoare şi sectorul minier, mai puțin sectorul energetic. În țările dezvoltate, indicatorii productivității muncii se calculează, potrivit Clasificării Industriale Standard, detaliat pe ramuri şi sectoare pe 4-8 niveluri, fiind posibile însumări la diverse niveluri intermediare şi ale economiei naționale, asigurându-se o interpretare unitară a datelor.

Referitor la costurile compensației muncii orare şi costurile muncii unitare la nivel internațional, toate datele sunt preluate din contabilitățile naționale. Belgia este singura țară care a dezvoltat separat o statistică a folosirii forței de muncă, a orelor lucrate, precum şi a orelor compensate. Trecerea de la orele lucrate la orele plătite se face prin coeficient în baza unor sondaje statistice. Raportul dintre orele lucrate şi orele plătite era în economia SUA, la nivelul anului 1998, între 0,911-0,939 (Internet: http://stats.bls.gov). Referitor la numărul personalului angajat, unele țări ca Italia, Germania şi Olanda urmează recomandările făcute înainte de anul 1982 de către Organizația Internațională a Muncii (ILO) şi exclud muncitorii care lucrează mai puțin de 15 ore pe lună, în timp ce în Franța şi Regatul Unit aceşti muncitori se includ în numărul personalului angajat. De asemenea, în Uniunea Europeană, sunt considerate persoane angajate active şi populația care pe o perioadă de 30 zile caută efectiv loc de muncă prin contact cu oficiile de plasare a forței de muncă, solicită ajutor de şomaj etc. Ele reprezintă, la nivelul Uniunii Europene, aproximativ 5% din numărul total de şomeri. Această modificare este necesar a fi luată în considerare pentru calculul acestor indicatori de productivitate şi în România, în vederea alinierii la conținutul indicatorilor promovați de EUROSTAT.

În Uniunea Europeană, alături de primii patru indicatori de productivitate a muncii se foloseşte şi indicatorul de productivitate, numit **intensitatea energetică a economiei**. Indicatorul măsoară intensitatea pe baza consumului energetic, datele fiind culese din 32 de puncte dintr-o economie națională şi este urmărit şi de către Agenția Internațională de Energie.

B. Indicatorii productivității totale şi parțiale

Producția pe unitatea de capital, P_{rK}

Indicatorul se calculează prin raportarea valorii producției (produsul intern brut, PIB), V, la capital (intrările totale de capital), K. Este un indicator esențial, care permite analiza eficienței folosirii capitalului de către entitățile

economice. Indicatorul asigură ierarhizarea ramurilor dintr-o economie după eficiență, astfel că, la nivel național, se pot lua de către guvern măsuri economice pentru promovarea ramurilor eficiente, cum sunt sprijinirea unor ramuri ineficiente, dar necesare, precum şi pentru descurajarea dezvoltării unor ramuri ineficiente şi fără perspectivă. În comerțul exterior poate fi folosit pentru ierarhizarea ramurilor (produselor) eficiente la export precum şi pentru identificarea priorității unor importuri de produse, care să se substituie unor eventuale producții interne (Dogaru, 2000).

$$P_{rK} = \frac{V}{K} \tag{8}$$

În economia SUA indicatorul se foloseşte ca raport între producție şi intrările de mijloace fixe, fiind calculat sub formă de indici.

Productivitatea multifactor

Indicatorul se calculează utilizând un indice de tip Tornqvist:

Proprietățile de bază sunt:

- este calculat ca o medie aritmetică ponderată a ratelor de creştere ale componentelor;
- ponderea poate să difere pentru fiecare perioadă;
- ponderile componentelor sunt calculate ca medii ale părților (ponderilor) relative ale fiecărei componente în doi ani consecutivi (două perioade).

Astfel rata de creştere a indicelui productivității multifactor (I), pentru diverse sectoare este proporțională cu schimbările în timp (triunghiul Δ se referă la schimbările discrete în timp), astfel:

$$\%\Delta I = \exp(\Delta \ln I) = \exp\{1/2 * [s_k(t) + s_k(t-1)]\ \Delta \ln K + 1/2 * [s_l(t) + s_l(t-1)]\ \Delta \ln L\} \tag{9}$$

unde:

$s_l(t)$ = costurile muncii (t)/ costurile totale(t);

$s_k(t)$= costurile capitalului (t)/ costurile totale(t);

(t) = perioada de timp.

Pentru capital, K, şi forța de muncă, L acest indicator se calculează similar. Fiecare creştere este o medie aritmetică ponderată a ratelor de creştere ale tipurilor de capital detaliate, k_i, respectiv ale muncii, l_i.

La nivelul productivității capitalului, calculul se face după formula 10.

$$\%\Delta K = \exp(\Delta \ln K) = \exp\{\Sigma 1/2 * [s_{ki}(t) + s_{ki}(t-1)]\ \Delta \ln k_i\} \tag{10}$$

unde:

$s_{ki}(t) = c_{ki}(t) * k_i(t)$ sunt costurile capitalului total,

$c_{ki}(t)$ este preţul actualizat (rental price) pentru bunul de capital, k_i.

Pentru îmbunătăţirea sistemului de calcul al productivităţii, prin introducerea productivităţii multifactor, pentru actualizarea bunurilor de capital folosind un deflator general sau chiar indicele preţurilor de consum (mijloace fixe în principal), în ţările aflate în tranziţie pot fi folosite valorile neactualizate. Modul în care s-a calculat în ultimul deceniu în România amortizarea şi s-a reevaluat valoarea mijloacelor fixe, poate induce în contabilitatea naţională efecte la care nu pot fi estimate tendinţele de înclinare (bias) şi astfel se pot denatura indicatorii de eficienţă. OECD a elaborat pentru prima dată în anul 2001 sub coordonarea economistului Derek Blakes un manual pentru reevaluarea mijloacelor fixe .

La nivel de forţă de muncă acest indicator se calculează astfel:

$$\%\Delta L = \exp(\Delta \ln L) = \exp\{\Sigma 1/2 * [s_{li}(t) + s_{li}(t-1)]\, \Delta \ln l_i\} \quad (11)$$

unde:

$s_{li}(t) = w_{li}(t) * l_i(t)$ arată costurile capitalului total;

$w_{li}(t)$ este compensarea orară pentru grupul de muncă l_i.

Schimbările în indicele compoziţiei muncii, LC, sunt definite ca diferenţe între schimbările în agregarea indicelui intrărilor de muncă, L, şi suma simplă a orelor tuturor persoanelor, O.

$$\%\Delta LC = \exp(\Delta \ln LC) = \exp(\Delta \ln L - \Delta \ln O) \quad (12)$$

Indicele Tornqvist pentru creşterea productivităţii multifactoriale a sectoarelor principale (major), A, este:

$$\%\Delta A = \exp(\Delta \ln A) = \exp(\Delta \ln Q - \Delta \ln I) \quad (13)$$

Q este indicele Fisher ideal al producţiei de sector (sectoral output), măsurat de Departamentul de Statistică a Muncii din Ministerul Muncii din SUA.

Pentru sectorul industriei prelucrătoare (manufacuting) din SUA şi cele 20 sectoare componente, intrările agregate au o definire similară cu cea prezentată prin formulele de mai sus, fiind acum folosite cinci intrări.

$$\%\Delta I = \exp(\Delta \ln I) = \exp\{1/2 * [s_k(t) + s_k(t-1)]\, \Delta \ln K + 1/2 * [s_l(t) + s_l(t-1)]\, \Delta \ln L + 1/2 * [s_e(t) + s_e(t-1)]\, \Delta \ln E + 1/2 * [s_m(t) + s_m(t-1)]\, \Delta \ln M + 1/2 * [s_s(t) + s_s(t-1)]\, \Delta \ln S\} \quad (14)$$

unde:

$s_k(t)$= costurile capitalului (t)/ costurile totale(t);

$s_l(t)$ = costurile muncii (t)/ costurile totale(t);

$s_e(t)$ = costurile energiei (t)/ costurile totale(t);

$s_m(t)$= costurile materiale (t)/ costurile totale(t);

$s_s(t)$ = costurile serviciilor (de afaceri) cumpărate (t)/ costurile totale(t);

L = ore totale de muncă.

(t) = perioada de timp.

Costurile totale sunt valoarea, exprimată în monedă curentă, a cantităților produse (shipments), ajustate cu schimbările de stocuri ale producției neterminate (inventory change). Folosind această definiție pentru intrările agregate, productivitatea multifactor, pentru industria prelucrătoare sau pentru oricare din cele 20 industrii care îl alcătuiesc, este definită identic mai jos.

$$\%\Delta A = exp\ (\Delta\ ln\ A) = exp\ (\Delta\ lnQ - \Delta\ ln\ I) \qquad (15)$$

Q este indicele Tornqvist al producției (BLS H of M, 1997, cap. 10 şi 11).

Analiza integrală a productivității multifactor se poate realiza în SUA în corelație cu productivitatea muncii. Astfel, producția pe oră este considerată influența simultană a următoarelor cauze:

1. contribuția intensității capitalului;
2. contribuția structurii forței de muncă;
3. contribuția productivității multifactor.

Contribuția productivității multifactor se divide în baza efectului următoarelor cauze:

1.1. contribuția serviciilor de capital;

1.2. contribuția creşterii numărului de ore;

1.3. contribuția factorului energie;

1.4. contribuția factorului materiale;

1.5. contribuția serviciilor cumpărate de la terți.

Ca element distinct din contribuția productivității multifactor se calculează separat influența cercetării şi dezvoltării.

În perioada 1948-1997, în sectorul privat din economia SUA, ce acoperă aproape 90% din produsul intern brut al economiei americane la nivelul anului 1998, producția pe oră a crescut într-un ritm anual de 2,3% prin influența simultană a următoarelor elemente, conform datelor din tabelul 9.1:

1. contribuția intensității capitalului = 0,7%;
2. contribuția structurii forței de muncă = 0,2%;
3. contribuția productivității multifactor = 1,3%.

Tabelul 1

Compunerea ratelor medii anuale de creştere a producţiei orare, contribuţiei intensităţii capitalului, compoziţiei forţei de muncă şi a productivităţii multifactor, în sectorul de afaceri privat (neagricol) din SUA, 1948-97 (procente anuale)

Indicator	1948-'97	1948-'73	1973-'79	1979-'90	1990-'97
Sectorul de afaceri privat[1]					
Producţia orară	2,3	3,3	1,3	1,2	1,3
Contribuţia intensităţii capitalului[2]	0,7	0,9	0,6	0,7	0,4
Contribuţia compoziţiei forţei de muncă[3]	0,2	0,2	0	0,3	0,4
Productivitatea multifactor (PMF)[4,5]	1,3	2,1	0,5	0,2	0,5
Sectorul de afaceri privat neagricol[1]					
Producţia orară	2	2,9	1,1	1	1,2
Contribuţia intensităţii capitalului[2]	0,7	0,8	0,6	0,7	0,4
Contribuţia compoziţiei forţei de muncă[3]	0,2	0,1	0	0,3	0,4
Productivitatea multifactor (PMF)[4,5]	1,1	1,9	0,4	0	0,4
Contribuţia cercetării şi dezvoltarii la PMF	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2

***Sursă**: tabelul B, Bureau of Labor Statistics USDL 99-36, Multifactor productivity trends, 1997 http://stats.bls.gov/mprhome.htm*

Note: 1. Exclude entităţile economice guvernamentale; 2. Rata de creştere a serviciilor capitalului pe oră, multiplicată cu partea capitalului în costurile curente în dolari US; 3. Rata de creştere a compoziţiei forţei de muncă (rata de creştere a intrărilor de forţă de muncă, mai puţin rata de creştere a orelor la toate persoanele), multiplicată cu ponderea forţei de muncă în costurile curente în dolari US; 4. Producţia pe unitate de intrări de forţă de muncă şi capital; 5. Suma PMF şi a celorlalte contribuţii pot să nu fie egale cu productivitatea muncii datorită rotunjirii independente a cifrelor.

O analiză a acestor indicatori în SUA, la nivelul industriei prelucrătoare în perioada 1949-1996, ne indică o creştere a producţiei pe oră într-un ritm anual de 2,6% prin contribuţia productivităţii multifactor de 1,2%, precum şi a contribuţiei simultane a intensităţii capitalului şi a structurii forţei de muncă de 1,4% (tabelul 2). Contribuţia productivităţii multifactor este diferenţa dintre creşterea anuală a producţiei de 3,2% şi contribuţia tuturor intrărilor de 2,0% . Creşterea fiecărui factor este următoarea:

1.1. contribuţia creşterii numărului de ore = 0,6%;

1.2. contribuţia serviciilor de capital =3,6%;

1.3. contribuţia factorului energie = 2,8%;

1.4. contribuţia factorului materiale = 2,6%;

1.5. contribuţia serviciilor cumpărate de la terţi = 4,2%.

Tabelul 2

Productivitatea şi alte date corelate în industria prelucrătoare din SUA, 1949-96 (procente anuale)

Indicator	1949-96	1949-73	1973-79	1979-90	1990-96	1994-95	1995-96
Productivitatea							
Productivitatea multifactor[1]	1,2	1,5	-0,5	1	1,7	3,9	2,1
Producția orară	2,6	2,6	2,1	2,6	3,4	3,9	4,1
Producția unitară a serviciilor de capital	-0,4	-0,1	2	-0,9	0,9	1,5	0,2
Producția de sector	3,2	4	2,5	1,9	3,2	4,3	3,7
Intrări							
Ore[2]	0,6	1,4	0,3	-0,7	-0,2	0,4	-0,4
Servicii de capital	3,6	4	4,6	2,8	2,3	2,8	3,5
Energie	2,8	4,9	0,8	0,3	1,1	2,1	-2,3
Materiale	2,6	2,3	5,9	1,7	2,4	-2,8	3,9
Servicii de afaceri	4,2	5,1	5,5	1,9	3,3	2,9	0,6
Intrări combinate[3]	2,0	2,4	3,0	0,9	1,5	0,4	1,6

***Sursă**: tabelul C, Bureau of Labor Statisics, USDL 99-36 Multifactor productivity trends, 1997. http://stats.bls.gov/mprhome.htm*

Note: 1.Producția pe intrări combinate (ore, capital, energie, materiale şi servicii de afaceri); 2.Orele lucrate la toate persoanele angajate; 3.Rata de creştere a fiecărei intrări este ponderată cu partea ei în costurile nominale.

Dacă creşterile procentuale ale celor cinci intrări se ponderează cu partea fiecărui factor de mai sus în total costuri se obține creşterea totală pentru întreaga perioadă de 2,0%. Ca element distinct din contribuția productivității multifactor se separă influența cercetării şi dezvoltării.

În industria prelucrătoare, consumurile intermediare, evaluate în costuri de producție, au cea mai mare pondere. Cercetările au arătat că substituirea între intrări, inclusiv la consumurile intermediare, influențează schimbările de productivitate. Este important să includem aceste consumuri intermediare în măsurările productivității la nivelul industriei prelucrătoare. În opoziție cu această situație, cu cât măsurările productivității sunt făcute la un nivel agregat mai ridicat, producția exprimată în „valoare adăugată" la diferite niveluri (Produsul Brut Originar, Gross Originating Product, indicator similar PIB-ului), este comparată numai cu două intrări: capitalul şi munca. Din cauza tuturor acestor diferențe în metode, schimbările productivității în industria prelucrătoare nu pot fi direct comparate cu schimbările acestui indicator din sectorul privat de afaceri sau din acelaşi sector, ce exclude activitățile agricole, ce foloseşte clasificarea cu doi factori a productivității multifactor, (http://stats.bls.gov/ mprhome.htm, USDL 99-36).

O analiză sub formă de indici a productivității multifactor în perioada 1960-1997, în sectorul de afaceri privat de afaceri şi în cel privat neagricol, ne arată o creştere mai lentă în ultimul sector de la de la 74,9 la 102,7 a acestui

sector, comparativ cu întregul sector privat de la 70,3 la 103,1 (1992=100). Aceasta înseamnă că în activitatea fermelor private din SUA productivitatea multifactor în această perioadă a crescut mai repede decât în sectorul neagricol. Situația este asemănătoare şi la evaluarea indicatorului de productivitate a muncii, care a crescut în sectorul privat neagricol de la 54,3 la 104,9, comparativ cu o creştere de la 50,8 la 105,2. În industria prelucrătoare (1960-1996), creşterile productivității multifactor şi ale productivității muncii au fost mai mari decât în sectoarele analizate mai sus, înregistrându-se măriri de la 72,9 la 110,7 şi respectiv de la 42,1 la 113,8. Comparațiile acestea asigură o înțelegere generală, deoarece modalitatea de calcul, aşa cum am arătat mai sus, este diferită pentru sectoarele analizate, în special la productivitatea multifactor (Monthly Labor Review, august 2000, p. 93-101).

Îmbunătățirea progresului tehnic este identificată şi în Europa cu creşterea productivității. În unele lucrări publicate în Europa, calculul productivității globale şi totale are la bază o formulă generală – într-o formă simplificată a productivității multifactor din SUA, ca raport între volumul producției şi cel al factorilor – care nu este folosită însă în statistica oficială (Paul Dubois, în Encyclopedie Ec., 1990, p. 817-46).

$$P_{rdt} = \frac{Q_{vol}}{F_{vol}} \tag{16}$$

unde:

P_{rdt} – productivitatea totală;

Q_{vol} – volumul producției;

F_{vol} – volumul factorilor.

După stabilirea conținutului indicatorilor de productivitate se pot stabili procedurile de lucru: metodele de agregare, tendințele de abatere/înclinație a indicatorilor, separarea efectelor şi eforturilor comune etc. După această etapă poate începe cercetarea empirică şi analiza datelor care se pot extinde pe diferite perioade de timp datorită necesității efectuării testării statistice, precum şi a urmăririi conținutului uneori diferit al indicatorilor de efect sau de efort în interiorul aceluiaşi subsistem economic observat. În SUA, de exemplu, specialiştii în analiza datelor economice au ajuns în ultimul deceniu încheiat la concluzia că produsul intern brut al SUA a fost subestimat datorită menținerii aceluiaşi preț la calculatoare în deceniile al VI-lea şi al VII-lea din secolul trecut. Seriile de date actuale au fost ulterior corectate.

În alte situații, specialiştii din două sectoare de analiză a datelor lucrează în paralel cu două estimări ale aceluiaşi indicator. În perioada 1998-1999, între estimările produsului intern brut (PIB), făcute de economiştii din Departamentul de Analiză a Datelor din SUA (Bureau of Economic Analysis) şi nivelurile aceluiaşi indicator calculate de Departamentul de Statistică a Muncii din Ministerul Muncii, este o diferență de 60 miliarde dolari (aproximativ 0,7% din

PIB). În primul departament nivelul indicatorului este folosit dominant pentru studierea evoluției acestuia în unele analize la nivel de industrii, de sectoare şi pentru calculul seriilor de date istorice, acestea fiind extinse în trecut până în anul 1929. Departamentul de Statistică a Muncii foloseşte produsul intern brut, în monedă națională şi în cifre relative, prin paritatea puterii de cumpărare pentru efectuarea de comparații internaționale sau pentru compararea indicatorilor de productivitate. În cazul când analiza productivității se face pe sectoare se folosesc estimările produsului intern brut la acest nivel (GPO, Gross Product Originating) şi sunt făcute corecturile de trecere la acest nivel de la cel național.

O analiză a indicatorilor productivității, la nivelul unor țări membre OECD în perioada 1960-1986, ne indică o reducere accentuată a ritmului anual de creştere al productivității muncii şi a productivității multifactor. Scăderea ritmului anual de creştere a productivității totale de la 2,8% în perioada 1960-1973, la 0,7% în perioada 1973-79 şi la 0,6% în perioada 1979-86 va fi urmată de o creştere relativ lentă a acestuia după anul 1990[1].

Tabelul 3

Evoluția productivității totale şi parțiale în perioada 1960-1986 în unele țări OECD

	SUA	Japonia	Germania	Franța	Regatul Unit	OECD
Productivitatea muncii						
1960-73	2,2	8,6	4,9	5,9	3,3	4,1
1973-79	0,3	3,2	3,4	3,5	1,3	1,6
1979-86	0,6	2,8	2	2,5	1,9	1,4
Productivitatea capitalului						
1960/73	0,3	-2,4	-1,1	0,6	-0,7	-0,4
1973/79	-0,9	-3	-1,1	-1,2	-1,9	-1,4
1979/86	-1	-2	-1,3	-1,4	-0,8	-1,3
Productivitatea totală a factorilor						
1960-73	1,5	6,1	2,8	4,3	2	2,8
1973-79	-0,1	1,8	1,8	2,1	0,2	0,7
1979-86	0	1,7	0,8	1,3	1,1	0,6

***Sursa**: tabelul 3, Encyclopedie ec, p. 833, Dubois.*

Notă: Datele se referă la sectorul entităților economice. Productivitatea muncii este valoarea adăugată pe persoană angajată. Productivitatea totală este o medie ponderată a productivității muncii şi a capitalului (pondere 0,7 şi respectiv 0,3)[2].

---

[1] *În sistemul de indicatori din SUA interpretarea influențelor productivității multifactor este făcută într-o manieră oarecum inversată, pornindu-se de la mărimea productivitatea muncii luată ca punct de referință. Aceasta diferență iese şi mai mult în evidență când se compară procedura de calcul, folosită în economia americană, cu cea relativ simplificată, reluată în lucrările de specialitate din Europa. Din perspectiva principiului globalității interpretarea rezultatelor din economia americană se face oarecum similar cu păstrarea convenției inițiale din fizică, de circulație a energiei de la polul pozitiv la cel negativ, contrar sensului real şi descoperit ulterior, de deplasare între cei doi poli de la negativ la pozitiv.*

[2] *O analiză prin regresie între productivitatea totală, pe de o parte, şi productivitatea muncii şi productivitatea capitalului, pe de altă parte, folosind datele din tabel, ne arată o altă mă-*

În majoritatea situațiilor, capitalul total nu este definit şi folosit, deoarece se iau în considerare din volumul mijloacelor fixe numai intrările acestui factor, permanent excluzându-se capitalul bănesc. În unele lucrări, se constată că productivitatea capitalului a „crescut într-un ritm foarte mic pe termen lung" (Dubois, în Encl. Ec. 1990, p. 829). În perioada 1948-1997, de exemplu, productivitatea capitalului, calculată în SUA ca raport între producție şi intrările de capital fix, a scăzut cu aproximativ 10% (Bureau of Labor Statistics, USDL 99-36, 1999, tabelul 2). Pe de altă parte, Dubois constată că „productivitățile parțiale ale factorilor, în special cele ale muncii, pot într-adevăr să conducă la *aprecieri eronate asupra progreselor eficienței producției* [subl. ns.] şi asupra consecințelor ce vor apărea la repartiția rezultatelor creşterii. Într-adevăr, progresele productivității muncii rezultă în parte din creşterea capitalului pe cap de locuitor; acest indicator al productivității constituie deci o măsură în plus a progreselor realizate în eficiența producției" (Dubois, în *Encl ec*., 1990, p. 829).

În concluzie, productivitatea muncii calculată în prezent în majoritatea țărilor este necesar a fi ponderată cu importanța acestui factor în volumul total al factorilor. În caz contrar, se cere făcută o precizare cu menționarea limitării contribuției acestui factor în efectul total, pentru a se putea stabili ulterior, prin alte calcule, sensul şi mărimea influenței reale a folosirii forței de muncă. Productivitatea totală a factorilor, cu diversele forme ale productivității multifactor, permite o comensurare mai exactă – în sensul lui Georgescu-Roegen – a schimbărilor tehnologice la nivelele economice analizate. Analiza simultană a indicatorilor productivității totale şi ai productivității muncii, asigură un spor de cunoaştere şi deci posibilitatea de folosire mai eficientă a acestora în luarea deciziilor de orientare şi dezvoltare a sectoarelor unei economii naționale. Datorită modului diferit de calcul a eforturilor factorilor de producție, precum şi a efectelor acestora nu este posibilă uneori, chiar la acelaşi indicator, compararea dintre nivelurile măsurate în sectoare economice diverse. Această limitare a folosirii noțiunii de productivitate rămâne o problemă de rezolvat pentru cercetarea economică din perioada următoare.

rime. Nivelul productivității totale, calculată printr-un model neliniar de gradul întâi, arată că productivitatea capitalului este ponderată cu un coeficient de 0,126, cea a muncii cu 0,76, rămânând un factor rezidual cuantificat prin coeficientul de –0,35.

4. PRODUCTIVITATEA PARȚIALĂ ŞI LEGEA RANDAMENTELOR DESCRESCÂNDE

Schimbările din interiorul proceselor economice este necesar a fi observate în totalitatea lor, datorită existenței unei coeziuni – adunarea interioară (Georgescu-Roegen) – în baza căreia acționează diversele elemente ale factorilor de producție. În analiză, orice secționare a eforturilor şi a efectelor generate pentru observarea pe părți este necesar să ia în considerare dependența lor reciprocă în realitatea empirică. Legea randamentelor descrescânde îşi propune să analizeze efectele parțiale, fără a ține cont însă de menținerea contribuției tuturor factorilor, în special în trecerea de la procesul staționar la un proces cu dezvoltare, prin mărirea cu o unitate a unui factor. Lipsa de realism criticată de unii economişti (Keynes, 1936, p. 283, nota 4) pe de o parte, ca şi interpretarea izolată a acestor efecte, va fi reanalizată în continuare, prin luarea în considerare a unității procesului economic.

Folosirea de noțiuni abordând aspectul modificărilor calitative din procesele economice, se poate sprijini pe principiul economicității din ştiința economică în măsura în care este studiată şi definită legătura dintre aceste procese. Observarea simultană a unor procese şi fenomene economice, conform cerințelor legii randamentelor descrescânde şi ale productivității parțiale, se încadrează în situația anterioară. Studiul sumar al noțiunilor de productivitate totală şi parțială în literatura europeană din subcapitolul anterior, comparativ cu analizele detaliate din economia americană, susține perpetuarea unor analize similare. Am observat până acum că productivitatea muncii, calculată în formă clasică, asigură compararea unor eforturi parțiale cu efectele totale dintr-un proces economic. O analiză conform legii randamentelor descrescânde, din perspectiva observării eficienței totale, ne conduce la constatarea unei situații similare cu urmărită prin conceptul de productivitate parțială. Parțialitatea din punct de vedere analitic în economie ridică însă probleme nenumărate dacă sferele efectelor şi a eforturilor nu se referă (acoperă) ambele acelaşi proces sau aceeaşi parte a sa.

Determinarea produsului total, a volumului unui produs realizat într-o capacitate de producție, este o operațiune de cuantificare necesară pentru stabilirea în continuare a oricărei alte mărimi economice valorice sau cantitative. În studiul procesului de producție, odată ce este stabilită cantitatea dintr-un produs care poate fi desfăcută pe piață, fiecare entitate economică se confruntă în continuare cu o altă problemă: alegerea tehnologiei în funcție de nivelul capacității maxime de producție care trebuie construită, pentru ca, în baza principiilor maximizării profitului şi al efortului minim, activitatea acesteia să poată fi cât

mai eficientă. Analiza legii randamentelor descrescânde urmăreşte cuantificarea eficienței pe anumite intervale de folosire a acestei capacități, prin modificarea parțială a volumului unei intrări de resurse [1].

Capacitatea de producție defineşte un ansamblu de procese de producție unitare, care are la bază folosirea uneia sau mai multor tehnologii, sprijinite de metode de organizare şi utilizând resurse materiale şi umane pentru fabricarea de produse. Capacitatea de producție este o (sub)unitate a entității economice şi poate avea o existență relativ independentă, fiind determinată printr-un volum de producție maxim, numit de regulă **optimul tehnic**.

Pentru a stabili cadrul de analiză al legii randamentelor descrescânde, este necesar să urmărim, la nivel general, modul cum funcționează o capacitate de producție ce conține un proces economic. Eforturile pentru construirea unei noi capacități de producție într-un interval de timp pot fi reprezentate printr-o funcție de cheltuieli monoton crescătoare, atingând un nivel maxim la finalizarea investiției. Prin multiplicarea unei capacități existente se poate realiza creşterea volumului de producție până la nivelul dorit. Se elimină astfel ideea răspândită în mediul economic, şi anume că *o creştere a producției unui bun peste nivelul unei capacități existente se poate face numai cu o creştere a costului şi/sau prețului unitar*.

Multiplicarea capacității de producție a unui bun într-un spațiu economic existent nu măreşte, de regulă, relativ prețul sau costul deoarece eventualele cheltuieli în plus (cheltuieli de coordonare, racordare la utilități, taxe de folosire a mediului) vor fi compensate de efectul benefic al unor cheltuieli deja existente, referitoare la rețeaua de distribuție, reclamă, know-how tehnic, elemente de organizare. În aceste condiții, putem deduce uşor faptul că, în decizia de construire a unei capacități de producție cu un nivel maxim de producție mai mare decât cele existente, eforturile unitare la noile nivele de producție sunt de regu-

---

[1] *Modul cum s-a ajuns la principiul (legea) randamentelor fizice descrescânde este un exemplu de analiză pornind de la alte presupuneri (o dublă ipoteză în succesiune) şi care devine „independentă" de realitatea empirică. Marshall a formulat principiul substituirii, referindu-se la efectele (totale) rezultate dintr-o substituire, care pot avantaja sau nu o entitate economică (1920, p. 141 şi 284). Trecerea de la considerarea modificărilor reale simultane, ca datorate tuturor factorilor, la acceptarea schimbării ca fiind cauzată numai de un factor de producție într-un proces de producție, nu respectă cerințele principiului economicității în ştiință referitor la această lege. Analiza în diverse lucrări de specialitate a volumului cantitativ al procesului de producție numai în raport cu factorul modificat, fără a se ține cont de modificările calitative şi de influența în procesul de producție a celorlalți factori, s-a realizat în principal în baza celor două ipoteze succesive. Keynes, de exemplu, sancționează prompt, fără a detalia însă, aşa cum am arătat mai înainte, această ipoteză nerealistă (a se vedea citarea anterioară din text).*

lă mai mici. În caz contrar, se justifică multiplicarea capacităților de producție existente, de mărimi mai mici până la volumul de producție necesar[1].

Construirea de noi capacități mai mari sau multiplicarea celor existente apare eficientă numai când nivelul însumat al acestor capacități este acoperit de cererea existentă, de posibila creştere a segmentului de piață deținut de entitatea economică la intern, sau prin extinderea desfacerii pe piețele internaționale. Modul de organizare al unei entități economice are la bază folosirea la maxim a potențialului de producție, în care sunt cuprinse acum şi aceste noi capacități. Prin urmare, susținerea existenței randamentelor descrescătoare de scară la modificarea capacității apare nefondată în condițiile analizate mai sus. Ea poate să apară numai acolo unde nu este posibilă multiplicarea unei capacități, în unele sectoare din agricultură sau industria minieră, unde condițiile naturale pot impune modificări importante ale tehnologiei. În industria prelucrătoare în creşterea capacităților din SUA, în ultimele decenii a fost folosită şi soluția creşterii parțiale a acestora prin extinderea unor linii de fabricație (Bureau of Census, 2001, cap. 14, tabelul 889).

Ideea randamentelor descrescânde este susținută la aceeaşi capacitate, în cadrul substituirii între diverse elemente (factori) de producție. Vom observa inițial că producția poate fi realizată prin eforturile tuturor elementelor factorilor, utilizați fie continuu, fie în loturi (cicluri de fabricație). Legea randamentelor descrescânde analizează randamentul parțial al unui (element de) factor de producție care se modifică în timp, concomitent cu păstrarea constantă a volumului tuturor celorlalți factori (elemente). Presupunerea că, prin mărirea succesivă a volumului de produse la o capacitate de producție, eficiența economică totală este în scădere pe întreaga axă a producției, ar ridica problema raționalității acțiunii umane. Ideea poate fi justificată numai în unele condiții (de stres în sens general) conform legii lui Yerkes-Dodson (*X-Efficiency theory*, în PAL IV, p. 934).

În caz contrar se pot pune în discuție fundamentele celor două principii economice de bază, ale maximizării profitului şi ale efortului minim. Este acceptată în general ideea că mărirea volumului producției conduce la micşorarea costului unitar, datorită existenței unor cheltuieli fixe generale, constante cel puțin pe anumite intervale de producție, astfel că la costul unitar variabil considerat fix se adaugă cel fix unitar în scădere pe măsura creşterii cantității.

---

[1] *Problema trecerii la o capacitate mai mare nu este rezolvată în întregime. În compararea a două capacități de producție de mărimi maxime succesive pot exista niveluri de producție, situate chiar în a doua jumătate a intervalului de folosire a capacității noi cu un volum maxim de producție mai mare, la care consumurile de resurse unitare pot fi mai mari decât cele realizate la folosirea maximă a unei capacități mai mici de producție. La proiectarea, construirea şi mai ales, folosirea de capacități tot mai mari se va urmări alegerea celei mai eficiente soluții, între varianta nefolosirii acestui interval de producție şi cea a multiplicării capacității mai mici (Frois, 1992, p. 167).*

Prin urmare, putem considera că există anumite intervale de folosire ale capacității de producție în care prin creşterea nivelului de producție eforturile (costurile) unitare se micşorează.

Analiza funcționării proceselor economice în baza legii randamentelor descrescânde are în vedere determinarea eficienței eforturilor, prin stabilirea unor eventuale regularități ale randamentelor parțiale crescânde sau descrescânde pe anumite intervale ale capacității de producție, care ne interesează apoi în luarea deciziilor din acțiunile practice. În aceste condiții, s-ar stabili intervalele de producție ale unei capacități în care efectele cresc mai repede față de eforturi, în condițiile modificării limitate a volumului unui factor şi ale păstrării constante a volumului celorlalți factori.

Faptul că, după un anumit nivel, randamentul acestui factor se poate reduce, este în natura schimbărilor (calitative) din procesele economice şi are în vedere, în general, mărimea optimă a fiecărui obiect în raport cu un altul. Prin urmare, în acest context putem înțelege acum de ce un elefant nu ar putea face nici un pas dacă ar avea mărimea muşchilor comparabilă cu cea a muşchilor unei zebre sau de ce un bloc de 100 de etaje nu ar rezista la cutremure când ar fi terminat, iar structura de rezistență a acestuia ar fi proiectată similar cu cea a unui bloc cu înălțimea de numai 40 de etaje. Totul în natură este determinat de proporții, specifice fiecărui obiect, iar schimbarea acestora în anumite condiții devine nefirească sau, în termeni economici, ineficientă[1].

În conformitate cu această lege Paul A. Samuelson (1995, p. 126) arată că „pe măsură ce unul din factorii de producție utilizați creşte, produsul suplimentar obținut este din ce în ce mai mic, cu condiția ca nivelul celorlalți factori să se mențină neschimbat”. Pentru a elimina neconcordanța posibilă dintre denumirea şi conținutul acestei legi, vom folosi în continuare expresia de „lege a randamentelor parțiale”, deoarece ea se referă numai la acțiunea unui factor de producție sau a unui element dintr-un factor[2].

---

[1] *Aceste observații sunt valabile în general şi la organizarea socială a unor grupuri de oameni, Încă din anul 322î.Chr., Aristotel considera că „majoritatea oamenilor cred că un stat, pentru a fi fericit, trebuie să fie mare; dar, chiar dacă au dreptate, ei nu ştiu ce este un stat mare şi ce este un stat mic. Dimensiunile unui stat au o limită la fel ca şi celelalte lucruri, plante, animale, obiecte; pentru că nici unul dintre acestea nu-şi păstrează forța naturală, atunci când sunt prea mari sau prea mici, ci, fie că îşi pierd cu totul natura, fie că şi-o modifică” (ASE Bucureşti, 2000, cap. 27).*

[2] *Abraham Frois (1992, p. 112) admite şi ipoteza randamentelor constante. Pe de altă parte, alți autori o numesc legea randamentelor variabile. Observațiile făcute în continuare sunt valabile şi pentru studiul evoluției elementelor variabile ale costurilor factorilor, în comparație cu cele fixe, care sunt considerate constante cel puțin pe un interval de variație al capacității. Presupunerea constanței celorlalți factori este o situație relativ restrictivă şi din care se poate sintetiza în condiții mai dificile un spor de cunoaştere. În contradicție cu aceste presupuneri din economie în industria automobilelor, de exemplu, acțiunea de*

Prima cerință pe care o presupune legea este posibilitatea modificării proporțiilor între factorii rețetei, ipoteză valabilă în general în cazul schimbării tehnologiei şi mai puțin pe toată scara de producție, în condițiile folosirii aceleiaşi tehnologii. Legea are aplicabilitate practică atunci când factorul de producție variabil este abundent, iar unii autori consideră că acest factor este numai forța de muncă. În intervalul de substituire analizat, se consideră că mărimea factorului se modifică odată cu nivelul produsului total. Samuelson, ca şi alți autori de manuale sau lucrări de economie generală, observă un caz ipotetic (1995, p. 127).

Pornind de la înțelegerea conceptului de proces economic vom urmări cu prioritate raționamentele făcute de doi autori şi, în secundar, nivelul calculelor. Rezultatele calculelor din datele presupuse de Samuelson şi Lipsey nu pot fi considerate importante datorită gradului ipotetic evident, susținut şi de rezultatele diferite din cele două exemple. Datele luate în considerare de Samuelson se regăsesc în tabelul 4.

Tabelul 4

Produsul total, marginal şi produsul mediu

UM- unități naturale

Vmca	Ptotal	Pma	Pme
col 1	**2**	**3**	**4**
0	0	…	…
1	2000	2000	2000
2	3000	1000	1500
3	3500	500	1167
4	3800	300	950
5	3900	100	780

Notă: Vmca- volumul de muncă; Ptotal – produsul total;

Pma – produsul marginal; Pme – produsul mediu.

Deşi arată că pot exista excepții de la această lege, Samuelson revine şi concluzionează că „în ciuda acestor rezerve, legea randamentelor descrescătoare se aplică în majoritatea situațiilor” (1995, p. 128). În exemplul luat, în timp ce produsul total aproape se dublează, volumul forței de muncă (factorul variabil) creşte de cinci ori, produsul marginal scade de douăzeci de ori, iar produsul mediu scade de aproape trei ori, ultimele două mărimi fiind calculate în raport cu volumul de muncă. În aceste condiții randamentele sunt considerate (tacit sau expres) descrescătoare, iar factorul variabil ca fiind ineficient.

frecare a fiecărei roți este „analizată” diferit în funcție de mai multe cauze. Frâna cu sistem ABS acționează diferit pe fiecare roată în funcție de un complex de factori (starea drumurilor, viteză, starea cauciucului, încărcătura pe osie) şi ne oferă un exemplu demn de luat în considerare de către economişti.

De fapt, procesul economic fiind o schimbare *în* şi *de* elemente calitative, este un tot şi prin urmare, secționarea analitică a acestuia în procese parțiale este necesar să aibă la bază anumite restricții. Situația avută în vedere în analiza proceselor fără creştere, când nivelul producției rămâne neschimbat în volum, nu ne poate conduce şi la constatarea că fiecare element în parte, şi elementele acestui proces luate ca un întreg, nu sunt supuse unei schimbări permanente. Prin urmare, înlocuirea unei intrări, a unui element cu altul deşi procesul privit de la înălțimea generalului (a nemişcării analitice) pare fără schimbare – acesta ascunde o modificare calitativă la fel de complexă ca şi procesele aflate în dezvoltare care presupun o acțiune *permanentă* a fiecărui element al procesului de producție (Georgescu-Roegen, 1971, cap IX). Acest aspect va fi reținut pentru analiza făcută în continuare. Faptul că numai un element este *schimbat ca nivel* nu trebuie să ne conducă la concluzia că înlocuirea şi, deci, influența celorlalți factori (elemente de factori) care se substituie în interior la *acelaşi nivel* nu exercită o influență în continuare asupra rezultatelor procesului. Desigur că această influență relativă este diferită, pentru că au fost modificate condițiile inițiale de desfăşurare ale procesului economic prin schimbarea rețetei. Pentru măsurarea randamentelor din exemplul de mai sus apare necesară stabilirea unor cerințe mai exacte chiar şi la nivelul situației generale analizate.[1]

Cuantificarea efectului de creştere, datorită factorului analizat, se cere făcută prin urmare în contextul luării în considerare a efectului şi efortului total datorat tuturor factorilor, în următoarele condiții:

- în procesul economic observat, pe măsura modificării factorului variabil, efectul permanent al celorlalți factorilor al căror volum este presupus;
- compararea efortului (creşterii de efort) cu efectul (creşterea de efect), pe baza principiului proporționalității (sau a altei legități neliniare dovedite şi acceptate), se impune a fi luată în considerare la toți factorii de producție, inclusiv la factorul care îşi schimbă nivelul;
- influența (valorică sau cantitativă, unitară şi totală) a factorului variabil urmărit trebuie considerată pe toate treptele scării de producție ca parte din influența totală;
- produsul mediu calculat al unui factor este un produs mediu parțial (o productivitate parțială) care se poate observa corect numai în core-

[1] *Am arătat mai sus şi vom mai relua constatarea că schimbarea între ele a factorilor de producție este posibilă numai între anumite limite, de regulă, reduse. În plus, dacă situația este posibilă produsul nu mai este acelaşi, astfel că o comparare în timp şi/sau spație poate fi necesară numai dacă se face echivalarea caracteristicilor sau calităților bunurilor sau proceselor în vederea comparării. Constatările de mai sus sunt valabile din perspectiva măsurării productivității parțiale a unui factor, în contextul urmăririi tuturor interdependențelor din interiorul procesului economic unitar, fără de care producția nu ar fi posibilă.*

lație cu produsul mediu total. Ultimele două condiții sunt derivate din primele două.

Pentru această analiză, procesul de producție a fost împărțit în două procese parțiale: cel al factorului variabil (forța de muncă) şi cel al altor factori. Procesul economic total, în care producția este mărită în fiecare ciclu, este un proces în dezvoltare, prin urmare schimbarea calitativă, mai puțin evidentă în procesele staționare, nu mai poate fi negată. Cele două procese parțiale au două evoluții diferite: procesul ce conține forța de muncă are o mişcare de dezvoltare, numită de noi accelerată, iar celălalt proces parțial, o mişcare staționară, uniformă. Întrebarea care poate apărea este dacă aceste procese mai sunt *legate* într-un proces total: existența produsului total crescător ne confirmă funcționarea unitară în continuare a acestuia, iar creşterea succesivă a resurselor consumate prin factorul forță de muncă ne obligă să verificăm eficacitatea acțiunii. Considerarea separată a celor două procese parțiale, cu luarea în considerare a schimbării numai în procesul cu dezvoltare nu respectă într-o anumită privință principiul economicității, deoarece principiul eficienței statistice, al folosirii tuturor datelor (informațiilor, inclusiv de natură metodologică) nu este aplicat. Se face abstracție, fără a fi necesar în opinia noastră, de acțiunea tuturor factorilor de producție care acționează în procesul total.

Putem acum accepta mai uşor, după observațiile de mai sus, că rezultatul procesului de producție la primul nivel al produsului total (2000 unități de măsură) este consecința tuturor factorilor. Factorii au avut contribuție la realizarea produsului total pe care în continuare o considerăm proporțională cu eforturile făcute pentru procurarea lor. Faptul că s-a procedat la această schimbare „parțială" a factorilor ne arată fie că avem un factor abundent, fie că ceilalți factori au o eficiență în descreştere, astfel că se încearcă înlocuirea lor cu un factor mai eficient. Rezultatul la care s-a ajuns prin aceste exemplu ipotetic nu este satisfăcător din punct de vedere analitic, pentru că rămânem într-o situație nedefinită, aşa cum se observă din datele din tabelul 9.4, precum şi din explicațiile aferente.

Dacă eforturi diferite pentru procurarea unor factori de producție nu sunt proporționale cu efectele acestor factori, raționalitatea economică, cel puțin în termeni generali, este pusă în discuție. Am presupus existența, în lipsa unei alte funcții de repartiție, a principiului proporționalității la contribuția eforturilor factorilor de producție asupra efectelor realizate[1].

---

[1] *În procesul de schimb, alegerea factorilor de pe piețele concurențiale – în baza rețetelor de fabricație existente – se face tocmai prin compararea eforturilor pentru aceşti factori (prețul plătit de viitorii proprietari) cu efectele produse (nivelul producției ce poate fi obținut). Se presupune astfel că, cel puțin pe un anumit interval de folosire a capacității de producție, avut în vedere de cumpărător la achiziționarea factorului, fiecare factor în sine şi toți luați ca un sistem unitar au randamente apropiate acolo unde factorii pot fi interschimbabili. În alte condiții, în termeni raționali nu poate fi justificată alegerea unei investiții*

Revenind la analiza exemplului de mai sus, contribuția factorului variabil se poate determina prin ponderarea acestuia în totalul costurilor sau al volumului valoric al producției. Vom reorganiza în continuare în tabelul 5, în baza acestei presupuneri, datele din tabelul anterior[1]. Contribuția la realizarea primului nivel al produsului total este deci proporțională cu efortul (costul sau volumul) acestui factor în totalitatea eforturilor procesului economic. Considerăm că această contribuție a factorului forță de muncă la realizarea a 2000 unități produs total este de 40%[2]. Ponderea celorlalți factori în procesul de realizare a produsului total de 2000 unități de măsură este diferența de 60%, respectiv 1200 în cifre absolute. Nivelul absolut (volumul cantitativ) al efectelor realizate de aceşti factori în procesul de producție este de 1200 şi îl vom considera fix – în timp ce are loc creşterea factorului muncă – deoarece şi eforturile de procurare ale acestor factori rămân constante[3].

Pentru a urmări această situație, am introdus trei coloane noi în tabelul 5. Prima se referă la calculul contribuției relative a factorului forță de muncă la realizarea produsului total. Pentru 2000 de unități aceasta este de 0,4 (40%). Pentru nivelurile următoare, nivelul contribuției forței de muncă este determinat după scăderea contribuției celorlalți factori, care coboară de la 60%, pe măsura creşterii eforturilor forței de muncă în procesul de producție, şi atinge niveluri succesive de 40%, 34% şi 32%, respectiv 31% la ultimul nivel analizat al produsului total. A doua coloană introdusă se referă la produsul marginal al muncii (col. 5), şi care se calculează în funcție de importanța efortului factorului forță de muncă la produsul marginal total, iar în a treia coloană introdusă (col. 7) se evaluează produsul mediu al forței de muncă în mod similar. Rezultatele sunt prezentate în tabelul 5.

---

sau a achiziției unui bun. În cazul bunurilor care nu pot fi interschimbabile, în aceeaşi rețetă de fabricație achiziționarea unui factor de producție se face numai prin compararea prețurilor diferite ale acestuia, din diferite perioade de timp sau de la diverşi producători .

[1] *A se vedea metodologia de calcul folosită de Departamentul Muncii din SUA (BLS, 1997, cap. 10 şi 11) prezentată în subcapitolul 9.2. Se pot calcula şi coeficienții de importanță printr-o funcție hedonică. Vom presupune aici că diferența dintre efecte şi eforturi, profitul în principal, revine proporțional cu mărimea fiecărui factor care participă la procesul de producție. De altfel, teorii relativ recente susțin, cel puțin parțial, această ipoteză şi în privința compoziției salariului, ca fiind format din două părți: salariul propriu-zis şi o parte de profit, dependentă de eforturile forței de muncă la rezultatele generale ale firmei (Weitzman, în PAL I, p. 467).*

[2] *În industria prelucrătoare din economia americană, pe parcursul ultimilor 50 ani, volumul costurilor cu forța de muncă a oscilat în jurul ponderii de 40% din totalul costurilor. Internet http://stats.bls.gov .*

[3] *Într-o analiză mai nuanțată contribuția acestor factori poate fi considerată uşor progresivă ca pondere, deoarece aceştia, ca şi factorul care se modifică, participă la modificările calitative din creşterea totală a producției.*

Tabelul 5

Calculul produsului marginal, al produsului mediu al muncii în funcție de contribuția factorilor (etapă intermediară)

Vmca	Cfm	Ptotal	Pma	Pma m	Pme	Pme m
1	2	3	4	5	6	7
0	..	0	..	..	..	..
1	0.40	2000	2000	800	2000	800
2	0.60	3000	1000	600	1500	900
3	0.66	3500	500	329	1167	767
4	0.68	3800	300	205	950	650
5	0.69	3900	100	69	780	540

*Notă: Vmca- volumul de muncă; Cfm- contribuția forței de muncă; Ptotal – produsul total; Pma – produsul marginal; Pma m produsul marginal al muncii (col2*col4); Pme – produsul mediu; Pmem – produsul mediu al muncii (col2*col5).*

Apare o primă constatare in analiza datelor. Prin considerarea procesului de producție ca un tot unitar, în care se ia în considerare şi contribuția celorlalți factori de producție la realizarea produsului total, rezultă că produsul marginal şi mediu al factorului variabil are o contribuție parțială în descreştere relativă mai mică față de cea medie. *Apare acum mai clar lipsa de realism a neluării în considerare a eforturilor tuturor factorilor din rețeta de fabricație, deoarece producția nu se va mai realiza dacă o parte din aceştia nu mai sunt introduşi în rețetă.* În aceste condiții analiza apare ineficientă deoarece consideră că modificarea nivelului factorului forță de muncă este ineficientă în orice condiții, aspect care are la bază, în ultimă instanță, raționalitatea acțiunii umane în luarea acestei decizii de modificare a factorului[1].

Calculând produsul mediu al muncii constatăm că acesta a crescut inițial, de la 800 unități de produs total pe o unitate de muncă la 900 unități de produs total pe o unitate de muncă, pentru un produs total de 3000 unități. După acest nivel, indicatorul a scăzut constant până la nivelul de 540 unități de produs total pe o unitate de forță de muncă. La ceilalți factori, produsul mediu a scăzut de la 1200 unități aferente unei unități din forța de muncă (considerată baza de raportare) la 240 unități aferente unei unități de forță de muncă, adică de 5 ori. Produsul marginal (aferent) al muncii a scăzut de la nivelul de 800 la nivelul de 69, adică de 11,6 ori (sau 8,6% din nivelul inițial), în timp ce produsul marginal total a scăzut de la nivelul de 2000 la nivelul de 100, adică de 20 ori (sau 5% din nivelul inițial). Modificările de mai sus ne arată că scăderea produsului marginal al muncii este mai lentă decât a produsului marginal total. Dacă analizăm

[1] *În fapt în lipsa presupunerii raționalității umane, cerințele efortului minim nu mai pot fi urmărite. Eficiența acțiunii umană în condiții de stres este studiată în baza legii Yerkes-Dodson (X-efficiency, în PAL IV).*

evoluția produsului marginal al celorlalți factori de producție, acesta a scăzut de la 1200 la 31, adică de 38,7 ori. *Constatarea că ceilalți factori de producție nu au o influență în procesul de producție nu are nici un suport real. Ceea ce poate fi analizat, respectând principiul economicității ştiințifice, este dacă se justifică această schimbare parțială în procesul de producție sau trebuie alese alte soluții mai eficiente*[1].

Vom încerca, în continuare, să măsurăm mai exact modificările produsului marginal şi mediu. Vom considera ponderea inițială a forței de muncă şi a celorlalți factori de producție ca reprezentând „cantități" absolute de factori. Este cert că, prin creşterea volumului factorului de muncă, volumul celorlalți factori rămâne constant, însă ponderea relativă a acestora în totalul procesului economic urmărit scade. Aceasta este, de fapt, o situație analitică mai apropiată de cea reală, puțin diferită de cea intermediară presupusă mai înainte pentru un studiu în trepte mai facil. Noua situație este prezentată în tabelul 6, în care apar trei coloane noi cu date modificate referitoare la: contribuția modificată a forței de muncă, produsul marginal şi cel mediu al muncii modificat.

Tabelul 6

Calculul produsului marginal, produsului mediu al muncii în funcție de contribuția factorilor (soluție finală)

Vmca	Cfm	Cf mm	Ptotal	Pma	Pma m	Pma mm	Pme	Pme m	Pme mm
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0			0						
1	0,40	0,40	2000	2000	800	800	2000	800	800
2	0,60	0,57	3000	1000	600	570	1500	900	855
3	0,66	0,66	3500	500	329	330	1167	767	770
4	0,68	0,72	3800	300	205	216	950	650	684
5	0,69	0,77	3900	100	69	77	780	540	601

*Notă: col7= col3*col5; col10= col 3*col9; coloana 2 a fost păstrată pentru comparație. Vmca- volumul de muncă; Cfm- ponderea muncii; Cfmm – ponderea relativă a muncii modificate; Ptotal – produsul total; Pma – produsul marginal; Pma m produsul marginal al muncii; Pma mm – produsul marginal modificat al muncii; Pme – produsul mediu; Pme m – produsul mediu al muncii; Pme mm – produsul mediu modificat al muncii.*

Situația din tabelul 6 nu este diferită foarte mult de cea precedentă, fiind înregistrată o creştere de aproximativ 10%, în medie, a nivelului indicatorilor noi calculați față de nivelurile din varianta intermediară. Judecățile pe care le-am făcut în planul analitic au permis un studiu sumar asupra modului cum

[1] *Ipoteza caeteris paribus, legată de neluarea în considerare a contribuției celorlalți factori, nu poate fi invocată deoarece acesta ar anula scopul propus, de a analiza (comparativ) randamentele factorilor.*

influențează factorii într-un proces de producție. *Ipotezele pe care se sprijină analiza valabilității legii randamentelor parțiale nu sunt adecvate naturii calitative a proceselor economice. Concluziile acestei legi nu pot fi înțelese deplin decât printr-un calcul comparativ al efectelor parțiale, analizate în contextul eforturilor şi efectelor totale.*

Un calcul simplificat al productivității totale se face comparând indicele creşterii produsului total 1,95=(3900/2000) cu indicele creşterii efortului total 2,6= [1,6 = 5x0,4 (ponderea inițială a muncii) + 0,6 (ponderea inițială a celorlalți factori)]. Productivitatea totală a scăzut cu 25% în urma creşterii volumului forței de muncă cu patru unități. După dublarea volumului forței de muncă, de la una la două unități, productivitatea totală crescuse cu 7,1%, nivel la care această substituire trebuia oprită conform calculelor de eficiență prin productivitatea totală. Definirea productivității parțiale are în vedere comensurarea efortului unui factor cu efectul parțial generat de acesta şi secționat din efectul total.

Rezultatele relativ contrare din diverse lucrări, legate de conținutul acestei legi, ne arată o insuficientă cunoaştere şi folosire a instrumentelor analitice. Samuleson menționează, de exemplu, că „pe măsură ce creşte cantitatea dintr-un factor de producție (munca, de exemplu) adăugată la un factor al cărui nivel se menține constant (pământul, capitalul etc), raportul cantitativ dintre muncă şi ceilalți factori se diminuează" (1995, p. 126). Situația este exact invers: acest raport creşte, deoarece factorul de la numitor este constant, în timp ce factorul variabil de la numărător se măreşte.

Exemplul luat de Lipsey şi Chrystal pentru analiza acestei legi poate fi, de asemenea, considerat strict analitic (ipotetic). Produsul mediu al muncii creşte permanent în trei cazuri studiate de noi, când munca are o pondere de 40%, de 60% şi respectiv 20% (în tabelul 7 este prezentat numai primul caz, cu ponderea muncii de 40%). Legea randamentelor parțiale este numită de Lipsey şi Chrystal, „legea randamentelor descrescătoare" sau „legea proporțiilor variabile", „deoarece face predicții asupra consecințelor modificării proporțiilor în care sunt utilizați factorii de producție" (1995, p. 228). În exemplul conceput de autori, diferit de cel anterior, produsul marginal total şi al muncii creşte după o evoluție sub formă de parabolă, unde punctul de maxim al indicatorilor calculați este aferent nivelului de 6 unități de muncă.

Tabelul 7

Evoluția legii randamentelor parțiale la Lipsey (soluție finală)

Vmca	Cfm	Crel fmm	Ptotal	Pma	Pma m	Pma mm	Pme	Pme m	Pme mm
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	0,400	0,400	43	43	17,20	17,20	43	17,20	17,20
2	0,839	0,993	160	117	98,13	116,19	80	67,10	79,45
3	0,926	0,995	351	191	176,96	190,12	117	108,40	116,46
4	0,957	0,997	600	249	238,29	248,13	150	143,55	149,48

Vmca	Cfm	Crel fmm	Ptotal	Pma	Pma m	Pma mm	Pme	Pme m	Pme mm
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	0,971	0,997	875	275	266,89	274,23	175	169,84	174,51
6	0,978	0,998	1152	277	270,80	276,36	192	187,70	191,55
7	0,981	0,998	1372	220	215,86	219,56	196	192,31	195,61
8	0,983	0,998	1536	164	161,25	163,71	192	188,78	191,67
9	0,984	0,998	1656	120	118,13	119,81	184	181,13	183,72
10	0,985	0,999	1750	94	92,61	93,87	175	172,42	174,76
11	0,986	0,999	1815	65	64,08	64,92	165	162,65	164,79
12	0,986	0,999	1860	45	44,38	44,95	155	152,85	154,82

*Notă: col7= col3*col5; col10= col 3*col9; coloana 2 a fost păstrată pentru comparații. Vmca- volumul de muncă; Cfm- contribuția forței de muncă; Crel fmm – contribuția relativă modificată a forței de muncă; Ptotal – produsul total; Pma – produsul marginal; Pma m produsul marginal al muncii; Pma mm – produsul marginal modificat al muncii; Pme – produsul mediu; Pme m – produsul mediu al muncii; Pme mm – produsul mediu modificat al muncii.*

Calculele ne arată o situație opusă față de cea din tabelul 6, de mărire a tuturor indicatorilor vechi şi noi datorită creşterii mai rapide a produsului total în comparație cu creşterea volumului factorului variabil. Rezultatele sunt însă viciate de acelaşi neajuns, datorită faptului că legea randamentelor descrescânde nu consideră influența celorlalți factori care sunt utilizați permanent şi la un nivel constant în procesul de producție. Creşterea productivității totale calculate, însă, nu mai justifică, în acest exemplu, calitatea de „descrescătoare" sau „variabile", atribuită legii randamentelor, deoarece avem o sporire a randamentelor care poate înlocui îmbunătățirea soluțiilor tehnologice posibil aplicate pentru o jumătate de secol: creşterea acesteia a fost de 37,85 ori. Concluzia lui Lipsey este însă alta: „produsul mediu şi marginal şi mediu al muncitorilor suplimentari trebuie să înregistreze un declin", deoarece în altă situație aceste cazuri sunt „forme nepermise" (Figura 11.2), care ar deveni similare cu „avansurile tehnologice rapide [din țările dezvoltate n.n.] care au ridicat productivitatea mai rapid decât a crescut populația", în comparație cu situația opusă din țările sărace (*Ibidem*,
p. 229-30).

Legea nu mai este necesar să fie denumită aici „a proporțiilor variabile", ci legea randamentelor crescătoare, adică conformă cu situația prezentată de autor şi preluată de noi în coloanele 1, 4, 5 şi 8. Lipsey analizează datele de mai sus pe termen scurt ca şi cum, dacă am presupune cele 11 situații noi valabile pentru o altă perioade de timp mai mare, funcția de producție s-ar schimba (ar avea alte valori).[1] Ceea ce nu se observă este faptul că acest *declin*

[1] *Pentru o observare a consecințelor dihotomiei aceluiaşi proces de muncă în analize pe termen scurt şi lung a se vedea articolul nostru* Noțiunile de termen lung şi termen scurt în economia analitică*, apărut în "Revista Română de Statistică", nr. 3, Serie nouă, anul II,*

implacabil semnalat de Lipsey nu se datorează randamentului muncitorilor – angajați într-un contract, unde ei sunt executanți potrivit poziției lui Frois – cum lasă să se înțeleagă tacit din context, fără însă să explice că alegerea acestei variante este făcută *numai de* factorul organizațional. În locul unor afirmații privind necesitatea (normarea) unei evoluții prestabilite autorii ar fi putut să aleagă cel puțin o variante care să permită o relativă generalizare cu precizarea unor limitări privind imposibilitatea respectării rețetei inițiale de fabricație[1].

Din punct de vedere al economicității analitice era *necesar* ca Lipsey să propună o soluție prin alegerea unui nivel eficient al folosirii forței de muncă, identificat potrivit legii randamentelor parțiale. Soluția care apare eficientă, în exemplul de mai sus, potrivit analizei noastre este nivelul de şase unități al forței de muncă.

Abraham Frois nuanțează această lege (ipoteză) în aplicarea căreia „se ajunge până la urmă la situația în care productivitatea marginală şi productivitatea medie vor descreşte" (1992, p. 112). Prin urmare, Frois nu limitează evoluția diferită în timp a randamentelor (crescătoare, constantă sau descrescătoare), însă fixează perioadă (moment analitic) „până la urmă", în care randamentele vor fi descrescătoare. Analiza exemplelor din lucrările citate mai sus ne arată că interpretarea prin date este în contradicție cu esența schimbărilor din procesul economic deoarece nu se observă procesul în integralitatea sa.

În baza explicațiilor de mai sus putem să formulăm unele premise necesare. Tendințele potrivit legii randamentelor parțiale pot lua orice formă. Schimbarea raportului dintre contribuția parțială a factorului variabil în funcție de volumul (efectul) în creştere a produsului total, în condițiile menținerii constante a nivelului celorlalți factori, determină un nivel constant, crescător sau descrescător al randamentului acestui factor. Acesta este singura concluzie analitică care poate fi dedusă.

O analiză sumară a factorilor de producție care sunt cuprinşi în costurile variabile (considerat aici factorul care creşte) şi separat a celor cuprinşi în costurile fixe (considerate a fi factorul constant) ne indică o constanță a randamentului parțial al factorului variabil până la nivelul costului unitar minim şi o descreştere a acestui randament după acest nivel (Allen, 1969). Situația în care se afirmă, în termeni generali, că un proces parțial are un randament descrescător comparativ cu cel al procesului total este la fel de posibilă cu cea în

2002, p. 69-84. Problema separării timpului „pe termen scurt" de cel „pe termen lung" este importantă datorită unicității timpului. O nerecunoaştere a continuității timpului, şi deci a lipsei includerii schimbărilor pe termen scurt în interiorul celor pe termen lung neagă fundamentul cunoaşterii ştiințifice din perspectiva economicității analitice: apare în acest caz imposibilitatea de a lua decizii unitare în acelaşi timp.

[1] *Amestecul de niveluri modale, a necesarului (trebuie) cu posibilul şi contingentul, ating la Lipsey un „declin inexorabil" al analiticului (*Ibidem*, p. 230). Limitarea dezvoltării (în sens modal) a unor regiuni sărace în comparație cu cele dezvoltate este un exemplu.*

care se susține o situație contrarie. Nimic nu poate sprijini una din cele două afirmații contrare, în afara unor verificări faptice şi a generalizării concluziilor acestor verificări. „Mulți economişti susțin că economia este o ştiință deductivă. Analiza [de mai sus n.n.] a naturii principiilor fundamentale privind variațiile cantitative ale bunurilor economice măsurabile cardinal justifică părerea lor, dar numai parțial. Desigur, afirmarea existenței unui reziduu calitativ este o judecată sintetică a priori mai curând decât o propoziție empirică. Dar numai cu ajutorul dovezilor faptice putem stabili exact dacă reziduul calitativ este reprezentat de variații crescătoare sau descrescătoare" (Georgescu-Roegen, 1971, p. 210).

În concluzie, analiza legii randamentelor parțiale trebuie efectuată în contextul acțiunii tuturor factorilor ce acționează într-un proces economic. În alte condiții, folosirea noțiunii de proces economic de care se abuzează uneori, fără a fi înțeleasă, nu este justificată (*Ibidem*, cap. IX). În acelaşi timp studiul randamentelor se cere a fi legat şi de evoluția productivității parțiale. Separarea productivității parțiale din cea totală şi reconsiderarea acțiunii factorilor în procesele staționare ne ajută să înțelegem mai bine natura calitativă a proceselor economice.

5. UNELE CERINȚE PRIVIND CALCULUL AVANTAJELOR COMPARATIVE DIN PERSPECTIVA EFICIENȚEI

Tendințele apărute în modificarea avantajelor din schimburilor comerciale internaționale sunt observate în prezent la nivel macroeconomic, pe perioade mai lungi, prin termenii de schimb, valoarea unitară, quantum index sau alți indicatori similari. Se asigură astfel o cunoaştere a tendințelor apărute în schimburile comerciale prin nivelul prețurilor internaționale şi a cantităților schimbate din cadrul unei economii naționale. Modificarea simultană a ratei de schimb şi a prețurilor interne şi internaționale a ridicat problema comparării volumului real al avantajelor comerciale din țările participante la schimburile externe.

Evoluția flotantă a ratelor de schimb, după 1970, a făcut mai dificilă evaluarea reală a volumului avantajelor din schimburile comerciale, însă crearea aproape simultană a noi instrumente, printre care două forme ale prețului relativ (paritatea puterii de cumpărare şi raportul valorii unitare) au susținut în continuare eforturile cercetătorilor în această direcție. Rezultatele studiilor lui Mihail Manoilescu şi ale altor cercetători, privind inegalitatea avantajelor din schimburilor dintre țările agrare şi cele industrializate, au început să fie verificate şi în interiorul economiilor naționale, între sectorul agrar şi cel industrial, inclusiv prin intermediul unor astfel de instrumente.

Studiul spațial al prețurilor relative, prin paritatea prețurilor în relațiile dintre sectorul agricol şi sectorul industrial, folosind proprietățile de aditivitate şi tranzitivitate, asigură o observare a evoluției avantajelor relative totale, potrivit schemei generalizate Manoilescu. Folosirea raportului valorii unitare, un instrument similar parității puterii de comparare calculat cu ajutorul prețurilor de producție, utilizat de Centrul de Cercetare al Universității Groningen, permite cuantificarea mai exactă a avantajelor relative totale în schimburile internaționale de produse.

Urmărirea simultană din bazele de date statistice a prețurilor interne (de producție şi import) şi a prețurilor internaționale, prin forma de „preț relativ", asigură o identificare a direcției spre care tind să se localizeze avantajele comerciale pentru fiecare din participanții la schimb. Este posibilă astfel o măsură a eficienței exportului şi importului şi a valorii economice, „aduse" în țară prin schimburile comerciale, iar prin agregarea acestor date se determină la nivel național avantajele entităților economice participante la schimburile externe. *Calculul volumului acestor avantaje, folosind productivitatea totală în locul prețului relativ, asigură din punct de vedere al interesului național, care este diferit*

dar nu opozabil celui al entităților economice, o nouă măsură a avantajelor şi o ierarhizare a priorităților în schimburile externe în funcție de eficiența produselor sau a sectoarelor economice.

În economia românească, au început să fie studiate recent mai sistematic raporturile de schimb dintre produsele din sectorul agricol şi cele dintre sectoarele industriale, furnizoare de factori de producție pentru agricultură (Lazăr, 1999). Vom relua, în continuare, observarea raporturilor de schimb dintre produsele agricole şi intrările pentru agricultură, analizate în studiul cercetătorului Traian Lazăr. Autorul constată scăderea numărului de utilaje agricole, a volumului de îngrăşăminte şi motorină, ce pot fi cumpărate cu o tonă de produse agricole (la lapte, în hectolitri) (tabelul 8). Desigur că preocuparea este justificată, iar cuantificarea este similară celei urmărite de Fourastié (1977) în timp, prin raportul dintre salariul nominal şi prețul produselor de consum principale.

Cantitățile de produse agricole, ce trebuie vândute în România pentru a cumpăra aceeaşi cantitate de materie primă industrială, au crescut de câteva ori în perioada 1990-1998 (tabelul 8). Este evident că o creştere simultană, în aceeaşi proporție, a prețurilor celor două categorii de bunuri, produse şi factori de producție, nu ar schimba prețurile lor relative şi, deci, aceste raporturi de schimb. Creşterea relativă şi absolută mai mare a prețurilor la factorii de producție în comparație cu cele ale produselor agricole este în măsură să ridice problema păstrării unui schimb echitabil între sectorul agricol şi sectoarele industriale. Observarea se poate extinde şi la raportul dintre sectorul alimentar şi celelalte sectoare nealimentare din industria prelucrătoare şi, prin generalizare, se pot urmări relațiile de schimb între toate sectoarele unei economii naționale.

Tabelul 8

Raporturile de schimb cantitative dintre produsele agricole şi unele intrări pentru sectorul agricol, între 1990-1998 în România

UM= tonă produs finit / buc (tonă) intrare

Produs\ Intrare	Tractor U 650 (buc)				Combină C 14U (buc)			
	1990	1995	1997	1998	1990	1995	1997	1998
Grâu	50,0	77,0	100,0	126,0	175,0	211,0	409,0	522,0
Porumb	42,0	86,0	128,0	160,0	145,0	236,0	526,0	661,0
Floarea soarelui	25,0	45,0	64,0	65,0	87,0	122,0	263,0	268,0
Sfeclă de zahăr	154,0	264,0	409,0	429,0	537,0	725,0	1675,0	1771,0
Lapte de vacă (hl)	167,0	411,0	750,0	750,0	582,0	1128,0	3070,0	3100,0
Carne de bovină	3,7	4,5	9,5	13,0	12,9	12,3	38,8	51,0
Carne de	4,2	6,2	10,6	12,0	14,5	16,9	43,4	50,0

Produs\ Intrare	Tractor U 650 (buc)				Combină C 14U (buc)			
	1990	1995	1997	1998	1990	1995	1997	1998
porc								
Carne de pasăre	5,0	7,1	10,0	11,0	17,5	19,5	40,9	45,0
	Îngrăşăminte chimice pe bază de azot (t)				Motorină (t)			
	1990	1995	1997	1998	1990	1995	1997	1998
Grâu	2,40	3,50	1,40	4,90	1,30	2,10	2,70	3,60
Porumb	2,00	4,00	1,80	6,30	1,00	2,30	3,40	4,60
Floarea soarelui	1,20	2,00	0,90	2,50	0,60	1,20	1,70	1,90
Sfeclă de zahăr	7,00	12,20	5,60	16,80	3,80	7,10	10,90	12,30
Lapte de vacă	8,00	19,00	10,30	29,40	4,20	11,10	20,00	21,60
Carne de bovină	0,18	0,21	0,13	0,50	0,90	0,12	0,25	0,35
Carne de porc	0,20	0,28	0,15	0,47	0,11	0,17	0,28	0,35
Carne de pasăre	0,24	0,33	0,13	0,43	0,13	0,19	0,27	0,30

***Sursă**: Lazăr, 1999, anexa nr. 5.*

Notă: Cifrele sunt exprimate în tonă la produsele agricole (cu excepția laptelui de vacă – hectolitri) pe o unitate de intrare exprimată în bucată (tonă).

Relația se impune să fie observată mai ales în raporturile de schimb internaționale deoarece, aşa cum arăta Mihail Manoilescu, pierderile din schimburile comerciale dintre țări, în condiții inegale, nu sunt „suportabile" (1929, p. 140). Aplicarea schemei de analiză a lui Manoilescu în schimburile internaționale, precum şi în relațiile dintre sectoarele interne, folosind prețul relativ, susține deschiderea unui nou domeniu de utilizare a acestui instrument. Observarea modificării raporturilor de schimb se va face mai întâi asupra exemplului luat de cercetătorul Traian Lazăr.

La nivel macroeconomic, aceste raporturi de schimb se măsoară prin raportul dintre indicii prețurilor produselor agricole, raportați la indicii prețurilor factorilor de producție din sectorul agricol. Raportul este numit de Traian Lazăr **foarfecele prețurilor**, în economia europeană **raport de schimb** (Eurostat, 2002), iar în economia americană nu este folosit, fiind calculată productivitatea totală care urmăreşte eficiența, însă dintr-o perspectivă relativ diferită (Bureau of Labor Statistics of DOL, 1997, cap. 10).

Măsurarea prin aceste raporturi a evoluției prețurilor poate clarifica de la început relația de schimb dintre produsele agricole şi cele industriale. Observa-

rea acestei relații se poate extinde şi între produsele alimentare, care folosesc ca materie primă produsele agricole, şi cele industriale nealimentare, deoarece tendința de egalizare a profitului face ca eventualele dezavantaje din schimbul dintre agricultură şi industriile nealimentare să fie transferate, cel puțin parțial, în sectorul produselor alimentare. Urmărirea mai detaliată a schimburilor interne studiind datele de mai sus este necesar să aibă ca punct de plecare raporturile dintre prețurile şi profiturile/costurile acestor produse (tabelul 9).

Tabelul 9

Relația dintre prețurile produselor agricole principale şi prețurile unor produse industriale folosite în agricultură, în România, între 1990-1998.

Produs agricol	1990	1995	1997	1998
Grâu	2000	240000	900000	950000
Porumb	2400	215000	700000	750000
Floarea soarelui	4000	415000	1400000	1850000
Sfeclă de zahăr	650	70000	220000	280000
Lapte de vacă	600	45000	120000	160000
Carne de bovină	27000	4110000	9500000	9750000
Carne de porc	24000	3000000	8500000	10000000
Carne de pasăre	20000	2600000	9000000	11000000
Produs industrial				
Tractor U 650	100	18500	90000	120000
Semănătoare SUP 29	31	4322	11300	20000
Combină C14 U	349	50740	368400	496000
Îngrăşăminte pe bază de azot	4,8	850	1240	4700
Motorină	2,5	500	2400	3450
Indice intrări	1	185.39	742.11	1105.31
Profit (+), pierdere (-) unitară la:				
Grâu	500	-38085	-213165	-707965
Porumb	600	-118702	-635798	-1239558
Floarea soarelui	1000	-141170	-826330	-1465930
Sfeclă de zahăr	162.5	-20378	-141779	-258839
Lapte de vacă	150	-38426	-213950	-337390
Carne de bovină	6750	355853	-5527728	-12632528
Carne de porc	6000	-337020	-4857980	-9895580
Carne de pasăre	5000	-180850	-2131650	-5579650

***Sursă**: Traian Lazăr, 1999, anexele nr. 1 şi 3.*

Notă: Calculele referitoare la profit sunt efectuate conform procedurii explicate în continuare în text.

Pentru calculul profitului, mărimea indicelui prețurilor la intrările de produse industriale din agricultură va modifica nivelul inițial al costurilor produselor

agricole. O creştere a cheltuielilor fixe, datorită scăderii producţiei din sectorul agricol, înregistrată în această perioadă, se poate considera compensată cu scăderea costurilor în urma creşterii mai lente a retribuţiei din agricultură, precum şi a influenţei de aceeaşi natură a altor costuri necomensurate de Traian Lazăr. Presupunerea de mai sus este una generală şi are rolul de a sprijini clarificarea relaţiilor dintre preţurile intrărilor şi cele ale producţiei agricole.

Deoarece observarea indicilor la preţurile intrărilor surprinde o tendinţă medie, într-un calcul detaliat, datorită evoluţiilor diferite ale ponderilor elementelor acestor intrări în costurile fiecărui produs, nivelurile de profit reale, pentru anii 1995, 1997 şi 1998, sunt diferite faţă de evoluţia medie a costurilor considerată aici egală pentru toate produsele agricole observate. În calculul profitului, vom presupune o rată a profitului iniţial de 25% aplicată la costuri şi vom considera, prin urmare, că indicele preţurilor la intrări influenţează în mod egal modificările de costuri la fiecare produs agricol. Reiese din calculele efectuate după această procedură că, începând cu 1995, majoritatea produselor agricole au fost obţinute cu pierderi financiare. În realitate, existenţa profitului la un nivel minim, fie şi prin acordarea de subvenţii, este presupusă pe toată perioada, în caz contrar schimburile din economie ar fi încetat, ele nefiind susţinute de scopul principal, realizarea de profit.

Observarea costurilor în condiţiile de mai sus evidenţiază că, începând cu 1995, cu excepţia produsului carne de bovină pentru acest an, toate produsele agricole au realizat pierderi. Deoarece pentru unele produse s-au acordat subvenţii în această perioadă, ideea existenţei de profit în preţurile produselor practicate în aceste condiţii poate fi susţinută fie şi numai prin existenţa acestor subvenţii.

Pentru a înţelege posibilitatea de captare a avantajelor din schimburi prin preţuri relative este necesar a fi continuate observaţiile. Ceea ce interesează entitatea economică producătoare şi/sau comerciantă este de a obţine un profit cât mai mare, astfel că ideea producţiei cu pierderi nu poate fi argumentată la nivelul întregului sector agricol. Este cert că observarea schimburilor comerciale, în baza principiului interesului, arată că funcţionarea unei entităţi economice cu pierderi, nu poate fi susţinută decât pe o perioadă scurtă. Susţinem calculele cercetătorului Traian Lazăr, deoarece exprimă un adevăr parţial, în sens analitic, însă nivelul cifrelor sub formă de indici surprinde o realitate incompletă, fie şi pentru că nu conţine influenţa forţei de muncă şi a altor intrări.

De aceea, observarea simultană a indicelui preţurilor produselor agricole într-o economie naţională, în comparaţie cu indicele de volum al acestor produse se situează într-o realitate analitică mai cuprinzătoare. Pentru a putea face, în baza principiului economicităţii, judecăţi de valoare cu o valabilitate extinsă în economie, calculele trebuie să ia în considerare a efectului şi efortului total. În alte condiţii, sunt necesare a fi oferite explicaţiile necesare privind semnificaţia mărimilor calculate, precum şi limita de interpretare a acestora.

Studiul eficienței prin productivitatea totală, prin raportul dintre volumul efectelor şi al eforturilor, asigură măsurarea ansamblului schimbărilor din procesele economice, astfel că interpretarea oricărui alt indicator de eficiență sau care cuantifică profitul absolut şi relativ este necesar să se raporteze la acest indicator.

Avantajele obținute în schimburile comerciale au o evoluție şi o interpretare dublă față de acest punct de referință esențial din ştiința economică, măsurarea eficienței prin productivitatea totală. Entitățile economice urmăresc, prin obținerea de avantaje comerciale, volume valorice nominale de profituri cât mai mari. Faptul că, aceste profituri în termeni reali şi/sau în relativitate față de alte entități economice sunt mai mici, ridică o altă problemă care poate fi studiată separat.

În realitate, aşa cum s-a arătat, interesul entităților economice este „opus" celui urmărit prin productivitatea totală. Menținerea prețului unui produs, deşi productivitatea a crescut, susține afirmația precedentă şi arată intenția entităților economice, care fabrică şi comercializează produsul, de a menține printr-o relație asimetrică (de schimb inegal) acest preț în legătură cu creşterea productivității. În condițiile unei piețe concurențiale – perfecte în situație extremă, potrivit economiei standard – aceste prețuri s-ar fi micşorat automat. De aceea caracteristicile unei piețe normale poate fi un punct de reper pentru studiile formale din economie.

Rezultă că entitatea economică, pe de o parte, deşi este interesată de a spori productivitatea, cuantificată în scăderea costurilor de producție şi, deci, în creşterea profitului unitar, are ca obiectiv principal mărirea acestui profitului total prin menținerea sau chiar creşterea prețului de piață, precum şi a cantității vândute. Avantajele din schimburi cuantifică volumul valoric, real sau nominal, al acestui profit. Numai o concurență crescândă poate contribui la reducerea mai rapidă a prețurilor nominale şi/sau relative ale produselor la care productivitatea s-a mărit. Pe de altă parte, odată cu creşterea concurenței, poate avea loc o depărtare de optimul de producție, prin atomizarea entităților economice, ceea ce ne conduce la anularea efectelor pozitive obținute anterior prin creşterea productivității. De aceea, condiția atomicității din cerințele pieței perfecte, trebuie privită cu precauție. Deşi în manualele de „economics" este susținută constant această condiție, fără explicații similare celor de mai sus, în sectoarele importante din economia americană se manifestă o tendință opusă, de apropiere de optimul de producție. În industria prelucrătoare, nivelul de folosire al capacităților de producție în ultimele două decenii a rămas relativ constant, în condițiile când capacitățile de producție s-au dublat (creştere de 87%), iar numărul de entități economice care obțin peste 85% din producția acestei industrii, este sub 8-10% (Bureau of Census, 2002, cap. 26, Manufactures).

Ceea ce interesează statul, ca reprezentant al acestor entități economice şi al populației, este obținerea unei producții fizice, în aşa fel încât să fie asigu-

rat într-o proporție cât mai mare necesarul intern, iar nivelul de trai să fie cât mai ridicat. Cele două țeluri, al entităților economice de a obține un profit cât mai mare, „indiferent" de cantitatea produsă, şi al statului (interesul național) de a obține cantități potrivit unei anumite structuri a consumului intern necesar, sunt relativ opuse. Dezvoltarea economico-socială a unei națiuni se poate face la optimul dintre aceste două situații, care nu sunt contrare în sens absolut, ci numai relativ.

Calcule similare, efectuate prin raporturile de schimb pentru sectorul agricol din Uniunea Europeană, au la bază raporturile dintre indicele prețurilor produselor agricole şi indicele intrărilor de capital, ei conținând mai multe elemente decât în exemplul luat de Traian Lazăr. Nici în acest caz, nu este inclus indicele costurilor cu forța de muncă. Dacă ar fi fost agregat şi acest indice, raportul dintre prețuri s-ar fi apropiat mai mult de o cuantificare a avantajelor totale reale din schimburile de produse prin surprinderea unei tendințe mai exacte.

În acelaşi timp, este necesară observația că, pentru calculul productivității totale măsurările sunt diferite deoarece, se fac în termeni de volum, însă folosesc ca instrument prețurile. Aceleaşi prețuri care se folosesc la evaluarea avantajelor din schimb, utilizând în calculul avantajelor pentru ponderare volumele cantităților de produse, devin la determinarea productivității totale instrumente ale agregării, inversând rolul cu volumele. De aceea, este necesară o interpretare unitară a tuturor datelor despre cantități şi prețuri, care ne sprijină în a vedea diferența dintre evaluarea prin productivitatea totală şi cea prin calculul avantajelor de schimb, situație explicată sumar în paragrafele precedente. Analiza competitivității poate să se realizeze într-o manieră unitară dacă se iau în considerare aceste cerințe.

O direcție importantă, care nu este luată în considerare de Traian Lazăr în cartea sa, se referă la modificările structurale din economia României, datorită posibilității de a fi intervenit noi condiții în producția agricolă, care să genereze alte raporturi de schimb (prin prețuri) între produse. Aceste modificări, odată cu trecerea la economia de piață, se referă la creşterea consumurilor tehnologice, justificate printr-un grad de dezorganizare ridicat, dispariția suprafețelor compacte mari de teren şi o cerere relativă mai mare (în raport cu producția) de cantitate de intrări în urma fărâmițării suprafețelor agricole. Toate aceste schimbări, precum şi reaşezarea unor raporturi existente la nivelul relației industrie-agricultură în economia de comandă din România înainte de 1990, ce erau în neconcordanță cu realitatea economică dintr-o economie concurențială, s-ar putea să fi contribuit la creşterile de prețuri ale produselor industriale folosite în sectorul agricol. În condiții normale într-o economie modernă, în statele industrializate şi cu venit ridicat situația este oarecum inversă, reducerea consumurilor tehnologice la intrări fiind cazul obişnuit în sectorul agricol. Pentru cuantificarea mai exactă a relațiilor de schimb, este

necesară o analiză detaliată prin preţuri relative, în continuarea celei de eficienţă, explicată sumar mai înainte.

Studiul avantajelor comerciale, urmărite prin forma valorică a preţului, este necesar a fi separat de acum înainte, de cel al eficienţei, observat prin modificarea de volume ale producţiei şi intrărilor. Calculele avantajelor relative ale schimburilor se fac prin preţuri, cantitatea servind numai ca suport pentru agregare. Avantajul relativ arată o anumită relaţie de asimetrie sau inegalitate în schimbul de bunuri, nu neapărat din perspectiva capacităţii de negociere. Datorită modificărilor calitative de mărime diferită, apărute simultan în procesele de producţie şi de schimb ale fiecărei entităţi economice este foarte probabil ca schimbul de bunuri să se facă în condiţii recesive, de dominare a unei părţi (Florian, 1983). Menţinerea însă în anumite limite a acestei relaţii inegale asigură continuitatea schimbului, a producţiei şi, prin urmare, a existenţei umane, în cadrul unor raporturi relative de echitate. O analiză a calculului avantajelor din schimburile comerciale, cu luarea în considerare a intercondiţionării relaţiei dintre interesul individual şi cel naţional, a fost făcută de Manoilescu în urmă cu aproape trei sferturi de secol (1929/1937).

Apare necesară completarea analizei lui Manoilescu prin folosirea în calcule a preţurilor internaţionale de negociere dintre cele două entităţi economice participante la actul de schimb[1]. Ca un paradox, studierea tendinţelor actuale din comerţul internaţional se efectuate, de regulă, prin preţurile internaţionale. Această trecere dintr-o extremă în alta în analiza avantajelor din schimb a marcat ultimele două secole, începând cu celebrul exemplu al lui Ricardo, privind schimbul dintre Anglia şi Portugalia cu postav şi vin. Fără a lua în considerare simultan măsurile preţurilor interne şi a celor internaţionale la produsele exportate şi importate apare evident că avantajele din schimburi nu pot fi cuantificate. În alte condiţii, negocierea de către entităţile economice comerciante a preţurilor internaţionale şi folosirea lor în calcule, alături de preţuri interne, ar părea lipsită de raţionalitate. Acest mecanism ne propunem să îl prezentăm sumar în continuare.

Observarea schimbului dintre două produse, *Pr*1 şi *Pr*2, primul exportat de entitatea economică *E* şi al doilea exportat în contrapartidă de entitatea economică *I* (din altă ţară), asigură înţelegerea mecanismului schimbului într-o formă simplă (tabelul 10). În acest mecanism se pot calcula avantajele relative, la fel cum prin calculul productivităţii totale se poate determina sporul de eficienţă. În sporul de eficienţă poate să nu fie regăsit în totalitate însă avantajul din schimb datorită eliminării influenţei modificării preţurilor. Un participant îşi poate

---

[1] *Manoilescu susţine ideea că, în schimburile comerciale internaţionale, preţurile interne din cealaltă ţară se pot substitui preţurilor internaţionale în cuantificarea avantajelor relative ale entităţilor economice (1929/1937, p. 148). Această direcţie, aşa cum se va argumenta în continuare, nu poate fi fundamentată prin demonstraţie analitică.*

impune poziția în defavoarea celuilalt în stabilirea nivelului prețurilor internaționale, care astfel se depărtează de un schimb echitabil[1]. Acest dezechilibru pare să existe şi între industrie, în care se află majoritatea capitalului, şi agricultură, în detrimentul celui de-al doilea sector (Georgescu-Roegen, 1971), datorită dominanței intereselor din sectorul industrial în a obține un profit relativ mai mare în economia contemporană în *perimetrul* oraşelor.

Din cele observate mai sus, rezultă că evoluția cantității dintr-un produs nu este într-o relație stabilă cu a cea prețului, precum şi a productivității totale din procesul economic în care se obține produsul. Într-o economie de piață aflată într-un echilibru relativ, în care nivelul prețurilor ar fi independente de mişcările nominal valorice perturbatoare, cu alte cuvinte s-ar suspenda mecanismul inflației sau al capacității de negociere asimetrice a unui participant, productivitatea ar fi într-o relație perfect inversă cu prețul. Mai mult, pe anumite porțiuni ale capacității de producție pe măsura creşterii cantității, prețurile ar scădea datorită relativei constanțe a costurilor fixe. Identificarea acestei situații susține delimitarea prin calcule a avantajelor din schimb de creşterea eficienței (productivității totale). Una din problemele fundamentale ale ştiinței economice este de a susține prin observații sistematice ale cercetătorilor economicitatea analitică, prin promovarea de mărimi care să cuantifice separat aceste fenomene economice.

Tabelul 10

Schema de calcul a avantajelor relative şi absolute în schimbul dintre două produse

	Preț internațional	**Entitatea exportatoare E**	**Entitatea importatoare I**
Produs 1	P_1	p_{e1}	p_{i1}
Produs 2	P_2	p_{e2}	p_{i2}
Avantaj relativ, Avr		$\frac{p_{e2}}{P_2} : \frac{p_{e1}}{P_1}$	$\frac{p_{i1}}{P_1} : \frac{p_{i2}}{P_2}$
Avantaj absolut, Ava		$Q_{e1}*A_{vrE}$	$Q_{i2}*A_{vrI}$

***Sursă**: Dogaru, 2000, p. 60-65.*

Notă: p_e şi p_i sunt prețurile interne ale celor două produse.

[1] *Schimbul echitabil poate fi înțeles dintr-o dublă perspectivă: obținerea de câştiguri de comerț relativ egale şi aducerea de valoare națională, prin exportul unor bunuri produse în condiții de productivitate ridicată. Importul se poate face în aceste condiții prin studierea situației duale (etapa a II-a din schema generalizată Manoilescu).*

Mecanismul cuprins în relațiile din tabelul de mai sus, aplicat în schimburile internaționale, poate fi extins şi la analiza schimburilor interne potrivit unei scheme similare: costurile producătorilor se substituie prețurilor interne, iar prețurile de pe piața internă înlocuiesc prețurile internaționale. O analiză mai detaliată, similară cutiei lui Edgeworth, folosită pentru studiul echității (Feldman, în PAL II, 1988, p. 182) a fost efectuată pentru observarea limitelor schimbului în cadrul acestei relații asimetrice (Dogaru, 2002b). Studiul relațiilor de schimb după această schemă asigură calcularea avantajelor, inclusiv sub formă de indici. Folosind o formă a prețurilor relative, indicii, se poate determina modificarea avantajelor în formă relativă sau absolută, pornind de la o poziție dată, considerată punct de referință.

În urmărirea avantajelor din schimburile externe, compararea prețurilor în forma cea mai sintetică se face în prezent prin indicele prețurilor la export sau import şi prin indicele valorii sau cantității unitare. În calculul acestor indici se folosesc numai prețurile internaționale de export şi import, măsurarea avantajelor reale nefiind posibilă fără folosirea prețurilor interne. De aceea, estimarea avantajelor pe care o țară poate să le realizeze din aceste schimburi, din perspectiva entităților economice, se poate face numai prin folosirea simultană a prețurilor de producție ale produselor exportate, a celor interne pentru mărfurile importate şi a prețurilor internaționale aferente. Compararea indicilor la aceste prețuri prin relațiile din tabelul 10 asigură o estimare a avantajelor relative, iar pentru calculul avantajelor absolute creşterea indicilor se înmulțeşte cu volumul cantitativ al exporturilor şi importurilor.

Prasada Rao şi Angus Maddison a studiat raporturile dintre prețurile relative din agricultură în diferite țări (Maddison, 1996). Identificarea nivelului absolut al prețurilor de cumpărare şi vânzare şi al cantităților produselor exportate (importate) de către o entitate economică exportatoare (importatoare) permite calcularea avantajului relativ şi absolut total în ambele țări. Importul poate fi justificat prin inexistența producției interne, insuficiența acesteia sau a existenței unui raport al prețurilor internaționale mai mic decât cel al prețurilor interne. Exemple de calcul, inclusiv cuantificarea situației menționate de Ricardo privind schimbul vinului cu postavul în relațiile comerciale dintre Anglia şi Portugalia, asigură o detaliere a folosirii acestei scheme (Dogaru, 2002b).

Observațiile folosind prețurile de producție relative, exprimate prin raportul valorii unitare (unit value ratios), instrument propus de Universitatea Groningen din Olanda, asigură un calcul al avantajului total din schimb în condiții mai apropiate de cele reale decât prin observarea prețurilor cu amănuntul relative exprimate prin paritatea prețului (paritatea puterii de cumpărare). În fapt, prin unitatea de măsură a Programului de Comparare Internațională şi prin raportul valorii unitare, se poate asigura cunoaşterea tendinței de evoluție a mărimii avantajelor relative totale, deoarece aceste baze de date nu conțin şi

preţurile internaţionale care ar asigura separarea avantajelor relative pentru fiecare ţară.

O observare a preţurilor relative ale produselor alimentare, în comparaţie cu preţurile relative din alte sectoare ale industriei prelucrătoare, este efectuată în baza studiului lui Bart van Ark în relaţiile bilaterale dintre SUA şi alte patru ţări prin raportul valorii unitare susţine calculul tendinţei avantajului relativ total (tabelul 11).

Tabelul 11

Calculul avantajelor relative prin compararea raportului valorii unitare din industria alimentară şi cel din alte sectoare ale industriei prelucrătoare, 5 ţări, 1970-1990

UM date relative/ indici

Ramura/Relaţia	1970	1975	1980	1985	1990
Franţa-SUA					
Alimente, băuturi, tutun	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Textile, îmbrăcăminte şi piele	0,852	1,008	0,880	0,945	1,165
Produse chimice	1,003	0,910	0,717	0,846	0,900
Produse de metal	1,345	1,051	0,747	0,878	1,012
Maşini şi echipament	0,838	0,868	0,639	0,779	1,072
Alte ramuri ale ind. prelucrătoare	1,041	1,116	0,796	0,809	1,012
Total industrie prelucrătoare	0,977	0,959	0,740	0,839	1,018
Germania-SUA					
Alimente, băuturi, tutun	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Textile, îmbrăcăminte şi piele	1,276	1,406	1,279	1,373	1,442
Produse chimice	1,166	1,206	1,021	1,231	1,125
Produse de metal	1,374	1,128	0,935	1,090	1,072
Maşini şi echipament	0,831	0,942	0,808	1,014	1,137
Alte ramuri ale ind. prelucrătoare	1,295	1,325	1,105	1,171	1,182
Total industrie prelucrătoare	1,088	1,114	0,959	1,108	1,138
Japonia-SUA					
Alimente, băuturi, tutun	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Textile, îmbrăcăminte şi piele	0,823	0,907	0,663	0,612	0,697
Produse chimice	1,078	0,873	0,671	0,582	0,598
Produse de metal	1,385	1,099	0,711	0,601	0,620
Maşini şi echipament	1,051	1,048	0,534	0,489	0,459
Alte ramuri ale ind prelucrătoare	1,174	1,401	0,873	0,728	0,749

Ramura/Relația	1970	1975	1980	1985	1990
Total industrie prelucrătoare	1,056	1,027	0,678	0,609	0,598
Marea Britanie-SUA					
Alimente, băuturi, tutun			1,000	1,000	1,000
Textile, îmbrăcăminte şi piele			0,829	0,880	1,034
Produse chimice			0,665	0,798	0,732
Produse de metal			0,826	0,869	0,895
Maşini şi echipament			0,707	0,855	0,987
Alte ramuri ale ind prelucrătoare			1,099	1,227	1,235
Total industrie prelucrătoare			0,834	0,946	1,003

***Sursă**: Ark, 1995, tabelul 4.*

Notă: Datele calculate pentru fiecare pereche de țări reprezintă raporturile dintre prețurile relative din industria alimentară şi cele din fiecare ramură industrială

Evoluția prețurilor relative de producție ale celor patru țări din industria alimentară din deceniile al optulea şi al nouălea din secolul al XX-lea, în comparație cu prețurile relative similare din unele subramuri din industria prelucrătoare, surprinde schimbări diverse şi oscilante. Aceste raporturi cuantifică unele tendințe spre schimbul inegal în relațiile dintre sectorul agricol/ alimentar şi celelalte sectoare industriale, observate numai din perspectiva prețurilor.

În relația comercială Franța – SUA, potrivit schemei generalizate Manoilescu a comerțului internațional în perioada 1970-1990, au devenit mai puțin avantajoase (la nivelul avantajului total) exporturile franceze din industriile textilă şi de utilaje (maşini şi echipament), în contrapartidă cu importurile de produse alimentare. Sau, ceea ce reprezintă acelaşi lucru, au devenit mai puțin avantajoase exporturile de produse alimentare din SUA în contrapartidă cu importurile de produse textile şi de utilaje din economia franceză. În sectorul industriei chimice, al produselor de metal şi al altor ramuri ale industriei prelucrătoare, schimbul a devenit mai avantajos (un avantaj relativ total mai mare) în exportul acestor produse şi importul de bunuri alimentare din SUA.

În situația observată, se măsoară avantajul relativ total al exportului (importului) întregii producții din sectorul alimentar şi sectorul pereche sau numai a unei părți alese reprezentativ din producția acestor sectoare, care respectă structura producției totale. Orice alte structuri diferite, aferente cantităților de bunuri schimbate din fiecare din cele două sectoare, va genera avantaje relative totale – comensurate aici prin sporurile aferente indicilor – cel mai probabil de mărimi diferite care vor asigura avantaje reale absolute corespunzător modificate, pentru entitățile economice care efectuează aceste schimburi. Observații similare se pot efectua şi pentru schimburile dintre celelalte țări şi SUA. De asemenea, se pot face comparații şi direct între celelalte țări, fără a lua în considerare nivelul indicilor prețurilor dintre aceste țări şi SUA, dacă indicii calculați

mai sus respectă testul circularității (tranzitivității). Din observațiile de mai sus, rezultă că studiul schimbului inegal dintre sectorul agricol şi sectoarele industriale este necesar să aibă în vedere mai multe puncte de reper.

În Anuarul Băncii Mondiale intitulat „Indicatorii Dezvoltării Mondiale 2001" sunt prezentate prețurile de producție pe tonă metrică la porumb şi grâu. Folosind aceste informații se pot identifica raporturi de schimb avantajoase – avantajele relative totale – din comerțul în contrapartidă cu aceste două produse (tabelul 12).

Tabelul 12

Prețurile de producție la grâu şi porumb, rata de schimb şi paritatea puterii de cumpărare, 19 țări

Țara	Rata de schimb 1999	PPC 1990	PPC 1999	Grâu	Porumb
Austria	12,9	12,6	13,2	117	117
Australia	1,5	1,4	1,3	127	128
Argentina	1	0,3	0,6	85	56
Canada	1,5	1,2	1,2	87	78
Franța	6,2 b	6,5	6,6	126	119
România	15332,80	5,9	3845,40	93	73
Germania	1,8	,,	2	124	139
Noua Zeelandă	1,9	1,5	1,4	153	131
Ungaria	237,1	21,3	99,8	113	92
Marea Britanie	0,6	0,6	0,7	118	176
SUA	1	1	1	99	61
Venezuela	605,7	23	475,3	123	445
Uruguay	11,3	0,6	8,1	119	125
Paraguay	3119,10	389	1027,70	109	121
Brazilia	1,8	0	0,8	164	125
China	8,3	1,2	1,8	134	109
Polonia	4	0,3	1,9	164	146
Africa de Sud	6,1	1	2,1	146	103
India	43,1	4,7	8,6	142	95

***Sursă**: World Bank, WDI, 2001, tabel 5.6.*

Un studiu al schimbului între cele două produse, care poate fi realizat de țările menționate în tabelul de mai sus, identifică situații în care se pot obține avantaje substanțiale, relative şi absolute. Este necesară însă verificarea prealabilă a anumitor condiții reale privind posibilitatea de a mări producția la produsul ce va fi exportat, continuitatea culturii pe suprafețe sporite a acestui produs pentru mai mulți ani, reducerea producției interne la marfa care va fi importată, concomitent cu realizarea siguranței alimentare şi a celei strategice naționale.

Prețurile mondiale la grâu şi porumb în perioada 1970-1999 au oscilat diferit (tabelul 12a). În perioada 1970-1990, prețul relativ al grâului față de cel al

porumbului a crescut relativ cu 32,1%. În primul deceniu al acestui secol se anticipează o creştere în continuare a acestui preț relativ cu 5,3%.

Exportul de porumb din Argentina în contrapartidă cu importul de grâu din Germania asigură un avantaj relativ total sub formă de indice pentru cele două țări (entități economice) de 0,7. Împărțirea acestui avantaj, folosind prețurile mondiale la grâu şi porumb din 1999, este cuantificată potrivit formulei generalizate a lui Manoilescu astfel: 0.22 pentru Argentina şi 0,39 pentru Germania (Produsul indicilor corespunzător acestor sporuri relative este egal cu indicele avantajului general). Un export de 5000 de tone de porumb din Argentina, în contrapartidă cu grâu din Germania, ar fi asigurat în 1999 pentru Argentina un profit (spor nominal de valoare națională) de 58800 dolari SUA. Pentru calcule mai detaliate se are în vedere şi profitul din prețul de producție intern care măreşte profitul total, precum şi costurile de transport şi alte cheltuieli aferente exportului (importului), care reduc acest profit.

Tabelul 12a

Prețurile internaționale la grâu şi porumb, 1970-1999

dolari curenți US/ tonă metrică

Produsul	1970	1999	2010
Grâu, US HRW	54,9	112,0	170
Porumb	58,4	90,2	130

***Sursă**: Baza de date a Băncii Mondiale.*

Notă: Estimarea prețurilor din anul 2010 s-a făcut la data de 14 mai 2000.

În studiul analitic al avantajelor relative şi absolute din schimburile comerciale, apare evidentă lipsa de realism prin folosirea pe rând a prețurilor interne din cealaltă țară ca prețuri internaționale. Această situație nu ar conduce decât la măsurarea avantajului total (relativ sau absolut). Manualele de economie internațională nu măsoară exact (prin ecuații) avantajul comparativ, ci cel mult pot indica sensul exportului sau importului în baza unor inecuații Uneori se presupune tacit faptul că avantajele schimbului pentru o entitate economică (țară) se pot determina numai prin raporturile dintre prețurile interne. O detaliere a două situații, referitoare la exemplele propuse de Krugman şi Reiffers, asigură înțelegerea mai exactă a situației (Dogaru, 2002b).

La nivel național, calculul avantajelor omparative din etapa națională, prin productivitate totală, necesită cuantificarea pentru fiecare produs a părții folosite din capitalul total (Manoilescu, 1929, p. 141; Dogaru, 2000, notă finală VII). Calculul avantajelor relative prin productivitatea totală vor conduce, probabil, la rezultate diferite de cele ale avantajelor valorice din schimburi ale entităților economice, datorită decalajului de timp dintre apariția efectului de

productivitate – *introducerea* acestuia în mărimea preţului intern luat în considerare la negocierea schimbului şi modificarea în sens opus a mărimii preţului ce include schimbarea eficienţei. Un punct de întâlnire a mărimii avantajelor potrivit celor două cuantificări poate fi presupus în cazul unei mobilităţi sporite a factorilor de producţie între sectoarele economice şi/sau între produse.

Diferenţa dintre mărimea eficienţei proceselor economice (de producţie şi de schimb), cuantificate prin productivitatea totală şi cea a avantajelor din schimburile comerciale, este datorată, în principal, schimbărilor calitative, precum şi lipsei unei mobilităţii sporite. Se poate susţine că o mobilitate ridicată a factorilor de producţie ar conduce în cazul unor preţuri echilibrate şi a unei concurenţe sporite, la egalizarea avantajelor măsurate prin preţuri – cuantificate prin algoritmi din schema generalizată Manoilescu – cu cele calculate prin productivitatea totală. Lipsa efectelor de autoreglare prin preţuri a tuturor efecelor şi efectelor economice, în fapt o nerespectare a funcţiei preţului de optimizare a resurselor disponibile, impun ideea unei intervenţii controlate şi temporare pentru a elimina acest neajuns.

Apare necesitatea introducerii în economiile naţionale a observării indicilor preţurilor interne la produsele exportate şi a celor importate. La produsele exportate este necesar a fi urmărit şi preţul de producţie sau a unei alte forme similare de preţ în cazul produselor importate. Fiind date aceste două serii de preţuri interne, cu cantităţile lor aferente unor produse, şi o serie cu preţurile internaţionale negociate pentru operaţiunile de export şi import ale acestor produse, se poate folosi schema generalizată Manoilescu pentru schimburile internaţionale la N produse[1].

Folosind proprietăţile de tranzitivitate şi aditivitate ale preţurilor relative, se măsura şi avantajele naţionale, în baza unor serii similare cuprinzând productivităţile totale ale acestor (grupe de) produse exportate şi importate. La produsele importate, care nu sunt produse în ţară, se poate calcula în baza funcţiei hedonice productivitatea totală internă, prin asimilarea nivelului tehnologic al acestor mărfuri cu cel existent în ţară. La negocierea şi semnarea unor acorduri comerciale între ţări, proprietăţile indicilor preţurilor susţin calculul avantajelor relative pentru fiecare parte semnatară.

---

[1] *Unele precizări privind folosirea canalului avantajului comparativ la schimburile multiple se regăsesc în articolul nostru Valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ, în curs de apariţie la "Romanian Economic Review".*

6. PREMISE ŞI DESCHIDERI

Măsurarea competitivității presupune prioritar cuantificarea productivității totale. Orice altă formă a productivității – parțială, medie sau marginală, va fi analizată din perspectiva semnificației economice a acestei mărimi. În prealabil va fi identificat prin granițe analitice de timp şi spațiu procesul economic observat, în relație cu alte procese economice, rămase în afara observațiilor. Separarea influenței fiecărui efort-factor de producție, asupra efectului total este o problemă delicată (spinoasă) care nu are o rezolvare încă în sens strict analitic. Problema proporționalității, sau chiar presupunerea unui reziduu calitativ care se reduce în ultimă instanță tot la o liniaritate (aproximativă) pe intervale mici, este un efort intelectual analitic care este posibil să nu fie justificat din perspectiva principiului economicității la observarea modificării productivității.

A doua situație, care din perspectivă economică măsoară oarecum indirect şi cu un decalaj de timp eficiența, se referă la câştigul din comerț, o formă a avantajului comparativ. În economiile concurențiale actuale acesta se regăseşte sub forma profitului monetar în principal. Deşi avantajul comparativ include şi efectul de productivitate, măsurarea acestui efect se face distorsionat – cu decalaj de timp, şi nu poate surprinde economia reală a volumelor de resurse. De aceea analiza separată a productivității în ştiința economică şi, în consecință a competitivității, este necesar să se măsoare simultan în legătură cu cele două efecte, de preț şi de productivitate.

Identificarea şi/sau lămurirea unei situații *negative*, de nefolosire a unor instrumente analitice numai într-un cadru bine conturat, se pare că este calea cea mai folosită de economist. Identificarea unor situații în care nu se pot folosi aceste instrumnete reduce numărul variantelor de lucru posibile ale economistului. Ideile de bază din acest studiu au ca punct de pornire unele rezultate ale lui Georgescu-Roegen. În opinia noastră, aşa cum afirma acesta despre gânditorii greci, nu au existat probleme principale în ştiința economică care să nu fi fost analizate de Georgescu-Roegen. Studiul productivității, în general a competitivității are la bază principiul efortului minim şi care stă la baza oricărui act rațional de economisire relativă a eforturilor, valabil în condiții obişnuite se pare în orice matrice culturală. Dintr-o perspectivă mai largă a legii entropiei se poate afirma că deşi, la unele sisteme izolate se reduce entropia, datorită importului de eficiență din alte sisteme, pe ansamblu, la nivelul economiei mondiale, luând în considerare şi efectele de micşorare a resurselor disponibile, precum şi eforturile sporite pentru reducerea poluării, nu se poate susține în sens strict creşterea eficienței pe perioade mari de timp. Mărirea în relativitate a prețurilor, inclusiv în ultima jumătate de secol, însoțită de o stagnare a productivității totale din economia americană, sunt punctele de reper ale unei analize viitoare.

BIBLIOGRAFIE

Notă: Primul an menționat înainte de titlul lucrării reprezintă data primei publicări, iar al doilea reprezintă anul de republicare a lucrării consultate. Lipsa menționării celui de-al doilea an presupune identitatea dintre cele două date.

Academia de Studii Economice, 2000, *Economie politică*, Internet http://www.ase.ro/bib/html/economie.

Ark, Bart van. 1995, Manufacturing prices productivity and labor costs in five economies, *Monthly Labor Review*, iulie 1995, p. 56-72.

Atkinson Tonny, 2001, *Inequality, Poverty and the Welfare State: A European Perspective on the Globalisation Debate*, Nuffield College Oxford, UK. (VE Versiune electronică).

Bannock, G.; Baxter, R.E.; Rees, R., 1981, *The Penguin Dictionary of economics*, Harmondsworth Middlesex: Penguin Books Ltd, England.

Baumol, W.J., 2000, What Marshall didn't know: On the twentieth century's contributions to economics (I) *Quarterly Journal of Economics*, februarie 2000, vol. 115, partea I, p. 1-44.

Bureau of Census, 2001, *Statistical Abstract of US 2000*, Washington, Bureau of Census of US.

_____ , 2002, *Statistical Abstract of US 2001*, Washington, Bureau of Census of US.

Bureau of Labor Statistics of Department of Labor (BLS of DOL). 1997. *Handbook of Methods* Washington: BLS of Department of Labor, aprilie 1997.

_____, 1999, Multifactor productivity trends 1997 USDL 99-36 Washington: BLS of Department of Labor, februarie 1999.

Bureau of Labor Statistics of Department of Labor (BLS of DOL), Office of Productivity and Technology. 1999. *Hourly Compensation Costs for Productions Workers in Manufacturing, 29 Countries or Areas*, Washington, BLS of DOL, May, 1999.

Didier, Michel, 1992, *Economia: regulile jocului,* Bucureşti, Humanitas, 1998.

Dobrotă, Niță (coord), 1999, *Dicționar de economie,* Bucureşti, Editura Economică.

Dogaru, Vasile, 1999a, *Unele aspecte privind maximizarea profitului,* „Anuarul Universității Petre Andrei Iaşi”, 1999-2000, Iaşi, Editura Cantes, p. 157-165.

_____, 1999b, *Indicatori de productivitate în economia contemporană,* „Anuarul Universității Petre Andrei Iaşi”, 1999-2000, Iaşi, Editura Cantes, p. 166-82.

_____, 2000, *Schema teoretică a comerțului internațional. Generalizarea formulei lui Manoilescu*, „Revista Română de Statistică”, iulie, 2000, p. 45-64.

_____, 2002a, *Ceteris paribus în ştiinţa economică*, în volumul „Conference Proceedings Section I – General Economic Theory", Tg Jiu, Academica Brâncuşi, 22-24, mai, 2002, p. 35-40.

_____, 2002b, *Analiza schimbului asimetric în comerţul internaţional prin schema teoretică generalizată a lui Manoilescu*, în volumul „Conference Proceedings Section 4 Statistics, Economic Analysis", Data Processing, Mathematics, Tg. Jiu, Academica Brâncuşi, p. 165-172.

___ , 2003, *Avantajul comparativ în schimburile interne şi frontiera posibilităţilor de producţie*, în „Revista Română de Statistică", nr. 4, 2003, p. 66-83.

___ , 2003a, *Veniturile populaţiei şi preţurile produselor agroalimentare*, Bucureşti, Editura Expert.

Encyclopedie economique, vol. I-II, 1990, Paris, Editor Reiffers J. şi alţii, Economica.

Epping, Randy Charles, 2001, *Ghidul începătorului în economia mondială*, Bucureşti, Arc Publishing House, 2002.

European Community (EC, The Council. 1996. Council Directive 96/61/EC of 24 September 1996 concerning integrated pollution prevention and control.

European Communities, 2003. Mary O'Mahony and Bart van Ark Editors. *EU Productivity and Competitiveness: An Industry Perspective Can Europe Resume the Catching-up Process?*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.

Eurostat, 2001, *Agricultural Prices and Prices Indices*, NewCronos – Classification Plan Luxemburg, Eurostat (iulie 2001).

Eurostat, 2002, *Manuel de la statistique de UE des prix agricoles*, Luxembourg, Communautés Européennes.

Feldman, Allan M., 1988, *Equity* în PAL II, p. 183-4.

Florian, Mircea, 1983, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, 1983; vol. II, 1987, Bucureşti, Editura Eminescu.

Fourastié, Jean, 1977, *Pouvoir d'achat, prix et salaires*, Paris, Gallimard.

Fourastié, Jean, 1979, *Les trente glorieuses ou la revolution invisible*, Paris, Fayard.

Frois, Gilbert Abraham, 1992, *Economia politică*, Bucureşti, Humanitas 1998.

Georgescu-Roegen, Nicholas, 1971, *Legea entropiei şi procesul economic* Bucureşti, Editura Politică, 1979.

Georgescu-Roegen, Nicholas, 2000, *Noua economie a lui Chamberlin şi unitatea de producţie*, în „Economia analitică", vol. IV.2, Bucureşti, Editura Expert, 2000, p. 165-202.

Institutul Naţional de Cercetări Economice. Institutul de Economie Agrară (INCE, IE Agrară), 1997, *Agricultura României. Tendinţe pe termen lung şi mediu,* Bucureşti, Editura Expert.

Jica, Petre, 1979, *Determinarea eficienţei progresului tehnico-ştiinţific şi a calificării*, Bucureşti, Editura Politică.

Keynes, J. M., 1936, *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru a dobânzii şi a banilor,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970.

Kravis, Irving B.; Kenessey, Zoltan; Heston, Alan; Summers, Robert (KKHS), 1975, *A System of International Comparisons of Gross Product and Purchasing Power,* Baltimore, The John Hopkins University Press.

Krugman, Paul R., şi Obstfeld, Maurice, 2000, *International Economics, Theory and Policy* Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company.

Lazăr, Traian, 1999, *Foarfecele preţurilor în România, în perioada 1990-1999. Comparaţii cu alte ţări*, Bucureşti, Editura Agricola.

Lipsey, R.G. şi Chrystal, K.A., 1992, *Economia pozitivă*, Bucureşti, Editura Economică, 1999.

Maddison, Angus; Prasada, D.S. Rao, 1996, *A Generalised Approach to International Comparison of Agricultural Output and Productivity*, Groningen, Growth and Development Centre, Working Paper GD-27.

Maizels, Alf., 2000, *The Manufactures Terms of Trade of Developing Countries with the United States*, *1981-'97*. International Development Centre Queen Elisabeth House, Oxford University, Working Paper Number 36.

Mahon, Garry, 2001, *Agricultural Prices Trends in the European Union in 2000*, „Statistics in Focus", Theme 5– 3/2001 p. 1-7.

Manoilescu, Mihail, 1929/1937, *Forţele naţionale productive şi comerţul exterior*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, 1986.

Marshall, Alfred, 1920, *Principles of Economics,* a opta ediţie, Londra, Macmillan Co & Ltd, 1961.

Monthly Labor Review, colecţia 1990-2002.

Murgescu, Costin, 1985, *Japonia în economia mondială*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică.

Palgrave The New, A Dicţionnary of Economics (PAL) Eatwell şi alţii editor., 1988, Londra, The Macmillan Press Limited, 1998.

Ricardo David, 1821, *Despre principiile economiei politice şi taxării* în vol. I, Opere I-II, Chişinău, Editura Universitas, 1993.

Samuelson P.A.; Nordhaus, W.D. 1995, *Economie politică,* Bucureşti, Editura Teora, 2000.

United State Department of Labour (USDL), 1999, *Multifactor Productivity Trends, 1997*. Washington: Department of Labour, http://stats.bls.gov/mprhome.htm

World Bank, 2001, *World Development Indicators 2001,* Washington, World Bank.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 225/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

PROCEDURA CODECIZIEI ÎN CADRUL UNIUNII EUROPENE. PREVEDERILE TRATATELOR DE LA MAASTRICHT ŞI AMSTERDAM

drd. Cristian DUMITRESCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

MOTIVAȚIE 467

INTRODUCERE 468

CAPITOLUL I. DE LA COMUNITATEA EUROPEANĂ A CĂRBUNELUI ŞI OȚELULUI LA TRATATUL UNIUNII EUROPENE 472

CAPITOLUL II. TRATATUL DE LA MAASTRICHT 478

CAPITOLUL III. PROCEDURA CODECIZIEI 482

CAPITOLUL IV. TRATATUL DE LA AMSTERDAM 500

MOTIVAȚIE

Construcția Europei unite reprezintă un proces pe care continentul nostru îl formulează şi reformulează de secole. Această unificare a fost până în secolul trecut încercată îndeosebi pe calea armelor. Proiectul european ai căror contemporani suntem se doreşte a împlini o adevărată unitate europeană, bazată pe aspirații democratice, economice, de securitate şi de civilizație comune. Este o a doua renaştere europeană, care de data aceasta nu plasează în centrul lumii omul, ci cetățeanul european, identitatea şi drepturile acestuia.

Michelangelo oferea două definiții excepționale sculpturii şi picturii. El spunea că sculptura este ceea ce se face „per forza di levare" (prin puterea de a îndepărta) iar pictura, aceea care se realizeaza „per via di porre" (prin ceea ce se adaugă). În opinia marelui artist, produsul final aşteaptă în blocul de stâncă până când sculptorul reuşeşte să îndepărteze tot ceea ce este de prisos, iar pentru a obține un tablou reuşit, trebuie adăugat, cu măsură şi finețe câte ceva pentru a împlini opera.

Considerăm că Europa pe care încercăm să o modelăm în ultimele decenii combină cele două procedee sugerate de marele artist. Uniunea Europeană de astăzi a trecut de la 6 la 9, apoi la 15 membri, iar astăzi numără 25 de state membre; a adunat numeroase instituții, a consumat multe energii, a exersat cooperarea şi a depăşit numeroase probleme, şi a intrat în mileniul al 3-lea cu o moneda unică, pregătită de o nouă etapă, a unei extinderi în două valuri, care se va împlini probabil la finele primului deceniu al acestui secol.

De ce Maastricht şi Amsterdam? Pentru că au fost primele două gesturi majore ale Uniunii Europene, înfăptuite într-o perioadă cu puține certitudini politice la nivelul sistemului internațional, care au arătat că, în afara preocupărilor de echilibrare a sistemului după prăbuşirea URSS, exista o agendă europeană care îşi autostimulează creşterea.

De ce procesul de codecizie? Pentru că atât tehnic/juridic cât şi politic şi conceptual el a fost, este şi va fi prezent în dezbaterile despre cum va arăta continentul nostru mâine, pentru că este parte înglobat în acea formă finală pe care încă o căutam în blocul de piatră.

INTRODUCERE

Încercarea de a crea o Uniune Europeană integrată îşi are originile în îndelungata şi intensiva rivalitate dintre Germania şi Franța, care în secolul al XX-lea a provocat două războaie mondiale, cu consecințe devastatoare. Pentru a construi o punte între Franța şi Germania şi pentru a limita riscurile unui nou război franco-german, în 1950, un funcționar public francez Jean Monet şi ministrul francez de externe de atunci Robert Schuman (considerați astăzi „părinții fondatori" ai Uniunii), aparținând ca viziune curentului federalist au aşezat piatra de temelie al unui edificiu mult mai vast decât putea fi proiectat atunci, promovând ideea creării unui nou cadru economic pentru Europa Occidentală.

În 1951, Franța, Germania de Vest, Italia şi cele trei state Benelux (Belgia, Olanda şi Luxemburg) au format o autoritate supranațională independentă pentru a administra o piață comună a cărbunelui şi oțelului. Membrii acestei organizații semifederale, aşa-numita Comunitatea Europeana a Cărbunelui şi Oțelului, au convenit să renunțe la toate barierele vamale şi practicile discriminatorii legate de aceste două mărfuri.

Deşi obiectivul sau imediat a fost întărirea, restabilirea şi dezvoltarea cooperării economice între țările membre, în spatele formarii acestui club a existat un al doilea motiv extrem de important, şi anume pregătirea terenului pentru o viitoare integrare politica a statelor implicate.

Prin înființarea unei astfel de uniuni (organism) şi împuternicirea ei, prin pârghiile, mecanismele şi instituțiile sale de a se ocupa de anumite probleme, statele nu îşi limitau libertatea de acțiune şi nici nu doreau să devină „mai puțin egale" sau „mai puțin suverane" decât înainte, sau în comparație cu alte state neparticipante. Marile şi micile puteri înțelegeau să contribuie cu părți egale din atribuțiile exercitate anterior de organele naționale, în favoarea unor avantaje comune, a unei eficacități sporite.

Aşadar, statele suverane decid în mod independent să coopereze spre a dobândi beneficii sporite, acționând de preferință împreună, decât separat. Limitele moderate asupra atribuțiilor membrilor se vor compensa prin avantaje evidente, dar aceasta în condițiile în care se construia şi se acționa împreună.

Judecata a fost simplă, statele aderă la o organizație sau alta, nu pentru a-şi diminua din atribuțiile propriei suveranități ci pentru a şi-o spori (atâta timp cât aceste aranjamente slujesc promovării intereselor unui stat, fără a-i determina o stare intolerabilă de dominare de către forțe ori elite externe, el îşi va menține angajamentele privind integrarea"[1]).

---

[1] *David P. Calleo, The European Coalition in a Fragmentary World, in: Foreign Affairs, Vol.54, nr.1, october 1975, p.100.*

Ideea comunitarismului, a realizării unei unități de grupuri de state, este destul de veche. Multe minți luminate au avut revelații cu privire la acest lucru, astăzi un deziderat.

De la enunțul avocatului Pierre Dubois (sec XIV), în „Republica foarte creştină”[1], unde se propune pentru prima data în istorie, în locul ideii şi principiului subordonării, egalitatea între suverani, republica imaginata urmând să fie condusă de un fel de consiliu laic format din înțelepți şi experți, având însă ca judecători SFÂNTUL SCAUN (Ladislau Gyemant, *Preistoria construcției europene*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, cap.I, p. 7-24).

În acelaşi sens porneşte şi propunerea regelui Boemiei, Georg Podiebrad, de a lupta în comun contra otomanilor, propunerea adresata suveranilor Europei în anul 1462 şi materializată într-un proiect ce poarta numele de „Congragatio concordiae”[2], care prevedea convocarea unei Adunări de regi şi prinți creştini, în scopul asigurării păcii, definind şi condițiile asistenței reciproce, dar şi sancțiunile în cazul în care vreunul dintre membri nu şi-ar respecta obligațiile asumate. Ni se arata o forma de organizare cât se poate de concretă şi reală, nu din a doua jumătate a secolului XX, ci răsăriteană din răzmerițele secolului XV.

Astfel de inițiative s-au formulat de-a lungul istoriei până în secolul XX, dar niciodată nu s-au apropiat de ceea ce se numeşte astăzi Europa Unită.

Sfârşitul Primului Război Mondial aduce cu sine desăvârşirea formării statelor naționale în Europa, iar Societatea Națiunilor semnalează o încercare de împăcare a acestor noi entități apărute pe arena internațională, dominată încă de vechea tendință a marilor puteri de expansiune, cucerire şi subjugare.

În perioada interbelică cei care visau la o Europa unită s-au grupat în jurul mişcării paneuropene; a fost elaborat un proiect de pact paneuropean alcătuit dintr-un ansamblu de principii atât de bine formulate încât cu greu li s-au putut aduce critici din partea contemporanilor.

Proiectul avea la baza principiul referitor la menținerea intactă a suveranității statelor, dar totodată mai avea prevăzute nişte lucruri esențiale: ca sub egida Societății Națiunilor şi a pactului Briand-Kellog să se treacă la dezarmare, îndemna la stimularea sentimentului de solidaritate europeană, la crearea unei uniuni vamale europene.

Proiectul, ca alianță eternă pentru pacea europeană, însoțită de organizarea cooperării politice, economice şi culturale în Europa, ar fi trebuit să primească numele de „Statele Federale ale Europei”. Alianța era concepută ca o înțelegere regională în termenii art. 21 din Pactul Societății Națiunilor Unite, cuprinzând toate teritoriile europene cu capitala într-un district federal, iar cetățenii statelor federale să primească cetățenie europeană.

---

[1] *Ladislau Gyemant, Preistoria construcției europene, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1999, cap.I, p. 7-24.*

[2] *Ibidem.*

Organismele federale ar fi fost următoarele:

- Consiliul Federal sau Camera Superioară, formată din câte un delegat din fiecare stat membru, ajutat de comisii tehnice de experți;
- Adunare Federală compusă din delegații din fiecare parlament național;
- Curte Federală de Justiție;
- Cancelarie Federală supusă controlului celor două Camere.

Pentru prima oara în numele unui guvern, în 1929, Aristide Briand, ministrul de externe al Franței, propune crearea în Europa a unei structuri federale.

În consecință, integrarea europeană este într-un sens, rezultatul logic al schimbărilor care au avut loc în lumea politică, ea efectuând la rândul ei cursul evenimentelor.

De la „balanța puterii", antebelică, lumea s-a îndreptat după război spre un sistem bipolar. Dorința Europei de Vest de a juca un rol, în contextul rivalităților între marile puteri, a dus la integrarea europeană, iar aceasta avea să devină un factor al dezintegrării sistemului bipolar.

În ceea ce priveşte explicarea cauzelor care au determinat mişcările pentru o uniune a statelor vest-europene, în perioada de după cel de Al Doilea Război Mondial, nu exista un punct de vedere unitar. Unii autori printre care şi A.H. Robertson[1], împart aceste cauze în 3 categorii:

- nevoia obiectivă a unei colaborări internaționale tot mai strânse a statelor, ca urmare a interdependențelor din lumea modernă;
- diversificarea organizațiilor regionale privită favorabil de către Carta ONU;
- existența unui anumit curent de opinie publică, stimulat de „uniunea paneuropeană" a lui Coudenhove-Kalergi, de propunerea lui Aristide Briand de a se crea o „Uniune Federală Europeană" şi de ideile lui Eduard Herriot din cartea sa „Statele Unite ale Europei".

Analiza cauzelor integrării vest-europene cu adnotările de rigoare actuale în ceea ce priveşte structura Uniunii Europene lărgită prin admiterea statelor din Europa Centrală şi de Est, foste socialiste, presupune luarea în considerare a tuturor factorilor obiectivi şi subiectivi priviți în interdependenta lor, a condițiilor interne şi internaționale, ce vizau statele Occidentului european, ca treaptă a dezvoltării procesului de globalizare, unde mecanismele economice îşi gă-

[1] *A.H. Robertson, European Institutions, Third Edition, 1973, London, Stevens and Sons, Limited, p.1-4.*

sesc o mai bună aplicare, iar colaborarea politică sub umbrela unui organism supranațional să reunească voința statelor într-una omogenă şi coerentă.

După 50 de ani de experiență pozitivă, nu exista motive să credem că aceasta formă de organizare nu reprezenta un succes. Atât noii membrii, cât şi cei vechi vor beneficia de pe urma extinderii treptate a Uniunii Europene.

Problemele esențiale cu care se confrunta Europa în mileniul trei țin însă, în opinia noastră, nu doar de redactarea unei Constituții – un edificiu, o construcție, un echilibru, o balanță, o sinteză – aşa cum o descria Valery Giscard d'Estaing, ci şi de aprofundarea unor relații, de conturarea unei identități.

CAPITOLUL I
DE LA COMUNITATEA EUROPEANĂ A CĂRBUNELUI ŞI OȚELULUI LA TRATATUL UNIUNII EUROPENE

Nu este dificil de observat, pe de o parte, ca începutul construcției europene are loc odată cu semnarea Tratatului de la Paris la 18 aprilie 1951 şi cu intrarea lui în vigoare la 25 iulie 1952, şi pe de altă parte, ca acest tratat are un accent prin definiție economic, însă în penumbra acestui act putem regăsi reale valente politice.

Tratatul instituind Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oțelului (CECO) a fost semnat de către reprezentanții Franței, Germaniei, Italiei şi țărilor Benelux, conturând o Europă a celor şase. Sub presiunea viziunii federaliste se considera ca statele membre trebuie să transfere unui guvern federal următoarele atribuții:

- dreptul de a declara război;
- dreptul de a încheia pace;
- controlul cvasiexclusiv al relațiilor externe (dreptul de a încheia tratate, dreptul de a trimite şi a primi ambasadori);
- dreptul de a superviza anumite pârghii în economie (dreptul de a reglementa comerțul şi relațiile cu tarile nonmembre, dreptul de a organiza sistemul monetar şi emisie monetară, controlul asupra venitului provenit din taxele vamale şi impozitele directe, atât sub forma impozitelor pe salarii cât şi a veniturilor din dobânzi, dreptul de a obține venituri din proprietatea întreprinderilor comerciale şi firme);
- dreptul de organizare a unor servicii precum: poliția, educația, sănătatea (cu notificarea ca aceste drepturi nu sunt delegate în exclusivitate)[1].

La 26 mai 1952 era semnat, de aceleaşi guverne, tratatul instituind Comunitatea Europeană de Apărare. Astfel, era creată o organizație supranațională care includea un Comisariat, un Consiliu de Miniştri, o Curte de Justiție, o Adunare Parlamentară, iar trupele europene înființate prin acest act urmau sa fie subordonate unei autorități militare europene dotate cu puteri proprii, ale cărei competențe le reproduceau în plan militar pe cele ale Înaltei Autorități CECO.

---

[1] *http://europa.eu.int/abc/treaties_en.htm*

Însă o comunitate militară nu ar fi servit la nimic fără o colaborare asemănătoare în plan politic, lucru ce trebuia să ia dimensiuni în 1952, când Adunarea Parlamentară a CECO a primit din partea celor şase guverne sarcina elaborării unui proiect de Tratat instituind Comunitatea Politică Europeană. În martie 1953, Adunarea finaliza proiectul de statut al acestei Comunități Europene unde erau prevăzute:

- un parlament bicameral (o cameră aleasă prin sufragiu direct şi un senat compus din reprezentanții parlamentelor naționale);
- un executiv dublu (un Consiliu Executiv, numit de către Senat şi responsabil în fața Parlamentului şi un Consiliu de Miniştri, organ interguvernamental).

  Această Comunitate Europeană ar fi avut competențe generale în domeniile politicii economice, securității şi politicii externe. În termen de 2 ani urma să absoarbă CECO şi Comunitatea Europeană de Apărare, realizând astfel subordonarea puterii militare după dorința Adunării Naționale Franceze.

Dar un accident istoric a schimbat destinul Europei. Odată cu moartea lui Stalin şi sfârşitul Războiului din Coreea, coeziunea fortelor politice de pe continent a început să regreseze pe fondul presiunilor din exterior. Momentele importante din acest proces regretabil au fost: schimbarea de guvern din Italia şi drama de la Dien-Bien-Phu, iar în 1954, în Adunarea Națională Franceză o stranie alianță a gaulliştilor cu comuniştii a reuşit, cu o majoritate de 55 voturi, să respingă ratificarea Tratatului instituind Comunitatea Europeana de Apărare[1].

Cu acest eveniment, ambițiile federaliste au primit o lovitură aproape decisivă, deşi eforturile au continuat prin Conferința de la Messina din 1956[2], unde s-a pregatit încheierea cunoscutelor Tratate de la Roma: Tratatul instituind Comunitatea Economică Europeană şi Tratatul instituind Comunitatea Euro-

---

[1] *Esecul Comunității Europene de Apărare a avut şi alte repercusiuni: încheierea şi semnarea acordurilor de la Paris din 23 octombrie 1954 au dus la crearea Uniunii Europei Occidentale (UEO) şi la aderarea, la 6 mai 1955, a RFG la NATO – Roxana Munteanu: „Drept european", Editura Oscar Print, Bucureşti, 1996, p. 30.*

[2] *La Conferința de la Messina din 1955, miniştrii afacerilor externe ale celor 6 state membre ale CECA au decis examinarea modalităților unei integrări sectoriale dorită de Franța cât şi ale unei integrări generale preconizată de Țările Benelux, Germania şi Italia. Un comitet de delegați parlamentari, asistați de experți sub presedinția unei personalități politice cum a fost Paul Henri Spaak, a primit misiunea de a pregăti un raport în această privință. Raportul elaborat de Comitet in 1956 a ajuns la concluzia creării unei piețe generale şi a stabilirii unei comunități a energiei atomice. Conferința de la Veneția din 29 mai 1956, unde s-au aprobat concluziile Raportului SPAAK, lucrările continuând în cadrul unei conferințe interguvernamentale pentru Piața Comună şi Euroatom; idem p. 31.*

peană a Energiei Atomice, semnate de cele şase state în martie 1957, moment care ia în considerare, în modul cel mai serios, ideea unei Europe Unite, acea Europă care începe să prindă astăzi contur.

Crearea Comunității Economice Europene avea în vedere transformarea condițiilor economice în condiții favorabile schimburilor de mărfuri şi prin urmare ale producției pe teritoriul Comunității. Spre deosebire de celelalte două comunități, ce interesează sectoarele limitate ale economiei, Tratatul Comunității Economice Europene are drept scop integrarea ansamblului economiei statelor membre.

Crearea Comunității consacrate energiei atomice[1] urmăreşte scopul definit la articolul 1 din Tratat şi anume acela „de a contribui prin stabilirea condițiilor necesare formării şi dezvoltării rapide a industriilor nucleare, la ridicarea nivelului de viață în statele membre şi la dezvoltarea schimburilor comerciale cu alte state nonmembre".

Cum la data intrării în vigoare a celor două Tratate de la Roma (1 ianuarie 1958) existau trei comunități distincte, bazate pe tratate constitutive proprii, nu se putea altfel decât a aduce prevederile respectivelor tratate sub umbrela aceleiaşi idei, adică realizarea unor obiective fundamentale: construirea unei „Europe organizate", a unei uniuni tot mai strânse între națiunile care o compun, asigurarea printr-un efort comun a progresului economic şi social al statelor membre.

Crearea Comunităților reprezintă un moment decisiv întrucât toate organizațiile create anterior erau întemeiate pe principiul unei cooperări interstatale, dar prin constituirea Comunităților, grupul celor 6 state a acceptat sa se angajeze pe calea integrării, transferând unele din competentele lor, entității nou create, integrare care – pe termen lung – se înscrie în perspectivele unei uniuni politice.

Fiecare comunitate dispune de mijloace de acțiune, de instrumente juridice şi de o structura proprie, permițându-i să-şi exercite propriile competențe. Istoria Europei Comunitare, care începe astfel, se va construi pornind de la câteva linii esențiale:

1. afirmația preeminentei CEE asupra Comunităților sectoriale CECA şi CEEA, întrucât CEE – creând condițiile unei integrări economice globale – era în măsură să reuşească datorită acestui caracter şi a implicațiilor sale, să ducă la o integrare politică. Deşi în mod evident Tratatul CEE nu o arăta, acest obiectiv rămâne înscris implicit în numeroase din prevederile sale, ceea ce face ca aceasta Comunitate să devină predominantă;

---

[1] *Acest tip de integrare răspundea, în principal, preocupărilor Franței care, din momentul relansării construcției europene a pus accentul pe forme de integrare sectoriale.*

2. o tensiune durabilă între o concepție „suprarațională” şi o viziune interguvernamentală a construcției europene, o tensiune între interesele naționale şi integrare europeană;
3. o extindere a domeniului intervenției comunitare;
4. o atracție constantă exercitată asupra statelor europene, ceea ce ar duce la o lărgire considerabilă a comunității.

În relațiile externe, Comunitatea Economică Europeană a dezvoltat o politică unitară față de terțe state în domeniul economic şi al tarifelor vamale. Pe lângă obiectivele de natura economică, membrii fondatori ai Comunității Europene au vizat şi realizarea unor deziderate de factură politică, precum stabilirea şi securitatea statelor membre şi creşterea încrederii reciproce în detrimentul confruntărilor militare, până la eliminarea lor totală.

Tratatul de la Roma îşi propune, în mod prioritar, să organizeze o Piață Comună, adică un cadru economic propice dezvoltării, care viza înființarea unei singure piețe pentru toate statele membre, astfel ca mărfurile, serviciile, forța de muncă şi capitalul să circule liber, fără nici o îngrădire în respectiva arie geografică. „Suprimarea între țările membre a tuturor obstacolelor tarifare cu efect echivalent, ori a celor de natura politicii comerciale, urmăreşte să creeze o Piață Comună în care producătorii şi comercianții să concureze în condiții relativ egale”[1].

În mod logic, ca o consecință a înlăturării barierelor vamale şi a liberei competiției, s-a pus problema de a aduce într-un cadru funcțional şi norme legale uniforme, care să opereze în toata zona Pieței Comune, reguli care să asigure concurența pieței şi să prevină denaturarea acesteia, reguli a căror respectare va fi supravegheată şi controlată dintr-un punct de vedere imparțial.

Codul uniform de conduită este menit să acopere domeniile care privesc funcționarea pieței precum şi acele aspecte ale politicii şi practicii comerciale care pot denatura aceasta funcționare. De aici decurge necesitatea unui drept uniform
– dreptul comunitar – însoțit de un ansamblu de norme comunitare, direct aplicabile în statele membre. Dacă s-ar fi lăsat posibilitatea ca fiecare stat membru să aplice principiile fundamentale ale Pieței Comune, prin intermediul legislațiilor naționale, ar fi fost prejudiciată uniformitatea şi implicit stabilirea Tratatului.

În 1958 CEE era echipată cu toate instrumentele necesare unei evoluții dinamice. Până la începutul anilor ’70 însă, ea a rămas la fel de incoloră ca, de exemplu, Pactul Andin (care se străduieşte din 1969 să o imite). Explicația o găsim în linia politică a deceniului gaullist. De Gaulle, adept al unei „Europe a

[1] *B.A.Wortley, An introduction to the Law of the European Economic Community, Manchester Univerşity Press, 1972, p. 35.*

patriilor” şi instinctiv ostil oricărei forme de supranaţionalitate, a blocat în mod durabil un proces care contrazicea propriile sale concepţii.

Eşecul planurilor Fouchete din 1961-1962, politica „scaunului gol” (Consiliul de Miniştri din 30 iunie 1965, prezidat de Maurice Couve de Murville, ministrul Afacerilor Externe al Franţei) n-au permis să se ajungă la un consens privind finanţarea agricolă.

Reprezentantul francez suspenda şedinţa înainte de a avea un rezultat. Franţa provoacă o criza deschisă, practicând politica „scaunului gol”, refuzând sa participe la şedinţele Consiliului timp de 7 luni. Ea îşi retrage, de asemenea, reprezentantul din Comitetul Reprezentanţilor Permanenţi (COREPER), iar compromisul de la Luxemburg (1969) sau împiedicarea sistematică a aderării Marii Britanii sunt doar câteva exemple ale acestei linii politice care dorea în mod explicit să menţină Comunitatea în cadrul îngust al unor competenţe pur economice[1].

Abia perioada ulterioară Conferinţei de la Haga din 1969 a redeschis calea realei integrări europene. Politicile comunitare au putut să-şi extindă sfera de cuprindere asupra unor domenii puţin sau deloc prezentate în Tratat. Cooperarea politică a început să facă primii săi paşi, în timp ce Regatul Unit, în 1973, a adus în cadrul Comunităţii prima extindere, Irlanda şi Danemarca.

Dezvoltarea instituţionalistă a început să se contureze. Încă din 1967, Comisiile şi Consiliile celor trei Comunităţi fuzionează; ulterior, creşterea competenţelor bugetare ale Parlamentului, deciderea alegerii membrilor săi prin sufragiu direct (1977) şi organizarea primelor alegeri europene (1979) au sfârşit prin a conferi Adunării prevăzute de Tratate alura unui Parlament credibil, aflat în plin proces de revendicare şi extindere a rolului şi competenţelor sale.

Anii ’80 au avut tendinţa să continue aceasta evoluţie, inclusiv pe planul extinderii: la Comunitate au aderat Grecia, Spania şi Portugalia (1986). În schimb, locul lui de Gaulle a fost luat de atitudinea obstrucţionista a Guvernului Thatcher.

Divergenţele Regatului Unit (în spatele căruia se ascundeau adesea şi alte state membre mai puţin favorabile unei integrări radicale; opoziţia britanica era însă atât de tranşantă încât aceste state au putut alege rolul comod al unei vizibilităţi reduse) cu partenerii continentali au dus la crearea unei situaţii paradoxale.

În aceasta perioadă se poate vorbi totuşi de o reală efervescenţă integraţionistă: documente ca Declaraţia solemnă asupra Uniunii Europene (1983) sau Proiectul de tratat instituind Uniunea Europeană, adoptat de Parlamentul European în 1984 (care reprezintă de fapt Constituţia unei Uniuni Federale) amintesc de entuziasmul anilor ’50. Pe de altă parte, numeroase iniţiative şi

[1] *Tratatul Uniunii Europene, Ed. Bucureşti, 1997, p. 12.*

politici comunitare, demarate în anii ’70, au ajuns într-un punct mort datorită *veto*-ului britanic. Cazul tipic este cel al politicii sociale: faimoasa Carta socială, elaborată pe baza recomandărilor Consiliului European de la Rodos din 1988, constituia inițial un material extrem de complet şi de detaliat; rezervele Regatului Unit au determinat însă eliminarea progresivă a elementelor care ar fi putut trezi nemulțumirea Londrei, transformând Carta într-un grandilocvent document fără conținut.

Opoziția britanică a fost totuşi prea slabă pentru a putea bloca marile proiecte de reformă a Uniunii. Cel mai important dintre acestea, pe care Regatul Unit a trebuit să îl accepte sub amenințarea singularizării sale ca unic adversar al unei transformări evident necesare, a fost Actul unic european. Semnat în februarie 1986 (şi intrat în vigoare la mijlocul anului următor), acest document a adus prima mare „reforma a tratatelor”, modificând textele fondatoare în concordanță cu realitățile unei evoluții de trei decenii.

Competențele Comunității au fost extinse, s-au introdus modificări semnificative în regulile de funcționare ale instituțiilor (evoluție crucială, luarea deciziilor de către Consiliu cu majoritate calificată a devenit practic norma, votul în unanimitate rămânând aproape o excepție; a apărut, de asemenea, procedura de cooperare), iar Cooperarea Politica Europeană a primit un statut juridic. Însă rolul fundamental al Actului unic european a constat în extinderea atribuțiilor organelor de conducere ale Comunității în raport cu cele ale statelor membre, în adoptarea angajamentelor de introducere a măsurilor de desăvârşire a pieței interne până la 31 decembrie 1992, în extinderea domeniilor de activitate pe tărâmul Comunității şi la cercetarea ştiințifică, dezvoltarea tehnologiei, protecția mediului, politica socială precum şi la formularea şi promovarea unei politici externe comune[1].

Cu sprijinul ferm al axei franco-germane – animate de Mitterand şi Kohl – şi sub impulsurile energice ale Comisiei conduse de Jacques Delors, perioada sfârşitului anilor ’80 şi începutul anilor ’90 a fost martora realizării procedurii bugetare şi acceptarea trecerii la Uniunea Economică şi Monetară şi a marilor transformări constituționale aduse de Tratatul de la Maastricht.

Actul unic european constituie, aşadar, un pas decisiv în procesul complex de tranziție de la Comunitatea Economică Europeană la Uniunea Europeană.

---

[1] *Vezi Stephen WEATHERLILT, Paul Beaumont, „EC Law”, ed.I, Penguin Books, Harmondsworth, 1993, p. 8.*

CAPITOLUL II
TRATATUL DE LA MAASTRICHT

Semnat la 7 februarie 1992, Tratatul asupra Uniunii Europene constituie chintesența acestor perioade, reprezintă expresia adâncirii gradului de integrare atins până la acea data, fiind totodată cadrul aprofundării ideii comunitare.

Deşi bazat pe propunerea anglo-italiana, considerată conservatoare față de cea franco-germană, Tratatul asupra Uniunii Europene a constituit un salt fundamental în ceea ce priveşte în general fenomenul integraționist. Sub „acoperişul" comun al noului tratat şi sub numele deosebit de relevant de „Uniune Europeană" au fost reuniți aşa-numiții „piloni"[1]: primul cu caracter comunitar-supranațional – cuprinzând Comunitatea Economică Europeană şi CECO plus EURATOMUL, deşi acest lucru în privința ultimilor două are prea puțină semnificație, respectând o normă mai mult procedurală; următorii doi piloni fiind consacrați, de pe o parte, nou createi Politici Externe şi de Securitate Comună şi pe de alta parte, Justiției şi Afacerilor Interne. Comunitatea şi-a extins în mod considerabil competențele. A fost introdusă cetățenia europeană, în partea a doua din art. 8 (se instituie o cetățenie a Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană având naționalitatea unui stat membru. Cetățenii Uniunii se bucură de drepturile – şi sunt supuşi îndatorărilor – prevăzute de prezentul tratat) şi s-a stabilit trecerea la uniunea monetară.

Procedurile decizionale au fost considerabil modificate, inclusiv în sensul acordării unui rol cu adevărat semnificativ Parlamentului European, prin instrumentul procedurii de codecizie. În diferitele domenii ținând de competențele recunoscute prin tratate, Uniunea desfăşoară politici specifice.

Procesele decizionale, destinate conducerii acestor politici, rezultă din interrelaționarea instituțiilor:

- Consiliul European, constituit din şefii de stat şi de guvern ai statelor membre, ale căror reuniuni periodice trasează marile linii ale evoluției comunitare;
- Consiliul Uniunii Europene, alcătuit din miniştri de specialitate ai statelor membre, care deține cvasimonopolul puterii executive şi legislative;
- Comisia cu competențele de execuție şi de pregătire a legislației;
- Parlamentul European, cu funcția deliberativă şi de control;
- Curtea de Justiție, „gardiana tratatelor" şi organele subsidiare;
- Curtea de Conturi;

---

[1] *Tratatul Uniunii Europene, Ed. Bucureşti, 1997, p. 12.*

- Comitetul Economic şi Social;
- Comitetul Regiunilor.

Deseori se aminteşte despre „deficitul democratic" al unei construcții în care puterile executive şi legislative aparțin uneia şi aceleiaşi instituții, şi este adevărat ca, în comparație cu sistemul constituțional al unui stat modern, structura Uniunii are un profil aparte. Însă este de menționat faptul ca Uniunea Europeană nu este un stat. Într-o evoluție de cinci decenii, aria de activitate şi diferențierea instituțională ale Uniunii nu au atins stadiul corespunzător unui stat federal, transferul de competențe este încă cel al unei organizații internaționale.

Situația hibridă care constituie specificul Uniunii Europene: „mai mult decât o organizație internațională, dar mai puțin decât un stat"[1].

Deficitul democratic este relativ în măsura în care Consiliul – principalul vizat al mult criticatului dezechilibru reprezintă de fapt guvernele democratice din interiorul acestei țări. Edificiul „sui generis" al Uniunii nu se bazează pe o separare a puterilor, ci pe un echilibru de interese, reprezentate de Consiliu pentru statele membre, de Parlamentul European pentru comunitățile Uniunii, de Comisie pentru Uniunea Europeană şi de Curtea de Justiție pentru statul de drept. În acest context, invocarea deficitului democratic este mai degrabă dovada unei tendințe altfel greu de decelat: involuntara apelare, aspirația atingerii unui stat federal. Asta pe termen lung. Pe termen mediu însă, lucrurile stau puțin altfel. Logica economică impune concluzia continuării procesului de integrare; prosperitatea poate fi menținută şi argumentată doar printr-o uniune economică şi monetară.

Temerile pur sociopolitice ale pierderii identității naționale ("Franța provincie a Uniunii Europene[2] ...") au declanşat însă avalanşa unor dificultăți imprevizibile. Însăşi ratificarea Tratatului asupra Uniunii Europene s-a izbit, în interiorul statelor membre celor mai angajate pe calea integrării, de obstacole care au fost pe punctul de a o anula. Efectele politicilor restrictive impuse de atingerea criteriilor de convergență stabilite la Maastricht au exacerbat aceasta relație. În fine, dispariția lui Mitterand a dus la o răsturnare a atitudinii oficiale franceze şi, implicit, la blocarea dinamicii integraționiste a axei franco-germane. Îndelungata guvernare mitterandiană vedea în integrare instrumentul cel mai eficace pentru „containment-ul" Germaniei şi pentru potențarea influenței franceze pe arena internațională. De aici susținerea UME, a efortului de integrare a UEO în UE, crearea Eurocorpului ca nucleu al unei viitoare armate europene, edificarea Schengen-ului... Neogaulliştii care i-au luat locul conserva în schimb percepția dreptei etatiste care a impus alta dată Compromisul de la

---

[1] *B.A.Wortley, An introduction to the Law of the European Economic Community, Manchester University Press, 1972, p. 35.*

[2] *Philippe Moreau Defarges, in „Politique etrangere", 1/1996.*

Luxemburg. În cea mai buna tradiție gaullista, ei se mefiază de dizolvarea identității franceze în supa supranațională a unei Uniuni din de în ce mai omogenă şi caută salvarea într-o puțin plauzibila apropiere de Regatul Unit sau în dificila revenire într-un NATO pur interguvernamental; într-un cuvânt, în orice element opus integrării. Iar socialiştii care le-au succedat sunt astăzi departe de entuziasmul proeuropean abordat în 1992[1].

Cu toate acestea, perfecționarea cooperării între statele membre în domeniul afacerilor şi al justiției vizează o nouă treaptă în cadrul fenomenului de integrare şi anume o abordare progresistă. Nivelul calitativ superior al integrării în noua etapă este ilustrat şi de afirmarea mai puternică a dreptului şi a instituțiilor comunitare.

Deosebit de relevante în noul cadru al integrării sunt, de exemplu, aspecte legate de apărarea drepturilor cetățeneşti, ca o completare la cetățenia comunitară, cu toate consecințele (fiecare cetățean este liber să se stabilească şi să muncească în orice țară membră a Uniunii, să beneficieze de dreptul la vot în regiunea în care trăieşte, inclusiv în alegerile pentru Parlamentul European) şi că cetățenii Uniunii se pot adresa organelor de conducere comunitare cu petiții şi memorii[2].

În vederea apărării drepturilor cetățeneşti, un accent deosebit se pune şi pe problemele de interes comun, cum ar fi: politica de azil şi de imigrație față de cetățenii altor state, cooperarea juridică în materie civilă şi penală, inclusiv cooperarea polițiilor statelor membre în acțiunile de prevenire şi de lupta împotriva terorismului. Toate acestea vizează procesul de tranziție de la conştiința națională la conştiința comunitară. Dimensiunea socială a Uniunii Europene, subliniată anterior, ilustrează preocuparea pentru asigurarea coeziunii societății comunitare, pentru evitarea distorsiunilor acesteia provocate de eventualele conflicte sociale şi interetnice. În acest sens se înscrie şi principiul subsidiarității consacrat de Tratatul de la Maastricht. Potrivit acestui principiu, în domeniile în care competența exclusivă nu-i revine, comunitatea europeană va acționa numai dacă şi numai în limitele în care obiectivele activității desfăşurate nu pot fi atinse într-o măsură satisfăcătoare prin acțiunea statului membrului respectiv, şi pot, ca atare, sa fie îndeplinite mai bine prin intervenția sa[3].

Se observă astfel valorile inițiativei locale, găsindu-se raportul adecvat între comunitate şi statele membre, apt să asigure un randament social ridicat al activităților de conducere. În spiritul acestui principiu a fost conceputa crearea unui Comitet al Regiunilor, format din exponenții colectivităților locale şi regionale. Deşi are caracter consultativ, respectivul Comitet, ca şi principiul pe care îl exprima – principiul subsidiarității -, reprezintă concretizarea spiritului

---

[1] *Tratatul Uniunii Europene, Ed.Bucureşti, 1997, p. 12.*
[2] *Vezi Basic Community Laws, p. 3.*
[3] *Corina Leicu, „Instituții comunitare", Ed. Lumina Lex, 1966, p. 20.*

democratic al Tratatului, consacrat în art.A, de apropiere a cetățenilor de factorii decizionali.

La baza activității desfăşurate de Comunitatea Europeană în domeniul dezvoltării stau trei principii fundamentale:

1. principiul participării, potrivit căruia fiecare cetățean îşi aduce contribuția în mod activ atât la nivel regional cât şi la nivel național comunitar;
2. principiul subsidiarității;
3. principiul utilizării fondurilor băneşti comunitare pe lângă şi în locul fondurilor naționale de dezvoltare[1].

Un lucru important şi totodată revoluționar în practica europeană este faptul ca Tratatul de la Maastricht a fost ratificat nu numai de parlamentele statelor membre, dar şi de electoratul acestora prin referendumuri. Acest eveniment de vârf în construcția integrationista a fost, în consecință, expresia democratica a dorinței de integrare a întregii comunități.

Noua etapă, prefațată de tratatul de la Maastricht, nu se deosebeşte de cele care au precedat-o numai prin faptul ca reprezintă o formă superioară a integrării, ci prin noul context internațional în care se realizează. Astfel, noul stadiu integrationist se desfăşura în urma încheierii războiului rece, în condițiile prăbuşirii totalitarismului comunist în Estul european şi a Uniunii Sovietice, în contextul înfăptuirii tranziției de la comunism la economia de piață şi la democrație.

La vremea respectivă, în fața Uniunii Europene stăteau următoarele opțiuni: continuarea procesului integrationist la dimensiunile stabilite în Tratatul de la Maastricht la nivelul extensiunii geografice din 1995 sau preocuparea pentru extinderea Uniunii Europene la nivel continental şi în consecință realizarea integrării întregii Europe.

Timpul a arătat ca o Europă puternică nu are nevoie de prea multe bariere, indiferent de ce natura ar fi ele, ci de coeziune la nivelul cât mai multor entități, lucru care merge pe aceeaşi linie de evoluție cu procesul de globalizare, care a pus stăpânire, voit sau fără consimțământul cuiva, pe toate domeniile de activitate ale lumii, cu un grad de interacțiune nemaiîntâlnit.

---

[1] *Helping Europe's regions, Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 1992.*

CAPITOLUL III
PROCEDURA CODECIZIEI

Raportul Vedel (1972) este realizat de un grup de jurnalişti prezidat de Georges Vedel, acesta primind însărcinarea de la Comisia Europeană să reflecteze asupra echilibrului relațiilor dintre instituțiile comunitare. Acest Raport viza mai ales procedura de codecizie în domeniul legislativ între Parlamentul European şi Consiliu şi investirea de către Parlamentul European a preşedintelui Comisiei Europene.

Maastricht-ul reprezintă, fără nicio îndoială, o etapă importantă pentru calea de investire progresivă cu putere a Parlamentului European. S-au făcut o mulțime de ameliorări exacte consimțite în favoarea Parlamentului, ajungându-se la decizia ca aceasta este probabil instituția care va câştiga în exercitarea puterii. Rolul său a fost, în mod clar, de a consolida Parlamentul European în trei domenii importante, vitale:

- procesul legislativ;
- numirea Comisiei Europene;
- apărarea intereselor cetățenilor Uniunii;

Trebuie adăugat la aceasta, creşterea de putere – deja considerabilă – a Parlamentului European în materie bugetară şi rolul important în sectoare, până acolo strict interguvernamental, identic politicii externe, securității comune şi cooperării judiciare. Nu este nicio exagerare a spune ca Parlamentul European constituie, din acel moment un interlocutor cu greutate pe scena europeană comunitară, cu condiția ca pachetul acesta de atribuții sporite sa fie întrebuințate cu eficacitate şi discernământ, principiu *sine qua non* al unei democrații moderne.

Importanța Parlamentului European în procesul legislativ a constituit una din temele majore ale Conferinței interguvernamentale pentru o Uniune politică. În Tratatul Comunității Economice Europene, Parlamentul European dispunea de un simplu rol consultativ. În 1975, o noua procedură spune: „înțelegerea” a fost atinsă cu ajutorul unei declarații comune a Parlamentului Europei, a Consiliului şi a Comisiei pentru propunerile ce vor avea implicații financiare majore. Dar primul pas decisiv către o putere legislativă a Parlamentului European a fost făcut prin Actul unic, ce a introdus doua proceduri noi: **avizul de confirmare** şi **procedura de cooperare**.

Dezbaterile din 1991 se înscriu, deci, într-un context istoric precis şi constituie – din toate punctele de vedere – urmarea negocierilor din 1985. Inovațiile propuse atunci şi judecate prea aspru şi-au făcut din nou apariția în

afara Conferinței interguvernamentale pentru o Uniune politică şi au fost uneori adoptate fără prea multe probleme, ca idee a concilierii.

Tratatul de la Maastricht constituie o etapă importantă pe calea trasată deja în 1972 prin Raportul Vedel. Fără a reprezenta saltul calitativ dorit de însuşi Parlamentul European şi aceasta atât prin lărgirea considerabilă a câmpului de aplicare a avizului de confirmare şi a procedurii de cooperare, cât şi prin instaurarea unei noi proceduri cunoscute, mai puțin oficial la vremea aceea sub numele de „codecizie"[1]. În aceeaşi măsură trebuie menționat în acest context şi prerogativele Parlamentului European de drept indirect de inițiativă legislativă sau de un drept de evocare, baza legală exprimând-se în art. 138 B.

a) Codecizia şi ierarhia normelor

Documentul asupra Uniunii politice – anexat concluziilor Consiliului European de la Dublin din 1 iulie 1990 – menționează, pe lângă măsurile privitoare la întărirea controlului democratic în Comunitatea Europeană, „participarea Parlamentului European la procesul legislativ inclusiv prin forme ale codecizi-ei".

Aceeaşi idee se regăseşte în concluziile de la Roma I (27/28 octombrie 1990) şi mai precis: sub titlul de „legitimitate democratică". Consiliul European cere la conferința să se examineze „extensia şi ameliorarea procedurii de cooperare şi extensia procedurii de aviz de confirmare". În acelaşi timp, reoferindu-se la dezbaterea asupra „reformelor de mai mare importanță", Consiliul European cere la conferință să se „întrevadă dezvoltarea procedurii de codecizie pentru actele de natura legislativa în ierarhia actelor comunitare".

Aceasta ultima precizare introduce un element interesant în dezbateri. În iulie 1990, în urma Consiliului European de la Dublin, gândurile se îndreptau spre nivelul reprezentanților personali asupra posibilităților de introducere a procedurii de codecizie. Mai mulți delegați subliniau ca totul fiind deschis în fa-ta acestei posibilități, adică s-ar refuza un sistem unde aplicația unei proceduri atât de grele, chiar în cazurile unor acte de mai mica importanță, ar duce la su-focarea legislativă. Trebuia, cu alte cuvinte să se limiteze câmpul de aplicare al unei eventuale proceduri de codecizie la acte într-adevăr importante. În acest context se angaja reflectarea asupra ierarhiei normelor sau tipologia actelor.

---

[1] *Neoficial, deoarece Conferința a decis in noiembrie 1991 să adopte cuvântul pentru a nu da naştere anumitor susceptibilități; pentru a rămâne logic, s-a eliminat termenul de cooperare. Aceasta concesie verbală făcută delegației engleze a fost consimțită de delegațiile favorabile tezelor Parlamentului European. Pentru că ele estimau că „procedura art. 189 B", cum se numeşte în prezent, nu merită cuvântul „codecizie".*

Aceasta reflectare a căzut pe un sol mai fertil decât conținutul şi sistemul art. 189[1] şi a stârnit întrebările şefilor anumitor delegații. Într-o notă de reflectare din data de 20 septembrie 1990, delegația italiană a repus în cauza sistemul producerii de codecizie în discuție, care în ochii ei nu mai satisfăcea exigențele acțiunii Comunității; ea dorea, aşa cum a fost prevăzută în încercările din anii anteriori, să consiste în multiplicarea actelor atipice (concluzii, declarații, decizii) şi eroziunea progresivă a distincției între reglementare şi directivă. Italia propunea ca din acel moment să se abandoneze sistemul actelor identificate după numele lor juridic şi organizate rigid în beneficiul unui sistem care să diferențieze actele după funcția lor: constituțională, legislativă sau reglementară. Ar fi existat astfel de legi constituționale, legi obişnuite, dispoziții de natură reglementară, acte administrative.

Această nouă tipologie ar fi condiționat şi procesul decizional. Actele de rang constituțional ar fi supuse la proceduri greoaie (codecizia integrală sau aviz confirmare, eventual cu participarea unor instanțe parlamentare naționale sau regionale). Pentru actele legislative, s-ar fi putut întrevedea proceduri ca şi codecizia atenuată sau procedura de cooperare. Pentru actele de gestiune, posibilitățile enunțate ar fi ajuns după caz, de la o maniera de consultare a Parlamentului la o delegație instituționalizată cu putere conferită chiar de Comisie.

În urma acestei note, o legătură s-ar fi instalat în spiritele dintre tipologia actelor şi dezbaterea asupra codeciziei, legătură care este reflectată în condițiile de la Roma. În ceea ce priveşte Comisia în avizul sau din 21 octombrie 1990, a reluat aceeaşi idee în măsura în care aceasta sugera modificarea procedurii de cooperare în sensul codeciziei, totul limitând-se la acte de natura legislativă.

Într-o nota din 27 februarie 1991, Comisia a supus atenției Conferinței interguvernamentale un text concret referitor la ierarhia normelor şi la procedura de codecizie. Acest text foarte ambițios a repus în cauză, într-un mod fundamental, atât tipologia existentă cât şi procesul de luare a deciziei în CE. Textul propunea să se facă diferența între Tratat – unde rolul Consiliului ar rămâne preponderent lege, unde s-ar aplica procedura de codecizie între Consiliu şi Parlament – şi actele secundare supuse procedurilor încredințate autorităților naționale. Directiva, calificată drept un hibrid şi cu un statut ambiguu, ar fi fost eliminată.

Legea, noua categorie de act comunitar, se definea în concepția Comisiei, atât prin forma adoptării sale – act al unui legislator comun Consiliu şi Parlament – cat şi prin conținutul sau – ea trebuia să determine principiile generale şi orientările ca şi elementele esențiale ale materiilor de reglat – şi a efectelor sale – caracter obligatoriu, cu prioritate şi aplicabilitate.

---

[1] *Art. 189 al Tratatului CEE defineşte actele juridice adoptate de Consiliu şi Comisie (reglementări, directive, decizii, recomandări şi avize).*

Parlamentul European, în ceea ce îl privea, avea o poziție apropiată de cea a Comisiei. Într-o „Rezoluție asupra actelor comunitare”, adoptată la 18 aprilie 1991 pe baza raportului Bourlouges, se sublinia necesitatea de prevedere a unei tipologii clare a actelor care ar diferenția în special actele constituționale, actele reglementare. În opinia reprezentanților Parlamentului puterea reglementară trebuia să fie atribuită Comisiei Europene, astfel încât celelalte acte să fie obiectul unei veritabile proceduri de codecizie între Comisie şi Parlament. Contrar Comisiei, totuşi Parlamentul European propunea să păstreze distribuția între directive şi reglementări pentru că ea este adaptată nevoilor constituției comunitare şi răspunde exigențelor principiului subsidiarității. Dar impresia generală a fost aceea că Comisia dorea să „răpească” Consiliului o mare parte din prerogativele sale legislative în favoarea Parlamentului European, şi prerogative executive în favoarea Comisiei. De aici porneşte şi reacția politică, cu un anumit număr de critici fiind adresate ca mulțumire la faptul apropierii Comisiei de Parlamentul European acuzată de:

- repunerea în cauza a jurisdicției existente a Curții de Justiție;
- dispariția directivei, instrument totuşi original şi foarte util;
- interacțiunea mai multor obiective;
- dificultăți practice, mai ales în ceea ce priveşte delimitarea diferitelor niveluri ale ierarhiei normelor.

Câteva delegații au remarcat că introducerea codeciziei nu avea nevoie neapărat de o modificare a art. 189. Legătura dintre tipologia şi procedura de codecizie începe de atunci să fie repusă în cauza, în fața dificultăților pe care le ridica modificarea tipologiei de atunci.

Alte delegații, împărțind criticile dirijate împotriva Comisiei, persistau cu încăpățânare să creadă ca ierarhia normelor rămânea un concept util pentru a limita nu în mod arbitrar câmpul de aplicare a codeciziei.

Dacă la Reuniunea din 6 martie se vorbea de o modificare radicală a art. 189, ea nu a pus sfârşit la căutarea unei legături obiective, raționale, între ierarhia normelor şi câmpul de aplicare a codeciziei.

Preşedinția luxemburgheză, trăgând concluziile Reuniunii din 6 martie, s-a angajat să se pronunțe în această chestiune. Într-un act neoficial din 15 martie constată că dacă o refacere radicală a ierarhiei normelor nu se întrevedea, o orientare favorabilă exista, drept revanşă pentru întrevederea anumitor angajamente ale tipologiei în vigoare atunci. Preşedinția luxemburgheza s-a referit la ideea de identificare, mai presus de nivelul constituțional pe care îl reprezintă Tratatul, a „legilor” care ar revela printr-o procedura ce asociază mai radical Parlamentului European procedura de codecizie şi care ar fixa principiile generale şi regulile esențiale într-un domeniu dat. Recursul la lege, act normativ general nu ar fi fost lăsat la aprecierea instituțiilor, dacă ar trebui sa fie prevăzut în mod expres de articolele Tratatului ce atribuie Comunității atribute specifice.

Această orientare se regăsea în proiectul anterior din aprilie, care adăuga actelor prevăzute în art. 189 – legea definită prin procedura sa de adoptare şi prin conținutul său.

Textul din aprilie a constituit deci o tentativă de salvare a unor lucruri din ierarhia normelor, găsind un criteriu obiectiv pentru a defini categoria actelor supuse codeciziei. Dar tocmai această modificare relativ modestă a art. 189 continua să pună probleme. Cum, de fapt să se delimiteze în interiorul unei materii date, principiile fundamentale sau regulile generale ale măsurilor de aplicare. Nu s-ar isca oare izbucnirea unor nenumărate neînțelegeri instituționale? Ce ar însemna concret adăugarea la lege a unei „valori" juridice superioară celorlalte acte, după cum s-a prevăzut în proiectul din aprilie? Cum s-ar completa, în mod fericit, legile şi textele de aplicare necesare punerii lor în practica? Care ar fi, în adoptarea lor, rolul Consiliului, rolul Comisiei şi al Parlamentului European? Iată câteva din întrebările care au fost puse în acest context.

Puțin câte puțin, sub efectul acestor întrebări, legătura dintre câmpul de aplicare şi tipologia actelor se produce. Delegația germană a adus o propunere care păstra conceptul de lege, definindu-l în mod funcțional; era vorba de un act (directiva sau reglementare) adoptat prin codecizie. Proiectul din iunie a reluat aceasta apropiere. Destul de logic, preşedinția olandeza a decis deci, cu acordul unanim, să abandoneze conceptul împreună cu ceea ce nu era mai mult decât o concluzie. Conferința interguvernamentală a adoptat o declarație relativă în sensul ierarhiei actelor comunitare în vederea stabilirii unei ierarhii apropiate între categoriile diferite de norme (declarația nr. 16).

b) Procedura de adoptare a actelor comunitare prin procedura specifică codeciziei

Actele obligatorii ale instituțiilor comunitare sunt adoptate potrivit unor proceduri aşa cum sunt ele prevăzute de tratatele comunitare în funcție de obiectivul reglementarii.

Într-o primă procedură specifică, când este implicat un drept de codecizie al Parlamentului, se face referire la art. 189 B. În acest caz, Comisia prezintă o propunere Parlamentului European şi Consiliului. Consiliul, statuând cu majoritate calificată, după ce a luat avizul Parlamentului, hotărăşte o poziție comună. Aceasta poziție este apoi înaintată Parlamentului. Consiliul informează Parlamentul despre rațiunile care l-au condus la adoptarea unei poziții comune. De asemenea, o informare completa a Parlamentului este asigurată şi de către Comisie (în mod independent, separat, aşa cum rezulta din text) în legătură cu poziția sa.

Parlamentul, în următoarele trei luni de la transmiterea poziției comune, poate acționa astfel:

a) să aprobe poziția comună, Consiliul fiind în situația de a hotărî definitiv actul în cauza conform acelei poziții comune;

b) să nu se pronunțe, ceea ce însemna abstențiunea sau tăcerea sa, care conduce la adoptarea de către Consiliu a actului în cauza potrivit poziției comune;

c) să indice, cu majoritatea absolută a membrilor săi că are intenția de a respinge poziția comună, fapt despre care va informa imediat Consiliul, care poate să convoace un comitet de conciliere, compus din membrii Consiliului sau din reprezentații lor şi din reprezentanți ai Parlamentului[1] cu misiunea de a ajunge la un acord asupra unui proiect comun, cu majoritate calificată a membrilor Consiliului sau a reprezentanților lor şi majoritatea reprezentanților Parlamentului. La lucrările acestui comitet participă şi Comisia, luând-se măsurile necesare în scopul apropierii pozițiilor celor două instituții în litigiu. Dacă în termen de şase săptămâni după convocarea sa, comitetul de conciliere aprobă un proiect comun, Parlamentul şi Consiliul dispun de un alt termen de şase săptămâni de la data acestei aprobări pentru a hotărî actul respectiv conform proiectului comun, cu majoritatea absolută a voturilor exprimate, în cazul Parlamentului, şi majoritatea calificată în cazul Consiliului. În absența aprobării din partea uneia dintre aceste două instituții, propunerea de act este considerată neadoptată.

Când comitetul de conciliere nu aprobă proiectul comun, propunerea de act este considerată neaprobată, afară de cazul în care, statuând cu majoritate calificată în termen de şase săptămâni de la expirarea termenului acordat comitetului de conciliere, Consiliul confirmă poziția comună asupra căreia el hotărâse acordul sau înaintea deschiderii procedurii de conciliere, eventual însoțită de amendamente propuse de Parlament. În acest caz, actul respectiv este decis definitiv, afara de cazul când Parlamentul, în termen de şase săptămâni de la data confirmării Consiliului, respinge textul cu majoritatea absolută a membrilor săi, caz în care propunerea de act este considerată neadoptată. Termenele de mai sus pot fi prelungite cu acordul comun al celor două instituții;

d) să propună cu majoritatea absoluta a membrilor ce îl compun amendamentele la poziția comună, textul astfel amendat urmând să fie transmis Consiliului şi Comisiei, care emite un aviz asupra acestor amendamente.

Dacă, în termen de trei luni de la primirea amendamentelor Parlamentului, Consiliul statuând cu majoritatea calificată, aprobă toate aceste amendamente, el va modifica, în consecință, poziția sa comună şi decide actul respectiv. Totuşi, Consiliul statuează în unanimitate asupra amendamentelor făcând obiectul unui aviz negativ al Comisiei.

---

[1] *În vechea reglementare un asemenea comitet a fost instituit în anul 1975 prin declarația comună a preşedinților Parlamentului, Consiliului şi Comisiei privind procedurile de conciliere (J. OF. 89/1,1975).*

În cazul când Consiliul nu hotărăşte actul în cauza, preşedintele Consiliului (în acord cu preşedintele Parlamentului) va convoca fără întârziere comitetul de conciliere menționat.

Într-o ***altă procedura de adoptare*** a actelor comunitare, detaliată la art. 189 C, sunt parcurse următoarele etape esențiale:

a) Consiliul, statuând cu majoritate calificată asupra poziției comune şi după ce s-a luat avizul Parlamentului, hotărăşte o poziție comună;

b) poziția comună a Consiliului este transmisă Parlamentului. Consiliul şi Comisia informează Parlamentul atât despre rațiunile care au condus Consiliul în adoptarea poziției sale comune cât şi despre poziția Comisiei. Dacă în termen de trei luni de la aceasta comunicare, Parlamentul aproba această poziție comună ori dacă el nu s-a pronunțat în acest termen, consiliul decide definitiv actul respectiv conform poziției comune;

c) Parlamentul, în termenul avut în vedere mai sus, poate, cu majoritatea absoluta a membrilor care îl compun, să propună amendamente la poziția comună a Consiliului şi Comisiei. Dacă Parlamentul a respins poziția, Consiliul nu poate să statueze în a doua lectură decât în unanimitate;

d) Comisia reexaminează, în termen de o lună, propunerea pe baza căreia Consiliul a hotărât poziția sa comună plecând de la amendamentele propuse de Parlament. Comisia va transmite Consiliului, în acelaşi timp cu propunerea sa reexaminată, amendamentele pe care ea nu le-a reluat, exprimând avizul sau în această privință;

e) Consiliul statuând cu majoritatea calificată, adoptă propunerea reexaminată de Comisie. El nu poate modifica propunerea reexaminată de Comisie decât în unanimitate;

f) în cazurile precedente, avute în vedere la lit. c), d), şi e) Consiliul este ținut să decidă într-un termen de trei luni. dacă nu se ia o decizie în acest termen, propunerea Comisiei este considerată neadoptată;

g) termenele avute în vedere la lit. b) şi f) pot fi prelungite de comun acord între Consiliu şi Parlament cu cel mult o lună[1].

c) Câmpul de aplicare al codeciziei

Divergențele de opinie, destul de profunde, au existat între delegații la Conferința interguvernamentală pentru o Uniune politică, pe subiectul câmpului de aplicare a procedurii de codecizie. Dacă anumite state membre au refuzat ideea însăşi de codecizie, altele, urmând astfel Comisia şi PE, au dorit să o

[1] *A se vedea şi* Modus vivendi *din 20 decembrie 1994 între Parlament, Consiliu şi Comisie privind măsurile de aplicare a actelor adoptate potrivit acestei proceduri.*

extindă la toate actele legislative sau cel puțin la majoritatea. În opinia Comisiei şi a Parlamentului European, codecizia trebuie să schimbe procedura de cooperare, aplicarea sa întinzând-se până la câmpul de aplicare al celeilalte. A fost clar de la început ca un compromis final s-ar fi situat între cele doua extreme, care ar fi fost, deci, o noua procedură a codeciziei şi ca ea s-ar fi aplicat la un număr limitat de domenii. Problema s-ar fi pus în sensul cum să se determine aceste domenii. Prima pista explorată a constat în stabilirea unei legături directe între ierarhia actelor şi procedura de luare a deciziei – proiectul din aprilie a lucrărilor Conferinței interguvernamentale fusese inspirat de aceasta filozofie. Preşedinția olandeză arată aici, cu titlu ilustrativ un anumit număr de materii care s-ar preta la adoptarea unei asemenea legi definite în art. 189:

- coeziunea: misiunile şi obiectivele prioritare ale fondurilor cu finalitate structurată, regulile generale aplicabile fondurilor şi dispozițiile necesare pentru a asigura eficacitatea lor şi coordonarea fondurilor între ele şi cu alte instituții financiare existente ca şi crearea unor noi fonduri;
- cercetarea: programe de acțiune;
- cooperarea pentru dezvoltare: regulile generale şi programele plurianuale.

Există în această abordare o anumită logică, codecizia aplicând-se la marile decizii politice, fixând un cadru general, uneori plurianual, pentru acțiunea Comunității Europene.

După aprilie, în legătura obiectivă dintre ierarhia actelor şi câmpul de aplicare al codeciziei s-a produs o ruptură: s-a revenit de atunci asupra abordării pragmatice, urmată în ceea ce priveşte procedura de cooperare în afara negocierilor asupra Actului unic european, pentru a găsi o abordare care consta în deciderea modului *ad-hoc*, politic, domeniile în care s-ar aplica noua procedură. În documentul de referința din iunie, preşedinția, fără a stabili o legătură cu tipologia, nu a urmat logica vizată în aprilie şi a propus aceleaşi patru domenii plus alte câteva.

Într-o notă adresată Consiliului de Miniştri în 28 octombrie 1991, preşedinția olandeză a propus un câmp de aplicare diferit: dacă coeziunea şi cooperarea pentru dezvoltare, judecate ca fiind prea sensibile au dispărut de pe agenda, au apărut în schimb protecția consumatorului şi art. 100 A şi 100 B. Codecizia a propus deci o intrare în domeniul competențelor interne ale statelor membre, astfel investigând delegația britanică. Mai multe delegații erau reticente în privința acestui subiect estimând ca art. 100 A servea drept baza a propunerilor foarte tehnice, care nu se pretează cu adevărat la o procedura atât de greoaie. Dar nimic nu se făcea: cum să refuzi o oferta a britanicilor într-un domeniu în care ei erau mai degrabă rezervați? Pentru a împăca pe toata lumea, textul supus dezbaterii la întâlnirea de la Noardwijk a lărgit lista incluzând art. 49 (libera circulație

a muncitorilor), art. 54 şi 57 (accesul la activitățile nesalarizate şi recunoaşterea mutuală a diplomelor), adică articolele legate de competența strict internă a statelor.

Trebuie să se consemneze că, în cazul căutării unei formule fericite în problema sus-vizată, preşedinția a propus să se conjuge codecizia cu unanimitatea, estimând ca o asemenea conjugare nu putea decât sa prevină blocajele. Textul de compromis supus avizului Consiliului European de la Maastricht dădea dreptate acelor delegații care au susținut varianta cu restabilirea modalității de vot a majorității calificate, dar Consiliul European trebuia să decidă astfel în aceasta privință. S-a lărgit din nou câmpul de aplicare, extinzând-l la „sănătatea publică şi la cultură". În acelaşi timp, o clauza de revizuire a fost adoptată la paragraful 8 al art. 189 B la cererea în special a delegațiilor germană, italiană şi belgiană.

În legătură cu procedura codeciziei, se pot trage câteva concluzii:

- aplicarea procedurii codeciziei la 15 articole, din care câteva sunt foarte importante, constituie un avans considerabil pentru puterile Parlamentului European şi aceasta mai ales prin clauza de revizuire inserată la art. 189 B;
- juxtapunerea codeciziei. Introducerea procedurii de vot prin unanimitate, pentru cercetare şi cultură (la cererea mai ales a germanilor, rațiunii de competență a lui Laeder) este purtătoare de blocaje. Ea risca să perturbe echilibrul procedurilor în defavoarea Comisiei[1] şi să slăbească apropierea punctelor de vedere, care este rațiunea esențială a procedurii;
- aplicarea codeciziei în acțiunile de descurajare în domeniul educației, culturii, sănătății, poate să surprindă. Codecizia nu părea că are mai mult loc în cadrul actelor legislative;
- materie de coeziune şi de cooperare în dezvoltare, este un fapt regretabil, e vorba aici de fapt de domenii importante care s-ar preta foarte bine la un dialog direct între Parlamentul European şi Consiliu. Faptul ca interese financiare sunt în joc aici, ar pleda mai degrabă în favoarea codeciziei în măsura în care Parlamentul European este una dintre ramurile autorității bugetare;
- codecizia nu se va aplica în nici una dintre dispozițiile relative la Uniunea Economica Monetară.

Câmpul de aplicare a art. 189, aşa cum reiese de la Maastricht:

- art. 49- libera circulație a muncitorilor;

[1] *Aceasta soluție nu ar fi trebuit să mai placă Parlamentului şi Curții de Justiție, care, într-o adoptare a sa, judecase într-o procedură de cooperare ca unanimitatea o golea pe aceasta de orice esență.*

- art. 54- dreptul de stabilire;
- art. 56, fraza 1, 2e – idem;
- art. 57, fraza 2, 2e – idem;
- art. 66 – servicii;
- art. 100 A – apropierea legislațiilor;
- art. 100 B – idem;
- art. 126 – educație (acțiuni de încurajare);
- art. 128 – cultura (acțiuni de încurajare cu unanimitate în Consiliu);
- art. 129 – sănătate (acțiuni de încurajare);
- art. 129 A – consumatori;
- art. 129 D – rețele transeuropene (orientări);
- art. 130 – cercetare; program-cadru plurianual (cu unanimitate în Consiliu).

d) Aspecte ale procedurii de codecizie

Atât Parlamentul European, în rezoluția Martin (adoptată în 22 noiembrie 1990), cât şi Comisia erau în favoarea înlocuirii procedurii de cooperare cu procedura de codecizie. Aceasta sugestie se impunea refuzului acelor delegații care erau în principiu opuse deciziei dar care lăsau să se înțeleagă ca ele s-ar putea resemna ca acest câmp de aplicare să fie strict delimitat. Reflecțiile mergeau mult mai mult în sensul unei noi proceduri care s-ar fi juxtapus celei introduse prin AIJE (Actul unic european).

În ceea ce priveşte mecanismul de înființare, era vorba mai puțin de a crea ceva radical, cât mai ales de a întrevedea un sistem fondat pe procedura de cooperare îmbogățită cu elemente de codecizie.

Printre elementele întrevăzute la un moment dat, la care se făcea referință erau:

- propunerea cunoscută sub numele de „Amendamentul Tinderman-Delors”, concepută în 1985 şi care prevedea o propunere modificată a Comisiei, ca urmare a primei lecturi de către Parlamentul European, ar fi fost adoptată dacă Consiliul nu ar fi respins-o prin majoritate simplă;
- transmiterea propunerilor Comisiei pentru o prima lectura în Parlamentul European, Consiliul deliberând apoi pe baza unui proiect al Parlamentului European;
- posibilitatea pentru Parlamentul European de a acumula actele adoptate de Consiliu;

– instaurarea unei proceduri de conciliere care ar permite Parlamentului European să expună direct Consiliului amendamentele sale, iar Consiliul să se pronunțe cu majoritate calificată asupra acestor amendamente.

Propunerea „Tinderman-Delors" a fost respinsă relativ repede în măsura în care, în vederea mai multor delegații, ea ar fi bulversat echilibrul interinstituțional în profilul clar al Comisiei.

Aceasta propunere s-a făcut în 1985 cu scopul de a evita riscul de blocare în cazul în care nu ar fi exista în Consiliu nici o majoritate calificată pentru a adopta şi nici unanimitate pentru a respinge amendamentele Parlamentului acceptate de Comisie. Or, după intrarea în vigoare a UE, o asemenea situație nu a existat niciodată.

A doua sugestie, figurând în raportul Martin, a întâlnit, de asemenea, obiecții puternice, în măsura în care ea ar fi modificat profund sistemul clasic al CE, unde Consiliul este organul legislativ.

Ideea, constând în acordarea din partea Parlamentului European a dreptului de acumulare a actelor adoptate de Consiliu, figura în memoriul belgian din 1990. Ea întâlnea un acord mai deschis, chiar dacă unele dintre delegații se opuneau din principiu să acorde Parlamentului European ultimul cuvânt. Delegațiile care se opuneau în aceasta chestiune erau, în special, cele din Regatul Unit, Danemarca şi Portugalia. Altele drept revanşă şi, mai ales delegațiile italiană şi germană, exprimând un simplu drept de *veto* pentru Parlamentul European nu era suficient şi nici conform spiritului unei veritabile codecizii.

În ceea ce priveşte ultima idee, ea a fost mai întâi sugerată de delegația franceză, care a reluat de fapt, o formula propusă în 1985 prin delegația germană pentru a evita ca amendamentele PE să nu cada in gol. Ea dorea sa introducă în relațiile dintre instituțiile comunitare o procedura de conciliere, permițând Parlamentului European să angajeze un dialog direct cu Consiliul. Ca şi drept de *veto*, aceasta idee avea să îşi croiască drum şi să se regăsească în textul final.

În această perioadă, mai multe delegații au ridicat problema: împotriva căror secțiuni ale Consiliului, Parlamentul European ar fi trebuit să reacționeze pentru a evita blocajele? Toata lumea a fost de acord că rezolvarea este în procedura de cooperare. Însă aceasta soluție se regăsea doar la a doua lectura şi se dorea ca şi la prima lectură să se impună soluția procedurii de cooperare. Au existat cazuri în trecut când PE a încercat să condiționeze participarea sa la procesul legislativ, stabilind legături cu alte dosare, ceea ce a fost perceput de un anumit număr de delegații ca fiind forma de şantaj. Conferința răspunsese prin negație pentru a evita aceeaşi revendicare. Diferite elemente evocate mai sus s-au regăsit în grade diferite în patru propuneri concrete făcu-

te de Parlamentul European (prin raportul Martin), Germania, Italia şi Comisia Europeană.

Toate aceste propuneri întrevedeau „un sistem de navetă” şi o procedură de conciliere. Diferențele privind mai ales prima faza a procedurii – prima lectură făcută de Consiliu pe baza propunerilor Comisiei sau pe baza textului primei lecturi în Parlamentul European şi stadiul final – cu dreptul de *veto* pentru Parlamentul European sau egalitatea totală între cele două ramuri legislative. Trebuie menționat ca Parlamentul European şi delegația germană au propus un drept de inițiativă pentru Parlament.

În lumina discuțiilor aprofundate intervenite în acest sens, Preşedinția a elaborat atunci un text de compromis care se regăsea şi în proiectul din aprilie.

Procedura ce figura în acest text şi care va fi în cele din urma foarte apropiată ca sens de rezultatul final de la Maastricht se caracterizează prin următoarele elemente:

- o navetă comportând minim două şi maxim trei lecturi pentru Consiliu şi Parlamentul European. Consiliul, statuând o majoritate calificată, după avizul Parlamentului, are o poziție comună. În cazul aprobării poziției comune de PE, procedura ia sfârşit[1]. Dacă Parlamentul European propune amendamente la poziția comună, Consiliul opreşte actul dacă el aprobă toate amendamentele Parlamentului; dacă nu, un Comitet de Conciliere este convocat;
- menținerea dreptului de inițiativă a Comisiei pe tot parcursul procedurii. Dar e vorba aici de o noutate importantă. Consiliul se poate pronunța cu majoritate calificată asupra amendamentelor Parlamentului European, chiar dacă Comisia nu le-a luat în considerație;
- convocarea (în cazul dezacordului între Consiliu şi PE, după a doua lectură) unui Comitet de Conciliere ce reuneşte în acelaşi timp membrii Consiliului şi reprezentanți ai Parlamentului European; acest comitet are misiunea de a media un acord asupra unui proiect comun cu majoritate calificată a membrilor Consiliului şi cu majoritatea simplă a reprezentaților Parlamentului European;
- necesitatea unui vot pozitiv al celor două instituții într-un interval de şase săptămâni după aprobare, la Comitetul de Conciliere, a unui proiect comun (majoritate PE, majoritate calificata a Consiliului); dacă nu, actul este respins. Introducerea unui „mecanism de represalii” în cazul absenței acordului in Comitetul de Conciliere, permițând Consiliului să confirme textul asupra căruia el îşi dăduse acordul înaintea deschiderii procedurii de conciliere, eventual însoțit de amendamente-

[1] *Textul final prevede în acest caz trimiterea la Comitetul de Conciliere pentru a păstra şansele unui acord (Art. 189 B, 2, C).*

le propuse de Parlamentul European. În acest caz, Parlamentul European dispune întotdeauna, într-un interval de şase săptămâni, de un drept de respingere a acestui text (cu majoritatea simplă a membrilor săi);

- posibilitatea de prelungire a numitor intervale de timp.

Procedura, aşa cum e descrisă mai sus, avea cele două elemente esențiale care trebuie să caracterizeze fiecare procedură, o adevărată procedură de decizie:

- participarea plenară şi întreagă a celor două ramuri ale autorității legislative în procesul de elaborare a actului comunitar;
- participarea pe picior de egalitate la stabilirea legii (nici una dintre cele două instituții neputând să legifereze împotriva voinței celeilalte).

Făcând obiectul unei achiziții încurajate din partea Conferinței intergovernamentale, această procedură suscită două tipuri de critici care au provocat dezbateri pasionale la sfârşitul Conferinței.

Prima critică ridicată chiar de Parlamentul European şi de delegațiile apropiate poziției sale, mai ales Germania şi Italia, se îndreaptă împotriva faptului că Consiliul poate, în cazul absenței acordului în Comitetul de Conciliere, să adopte textul poziției sale comune. Parlamentul European poate, cu siguranța, să emită *veto*-ul său asupra textului, dar pentru a face acest lucru el are nevoie de un vot contrar al majorității membrilor săi, să incite Consiliul pentru a se arata puțin conciliat în afara reuniunilor Comitetului de Conciliere, în măsura în care el obliga Parlamentul European în acest caz să ia asupra lui responsabilitatea eşecului procedurii legislative.

În fața acestor argumente, alte delegații făceau sa se vadă ca procedura aleasa răspundea unei probleme de eficacitate vizând minimalizarea riscurilor de blocaj şi să prevină riscul de pierdere la un stadiu avansat al lucrărilor rezultate obişnuite până atunci. Ele subliniau de asemenea că Consiliul ar avea oricum interesul să aproprie textul sau de cel mai mare număr posibil de amendamente ale Parlamentului European pentru a reduce riscul unei respingeri din partea Parlamentului European.

Pentru un anumit număr de delegații, menținerea acestui mecanism constituia o condiție *sine qua non*, pentru ca ele să accepte o procedură de codecizie. După lungi dezbateri, inclusiv la Maastricht, ele au obținut câştig de cauza. Un alt argument a fost probabil decisiv în aceasta privință: dacă s-ar fi urmat argumentele care preconizau îndepărtarea acestui paragraf, s-ar fi ajuns la o situație în care şapte parlamentari ar fi putut să producă eşuarea unui act legislativ.

A doua critică este adusa rolului Comisiei, în timpul celei de a doua faze a procedurii. În tratatul actual, după Maastricht, Consiliul nu poate, în virtutea

art. 149 paragraf 1 să ia un act care constituie amendament al propunerii Comisiei ca statutar al umanității.

De altfel, cât timp Consiliul nu a statuat, Comisia poate modifica propunerea sa în cadrul procedurii menționate la art. 149 paragrafele 1 şi 2. Dar, noua procedură propusă aducea inovații în măsura în care Consiliul putea să statueze direct cu majoritatea calificată asupra amendamentelor Parlamentului, făcând să dispară astfel „rolul de filtraj" jucat de Comisie. În sânul Comitetului de Conciliere, rolul Comisiei se reducea la acela de mediator sau consultant care avea să se ocupe de apropierea parților între cei doi interlocutori legislativi.

Comisia, susținută de state membre ca Belgia şi Țările de Jos, vedea în acest lucru un grav atentat la echilibrul interinstituțional şi la regula de aur a Tratatului care îi acorda un drept exclusiv de inițiativă. În acelaşi timp ea acționa asupra riscurilor unei mari ineficacități a funcționării comunitare, ca urmare a reducerii rolului Comisiei.

Reacția a fost la fel de vie ca şi în altă modificare, în aparență maximă, introdusă în art. 149, tranşa într-un sens defavorabil Comisiei un conflict juridic viu opunând Consiliul şi Comisia. În Tratatul de la Maastricht paragraful 3 al art. 149, în care se raportează cooperării, spune ca: atâta timp cât Consiliul n-a statuat, Comisia poate „modifica propunerea sa de-a lungul procedurii menționate în paragrafele 1 şi 2". În proiectul din aprilie, acest paragraf a fost deplasat către începutul art. 149 pentru a acoperi cooperarea şi codecizia, dar a fost amendat în sensul ca începutul frazei „de-a lungul procedurilor integrate în paragrafele 1 şi 2" dispărea, se suprima. În formula de după Maastricht, Consiliul interpretează formula actuală în sensul că, Comisia nu are dreptul să îşi retragă propunerea odată ce Consiliul a adoptat o poziție comună. Comisia, drept revanşă, estima ca ea poate uza de acest prerogativ atâta timp cât Consiliul n-a statuat definitiv la o a doua lectură.

Hazardul a făcut ca tocmai în acel moment să izbucnească un conflict deschis vizavi de acest subiect, Comisia, sub presiunea Parlamentului, anunțând ca îşi retrage propunerile specifice în materie de cercetare şi dezvoltare. Acest conflict direct a putut fi soluționat după lungi tratative interinstituționale, dar divergențele existau din interpretarea art. 149. Preşedinția luxemburgheză s-a lăsat în sfârşit convinsă de Comisie să nu atingă *status quo*-ul şi să nu încerce să tranşeze diferendul juridic printr-o modificare a Tratatului. Textul din iunie a restabilit, în acest punct, formularea de după Maastricht, art. 149 desemnând noul art. 189 A. Dar aceasta n-a însemnat sfârşitul afacerii, căci la insistența, mai ales a delegației spaniole, preşedinția olandeza a redeschis dezbaterea precizând explicit, în proiectul din noiembrie, că Comisia „nu-şi poate retrage propunerea după ce aceasta a făcut obiectul unei poziții comune a Consiliului în sensul art. 189 B şi 189 C". Odată în plus, Comisia şi-a apărat

prerogativele, susținută de mai multe delegații. Ea a obținut câştig de cauză şi precizarea menționată mai sus a dispărut din textul propus în decembrie.

Comisia a avut mai puțin succes cu pledoaria sa vizând păstrarea „rolului de filtrare" între Parlamentul European şi Consiliu. Pentru multe delegații ideea însăşi de codecizie presupune o alterare a echilibrului instituțional în sensul instaurării unui dialog direct între cele două instituții împărțitoare ale puterii legislative.

În problema discuțiilor dificile Preşedinția luxemburgheza propunea în proiectul sau din iunie, o soluție mediană, care a fost acceptată de Comisie. Ea se rezuma în introducerea în cadrul Comitetului de Conciliere a excepției de la regula după care Consiliul nu poate amenda o propunere a Comisiei decât în unanimitate. Aceasta soluție va fi confirmata la Maastricht, în ciuda mai multor tentative, mai ales cea spaniolă de a extinde aceasta excepție până la procedura Comitetului de Conciliere. În art. 189 A, primul paragraf, se citeşte prin urmare astfel: „Pentru ca în virtutea prezentului tratat un act al Consiliului este luat ca propunere a Comisiei, Consiliul nu poate lua un act ce constituia amendament al propunerii decât prin unanimitate. Sub rezerva art. 189 B paragrafele 4 şi 5" (aceste paragrafe descriu procedura, ca urmare, în Comitetul de Conciliere).

E vorba aici de o inovație importantă, chiar dacă ea este parțială, ce va afecta relațiile dintre Parlament, Consiliu şi Comisie. În acest caz, Comisia nu va mai fi legătura obligatorie între Parlamentul European şi Consiliu.

Între aprilie şi decembrie, în ciuda mai multor discuții contradictorii, procedura se va schimba relativ puțin. Modificarea cea mai importantă va privi cazul unei respingeri a Parlamentului European a unei poziții comune a Consiliului. În textul din aprilie, procedura va lua sfârşit, în această ipoteză actul fiind respins. Textul final, din contra, prevedea în acest caz retrimiterea la Comitetul de Conciliere pentru a păstra şansele de a găsi totuşi un teren de înțelegere între Consiliu şi Parlamentul European. În măsura în care prevederea descrisă mai sus se aplică în cazul absenței acordului de la sânul comitetului, Parlamentul European este de fapt obligat să admită *veto* dublu pentru a bloca actul în chestiune. Trebuie deci să se reunească de două ori majoritatea absolută a membrilor, ceea ce nu-i va uşura sarcina. În acest sens, modificarea în aceasta chestiune face sa se încline balanța în favoarea Consiliului în procedura de codecizie. Aceasta observație e valabilă în ceea ce priveşte a doua modificare a procedurii (vot al amendamentelor la poziția comună, aprobare a textului comitetului), a votului majorității absolute a membrilor săi.

O a treia inovație era destinată să evite petrecerea unui timp îndelungat a miniştrilor în Comitetul de Conciliere. După o sugestie britanică, ea consta în precizarea potrivit căreia Comitetul de Conciliere este compus din membri ai Consiliului sau din reprezentanții săi permanenți.

În final, se spune ca rolurile respective ale Comitetului Economic şi Social şi al Comitetului Regional sunt reguli în versiunea finală, nu un mod orizontal în art. 189 B, dar, caz după caz în articolul prevăzând recursul la procedura de codecizie din art. 189 B al Tratatului. Ca de exemplu, poate fi citat art. 129 D relativ la rețelele transeuropene: „orientările vizate în art. 129 C paragraful 1 sunt oprite de Consiliu. Statuând conform procedurii vizate în art. 189 B şi după consultarea Comitetului Economic şi Social şi Comitetul Regiunilor".

Aceasta abordare este efectiv singura posibilă în măsura în care procedura acestui articol se aplica unui număr destul de ridicat de cazuri, adesea foarte dispersate şi că nu e aproape de reglarea rolului Comitetului Economic şi Social şi Comitetul Regiunilor în mod global.

Articolul 189 B conține un paragraf, numerotat 8, care poate deschide perspective largi şi interesante. Şi anume, prevede extensia posibilă a acestei proceduri după modalitățile articolului NS2 al Tratatului Uniunii, pe baza unui raport pe care Comisia trebuia să îl prezinte Consiliului înaintea sfârşitului lui 1996; dar acest articol NS2 face parte din dispozițiile finale ale Tratatului Uniunii, care sunt comune CE şi cooperării politice. Aceasta dispoziție ar putea fi interpretată în sensul permisiunii de extensie a unei proceduri comunitare de la Comunitate, în domeniile de politica externă, apărare, politie, justiție.

La prima vedere, art. 189 B este de o complexitate descurajantă. Asemenea text sinuos avea puține şanse să se bucure de o apreciere notabilă şi favorabilă din partea celor care nu desluşesc toate tainele funcționării mecanismelor din instituțiile comunitare.

Dar ne putem gândi la acest lucru din mai multe puncte de vedere:

- complexitatea este mai ales aparentă. Dacă se examinează foarte atent textul, se constata ca articolul 189 B organizează o succesiune de proceduri mai simple. Se poate admite că, foarte des, textele vor fi adoptate înainte ca toată procedura să funcționeze.

Existau motive, la vremea respectivă, să se creadă şi să se spere în eficacitatea sporită a procedurii de codecizie din următoarele motive:

- articolul 189 B trebuia să se aplice în numeroase cazuri (art. 49, 54, 56, 126, 128, 129, 129 A, 129 O, 130 J, 130 S). Dar e clar ca era vorba de domenii în care exista deja o reglementare abundentă şi jurisprudența;
- o parte a prevederii art. 189 B era deja aplicată în procedura de „cooperare" (reluată la art. 189 C);
- dar o chestiune foarte importanta este că procedura de la art. 189 B nu permite deloc unanimitatea;
- încetineala procedurii e prevenită prin obligația de a respecta intervale precise;
- comisia păstrează rolul sau major, propunerile sale având întotdeauna forță juridică (art. 189 A, S2).

Articolul 189 B şi concilierea necesară a intereselor naționale cu cele de interes comunitar

Ceea ce dă procedurii de „codecizie" aparența de greutate este concilierea absolut necesară a Adunării Parlamentare.

Sarcina autorităților comunitare chemate să ia decizii nu este în „esență" diferita de autoritățile naționale; a decide înseamnă a concilia interese de serviciu de o importanta mai mare. Dar, dacă într-un stat e vorba mai ales de concilierea intereselor private, iar în comunitate sunt şi interese naționale care se opun. E vorba de concilierea lor în serviciul unui interes comunitar general. Este evident o sarcina dificila, caci interesele naționale pot fi foarte importante. Nu pot fi mai puțin recunoscute căci ar fi contrar intereselor comunitare să se ignore interesele naționale vitale. Dar acestea pot să-şi consimtă unele concesii.

Acestea sunt exigențele care au inspirat principala procedură pusă în mişcare prin Tratatul de la Roma: decizia Consiliului luată cu propunerea Comisiei. Procedura era organizată să surmonteze progresiv obstacolele tehnice şi mai ales politice născute din opoziția intereselor naționale.

Din momentul când Parlamentul a fost asociat deciziei, a fost necesar sa se organizeze o procedură inspirată de acelaşi obiectiv. Concepând procedura după modelul parlamentelor naționale se risca apariția unei divizări a Adunării Parlamentelor în interese naționale, adică fragmentarea în atâtea opinii câte țări erau membre. La acea vreme, Parlamentul European risca să se vadă înfruntat nu de parți ci de națiunile componente. Este, fără îndoială, evident că succesul în rezolvarea acestei probleme îşi are baza juridică în sistemul de conciliere diferit de articolul 189 B S 3,4, şi 5. Actul Unic European a prescris Consiliului să reglementeze procedura de executare a deciziilor sale de către Comisie[1]. Aceasta reglementare a făcut obiectul unei decizii a Consiliului din 13 iulie 1987. Regimul adoptat în aceasta decizie nu este revoluționar; el sistematizează proceduri deja utilizate şi cunoscute sub nume diverse: comitet de gestiune, comitete de reglementare.

Semnificația constituțională a procedurii de codecizie

Parlamentul accede la calitatea de codecizie a puterii legislative în Comunitate prin art. 138 B alin. 1 al Tratatului asupra Uniunii Europene, care ține cont de aceasta schimbare constituțională dispunând ca „în măsura în care prezentul Tratat prevede, Parlamentul European participa la procesul ce conduce la adoptarea actelor comunitare, exercitându-şi atribuțiile în cadrul art. 189 B şi 189 C care privesc procedurile de codecizie şi de cooperare."

Prin Tratatul asupra Uniunii Europene, Parlamentul European accede la calitatea de cotitular al puterii legislative în Uniune împreună cu Consiliul, care

---

[1] *Decizia 87-373, Jurnalul oficial al Comunității Europene, nr. 197 din 18 iulie 1987.*

până atunci era unicul titular al acestei ramuri. De aceea, art. 189 al tratatului a venit să modifice dispoziția corespondentă a art. 137 a Tratatului CEE pentru a desemna Parlamentul European ca pe o componentă a „autorității legislative" – cum el devenise deja una din ramurile „autorității bugetare în Comunitate".

Chiar dacă procedura de codecizie nu se aplică decât unor cazuri limitate, faptul că există, că a luat ființă, înseamnă, că puterea de decizie nu mai era apanajul exclusiv al Consiliului, ci aparținea şi instituției constituită „din reprezentanți ai statelor membre reunite în comunitate" (art. 137 CE).

Această urgență a Parlamentului European de colegislator comunitar reliefează o dublă semnificație constituțională: ea concură, pe de o parte, la întărirea legitimității democratice a Uniunii Europene, plus că ea contribuie cu rolul atribuit Comisiei, la adiționarea specificului sau sistemului comunitar prin raport la organizațiile interesate. În total e vorba de un „salt calitativ" semnificativ în dezvoltarea constituțională a Uniunii Europene.

Procedura de codecizie reprezintă inovația majoră a Tratatului de la Maastricht în materie de procedură decizională în Comunitate, mai ales ca ea reprezintă aprobarea unei revendicări esențiale mai vechi a Parlamentului European: codecizie cu Consiliul. La origine, Adunării Parlamentare nu i se vedea recunoscută decât o competență consultativă limitată, permițându-i în cazuri determinate să dea un aviz, care nu era nici contrar dispozițiilor Consiliului. Puterea de legiferare era împărțită între Comisia investită cu puterea inițiativă şi Consiliul cu cea de decizie.

Acțiunile PE au fost orientate către o creştere, către o amplificare a rolului său în procesul decizional. Actul Unic European i-a permis să obțină instituirea unei proceduri de cooperare care este menționată pentru consolidarea puterii Parlamentului European şi în Tratatul asupra Uniunii Europene. Tratatul de la Maastricht confirma prin rezultatele sale tendința de reorientare spre a conferi puteri sporite Parlamentului European, de a construi imaginea acestuia ca pe un factor primordial în ceea ce priveşte reforma.

Niciodată în istoria Comunității, un text nu a determinat atâtea pasiuni ca Tratatul cu privire la Uniunea Europeană, semnat la Maastricht în februarie 1992 şi a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993. Nu exista nici un dubiu cu privire la chestiunea ca în spatele întrebărilor despre Europa se profilează probleme referitoare la democrație, opțiunea cetățeanului şi raporturile dintre clasa politica şi populația Comunității. Efectul pe care l-a avut Maastricht a fost un catalizator la ceea ce este optim pentru o Europă unită în devenire, judecând din toate punctele de vedere. Desigur că ceea ce a urmat vine să confirme rolul Tratatului de la Maastricht.

CAPITOLUL IV
TRATATUL DE LA AMSTERDAM

Tratatul de la Amsterdam este cel de-al doilea Tratat al Uniunii Europene. A fost propulsat să asigure continuarea integrării în sensul Tratatului de la Maastricht. Negocierile din cadrul Conferinței interguvernamentale din 1996/1997 au fost încheiate în timpul Consiliului European de la Amsterdam (16-17 iunie 1997). Textul a fost semnat în data de 2 octombrie 1997 de către miniştrii de externe ai celor 15 țări membre.

Conferința interguvernamentală a fost deschisă în martie 1996 la Torino sub preşedinție italiană, fără însă a face mari progrese în ceea ce priveşte rezolvarea problemelor europene. Paşi importanți au fost făcuți însă în decembrie 1996 sub preşedinție irlandeză, când a fost elaborată o „Schiță generală a planului de revizuire a Tratatelor".

Conferința interguvernamentală se va încheia în iunie 1997 la Amsterdam. Finalul ei a scos la iveala dificultățile integrării şi influența interguvernalismului ce caracteriza atitudinea celor mai multe delegații, mai ales cea a Marii Britanii reticentă ca întotdeauna. Şefii de stat şi de guvern, reuniți la Amsterdam, au exprimat dorința lor de reforma a Tratatului de la Maastricht.

Acordul cuprinde trei părți: modificări ale tratatului UE; simplificarea tratatelor; dispoziții generale şi finale. Se adaugă Actul final, 13 Protocoale şi 58 de dispoziții.

Tratatul vizează crearea unui spațiu de libertate, securitate şi justiție, comunitarizarea unei părți din cel de-al treilea pilon (titlul IV al Tratatului CE: vize, azil, emigranți şi alte politici relative la libera circulație a persoanelor), integrarea *acquis*-ului Shengen în titlul IV CE şi noul pilon 3 redus la Cooperarea polițienească şi judiciară în materie penală.

El face referire la „cooperarea intensificată", care ar putea fi instaurată în anumite state membre, doritoare de a avansa mai repede pe calea integrării[1].

Procesul de rectificare a luat sfârşit după aproape doi ani, tratatul intrând în vigoare la 1 mai 1999.

Protocolul asupra investițiilor în perspectiva lărgirii UE, anexat Tratatului UE şi Tratatelor constitutive ale CE de către tratatul de la Amsterdam, prevedea pe de o parte o modificare a compoziției Comisiei conform formulei: un comisar pentru fiecare stat membru, iar pe de alta parte, convocarea unei Conferințe interguvernamentale cel puțin cu o lună înainte, ca numărul statelor membre să depăşească cifra 20.

---

[1] *Vasile Vesa, Adrian L. Ivan – Op. cit, p. 203.*

Structura Tratatului de la Amsterdam

În titlul I, după preambul – Dispoziții comune.

Urmează titlurile II, III şi IV.

În titlul V se relevă modificările aduse celor trei tratate constitutive ale Comunităților Europene: Politica externă şi de Apărare comună.

Titlul VI însumează Cooperarea în justiție şi Afaceri interne.

Dispozițiile finale sunt cuprinse în titlul VII.

Conform noului tratat, obiectivele Uniunii sunt:

1. să se promoveze progresul economic, social echilibrat şi durabil, a unui nivel înalt de ocupare a forței de muncă, în special prin crearea unui spațiu fără frontiere interne, prin întărirea coeziunii economice şi sociale şi prin stabilirea unei Uniuni economice şi monetare, cuprinzând în viitor o moneda unică.
2. să se afirme identitatea sa pe scena internațională, prin implementarea unei politici externe şi de securitate comune, inclusiv prin definirea unei politici de apărare comune, care poate duce la o apărare comună; întărirea protecției drepturilor şi intereselor unei cetățenii a lumii.
3. menținerea şi dezvoltarea uniunii ca zona a libertății securității şi justiției în cadrul căreia libertatea de mişcare a persoanelor să fie asigurată cu măsuri adecvate în domeniile controlului granițelor externe, azilului, emigrării precum şi în materia prevenirii criminalității şi luptei contra acestui fenomen.
4. menținerea integrală a *acquis*-ului comunitar şi dezvoltarea lui pentru a examina în ce măsură ar fi necesare o revizuire a politicilor şi formelor de cooperare instituite prin prezentul tratat, în vederea asigurării eficacității mecanismelor şi instituțiilor Comunitare.

Dezbaterile publice privind o democratizare accentuată a instituțiilor Uniunii a condus în cele din urmă la o întărire a rolului parlamentelor naționale. Tratatul de la Amsterdam instaurează proceduri care necesită comunicarea clară şi deschisă între forurile legislative naționale şi instituțiile europene. A fost instituit un răgaz de şase săptămâni pentru a permite Consiliului Uniunii Europene să îşi exprime punctul de vedere. Totodată, tratatul permite Conferinței organelor specializate în afacerile europene ale parlamentelor naționale să facă observații asupra tuturor proiectelor de decizie şi a actelor legislative ale Uniunii şi să le prezinte înainte de adoptarea lor.

Ultimii ani ai secolului al XX–lea au conturat pentru viitorul Uniunii Europene probleme de amploare, a căror abordare a necesitat o extraordinara coeziune pe plan comunitar.

Prima mare problema a vizat introducerea monedei unice europene, ***euro***. De-a lungul dezvoltării sale, UE a avut şi alte termene de introducere a monedei unice. Dar bazele acestei rezolvări a problemei monedei unice au fost puse de ilustrul european Jacques Delors (1989) prin proiectul sau adoptat la Consiliul European de la Madrid (26-27 iunie 1989). Moneda unică a fost introdusa de la

1 ianuarie 2002 iar comportamentul ei pe piața internațională este unul foarte bun, atât în raport cu dolarul american cât şi cu celelalte valute.

O a doua problemă a fost legată de convocarea unei conferințe intergu-vernamentale în 2000, care să conducă la reforma instituțiilor comunitare, pentru a realizarea dezideratului Uniunii.

O a treia problema a vizat punerea pe baze calitativ diferite a relațiilor internaționale ale UE după 1996.

A patra problemă a fost legată de avansarea conceptului unei politici externe şi de securitate comune, în acest sens existând încă incertitudini privind modelul final, eforturile de elaborare a unei Constituții europene fiind relaționate strâns de soluționarea acestui subiect delicat.

Procedura de codecizie în cadrul Tratatului de la Amsterdam

Tratatul de la Maastricht, după cum am mai spus mai sus, a introdus o nouă procedură numită „procedura de codecizie" care ancorează şi mai mult Parlamentul European în procesul de decizie legislativă, iar Tratatul de la Amsterdam a simplificat şi extins codecizia astfel încât să devină operațională într-un număr sporit de domenii.

O prima constatare în ceea ce aduce nou este aceea că Tratatul de la Amsterdam marchează unele schimbări substanțiale în structura procedurii legislative de codecizie. Astfel, a avut loc o considerabila extindere a procedurii la noi domenii, numărul articolelor din Tratatul la care se aplica codecizia crescând de la 15 în Tratatul de la Maastricht la 37 în cel de la Amsterdam (11 articole țineau anterior de procedura de cooperare, 2 de procedura de consultare, 1 de avizul conform, iar 8 sunt articole complet noi introduse în Tratat). În acest fel a fost consacrat statutul Parlamentului European, de partener egal al Consiliului în adoptarea actelor normative, codecizia fiind procedura care oferă instituției parlamentare europene competența de a bloca procesul legislativ comunitar dacă acesta nu este de acord cu poziția Consiliului de Miniştri.

Cele 11 articole din Tratatul de la Maastricht ce trec, după Amsterdam de la procedura de cooperare la cea de codecizie acoperă o serie de domenii esențiale pentru consolidarea Uniunii Europene de entitate politică, socială şi economică:

- art. 12 TCE (art. 6) – adoptarea reglementarilor privind interdicția discriminării pe motive de naționalitate;
- art. 46.2 TCE (art. 56.2) – coordonarea dispozițiilor legislative şi administrative relative la dreptul de stabilire a resortisanților străini;
- art. 71.1 TCE (art. 75.1) – politica de transport (reguli comune aplicabile transporturilor internaționale, condiții de admitere a transporturilor nerezidenți, măsuri de ameliorare a securității transporturilor);
- art. 80 TCE (art. 84) – navigația maritimă şi aeriană;
- art. 148 TCE (art. 125) – decizii de aplicare privind Fondul Social European;
- art. 150.4 TCE (art. 127.4) – formarea profesională;
- art. 150 TCE (art. 129 D) – rețele transeuropene;
- art. 162 TCE (art. 130 E) – decizii de aplicare relative la Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDER);
- art. 172 TCE (art. 130 O) – adaptarea măsurilor în art. 168 TCE (art. 130 K) şi art. 169 TCE (art. 130 L), în domeniul cercetării ştiințifice;
- art. 175 TCE (art. 130 R) – acțiuni de realizare a obiectivelor prevăzute de art. 174 TCE (art. 130 R) – în domeniul protecției mediului;
- art. 179 TCE (art. 130 W) – cooperare pentru dezvoltare.

Pe lângă acestea, aşa cum s-a menționat, tratatul de la Amsterdam transferă în domeniul codeciziei şi două articole de procedură şi consultare:

- art. 42 TCE (art. 51) – reglementări în materie de securitate socială pentru muncitorii care migrează pe teritoriul UE;
- art. 47 TCE (art. 59) – coordonarea dispozițiilor legislative şi administrative în statele membre privind accesul şi exercitarea activităților nesalariate, precum şi unul preluat de la procedura avizului conform:
- art. 18.2 TCE (art. 8 A 2) – dispoziții privind facilitatea exercitării dreptului cetățenilor UE la libera circulație şi stabilire pe teritoriul statelor membre

Cât priveşte cele opt noi dispoziții în Tratat şi menționate în cadrul procedurii de codecizie, ele se referă la următoarele domenii:

- art. 129 TCE (art. 109 R) – măsuri de stimulare a ocupării forței de muncă;
- art. 141 TCE (art. 119) – politica socială (egalitatea de şanse şi egalitatea de tratamente);
- art. 152 TCE (art. 129) – măsuri veterinare şi fitosanitare de protejare a sănătății publice;
- art. 255 TCE (art. 191 A) – principii generale relative la transparență;

- art. 280 TCE (art. 209 A) – lupta contra fraudei ce atinge interesele UE;
- art. 135 TCE (art. 116) – cooperare vamală;
- art. 285 TCE (art. 213 A) – statistici;
- art. 286 TCE (art. 2133 B) – crearea unei autorități consultative independente pentru protecția datelor cu caracter personal.

Pe lângă acestea, după un interval de cinci ani de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam, procedura de codecizie va fi extinsă din oficiu şi la art. 62 TCE (art. 73 J), care prevede restabilirea măsurilor de eliminare a controlului frontierelor interioare ale UE şi pe cele privind condițiile de acces pe teritoriul comunitar. Fac excepție paragrafele 2b (i) şi 2b (iii) ale articolului menționat (lista țărilor terțe ai căror resortisanți au nevoie de vize pentru a intra pe teritoriul UE şi modelul tip de viză), care vor rămâne şi după aceasta perioada de cinci ani tot în aria procedurii de consultare, cu mențiunea că votul în Consiliu va putea fi atunci cu majoritate calificată dacă țările membre vor decide cu unanimitate în acest sens (timp de cinci ani după intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam se va menține votul cu unanimitate).

Pe lângă aceasta extindere a codeciziei, procedura în sine a fost simplificată, grație unor modificări de esență.

Astfel, Parlamentul European a obținut eliminarea celei de a treia lecturi în procedura din art. 189 b (devenit art. 251 TCE, în noua numerotare din Tratatul CE consolidate); dacă Tratatul de la Maastricht stipula că procedura continua şi în cazul eşuării concilierii între Consiliu şi Parlament, Tratatul de la Amsterdam încheie procedura prin respingerea legiferării, în situația în care Comitetul de Conciliere nu reuşeşte un acord între cele două instituții menționate.

O alta modificare majoră o constituie posibilitatea obținerii unui acord al instituțiilor implicate încă din faza primei lecturi, căci conform noii proceduri, Consiliul nu mai este ținut să adopte o poziție comună, ci poate trece la adoptarea deciziei finale, imediat după prima consultare a Parlamentului, dacă şi-a însuşit toate amendamentele acestuia sau dacă Parlamentul European nu propune nici un amendament. În acelaşi timp s-a abandonat faza in care Parlamentul îşi manifesta intenția de respingere a poziției comune, în noua formula el putând trece direct la respingerea propriu-zisă a acesteia. În fine, se constata o accelerare a desfăşurării etapei de conciliere, căci dacă după cea de-a doua lectura este convocat Comitetul de Conciliere acesta este obligat să se pronunțe într-un termen de şase săptămâni, prevedere care nu exista explicit în Tratatul de la Maastricht.

Asemenea întregii evoluții urmate de construcția europeană comunitară, procedurile de decizie specifice triunghiului decizional Comisie-Consiliu-Parlament European, deşi caracterizate de un grad sporit de stabilitate în comparație cu celelalte atribute ce caracterizează Uniunea Europeană, au urmat şi

ele tendința spre complex, determinate de extinderea continuă a competențelor instituțiilor UE.

Deşi conform principiului echilibrului instituțional, orice modificare de competențe a uneia dintre cele trei instituții atrage după sine schimbări echivalente în responsabilitățile celorlalte două, putem afirma că ***principalul câştigător al acestei permanente lupte pentru putere este Parlamentul European.*** În fapt, întreaga sa existență este o luptă pentru a-şi largi aria de decizie şi a ajunge la un statut dacă nu echivalent, cel puțin asemănător cu cel al unei legislativ veritabil.

Au fost suficient de numeroase pentru ca acesta să poată condiționa, de fiecare dată, votul sau de revederea unor acorduri interinstituționale sau de crearea unor cutume care la prima modificare a Tratatului se transformau în norme de drept comunitar, la acestea adăugându-se şi faptul ca instituția parlamentară are ultimul cuvânt în materie de cheltuieli neobligatorii din cadrul procedurii bugetare.

Pe de alta parte, nu putem să nu remarcăm că toată această evoluție a urmat un curs ascendent spre democrație, căci implicarea sporită a eurodeputaților, aleşi prin vot direct, gradul de apropiere a deciziei de nivelul de bază, acela al cetățenilor Uniunii Europene. Sub acest aspect, putem afirma că procedura de codecizie, deşi cea mai complicată sub aspectul derulării, este în acelaşi timp şi cea mai democratică, ea reducând simțitor dreptul Consiliului – deci al autorității guvernamentale naționale – de a decide unilateral în chestiuni consacrate ca fiind de interes comunitar. Prin procedura codeciziei, tratatul de la Amsterdam creează egalitate în materie legislativa între Consiliu şi Parlament.

1. Propunerea Comisiei este trimisa Consiliului, Parlamentului şi comitetelor care trebuie consultate. Parlamentul citeşte propunerea şi trimite opiniile Consiliului Comitetului Economic şi Social şi Comitetului Regiunilor ca sa-şi exprime pozițiile.

Dacă Parlamentul nu are amendamente la propunerea Comisiei sau dacă Comisia acceptă amendamentele Parlamentului, textul legislativ este adoptat. Astfel este nevoie de o a doua lectură.

2. Pe baza propunerii Comisiei şi opiniilor Parlamentului şi comitetelor în urma deliberării, Consiliul adoptă o poziție comună cu majoritatea calificată. Aceasta este trimisă Parlamentului pentru o a doua lectură. Parlamentul are la dispoziție 3 luni în care poate să:

- dacă acceptă poziția comună a Consiliului sau nu răspunde în 3 luni, textul legislativ este adnotat în felul cum este în poziția comună;
- dacă respinge poziția comună (este nevoie de majoritatea absolută a membrilor Parlamentului), procesul legislativ este încheiat. Consiliul mai poate solicita crearea unui Comitet de Conciliere;

– dacă aduce amendamente poziției comune a Consiliului, acesta are posibilitatea să adopte poziția comună cu amendamentele Parlamentului, caz în care toate modificările propuse vor fi acceptate. Dacă Consiliul respinge anumite amendamente sau dacă nu se obține majoritatea necesară pentru adoptarea lor (sau unanimitatea în cazul în care Comisia respinge amendamentele propuse de Parlament), atunci preşedintele Consiliului, consultându-se cu preşedintele Parlamentului trebuie ca în termen de 6 săptămâni să convoace Comitetul de Conciliere, având câte 15 reprezentanți din partea Consiliului şi a Parlamentului, pentru a discuta poziția comuna a Consiliului conform amendamentelor propuse de Parlament. Scopul este de a obține un compromis care să poate fi adoptat cu majoritatea necesara de către Consiliu şi Parlament.

3. Dacă Comitetul de Conciliere ajunge la un acord, Consiliul şi Parlamentul trebuie să confirme acceptarea unei a treia lecturi în timp de 6 săptămâni. Consiliul trebuie să adopte cu majoritate calificată, iar Parlamentul cu majoritate absoluta. În caz contrar, procesul legislativ este încheiat..

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 226-227/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

SCHEMA GENERALIZATĂ MANOILESCU PRIVIND SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI. O PREZENTARE GENERALĂ

dr. Vasile DOGARU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

SUMAR 513

SUMAR AL AUTORULUI 515

1. CADRUL GENERAL DE OBSERVARE A AVANTAJULUI COMPARATIV: BARTERUL A DOUĂ ENTITĂȚI ECONOMICE CU DOUĂ PRODUSE 518

2. SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI CONTRA MONEDĂ 533

3. AVANTAJUL COMPARATIV ÎN SCHIMBUL BARTER PRIN MODIFICAREA PREȚURILOR INTERNE ÎN BAZA COSTURILOR DE COMERȚ 542

4. RELAȚIA DINTRE AVANTAJUL COMPARATIV ŞI CEL ABSOLUT ÎN SCHIMBUL DE BUNURI 560

5. EXTINDEREA APLICĂRII AVANTAJULUI COMPARATIV ÎN SCHIMBURILE INTERNE 567

6. IMPORTUL ŞI EXPORTUL DE VALOARE NAȚIONALĂ ÎN SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI 576

7. UNELE PREMISE ŞI DESCHIDERI 580

BIBLIOGRAFIE 583

ANEXĂ 586

SUMAR

Schema generalizată Manoilescu privind schimburile internaționale de mărfuri, folosind principiul avantajului comparativ, este un instrument strict analitic, format din mai mulți algoritmi corelați, care susțin eficacitatea acțiunilor umane de luare a unor decizii, înainte şi în timpul negocierii unui schimb de bunuri. Prin respectarea principiului economicității din ştiință, se realizează un spor de eficiență sprijinit pe cunoaşterea analitică, această schemă reducând timpul de decizie al oricărui utilizator. În cazul comerțului cu două sau mai multe bunuri, în baza principiilor agregării, se asigură alegerea variantei de schimb adecvate. Folosirea schemei nu este condiționată de presupunea unor ipoteze prealabile legate de schimb, precum autarhia sau echilibrul în comerțul cu bunuri, permițând analiza unei situații empirice date cu mijloace analitice oferite de algoritmii componenți.

Schema foloseşte (pentru înțelegerea fenomenului schimbului de bunuri într-un mod unitar, în baza principiului avantajului comparativ), unele concepte precum: câştiguri din comerț, raport de schimb, frontiera posibilităților de producție, costuri de oportunitate, prețuri relative. Utilizarea frontierei posibilităților de producție se face însă separat de schema generalizată, în cazuri bine definite de măsurare a volumului sporit al producției, în urma identificării avantajului comparativ. Schema generalizată Manoilescu analizează numai câştigurile/ avantajele din comerț, folosirea acestora pentru un nou ciclu al producției, fiind analizată ulterior conform conceptului de frontieră a posibilităților de producție.

În urmărirea interesului național, de aducere de valoare națională prin importul şi exportul de bunuri pe perioade mari de timp, se au în vedere interesele individuale ale entităților sub o formă de agregare calitativă, diferită de însumarea cantitativă a avantajului comparativ sub formă de profit. Din perspectiva majorității entităților economice, a interesului național, alegerea unor mărfuri şi stimularea exportului lor, potrivit unei priorități care să aibă la bază eficiența sporită a acestora, apare ca o soluție rațională. În aceste condiții, se susține aducerea de valoare națională prin exportul de bunuri, soluție valabilă simultan şi pentru țara parteneră, ce este dovedită tot în baza principiului avantajului comparativ. Se susține astfel economisirea de resurse nonmonetare, materiale, precum şi de forță de muncă, prin urmare se are în vedere o direcție care nu poate fi urmărită în prima etapă a schemei, de mărire a avantajului comparativ sub formă monetară. Aceeaşi schemă se aplică adecvat şi la import.

Schema lui Manoilescu urmăreşte înțelegerea schimburilor entităților economice (faza I), precum şi a majorității intereselor economice comune ale acestora (faza a II-a), datorită necesităților individuale relativ divergente în economiile concurențiale, bazate pe maximizarea profitului. În aceste condiții

se asigură economii de resurse materiale. Schema respectă cerințele conceptului de dezvoltare durabilă, prin extensie, şi a legii entropiei, precum şi a celei a cooperării. Acceptarea – în baza legii cererii şi ofertei – a unei tensiuni esențiale în operațiile de schimb într-o limită rezonabilă, generată de concurență, este condiționată în procesul de economisire a resurselor de respectarea simultană a cerințelor celor două legi menționate anterior: legile cooperării şi entropiei.

Conceptele de câştiguri din comerț, raport de schimb, costuri de oportunitate, prețuri relative sunt folosite unitar şi într-o legătură explicită în înțelegerea cerințelor principiului avantajului comparativ. Aceasta este aşa cum a afirmat în anii ’70 Paul A. Samuelson unul din principiile fundamentale adevărate din economie, principii care nu trebuie dovedite neapărat. Deoarece în ştiință nimic nu se afirmă fără a fi dovedit, cu excepția unor aserțiuni inițiale presupuse adevărate, considerăm că importanța fenomenului de schimb în economiile concurențiale a necesitat argumentarea analitică într-un mod riguros a proprietăților acestui principiu. În plus, în ştiința economică este necesară măsurarea fenomenelor, astfel că algoritmii propuşi, aflați în relație între ei, asigură respectarea acestei cerințe. Prezenta expunere sumară a schemei generalizate Manoilescu, prima realizată în formă scrisă de o asemenea întindere, are ca scop înțelegerea, potrivit principiului globalității, a unor fenomene şi concepte importante din procesul de schimb, uneori analizate disparat sau parțial, fără a se susține observarea lor unitară, inclusiv din perspectiva sprijinirii unor decizii mai eficiente pentru ambii parteneri[1].

---

[1] *Autor : conf. univ. dr. Vasile Dogaru, Universitatea Creştină “Dimitrie Cantemir” Bucureşti, Facultatea de Management Turistic şi Comercial Timişoara, Email: vdogaru@ngrplat.fse.uvt.ro, val2005dogaru@yahoo.com. Acest studiu este o prezentare comprimată (sau, uneori, mai în detaliu) a unor capitole din lucrarea aflată în pregătire pentru publicare „Introducere în teoria comerțului internațional”. O prezentare publică a conținutului acestui studiu s-a realizat în data de 14 iunie 2005 la sediul Academiei Române, în cadrul Seminarului de modelare economică, prezidat de academicianul Emilian Dobrescu, căruia îi aducem mulțumiri pe această cale pentru prilejul oferit.*

SUMAR AL AUTORULUI

Cuvinte-cheie: avantaj comparativ, Manoilescu, Mises, legea cooperării, interes individual, costuri de comerț, principiul echității, interes național, economicitate analitică.

Până în prezent, eforturile noastre s-au orientat spre construirea unei scheme propriu-zise de măsurare a avantajului comparativ şi mai puțin spre a o susține cu unele idei sau pentru a infirma altele din literatura de specialitate. În partea ultimă a prezentului studiu ne propunem să identificăm unele relații cu aserțiuni făcute în secolul trecut, în special, în literatura de specialitate în legătură cu constatările proprii. Partea strict analitică, referitoare la deducerea analitică a măsurării avantajelor comparative prin algoritmii schemei, va fi expusă în continuare separat.[1] Schema propriu-zisă nu este afectată şi deci condiționată în susținerea valabilității sale, de alegerea sau nu a unor direcții de acțiune, precum cele referitoare la protecționism, industrii tinere, alegerea tehnicii. Dimpotrivă, este argumentată alegerea, în baza unor decizii adecvate, bazate pe măsurările făcute conform algoritmilor deduşi, a uneia din aceste direcții de acțiune din perspectiva avantajului comparativ. Rolul principal al schemei generalizate este de a măsura „imparțial" efectul de avantaj comparativ în urma unui schimb. Luarea deciziilor într-o operațiune de schimb se face ca urmare a obținerii de informații prin combinarea a doi sau a mai multor algoritmi din schemă, care împreună pot să ne apropie cel mai mult de descrierea unei situații empirice de schimb. În continuare, se poate susține o interpretare a tendințelor istorice apărute în urma actelor de schimb internaționale la grupe mari de state clasificate după anumite criterii, singurele care, în sens strict, pot fi dovedite şi dau substanță efortului de colectare şi analiză a datelor în alegerea unor direcții de orientare a economiilor naționale în perioadele următoare. Este necesar, însă, ca mijloacele şi instrumentarul ales să fie folosite corespunzător, iar odată cu schimbarea tendințelor, deşi cauzele se mențin, să poată să fi alese alte direcții de evoluție a proceselor economice. Existența salturilor calitative în procesele economice, inclusiv în cele de schimb ne obligă la asemenea precauții (Georgescu-Roegen, 1971).

Etapa a doua a schemei generalizate Manoilescu este construită analitic în baza principiului avantajului comparativ prin identificarea unei ordini de priorități a produselor exportate şi importate, astfel încât să existe o concordanță între interesele individuale – relativ divergente între ele datorită concurenței, şi interesul național, acceptat ca o convergență a primelor interese – cel puțin a

[1] Algoritmii din schemă, ce vor fi prezentați în textul propriu-zis, au fost publicați după o prezentare sumară a schemei (Dogaru, 2000). Ultimul algoritm a fost cel referitor la costurile de comerț, fiind finalizat în aprilie 2005 şi apoi susținut la o conferință în mai 2005.

majorității entităților economice şi a indivizilor rezidenți pe un teritoriu național. În această etapă se identifică anumite neconcordanțe între cele două tipuri de interese, astfel încât este necesară fixarea unor norme, referitoare la reducerea consumului relativ şi absolut de resurse. Situația este oarecum similară cu cea a creşterii consumului de resurse, identificată prin algoritmul costurilor de comerț. Astfel, în acest algoritm în schimbul propriu-zis prețurile inițiale sunt afectate de cheltuielile de transport şi de negociere, precum şi de alte măsuri tarifare şi netarifare.

În esență, schema generalizată Manoilescu de măsurare a avantajului comparativ susține un comerț liber, fără o protecție a mărfurilor. Acest punct de referință în schimbul de bunuri este necesar, dar nu suficient. În cazul cel mai frecvent uzitat în comerțul internațional, schimbul de bunuri contra monedă – cu excepția situației în care se regăseşte lipsa de interes a unuia sau a celor doi participanți la schimb – este posibil ca, după o identificare a sensului de schimb a mărfurilor şi a monedei conform algoritmilor schemei, mărimea redusă a avantajului comparativ să nu susțină declanşarea operațiunilor de negociere într-un proces de schimb. Alt caz, care iese oarecum în afara procesului de măsurare a avantajului comparativ, ce se cere însă avut în vedere, se referă la asigurarea siguranței de funcționare a unui sistem economic național, din perspectiva asigurării unei structuri minime a unei economii naționale cu produsele de bază sau altele strict necesare. O analiză dialectică a proceselor de schimb, ce iese în afara schemei strict analitice deduse, are în vedere imposibilitatea surprinderii în cadrul ştiinței aristotelice a măsurării calității prin cantitate (Georgescu-Roegen, 1971).

Folosirea restrânsă a rezultatelor cercetării lui Manoilescu, cu unele motive justificate şi altele strict subiective – în parte datorate limitelor oricărei cercetări individuale, precum şi a stadiului la care erau descoperite sau puse în evidență unele instrumente analitice în ştiința economică în urmă cu şapte decenii – are ca punct de plecare în opinia noastră susținerea simultană prin demersul său a două direcții de investigare: cea strict analitică, legată de schema teoretică şi eforturile referitoare la identificarea unor tendințe în urma schimburilor internaționale potrivit acestei scheme deduse. Ultima direcție se susține printr-o analiză dialectică – ce poate fi cel mult corectă, dar nu exactă, potrivit lui Georgescu-Roegen – şi care este total diferită de schema sa de măsurare descoperită, ce este strict analitică. Se pare că Manoilescu a fost conştient de această dificultate a susținerii simultane a celor două obiective, deoarece în ultima parte a activității sale de cercetare, ca o continuare a demersului său constant de rafinare a prezentării schemei analitice inițiale, a expus într-un studiu din 1940 într-o formă extinsă şi la nivel strict teoretic schema sa. Această ultimă punere în scenă analitică s-a efectuat fără nicio legătură cu implicațiile posibile ale schimburilor de bunuri. Câştigurile de comerț (avantaj comparativ) evoluează oscilant într-o direcție sau alta, fiind necesar a fi explicate (aşa cum

am arătat mai înainte) în comerțul internațional conform intereselor individuale şi naționale divergente, potrivit schimbărilor calitative prin salturi din economie.

După o încercare de fundamentare a măsurării avantajului comparativ, eforturile noastre analitice s-au concentrat şi spre o direcție nouă, de identificare şi realizare de legături cu literatura de specialitate, în afara celei directe care analizează schema lui Manoilescu. Unele constatări se impun a fi studiate, în opinia noastră, cu înțelegerea cuvenită în contextul formării economiei politice ca ştiință. Eforturile lui David Ricardo şi John S. Mill, ce urmează celor inițiale ale lui Adam Smith, au fost fundamentale în dovedirea valabilității (generale) a principiului avantajului comparativ în economiile concurențiale monetare, precum şi în deschiderea unor noi direcții de cercetare. Încercarea lui Manoilescu rămâne una dintre cele mai sistematice în partea strict analitică, dacă este separată – fără a nega sau susține expres nici una din direcțiile de susținere şi infirmare a protecționismului, referitoare la evoluția comerțului internațional – de aserțiunile sale legate de direcțiile de dezvoltare economică la acea vreme, care în esență însă deschid alte direcții de studiu şi nasc alte controverse. Datorită schimbării duale a condițiilor de producție şi de schimb prin schema analitică nu se poate deduce strict ştiințific nici una din direcții, situându-ne în cadrul fenomenelor de gradul trei din economie (Georgescu-Roegen),

Discursul analitic s-a complicat în timp în ştiința economică. Separarea ulterioară a ştiinței economice de ştiința politică din cadrul economiei politice a generat alte probleme metodologice (Buchanan, 1975, cap. 10, nota 4) legat de unirea concluziilor ştiințifice într-un proces unic de luare a deciziilor de către ființa umană în orice acțiune. Acestea s-au datorat, în principal, separării în două a obiectului de activitate inițial şi care în parte se suprapune, iar parțial poate rămâne neacoperit de către obiectul ambelor ştiințe. Această separare, a fost folosită de noi ca un avantaj în plan teoretic în deducerea schemei generalizate Manoilescu, deoarece ne-a permis **distanțarea** în plan analitic de deciziile (politicile) comerciale, susținând o măsurare riguroasă (în sens tare) a avantajului comparativ, respectând astfel cerințele principiului economicității analitice.

1. CADRUL GENERAL DE OBSERVARE A AVANTAJULUI COMPARATIV: BARTERUL A DOUĂ ENTITĂȚI ECONOMICE CU DOUĂ PRODUSE

Studiul avantajului comparativ s-a efectuat, de regulă, numai asupra unor eforturi parțiale ca, de exemplu, forța de muncă. Unii cercetători, precum Mihail Manoilescu, au încercat să fundamenteze mai riguros o schemă teoretică prin observarea eforturilor totale. Mai mult, Manoilescu a urmărit avantajul comparativ şi din perspectiva interesului național, asupra căreia ne vom opri pe scurt în prezentul studiu. Date fiind anumite premise pe care le vom discuta în continuare, încercarea de a surprinde, dintr-o perspectivă globală asupra eforturilor şi efectelor, avantajul individual al unei entități într-un schimb simplu prin identificarea unei scheme de cuantificare ar rezolva epuizarea majorității variantelor-tip posibile. Urmărirea deducerii unui algoritm al relațiilor dintre avantajele fiecărei entități şi cel total într-un schimb barter simplu asigură o coerență în înțelegerea actului de schimb într-o negociere real-empirică. Schema dedusă poate fi extinsă în continuare şi la studiul avantajului comparativ parțial, din perspectiva numai a unui factor de producție, având însă ca punct de referință permanent avantajul total al fiecărei entități economice[1]. Cazurile principale posibile din realitatea empirică, schimbul folosind moneda, adăugarea la prețurile inițiale a costurilor de comerț, extinderea folosirii principiului avantajului comparativ în schimburile externe sau comercializarea simultană a mai multor produse vor putea avea la bază acest algoritm al schemei teoretice generalizate a comerțului internațional a lui Mihail Manoilescu dedusă în această prima etapă numită a avantajului individual.

Economiştii analişti studiază avantajul comparativ în schimbul barter simplu prin observarea unor relații de inegalitate între prețuri şi/sau costuri (Deardorff, 2004; Krugman, 2000; Ruffin, 2002). Situându-ne pe poziția de observare a unei entități economice, prin relațiile de inegalitate algebrice se surprinde într-o operațiune de barter cel mult sensul importului şi exportului fiecăreia din cele două produse. Este posibil ca entitatea economică urmărită să nu fie interesată în a efectua schimbul extern datorită unui avantaj comparativ relativ şi absolut prea mic. Mai mult, în lipsa unei argumentări prin măsurare

---

[1] Măsurarea avantajului comparativ, presupunând mai mulți factori de producție se poate face folosind adecvat procedura de calcul a productivității multifactor, preluată recent în bazele de date oficiale ale Uniunii Europene (www.euklems,net) sub denumirea de productivitatea factorului total (total factor productivity). Cea mai simplă şi mai concisă expunere a procedurii de calcul am regăsit-o în SUA la Ministerul Muncii (BLS of DOL, 1997). În esență, unele modificări propuse, regăsite parțial şi pe site-ul amintit, nu fac decât să reia, uneori cu minime îmbunătățiri, acest algoritm.

este posibil – aşa cum se va dovedi în continuare, ca avantajul presupus, însă necuantificat, să nu se refere numai la entitatea economică observată, ci la întreaga operațiune barter privită în ansamblul său.

Unele studii recente au încercat să fundamenteze o schemă teoretică care cuantifică avantajul comparativ în comerțul internațional pornind de la cercetările lui Mihail Manoilescu de acum trei sferturi de secol (Dogaru, 2000). La provocarea matematicianului Stanislaw Ulam făcută economiştilor prin Paul A. Samuleson din deceniul al optulea al secolului trecut, de a identifica în ştiința economică o propoziție adevărată nebanală, s-a răspuns prin formalizări sub forma literală şi/sau prin deducerea de inecuații care să argumenteze valabilitatea principiului avantajului comparativ.

Ludwig von Mises arată că principiul costului comparativ, care stă la baza înțelegerii avantajului comparativ, este un caz particular al legii universale a asociației (1949, p. 159). Prin exemplul pe care îl prezintă într-un barter simplu, Mises surprinde necesitatea cooperării în schimbul şi/sau în fabricarea de produse ca urmare a specializării fiecăreia din cele două entități economice în aceste două procese economice. Problema măsurării avantajului comparativ nu este însă clarificată în sens strict. Deşi Mises arată că prin specializare rezultă o producție mai mare în ansamblu la cele două produse, nu este cuantificat însă acest avantaj total, precum şi avantajul fiecăreia din părți din acest avantaj**.** Cuantificarea este şi va rămâne una din problemele esențiale ale economistului de rezolvat, inclusiv în înțelegerea avantajelor din schimb (Ibidem, p. 3).

Măsurarea simultană şi corelată a avantajelor din schimbul dintre două entități economice, pe care ne propunem să o rezolvăm în continuare prin deducerea de formule, va fi urmărită inițial într-un barter simplu printr-o analiză globală a activității de schimb. Pentru început este necesar să observăm în baza principiului interesului faptul că fiecare dintre entitățile economice aflate pe o piață concurențială monetară este preocupată de a obține un volum de profit cât mai mare – acesta fiind în principal avantajul ce îi rămâne în baza acțiunilor proprii în economiile concurențiale monetare – şi mai puțin, deci oarecum indirect, de cantitatea şi structura producției.[1] Faptul că aceste entități realizează

[1] Deşi facem abstracție în această etapă a analizei de existența monedei, interesul producătorilor şi al comercianților de a cumula profit-monedă într-un volum maximizat, nu poate fi suspendat, deoarece ar dispare în mare măsură aspectul concurențial al schimbului din această perspectivă fundamentală. Prin reducerea oricât de mult a complexității lumii real-empirice în baza unor premise şi ipoteze, observăm că situația reală rămasă nu poate *deveni* strict analitică, şi astfel explicată numai în baza logicii aristotelice. Este necesar să acceptăm în expunerea noastră prezența, alături de judecățile analitice, şi a unui *reziduu* de judecăți dialectice. Nu vom susține aplicarea în extrem a cauzei *ceteris paribus*, care sărăceşte în condiții extreme analiza, care poate rămâne, ca în cazul tocmai amintit, fără obiect/scop: obținerea unui profit.

unele proiecții prin noul plan de producție pentru următorul ciclu de fabricație pornind şi de la cantități, nu schimbă esența scopului activităților lor. Urmărirea principiului interesului individual în forma lipsită de egoism, enunțat clar pentru prima dată în ştiința economică de Adam Smith, reprezintă cerința inițială a înțelegerii mecanismului de schimb în baza avantajului comparativ.

Cuantificarea avantajului comparativ al fiecărei entități economice, având în vedere eforturile tuturor factorilor de producție, prin identificarea schemei analitice de negociere a profitului, este una din direcțiile principale ale cercetării noastre. Entitatea economică compară în baza costurilor de oportunitate două variante, iar odată aleasă situația cea mai avantajoasă, se presupune că se aşteaptă, la acelaşi efort depus, la un avantaj relativ mai mare.[1] Privit din perspectiva principiului economicității analitice, demersul nostru se va concentra asupra modalității în care putem formula aserțiuni – cu o utilizare ulterioară a lor în practică – pentru o teorie generală a schimbului, prin cuantificarea avantajului comparativ relativ folosind numai prețuri, iar pentru măsurarea avantajului absolut monetar şi cantități.

Vom accepta, de asemenea, de la început faptul că acțiunile indivizilor în procesele economice, inclusiv în cele de schimb şi de consum, reprezintă rezultatul comportamentului social într-un context temporal-istoric dat, explicat pornind de la necesitățile de existență materială şi de la cele de reprezentare ale individului conform teoriei reprezentării sociale (Moscovici, 1984). Aceste acțiuni, urmărite în generalitatea lor maximă sunt, prin urmare, o consecință a tehnologiilor folosite şi a unui nivel disponibil al resurselor materiale şi monetare, precum şi a relațiilor existente în procesele de producție. În lipsa unei economii monetare concurențiale sau, în situația extremă, a unei economii asemănătoare – fără monedă ca instrument-marfă şi fără cerințele unui număr minim de principii generale acceptate în social, ca cele ale efortului minim şi al interesului (Georgescu-Roegen, 1971), precum şi a fără valabilitatea legii cererii şi ofertei – rezultatele concluziilor noastre este posibil să nu fie valabile.

Principala limită în analizele de până acum ale avantajului comparativ din schimbul internațional dintre două mărfuri se referă la folosirea numai a prețurilor interne. La o observare sumară, această abordare este în contradicție cu cea a folosirii raportului de schimb (tradus uneori *ca* „termeni de comerț”, *terms of trade*), concept în baza căruia, din contră, sunt agregate numai prețu-

[1] În continuare, fiecare entitate va urmări, după negocierea prețurilor, obținerea unui avantaj cât mai mare, şi nu neapărat o alocare eficientă a resurselor materiale. Această direcție se cere a fi studiată la analiza frontierei posibilităților de producție şi a dezvoltării durabile în legătură cu extinderea aplicării principiului avantajului comparativ în schimburile interne. Studiu dezvoltării durabile necesită a fi observat dintr-o perspectivă generală relativ extinsă în legătură cu valoarea unui bun din perspectiva folosirii unor tehnologii adecvate, de exemplu a celor mai bune tehnici disponibile (*Best Available Techniques, BAT*) în Uniunea Europeană.

rile internaționale. În plus, este evident că poziția fiecăreia din două entități economice participante la un schimb internațional de produse, – din perspectiva cărora sunt comparate prețurile interne cu cele internaționale, ultimele stabilite prin negociere – constituie două puncte de referință inițiale diferite ce trebuie avute în vedere pentru a fi relaționate. În lipsa legăturii dintre prețurile interne şi internaționale ar însemna că, de exemplu, avantajul comparativ total, al ambilor parteneri, (nu) ar fi acelaşi din perspectiva fiecăreia dintre aceste entități. Cerința comparării şi relaționării simultane a prețurilor interne şi internaționale se va dovedi necesară pentru a măsura avantajele comparative parțiale, foarte probabil diferite datorită intereselor individuale opuse ale celor doi participanți. Dacă se acceptă deocamdată în sens slab faptul că avantajul total este unic în cadrul unui schimb barter – demonstrarea prin formule se va finaliza în continuare, apare necesitatea deducerii în cadrul schemei generale a două formule de calcul ale avantajului relativ ale celor două entități. Prin această schemă vom relaționa într-un mod riguros cele două avantaje comparative diferite ale partenerilor de schimb.

Folosirea, alături de prețurile interne, a prețurilor internaționale în schema de calcul dedusă, soluție pe care ne propunem să o susținem, explică împărțirea prin negociere a avantajului total potrivit interesului individual al fiecărei entități economice.[1] O formulă care să măsoare cele două avantaje însumate sprijină, împreună cu cele două formule care cuantifică separat avantajul fiecăreia, observarea nivelului echității din etapa comercială, de negociere individuală, din schema generalizată a lui Mihail Manoilescu (Dogaru, 2000). Această analiză va fi apoi punctul de plecare principal pentru studiul etapei următoare, privind eficiența producerii şi a schimbului de bunuri, în urmărirea interesului **agregat** al tuturor entităților economice din perspectiva interesului național. Observarea globală a tuturor eforturilor fiecăreia din cele două entități economice va susține unele aserțiuni referitoare la necesitatea urmăririi corelate a celor două etape, într-o încercare de identificare a respectării şi a principiului echității.

Îmbinarea în aceeaşi formulă de către Manoilescu a efectelor din cele două etape, (cea comercială a cuantificării avantajului pornind de la interesul individual şi cea a interesului național identificat în baza productivității măsurată prin raportarea volumelor de efecte şi la cele de eforturi), a limitat, în opinia noastră, posibilitatea de extindere a rezultatelor acestuia în continuarea observațiilor lui Adam Smith şi David Ricardo referitoare la avantajul absolut şi comparativ.[2] Analiza avantajului comparativ la nivelul economiei naționale, în

[1] Deoarece (date fiind anumite condiții, printre care şi prețurile interne având o mărime fixă), justificarea unei negocieri rezidă numai în împărțirea între cei doi parteneri la schimb a avantajului total unic în baza prețurilor internaționale tranzacționate.

[2] În lipsa unei analize proprii a rezultatelor cercetărilor din studiul lui Manoilescu, publicat în 1940 în Weltwirtschaftliches Archiv de la Universitatea din Kiel, menționat într-o notă

încercarea de a sintetiza în aceeaşi formulă două direcții relativ opuse – efectele prin preț şi cele prin productivitate – este o altă cauză care a redus, în opinia noastră, posibilitatea de extindere a concluziilor lui Manoilescu.

Separarea observării avantajului comparativ în cele două etape are ca punct de referință inițial constatarea unei mobilități relativ diferite a factorilor de producție într-un sistem economic național şi/sau internațional. Aceasta generează în economia națională o ierarhizare diferită a produselor, realizată pe de o parte, potrivit eficienței calculate prin raportarea volumelor de efect la cele de efort totale, iar pe de altă parte în comparație cu cea după avantajul comparativ (profitul) relativ obținut. Aceste ierarhizări diferite din cele două perspective sunt susținute parțial de modificarea structurii consumului şi deci de schimbări în structura producției. Or, statul, ca **reprezentant** al interesului general al unui sistem economic național, urmăreşte, alături de alte direcții, şi promovarea unor produse eficiente, precum şi o structură a producției care să acopere consumul intern şi să asigure o creştere a valorii naționale atrase prin relațiile de comerț exterior. Detalierea aspectelor legate de etapa a doua a avantajului comparativ necesită o analiză separată efectuată sumar la punctul 6. Prima etapă a analizei avantajului comparativ ne propunem să o detaliem în continuare.

Observarea schimbului simplu de mărfuri, barterul cu două produse, susține înțelegerea oricărei acțiuni de cooperare în actele economice. Studiul cuantificării avantajului comparativ în schimbul internațional de mărfuri într-o economie concurențială este necesar să aibă inițial în vedere urmărirea efectelor de profit monetar din producerea şi schimbul a două mărfuri. Înțelegerea oricăror altor fenomene de schimb mai complexe, cu mai multe mărfuri şi/sau cu mai mulți participanți, cu sau fără efectuarea de compensări prin marfă, se sprijină pe generalizarea relațiilor deduse în acest caz simplu. Înlocuirea mărfii schimbate într-un barter cu o monedă internațională, acceptată de vânzător, are rolul de a ne apropia de o situație real-empirică din schimbul de mărfuri. Avem în vedere exportul sau importul unei mărfi, independent de operațiunea de compensare cu o altă marfă, necesară sau nu într-o perioadă, ce ar trebui adusă în contrapartidă.[1]

---

de subsol în continuare, şi la care Manoilescu face referire expresă în cazul exprimării unei opinii contrare (ediția română, subcapitol „Schema teoretică”) ne menținem o rezervă în a formula o concluzie definitivă. În acest stadiu nu vom face deosebire dintre avantajul comparativ şi cel absolut (fundamentat inițial de Adam Smith), considerând ultimul avantaj inclus în primul din perspectiva măsurării schimbului. Aserțiunea va fi argumentată ulterior.

[1] Cooperarea în activitățile umane susține definirea omului ca ființă socială. Înțelegerea la nivel analitic a schimbului în baza avantajului comparativ este, aşa cum arată Mises, contribuția, în principal, economiştilor Adam Smith şi David Ricardo. Reluarea de către Manoilescu a analizei detaliate a avantajului comparativ a fost una din contribuțiile şi schimbările

Vom presupune existența a două entități economice, situate fiecare în câte o țară, care intenționează să schimbe între ele două mărfuri: să cumpere fiecare câte o marfă şi să vândă în locul acesteia o altă marfă echivalentă ca valoare de schimb. Faptul că cele două entități economice sunt şi producători sau că, la acest nivel de generalitate al observațiilor, entitatea economică este echivalată cu o țară nu are importanță în acest stadiu de început al analizei. În studiu se face însă deosebirea dintre interesele individuale ale entităților economice şi cel general, la nivel național, ultimul putând fi acceptat deocamdată ca o agregare a primelor interese.[1]

Prin urmare, vom presupune că substituția, întâlnită în diverse lucrări economice, dintre entitate economică şi țară nu este deocamdată esențială. Distincția dintre producător şi comerciant nu este avută, de asemenea, în mod expres în vedere deoarece este urmărit numai avantajul sub formă de profit ca diferență dintre prețurile interne şi cele internaționale. Analiza se va detalia, din această perspectivă, la observarea schimbului intern şi unde se are în vedere costurile şi deci profitul care rezultă ca diferență între mărimea acestora şi prețurile interne, astfel că atunci va apărea mai evident existența valabilității unui avantaj comparativ şi în relațiile dintre producători.[2]

Folosirea în practică a schemei prezentate are la bază necesitatea fiecărei entități economice de a-şi face un calcul separat al avantajului comparativ, comparând eforturile proprii prin utilizarea simultană a prețurilor interne şi a celor internaționale. Urmărirea interesului propriu, de a mări acest avantaj comparativ, nu se poate realiza în lipsa unor asemenea estimări efectuate mai ales înaintea, dar şi în timpul negocierilor.

---

de direcție din prima jumătate a secolului trecut în cercetarea acțiunilor economice din perspectiva eficienței acțiunii umane la nivelul economiei mondiale. Valabilitatea formulei generalizate Manoilescu, prezentată inițial fără o argumentare explicită a deducerii sale (Dogaru, 2000) a fost demonstrată apoi în schimbul barter standard. Extinderea folosirii schemei s-a realizat ulterior şi în alte câteva direcții principale: vânzarea-cumpărarea de produse folosind rata de schimb dintre două monezi, schimbul intern de produse, introducerea costurilor în actele de comerț prin modificarea prețurilor interne inițiale avute în vedere.

[1] Aceasta este o adunare exterioară a proceselor economice în termenii lui Georgescu-Roegen (1971).

[2] Analiza avantajelor din schimburile interne s-a efectuat inițial într-un studiu separat (Dogaru, 2003b). Algoritmul schimburilor interne este prezentat în continuare. Pentru a ne apropia cu demersul nostru cât mai mult de situațiile tip întâlnite în realitatea empirică, vom preciza faptul că – aspect care este necesar a se relua separat la analiza cazului costurilor de comerț – în calcule concrete, prețurile interne se măresc cu costurile de comerț efectuate (costurile de transport, asigurare etc.) conform clauzelor negociate (de livrare, transport, transfer al riscului etc.). Avantajele comparative relative şi cele absolute ale ambelor entități economice se vor reduce, în noile condiții, vizavi de cele calculate în baza prețurilor inițiale.

Până în prezent încercările de generalizare a cuantificării în situații tip a avantajelor comparative şi absolute potrivit principiului avantajului comparativ, cu excepția lui Manoilescu, au fost formulate în termeni generali vagi. Deşi uneori la analiza schimbului cu doi participanți şi două mărfuri direcția de schimb indicată corespundea cu interpretarea datelor numerice din exemple, aceasta nu avea drept fundament o schemă teoretică strict analitică. Nu era respectată condiția de verificare a includerii tuturor situațiilor posibile în acest algoritm, în baza presupunerilor făcute, şi nu se măsura separat mărimea celor două avantaje comparative parțiale ale celor două entități economice.

Confuzia principală a pornit de la separarea analizei prețurilor (costurilor) interne de cea a prețurilor internaționale (naționale) negociate de părți.[1] Este necesar, astfel, pentru început a face distincția dintre prețul internațional dominant în baza căruia se începe negocierea majorității cantităților vândute şi prețul efectiv care se acceptă într-o operațiune de schimb efectivă de către cele două entități economice, rezidente în țări diferite. Vom considera aici ca preț internațional nivelul real negociat de două entități economice din două țări, acest calificativ fiind atribuit în sens slab (*weak sense*).[2]

În lucrările de comerț internațional, aşa cum s-a arătat, nu se face legătura dintre prețurile interne şi internaționale şi, de regulă, prețurile internaționale nu sunt luate în considerare (Krugman, 2000, p. 21). Necesitatea cuantificării legăturii dintre prețurile interne şi internaționale – deşi aceasta este ascunsă aparent în studiul avantajului comparativ într-un schimb simplu prin existența a cel puțin două monede, precum şi de fluctuația permanentă dintre mărimile ra-

[1] În paranteză sunt trecute elementele, prețurile şi costurile, de comparat în algoritmul schimbului intern.

[2] Este necesar, de asemenea, a observa că prețul internațional poate fi înțeles şi ca medie a prețurilor din tranzacțiile unei mărfi dintr-o anumită perioadă şi într-un areal geografic regional, procedeu care poate fi reluat şi extins până la nivel de economie mondială. Aceste prețuri agregate calculate ne conduc mai mult spre forma indicelui raportului de schimb din comerțul internațional. Pentru închegarea unei teorii unitare a schimbului este necesară integrarea în acest context şi a legii prețului unic. Prețurile sunt unice într-o perioadă şi un areal (piață) economic(ă). Prezentarea în literatura economică, de exemplu, a două *comportamente* (niveluri) ale prețului sau costului, diferite pe termen lung şi scurt, ultima perioadă fiind din necesitate analitică inclusă în prima (cerința unității şi unicității Timpului), neagă aplicarea logicii aristotelice în baza terțului exclus datorită nerespectării acestei cerințe. Unele remarci privind inconsecvența înțelegerii unitare a timpului sunt detaliate în articolul nostru „Noțiunile de termen lung şi scurt în economia analitică" (2002c). Pentru construirea unei teorii a schimbului este necesară şi stabilirea relației dintre prețul de cerere şi de ofertă, deoarece presupunerea existenței în literatura neoclasică a unui preț de echilibru cu nivel unic pe axa capacității de producție nu este în măsură să explice multiplele puncte de negociere (echilibru). De altfel, alături de această ultimă inconsecvență analitică, unele cercetări recente neagă forma crescătoare a curbei prețului unitar al ofertei, cel puțin în industria prelucrătoare (J.K. Whitaker, *Alfred Marshall*, în PAL III, p. 356).

telor de schimb ale acestora – nu poate fi negată în baza calculului repetitiv pe care îl face orice comerciant la fiecare operațiune comercială. **Generalizarea celor mai simple situații pentru a servei ulterior la studiul, prin restrângerea ipotezelor, altora mai complexe care să permită înțelegerea cazurilor empirice, va fi un alt punct de referință avut permanent în vedere.**

Manoilescu este primul economist care a observat sistematic şi a cuantificat în exemplul din textul lui Ricardo, în baza principiului avantajului comparativ, avantajul referitor la schimbul dintre vin şi postav. Analiza sa s-a efectuat sub aspect formal şi de fond, urmărindu-se posibilitatea de generalizare. Studierea relațiilor din comerțul internațional îl conduce la concluzia că exemplul lui Ricardo, referitor la schimbul posibil dintre Anglia şi Portugalia, este oarecum inversat față de situația reală de la începutul secolului al XIX-lea, în care Anglia era în avantaj absolut în exporturile sale față de Portugalia (Ricardo, p. 127, după Manoilescu, 1937, p. 196). În analiza principală Manoilescu constată că înțelegerea principiului avantajului comparativ trebuie extinsă dincolo *de* schimburile individuale, finalizate în baza interesului individual prin obținerea de profit, identificând un alt avantaj, cel al aducerii de valoare economică în interiorul unei economii şi care corespunde interesului național. **Concluzia** la care ajunge este că **țările nu au stabilită o ordine de prioritate a mărfurilor la export în baza eficienței, care să le permită să aducă în interior mai multă valoare economică. La import apare lipsa aplicării similare a aceleiaşi scheme***,* referitoare la aducerea de valoare economică din afara economiei naționale prin import sau la producerea mai eficientă în viitor la intern a unor mărfuri.[1]

[1] În analiza lui Manoilescu prețul este însă înmulțit cu productivitatea în aceeaşi formulă. În sens strict, cele două mărimi având *comportamente* opuse, semnificația economică a formulei nu poate fi dedusă. O observare mai detaliată a acestei consecințe este necesar a fi efectuată la studiul avantajului comparativ în baza interesului național. De aceea, unul din motivele urmăririi separate a avantajului comparativ potrivit interesului național a avut în vedere această constatare. Al doilea se referă la faptul că la nivel național eficiența se identifică prioritar prin volume (cantități sau valori reale raportate la un punct de referință), iar la nivel individual prin avantaje comparative sub formă de profit. În acelaşi timp s-a introdus în noile formule raportul dintre prețurile internaționale, Manoilescu fiind atras, ca şi alți economişti analişti, în aceeaşi capcană a nefolosirii acestora, specificând că prețurile interne din cealaltă țară, pot fi pe rând prețuri internaționale. În această situație avantajul total s-ar suprapune peste cel al fiecărei părți, aşa cum se va observa în relațiile deduse, ceea ce ne-ar conduce la un paradox. Pe de altă parte, observațiile noastre referitoare la cercetarea operei lui Manoilescu sunt oarecum limitate, deoarece în lucrarea sa principală acesta face precizarea că nu acceptă o polemică ştiințifică până la citirea de oponent, cel care critică teoria sa, a articolului său din Weltwirschtliches Archiv de la Universitatea din Kiel din ianuarie 1940, la care nu am avut acces până în prezent, nefiind tradus după cunoaşterea noastră din limba germană (1929, p. 228). Prin urmare, pentru a face constatări privind dezvoltarea acestui subiect pornind de la concluziile lui Manoilescu, este necesară

În majoritatea lucrărilor care analizează relații economice internaționale, avantajul comparativ din schimbul de mărfuri se explică, aşadar, numai prin legătura dintre prețurile interne din cele două țări. Este adevărat că individul şi entitatea economică sunt tentați oarecum, înainte de a efectua schimbul, să ştie care este situația din „curtea vecinului". Însă această tendință este limitată, deoarece entitatea economică nu are, de regulă, informații permanente despre prețurile interne din țara partenerului. Acesta nu poate să relaționeze astfel cele patru prețuri interne ale celor două mărfuri. În realitatea empirică, entitatea economică va negocia prețurile internaționale, ajungând uneori cu partenerul său la o înțelegere, fără a cunoaşte şi prețurile interne din țara în care este rezident acesta.

Este evident că şi poziția celuilalt comerciant este similară, fiind o „oglindă" a primei situații din perspectiva informațiilor despre prețurile interne. În aceste condiții, se poate presupune, în baza principiului raționalității faptul că, dacă entitățile economice vor accepta un nivel al prețurilor internaționale, vor exista avantaje comparative din schimb pentru fiecare din ambele părți, fără ca acestea să fie necesar să-şi cunoască reciproc prețurile interne.

Constatarea necesității luării în calcul a prețurilor internaționale înlătură o stare legată de menținerea confuziilor existente în măsurarea avantajului comparativ.[1] Referitor la cunoaşterea prețurilor interne din țara parteneră, se poate presupuse o situație care, deşi este necesară, nu se întâlneşte de regulă în țările în curs de dezvoltare sau cu venituri reduse sau medii inferioare, aceea de a pune la dispoziția entităților economice prețurile interne din alte țări prin intermediul agențiilor economice de pe lângă ambasadele existente în aceste

---

înțelegerea poziției autorului din acest articol. În aceste condiții, unele din observațiile noastre vizavi de opera lui Manoilescu pot fi considerate generale. Algoritmul (sistemul de formule) dedus a fost numit schema generalizată Mihail Manoilescu deoarece rezultatele, deşi parțial sunt diferite de cele ale lui Manoilescu, au avut ca reper inițial al analizei premisele sale.

[1] Eforturile noastre s-au îndreptat, după publicarea în 2000 a articolului referitor la schema generalizată Manoilescu, spre identificarea unor relații similare cu cele deduse de noi, pornind de la demersul inițial al lui Manoilescu. Patru situații, din cele identificate, pot fi menționate ca fiind mai apropiate de această schemă. Acestea se referă la eforturile economiştilor Henri Denis, Alan Deardorff, Reiffers Jean-Louis şi Roy Ruffin, însă în nici una nu este cuantificat exact – prin formulă – avantajul separat al celor două entități economice şi, în continuare, nu este făcută corelația cu cel total. Reiffers (Ency. Ec., vol. I, p. 1025, figura 2) sesizează o poziție asemănătoare cu situația analitică propusă de noi (2000) şi demonstrată acum detaliat. Şi H. Denis (1966, p. 330-331) s-a apropiat de înțelegerea situației, pentru ca apoi să o nege. Recent, în mai unele articole ale lui Roy Ruffin (2002) şi Alan Deardorff (2004) am identificat unele apropieri – în sensul stabilirii unor relații ordinale între prețuri – față de schema generalizată. Recent, într-un articol din ianuarie 2005, Deardorff se aproprie semnificativ, prin unele formalizări numerice sub formă de inecuații, de ecuațiile deduse de noi în schema generalizată.

țări. Aceste date ar asigura în fazele de negociere şi semnare a contractelor de vânzare-cumpărare private, precum şi a tratatelor comerciale dintre țări, un spor real de informație.

Cu aceste premise formulate situația generală a unui schimb barter simplu poate fi expusă în detaliu. Informațiile referitoare la prețurile şi cantitățile generice, folosite într-un schimb barter, prezentate în tabelul nr. 1, asigură observarea şi înțelegerea mai exactă a acestei situații.[1]

Entitatea economică *E* are disponibilă pentru schimb o cantitate de marfă la export, q_{e1}, la valoarea în monedă internă de $q_{e1}p_{e1}$. Faptul că aceasta a produs marfa – încât să poată fi vândută inițial pe piața internă la prețul p_{e1}, aspect care este detaliat separat la studiul avantajului comparativ din schimburile interne (Dogaru 2003b)[2] – fie că ea a fost cumpărată la prețul p_{e1} de la un producător nu are importanță la acest grad de generalitate în expunerea situației de schimb. Entitatea *E* intenționează ca prin exportul acestei mărfi (produsul P_{r1}), precum şi prin importul unei alte mărfi (produsul P_{r2}), cerută la intern şi care s-ar putea vinde în condiții pe care le vom identifica în continuare, să-şi asigure un avantaj comparativ.

Tabelul nr. 1

Prețurile interne şi internaționale şi cantitățile a două entități economice într-un barter simplu

Entitate/Produs	Cantități	Prețuri interne	Prețuri internaționale
Entitatea *E* Produsul 1, P_{r1}	q_{e1}	p_{e1}	P_1
Produsul 2, P_{r2}	q_{e2}	p_{e2}	P_2
Entitatea *I* Produsul 1, P_{r1}	q_{i1}	p_{i1}	P_1
Produsul 2, P_{r2}	q_{i2}	p_{i2}	P_2

Valoarea la care ar putea exporta această marfă este $q_{e1}P_1$, prețul internațional P_1 fiind exprimat într-o monedă care nu ar mai ridica probleme de convertibilitate față de o altă monedă, pentru a cumpăra marfa P_{r2} din țara *I*. În lipsa convertibilității s-ar prelungi explicațiile, însă nu s-ar modifica în esență schema dedusă (a se vedea algoritmul schimbului cu monedă). Entitatea economică *I*, din țara importatoare, are nevoie de marfa P_{r1}, deoarece prețul

[1] O succesiune de legături posibile cuantificate în baza unor noțiuni (preț relativ, cost de oportunitate, raport de schimb) este prezentată detaliat separat într-un articol (Dogaru, 2002a, p. 167). În acest context apare justificată necesitatea revizuirii/restrângerii conținutului acestor noțiuni sau cel puțin al definirii lor într-un sistem relațional (față de celelalte). A se vedea şi unele precizări din anexa 1A de la acest studiu.

[2] A se vedea şi precizările de la punctul 5.

internațional la care o cumpără i-ar permite, exportând produsul-marfă P_{r2}, să obțină, de asemenea, un avantaj comparativ.

Entitatea *E* vinde aşadar marfa P_{r1} la valoarea $q_{e1}P_1$ şi cumpără marfa-produs P_{r2} la aceeaşi valoare monetară. Vânzând în intern marfa importată va obține o valoare $q_{e2}p_{e2}$. Pentru a fi interesată de acest schimb este necesar ca această valoare să fie mai mare decât valoarea la intern a primei mărfi (1.1).

$$q_{e2}p_{e2} > q_{e1}p_{e1} \tag{1.1}$$

În alte condiții, interesul entității economice *E* dispare, deoarece se poate presupune că nu există avantaj comparativ. Aceleaşi judecăți, făcute în condiții similare, sunt valabile şi pentru entitatea economică *I*.

Ne propunem să eliminăm cantitățile din formulele deduse ale avantajului comparativ parțial, deoarece acestea sunt exprimate în unități de măsură diferite, aspect care ar complica compararea, precum şi folosirea în condiții simplificate a acestor formule în practică. Deoarece cele două cantități de mărfuri au valori internaționale egale rezultă egalitatea (1.2).

$$q_{e2} = \frac{q_{e1}P_1}{P_2} \tag{1.2}$$

Înlocuind cantitatea q_{e2} din formula (1.2) în inegalitatea (1.1) se poate ajunge prin transformări elementare la formula (1.3).

$$\frac{p_{e2}}{p_{e1}} > \frac{P_2}{P_1} \tag{1.3}$$

Calculul avantajului relativ pentru entitatea *E* se deduce conform formulei (1.4) sub formă de indice.

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} \tag{1.4}$$

Avantajul monetar absolut al entității *E*, A_{vaE}, se determină prin înmulțirea sporului avantajului relativ cu valoarea internă exportată conform formulei (1.5).

$$AvaE = qe1pe1*(AvrE-1) \tag{1.5}$$

Avantajul relativ al entității economice *I* se calculează în mod similar (1.6).

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2} \tag{1.6}$$

Avantajul absolut al entității economice *I* se măsoară potrivit formulei (1.7).

$$AvaI = qi2pi2*(AvrI-1) \tag{1.7}$$

Avantajul relativ total în schimbul simplu sub formă de barter se determină prin indice, înmulțind avantajul relativ al celor două entități.

$$Avrt = AvrE * AvrI = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} * \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2}$$

Prin simplificarea celor două raporturi ale preţurilor internaţionale se deduce formula avantajului relativ total al celor două entităţi economice (1.8).

$$Avrt = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{p_{i2}}{p_{i1}} \quad (1.8)$$

Raportul dintre preţurile relative din formula (1.8) este considerat în unele studiile despre schimburile internaţionale de mărfuri ca având semnificaţia avantajului realizat de entitatea exportatoare *E*. Manoilescu a făcut, de asemenea, alături de alţi economişti o presupunere care, pentru calculul avantajului comparativ la nivel de entitate economică, nu are în vedere condiţiile din realitatea empirică: preţurile interne din ţara importatoare sunt pentru exportator preţuri internaţionale (1929; 1937 ed. germană, (1986), p. 148 şi p. 248). Dacă observăm această situaţie în „oglindă" ar rezulta că nivelul avantajului comercial este egal pentru cei doi participanţi la schimb, schimbul fiind considerat simetric, contrazicând astfel tocmai ce acesta a încercat să demonstreze: inegalitatea schimbului. Presupunerea sa nu este valabilă, fiind uşor de verificat conform argumentării algebrice de mai sus.[1]

Pentru a măsura avantajul comparativ din celebrul exemplu al lui Ricardo să urmărim informaţiile prezentate de acesta [2]: „Anglia ar putea fi în aşa fel

[1] Pentru a ne menţine cu analiza cât mai aproape de realitatea empirică, vom observa că această situaţie de excepţie, avută în vedere în lucrările de specialitate, este totuşi valabilă parţial pentru indivizii care participă la micul trafic de frontieră. În acest caz avantajul total este avantajul individului care se deplasează cu cantităţi reduse de produse în ţara vecină şi aduce alte cantităţi pe care le vinde în ţara sa. Observăm că avantajul parţial al partenerului „dispare", avantajul total fiind cel al individului-traficant, deoarece acesta îşi vinde singur marfa către consumatorul final din „ţara importatoare". În orice alte cazuri, chiar dacă „pătrunde" în spaţiul economic al altei ţări – situaţie imposibilă în prezent în condiţii normale în schimburile dintre două entităţi economice rezidente în două ţări diferite – va vinde însă marfa unui intermediar şi va fi nevoit să împartă avantajul comparativ total cu acesta. Cota cedată din avantajul comparativ va fi probabil mai mică şi va fi stabilită prin negociere, deoarece riscurile şi cheltuielile cumpărătorului-intermediar, aferente costurilor de transport şi taxelor de la graniţă suportate de iniţiatorul operaţiunii de schimb, sunt mai mici. În această ultimă situaţie pentru calculul avantajelor relative se aplică formulele (1.4) şi (1.6).

[2] În exemplul său Ricardo a expus această situaţie simplă sub o formă relativ ermetică, care ridică simultan problema nu numai a posibilităţii cuantificării, ci şi a faptului dacă acesta s-a referit la eforturile totale pentru procurarea mărfii sau numai la cele ale forţei de muncă. Pornind de la această neînţelegere, prin neaplicarea principiului globalităţii, majoritatea modelelor care au apărut în studiul schimburilor internaţionale au segmentat efortul total, ajungându-se uneori la paradoxuri sau neînţelegeri, explicate parţial în continuare. În prezentul studiu am analizat numai eforturile şi efectele totale conform notei de subsol 3. Pe

condiționată de împrejurări, încât pentru a produce stofe să necesite munca a 100 de oameni anual; iar dacă ar încerca să obțină vinul, s-ar putea să aibă nevoie de munca a 120 de oameni pe aceeaşi perioadă de timp. De aceea Anglia va găsi că este în interesul ei să importe vin şi să-l cumpere prin exportul de stofă. Pentru producția vinului, în Portugalia, s-ar putea cere doar munca a 80 de oameni pe timp de un an; iar pentru a produce stofa în aceeaşi țară s-ar putea cere munca a 90 oameni pe aceeaşi perioadă de timp. Ar fi, prin urmare, avantajos pentru ea să exporte vin în schimbul stofei" (Ricardo, p. 127, după Manoilescu, 1929, p 196). Prezentarea lui Ricardo este în opinia lui Manoilescu „mai scurtă şi mai puțin clară" (1929, p. 196).

Conform formulei (8) de mai sus avantajul relativ total este de 1,35.

$$\frac{120}{80} : \frac{100}{90} = 1{,}35$$

Manoilescu calculează acest nivel, însă introducerea productivității – în realitate a cantității – complică, fără a fi necesar, cadrul de observare presupus prin ipoteze. Ricardo nu ne oferă alte date despre schimbul propriu-zis din acest exemplu, astfel că referitor la împărțirea avantajului comparativ total de către cele două țări nu avem nici o informație privind mărimea sa. Orice presupunere făcută în continuare, în acest sens, nu mai are nici o semnificație care să poată fi fundamentată riguros.

Se poate observa acum, într-un spațiu grafic abstract bidimensional – pentru a urmări mai uşor posibilitățile de a realiza avantaj comparativ din perspectiva fiecăreia dintre părți – aria de relaționare reciprocă în baza formulelor avantajului relativ şi total. Având ca nivel de referință poziția entității economice *E*, punctele care arată un avantaj comparativ pentru aceasta sunt situate deasupra hiperbolei din graficul nr. 1.

Folosirea unei diagrame similare cutiei lui Edgeworth-Bowley asigură identificarea suprafeței aferente marjei de negociere a celor doi comercianți (graficul nr. 2).

de altă parte, dacă Ricardo s-a referit la costurile totale interne şi a „eliminat" granițele dintre cele două țări, nu vor rezulta concluzii diferite, aşa cum se poate constata la extinderea calculării avantajului comparativ în schimbul intern (Dogaru, 2003b; şi în continuare).

Graficul nr. 1

Calculul avantajului relativ al entității economice E

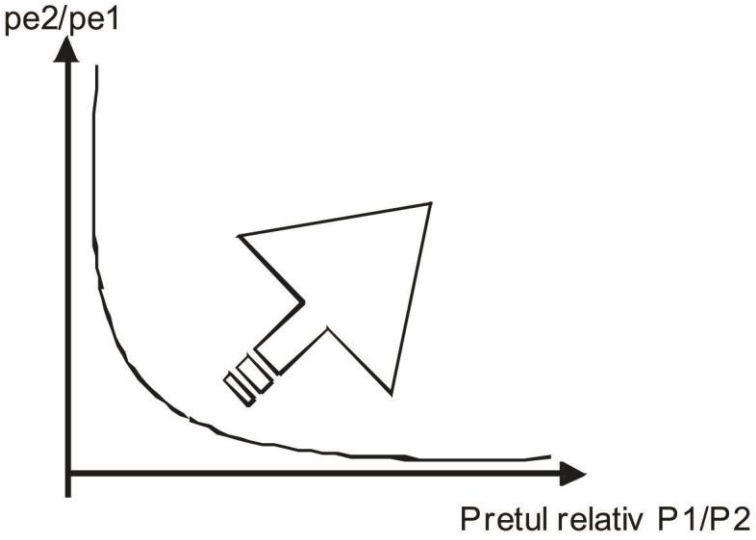

Graficul nr. 2

Identificarea granițelor de negociere în schimbul barter cu două produse

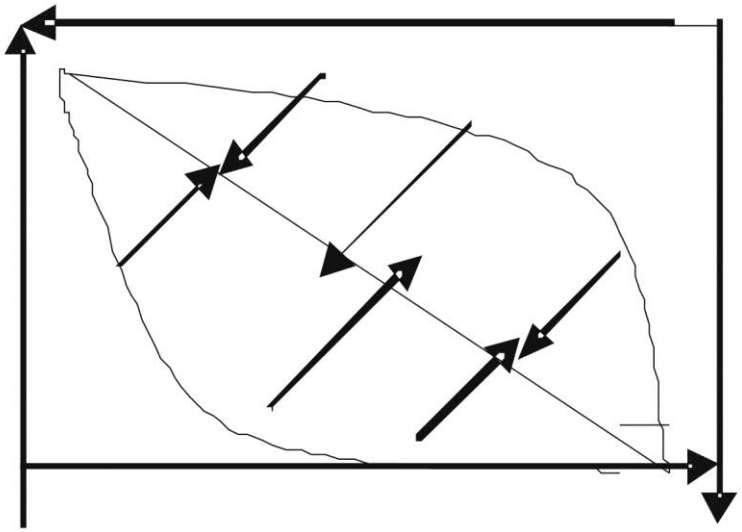

Suprafață delimitată de cele două hiperbole construite fiecare în baza relației dintre două prețuri relative, ce constituie cutia lui Edgeworth-Bowley din grafic, reprezintă aria marjei de negociere. Săgețile arată tendința entităților economice de a negocia un preț relativ internațional adecvat pentru realizarea unui avantaj comparativ relativ de mărime egală cu cel al partenerului sau chiar unul mai mare în comparație cu acest nivel mediu de referință. Nivelul mediu al avantajului comparativ relativ total este reprezentat prin linia dreaptă din interiorul suprafeței delimitată de cele două hiperbole. Dată fiind suprafața dintre hiperbole, cuprinzând punctele care „măsoară" fiecare mărimea avantajului total din perspectiva ambelor entități economice, se poate demonstra relativ uşor că acest avantaj total este **indiferent** față de punctul de referință – poziția uneia din cele două entități în negocierea prețului internațional şi a altor clauze de schimb. De altfel se poate deduce faptul că avantajul relativ total, din perspectiva entității economice *I*, este o **inversare** a formulei 1.8 (1.8').

$$Avrt_{(I)} = \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{p_{e1}}{p_{e2}} \quad (1.8')$$

Tendința „de fugă" a punctului de negociere spre şi peste linia centrală oblică a cutiei surprinde intenția de a câştiga cât mai mult posibil în urma unui act de schimb. În funcție de poziția de pe piață, negocierea prețurilor internaționale, prețurile interne fiind considerate fixe pe perioada negocierii, va asigura o poziție mai favorabilă sau mai puțin favorabilă, în dauna sau în avantajul celeilalte entități economice[1].

[1] *Graficul este construit pornind de la două situații ce presupun poziții relativ distincte de referință, ale fiecăreia din ambele entități economice. Prin acest grafic, o formă de redare simplificată a realității analitice, se încearcă să se surprindă explicit legătura dintre punctele de referință diferite, respectiv poziția proprie a fiecărei entități economice. Există şi alte forme posibile de expunere/redare grafică a acestei situații, din perspectiva unică a avantajului relativ al fiecărei entități economice. Pentru detalii a se urmări articolul nostru (2002b, p. 178-181). O combinare a acestor grafice ar arăta de asemenea, „simetria" situațiilor posibile în schimbul dintre două părți. Este necesar de semnalat că în manualele de management internațional peste această etapă a studiului negocierii avantajului comparativ, în fond cea mai importantă în cadrul unui proces de schimb, se trece relativ repede. Negocierea în sistemul win-win este necesar să aibă în vedere, conform formulelor analitice stabilite, şi posibilitatea studierii şi cuantificării schimbului asimetric. Tendința de atenuare a analizei economice în ştiința economică şi de extindere a managementului (ingineriei economice) a fost semnalată şi de Georgescu-Roegen (1971, nota 79, cap. al IX-lea).*

2. SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI CONTRA MONEDĂ

În economia concurențială entitățile sunt dependente în relațiile internaționale de existența unei monezi străine acceptate în operațiunile de comercializare, prin urmare de rata de schimb dintre moneda națională şi această monedă. Cuantificarea schimbului de mărfuri prin prețul monetar conform principiului avantajului comparativ ne permite studierea analitică a acestei situații reale, cel mai des întâlnite în schimbul internațional de mărfuri: exportul sau importul unei mărfi necondiționat de operațiunea inversă a altei mărfi preluată în contrapartidă.[1] Studiul va trebui să ia în considerare unele modificări față de cerințele unui barter cu două mărfuri, necesare pentru înțelegerea acestui proces de schimb. În primul rând, în orice analiză a unei operațiuni de export de mărfuri unilaterală, de export sau import nerelaționat reciproc, nu mai sunt urmărite, de regulă, şi prețurile interne ale partenerului, ca într-o operațiune de barter. Acum însă analiza este necesar să ia în considerare utilizarea monedei, care în perioada de depozitare – în vederea schimbului – este posibil ca să se deprecieze sau să se aprecieze. Direcția noastră principală de observare nu este de a urmări, nici cel puțin colateral, acest fenomen, de altfel considerat important având în vedere schimbarea imperceptibilă a rolului de schimb al monedei în marfă-instrument.[2]

Trecerea la studiul analitic din economia empirică a schimbului simplu prin intermediul monedei nu modifică esențial analiza condițiilor de negociere

---

[1] Proprietatea de adimensionalitate (neutralitate) – lipsa unităților de măsură – la prețurile relative a făcut posibilă „ignorarea" prezenței unor monede diferite în schema generalizată a avantajului comparativ.

[2] Datorită deprecierii sau aprecierii, moneda tinde să devină în economiile concurențiale o marfă-instrument susținând unele efecte de manipulare economică în economia reală (Joseph Schumpeter, History of Economic Analysis, 1954). Trecerea în timp de la o monedă cu o valoare intrinsecă la un instrument-formal şi apoi la stadiul de marfă-instrument poate genera unele fenomene cu efecte diferite de cele ale unui schimb barter, prin urmare, dificil (şi insuficient) de urmărit în schimbul de bunuri-mărfuri numai dintre proprietarii acestora. Constatarea că volumul monedei este de aproape o jumătate de secol în creştere relativă mai accentuată, în raport cu modificarea volumului de bunuri economice, a generat intense discuții pe plan internațional. Începând cu a doua jumătate a secolului trecut s-au efectuat unele studii (Comisia lordului Radcliffe din 1957, în Addison, 1990, p. 277). Recent, unii autori semnalează o sporire semnificativă la nivel mondial a acestui raport dintre volumul de monedă şi cel de marfă identificat în trecutul recent la nivelul de 62: 1(Revista Universității Harvard, după „Curs de economie politică", ASE, Bucureşti, 2000, format electronic; a se vedea şi Korten, 1995).

din jurul preţului internaţional în schimbul barter. Şi în acest caz se impune identificarea unui punct de referinţă stabil în judecăţile noastre ulterioare. Faptul că în aceste condiţii un act de vânzare-cumpărare este divizat în două procese în comparaţie cu schimbul barter, nu ne va împiedica să urmărim în baza aceloraşi formule, aşa cum se va demonstra în continuare, schimbul de mărfuri în cele două secvenţe fragmentate iniţial, pe care ulterior să le unificăm. Dacă vom reuşi să îndeplinim această cerinţă va fi respectat principiul economicităţii analitice cu referire la observarea globală a realităţii – a Întregului la Georgescu-Roegen (1971), necesară pentru înţelegerea schimbului de bunuri ca un tot unitar.

Intenţia de a obţine profit prin aprecierea monedei, tendinţă inexistentă de regulă la producătorii-comercianţi în condiţii concurenţiale normale într-o economie reală, poate fi urmărită separat ca un scop pur speculativ. Depozitarea monedei în acest scop este diferită ce cea realizată pentru susţinerea funcţiei sale de bază. Prin acceptarea monedei ca instrument, depozitarea acesteia este necesară însă pentru menţinerea unei rezerve care să asigure realizarea tocmai a funcţiei sale iniţiale (de bază), aceea de a facilita schimbul de mărfuri. Conceptul de dezvoltare durabilă necesită a fi studiate indirect prin observarea schimbării în timp a acestei poziţii deoarece, în baza presiunii crescânde care se exercită de monedă asupra resurselor materiale (naturale şi prelucrate) limitate, suntem obligaţi la o urmărire mai detaliată a posibilelor efecte ale monedei asupra schimbului şi consumului de mărfuri.[1]

În schimburile iniţiale moneda folosită în cuantificarea preţului era un mijloc, iar marfa-produs obiectul principal. Obţinerea unui surplus monetar sub formă de profit la sfârşitul operaţiunii de vânzare-cumpărare – ce asigura fie posibilitatea reluării ciclului economic la o scară lărgită prin investire, fie un consum mărit – a fost considerat în perioadele recente ale istoriei un efect stimulativ de antrenare.[2] În operaţiunile de import sau export actuale folosirea

[1] Deşi preocuparea noastră privind existenţa acestui fenomen este indirectă nu putem să nu constatăm că în relaţia identificată dintre avantajul comparativ şi obiectivul dezvoltării durabile, prin apariţia acestei noi resurse „inepuizabile" (a monedei), datorită tendinţei de creştere accentuată a volumului acesteia, pot lua naştere unele dezechilibre naţionale, regionale sau mondiale, generate de deplasarea spaţială şi deci şi în timp între volumele de resurse reale şi cele de monedă-nominală.

[2] În unele civilizaţii vechi surplusul/ incrementul din schimb în formă echivalent-monetară în comerţul cu bunuri nu era prezent. Faptul că în civilizaţia incaşă schimburile se făceau fără a exista un surplus-profit nu a împiedicat-o să ajungă la un nivel relativ ridicat de prosperitate. Dispariţia acesteia, pe de altă parte, este posibil să fie legată într-o anumită măsură şi de lipsa la acea vreme a acestui element motrice, care să aibă la bază existenţa spiritului de dominare concurenţială a fiinţei umane ce este probat în activităţile de schimb prin intermediul profitului (Georgescu-Roegen, Opere complete, volumul I, cap. 1). Lupta pentru mijloace exosomatice foloseşte acest vehicul ce are o formă nominală. Schimbând relativ punctul de referinţă al observării, în orice schimb, care respectă cerinţe-

„supapei" monedă, dincolo de (în afară de) această funcție, face necesară pentru entitățile economice participante la schimb şi, prin extensie, pentru state, calcularea periodică a echilibrului relativ al schimburilor economice internaționale, cât şi a celor financiare. Moneda devine o marfă-înlocuitor cu ajutorul căreia, şi separat pentru care, se va calcula permanent balanța în schimburile externe.

În cazul exportului sau importului unei mărfi, raportul de schimb dintre cele două monede asigură calcularea avantajului comparativ parțial prin relaționarea acestuia cu cel dintre prețul intern şi cel internațional. Apare astfel o relativă independență a schimbului unei mărfi față de cel al altor mărfuri-bunuri. Condițiile de desfăşurare ale unui barter simplu se caracterizează prin lipsa posibilității de diversificare a alegerii mărfurilor necesare pentru import sau export datorită inexistenței unei concordanțe structurale constante dintre cererea şi oferta celor doi participanți, precum şi a posibilității reduse de divizibilitate a volumelor de mărfuri astfel încât să existe o egalitate valorică a volumelor schimbate. Problema poate deveni mai complexă în cazul existenței mai multor mărfuri schimbate (barterul multiplu). Prezența monedei, măreşte flexibilitatea schimburilor, însă cresc riscurile la care se supun beneficiarii-depozitari de monedă, printre care se regăsesc şi foştii proprietari de marfă, datorită fluctuației permanente a ratelor de schimb. Fiind vorba de o stocare tranzitorie constantă – pentru a cumpăra alte mărfuri necesare procesului de producție sau numai pentru desfăşurarea proceselor de schimb –, influența în schimb a fluctuației valorice a monedei nu poate fi neglijată.

În identificarea prezenței avantajului comparativ în economie se observă că modificările raporturilor de schimb dintre monede sunt asemănătoare unei mişcări browniene. **Existența fluctuației permanente a ratelor de schimb dintre monede a limitat (îngreuiat) în ultimele decenii în special, în opinia noastră, posibilitatea identificării unui algoritm de măsurare a avantajului comparativ total în relație cu cel al fiecăreia din cele două părți.**

Prin intermediul bursei de valori comerțul monetar devine astăzi relativ independent de cel cu mărfuri. Un schimb succesiv între mai multe monede ne poate situa în postura de câştigători sau perdanți ai incrementului – a profitului în economiile concurențiale – din asemenea operațiuni. **Lipsa tranzitivității între ratele de schimb ale diverselor monede – aşa cum se va observa în continuare, pe de o parte, oscilarea permanentă a ratelor de schimb în jurul unui curs de referință stabilit de băncile naționale, fluctuant, de asemenea, pe de altă parte, este uneori un îndemn tacit pentru trecerea**

le avantajului comparativ se obține însă un surplus de materie-energie datorată identificării unei oportunități a schimbului şi care este observată, este adevărat prin intermediul prețurilor. Acest surplus este suficient, în opinia noastră, într-o economie care are la bază cerințele legilor cooperării şi entropiei.

de la activitățile de producție şi cele conexe de comerț către cea a operațiunilor (speculative) de pe piețele valorice.

Formula avantajului relativ, stabilită în condiții de barter, poate fi folosită şi în schimbul dintre monede de pe piețele valorice, deoarece relația asigură cuantificarea avantajului comparativ din orice schimb de marfă, iar moneda a devenit, aşa cum am arătat, în economia monetară concurențială o marfă-înlocuitor. Acceptarea cursurilor fluctuante a deschis această direcție. Fără a se analiza constant şi repetitiv într-o măsură suficientă, în opinia noastră, în special din perspectiva dezvoltării durabile, s-a trecut la acceptarea monedei ca marfă-instrument (înlocuitor), cu o independență relativ stabilă, deşi moneda este în fond numai o **convenție**.[1]

Relația dintre moneda națională şi cea internațională, ultima acceptată simultan de entitățile economice exportatoare şi importatoare în noile condiții ale acestui schimb real, devine un raport de schimb/preț relativ care se va compara cu raportul dintre prețul intern şi cel internațional negociat al mărfii comercializate. Noul algoritm al monedei este în fapt o derivare din algoritmul de bază, cel al schimbului barter simplu. Pentru a deduce relațiile dintre aceste raporturi se va relua algoritmul schimbului barter. Printr-o transformare elementară avantajul relativ al entității *E* din formula 1.4 poate fi rescrisă în 1.4'.

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{P_2} : \frac{p_{e1}}{P_1} \qquad (1.4')$$

Produsul P_{r2} devine moneda, în fapt aşa cum se va deduce, cele două monede internă şi internațională. Produsul P_{r1}, ce are o existență real-empirică de tip natural, este introdus în comparație prin raportul dintre cele două prețuri intern şi internațional. Relațiile dintre cele patru mărfuri din cele două țări din schimbul barter simplu se reorganizează (refac) numai pentru o marfă şi două monede. În fapt existența prețului internațional, presupune existența tacită şi a

[1] Acceptarea unei asemenea extensii, de mărfă-monedă, datorită gradului de repetabilitate sporit al unor asemenea schimburi, face ca moneda să influențeze permanent „cealaltă realitate", a mărfurilor-bunuri, spre care se îndreaptă din nou acum atenția cercetătorilor economişti potrivit noii concepții a dezvoltării durabile. Conştientizarea necesității de a reduce consumul de resurse naturale – în cazul când acest fenomen se consideră şi se acceptă ca un dat necesar prin norme naționale şi internaționale – va determina, dacă se va menține tendința prezentă de creştere accelerată a volumului de monedă, o repoziționare a rolului monedei din necesitate. Tendința de creare a unor monede locale (Korten, 1995, de exemplu) este numai un prim pas. În măsura în care cantitatea de monedă existentă nu va fi controlabilă şi controlată (supravegheată la nivelul societății umane) este posibil ca volumul de marfă să fie manipulat spațial şi temporal în consum în direcții asimetrice – de tip ergodic, iar nu aleator, în sensul acceptat de Gergescu-Roegen –, fără ca cerințele principiului echității să fie respectate în schimbul dintre natură şi om.

unei mărfi echivalent standard, cu sau, de regulă, fără o existență real-empirică.[1]

Raportul dintre prețul intern al produsului P_{r2} din țara *E* din formula inițială, p_{e2}, şi prețul internațional al acestui produs *devine* rata de schimb dintre moneda națională şi moneda internațională. Potrivit noii formule se determină avantajul relativ al unei entități economice exportatoare, A_{vrE} (2.1).

$$A_{vrE} = Rsc_1 : \frac{p_{e1}}{P_1} \qquad (2.1)$$

unde: Rsc_1 este rata de schimb (monedă națională/monedă convertibilă) din țara exportatoare.

***Notă**: păstrarea simbolurilor prețurilor celor două produse din algoritmul inițial are în vedere necesitatea identificării unei semnificații economice unitare în prezentul studiu.*

În schimbul simplu, cu o marfă exportată, **în contrapartidă** cu o monedă convertibilă, apare acum clar că micşorarea prețului internațional de export ar reduce avantajul relativ. Această situație este înțeleasă cel mai bine de un întreprinzător, deoarece îi influențează acestuia volumul încasărilor. În mod similar, prin analogie, mărirea prețului de import îi reduce avantajul relativ şi, în continuare, pe cel absolut care este influențat de volumul valoric al schimbului.

Existența avantajului comparativ la export este certificată printr-o rata de schimb mai mare în comparație cu raportul dintre prețul intern şi cel internațional. În baza acestei formule s-a realizat trecerea de la calculul avantajului comparativ în barterul simplu la cel al avantajului în schimbul prin monedă. În acest caz nou economia reală este **amestecată** cu cea nominală. Prin prezența avantajului comparativ relativ în exportul unei mărfi, utilizarea monedei în schimburile repetate susține indirect, aşa cum s-a arătat, transformarea monedei-instrument în marfă-înlocuitor.

O formulă asemănătoare se poate deduce şi pentru calculul avantajului comparativ al entității economice *I*, importatoare a produsului P_{r1}, exportat de *E*. Prin rearanjarea prețurilor din formula 1.6 se va identifica rata de schimb din formula avantajului relativ al entității *I*.

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{P_1} : \frac{p_{i2}}{P_2} \qquad (1.6')$$

Raportul dintre prețul intern al produsului P_{r2} din țara *I* din formula inițială, p_{i2}, şi prețul internațional al acestui produs se transformă în rata de schimb dintre moneda națională şi moneda internațională. În aceste condiții, prin noua formulă (1.6') se va măsura avantajul relativ al unei entități economice importa-

[1] Este o situație similară măsurării unei cantități prin multiplicare a unei unități de măsură.

toare, A_{vrI}, în cazul importului produsului P_{r1}. Avantajul relativ pentru unitatea economică importatoare *I* se va identifica din situația duală a exportului aceluiaşi produs de către entitatea *E*, conform formulei (2.2).

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{P_1} : Rsc_2 \qquad (2.2)$$

unde: Rsc_2 este rata de schimb (monedă națională/ monedă convertibilă) din țara importatoare.

Ratele de schimb ale celor două entități *E* şi *I* sunt calculate ca raport între monedele lor naționale şi o monedă internațională în care sunt măsurate prețurile internaționale P_1 şi P_2. Existența a două monede internaționale în schimbul barter de mărfuri al entităților *E* şi *I* generează o nouă situație. Prin existența a două monede naționale diferite, care au cursuri independente față de aceeaşi monedă internațională, calculul avantajului total, incluzând alături de mărfuri şi cele două monede, se amplifică.[1]

Avantajul comparativ se calculează în aceste condiții prin însumarea celui aferent schimbului celor două bunuri (barterul simplu) cu a celui din schimbul dintre monezi. Această ultimă situație va fi detaliată separat. Identificarea unui **avantaj comparativ** influențat de posibile câştiguri conform relației dintre monedele în care sunt exprimate prețurile internaționale şi cele în care sunt exprimate ratele de schimb nu este analizată aici, însă are la bază, de asemenea, algoritmul din schema inițială generalizată a lui Manoilescu (faza 1).

În urma trecerii, după anul 1971, la fluctuația liberă a monedelor, a apărut o nouă problemă de cuantificare. Între două rate de schimb ale monedelor din două țări având ca punct de referință aceeaşi monedă internațională nu este respectată condiția de tranzitivitate nici cel puțin în sens slab. Astfel produsul dintre aceste două rate de schimb nu este egal, în majoritatea situațiilor, cu rata de schimb corespunzătoare dintre cele două monede naționale, Rsc_3.

$$Rsc_1 * Rsc_2 \neq Rsc_3 \qquad (2.3)$$

Rsc_3 reprezintă rata de schimb dintre cele două monede naționale, ale celor două țări în care sunt rezidente entitățile economice participante la schimbul barter (conform schemei inițiale).

În aceste noi condiții, în studiul avantajului comparativ în **schimbul indirect** – prin intermediul monedei în acest caz, dintre două mărfuri, produsul avantajelor comparative relative relaționate potrivit schemei teoretice generali-

[1] Prezența a două monede internaționale diferite ar multiplica calculele, însă se va folosi schema inițială a schimbului barter simplu ca punct de pornire.

zate Mihail Manoilescu sunt egale cu un avantaj relativ total, A_{vrt}, diferit de cel obținut într-un schimb barter simplu, A^*_{vrt}.

$$A_{vrE} * A_{vrI} = A_{vrt} \neq A^*_{vrt} \quad (2.4)$$

Aceste constatări, inclusiv cele legate de considerarea avantajului relativ total ca fiind avantajul relativ al unei entități economice, reduc posibilitățile de analiza globală ale unui schimb complet dintre mărfuri. Datorită acestei „rupturi" în evaluarea pe plan internațional a diferitelor monede naționale este necesară o soluție analitică pentru a putea face un test de verificare a însumării avantajelor relative parțiale, fixând ca punct de referință avantajul relativ total. Lipsa trecerii testului de tranzitivitate a indicilor simpli calculați prin aceste prețuri relative a generat această situație. Înmulțirea acestor două avantaje relative ale entităților economice *E* şi *I*, mai fluctuante în prezent datorită oscilațiilor permanente ale monedei, şi neegale cu avantajul relativ total (în cazul schimbului direct), datorită lipsei tranzitivității dintre cursurile de schimb ale monedelor, **suprapune** câştigul din comerț sau generează un **gol** în verificarea acestei relații. În lipsa unui coeficient de ajustare propus mai jos, verificarea permanentă a volumului avantajului comparativ relativ total în baza mărimilor celor două avantaje relative parțiale nu ar mai fi posibilă. Acest punct de referință este necesar a fi păstrat, inclusiv din perspectiva respectării cerințelor dezvoltării durabile, pentru a se asigura în timp o economie relativă de resurse.

În cazul importului mărfii P_{r2} de către entitatea economică *E* formula 1.4 are forma de mai jos.

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{P_2} : Rsc_1 \quad (2.5)$$

unde: Rsc_1 este rata de schimb (monedă națională/ monedă convertibilă) din țara importatoare *E*.

În această situație se urmăreşte ca raportul dintre prețul intern al produsului importat şi prețul internațional corespunzător să fie mai mare decât rata de schimb Rsc_1. Astfel, având ca punct de referință moneda națională prin raportul de schimb al acestei monede pe piața de valori (inter)națională, este necesar a se realiza un avantaj comparativ al entității *E*.

În cazul exportului produsului Pr_2 de entitatea *I*, formula 1.6 are forma următoare.

$$A_{vrI} = Rsc_2 : \frac{p_{i2}}{P_2} \quad (2.6)$$

unde: Rsc_2 reprezintă rata de schimb (monedă națională/ monedă convertibilă) din țara exportatoare *I*.

În mod similar, dacă avantajul comparativ relativ – măsurat sub formă de indice – este supraunitar, entitatea *I* va realiza avantaj comparativ sub formă de profit. Prin urmare, în toate situațiile de schimb în care este folosită moneda, rolul celei de-a doua mărfi din operațiunea de barter este preluat de moneda națională, prin prețul acesteia pe piața internațională.[1]

Comercializarea de bunuri folosind monedă prin intermediul ratei de schimb segmentează înțelegerea procesului de schimb. Barterul simplu inițial cu două mărfuri este desfăcut în două faze: exportul de către entitatea *E* a primei mărfi P_{r1} cu încasarea de monedă, rata de schimb devenind punctul de referință. Separat şi, deci, oarecum independent, se desfăşoară importul celeilalte mărfi, plata fiind efectuată de către entitatea economică *I* prin moneda depozitată în prealabil în cazul plății imediate. Folosirea monedei asigură separarea în timp a celor două operațiuni, rezolvând, aşa cum s-a arătat, şi problema lotizării şi segmentării independente a cantităților necesare pentru fiecare din cele două mărfuri, fără echivalarea valorică a celor două operațiuni de comerț exterior devenite independente.

Condiția egalității dintre volumele valorice ale cantităților din cele două mărfuri, necesară într-un barter, ce a asigurat posibilitatea construirii schemei teoretice a avantajului comparativ, este acum suspendată. Noua problemă apărută, cea a tranzitivității ratelor de schimb ale celor două monede, având o fluctuație permanentă şi relativ independentă între ele, nu asigură o studiere corelată a tendinței evoluției avantajelor relative totale în schimbul dintre două sau chiar mai multe grupe de mărfuri. În urmă cu peste trei decenii a fost folosit un nou preț relativ agregat, paritatea puterii de cumpărare, care a redeschis parțial drumul înlăturării acestui neajuns al fluctuației ratelor de schimb (Kravis, 1975). Existența unei agregări a prețurilor relative interne, în baza conceptului de paritate a puterii de cumpărare sprijină posibilitatea de a ne apropia mai mult de raporturile, măsurate prin intermediul prețurilor, dintre eforturile de producere a mărfurilor, independent de raportul de schimb dintre monedele naționale.[1]

---

[1] Acest nou punct de reper este susținut prin calculul avantajului comparativ al fiecărei entități economice exportatoare sau importatoare. Ideea că „influențarea" cursului de schimb ar putea aduce valoare națională (sub formă de profit monetar) – în raport cu ceea ce se realizează în alte țări în schimburile internaționale – nu poate fi negată. Aşa cum a constatat Manoilescu însă, numai prin ierarhizarea produselor sau/şi sectoarelor după eficiența producerii (inclusiv pentru mărfurile importate), abordată într-o etapă separată a schemei generalizate (Dogaru, 2000), se poate stabili mai exact prin care operații de schimb se poate aduce valoare națională reală (economie relativă şi absolută de resurse materiale-energie) în mod permanent, datorită unor eforturi din producția de bunuri, de către una sau chiar de ambele entități economice/țări. Din această perspectivă Manoilescu, poate fi considerat, alături de Georgescu-Roegen, ca un precursor al conceptului de dezvoltare durabilă. Georgescu-Roegen analizează cazul mai detaliat susținând necesitatea reducerii volumului absolut al consumului de resurse naturale.

Paritatea puterii de cumpărare (PPC) respectă în sens slab şi testul tranzitivității. Avantajul folosirii acestui nou instrument este evident deoarece între două rate de schimb din două țări având aceeaşi monedă ca punct de referință, aşa cum s-a observat, nu există, de regulă, tranzitivitate. În lipsa respectării cerinței tranzitivității, necesare pentru determinarea avantajului relativ total pornind de la avantajul relativ al fiecărei entități, cele două avantaje relative vor trebui corectate adecvat. Formula avantajului relativ total în schimbul dintre două bunuri fără a folosi monedă, A_{vrt}, este egal cu avantajul relativ total (modificat[1], din formula 2.4 – dedus ca produs dintre cele două avantaje parțiale, şi un coeficient de ajustare care să corecteze lipsa circularității dintre ratele de schimb dintre cele două țări, *Ks* (2.7). Coeficientul se calculează prin raportul adecvat dintre cele două rate de schimb şi asigură refacerea inegalității din formula 2.4.

$$A_{vrt} = A^{*}_{vrt} * K_s \qquad (2.7)$$

unde: A^{*}_{vrt} reprezintă avantajul relativ total dintr-un schimb al unei mărfi prin export şi, separat, import a două entități economice *E* şi *I*, folosind două monede naționale şi o monedă internațională;

Ks este coeficient de ajustare a raporturilor de schimb ale celor două monede naționale în raport cu aceeaşi monedă națională.

[1] *La niveluri intermediare de agregare, prin urmare cu excepția prețul relativ inițial, PPC este numită paritatea prețului. Precizăm că această diferențiere dintre paritatea puterii de cumpărare şi paritatea prețului nu a fost făcută în primele studii ale „Programului (numit inițial Proiect) de comparare internațională" lansat în anii '70 (Kravis, 1975). PPC şi, mai adecvat, raportul valorii unitare (Unit Value Ratios) pot fi folosite ca instrumente pentru studierea modificării în dinamică a avantajului comparativ total (Dogaru, 2003c, cap. al IV-lea).*

3. AVANTAJUL COMPARATIV ÎN SCHIMBUL BARTER PRIN MODIFICAREA PREȚURILOR INTERNE ÎN BAZA COSTURILOR DE COMERȚ

Schema teoretică generalizată Manoilescu privind avantajul comparativ fundamentează – prin relațiile deduse în cadrul primei etape a analizei schimbului de mărfuri – introducerea ca instrument a monedei. Aceste operațiuni de vânzare cumpărare ale entităților economice/țărilor participante sunt cele obişnuite. Observarea acestui tip de operațiuni prin intermediul monedei ne fixează în condițiile unui schimb de bunuri internațional real simplu. Odată cu studierea acestui caz tip se epuizează situațiile cele mai des întâlnite în schimbul internațional. Premisa principală fixată la începutul analizei, referitoare la lipsa monedei din schimbul barter, este astfel ridicată. Orice act de schimb în economia empirică poate fi înțeles pornind de la această situație real-empirică simplificată. Rămâne a fi studiat însă un alt caz general tip principal, cel al costurilor de comerț.

Studiul schemei avantajului comparativ, folosind prețurile modificate datorită costurilor de comerț, ne readuce pe o poziție anterioară față de schimbul de mărfuri cu ajutorul monedei, în condițiile unui barter real cu două produse. Concluziile acestui caz tip includ în planul formal analitic situațiile de mărire a prețurilor, generate de măsuri tarifare şi netarifare, precum şi cele de reducere ale acestora, prin subvenții sau alte măsuri similare. Susținerea la nivel național şi/sau regional a unora sau altora din aceste măsuri este condiționată de comportamentul economic presupus al agenților de schimb localizați într-un spațiu economic şi într-o perioadă dată, precum şi de conjunctura economică aşteptată prin introducerea de astfel de instrumente economico-financiare. Urmărirea modului cum influențează costurile de comerț, înțelese aşadar în sensul cel mai larg posibil, asigură observarea parțială a interferării interesului național în cel individual prin intermediul normelor juridico-economice, necesare a fi emise în sincronizarea ierarhizărilor (simultane şi similare a) produselor după avantajul comparativ cu cea stabilită potrivit eficienței. Efectele datorate modificării eficienței, aşa cum se va constata în etapa a II-a, sunt incluse în mărimea avantajului comparativ.

Folosirea arsenalului metodologic cuprinzând cele două situații analitice expuse mai înainte, cea a schimbului cu monedă şi a cea a costurilor de comerț, în luarea deciziilor în economia real empirică asigură înțelegerea situațiilor-tip principale utilizate în stabilirea şi cuantificarea avantajelor comparative în vederea identificării unei strategii de export-import. Cazul costurilor de comerț reprezintă reluarea, într-o oarecare măsură, a celui al folosirii prețurilor interne

şi internaţionale iniţiale. Observaţia principală este că acum are loc un consum mai ridicat de resurse datorită transferului produselor către şi dinspre spaţii economice mai îndepărtate, precum şi în legătură cu trecerea unei graniţe vamale naţionale, dincolo de care sunt aplicabile alte norme juridico-economice.

Sarcina pe care ne propunem să o rezolvăm este să identificăm contextul în care pot fi folosite formulele de calcul referitoare la măsurarea avantajelor comparative ce pot fi realizate de entităţile economice în marea majoritate a schimburilor, prin apropierea tot mai mult a ipotezelor formulate în condiţii tip asemănătoare de cele existente în economia real-empirică. Se poate astfel verifica dacă prin schema dedusă se reduc eforturile de identificare şi cuantificare a avantajului comparativ al fiecăreia din aceste entităţi economice (principiul economicităţii analitice). Cu alte cuvinte ne propunem ca prin rescrierea formulelor din algoritmul dedus în cazul barter simplu (tip) (Dogaru 2000; 2005) să se aproximeze mai exact mărimea avantajelor comparative ale celor două entităţi economice, prin luarea în considerare a diferitelor clauze care implică costuri externe, neincluse în preţurile iniţiale folosite în această schemă de bază. Observând mai detaliat realitatea actelor de vânzare-cumpărare apare evident că fiecare schimb extern de bunuri necesită diverse eforturi, din care cele de transport au în prezent o pondere relativ ridicată (Harrigan, 2003). Alături de acestea, alte costuri de comercializare internaţională, referitoare la diverse măsuri tarifare şi netarifare sau, în general, toate cheltuielile efective de tranzacţionare, ne oferă o imagine a ansamblului acestor costuri de comerţ, numite uneori şi costuri externe.[1]

Fiecare din noile preţuri iniţiale ale celor două produse va fi modificat cu nivelul unitar al acestor costuri.

$$pe+cE\ ex = pme\ ;\ pi+cE\ im = pmi \quad (3.1)$$

unde: p_e, p_i reprezintă preţurile interne iniţiale din ţara *E*, respectiv *I*;

p_{me}, p_{mi} reprezintă preţurile interne modificate din ţara *E*, respectiv *I*;

$c_{E\ ex}$, $c_{E\ im}$ reprezintă costurile unitare externe ale (aferente) entităţilor exportatoare *E*, respectiv *I*, necesare pentru realizarea schimbului celor două produse P_{r1} şi P_{r2}.

Prin importul din ţara *I* în ţara *E* a produsului P_{r2}, conform schemei iniţiale (Dogaru, 2000), preţul modificat corespunzător cu aceste costuri va fi neutrali-

[1] Includerea diverselor costuri, care se adaugă preţurilor iniţiale, în categoria costurilor externe necesită o formalizare în sensul propus de Evariste Galois (Georgescu-Roegen, 1971) pentru a se putea observa conform schemei generalizate a lui Manoilescu modificarea mărimii avantajului comparativ. Detalierea unor situaţii şi identificarea mărimii unor avantaje vizavi de noile eforturi, luate în considerare într-un caz concret cu respectarea principiului globalităţii, se poate face folosind ca instrument acest nou algoritm.

zat din perspectiva originii în schema noastră analitică, acesta fiind simbolizat p_{me2}. Prin urmare, simbolizarea se referă la un produs regăsit spațial în țara *E*, deşi acesta îşi are originea în țara *I*. Prețul inițial al produsului P_{r1} din țara *E*, exportat în țara *I*, se va modifica datorită mărimii costurilor de export, acesta fiind simbolizat p_{mi1}. Aserțiuni asemănătoare se fac şi privind modificarea prețurilor produselor indigene, problema neutralizării fiind însă exclusă în acest caz.

Ecuația (1.8) a avantajului relativ total, folosită în noile condiții, va avea următoarea formă generală (3.2).

$$Avmrt = \frac{p_{me2}}{p_{me1}} : \frac{p_{mi2}}{p_{mi1}} \tag{3.2}$$

unde: $p_{me\,1(2)}$, $p_{mi1(2)}$ – prețurile interne modificate din țara *E*, respectiv *I* ale produselor P_{r1} şi P_{r2};

***Notă**: în formula 3.2 costurile de comerț se consideră repartizate proporțional; a se vedea diferența față de formula 3.7.*

În mod corespunzător, formula avantajului relativ modificat pentru entitatea economică *E* va fi:

$$A_{vmrE} = \frac{p_{me2}}{p_{me1}} : \frac{P_2}{P_1} \tag{3.3}$$

Dacă aceste costuri de comerț sunt repartizate proporțional asupra prețurilor, se observă că avantajul relativ se menține, iar cel valoric absolut s-ar mări deoarece prețurile inițiale sunt mărite cu costurile de comerț. Soluția nu este viabilă, deoarece alte condiții inițiale menținându-se neschimbate, în cazul creşterii consumului de resurse, este evident că avantajul comparativ, măsurat sub forma avantajului comparativ (câştigurilor din comerț), se va micşora. Rezultă că alegerea **punctului de referință** nu s-a realizat adecvat.

Punctul de reper este necesar să devină (temporar) o situație în care fiecare entitate îşi comercializează la prețuri date pe piețele locale naționale cele două mărfuri obținute fie prin fabricare, fie prin cumpărare. Pentru a ne apropia cât mai mult de condițiile reale de schimb vom presupune că entitățile E şi I pot fi simultan şi comercianți cu ridicata, astfel că prețurile p_{e1}, p_{e2}, p_{i1} şi p_{i2} vor fi prețuri acceptate de cumpărător în rețeaua cu amănuntul – sau cu ridicata pentru mărfurile destinate consumului intermediar – fiind astfel vândute la intern în lanțul de distribuție către consumatorul final.[1]

Pentru început s-a presupus cazul în care modificarea prețului p_{e2} al mărfii importate P_{r2} în țara E include şi varianta depăşirii prețului intern existent

[1] Observarea şi înțelegerea mai în detaliu a situației de pe piețele interne se face conform algoritmului avantajului comparativ în schimburile interne (Dogaru, 2003b; în continuare în studiu).

al acestei mărfi şi fixat ca punct de referinţă temporar. În mod similar aceeaşi judecată se face pentru produsul P_{r1} în ţara *I*, având preţul iniţial p_{i1} pe piaţa internă, acum fiind importat din ţara *E* şi comercializat (probabil) alături de cel indigen. Această nouă situaţie de creştere a preţurilor la intern peste nivelul existent la produse identice fabricate în două ţări diferite ar genera, cel mai probabil, pe o piaţa normală – conform legii cererii şi ofertei – o scădere a volumului total vândut din acest produs faţă de situaţia iniţială. Situaţia nouă include şi cazul referitor la simultaneitatea creşterii preţului şi a reducerii cantităţii comercializate – în comparaţie cu cea iniţială a lipsei importului şi în care nu este necesară mărirea preţului – astfel încât să se realizeze totuşi în continuare o mărire a avantajului total sub forma profitului.[1]

O problemă care apare frecvent, aceea a superiorităţii sau inferiorităţii calităţii mărfii importate comparativ cu cea a mărfii existente pe piaţa internă. Ea este necesar a fi lămurită. Orice diferenţe calitative pot susţine în cadrul algoritmului analitic stabilirea la marfa importată a unui preţ diferit de cel existent pe piaţa internă (principiul raţionalităţii în actul de alegere a consumatorului). În aceste condiţii o comparare a celor două preţuri se poate face satisfăcător în baza principalelor caracteristici conform teoriei preţului hedonic (Triplett, 2004; PAL II, 1988, p. 630, *Hedonic functions and hedonic indexes*). Compararea relativă a calităţilor mărfurilor vizavi de mărimea preţurilor este o cerinţă iniţială în identificarea existenţei avantajului comparativ. Orice neluare în considerare a acestor diferenţe în stabilirea preţului urmată, de exemplu, de **blocarea** importului, poate determina lipsa stimulării pătrunderii concurenţei externe pe pieţele naţionale, astfel că un sector economic să se îndrepte spre o autarhie relativă, generată de inexistenţa unei pieţe concurenţiale şi, în continuare, spre un regres tehnologic şi organizatoric.[2] **Mai mult, observarea în mod constant**

---

[1] Reducerea consumului de resurse prin scăderea relativă a costurilor externe, situaţia cu efecte benefice şi asupra consumatorului, este necesară a fi studiată. Ea este însă importantă pentru evoluţia proceselor economice din perspectiva dezvoltării durabile şi necesită a fi urmărită, însă, în sens strict, nu face obiectul prezentei lucrări. Vom considera în continuare în observaţiile noastre faptul că în economia empirică în cazul realizării schimbului, preţurile interne existente nu vor fi depăşite de către preţurile modificate cu mărimea unitară a costurilor de comerţ ale produselor importate. Inversarea produselor din schema schimbului iniţial dintre cele două ţări în care se exportă-importă cele două produse, datorită măririi (neproporţionale a) preţurilor prin adăugarea costurilor de comerţ, (aflate însă sub mărimea preţurilor interne iniţiale) este un caz ce poate să apară şi se cere a fi măsurat distinct.

[2] Fixarea ipotezei autarhiei în studiul analitic al măsurării avantajului comparativ prin preţuri nu este necesară în sens strict. Pe de altă parte, cel puţin în ultimul secol, nu se poate considera că există, la majoritatea populaţiei globului, o izolare economică totală. Din perspectiva comerţului actual, în condiţiile existenţei procesului de mondializare, precum şi a diferitelor măsuri tarifare şi netarifare, necesitatea condiţiei de autarhie, presupusă ca punct de referinţă, nu poate fi susţinută. Observarea preţurilor în baza ipotezei preţului

şi simultan a calităților şi prețurilor diferite la mărfurile similare, se cere a fi urmată de o stabilire a unor niveluri (la prețuri şi calități) de referință. Susținerea capacității de prelucrare a informației, în legătură cu relația dintre prețurile şi calitățile bunurilor similare, de către entitățile şi indivizii cumpărători este o condiție necesară operaționalizării (creşterii eficienței actului) atât a operațiunilor de comerț exterior, cît şi a celor interne în procesele de schimb dintr-o economie națională.

O situație care poate fi întâlnită în economie este cea a lipsei producerii la intern a mărfii importate. În acest caz prețul intern inițial se poate deduce în baza unui preț de referință al unui bun similar sau folosind variabile înlocuitor (*dummy*) conform ipotezei prețului hedonic (Kravis, 1975). Utilizând în economie aceste instrumente se poate asigura o comparare adecvată a prețurilor bunurilor având calități şi întrebuințări similare.

În baza premiselor şi a direcțiilor de observare principale formulate mai sus s-a conturat un cadru general de studiu al costurilor externe (de comerț), având stabilit deocamdată ca punct de referință varianta comercializării interne. Prin urmare, în toate judecățile noastre ulterioare se va avea în vedere lipsa posibilității de a accepta împrejurarea, în condiții normale, conform unei raționalități restrânse (PAL I, 1988, Bounded rationality), de a se desface marfa importată la un preț mai mare decât cel aferent mărfii produse la intern (având aceeaşi calitate).

Conform formulelor preluate din algoritmul de bază, din schema generalizată Manoilescu, s-a luat în considerare situația cea mai simplă: s-a presupus împărțirea cheltuielilor de comerț din operațiunile barter proporțional cu mărimea celor patru prețuri. S-a observat relativ uşor că se menține mărimea avantajului relativ total. Dacă nici prețul relativ internațional, raportul dintre prețurile P_1 şi P_2, nu se modifică în urma unor eventuale noi negocieri față de situația inițială presupusă fără costuri externe, înseamnă că avantajele relative ale celor două părți se mențin. Avantajul valoric absolut inițial al fiecărei părți se măreşte, deoarece prețul p_{em1} din țara *E* şi respectiv prețurile p_{im2} din țara *I* sunt mai mari decât cele inițiale, acestea fiind folosite în formulă alături de avantajul relativ şi de cantități în determinarea mărimii sale. Am arătat deocamdată că acest caz nu este unul viabil.[1] Dacă prețurile modificate vor fi mai mari decât cele interne existente pe piața proprie schimbul este posibil, însă, aşa cum s-a

hedonic, la aceleaşi condiții de calitate, ne va conduce la constatarea că aceste prețuri nu vor fi egale, cel mai probabil, astfel că pe piața empirică se poate achiziționa fie marfa produsă la intern, fie cea importată. În fapt, premisa autarhiei este inutilă, ea fiind *cuprinsă* – prin condițiile de producție şi de schimb incluse – în mărimea prețurilor inițiale, care au devenit şi punct de referință. A se vedea şi anexa la prezentul studiu.

[1] Cazul ar fi posibil dacă calitatea produselor ar fi superioară. În sens strict analitic calitatea de a fi *acelaşi* (Georgescu-Roegen, 1971) nu este respectată potrivit principiului identității, astfel că această direcție nu va fi investigată în continuare.

arătat, se va reduce cel mai probabil volumul desfacerii celor două mărfuri, dacă alte elemente neluate aici în considerare sunt identice.[1] Pe o piață concurențială în varianta depăşirii prețurilor interne cumpărătorul ar alege marfa indigenă, deoarece, de exemplu, în țara *E* prețul p_{e2} aferent produsului indigen ar fi mai mic decât p_{me2}, noul preț fiind calculat în echivalent calitate şi având incluse costurile de comerț unitare aferente. Judecata este similară şi pentru țara *I*.

Cazul repartizării proporționale a cheltuielilor între cele două entități prin intermediul celor patru prețuri – similar cu presupunerea împărțirii egale a avantajului comparativ dintre Anglia şi Portugalia în celebrul exemplu al lui Ricardo – a fost considerat (luat în considerare) pentru a se elimina de la început o neînțelegere posibilă. Analiza acestei situații lămureşte inițial o situație în schimbul internațional şi care ar apărea paradoxală din perspectiva schemei generalizate a lui Manoilescu: indiferent de nivelul costurilor de comerț avantajele relative ar fi identice, iar cele absolute care interesează în ultimă instanță ar fi în creştere odată cu mărirea prețurilor modificate peste cele inițiale datorită costurilor de comerț. Situația, aşa cum se va argumenta (constata) în continuare, a fost posibil de a fi acceptată datorită lipsei stabilirii unor granițe analitice ale proceselor de schimb interne (Georgescu-Roegen, 1971). Costurile de comerț s-au alocat în acest caz în întregime şi proporțional la cele patru produse-exemplare.

Aşa cum s-a arătat în treacăt, urmărind mai în detaliu realitatea empirică, prețurile inițiale p_{e2} şi p_{i1} – la care se vând cele două mărfuri indigene – trebuie să se compare cu prețurile pe piață calculate (modificate) ale celor două produse importate, p_{me2} şi p_{mi1}, datorită apariției costurilor de comerț. Exemplare indigene din aceste mărfuri importate sunt în continuare comercializate pe piața internă din țara de origine. Am presupus totodată faptul că în țara de destinație se modifică numai prețurile aferente produselor importate.

Ipoteza din situația anterioară cu toate cele patru prețuri modificate proporțional este suspendată. Comparându-se prețurile şi asigurându-se totodată respectarea ipotezei prețului hedonic, condiția necesară declanşării acestui

[1] Se observă că odată cu realizarea schimbului extern, numărul produselor este acum dublat pe fiecare din piețele naționale: cele inițiale fixate ca punct de referință şi cele importate similare. Prezența pe piața internă în aceleaşi condiții de timp şi spațiu a mai multor bunuri similare, având prețuri diferite, nu este în contradicție cu legea prețului unic. Produsele similare, nu însă identice, ca valoare de întrebuințare (utilitate) au, de regulă, calități diverse şi, prin urmare, prețuri diferite în realitatea empirică. Constatarea lipsei existenței egalității prețurilor la elemente ale factorilor de producție incluse în fiecare din prețurile aferente celor două produse schimbate, inclusiv a costurilor de tranzacționare legate de deplasarea în timp şi spațiu, ce determină o mărime diferită a prețului (total) unitar, este o premisă a schimbului şi susține necesitatea identificării avantajului comparativ într-un schimb real posibil.

schimb – având în vedere interesul maximizării avantajului comparativ măsurat – este ca fiecare din preţurile (modificate) la care se vor desface cele două mărfuri importate să fie mai mici sau cel mult egale cu cele existente pe piaţa internă.

$$p_{me2(I)} \leq p_{e2(E)} \; ; \; p_{mi1(E)} \leq p_{i1(I)} \tag{3.4}$$

***Notă**: preţurile formate sunt calculate în echivalent calitate, astfel că în continuare mărfurile sunt presupuse, având acest punct de reper, ca fiind identice conform ipotezei preţului hedonic. Literele dintre paranteze, E şi I, din inegalităţile de mai sus ne indică ţara de origine a produsului, iar literele mici locul unde se comercializează.*[1]

Pentru identificarea existenţei avantajului comparativ costurile de comerţ se vor considera alocate în continuare numai pentru preţurile produselor importate.[2] Dacă cele două entităţi economice repartizează costurile asupra preţurilor produselor importate, P_{r2} la entitatea *E* şi P_{r1} la entitatea *I*, deşi costurile de comerţ se efectuează şi pentru produsul exportat, însă numai în vederea importului celuilalt produs (în schimbul barter), avantajul comparativ relativ se modifică faţă de situaţia iniţială.[3] Presupunem aşadar modificarea preţurilor p_{me2} la entitatea *E* şi, separat, p_{mi1} la *I*. Formula avantajului relativ, modificată corespunzător pentru entitatea economică *E*, va fi:

$$A_{vmrE} = \frac{p_{me2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} \tag{3.5}$$

***Notă**: pentru a se efectua schimbul, este necesară respectarea condiţiei: p_{me2} să fie mai mic sau egal cu p_{e2}.*

În această situaţie, a respectării simultane a condiţiilor 3.4 şi 3.5, avantajul relativ al entităţii economice *E* se modifică însă numai în limita mărimii avan-

---

[1] Nuanţarea acestor condiţii în schema generalizată, în algoritmul folosind moneda *în contrapartidă* cu o marfă este, de asemenea, necesară în măsurarea mai facilă a avantajului comparativ.

[2] Tot acest efort de a analiza diverse cazuri are ca scop folosirea adecvată a algoritmului costurilor de comerţ în cadrul schemei analitice comparativ cu calculele empirice. Reducerea ulterioară a eforturilor folosind algoritmul în situaţiile reale va justifica acest demers, fiind astfel respectat principiului economicităţii analitice.

[3] Negocierea costurilor reale se face prin clauze contractuale care stipulează natura lor, locul (spaţiul) şi momentul de când costurile se suportă de partenerul căruia i se transferă proprietatea mărfii. Toate costurile de comerţ reprezintă însă consumuri suplimentare de resurse. Pentru efectuarea de observaţii, repartizarea lor se face în acest caz numai la produsul care se desface pe piaţa internă, pentru care fiecare partener alocă resurse pentru a fi adus în ţară. La exportul singular, folosind moneda în contrapartidă, costurile de comerţ se vor repartiza asupra produsului exportat şi vor afecta mărimea termenului de comerţ (preţului relativ).

tajului relativ inițial, calculat fără costuri de comerț. Dacă condiția 3.4 nu este respectată, pentru a menține sau (eventual) mări avantajul valoric absolut în țara *E* este necesar ca influența în A_{vmrE}, datorată creşterii prețului la intern p_{me2}, să fie mai mare decât influența micşorării avantajului absolut prin scăderea eventuală a cantității desfăcute din produsul P_{r2}. Punctul de inflexiune este în această situație cazul în care $p_{me2} = p_{e2}$. Situația analizată este oarecum similară cu cea a maximizării profitului total, prin creşterea simultană a cantității vândute şi a reducerii profitului unitar peste nivelul cantității aferente costului minim.

Alocarea costurilor de comerț către prețurile produselor importate ne oferă informații semnificative suplimentare față de situația anterioară, fiind susținută explicit de condiția suplimentară 3.4. **Din această nouă perspectivă, a micşorării avantajelor valorice absolute totale şi parțiale odată cu respectarea condiției 3.4, direcția principală necesară a fi avută în vedere este cea a reducerii cheltuielilor de comerț aferente întregii operațiuni.** Calcularea mărimii avantajului comparativ în acest nou algoritm al costurilor de comerț este necesar să ia permanent în considerare tendința sa de reducere permanentă. Se poate argumenta la nivel general faptul că în schimbul de bunuri care necesită costuri se asigură realizarea unui avantaj comparativ mai redus, uneori micşorat semnificativ față de cel obținut în schimbul fără costuri.

Într-o operațiune barter o parte din volumul acestor costuri poate fi redus dacă sunt posibile anumite operațiuni simultane pentru cele două mărfuri (transport, încărcare etc.), inclusiv pentru unele costuri generale fixe ale activităților de comerț. Dacă nu sunt condiții speciale într-un schimb barter presupus, cele două mărfuri pot fi transportate, de exemplu, cu acelaşi vehicul în circuit sau, în alte cazuri, în partizi cu alte mărfuri. Direcția nu mai este necesar a fi detaliată în continuare, deoarece în situația unui schimb barter ne menținem oarecum depărtați de condițiile unor schimburi reale, astfel că eforturile analitice de detaliere nu mai apar justificate.

Cazurile pozitive avute în vedere, ce se referă la o operațiune obişnuită pentru care este măsurat un avantaj comparativ semnificativ, sunt cele referitoare la entitățile importatoare (exportatoare) care se aprovizionează de la distanțe mai mici sau, în general, când costurile de comerț, inclusiv cele de tranzacționare, pot genera prețuri de desfacere mai mici decât cele existente la produsele identice indigene vândute pe piața internă. Verificarea oportunității intrării pe piață se face prin condiția 3.4. Prin urmare cerința 3.4 devine esențială în noile condiții, alături de formulele din algoritmul de bază. Cazul alocării costurilor de comerț numai asupra prețurilor produselor importate nu mai este *suficient*, deoarece în această situație se face abstracție de necesitatea repartizării acestor costuri şi pentru produsele exportate. Este cert însă că peste prețurile produselor importate – presupuse identice cu cele ale produsele indigene desfăcute în continuare la intern în concurență cu cele importate – nu se

pot accepta costuri, deoarece aceste preţuri sunt puncte de reper în negociere, în vederea obţinerii de avantaj comparativ. Adăugarea costurilor de comerţ la preţurile iniţiale se poate accepta, din perspectiva principiului interesului individual, dacă se respectă condiţia 3.4, fie şi la limită, iar A_{vrmt} este supraunitar şi semnificativ pentru ambele părţi.

În continuare se va urmări cazul din algoritmul costurilor de comerţ în care vor fi afectate numai preţurile produselor exportate. S-a dedus indirect din cazul anterior faptul că la produsul exemplar P_{r1}, menţinut pentru desfacere pe piaţa internă a ţării *E*, nu este justificată includerea acestor costuri în preţul p_{e1}, aferent acestui produs comercializat la intern. Judecata este similară pentru preţul p_{i2} al produsului P_{r2} din tara *I*. Costurile de comerţ se vor adăuga în această nouă situaţie, modificându-se corespunzător graniţa analitică a procesului de schimb, numai la preţurile produselor exemplar exportate. Rezultă că mărimile costurilor c_{Eex2} şi c_{Eim1} se vor considera nule sau incluse în c_{Eex1} şi respectiv c_{Eim2}. Situaţia ar putea fi invocată şi considerată reală şi din punct de vedere analitic dacă clauzele de negociere a costurilor aferente operaţiunilor de export şi import stipulate ar permite o astfel de interpretare.[1]

În noile condiţii, formula avantajului relativ total modificat, A_{vmrt}, va avea forma (3.6).

$$Avmrt = \frac{p_{e2}}{p_{me1}} : \frac{p_{mi2}}{p_{i1}} \tag{3.6}$$

Situaţia este diferită de cele precedente – alocarea proporţională a costurilor asupra preţurilor tuturor produselor sau numai asupra preţurilor produselor importate. În acest caz, se observă că avantajul relativ total aferent celor două entităţi economice se micşorează în comparaţie cu situaţia iniţială.[2]

Compararea preţurilor interne iniţiale ale produselor exportate, $p_{e1(E)}$ şi $p_{i2(I)}$, cu nivelul celor modificate, $p_{me1(E)}$ şi $p_{mi2(I)}$, conform notei de la condiţia 3.4, nu este necesară pentru a se hotărî oportunitatea derulării operaţiunii de schimb interne (separat pe fiecare din cele două pieţe interne) la fel ca în cazul precedent. Cele două produse sunt exportate pentru a fi desfăcute apoi distinct pe alte două pieţe interne diferite. Produsul P_{r1} este exportat şi desfăcut pe piaţa internă din ţara *I*, iar produsul P_{r2} va fi exportat din ţara *I* pentru a fi vândut în ţara *E*. În plus, formarea şi negocierea preţurilor internaţionale este distinctă de cea a preţurilor interne fiind pieţe diferite, inclusiv prin folosirea, de regulă, a

[1] Utilitatea cazului se va justifica la studiul schimbului folosind moneda cu luarea în considerare şi a costurilor de comerţ.

[2] Prin mărirea costurilor de comerţ se micşorează primul raport şi se măreşte al doilea, iar avantajul relativ tinde către unitate (valoarea 1) indiferent de mărimea sa iniţială supraunitară. Problema împărţirii variabile a costurilor de comerţ între p_{me1} şi p_{mi2} nu va influenţa mărimea Avmrt conform proprietăţii adunării la mezi a două numere variabile ca mărime, a căror sumă este constantă.

altei monede care nu asigură o comparare directă (facilă) dintre mărimile preţurilor interne şi ale celor externe. Unirea (analitică) a celor două pieţe interne cu piaţa externă pentru aceste patru produse exemplar este necesară pentru a se analiza avantajul comparativ total al celor două entităţi economice participante la schimb. Pentru analiza separată a celor două avantaje parţiale, segmente din avantajul total, este necesară şi suficientă analiza distinctă în interiorul graniţelor fiecăreia din cele două pieţe interne.[1]

Necesitatea existenţei condiţiei de inferioritate a mărimii noilor preţuri interne modificate la produsele importate faţă de cele iniţiale – prin unirea pieţelor interne cu cea externă – nu este necesar să se mai aibă în vedere, condiţia 3.4 fiind inclusă în analiză în acest caz în formula 3.6, deoarece avantajul relativ se presupune iniţial supraunitar. Introducând costurile de comerţ în preţurile produselor exportate, avantajul comparativ relativ se micşorează şi tinde spre nivelul unitar al indicelui A_{vmrt}. Compararea are în continuare o fundamentare analitică în celelalte două cazuri studiate înaintea acestuia deoarece verificarea existenţei avantajului comparativ la produsele importate se realizează în baza principiului efortului minim, conform condiţiei 3.4, cu preţurile exemplarelor indigene ale aceluiaşi produs desfăcute la intern.

Un alt caz este necesar acum a fi finalizat şi care prin generalitate include cele trei cazuri precedente, precum şi alte situaţii posibile: modificarea simultană a tuturor preţurilor cu respectarea condiţiei 3.4.

$$Avmrt = \frac{p_{me2}}{p_{me1}} : \frac{p_{mi2}}{p_{mi1}} \tag{3.7}$$

În aceste condiţii, se va realiza un avantaj relativ mai mic. În condiţii normale avantajul comparativ absolut, cel care interesează în fapt orice entitate economică, nu poate fi mai mare, deoarece trebuie respectate condiţiile de la 3.4. Mărirea avantajului absolut ar fi posibilă datorită creşterii cantităţilor de produse importate (exportate) desfăcute, efect care valoric poate depăşi în unele situaţii pe cel aferent micşorării preţurilor modificate (în comparaţie cu cele iniţiale). Modificarea simultană a tuturor preţurilor în funcţie de condiţiile contractuale stabilite va permite înţelegerea globală şi unitară a cazului costurilor de comerţ. Generalizarea situaţiilor-tip principale ale costurilor de comerţ ne permite înţelegerea combinării ulterioare a acestui algoritm nou cu cel al monedei. Prin existenţa acestor doi algoritmi separaţi se va asigura totodată o flexibilitate în rezolvarea diverselor situaţii empirice.

Necesitatea de a realiza în continuare avantaje comparative din schimb prin luarea în considerare a costurilor de comerţ trebuie să aibă în vedere fap-

[1] Compararea preţului unui produs vândut la intern cu preţul mărit al aceluiaşi produs exportat, datorită apariţiei unor costuri de comerţ, se poate accepta formal dacă cele trei pieţe, cele două interne şi cea externă se adună exterior în sensul lui Georgescu-Roegen (1971) în a patra piaţă în interiorul aceleiaşi graniţe (analitice).

tul că parcursul extern al mărfurilor exportate şi importate necesită în timp eforturi relative tot mai mari datorită creşterii relative a rarității resurselor iar, în unele cazuri, pot apărea şi riscuri ridicate în operațiunile de comerț exterior. Întrebarea care se ridică în aceste condiții este în ce măsură modificarea avantajului relativ şi absolut al fiecărei entități economice participante la schimbul extern, în comparație cu situația desfacerii la intern a produselor indigene (proprii) mai justifică schimbul.

Înainte de a începe negocierea într-un schimb extern, cele două entități calculează mărimea avantajelor relative şi absolute cu luarea în considerare a costurilor de comerț, uneori fără o comparare cu situația inițială presupusă fără costuri, datorită calculelor relativ voluminoase – fiind posibile variante de schimb cu diverse cantități şi prețuri – în lipsa aplicării formulelor din algoritm.[1] Mărimea acestor avantaje (câştiguri din comerț) din schimburile externe se compară însă permanent cu (şi se adaugă la) cele din schimburile interne care aproximează la limită situația inițială şi de care sunt, prin urmare, diferite (Dogaru, 2003b). În măsura în care piața internă ar permite o absorbire şi a cantităților ce ar urma să fie exportate, iar avantajul comparativ extern ar deveni nesemnificativ în comparație cu eforturile, s-ar renunța la exportul mărfii.

Pentru a susține eforturile suplimentare, necesare aducerii mărfurilor în condiții de vânzare printr-un parcurs extern, sunt necesare aşadar noi costuri. Un nivel mai mare al prețului intern de vânzare al mărfii importate peste cel al mărfii indigene comercializate deja, poate determina, aşa cum s-a arătat, un profit total mai mic decât în situația în care s-ar comercializa marfa indigenă. Este necesar de a verifica dacă profitul obținut, micşorat față de situația inițială (fără costuri externe) – sau considerat realizat într-o perioadă anterioară – avută ca punct de referință, justifică din perspectiva celor două entități economice eforturile legate de operațiunea de barter, în situația în care părțile ar putea finaliza negocierea. Lipsa posibilității de a desface marfa la intern, observabilă în cazul produselor industriale şi al celor agricole din țările industriale datorită unei eficiențe/productivități ridicate în aceste țări ce generează o producție sporită, ar susține această situație de compromis, ea fiind similară cu ipoteza *second best* la maximizarea profitului.

Cele două entități economice devin succesiv proprietarele celor două mărfuri, iar costurile de comerț sunt alocate prețurilor inițiale, cu respectarea condiției 3.4. O separare a cheltuielilor pe parcursul extern între cei doi parte-

[1] Situația fără costuri de comerț se compară cu cea presupunând costurile de comerț în cazul construirii de unități de producție cât mai apropiat de locul desfacerii, considerând că prețul factorilor de producție la noua locație este cel egal cu cel din vechea locație. Unul din aspectele pozitive ale mondializării (globalizării) – alături de cel al respectării unei structuri a unei economii naționale pentru a se asigura siguranța alimentară, protecția mediului – este, aşadar, cel al investirii în alte țări folosind tehnologiile cele mai adecvate. Condiția nu este respectată de regulă (Mansfield, *Choice of technique*, în PAL I).

neri se face prin convenirea unor clauze contractuale. Marfa poate fi livrată în diverse condiții: *Ex Works, Free On Board, Cost Insurance Freight, Delivered At Frontier* etc. Costurile efectuate de cele două entități economice sunt regăsite în contabilitatea acestora. Este foarte probabil ca transferul riscului proprietății mărfii în schimbul de mărfuri să se realizeze la frontiera cumpărătorului sau a vânzătorului şi care pot fi poziționate spațial diferit dacă cele două țări nu sunt vecine. În cazul țărilor vecine transferul dreptului de proprietate se poate face conform condiției de livrare aferentă DAF – una din situațiile care micşorează riscurile legate de condiția de extraneitate – astfel că fiecare din cele două entități economice va efectua costuri pentru ambele mărfuri în interiorul granițelor sale naționale.

În urma unei negocieri echitabile se poate ajunge la repartizare (justă) a tuturor cheltuielilor aferente schimbului, indiferent de cel care efectuează operațiunile ce implică costurile de comerț. Orice situație întâlnită în realitatea empirică poate fi inclusă în cazul generalizat prin formula 3.7. Cheltuielile aferente produsului vândut, pentru operațiuni realizate pe propriul teritoriu național şi care revin în sarcina contractuală a partenerului se vor factura către partener. Rezolvarea acestei delimitări este relativ simplă. Clauzele comerciale separă nivelul cheltuielilor, astfel că fiecare parte va suporta costurile convenite, alocate fiecăruia din ambele produse, acestea fiind în continuare incluse în prețurile modificate. Deoarece operațiunile de export-import ale celor două entități economice, cel puțin într-o operațiune barter, sunt corelate într-o oarecare măsură spațio-temporal, este necesar ca şi eforturile să se repartizeze în baza unor negocieri, ideea proporționalității fiind, de regulă, o situație ipotetică.

În cazul costurilor de comerț se poate observa permanent, conform formulelor avantajului relativ şi absolut, o reducere a avantajului total față de o situație inițială (ipotetică) fără aceste costuri. Folosirea acestui algoritm care măsoară modificarea avantajului prin introducerea costurilor de comerț (externe) ne ajută să înțelegem unele limite (importante) în dezvoltarea schimburilor dintre țări. **Se observă faptul că orice consum de resurse, legat de deplasarea spațio-temporală, duce la o reducere a avantajului comparativ observat în comparație cu cazul fără costuri de comerț. Această situație poate fi înțeleasă pentru început în termeni generali fără ca să fie neapărat măsurată prin acest algoritm.** Măsurarea mai rapidă/facilă a avantajului comparativ (câştigurile din comerț) în operațiunile de comerț exterior în baza acestor formule, ce asigură eficiența operațiunilor de cuantificare, s-a realizat prin tipizarea (algoritmizarea) situațiilor posibile. Sintetizarea diverselor situații în mod formal în cazuri-tip susține îndeplinirea principiului economicității analitice în măsurarea avantajului comparativ prin schema teoretică generalizată Manoilescu.

O creştere a avantajului relativ (modificat) al uneia din cele două entități economice în comparație cu situația inițială ar putea sugera trecerea la un

schimb asimetric, dacă schimbul inițial, presupus fără costuri, era acceptat ca fiind echitabil. Această desfacere a studiului a avut ca scop o înțelegere analitică a „beneficiilor” exportului şi importului în cadrul algoritmului costurilor de comerț. În realitatea empirică cele două entități negociază inițial şi unitar întreaga operațiune de barter, astfel că modificarea față de prețurile inițiale nu mai este cuantificată separat, de regulă, de aceste entități. Prin urmare, studiul separat a schimbării prețurilor din operațiunea de barter – efectuat prin observarea măririi nivelului prețurilor unitare totale, formate din cele inițiale regăsite în țara de origine, la care se adaugă mărimea costurilor de comerț unitare – este diferit ca parcurs analitic de negocierea de către cele două entități economice a prețurilor şi a condițiilor contractuale ce presupun costuri de comerț.

Conform observațiilor precedente rezultă că schimbul extern se justifică conform interesului individual, în baza avantajului relativ, în situația când nivelul avantajului este diferit semnificativ (şi este mai mare) în comparație cu cel similar, dintr-un schimb intern. Această constatare este şi va rămâne permanent valabilă în studiul avantajului comparativ din schimburile externe.[1]

Creşterea consumului de resurse prin intensificarea schimburilor internaționale este evidentă. Observația se constituie ca un semnal care să arate că o mondializare generalizată (globalizare) a schimburilor, însoțită de o specializare care ar susține o creştere a cheltuielilor de comerț, pot genera o dezvoltare anti-durabilă şi o creştere a consumului relativ de resurse. **Prin urmare, identificarea unui optim între a schimba bunuri la o anumită distanță cu anumite costuri de comerț şi a produce local acele bunuri este una din problemele care se cer rezolvate permanent în cadrul metodologic al ştiinței economice.** În fiecare etapă istorică societatea, ajunsă la un anumit grad de dezvoltare, poate să identifice o limită relativă, fixată ca referință, a raportului dintre cheltuielile de bază (inițiale) şi cele de comerț, care să permită sau nu o deplasare spațială a mărfurilor conform acestor eforturi mărite. **Raritatea resurselor, precum şi nivelul tehnologic şi gradul de organizare sunt cele trei coordonate principale care contribuie la identificarea acestei limite relative.**

O latură a analizei care se cere a fi dezvoltată în legătură cu observarea avantajului comparativ este în ce măsură, în sens strict, mărimea prețurilor interne (cu sau fără aceste costuri unitare de comerț) va putea fi atenuată în timp prin investițiile directe realizate pentru fabricarea unor produse în țările care mai înainte importau aceste produse. În aceste condiții se poate verifica dacă o reducere a schimburilor externe la produsele la care costurile externe unitare sunt semnificative, urmată de un import de tehnologie performantă este de na-

[1] În judecățile dialectice este necesar să se aibă în vedere, de asemenea, şi lipsa posibilităților de desfacere pe piața internă a produsului exportat, precum şi situația duală, aglomerarea pieței interne cu produsele importate.

tură să susțină apariția unui avantaj comparativ relativ şi absolut intern ridicat în economia unei țări.

Prin urmare, apare necesitatea ca cel puțin în ramurile principale ale unei economii, precum industria şi agricultura, să fie identificate sectoare şi produse, considerate importante datorită legăturilor tehnologice existente în interiorul sistemului național, astfel încât prin alegerea soluției producerii locale a bunului – avantaje de locație – să se reducă relativ consumul de resurse, datorat costurilor de comerț, pe de o parte, precum şi tehnologiilor naționale mai puțin eficiente, pe de altă parte. Dacă performanța tehnologiei importate este ridicată şi este susținută de relațiile tehnologice din clusterele existente (sau care se vor crea) în economia națională (Porter 1990), rezultă că deciziile entităților de a alege această cale – a producției interne cu tehnologie importată – vor asigura în perspectivă o creştere relativă a avantajelor comparative totale însumate din schimburile interne şi externe, inclusiv prin reducerea relativă a volumului schimburilor internaționale de produse.[1]

Conform schemei generalizate Manoilescu, ce include acum şi algoritmul costurilor de comerț, ne apropiem semnificativ de înțelegerea modului cum formulele analitice de cuantificare obținute pot sprijini luarea unor decizii mai eficiente în schimburile din realitatea empirică. Este cert însă că mărimea noilor avantaje relative parțiale ale fiecărei părți va oscila şi în acest caz, în funcție de capacitatea acestora de negociere a prețurilor internaționale, inclusiv a clauzelor contractului prin care se repartizează asupra prețurilor inițiale elementele de costuri aferente parcursului extern. În negociere s-ar putea ridica problema împărțirii juste a costurilor de comerț. Fiind dată o mărime a costurilor de comerț pentru întreaga operațiune barter, proporția în care se împart costurile între cele două părți este necesar a fi negociată. Separarea pentru fiecare din produse a costurilor de comerț, în baza unor criterii de repartizare, va fi negociată în această operațiune comună.

În urma acestei analize generale apare evidentă lipsa posibilității de delimitare strictă (într-un caz empiric) a costurilor de comerț conform unor clauze stabilite în procesul de negociere.[2] Se poate considera – aşa cum am arătat – că prețurile interne modificate sunt mărite proporțional cu prețurile inițiale sau

---

[1] Efectele datorate investițiilor străine – care se pot realiza chiar de proprietarul inițial al tehnologiei în țara în care se importa inițial produsul – este necesar a fi analizate separat. Potrivit unor afirmații recente, este însă (foarte) probabil ca profitul periodic (anual) realizat să depăşească nivelul acestor investiții. Uneori acesta este transferat în țara de origine a tehnologiei sau într-o țară cu o fiscalitate redusă (Declarație a unui reprezentant al MERCOSUR în anul 2002 în ziarul Economistul). Potrivit intereselor naționale şi regionale, direcția susținerii investițiilor directe este însă necesar a fi sprijinită adecvat prin norme juridico-economice, adoptate în țara sau zona care alege o asemenea strategie.

[2] De aceea ideea de a susține sau nu protecționismul, la nivel general, se încadrează în situația concretului prost plasat (Georgescu-Roegen).

după un alt criteriu considerat just în principiu, precum de exemplu, mărimea avantajelor relative negociate înainte de împărțirea acestor costuri de comerț. Dacă valoarea acestor avantaje se va împărți proporțional cu volumul valoric al fiecărui produs-țară cheltuielile de comerț totale se împart în două părți egale.[1] În această perspectivă într-o operațiune barter costurile aferente circulației celor două produse pot fi considerate într-o oarecare măsură comune având în vedere interesul de reducere a mărimii lor pentru fiecare parte. Formalizarea cazului general în algoritmul costurilor de comerț permite analiza şi a altor situații-tip mai detaliate.

Identificarea unui caz analitic cu modificarea numai a prețului produsului exportat, p_{me1} şi p_{mi2}, de către fiecare entitate are ca scop să facă posibilă comparația în condiții simplificate. Prin urmare, la o asemenea alocare a costurilor de comerț, s-a observat relativ uşor faptul că avantajul comparativ al fiecărei părți este mai mic decât în situația standard (cea inițială, fără costuri de comerț). În orice situație însă, schimbul este realizabil dacă prețurile modificate asigură un avantaj total şi relativ mai mic față de situația ipotetică inițială, însă considerat acceptabil de ambele părți. În situația opusă, prin depăşirea prețurilor interne ale produselor indigene de către cele ale produselor importate – la calități/caracteristici comparabile ale produselor echivalate prin prețuri hedonice – se estimează o reducere a volumului profitului datorită reducerii probabile a cantității desfăcute. Acceptarea mărimii prețurilor inițiale ale produselor indigene comercializate ca un nivel maxim al prețurilor produselor importate pe piața internă este o cerință principală (punct de reper) în studiul avantajului comparativ în baza algoritmului costurilor de comerț.

Cazul costurilor externe devine un argument important pentru a susține dezvoltarea industriilor tinere (*infant industries*) prin importul de tehnologie – realizat cu eforturi proprii sau prin investiții străine – pentru produsele sau sectoarele la care mărimea acestor costuri reduce semnificativ avantajul comparativ. Urmărit dintr-o perspectivă națională, avantajul mai mic datorită volumului acestor costuri, obținut la unele produse necesare a fi importate sau exportate, poate fi parțial compensat prin avantajul mai mare realizat prin eliminarea costurilor de comerț internaționale şi prin scăderea relativă a prețurilor (costurilor) interne datorită importului de tehnologie avansată pentru alte produse ce vor fi fabricate în producția internă. Folosirea de noi tehnologii – făcând abstracție de lipsa temporară a unei îndemânări a forței de muncă în utilizarea acesteia, precum şi a unui nivel de organizare corespunzător, dezavantaje posibile de acoperit în timp – este susținută de ideea dotării relativ egale a indivizilor umani (sau cel puțin la nivelul colectivităților mari, în medie), indiferent de amplasarea geografică. Ea este argumentată însă, în principal, de necesitatea reducerii

[1] Egalitatea împărțirii în baza acestui criteriu are în vedere faptul că valorile celor două mărfuri, exprimate în prețuri internaționale, sunt egale (condiția inițială a barterului).

costurilor aferente operațiilor comerciale externe.[1] Legea entropiei stă permanent la baza identificării necesității reducerii costurilor de comerț, a consumului de resurse în general.

În unele situații se pot stimula investițiile străine efectuate în domeniul fabricării de produse la care se identifică un avantaj relativ intern apărut prin reducerea contravalorii transportului şi a altor costuri externe din perspectiva țării în care se vor instala noile capacități de producție. Pot apărea şi alte avantaje în legătură cu creşterea utilizării forței de muncă, mărirea valorii adăugate, participarea ca acționari a entităților autohtone, care au un interes direct de a dezvolta economia locală (Korten, 1995), la societățile cu capital străin sau la filialele acestora create pe teritoriul național.

O situație de care va fi necesar, de asemenea, să ținem seama de acum înainte, este cea a inversării schemei de import-export inițiale în baza noilor prețuri modificate ale celor două mărfuri datorită adăugării costurilor unitare de comerț: bunul care inițial se putea exporta acum este avantajos a se importa. Aici inversarea apare datorită repartizării costurilor de comerț asimetric asupra prețurilor celor două produse exportate şi în comparație cu situația inițială. La acest nivel de generalitate situații mai detaliate ale localizării repartizării costurilor de comerț nu pot fi susținute mai riguros decât în cazuri concrete.

Din perspectiva interesului național şi, deci, implicit a celui individual, pe perioade mai mari de timp este necesară însă urmărirea cel puțin a evoluției prețurilor interne la produsele principale care dețin o pondere importantă în economia unei țări. Avantajele comparative interne (Dogaru, 2003b) vor fi urmărite în paralel cu cele din schimburile externe. Modificarea unei clauze contractuale pe parcursul derulării unui contract face necesară renegocierea prețului relativ internațional în favoarea celui care a preluat sporul de efort conform noii clauze. Ar fi de dorit ca nivelul avantajului relativ să se mențină sau să crească uşor în favoarea executantului noii sarcini. În cazul unui schimb de durată, orice asemenea modificări influențează semnificativ avantajul comparativ valoric pe perioada existenței contractului.

Alături de aceste situații-tip care pot apărea la identificarea existenței avantajului comparativ total şi parțial, este necesară observarea cazului în care, adăugând la prețurile unitare interne şi costurile unitare de realizare a contractului de vânzare-cumpărare, necesare într-un schimb real de marfă, se ajunge la cazul unic (extrem) în care nu se poate efectua schimbul datorită proporționalității prețurilor interne şi/sau internaționale. În alt caz extrem sem-

[1] Situația micşorării relative a costurilor de comerț poate fi considerată o extensie (un apendice) a teoremei lui Ronald Coase referitoare la creşterea mărimii (optime a) entității economice, din perspectiva susținerii reducerii în acest caz a costurilor de tranzacție în schimbul internațional. În acest caz țara (economia națională), luată în ansamblul său, poate fi asimilată cu o entitate economică.

nalat mai înainte, în care prin adăugarea costurilor de comerț sensul operațiunii de import-export este inversat, este posibil să nu existe interes în a se efectua un asemenea schimb din perspectiva desfacerii, deşi există avantaj comparativ, şi este identificată o clasă (mulțime) de prețuri relative internaționale care ar putea asigura avantaje comparative parțiale fiecărei părți.

În schimburile real-empirice se relaționează între ele prețurile interne (modificate) pentru a se identifica existența unui avantaj comparativ general. În continuare se calculează corespunzător în baza prețurilor relative interne din fiecare țară şi a prețurilor internaționale negociate avantajul relativ al fiecărei părți. Dacă se obțin simultan două avantaje relative parțiale acceptate de cei doi parteneri, iar prețurile produselor importate sunt sub nivelul celor interne la care se vând produsele existente pe piața internă, atunci este posibil de a se efectua schimbul. Explicațiile de mai sus, date în cadrul algoritmului costurilor de comerț, asigură folosirea adecvată corespunzătoare a oricăruia dintre cele trei cazuri şi separat a cazului generalizat.

În concluzie, trecerea de la aceste trei cazuri la cel generalizat se face prin activarea condiției 3.4. Modificarea prețurilor produselor importate până la limita prețurilor inițiale de desfacere, valabile pe piața internă, în condiții de calitate echivalentă (ipoteza prețului hedonic), asigură trecerea de la aceste cazuri la cel generalizat. Explicarea lor separată susține combinarea algoritmului costului de comerț cu cel al monedei, asigurându-se astfel verificarea respectării principiului economicității analitice: în cazuri real-empirice deciziile în schimbul internațional se iau conform cerințelor celor doi algoritmi, condițiile formalizate de calcul susținând eficiența acestor decizii.

Includerea algoritmului costurilor de comerț în schema generalizată umple un gol analitic, care face ca o parte din schemele de identificare şi de măsurare a avantajului comparativ să fie operabile şi să poată fi folosite de întreprinzători odată cu înțelegerea funcționării algoritmilor, susținându-se efectuarea calculelor într-o perioadă scurtă a diverselor situații apărute în timpul negocierilor. Dacă mărimea costurilor de comerț este egală cu volumul avantajului comparativ inițial, schimbul nu mai poate avea loc, decât în cazul unui schimb asimetric, în care cel puțin una din părți nu va realiza câştiguri din comerț.

Mărirea istorică/seculară a prețurilor resurselor – inclusiv a prețurilor combustibililor care determină mărimea unei părți importante a costurilor de comerț, deşi prețurile la unele produse se pot reduce în relativitate – datorită creşterii relative a rarității acestora, va determina în viitor să avem ca punct de referință din ce în ce mai mult această situație a inexistenței avantajului comparativ sau a mărimii acestuia la un nivel care nu interesează părțile. Aglomerarea piețelor datorită creşterii numărului şi a volumului de produse, ca o consecință a creşterii populației şi a nivelului tehnologic – deşi se consumă dintr-un volum de resurse disponibile, limitat în timp şi spațiu şi care poate fi

accesat de om, susține posibilitatea identificării unor situații similare celor arătate mai înainte, prin urmare de limitare a schimburilor. Ideea ciclicității proceselor de producție care consumă aceste resurse – valabilă la circulația de monedă ce este numai un instrument în procesul economic –, semnalată în baza legii entropiei, este una care începe să piardă teren în interiorul ştiinței economice (Georgescu-Roegen, 1971) Algoritmul costurilor de comerț din schema generalizată a lui Manoilescu aruncă însă în mod constant puțină lumină asupra consumului ireversibil al resurselor, inclusiv asupra celui al factorilor de producție. Principiul avantajului comparativ ne relevă posibilitatea extinderii relațiilor comerciale, însă prin algoritmul costurilor de comerț este identificată o limită importantă în realizarea unor schimburi internaționale de mărfuri.

4. RELAȚIA DINTRE AVANTAJUL COMPARATIV ŞI CEL ABSOLUT ÎN SCHIMBUL DE BUNURI

Studiul avantajului absolut şi a celui comparativ s-a efectuat, de regulă, separat în studii de specialitate, fără a se identifica unele relații de suprapunere sau de excludere între fenomenele explicate de cele două concepte. Situația este înțeleasă parțial, datorită analizei avantajului absolut numai la nivelul unor relații de inegalitate între prețuri sau între eforturi omogenizate. Observarea avantajului absolut în relație cu avantajul comparativ asigură umplerea unor goluri analitice între aceste două concepte principale. Studierea dependenței lor va permite cunoaşterea unor cerințe ale celor două concepte. Folosind proprietatea de neutralitate a mărimilor relative pentru prețurile mărfurilor este posibilă eliminarea procesului de omogenizare a eforturilor cuprinse în aceste prețuri. Se poate astfel identifica existența unor situații de schimb când, deşi se identifică un avantaj absolut, nu se poate realiza un avantaj comparativ.

Pentru a înțelege mai complet avantajul comparativ, vom urmări relația dintre acesta şi avantajul absolut. Cele două fenomene au fost identificate (presupuse) până în prezent ca fiind aparent distincte din perspectiva schimbului de mărfuri**.** S-a constatat, conform algoritmului de bază dedus din schema generalizată a lui Manoilescu, că fluctuarea simultană a prețurilor internaționale şi a ratelor de schimb face relativ dificilă în realitate identificarea numai printr-o relație de inegalitate – instrumentul principal cu care este analizat în prezent avantajul comparativ întâlnit în majoritatea lucrărilor – a existenței acestui avantaj.

În cercetarea fenomenului schimbului, avantajul absolut se situează, față de cel comparativ, într-o situație oarecum similară – aşa cum vom constata în continuare – ca şi rata de schimb față de paritatea puterii de cumpărare când aceste două mărimi se folosesc la compararea nivelurilor reale ale unui indicator economic valoric a două țări cum este, de exemplu, produsul intern brut. Astfel prin rata de schimb se înclină (deformează) compararea produsului intern brut al diferitelor țări, fără a se aduce un spor de cunoaştere. Folosirea parității puterii de cumpărare elimină acest neajuns. În mod similar, vom încerca să argumentăm faptul că prin observarea unui proces de schimb conform avantajului absolut, care a fost efectuată separat până în prezent, nu se realizează un spor de cunoaştere decât în conexiune cu analiza aceleiaşi situații în baza avantajului (comparativ) relativ.

Urmărirea în sens strict a avantajului absolut în relațiile externe de schimb în vederea comparării prețurilor, în general a eforturilor, se face odată cu omogenizarea lor printr-o unitate de măsură comună, independentă de pre-

țurile din cele două țări, exprimate în monede diferite: om-ore, număr de muncitori etc. Problemele noi apărute în urma acestei proceduri, precum şi mărimea eforturilor analitice făcute de cercetătorul economist în această direcție, pun în discuție respectarea principiului economicității analitice. Mai mult, este posibil ca rezultatele deduse să rămână în plan formal, astfel ca ele să nu poată fi folosite în economia empirică în procesul de luare a deciziilor, iar omogenizarea să nu mai apară necesară conform cerinței acestui principiu. Vom încerca să observăm în continuare necesitatea acestui demers.

În baza principiului identității din logica aristotelică şi a existenței proprietăților de adimensionalitate (neutralitate) a mărimilor relative (Manoilescu, 1937, p. 225, nota 151), afirmația generală potrivit căreia prețul unui produs dintr-o țară (exprimat într-o monedă) este mai mare decât cel al aceluiaşi produs din altă țară (exprimat într-o altă monedă) se cere a fi analizată cu grijă. S-a constatat că rata de schimb nu ne poate oferi o soluție în sens tare pentru a face o comparație analitică care să reziste principiului identității, ce este fundamental în logica clasică şi pe care noi ne fundamentăm raționamentele analitice. Din această perspectivă nici prin paritatea puterii de cumpărare, care are ca scop tocmai compararea prin agregare a unei mulțimi de prețuri relative din două țări diferite, nu poate susține această cerință, conform acestei logici, deoarece poate fi considerată în sens strict o pseudomăsură (Georgescu-Roegen, 1971). Respectarea premisei se bazează în principal pe menținerea neschimbată a structurii în timp şi spațiu a produsului intern brut, alături de cea a păstrării identității produselor comparate (rezolvată parțial conform teoriei prețului hedonic). Având în vedere nivelul de generalitate ridicat (la nivel național) al parității puterii de cumpărare vizavi de situația în care se compară două prețuri relative, respectarea acestei premise este dificil de dovedit.

În continuare vom presupune respectarea cerinței identității în compararea celor două exemplare ale aceluiaşi produs, fabricate în două țări diferite. În realitate, acestea sunt diferite în majoritatea cazurilor, astfel că, pentru a putea accepta cu unele rezerve compararea celor două prețuri, este necesară recalcularea prețului cu ajutorul regresiei conform ipotezei prețului hedonic (BLS of DOL, 1997). Cele două produse fiind considerate identice în baza acestei condiții analitice, apare o altă cerință pentru compararea celor două prețuri, cea a tranzitivității ratei de schimb – o aplicare a principiului identității în domeniul monetar, cerință care, de asemenea, nu este respectată.

Să presupunem pentru început situația cea mai simplă posibilă: s-a realizat omogenizarea eforturilor necesare pentru fabricarea de către cele două entități a celor două mărfuri. Având în vedere ansamblul relațiilor de producție ale celor două țări, prin cele patru mărimi, considerate echivalentul prețurilor interne, este măsurat efortul de producere în om-ore medii a celor două mărfuri. Dacă cele două țări nu sunt integrate într-un sistem economic acest proces de comparare nu este justificat referitor la echivalența prin ore-medii a

eforturilor, diferite, de regulă, ca intensitate pentru fiecare țară. În plus, inexistența contopirii intereselor individuale din fiecare țară în cadrul aceluiaşi sistem extranațional, aici la nivelul celor două țări, nu justifică din perspectiva schimbului eforturi analitice de omogenizare.[1]

Să acceptăm temporar faptul că entitatea economică *E* are un avantaj absolut în producție, în sensul convenit în literatură până acum, eforturile sale fiind mai mici la fiecare din cele două produse. Din perspectiva producției este cert un avantaj, deoarece entitatea *E* are o eficiență sporită. Din cea a schimbului, este posibil să identificăm situații când entitatea economică *E*, deşi are avantaj absolut, poate să nu beneficieze decât parțial cel mult de acest avantaj, în funcție de modul cum se reuşeşte să se negocieze prețurile internaționale. Deoarece cazul extrem, de excludere a partenerului entității economice *E* de la obținerea de profit, este puțin probabil conform interesului individual – prin urmare, acesta nu va fi analizat –, este necesar un raport al prețurilor internaționale apropiat de cel al prețurilor interne ale entității economice *I*, care să asigure un avantaj al entității *E* apropiat de cel total valoric (numit de noi absolut, conform formulei 1.5). În acest caz, mărimea avantajului (relativ) măsurat prin formula avantajului relativ al entității economice *I* este micşorată, însă mai mare decât unitatea. Condiția minimă a desfăşurării schimbului este ca acest nivel să tindă către unitate, însă să fie supraunitar. În plus, el trebuie să aibă o mărime minimă, fiind acceptat de partenerul *I* conform propriului interes de maximizare a profitului, ce are aici forma avantajului comparativ.

$$\lim\left(\frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2}\right) \to 1 \qquad (4.1)$$

Prin urmare, condiția de necesitate a avantajului absolut regăsită în procesul de fabricație nu o susține pe cea de suficiență în schimbul de produse, care poate fi verificată numai şi numai într-o anumită clasă de situații extreme, identificată conform formulei (4.1).

Importul în țara *I* a tehnologiilor ce asigurau inițial avantajul absolut în țara *E*, poate diminua parțial sau în totalitate acest avantaj existent. Este posibil să rămână numai un avantaj comparativ datorat unor elemente diferite ale factorilor de producție. Anularea totală a avantajului comparativ este foarte puțin probabilă, deoarece nu pot fi realizate simultan toate condițiile identice (inclusiv prin compensare), chiar dacă tehnologia şi organizarea la fiecare din cele două produse este aceeaşi. Cazul a două fabrici de asamblare automobile Ford, din Anglia şi din Germania, având aceleaşi capacități şi sistem de organizare iniția-

[1] În acest caz am avea de a face cu o *agregare* cantitativă a fenomenelor, prin urmare, o adunare exterioară (Georgescu-Roegen, 1971). Este o situație similară cu cea a diferenței dintre aderarea unei țări la un bloc economic şi integrarea propriu-zisă a țării, care survine după o altă perioadă. Cazul noilor țări membre care au aderat la Uniunea Europeană ne oferă un bun exemplu.

le, care după o perioadă de funcționare au ajuns la o diferență de productivitate totală apreciabilă, confirmă clasa de excepții de mai sus (X-efficiency, în PAL IV, 1987).[1]

Avantajul absolut identificat în urma unor demersuri analitice de omogenizare a eforturilor, nu se va menține într-un schimb normal de bunuri în favoarea celui care îl deține, acesta fiind micşorat întotdeauna într-un schimb efectiv de bunuri, în baza principiului interesului şi a unei raționalități a comportamentului participanților la schimb, de cedare parțială a acestui avantaj prin negocierea prețului relativ internațional. Păstrarea avantajului absolut, în totalitate de partea celui care îl are, ar însemna excluderea celeilalte părți de la masa „succesorală" a împărțirii avantajului total. În această situație extremă, schimbul nu se poate efectua, iar în relațiile economice de vânzare-cumpărare internaționale acest avantaj absolut rămâne, din perspectiva schimbului, numai la nivel potențial.

Problema care rămâne însă permanent de studiat (observat), este de la ce nivel al avantajului comparativ total este atractivă efectuarea unui schimb internațional, având în vedere riscurile ce apar în baza elementului de extraneitate prezent în relațiile externe. *Situația păstrării avantajului absolut de către una dintre entități nu sprijină, prin urmare, fenomenele de schimb extern, însă a înțelege şi a ține cont permanent de existența acestuia are o importanță majoră pentru statele cu venituri reduse sau medii inferioare în reorganizarea pieței lor interne*. Atingerea optimului de producție prin folosirea celei mai potrivite tehnici durabile, în Uniunea Europeană de exemplu, este principala cerință ce se impune a fi urmărită în perspectivă de către fiecare entitate economică producătoare.

Se acceptă faptul că într-o situație normală, potrivit principiului interesului individual, schimbul nu se poate desfăşura în condiții defavorabile pentru o entitate economică. Această cerință se poate susține şi în cazul identificării (existenței) avantajului absolut. Deşi entitatea economică *E* poate avea avantaj absolut în producție, nu poate fi presupusă efectuarea operațiunii de vânzare-cumpărare, prin însuşirea întregului profit aferent diferenței de avantaj absolut, numai de această entitate.

Vom urmări în continuare prin câteva exemple-situații expuse mai sus. Conform formulei, avantajul relativ total măsurat în exemplul următor prin cele patru prețuri este de 1,17. Situația este observată din perspectiva entității economice *E*.

---

[1] Crearea unor societăți-fiică în țările cu venituri reduse sau medii inferioare, în care se asigură, de regulă, avantaje absolute, poate infirma cele susținute de noi într-o situație normală prin transferul în totalitate a acestui avantaj societăților-mamă. A se vedea şi observațiile de la nota referitoare la afirmațiile unui reprezentant al MERCOSUR din anul 2002.

$$\frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{p_{i2}}{p_{i1}} = \frac{7}{2{,}01} : \frac{6}{2}$$

În această situație de avantaj absolut cele două prețuri relative, posibil a fi exprimate şi în om-ore, asigură un avantaj relativ total. Condiția pentru a exista un avantaj mai mare al entității *E* este ca raportul prețurilor internaționale să fie cât mai aproape de nivelul de 3, iar la această mărime este necesar ca entitatea economică *I* să accepte schimbul, ținând cont de formula de mai sus.

În situația duală a schemei precedente de import-export (P_{r1} este la export cu P_{r2} de entitatea *E*), deşi există un avantaj absolut din perspectiva entității economice *I*, avantaj (relativ) total este subunitar.

$$\frac{2{,}01}{7} : \frac{2}{6} = \frac{1}{1{,}17} = 0{,}87$$

În aceste condiții schimbul nu se poate efectua din perspectiva ambelor entități economice, deoarece acestea nu pot obține simultan avantaj comparativ (câştiguri de comerț).

În alte cazuri existența avantajului absolut nu generează de la sine obținerea de avantaj comparativ total. Situațiile asemănătoare celei următoare alcătuiesc o clasă în care, deşi există avantaj absolut, în baza interesului individual nu se poate negocia împărțirea acestuia în avantaje parțiale pentru fiecare din părți deoarece avantajul total este mai mic decât unitatea. Conform datelor din exemplul de mai jos, în baza formulei avantajului relativ total, din perspectiva entității *E*, deşi aceasta are un avantaj absolut, nu este identificat un avantaj comparativ total.

$$\frac{7}{2} : \frac{4}{1}$$

Rezultă că, atunci când entitatea *E* ar exporta produsul având prețul de două unități, schimbul nu este posibil astfel încât ambele entități economice să aibă fiecare un câştig minim deoarece, deşi există avantaj absolut în producție, nu poate fi măsurat un avantaj comparativ în acest schimb. **Prin urmare, dată fiind situația generală a avantajului absolut din procesele de producție un avantaj comparativ total şi, legat de acesta, două avantaje parțiale pentru fiecare din cele două entități economice aflate nu rezultă implicit într-un schimb de mărfuri.**

Inversarea rolului celor două mărfuri în exemplul de mai sus, din perspectiva entității economice *E*, va face posibilă dacă nu efectuarea schimbului, cel puțin începerea operațiunilor de negociere, datorită existenței avantajului comparativ total.

$$\frac{2}{7} : \frac{1}{4}$$

În concluzie, apar două situații posibile:

- existența avantajului absolut poate fi identificată concomitent cu cea a avantajului comparativ total (din perspectiva entității *E*, de exemplu). Este

necesar ca preţul intern relativ al entităţii *E* să fie mai mare decât cel al entităţii *I*. În acest caz, conform situaţiei tip de bază a schemei generalizate Manoilescu, dacă cele două părţi negociază un preţ relativ internaţional reciproc avantajos, produsul P_{r1} poate fi exportat din ţara *E* în contrapartidă cu produsul P_{r2} exportat de ţara *I*.

- în cazul opus situaţiei precedente, când – dată fiind existenţa avantajului absolut – nu este posibilă identificarea de avantaj comparativ relativ. Schimbul nu se poate declanşa prin începerea negocierii, deoarece interesele celor două entităţi economice nu sunt convergente. Este necesară inversarea schemei de export-import: produsul P_{r2} va fi exportat de entitatea *E*, iar produsul P_{r1} de entitatea *I*. În prealabil se va verifica dacă situaţia este posibilă în realitatea empirică în baza interesului de a efectua operaţiunea conform cerinţelor pieţelor. Prin urmare, se va verifica necesitatea comercializării produsului pe această schemă, precum şi existenţa unei mărimi a avantajului care să susţină începerea şi eventual finalizarea negocierilor. În urma negocierii preţurilor internaţionale, se poate certifica dacă avantajul comparativ total a fost împărţit de cele două părţi potrivit unei proporţii care să asigure convergenţa intereselor individuale relativ contrare, precum şi o echitate a schimbului.

Până acum s-au efectuat comparaţii, considerând eforturile omogenizate în aceeaşi unitate de măsură (om-ore). Compararea celor patru preţuri prin construirea celor două raporturi poate înlocui sau exclude procesul de omogenizare. Premisa are la bază proprietatea de adimensionalitate (neutralitate) sesizată de Manoilescu. **Prin urmare, identificarea prealabilă a avantajului absolut prin omogenizarea eforturilor totale de obţinere a produselor, nu mai este necesară în procesul de schimb, conform formulelor avantajului comparativ relativ.**

Existenţa avantajului absolut face posibilă obţinerea de avantaje comerciale numai după o schemă care să asigure un avantaj relativ total (condiţia de necesitate). Negocierea corespunzătoare a celor două preţuri internaţionale va asigura condiţia de suficienţă. Raportul preţurilor externe, preţul relativ internaţional, este necesar să se situeze în intervalul dintre cele două preţuri relative. În ultimul exemplu nivelul preţului relativ internaţional corespunzător trebuie să se situeze, pentru a se efectua schimbul, în intervalul (2/7;1/4). **Rezultă că, exceptând unele cazuri bine justificate necesare în compararea preţurilor, eforturile analitice de omogenizare a preţurilor interne nu se justifică în schimbul de mărfuri printr-o analiză separată pentru a se studia distinct avantajul absolut de cel comparativ.**

Eforturile de descoperire a principiului avantajului absolut au fost considerabile şi reprezintă printre cele mai mari contribuţii iniţiale în procesul de constituire al ştiinţei economice, odată cu separarea sa de celelalte ştiinţe sociale. La formularea principiului avantajului absolut Adam Smith a avut în vedere o simplă comparare a eforturilor (preţurilor). Relaţionarea mai exactă a mărimilor celor patru

preţuri a fost făcută de Ricardo, fiind sesizate noi valenţe ale acestei descoperiri, sintetizate de acesta în principiul avantajului comparativ. Eforturile lui David Ricardo s-au oprit aici: acesta nu a mai introdus în comparaţia simultană a celor patru preţuri interne şi preţurile internaţionale negociate, situaţie prin care s-ar fi apropiat mai mult de condiţiile empirice reale de desfăşurare ale unui schimb simplu.

Analiza avantajului absolut, conform constatărilor de mai sus, se poate face în schimbul de mărfuri ca un caz special al avantajului comparativ, deoarece prin formula avantajului relativ total poate fi măsurat simultan şi avantajul absolut. Pe de altă parte, în baza acestei generalizări, conform principiului economicităţii analitice din ştiinţa economică, omogenizarea eforturilor de producere a celor două produse, conţinute în cele patru preţuri, nu mai apare justificată, fiind inutilă din perspectiva măsurării avantajului comparativ**.** Caracterul de neutralitate al mărimilor relative prin care se măsoară aceste avantaje, total şi cele două parţiale, face ca acest demers analitic să nu fie necesar.

Conform formulelor deduse în algoritmii ce compun schema generalizată Manoilescu se poate observa uşor că perpetuarea unor situaţii de schimb asimetric extrem – în care interesul individual al unor entităţi economice nu se poate susţine în negociere datorită diverselor cauze, deşi avantajul comparativ total este identificat – poate întreţine lipsa de performanţă sau stimula falimentul entităţilor economice aflate în această situaţie defavorabilă. În schimburile de mărfuri contra monedă prin intermediul ratei de schimb judecăţile se fac similar, aici statul fiind un partener cu care toate entităţile economice „negociază" în prealabil mărimea ratei de schimb de referinţă prin intermediul Băncii Naţionale (*price-maker*). Diversitatea situaţiilor care apar în comerţul unei firme de import-export generează în condiţii normale, cel puţin în operaţiile de barter multiplu, o împrăştiere a termenilor de comerţ (considerate aici ca raporturi dintre preţurile interne şi cele internaţionale) în jurul ratei de schimb, generând astfel situaţii favorabile şi defavorabile. Pentru ca schimbul să aibă continuitate în timp este necesar ca nivelul agregat al avantajelor comparative măsurate prin aceste preţuri relative la operaţiunile de comerţ exterior ale unei ţări (entităţi) să fie favorabil pe ansamblu.

Prin urmare, nu este necesară identificarea avantajul absolut în schimbul a două entităţi economice din două ţări diferite prin uniformizarea şi transformarea în aceeaşi unitate de măsură (monedă, om-ore) a preţurilor. Această operaţiune nu mai este justificată pentru observarea avantajului relativ al fiecărei părţi la (şi după) negocierea preţurilor internaţionale, măsurat conform formulelor de calcul deduse. În baza proprietăţii de adimensionalitate, însoţită de cea de aditivitate a mărimilor relative, avantajul absolut din producţie poate fi considerat ca oricare alt caz al avantajului comparativ, fără a fi necesar un alt efort analitic de omogenizare şi comparare.

5. EXTINDEREA APLICĂRII AVANTAJULUI COMPARATIV ÎN SCHIMBURILE INTERNE

Ludwig von Mises (1949) susține în baza legii generale a cooperării umane posibilitatea extinderii aplicării principiului avantajului comparativ în schimburile interne. Mecanismul de interpretare analitică al acestui principiu este diferit în acest caz față de cel din schimburile externe. Deşi folosirea formulelor de măsurare a avantajului comparativ, similare cu cele de cuantificare a acestuia din relațiile economice internaționale, poate fi uşor susținută, verificarea cerințelor principiului (avantajului comparativ) se face în cadrul aceluiaşi „tot", cel al economiei naționale. În comerțul internațional relația constituită este dintre parte şi întreg, între economia națională şi cea mondială. Este posibil ca o aplicare a unor norme economice adecvate în susținerea avantajului comparativ în schimburile interne să sprijine în economia națională dezvoltarea durabilă şi, în continuare, reducerea relativă a entropiei din procesele economice.

Într-o economie națională considerăm următoarea situație posibilă: doi comercianți, care fabrică (dețin) fiecare câte două bunuri-exemplare identice analizează împreună posibilitatea de a le realiza (produce şi/sau vinde) mai eficient. Cele două entități economice obțin cele două produse în baza unor tehnologii (rețete de fabricație, căi de schimb) şi/sau metode de organizare diferite.[1] Situația propusă este posibilă dacă piața este stabilă sau în creştere, iar capacitățile de producție ale celor două entități economice ar permite o asemenea variantă. Existența unor condiții de producție diverse la două entități economice care să conducă la niveluri de costuri diferite este situația cea mai des întâlnită în economie. De altfel, chiar în cazul aceloraşi tehnologii şi/sau metode de organizare se ajunge în timp la o productivitate totală diferită.[2] Problema care se ridică în continuare este dacă situația propusă mai înainte, referitoare la specializarea producției, este posibilă de studiat în baza principiului avantajului comparativ în interiorul unei economii naționale, susținând astfel

---

[1] Cerința identității exemplarelor aceluiaşi bun, produs de două entități/țări, necesară a fi prezentă pentru a se realiza comparația, poate fi rezolvată în baza ipotezei prețului hedonic prin relaționarea stohastică a calităților (principale) într-o analiză regresională. Prețul modificat al acelui bun dintr-o țară – calculat prin divizarea utilității în principalele calități-caracteristici ale bunului ce sunt relaționate cu părți din preț la toate exemplarele diferite fabricate în cealaltă țară – se poate compara astfel, în condiții analitice satisfăcătoare, cu cel al prețului real al bunului din cealaltă țară.

[2] Este cunoscut în literatura de specialitate cazul uzinelor Ford din Anglia şi Germania, amintit mai sus, de la începutul deceniului al nouălea al secolului trecut, având aceiaşi dotare tehnologică şi metode de organizare, însă care au ajuns după un timp la productivități totale şi deci la costuri diferite (X-Efficiency Theory, în PAL IV, p. 935).

identificarea creşterii avantajului comparativ sub formă de profit la fiecare din cele două entități.

Această situație este analizată în economie în baza a două concepte: fenomenul avantajului comparativ şi frontiera posibilităților de producție (FPP). Ne propunem să detaliem situația numai din perspectiva comerțului celor două bunuri având costuri diferite. Problema FPP va fi analizată sumar în anexa 1A. Ludwig von Mises (1949) arată că din perspectiva înțelegerii avantajului comparativ cerințele de realizare a unui schimb internațional nu diferă esențial de cele ale unui schimb intern.[1] La o observare generală, conform algoritmilor deduşi în schimburile internaționale de bunuri, ar apărea că optimizarea simultană a câştigurilor din comerț din interiorul unei economii naționale, să fie măsurate conform cerințelor avantajului comparativ la fel ca în schimburile externe.

Prima întrebare care poate apărea se referă la justețea unei astfel de direcții de cercetare, care într-un fel ne conduce, ca şi în cazul avantajului comparativ din comerțul exterior, spre proiecții viitoare ale unor situații. De altfel, orice acțiune umană are la bază o proiecție. Dacă se acceptă necesitatea găsirii unor soluții teoretice cuantificabile în schimburile internaționale în baza principiului avantajului comparativ, evitarea acestei direcții de cercetare în schimburile interne nu poate fi argumentată.

Deşi în prezent la nivel mondial se realizează o creştere paralelă şi nominală a prețurilor şi veniturilor, numai o reducere relativă în termeni reali a acestor prețuri (sau o creştere relativă a veniturilor) ar susține sporirea consumului final necesar pentru majoritatea populației globului. Această sporire poate antrena în continuare creşterea mărimii capacității de producție şi, legat de aceasta, nivelul tehnologic al proceselor de producție. Se poate presupune în aceste condiții şi o utilizare mai ridicată a capacităților existente. Economiile dezvoltate au susținut aceste direcții.[2] Libertatea individului, cu excepția (poa-

[1] Schimburile interne sunt condiționate în planul eficienței (costurilor) în principal de cheltuielile legate de transferul (lichidarea) factorilor de producție dintr-un sector în altul şi deci de mobilitatea acestora, înțeleasă în sens larg. Punctul de referință este egalizarea mărimii profitului pe unitatea de capital total folosit. Compararea şi ierarhizarea produselor, ramurilor sau sectoarelor în schimbul intern în baza eficienței capitalului se va face mai uşor într-o economie națională, deoarece nu apar condiții legate de fenomenul de extraneitate (mai multe monede, precum şi riscurile în schimbul internațional legate aplicarea a două sisteme de legi juridice). O discuție mai detaliată privind problema acestei ierarhizări se poate face la studierea schimburilor externe în baza interesului național.

[2] În economia americană în ultima jumătate de secol există tendința de creştere a nivelului tehnologic, urmărit prin mărirea scării de producție (Samuelson, 1995, graficul 6.2, p. 131). În acelaşi timp folosirea la un nivel ridicat a gradului de utilizare a capacităților de producție din industria prelucrătoare, concomitent cu o creştere constantă a capacităților, a oscilat şi în baza proiecției economiei naționale, în ultimele două decenii ale secolului trecut în SUA în jurul mărimii de 80% (US Census Bureau, 2002, cap. 15, ta-

te) a laturii spirituale în sens strict, are în aceste condiții îndeplinită cerința fundamentală: un nivel mai ridicat al venitului şi, prin acesta, o relativă independență de acțiune a acestuia în societate. Astfel, urmărirea avantajului comparativ în producția internă şi, în consecință, specializarea producției, concomitent cu o creştere a nivelului tehnologic, devine un proces necesar.[1] Înțelegerea modificărilor din producție în baza avantajului comparativ este astfel o situație ce trebuie susținută şi pentru schimburile interne.

În fundamentarea unui algoritm de măsurare strict cantitativă vom relua adecvat cazul tip (generic) al unui barter simplu dintr-un schimb economic internațional. Prezentarea acestuia se va face cu specificul din relațiile economice interne urmărindu-se explicarea adecvată a modificărilor necesare în legătură cu avantajul comparativ din comerțul exterior. Cele două produse, P_{r1} şi P_{r2}, presupuse mai sus, sunt fabricate separat de două entități economice *E* şi *I* cu două costuri, c_{e1}, c_{e2} şi respectiv, c_{i1} şi c_{i2}. Prețurile de vânzare sunt P_1 şi P_2 (tabelul nr. 2). Având ca punct de referință schema inițială, prețurile internaționale **devin** interne, iar prețurile interne se **transformă** în costuri interne.

Tabelul nr. 2

Costurile, cantitățile şi prețurile interne într-un barter simplu în schimbul intern

Indicator/ Mărime	Cantități	Costuri interne	Prețuri interne
Entitatea *E* Produsul 1, P_{r1}	q_{e1}	c_{e1}	P_1
Produsul 2, P_{r2}	q_{e2}	c_{e2}	P_2
Entitatea *I* Produsul 1, P_{r1}	q_{i1}	c_{i1}	P_1
Produsul 2, P_{r2}	q_{i2}	c_{i2}	P_2

belul 755). În agricultură, din contră, conform legii lui Engel, au apărut fenomene de restricție a folosirii suprafețelor disponibile pentru culturi, datorită productivității totale ridicate. În aceste condiții, reducerea în SUA a ponderii consumului alimentar în cel total de la 14% la 7% (KKHS, 1975; UN, UNSCECE, 1999; OECD 2002) în perioada 1970-2000 reprezintă un punct de referință pentru celelalte țări de pe glob de creştere a eficienței în sectorul agricol.

[1] În acest context devine importantă susținerea ideii lui Mihail Manoilescu (1929/1937) privind importul de tehnologie, în locul cumpărării produsului prin schimburi internaționale conform avantajului comparativ identificat din perspectiva interesului național, diferit calitativ şi superior agregării calitative a intereselor individuale. În plus o uniformizare a intereselor individuale (spre un scop sau într-o direcție anume) nu se poate face într-o perioadă de timp datorită intereselor opuse pe aceeaşi piață decât cel mult la (marea) majoritate a entităților economice. Utilitatea folosirii situației fenomenelor de gradul trei din economie (Georgescu-Roegen, 1971) este dovedită în această situație.

Schema de schimb dintre cele două entități economice, în cazul când există posibilitatea unei specializări, este similară cu cea din comerțul internațional. Este evident că această schemă, astfel construită, nu se poate aplica strict, conform principiului interesului, în comerțul intern.[1]

Deoarece în raport cu cele două produse firmele sunt concurente, este puțin probabil ca fiecare dintre entități să cumpere producția celeilalte, iar cantitatea totală, inclusiv cea proprie, să fie vândută la prețuri acceptate de cumpărători şi care ar asigura avantaje pentru fiecare din ambele entități. Fiind mai eficientă, entitatea care produce cu costuri mai mici ar pierde, în baza unei asemenea convenții, o mărime a profitului egală cu diferența dintre costul corespunzător al celeilalte entități (presupus mai mare) şi cel propriu, înmulțită cu cantitatea de produs achiziționată de la entitatea parteneră. Entitatea economică *E* va renunța la cumpărarea cantității din produsul P_{r1} de la entitatea *I* în schimbul producerii întregii cantități necesare pe piață din acest produs şi fabricată până acum de ambele entități. Situația este similară şi la entitatea *I*. Cazul a fost presupus considerându-se lipsa proporționalității costurilor interne.

Situația poate fi cuantificată riguros folosind prețurile (costurile) relative interne. Schema avantajului comparativ din schimburile interne descrie un salt calitativ similar cu cel din schimburile internaționale, pe care vom încerca să-l explicăm adecvat. Nu ne interesează cazul concentrării prin specializare a fabricării unui bun, situație posibil de controlat prin norme economice, ci unul mai necesar, al reducerii resurselor de orice fel, măsurat prin costurile mai mici care să susțină astfel direcția unei dezvoltări durabile. În sens strict în economia empirică nu este posibil un astfel de schimb direct, însă este necesară observarea efectelor posibile ale unor schimburi **indirecte**, ca urmare a explicării modificărilor din producția internă prin această schemă analitică.

Dată fiind eficiența economică diferită a producerii fiecărui bun de diferiți fabricanți, este necesar ca pe piața factorilor de producție să fie stimulată folosirea tehnologiilor mai performante şi la care, de regulă, costurile sunt mai mici: cea aferentă produsului P_{r1} de la entitatea economică *E* şi cea aferentă fabricării produsului P_{r2} de la *I*.[2] Dacă se extinde situația la nivelul unei economii naționi-

[1] Specializarea nu se face în relațiile economice interne în baza unei înțelegeri bilaterale sau chiar multilaterale decât în puține situații, aşa cum s-a presupus la începutul subcapitolului din perspectivă analitică pentru înțelegerea procesului de schimb. În condițiile pieței specializarea este necesar a fi susținută – iar în continuare ea poate stimula progresiv reducerea consumului de resurse, inclusiv prin normele juridico-economice necesare a fi emise pentru a susține tendința de economisire relativă a resurselor. Explicațiile analitice în cadrul schemei avantajului comparativ, referitoare la schimbul cel mai simplu, sunt diferite, aşa cum se observă, de acțiunile desfăşurate în realitatea real-empirică.

[2] Situația analitică nu se schimbă dacă se inversează poziția produselor. Prin tehnologii performante se au în vedere potrivit directivelor Uniunii Europene cele mai bune tehnologii disponibile (*best available techniques – BAT*), care îndeplinesc şi instrumentele din do-

onale, este de dorit ca în timp pe piață să se mențină numai entitățile cu cele mai mici costuri. Fenomenul apare ca rațional din perspectiva economiei de resurse, însă este contracarat datorită libertății relative a entităților economice în a alege produsele şi procedeele de fabricație în procesul de maximizare a profitului. Acest fenomen este încetinit şi prin existența unor costuri de transfer ale capitalului pe piața concurențială, precum şi datorită nefuncționării în timp util a mecanismelor de reglare inversă în procesele de înlocuire a activităților ineficiente. **Fenomenul este întreținut, inclusiv de unele norme juridice (a)economice, care – deşi vizează apariția unor situații pozitive – susțin în multe cazuri blocajele în această tendință de specializare. Pe de altă parte, urmărirea mulțimii de produse relativ identice şi a prețurilor diferite la care acestea se vând ridică probleme de comparare pentru a înțelege şi a susține acest fenomen al avantajului comparativ prin acțiunile indivizilor şi entităților economice de pe piețele concurențiale, inclusiv prin susținerea sa prin norme juridice, ce ar fi fundamentate pe normele economice obiective. Chiar în condițiile observării acestor produse relativ diferite prin aplicarea ipotezei prețului hedonic, folosit pentru a echivala calitățile, analiza presupune eforturi constante ridicate, generate de mulțimea de comparări necesare a fi făcute periodic datorită schimbării permanente a formei şi uneori a caracteristicilor de fond ale produselor.**

Piața concurențială „liberă", fără intervenția normelor, este caracterizată, de asemenea, prin blocaje care împiedică uneori promovarea în timp scurt a trecerii la tehnologii mai performante şi, în continuare, apropierea de optimul de producție, situații necesare pentru a reduce consumul de resurse (costurile) şi în ultimă instanță, prețurile. Pe de altă parte, este posibil ca diferențele dintre diverse tehnologii cu organizarea aferentă să nu fie mari, astfel că mărimile costurilor unitare ale celor două entități să fie apropiate. În aceste condiții aplicarea schemei schimbului în baza avantajului comparativ nu poată fi susținută, datorită unei mărimi reduse a avantajului.

Există şi o altă perspectivă ce ar trebui înțeleasă, o entitate are în fabricare numai un bun la parametrii scăzuți din punct de vedere tehnologic, iar din perspectiva dezvoltării durabile producerea acestuia ar trebui stopată. În aceste condiții entitatea economică ar fi necesar să-şi înceteze activitatea sau să îşi reorganizeze activitatea spre obținerea unui produs cu o tehnologie mai performantă. Invocarea realizării acestui proces de stopare a producerii relativ ineficiente, susținute de o concurență în creştere, este valabilă numai parțial deoarece timpul şi spațiile diferite, chiar în interiorul aceluiaşi spațiu (extins) național, mențin ambele tehnologii în baza unui efect de inerție ridicat, precum şi a existenței costurilor de renunțare/transfer relativ ridicate. În această perioadă de coabitare a ambelor tehnologii, are loc un consum relativ mărit de re-

meniul poluării – Controlul Integrat al Prevenirii Poluării (*Integration and Prevention Polution Control – IPPC*).

surse, iar în baza legii entropiei acest proces de reducere a resurselor disponibile este ireversibil. Prin urmare intervenția parțială prin norme poate fi susținută în baza unei necesități, care ar avea efecte benefice în viitor.

Pe de altă parte, dacă fiecare producător de bunuri îşi propune obținerea de bunuri cu tehnologia cea mai bună existentă la nivel național (în cazul când această situație ar fi posibilă) ar putea rezulta, foarte probabil, pe o anumită perioadă un surplus de ofertă şi deci de capacitate. Soluția ar fi exportul şi se regăseşte, cel mai adesea, la statele dezvoltate. Această direcție explică mai bine susținerea procesului de globalizare, acesta putând fi în opinia noastră conceput ca o extremă a mondializării pieței, ultimul fiind un fenomen pozitiv pentru economiile naționale ale acestor state. O soluție folosită mai recent, în special în sectorul agricol, este de limitare a folosirii resurselor (pământului) datorită tehnologiilor performante. O autolimitare a consumului, a celui de lux în special, este de fapt principala direcție de asigurare a continuității vieții pe pământ, datorită necesității de prelungire a folosirii resurselor materiale pe o durată cât mai mare pentru generațiile viitoare, de dorit pe întreaga perioadă de existență a emisiilor solare (Georgescu-Roegen, 1971).

Apare acum mai evident faptul că în relațiile de schimb interne situațiile perechi, două produse fabricate de două entități economice, sunt cazuri rare, ce pot fi folosite, cel mult, la observarea valabilității generale a principiului avantajului comparativ. *Situația reală este aceea a unor permutări în alegerea/renunțarea la produse (inclusiv la factorii de producție) care să asigure o îmbunătățire succesivă a proceselor de producție prin apropierea de optimul de producție național şi/sau internațional existent pentru fiecare produs. Dacă această tendință se situează pe o direcție pozitivă, rezultă o reducere a costurilor în baza promovării celor mai bune tehnici potrivite (CMBTD) sau a unora cu o eficiență apropiată, însoțite fiind de o organizare adecvată şi susținând în plus protecția mediului. Statul poate sprijini, de asemenea, prin norme orientarea acestor factori spre fabricarea anumitor produse considerate prioritare şi/sau deficitare în anumite perioade.*

Reorganizarea proceselor de producție interne prin asemenea multiple **permutări** de situații, identificate analitic pornind de la observațiile în cazul unui barter simplu, duce la scăderea costurilor de producție şi deci la o eficiență sporită. În concluzie, – în baza libertății relative de pe piața concurențială, dar şi prin emiterea de norme, acolo unde efectele inverse nu apar în timp real necesar – susținerea alegerii soluțiilor de fabricație cele mai eficiente ar duce la o creştere a productivității totale în baza avantajului comparativ din schimburile interne. Noile prețuri, mai reduse probabil dacă sunt observate pe perioade mai mari, ar asigura un spor mai mic de avantaje relative datorită concurenței în creştere, însă foarte probabil avantaje absolute mai mari. Sporul relativ cantitativ de bunuri, în comparație cu consumul de resurse ar fi cert.

În condițiile pieței interne explicațiile analitice conform schemei de schimb cu două produse sunt, aşadar, similare, ca şi în cazul comerțului ex-

tern. Premisa de la care se pleacă, presupunând că entitatea economică *E* îşi propune să se specializeze în fabricarea produsului P_{r1}, se bazează pe aceeaşi diferență de valori ca în situația schimbului internațional. Entitatea economică *E* are ca obiectiv, în schimburile pe care le va efectua, să obțină cu resursele (volumul valoric al factorilor de producție) $q_{e1}c_{e1}$ o cantitate mai mare de factori $q_{e2}c_{e2}$ (5.1).

$$q_{e2}c_{e2} > q_{e1}c_{e1} \tag{5.1}$$

În plan empiric apare cerința de verificare a necesității schimbului real, care devine condiție de suficiență, pe lângă cea de necesitate a avantajului comparativ.

Judecățile se fac în schimbul barter simplu în termenii costurilor de oportunitate fiind comparate două situații, una real empirică ce se realizează şi alta real posibilă. Aserțiunile sunt fundamentate pe raționalitatea limitată ce ține cont şi de matricea culturală (obiceiurile diverse, inclusiv cele de consum) şi interesul de a avea un profit mai mare, identificat în baza principiului avantajului comparativ.

Am arătat că, în majoritatea situațiilor, entitatea economică *E* nu va cumpăra produsul P_{r1} de la entitatea economică *I* pentru a vinde întreaga cantitate, deoarece va realiza un profit relativ (mediu) mai mic, inclusiv datorat costului (prețului) de transfer al produsului. Pe de altă parte, este puțin probabil ca entitatea economică *E* sau *I* să renunțe reciproc în totalitate la fabricarea unui produs, astfel ca, în noile condiții, fiecare să fabrice numai un produs în cantități (aproximativ) duble. O specializare totală, în baza avantajului comparativ ar însemna, probabil, şi un transfer de informații privind producerea fiecărui produs, astfel ca **schimbul** să fie justificat. Este puțin probabil, ca cele două entități să nu păstreze informații, pentru o situație de rezervă în cazul când ar reveni (în situații defavorabile) la producerea bunului a cărui fabricare intenționează acum să fie **cedată**.

Entitatea economică *E* ar putea vinde cantitatea fabricată q_{e1} din produsul P_{r1} la valoarea $q_{e1}P_1$ pentru a cumpăra cantitatea q_{e2} din produsul P_{r2}, la aceeaşi valoare $q_{e2}P_2$. Cantitatea q_{e2} se stabileşte conform echivalenței dintre cele două valori (5.2).

$$q_{e2} = q_{e1}P_1 / P_2 \tag{5.2}$$

Prin înlocuirea q_{e2} în (5.1) se obține în baza costurile interne, avantajul comparativ relativ intern al entității *E*, A_{vrintE} conform formulei avantajului relativ (5.3).

$$A_{vr\,\mathrm{int}E} = \frac{c_{e2}}{c_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} \tag{5.3}$$

Dacă avantajul relativ al entității economice *E* din acest schimb este supraunitar, se poate realiza specializarea sa în fabricarea produsului P_{r1} în baza avantajului comparativ şi apare deci interesul acesteia de a renunța la fabricarea produsului P_{r2}.

Pentru entitatea economică *I* avantajul relativ este determinat prin formula (5.4).

$$A_{vr\,\mathrm{int}\,I} = \frac{c_{i1}}{c_{i2}} : \frac{P_1}{P_2} \tag{5.4}$$

Formula avantajului relativ total intern, care justifică cele două specializări, are la bază cele patru costuri interne (5.5).

$$A_{vrt\,\mathrm{int}} = \frac{c_{e2}}{c_{e1}} : \frac{c_{i2}}{c_{i1}} \tag{5.5}$$

Urmărirea permutărilor continue în activitățile de producție interne, conform avantajului comparativ, măsurat prin sistemul de formule al schemei generalizate Manoilescu, fundamentează salturile calitative care asigură o apropiere de optimul de producție.[1] În plus, aplicarea schemei avantajului comparativ în producția internă se poate susține prin norme economice care să îndeplinească condițiile necesare dezvoltării durabile, precum şi cele ale menținerii sau modificării între limite determinate a creşterii entropiei sistemului național analizat.

Schema de permutare prezentată mai sus dintre două entități cu două produse şi, în continuare, cea generală cu mai multe produse, asigură înțelegerea comparării în condițiile real empirice. Producătorul – verificând în baza costurilor eficiența fabricării unui bun cu o anumită tehnologie şi organizare, în comparație cu cele folosite de alte entități economice – ia decizia de a folosi o nouă tehnologie în cazul când nivelul costurilor aferente este mai redus în mod semnificativ. Dacă tehnologia şi utilajele aferente sunt disponibile la vânzare, le va achiziționa probabil, astfel că prin folosirea acestora va avea un nivel al costurilor şi deci al profiturilor relative identic sau cel puțin asemănător cu cel al entității economice care foloseşte deja tehnologia şi cu care s-a comparat inițial. Această reorientare se referă la un alt produs similar, fie la alte produse. Modificările se fac printr-o mişcare similară unei permutări în lanț. **Este necesar ca statul să ofere informații privind cele mai oportune direcții de a investii în aceste tehnologii (a se vedea sistemul de promovare a CMBTD în Uniunea Europeană) şi apoi să susțină acest proces prin norme economice, fonduri**

[1] Permutările continue se realizează în urma comparării costurilor şi prețurilor interne relative, în baza transferului factorilor între produse, activitate înțeleasă în sensul cel mai general posibil. Modificările urmărite simultan din punct de vedere analitic se realizează în fapt în perioade şi spații diferite. Pe de altă parte limita de aplicare a optimului Pareto (vizavi de formulele avantajului relativ şi absolut de mai sus) este evidentă, în sensul că acesta nu cuantifică situațiile în care entitățile se află simultan, în mărime absolută şi relativă, într-o situație mai avantajoasă față de cea precedentă. În interiorul unui sistem comparat, situația unor indivizi (entități economice) poate să evolueze încât, potrivit optimului Pareto, să se afle în stări mai bune decât cele precedente (în sens relativ), dar să rămână (în baza măsurării prin mărimi absolute) în urmă față de majoritatea altor indivizi (entități economice) similare.

adecvate sau facilități corespunzătoare. Menținerea unei concurențe în limite normale, fără un surplus relativ de ofertă ridicat este, de asemenea, o cerință constantă care va susține cooperarea dintre entități economice conform cerinței avantajului comparativ, reducând circulația excesivă a factorilor de producție şi, prin urmare, o risipă de resurse.

Prin astfel de schimbări ce urmează să apară în programele de producție în interiorul unei economii naționale, posibil de argumentat la nivel teoretic de către economişti în baza avantajului comparativ, se susține ridicarea continuă a eficienței tehnologice şi organizatorice. O primă limită în schimbarea mărimii productivității totale realizate la acelaşi produs este fixată de nivelul tehnologic național. În schimburile interne, care se referă inclusiv la cumpărarea de tehnologii, este posibilă reducerea costului până la nivelul celui care rezultă prin folosirea tehnologiei naționale celei mai performante. A doua restricție este determinată de lipsa posibilității de schimbare în condiții mai puțin eficiente a folosirii – nivel măsurat prin productivitatea capitalului total – capitalului de la un produs prin transferul acestuia la alt produs fabricat cu o tehnologie şi o organizare mai eficientă.[1] Transferul se poate bloca, de asemenea, datorită lipsei posibilității de folosire a acestui capital (în forma sa concretă) în rețetele de fabricație ale produsului nou, la care urmează a se efectua acest transfer. Ideea substituibilității (totale) a factorilor de producție nu poate fi dovedită (Georgescu-Roegen).

În prima situație-restricție schimbările interne care urmează să conducă la înlocuirea tehnologiei mai puțin performante cu alta mai performantă sunt posibile în baza interesului individual de a mări profitul – fără a micşora prețul cel puțin o perioadă de timp după folosirea noii tehnologii –, precum şi în baza normelor economice prin care se susține extinderea tehnologiei performante. În prezent, în baza noii filozofii a dezvoltării durabile, această direcție este însoțită şi de necesitatea protecției mediului natural.

În aceste condiții, sensul în care poate fi analizată în prezent valoarea mărfurilor se referă la extinderea spațială a tehnologiei performante. În economia Uniunii Europene această direcție este sprijinită prin folosirea informațiilor din bazele de date disponibile legate de existența CMBTD (celor mai bune tehnici disponibile) şi a celor la care producția are calitatea de a proteja mediul.

---

[1] Situația analizată în etapa interesului național, este diferită parțial de cea existentă aici, rezultată printr-o agregare cantitativă a profitului individual relativ (obținut în baza intereselor individuale relativ contrare ale entităților economice) raportat la capitalul obținut. Prin acesta se recunoaşte că există o limită a pieței concurențiale în a promova sistematic şi continuu o deplasare a nivelului producției spre tehnologiile cele mai eficiente (şi spre optimul de producție) la majoritatea producătorilor. Această limită este necesară a fi forțată la nivel național, fie şi numai prin susținerea înlocuirii ocupării unui segment de piață de către această entitate cu alte entități economice.

6. IMPORTUL ŞI EXPORTUL DE VALOARE NAȚIONALĂ ÎN SCHIMBUL INTERNAȚIONAL DE BUNURI

Decalajul de timp între modificarea productivității şi cea a prețului în economiile concurențiale monetare justifică ca importanță necesitatea desfacerii analizei avantajului comparativ în două etape. Meritul lui Manoilescu este acela de observare a diferenței dintre ierarhizarea schimburilor după avantajele comparative relative şi cea potrivit eficienței. Pe de o parte această diferență apare datorită unui decalaj de timp constant semnalat mai înainte, dintre modificarea productivității şi cea a prețului.[1] O altă situație, de asemenea, principală în argumentarea desfacerii studiului în două etape se referă la lipsa de autoreglare normală a pieței, pornind de la diferențele de avantaj comparativ relativ, care generează o mişcare constantă a entităților economice între diferite sectoare şi/sau produse şi care (în mod aproape paradoxal) mențin permanent această neconcordanță în ierarhizarea produselor. Această oscilare permanentă a producătorilor-comercianți între diferite produse consumă resurse şi identifică o limită a economiei concurențiale monetare. Prin urmare lipsa autoreglării se reduce în ultimă instanță la o diferență dintre ierarhizarea schimburilor după avantajele comparative relative şi cea potrivit eficienței.

Pentru a argumenta într-o formă sumară necesitatea etapei a doua a schemei generalizate a lui Manoilescu este necesar să identificam cele două efecte separate care contribuie la modificarea profitului: cel de negociere şi cel datorat modificării eficienței producerii unui bun. Separarea este în plan analitic şi ridică nenumărate probleme în a fi justificate vizavi de actele obişnuite de schimb. Efectul de negociere (de preț) poate mări sau micşora mărimea avantajului comparativ în funcție de existența (sau nu) a unei poziții dominante, recesive potrivit lui Mircea Florian (1983), regăsite în orice act social, prin urmare şi în actul de schimb. Pe de altă parte, efectul de productivitate poate contribui prin reducerea costului la reducerea prețului. Interesul de a maximiza profitul însă îl determină pe întreprinzător în a menține prețul după apariția acestui efect. Numai presiunea piețelor concurențiale îl determină pe acesta să reducă, după o anumită perioadă, prețul.

---

[1] Decalajul se referă la acelaşi fenomen (proces) economic şi, prin urmare, el este constant datorită interesului comerciantului (producător) de a păstra, în comparație cu alți comercianți (producători) un avantaj comparativ cât mai mare şi o perioadă cât mai îndelungată. Faptul că în aceeaşi perioadă de timp, la o entitate economică are loc o creştere a eficienței (la un produs) şi o scădere a prețului (la un alt produs) – chiar la acelaşi nivel valoric, nu poate fi un argument pentru a dovedi necesitatea desfacerii analizei în două etape.

O anumită mărime a avantajului comparativ din schimbul unui bun este suficientă pentru a efectua şi, eventual, a continua în timp acest schimb. Fără a urmări dacă mărimea profitului este determinată şi de o mărime suficientă a productivității, influențată în condiții normale de nivelul tehnologic şi organizatoric existent în procesul de producție, este posibil ca bunul să fie fabricat cu un consum relativ mare de resurse sau, mai mult, cu resurse inexistente în sistemul economic național. În această situație apare o scurgere de valoare națională prin exportul de bunuri, deşi sub formă monetară se realizează avantaj comparativ. Prin urmare, identificarea unei ierarhii a eficienței producerii, cel puțin la bunurile cu o pondere semnificativă în exportul şi importul unei țări, devine o condiție de necesitate pentru funcționarea unei economii naționale.

Constatările de mai sus se pot aplica adecvat şi importurilor. Este posibil ca să importăm unele produse, în timp ce soluția producerii la intern ar fi mai adecvată pentru economia națională, inclusiv din perspectiva reducerii costurilor de comerț. În consecință, urmărirea numai a unui criteriu, cel al obținerii de avantaj comparativ sub formă de profit este necesară, nu însă şi suficientă. Aplicarea, în această etapă a interesului național, a unor algoritmi similari celor din etapa I asigură condiția de suficiență. Unii autori, precum Deardorff, susțin aplicarea schemei avantajului comparativ prin analiza mărimii productivității. Introducerea productivității în schema avantajului comparativ este explicată fără a arăta însă condiționarea celor două etape din perspectiva argumentată mai înainte. Mai mult, modificarea succesivă a prețului, după apariția efectului de productivitate, precum şi sensul contrar de modificare a celor două mărimi face necesară analiza câştigurilor de comerț în două etape separate şi totodată dependente.

Constatarea lipsei unei structuri adecvate a consumului intern, într-o perioadă îndelungată, nu susține o siguranță a indivizilor din spațiul economic național şi care poate lua diferite forme: siguranța alimentară, de protecție a mediului, de protejare a securității individuale, de educație etc. Alături de interesul individual în obținerea unui profit în schimburile internaționale, asigurarea unei productivități minime a produselor exportate, aşa cum s-a arătat mai înainte, este necesară pentru a nu pierde volum de valoare națională prin aceste exporturi. Introducerea sau menținerea fabricării unor produse care mențin siguranța unui sistem economic național, este superioară cerințelor cantitative formulate în prima etapă a avantajului comparativ individual din schema generalizată Manoilescu şi sprijină interesul național.

Studierea proceselor economice din perspectiva productivității permite urmărirea la nivel agregat național a reducerii costului datorată creşterii eficienței. Deşi problemele legate de agregare ridică unele cerințe nesoluționate satisfăcător încă pentru a efectua o comparare adecvată (*Productivity: measurement problem*, în PAL III) se pot identifica tendințe de export care să asigure ierarhizarea ordinală a produselor în baza acestui criteriu. Poate apă-

rea o reducere relativă a avantajului comparativ individual sub formă de profit în soluționarea concordanței dintre interesele individuale şi cel național (de grup) datorită intervenției prin norme juridico-economice, însă susținerea priorității interesului național în fața primelor este relativ uşor de dovedit. Luarea unor măsuri în baza unor norme juridice în interiorul sistemului economic național se fundamentează pe fenomenul dezvoltării durabile deoarece în susținerea interesului național se asigură reducerea consumului de resurse disponibile. Interesul național este în fapt o agregare calitativă a primelor interese, pe un plan superior însă, datorită siguranței menținerii la parametrii tehnologici şi organizatorici relativ ridicați (față de nivelul mondial) a sistemului economic de producție național şi prin care se asigură reducerea presiunii asupra resurselor.

Odată cu mărirea numărului de produse şi a creşterii intensității schimburilor pe unitatea de timp, ideea autoreglării prin piață nu mai poate fi argumentată în sens strict. De aceea sunt necesare unele norme-juridice, fundamentate în baza consumului de resurse şi a protecției mediului înconjurător, în sensul susținerii cu unele măsuri temporare, dar constante, pentru a se realiza o echilibrare a cererii cu oferta. Intervenția justificată a statului sau a altor instituții private colective poate contribui la realizarea repartiției optime a resurselor, funcție pe care prețul nu o poate realiza în prezent în condiții satisfăcătoare. Se susține crearea unor instrumente de autoreglare temporare (măsuri tarifare şi netarifare) care să înceapă să funcționeze la un anumit nivel de ineficiență şi să înceteze la atingerea unui anumit nivel de eficiență a sistemului economic (*clignotants* fr.).

Reducerea avantajului comparativ față de o situație empirică inițială, care se poate deteriora în timp, datorită unei structuri neadecvate (din perspectiva eficienței şi a lipsei asigurării unui număr minim de produse importante fabricate la intern) a sistemului economic național, intervenția prin asigurarea unei concordanțe a celor două ierarhizări susține o convergență a intereselor individuale în cel colectiv la nivel național. Se poate realiza un optim relativ conform riscului de gradul doi. Instrumentele propuse pot reduce pe perioade scurte mărimea relativă a profitului în vederea sprijinirii concordanței ierarhizării după avantajul comparativ şi după mărimea productivității. În timp însă, dacă măsurile sunt eficiente şi sunt aplicate adecvat cerințelor, avantajul comparativ (sub formă de profit) va creşte. În mod cert se va asigura o economie de eforturi, iar în contextul dezvoltării durabile, este posibil ca în următoarele decenii să atingem punctul de inflexiune dintre importanța/prioritatea maximizării profitului şi cea a realizării de economii de resurse.

Permanent este necesar să ținem cont de faptul că efectul de productivitate se regăseşte în efectul de preț. Lipsa concordanței dintre modificarea în timp a celor două efecte, simultane pe o piață normală, generează o distorsiune constantă dintre măsurarea proceselor economice. De aceea, măsurarea

avantajului comparativ sub formă monetară este necesar să fie studiat separat de cel sub forma eficienței. Analiza separată a productivității are scopul de a semnala ierarhiile eventuale diferite după acest criteriu, în comparație cu cele după avantajul comparativ relativ.

Manoilescu a încercat să cuprindă simultan, în aceeaşi formulă, efectul de avantaj comparativ şi pe cel de productivitate. Or, deşi direcția sa de cercetare era justă, analiza nu putea identifica evoluția separată a celor două efecte, în condițiile în care ele au comportamente opuse, şi care se pot compensa pe perioade de timp mai mari. În plus prin folosirea de inegalități se poate determina cel mult sensul schimbului. Soluția separării în două etape a celor două tipuri de efecte este necesară pentru a identifica constant şi periodic lipsa concordanței dintre interesele individuale şi cel național şi pentru a armoniza în continuare aceste interese individuale în cel național. Aplicarea schemei generalizate a lui Manoilescu în cele două etape susține acest demers.

7. UNELE PREMISE ŞI DESCHIDERI

Prezentarea succintă a schemei generalizate a lui Manoilescu asigură identificarea unor premise şi deschideri pentru continuarea demersului analitic de rafinare a instrumentelor create, precum şi pentru o folosire a schemei în relațiile comerciale empirice.

1. Schema generalizată foloseşte un sistem de algoritmi, pornindu-se de la o realitate empirică dată, fără a fi nevoie de presupuneri/ipoteze inițiale precum autarhia, echilibrul general. Aplicarea adecvată şi simultană a doi sau mai mulți algoritmi asigură cuantificarea avantajului comparativ într-o situație concretă dată în condiții de economicitate analitică.
2. Studiul influenței asupra avantajului comparativ a mai multor factori de producție se poate detalia, potrivit analizei productivității totale (BLS of DOL, 1997). În aceste condiții, avantajul (datorat) fiecărui factor este parte a avantajului fiecărei părți, aşa cum acesta din urmă este parte din avantajul comparativ total al operațiunii de schimb.
3. Extinderea algoritmului inițial la schimbul bunurilor contra monedă, face posibilă înțelegerea şi susținerea eficienței deciziilor în cazul de comerț cel mai frecvent întâlnit în schimburile internaționale. Lipsa tranzitivității ratelor de schimb cere o precauție în folosirea algoritmului dedus, aferent schimbului cu monedă, mai ales în cazul unor schimburi multiple şi desfăşurate în timp.
4. Extinderea folosirii schemei avantajului comparativ la schimburile interne face posibilă aplicarea facilităților schemei la schimburile cele mai frecvente din economie. Schema analitică are o cale însă distinctă în explicarea mecanismului propriu-zis de mărire a avantajului comparativ în schimburile interne. Bunurile sunt schimbate între ele într-o formă oarecum indirectă, astfel că identificarea de avantaje comparative se face într-o manieră diferită. În plus, frontiera posibilităților de producție poate fi folosită în legătură cu avantajul comparativ într-o relație explicită, însă distinctă de schema propriu-zisă.
5. Cu ajutorul schemei, prin folosirea adecvată a algoritmilor, se identifică simultan mărimea avantajului comparativ total şi al fiecărei părți. Conform algoritmului de bază inițial se identifică direcția de schimb care poate să intereseze (sau nu) simultan ambele părți. Este posibil ca, deşi există avantaj comparativ, bunurile să nu fie disponibile pentru schimbul extern din diverse motive. Un avantaj al schemei generalizate îl reprezintă posibilitatea de măsurare a avantajului comparativ la diferite niveluri ale prețului şi la diferite forme de comerț. Prin urmare, avantajul comparativ din schimburile externe, diferit de cel din schimburile interne şi mă-

surat separat printr-o schemă adecvată, **se adaugă** la cel din relațiile comerciale interne.

6. Cazul costurilor de comerț arată partea dublă a principiului avantajului comparativ, pierderea de avantaj comparativ folosind – ca punct de referință – prețurile interne inițiale şi prețurile internaționale modificate. Acest caz are efecte similare celor rezultate din aplicarea de măsuri tarifare şi netarifare din etapa a doua a schemei generalizate: reducerea avantajului comparativ. Cazul costurilor de comerț necesită a fi extins, față de stadiul actual, şi la alte subcazuri principale, în special în relația cu algoritmul monedei.
7. Prin urmărirea aducerii de valoare națională – situație posibilă pentru fiecare țară, se asigură simultan (cu o convergență a intereselor individuale în unul național) o posibilă extindere a cooperării dintre țări prin înțelegeri multilaterale. Unele precizări ale statutului Organizației Mondiale a Comerțului, referitoare la extensia automată a facilităților convenite între două (sau mai multe) țări pentru toate țările membre ale OMC – cu care nu sunt de acord în prezent unele țări mari, precum Rusia, China, Brazilia – aduc o atingere simultană asupra realizării stricte a intereselor ambelor țări participante la un schimb de bunuri. Continuarea funcționării unui sistem economic național, în legătură cu schimbul internațional de bunuri, într-un mod care să se apropie de un nivel optim relativ este însă o prioritate națională permanentă. Se asigură astfel o consistență pe termen lung a funcționării unei economii naționale. Intervenția prin măsuri „externe” asupra pieței libere în asigurarea convergenței acestor interese prin stabilirea unei ordini de prioritate a produselor exportate şi importate, poate reduce temporar avantajul comparativ individual la unele produse în momentul intervenției, într-o oarecare măsură similară cu cea a „introducerii” costurilor de comerț. Pe termen lung şi pe ansamblul economiei se asigură un avantaj comparativ constant, susținut de aducerea în (fiecare) țară de valoare națională. Aceasta înseamnă inclusiv producerea sau importul unui volum (cantitativ sau valoric real) mai mare de mărfuri potrivit unei structuri necesare a consumului.
8. Măsurarea avantajului total se poate face potrivit organizării actuale a bazelor de informații referitoare la prețuri şi comerțul exterior într-un mod satisfăcător (Dogaru, 2003c, cap. 4). Bazele de date ale parității puterii de cumpărare şi mai ales cele ale raportului valorii unitare (Centrul de Dezvoltare şi Creştere al Universității Groningen) susțin o măsurare în sens slab a avantajului total, sau cel puțin a unei tendințe de evoluție a acestuia. Combinarea măsurării prin prețuri relative interne cu indicii prețurilor de export şi import ar asigura o anumită consistență şi un corolar al eforturilor economiştilor care s-au ocupat de această direcție în ultimele două secole.

Cunoaşterea şi aplicarea în detaliu a problemei agregării (cu cele două cerințe principale referitoare la schimbarea în timp a structurii volumului bunurilor exportate şi importate comparate, precum şi cea a identității în timp a bunului comparat) asigură măsurarea tendinței de evoluție a avantajului comparativ pentru mai multe produse. Este posibil ca cele două probleme, cea a măririi costurilor de comerţ, datorate mondializării schimburilor şi, mai ales, cea a nerespectării unei ordini de prioritate a bunurilor exportate şi importate potrivit eficienței producerii, să asigure identificarea unui consum nejustificat de resurse. În urmărirea respectării principiului avantajului comparativ – ce verifică şi raționalitatea acțiunii umane, avantaj comparativ măsurat într-un mod mai riguros prin schema generalizată Manoilescu, este posibil să ajungem la concluzia că în ultimele două secole, cel puțin în ultima jumătate de secol s-a realizat un consum sporit de resurse. În aceste condiții, cerințele principale ale conceptelor de dezvoltare durabilă şi ale legii entropiei nu au fost respectate în procesele economice în legătură cu cerințele avantajului comparativ.

BIBLIOGRAFIE

Addison, T. John şi alții 1992. *Dicționar Macmillan de economie modernă*, Bucureşti, Editura CODESC, 1999.

Buchanan James. 1975. *Între anarhie şi Leviathan*, Editura Institutul European, Iaşi, 1996.

Bureau of Labor Statistics, US Departemts of Labor (BLS of DOL). 1997. *Handbook of Methods*, Department of Labor, Washington, 1997.

Coe, V. F. 1935. Gains from Trade, în: *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, pag. 588-598.

Deardorff Alan, 2004. Local Comparative Advantage: Trade Costs and the Pattern of Trade, în: *Research Seminar in International Economics*, Discussion Paper No. 500, February 27, 2004, Gerald R. Ford School of Public Policy, The University of Michigan, http://www.fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/wp.html.

Deardorff, Alan V. 2005. *How Robust is Comparative Advantage*, The University of Michigan, January 2005, http://www.fordschool.umich.edu/ rsie/workingpapers .

Denis, Henry. 1966. *Histoire de la pensée économique*, Paris: Presse Universitaires de France.

Dogaru, Vasile. 2000. Schema teoretică a comerțului internațional. Generalizarea formulei lui Manoilescu, în: *Revista română de statistică*, iulie 2000, p. 45-64.

Dogaru, Vasile. 2002a. Analiza schimbului asimetric în comerțul internațional prin schema teoretică generalizată a lui Manoilescu, în volumul: *Conference Proceedings Section 4 – Statistics, Economic Analysis, Data Processing Mathematics.* Tg. Jiu, Academica Brâncuşi, 22-24 mai 2002, p. 165-172.

Dogaru, Vasile. 2002b. Limitele avantajului relativ total şi parțial în schimbul internațional a două produse, în volumul *Conference Proceedings Section 4 – Statistics, Economic Analysis, Data Processing Mathematics.* Tg. Jiu, Academica Brâncuşi, 22-24 mai 2002, p. 173-182.

Dogaru, Vasile. 2002c. Noțiunile de termen lung şi termen scurt în economia analitică, în: *Revista română de statistică*, nr. 3, 2002, anul II, serie nouă, p. 69-84.

Dogaru, Vasile. 2003a. Schema teoretică a avantajului comparativ în schimbul barter – o completare, în volumul: *Conferința internațională „Rolul ştiinței şi învățământului economic în realizarea reformelor economice din Republica Moldova”* (25-26 septembrie 2003), vol. II, p. 698-705, Chişinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM.

Dogaru, Vasile. 2003b. Avantajul comparativ în schimburile interne şi frontiera posibilităților de producție, în: *Revista română de statistică*, nr. 4, 2003, p 66-83.

Dogaru, Vasile. 2003c. *Veniturile populației şi prețurile produselor agroalimentare*, Bucureşti, Editura Expert.

Dogaru, Vasile. 2005. The Comparative Advantage in Generalised Manoilescu Scheme, in *Romanian Journal for Economic Forecasting*, no. 3, p. 91-113, 2005.

Encyclopédie économique. 1990. vol. I-II, Paris, Economica. Editor Reiffers Jean-Louis şi altii.

Eurostat, 2002. *Manuel de la statistique de UE des prix agricoles*, Luxembourg, Communautés Européennes.

Florian, Mircea. 1983. *Recesivitatea ca structură a lumii*. Bucureşti, Editura Eminescu, vol. I.

Georgescu-Roegen, Nicholas. 1971. *Legea entropiei şi procesul economic* Bucureşti, Editura Politică, 1979.

Harrigan J. şi Evans C.L. 2003. *Distance, Time and Specialization*, http://www.nber.org/papers/w9729 .

Kemp, Murray C. 1968. Some Issues in the Analysis of Trade Gains, în: *Oxford Economic Papers*, July 1968, 20, pp. 49-61.

Korten, David C. 1995. *Corporațiile conduc lumea*, Bucureşti, Editura Samizdat.

Kravis Irving B., Kenessey, Zoltan, Heston, Alan, Summers, Robert (KKHS). 1975. *A System of International Comparisons of Gross Product and Purchasing Power,* Baltimore, The John Hopkins University Press.

Krugman, Paul şi Obstfeld Maurice. 2000. *International Economics*, New York: Addison-Wesley Publishing Company.

Manoilescu, Mihail. 1929 (1937). *Forțele naționale productive şi comerțul exterior*. Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.

Mises, Ludwig von. 1949. *Human Action*, San Francisco, Fox & Wilkes, 1996.

Moscovici, Serge. 1984. Fenomenul reprezentării sociale în *„Psihologia câmpului social: REPREZENTĂRILE SOCIALE”*, coord. Adrian Neculau, Bucureşti: Editura Ştiință şi Tehnică S.A., 1995, p. 1-84.

Organisation for Economic Co-operation an Development (OECD). 2002. *Purchasing Power Parity and Real Expenditures*, Paris.

Palgrave The New, A Dicționnary of Economics (PAL), vol. I-IV, editor Eatwell şi alții. 1988. Londra, The Macmillan Press Limited, 1998.

Porter, M, 1990. *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.

Ricardo, David. 1817. *Opere alese*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R, 1959.

Ruffin, Roy J. 2002. David Ricardo's Discovery of Comparative Advantage, in *Forthcoming: History of Political Economy*, Winter 2002.

Samuelson P.A. Nordhaus, W.D. 1995, *Economie politică,* Bucureşti, Editura Teora, 2000.

Samuelson, P.A. 1939. The Gains from International Trade, în: *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, p. 195-205.

Triplett, Jack. 2004. *Handbook On Hedonic Indexes And Quality Adjustments In Price Indexes: Special Application To Information Technology Products*, STI Working Paper 2004/9, Statistical Analysis of Science, Technology and Industry, Organisation de Coopération et de Développement Economiques Organisation for Economic Co-operation and Development.

Viner, Jacob. 1937. *Studies in the Theory of International Trade*, New York: Harper and Brothers Publishers.

United Nations Statistical Commision and Economic Commission for Europe (UNSCECE). 1999. *International Comparison of Gross Domestic Product in Europe 1996*, Geneva, United Nations.

US Census Bureau. 2002. *Statistical Abstract of US 2002*. Washington.

ANEXĂ

NECESITATEA STUDIULUI CORELAT AL UNOR CONCEPTE ÎN MĂSURAREA AVANTAJULUI COMPARATIV DIN SCHIMBUL DE BUNURI. FIXAREA UNOR PUNCTE DE REFERINȚĂ

Vom analiza sumar câteva din conceptele şi două ipoteze principale folosite în legătură cu principiul avantajului comparativ din schimburile de mărfuri. Ne propunem să identificăm în plan analitic legătura, precum şi unele suprapuneri şi goluri, dintre aceste concepte în eforturile de înțelegere unitară a procesului de schimb. Conceptele studiate au rolul de a ne oferi o perspectivă istorică în înțelegerea deducerii schemei generalizate a lui Manoilescu.[1]

Raportul de schimb

În literatura de specialitate sunt cel puțin trei sensuri de folosire a acestui concept. Originea conceptului se regăseşte, potrivit constatărilor lui Jacob Viner (1937), la baza eforturilor de echilibrare a balanței de plăți sau a celei din schimburile comerciale, pornind de la observarea evoluției comparative a prețurilor internaționale de export şi import. Raportul de schimb este un indice al prețurilor de export şi de import, calculat la diferite nivele de agregare. Evoluția indicilor prețurilor de import şi export la aceleaşi bunuri, precum şi o comparare a prețurilor produselor industriale cu cele agricole pe perioade istorice ne arată că, în baza efectului de propagare, există la cele două tipuri de prețuri comparate tendința de a se influența reciproc. Prin urmare, pe perioade istorice, tendința relevată prin urmărirea celor două categorii de prețuri, în fapt la nivel mondial aceleaşi prețuri, este una similară, astfel că sporul de cunoaştere nu

[1] Deşi la o parte din aceste concepte sau ipoteze s-au identificat relaționări ulterioare de măsurare de către noi a principiului avantajului comparativ, în prezent efortul nostru este direcționat spre o sinteză a legăturilor analitice în studiul fenomenului avantajului comparativ. Aşa cum am arătat într-un articol, după prezentarea generală a schemei generalizate a lui Manoilescu, căutările noastre au fost constante şi sistematice, în a ne putea confirma existența unor rezultate similare, sau pentru a înțelege cum a evoluat, din perspectivă istorică, conceptul avantajului comparativ, şi mai ales măsurarea acestuia. În opinia noastră concluziile recente ale lui Alan Deardorff (2005), deşi nu dovedesc strict valabilitatea schemei în sensul măsurării *exacte* a avantajului comparativ, ele au un grad de generalitate ridicat, susținând robustețea şi valabilitatea principiului avantajului comparativ.

poate fi unul semnificativ. Apare un efect de suprapunere, similar celui de muticoliniaritate, la care se adaugă cel generat de existența unor structuri diverse a exporturilor sau importurilor diferitelor țări sau a unor grupe de produse, care nu susține comparația prin raportul de schimb.[1]

În această formă, raportul de schimb nu poate sprijini măsurarea avantajului comparativ, deoarece nu se folosesc simultan şi prețurile interne. Poate fi considerat o soluție **dublă**, însă incompletă, a folosirii curente numai a prețurilor interne în explicarea avantajului comparativ, variantă care de asemenea limitează identificarea posibilității de finalizare a negocierii, deoarece numai în baza prețurilor interne nu se poate identifica avantajul comparativ parțial al fiecărei părți. Ronald Findlay face o analiză extinsă a acestui termen (*Terms of trade*, în PAL IV, 1987).

În calculele din unele țări cu economie de comandă, înainte de 1990, raportul de schimb se referea la raportul dintre prețul internațional şi cel intern aferent aceluiaşi bun. Este o direcție care ne apropie de identificarea avantajului comparativ al fiecărei părți, ca parte din avantajul comparativ total. Transformarea adecvată a schemei din schimbul barter în schimbul unui bun contra monedă ne arată proprietățile raportul de schimb, formulate în această perspectivă. Soluția, similară cu cea identificată de Viner (1937, cap. VIII) la un economist ce a propus-o în urmă cu aproape două secole, este un pas spre înțelegerea interesului individual prin măsurarea avantajului comparativ propriu al fiecărei entități economice.

În al treilea rând, raportul de schimb este folosit ca raport dintre prețurile produselor agricole şi prețurile (unor) factori(lor) de producție agricoli (Eurostat, 2002). Fiind calculat şi în termeni (dublu) deflatați, conceptul în această formă se apropie mai mult de cel de productivitate parțială sau totală, în funcție de modul de calcul. Această formă a conceptului nu are legătură cu efortul de măsurare a avantajului comparativ, în sensul său de bază, deşi prin raportul de schimb din agricultura Uniunii Europene se încearcă să se urmărească efectul divergent dintre cele două grupe de prețuri. Deflatarea schimbă însă total semnificația raportului de schimb în această formă, față de cea utilizată în schimburile internaționale.

Alături de raportul de schimb sunt folosite alte două noțiuni în măsurarea avantajului comparativ. Prețurile relative şi costurile de oportunitate au fost definite ca raporturi între prețurile din aceeaşi țară şi, respectiv, prețurile aceluiaşi

[1] Cu excepția faptului că aceste prețuri internaționale se pot calcula pentru două sau mai multe condiții de livrare, diferite în practică pentru export şi import, ele sunt *aceleaşi*: prețul internațional al unui bun exportat dintr-o țară este identic la acelaşi bun importat în altă țară. Legea prețului unic ne obligă la această constatare. Prin urmare, dacă exportul şi importul de bunuri se analizează la nivel de glob, comparația nu se justifică. Dacă se urmăreşte la alte niveluri mai reduse de agregare este posibil ca cerințele principiului identității să nu justifice comparația: sporul de cunoaştere nu poate fi dovedit.

produs din cele două țări. Folosirea simultană a acestor două concepte alături de cea a raportul de schimb, ultimul având semnificația arătată mai sus, a fost studiată pentru o descriere adecvată a aceluiaşi proces de schimb, folosind concomitent cele trei noțiuni (Dogaru, 2002b).

Câştigurile din comerț

Conceptul este analizat după 1950 pornind de la constatările lui Adam Smith, Torrens R. şi John S. Mill şi se referă, de regulă, la țările mici, iar observațiile care s-au făcut nu au o reprezentativitate, în sens strict (Kemp M., *Gains from trade*, PAL II; 1968). În principiu, acest concept susține că veniturile din comerț sunt superioare în cazul unui comerț liber față de situația unui comerț închis (autarhic). Conceptul se regăseşte şi în literatura anilor '50 şi mai timpuriu în deceniul al patrulea al secolului trecut (Coe, 1935). Deşi în ultimele decenii unii autori nu fac referire la acest concept folosit în literatura din anii '30-40, decât printr-un articol al lui Samuelson din anul 1939, analiza noastră a asimilat acest concept ca unul similar celui de avantaj comparativ, fiind folosit în paralel cu aceeaşi semnificație.

Acceptarea sensului de câştiguri de comerț ca fiind similare cu avantajul comparativ în economiile concurențiale monetare permite şi o apropiere a măsurării fenomenului studiat de aceste două concepte prin profitul monetar. În aceste condiții, se asigură o unitate a efectelor măsurate în procesele de schimb, în baza principiului interesului de a maximiza profitul sub forma avantajelor comerciale în fiecare act de schimb.

Lipsa continuității sau, mai exact, a convergenței de opinii în crearea unor concepte şi identificarea unor fenomene, fundamentale în înțelegerea actului de schimb a întârziat realizarea unei sinteze periodice care să constituie o bază pentru măsurarea exactă prin ecuații a câştigurilor de comerț (avantajului comparativ).

Frontiera posibilităților de producție

Conceptul explică cazul unei producții mărite în cazul identificării avantajului comparativ sub forma sporului de producție, deci într-o formă cantitativ-naturală. Existența unei frontiere de producție sub forma unei limite, inclusiv a punctelor intermediare, de mixtură, este legată de folosirea de cantități de resurse pentru două produse, de exemplu, astfel încât să se maximizeze producția simultană a acestora. Măsurarea eforturilor totale pentru fiecare unitate de produs, pentru fiecare din cele două produse, are ca bază încercarea de omogenizare a acestor eforturi relativ eterogene.

Folosirea instrumentului frontiera posibilităților de producție pentru a determina avantajul comparativ în formă cantitativ-volumetrică reprezintă un regres relativ deoarece nu obținem un rezultat care să poată fi cuantificat

valoric-monetar, care să aibă o semnificație directă în economia empirică. Fiind făcută o omogenizare deja în sens opus, o revenire la forma valorică ridică deja cerințe suplimentare. În plus de la obținerea produsului într-un proces de producție şi până la realizarea unui schimb efectiv care să certifice obținerea de avantaj comparativ este un decalaj de timp, în care mai apar eforturi, iar rezultatul final este diferit.

În plus, prin schema generalizată Manoilescu avantajul comparativ se poate măsura în formă relativă utilizând numai prețurile, astfel că transformarea în cantități a eforturilor şi măsurarea în această formă a „avantajelor" nu este necesară. În folosirea schemei frontierei posibilităților de producție se face trecerea de la cantități la resurse prin costurile unitare ale celor două produse. Prin extensie, la observarea posibilităților de producției în cadrul unei frontiere la nivel internațional, se pot folosi prețurile de producție în locul costurilor, identificându-se soluția optimă de specializare în producție sau mixuri ale unor variante intermediare.

Mărirea ulterioară a cantităților produse, în urma obținerii de avantaje comparative din schimb, este o consecință a cunoaşterii şi a folosirii cerințelor acestui principiu. Este posibil însă ca, din diverse motive, uneori câştigurile din comerț sub formă de profit (avantaj comparativ) să fie folosite la producerea altui bun. Se au în vedere cazurile în care nu este nevoie de o producție mai mare sau se doreşte schimbarea pieței. În cazul existenței proporționalității costurilor sau prețurilor interne este posibil să nu se realizeze avantaj comparativ şi, prin urmare, nici o sporire o producției, ultima fiind dovedită independent de acest aspect în cadrul frontierei posibilităților de producție. De asemenea, aplicarea schemei la o circulație inversă a bunurilor în cazul unui schimb avantajos, ce nu ar realiza de această dată un avantaj comparativ, nu ar asigura, de asemenea, o sporire a producției. Prin urmare, este necesar ca cele două concepte să fie folosite separat şi, atunci când este necesar, în mod relaționat, utilizându-se în plan analitic sporul de cunoaştere rezultat prin analiza simultană a celor două noțiuni.

Ipoteza echilibrului

Echilibrul se poate regăsi în sens strict la fiecare act de schimb. Orice negociere, dacă nu este luată în condiții de constrângere sau urmată de asemenea condiții, inclusiv de unele existente anterior, se face în condiții de echilibru: există o identitate cantitativ-valoric între bunurile schimbate. În alte condiții fie nu este respectat principiul raționalității, presupus cu necesitate în ştiință, fie actul de schimb s-a realizat prin constrângerea unei părți, situație care poate fi analizată ca excepție. Cele două bunuri **(**sau prețul monetar contra cantității dintr-un bun) sunt schimbate pe bază de echivalente, deoarece, din perspectiva relațiilor sociale, negocierea are ca punct final realizarea tocmai a acestui echilibru într-un proces de cooperare. Nu înțelegem aici prin constrângere lipsa unor mijloace de existență – situație întâlnită, de regulă în țările în curs de dezvoltare – a unor indivizi sau entități economice aflați în situații similare, care pot, în anumite situații, să fie dispuse să vândă produsele în condiții dezavantajoase care nu se încadrează în cele nor-

male presupuse ca regulă prin algoritmul de bază (schimbul cu două produse şi două entităţi economice).

Mises (1949) arată că în schimbul de bunuri indivizii percep faptul că fiecare iese (fără să-şi explice însă) într-un avantaj mai mare decât partenerul lor. În fapt ei intuiesc proprietatea avantajului comparativ de a obţine un avantaj mai mare faţă de situaţia în care nu schimbă cantităţi de bunuri, însă numai dintr-o perspectivă individuală, prin urmare numai pe partea lor de schimb. În unele lucrări de specialitate, dimpotrivă se acceptă aserţiunea după care, potrivit avantajului comparativ, comerţul se efectuează cu o împărţire egală (reciproc avantajoasă) a câştigurilor din comerţ. Apare acum mai clar faptul că ideea de a primi în contrapartidă/contraprestaţie mai mult decât partenerul, alte ipoteze nefiind formulate în această direcţie, este superioară premisei împărţirii egale, deoarece în baza interesului individual fiecare participant la schimb face orice este permis într-o negociere, uneori cu o încălcare a regulilor de etică, pentru a câştiga mai mult decât partenerul. De aceea în schimburile de bunuri, ca de altfel în orice proces social, este necesar ca principiul cooperării să prevaleze în comparaţie cu cel al concurenţei. Lipsa relativă tot mai accentuată a resurselor disponibile, în comparaţie cu un consum în creştere şi cu existenţa (aproximativ a) aceloraşi resurse disponibile la nivelul Pământului de-a lungul unei perioade de timp mai mari, face ca această cooperare în obţinerea de avantaje relative reciproce să devină mai importantă odată cu trecerea timpului. Intuiţia simţului comun, privind câştigul mai mare, este însă necesar să fie un punct de reflecţie a fiinţei umane în folosirea resurselor disponibile.

Aceste aserţiuni pot fi susţinute în legătură cu ipoteza echilibrului din schimburile comerciale individuale. Prin agregare se poate accepta, referitor la schimburile comerciale, realizarea succesivă de echilibre la diferite niveluri economice până la nivel naţional sau chiar mondial.[1] Ipoteza echilibrului în negocierea de bunuri, prin urmare, nu este necesară în sens strict. O negare a acesteia ar infirma indirect calitatea de raţionalitate a acţiunii umane şi parţial, interesul, de a realiza un schimb. Este dificil de presupus faptul că, prezente fiind premisele de bază, în condiţii normale nu se realizează un schimb echivalent de bunuri.

În etapa interesului naţional a apărut constatarea referitoare la indivizii întreprinzători, ca persoane individuale sau reprezentaţi ai entităţilor economice, care nu identifică necesitatea realizării unui schimb echitabil în timp cu alte spaţii economice naţionale. În lipsa unei ordini de preferinţă la export şi import a bunurilor, potrivit unei eficienţe a producerii, ipoteza echilibrului în schimburile externe, o

[1] Desigur că pentru realizarea de echilibre în relaţia dintre necesităţi individuale sau de producţie, inclusiv referitor la posibilităţile de procurare de resurse, se trece dintr-o perspectivă empirică, de la „ceea ce este", la una normativă, la „ceea ce trebuie". Folosim această ocazie pentru a arăta că echilibrul şi dezechilibru sunt duale, coexistă şi sunt percepute diferit în funcţie de punctul de reper ales. Folosirea modelului cu fluxuri si fonduri, de felul celui propus de Georgescu-Roegen (1971), ne lămureşte în încercarea noastră în plan analitic de a sprijini convergenţa/coexistenţa simultană şi constantă a echilibrelor şi dezechilibrelor în aceleaşi spaţii economice şi în aceeaşi perioadă de timp.

agregare a schimbului echitabil individual dintr-o perspectivă oarecum diferită, devine o necesitate în relațiile sociale.[1]

Pe de altă parte, este relativ dificil să se respecte această ordine de prioritate, în sensul menținerii unei relații de schimb reciproc avantajoase. Lipsa de autoreglare în procesele economice de producție şi schimb generează un dezechilibru între diferitele tipuri de resurse, observate în funcție de un scop prestabilit. Există însă şi o asimetrie de informare în acțiunea de identificare a ierarhizării bunurilor exportate şi importate, precum şi un decalaj datorat momentului luării deciziei sau a realizării acțiunii în baza acestei cunoaşteri. Între timp asimetria este întreținută şi dintr-o altă perspectivă, deoarece în perioadele care au trecut de la culegerea informațiilor s-au schimbat condițiile, astfel că acțiunile pot şi devin inadecvate deciziilor luate în baza informațiilor inițiale (Georgescu-Roegen, 1971). Lumea empirică nu este inertă ca şi premisele analitice din realitatea abstractă. Înghețarea timpului – potrivit logicii aristotelice, necesară în înțelegerea analitică a proceselor economice, unde schimbarea calitativă ce trebuie percepută nu este sprijinită de această presupunere, uneori cu o susținere prin folosirea inadecvată a clauzei ceteris paribus – este şi va rămâne, probabil, o piatră de încercare pentru a face judecăți în logica cu două valori.

Echilibrul ce are în vedere permanent două puncte de reper, prețul şi bunul într-un schimb simplu, stocul existent şi cel necesar, în general ceea ce este şi ceea ce trebuie, este regăsit permanent în proiecțiile individuale ale unui individ normal. De aceea, susținerea sau nu a necesității echilibrului, sau a priorității schemelor de dezvoltare bazate pe echilibru sau pe dezechilibru sunt într-o oarecare măsură presupuneri tautologice. Esența evoluției oricărui sistem, inclusiv a unuia social cum este economia, stă într-o pendulare, este adevărat dublă, în jurul unei stări de echilibru, ce este la rândul său în mişcare în timp şi spațiu, fiind definită astfel în mod diferit şi la diverse niveluri cantitative şi calitative.

Ipoteza autarhiei

Potrivit principiului lui Ockham introducerea unei ipoteze se face numai dacă aceasta este strict necesară. Referitor la folosirea ipotezei autarhiei, presupunerea (inițială) a lipsei unor procese de schimb externe, tocmai în situația când se analizează oportunitatea acestui schimb, nu este una din cele mai adecvate soluții. Efectul de *histerezis* nu poate fi folosit în prelucrarea de informații pentru schimburi ulterioare stabilirii acestei ipoteze (care anulează din start existența acestor schimburi). Mărimea efectelor datorate lipsei schimbului se realizează în schema gene-

[1] Semnalăm legătura dintre principiul echității şi necesitatea de a realiza schimburi de echivalente. În acest caz, analiza trece pe un plan superior calitativ, pentru a sprijini o împărțire a profitului şi veniturilor, astfel încât să nu se realizeze o disparitate în creştere la populații de indivizi şi entități economice, care să susțină o instabilitate socială (greve, proteste, nemulțumiri sau o stare de insatisfacție în general). În aceste condiții, producția se reduce, astfel că apar dezechilibre între *ceea ce era* şi *ceea ce este*, precum şi între necesități şi producție.

ralizată Manoilescu folosind diverşi algoritmi deduşi, prin măsurarea avantajului comparativ, cel total şi cel al fiecărei entități economice. Relațiile dintre cele patru numere de aur şi, în continuare, dependența acestora de cele două prețuri internaționale în studiul avantajului comparativ susțin, în cazul când ipoteza autarhiei se suprapune peste inexistența schimbului, lipsa unui avantaj.

În cazul unui schimb real posibil, identificarea de avantaj comparativ devine condiția necesară. Sensul operațiunii de schimb, mărimea avantajului comparativ, respectarea interesului majorității entităților economice dintr-o țară sau uniune economică – ultima cerință fiind identificată în faza a doua a schemei generalizate Manoilescu – alcătuiesc condiția de suficiență a susținerii unui proces de schimb în baza principiului avantajului comparativ. Or, ipoteza autarhiei presupune tocmai lipsa acestui schimb, desfăşurat într-o perioadă anterioară.[1]

Prin urmare, nu este necesar să presupunem lipsa a tocmai ceea ce încercăm să măsurăm într-un proces viitor: existența unui avantaj comparativ măsurat, în principal, în economiile concurențiale monetare prin profit. În sens strict, inexistența avantajului comparativ ne indică faptul că este mai oportun să menținem numai relațiile de schimb interne. Prin identificarea proprietăților principiului avantajului comparativ s-a dovedit posibilitatea unui câştig în toate situațiile, cu excepția proporționalității prețurilor interne, când cel puțin o entitate nu poate realiza câştig. Această ultimă situație de schimb asimetric nu poate fi susținută în baza existenței interesului individual al fiecărei entități economice în a realiza profit monetar din procesul de schimb.

Acceptarea ipotezei autarhiei ne îndepărtează de înțelegerea proceselor reale de schimb, negând în fapt existența fenomenului de *histerezis* în primul rând. Or, schema generalizată Manoilescu, combinând judecăți strict analitice în măsurarea unui situații-tip prin ecuații, cu judecăți dialectice, apropie realitatea analitică, aflată în nemişcare, de înțelegerea evoluției. Principiul economicității analitice sugerează, prin cerințele sale de bază, această direcție de observare a fenomenelor

[1] Ipoteza autarhiei schimbului în identificarea de avantaj comparativ, devine un caz al ipotezei (mai generale) ceteris paribus. Or, aşa cum arăta Georgescu-Roegen, în studiul evoluției unui proces economic (de producție sau de schimb), ultima ipoteză, prin urmare şi prima, devine otravă pentru instrumentarul analitic al economistului.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 228-229/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

PRINCIPIUL AVANTAJULUI COMPARATIV – ÎNTRE VALABILITATEA GENERALĂ ŞI DEMITIZAREA SA

dr. Vasile DOGARU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

REZUMAT 599

1. VALABILITATEA GENERALĂ A PRINCIPIULUI AVANTAJULUI COMPARATIV 600
   1.1. Schema generalizată Manoilescu (etapa I). O tratare exhaustivă 603
   1.2. Frontiera posibilităților de producție şi specializarea în producția mondială 618
   1.3. Etapa a II-a a schemei generalizate. Productivitatea națională 624

2. UNELE REPERE PRIVIND DEMITIZAREA AVANTAJULUI COMPARATIV 632
   2.1. Repere privind cadrul de folosire (limitată) a schemei analitice generalizate Manoilescu 633
   2.2. Unele explicații sumare referitoare la alți algoritmi de bază ai schemei generalizate 640
   2.3. Limitele de folosire a principiului avantajului comparativ în actele de schimb 644
   2.4. Delimitarea obiectului ştiinței economice din perspectiva studierii schimburilor comerciale 652

3. PREMISE ŞI DESCHIDERI 658

BIBLIOGRAFIE 661

REZUMAT

Într-un articol recent Alan Deardorff (2005) analizează robustețea principiului avantajului comparativ. Scopul prezentului studiu este de a urmări în prima parte din perspectivă analitică gradul de generalitate a unor rezultate recente privind măsurarea (Dogaru, 2000; 2005bc), precum şi de a susține într-o formă generală necesitatea de unificare într-o schemă a unor algoritmi de măsurare a avantajului comparativ, conform cerințelor principiului economicității analitice. Se poate asigura astfel în interiorul ştiinței economice susținerea de aserțiuni adevărate, referitoare la avantajul comparativ, în legătură cu procesele desfăşurate într-un timp şi spațiu economic definit în economiile concurențiale monetare. Analiza din această perspectivă a avantajului comparativ este necesară deoarece există tendința ca odată cu crearea de instrumente noi, de regulă tot mai formalizate şi folosind un instrumentar matematic mai sofisticat, să se nege valabilitatea principiului (avantajului comparativ) „clasic". Ideea de a infirma aplicabilitatea principiului în schimburile comerciale – considerat de Samuelson, vizavi de provocarea matematicianului Stanislaw Ulam, ca un adevăr acceptat de toți economiştii (şi nu numai), ca fiind un dat nedemonstrabil – în lipsa unor măsurări exacte a câştigurilor din comerț, nu este una productivă din punct de vedere analitic, care să contribuie la maturizarea ştiinței economice.

În partea a doua a studiului ne propunem să urmărim partea duală, să demitizăm ideea folosirii acestui principiu în orice situație, identificată în prealabil ca posibilitate analitică. Folosirea acestui principiu ca argument în justificarea economică a fenomenelor de mondializare şi de globalizare ne obligă la un asemenea demers. Deşi principiul poate justifica într-un barter simplu orice schimb internațional de bunuri, cu excepția proporționalității prețurilor interne, mărimea redusă a câştigurilor din comerț sau lipsa interesului de a face comerț cu bunuri pe o direcție de transfer identificată, restrânge semnificativ aria sa de aplicare în cazurile empirice. Aserțiunea precedentă este valabilă în orice act de comerț (cu monedă, costuri de comerț, schimb intern, avantaj absolut, schimb multiplu) conform celorlalți algoritmi ai schemei generalizate Manoilescu. În plus, mărimea în creştere a costurilor de comerț, ce includ orice efort suplimentar peste prețurile interne inițiale (Dogaru, 2006) reduce semnificativ acest avantaj şi ne sugerează focalizarea interesului spre avantajele de locație, prin investiții poziționate lângă resursele naturale şi/sau piața de desfacere.

[SUMAR AL AUTORULUI]

„Chiar dacă avantajul comparativ explică de ce schimbul comercial are loc, acesta nu explică în ce condiții" (Chipman, 1965a, pag. 482)

Clasificare JEL: A11, C78, D61, D63, F13, Q01

Cuvinte cheie: avantaj comparativ, frontiera producției (curba posibilităților de producție), Manoilescu, Mises, legea cooperării, interes individual şi național, principiul echității, economicitate analitică, demitizare, productivitate totală, epistemologie.

1. VALABILITATEA GENERALĂ A PRINCIPIULUI AVANTAJULUI COMPARATIV

Studiul prezent are în prima parte ca obiectiv susținerea generalității aplicării – în baza unor afirmații demonstrabile, proprii sau ale altor autori, precum şi prin negarea unor afirmații contrare – principiului avantajului comparativ în actul de schimb. Principiul a fost studiat în timp din perspectiva şi în legătură cu mai multe concepte şi noțiuni precum: frontiera posibilităților de producție (FPP) – de regulă, printr-o tratare preponderent grafică, câştigurile din comerț, raporturile de schimb, specializarea în producția mondială sub forma alocării eficiente a resurselor. *Cercetarea actuală reprezintă o încercare proprie de a susține că afirmații fondate ale unor autori pot fi reunite într-o schemă/teorie relativ unitară, referitoare la principiul avantajului comparativ*.[1] Unele rezultate inițiale ale autorului s-au realizat oarecum independent de aceste afirmații, acestea fiind relaționate prioritar cu rezultate ale cercetării ale unor autori, precum Adam Smith, David Ricardo şi Mihail Manoilescu.

În primul subcapitol vom analiza valabilitatea avantajului comparativ (AC), folosind schema generalizată Manoilescu, din perspectiva câştigurilor din comerț, justificând necesitatea folosirii simultane în măsurarea avantajului comparativ a raporturilor de schimb împreună cu prețurile relative interne. Separarea folosirii în timp a celor două tipuri de mărimi relative economice a stagnat, în opinia noastră, cercetarea economică în direcția măsurării avantajului comparativ total, corelat cu cel al fiecărei entități economice. Trecerea de la identificarea avantajului comparativ prin inegalități la identificarea şi măsurarea *exactă* a acestuia prin ecuații este justificată. Este posibilă astfel măsurarea

[1] Legile strict necesare în ştiința economică, în opinia noastră, enumerate în ordinea importanței lor sunt: legea entropiei (Georgescu-Roegen, 1971), legea cooperării (von Mises, 1949) şi legea cererii şi ofertei (legea concurenței). Principiile de bază sunt: principiul efortului minim şi principiul interesului (Georgescu-Roegen, 1971). Alte principii derivate: principiile avantajului comparativ, al echității şi al raționalității. Aceste principii sunt explicate sub forme relativ similare în diverse lucrări. Coerența dintre ele, care ar da o consistență actelor economice umane, nu este însă explicată suficient. Aplicarea principiului echității, de exemplu, ar susține în timp şi spațiu stabilitatea economico-socială a proceselor umane (teorema stabilității dinamice a lui Lyapunov). Presupunem, de asemenea că „societatea umană are un mecanism pentru acțiunea *colectivă*" (Haavelmo, 1950, p. 2). Acest minisistem analitic poate explica satisfăcător, în sens slab funcționarea unei economii concurențiale monetare. Principiul de bază în ştiință este cel al economicității analitice (Georgescu-Roegen, 1971). Referitor la principiul avantajului comparativ, rămâne o sarcină ulterioară de a relua această direcție mai generală şi de a o detalia, susținând mai riguros valabilitatea acestui principiu ca o formă de bază a principiului efortului minim.

câştigurilor celor două entităţi care efectuează operaţiunea de schimb, ce reprezintă părţi din câştigul din comerţ total. Algoritmul de bază al barterului simplu se foloseşte prin unele transformări elementare şi la alte cazuri tip mai apropiate de cele real empirice, inclusiv în cele care utilizează moneda. Alt algoritm fundamentează includerea în preţurile iniţiale şi a costurilor de comerţ şi, cu anumite restricţii, combinarea acestui algoritm cu cel al schimbului folosind moneda.

În această parte, vom relua sintetic unele rezultate obţinute pentru a susţine valabilitatea principiului avantajului comparativ, precum şi pentru a înţelege în continuare (mai uşor) limitele de folosire ale acestei scheme în cuantificarea din actele empirice. În paralel, se vor prezenta unele descoperiri secvenţiale din perspectiva coerenţei şi unităţii schemei generalizate Manoilescu, inclusiv unele rezultate recente ale lui Deardorff[1], în legătură cu rezultatele ce se pot obţine prin folosirea acestei scheme. Problema ipotezelor autarhiei şi a echilibrului, în schimbul propriu-zis şi la nivel de ţară, va fi abordată din perspectivă strict analitică. Se va face o distincţie clară între rezultatele analitice din ştiinţa economică şi demersurile legate de anumite direcţii de acţiune care depăşesc obiectul propriu-zis al ştiinţei economice, pătrunzând în cel al ştiinţei politice de care s-a separat de peste un secol, şi unde se foloseşte preponderent logica dialectică. Aceasta procedură este, de altfel, singura posibilă în luarea de decizii care însumează rezultate analitice uneori relativ contradictorii sau cel puţin (aparent) nerelaţionate – fie şi numai datorită existenţei intereselor individuale opuse, uneori acestea fiind relativ contrare celui colectiv/naţional şi care în fapt le *însumează*. Problemele multiple legate de această agregare calitativă – adunare interioară la Georgescu-Roegen, a intereselor individuale în cel naţional justifică utilizarea raţionamentelor dialectice /probabilistice şi în economie. Soluţia propusă de Georgescu-Roegen (1971) se va dovedi necesară în folosirea fenomenelor de gradul trei din ştiinţele sociale în cercetarea AC din schimburile internaţionale.

În subcapitolul al doilea vom analiza în schimbul (inter)naţional legătura dintre fenomenul avantajului comparativ, din perspectiva câştigurilor din comerţ şi FPP, ca limită maximă de producţie, în urma unei specializări în producţie. Este adevărat că FPP poate folosi în anumite condiţii unele proprietăţi ale algoritmilor deduşi ai AC, însă rezultatele celor două proceselor economice de schimb şi de producţie sunt diferite. Observaţiile se vor face iniţial (la nivel su-

[1] Deardorff (2005, p. 1) identifică această tendinţă de negare a valabilităţii principiului AC clasic. Urmărind în timp modul de abordare analitică a principiului AC la Deardorff, se observă o renunţare graduală la aparatul matematic elaborat în fundamentarea avantajului comparativ dincolo de necesitatea înţelegerii măsurării prin relaţii ordinale/ cardinale a actului de schimb. Alte studii ale acestui subiect recurg la o formalizare excesivă, fără a se identifica în sens strict relaţii referitoare la avantajul comparativ total sau la cele două avantaje parţiale ale celor doi parteneri.

mar) în cazul cel mai simplu, însă folosirea principiilor agregării permite o extensie a specializării la *n* mărfuri şi *m* ţări. În continuare, se va propune în termeni sumari un cadru care să asigure o perspectivă de tratare a FPP cu mai multe ţări şi produse, folosind restricţii legate de resurse (şi capacităţi), pentru a optimiza relativ la nivel mondial producţia de bunuri. Se pune în evidenţă din această perspectivă prioritatea legilor entropiei şi a cooperării vizavi de legea concurenţei (cererii şi ofertei) din economiile concurenţiale monetare în folosirea proprietăţilor principiului avantajului comparativ.

Va apărea acum mai clar faptul că problema producţiei maxime posibile, care impune o (re)alocare de resurse mai mare pentru unele produse pentru care ţările sau entităţile economice se specializează, este diferită de studiul avantajului comparativ care presupune în sens strict o împărţire a câştigurilor din comerţ în baza negocierii preţurilor internaţionale. Deoarece o înclinare a preţului relativ internaţional poate reduce până la anulare avantajul comparativ, FPP în baza specializării este necesară a fi urmărită separat. Avantajul comparativ, în sens strict, observat în schimbul de bunuri şi numai în legătură cu acest proces economic, are ca finalitate obţinerea unui câştig, măsurat în economiile concurenţiale monetare, de regulă (în marea majoritate a situaţiilor), prin profit. Limitele specializării în schimb cu posibilităţi de extindere, în continuare, în producţie a fost studiată oarecum colateral (Dogaru, 2002).

În partea a treia sunt reluate sumar unele cerinţe ale studierii fenomenului avantajului comparativ în legătură cu cel al productivităţii. Se va argumenta necesitatea separării analizei prin preţ a avantajului comparativ, de cea prin eficienţă /productivitate, aceste două direcţii fiind considerate din perspectivă analitică ca două probleme distincte, însă în realitate fiind puternic (esenţial) corelate. Se vor observa din această perspectivă unele „apropieri" privind modul de abordare al unor economişti faţă de schema generalizată a lui Manoilescu, structurată de noi în etapa a II-a, inclusiv în articolul recent al lui Deardorff. S-a încercat să se definească mai bine relaţia (în sens slab) dintre analiza prin productivitate şi cea prin preţuri, observată uneori numai ca o inversare de raporturi ale celor două mărimi. Analiza lui Manoilescu, realizată sistematic în urmă cu trei sferturi de secol cu mijloacele analitice existente, a fost reluată sporadic.[1]

[1] Manoilescu poate fi considerat un precursor al conceptului de productivitate totală ("Manoilescu – a forerunner of the total productivity's concept", articol prezentat şi inclus în volumul *The International Symposium of the Romanian Regional Science Association*, June 10-11, 2005, Timişoara, Editura Mirton). Problema eficienţei, mai ales în forma sa cea mai necesară în economie, cea a productivităţii totale, nu este studiată sistematic şi constant, cel puţin în Europa, în legătură cu relaţia dintre preţ şi consumul de resurse (www.euklems.net).

1.1. Schema generalizată Manoilescu (etapa I). O tratare exhaustivă

Analiza cerințelor principiului AC se efectuează, de regulă, prin inegalități sau grafice şi/sau în legătură cu maximizarea producției ca urmare a unei specializări posibile. Separarea studiului avantajului comparativ, care se referă în primele lucrări predominant la câştigurile din comerț –, o necesitate fundamentată în economiile concurențiale monetare în baza principiului interesului, având drept corolar maximizarea profitului – va susține identificarea ulterioară şi a altor aspecte legate de FPP, precum maximizarea producției şi economia de resurse. Din această perspectivă se argumentează deschiderea unei a doua direcții distincte de observare a avantajului comparativ, în legătură cu FPP. Respectarea principiului economicității analitice într-o analiză a realității empirice în baza unei abordări globale, se poate realiza printr-o *interferență* a noțiunilor şi are rolul de a asigura înțelegerea unitară a acestei realității, astfel ca, ulterior, adevărurile formulate să servească la luarea de decizii mai eficiente. Observarea simultană în realitatea empirică a avantajului comparativ din perspectiva celor două noțiuni, câştigurile din comerț şi FPP, poate contribui în anumite condiții la o orientare productivă în ştiința economică spre identificarea de propoziții adevărate, cu o valabilitate în timp şi spațiu cât mai mare. Se asigură astfel simultan cunoştințe unitare necesare continuării cercetărilor, iar discuția se mută din plan formal în unul de fond, de înțelegere unitară a realității. În astfel de situații, identificate ca necesare, argumentul istoric, al folosirii unei scheme care nu se mai justifică de la predecesori, nu contribuie la maturizarea ştiinței economice.[1]

Studiul avantajului comparativ se efectuează uneori fără o fixare (suficient de explicită) ca punct de referință a realității empirice simplificate de bază. În alte cazuri, este finalizat prin analiză grafică. Folosirea *nediferențiată* a două concepte diferite simultam AC şi FPP, sporeşte posibilitatea de a „anula" unele sporuri în cunoaştere, ca urmare a *nivelării* analitice. Confuzia care se poate face este una încrucişată şi, deci, dublă. Pe de o parte, prin studiul numai a FPP se poate presupune tacit faptul că entitățile vor efectua schimbul fără ca acestea să negocieze condițiile comerciale şi să măsoare avantajul comparativ, identificat sub forma câştigurilor din comerț. Prețurile naționale – în schimburile interne acestea fiind înlocuite cu costurile sau prețurile interne pe diferite niveluri intermediare – sunt un dat ce includ condiția de autarhie.[2] Deşi am

[1] Tendința de a *dialoga* din punct de vedere analitic, după o categorisire a economistului sau a ideii dintr-o anumită doctrină, şcoală sau curent, este un tribut plătit trecutului. Blaug susține în această direcție afirmația lui Jean Baptiste Say, „The more perfecte the science, the shorter its history", precum şi cea similară a lui Alfred Whitehead (Blaug, 2001, p. 146).

[2] Ipoteza autarhiei, urmărită din perspectiva avantajului comparativ, va fi analizată în continuare.

arătat că cerința inițială de bază a principiului AC, de existență a câştigului din comerț, în urma comparării prețurilor interne, se regăseşte aproape în orice act de schimb de bunuri, aceasta nu poate declanşa de la sine derularea unui act de comerț, deoarece avantajul, de exemplu, nu este împărțit echitabil între părți (Dogaru, 2005b). Negocierea prețurilor internaționale în economiile concurențiale monetare este condiția (ontologică) de bază, în legătură desigur şi cu alte condiții contractuale de realizare a acestui act. Pe de altă parte, o producție mărită, stabilită în baza FPP, nu este susținută necondiționat în realizarea de AC (câştigurile din comerț) printr-un act de schimb.

În studiul AC, deşi punctul de referință este mărirea câştigurilor din comerț în actul de schimb, în majoritatea lucrărilor se analizează prioritar mărirea producției posibile. Producția nu are drept consecințe numai mărirea avantajului comparativ, identificat, în principal (în mod dominant) sub formă de profit în economiile concurențiale monetare. Reluarea acesteia de fiecare entitate economică participantă la schimb, implică un consum (absolut) mărit de resurse pentru un produs, precum şi renunțarea totală sau parțială la capitalul tehnologic folosit la fabricarea produsului „cedat" pentru producție partenerului care implică, de regulă, o pierdere de resurse. Existența posibilității de a realiza AC în actele de schimb la care participă cei doi comercianți într-un schimb simplu, nu implică neapărat transferarea necondiționată a efectelor posibile asupra producției. Astfel, procesul de producție, are sens a fi observat şi studiat, şi deci conceptualizat, numai în legătură cu termenul de FPP, aflată în relație univocă (în aceeaşi situație) cu câştigurile de comerț reale.[1]

Vom observa în treacăt şi unele consecințe analitice posibile ale acestei suprapuneri în folosirea nediferențiată a celor două noțiuni distincte, AC şi FPP, precum cele ale studierii numai a unui singur factor, legătura AC cu avantajul absolut şi cazul omogenizării factorilor. Problema omogenizării a fost tratată recent (Dogaru, 2005a; 2006). În unele lucrări studiul avantajului comparativ se realizează numai în relație cu forța de muncă. Direcția de analiză pleacă de la premisa că acest factor cuprinde, prin omogenizare şi eforturile celorlalți factori de producție, însă uneori, cu sau fără explicații adecvate se trece la observarea numai a acestui factor, deşi inițial erau luate în considerare toate eforturile omogenizate (Dogaru, 2006).

Analiza nu respectă în aceste condiții principiul globalității, deoarece nu se realizează o legătură şi cu influența celorlalți factori. Pe de altă parte nici un comerciant nu este „interesat" prioritar în detaliu de efectul unui factor în detrimentul stabilirii mărimii avantajului comparativ total, al câştigurilor din comerț.

[1] Conceptul de avantaj comparativ în legătură cu FPP va fi analizat în subcapitolul următor. În majoritatea lucrărilor, transpare o „nerăbdare" analitică, mai degrabă, de a ajunge la unele rezultate semnificative privind identificarea măririi producției şi a maximizării profitului. Analiza se realizează fără a se ține cont de condițiile generale ale schimbului, procesul care certifică premisele finale ale realizării de avantaje comparative.

În opinia noastră, cercetările lui Ricardo au avut în vedere la studiul avantajului comparativ influența tuturor factorilor atunci când se vorbeşte de forța de muncă (sub o formă omogenizată). Faptul că în unele situații Ricardo a analizat numai factorul forță de muncă nu justifică studiul în prezent a efectului numai a unui efort parțial asupra unui avantaj parțial (referitor la un factor), fără a urmări simultan sau în prealabil avantajul (total) al fiecărei părți. Studiul efectelor parțiale ale unor factori sau elemente ale acestora asupra avantajului comparativ, este posibil să nu fie justificat de cerințele economicității analitice.[1]

Alte probleme în legătură cu studiul şi aplicarea principiului AC au apărut referitor la observarea simultană a două situații: măsurarea analitică a avantajului comparativ şi identificarea unor direcții de acțiune în legătură cu comerțul exterior numite neadecvat, în opinia noastră, din perspectiva ştiinței economice „politici comerciale internaționale". În plan analitic aceste situații pot fi observate separat.[2] Astfel, în analiza avantajului comparativ se cere a fi făcut *un pas*

[1] Analiza parțială pe factori s-a realizat sistematic în studii empirice şi prin folosirea unor baze de date la nivel național în SUA începând cu anii '70. Măsurile productivității totale sunt observate în SUA în legătură directă cu cele ale productivității muncii. Măsuri ale eficienței conform acestui ultim concept s-au efectuat în SUA după anul 1800, iar studiul productivității utilajelor după aproape o sută de ani. Odată cu progresul rapid al Japoniei din anii '70 ai secolului trecut şi identificarea unui Institut de studiere a productivității la poalele muntelui Fiji (studiul de largă circulație „If Japan Can"), SUA îşi formează în Departamentul de Statistică a Muncii cel mai performant colectiv de studierea a productivității totale, numită productivitatea multifactor în economia americană. Calculele s-au extrapolat în urmă până în 1947 conform metodologiei stabilite (BLS of DOL, 1997, ch. 10). Odată cu recunoaşterea aproape generalizată în marea majoritate a economiilor dezvoltate a deducerii unei semnificații economice deformante, datorate observării eficienței numai prin productivitatea muncii, asupra unor efecte totale precum producția, se lansează (indirect) această nouă direcție de cercetare. Acest moment poate fi considerat începerea temei de cercetare a Uniunii Europene din programul de cercetare cadru 6 FP6, intitulat EU KLEMS 2003, prin care se va studia productivitatea totală folosind cei cinci factori. Faptul că în Europa această problemă se urmăreşte deocamdată numai din perspectiva unei economii a cunoaşterii nu limitează importanța acesteia, deoarece se respectă principiul globalității. O analiză similară se poate efectua şi la observarea influenței factorilor asupra avantajului comparativ, însă eforturile de analiză este posibil să nu justifice eforturile de organizare, culegere şi apoi de folosire a rezultatelor în luarea de decizii ulterioare mai eficiente (în schimb). Studiul descompunerii AC pe factori de producție (se poate face prin diverse tehnici sau instrumente) pentru calculul avantajului comparativ relativ sau absolut, total sau al fiecărei părți (parțial). Nivelurile de influență ale acestor factori este necesar să fie relaționate permanent de AC total.

[2] Manoilescu (1937) a căzut în această capcană prin tratarea „simultană" a celor două direcții. Este necesar a fi menționat că identificarea unor direcții de acțiune concrete nu intră strict în obiectul ştiinței economice. Ulterior, Manoilescu a separat studiul analitic, concentrându-se în ultimele lucrări publicate numai asupra acestui aspect strict analitic, de studiere a proprietăților avantajului comparativ (a se vedea articolul său din *Weltwirtschaftliches Archiv* din ianuarie 1940). Potrivit lui Deardorff (2005, pag. 14), în

înapoi, pentru separarea analizei economice de cea politică. Odată cu separarea ştiinţei economice de cea politică, prin divizarea economiei politice au apărut multiple probleme în interpretarea unitară a acţiunii umane (a se vedea partea B, subcapitolul 4).

O analiză a avantajului comparativ din această perspectivă ar pune capăt unor atacuri cu tendinţă chiar în plan analitic, dar şi a unor speculaţii privind identificarea unor direcţii diferite pe baza aceloraşi date (informaţii). Judecăţile de tip aristotelic în ştiinţa economică nu sunt valabile în sens strict pentru deciziile referitoare la alegerea unor direcţii de acţiune. Actul de alegere este explicat satisfăcător în baza interesului individual şi a efortului minim prin algoritmii avantajului comparativ, păstrând o legătură directă cu realitatea empirică. În ştiinţa economică judecăţile analitice sunt susţinute de o raţionalitate strictă şi nu au o aplicabilitate *directă* în modificarea unor situaţii empirice. Alegerea unor direcţii de acţiune, inclusiv în schimbul de bunuri, este bazată pe judecăţile de tip dialectic (probabilistice), specifice fenomenelor de gradul trei (Georgescu-Roegen, 1971). Sarcina nu este uşor de realizat în ştiinţa economică ca, de altfel, în oricare din ştiinţele sociale, iar stabilirea unor cazuri tip în care aceste judecăţi sunt valabile este o sarcină permanentă şi dificil de realizat în sens strict. La aceasta se adaugă necesitatea stabilirii unor excepţii care nu pot fi dovedite strict în baza unor principii, legi şi legităţi care să susţină, prin opoziţie, adevărul judecăţilor precedente. Ori, depăşirea domeniului strict al ştiinţei economice, chiar în unul cu graniţă comună, cel al ştiinţei politice, în legătură cu dovedirea unei anume „politici economice" nu este o cale productivă din punct de vedere analitic. În cazul când apare un alt interes diferit de cel economic, cel politic, rezultatele posibile în legătură cu unele direcţii de acţiune, ce pot fi dovedite în legătură cu aplicarea proprietăţilor principiului AC, nu pot fi susţinute în mod riguros cu mijloacele şi metodele actuale de cunoaştere din ştiinţa economică[1] (a se vedea în detaliu partea B, subcapitolul 4).

---

studiul schimbului de bunuri potrivit avantajului comparativ se întrevede *separarea* concluziilor analitice de efectele din lumea real-empirică: "There may be good reasons to doubt that trade in the real world is beneficial, but these reasons should rest on departures from the assumptions of the basic welfare theorem – market failures, non-convex technologies, etc. – not on the sorts of things that may cause comparative advantage to mispredict the pattern of trade." În partea B vor fi analizate unele limite de aplicare a cerinţelor avantajului comparativ.

[1] Încercarea lui Mises (1949) de a unifica cunoaşterea acţiunii umane este esenţială şi ea susţine unitatea (şi totodată arată dificultatea) demersului analitic şi indirect valabilitatea aserţiunilor de mai sus. Afirmaţia din ziarul "The Economist" privind dezinteresul politicienilor în a fundamenta (strict) economic acţiunile materiale ale indivizilor arată lipsa lor de preocupare pentru aplicarea rezultatelor strict ştiinţifice, inclusiv şi în baza principiilor interesului şi efortului minim: „Dacă economiştii vor să fie înţeleşi, ar trebui să folosească cuvinte mai simple ... [şi] să se adreseze mai puţin politicienilor şi mai mult tuturor celorlalţi. Politicienii sunt interesaţi de ceea ce cred alegătorii – mai ales grupurile care le aduc

Pentru a susține maturizarea ştiinței economice este necesară realizarea unui nivel teoretic. Identificarea sensului de schimb în baza unor inegalități a prețurilor nu mai poate fi considerată condiția suficientă actuală din economie. Măsurarea AC şi apoi urmărirea tendinței de modificare a mărimii câştigurilor din comerț (producției maxim posibile) va putea fi folosită pentru a face o predicție/ proiecție pentru o situație identică, care se va repeta sau nu în viitor, pentru a ne aştepta exact la rezultatul prezis. Identificarea cu anticipație în timp şi spațiu a unei asemenea situații, ar reduce eforturile analitice de a teoretiza în general situații. Aşa cum afirma Georgescu-Roegen, surprinderea unor tendințe reprezintă singurul rezultat final al eforturilor analitice, care poate trece testul economicității analitice: de a fi folosite în viitor spre a lua decizii mai eficiente decât în trecut în baza acestui spor de cunoaştere.[1]

Constituirea unui set de propoziții adevărate necontradictorii, referitoare la un număr minim de legi şi principii, este baza oricărei ştiințe teoretice (Georgescu-Roegen, 1971, pag 83-85). Încercarea de a demonstra în sens tare valabilitatea principiului avantajului comparativ (Dogaru, 2003a), indiferent de forma relațiilor de schimb şi a instrumentelor economico-financiare utilizate, susține apropierea ştiinței economice de acest deziderat de trecere la nivel teoretic (Georgescu-Roegen, 1971).[2]

Scopul creării unei scheme unitare a fost de a îmbina diverşi algoritmi în jurul celui al unui barter simplu, pentru a înțelege în condiții simplificate actul de comerț. La măsurarea avantajelor comparative s-au folosit formule simple care să aibă o semnificație economică certă într-un schimb real-empiric, reducând

un număr mare de voturi – şi nu țin cont de ceea ce cred economiştii. A vorbi cu politicienii despre economie este, deci, o pierdere de timp. Singura modalitate de a le impune guvernanților măsuri economice ca şi cum ar avea un minim de cunoştințe în materie de economie este aceea de a-i confrunta cu un electorat care are el însuşi aceste cunoştințe" (Epping, 2001). Această perspectivă este argumentată de existența intereselor individuale contrarii (inclusiv ale politicienilor), ce au ca obiect „aceleaşi" resurse limitate existente într-un spațiu şi interval de timp economic dat – ce generează tendințe contrare referitor la aceeaşi acțiune. Asemenea situații dovedesc dificultatea demersului strict analitic din ştiința economică în legătură cu aplicarea cerințelor AC în realitatea empirică. Pe de altă parte, nu se poate susține un compromis în ştiința economică, de depăşire a propriului obiect de activitate în investigațiile analitice.

[1] Încercarea de a „adapta" realitatea empirică la cea ideatică-analitică sau presupusă prevalează uneori în studiile economice care analizează AC, astfel că nu este respectat în sens strict principiul economicității analitice. Taussig arată că „presupunerea aranjării bunurilor în interiorul unei ordini (range) în comerțul internațional nu este de acord în totalitate cu faptele" – „the supposition that all goods come whitin the range of international trade is not at all in accord with facts" (Chipman, 1966, p. 42).

[2] Faptul că unii autori, precum Hausman (1984, Introduction) *inversează* nivel teoretic cu cel ştiințific nu anulează problema de fond, de creare a acestui set de propoziții necontradictorii, care să constituie baza de pornire în cunoaşterea analitică din ştiința economică.

astfel durata de calcul a mărimii avantajului comparativ în diverse variate luate în considerare într-o negociere dintre cei doi (sau mai mulți) parteneri.

Înainte de a descrie un proces de schimb în condiții simplificate în vederea măsurării avantajului comparativ, vom observa în legătură cu acest proces elementar două ipoteze importante, regăsite frecvent în literatura economică: autarhia şi echilibrul. Ipoteza autarhiei este necesar să fie studiată referitor la stabilirea granițelor analitice ale unui proces analitic de schimb. Un proces de schimb este definit din punct de vedere analitic de două granițe: cea spațială şi cea temporală (durata) (Georgescu-Roegen, 1971, cap. IX). Limitarea observării inițiale a procesului de schimb dintre două țări şi două produse are ca scop înțelegerea acestui proces în condițiile sale simplificate, însă esențiale.

Analiza fenomenului AC presupune existența unui proces de schimb. Acceptarea prețurilor inițiale ca punct de referință, fie că a mai avut loc sau nu un schimb, este o condiție de bază. În plan analitic timpul este „oprit" (Georgescu-Roegen, 1971), astfel că apare într-un fel o „condiție de autarhie", prin presupunerea lipsei mişcării. A presupune însă inexistența (prealabilă sau paralelă a) schimbului dincolo de granițele acestui proces tocmai în situația când se analizează un asemenea proces de comerț, în legătură cu AC, înseamnă a suspenda sau anula premisa inițială a cercetării, fără de care studiul propriu-zis nu mai are o justificare.

Problema autarhiei în observarea unui proces de schimb normal se poate ridica în măsura în care acesta prezintă un interes special. În analiza oricăror procese economice, oprirea timpului este o ipoteză care simplifică realitatea. Separarea procesului (parțial), dar analizat ca un întreg, este o altă condiție analitică. A introduce în analiză presupunerea că în prealabil şi, eventual, după nu mai are loc schimbul (este autarhie) este similar cu a accepta al doilea proces fără a fi necesar şi, în continuare, al proces (al treilea) ce la include pe cele două (Georgescu-Roegen, 1971, cap. IX).

Fenomenul de histerezis acționează şi în procesele economice de schimb. Prin urmare, prețurile la un moment dat conțin influențe ale condițiilor precedente. Presupunerea că s-a desfăşurat sau nu schimbul în procese anterioare, istorice, ce influențează oricum actul de schimb observat nu aduce un sprijin metodologic în plan analitic în legătură cu studierea procesului de schimb propriu-zis. În plus, folosirea algoritmilor deduşi pentru a lua decizii mai eficiente în realitatea empirică conform avantajului comparativ, face necesară ridicarea succesivă, într-o ordine inversă în care s-au fixat, a unor ipoteze presupuse care, în sens strict, nu mai sunt justificate ca necesare în noua *modelare* a realității empirice printr-o decizie unică. Acesta este şi cazul autarhiei, ipoteză care nu a fost şi nu este necesară pentru analiza avantajului comparativ (cel puțin la o observare generală). Având ca scop măsurarea avantajului comparativ, se cere a avea în vedere un proces de schimb concret, cu sau fără schimburi anterioare, determinat prin prețuri şi cantități existente. În plus, o

analiză a existenței schimbului dincolo de granițele acestuia, de limitele pe care ni le-am fixat, ar schimba granițele fixate de noi şi deci mărimea procesului. Potrivit scopului propus o detaliere a subiectului nu se justifică în continuare.

Concurența perfectă, existența unui comerț liber instantaneu cu deplasare atemporală, este cumva opusul ipotezei autarhiei şi nu are, de asemenea, o justificare analitică în analiza avantajului comparativ prin schema generalizată Manoilescu. În concret, existența costurilor de comerț ne relevă o situație opusă, care ne readuce în realitatea empirică, de micşorare a avantajului comparativ măsurat în orice situație analitică „pură", considerată fără existența costurilor de comerț (Dogaru, 2006). Ipoteza infant industries – ce este considerată necesară de statele cu venituri reduse sau medii inferioare (clasificarea Băncii Mondiale) – şi având populația majoritară la nivelul Globului, ce argumentează transferul de tehnologie şi de organizare din alte state, ne duce spre soluția producției locale şi este *în afara* ipotezei concurenței perfecte. Ipoteza poate fi argumentată relativ uşor în baza salturilor calitative din procesele economice. Soluția transferului de tehnologie dirijat – a Celor Mai Bune Tehnici Disponibile (Best Available tecniques, BAT) în Uniunea Europeană – pare să aibă o fundamentare mai riguroasă în condițiile actuale, datorită reducerii constante şi semnificative a resurselor existente pe glob.

Ipoteza echilibrului este necesară a fi studiată în legătură cu principiul economicității analitice, pentru a servi, de asemenea, la luarea de decizii mai eficiente în timp. În economie, în cadrul schimbului, echilibrul se poate referi, în principal, fie la schimbul de echivalente, fie la egalitatea exportului cu importul. Echilibrul poate fi definit relativ deoarece în univers totul este în mişcare.[1] A doua perspectivă va fi urmărită sumar deoarece este una derivată. Egalitatea importului cu exportul este presupusă într-o economie concurențială bazată pe proprietate privată în baza principiului interesului individual.

Schimbul de echivalente din activitatea de comerț este presupus deoarece prețurile internaționale sunt negociate şi acceptate. În condiții normale – situație presupusă prioritar într-o analiză – oricare din cei doi parteneri nu va accepta schimbul dacă se consideră dezavantajat. Prețul negociat, fiind o relație socială între participanții la actul de comerț, susține condiția de egalitate a schimbului. În etapa a doua a schemei generalizate a lui Manoilescu (subcapitolul 3 din partea A), se va identifica excepția principală, posibilitatea unui schimb de neechivalente la nivelul valorii economice, însă pe un plan de observare calitativ superior.

[1] Observația analitică a omului poate fi considerată un punct de referință, însă şi aceasta este necesar a fi urmărită în legătură cu nedeterminarea lui Heisenberg (Georgescu-Roegen, 1971). Arhimede, în baza acestei relativități, a afirmat (citare aproximativă): dați-mi un punct de sprijin şi am să mişc/ răstorn Universul.

Mises (1949) arată că fiecare dintre indivizii participanți la schimb au sentimentul (senzația) că obțin un avantaj mai mare decât partenerul. Această percepție are ca fundament, în opinia noastră, faptul că fiecare participant câştigă în comparație cu o situație anterioară inițială dată (real-empirică sau real-analitică, ultima fiind prezentă numai în mintea participanților) în care acest schimb nu se mai justifică a avea loc (principiul raționalității) în noile condiții. Dacă egalitatea de bază se realizează, prin schimbul de echivalente liber consimțit, alte echilibre, la diferite niveluri agregate, referitoare la acest echilibru inițial se deduc.

Referitor la posibila egalitate a exportului cu importul din fiecare moment sau pe perioade mici observăm că acesta nu are totuşi o justificare strictă. Într-o perioadă volumul exportului unei entități (țări) poate să difere de cel al importului. Punctul de referință este echilibrul în schimbul de echivalente din procesele de schimb. Exportul poate fi egal cu importul deoarece rezervele de valută ale fiecărei entități economice, prin extensie ale unei țări, sunt limitate, astfel că perioade mari operațiunile de export şi import se efectuează într-un mare barter şi în care schimbul de echivalente la acest nivel agregat devine necesar.[1]

S-a presupus, de asemenea, faptul că fiecare marfă comercializată este plătită la cumpărare. Plățile la termen, ce sunt modalități curente de decontare fac imposibilă respectarea egalității importului cu exportul pe perioade mici. Plățile prin altă marfă sau prin monedă se consideră că se efectuează în condiții normale într-un termen finit convenit şi nu modifică astfel cerința de bază a echilibrului la diferite niveluri agregate. Analiza la limită – cu mărirea duratei de timp şi a spațiului economic, a unui asemenea proces ne duce spre această egalitate necesară.

La nivel de țară, prin urmare, ca un principiu (regulă) exporturile este necesar să fie egale cu importurile. Problema se poate ridica, urmând acest regres finit şi la egalitatea exporturilor şi importurilor fiecărei entități economice. În timp ar trebui ca exporturile să fie egale cu importurile. Pentru perioade de timp (mai) mari şi pentru fiecare țară, ținând cont de dotările cu factori naturali şi de capital fizic, precum şi de monedă, este necesar să realizeze asemenea echilibre.[2] În prezent, schimbul nu trebuie analizat „mecanic”, ci în mişcare şi numai dacă observarea este justificată potrivit intereselor individuale, nivel la

[1] Unele influențe posibile datorită emisiei de monedă este necesar a fi analizate separat.

[2] Dacă considerăm faptul că moneda este o marfă-instrument această egalitate este respectată datorită schimbului de echivalente, cel puțin în sensul său primar conform primei etape a schemei generalizate Manoilescu. Dacă moneda ar reveni la rolul de instrument egalitatea ar fi valabilă datorită necesității: volumul limitat de monedă, ar face ca la nivelul entităților importurile să se echilibreze cu exporturile. Aici luăm în considerare şi un schimb indirect printr-un canal al AC pentru a compensa surplusul de monedă cu deficitul de comerț exterior pe ansamblul comerțului unei țări. Această detaliere a analizei are rolul de a fixa într-un schimb real puncte de referință în baza aserțiunilor deduse.

care se certifică plata, precum şi a celui național prin care se urmăreşte o structură de produse şi o relativă echilibrare a importurilor cu exporturilor.[1]

Rezultă că pentru a studia ipoteza echilibrului sunt necesare simultan două condiții: fixarea unor puncte de referință şi înțelegerea simultană a condițiilor dintr-un proces de schimb. Ca să parafrazăm o frază a lui Amartya Sen (Atkinson, 2001) referitoare la egalitate: „egalitate la ce?". În mod similar, în legătură cu definirea conceptului de echilibru se poate formula o întrebare identică: echilibru între ce (în ce sens)? Echilibrul poate fi definit pentru un proces de schimb simplu, având astfel o semnificație economică certă. Prin agregare se poate apoi identifica eventual şi alte echilibre care să susțină o finalitate a cunoaşterii în această direcție de studiu.[2]

Calculul avantajului comparativ relativ în schema generalizată Manoilescu se face numai cu ajutorul prețurilor. Soluția analizei câştigurilor din comerț prin prețuri îndeplineşte cerința de bază a principiului economicității analitice. Calculele se efectuează rapid astfel că permite reluarea diverselor variante de negociere cu aceleaşi produse, unde prețurile interne sunt presupuse fixe – nu avem în sens strict deocamdată în vedere costurile de comerț, sau analiza diferitelor variante de schimb cu alte restricții.[3]

---

[1] O egalitate în sens slab poate fi considerată într-o țară în situația în care exporturile ar fi diferite nesemnificativ de importuri. Un exemplu semnificativ de nerespectare a acestei egalității (echilibru), este cel al SUA, care începând cu anul 1971, cu o excepție de numai doi ani, a avut o balanță comercială excedentară. Perspectiva acestui dezechilibru nu se opreşte aici: şi în viitor SUA a proiectat un deficit al balanței de plăți ce va ajunge în 2015 la peste 200 miliarde dolari anual.

[2] Dintr-o perspectivă mai generală – a incrementului peste volumul resurselor naturale şi care are forma profitului monetar adăugat la costurile (prețurile) factorilor de producție în economiile concurențiale monetare, echilibrul nu este posibil: permanent se adaugă ceva la ceea ce există. În baza legilor entropiei şi valorii, ultima într-o nouă reformulare, din perspectiva economiei de resurse, incrementul nu are o justificare strict analitică. Deşi interesul (şi comportamentul) egoist al individului în economie este acceptat, nevoia economiei de resurse nu justifică cel puțin în economia viitorului prezența incrementului, ce era, de altfel, inexistent în unele civilizații trecute (incaşă, de exemplu). Pe de altă parte, echilibrul ne conduce la stagnare, deoarece se neagă indirect existența principiului interesului: posibilitatea de a câştiga „mai mult" în relativitate, în comparație cu aceleaşi eforturi proprii sau ale partenerului.

[3] În schimbul intern costurile sunt presupuse fixe. Pentru a calcula mai uşor (într-un schimb multiplu) variantele de schimb cele mai avantajoase în cadrul etapei I se va calcula o ierarhizare a avantajelor relative alegând un produs ca punct de referință. Schimbarea punctului de referință va duce la modificarea ierarhiei valorii în baza relației dintre indici mobili şi indicii ficşi. La schimbul multiplu schema de calcul se va construi similar, folosind o ponderare a avantajelor relative. La calculul avantajelor relative folosind schimbul cu moneda se va ține cont de inexistența în sens strict a condiției de tranzitivitate la schimburile multiple sau a lipsei egalității dintre suma avantajelor parțiale şi cea totală.

Rezultatele ce se pot obține în legătură cu observarea indirectă a avantajului comparativ prin nivelurile valorii de întrebuințare (utilității) şi ale productivității în schimbul de mărfuri sunt „legate" de cele ale măsurării AC prin prețuri.[1] Măsurarea avantajului comparativ s-a efectuat în cadrul algoritmului de bază în cazul unui barter simplu, iar alți algoritmi (schimbul cu monedă, costurile de comerţ, schimbul intern, relația dintre avantajul absolut şi cel comparativ) s-au dedus având ca punct de pornire studiul acestei situații.

Situația generală a unui schimb barter simplu este expusă în tabelul nr. 1. Informațiile referitoare la prețurile şi cantitățile generice, folosite într-un schimb barter, asigură o înțelegere mai exactă a acestei situații.

Tabelul nr. 1

Prețurile interne şi internaționale şi cantitățile a două entități economice într-un barter simplu

Entitate /Produs	Cantități	Prețuri interne	Prețuri internaționale
Entitatea E Produsul 1, Pr_1	q_{e1}	p_{e1}	P_1
Produsul 2, Pr_2	q_{e2}	p_{e2}	P_2
Entitatea I Produsul 1, Pr_1	q_{i1}	p_{i1}	P_1
Produsul 2, Pr_2	q_{i2}	p_{i2}	P_2

Entitatea economică E are disponibilă, pentru schimb, o cantitate de marfă la export, q_{e1}, la valoarea în monedă internă de $q_{e1}p_{e1}$. Fie că aceasta a produs marfa – încât să poată fi vândută inițial pe piața internă la prețul p_{e1}, aspect care este detaliat separat la studiul avantajului comparativ din schimbu-

[1] Acceptarea rolului principal al prețurilor în alocarea resurselor în studiul economiilor concurențiale monetare fixează prețul ca un concept-instrument esențial care este *la vedere*, comparativ cu alte elemente economice sau tehnologice care pot fi considerate de o entitate drept know-how, astfel că pot fi protejate vizavi de concurență. Pe de altă parte, principiul confidențialității din statistică, ne obligă la agregarea datelor (după o structură care nu poate servi de regulă unei analize a AC nefiind reprezentativă), astfel că nu putem calcula AC la nivel individual. Lipsa similarității dintre structura realității empirice şi cea ideal-analitică nu asigură în cercetare respectarea cerințelor principiului economicității analitice de a lua decizii mai eficiente. Astfel unele presupuneri referitoare la modificările din realitatea empirică, fără a fi relaționate într-un cadru analitic sau invers fără o legătură cu această realitate, sunt în contradicție cu cerințele acestui principiu de bază al oricărei ştiințe. Folosirea utilității cardinale din perspectiva ştiinței economice standard, este considerată o direcție neproductivă din punct de vedere analitic în economie (Georgescu-Roegen, 1971), inclusiv în măsurarea AC.

rile interne – fie că ea a fost cumpărată la preţul p_{e1} de la un producător nu are importanţă aici. Entitatea *E* urmăreşte ca prin exportul acestei mărfi (produsul Pr_1), precum şi prin importul unei alte mărfi (produsul Pr_2), cerută la intern şi care s-ar putea vinde în condiţii pe care le vom identifica în continuare, să-şi asigure un avantaj comparativ.

Valoarea la care ar putea exporta această marfă este $q_{e1}P_1$, preţul internaţional P_1 fiind exprimat într-o monedă care nu ar mai ridica probleme de convertibilitate faţă de o altă monedă, pentru a cumpăra marfa Pr_2 din ţara *I*. În lipsa convertibilităţii s-ar prelungi explicaţiile, însă nu s-ar modifica în esenţă schema dedusă (a se vedea schema cu monedă). Entitatea economică *I*, din ţara importatoare, are nevoie de marfa Pr_1, deoarece preţul internaţional la care o cumpără i-ar permite, exportând produsul-marfă Pr_2, să obţină, de asemenea, un avantaj comparativ.

Entitatea *E* vinde aşadar marfa Pr_1 la valoarea $q_{e1}P_1$ şi cumpără marfa-produs Pr_2 la aceeaşi valoare monetară. Vânzând în intern marfa importată va obţine o valoare $q_{e2}p_{e2}$. Pentru a fi interesată de acest schimb este necesar ca această valoare să fie mai mare decât valoarea la intern a primei mărfi (1).

$$q_{e2}p_{e2} > q_{e1}p_{e1} \tag{1}$$

În alte condiţii, interesul entităţii economice *E* dispare, deoarece se poate presupune că nu există avantaj comparativ. Aceleaşi judecăţi, făcute în condiţii similare, sunt valabile şi pentru entitatea economică *I*.

Ne propunem să eliminăm cantităţile din formulele deduse ale avantajului comparativ parţial, deoarece acestea sunt exprimate în unităţi de măsură diferite, aspect care ar complica decodificarea, înţelegerea folosirii în condiţii simplificate a acestor formule în practică. Deoarece cele două cantităţi de mărfuri au valori internaţionale egale rezultă egalitatea (2).

$$q_{e2} = \frac{q_{e1}P_1}{P_2} \tag{2}$$

Înlocuind cantitatea q_{e2} din formula (2) în inegalitatea (1) se poate ajunge prin transformări elementare la formula (3).

$$\frac{p_{e2}}{p_{e1}} > \frac{P_2}{P_1} \tag{3}$$

Calculul avantajului relativ pentru entitatea *E* se deduce conform formulei (4) sub formă de indice.

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} \tag{4}$$

Avantajul monetar absolut al entităţii *E*, A_{vaE}, se determină prin înmulţirea sporului avantajului relativ cu valoarea internă exportată conform formulei (5).

$$A_{vaE} = q_{e1}p_{e1}*(A_{vrE}-1) \quad (5)$$

Avantajul relativ al entității economice *I* se calculează în mod similar (6).

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2} \quad (6)$$

Avantajul absolut al entității economice *I* se măsoară potrivit formulei (7).

$$A_{vaI} = q_{i2}p_{i2}*(A_{vrI}-1) \quad (7)$$

Avantajul relativ total în schimbul simplu sub formă de barter se determină prin indice, înmulțind avantajul relativ al celor două entități.

$$Avrt = AvrE * AvrI = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} * \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2}$$

Prin simplificarea celor două raporturi ale prețurilor internaționale se deduce formula avantajului relativ total al celor două entități economice (8).

$$Avrt = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{p_{i2}}{p_{i1}} \quad (8)$$

Raportul dintre prețurile relative din formula (8) este considerat, în studiile despre schimburile internaționale de mărfuri, ca având semnificația avantajului realizat de entitatea exportatoare *E*. Manoilescu a făcut, de asemenea, alături de alți economişti o presupunere care, pentru calculul avantajului comparativ la nivel de entitate economică, nu are în vedere condițiile din realitatea empirică: prețurile interne din țara importatoare sunt considerate de exportator prețuri internaționale (1929; 1937 ed. germană, 1986, pag. 148 şi pag. 248). Dacă observăm această situație în „oglindă" ar rezulta că nivelul avantajului comercial este egal pentru cei doi participanți la schimb, schimbul fiind considerat simetric, contrazicând astfel tocmai ce acesta a încercat să demonstreze: inegalitatea schimbului. Presupunerea sa nu este valabilă, fiind uşor de verificat conform argumentării algebrice de mai sus.[1]

[1] Pentru a ne menține cu analiza cât mai aproape de realitatea empirică, vom observa că această situație de excepție, avută în vedere în lucrările de specialitate, este totuşi valabilă parțial pentru indivizii care participă la micul trafic de frontieră. În acest caz avantajul total revine individului care se deplasează cu cantități reduse de produse în țara vecină şi aduce alte cantități pe care le vinde în țara sa. Observăm că avantajul parțial al partenerului „dispare", avantajul total fiind cel al individului, deoarece traficantul îşi vinde singur marfa către consumatorul final din „țara importatoare". În orice alte cazuri, chiar dacă „pătrunde" în spațiul economic al altei țări – situație imposibilă în prezent în condiții normale în schimburile dintre două entități economice rezidente în două țări diferite – va vinde însă marfa unui intermediar şi va fi nevoit să împartă avantajul comparativ total cu acesta. Cota cedată va fi probabil mai mică şi va fi stabilită prin negociere, deoarece riscurile şi cheltuielile cumpărătorului-intermediar, aferente costurilor de transport şi taxelor de la

Existența celor două câştiguri egale este o altă situație. Între două limite extreme, *a* şi *b*, dincolo de care o entitate începe să piardă, respectiv să-şi adjudece prin negociere avantajul comparativ (câştigul din comerț) maxim (cel total), apare o zonă semnificativă, cea în care acest avantaj se împarte egal sau aproximativ egal (echitabil) (Dogaru, 2002). Varianta împărțirii egale a fost presupusă de Ricardo în schimbul dintre Anglia şi Portugalia (Viener, 1937), însă în lipsa negocierii prețurilor internaționale.

Taussig, potrivit lui Chipman (1965a, pag. 489), arată că în orice situație dacă raportul prețurilor internaționale (terms of trade) sunt poziționate strict între raportul costurilor comparative, ambele țări vor câştiga din schimb. Afirmația este demonstrată prin schema generalizată Manoilescu în algoritmul barterului simplu de mai sus, prin cele opt formule. Mai mult, formulele deduse asigură o măsurare exactă, în termeni relativi şi absoluți, prin cele patru numere de aur (J.S. Mill), considerate magice de Samuelson, precum şi prin cele două prețuri internaționale, a oricărei situații posibile dintre participanți. Chipman observă contextul în care a fost făcută afirmația şi, în final, nu mai susține în sens strict aserțiunea lui Taussig. Afirmația sa poate fi susținută numai într-un caz empiric colateral, ce poate apare şi care se referă la lipsa de interes a uneia sau chiar a ambelor părți datorită unui avantaj relativ mic, astfel încât în aceste condiții schimbul nu va mai avea loc, deşi cerința analitică de bază expusă mai sus este îndeplinită. *În esență, în studiul său Chipman arată inconsistența formulării principiului avantajului pe partea de măsurare*.[1] În schema generalizată prezentată se observă că proporționalitatea prețurilor relative interne, de la oricare dintre participanți, cu cele internaționale ne duce la o situație de indiferență (lipsă de interes). Whitin surprinde, de exemplu, indiferența în producerea uneia din cele două mărfuri dacă raportul prețurilor interne este egal cu cel al prețurilor internaționale (Whitin, 1953, pag 522).[2]

---

graniță suportate de inițiatorul operațiunii de schimb, sunt mai mici. În această ultimă situație, pentru calculul avantajelor relative se aplică formulele (4) şi (6).

[1] Soluția lui Ricardo, privind împărțirea câştigurilor din comerț în două părți egale nu poate fi justificată nici analitic, nici în urma unei negocieri real-empirice. În ultimele două secole, discuțiile asupra avantajului comparativ s-au concentrat dominant numai asupra valabilității sale generale, şi uneori asupra sensului exportului sau importului într-un barter). Problema măsurării exacte nu a fost rezolvată. Afirmația lui Chipman este corectă: „Even if comparative advantage explains why trade take place, it does not explain on what terms" (1965a, p. 482) (textul mottoului). În opinia noastră, referitor la câştigurile din comerț problema măsurării avantajului comparativ este soluționată prin schema generalizată în principalul caz, fiind argumentată riguros cu un aparat matematic simplu.

[2] Afirmația este justă dacă ne fixăm ca punct de referință producția pentru schimbul internațional. În prețurile interne, luate în considerare pentru export, sunt (pot fi) însă incluse şi alte câştiguri din comerț, de pe alte niveluri ale schimbului (Dogaru, 2005b). Pentru a intra mai în detaliu este posibil ca în acest caz să fie totuşi posibil, dacă luăm în considerare ansamblul tuturor câştigurilor din comerț, nu numai a acelor externe (Dogaru, 2003b). În

Avantajul de bază al folosirii schemei generalizate este că se porneşte de la un dat empiric (în condiții simplificate analitic), fixând ca punct de interes („reper") comun pentru parteneri prețurile internaționale negociate. Prin urmare, existența unui comerț liber sau a unuia protecționist (Hagen, 1958) nu condiționează valabilitatea schemei. *Alipirea* algoritmului costurilor de comerț la cel al monedei sau a unui barter asigură înțelegerea oricărui schimb simplu, un produs contra monedă sau schimbul a două produse. Agregarea, schimbul multiplu ce este necesar a fi observat separat, ne permite aserțiuni pentru un volum de marfă formată din mai multe produse. O altă analiză pertinentă se referă la fixarea, ca nivel de referință, a unei situații anterioare acestui schimb. În aceste condiții se pote urmări relativ simplu mărimea avantajului relativ total, prin indicii prețurilor interne, calculați după o structură adecvată. Unele mărimi propuse după anii '70, precum paritatea puterii de cumpărare, cu subdiviziunea acesteia paritatea prețului, şi raportul valorii unitare asigură o aproximare a evoluției în timp a avantajului comparativ total (Dogaru, 2003c). O înmulțire (adecvată) a indicilor avantajului total sau parțial, cu posibilitatea de corelare dintre cele două tipuri de avantaje, de pe trepte succesive ale schimbului ne permite identificarea avantajului total în timp.[1]

Folosirea raportului dintre prețurile interne ale celor două produse dintr-o țară în schema FPP, pentru a se determina specializarea, este adecvată numai la o observare generală. Sub această formă matematică a raportului, utilizând însă prețurile de pe o treaptă inferioară – costul factorilor, se poate determina cel mult, specializarea în schimb. O privire analitică mai detaliată, necesară pentru a ne apropia de realitatea empirică prin aceste relații, ne indică inclusiv necesitatea introducerii costurilor de comerț (Dogaru, 2006).[2]

O înțelegere a contextului istoric în care s-au făcut unele descoperiri referitoare la principiul avantajului comparativ va asigura unele premise spre o posibilă unificare viitoare a diverselor formulări. Schema generalizată Manoilescu conține, în opinia noastră, unele condiții de bază pentru a se susține acest demers analitic în legătură cu avantajul comparativ. Fixarea condițiilor de observare a realității empirice în vederea măsurării sale analitice devine premisa de bază. Legătura dintre algoritmii principali schimbul cu monedă, cazul costurilor de comerț, omogenizarea eforturilor şi legătura dintre avantajul abso-

articol, Whitin propune o programare a producției mondiale, potrivit modelului lui von Neumann din 1944, prin maximizarea valorii producției şi având ca restricții principale consumul, capacitățile de producție aferente volumului de export, precum şi raportul costurilor de oportunitate (a se vedea şi ale referiri din partea B).

[1] În măsurarea exactă este necesară o relaționare permanentă a avantajului total, care este o mărime de control, cu cele două avantaje parțiale, aceasta fiind limita mărimii celor două avantaje.

[2] Pentru o folosire adecvată a FPP în domeniul producției a se vedea precizările de la secțiunea următoare (specializarea în producție).

lut şi cel comparativ, extinderea schemei de bază la schimburile interne, este asigurată prin algoritmul de bază al schimbului barter simplu. Extinderea schemei la etapa a II-a, a productivității, precum şi analiza schimbului cu mai multe țări şi produse asigură posibilitatea înțelegerii unui schimb în condiții reale, în baza principiului avantajului comparativ.[1]

Deşi Torrens a expus principiul avantajului comparativ în anul 1815, în sens strict problema priorității descoperirii principiului avantajului comparativ este încă în discuție.[2] Se poate afirma chiar că Torrens a făcut un pas în plus față de Ricardo în măsurarea AC, relaționând mai exact mărimile pentru calculul câştigurilor din comerț (Chipman, 1965a, pag. 480). Avantajul comparativ (total), deşi identificat, nu poate fi realizat (finalizat) printr-un act de schimb, dacă raportul prețurilor internaționale nu este cuprins în intervalul dintre cele două prețuri relative interne. Situația expusă de Ricardo în urmă cu aproape două secole este corespunzătoare micului trafic de frontieră, caz în care nu mai este necesară discutarea mărimii câştigurilor din comerț, referitor la împărțirea acestora între parteneri.[3]

Problema care se poate ridica în legătură cu studiul AC este dacă în studiul său din 1817 Ricardo a avut în vedere câştigurile din comerț, numai ideea specializării sau ambele situații simultan. Oricare ar fi răspunsul, necesitatea identificării circularității fluxului monetar referitor la avantajul comparativ măsurat în cadrul celor două concepte-eveniment – deoarece consumul de resurse este unic pe scara timpului, potrivit legii entropiei –, apar unele diferențe de abordare, precum şi unele suprapuneri ale acestor două concepte, astfel că analiza se cere a fi realizată separat inițial, corelată apoi şi, în final, reluată în legătură cu câştigurile din comerț. Căci, parafrazându-l pe Malraux, referitor la opinia sa în privința secolului XXI, „dacă actul de comerț nu se finalizează prin obținerea de AC, nimic nu poate fi realizat prin specializarea producătorilor”.

---

[1] Se poate astfel nivela drumul spre nivelul teoretic din ştiința economică în legătură cu acest principiu, inclusiv referitor la luarea în considerare a eficienței. Folosirea adecvată a acestor algoritmi într-un caz concret nu ridică probleme speciale, desigur având în vedere limita instrumentelor şi a metodologiei economice actuale.

[2] Se au în vedere unele idei din cartea lui Andrea Maneschi, *Comparative Advantage in International Trade : A Historical Perspective*, apărută la Editura Hardcover, asupra istoriei avantajului comparativ. Unele dispute privind întâietatea formulării lor se mai regăsesc în ştiința economică. A se vedea un caz similar al lui Georgescu-Roegen, referitor la formularea de acesta a teoremei non-substituției (non-substitution theorem), cu o diferență de numai câteva luni înainte față de Samuelson. Cazul Torrens-Ricardo, avînd un decalaj de 2 ani poate fi considerat similar referitor la durata de câteva luni din secolul nostru, deoarece în prezent timpul este comprimat în sensul teoriei relativității einsteiniene, odată cu creşterea vitezei de desfăşurare a proceselor.

[3] A se vedea nota 19.

Unele din observațiile altor economişti au fost arătate pe parcurs sau vor fi semnalate în continuare.[1] O parte din „diferențele" dintre schema noastră şi constatările altor economişti se referă numai la sinteza propusă, necesare pentru a arăta robustețea – valabilitatea generală în timp a avantajului comparativ.[2]

1.2. Frontiera posibilităților de producție şi specializarea în producția mondială

Într-o anumită măsură, cazul măsurării sporului de producție prin specializare este rezolvat de algoritmii avantajului comparativ. Compararea raportului dintre cele două prețuri relative interne este suficient pentru a identifica direcții de specializare pentru a se produce mai mult, abstracție făcând de lipsa capacităților de producție şi de pierderea de capital prin închiderea capacității produsului la care se va renunța. Este posibil însă ca, în urma negocierii, actul de schimb să nu se realizeze datorită lipsei unui câştig din comerț (semnificativ). Este o condiționare circulară, astfel că FPP poate fi înțeles numai într-o succe-

[1] După deducerea algoritmului de bază pornind de la unele rezultate ale lui Manoilescu, cercetările noastre s-au extins pentru a identifica posibile legături cu articole sau lucrări publicate. A se vedea şi nota de subsol 7 (Dogaru, 2005b). Din perspectiva schemei generalizate Manoilescu, este cert că marea majoritate a aserțiunilor noastre au fost formulate similar cu unii economişti în ultimele două secole şi jumătate. Măsurarea avantajului comparativ însă s-a formalizat după o schemă proprie. De aceea, deşi sinteza unor observații, punctele de referință fixate în comparațiile şi analizele efectuate, ordinea de importanță considerată a legilor şi principiilor economice sunt diferite, este necesar să semnalăm preluarea unor idei, în special, de la Manoilescu şi Ricardo, odată cu apariția primelor articole. Este necesar a semnala şi identificarea altor idei similare după publicarea altor rezultate. Extinzând perspectiva, aşa cum afirmă Georgescu-Roegen (1971) marile adevăruri care au fost spuse de filozofii/învățații greci în urmă cu peste două milenii. De aceea, cel puțin în ştiințele sociale, este necesară permanent o nouă sinteză a cunoaşterii realității sociale şi a mediului înconjurător, datorită schimbării formei relațiilor economice, odată cu progresul tehnologic şi cel ştiințific.

[2] Aşa cum s-a arătat (Dogaru, 2003a), este de semnalat faptul că, după publicarea într-o formă sintetică a schemei generalizate Manoilescu în 2000, s-a urmărit coerența acestei scheme prin algoritmii propuşi, precum şi identificarea unor secvențe (părți din algoritm) similare la alți economişti. De exemplu, în studiul lui Viner un economist considerat necunoscut a semnalat necesitatea calculării mărimii raportului dintre prețul relativ dintr-o țară şi cel internațional, aferente avantajului comparativ într-o operațiune de barter. Acesta este în schema generalizată Manoilescu avantajul comparativ parțial sub formă relativă al unei entități participante la schimb, iar continuarea acestei direcții ar fi contribuit mai timpuriu probabil la deducerea schemei generalizate (etapa I). Potrivit lui Viner, Penington arată necesitatea variației „terms of trade" între raporturile prețurilor interne. De asemenea, Viner arată că un pamflet anonim publicat în 1818, recomandat de Arnold Plant, se referă, de asemenea, la necesitatea folosirii simultane a prețurilor interne şi internaționale (1937, par. 8.24 şi 8.94).

siune dintre cele două fenomene-concept, câştigurile din comerț şi specializarea, al doilea fenomen fiind condiționat de primul. În plus, pot apare în timp condiționări-riscuri unilaterale referitoare la comerțul dintre țări de tipul „produsul propriu este în prezent mai necesar". Necesitatea existenței unor stocuri tampon constante referitoare la produsele care susțin siguranța alimentară, oscilația prețurilor internaționale, inexistența celei de-a doua variante de consum interne în cazul întreruperii schimbului internațional sunt argumente în acest sens.

În studierea acestei circularități, în urmărirea FPP în legătură cu avantajul comparativ, este necesar să se identifice simultan câştigul valoric cu luarea în considerare a pierderilor şi sporului de capital prin mărirea folosirii capacității, precum şi prin renunțarea la capacitatea produsului cedat. În cadrul FPP sunt calculate în termeni generali cantitativi unele sporuri ca urmare a specializării. Calculul FPP, prin specializarea cu mai multe produse (în lanț) (Whitin, 1953), nu apare justificat fără o măsurare inițială a cazurilor simple componente. [1]

Pentru a formaliza în plan analitic specializarea în producție prin relații simplificate nu mai este aşadar suficientă folosirea prețurilor sau a costurilor interne, chiar cu luarea în considerare a algoritmului costurilor de comerț. *În noile condiții, analiza procesului de producție prin raporturile dintre prețurile inițiale va fi completată cu luarea în considerare a capitalurilor totale, necesare pentru fabricarea propriu-zisă.* Cele două procese economice de schimb şi de producție observate sunt diferite, prin urmare, pentru a identifica o semnificație economică potrivit cerințelor principiului economicității analitice, schema teoretică se cere a fi modificată adecvat.[2]

În sinteză, calculul FPP se poate face prin:

- prețuri, în această situație având o aproximare generală a posibilităților de măsurare a sporurilor de producție;
- costuri, realizându-se o aproximare mai bună decât în cazul precedent;
- prin luarea în considerare a modificării volumului de capital necesar pentru fabricarea unui produs sau a unui lot, situație în care măsurarea

[1] În studiul FPP sunt unele similarități cu măsurarea câştigurilor de comerț. Măsurarea mai exactă a FPP cu două produse se poate face folosind formulele din schema generalizată Manoilescu, însă ținând cont de unele restricții, în principal de lipsa continuității stricte dintre producție şi consum, datorate principiului interesului (avantaj mic, lipsa interesului de a aduce un produs anume într-o țară). Nici în cazul avantajului nu este justificată tendința de a trece la schimbul cu mai multe produse, până la cuantificarea exactă (în formularea dialectică a lui Georgescu-Roegen) a unui schimb simplu. Descompunerea se poate face datorită relației identificate dintre avantajele parțiale şi cel total.

[2] Ipoteza randamentelor de scară constante, care nu condiționează direct, în sens analitic, măsurarea avantajului comparativ dintr-un act de schimb are o altă importanță în studiul FPP. Măsurarea modificării volumului producției, din perspectiva FPP necesită introducerea acestei ipoteze.

este mai exactă. În acest caz, se va ține cont de mărimea capacităților de producție, de sporirea eventuală a acestor capacități, precum şi de pierderile realizate prin dezafectarea capacității aferente produsului la care s-a renunțat. Pentru a începe un ciclu de producție prin specializare capitalul folosit se va calcula potrivit unei metodologii adecvate, mai completă decât cea a algoritmilor avantajului comparativ care utilizează prețurile inițiale.

În luarea de decizii în practică în specializarea în producție apar într-o economie națională şi probleme referitoare la siguranța alimentară, securitatea teritorială şi structura optimă minimă de siguranță ca număr de produse. Unele din aceste situații precum şi creşterea în timp a costurilor de comerț, converg spre soluția practică a producției locale (avantajele de locație) sau a „industriilor tinere" (infant industries). O parte din aceste probleme au fost semnalate (Dogaru, 2003c, în special capitolul *Premise şi deschideri*), iar creşterea costurilor de transport (Harrigan, 2003) arată că soluțiile propuse în baza principiului avantajului comparativ vor avea direcții mai avantajoase prin această rezolvare.

Observarea generală a specializării la nivel mondial, conform cerințelor principiului AC, ca un fenomen necesar în alocarea resurselor pentru mai multe produse şi țări şi este o extensie a FPP în cazul simplu. Acest proces de specializare poate fi justificat din punct de vedere analitic dacă prețurile scad relativ şi consumul relativ de resurse se reduce.[1] O mărire pe perioade mari a indicelui prețurilor, observată în realitatea empirică (Dogaru, 2003c), ar indica o ineficiență posibilă a specializării – din perspectivă socială şi pe termen lung – şi, în sens strict, încă un argument pentru valabilitatea generală a legii entropiei (Georgescu-Roegen, 1971).

Schimbul multiplu poate fi studiată printr-o proiecție generală, fiind identificată în cazul acceptării necesității de a economisi resursele la nivel de glob sau într-o arie mai restrânsă (legea entropiei în sens slab).[2] Vom accepta cazul inițial cazul a două țări şi *n* mărfuri. Acesta este posibil de regăsit în

[1] Cele două fenomene, al reducerii prețului şi al micşorării consumului de resurse, se suprapun în mare parte. Tendința de a se menține sau mări prețurile, comparativ cu o economie, cel puțin la unele resurse, are loc pe fondul lipsei relative în creştere a resurselor disponibile, în paralel (simultan) cu consumul absolut de resurse în creştere (WRI, 2000). Diferența dintre evoluția prețului şi cea a productivității, având un decalaj constant şi permanent ce va fi urmărit în continuare, este însă cauza principală a lipsei efectului de autoreglare automată a prețurilor. Această cauză determină necesitatea studierii mai sistematice a relației dintre preț şi consumul de resurse.

[2] Cazul Uniunii Europene, de a încerca gestionarea în comun a resurselor în baza extinderii tehnologiilor BAT şi a respectării cerințelor IPPC şi a BREFs, este o direcție principală în încercarea de economisire a resurselor. Uniunea Europeană lucrează în prezent la finalizarea unui parteneriat strategic cu Rusia privind unele resurse importante (gazul metan, în special), precum şi la transferul unor tehnologii performante către China, în schimbul respectării de această țară a cerințelor protocolului de la Kyoto privind cele şase gaze.

realitatea empirică la încheierea unui acord comercial bilateral privind schimbul de mărfuri. Pentru a efectua schimbul, ținând cont numai de cerințele etapei I din schema generalizată, este necesar ca pentru avantajele totale din schimbul dintre cele *n* mărfuri (luate două câte două) să fie calculate toate combinările, iar mărimile rezultate ale avantajului comparativ să fie apoi ierarhizate. Faptul că mărfurile se schimbă contra monedă nu modifică fondul problemei, deoarece identificarea tranzitivității în sens slab dintre monede asigură măsurarea avantajului comparativ din acest schimb, având ca punct de plecare un barter simplu (Dogaru, 2004a; 2006). În cazurile concrete de schimb aceeaşi marfă poate să fie schimbată de mai multe ori, însă nu poate fi luată în considerare o cantitate mai mare decât producția posibilă. În luarea deciziilor din practică se vor elimina situațiile care nu interesează: un avantaj comparativ prea mic, o situație incompatibilă cu strategia unei țări (eliminarea din producția proprie a unei mărfi importante) etc.[1]

În cazul a două mărfuri şi *m* țări se va calcula avantajul relativ total din schimbul celor două mărfuri pentru toate combinațiile posibile, care apoi vor fi ierarhizate în ordine crescătoare. Se va stabili simultan şi direcția de schimb/ specializare. Pentru a maximiza avantajul comparativ la nivelul mulțimii tuturor țărilor şi a menține fiecare țară în actele de comerț, schimbul bilateral va avea loc numai în această ordine între țările alăturate ca poziție ierarhică, astfel că fiecare participant va câştiga, dacă raporturile dintre prețurile internaționale stabilite în negocierea dintre ele respectă şi condiția suficientă din punct de vedere analitic: să fie cuprinse între prețurile relative interne.[2] Subcazul propus în continuare nu are, de asemenea, relevanță deoarece prin *multiplicarea* acestui schimb cu cele două produse – din care una se schimbă permanent pe tot lanțul şi una numai între prima şi ultima țară din canal/lanț, se împarte avantajul total care este posibil să fie anulat sau să fie o mărime nesemnificativă între două țări (care participă succesiv la schimb). Un schimb având o mărime semnificativă poate fi regăsit între prima şi ultima țară din această ierarhie care schimbă cel de-al doilea produs, contra primului. Schimbul celor două produse între fiecare pereche din cele *m* țări aşezate pe un lanț, face, de asemenea, ca avantajul din schimb să fie minimizat, deoarece premisa urmăreşte distribuirea unui avantaj total, de o anumită mărime presupusă semnificativă, la mărimi parțiale care să se regăsească la fiecare parte. Cazul poate fi analizat numai pentru o înțelegere analitică, în câmp continuu-discret, care ne relevă inutilitatea multiplicării schimburilor.[3]

---

[1] Unele din aceste situații sunt detaliate în partea B a acestui studiu.

[2] Metoda de schimb succesiv este numită "chain of comparative advantage" (Deardorff, 2005, pag. 9). Trecerea în etapa a doua, în cadrul schemei generalizate, se face în mod similar în cazul schimbului cu mai multe produse şi țări, cu respectarea identității ierarhizării produselor din ambele perspective, a AC şi a eficienței.

[3] Dacă în problemă se ia în considerare problema existenței real-empirice a diferențelor de calitate dintre produsele exemplar din fiecare țară ale aceleiaşi mărfi, rezultă că problema

Problema schimbului multiplu poate fi descompusă, aşa cum s-a arătat, în două situații care se pot apoi combina: două țări şi *n* produse; două produse şi *m* țări.[1] Făcând abstracție de problema ierarhizării avantajului comparativ în etapa a doua a productivității în vederea corelării simultaneității ordinii de preferință la export şi import a produselor după câştiguri din comerț şi, respectiv, după eficiență, se pot identifica soluții complete (când sunt avantaje comparative parțiale şi nu sunt alte situații de incompatibilitate) care au forma unor soluții de tip „second best". Aceste soluții pot fi considerate optime Pareto în sens slab sau tare, după caz, în studiul avantajului comparativ. Teoria valorii internaționale are la bază fie o teorie a costurilor, fie una a cererii reciproce (reciprocal demand)[2].

În cazul a două mărfuri şi trei țări Metzler Lloyd (1950, pag. 300) arată că pentru țara intermediară este necesar ca raportul prețurilor interne (prețul relativ intern) să fie aceleaşi cu cel al prețurilor internaționale. Această situație este puțin probabil a se întâlni în practică, deoarece în acest caz schimbul nu se va desfăşura, nefiind verificat pentru această țară principiul interesului în economiile concurențiale monetare. Mai probabil, va fi întâlnit cazul în care această egalitate nu este respectată. Mai mult însă, aşa cum s-a arătat, situația apropierii între ele la limită, a celor două rapoarte ale prețurilor interne nu este interesantă din punct de vedere practic datorită mărimii reduse a avantajului comparativ.

Una dintre finalitățile studiului analitic în ştiința economică este alocarea eficientă a resurselor. Aceasta este o funcție principală a prețurilor, însă în schimbul internațional aceasta se cere a fi analizată corespunzător. Continuând observarea fenomenului avantajului comparativ la mai multe produse vom urmări în paralel problema specializării. Studiul din perspectiva specializării, efectuat pentru început numai prin prețuri în baza formulelor din schema generalizată Manoilescu, asigură o măsurare inițială a producției maxime. Ea este

are o soluție mai complicată din perspectiva măsurării. Soluția prețului hedonic reduce la o măsură unică prețul relativ pe fiecare exemplar, însă existența unicității fiecărui exemplar nu poate fi negată.

[1] *Soluția urmărită înliteratura de specialitate a fost cea a programării propuse de Danzig în 1949 şi detaliată de Whitin (1953).*

[2] Deşi există tendința de a elimina din analiza economică conceptul de valoare, ce nu este studiat în sens strict în dicționare de prestigiu (PAL, 1987, vol I-IV), în parte datorită introducerii conceptului de dezvoltare durabilă. În contextul reducerii volumului absolut de resurse disponibile, semnificația acestui concept fundamental în economie nu este micşorată. Importanța folosirii prețurilor relative în comparație (în fața) cu valoarea absolută a mărfii, utilizate în măsurarea AC, face ca noțiunea de valoare să piardă din importanță potrivit lui Eatwell (PAL I, pag. 5). În opinia noastră, valoarea unei mărfi se cere a fi redefinită în legătură cu reducerea consumului relativ de resurse şi, deci, cu legea entropiei, precum şi în legătură cu norme economice-obiective care să susțină generalizarea celor mai bune tehnici disponibile (în UE).

necesar a fi corelată în observațiile din economia empirică cu diverse variante de schimb. Analiza, extinsă potrivit algoritmilor schemei Manoilescu, este normativă şi asigură puncte de plecare sau de referință în deciziile luate în realitatea empirică în schimbul internațional. Urmărirea efectivă a aceste direcții se va face în etapa a doua a schemei prin luarea în considerare şi a evoluției eficienței în timp şi/sau spațiu.

Efectuarea de analize la un nivel de generalitate (agregare) ridicat poate fi o preocupare justificată dacă se acceptă posibilitatea de urmărire şi influențare a avantajului comparativ din perspectiva interesului colectiv, inclusiv la nivel național. Aceasta înseamnă a ține cont că prețurile – alegându-ne un punct de referință adecvat, în acest caz acesta fiind productivitatea – rămân fixe sau se pot abate într-un sens contrar, de regulă, față de evoluția productivității.[1] În măsurarea avantajului comparativ, în schimburile individuale, nu se iau în considerare astfel de restricții, iar la nivel agregat nu se pot identifica tendințe decât ca o rezultantă şi prin compensarea efectelor de productivitate abaterilor conform legii numerelor mari.

Însă ideea compensării efectelor de productivitate la o grupă de produse sau într-un spațiu național nu rezistă la o analiză mai atentă. De aceea, agregarea productivității totale se cere a fi realizată după stabilirea în prealabil a unei semnificații economice (posibile) în legătură cu evoluția simultană a prețului. Odată cu maturizarea ştiinței economice s-a respectat, într-o anumită măsură, relația dintre nivelul agregat şi cel microeconomic. În prima jumătate a secolului al XX-lea au fost tendințe de extindere a analizei economice de la niveluri agreate spre nivelurile mai puțin agregate, precum sectorul, entitatea sau chiar produsul (Georgescu-Roegen, 1967 (2000), pag. 165-66). În prezent se fac eforturi inverse, de înțelegere a nivelului agregat pornind de la nivelul unui proces economic elementar.[2]

---

[1] Ideea menținerii sau chiar a măririi prețurilor odată cu sporirea productivității respectă cerința principiului interesului şi, în sens slab, din perspectiva unui efort (nominal-valoric/monetar), şi pe cea a principiului efortului minim. În aceste condiții, nu au loc neapărat economii de resurse (şi o menținere a echității în relațiile social economice) datorită unei manipulări probabile a resurselor naturale sau prelucrate din acestea cu ajutorul *resursei* monedă-instrument. În schimb reducerea unui preț, odată cu scăderea productivității pare că respectă cele două principii anterioare amintite, inclusiv pe cel al raționalității acțiunii umane. Aici apare mai clară necesitatea urmăririi desfacerii analizei avantajului comparativ în două etape, datorită evoluției atipice a relației dintre preț şi eficiență. Situația va fi analizată în text în subpunctul următor.

[2] *Existența a două comportamente diferite ale aceluiaşi proces economic la nivel elementar (sau pe perioadă scurtă) şi la nivel agregat (sau pe perioadă lungă) – perspectiva este aici numai temporală, ne arată că timpul nu este înțeles ca o mărime ordinală, astfel că problema relației dintre mărimile simple şi cele agregate nu este studiată în cadrul întregului (Georgescu-Roegen, 1971). A se vedea şi alte detalii în articolul nostru "Noțiunile de ter-*

Studiul schimbului multiplu nu poate fi considerat necesar în general – situându-ne în cazul aberației concretului prost plasat (Georgescu-Roegen, 1971, pag. 110; pag. 515). O astfel de schemă complexă nu este necesar (posibil) de dezvoltat deoarece, pe de o parte pot apare o multitudine de situații care nu respectă principiul interesului, pe de altă parte, mulțimea de combinații simple fixate fiecare în plan analitic, converg spre o situație dialectică, dificil de definit din perspectiva logicii aristotelice. Însă studierea unor asemenea situații, fixate corect în cadrul logicii dialectice, poate sprijini efortul economistului din perspectiva respectării principiului economicității analitice, şi, în continuare, a folosirii rezultatului în economia empirică.

1.3. Etapa a II-a a schemei generalizate. Productivitatea națională

Judecățile în privința avantajului comparativ, referitoare la procesele economice, inclusiv la cel de schimb, se pot face aşadar fie la nivel individual, fie la nivel agregat (local, regional sau național) din perspectiva economiei unei localități /zone/țări – la acest grad de generalitate fiind identificat un alt interes, în parte diferit de cel individual. În această parte, interesul general nu mai este observat în sens strict ca o agregare cantitativă – adunare exterioară în termenii lui Georgescu-Roegen (1971). Aici interesul național este privit ca o însumare calitativă, dacă nu a tuturor entităților economice, cel puțin a (marii) majorități a entităților economice participante la procesul economic.[1]

Pe de o parte, necesitatea acestei duble perspective, individuale şi naționale (locale), provine din faptul că la nivel individual se are în vedere (există interesul de a observa) consumul de resurse numai pe o anumită perioadă, 1-2 generații (părinți şi copii), în timp ce la nivel național este necesară o perspectivă la scară istorică. Pe de altă parte, în aceeaşi perioadă de timp la nivel național este necesar a lua în considerare, de asemenea, economisirea resurselor şi de a realiza o structură dată a producției, prin armonizarea intereselor indivi-

men lung şi termen scurt în economia analitică", apărut în anul 2002 în Revista română de statistică*, nr. 3, anul II, serie nouă, pp. 69-84.*

[1] Interesele individuale contrare, în afara menținerii unei stimulări a concurenței – *a unui vânt rece care se abate asupra indivizilor care să mențină atracția spre muncă şi spre un proces general de îmbunătățire a performanțelor individuale real-empirice* – contribuie la o risipă relativă de resurse datorită oscilațiilor permanente ale factorilor de producție dintr-un sector în altul. De aceea, în lipsa unei eficiențe a funcției de repartizare optimă a resurselor prin preț în baza autoreglării pieței, concurența va face ca interesul național cantitativ (de agregare a profitului şi a veniturilor individuale, în general) să nu poată fi respectat simultan în termeni cantitativi şi calitativi, fără o intervenție instituțională (temporară). În urma unor salturi calitative el poate susține însă o nouă reaşezare a pozițiilor fiecărei entități economice (individ), astfel încât, în baza relației dintre preț şi productivitate să se asigure o nouă structurare a avantajelor comparative ale mărfurilor. Se ține cont de faptul, aşa cu vom arăta în continuare în text, de faptul că efectul de productivitate, va fi inclus totdeauna în preț. Se presupune că în acesta se vor include toate eforturile, inclusiv cele externale.

duale, relativ contrare, în unul național/colectiv care urmăreşte şi realizarea unei structuri adecvate a consumului național.[1]

Principiul AC susține primordial această direcție a cooperării în baza legii asociației (Mises, 1949), chiar în condițiile existenței intereselor contrare individuale, menținute într-o formă slabă. În aceste condiții, prioritatea creşterii productivității totale – fenomen ce susține economia relativă de resurse, reprezintă esența argumentării valabilității priorității interesului național, în fața interesului individual bazat pe maximizarea profitului monetar. Reorganizarea structurii producției interne, inclusiv a celei importate şi exportate, din perspectiva economiei de resurse apare necesară fie şi numai având în vedere necesitatea reducerii costurilor de comerț în creştere. În esență însă, folosirea în paralel a două sau mai multe tehnologii cu performanțe diferite respectând însă – în baza legii cooperării şi a avantajului comparativ, şi respectând principiul raționalității chiar într-o formă restrânsă – la necesitatea folosirii în timp numai a tehnologiilor celor mai performante. În prezent, varianta folosirii numai a unor tehnologii performante este exclusă (Mansfield, Choice of technique, în PAL I). Deşi aceste direcții, cea individuală şi cea colectivă, se pot susține reciproc, prioritatea este a fenomenului de eficiență, deoarece dominanta (factorul recesiv, Florian (1983)) este factorul național, datorită tendinței de epuizare, în timp, a resurselor disponibile.

Necesitatea introducerii etapei a doua în schema generalizată Manoilescu are însă o fundamentare de bază (mai importantă). Interesele individuale contrare, inclusiv interesul individual de a maximiza profitul, fac ca în mod constant să fie un decalaj între creşterea productivității (scăderea costurilor) unui produs şi reducerea prețului. Aceasta este o premisă esențială a unei economii concurențiale. Menținerea prețului odată cu creşterea productivității, în tandem cu studiul avantajului comparativ numai pe partea de profit monetar, descoperă în economiile concurențiale monetare în studiul eficienței un gol analitic. În aceste condiții nu este studiată diferența dintre interesul individual şi cel colectiv dintr-o perspectivă calitativă.[2]

---

[1] *Problema economiei de resurse, având ca punct de referință avantajul comparativ, este identificată indirect de McKenzie (1953, p 165), prin realizarea unei producții maxim posibile în urma schimbului multiplu de produse în economia mondială. A se vedea şi studiul său din 1955.*

[2] Oricât de mult ne-am străduit în plan ştiințific, fie se mențin asemenea „goluri", fie apar zone de suprapuneri în studierea fenomenelor şi proceselor economice. Ultimele pot fi numite zone de penumbre dialectice (Georgescu-Roegen, 1971). A nu ține cont însă de necesitatea studiul dialectic al fenomenului de productivitate – prin judecăți corecte, dar nu exacte –, în opoziție cu cel al AC monetar face ca să nu fie înțeles în esență schimbul de (ne)echivalente în procesele economice. Meritul fundamental al lui Mihail Manoilescu este de a fi arătat această diferență în urmărirea avantajului comparativ din cele două perspective. Generalizarea acestui fenomen, prin observarea sa ca un salt calitativ, inclusiv anali-

Observarea comparativă a evoluției prețului şi a eficienței în acelaşi proces economic (produs) ne poate releva, de regulă, o evoluție relativ divergentă în economiile concurențiale actuale. Măsurarea separată şi analiza simultană a celor două fenomene asigură studiului avantajului comparativ, din perspectiva acestora, o consistență mai ridicată analizei schimburilor economice externe şi, prin extensie, celor interne (Dogaru, 2003b). Deşi prețul are înglobat în mărimea sa efectul de eficiență, complexitatea în creştere a proceselor economice de producție şi de schimb, în special, numărul tot mai mare de produse, precum şi lipsa efectelor de autoreglare în timp real din perspectiva cerințelor legii cererii şi ofertei, ne conduc spre acceptarea acestei evoluții „divergente".

Această tendință constantă apare datorită existenței intereselor individuale contrare referitoare la includerea instantanee a creşterii eficienței în mărimea prețului. Urmărirea productivității la nivel național sau chiar regional (Uni- (Uniunea Europeană) asigură (conferă) o nouă semnificație a acestui efort analitic de măsurare a AC. Organizarea teritorială a proceselor economice în spații naționale a asigurat şi poate asigura o eficiență crescândă a activităților entităților economice datorită difuzării în condiții bune/eficiente, care respectă schema avantajului comparativ şi asigură în final o economie relativă a resurselor disponibile.[1] Pe de altă parte, problema schimbării formei şi a conținutului produselor în timp, precum şi regăsirea în spații economice diverse a unor produse (relativ) diferite, însă cu întrebuințări /utilități similare, face relativ dificilă compararea acestora sub aspectul prețului şi al valorilor de întrebuințare. Principiul identității din logica aristotelică este pus la încercare.[2]

În condiții obişnuite, prețul include costurile, iar schimbările (creşterea sau descreşterea) valorice în timp datorate eficienței sunt presupuse a fi reflectate imediat în preț, conform evidenței contabile a entităților economice.[3] De

za relației dintre niveluri diferite de agregare (cantitative sau calitative) ale unor fenomene, au fost dezvoltări ulterioare ale cercetărilor analitice.

[1] Susținerea transferului de tehnologii performante, aflat într-o fază incipientă în piața unică din Uniune, este o primă dovadă a încercărilor de a economisi resurse într-un spațiu relativ extins. Deşi convergența în Uniune este urmărită prioritar din perspectiva veniturilor (PIB-ului pe locuitor), măsurile de a susține constant asemenea transferuri, precum şi menținerea unei relative echități în schimb şi în obținerea de venituri asigură o mai mare stabilitate dinamică a sistemului economico-social european (teorema stabilității dinamice a lui Lyapunov).

[2] Eforturile economiştilor americani, în special din ultimele decenii, au asigurat punerea la punct a unor instrumente şi metode de comparare în domeniul prețurilor (KKHS, 1975; Triplett, 2004; PAL II, *Hedonic prices*).

[3] Vom face abstracție de costurile externale care, de asemenea, pe perioade mari de timp se pot considera incluse în costurile normale datorită efectului de histerezis. În costuri nu este inclus prețul care ar trebui plătit (simbolic dar la valoarea necesară) pentru resursele preluate gratuit din natură. La limită, necuprinderea inițială a acestora este reflectată, în ultimă instanță în sens general, prin efectele de deteriorare a mediului înconjurător şi chiar a

altfel, unele studii asupra realității empirice, referitoare la modul cum se stabilesc prețurile, ne arată că produsele se vând la prețuri de ofertă negociate, care se stabilesc prin însumarea costului unitar şi a unei marje a profitului (PAL I, pag. 158-9, ipoteza prețului normal Godley). Din perspectiva modificării eficienței /productivității, costurile şi implicit prin dualitate, având ca punct de referință prețul, efectul de productivitate este inclus permanent în preț, şi este reflectat prin mărimea profitului. Numai că între cele două momente, al modificării productivității şi al modificării inverse a prețului, există un decalaj de timp. Acest decalaj este permanent şi are o anumită mărime constantă.[1] Într-o economie concurențială monetară în condiții de concurență ridicate, ce tinde la limită spre una perfect concurențială, prețul s-ar modifica în sensul invers al schimbării eficienței totale. În aceste condiții, nu ar mai fi nevoie de o analiză separată a avantajului comparativ prin productivitatea totală, propusă în etapa a doua a schemei generalizate Manoilescu.

Manoilescu a studiat sistematic în urmă cu trei sferturi de secol această problemă, având la dispoziție mijloacele analitice existente la acea vreme şi a fundamentat unele soluții. Conceptul de productivitate totală, folosit în SUA şi aflat în prezent în extindere şi în Europa, asigură o coerență a discursului analitic pe probleme de fond privind măsurarea eficienței (Zvi Griliches, *Measurement problem*, în PAL III). Productivitatea se poate calcula la mai multe produse, ca având o semnificație economică ridicată, ca raport între două mărimi fizice sau două mărimi valorice (reale omogenizate). La nivelul unui produs, eficiența se regăseşte, aşa cum am arătat, în forma sa primară brută, sub forma economiei de costuri.

În etapa a doua a schemei generalizate Manoilescu se susține din punct de vedere analitic o ierarhizare a productivității totale ale produselor. Această ierarhizare este diferită de cea după mărimea avantajelor comparative datorită oscilației permanente a capitalurilor între diferite sectoare şi/sau produse.[2] Ierarhizarea avantajelor comparative a diferitelor produse sau sectoare, corelată

relațiilor sociale, inclusiv în legătura omului cu natura. Într-o oarecare măsură, necuprinderea acestor costuri au un efect similar (divergent) ca şi efectul de productivitate măsurat în timp vizavi de preț.

[1] O măsurare a sa mai exactă şi o studiere a diferitelor cazuri tip ar lămuri într-o oarecare măsură acest fenomen important pus pentru prima dată în evidență în mod sistematic de Mihail Manoilescu.

[2] Deardorff (2005, p. 6) surprinde indirect o pierdere de avantaj comparativ datorită unei structuri existente a producției, dată de o imperfecțiune a pieței, dacă am avea ca punct de referință avantajul comparativ şi o circulație normală a capitalurilor legată de eficiența acestora: “And indeed we cannot really ascribe the avoidance of loss from trade to the presence of comparative advantage, since the comparative structure assures it.” „Şi într-adevăr noi nu putem atribui cu adevărat acțiunea de a evita pierderile din comerț (numai) prezenței avantajului comparativ, deoarece structurile comparative o realizează”.

cu cea a eficienței asigură un câştig din comerț similar celui din etapa I, pe partea de valoare națională.[1]

Dintr-o perspectivă mai generală, aceea a competitivității, direcția de studiu a eficienței pare să fie însă singura care ne asigură o observare a modificării consumului relativ de resurse la nivel național. De altfel, aşa cum arăta Krugman, competitivitatea are semnificație numai la nivel național: „conceptul de competitivitate are sens când este folosit la nivelul economiei naționale”.[2] (Atkinson, 2002).

Măsurarea productivității totale prin mărimi relative, derivate din mărimi absolute, urmând ca ulterior acestea să fie comparabile la diferite produse, entități economice sau țări este relativ dificilă. Susținerea măsurării productivității totale cel puțin din două perspective, ca producție valorică sau fizică (omogenizată) pe unitatea de capital, apare ca necesară. Urmărirea creşterii marginale (medii), având ca punct de referință o perioadă (an) este însă posibilă în condiții mai facile, astfel că putem să realizăm o ierarhizare a creşterilor de productivitate.[3]

---

[1] În acest efort de reaşezare se realizează o pierdere de resurse, fie pentru că se susțin unele industrii tinere (cu eficiență mai scăzută în fazele inițiale, fie pentru că măsurile de intervenție instituționale, pot fi concepute ca proceduri mai ineficiente. Pe ansamblu, dacă însă aceste intervenții sunt considerate temporale şi subordonate numai acestei concordanțe dintre cele două ierarhizări asigură o economie de resurse şi o mărire corespunzătoare a avantajului comparativ, în comparație cu orice altă situație posibilă.

[2] Textul în engleză: „competitiveness is a meaningless word when applied to national economies”. Competitivitatea în sens economic este în fapt relație dintre productivitate şi avantaj comparativ. „*Ponderea*” – în sensul adunării interioare (Georgescu-Roegen, 1971), a celor două măsuri economice ale conceptelor aferente nu are însă legătură cu mulțimea de indici compoziți propuşi la nivel mondial pentru a măsura competitivitatea. O experimentare similară cu asemenea indici compoziți, care arată fie lipsa unor baze de date adecvate, fie neînțelegerea problemei agregării (calitative) în economie (facem abstracție aici de lipsa capacității umane de a măsura calitatea prin măsuri cardinale), se regăseşte şi în domeniul protecției mediului. A se vedea încercările în perioada 2000-2005 (World Economic Forum, Yale, Center for Environmental Law and Policy, and CIESIN WEF *2001, Environmental Sustainability Index,* http://www.ciesin.columbia. edu, ianuarie 2001.) Într-un proces elementar productivitatea este exprimată în sens „brut”, ca diferență dintre costurile relative ale unui produs măsurat pe axa timpului (ordinal). Problemele legate de măsurarea productivității, datorită unor costuri comune în acelaşi proces de producție fac ca uneori productivitatea să fie exprimată prin măsuri real-valorice – prin corecția eforturilor şi efectelor cu inflația. La nivel elementar există tendința ca sporul de productivitate să fie măsurat în şi unitățile naturale. Pentru unele probleme legate de măsurarea productivității a se vedea studiul nostru în curs de apariție în *Probleme economice*, CIDE, Academia Română, „Unele repere pentru studiul productivității în economia europeană actuală”.

[3] Productivitatea totală, care asigură o observare a procesului economic ca întreg, a fost urmărită în SUA după 1970, fiind create baze de date începând cu perioada 1947-1950.

Din perspectiva folosirii numai a unui concept-instrument, preţurile, observarea situaţiei avantajului comparativ poate fi neînţeleasă pe deplin. De aceea, este necesar a urmări comparativ şi productivitatea totală. O situaţie de schimb fundamentată prin optime Pareto poate fi studiată din perspectiva câştigurilor comparative (realizate în timp), în opoziţie cu situaţia avantajului comparativ. Limita optimelor Pareto, vizavi de cea a avantajului comparativ iese în evidenţă (Chipman, 1965b, pag. 735): „Când comparăm două situaţii Pareto optimale este în natura lucrurilor ca ceea ce este avantajos pentru o ţară să fie dezavantajos pentru cealaltă”.[1] Observarea globală, de ansamblu, potrivit principiului AC poate susţine respectarea principiul echităţii, identificându-se aserţiuni adevărate ce pot fi demonstrate riguros direcţii de schimb în care se realizează avantaje (câştiguri) comparative simultane de ambele părţi. Existenţa unei analize complete a actului de alegere, din ambele perspective, cea individuală şi cea naţională, care să ţină cont de cerinţele AC ar permite eliminarea posibilelor pierderi de valoare naţională datorită neluării eventuale în considerare a mărimii şi evoluţiei eficienţei.[2]

Sporul de valoare naţională se poate realiza prin două direcţii care se suprapun parţial: obţinerea de avantaj comparativ având esenţă de productivitate totală, precum şi realizarea de economii absolute şi/sau relative de resurse. Nici una din cele două direcţii nu sunt urmărite pe fond (în fapt în majoritatea situaţiilor) în ştiinţa economică şi nici în economia empirică. Însă ceea ce va apare la orizont ca o necesitate absolută este tendinţa de economisire a resurselor. Ideea că vom acorda o prioritate absolută în viitor economiei de resurse poate părea în prezent o naivitate.[3] Însă, aşa cum arăta Georges-

---

La capitalul (corporal) au fost folosite intrările de capital, iar nu capitalul total (K din Klems) din economia americană (Bureau of Labor Statistics, 1997, ch 10). Prin mărirea perioadei de observare se poate accepta că toate aceste creşteri pot aproxima creşterea de productivitate totală la produse sau la entităţi. Măsurarea productivităţii se face însă în condiţii care nu permit o eliminare totală a devierilor de la o cuantificare corectă/ ideală (Diewert, *Productivity: Measurement problem*, in PAL III).

[1] Textul în engleză al traducerii este: „When comparing two Pareto-optimal situations it is in the nature of things that what is preferable for one country is disadvantageous to another”.

[2] Desigur că mai apare o situaţie spre care se poate tinde, cea a reducerii automate a preţului odată cu modificarea productivităţii. În acest caz, maximizarea profitului nu mai poate fi asigurată în sens strict. Înlocuirea sa cu o altă cerinţă-principiu ce respectă legea entropiei, reducerea de resurse, presupune prioritatea economiei de resurse disponibile, aflate într-o reducere continuă, şi în consecinţă limitarea rolului monedei şi a profitului ca factor de stimulare catalizator.

[3] Aceasta nu ne împiedică să discutăm şi, într-o anumită măsură să semnalăm această direcţie. Deşi Georgescu-Roegen (1971) arăta că unele măsuri propuse în direcţia economiei de resurse în urmă cu peste trei decenii păreau „naiviste”, realitatea pare să îi confirme afirmaţiile. De aceea, discutarea de conştiinţele înaintate (Florian, 1983) a direcţiilor posibile de acţiune ale omenirii în viitor, precum cea a lui Georgescu-Roegen, poate fi

cu-Roegen, numai necesitatea cea mai stringentă, lipsa resurselor (disponibile), va aduce omul în fața acestei realități crude.[1]

În concluzie, un decalaj permanent şi constant dintre momentele când se manifestă cele două efecte de avantaj comparativ, cel al apariției eficienței şi cel al reducerii corespunzătoare a prețului, face necesară o analiză separată, însă simultană şi corelată a celor două tipuri de fenomene. Interesul de a menține prețul mărit pe o perioadă cât mai mare după creşterea productivității totale respectă cerința de bază a principiului maximizării profitului total care este o aplicație a principiului efortului minim.

Ideea unei oscilații continue şi permanente a prețurilor odată cu modificarea eficienței nu este dovedită (ipoteza Godley). Piața capitalistă şi-a dovedit virtuțile, însă limitele acesteia încep să fie mai evidente datorită, în principal, măririi numărului de produse şi de piețe, precum şi a tendinței prezenței dominante pe piață, măsurată prin volumul valoric al schimburilor, a marilor firme. Piețele nu se mai pot regla în timp real, astfel încât efectul de eficiență/productivitate să fie inclus preponderent ca mărime în volumul câştigurilor de comerț, iar cel de negociere să fie colateral şi secundar.

Deşi ideea susținerii prezenței pe piață a unor firme cu mărime în creştere datorită nivelelor tehnologice optime tot mai mari are la bază o necesitate, – mărirea producției aferente costului unitar minim ce asigură economia relativă de resurse şi trebuie, prin urmare, să fie în scădere în timp – lipsa autoreglării face necesară o intervenție controlată, temporară şi cu un obiect precis: exportul bunurilor dintr-un sistem economic este necesar să se realizeze astfel încât o țară să nu piardă în relativitate valoare națională (eforturi relative ale factorilor). Argumentul susținut se bazează pe faptul că exportând un bun cu prețuri conjuncturale, chiar mărite datorită unei bune negocieri, să se realizeze totuşi pierderi de eforturi datorită unei eficiențe mai scăzută a factorilor de producție care au participat la realizarea acestui produs, în comparație cu cei folosiți mai eficient la fabricarea unui alt produs care ar putea fi exportat prioritar.[2]

Lipsa relativă tot mai acută a resurselor (materii prime, materiale), inclusiv a factorilor de producție corporali, face ca această analiză să fie oportună şi dintr-o altă perspectivă. Economisirea relativă a resurselor se poate realiza dacă există la bunurile exportate o concordanță permanentă potrivit celor două

---

considerată un avans în timp față de tendința de masă spre o societate care stimulează consumul.

[1] În plus, este posibilă înlocuirea unui instrument-formal moneda – ce este bazat pe un fetişism în creştere şi are un scop, maximizarea profitului monetar – cu un obiectiv adecvat existenței omenirii, cel puțin pentru generațiile viitoare: necesitatea economiei de resurse.

[2] O situația reală care se cere a fi luată în considerare şi cuantificată ca punct de reper, la analize mai detaliate, este cea în care se poate susține faptul că pierderea de avantaj comparativ în legătură cu productivitatea totală, realizată prin exportul unui bun fabricat mai puțin eficient, să fie compensată de câştigurile obținute numai prin negociere la bunurile exportate, dar la care eficiența este relativ mai mică.

criterii: câştigurile de comerţ şi eficienţa producerii. În acest caz, costurile de tranzacţionare (Coase, 1937) se reduc datorită unei mobilităţi mai reduse a factorilor. Este însă permanent necesar a se tine seama de faptul că efectul de productivitate este permanent inclus în câştigurile de comerţ sub forma profitului.[1] În sinteză (esenţă), în etapa a II-a a schemei generalizate Manoilescu această situaţie se analizează sub formă unui model în formă literală, precum şi prin măsurarea ordinală a concordanţei dintre mărimea productivităţii şi a câştigurilor de comerţ la produsele exportate şi importate.

[1] În aceste schimburi avantajul comparativ este măsurat sub forma diferenţei dintre preţul intern şi costurile efective. În schimburile interne, ca şi în cele externe avantajul comparativ este diferit, de regulă, de cel reflectat de mărimea productivităţii. Nu vom lua aici în discuţie, datorită nivelului de generalitate ridicat la care se fac observaţiile, costurile externale şi, în situaţia opusă dublă, câştigurile externale. Potrivit legii numerelor mari, considerăm pe o perioadă mai mare că cele două efecte se compensează.

2. UNELE REPERE PRIVIND DEMITIZAREA AVANTAJULUI COMPARATIV

În prima parte s-a susținut valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ. Perspectiva de analiză a avut la bază ideea că acest principiu este o extensie – valabilă în procesele de alegere din actele de schimb, a principiului efortului minim. Se avea în vedere în principal posibilitatea de folosire a acestui principiu în practică în identificarea situațiilor de schimb avantajoase, în interiorul cărora se pot mări câştigurile din comerț (avantajul comparativ), de regulă, în comparație cu o situație anterioară în timp şi în acelaşi spațiu. Dacă se acceptă valabilitatea principiului raționalității, nu poată fi argumentată o situație contrară în actele de schimb, în care un individ nu este interesat în maximizarea câştigurilor din comerț. Odată construiți anumiți algoritmi de schimb care explică unele cazuri tip simplificate, se poate susține posibilitatea de deducere mai rapidă a unor situații avantajoase pentru ambii parteneri. Principiul interesului individual ne arată că situația în care unul din participanți pierde sau cel puțin nu câştigă, nu poate fi acceptată conform raționalității (limitate a) minții umane. Într-un caz de schimb identificat la nivel general în economiile concurențiale monetare, în baza principiului interesului, se urmăreşte maximizarea profitului şi/sau a veniturilor prin realizarea de avantaje comparative.

În această parte perspectiva de analiză o vom extinde. Ne vom situa acum ca observator al actelor de schimb empirice şi vom verifica dacă, în interiorul acestora, se aplică schema generalizată Manoilescu, iar rezultatele posibile sunt maximizate conform schemei deduse prin aplicarea acesteia în fiecare situație posibilă. Vom încerca astfel să observăm limitările presupunerilor analitice, şi, în paralel, unele inconsecvențe în raționalitatea acțiunii minții umane în actul de alegere. În plus, odată cu curgerea timpului, apar permanent noi situații tip care este necesar să fie luate în considerare la (re)construirea schemei generalizate Manoilescu care explică desfăşurarea schimbului prin măsurarea avantajului comparativ.

Ne propunem aşadar apropierea premiselor analitice de realitatea empirică, iar în continuare să arătăm că, chiar în cadrul descoperirii unor principii general valabile care ar putea duce la rezultate maxime în plan economic, cum este principiul avantajului comparativ, nu este posibilă aplicarea lor în toate cazurile posibile. În concret va fi urmărită aplicarea cerințelor avantajului comparativ în desfăşurarea actelor empirice de schimb vizavi de varianta teoretică cea mai bună (maximum de avantaje comparative). Vom încerca să argumentăm prin explicații directe sau indirecte unele situații tip care frânează realizarea de asemenea efecte (maxime).

Pentru realizarea acestui obiectiv ne propunem să ne ocupăm de trei direcții principale:

- detalierea în continuare a explicațiilor privind folosirea unor algoritmi care să ne permită înțelegerea mai corectă a situației; se are în vedere prezentarea sintetică a cadrului de folosire a schemei generalizate Manoilescu, referitoare la identificarea avantajului comparativ, având ca punct de plecare observarea cazurilor principale tip care pot fi întâlnite în actele de schimb empirice;
- studierea gradului de utilizare a schemei generalizate Manoilescu în mecanismul schimbului în baza principiului avantajului comparativ;
- unele considerații privind delimitarea sferei obiectului ştiinței economice în legătură cu extinderea observării actului de comerț dincolo de frontierele acestei ştiințe.

2.1. Repere privind cadrul de folosire (limitată) a schemei analitice generalizate Manoilescu

Aplicarea principiului avantajului comparativ are la bază valabilitatea generală a principiului efortului minim în explicarea analitică a activităților umane. Cu excepția unor cazuri extreme, numite generic situații de stres şi care sunt explicate conform legii Yerkes-Dodson (PAL IV, 1987, X-efficiency; Cosmovici, 1999, cap. XI), celelalte situații empirice tip, urmărite din punct de vedere analitic, se pot considera că respectă în plus şi cerințele principiului raționalității. Valabilitatea aplicării principiului avantajului comparativ, ca un caz al principiului efortului minim, are în vedere în cazul tip cel mai simplu identificarea unei relații de schimb posibile prin intermediul celor patru prețuri („numere de aur") şi, în continuare, a celor două prețuri internaționale. În acest caz se urmăreşte într-o situație statică, redusă în spațiul analitic la un moment (punct al timpului), existența şi mărimea câştigurilor din comerț.[1] Dacă această situație se verifică

[1] Condiția opririi timpului în spațiul analitic este necesară pentru a face judecăți de tip aristotelic, iar momentul este considerat fără durată (Georgescu-Roegen, 1971). Pentru a înțelege o operațiune simplă de schimb, aici din perspectiva măsurării avantajului comparativ într-un act de comerț, este necesară observația că se poate urmări un asemenea act cu reducerea duratei de timp la mărimea unui punct, tocmai pentru a studia realitatea în mod unitar. În acest moment analitic se presupune că nu are loc schimbarea prețurilor interne, ci numai a celor internaționale prin negocierea lor. Această premisă ne permite însă să presupunem că prețurile interne considerate sunt o consecință a tuturor influențelor anterioare ale proceselor real-empirice, ce pot fi explicate mai bine prin logica dialectică. Aşa cum s-a arătat, nu este necesară din această perspectivă introducerea condiției de autarhie deoarece se analizează relația dintre o stare de fapt empirică şi una viitoare posibilă mai bună, probabil cu realizarea de avantaj comparativ. A se vedea şi alte explicații privind ineficacitatea analitică a acestei premise în special din perspectiva ipotezei *ceteris paribus*, considerată de Georgescu-Roegen otravă în ştiințele sociale.

în timp, atunci se are în vedere o relaționare a mărimilor relative ale prețurilor interne şi internaționale din diferite momente, ale aceloraşi produse şi din aceleaşi spații economice.

Cu un efort minim analitic măsurarea câştigurilor din comerț poate fi realizată simultan în timp şi spațiu conform cerințelor avantajului comparativ. O aplicație remarcabilă a principiul avantajului comparativ într-o formă slabă (weak way) este studiul prețurilor relative sub forma parității puterii de cumpărare sau a raportului valorii unitare (Dogaru, 2003c). Aceasta ne permite, comparând în timp două parități ale prețului – o formă mai puțin agregată a parității puterii de cumpărare şi fixată ca denumire relativ recent – stabilirea sensului de evoluție a mărimii câştigurilor din comerț totale din schimbul posibil referitor la două (categorii de) bunuri. Urmărind evoluția prețurilor internaționale efective corespunzătoare celor două bunuri – identitatea dintre exemplarele din cele două țări ale produselor fiind presupusă în continuare, asigurând astfel respectarea cerințelor teoriei prețului hedonic, de exemplu – se poate identifica modificarea mărimii câştigurilor fiecăreia din cele două părți/ țări care ar participa la schimb.[1] La nivel agregat la aceeaşi structură a parității prețurilor şi a raporturilor de schimb (terms of trade) este posibil de identificat modificarea avantajului comparativ total şi, simultan, a celor parțiale.[2]

În această parte vom urmări şi valabilitatea în spațiu a principiului AC. Dacă prețurile se compară din perspectiva eforturilor, actul de schimb, inclusiv negocierea, poate fi considerat ca o parte necesară al unui proces economic complex şi unic de creare şi valorificare a unui bun. Urmărirea unui surplus monetar, identificat aici sub forma câştigurilor de comerț sau, în general, a unui

[1] În timp prin paritatea puterii de cumpărare se presupune că influența altor prețuri (condiții) este inclusă în prețurile din cele două țări ale produsului comparat urmărite. Această judecată ne permite observarea condițiilor de aplicare a principiului avantajului comparativ în schimbul succesiv cu mai multe produse (canalul avantajului comparativ).

[2] Studierea evoluției balanței comerciale (comerțului exterior) numai prin indicele raportului de schimb este cel puțin inadecvată. Este oarecum *o inversare* (deviere de la) a clauzei *ceteris paribus*, în cadrul subiectului propus spre observare. Dacă studiem evoluția balanței comerciale prin volumul valoric al schimburilor din perspectiva câştigurilor de comerț se constată faptul că valoarea schimburilor este determinată în baza cantităților, a prețurilor interne şi a cursului valutar. Potrivit principiului interesului egalitatea din fiecare act de comerț şi, în consecință, la nivel național este presupusă prin schimbul de echivalente realizat odată cu acceptarea prețului negociat de fiecare din cele două părți. Mai mult, odată negociate şi în cadrul aceleiaşi tranzacții, prețurile internaționale pot fi considerate fixe chiar pe o perioada mai lungă conform ipotezei Godley (K. J. Coutts, *Average Cost Pricing*, în PAL I, pag 158). Prin urmare, egalitatea exporturilor cu importurile poate fi cel mult un punct de referință general în măsurarea avantajului comparativ.

increment numit profit, asigură verificarea cerințelor efortului minim în economiile concurențiale monetare.[1]

O extensie a aplicării în condiții obişnuite a schemei de măsurare a principiului avantajului comparativ este verificarea sub o formă duală a acestor câştiguri, prin intermediul productivității. Problema corelării celor două tipuri de măsuri ale avantajului comparativ, prin câştiguri din comerț şi prin efectul de productivitate, nu este însă strict opozabilă (invers proporțională). Mărimile şi relațiile folosite la măsurarea în timp în legătură cu cele două concepte, câştigurile de comerț şi productivitatea, au condus la concluzia că ele se întrepătrund parțial, astfel încât fie apar fie goluri în măsurarea lor, fie suprapuneri.[2] În aceste condiții sunt necesare explicații adecvate. O prezentare sumară mai jos a acestei situații s-a făcut în etapa a doua a schemei generalizate.

Disputa dintre adepții diferitelor scheme de explicare a câştigurilor din comerț, inclusiv a celor care folosesc un concept relativ diferit ca perspectivă de măsurare, frontiera posibilităților de producție face necesară fixarea unui punct de referință fundamental cerut în orice ştiință, prin urmare şi în ştiința economică: începerea observării realității empirice în cazurile sale tip, simplificate. Sintetizarea unor astfel de situații şi apoi corelarea lor analitică asigură o coerență în înțelegerea unitară a proceselor, dar şi în a trece de la judecățile analitice la cele dialectice, pentru a se putea lua decizii mai eficiente în timp în

[1] Sublinierea unicității consumului de resurse în fabricarea unui bun este suficientă pentru a arăta importanța avantajului comparativ ca o aplicație a principiului efortului minim. Apare acum mai evidentă necesitatea reducerii consumului de resurse prin identificarea de avantaje comparative, ce are drept consecință menținerea pe piață numai a unor bunuri fabricate mai eficient, inclusiv prin reducerea în timp a mobilității exagerate a factorilor de producție care ar contribui astfel la scăderea costurilor de tranzacție şi asigură în aceste condiții o economie relativă de resurse. Se susține indirect atenuarea, peste un nivel considerat necesar, a oscilațiilor ample şi asimetrice ale prețurilor acestor factori, iar efectul de preț realizat prin negociere poate fi minimizat, rămânând însă efectul de productivitate (a se vedea etapa a II-a a schemei generalizate). În asemenea condiții, prețul va conține profitul obținut în principal ca efect al eficienței producerii şi, într-o măsură mai redusă, datorită unei concordanțe relativ ridicate a cererii cu oferta ce reduce mobilitatea factorilor, a unei părți din profit rezultate din procesul de negociere. Situațiile care nu susțin autoreglarea în timp real, care ar fi necesar să se regăsească pe o piață „liberă", au în vedere lipsa de pe piață a egalității ofertei produsului în raport cu cererea, prezența monopolului şi a altor factori extra-economici (sociali, politici, inclusiv renta unicității bunului) care ne conduc la prețuri negociate deviate în raport cu cele considerate a exprima tendința normală de pe o piață. Asemenea situații tind să devină în prezent tot mai numeroase, datorită măririi numărului de produse, de entități economice şi de consumatori, dar şi a unor reglementări instituționale neadecvate. În aceste condiții, piața nu se mai autoreglează în spații economice mici (piețe locale) în timp real, prin urmare nici la niveluri agregate, astfel încât pierderile datorită lipsei acestei autoreglări, dar şi unele imixtiuni inadecvate, tind să se amplifice, generând consumuri relativ mari de resurse.

[2] O analiză mai detaliată se regăseşte la subpunctul anterior.

realitatea empirică la care trebuie să ne reîntoarcem (din necesitate). Prin această procedură, principiul economicității analitice este respectat în observațiile care vor urma în condițiile sale fundamentale de necesitate şi suficiență. Modul în care s-a reuşit relaționarea algoritmilor componenți într-o schemă în baza acestui principiu va putea susține o maturizare a ştiinței economice, aici din perspectiva înțelegerii acestei aplicații a principiului efortului minim.[1]

Studiul inițial al unui schimb barter cu două produse înlătură din procesul de înțelegere inițială prezența monedei considerată aici ca instrument.[2] Orice

[1] Schema generalizată Manoilescu are, în forma prezentă mai mulți algoritmi relaționați între ei, astfel încât să asigure acoperirea tuturor situațiilor tip principale (Dogaru, 2006). Ea susține realizarea condiției de necesitate şi, în mare măsură, a celei de suficiență în analiza oricăror situații de schimb cu bunuri materiale, în general, cu eforturi. O rafinare a sa, precum şi includerea altor algoritmi deduşi în continuare, sunt necesare în viitor în cercetarea economică.

[2] Măsurarea inițială a avantajului comparativ într-un act de barter simplu, va elimina neajunsurile legate de lipsa tranzitivității dintre cursurile de schimb ale diferitelor monede în diferite țări. Inexistența anterioară a schimbului (condiția de autarhie) – aspect studiat prima parte, ne îndepărtează de realitatea empirică şi nu este necesară a fi susținută deoarece condiția de economicitate analitică cere folosirea ulterioară a schemei tocmai pentru a înțelege asemenea situații empirice. Presupunerea sau nu a existenței actelor de comerț anterioare nu schimbă procedurile de aplicare ale schemei generalizate Manoilescu în măsurarea avantajului comparativ. În mod asemănător s-a arătat că presupunerea egalității schimbului de bunuri dintre entități sub aspect valoric-cantitativ (echivalent) şi, prin agregare, la nivel de țară, este o condiție verificată permanent de fiecare dintre entități/indivizi. Înțelegerea faptului că fiecare participant percepe că a câştigat mai mult decât celălalt (Mises, 1949) ne conduce spre esența schimbului în baza avantajului comparativ: fiecare câştigă în comparație cu o situație anterioară, iar nu neapărat mai mult şi în dauna celuilalt, deoarece se presupune că schimbul se desfăşoară liber, astfel că prețurile se acceptă reciproc – în cazul barterului prin fixarea de raporturi relativ echitabile între prețurile celor două produse. Realizarea de acte de export şi import este determinată de lipsa existenței /producerii bunurilor pe piețele interne, dar şi de prezența unui preț mai mare al produselor indigene față de cel al produselor din alte țări. Lipsa egalității stricte a câştigurilor celor doi participanți datorită unor diverse situații, precum cererea (oferta) mai mare pentru bunurile importate (exportate), condițiile de plată decalate, depozitarea monedei încasate în afara țării, modificarea valorii monedei în timp – ce influențează direct balanța de plăți, este mai mult o problemă a fiecărei entități potrivit interesului individual. Majoritatea statelor urmăresc, în sens strict, egalitatea exporturilor şi importurile de stat (instituționale), precum şi un echilibru general al volumului valoric al plăților din actele comerciale internaționale pe perioade mari şi, mai puțin, perspectiva pierderii de valoare națională datorită diferenței de productivitate. Unele state dezvoltate nu au pe perioade mari de timp o egalitate a volumului exporturilor şi cu cel al importurilor. Excepția egalității balanței comerciale a S.U.A în ultimele trei decenii confirmă, cel puțin parțial, cele afirmate. Urmărirea efectului de productivitate, care este măsurat separat şi explicat în etapa a doua a schemei generalizate Manoilescu, se justifică, alături de urmărirea echilibrului comercial şi de plată la nivel național, toate aceste direcții putând fi susținute prin intervenții instituțio-

schimb al unui bun ce aparține unui individ sau unei entități economice, desfăşurat în condițiile sale cele mai simple, presupune vinderea unui produs care le aparține acestora sau este rezultatul unor schimburi anterioare interne şi/sau internaționale. Bunul este caracterizat în principal prin cantitate, preț şi valoare de întrebuințare (utilitate). Bunul nu îi este necesar (sau îi prisoseşte) din perspectiva consumului proprietarului care intenționează cumpărarea altui bun ce îi este util pentru consum sau eventual pentru schimb – în cazul când este comerciant. Pentru a se efectua schimbul este necesar, în acord cu tendința de dominare a individului (Cosmovici, 1999), ca acesta să realizeze un surplus conform principiului efortului minim, ce este observat şi măsurat în acest caz din perspectiva maximizării profitului ca formă bănească a avantajului comparativ.

Considerăm că individul (entitatea economică) cu care face schimbul barter simplu nu este preocupat într-o primă instanță, la fel ca şi partenerul său, decât de satisfacerea necesităților de bază. Prin urmare, acesta intenționează să obțină un câştig mai mare în timp, precum şi față de cel al partenerului, iar nu numai un avantaj pozițional fără obținerea unui asemenea câştig.[1] În aceste condiții câştigul din comerț este mai mare față de o situație anterioară, în care el producea sau schimba ambele bunuri pe piața internă. Fiecare comerciant vindea la intern ambele bunuri indigene, fără a se specializa în actele de comerț cu bunul indigen identificat ca fiind cel mai avantajos din perspectiva câştigurilor de comerț din schimbul extern.

Relația de inegalitate (1) asigură înțelegerea realizării de avantaje comparative şi explică corespunzător situația micului trafic de frontieră. Această relație permite studiul primului exemplu prezentat sistematic care a condus la fundamentarea principiului avantajului comparativ. Este celebrul caz al schimbului cu vin şi postav dintre Anglia şi Portugalia. Expunerea situației s-a făcut de David Ricardo într-o formă relativ ermetică (Manoilescu, 1937), care a generat unele confuzii. Departe de a fi rezolvat situația, Ricardo nu a rezolvat problema măsurării câştigurilor de comerț din actele de schimb: aşa cum s-a arătat, a lipsit în primul rând introducerea în schemă a prețurilor internaționale.

---

nale adecvate din perspectiva stabilității şi dezvoltării economice a sistemului economic național.

[1] După acoperirea acestor necesități, relația economică trece de la forme de cooperare în principal în care se obține un avantaj comparativ, la altele mai rafinate (nivelurile superioare ale piramidei lui Maslow) şi ia forma unor relații de dominare, în care aparent profitul nu mai are (aceeaşi) importanță (absolută). Actul de cooperare sau părți importante din acesta pot fi înlocuite prin diverse forme de dominare (Florian, 1983), reflectate în final în actele de schimb prin împărțirea inegală a avantajului comparativ total, inclusiv în pierderea relativă de valoare națională (efectul de productivitate) de către una sau chiar de ambele părți participante. În aceste condiții, definirea omului ca ființă socială, cooperantă cu alte ființe se cere a fi verificată şi înțeleasă cu necesitate din perspectivă economică.

Variația simultană a celor patru numere de aur a creat suficiente probleme, pentru a se mai introduce în perioada următoare şi cele două prețuri internaționale, astfel că ulterior puțini cercetători au mai fost preocupați în sens strict de măsurarea avantajului comparativ.[1]

În acest schimb internațional micul traficant de frontieră părăseşte spațiul național şi face eforturi pentru obținerea de efecte mai mari decât cele obținute anterior. Câştigul (avantajul comparativ) mai mare, însuşit în totalitate de acesta, justifică această activitate solitară. Limitarea comerțului de frontieră s-a realizat treptat deoarece câştigurile nu erau înregistrate şi impozitate, de regulă, în țara importatoare. În timp, inclusiv în micul trafic de frontieră, s-a ajuns la o diviziune a muncii, în parte datorită matricii culturale diferite (limbă, obiceiuri etc), astfel că micul comerciant îşi va alege un partener din cealaltă țară. Volumul principal al schimburilor peste frontieră se transformă din acte necomerciale în sensul strict al termenului actual, în acte comerciale, desfăşurate de entități economice având acest obiect de activitate. Specializarea spațială a schimbului (actelor de comerț) în baza avantajului comparativ a susținut tendința de creştere a volumului schimburilor, concomitent cu limitarea micului trafic de frontieră. Observarea avantajului comparativ se poate extinde similar şi în schimburile interne, în situația în care granița națională este înlocuită cu cea a entității economice.[2]

Aşa cum s-a arătat, în procesul de înțelegere analitică a măsurării unui schimb simplu în realitatea empirică, unii economişti au presupus faptul că prețurile internaționale din țara parteneră sunt pe rând prețuri internaționale din perspectiva țării analizate. Situația care a rezultat este importantă astfel că se cere a fi explicată: pe lângă paradoxul egalității câştigurilor din schimb ale celor doi parteneri – se folosesc aceleaşi prețuri indiferent de partenerul care calculează câştigul deoarece se inversează numai punctul de referință –, apare şi un al doilea paradox. Rezultă că avantajul total este însuşit pe rând de fiecare şi avem de a face cu un surplus „de contrabandă", aşa cum arăta Georgescu-Roegen în privința propunerii de către unii specialişti a folosirii energiei „nelegate" conform cerințelor legii entropiei. Ori, dacă acest aspect ar fi adevărat, cu referire la măsurarea avantajelor comparative realizate în schimburile internați-

[1] Lipsa folosirii prețurilor internaționale a făcut ca cel puțin economiştii care au studiat ulterior avantajul comparativ să presupună în exemplul lui Ricardo egalitatea dintre cele două câştiguri (Viener, 1937), o situație strict ipotetică. Însă nici pentru această situație nu se asigura o măsurare analitică riguroasă, pe bază de formulă şi în plus se referea la o situație de egalitate absolută între indivizi/ entități ceea ce ar contrazice salturile duale calitative constante din procesele economice, identificate conform intereselor individuale contrarii.

[2] O explicare a limitelor de folosire deplină a posibilităților de schimb conform cerințelor avantajului comparativ se bazează tocmai pe înțelegerea algoritmului schimburilor interne prin eliminarea folosirii cursurilor de schimb, deoarece prezența acestora nu permite respectarea proprietății de tranzitivitate a mărimilor relative (subpunctul 3).

onale, sunt puține aspecte de dovedit în ştiința economică în privința AC, deoarece câştigurile din comerț ale ambilor parteneri ar fi permanent egale.

Cei mai mulți economişti au separat analiza avantajului comparativ (total) de cea prin raporturile de schimb. S-a delimitat analiza celor patru prețuri de cele două internaționale, ultimele fiind folosite la studiul balanței comerciale prin indicele acestor prețuri. Ultimele s-au utilizat numai la nivel agregat, în timp ce primele au fost folosite şi se folosesc preponderent şi astăzi în cadrul studiilor analitice ale proceselor elementare de schimb ale unei entități economice. Analiza globală, corelarea simultană şi unitară a celor două tipuri de mărimi în măsurarea exactă a avantajelor comparative printr-o schemă analitică, este relativ puțin folosită. Pe lângă faptul că cele două tipuri de mărimi ale prețului indicate mai înainte au niveluri diferite de agregare, nu se urmăreşte descompunerea analitică printr-o schemă a actului de negociere empiric dintre doi comercianți.[1] De aceea este necesară înțelegerea inițială a realității (empirice şi ideal-analitice) la nivel elementar pentru a se măsura avantajul comparativ din mecanismul de schimb. O agregare ulterioară a situațiilor simple de schimb, pe grupe de produse sau la nivel regional sau național, folosind adecvat cele şase prețuri cu ajutorul cantităților aferente şi respectând cerințele agregării bilaterale şi multilaterale, poate rezolva satisfăcător această situație.

O altă categorie de cercetători ai avantajului comparativ îmbină cele două tipuri de mărimi relative ale prețurilor interne şi internaționale, însă mențin măsurarea de tip ordinal sub formă de inegalități. Nu este posibilă, în acest caz, determinarea mărimii relative absolute a câştigurilor de comerț totale şi, în continuare, compararea fiecăreia din cele două părți relative, inegale de regulă, ale celor doi comercianți din acest avantaj comparativ total. *Prin inegalități se poate determina cel mult sensul schimbului. Ori dacă ne apropiem de esența modului de gândire a indivizilor purtători ai intereselor entităților economice prezente pe piețele concurențiale, ceea ce interesează, conform principiului maximizării profitului, este valoarea absolută a acestuia, iar nu sensul operațiunii de schimb. Valoarea relativă a avantajului comparativ interesează numai pentru a decide declanşarea eventuală a operațiunii de schimb.* Faptul că mărimile se pot corela justifică necesitarea calculării simultane a avantajului comparativ total şi parțial sub formă relativă şi absolută (Dogaru, 2000). În actele economice individul compară permanent situații de schimb şi ia decizii respectând (din necesitate) cerințele avantajului comparativ.

[1] Facem abstracție de faptul că nici structura de agregare nu este aceeaşi: la nivelul entității cerința structurii nu există în cazul unui singur bun, în timp ce la nivel agregat se are în vedere structura diferită a cantităților aferente tuturor prețurilor. Este necesar a semnala în continuare distincția dintre prețul mediul internațional, calculat după o anumită structură a exportului şi/sau a importului, utilizat ca un punct de referință în începerea negocierii prețurilor, pe de o parte, şi prețul internațional efectiv folosit într-un schimb efectiv şi rezultat în urma acestei negocieri, pe de altă parte.

Calcularea câştigurilor din comerț se poate face prin aceste mărimi la o mulțime de comercianți care schimbă succesiv conform canalului avantajului comparativ. Maximizarea avantajului măsurat în formă absolută al celor doi sau a mai multor parteneri din schimb, în baza principiului avantajului comparativ, prin canalul avantajului comparativ poate fi considerat (în anumite condiții definite) un optim Pareto, aplicat simultan pentru diferite spații naționale. Extinderea folosirii acestui canal pentru măsurarea în timp se poate face similar. Este evident că observăm un act de schimb simplu cu doi parteneri, fiecare având tendința de a obține din câştigul posibil, o parte cât mai mare. Dualitatea şi oscilația acestor părți din perspectiva fiecăruia din ambii parteneri are la bază interesele individuale relativ opuse, însă cooperative în esență. În lipsa cooperării, în sens strict, schimbul nu s-ar desfăşura niciodată.[1]

2.2. Unele explicații sumare referitoare la alți algoritmi de bază ai schemei generalizate

Algoritmul folosind moneda

În condiții obişnuite, în actele de comerț curente schimbul de bunuri cu monedă a înlocuit barterul. Moneda, considerată a fi numai un instrument, asigură achiziționarea unei mărfi independent de existența altei mărfi aflate în proprietatea partenerului cumpărător.[2] Condiționarea vânzării unei mărfi de cumpărarea unei alteia, care nu este necesară pentru consumul partenerului, fiind însă disponibilă pentru schimb, a dus la apariția acestui nou instrument. Prin folosirea monedei s-a ieşit din acest impas şi s-a mărit operativitatea actului de schimb. Lipsa divizibilității mărfurilor, necesară pentru a se realiza schimburi de echivalente, este a doua condiție importantă a trecerii la folosirea monedei ca instrument. În aceste condiții noi stabilirea volumului valoric al unei mărfi vândute în baza prețurilor monetare devine o operațiune facilă datorită eliminării celor două neajunsuri.

---

[1] De aceea, poziționarea legii concurenței, justificată prin valabilitatea legii cererii şi ofertei şi a principiului interesului, se va face pe o poziție terțiară în urma legilor entropiei şi cooperării. În conformitate cu legea entropiei, care statuează consumul ireversibil al resurselor, precum şi epuizarea acestora în timp într-un sistem economic în care omul poate acționa – iar în lipsa acțiunii acestuia reducerea lor într-un alt ritm mai lent – , apare o altă prioritate într-un sistem social în care se consideră că se acționează rațional, normal, în sensul lui Kant (1787, pag. 42): reducerea consumului relativ de resurse în timp. Această necesitate poate fi susținută într-o anumită măsură prin aplicarea principiului avantajului comparativ. Asemenea acțiuni de economisire au drept condiție inițială acceptarea cooperării şi, aşa cum se va arăta în continuare, conştientizarea ca necesitate a economiei de resurse.

[2] Nu vom discuta aici folosirea monedelor ca o nouă marfă, poziție pe care tinde să o câştige acest instrument. Licitarea la bursă, evoluția în general independentă a prețului său de desfăşurare a proceselor economice reale, face ca în timp să apară o separare a economiei reale de cea nominală conform afirmației lui Joseph A. Schumpeter (1954).

Ne vom menține în cazul schimbului internațional, iar locul mărfii partenerului din schimbul barter este luat acum de noua marfă de tranzit numită monedă. În acest caz ne depărtăm de schimbul simplu descris mai înainte, însă ne poziționăm în cazul unui schimb real de pe piețele internaționale actuale, care se realizează prin negocierea unei mărfi contra monedă.

În cazul vânzării unei mărfi la export vom folosi relațiile dintre prețurile relative din algoritmul barter dedus din formula (4), reaşezate însă într-o altă formă. Raportul p_{e1}/P_1 este un preț relativ la care se schimbă moneda națională în raport cu cea internațională. Printr-o transformare elementară avantajul relativ al entității *E* din formula (4) poate fi rescrisă în formula (4').

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{P_2} : \frac{p_{e1}}{P_1} \qquad (4')$$

Raportul dintre prețul intern al produsului Pr_2 din țara *E* din formula inițială, p_{e2}, şi prețul internațional al acestui produs devine rata de schimb dintre moneda națională şi moneda internațională. Potrivit noii formule se determină avantajul relativ al unei entități economice exportatoare, A_{vrE} (9).

$$A_{vrE} = Rsc_1 : \frac{p_{e1}}{P_1} \qquad (9)$$

unde: Rsc_1 – rata de schimb (monedă națională/monedă convertibilă) din țara exportatoare.

Moneda este considerată aici o marfă-instrument, iar raportul celor două prețuri, intern şi internațional, al bunului importat de la partener reprezintă acum în schema analitică prețul monedei naționale în relație cu moneda internațională acceptată în schimb. Vom presupune faptul că cealaltă țară dispune de moneda străină şi acceptă prețul internațional negociat.

Din perspectiva celeilalte entități, *I*, se va urmări importul bunului, astfel încât raportul dintre prețul intern şi cel internațional să asigure un avantaj comparativ vizavi de raportul de schimb dintre monede. În aceste condiții, se determină avantajul relativ al unei entități economice importatoare, A_{vrI}, în cazul importului produsului Pr_1. Avantajul relativ pentru unitatea economică importatoare *I* se va identifica din situația duală a exportului aceluiaşi produs de către entitatea *E*, conform formulei (10).

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{P_1} : Rsc_2 \qquad (10)$$

unde: Rsc_2 este rata de schimb (monedă națională/monedă convertibilă) din țara importatoare.

***Notă**: în economia real-empirică cele două rate de schimb din cele două țări, cu referire la cele două monede naționale, nu respectă condiția de tranzitivitate, deoa-*

rece cursurile fluctuează relativ independent în cele două spații economice şi, prin urmare, în sens strict sunt necorelate.

Odată ce entitatea exportatoare a valorificat marfa, este necesar să reia procesul de producție (schimb). Aceasta schimbă moneda internațională în monedă națională pentru a cumpăra factori de producție sau un lot (o altă marfă) pe care îl va exporta. Judecata este valabilă şi pentru entitatea importatoare care fie foloseşte marfa în producția proprie, fie numai într-un act de comerț. Se va realiza schimbul monedei naționale în moneda internațională acceptată de partener. Algoritmul inițial de bază al schemei generalizate Manoilescu a permis deducerea algoritmului schimbului cu moneda. Lipsa tranzitivității stricte dintre cele două monede face ca permanent să ne reîntoarcem la schimbul barter simplu, fixat ca un punct de referință, pentru a compara şi apoi, însuma cele două avantaje relative parțiale în cel total.

Algoritmul costurilor de comerț

Schimburile presupun costuri de comerț care sunt generate atât de deplasarea mărfurilor în spațiu şi în interiorul unei durate de timp, cât şi de depozitarea şi de asigurarea (siguranța) integrității lor. În plus, părăsirea teritoriului național presupune apariția elementului de extraneitate, a unor alte legi şi norme juridice care, de asemenea, generează noi costuri sau cel puțin riscuri suplimentare față de schimbul intern. Existența celor două puncte vamale separate, de regulă, la ieşirea şi, respectiv, intrarea din/în fiecare din cele două țări, determină mărirea costurilor de comerț cu taxele şi impozitele percepute pentru părăsirea, respectiv penetrarea unui alt teritoriu național.[1]

Având din nou ca punct de pornire algoritmul din schimbul barter, din perspectiva construirii unul model analitic pe baza unor formule, se ridică o serie de probleme din care cea mai importantă este unde şi în ce proporție trebuie repartizate costurile.[2] În cazul cel mai general al algoritmului, aceste costuri de comerț pot afecta orice preț (Dogaru, 2006). Avantajul relativ modificat total, A_{vrmt}, format din cele două avantaje relative modificate ale entităților *E* şi *I* se va măsura conform formulei (11).

[1] Analiza generală, similară formalizării din matematică propuse de Evariste Galois, face posibilă trecerea de la cei doi algoritmi anteriori, barterul simplu şi schimbul cu monedă, la un alt algoritm care sintetizează un caz real-empiric şi în care apar costurile de comerț. În forma sa cea mai generală a acestei analize nu interesează conținutul acestor costuri de comerț, ci mărimea şi amplasarea lor pozițională în cadrul unor ecuații ale schemei. Vom folosi prilejul pentru a arăta că deşi efectele concrete sunt aparent diferite, efectul general generat de mărimea lor este acelaşi: se reduce mărimea avantajului comparativ.

[2] O explicare mai detaliată s-a făcut în prezentarea generală a schemei (Dogaru, 2006).

$$A_{vrmt} = \frac{p_{me2}}{p_{me1}} : \frac{p_{mi2}}{p_{mi1}} \quad (11)$$

Este necesar însă ca mărimea preţurilor produselor importate să fie comparată cu cea a preţurilor produselor indigene (la aceleaşi condiţii de calitate). Pentru a se realiza schimbul, vizavi de situaţia comerţului intern dintre cele două bunuri – observabil din punct de vedere analitic prin canalul avantajului comparativ, este necesar ca preţurile modificate ale produselor importate, observate în condiţii de echivalenţă a utilităţii produselor, să fie mai mici decât cele ale produselor indigene. Condiţiile de inegalitate care exprimă această cerinţă sunt redate în formula (12).

$$p_{me2(I)} \leq p_{e2(E)} \quad ; \quad p_{mi1(E)} \leq p_{i1(I)} \quad (12)$$

***Notă**: preţurile formate sunt calculate în echivalent calitate, astfel că mărfurile sunt presupuse ca fiind identice. Literele dintre paranteze,* E *şi* I*, din inegalităţile de mai sus ne indică ţara de origine a produsului, iar literele mici locul unde se comercializează (*m*, preţ modificat).*

Această variaţie a preţurilor – modificate prin adăugarea costurilor de comerţ în cadrul unei limite superioare, fixate de preţurile iniţiale – va genera o micşorare a avantajului comparativ iniţial (presupus fără costuri).

Pentru a folosi algoritmul costurilor de comerţ, combinat cu cel al monedei, vom include aceste costuri de comerţ în preţul intern al produsului exportat şi, separat, în cel al produsului importat. În cazul exportului unui bun avantajul relativ parţial modificat al entităţii *E*, A_{vrmE}, se va calcula după formula (13).

$$A_{vrmE} = Rsc_1 : \frac{p_{me1}}{P_1} \quad (13)$$

Mărirea în timp a costurilor de comerţ, în special prin modificarea costului transportului ne duce, conform formulei (13), la o scădere a numărului de situaţii posibile de schimb în comparaţie cu situaţiile iniţiale, presupuse fără costuri.

În cazul importului situaţia este similară. Entitatea importatoare va suporta costurile aferente importului produsului, conform clauzelor din contract, a măsurilor tarifare şi netarifare existente conform normelor juridice, precum şi a celor generate de deplasarea în spaţiu şi în timp a acestui produs. Măsurarea avantajului relativ parţial modificat al entităţii *I*, A_{vrmI}, se va face folosind formula (14).

$$A_{vrmI} = \frac{p_{mi1}}{P_1} : Rsc_2 \quad (14)$$

Condiția suplimentară care apare la import este legată, de asemenea, de respectarea cerințelor din formula (12), astfel încât prețul produsului importat să nu depăşească prețurile produselor indigene similare. Această condiție este necesar a fi respectată, dacă echivalentul valoare de întrebuințare pe unitatea monetară la marfa importată este egal cu măsura similară la produsul indigen. La export cerințele sunt similare, însă acestea vor fi verificate de către importator în cealaltă țară, odată cu negocierea prețului internațional.

Algoritmul avantajului comparativ la schimburile interne

Extinderea valabilității principiului avantajului comparativ în schimbul intern este susținută de Mises (1949). Observarea se face indirect ca şi în cazul schimbului cu monedă, instrument care devine un punct de referință, de unde şi cerința unei relative stabilități a mărimii sale ca instrument. Existența unui canal invizibil al avantajului comparativ, susținut de presiunea forțelor concurențiale, va stimula eliminarea produselor având un avantaj comparativ mai mic.[1] Unele cerințe ale folosirii acestui algoritm au fost identificate în detaliu (Dogaru, 2003b) şi sunt detaliate în acest studiu în vederea explicării limitelor de utilizare a principiului avantajului comparativ.

2.3. Limitele de folosire a principiului avantajului comparativ în actele de schimb

Extinderea schemei generalizate Manoilescu la schimburile interne permite o identificare mai exactă a limitelor de aplicare a avantajului comparativ. Înțelegerea cerințelor avantajului comparativ în utilizarea sa în realitatea empirică nu se poate realiza decât odată cu observarea în detaliu a relațiilor interne, deoarece în aceste condiții orice acțiune de schimb este nudă, fiind înlăturate marea majoritate a barierelor din schimburile internaționale, regăsite sub forma diferitelor măsuri tarifare şi netarifare, precum şi prin folosirea monedelor internaționale (altor monede). Am arătat că în planul măsurării, aceste eforturi sunt regăsite, de regulă, sub forma costurilor de comerț.

În studiul posibilităților de utilizare a schemei, a cărei aplicare cu necesitate ar putea să asigure obținerea de avantaje comparative maxime în măsurarea rezultatelor din realitatea empirică conform schemei, se poate observa (relativ uşor) o limitare a condițiilor de desfăşurare a actelor de schimb, în legătură cu eficiența deciziilor regăsite în triunghiul: cercetare analitică-baze de date-luarea deciziilor (Baumol, 2000). Principiul avantajului comparativ este

[1] Problema observării interesului la consumatorul individual nu va fi urmărită aici decât într-un mod indirect. Ea este legată direct de aplicarea cerințelor avantajului comparativ la condițiile economisirii de resurse, iar prețurile se reduc. Prin excepție, poate fi întâlnită şi o situație opusă uneia de pe o piață normală, în care creşte eficiența (productivitatea) totală în folosirea resurselor, însă prețurile negociate se măresc.

evident pentru oricine şi nu este necesar a fi demonstrat – aceasta este esența răspunsului lui Samuelson dat matematicianului Stanislav Ulam în anii '70 – astfel că este de presupus că orice individ are ca interes fundamental obținerea de câştiguri maxime din comerț. În acest caz, principiul efortului minim se manifestă în forma duală a efectelor. Demonstrarea principiului avantajului comparativ sub o formă matematică riguroasă prin schema generalizată Manoilescu este un argument suplimentar al acestei valabilități.

La o observare sumară se constată că pe piață sunt prezente permanent bunuri cu proprietăți (părți de utilitate) asemănătoare şi prețuri similare. Această situație poate fi verificată mai riguros din punct de vedere analitic în urma măsurării relației dintre preț şi utilitate în baza ipotezei prețului hedonic. Aşa cum s-a arătat mai sus, cu excepția cazurilor încadrate potrivit legii Yerkes-Dodson, din punct de vedere analitic orice alte situații de schimb pot fi explicate din perspectiva avantajului comparativ în baza principiului efortului minim.

O primă constatare se referă la coexistența constantă a bunurilor similare în acelaşi spațiu (piață în sens restrâns) în urma schimburilor de bunuri. Se pare că nevoia de diversitate a indivizilor umani, în opoziție strictă cu perspectiva unicității bunului – cerință introdusă în plan analitic datorită necesității demonstrării valabilității şi utilizării principiului avantajului comparativ, poate fi o justificare inițială generală a acestei coexistențe a mai multor produse similare.

Principiul efortului minim a fost riguros respectat la deducerea diverşilor algoritmi prin identificarea cerințelor avantajului comparativ. În sens strict (extrem) aplicarea acestor cerințe presupune eliminarea oricăror produse similare (asemănătoare) şi menținerea numai a unor produse unice şi care sunt cele mai eficiente din perspectiva avantajului comparativ. Celelalte produsele similare sunt identificate prin echivalare conform ipotezei hedonice, de exemplu, fiind apoi eliminate de pe piață conform cerințelor principiului avantajului comparativ. Rămâne însă de explicat (într-un mod mai riguros şi din alte perspective, în afara nevoii de diversitate a ființei umane), menținerea acestei prezențe multiple a unor produse având prețuri şi utilități similare.

Cauzele posibile ale acestei diversități pot fi:

- un nivel relativ redus al avantajului comparativ, aflat sub o mărime a marjei câştigurilor din comerț, situație în care dispare interesul participanților la schimb, la aceste bunuri similare;
- lipsa de informare în timp real, precum şi a deplasării rapide a mărfurilor dintr-un loc de producție/desfacere în altul. Această tendință este susținută de incapacitatea de a calcula relativ rațional raportul dintre părți de utilitate şi cote-părți din preț (conform ipotezei prețului hedonic). Avem aici în vedere şi timpul relativ redus de alegere vizavi de relațiile multiple ce trebuie măsurate şi ierarhizate pe o scară cardinală, existente între toate prețurile-părți din prețul total şi utilitățile părți din utilitatea totală;

- acțiunea de menținere a bunurilor locale asigură o alternativă în cazul eliminării importului de bunuri similare – principiul siguranței unui sistem economic. Menținerea existenței numai a unor bunuri importate pe piețele naționale are, din perspectiva siguranței, la un prim nivel al analizei, acelaşi efect;
- tendința de eliminare a bunurilor compensată de apariția altor bunuri noi similare. Această direcție reflectă caracteristica dublă a ființei umane, reflectată aici prin necesitatea diversității (în opoziție cu uniformitatea).
- alte cauze neidentificate mai sus.

S-a arătat faptul că schimburile interne între parteneri nu se desfăşoară prin relații bilaterale cu câte două produse, după aceeaşi procedură explicată prin algoritmul barter din comerțul internațional. În relațiile interne valabilitatea cerințelor avantajului comparativ se verifică după o altă procedură, schimbul se desfăşoară liber de către comercianți – formal se poate presupune şi între mărfuri –, fără ca să existe aparent o legătură între ei.[1] O observare generală a acestor schimburi succesive în relațiile internaționale, prin folosirea monedei, ne relevă o situație asemănătoare. În această împrejurare se atenuează (maschează) şi mai mult posibilitatea de dovedire a existenței valabilității principiului avantajului comparativ.

Potrivit principiului avantajului comparativ, fixându-ne acum ca punct de reper prețurile interne, s-a arătat că în schimburile posibile câştigurile din comerț sunt regăsite în orice situație cu excepția celei a proporționalității acestor prețuri (Dogaru, 2005b). Pentru a identifica sensul de schimb, este necesar de

[1] Descoperirea fundamentală a lui François Quesnay privind legăturile dintre sectoarele/ramurile economice, ne arată condiționarea reciprocă dintre mărfuri în relația generală consum-producție prin rețetele de fabricație din perspectiva simultană a cantităților, calităților (utilităților) şi prețurilor. Marx şi în continuare Leontiev, alături de alți economişti, au analizat legăturile multiple care se stabilesc între produse şi/sau sectoare. Explicarea analitică a comportamentului economic al entităților economice în aceste relații a avut un punct de inflexiune important, în jurul anilor '30 ai secolului trecut când s-a trecut de la analiza ramurii la aceea a produsului-sector (Georgescu-Roegen, 1967, Opere complete, vol. 4, p. 165-201). Această „dezagregare" permite explicarea realității empirice prin observarea proceselor economice elementare, urmată de o sinteză (şi concomitent o agregare cantitativă) sub formă de legi, legități, principii şi tendințe. O inversare specifică oarecum ştiinței economice nu respectă principiul economicității analitice. Aspectul este identificat prin creşterea „importanței" realității ideatice vizavi de cea empirică, prin folosirea uneori excesivă a aparatului matematic în modelarea analitic-ideatică a realității fără a utiliza predominant mărimi discrete şi fără a identifica constant o semnificație economică. În privința unor instrumente s-a ajuns chiar la o situație extremă care este opusă şi care poate schimba, de exemplu, rolul monedei ca instrument în raport cu marfa. Viteza de schimbare a valorii monedei este relativ instantanee în comparație cu cea a schimbării periodice şi discrete a prețurilor mărfurilor şi, prin urmare, ea nu este, aşa cum s-a arătat, într-o anumită măsură în legătură cu economia reală.

aplicat folosit schema în cazul unui schimb barter. **Cazul în care mărimea avantajelor comparative nu era însă semnificativă (peste un anumit nivel) într-un asemenea schimb nu a fost analizat, deoarece nu avea importanță din perspectiva deducerii algoritmilor care compun schema generalizată Manoilescu. Aceasta are însă importanță acum la verificarea condițiilor de declanşare a procedurii de negociere şi, în continuare, de efectuare a unui schimb real.**

O asemenea situație explică, în opinia noastră, lipsa declanşării negocierilor în majoritatea actelor de schimb posibile şi susține parțial menținerea simultană pe piață a unor produse asemănătoare, relativ identice. În comparație cu realitatea abstractă construită prin schema generalizată, situațiile concrete sunt mai nuanțate şi sunt determinate de relații mult mai complexe. Din perspectiva strict teoretică a principiului avantajului comparativ este necesar însă a observa faptul că pentru obținerea volumului maxim al câştigurilor din comerț, posibile într-un sistem economic, ar fi necesară însumarea tuturor acestor avantaje mai mici, lipsite de interes din punct de vedere economic în schimburile individuale. Acesta este cazul schimbului multiplu.

În paralel se poate verifica un paradox în legătură cu existența celui de-al doilea produs identic numit de noi paradoxul ontologic. Identificarea avantajului comparativ într-o situație de schimb presupune unele comparații simple la produse identice sau relativ asemănătoare, precum şi folosirea unei proceduri de comparare pentru produse relativ diferite ca formă, însă cu întrebuințări asemănătoare. Identitatea (echivalența) produselor comparate este necesară în plan analitic deoarece acestea, la fel ca şi exemplarele aceluiaşi produs, nu sunt niciodată identice. Pâinile având un gramaj diferit, dar cu aceeaşi rețetă de fabricație, sunt considerate în sens strict relativ asemănătoare. La determinarea echivalenței produselor similare contribuie şi calitatea informației, precum şi capacitatea de prelucrare a acesteia. Prin urmare, pentru ca să măsurăm avantajul comparativ, este necesară existența a două produse identice, fabricate, de regulă, cu costuri diferite.

Principiul avantajului comparativ susține însă prin schimb tocmai necesitatea dispariției în continuare de pe piață a acestui punct de comparație (reper), al celui de-al doilea produs identic. Unul dintre cele două produse aflate pe fiecare piață națională – dacă avem în vedere schimburile internaționale în sistem barter – este necesar să dispară, să fie înlocuit cu cel mai eficient.[1] Deşi

[1] În opinia noastră legea/principiul dualității în procesele calitative, inclusiv în cele economice, este poziționată pe o scară a importanței după legea evoluției vieții, însă înaintea legilor economice propriu-zise, precum legile entropiei, cooperării şi cererii şi ofertei. Principiul avantajului comparativ conține în sine şi negarea sa, dispariția produselor similare sau identice, astfel că într-o asemenea situație, cerințele sale nu mai pot fi verificate. Încă o dată observăm faptul că diversitatea şi salturile calitative ale proceselor ne sprijină în a ne

pe piața internă aplicarea principiului avantajului comparativ este dovedită, ea nu este „vizibilă”, fiind dificil de identificat datorită aplicării avantajului comparativ printr-un schimb în lanț (*chain of internal comparative advantage*). În plus, aşa cum s-a arătat mai sus, aplicarea în practică în mod strict a schemei nu poate fi argumentată datorită menținerii concomitente în procesul de schimb a unor produse similare. Condiția analitică de aplicare „extremă” a principiului avantajului comparativ, de obținere de câştiguri maxime la nivelul întregului, ar genera dispariția punctului de reper, a produsului mai puțin eficient, astfel că intrăm în paradoxul ontologic al avantajului comparativ. Vom urmări în continuare alte explicații posibile şi, prin urmare, alte consecințe.

Problema principală în identificarea avantajului comparativ din schimburile interne, care dețin ponderea schimburilor totale la nivelul economiilor naționale şi mondiale, este, aşa cum s-a arătat, procedura de observare diferită față de cea presupusă inițial în schema analitică. Astfel, indivizii care produc bunuri identice sau cel puțin asemănătoare, echivalate în raportul preț utilitate, deşi sunt pe aceeaşi piață, nu îşi propun un schimb reciproc (bilateral) identificat la fel ca în schema analitică de schimb barter extern. Mai mult, din această perspectivă în relațiile interne există o relaxare relativă, o relație slabă de eliminare reciprocă, prin urmare este una de convieţuire, susținută inclusiv datorită diferențierii formale dintre bunuri. Aceste aspecte susțin posibilitatea de dedublare sau de multiplicare a produselor similare regăsite pe piață.

Motivele de bază ale aplicării cerințelor principiului avantajului comparativ într-o formă slabă pot fi şi de altă natură. În schimbul concret producătorii şi parțial comercianții nu (mai) pot renunța instantaneu, într-o situație concretă dată, fără a avea o pierdere relativă în legătură cu producția bunului propriu (mai puțin eficient/ avantajos). Odată cu renunțarea la tehnologia de fabricare sau la capacitatea de producție în ansamblu, precum şi la sistemul de organizare aferent, va apărea o pierdere relativă de factori de producție (resurse), care va fi evidențiată în costuri. Pe termen lung este posibilă recuperarea acesteia, parțială sau totală, care este însă o acțiune probabilă şi este prin urmare „opozabilă”, din punct de vedere al efectelor, acestei pierderi certe.[1]

În cazul observării avantajului comparativ în varianta sa maximă, a specializării totale, ar trebui să se renunțe la tehnologia veche. Se consideră aici că noua tehnologie asigură – cel puțin la aceeaşi eficiență, printr-o singură capacitate sau prin multiplicarea capacităților mai mici instalate – acoperirea ce-

crea instrumente analitice, însă uneori în sens strict, arată limitarea folosirii acestor instrumente în a lua decizii.

[1] Referitor la schimbarea tehnologiilor de fabricație şi a metodelor de organizare în legătură cu avantajul comparativ apare necesitatea recalculării termenului de recuperare a investițiilor noi, inclusiv în funcție de pierderea suferită prin renunțarea la veche tehnologie de producție.

rerii totale din bunul fabricat anterior de către două entități economice, cu două tehnologii diferite şi, de regulă, de mărimi diferite ale capacității.[1]

Numai o concurență ridicată şi un schimb succesiv pe aceeaşi piață locală (restrânsă) îl va obliga pe proprietarul produsului mai puțin competitiv să renunțe la tehnologia mai puțin eficientă şi să o introducă pe cea performantă. **Apare acum mai clar că pe piața empirică comportamentul economic nu este, în sens strict, decât un reflex de adaptare permanentă, iar nu rezultatul unei aplicări stricte a raționalității regăsite în cerințele avantajului comparativ care se referă la specializarea totală.** Existența mai multor capacități de fabricare diferite ale unui bun explică situația de aplicare parțială, prin folosirea în paralel a celor două sau mai multe tehnologii lipsind, de regulă, specializarea strictă la nivelul eficienței maxime. Prin urmare, în aplicarea principiului avantajului comparativ se regăseşte o situație a **maximei rezistențe**. Se renunță la un produs mai puțin competitiv, produs în paralel pe piața internă numai în anumite situații extreme, în care este forțată eliminarea sa de pe piață. Explicații posibile se referă inclusiv la obişnuința consumatorului cu asemenea produse.

Lipsa informării în legătură cu alte produse, însoțită de cea a obişnuinței şi a capacității reduse de a calcula permanent raportul de avantaj comparativ dintre cele două produse similare sunt alte argumente ale menținerii simultane pe piață a mai multor produse similare – identice în perspectivă analitică. (Auto) manipularea cumpărătorului prin lipsa informării, prezentarea deformată şi/sau incompletă (în reclamă) de către producător sau comerciant a caracteristicilor în raport cu prețul ne conduc la o depărtare în actul de alegere de varianta considerată normală şi care respectă cerințele avantajului comparativ.

Limita minții umane de a prelucra simultan, la nivelul de detaliere necesar, un volum mare de informații referitor la raportul preț/calitate despre mai multe produse, desfăcute simultan şi corelat în părțile lor esențiale sub aspectul prețului şi al utilității, face ca alegerea să fie uneori şi într-o oarecare măsură intuitivă din această perspectivă, calificată drept relativ irațională din perspectiva cerințelor efortului minim. În toate aceste situații volumul relativ al câştigurilor de comerț va fi mai redus în comparație cu situația cea mai bună

[1] Amintim aici o situație reală, oarecum paradoxală din perspectivă analitică, cazul diferențierii costurilor, folosind aceeaşi tehnologie şi organizare inițială la cele două uzine Ford amplasate în anii '80 în Anglia şi Germania (PAL, vol IV, X-efficiency). Limita ştiinței economice aritmomorfice, specifică analogului mecanic, poate fi depăşită prin acceptarea salturilor calitative, caz care ar explica astfel această situație în mod satisfăcător. Amintim aici şi faptul că presupunerea randamentelor descrescânde, poate fi uşor infirmată prin multiplicarea capacităților mai mici existente cu acelaşi randament, în locul unei capacități noi şi mai mari introduse care potrivit principiul raționalității nu pot avea decât un randament crescând (Dogaru, 2004b).

posibilă, identificată conform cerințelor teoretice ale principiului avantajului comparativ.

Rezultatul aplicării schemei analitice a avantajului comparativ în schimburile interne este necesar a fi analizat riguros într-un sistem național. În condițiile unei piețe obişnuite cumpărătorul poate alege produsele cele mai bune, cu raportul preț/calitate cel mai eficient din perspectiva sa. În această situație cantitatea din produsele cel mai puțin competitive, având în vedere acest raport preț/calitate, şi fără a lua aici în considerare capacitatea de negociere, ar tinde să se micşoreze până la dispariție. În economia real-empirică nu este însă dovedită constant o asemenea tendință. De aceea, propunerea unor măsuri suplimentare de susținere a acestei tendințe, în continuarea efectului de autoreglare limitat al pieței prin prețuri, cantități şi calități, apare ca strict necesară. Viteza relativ mare de desfăşurare a proceselor economice contemporane face necesară acest demers.[1]

Intervenția instituțională pentru susținerea industriilor tinere apare ca o soluție, fiind identificată astfel din perspectivă analitică ca o situație inițială opusă aplicării cerințelor avantajului comparativ. În orice sistem economic național se observă o continuă înlocuire a produselor cu altele noi, însă în sens strict nu se poate dovedi că această înlocuire respectă în totalitate cerințele avantajului comparativ. Existența mai multor produse are însă şi avantaje. Alături de nevoia de diversitate a ființei umane – întreținută în procesul de schimb de o continuă dualitate între actele de alegere raționale şi cele intuitive – siguranța continuității vieții în cazul dispariției unui produs din diverse motive, este un argument fundamental şi o dovadă că acțiunea umană are şi alte criterii de alegere superioare, în comparație cu cele strict raționale, susținute aici pe baza principiului avantajului comparativ.

Situația unicității bunului considerat ca având o sigură utilizare poate fi în sens strict, o tendință spre monopolul/dominația unui produs. Existența mai multor producători, însă a unui singur produs ne poate duce la o situație extremă. Şansa de a-l înlocui într-o economie națională în unele cazuri când acesta nu mai poate fi fabricat, va duce la o posibilă prăbuşire în lanț şi a fabricației altor bunuri regăsite pe şirul de folosire a acestuia ca materie primă (in-

[1] Deşi această viteză în creştere stimulează consumul, respectarea cerințelor avantajului comparativ poate însă duce la o economisire relativă de resurse/produse, nu însă la realizarea unui optim Pareto în sens tare, referitor la economiile totale maxime. Aplicarea schemei AC asigură respectarea într-o anumită măsură a legii entropiei, însă această stare nu este decât o etapă în economia de resurse. Procesul de consum este necesar pentru ființele umane care procură resurse pentru confecționarea de mijloace exosomatice (Georgescu-Roegen, 1971), fapt ce presupune un consum suplimentar. Ființele umane sunt însă permanent în conflict între ele pentru posesia acestora. În plus, este necesar să se asigure în timp pentru generațiile viitoare o disponibilizare relativă constantă a resurselor economisite.

trare). Principiul siguranței nu ar fi respectat în aceste condiții. Stimularea renunțării la produsele mai puțin eficiente într-un sistem economic național este însă permanentă în economiile concurențiale. Dacă se acceptă ideea prezenței simultane pe piață a unor produse relativ similare, situație în care este dovedită, de asemenea, existența unor câştiguri din comerț, nu poate fi negată nici situația în care este prezentă permanent o dualitate a intereselor contrare, de eliminare reciprocă de pe piață a producătorilor aceloraşi produse.

Alte cazuri de neaplicare completă (constantă) a cerințelor principiului avantajului comparativ se referă la lipsa declanşării actului de comerț datorită neasumării riscului de deplasare în afara spațiului național pentru a ajunge pe alte piețe (elementul de extraneitate). Condițiile noi care apar în comerțul exterior, în comparație cu cele întâlnite în relațiile interne, micşorează semnificativ posibilitatea realizării unui asemenea schimb. Raportul dintre volumul comerțului exterior şi cel intern este o dovadă importantă privind existența acestei tendințe.

Un caz frecvent întâlnit are în vedere comercializarea produselor la niveluri diferite ale venitului individual sau al entității. Sunt vândute bunurile considerate eficiente în raportul preț/utilitate, dar şi cele mai puțin eficiente având caracteristici similare şi relativ inferioare aferente acestor prețurile mai scăzute, ultimele datorită unui preț (absolut) mai mic, însă la care au acces mai mare indivizi/ entități cu niveluri reduse ale veniturilor. Altă situație se referă la o vânzare „condiționată", menținerea pe piață a unui produs mai puțin avantajos, însă care este complementar în sens strict unui produs cu calități superioare. Sunt posibile, de asemenea, combinații din situațiile descrise mai sus. Toate aceste cazuri pot fi teoretizate separat, prin detalierea generalului, astfel încât să nu ne regăsim în situația concretului prost plasat (*misplaced concretness*) (Georgescu-Roegen, 1971).

O privire de ansamblu asupra acestor situații întâlnite constant, de aplicare incompletă a cerințelor avantajului comparativ, care să îndeplinească cerințele principiului economicității analitice din ştiința economică, se poate realiza prin luarea constantă în considerare a cerințelor legii entropiei. Principiul avantajului comparativ conține în sine cerința de economisire a resurselor, însă numai o conştientizare a acestei cerințe şi ridicarea sa la rang de normă economică obligatorie poate duce la o aplicare (mai) deplină a sa în economia real-empirică.[1]

[1] Pentru ca norma economică să fie operabilă şi eficientă în practică, este necesar să se instituie relații de intervenție autocontrolabile şi care trebuie să înceteze dacă nu mai au valid obiectul intervenției. În caz contrar, în mod paradoxal, intervenția instituțională, aşa cum s-a dovedit, în multiple cazuri în realitatea empirică – cazul economiilor de comandă fiind o situație extremă – poate genera efecte inverse, de scădere pe ansamblu a eficienței sistemului economic observat.

Autoreglarea în timp real a proceselor economice ar duce la o aplicare simultană şi deplină a cerinţelor a trei legi economice, fără intervenţia unor norme juridice. Aceste norme trebuie însă fundamentate permanent în baza cerinţei de economisire a resurselor. Legea cooperării, observată aici în forma sa minimă de acceptare reciprocă a schimbului de bunuri, este operabilă în baza respectării cerinţelor simultane ale principiilor interesului şi efortului minim. Prin urmare, aplicarea principiului avantajului comparativ s-ar putea realiza într-o măsură mai mare, dacă la cerinţele legii cooperării se adaugă cele ale legilor entropiei şi concurenţei. În legătură cu aceste situaţii identificate, apare aşadar problema ce se cere a fi permanent verificată, dacă indivizii au condiţii de aplicare a avantajului comparativ în procesele cooperative. În caz contrar este necesar să se analizeze care ar fi consecinţele posibile.

Lipsa valorificării în totalitate a cerinţelor avantajului comparativ este oarecum opusă din perspectivă duală, celor de alegere conform costului de oportunitate. Aceste cazuri parţiale sunt sintetizate într-unul tip, ce poate fi numit situaţia *second best* a costurilor comparative, în care varianta optimă nu este fi atinsă ca nivel (este inoperabilă). Limitarea minţii umane în a culege şi a prelucra simultan informaţii – şi în continuare a lua decizii strict raţionale, dar şi imposibilitatea respectării în realitatea empirică a cerinţelor principiului avantajului comparativ conform acestei scheme, face ca situaţia obţinerii de câştiguri din comerţ maxime să fie operabile în puţine cazuri în comparaţie cu totalitatea situaţiilor de schimb posibile, cu excepţia celor ale proporţionalităţii celor patru numere-preţuri de aur. În marea majoritate a cazurilor posibile de schimb, marja câştigurilor din comerţ, precum şi volumul acestora sunt reduse, astfel că nici una dintre cele două părţi nu sunt interesate în a realiza schimbul.

2.4. Delimitarea obiectului ştiinţei economice din perspectiva studierii schimburilor comerciale

Rolul ştiinţei economice în cadrul ştiinţelor sociale poate fi susţinut prin formularea unor legităţi, principii şi legi. Identificarea unor tendinţe de evoluţie ale proceselor social-economice, urmate de o proiecţie, ce se cere a fi ulterior confirmată de fapte în baza fenomenului de *histerezis*, este considerată o realizare analitică semnificativă pentru economistul cercetător şi o recunoaştere a maturizării ştiinţei economice (Georgescu-Roegen, 1971). Vom continua unele observaţii începute în prima parte a studiului. Prin presupunerea menţinerii unor tendinţe trecute, eventual modificate prin unele corecţii conform informaţiilor avute şi prelucrate corespunzător, este posibilă estimarea evoluţiei ulterioare a fenomenelor. Datorită complexităţii fenomenelor economice, precum şi a necesităţii cunoaşterii acţiunii umane ca un întreg, există tendinţa de a se depăşi obiectul ştiinţei economice în aceste proiecţii, acestea fiind obiectivul final (unic) al oricărei ştiinţe aplicate. Frontierele ştiinţei economice însă este necesar a fi delimitate mai riguros. Unii economişti au arătat consecinţele nefaste

(negative) apărute prin divizarea obiectului economiei politice aferent celor două ştiinţe noi: ştiinţa economică şi cea politică (Buchanan, 1975, cap 10, nota 4). Mises (1949) a subliniat rolul necesar al analizei acţiunii umane observate ca un tot unitar.

O parte din economişti tind să nu poată evita eroarea de a extinde fără legitimitate graniţele obiectului ştiinţei economice ce interferează uneori cu cele ale ştiinţei politice. Perspectiva de observare este importantă, deoarece analiza „pozitivă" în cadrul ştiinţei politice ne arată că interesele politicienilor sunt uneori total divergente de cele ale individului consumator sau cu ale celui acţionar/asociat al unei entităţi economice. Potrivit unor opinii, politicianul nu este interesat în sens strict decât de numărul de voturi pe care le poate obţine (a se vedea nota 9).

Faptul că uneori, (parţial în) situaţii extreme sau cel puţin diferite de cele preponderent semnificative, acţiunea politică se suprapune prin deciziile sale peste interesul şi deci peste comportamentul unui individ aflat într-o situaţie normală în acţiunile sale economice, creează multiple probleme de confuzie pentru economistul preocupat de măsurarea cât mai exactă a fenomenelor, precum şi în înţelegerea diverselor „politici" care influenţează evoluţia acestor fenomene. Individul se consideră că acţionează „liber" în aparenţă – în realitate este constrâns însă instituţional din ce în ce mai mult cu acte juridice uneori ineficiente din perspectiva procesului economic – între două extreme: piaţa (liberă) autoreglabilă şi intervenţia (instituţională a) coordonată de politician prin norme juridice, politician care nu ţine cont în unele cazuri de esenţa normelor şi principiilor economice. Adoptarea de norme juridice din perspectivă strict materială are în vedere în principal necesitatea respectării principiului economicităţii analitice din ştiinţa economică, de a folosi cunoaşterea în a susţine luarea unor decizii mai eficiente în actele de alegere ale indivizilor obişnuiţi, între mai multe variante posibile.

În aceste condiţii, perspectiva de analiză a unui schimb de către un economist este diferită de cea a unui specialist în ştiinţa politică. Potrivit principiului avantajului comparativ, alegerea situaţiei celei mai bune de schimb, se va face ţinând cont de algoritmii deduşi, în situaţia analizată, în cadrul schemei generalizate Manoilescu. În esenţă, în aceşti algoritmi sunt avute în vedere – prin formulele demonstrate – atât veniturile (preţul), cât şi costurile, considerate aici ca un alt nivel al preţului dintr-un stadiu anterior. Din perspectiva ştiinţei, sarcina economistului s-a încheiat odată cu punerea acestor proceduri analitice la dispoziţia decidentului: proprietari de firme, interpuşi ai acestora, consultanţi, inclusiv politicieni.[1]

[1] Faptul că la actul de decizie pot participa, şi este de dorit acest lucru, şi economiştii nu susţine lărgirea obiectului ştiinţei economice, aceştia acţionând dincolo de sfera şi de competenţele (analitice) ale unei ştiinţe. Invers, folosirea unor legi, principii dincolo de gra-

În această capcană a suprapunerii sferelor (obiectului) celor două ştiinţe, cel puţin acolo unde există zone de penumbră dialectice comune, numite politici comerciale, de regulă, a intrat şi Mihail Manoilescu. Eroarea sa constă, în opinia noastră, în trecerea dincolo de obiectul ştiinţei economice delimitat în sens strict, argumentând identificarea unor soluţii (permanente/durabile) având ca punct de reper protecţionismul, de exemplu, din perspectiva deciziei luate în cadrul acţiunii umane de către factorii decidenţi.[1] A încercat să susţină prin judecăţi dialectice, unele tendinţe de evoluţie ce pot apărea conform unor soluţii demonstrate prin schema sa analitică, rafinată în perioada 1929-1940. Aceste tendinţe empirice, în sens strict pot fi oricând infirmate, în diferite puncte de pe axa timpului şi în diverse situaţii spaţiale, datorită apariţiei unor conjuncturi ce au pe o anumită perioadă o evoluţie opusă faţă de cea normală propusă.[2] Acţiunea legii contrariilor, valabilă şi în procesul economic în baza intereselor opuse ale indivizilor, infirmă valabilitatea generală a oricărei schemei analitice în orice situaţie posibilă. Principiul complementarităţii lui Bohr este o soluţie, având în vedere limitarea minţii umane în a găsi răspunsuri definitive în plan ştiinţific.

Explicarea prezenţei unor asemenea situaţii duale are la bază existenţa intereselor contrare ale indivizilor în lupta lor permanentă pentru obţinerea de mijloace exosomatice. Aceste mijloace sunt parte a resurselor materiale şi, privite din perspectiva cea mai generală, sunt limitate. Această concurenţă în acţiunea de dobândire a mijloacelor exosomatice va fi permanentă în societăţile umane (Georgescu-Roegen, 1971) bazate dominant pe principii concurenţiale, de regulă în dauna celor cooperative în interiorul proceselor de folosire mai raţională a resurselor, inclusiv a celor de schimb.

De aceea, analiza operei lui Mihail Manoilescu în partea referitoare la unele predicţii privind evoluţia câştigurilor de comerţ şi a unor tendinţe presupuse a se realiza în viitor se cere a fi separată de verificarea valabilităţii schemei sale analitice. Mai mult, înţelegerea şi verificarea valabilităţii schemei sale analitice este necesar să fie realizată potrivit ultimei variante publicate în ianuarie 1940 în

---

niţele ştiinţei economice pentru calcularea unor rezultate referitoare la unele tendinţe nu schimbă, de exemplu, conţinutul algoritmilor deduşi ai avantajului comparativ, cel mult pot infirma unele presupuneri anterioare, şi pot contribui la rafinarea măsurării, aici prin formule. Analiza limitelor de folosire ale principiului avantajului comparativ în economia real-empirică, subiectul prezentului studiu a reprezentat un efort analitic de corelare între nivelul analitic şi cel empiric.

[1] Expresii precum "decizii guvernamentale" sau "intervenţii instituţionale" susţin mai exact delimitarea obiectului ştiinţei economice de cel al ştiinţei politice, nefiind necesar a fi folosite concepte precum cel de „politici comerciale".

[2] Deşi scopul ultim al ştiinţelor sociale, inclusiv al ştiinţei economice, este identificarea de tendinţe (Georgescu-Roegen, 1971) el transcende oarecum graniţa propriu-zisă. Astfel, mutarea centrului de greutate al analizei în afara acestor graniţe poate genera confuzii, inclusiv prin interferări cu obiectul altei ştiinţe (aici cea politică).

revista „Weltwirtschaftliches Archiv” din Kiel. Chiar dacă are unele lipsuri inerente oricărei cercetări, eforturile sale analitice de studiere a avantajului comparativ, prin folosirea productivității totale (coeficientul de calitate), un instrument nou cel puțin în Europa, Manoilescu poate fi considerat, aşa cum s-a arătat – alături eventual de Charles Cobb şi Paul Douglas al căror articol din 1928 se pare că nu îl citise – un precursor al conceptului de productivitate totală.

Din această perspectivă, strict analitică, realizările sale au fost remarcabile. Deşi a cuprins în aceeaşi formulă printr-o relație liniară directă prețul şi productivitatea (cantitatea) el a semnalat o problemă fundamentală: măsurarea fluctuației marjei câştigurilor din comerț, rezultată prin negociere, nu asigură **condiția de suficiență** în identificarea unei tendințe stabile şi preponderente a avantajului comparativ, cel puțin în cazul interesului național, al stabilității social-economice a unor mase mari de indivizi.[1] Problemele apar datorită împărțirii asimetrice (inegale) a avantajului comparativ de către entitățile economice şi de indivizii proprietari, datorită evoluției calitative în salturi a patrimoniului, profitului şi a puterii de piață. De aceea măsurarea avantajului comparativ obținut prin negociere trebuie studiată de economist, inclusiv din perspectiva evoluției mărimii sale datorate efectului de productivitate.

Având în vedere raritatea crescândă a resurselor care are ca limită dispariția lor în sens absolut, ierarhizarea produselor potrivit productivității (totale) este necesar să devină un instrument (procedură) al măsurării avantajului comparativ. Lucrările lui Manoilescu au apărut, se pare, prea devreme pentru a fi asimilate de cercetarea economică ştiințifică din comerțul internațional din perioada imediat următoare a publicării lor.[2]

În aceste condiții, separarea studiului analitic al proceselor de alegere în baza principiului avantajului comparativ, de decizia de alegere propriu-zisă din realitatea empirică a unei direcții sau a alteia de acțiune efectivă, este o cerință importantă în cercetarea economică. Numai în aceste condiții, schemele dedu-

[1] Existența intereselor individuale contrare este un motiv în plus pentru a susține urmărirea realizării interesului național în vederea unei stabilități social-economice a sistemului economic național. Acest conflict este întâlnit parțial şi temporar şi la animale, deşi mijloacele exosomatice sunt aproape inexistente chiar la grupuri de animale „sociale”: furnici, albine, şobolani etc.

[2] De fiecare dată când ne referim la această limitare suntem obligați să arătăm că fără a studia articolul său din 1940, netradus din limba germană, ne păstrăm o rezervă în a retrage aceste afirmații, în cazul în cre Manoilescu ar fi revenit la aceste presupuneri ale sale din lucrarea din 1937 „Forțele naționale productive şi comerțul exterior” (Teoria protecționismului şi a schimbului internațional din 1929, revizuită cu unele mici modificări). În ediția sa din limba română, face această precizare expresă, preluată de traducător probabil dintr-un manuscris al lucrării revăzute după 1940, de a nu accepta o polemică până la studierea ultimei sale scheme teoretice publicate, precizare regăsită la subcapitolul “Schema teoretică”.

se pot deveni argumente care să stea la baza unor decizii viitoare, independent de calitatea şi interesul care apar în luarea acestor decizii. Schema dedusă poate fi folosită în orice situație de schimb, deşi direcțiile de evoluție ale proceselor economice pot fi contrare.[1] Aceste argumente susțin fundamentarea normelor şi legilor economice, aplicabile direct, prin efectul de autoreglare a pieței sau prin intermediul normei juridice, prin intervenție instituțională temporară şi adecvată (corectă).

Separarea obiectului unei ştiințe poate astfel justifica studierea secționată a realității din perspectiva mai multor ştiințe. Fiecare din aceste ştiințe aduce elemente de sprijin în înțelegerea realității empirice, fără însă să se amestece în procesul de luare a deciziilor care este unul complex, uneori intuitiv, ce depăşeşte de la un anumit nivel de complexitate alegerea rațională, şi care presupune inclusiv folosirea măsurării. Problema unor cusături ulterioare între ştiința politică şi cea economică – după ce s-a realizat secționarea dintre aceste ştiințe – este una delicată. Se pare că în interiorul economiei politice procesul de maturizare nu s-a realizat (Georgescu-Roegen, 1971), pentru a se susține realizarea unificării celor două ştiințe, astfel ca deciziile să aibă la bază argumente ştiințifice mai simplu de identificat ca semnificație economico-socială datorită unității crescânde a realului abstract, care se apropie în aceste condiții, mai mult, de cel real empiric. Numai o nevoie stringentă sau poate argumentarea de către unele minți superioare, cum au fost cele ale lui von Mises şi Georgescu-Roegen, vor sprijini în viitor recunoaşterea necesității unificării cunoaşterii economico-sociale din perspectiva acțiunii umane. Pe de altă parte, susținerea demersului de reunificare analitică se cere a fi acceptată de specialiştii din aceste două ştiințe.

Interesele indivizilor (care posedă majoritatea mijloacelor exosomatice pe glob) sunt opuse (relativ) celor ale marii majorități a indivizilor care dețin un volum mic din aceste resurse. Prin urmare, din perspectiva volumului populației, grupurile majoritare de indivizi, şi care dețin în prezent sub o treime din aceste resurse (mijloace exosomatice) au un interes în a folosi mai eficient aceste resurse, inclusiv printr-o oarecare redistribuire a veniturilor, dar nu neapărat aşa cum se realizează în prezent. Avantajul comparativ asigură această posibilitate, fără ca nici una din părțile participante la schimb să piardă, inclusiv prin algoritmul care ține cont de mărimea productivității totale.

Imperativul necesității sociale şi naturale în economisirea resurselor material-energetice, care va veni peste noi, se fundamentează pe cerințele legii entropiei. Unele efecte de poluare a mediului şi de încetinire a ritmului dezvoltării, inclusiv datorită lipsei resurselor – în prezent cazul Chinei începe să fie

[1] Identificarea semnificației va fi însă adecvată contextului. Acceptarea actelor economice ca fenomene de gradul trei, precum şi realizarea de judecăți dialectice, „corecte, dar nu exacte" sunt o contribuție a lui Goergescu-Roegen la lămurirea limitei analizei aritmomorfice.

semnalat – va obliga omenirea, probabil la nivelul grupurilor decidente, la a ține cont de această perspectivă. Principiul avantajului comparativ, chiar prin aplicarea sa parțială, sub aspectul folosirii capacității de economisire a resurselor, este un argument analitic de bază în a susține o asemenea direcție de acțiune unitară a utilizării resurselor, astfel încât să se realizeze economii relative. Economia de resurse reprezintă esența avantajului comparativ şi ea poate fi un argument principal în a susține în viitor, dacă realitatea empirică nu ne va obliga să recunoaştem într-o perspectivă imediată (mai timpurie), necesitatea unui alt fenomen necesar care apare la orizont: descreşterea. Fenomenul creşterii zero este un pas intermediar care tinde să schimbe perspectiva față de un alt fenomen negativ: societatea stimulată spre consum.

Schema analitică inițială a lui Manoilescu (1937) nu a fost analizată deocamdată cu mijloacele şi instrumentele ştiințifice actuale, fiind mai mult urmărită perspectiva sa istorică şi de influențare a unor decizii, inclusiv la nivelul unor economii naționale. Unele aspecte legate de protecționism pe care Manoilescu nu le-a susținut decât din perspectiva argumentării necesității unor salturi calitative în economie la nivelul statului-națiune – unde interesul de grup, o agregare calitativă a celor individuale, a avut şi are o consistență ridicată față de cea din uniunile economice sau de la nivel mondial,[1] – este necesar a fi analizate cu înțelegere vizavi de unele afirmații ale sale făcute pe baza informațiilor prelucrate la acea vreme. **Deşi unii economişti care au studiat sistematic fenomenul industriilor tinere – numit „argumentul Manoilescu" (Addison, 1992) susțin o asemenea direcție de dezvoltare în baza necesității saltului calitativ din economie, nu aceasta este contribuția ştiințifică principală a lui Manoilescu la teoria comerțului internațional.** Ea este necesar să fie analizată în legătură cu valabilitatea schemei sale analitice. Reunirea obiectului celor două ştiințe gemene, ştiința economică şi cea politică, ar putea susține studierea a celor două direcții urmărite simultan de acest economist: măsurarea prin schemă a câştigurilor din comerț şi identificarea unor tendințe istorice pozitive din perspectivă economică prin susținerea industriilor tinere.

[1] Imposibilitatea în realizarea echității la nivel supranațional, al Uniunii Europene, este argumentul fundamental. Veniturile indivizilor, de exemplu, nu pot fi redistribuite în prezent în Uniune printr-un instrument transfrontalier (Atkinson, 2001; 2002).

3. PREMISE ŞI DESCHIDERI

Prin demonstrarea măsurării în sens strict a avantajului comparativ se dovedeşte în interiorul ştiinţei economice posibilitatea identificării de propoziţii analitice devărate. Aceste aserţiuni au un grad de generalitate relativ mare în timp şi spaţiu, în comparaţie cu alte aserţiuni din economie, deoarece se referă la actele zilnice ale omului, care se regăsesc permanent în istoria omenirii.

Alegerea de către entitatea economică, prin extensie, de către individ, actul de bază al procesului de schimb, nu s-a schimbat esenţial în timp. Apar numai unele instrumente noi, precum cele de plată, alte costuri, însă actul în sine are la bază principiile esenţiale din ştiinţa economică, al interesului şi al efortului minim. De aceea, valabilitatea în timp a principiului avantajului comparativ, în fapt o aplicaţie a principiului efortului minim, poate cea mai fecundă a sa, este susţinută în sens riguros.

În esenţă, în baza acestui principiu, se urmăreşte maximizarea câştigurilor de comerţ parţiale, ale fiecărei entităţi participante la schimb, a avantajului comparativ individual. Urmărirea în continuare a acestei direcţii de cercetare analitică, prin fenomenul frontierei posibilităţilor de producţie, asigură o consistenţă şi o continuitate cu actul fundamental al activităţii economice, cel de producţie, în care se poate realiza şi identifica economia relativă de resurse reale, diferită de cea nominală (monetară).

În schimbul intern şi internaţional de bunuri, problema specializării în producţie este considerată fundamentală în procesul de economisire a resurselor. O creştere a costurilor de transport, precum şi a altor costuri legate de unele măsuri tarifare şi netarifare ne duc în timp la reducerea avantajului comparativ total. Alegerea soluţiilor producţiei locale este printre variantele de bază rămase în prezent, necesar a fi luate în considerare.[1] Pe de altă parte, indiferent de tendinţa de a susţine procesul de mondializare (Dogaru, 2004c), în sens strict există un punct dincolo de care nu este posibilă reprezentarea interesului naţional (siguranţa alimentară, a persoanelor, a resurselor etc.).

Urmărirea avantajului comparativ în două etape are la bază evoluţia decalată şi permanentă dintre mărimea preţului şi a productivităţii. Or, în această durată se realizează câştiguri din comerţ (avantajul comparativ) dintr-o perspectivă recesivă (Florian, 1983). Ideea că ţările cu venituri reduse sunt deza-

---

[1] David Korten (1999) semnalează în economiile concurenţiale actuale o lipsă relativă la nivel mondial a interesului entităţilor economice mari în a dezvolta producţia locală. În viitor, datorită unei lipse în creştere a resurselor, este posibilă susţinerea mai intensă a dezvoltării dintr-o perspectivă locală. Dezvoltarea regională a Uniunii Europene poate fi considerat un experiment. Dacă va fi reuşit sau nu este o altă problemă.

vantajate sau avantajate nu poate fi susținută în sens strict. Numai măsurarea efectelor acestui decalaj pe perioade mai mari şi (re)organizarea bazelor de date corespunzător ne poate susține în a afirma unele premise. De aceea, semnalarea necesității analizei avantajului comparativ din această dublă perspectivă asigură o coerență ridicată a discursului analitic, referitor la avantajul comparativ.

Prin urmare, atâta timp cât schimbul de bunuri se va menține, chiar în cadrul unei economii naturale, iar actul de alegere umană va fi prezent în activitățile obişnuite, adevărul despre valabilitatea principiului avantajului comparativ nu este necesar a fi rediscutat, în sensul contestării acestuia. Comportamentul uman, legat de interesul propriu în a-şi economisi pe cât posibil eforturile vizavi de efectele posibile, se consideră că se va menține acelaşi. În alte condiții, sunt necesare unele reformulări adecvate potrivit noii cunoaşteri, precum şi folosirea de alte instrumente care ar putea fi puse la dispoziție de ştiința economică. Algoritmul de bază, cel care explică mecanismul avantajului comparativ în schimbul barter simplu, face posibil şi necesar ca unele modificări în actul de schimb să fie reformulate prin algoritmii colaterali. Manoilescu a făcut eforturi sistematice în a înțelege şi a folosi cunoaşterea analitică existentă şi a anticipat unele instrumente noi de măsurare, precum cel al productivității totale. În această direcție, schema generalizată Manoilescu, cu unele îmbunătățiri posibile, poate fi considerată un pas mic către efortul cercetătorului de a crea un sistem de propoziții necontradictorii în ştiința economică.

Argumentarea valabilității generale a principiului avantajului comparativ, deduse prin schema generalizată Manoilescu, este necesară a fi însoțită de verificarea capacității de folosire a sa în cazuri concrete. Între produsele similare existente se creează un canal al avantajului comparativ. Deşi în aparență produsele se schimbă între ele în condiții aleatorii, principiul efortului minim determină aplicarea implicită şi permanentă, însă parțială, a avantajului comparativ. Astfel, fiecare cumpărător îşi fixează ca punct de referință prin intermediul monedei, prețul unui bun, desigur, în raport cu calitățile acestuia şi potrivit utilizării ulterioare, urmând a alege, potrivit presupunerii sale, produsul pentru care acest raport are nivelul cel mai scăzut. Facem abstracție (aici) de problema existenței şi a altor utilizări posibile ale aceluiaşi bun, neluate aici în considerare. În sens strict analitic existența în paralel a unor bunuri asemănătoare din perspectiva raportului preț/utilitate face dificilă argumentarea unei capacități de selecție ridicate a consumatorului individual şi, prin extensie, a entității economice, având ca punct de reper existența avantajului comparativ şi, în consecință, a cerințelor efortului minim.

Canalul schimbului multiplu din interiorul unui sistem național, cel care funcționează în fapt, trebuie să țină cont de legăturile tehnologice şi organizatorice interne, unde se regăsesc simultan procese de producție, schimb, repartiție, consum. Nu poate fi însă negat faptul că există permanent tendința, într-o

formă relativ slabă uneori, ca pe piață să rămână produsele cele mai eficiente sub raport preț/calitate. O condiție de existență a acestei tendințe într-o formă stabilă este cea a unei informări cât mai complete şi a unei neutralități relative în legătură cu analiza relațiilor dintre caracteristicile tehnico-merceologice (utilitatea) şi cele economice (prețul şi cantitatea). Din această perspectivă, se cere a fi susținută capacitatea de prelucrare a informației de către consumator, chiar şi prin forme instituționale, inclusiv prin temporizarea manipulării prin reclamă.

În paralel, este necesară stimularea introducerii tehnologiilor performante, sprijinită prin mecanisme instituționale, de intervenție autocontrolată în baza normelor juridice, în completarea la acțiunea limitată a mecanismului de autoreglare propriu-zis al pieței. Necesitatea introducerii industriilor tinere, care susțin saltul calitativ în timp prin economia relativ de resurse, sprijină premisa valabilității aplicării avantajului în economia empirică. Argumentul Manoilescu, privit din perspectivă analitică, are un fundament serios, dacă procesul economic nu este privit ca unul mecanic, lipsit de salturi calitative.

Inexistența unor legături tari dintre sistemele naționale, face necesară menținerea unei structuri minime de coeziune a economiei naționale – un număr minim de produse, tehnologii (şi metode organizatorice aferente) şi susține introducerea unor produse şi sectoare performante cel puțin acolo unde legăturile dintre ramuri au o importanță ridicată. O productivitate inițială mai mică, datorită lipsei de experiență a forței de muncă, a nivelului de organizare în noile sectoare poate fi mărită în timp. Situația este dublă față de cea a realizării de pierderi prin scoaterea din funcțiune a unui produs-tehnologie mai puțin performant, identificat în baza cerințelor avantajului comparativ. *Este probabil ca în timp mărimea pierderilor măsurate în relativitate să fie recuperată în ambele cazuri de stimularea introducerii avantajului comparativ.*

Procesul de mondializare a schimburilor de bunuri este numai un creuzet al aplicării principiului avantajului comparativ. Necesitatea suprapunerii în luarea de decizii unice a relațiilor empirice cu cele tip identificate în ştiință – primele mai complexe decât acestea din urmă formulate în plan ideatic, impusă de cerințele aplicării principiului avantajului comparativ, este influențată de interese şi ne dau o rezultantă uneori dificil de anticipat.

Existența mai multor produse cu aceleaşi întrebuințări, atât în plan național cât şi internațional, măresc siguranța menținerii unui sistem economic național în unele cazuri extreme de întrerupere a legăturilor externe sau, din contră, de cădere (renunțare) la unele capacități de producție naționale. *Valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ, ca şi aplicabilitatea sa relativ limitată, sunt două aspecte ale aceleiaşi realități unitare în care activăm, relevate în baza principiului dualității şi care pot fi înțelese pe deplin folosind analiza dialectică.*

În studiu s-au formulat unele deschideri şi unele premise legate de această încercare de observare a principiului AC din perspectiva principiului

economicității analitice, în încercarea de unificare a cunoaşterii analitice. Economisirea de resurse, împreună cu extensia acestei probleme, cea a controlului poluării mediului, devin în timp tot mai importante, astfel că cerințele de bază ale principiului avantajului comparativ, de a asigura câştiguri simultane ale tuturor participanților la schimb şi de a reduce relativ consumul de resurse apar necesare a fi studiate permanent şi folosite adecvat în luarea de decizii adecvate în economia empirică în legătură cu aceste probleme. Consumul resurselor în următoarea jumătate de secol nu va reduce presiunea asupra resurselor (WRI, 2000), astfel că studiul avantajului comparativ va avea în timp o importanță tot mai mare, inclusiv în Uniunea Europeană.

BIBLIOGRAFIE

Addison, John T şi alții, 1992 *Dicționar Macmillan de economie modernă*, Bucureşti, Editura Codecs, 1999.

Atkinson Tonny, 2001, *Inequality, Poverty and the Welfare State: A European Perspective on the Globalisation Debate*, Nuffield College Oxford, UK. (VE Versiune electronică; site-ul autorului 2003).

Atkinson Tonny, 2002, Reassessing the Fundamentals: Social Inclusion and the European Union în: *Journal of Common Market Studies,* volume 40(4), 2002.

Baumol, W.J., 2000 What Marshall didn't know: On the twentieth century's contributions to economics (I), în: *Quarterly Journal of Economics*, februarie 2000, vol. 115, pag. 1-44.

Blaug, Mark, 2001, No History of Ideas, Please, We’re Economists, în: *Journal of Economic Perspectives*, volume 15(1), Winter 2001, p. 145-164.

Buchanan, James; James, Tullock; M. Gordon, 1975, *Limitele libertății. Între anarhie şi leviathan*, Iaşi, Institutul European, 1997.

Bureau of Labor Statistics of DOL, *Handbook of Methods*, Washington, Department of Labor, april 1997.

Chipman, John S., A Survey of the Theory of International Trade: Part 1, The Classical Theory, în: *Econometrica*, July 1965, 33(3), 1965, p. 477-519.

Chipman, John S., 1965a, A Survey of the Theory of International Trade: Part 2, The Neo-Classical Theory, în: *Econometrica*, October 1965, 33(4), p. 685-760.

Chipman, John S., 1965b, A Survey of the Theory of International Trade: Part 3, The Modern Theory, în: *Econometrica*, January 1966, 34(1), p. 18-76.

Coase, R.H., The Nature of the Firm, *Economica*, 1937, p. 386-405.

Cobb, Charles W.; Douglas, Paul H.. A Theory of Production. în: *The American Economic Review*, 1928, p. 139-165.

Cosmovici, Andrei, Iacob, L., şi alții, *Psihologie şcolară*, Iaşi, Polirom, cap. XI, 1999, p. 199-212.

Deardorff, Alan, 2005, How Robust is Comparative Advantage, Paper prepared for a session of the 2005 AEA meetings, *„On the 75 th Anniversary of the Opportunity Cost Formulation of Comparative Advantage,"* ianuarie 2005 (site-ul autorului).

Dogaru, Vasile, 2000, Schema teoretică a comerțului internațional. Generalizarea formulei lui Mihail Manoilescu, în: *Revista română de statistică*, iulie 2000, p. 48-65.

Dogaru, Vasile, 2002, Limitele avantajului relativ total şi parțial în schimbul internațional a două produse, în: *Conference Proceedings Section 4 Statistics, Economic Analysis, Data Processing, Mathematics*, Tg. Jiu, Academica Brâncuşi, 2002, p. 173-182.

Dogaru, Vasile, 2003a, Schema teoretică a avantajului comparativ în schimbul barter – o completare (The theoretic scheme of comparative advantage in barter exchange – a note), în: volumul International Conference *„Rolul ştiinței şi învățământului economic în realizarea reformelor economice din Republica Moldova"* (2003, 25-26 September), volume II, Chişinau, Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, p. 698-705.

Dogaru, Vasile, 2003b, Avantajul comparativ în schimburile interne şi frontiera posibilităților de producție, în: *Revista română de statistică*, nr. 4, 2003, pag. 66-83.

Dogaru, Vasile, 2003c, *Veniturile populației şi prețurile produselor agroalimentare*, Bucureşti, Editura Expert.

Dogaru, Vasile, 2004a, Analiza avantajului comparativ utilizând costurile de comerț şi moneda, in *Some Problems of Statistics*. *Trend of social-economic process and phenomena*, Iasi, Junimea, pp. 210-211.

Dogaru, Vasile, 2004b, Legea randamentelor descrescânde şi productivitatea parțială, în volumul: *Proceedings of the 1st International Scientific Conference „Economy and Globalisation*" vol. I, p. 189-199, Târgu Jiu, Editura Academica Brâncuşi.

Dogaru, Vasile, 2004c, *Bazele comerțului*, Timisoara: Eurostampa.

Dogaru, Vasile, 2005a, Relația dintre avantajul comparativ şi absolut – o notă, în: *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference*, volumul I, Craiova, Universitaria, p. 35-40.

Dogaru, Vasile, 2005b, The comparative advantage's study in Manoilescu's generalised scheme, *Romanian Journal of Economic Forecasting*, nr. 3, 2005.

Dogaru, Vasile, 2006, Schema generalizată Manoilescu privind schimbul internațional de bunuri – o prezentare generală, în: *Probleme economice*, 2006, nr. 226-227, Centrul de Informare şi Documentare Economică.

Epping, Randy Charles, 2001, *Ghidul începătorului în economia mondială*, Bucureşti, Arc, 2002.

Florian, Mircea, *Recesivitatea ca structură a lumii*, Bucureşti, Editura Eminescu, vol. I, 1983,.

Georgescu-Roegen, Nicholas, 1971, *Legea entropiei şi procesul economic,* Bucureşti, Editura Politică, 1979.

Georgescu-Roegen, Nicholas, 1967, Noua economie a lui Chamberlin şi unitatea de producție, în: *Economie analitică*, vol 4.1, Bucureşti, Expert Publishimg House, p. 165-201, 2000.

Haavelmo, Trygve, The Notion of Involuntary Economic Decision, în: *Econometrica*, vol. 18(1), p. 1-8, 1950.

Hagen, Everett E., An Economic Justification of Protection, în: *Quarterly Journal of Economics*, vol 72(4), 1958, p. 496-514.

Harrigan, James, Evans, Carolyn L., Distance, Time, and Specialization, Working Paper 9729, http://www.nber.org/papers/w9729 , *National Bureau of Economic Research*, Cambridge, MA 02138, 2003.

Hausman, M. Daniel (coord.), 1984, *Filozofia ştiinței economice – antologie*, Bucureşti, Humanitas, 1993.

Kant, Immanuel, 1781, *Critica rațiunii pure*, Bucureşti: Editura Casa Şcoalelor, 1930.

Korten, David, 1999, *Lumea post-corporatistă. Viața după capitalism*, Bucureşti, Antet XX Press, fără an.

Kravis Irving B., Kenessey, Zoltan; Heston, Alan; Summers, Robert (KKHS), *A System of International Comparisons of Gross Product and Purchasing Power,* Baltimore: The John Hopkins University Press, 1975.

Manoilescu, Mihail, 1937 (1929), *Forțele naționale productive şi comerțul exterior*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.

McKenzie, Lionel W., Specialisation an Efficiency in World Production, în: *Review of Economic Studies*, vol 21(3), p. 165-170, 1953.

McKenzie, Lionel W., Specialisation in Production and the Production Possibility Locus, în: *Review of Economic Studies*, vol 23(1), 1955, p. 56-64.

Metzler, Lloyd A., Graham's Theory of International Values, în: *The American Economic Review*, vol. 40(3), p. 302-323, 1950.

Mises, Ludwig von., 1949, *Human Action*, San Francisco: Fox and Wilkes, 1996.

Palgrave, The New. A Dicționnary of Economics (PAL), vol I-IV. 1987. Londra, The Macmillan Press Limited, 1998.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Purchasing Power Parity and Real Expenditures*, Paris, 2002.

Ricardo, David, 1817, *Opere alese*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1959.

Smith, Adam, 1789, *Avuția națiunilor (The Whealth of Nations)*, Chişinau, Universitas Publishing House, 1992.

Schumpeter, Joseph A., 1954, History of Economic Analysis, London, Routledge, 1994.

Triplett Jack E., 2004, *Handbook on Hedonic Indexes and Quality Adjustments in Price Indexes: Special Application to Information Technology Products*, Statistical Analysis of Science, Technology and Industry, DSTI/DOC(2004)9, OECD, 2004.

Viner, Jacob, *Studies in the Theory of International Trade*, New York, Harper and Brothers Publishers, 1937.

Whitin, T.M., Classical Theory, Graham's Theory, and Linear Pragramming in International Trade, în: *Quarterly Journal of Economics*, vol. 67(4), p. 520-544, 1953.

World Resources Institute (WRI), *The Weight of Nations*, *Material Outflows from Industrial Economies*, New York, World Resources Institute, 2000.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 230-231-232/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE PUBLICE

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Mariana STANCIU - coordonator

Autori:
Adina MIHĂILESCU
Dumitru CHIRIAC
Cristina HUMĂ
Mihnea PREOTESI

CUPRINS

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE 671
1.1. Conceptul de serviciu public 671
1.2. Administrarea sectorului public 673
1.3. Evaluarea serviciilor publice 676
1.4. Finanțarea serviciilor/instituțiilor publice 680

2. CONSUMUL DE SERVICII - UN MODUL DISTINCT ÎN CADRUL MODELULUI DE CONSUM MINIM AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA . 683

3. ACCESUL ACTUAL AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA LA SERVICIILE DISTRIBUITE PRIN INTERMEDIUL PIEȚEI 686
3.1. Caracteristici definitorii ale modelului de consum mediu al populației din România 686
3.2. Indicele prețurilor de consum 688
3.3. Cheltuielile pentru plata serviciilor în anul 2004 690

4. MECANISME ŞI FACTORI CARE INFLUENȚEAZĂ ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE ADMINISTRATIVE 695
4.1. Capital social-capital relațional. Stocul de relații utile şi importanța lui în contextul societății româneşti 695
4.2. Neîncrederea în instituții şi corupția 699
4.3. Bariere de acces la serviciile publice 704
4.4. Costuri economice şi sociale ale (non) accesului la unele servicii administrative 705

5. ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE MEDICALE 720
5.1. Factori medicali, sociali şi economici cu influență asupra accesului 720
5.2. Prognoza demografică şi direcții largi de acțiune în sfera medicală 725
5.3. Finanțarea activităților preventive 726
5.4. Pachetul de servicii şi accesul la medicamente 728
5.5. Analiza principalelor probleme de morbiditate şi mortalitate legate de accesul la serviciile de sănătate 732

5.6. Accesul la sănătate al grupurilor vulnerabile 736

6. SERVICIILE DE SALUBRITATE PUBLICĂ DIN BUCUREŞTI 741
6.1. Instituții naționale şi atribuții 741
6.2. Impactul serviciilor publice de salubritate asupra calității vieții populației 746
6.3. Implicarea societății civile în acțiuni vizând îmbunătățirea serviciilor de salubritate 752

7. ACCESUL LA UTILITĂȚILE PUBLICE – FACTOR MAJOR DE CONDIȚIONARE A CONSUMULUI DE ENERGIE AL POPULAȚIEI .. 755
7.1. Resursele şi consumul de energie al populației 755
7.2. Protecția socială a populației cu venituri mici față de creşterile prețurilor la energie 763

8. SERVICIILE DE TRANSPORT 768
8.1. Mijloacele şi activitățile de transport călători 768
8.2. Drumurile publice 770
8.3. Transportul interurban şi internațional de pasageri 772

9. SERVICIILE DE TELECOMUNICAȚII 775
9.1. Servicii de poştă, telefonie şi telegrafie 775
9.2. Comunicațiile radio şi televiziune 776

10. ARMONIZAREA LEGISLATIVĂ A SERVICIILOR PUBLICE DIN ROMÂNIA CU ACQUIS-UL COMUNITAR 779
10.1. Implicații ale acquis-ului comunitar pentru serviciile publice din România 779
10.2. Serviciile publice de gospodărie comunală 780
10.3. Serviciile publice de alimentare cu apă şi de canalizare 782
10.4. Serviciile publice de salubrizare 783
10.5. Serviciul public de iluminat 785
10.6. Serviciile publice de administrare a domeniului public şi privat .. 786

BIBLIOGRAFIE 787

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE

1.1. Conceptul de serviciu public

Instituțiile publice reprezintă ansamblul structurilor organizate, create în societate pentru gestionarea afacerilor publice (P. Marinescu, 2003).

Obiectivul fundamental al oricărei instituții publice sau al oricărui serviciu public este servirea interesului general.

Instituțiile publice, în sens birocratic, reprezintă singurul mod de organizare social-economică a statelor moderne, pentru ca acestea să poată face față provocărilor modernității (numărul mare al populației, diversitatea şi complexitatea trebuințelor umane ce se cer satisfăcute).

De regulă, oricât de dezvoltată ar fi o economie națională, inițiativa economică particulară nu poate răspunde, printr-o ofertă de bunuri şi servicii adecvată, tuturor trebuințelor sociale, deoarece satisfacerea unora dintre aceste trebuințe antrenează mari externalizări, ce pot fi acoperite doar printr-un potențial financiar deosebit de ridicat. De aceea, orice stat modern, în calitate de reprezentant al puterii şi voinței publice, trebuie să-şi asume inițiativa de a răspunde trebuințelor recunoscute social ca fiind de importanță strategică, prin oferte distribuite prin intermediul unor instituții specializate.

În țara noastră, modelul tradițional de administrație publică datează de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, structurile democratice dezvoltându-se odată cu apariția statului modern. Încă de atunci au luat ființă unele inițiative de restructurare a sistemelor de administrație bazate pe loialitatea față de o persoană publică (rege, conte, boier ş.a.) şi trecerea la *un sistem administrativ în care orice persoană devine responsabilă față de autoritatea statală, în raport cu sistemul legislativ aferent*.

În ultima parte a secolului al XIX-lea majoritatea statelor europene au operat reforme asupra modelului tradițional de administrație, în sensul modernizării. Literatura socială actuală abundă în publicații ce confirmă faptul că lumea modernă, care a depăşit faza industralizării, acordă o atenție deosebită valorificării resurselor materiale şi de capital uman, prin dezvoltarea la cele mai înalte cote a instituțiilor şi serviciilor publice.

În prezent, în România, ca în orice comunitate modernă, viața socială devine, pe zi ce trece, tot mai dependentă de instituțiile publice şi de oferta publică de servicii pentru populație. În cazul României însă, în ultimii 16 ani, s-a pus poate mai acut decât oricând, problema potențialului real al societății şi economiei româneşti de a susține dezvoltarea unei sfere a serviciilor publice, la parametri demni de aspirația noastră de a deveni o țară membră a Uniunii Europene.

Experiența a numeroase state europene, ca şi experiența României de după anul 1990, a demonstrat însă că dezvoltarea şi mai ales reformarea

serviciilor publice nu poate avea loc în orice condiții, aceasta nefiind o simplă problemă de opțiune politică, socială sau chiar economică. Serviciile publice se pot dezvolta în mod echilibrat şi susținut, pe termen mediu sau lung, doar dacă şi alte sectoare ale economiei sunt în măsură să susțină procesul respectiv. Ocuparea în sectorul serviciilor a forței de muncă eliberate din alte sectoare ale economiei (ca urmare a restrângerii sau reformării acestora) nu se poate efectua pe termen mediu sau lung, dacă productivitatea generală a muncii nu este suficient de ridicată pentru a permite (prin intermediul puterii de cumpărare şi implicit al nivelului real al salariilor) o cerere/ofertă ridicată de servicii. Este cunoscut, de exemplu, fenomenul exploziei serviciilor de tip comercial din țara noastră, de la începutul anilor '90, fenomen suficient de volatil şi informal, încât doar unele ecouri ale sale au fost reflectate în statisticile fiscalității. De-ar fi să ne referim, de exemplu, la serviciile de comercializare a unor bunuri de larg consum, constatăm că înmulțirea aproape peste noapte a punctelor de desfacere comercială (în condiții mai mult sau mai puțin improvizate) nu s-a produs ca efect al creşterii subite a performanțelor economiei româneşti, ci dimpotrivă. Performanțele extrem de scăzute ale industriilor autohtone, concretizate prin calitatea scăzută a produselor, creşterea şomajului şi perpetuarea unei lipse cronice de mărfuri autohtone de pe piața internă moştenită încă din anii `80, au determinat o invazie masivă de mărfuri de import (şi aceasta de calitate îndoielnică adesea), şi comercializarea acesteia prin târguri ad-hoc, la colț de stradă sau în piețele publice ticsite de bazaruri şi dughene. În scurt timp însă, o mare parte dintre inițiativele particulare respective au eşuat, deoarece nu s-au putut autosusține prin profiturile realizate, pe termen lung. Aşadar, principial, există o relație destul de strânsă între nivelul general de dezvoltare al primelor două ramuri tradiționale ale unei economii şi sectorul serviciilor. În lumea de astăzi, cu greu pot fi găsite unele exemple de țări care să-şi fi dezvoltat sectorul serviciilor, fără a se baza, cel puțin inițial, pe un sector producător de bunuri tangibile performant. Asemenea țări au beneficiat, de regulă, ori de un sistem financiar stimulativ pentru dezvoltarea serviciilor, ori de existența unor oportunități cu totul speciale în acest sens.

Într-un stat democratic *instituțiile publice au următoarele funcțiuni*: pregătirea şi adoptarea de acte normative; punerea în executare a legilor; supravegherea punerii în executare a hotărârilor luate la nivel politic.

Sub denumirea generică de instituții sau servicii publice pot fi incluse foarte multe categorii de instituții şi servicii, între care menționăm administrația publică centrală, administrația locală (primării municipale sau locale, circumscripții financiare, unele servicii de relații cu publicul ale Ministerului de Interne, ale Ministerului de Justiție ş.a.) unele servicii numite şi sociale (educația publică, sănătatea publică, asistența socială, asigurările sociale), serviciile publice de distribuire centralizată a unor utilități (gaze naturale, apă, energie electrică, salubritate ş.a.), serviciile publice de transport în comun, serviciile

financiare şi unele servicii bancare, serviciile de presă, radio şi televiziune, alte servicii de interes general distribuite populației prin intermediul pieței ş.a.

Serviciile publice se înființează/desființează prin decizii administrative, iar regimul lor juridic este reglementat de reguli ale dreptului public. Acestea îşi desfăşoară obiectul de activitate în cadrul unor clădiri sau stabilimente publice.

Dincolo de diversitatea valorilor lor de întrebuințare, serviciile publice au ca obiect generic satisfacerea unor trebuințe sociale ce se exprimă repetabil, la diverse intervale de timp. Trebuințele respective pot să decurgă din raporturile social-economice ce se constituie între membrii unei societăți sau între aceştia şi instituțiile statului/societății civile, din exigențele convieţuirii în comunitate, în diverse categorii de grupuri sociale, în familie, dar pot ține şi de satisfacerea unor trebuințe personale ale oamenilor.

În funcție de obiectul activității şi performanțele lor, serviciile publice pot propaga în mediul social o multitudine de consecințe în domeniul modelării aspirațiilor umane, al susținerii/descurajării diverselor motivații, al realizării/ menținerii, al integrării/alienării sau excluziunii sociale.

Principial, serviciile publice plasează în centrul atenției instituțiilor prestatoare, deopotrivă omul şi calitatea vieții sale precum şi societatea în ansamblu, cu interesele sale cele mai larg recunoscute.

În ce măsură putem vorbi însă, despre o asemenea realitate în cazul unora dintre serviciile publice din țara noastră, vom constata în cele ce urmează.

1.2. Administrarea sectorului public

Prin administrarea sau managementul sectorului public se aplică politicile publice adoptate în cadrul instituțiilor publice de resort şi se controlează activitatea organizațiilor cu scop lucrativ.

În cazul în care, prin intermediul administrării şi controlului activității instituțiilor/serviciilor publice, se induc presiuni antiproductive ori se favorizează apariția unor abuzuri în sfera de activitate şi de autonomie a instituțiilor/serviciilor respective, atunci instituțiile în cauză nu îşi vor mai putea exercita atribuțiile potrivit aşteptărilor sociale. Pe de altă parte, sunt şi situații în care, din cauză că instituțiile publice nu sunt gestionate şi controlate eficient, randamentul lor devine inferior unor companii private cu obiective similare. Astfel apare problema privatizării unor servicii publice.

Activitățile de management în sectorul public se fundamentează pe principii şi legi obiective, creează şi popularizează valori economice, politice, sociale şi culturale, iar prin urmărirea satisfacerii interesului public, sporeşte nivelul de performanță în organizarea şi funcționarea societății în ansamblu.

În orice demers de formare sau reformare a instituțiilor/serviciilor publice, trebuie avut în vedere faptul că în timp ce managerii din organizațiile private urmăresc, în primul rând, profitul (în mod mărturisit sau nu), scopul managementului public este satisfacerea interesului general.

Succesul instituțiilor publice depinde şi de modul în care guvernele selectează mecanismele de motivare şi control adecvate fără a implementa proceduri rigide la nivelul fiecărei entități publice.

Managementul serviciilor/instituțiilor publice presupune un înalt nivel de pregătire al profesioniştilor, în mai multe discipline şi domenii interdisciplinare precum economia, sociologia, ştiințele politice, psihologia socială, drept economic şi drept internațional ş.a.

Există şi servicii al căror obiect de interes nu aparține domeniului public.

Sunt considerate servicii publice numai activitățile care satisfac trebuințe recunoscute social în cadrul unor diferite instanțe de legitimare socială, cum sunt, de exemplu, instituțiile reprezentative ale puterii politice.

Coordonarea sau managementul instituțiilor publice presupune efectuarea unui control eficient şi consecvent al tuturor activităților acestora, în limitele reglementărilor legale în vigoare.

Sectorul public are şi alte obiective decât cele de obținere a unor rezultate financiare avantajoase pe termen scurt sau chiar mediu. Între acestea menționăm obiectivul construirii şi menținerii păcii şi solidarității sociale, obiectivul dezvoltării stocului de capital uman, obiectivul menținerii sănătății publice la cote cât mai ridicate ş.a. Resursele financiare necesare susținerii unor asemenea obiective se pot obține pe diferite căi (prin sistemul impunerii publice, prin înființarea şi susținerea unor scheme de autofinanțare colectivă, prin valorificarea unor investiții avantajoase ş.a.). Pe lângă căile respective însă, orice guvern dispune şi de alte oportunități economice şi se poate implica în diverse sectoare ale economiei, mergând până la crearea de companii proprii, aducătoare de profit, ce va fi dirijat spre servirea interesului public.

Interesul public a constituit întotdeauna o prioritate, presupunând angajarea celor mai competente persoane pentru a forma o *elită administrativă* care să acționeze în conformitate cu legea şi precedentele existente. Managerii instituțiilor publice sunt preocupați de felul în care sunt privite asemenea activități de către comunitate.

De aceea, transferul tot mai consistent de resurse şi de funcții publice către sectorul privat îi afectează în mod evident pe cei care lucrează în sectorul public sau se bazează pe acesta.

Politicienii liberali sau ultraliberali ca de altfel, cei mai mulți dintre adepții pieței libere, consideră că guvernele sunt adesea implicate în activități economice ce depăşesc sfera atribuțiilor lor şi, de aceea, sfera lor de influență ca şi rolul lor trebuie reduse drastic. În legătură cu activitatea guvernelor, în analiza socială curentă, sunt de actualitate mai multe teme, între care menționăm: guvernele au o mulțime de roluri şi scopul lor este greu de evaluat; performanțele obținute în gestionarea sectorului public afectează intens întreaga economie şi societate; regulamentele, taxele, infrastructura, standardele, condițiile de angajare influențează deciziile luate pe piețele private; sectorul public are un rol important în stabilirea standardelor de viață: calitatea şcolilor,

spitalelor, serviciilor comunitare, mediul înconjurător, transportul public, legea şi ordinea, urbanismul, protecția consumatorului; eficiența economiei naționale, rata tehnologizării, schimbările structurale şi prețurile sunt influențate de activitatea guvernului (P. Marinescu, 2003).

Orice funcție publică este desfăşurată prin intermediul funcționarilor publici. Statutul funcționarilor publici, care a intrat în vigoare la data de 8 decembrie 1999, reprezintă legea-cadru a funcției publice în România. Această lege se înscrie pe linia tradiției din perioada interbelică privind reglementarea drepturilor şi obligațiilor funcționarilor publici, fiind armonizată şi cu o seamă de prevederi ale unor coduri de drept de tip european.

Statutul funcționarilor publici conține un ansamblu de reguli referitoare la comportamentul funcționarilor publici.

Funcția publică exprimă situația juridică a persoanei fizice investite legal cu atribuții în realizarea competenței unei autorități publice (ansamblul drepturilor şi obligațiilor care exprimă relația juridică dintre persoana fizică investită şi organul de stat care a investit-o în funcția publică).

Drepturile şi obligațiile funcționarilor publici sunt stabilite pe cale unilaterală de către organele statale prin norme juridice. Drepturile şi obligațiile prevăzute în statut, ca atribuții ale funcției de stat, sunt exercitate în vederea exercitării autorității şi puterii publice. Cel investit cu o funcție publică se află într-un raport de subordonare față de cel care l-a investit în funcția respectivă.

Clasificarea funcțiilor publice:

- din punctul de vedere al poziției în ierarhia instituțională distingem: funcțiile de conducere; funcțiile mixte, de conducere şi execuție (aferente, de obicei, palierelor intermediare ale organigramei); funcțiile de execuție;
- din punct de vedere al regimului juridic aplicabil: funcții cărora li se aplică regimul juridic prevăzut în Statutul funcționarilor publici – ca drept comun; funcții cărora – pe lângă Statutul funcționarilor – li se aplică regimuri speciale în alte statute;
- din punctul de vedere al naturii funcției: funcții de conducere de tip exclusiv managerial (ex. ministru, director, secretar general); funcții de conducere de specialitate (ex. contabil-şef, asistent-şef ş.a.).

Obligații ale funcționarilor publici:

- îndeplinirea atribuțiilor specifice în cele mai înalte condiții de calitate (art. 55 din statut);
- subordonarea ierarhică în funcție de postul deținut (art. 58, 62 din statut);
- asumarea responsabilității față de propriile decizii (art. 58 din statut);
- fidelitate față de instituția pe care o serveşte (art. 56. din statut);
- reținere în manifestarea opiniilor politice în cadrul serviciului (art. 57 din statut);

- păstrarea secretului/respectarea confidențialității în situații specifice funcției deținute (art. 59, 60 din statut);
- demnitate şi respect în raporturile cu inferiorii şi superiorii ierarhici (art. 61 din statut);
- preocupare pentru perfecționarea profesională (art. 67 din statut).

1.3. Evaluarea serviciilor publice

Pentru *măsurarea performanțelor sectorului public trebuie utilizați indicatori specifici.* Evaluarea calității serviciilor publice presupune atât analizarea unor *indicatori obiectivi* - specifici fiecărui serviciu evaluabil, care se referă la aspectele riguros şi repetabil măsurabile ale calității unui serviciu - cât şi a unor *indicatori subiectivi*, ce reflectă percepțiile beneficiarilor în raport cu calitatea prestațiilor.

Managerul unui serviciu public trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să aibă o viziune clară asupra obiectivelor şi a mijloacelor de realizare a acestora, să măsoare performanțele serviciilor prestate în raport cu obiectivele; să-şi evalueze corect resursele şi căile cele mai eficiente de a le investi; să dețină informații despre posturile pe care le are în subordine şi despre pregătirea necesară personalului din subordine, să aibă acces la expertiză de specialitate de nivel superior postului său.

În principiu, pentru a-şi atinge menirea, orice sistem de servicii publice oricât ar fi de dezvoltat, trebuie să tindă continuu (deşi va reuşi doar asimptotic) spre a se structura corespunzător naturii şi dimensiunilor trebuințelor sociale pe care le serveşte.

În mediul sociopolitic şi economic cu tendințe pronunțat entropice în care îşi desfăşoară viața oamenii epocii actuale, un sistem public de servicii trebuie să ofere diverse (şi alternative) soluții la problemele oamenilor - soluții bazate pe rațiuni/filosofii/etici înalt umanizatoare dar şi simplificatoare/salvatoare/ generatoare de şanse/deschideri/oportunități de dezvoltare umană, funcționând ca un factor complex de diminuare a deficitelor/dezavantajelor/decalajelor/ insecurității personale şi de grup. Pentru ca astfel de performanțe să fie posibile, orice sistem public de servicii trebuie să acționeze pornind, pe de o parte, de la o cunoaştere autentică a exigențelor şi trebuințelor beneficiarilor, iar pe de altă parte, de la cunoaşterea celor mai avansate performanțe obținute de serviciile similare din alte țări sau comunități sociale.

Incontestabil, în materie de calitate a serviciilor publice, atingerea perfecțiunii nu poate fi decât un ideal de vreme ce atingerea perfecțiunii - în orice domeniu de activitate - presupune angajarea unor costuri/eforturi adesea uriaşe. Ori, într-un asemenea context, *problema calității se va pune întotdeauna în termenii rentabilității, adică ai stabilirii unei relații certe între costuri şi beneficii. Deci, calitatea serviciilor publice devine relevantă social doar dacă problemele/deficitele/trebuințele pe care un serviciu de o anumită calitate le*

rezolvă/elimină/satisface, sunt cu mult mai numeroase şi importante social decât inerentele costuri şi efecte secundare incluse. De fapt, cu cât intervenția respectivă este mai specializată şi mai calificată este de aşteptat ca efectele perverse/secundare asociate să fie mai puține şi mai lipsite de consecințe.

Principala cale de diversificare a ofertei de servicii trebuie să decurgă din demersul întreprinzătorilor/organizatorilor de ce răspunde la noi şi noi trebuințe sociale. Diversificarea ofertei se poate face însă şi prin descoperirea unor modalități alternative complementare de răspuns, la una şi aceeaşi trebuință. În orice caz este dorit ca diversificarea serviciilor publice să urmeze întotdeauna drumul optim ce va rezulta din intersectarea criteriilor de rentabilitate economică (sesizată la nivel social/comunitar (grup de interese)/individual cu cele ale eficacității sociale. În multe cazuri, un asemenea deziderat devine tangibil prin crearea unui mediu concurențial în spațiul ofertei. Organizarea şi finanțarea anumitor servicii sociale presupun însă apariția unor externalități atât de ridicate încât acestea numai în cazuri speciale pot fi asumate la nivelul unui întreprinzător izolat cu putere economică redusă. În asemenea cazuri este de aşteptat ca statul, care în cele mai multe cazuri este un agent cu putere economică ridicată, să intervină şi să-şi asume responsabilitatea atât pentru organizarea/finanțarea unor asemenea servicii, cât şi pentru monitorizarea calității prestațiilor acestora.

În cazul serviciilor de piață, raportul dintre calitatea ofertei şi prețul/tariful serviciului unitar va fi determinant în desemnarea segmentului de piață pe care acestea îl vor acoperi/satisface. Cu cât raportul respectiv va fi mai larg interesant pentru beneficiari (va răspunde unor trebuințe mai largi în condiții economice mai avantajoase) cu atât nivelul de acces la serviciul respectiv va fi mai ridicat.

De aceea, identificarea trebuințelor sociale, în unele cazuri, corelată şi cu exigențele beneficiarilor (de exemplu, în cazul serviciilor de educație, o asemenea corelație trebuie avută în vedere doar când capătă valori pozitive şi nu negative) la nivel persoană/grup/comunitate/națiune, în prezent dar şi într-o perspectivă temporală corelată cu amortizarea investiției, constituie o fază de primă importanță, premergătoare oricărui proces de proiectare sau reformă a unui serviciu public.

Pe de altă parte, satisfacerea exigențelor identificate, cunoaşterea în fiecare etapă a gradului de acoperire al acestora, monitorizarea gradului de respectare a standardelor de calitate/tip de serviciu, inclusiv prin urmărirea dinamicii indicatorilor subiectivi ai calității serviciilor în cauză, constituie criterii ulterioare de evaluare, dezvoltare sau modernizare a diverselor tipuri de servicii publice.

Sintagma “time is money” a devenit un clişeu obişnuit şi larg uzitat al zilelor noastre. Omul modern se află într-o continuă “fugă” pentru împlinirea sarcinilor de fiecare zi, sau pentru îndeplinirea a cât mai multor obiective într-o perioadă cât mai scurtă. Fiind o resursă limitată, timpul trebuie exploatat la maxim. O asemenea concepție asupra valorificării timpului induce în mod sigur o

cantitate uriaşă de stres şi tensiuni inevitabile. Pe de altă parte, pierderile majore de timp apar de obicei, datorită felului în care anumite persoane percep timpul lor şi al celorlalți. Generarea unor economii de timp constituie un atribut major în susținerea utilității şi atractivității serviciilor publice. Evaluarea mărimii raportului dintre economia de timp realizată prin utilizarea unui anumit serviciu şi costurile economice ale serviciului respectiv va fi determinantă în apelarea/renunțarea la serviciul respectiv. Există un prag critic al acestui raport/tip de serviciu, dincolo de care atractivitatea utilizării unui serviciu scade.

În general, diversificarea ofertei de servicii corelată cu menținerea la un nivel acceptabil social a raportului valoare de întrebuințare /valoare are un rol major în creşterea exigențelor şi aşteptărilor beneficiarilor.

Universul serviciilor publice reprezintă o reuniune vastă şi complexă de activități în cadrul cărora se consumă şi se modelează relații interumane. De aceea, instituțiile responsabile de pregătirea profesională şi educarea specifică a personalului angajat în sfera serviciilor publice au un rol de cea mai înaltă importanță în asigurarea unui mediu uman competent şi compatibil cu rolurile aşteptate în fiecare punct de intervenție al serviciilor publice. Relațiile interpersonale de la nivelul prestator/beneficiar, prin repetabilitatea lor produc serii de consecințe complexe care produc adesea efecte durabile pe termen mediu şi lung în domeniul calității vieții.

Organizarea deficitară a unui sistem public de servicii determină, pe de o parte, fixarea unor deprinderi reprobabile şi regresive în rândurile personalului de specialitate, iar pe de altă parte, determină apariția unor inhibiții/diminuări ale cererii, îndeosebi atunci când nu avem de-a face cu oferta unui serviciu de tip monopol (cum sunt, de exemplu, anumite servicii ale administrației publice).

Încrederea în sine, respectul pentru ceilalți, convingerea că echitatea trebuie să existe şi că faptele celor care ignoră contează, sentimentul că merită să munceşti şi să te bucuri de roadele muncii depuse - pot fi stimulate sau diminuate printr-un cadru organizatoric adecvat/deficitar. Asemenea afecte şi efecte se propagă întotdeauna şi în alte medii, atunci când se produc în sfera serviciilor publice. Aşadar, lipsa de calitate şi de profesionalism în sfera prestării serviciilor publice generează o seamă de cercuri vicioase şi implicit, mari cazuri sociale evitabile, pe care nu ar mai trebui să le tolerăm.

În prezent, sunt prea puțin cunoscute efectele sociale şi consecințele propagate în alte sfere ale vieții economice, prin prestarea diverselor tipuri de servicii şi, cu atât mai puțin, efectele calității ridicate/scăzute a acestora. În literatura economică de specialitate din România, dar şi din țările vestice, există numeroase inexactități şi chiar erori teoretice, intens generatoare de distorsiuni şi consecințe indezirabile în planul practicii sociale (teoria serviciilor materiale/ne-materiale, serviciilor - ca sector secundar dar din perspectiva importanței economice în raport cu alte sectoare ale economiei ş.a.).

Subliniem necesitatea de a se reexamina pe ansamblu şi analitic, teoriile tradiționale şi unele dintre teoriile moderne în ceea ce priveşte necesitatea

dezvoltării unor servicii publice, în sensul creşterii caracterului lor umanizator, prin valorizarea unei perspective etice superioare concepțiilor de tip preponderent mercantil şi concurențial specifice epocii actuale (M. Stanciu, D. Stegăroiu, 1991).

Teoretic, analiza eficienței alocative a resurselor se întemeiază pe conceptul de optim al lui Pareto, care poate fi operaționalizat în trei dimensiuni:

- eficiența schimbului (urmărirea acestui tip de eficiență permite adaptarea structurilor de consum ale indivizilor la prețurile relative; condiția esențială fiind aceea ca rata marginală a substituției între două bunuri sau servicii să fie egală pentru toți consumatorii);
- eficiența tehnică (presupune combinarea optimă a factorilor de producție, astfel încât rata marginală de substituție între oricare doi factori să fie egală pentru toate bunurile sau serviciile produse);
- eficiența omniprezentă (presupune ca rata marginală a transformării factorilor să fie egală cu rata marginală comună a substituției) (Marinescu P., 2003).

Eficientizarea utilizării resurselor are loc atunci când costurile antrenate prin selectarea *input*-urilor absolut necesare producerii anumitor *output*-uri sunt minime.

Unele studii moderne asupra eficienței sociale a cheltuielilor publice susțin că numeroase servicii publice (de educație, sănătate ş.a.) pot să nu fie oferite neapărat gratuit, dar acolo unde există posibilitatea, serviciile furnizate de stat pot să fie înlocuite cu servicii private, ori pot fi introduse unele mecanisme de cvasipiață (bonuri, cupoane, coplăți ş.a.) care dispersează şi diversifică sursele de finanțare a cheltuielilor publice.

Între metodele de evaluare a eficienței cheltuielilor publice enumerăm:

- analiza de tip **cost-beneficiu** în cadrul căreia, în centrul atenției se află avantajul rezultat din furnizarea unor servicii publice, iar criteriul de apreciere a eficienței îl reprezintă valoarea minimă a raportului cost/beneficiu sau valoarea maximă a raportului inversat. În sectorul public, **metoda cost-beneficiu** are ca specific obiectivul maximizării beneficiilor sociale;
- analiza de tip **cost-eficacitate** care nu recurge doar la o evaluare monetară a costurilor atingerii obiectivelor vizate, ci şi la una ce utilizează *indicatori sociali analitici sau/şi un indicator sintetic* construit în prealabil, pentru cuantificarea măsurii în care au fost atinse obiectivele publice sau sociale vizate;
- analiza **multicritic** - atunci când se impune urmărirea unei multitudini de exigențe, imposibil de restrâns prin elaborarea unui indicator sintetic, proiectele pot fi clasificate pe baza gradelor lor de eficacitate, conform fiecărei exigențe în parte.

Dacă se doreşte o evaluare anticipată a beneficiului trebuie luați în calcul o serie de factori ce pot influența prin acțiunile lor rezultatele urmărite: piața, indivizii interesați în diverse sensuri în raport cu obiectivul urmărit ş.a. În scopul evaluării se pot aplica diverse chestionare, se pot iniția diverse experimente de marketing ş.a. Pentru o evaluare anticipată a eficienței pot fi elaborați *indicatori previzionali* ce direcționează în avans activitatea economică pentru obținerea unor avantaje maxime de pe urma resurselor financiare ce urmează a fi investite. Este necesar ca modelele de analiză să ia în considerare etapele valabile pentru orice proiect sau obiectiv ce este propus spre îndeplinire – adică: studiu, realizare, exploatare – astfel încât să se aleagă acea variantă a etapelor anterior menționate care prezintă cel mai avantajos raport între cost şi beneficii.

Postevaluarea eficienței oferă imaginea avantajelor obținute în urma investirii respectivelor resurse financiare (cheltuieli publice) după ce proiectul a fost realizat. Calcularea acestui tip de eficiență economică implică recurgerea la indicatori ai utilizării efective a instituțiilor/serviciilor respective, pentru a putea compara beneficiile obținute cu rezultatele previzionate.

Pentru măsurarea costului şi beneficiului înființării unui anumit serviciu, se foloseşte ca etalon prețul pieței numai dacă nivelul prețului de pe piață exprimă contravaloarea reală a utilității marginale a serviciului respectiv. Dacă nu se întâmplă acest lucru, nu vor fi folosite prețurile de piață, ci **prețuri - umbră** (care estimează costul real al resurselor cu mai multă exactitate).

1.4. Finanțarea serviciilor/instituțiilor publice

Orice activitate de interes public are anumite dimensiuni economice şi deci, necesită resurse financiare pentru finanțare. De la caz la caz, asemenea fonduri pot fi atrase prin sistemul de impozite şi taxe sau prin intermediul pieței. În principiu, natura şi limitele activității guvernamentale, ca şi acelea ale altor instituții/servicii publice sunt determinate de consistența bugetului. Tranzacțiile guvernamentale, ca şi politicile de susținere a unor servicii publice (educația, asistența socială ş.a.) sau politicile de echilibrare a economiei naționale sunt, sau pot fi susținute financiar prin bugetul de stat. Dat fiind că de obicei, trebuințele sociale ce se adresează susținerii prin bugetul de stat sunt mai costisitoare decât volumul resurselor economice colectate prin buget, proiectul de buget devine un act politic reprezentativ pentru orientarea politică a puterii publice. Amprenta politică a unui guvern poate fi uşor sesizată dacă se analizează, comparativ, diferitele modalități de alocare a resurselor existente în ceea ce priveşte raportul sector public/sector privat în sfera protecției sociale şi raportul sector public/sector privat în sfera economiei.

Resursele financiare de care o anumită națiune poate dispune la un moment dat cuprind ansamblul resurselor financiare ale autorităților şi instituțiilor publice, resursele întreprinderilor publice şi private, resursele organismelor fără scop lucrativ, resursele populației, precum şi resursele financiare ce pot fi atrase

prin împrumuturi externe. Volumul resurselor financiare ale unei societăți depinde de mărimea produsului intern brut, precum şi de posibilitatea apelării la resurse financiare externe (împrumuturi, ajutoare, donații).

Resursele administrației de stat - centrale şi locale - resursele asigurărilor sociale de stat şi resursele instituțiilor publice cu caracter autonom sunt componente ale resurselor financiare publice. O bună parte a resurselor financiare publice este formată din veniturile cu caracter fiscal. Alte tipuri de resurse financiare publice sunt: resursele din trezoreria statului, care sunt utilizate pentru acoperirea temporară a deficitului curent al bugetului de stat; resursele provenind din împrumuturi publice; şi nu în ultimul rând, emisiunea monetară, ca mijloc de finanțare a deficitului bugetar.

În concepția ONU cheltuielile publice sunt clasificate în funcție de două criterii:

- criteriul funcțional (cheltuieli cu servicii publice precum apărarea, educația, sănătatea, securitatea socială, locuințe şi servicii comunale, recreație, cultură şi religie, acțiuni economice, alte scopuri);
- criteriul economic (consumul final şi formarea brută de capital).

În România, Legea bugetului de stat/1998 prevede permite o clasificare compatibilă cu cea utilizată de ONU.

Principalele categorii de resurse publice sunt:

I. Resursele bugetului de stat provin din veniturile fiscale (impozite directe, impozite indirecte) şi din veniturile din capital.

II. Resursele bugetului asigurărilor sociale care provin din: contribuțiile populației şi angajatorilor pentru asigurările sociale şi alte contribuții.

III. Resursele bugetelor locale se constituie din venituri locale proprii (fiscale şi nefiscale), din cote şi sume defalcate din venituri ale bugetului de stat, din cote adiționale la unele venituri ale bugetului de stat şi ale bugetelor locale, din transferuri cu destinație specială de la bugetul de stat.

IV. Resursele fondurilor speciale (I.Văcărel, 1999, p.382).

Repartiția finanțelor publice reprezintă etapa următoare constituirii fondurilor publice şi se referă la distribuirea acestor resurse băneşti către diferite obiective sociale sau economice (adoptate prin programele guvernamentale).

“Cheltuielile publice exprimă relații economico-sociale în formă bănească, care se manifestă între stat, pe de o parte, şi persoane fizice şi juridice, pe de altă parte, cu ocazia utilizării şi repartizării resurselor financiare ale statului, în scopul îndeplinirii funcțiilor acestuia”(I. Văcărel, 1999, pag. 147).

Aceste cheltuieli vizează diverse plăți pentru atingerea obiectivelor conforme politicii statului (servicii publice generale, acțiuni socioculturale etc.).

Din perspectiva domeniului în care sunt realizate cheltuielile publice, putem afirma că acestea conțin în structura lor:

a) cheltuieli publice efectuate de administrațiile publice centrale de stat;

b) cheltuieli publice ale colectivităților locale;

c) cheltuieli publice finanțate din fondurile asigurărilor sociale de stat;

d) cheltuieli publice ale organismelor internaționale.

Cheltuielile publice totale reprezintă suma cheltuielilor efectuate de tipurile diverse de administrații publice.

Cheltuielile publice totale consolidate cuprind: cheltuieli publice ale administrației publice centrale (finanțate de la bugetul de stat, din fondurile securității sociale şi fonduri speciale) plus cheltuieli publice ale subdiviziilor politice şi administrative intermediare plus cheltuieli publice ale autorităților supranaționale.

Trebuie făcută o distincție clară între cheltuielile publice şi cele bugetare, acestea din urmă fiind o subcategorie. Cheltuielile publice cuprind în sfera lor: cheltuieli bugetare, cheltuieli din fonduri cu destinație specială, cheltuieli extrabugetare şi cheltuieli efectuate din bugetul trezoreriei publice.

Clasificarea cheltuielilor publice se poate face pe mai multe criterii. Iată câteva dintre acestea:

- *criteriul administrativ* – are în vedere instituțiile prin intermediul cărora se efectuează cheltuieli publice (ministere, instituții publice autonome, unități administrativ teritoriale etc.);
- *criteriul economic* **–** are în vedere, pe de o parte, scopul în care sunt efectuate plățile (cheltuieli publice curente sau de funcționare şi cheltuieli publice de capital sau de investiții), iar pe de altă parte, existența unei prestații publice (cheltuieli ale serviciilor administrative sau cheltuieli publice de transfer).
- *criteriul funcțional* – se referă la sectoarele de activitate către care sunt repartizate resursele financiare publice (a) în domeniul social: învățământ, sanitare, ocrotire socială etc.; b) în domeniul cercetării; c) în domeniul economic (investiții, acordarea de subvenții şi facilități; d) în domeniul apărării şi siguranței naționale; e) în domeniul administrativ public central şi local; f) în ceea ce priveşte dobânzile aferente datoriei publice).

Structura cheltuielilor publice este studiată conform clasificărilor folosite de fiecare stat în parte (cea mai importantă fiind cea economică şi cea funcțională). Stabilirea structurii cheltuielilor publice ajută la determinarea diferențelor de politică financiară dintre țările dezvoltate, în curs de dezvoltare şi cele în tranziție, precum şi evoluția în timp a ponderilor acordate diverselor categorii de cheltuieli publice în acelaşi stat.

Dintre numeroşii factori de influență asupra volumului cheltuielilor publice enumerăm: dinamica demografică; dinamica economică (vizează redistribuirea resurselor financiare publice după criteriul eficienței şi echilibrului); dinamica socială (asigurarea unui minim de venituri pentru categoriile vulnerabile social); creşterea gradului de urbanizare; dinamica politică (vizează complexitatea atribuțiilor şi funcțiilor statului).

2. CONSUMUL DE SERVICII - UN MODUL DISTINCT ÎN CADRUL MODELULUI DE CONSUM MINIM AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA

Încă de la înființare, în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții au existat diverse colective de cercetare, cu preocupări în domeniul problematicii consumului de bunuri şi servicii al populației. Unele dintre colectivele respective şi-au centrat atenția şi asupra consumului (cererii şi ofertei) exprimate prin intermediul diverselor rețele de servicii publice cum sunt: serviciile publice (educație, sănătate, asigurări sociale, asistență socială ş.a.) şi serviciile de piață. În acest context, un efort susținut, de-a lungul celor 16 ani de existență ai ICCV, a fost direcționat spre conceptualizarea ştiințifică a *minimului de trai* din cadrul căruia niciodată nu a lipsit *consumul de servicii* – acesta constituind un modul indispensabil oricărui model de consum de tip modern, din urban sau rural.

Coşurile minime de consum aferente fiecărei variante de minim calculate au fost determinate pe baza *metodei normative*, acestea fiind reactualizate anual în funcție de evoluția trebuințelor dar şi a nivelului prețurilor aferente bunurilor şi serviciilor incluse în fiecare tip de coş.

În viziunea ICCV a primilor ani '90, conceptul de minim de trai a fost definit în trei variante:

- **minimul decent** constituie un reper (termen de referință) referitor la condițiile limită ale decenței pe care ar fi de dorit să le aibă asigurate populația care trăieşte în sărăcie; acesta include bunurile şi serviciile (în cantitățile) strict necesare desfăşurării unui trai la limita inferioară a normalității, din perspectiva trebuințelor biologice şi sociale aferente diverselor categorii de consumatori, în societatea românească actuală;

- **minimul ajustat în funcție de resursele disponibile reale ale economiei naționale în etapa actuală** - constituie un minim posibil de asigurat, ținând seama că în etapa actuală țara noastră nu poate susține economic un minim decent aferent populației ce trăieşte în sărăcie. Acest tip de minim este deci, inferior ca volum de resurse alocat minimului decent, dar superior minimului de subzistență. La acest capitol, în cheltuielile lunare de transport ale familiei (gospodăriei) nu a mai fost inclus costul unei călătorii anuale a familiei dus-întors, pe o distanță de 300 km; de asemenea, la cheltuielile pentru poştă şi telecomunicații a fost inclus doar costul abonamentului radio-TV;

- **minimul de subzistență** - cuprinde cheltuielile presupuse de satisfacere a trebuințelor de bază (hrană, îmbrăcăminte-încălțăminte, locuință şi sănătate), deosebindu-se de minimul de trai ajustat prin diminuarea severă a cheltuielilor pentru mobilier (la jumătate) pentru articolele de uz gospodăresc (la jumătate) etc. Pentru definirea minimului de subzistență, din cadrul modulului de servicii strict necesare au fost excluse cheltuielile pentru serviciile culturale,

considerându-se că lipsa acestora - pe termen limitat - nu condiționează supraviețuirea.

Pentru anul 2005, au fost reactualizate doar minimul de trai decent şi cel de subzistență, dat fiind că multe dintre condițiile economice ale României au evoluat între timp.

În privința serviciilor, pentru toate categoriile de minimuri, au fost avute în vedere următoarele capitole**:** transport, servicii de igienă personală, servicii de poştă şi telecomunicații, servicii de reparații şi întreținere îmbrăcăminte/încălțăminte, servicii culturale, cheltuieli cu locuința. Sumele aferente fiecărui tip de serviciu au fost însă diferite de la o categorie de minim/familie la alta.

Tabelul nr.1

Ponderea cheltuielilor, pe capitole ale consumului, pentru o familie de salariați cu doi copii în întreținere, la prețurile lunilor ianuarie 1993 şi mai 2005

Cheltuieli/Tip prag	Ianuarie 1993			Mai 2005	
	Minim de trai decent	Minim ajustat	Minim de subzistență	Minim de trai decent	Minim de subzistență
Produse alimentare	53,2	52,1	55,9	54,2	63,4
Îmbrăcăminte şi încălțăminte	22,1	24,5	26,4	7,4	2,6
Alte produse nealimentare (inclusiv medicamente)	10,2	8,7	5,7	12,3	9,1
Servicii	14,5	14,7	12,0	26,1	24,9

Sursa: ICCV*, calcule realizate de Adina Mihăilescu.*

Locuința avută în vedere la dimensionarea cheltuielilor de întreținere, pentru familia de salariați cu 2 copii (băiat şi fată) aflați în întreținere, este alcătuită din 3 camere, iar pentru familia de pensionari, 1 cameră (garsonieră). Alte cheltuieli legate de locuință, articolele electrice şi de uz gospodăresc, articolele sanitare şi de igienă, articolele textile pentru uzul casnic, veselă, tacâmuri, articole de menaj, alte produse de uz gospodăresc s-au stabilit în mod corespunzător, pentru patru persoane, urban/rural şi două persoane în vârstă, urban/rural. La fel au fost calculate cheltuielile destinate serviciilor culturale, igienei personale, serviciilor de reparare şi întreținere a obiectelor de îmbrăcăminte şi încălțăminte.

Tabelul nr. 2

Ponderea cheltuielilor, pe capitole ale consumului, pentru o familie de pensionari, la preţurile lunilor ianuarie 1993 şi mai 2005

Cheltuieli/Tip prag	Ianuarie 1993			Mai 2005	
	Minim de trai decent	Minim ajustat	Minim de subzistenţă	Minim de trai decent	Minim de subzistenţă
Produse alimentare	53,0	57,8	60,9	55,8	69,0
Îmbrăcăminte şi încălţăminte	22,9	22,0	23,2	5,9	3,4
Alte produse nealimentare (inclusiv medicamente)	13,7	7,7	7,0	9,0	5,2
Servicii	10,5	12,6	8,9	29,3	22,4

Notă: *Coloanele (1), (2) şi (3) sunt extrase din lucrarea Barbu Gheorghe şi Novak Andrei, "Minimul de trai instrument util pentru determinarea dimensiunilor sărăciei şi pentru o politică socială adaptată realităţii", pg. 28 şi 29.*

Coloanele (4) şi (5) sunt calculate în mai 2005 de Mihăilescu Adina.

Serviciile de transport cuprind: 2 abonamente lunare, pe un mijloc de transport în comun, în cazul salariaţilor din mediul urban care se deplasează zilnic spre serviciu, pentru copii, considerându-se că merg la şcolile din apropierea locuinţei; 4 călătorii la clasa a II-a cu trenul, pentru familia de salariaţi cu 2 copii, o dată pe an, când se deplasează în concediul de odihnă; 2 călătorii cu reducere, echivalentul unei călătorii întregi, cu trenul, pentru familia de pensionari (vârstnici) din mediile urban/rural, atunci când se deplasează, o dată pe an, pentru odihnă şi tratament.

3. ACCESUL ACTUAL AL POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA LA SERVICIILE DISTRIBUITE PRIN INTERMEDIUL PIEȚEI

3.1. Caracteristici definitorii ale modelului de consum mediu al populației din România

Distribuția medie a cheltuielilor de consum ale gospodăriilor ce compun, la un moment dat, o anumită comunitate umană, defineşte în fapt modelul de consum mediu al populației respective.

Când un astfel de model este comparat cu un model aparținând altor comunități, pot fi observate unele particularități comportamentale ce deosebesc net între ele populațiile respective, deşi acestea pot să viețuiască în conjuncturi socioculturale şi geopolitice similare.

Restricțiile majore ce condiționează în mod curent exprimarea opțiunilor de consum ale populației din țara noastră, derivă pe de o parte, din relațiile ce se constituie între *nivelul real al veniturilor populației şi ponderea cheltuielilor de consum cu caracter cvaziobligatoriu*, implicate de *modelele de consum dominante*, iar pe de altă parte, dintre înclinațiile spre consum ale populației (exprimate prin cererea efectivă de bunuri şi servicii) şi gradul de adecvare la cerere a ofertei de mărfuri.

Atât înainte de anul 1989 cât şi în anii tranziției, libertatea cvasimajorității consumatorilor din România de a-şi satisface acele trebuințe care definesc omul modern, în societatea europeană actuală, a fost sever limitată din cauza nivelului relativ scăzut al veniturilor, a caracterului prioritar al anumitor tipuri de cheltuieli, a limitelor ofertei de bunuri şi servicii de pe piață şi, nu în ultimul rând, datorită tendinței fireşti de a satisface la un nivel cât mai ridicat trebuințele alimentare de bază.

Valurile succesive de sărăcie a populației, care au avut loc în anii tranziției, au determinat manifestarea pe scară relativ largă, de la consumul unor bunuri şi servicii de bază a unor categorii largi de consumatori (Stanciu. M., 2004).

Structura cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor din țara noastră, în intervalul 1990-2004, evidențiază ponderea extrem de ridicată a cheltuielilor pentru produsele alimentare la aproape toate categoriile de consumatori, exceptând, după anul 2000, gospodăriile al căror cap este patron (tabelul nr. 3).

Pe fondul general al evoluției structurilor de consum a avut loc un masiv fenomen de polarizare a accesului populației la bunurile şi serviciile de consum - fenomen accentuat îndeosebi spre anul 2000 (mai precis când în intervalul 1997-1999), când s-a produs un nou val de sărăcire a populației majoritare. În intervalul 1997-1998, țara noastră prezenta cea mai ridicată rată a sărăciei salariale din Europa Centrală şi de Est (în 1998, aceasta era de 44,5 %, la 4 $ PPP/zi) (Transition Report, 2000, p.107).

Tabelul nr. 3

Structura cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor din România, în intervalul 1990-2004 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
SALARIAȚI															
A*	49,4	51,4	55,9	58,0	60,0	59,8	56,4	58,1	54,8	50,9	50,6	49,2	46,6	45,4	44,3
NA**	36,5	36,3	34,1	30,2	27,2	28,5	31,4	28,6	28,5	29,2	27,8	26,8	27,5	28,9	29,8
S***	14,1	10,3	10,4	11,6	12,8	11,7	12,2	13,3	16,5	19,9	21,6	24,0	25,9	25,7	25,9
TĂRANI															
A*	67,0	71,4	75,1	76,6	77,1	59,3	57,6	58,8	58,8	57,0	57,4	73,3	71,1	68,9	64,0
NA**	22,5	21,7	18,1	16,7	15,3	33,5	35,9	33,8	33,5	34,4	34,8	18,8	20,3	21,7	24,6
S***	7,5	6,9	6,7	6,9	7,6	7,2	6,5	7,4	7,7	8,6	7,8	7,9	8,6	9,4	11,4
PENSIONARI															
A*	58,2	63,5	66,9	67,1	67,7	58,9	58,6	59,4	58,9	54,6	54,3	59,7	57,0	56,5	53,4
NA**	23,3	21,6	20,1	18,3	16,8	29,7	30,4	28,6	26,6	28,8	29,1	20,9	22,7	22,7	25,8
S***	18,5	14,9	13,0	14,6	15,5	11,4	11,0	12,0	14,2	16,6	16,6	19,4	20,3	10,8	20,8
ȘOMERI															
A*	...	...	...	...	...	62,2	65,5	63,3	63,2	59,6	60,1	61,6	59,3	55,8	55,1
NA**	...	...	...	...	...	29,1	25,0	26,6	24,4	24,4	23,1	19,0	20,4	22,1	23,0
S***	...	...	...	...	...	8,7	9,5	10,1	12,4	16,0	16,8	19,4	20,3	22,1	21,9
PATRONI															
A*	...	...	...	...	...	42,8	48,1	51	46,8	44,2	36,2	39,8	39,4	39,6	35,5
NA**	...	...	...	...	...	41,8	33,8	32,5	36,7	36,3	43,8	31,6	31,8	32,7	32,2
S***	...	...	...	...	...	15,4	16,1	16,5	16,5	19,5	20,0	28,6	28,8	27,7	32,3
LUCRĂTORI PE CONT PROPRIU															
A*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	55,7	53,4	51,5	49,3
NA**	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	27,3	25,6	30,1	29,3
S***	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	17,0	21,0	18,4	21,4
TOTAL GOSPODĂRII															
A*	...	...	...	...	...	...	57,6	58,8	57,2	53,5	53,4	55,8	53,2	52,1	49,6
NA**	...	...	...	...	...	...	31,2	29,0	28,2	29,3	28,9	23,5	24,7	25,7	27,6
S***	...	...	...	...	...	...	11,2	12,2	14,6	17,2	17,7	20,7	22,1	22,2	22,8

** Cheltuieli pentru produse alimentare; ** Cheltuieli pentru mărfuri nealimentare; *** Cheltuieli pentru plata serviciilor*

***Surse**: INS (CNS).* Anuarele statistice ale României 1991-2004. *INS, 2006,* Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației în anul 2005, *p.57.*

Din tabelul nr. 3 observăm că, după anul 2000, în structura cheltuielilor de consum pe total gospodării, este evidențiată o creştere semnificativă a ponderii cheltuielilor pentru plata serviciilor, astfel încât în anul 2004, acestea erau cu 5,1 puncte procentuale mai ridicate decât în anul 2000.

Gospodăriile cu cel mai ridicat consum relativ de servicii, după anul 2000, sunt cele de patroni - singurele care au reuşit să aloce o pondere egală de resurse economice, pentru plata serviciilor şi pentru mărfuri nealimentare în anul 2004.

Precizăm că mărimea semnificativă a ponderilor cheltuielilor pentru servicii, de după anul 2000, semnifică - pentru nivelul populației totale - nu atât mărirea accesului acesteia la serviciile contra plată, cât efortul deosebit pe care populația din România l-a depus pentru achitarea cheltuielilor de întreținere a locuinței (îndeosebi în urban), apă, electricitate şi alți combustibili (cheltuieli care în anul 2000, de exemplu, au avut o pondere de peste 19% din totalul cheltuielilor de consum).

Singura populație din spațiul central şi est-european care, în perioada respectivă pare a fi plătit relativ mai mult decât românii, la capitolul serviciilor de întreținere a locuinței, a fost populația din Ungaria (care a realizat o pondere maximă de 21,6% din cheltuielile totale de consum, în anul 1999) şi ponderi cuprinse între 20,2 - 20,9% în intervalul 2000-2002) (CANSTAT, 2002, 2003).

Potrivit datelor CANSTAT (2002, 2003), în anii 2001 şi 2002 în țara noastră a avut loc o uşoară scădere a ponderii cheltuielilor pentru întreținerea locuinței în totalul cheltuielilor, de la 19,2% în anul 2000 la 17,6% şi respectiv 18,7%, în condițiile în care în intervalul respectiv, nu s-a produs o diminuare ci, dimpotrivă, o creştere a prețurilor la utilitățile publice. Fenomenul respectiv a fost posibil însă ca urmare a tendinței masive de decuplare a locuințelor de la sistemele centralizate de contorizare a consumului de utilități şi chiar de la sistemul de furnizare a acestora, ca urmare a imposibilității multor gospodării de a mai susține economic cheltuielile de întreținere a locuințelor, în urma creşterii substanțiale a prețurilor la utilitățile publice.

O asemenea evoluție a semnificat o schimbare radicală a modelului de consum mediu al populației urbane rezidente la bloc. O mare parte a acesteia a refuzat să mai tolereze costurile economice aberante ale sistemului centralizat de termoficare moştenit cu toate tarele sale de la vechiul sistem socialist şi exploatat, în continuare, fără scrupule, de noii gestionari ai sistemului. (M. Stanciu, 2004).

3.2. Indicele prețurilor de consum

După anul 1998, în țara noastră s-a produs ponderarea creşterii indicelui general al prețurilor la bunurile şi serviciile oferite spre consum pe piața liberă. Cu toate acestea, pe parcursul anilor 1990-2004, *indicele prețurilor serviciilor pentru populație* s-a menținut la cote net superioare tuturor celorlalte categorii de mărfuri.

Astfel, în anul 2003, comparativ cu 1990, indicele preţurilor de consum ale serviciilor era cu aproximativ 49% mai ridicat decât cel al mărfurilor alimentare şi cu 40% mai mare decât cel al mărfurilor nealimentare (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4.

Indicii preţurilor de consum în intervalul 2000-2003

	2000	2001	2002	2003	2003 = (1990=100)
	Anul precedent = 100				
Total	145,7	134,5	122,5	115,3	212.291,0
Mărfuri alimentare	143,7	135,7	118,3	114,7	180.131,5
Mărfuri nealimentare	144,0	133,1	125,5	116,1	210.052,0
Servicii	153,9	135,4	126,8	114,8	350.645,1

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, p.334-335.

Aşadar, de-a lungul perioadei de tranziţie cel mai înalt ritm de creştere al preţurilor de consum s-a înregistrat exact în sectorul economic de la care se aştepta un impuls dinamizator hotărâtor pe de o parte, pentru creşterea consumului populaţiei, mult subdimensionat la acest capitol (atât în perioada anterioară anilor '90 cât şi după aceea), iar pe de altă parte, pentru ocuparea forţei de muncă excedentare rezultate prin restructurările efectuate în celelalte sectoare ale economiei.

În decembrie 2004 faţă de decembrie 2003, a fost de 108,7% (cu -0,6 puncte procentuale sub nivelul general al preţurilor).

Tabelul nr. 5

Indicii tarifelor pentru principalele servicii, în decembrie 2004 (decembrie 2003 = 100)

	Indicii tarifelor - în % -	Diferenţe (+/-) faţă de nivelul preţuri-lor de consum*)	Diferenţe (+/-) faţă de nivelul mediu al grupei*)
Total	109,3		
Servicii, din care:	108,7	-0,6	
Chirii	111,1	1,8	2,4
Apă, canal, salubritate	121,9	12,6	13,2
Transport urban	115,3	6	6,6
Transport interurban, din care:	115,8	6,5	7,1
CFR	119,2	9,9	10,5

	Indicii tarifelor - în % -	Diferenţe (+/-) faţă de nivelul preţuri-lor de consum*)	Diferenţe (+/-) faţă de nivelul mediu al grupei*)
Rutier	114,8	5,5	6,1
Abonament auto	116,8	7,5	8,1
Poştă şi telecomuni-caţii, din care:	97,2	-12,1	-11,5
Servicii poştale	150,7	41,4	42
Telefon	94,9	-14,4	-13,8
Abonament radio, TV	103,4	-5,9	-5,3
Alte servicii cu caracter industrial	110,1	0,8	1,4

*) *puncte procentuale*

Sursa: INS, 2006, Starea socială şi economică a României în anii 2003 şi 2004, p. 60-61.

În luna decembrie 2004, faţă de luna decembrie 2003, la majoritatea serviciilor indicele preţurilor s-a situat *peste nivelul indicelui preţurilor de consum* cu valori cuprinse între +0,8 puncte procentuale (alte servicii cu caracter industrial) şi 41,4 puncte procentuale (servicii poştale); au făcut excepţie indicii preţurilor la abonamentele radio şi TV (cu -5,9 puncte procentuale), precum şi la telefon (cu 14,4 puncte procentuale), care împreună au reprezentat 6,68% din cheltuielile totale efectuate de o gospodărie pentru cumpărarea bunurilor şi pentru plata serviciilor necesare satisfacerii nevoilor sale de trai.

În cadrul grupei, comparând indicii preţurilor de consum pentru principalele servicii cu indicele mediu al preţului la servicii, la 31 decembrie 2004 faţă de sfârşitul lunii decembrie 2003, rezultă următoarele:

- peste nivelul mediu al indicelui preţurilor de consum la servicii au fost indicii preţurilor înregistraţi pentru chirii (cu 2,4 puncte procentuale), transport urban (cu 6,6 puncte procentuale), abonamente auto (cu 18,1 puncte procentuale), transportul interurban CFR (cu 10,5 puncte procentuale), apă, canal, salubritate (cu 13,2 puncte procentuale), servicii poştale (cu 42,0 puncte procentuale);
- sub nivelul indicelui mediu al serviciilor s-au situat indicii preţurilor pentru telefon (cu 13,8 puncte procentuale), abonamente radio-TV (cu -5,3 puncte procentuale).

3.3. Cheltuielile pentru plata serviciilor în anul 2004

În general, cheltuielile pentru plata serviciilor constituie un indicator sintetic de bază pentru evaluarea calităţii vieţii, acestea fiind influenţate de numeroşi factori printre care enumerăm: puterea de cumpărare a veniturilor băneşti, diversificarea ofertei de servicii, ponderea sector social/sector de piaţă în cadrul

ofertei de servicii, condițiile de rezidență, nu şi în ultimul rând, obiceiurile de consum ale populației.

În anii tranziției, consumul de servicii al populației a avut o evoluție corelată cu celelalte module mari ale modelului de consum (alimentar, nealimentar), în contextul satisfacerii trebuințelor, potrivit ierarhiei statistice clasice a priorităților (întâi trebuințele - obligații, apoi alte trebuințe pe măsura cuantumului de venituri disponibile).

Cheltuielile totale ale gospodăriilor populației, grupate după mărimea gospodăriei, în anul 2004, au însumat 3558,8 mii lei lunar; sub acest nivel s-au situat cheltuielile totale medii pe o persoană din gospodăriile cu 4,5 şi 6 persoane şi mai multe (cu -6,7%, cu 21,1% şi respectiv cu -38,4%); în celelalte tipuri ocupaționale de gospodării cheltuielile totale medii pe o persoană au fost mai mari (cu 14,7% în gospodăriile cu 3 persoane, cu 25,4% în gospodăriile cu 2 persoane şi respectiv cu 31,3%).

Conjunctura economică şi socială - în continuă schimbare din țara noastră - generată în principal de schimbarea raporturilor între prețurile bunurilor şi serviciilor de consum, a oportunităților de consum sociale/de piață, precum şi de necesitatea menținerii unui nivel de integrare socială cel puțin acceptabil - a declanşat un proces relativ lent dar ferm de schimbare a ierarhiei trebuințelor de consum ale populației majoritare.

Astfel, unele trebuințe altădată secundare - precum achitarea cheltuielilor de întreținere sau/şi de reparare a locuinței, procurarea unor manuale/rechizite şcolare, procurarea de medicamente, achitarea unor cheltuieli de transport în comun ş.a. - au trecut în rândurile cheltuielilor de primă importanță surclasând, în multe situații, chiar şi unele nevoi alimentare de bază.

Per ansamblul gospodăriilor în tranziție, ponderea cheltuielilor pentru plata serviciilor s-a menținut la un nivel relativ scăzut, atât din cauza subdezvoltării ofertei cât şi ca urmare a menținerii unui nivel relativ scăzut al veniturilor populației pe intervalul respectiv (de altfel, aceste cauze se stimulează şi perpetuează oarecum reciproc).

Chiar şi în aceste condiții, totuşi au existat diferențe relativ mari între ponderile cheltuielilor pentru servicii ale diverselor categorii socioocupaționale de gospodării - diferențe vizibile în special pe axa patroni-şomeri (32,3% respectiv 21,9% în anul 2004) ca şi pe axa salariați-agricultori (25,9%, respectiv 11,4%, în anul 2004). (INS, 2005*, Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2005*, p.57). În anul 2004, pe ansamblul gospodăriilor, pentru plata serviciilor, s-a deținut o pondere de 27,9% în totalul cheltuielilor băneşti de consum - nivel aproape egal cu cel din anul 2003 (28%).

Tabelul nr. 6

Cheltuielile totale ale gospodăriilor, grupate după numărul persoanelor din componență, în anul 2004

Total gospodării		Gospodării cu:					
		1 persoană	2 persoane	3 persoane	4 persoane	5 persoane	6 persoane sau mai multe
1		2	4	5	6	7	8
	- mii lei lunar pe o persoană -						
Cheltuieli totale	3558,8	4673,6	4463,5	4081,6	3321,8	2807,3	2191,2
- procente -							
Cheltuieli băneşti din care, pentru:	77,5	75,8	75,8	82,7	80,4	71,5	66,4
Cumpărarea de alimente şi băuturi consumate	22,6	24,8	21,8	22,4	22,7	21,9	23,4
Cumpărarea de mărfuri nealimentare	19,7	17,4	18,9	20,3	21,0	20,4	17,7
Plata serviciilor	16,3	18,7	17,2	18,0	16,5	12,6	11,1
Cheltuieli pentru investiții	1,1	2,5	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0
Cheltuieli de producție	1,8	2,2	2,6	1,1	1,3	2,0	2,6
1		2	4	5	6	7	8
Impozite, contribuții, cotizații, taxe	12,5	6,5	10,2	16,6	14,8	10,4	7,7
Contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii	22,5	24,2	24,2	17,3	19,6	28,5	33,6

Sursa: *Ancheta bugetelor de familie*, INS, 2005

Pe ansamblul gospodăriilor, cheltuielile pentru plata serviciilor au însumat în medie pe o gospodărie 1716,4 mii lei lunar. Din acest total, şi în anul 2004, ca şi în 2003, cele legate de locuință (chirie, energie electrică, energie termică, gaze naturale, apă, canal, salubritate şi servicii comunale, alte servicii pentru întreținerea locuinței) au deținut de departe ponderea cea mai mare (50,2% şi 54,3% în 2003). În cadrul acestora, cele pentru energie electrică, apă, canal, salubritate şi alte servicii comunale au avut ponderile cele mai mari, ajungând la 58,7% (56,1% în anul 2003) din totalul cheltuielilor legate de locuință, sau 29,4% (30,4% în anul 2003) din totalul cheltuielilor pentru plata serviciilor.

Serviciile de telefonie au ocupat locul al doilea în ierarhia cheltuielilor pentru servicii având o pondere de 19,7% (17,7% în anul 2003).

Serviciile de transport au avut o pondere de 8,3% (8% în 2003) în totalul cheltuielilor cu serviciile.

Cheltuielile pentru abonamente radio-TV au avut o pondere egală în 2003 şi 2004 (6%), în totalul cheltuielilor cu serviciile.

În fapt, aceste patru categorii de cheltuieli - pentru locuință, telefonie, transport şi abonamente radio-TV au absorbit în anul 2004, 84,2% (86% în 2003) din totalul cheltuielilor pentru servicii, pe ansamblul gospodăriilor.

În anul 2004, 3,5 procente din cheltuielile totale cu serviciile au mers spre serviciile de sănătate, iar serviciile de educație au fost acoperite cu alte 3,9% din cheltuieli.

Tabelul nr. 7

Nivelul şi structura cheltuielilor pentru plata serviciilor pe categorii de gospodării, după statutul ocupațional al capului gospodăriei în anul 2004

	Anii	Total gospo-dării	Gospodării de:					
			Sala-riați	Patroni	Lucrători pe cont propriu în activități neagricole	Agri-cultori	Şo-meri	Pensi-onari
Total cheltuieli, mii lei lunar pe o gospodărie	2003	1258,3	1975,9	3008,7	1159,7	423,2	1149,8	935,5
	2004	1716,4	2544,9	5031,2	1730,3	659,9	1399,6	1269,0
din care, în %, pentru:								
- servicii legate de locuință	2003	54,3	52,1	43,2	49,7	47,8	55,7	58,7
	2004	50,2	48,3	40,1	39,7	45,3	52,5	55,4
- energie electrică	2003	18,5	15,7	16,3	21,8	34,9	19,4	20,7
	2004	19,2	16,5	12,0	20,0	35,2	21,4	22,0
- apă canal, salubritate şi servicii comu-nale	2003	12,0	12,4	10,2	8,8	3,0	12,2	12,5
	2004	10,2	11,0	6,9	6,1	2,4	11,3	10,6
- servicii de sănătate	2003	2,7	2,2	1,9	2,1	4,2	2,8	3,4
	2004	3,5	2,6	1,0	3,8	4,2	1,5	5,3
- servicii de transport	2003	8,0	8,0	2,4	8,9	15,5	8,3	7,5
	2004	8,3	8,4	6,9	11,3	13,4	9,8	7,3

	Anii	Total gospo-dării	Gospodării de:					
			Sala-riați	Patroni	Lucrători pe cont propriu în activități neagricole	Agri-cultori	Şo-meri	Pensi-onari
- servicii de telefonie	2003	17,7	19,3	27,7	20,1	11,8	17,3	15,4
	2004	19,7	21,5	27,2	21,9	14,4	16,9	17,1
-abonamente radio-TV	2003	6,0	5,3	4,6	5,5	7,4	6,3	6,8
	2004	6,0	5,3	3,5	5,3	9,1	6,7	7,1
- servicii de educație	2003	3,5	4,4	3,7	3,6	1,1	5,2	2,0
	2004	3,9	5,1	3,8	2,7	2,4	5,7	1,9
- servicii turisti-ce	2003	1,5	2,0	2,6	2,5	0,1	0,7	0,8
	2004	1,5	1,7	10,7	0,9	0,4	1,9	0,6

Sursa: INS, 2005 Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2005, p.76.

Aşadar, la nivelul anului 2004, cele *şase grupe de servicii contra plată* menționate mai sus - care pot fi asimilate în cea mai mare parte a lor, unor *plăți obligatorii* - au avut o pondere de 91,6% din totalul cheltuielilor realizate de gospodării cu plata unor servicii. Pentru cheltuielile aferente altor categorii de servicii - cultură, îngrijire personală), timp liber, asigurări ş.a. - a rămas doar 8,4% (adică o pondere cu total nesemnificativă) din totalul resurselor distribuite pentru achitarea serviciilor (tabelul nr. 3).

4. MECANISME ŞI FACTORI CARE INFLUENȚEAZĂ ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE ADMINISTRATIVE

Serviciile de tip administrativ sunt servicii de o importanță socială extrem de ridicată, acestea deservind domenii extrem de variate. Aceste servicii sunt caracterizate de o încărcătură birocratică foarte consistentă, în cadrul acesteia, o pondere însemnată deținând-o aşa-numita "*birocrație de ghişeu*".

Birocrația de ghişeu este un concept introdus de Michael Lipski pentru a desemna acele servicii publice în cadrul cărora, o proporție importantă a angajaților este deținută de funcționarii publici care intră în contact direct şi nemijlocit cu beneficiarii (clienții). Respectivii funcționari "*dispun de o putere discreționară semnificativă în execuția propriilor sarcini de serviciu*" (Luana Pop, coord., 2002, p. 156).

Libertatea pe care, în mod practic, o au funcționarii publici de a decide asupra naturii, nivelului şi calității serviciilor prestate, într-un raport destul de "flexibil" cu normele teoretice şi standardele ce le reglementează activitatea, poate induce o doză importantă de arbitrar în relația acestora cu clienții.

În general, clienții solicitanți ai unor servicii publice de tip administrativ nu dispun de alternative, multe dintre serviciile în cauză având un caracter de monopol, iar accesarea serviciilor respective constituie o obligație legală a solicitanților. Această poziție de monopol poate influența în mod negativ, atât atitudinea funcționarilor față de solicitanți, cât şi conținutul şi calitatea serviciilor prestate.

Între resursele care condiționează accesul populației la consumul de bunuri şi servicii, fără îndoială, cele economice sunt cele mai importante. În cazul accesării serviciilor de tip administrativ, pe lângă resursele economice însă, foarte importante pot deveni în anumite contexte şi alte resurse, între care, aşa-numitele "relații utile".

4.1. Capital social-capital relațional. Stocul de relații utile şi importanța lui în contextul societății româneşti

Capitalul social constituie o resursă importantă a indivizilor şi a comunității, fiind convertibil şi în alte forme de capital (economic, simbolic, uman etc.).

Capitalului social este un atribut al relațiilor sociale, facilitând acțiunea individuală, dezvoltarea şi funcționarea instituțiilor şi acționând asupra dezvoltării sociale.

Funcțiile capitalului social se realizează, la nivel individual, familial şi social, facilitând accesul la resurse, funcționarea instituțiilor şi, implicit, dezvoltarea socială. Funcția cea mai des invocată în literatura dedicată

capitalului social este aceea de facilitare a accesului la diverse resurse prin intermediul rețelelor sociale. Dumitru Sandu consideră conceptul de capital social un "concept umbrelă". El este ca o "clădire locuită de mai multe familii de concepte" (D. Sandu, 1999).

Nucleul de valori al capitalului social se sprijină însă pe doi piloni fundamentali: *încrederea* (căreia îi este asociată *toleranța* – Niklas Luhman, apud. D. Sandu, 1999) şi *asocierea.*

Relațiile sociale construite pe baza acestor valori au ca dimensiune latentă implicită, reciprocitatea. Aşadar, încrederea ca bază a relațiilor sociale şi reciprocitatea, ca regulă implicită a funcționării acestora, reprezintă nucleul dur al capitalului social.

Utilizând o definiție operațională a conceptului, în concordanță cu cea propusă de D. Sandu, avem în vedere două dimensiuni: *încrederea* şi *capitalul relațional*. Indicatorii pe care-i considerăm maxim relevanți în operaționalizarea conceptului pe cele două dimensiuni amintite vor fi: *încrederea în instituții* şi *stocul de relații utile*.

În ceea ce priveşte capitalul relațional operaționalizat prin indicatorul "*stoc de relații utile*", cercetările centrate pe identificarea conexiunilor între capitalul social şi potențialul comunității locale de sprijinire a dezvoltării sociale şi eradicare a sărăciei au evidențiat existența unor corelații pozitive semnificative (D. Sandu 1996, 1999).

Barometrele de opinie publică oferă argumente solide în ceea ce priveşte importanța acordată de populația din România deținerii unui capital de relații utile, ca o condiție de reuşită în viață. Conform BOP 2003, 10% din populația investigată consideră ca o primă condiție a reuşitei în viață aceea de a avea relații, în timp ce doar 8% consideră munca drept primă condiție de reuşită. Aşadar, în perioada de tranziție, relațiile sunt la fel de importante ca banii sau educația-relațiile cu persoane importante, şi posibilitatea de a accesa relații utile putând reprezenta un capital social individual important. În consecință, pe lângă modul de distribuire a oportunităților privind accesul la educație, servicii medicale etc., pentru România în tranziție, un indicator al gradului de dezvoltare socială, care poate fi luat în considerare este cel al *modului de distribuție a relațiilor sociale*.

O altă explicație a importanței capitalului relațional, în contextul societății româneşti actuale, derivă şi din teoria lui Rădulescu Motru privind instituțiile ca "*forme fără fond*". Referindu-se la o altă perioadă de modernizare accelerată a societății, realizată prin copierea unor modele externe, Motru observa la începutul secolului trecut că: "slăbiciunea, lipsa de fond sufletesc a instituțiilor se materializează în credința aproape mistică a fiecăruia în acel misterios <cineva>, care ar fi să procure, doar pentru tine, ceea ce instituția nu poate procura (face) pentru toți" (Rădulescu Motru, apud. Ilie Bădescu, 1996, p. 234). "*Justiția! Instituțiunile publice! (…) Ai pe cineva la tribunal? Ai pe cineva la Primărie? (…) Ai pe cineva la Ministerul de Instrucție?. Acest veşnic cineva. El face şi desface*

toate (*ibidem, p. 235)*. (...) ”*Cum instituția nu are un fond al ei organic, la înălțimea formei sale, este aproape normal, ca cineva să o poată face şi desface, după cum îi este interesul”* (*idem*). Pe de altă parte, Rădulescu Motru afirmă că *“Românul consideră nerespectarea legii ca un titlu de mărire şi de putere.” (ibidem)*

În ceea ce priveşte ultima aserțiune, este interesat de remarcat că aceasta, precum şi alte “calități” atribuite poporului român, preluate de la Rădulescu Motru, sunt citate în preambulul unei cercetări recente ce îşi propune o comparație a valorilor sociale ale românilor în raport cu cele ale celor din UE[1].

Conform studiului IRSOP, după 100 de ani, autopercepția românilor este în mare măsură concordantă cu o astfel de imagine. Astfel încât, românul se consideră pe sine mai necinstit, mai leneş, mai visător şi mai dezorganizat decât “europeanul“, una dintre consecințele unui asemenea mod de a fi reprezentând-o tocmai eficiența scăzută a activității sale economice.

Toate aceste elemente care definesc o anume mentalitate specifică a românului, în interacțiunea cu o istorie specifică, au generat , pe de o parte, un cadru propice dezvoltării unei anumite etici a muncii. Pe de altă parte, în mod corelativ, *importanța relațiilor utile este supraevaluată într-un asemenea context*. Aşadar, stocul de relații utile în România anilor 2000, ca şi acum 100 de ani, este perceput a reprezenta o resursă importantă. În cele ce urmează vom analiza care este distribuția socială a acestei resurse importante care condiționează accesul la alte resurse, între care şi cele care interesează capitolul de față, anume accesul la serviciile administrative.

Analizând comparativ datele din BOP din 1998 şi din 2004 se constată o scădere a procentului celor care declară că au relații utile la instituțiile care oferă serviciile ce reprezintă obiectul analizei de față. Conform datelor furnizate de aceste surse, dacă 46% din populație avea, în iunie 1998, în cercul de cunoştințe propri, o persoană care să poată să-i acorde sprijin, în cazul unei probleme de sănătate, în 2004 acest procent este de numai 26%. În ceea ce priveşte rezolvarea unei probleme la bancă, procentul celor care dispun de un potențial ajutor este de 18% în 1998 şi de numai 7% în 2004. Iar în ceea ce priveşte obținerea unui loc de muncă, procentul scade de la 16%, în 1998, la doar 9% în 2004.

[1] IRSOP, iunie 2005

Tabelul nr. 8

Capitalul social pe chintile de venit şi pe medii rezidenţiale

	Chintile						
	1	2	3	4	5	Rural	Urban
Ştiu pe cineva care l-ar putea ajuta să rezolve							
O problemă de sănătate	34,9	51,5	53,2	61,2	75	46,6	60,6
O problemă juridică	14,5	25,8	27,1	36,5	51,5	19,4	38,5
O problemă administrativă	25,1	31,6	30,5	34,3	45,5	34,9	32,4
O problemă cu poliţia	15,9	23,9	23,8	30,5	39,6	22,5	29,4
O problemă la bancă	10,9	16,1	15,7	25,6	35,8	14,3	24,9
Problema găsirii unui serviciu	80,9	14,5	18,2	21,2	29,1	12,4	22
Oferirea de "cadouri" pentru rezol-varea unei probleme la primărie	11,3	5,1	8,1	9,4	12,5	7,5	10,7
Satisfăcut de felul în care a fost tratat?	65,3	74,4	69,4	72,3	73,6	73,8	68,4
Contactarea oficialităţilor locale într-o problemă publică	8,4	6,6	8,7	12,7	15,7	13,7	8,3
Contactarea oficialităţilor centrale într-o problemă publică	0,8	0,2	1,4	3,1	5,3	1,7	2,5

Sursa: *Ancheta privind capitalul social şi transferurile public/privat*, 2003.

Dintr-o evaluare a capitalului social, a accesului la resurse şi la serviciile comunitare, realizată de către Banca Mondială în România, în anul 2003, rezultă că ponderea celor care au relaţii utile care să-i ajute să rezolve o problemă de sănătate, o problemă juridică, o problemă cu poliţia, cu banca etc., corelează pozitiv cu situarea persoanei respective într-o chintilă superioară de venit.

Între cei care au oferit cadouri pentru rezolvarea unei probleme la primărie, cel mai frecvent apar subiecţii din chintilele 1 şi 5 (tabelul nr. 8).

În ceea ce priveşte satisfacția în raport cu tratamentul aplicat de către funcționarii publici, se constată o apropiere mai mare a valorilor, existând totuşi, un decalaj net în favoarea chintilelor superioare, comparativ cu chintila 1. (Banca Mondială 2003, vol.1, p.19-20).

În ceea ce priveşte distribuția populației pe medii de rezidență, locuitorii din urban dau mai frecvent cadouri unor funcționari publici pentru a-şi rezolva problemele. În acelaşi timp, locuitorii din rural sunt mai satisfăcuți de felul cum sunt tratați de funcționarii publici (aceasta şi datorită faptului că exigențele populației din urban sunt, în general, mai ridicate decât ale celor din rural).

Pe de altă parte, se constată că în România de azi, sunt mai mulți românii care au cunoştințe pe care se pot baza în străinătate (14%) decât cei care au relații utile la primărie, la bancă sau la instituțiile județene (13%, 7% respectiv 4%) (BOP, 2003). Aşadar, un indicator al polarizării accesului la serviciile respective este faptul că *stocul de relații utile este distribuit la mai puțin de o pătrime din populație* (scorurile însumate corespunzătoare relațiilor de la bancă, primărie, instituții județene, în ipoteza absurdă a disjuncției mulțimilor de oameni cu relații - ceea ce ar presupune că cine are relații la primărie să nu aibă şi relații la bancă etc. - aceste scoruri însumate nu depăşesc 25%).

Stocul de relații sociale utile este condiționat în mod semnificativ prin apartenența la pătura socială a cadrelor de conducere înainte de anul 1990 precum şi de averea deținută în acele timpuri. Posesiunea de resurse materiale şi experiența de conducere în perioada comunistă sunt factori-cheie pentru gradul de diversitate al relațiilor sociale folositoare - observație concordantă cu teoria conversiei elitelor comuniste în elite economice ale perioadei de tranziție (D. Sandu 1996, 1999).

Un alt indicator al polarizării accesului la relațiile utile este proporția celor care apelează la servicii ce pot fi considerate ca strict necesare, într-o societate modernă, referindu-ne aici la servicii precum cele bancare. Deşi ultimii doi ani sunt considerați ani de adevărată relansare a relației băncilor cu populația, prin diversificarea şi relativa accesibilizare a ofertei de credite, în special pentru nevoi personale şi pentru bunuri de folosință îndelungată, cu toate acestea, în ultimii cinci ani, circa 14% din populație a apelat la bancă pentru obținerea unui credit (BOP, 2004). Nici în ceea ce priveşte folosirea băncilor ca instrument de economisire, situația nu se prezintă foarte diferit. Precarizarea resurselor economice ale populației din ultimii ani, a făcut ca, în iunie 2003, doar 21% din populație să mai dețină anumite economii băneşti, între care doar o parte sunt depuşi în bănci (Diagnoza calității vieții – ICCV, 2003, coord. I Mărginean).

4.2. Neîncrederea în instituții şi corupția

Termenul de *instituție,* aparținând atât limbajului cotidian, cât şi celui al acțiunii şi ştiinței politice, a cunoscut o evoluție permanentă a sensurilor. Dacă în limbajul comun cuvântul instituție păstrează oarecum sensul originar, juridic al

termenului, desemnând acele organizații care, pe de o parte, *au un statut* şi *reguli de funcționare*, stabilite prin regulamente şi/sau legi, pe de altă parte, *având rolul sau funcția socială de a satisface anumite nevoi colective,* în sociologie, termenul de instituție a fost definit pornind de pe poziții teoretice diverse.

În sociologie, *instituția* poate indica regulile de funcționare şi controlul social ale comportamentelor individuale, modelele specifice stabile de organizare şi funcționare a interacțiunilor dintre indivizi şi grupuri sociale, orientate spre satisfacerea unor nevoi de bază, valori şi interese cu importanță esențială, strategică, pentru menținerea colectivităților sociale" (R. Boudon şi alții, coord, Univers Enciclopedic, 1996, pag. 298)

Organizațiile reprezintă cazuri particulare de instituții, "caracterizate prin obiective specifice, deliberat stabilite, pentru realizarea cărora sunt stabilite statusuri şi roluri specializate, a căror interacțiune este reglementată prin coduri de reguli rațional întocmite (…)" (idem).

Încrederea în instituții reprezintă un indicator al calității percepute a serviciilor prestate de acestea, fiind condiționată şi de modul în care este perceput accesul la aceste servicii. Sztompka (apud. B.Voicu, în Dicționar de sărăcie, www.iccv.ro, 2003), consideră încrederea "*un pariu despre acțiunile viitoare ale celorlalți care pot afecta situația proprie, constituindu-se ca o formă de control asupra acestor acțiuni, ca un mijloc de eliminare a incertitudinii*". Lipsa de încredere duce astfel spre căutarea de substitute ale acesteia, pentru a menține predictibilitatea şi controlul asupra mediului înconjurător în limite acceptabile. Între aceste substitute ale încrederii, Sztompka îşi testează teoria explicând colapsul încrederii în fostele țări comuniste din Europa, ca şi redresarea acesteia, în a doua parte a anilor '90, în Polonia. Disoluția vechii ordini sociale a afectat *familiaritatea mediului social*, a destrămat stabilitatea ordinii sociale, a cronicizat incoerența normativă etc. Cauzele rezidă în „*anomia haosului postrevoluționar*", în emergența noilor oportunități de mobilitate socială, în dispariția bruscă a controlului social rigid, în incapacitatea noilor elite politice de a soluționa rapid situațiile de criză ale sistemului. Efectele sunt diminuarea accentuată a încrederii şi orientarea către substitute (accentuarea fatalismului, corupția, transferul de încredere, nevoia de grijă paternală), precum şi comportamente de protest: emigrarea, neparticiparea la viața publică, neîncrederea în serviciile publice şi opțiunea pentru cele private". Aşadar, Sztompka ia în considerare atitudini de tip pasiv, precum fatalismul şi providențialismul, dar şi comportamente de tip activ, între care creşterea vigilenței şi litigiozitatea accentuată sau transferul de încredere către actori îndepărtați (NATO, FMI, UE sau ONU).

Între efectele lipsei de încredere în instituții, în abordarea lui Sztompka, un rol important îl deține *corupția.* Analiza lui Stztompka poate fi considerată validă, până la un punct, şi în cazul societății româneşti postcomuniste. Analizând datele din *Barometrele de opinie publică* privind dinamica încrederii în instituțiile

puterii, constatăm că aceasta s-a menținut, în general, la o cotă de sub 50% în ultimii 8 ani, cu câteva excepții, cele din lunile postelectorale, când noile echipe ale administrației (locale şi centrale) au fost creditate de populație până în momentul când "performanța percepută" a acestora a determinat o nouă prăbuşire a scorului încrederii. Dintre instituții, Parlamentul este investit cu cea mai puțină încredere. Cu excepția anilor postelectorali, încrederea în Parlament variază într-un interval cu limita superioară sub 30%. Încrederea în Guvern atingea un maxim de 49% în noiembrie 2001, în general, variind într-un interval cu limita superioară sub 40%. Încrederea în instituția Primăriei s-a menținut în toată această perioadă la un scor situat în intervalul 40-50%. Încrederea în bănci nu depăşeşte, în ultimii ani, nivelul de 35 %, în general, situându-se sub un scor de 30%. Comparând situația din România cu aceea dintr-o democrație consolidată, precum cea a SUA, în ceea ce priveşte nivelul încrederii în instituții, găsim că acest indicator prezintă valori comparabile, cu două excepții: încrederea în Biserică, cunoaşte valori mult mai mari în România, iar încrederea în bănci care realizează un scor de două ori mai ridicat în SUA, decât în România.

Lipsa de încredere în instituții este dublată de o lipsă de încredere în oameni, în general. Mai mult de jumătate dintre români (56%) consideră că, în cei mai mulți dintre oameni, nu se poate avea încredere (BOP, 2004). Încrederea ca resursă, la nivel individual, comunitar şi societal a cunoscut în ultima perioadă un proces de precarizare. Unul dintre factorii destablizatori ai încrederii cu impact direct asupra relației cetățean-instituție este corupția. Între problemele majore cu care se confruntă societatea românească în prezent, românii identifică, în ordinea importanței: *sărăcia, lipsa locurilor de muncă* şi *corupția.* Iată câțiva indicatori relevanți ai percepției acestui fenomen:

- 80% dintre români consideră că în România corupția este generalizată;
- trei sferturi dintre cei intervievați consideră că majoritatea averilor din România s-au făcut prin încălcarea legii şi prin relații (BOP, 2003).

Această percepție este confirmată şi prin evaluarea realizată de organizația *Transparency Internațional* care, ani la rând, a situat România pe ultimul loc în Europa, în ceea ce priveşte transparența cu un scor în jur de 2,9 (din 10).

Corupția subminează grav creşterea şi dezvoltarea economică şi socială a țărilor care o tolerează. Modalitățile prin care corupția afectează creşterea economică sunt diverse. Între acestea amintim:

- menținerea unor niveluri scăzute ale investițiilor locale şi străine;
- istorsiuni în procesul de dezvoltare a întreprinderilor şi creşterea economiei subterane;
- scăderea venitului public şi a reglementărilor legale referitoare la bunurile publice;
- guvernare supracentralizată;

- beneficii oferite de stat elitelor corporatiste, prin legi şi politici ale statului, favorabile acestora, subminând creşterea beneficiilor şi investiţiile din sectorul întreprinderilor mici şi mijlocii .

Corupţia contribuie la alocarea deficitară a resurselor publice, aceasta putând influenţa dinamica investiţiilor publice. Ea poate genera oportunităţi pentru desfăşurarea unor acţiuni necinstite, servind interesele personale ale unei elite guvernante corupte.

Cheltuieli publice pentru stabilirea corupţiei reduc fondurile pentru alte cheltuieli publice, ceea ce determină o scădere a productivităţii investiţiilor publice. Corupţia are un impact consistent şi asupra sărăciei. Acolo unde există corupţie, serviciile sociale sunt mai slab finanţate, regimurile politice corupte preferând cheltuielilor pentru educaţie sau sănătate, cheltuielile pentru producţia de armament sau pentru diverse obiective de ocultare a fluxurilor economiei subterane.

Un Raport* al Băncii Mondiale apărut în anul 2000 realizează o tipologie a corupţiei, după cum urmează:

- *corupţia administrativă* se referă la aplicarea şi implementarea deformată şi arbitrară a legilor şi regulilor existente, privind câştigul privat ilicit al unui deţinător al unei funcţii publice; corupţia administrativă poate acţiona ca un factor de frânare a posibilităţilor de dezvoltare a firmelor, cu excepţia celor privilegiate tocmai de aceste raporturi între puterea politică şi anumite firme. Aceste legături se materializează prin faptul că diferite firme individuale primesc beneficii de la stat, ceea ce dezavantajează alte firme, obligate să facă faţă unei concurenţe neloiale;
- - *corupţia* "*procuratorului public*" reprezintă alocarea de finanţe şi alte resurse publice pe bază de *mită*; de obicei, este evaluată prin procentul mitei plătite pentru a asigura derularea unui contract, din valoarea acelui contract;
- - *corupţia de tipul* "*state capture*" se referă la acţiunile agenţilor economici, atât în sectorul public, cât şi în cel privat, menite să influenţeze adoptarea unor legi, regulamente, decrete şi chiar politici ale guvernului, în avantajul iniţiatorilor, în contrapartidă cu plăţile făcute de aceştia, sub formă de mită, unor reprezentanţi ai puterii politice.

În ceea ce priveşte societatea românească actuală, corupţia reprezintă un fenomen a cărui vizibilitate, dar mai ales, al cărui grad de percepţie este în creştere (în ceea ce priveşte raportul *vizibilitate mediată/directă* a fenomenului este remarcabil că în investigaţia BOP, 2004, 65% dintre cei intervievaţi declară că au informaţii despre corupţia din presă dar numai 8% s-au lovit direct de asemenea situaţii).

---

* World Bank, 2000, The Quality of Growth.

Cu toate că atât vizibilitatea socială a fenomenului, cât şi recunoaşterea lui oficială, certifică existența lui, corupția din România este totuşi una fără mari corupți, în măsura în care o foarte mică parte din actele de corupție se finalizează cu pedepsirea celor vinovați.

Într-un studiu apărut în Revista de cercetări sociale (Camelia Beciu, 1999, pg.104-111), autoarea colectează şi analizează opinii ale aşa-numiților "jurnalişti de investigație", privind un obiect important al activității lor şi anume, *corupția*. Acest tip de jurnalism, plasează jurnalistul într-o poziție echivalentă celei de "opinie publică independentă", care evaluează realitatea socială, descoperind evenimentele.

Potrivit majorității jurnaliştilor intervievați de către Camelia Beciu, în România, investigația, ca produs mediatic, nu are impact asupra structurilor decizionale. Această lipsă de impact este de natură să afecteze una din dimensiunile importante ale procesului de dezvoltare socială, anume controlul pe care îl exercită societatea civilă asupra puterii politice, precum şi asupra unui fenomen, precum corupția. Cea mai mare parte a jurnaliştilor intervievați, consideră *că mecanismul imunității parlamentare* afectează profund comunicarea dintre mass-media şi clasa politică, întrucât acest mecanism le dă oamenilor politici senzația că sunt intangibili. În aceste condiții, investigarea cazurilor de corupție "la vârf " este foarte mult îngreunată. Deşi investigarea de către jurnalişti a numeroase ilegalități de natură economică, indică în mod evident autori din rândurile clasei politice, aceştia sunt protejați de responsabilitatatea juridică față de actele de corupție, pe care le favorizează şi prin legislația economică, ambiguă sau nefinalizată, legea imunității parlamentare sau politizarea aparatului juridic. Aceste trei mijloace prin care clasa politică se autoprotejează, în sensul specificat, pot fi considerate, în acelaşi timp, şi cauze ale corupției.

Între cele mai importante cauze ale corupției relevante în articolul citat reținem următoarele: *cauzele instituționale, cauzele conjuncturale, cauzele identitare.*

La nivelul practicilor şi mecanismelor, sistemul public nu mai acționează ca reprezentant al legilor statului în fața fiecărui individ care este cetățean al țării.

Acțiunea sistemului public devine preferențială, relativ la diferitele modalități de recompensare. Faptul că sistemul public este erodat de corupție, generează marile dosare de corupție. Recuperarea socială a sistemului public devine astfel un factor important în acțiunea de combatere a corupției. Din această perspectivă, devine imperativă înlocuirea mecanismului interpersonal de recompensare a "sărăciei bugetare", cu un mecanism legal de recompensare a sistemului public.

Pe de altă parte, nivelul de sărăcie ridicat al societății noastre corelează cu o anumită toleranță a electoratului față de corupție. "*Se pare că intensitatea cu care este mediatizată corupția nu mai are impact asupra publicului (electoratului), fenomenul riscând să se banalizeze şi să fie perceput ca o stare de fapt*" (*ibidem, p. 109*).

În ceea ce priveşte *cauzele identitare*, ale corupției acest tip de cauze denumite generic ”balcanisme”, autoarea articolului citat invocă posibilitatea ca tocmai această considerare a mentalității ca factor explicativ al corupției să devină, în timp, ”*premisa unui comportament defensiv, favorabil situației de tip* status quo *(…), o asemenea explicație contribuind la ceea ce jurnaliştii înşişi denunță, anume, fenomenul de banalizare (a corupției)*” (*ibid. pg.110)*.

Corupția de tip administrativ îşi are explicația în regimul de funcționare al instituțiilor publice de la nivel local, după “*tiparul suprataxei pentru calitatea serviciilor*”. Acest tip de corupție afectează dezvoltarea socială, atât direct, prin dirijarea de către funcționarii corupți a unor acțiuni de interes public, în interesul lor personal, cât şi prin efectele sale asupra creşterii inechității distribuției accesului la servicii publice de calitate. Atâta timp cât nu există prescripții clare asupra aspectelor calitative ale prestării serviciilor, ”*din moment ce există o lipsă naturală a alternativelor (în cazul problemelor ce nu pot fi reglementate de mecanismul pieței), suprataxele individuale, plătite şi judecate de la caz, la caz, echilibrează deficiențele de distribuție la nivel central. În această situație sunt statornicite competiții ilicite prin care funcționarii hotărăsc asupra raportului dintre taxă şi calitatea serviciilor* ” (*ibidem, pg.154*).

Ca principiu general, realizarea unui sistem de recrutare şi promovare pe criterii meritocratice a funcționarilor administrației publice centrale şi locale, poate fi punctul de pornire al luptei împotriva corupției şi a efectelor ei asupra procesului de dezvoltare socială.

4.3. Bariere de acces la serviciile publice

O clasificare a “barierelor de acces” la serviciile publice se poate face după criteriul gradului de formalizare a acestora: bariere formale (legale) şi bariere informale. Un exemplu de barieră formală sunt taxele uneori prohibitive, care se percep pentru diversele servicii administrative. În acest caz, accesul este condiționat de deținerea capitalului economic necesar - aceste taxe pretinse pentru anumite servicii cu un caracter de relativă obligativitate în consum pornesc de la câteva zeci de mii de lei, pentru eliberarea unui act, să spunem, şi, pot ajunge până la zeci de milioane, ca în cazul eliberării unei autorizații de construcție. Un alt exemplu, de barieră formală este cel al regulilor extrem de restrictive impuse de bănci pentru acordarea unui împrumut. Dacă ne referim, spre exemplu, la plafonul minim de venit/familie, care condiționează rata maximă a unui împrumut ce poate fi acordat, pe de o parte, resursele care condiționează accesul sunt cele economice. Dacă însă, pe de altă parte, luăm în considerare situația destul de des întâlnită în practică în care salariul real este mai mare decât cel verificabil, “pe hârtie”, atunci accesul nu mai este condiționat de o resursă de tip economic ci de stocul de relații utile ale solicitantului.

Din discuțiile purtate cu funcționarii bancari, dar şi cu solicitanți de credite, aflăm şi despre existența unei bariere informale, în sensul că se acordă un *spor*

de bonitate angajaților la firme de stat, în raport cu cei angajați la firme private. La salarii egale, un spor de încredere şi deci, un spor de şanse în acordarea unui împrumut se acordă angajatului "la stat", în detrimentul celui angajat "la particular".

Un alt tip de barieră informală, care poate condiționa accesul la anumite servicii publice, este de natură socială. Există cazuri, precum cele întâlnite la Iaşi, în discuțiile cu locuitori ai unei comunități sărace (în cartierul numit "Dallas"), când oamenilor li se interzice accesul la anumite servicii şi chiar accesul în instituțiile care oferă serviciile respective pentru că "sunt prost îmbrăcați" sau pentru că sunt țigani, sau/şi pentru că au păduchi etc.

Barierele de acces pot fi deci, *economice*, *sociale* sau *administrativ-birocratice*. În ceea ce priveşte ultima categorie, accesul la serviciile administrative poate fi îngreunat, fie de *modul de organizare a sistemului* (stufos, greoi etc.), fie *din cauza factorului uman* (funcționari corupți sau incompetenți). Resursele puse în joc pentru depăşirea unor astfel de bariere sunt atât de tip capital uman (anumite abilități necesare pentru a face față birocrației excesive a serviciilor publice, răbdare, diplomație, priceperea de a face o cerere sau de a redacta un act corect), cât şi resurse de timp sau relații utile (capital social). Cele mai multe tipuri de resurse sunt intersubstituibile. Cu bani se poate cumpăra competență, se pot cumpăra şi întreține relații, acestea din urmă, la rândul lor, precum şi abilitățile (capitalul uman), putând fi transformate în capital economic.

În cele ce urmează, prezentăm două cazuri ilustrative în ordinea demersului propus, din categoria serviciilor administrative. Este vorba despre *înființarea unei firme* şi despre *obținerea unei autorizații de construcție de locuință*. Prezentarea se va baza pe studiul legislației în domeniu, al regulilor şi normelor interne de funcționare ale instituțiilor implicate dar mai cu seamă, pe concluziile desprinse din discuțiile cu solicitanții, ofertanții dar şi intermediarii inevitabili ai obținerii unor astfel de servicii.

Baza de date calitative a ICCV a fost completată prin realizarea în cadrul acestui grant a unei cercetări de teren exploratorii, constând în aplicarea la nivelul populație şi al autorităților locale a unor interviuri având ca temă accesul populației rurale la serviciile oferite de administrația locală. Interviurile, în număr de 10, au fost realizate în două comune din județul Argeş, anume Bughea de Sus şi Albeşti de Muscel.

4.4. Costuri economice şi sociale ale (non) accesului la unele servicii administrative

4.4.1. Înființarea unei firme

Deşi legea de bază care reglementează acest serviciu public datează din 1990 (Legea nr. 31/1990), timp de 10 ani (până în anul 2000, când procedurile s-au simplificat mult odată cu înființarea Biroului Unic), accesul la acest serviciu,

considerat de către guvernanți ca generator al unor schimbări economico-sociale de importanță strategică, a fost îngrădit de numeroase bariere, ce pot fi incluse, după clasificarea de mai sus, în categoria celor economice şi administrativ-birocratice.

În pofida semnalelor repetate ale mass-mediei româneşti şi internaționale, a înființa o firmă într-o țară ca România, al cărei guvern a susținut în permanență necesitatea dezvoltării firmelor mici şi mijlocii, a reprezentat totuşi în toată această perioadă, o întreprindere relativ dificilă şi costisitoare. Un speculant al acestei situații, ce decurge din dificultatea accesului la serviciile de acest tip, este cel al *intermediarului*. Acesta, în schimbul unui comision deloc neglijabil, (care, în fapt, în cele mai multe dintre cazuri dublează costul total al acestui serviciu), facilitează accesul. De ce era nevoie de un intermediar pentru înființarea unei firme la începutul anilor '90? Răspunde unul dintre aceşti intermediari: "*economie de timp, în primul rând. Pe vremea aceea nici măcar nu existau notari publici. Erau doar notariatele de stat cu cozi până în trotuar. În prezent, notariatele particulare s-au înmulțit. Dar costurile serviciilor prestate sunt probititive, în cele mai multe cazuri. Iar timpul investit este tot cam atât*".

Servicii necesare în primii ani '90.

Redactare de acte-traseu: cazier de la IGP, capital social de depus la CEC, Monitorul Oficial de achitat taxe şi de rezervat nume de firmă, Camera de Comerț de depus dosarul şi de achitat taxele, Primăria, de scos cod fiscal şi adeverință de plătitor de TVA. "*Erau mai multe instituții cu care lucrai decât astăzi. Dacă era să-şi facă singuri toată treaba, dura cel puțin trei luni*". Intermediarul, în 10 zile, reuşea să rezolve. Argumente: dosarul era bine făcut de la început (resursa investită: capital uman). Omul şi dacă era foarte riguros în obținerea informațiilor, nu le putea afla pe toate deodată, pentru că "*funcționarii de obicei, nu spun tot, ca să mai vii şi a doua şi a treia zi, special ca să fie remunerați. Şi eu ştiam toate informațiile şi toate chichițele*". Seriozitatea este foarte importantă în relațiile sale cu funcționarii (cei cu care are relații sunt de obicei cei din clasa medie de funcționari, cei din spatele ghişeelor, care au o anumită putere de decizie – aveau ştampila şi puterea să aprobe sau să respingă un dosar). Un dosar incomplet prezentat de intermediar era totuşi primit, pentru a se economisi timp cu condiția completării lui ulterioare. Respectarea cuvântului dat reprezintă o condiție a continuării colaborării.

Acelaşi intervievat face o comparație privind accesul la astfel de servicii în țările europene dezvoltate, luând ca exemplu Germania. În Germania, în anii respectivi dura 30 de minute să-ți faci o firmă, *pentru că toate operațiunile sunt informatizate şi toate instituțiile comunică între ele, toate serviciile fiind prestate la un singur birou*. Una dintre cauzele obiective ale birocrației excesive de la noi provine şi din faptul că sistemul informatic nu a fost pus la punct pentru a facilita comunicarea între instituțiile furnizoare de servicii în domeniu. Camera de Comerț să comunice cu Monitorul Oficial, cu IGP-ul etc.

Un exemplu al impactului unor asemenea măsuri de eficientizare a activității instituțiilor care oferă serviciile publice în cauză este înființarea Biroului Unic la Registrul Comerțului. Tarifele au scăzut, în prețuri comparabile, față de acum 5 ani, cam de trei ori, procedura s-a simplificat, durata de înființare a unei firme este încă de 10 zile. Există o legătură informatică între Camera de Comerț şi alte instituții (de ex. acum codul fiscal se obține tot de la acest Birou Unic). Hotărârea judecătorească de înființare a firmei nu mai este supusă procedurilor obişnuite ale tribunalelor, cu termene lungi şi potențial înalt de coruptibilitate, un judecător fiind desemnat special să se deplaseze la acest Birou Unic pentru a analiza dosarele "cu probleme". Cu toate acestea însă, în mod paradoxal, *intermediarii,* precum cel cu care am stat de vorbă, *nu şi-au pierdut clienții*. O explicație a faptului că oamenii, chiar şi după simplificarea procedurilor, apelează la serviciile unui intermediar, este tocmai amintita lipsă de încredere în instituții. O altă explicație derivă din analiza compoziției socioeconomice a mulțimii clienților acestor intermediari. Intermediarii susțin că solicitanții serviciilor sunt, în general, *oameni cu bani* pentru care timpul este o resursă rară şi, deci, foarte importantă. Există cazuri în care, de exemplu, "*are marfă în vamă şi plătesc pe zi, să zicem 1000 de dolari pentru marfă având acte de firmă îi costă mai puțin? Am avut o situație când, unul tot aşa cu o vamă, avea nevoie de acte a doua zi şi s-a dat 100 de dolari şpagă direct la un judecător de la Camera de Comerț, s-a dat şpaga la ora 10 seara şi a doua zi problema s-a rezolvat*".

Pe de altă parte, serviciile în cauză, deşi denumite generic, *înființări de firme*, se referă de fapt, în multe cazuri, la firme deja înființate (schimbări de sediu, majorarea capitalului social, schimbări în statutul firmei). Aceste operațiuni decurg în mare parte, din obligațiile rezultate prin schimbarea anuală a legislației în domeniu, prin procedura ordonanțelor de urgență. Pe de altă parte, urgența şi disponibilitatea de a plăti comisioane uneori importante, este de înțeles în cazul în care se înființează firme în scopuri ce pot fi caracterizate ca fiind la limita legii, sau dincolo de ea (spălări de bani, firme de tip "căpuşă" etc.).

Aşadar, accesul la acest tip de servicii este condiționat de existența resurselor economice, dar şi de stocul de relații utile, vizând fie funcționarii acestor instituții, fie intermediarii care pot facilita accesul. Apelul la un intermediar presupune, în multe cazuri, pe lângă disponibilitatea de a plăti un comision şi existența unui capital de încredere, materializat printr-o recomandare.

4.4.2. Serviciul de autorizare a construirii unei locuințe

Alegerea prezentării unui asemenea tip de serviciu a fost determinată de mai multe considerente. Una din rațiunile selecției este dată de complexitatea acestui serviciu din punct de vedere al instituțiilor implicate, cât şi al diversității serviciilor oferite de acestea în domeniu. Pe de altă parte, implicațiile limitării accesului la un asemenea tip de serviciu în condițiile în care accesarea sa

reprezintă o obligaţie legală, pot genera un cerc vicios - după cum vom vedea în cele ce urmează - care îi poate închide pe cei aflaţi în asemenea situaţii, în adevărate **capcane sociale.**

Legea de bază care reglementează domeniul este Legea nr. 50/1991, republicată în 1997, modificată şi completată prin Legea nr. 453/2001 şi Legea nr. 401/2003 privind autorizarea executării construcţiilor.

Toate aceste acte normative au fost completate cu ordonanţe de urgenţă şi hotărâri de guvern.

Rezultatul tuturor acestor reglementări se materializează într-o sumă de obligaţii care intră în sarcina celor care vor să-şi construiască, modifice sau amenajeze o locuinţă.

Vom prezenta în cele ce urmează o sinteză a acestor obligaţii, prin prisma serviciilor la care solicitanţii trebuie să apeleze şi a instituţiilor care furnizează aceste servicii.

Primul act necesar în vederea obţinerii unei autorizaţii de construcţie este Certificatul de urbanism. Acesta se obţine în baza unei cereri însoţită de achitarea unei taxe, la Primăria de care aparţine terenul (casa) pentru care se solicită autorizaţia de construcţie.

Următorii paşi sunt, în ordine:

Realizarea de către un arhitect autorizat a unui memoriu tehnic de arhitectură-proiect de execuţie.

Acest proiect va fi completat cu un memoriu tehnic de rezistenţă realizat de către un inginer constructor, autorizat MLPAT.

Următorul pas este obţinerea unui memoriu de instalaţii privind calculul coeficientului global de izolare termică, memoriu realizat de către o firmă de proiectare în construcţii autorizată.

Toate aceste memorii tehnice vor trebui apoi avizate de către Inspectoratul de Stat în Construcţii.

La acestea toate se adaugă obligaţia încheierii unui contract cu o firmă de salubrizare pentru transportul materialelor rezultate din lucrările de construcţie. De asemenea solicitantul autorizaţiei de construcţie are obligaţia să mai prezinte: declaraţie autentificată din care să reiasă că imobilul (terenul) nu este în litigiu, copie legalizată după actul de proprietate, certificat de atestare fiscală pe anul în curs.

După ce toate aceste obligaţii au fost îndeplinite urmează obţinerea autorizaţiei de construcţie de la Primăria unde este arondat terenul, respectiv construcţia.

Aşadar , pe traseul obţinerii acestei autorizaţii se găsesc mai multe instituţii de stat şi private. Între instituţiile de stat, furnizoare ale serviciilor respective se află: Primăria, MLPAT, Inspectoratul de Stat în Construcţii.

Toate aceste obligaţii de pe traseul descris mai sus implică la rândul lor, tot atâtea taxe ce trebuie achitate. Dacă unele din aceste taxe sunt de ordinul zecilor de mii (cum ar fi cea pentru *certificatul de urbanism* sau pentru *copia*

legalizată după actul de proprietate), altele de ordinul sutelor de mii (declarația pe propria răspundere autentificată), există şi taxe (comisioane) care depăşesc câteva milioane (pentru fiecare dintre memoriile tehnice necesare), pentru ca totalul acestor cheltuieli să fie de ordinul zecilor de milioane.

Într-un asemenea context, se pune problema care ar putea fi şansele unor oameni aflați în situații de sărăcie (precum şi cea descrisă mai jos) de a intra în legalitate privind construcția propriei locuințe, în condițiile în care această intrare în legalitate ar trebui să-i coste mai mult decât şi-au permis să investească, chiar în construcția locuinței pentru care ar cere autorizația. Pe de altă parte, construcții de tipul celor pe care populația săracă şi-a permis să le facă, cu resurse financiare limitate de care a dispus, nu ar putea primi avizele necesare, nici în ipoteza că cei în cauză ar dispune de bani pentru achitarea tuturor taxelor. În cele ce urmează va fi descrisă o astfel de situație, a cărei imposibilitate de rezolvare creează în timp efecte cumulate, cu grave implicații sociale. Interviurile au fost realizate în cadrul ICCV pe parcursul mai multor cercetări de teren care au atins problematica accesului la serviciile de interes public[1].

"Pentru că n-avem autorizație de construcție, nu se poate face mutație, pentru că n-avem mutație... Doamne, toate pornesc de la autorizație. Sunt legate toate, una de alta. În primul rând, dacă te duci să-ți faci mutație, îți spun: adu-mi autorizația de construcție. Dacă n-ai autorizație de construcție, apă nu poți să-ti tragi, lumină nu-ți poți face, mutație pe buletin nu-ți poți face, dacă nu ai mutație, nu poți să dai un copil la şcoală, dacă nu ai mutație, nu poți nici măcar la medic să mergi. (…) ajutor social nu-ți dă dacă nu ai mutație, sunt legate toate, una de alta. Trebuie autorizație, prima dată, că mutația nu ți-o poate face fără autorizație. Şi, uite, cât ajutor social trebuie să deie la oamenii ăştia. E atâta lume, atâta populație. Nici alocațiile nu pot să le ia, că n-au mutație" (B, 53 de ani, Iaşi, cartier Şes-Bahlui (zis Dallas), interviu septembrie, 2001).

Pentru a rezolva problema mutației de pe buletin oamenii folosesc diverse subterfugii. Astfel, unii dintre cei intervievați în acest cartier al Iaşiului au buletine de Iaşi, dar la altă adresă (mutație fictivă făcută de cineva "*de la blocuri*" - "*ne-a luat şi pe noi cineva în spațiu că tot aveam probleme cu alocația* " – (B, 49 de ani, Iaşi, Şes Bahlui, familie cu mulți copii). Acest fapt, de a avea buletine în regulă prin subterfugiul descris mai sus are câteva consecințe pozitive:

- primesc în mod regulat alocația pentru copii şi ajutorul social, ceea ce reprezintă sursele lor exclusive de venit;
- copiii n-au probleme cu şcoala;
- au medic de familie şi li se asigură o asistență medicală adecvată.

[1] *Sărăcie extremă şi integrare socială*, coord. M. Stănculescu, ICCV, BM, 2001; *Interacțiunea sărăcie - excluziune socială*, coord. Prof.dr.Cătălin Zamfir, ICCV, MMSSF, BM, 2003; *Impactul social diferențiat al creşterii prețurilor la utilitățile publice*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2003; *Instituția protecției consumatorului din România*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2004; *Politici sociale şi economice cu impact asupra consumului populației*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2005.

Buletine pe adresa actuală nu-şi pot face că "la buletine se cere autorizație pe casă şi noi avem acte numai pe teren, când l-am cumpărat" (idem).

Aceşti oameni au, în general, acte pe teren, "atâta tot, că nu-i trecut în custodiile lor ca intravilan, ci ca extravilan, că-i pământ arabil. Le-a dat la fiecare veteran de război câte o juma, de hectar de pământ arabil şi oamenii l-au vândut. Noi am fost nevoiți să ne facem câte un bordei de casă şi n-am avut bani, milioane, cum se vinde acum şi cu dolari, în altă parte. Şi am luat şi eu aici, uite, am luat cu 10.000 de lei metrul pătrat, 250 de metri, 2,5 milioane" (B, 53 de ani, Iaşi, cartier Şes- Bahlui).

O dovadă a cronicizării unei astfel de situații, cu consecințe sociale grave, este ilustrată de datele culese în acelaşi loc, după 3, respectiv 4 ani de la primele interviuri. Iată ce răspunde acelaşi intervievat din 2001, în 2003, la întrebarea dacă problemele invocate cu 3 ani în urmă s-au rezolvat: "*Au pus aicea mastodonții ăştia (stâlpii de curent n.n.) şi dă drumul la lumină la 11 noaptea şi ține până la ora 10. Deci, toate luminile în cartier, încolo, se aprind pe la ora 7, 7 jumătate şi aicea la 11 noaptea unde aicea ar fi mai multă nevoie de lumină… Nu este lumină, nu este curent. Deci, ei au tras stâlpii şi e lumină stradală… şi nu se trage că ni se cere marea cu sarea,* ***să aducem autorizație de construcție".*** **Aşadar, apare din nou aceeaşi problemă a lipsei autorizațiilor de construcție, cu consecințele asociate.**

În ceea ce priveşte motivația imposibilității obținerii acestor autorizații, aceasta apare mai clară şi mai concretă decât în urmă cu 3 ani: "*dacă-ți dă autorizație de construcție trebuie să-ți faci casa după cum ți-o cer ei, Primăria. Şi-apoi, cu ce să facem?*" (e vorba de anumite aspecte tehnice ce trebuie respectate şi a căror respectare este, practic, imposibilă cu resursele de care dispun oamenii din această comunitate săracă. Această problemă se adaugă celeilalte, că zona este considerată inundabilă şi nu se acordă oricum autorizație de construcție, deşi oamenii au cumpărat terenul şi au acte de proprietate pentru el).

"Toate pornesc de la autorizație. Nimic nu s-a rezolvat. Uite, am băiatul ăsta handicapat, şi de 4-5 ani de zile-i e expirat buletinul. Domne, da măcar să spună: sunteți aicea 150 de case. Vă punem provizoriu, flotant pe câte un an de zile. Nici flotant, nimic, noi pierdem toate drepturile… Nu suntem evidențiați aicea. Domne, stai pe Şes-Bahlui aicea, stai să-ți văd greutățile sociale" (se referă la anchetele sociale realizate de Primărie pentru acordarea de ajutoare, anchete care-i ocolesc, pentru că ei sunt practic invizibili d.p.d.v. instituțional datorită "inexistenței" formale a adresei reale la care locuiesc). Copiii care merg la şcoală mai primesc totuşi alocațiile pe adresele vechi. Există persoane care nu-şi pot primi pensiile decât contra unui "comision" deloc neglijabil pentru poştaş care le lasă pensia la cineva de la vechea adresă - poşta, de asemenea, este un serviciu cvasiinexistent pentru comunitatea din Dallas - Şes-Bahlui).

Este interesant de remarcat că, în decembrie 2004, după doar câteva luni de la data realizării interviurilor de mai sus, deşi practic nu se rezolvaseră prea

multe dintre problemele invocate, atitudinea oamenilor față de posibilitatea rezolvării acestor probleme devenise una mult mai optimistă şi asta, doar datorită schimbării primarului Iaşiului. Locuitorii acestui cartier au mult mai multă încredere în noul primar că le va rezolva problemele şi vor intra şi ei *"în rândul lumii civilizate*".

Este adevărat că, începând de acum 2 ani s-au făcut câțiva paşi înainte, în sensul că, după cum am amintit "li s-a tras lumina stradală", iar o parte dintre ei, care au avut posibilitatea financiară de a o face, s-au conectat la rețeaua de curent electric. Pe de altă parte, unora dintre cei care sunt proprietari pe pământurile pe care şi-au construit casele, ceea ce în "Dallas" reprezintă regula cvasigenerlă, li s-au eliberat certificate de urbanism. Oamenii sunt optimişti, deşi încă nu au o sursă de apă potabilă, nu beneficiază de gaz metan, de canalizare şi nici măcar de servicii de salubritate, iar"drumurile" din cartier, la fiecare ploaie mai serioasă se transformă în mlaştini prin care oamenii pot circula doar cu cizme de cauciuc.

Deocamdată nimeni în acest cartier nu deține încă o autorizație de construcție, ceea ce-i exclude pe aceşti oameni şi de accesul la alte servicii, pe traseul amintit mai sus. De altfel, ca un efect al acestei situații, neavând mutație valabilă pe buletin din cauza lipsei autorizației de construcție cei care au avut expirate buletinele vechi nu au putut nici măcar să voteze - buletine noi, la adresa la care locuiesc, nu li se fac fără a prezenta o autorizație de construcție. Având în vedere persistența acestor probleme, cât şi a cauzelor ce le generează, există premise ca această investiție de încredere să fie una în persoana noului primar şi nu una instituțională.

Acest tip de *relație personal-instituțională* este prezentă în special în *mediul rural***,** unde persoana primarului este în mare măsură considerată a fi responsabilă de modul în care se configurează relația populației cu administrația locală. Pe lângă simpatiile sau antipatiile personale față de primar, în cazul comunelor cu multe sate, întinse pe suprafețe importante de teren, în multe cazuri, această relație cu administrația locală urmează logica unui model de diferențiere a percepției pe coordonata *centru-periferie***.** Satele centru de comună sunt considerate privilegiate în raport cu celelalte, în mod invers proporțional cu distanța la care acestea din urmă se află față de Primărie. Pe lângă această percepție subiectivă, există şi factori obiectivi care îngreunează accesul populației din periferia comunelor la serviciile şi chiar informațiile oferite de administrația locală.

Un astfel de exemplu îl reprezintă comuna Bârnova, comună aflată în imediata vecinătate a Iaşiului pe drumul spre Vaslui. Această comună este formată din 6 sate răspândite în jurul şi în vârful a două dealuri, relativ înalte: dealul Repedea şi dealul Păun. Datorită, în principal, unui cadru natural de excepție, comuna Bârnova reprezintă unul dintre cele mai importante obiective turistice din apropierea oraşului Iaşi. Acest argument, coroborat cu cel al apropierii de oraş, a făcut ca mulți ieşeni, în general dintre cei mai înstăriți să-şi

construiască vile de vacanță sau chiar de rezidență permanentă în această comună. Pe de altă parte, dezvoltarea economică a comunei determinată de această "mişcare" de capitaluri dinspre Iaşi nu s-a realizat în mod egal în toate satele comunei. Această dezvoltare inegală a satelor comunei determină, în mare măsură şi percepția diferențiată asupra Primăriei ca instituție, cât şi asupra serviciilor oferite de acestea. Datele au fost obținute dintr-o cercetare de teren realizată în decembrie 2004, având ca temă "accesul la serviciile de interes public[1]". Mulțumiți de activitatea Primăriei sunt cei din satul-centru al comunei, satul Bârnova şi o parte dintre locuitorii satului Păun. Cei mai nemulțumiți sunt cei din satele mai sărace, precum Pietrărie, Cercu, Todirel.

În ceea ce priveşte serviciile, se păstrează acelaşi *pattern*. Iluminatul public este considerat foarte mulțumitor în Bârnova şi Păun şi total necorespunzător în Pietrărie sau în Cercu.

Drumurile sunt considerate bune în Păun şi Bârnova şi total necorespunzătoare în Pietrărie.

În ceea ce priveşte serviciile de salubritate, având în vedere că în prezent acestea lipsesc cu desăvârşire în momentul de față, faptul acesta reprezintă o sursă de nemulțumire cvasigenerală în toată comuna, fără a fi însă considerată o problemă foarte importantă.

Problema principală a comunei pare a fi una de ordin administrativ-teritorial, problemă cvasigenerală a comunelor de acest tip. Comuna fiind foarte întinsă, există sate precum Vişaniul sau Păunul care sunt mai aproape de Iaşi decât de satul Bârnova, unde se află Primăria de care aceştia aparțin în mod administrativ, locuitorii satelor periferice simțindu-se nedreptățiți în raport cu satul-centru considerat a fi privilegiat de Primărie, cu excepția satului Păun care este un sat mai bogat, în special datorită faptului că se află în vârful dealului, iar condițiile naturale favorizează în mai mare măsură turismul.

Un caz asemănător, care, începând cu anul 2004, şi-a găsit o rezolvare administrativ-teritorială este cel al comunei Bughea de Sus din județul Argeş. Această comună cuprindea până la această reorganizare administrativ-teritorială trei sate: Bughea de Sus, satul centru de comună, Albeşti de Muscel şi Cândeşti, sate răspândite pe o suprafață destul de întinsă, pe un teren accidentat, într-o zonă de munte. Satul centru de comună , Bughea de Sus , se afla la una din extremitățile acestui spațiu, Primăria situându-se, la rândul ei, aproape de extremitatea dinspre oraşul Câmpulung-Muscel a acestei comune. În consecință, practic, cu excepția celor care locuiau în vecinătatea şoselei care vine de la Câmpulung, pentru majoritatea locuitorilor comunei, Primăria se afla la o distanță de până la 9-10 km de aceasta - în cazul locuitorilor satului Cândeşti.

[1] Cercetare exploratorie realizată în cadrul ICCV, în vederea fundamentării unor repere ce au configurat cercetarea , coord. Mariana Stanciu: *Politici sociale şi economice cu impact asupra consumului populației*, ICCV, 2005.

Prezența unei percepții diferențiate asupra serviciilor oferite de administrația locală, după modelul descris mai sus, era alimentată şi de un element identitar ce poate fi numit "patriotism ultralocal", specific fiecăruia dintre cele 3 sate amintite. Una dintre concluziile desprinse din discuțiile cu oamenii din aceste sate este aceea că "albeştenii" s-ar considera mai gospodari şi mai inteligenți decât cei din Bughea de Sus şi viceversa, însă şi unii şi alții, de comun acord, îi consideră pe cei din Cândeşti ca fiind cei mai "înapoiați" dintre ei.

Un amănunt istoric important în acest context este faptul că aceste 3 sate au fost reunite într-o comună abia din anul 1968, practic, în 2004, revenindu-se la împărțirea administrativ-teritorială anterioară. Percepția diferențiată asupra calității serviciilor de interes public este determinată, precum în cazul descris mai sus, şi de factori obiectivi de diferențiere a accesului la aceste servicii. Mai concret, după cum declară secretarul actualei Primării din Albeşti care a fost şi secretar al Primăriei din Bughea de Sus, "*era foarte greu pentru cei din Albeşti şi din Cândeşti că, indiferent de ce probleme aveau, trebuia să meargă până la Bughea, fie la medic, la dispensar, fie la primărie sau la poliție*" (F, 51 de ani, secretară Primărie Albeşti de Muscel, fostă secretară Primărie Bughea de Sus).

Oamenii din Albeşti, precum şi cei din Cândeşti par a fi mai mulțumiți de noul statut față de cei din Bughea de Sus. Pe lângă faptul că au (re)câştigat un statut central în comună, albeştenii consideră că Primarul lor este mai competent decât al celor din Bughea având şi "*multe relații la Piteşti, dar şi în străinătate"* (M, 63 de ani, locuitor Albeşti). Ca o consecință a acestei competențe şi în special a acestor relații, există percepția că, pe de o parte, comunitatea poate beneficia, datorită relațiilor de la Piteşti, de bani mai mulți, dar şi de alte facilități de la Consiliul Județean Argeş, pe de altă parte, relațiile în străinătate, dar şi competența superioară putând contribui la accesarea mai facilă a unor fonduri europene. Până în prezent, această percepție a populației pare a avea o bază reală, judecând după faptul că în Albeşti au fost demarate anumite proiecte cu finanțare externă, precum alimentarea cu apă curentă a comunei, cei din Bughea având planuri similare însă aflate într-o fază mai puțin avansată chiar dacă sunt mult mai vechi.

Pe de altă parte, lucru recunoscut şi de către unii dintre cei intervievați în Bughea de Sus, chiar dacă fondurile colectate la bugetul local sunt relativ mici în ambele comune, Primarul din Albeşti, din motive precum cele invocate mai sus, reuşeşte să le suplimenteze, dar şi să le gospodărească mai bine, ceea ce, de altfel se vede cu ochiul liber în ceea ce priveşte calitatea iluminatului public sau a curățeniei din cele două comune. Aşadar, problema este *a omului care reprezintă instituția şi nu a instituției* , ca atare. Un fapt interesant de remarcat în contextul analizei de față este că Primarul din Bughea, spre deosebire de cel din Albeşti, este apreciat în special pentru ce nu face, decât pentru ce face. Dacă, în ceea ce priveşte ceea ce face, lumea nu este mulțumită, pentru că "*nu prea face nimic din ce a promis*"(B, 47 de ani, locuitor al comunei Bughea de Sus), totuşi,

oamenii îl apreciază pentru că, spune acelaşi intervievat "*e totuşi omenos*" (idem).

Oamenii operaționalizează această apreciere a Primarului ca "*omenos*" prin faptul că "*îi cam lasă în pace cu amenzile, nu prea se ia de oameni*"(F, 67 de ani, locuitor Bughea de Sus). Asta înseamnă că nu ia măsuri drastice sau chiar nu ia nici un fel de măsuri în cazul nerespectării anumitor norme legale, precum cele amintite mai sus, privind autorizarea construcției de locuințe. Celor care-şi construiesc, sau îşi modifică locuințele li se cere în general, să respecte nişte condiții minimale, "înțelegându-se" cu inginerul proiectant, în sensul că se merge pe "minima rezistență**"** în ceea ce priveşte taxele şi proiectul aprobat în raport cu lucrarea reală executată, aceasta cu acordul tacit sau chiar explicit al Primăriei. Nici în cazul construcțiilor realizate fără nici un fel de autorizație, de altfel, Primarul nu prea intervine, deşi "*el se plimbă aproape în fiecare zi prin comună şi vede cine şi ce a mai construit*" (B, 49 de ani, locuitor Bughea de Sus). Cazurile în care oamenii se simt totuşi obligați să păstreze măcar aparența de legalitate în ceea ce priveşte disciplina în construcții sunt cele în care aceştia sunt certați cu vecinii, iminența reclamării de către aceştia reprezentând o premisă a unei posibile nedorite intervenții a Primăriei. "*Dacă nu era să-l am pe duşmanul ăsta de vecin, nu plăteam eu nici un fel de inginer sau autorizație de construcție, dar aşa, mă reclamă ăsta şi Primarul numai are ce face, că are şi el controalele lui"* (B, 48 de ani, locuitor Bughea de Sus, cu casă în reconstrucție totală şi proiect aprobat doar de consolidare). Situațiile de acest tip nu par a-şi avea explicația în existența unui nivel important de corupție la nivelul instituției Primăriei. Oamenii "se înțeleg" de obicei cu inginerul proiectant care, în schimbul unei suprataxe pentru serviciile oferite *închide ochii* şi îşi ia răspunderea aprobând construcții care depăşesc cu mult modestele modificări aprobate prin proiectul inițial. Aceeaşi flexibilitate în ceea ce priveşte anumite obligații financiare ale locuitorilor comunei se manifestă şi în alte domenii, de exemplu la plata impozitului pe case şi terenuri. Astfel, deşi legea prevede penalități destul de importante pentru întârzierea plății acestui impozit, "*la noi nu se plătesc penalități. Cel mult, dacă ai întârziat cam mult îi dai o ciocolată domnişoarei care se ocupă cu încasarea banilor şi te scuteşte de penalități, Primarul nu se bagă" (B, 48 de ani, locuitor în Bughea de Sus).*

Un alt motiv pentru care Primarul este considerat "omenos" este faptul că nu intervine nici în alte situații în care ar trebui să o facă. Un astfel de exemplu îl reprezintă practica folosirii pe scară largă, atât pentru propriul consum, cât şi pentru comercializarea pe plan local, alături de lemn şi a altor materiale de construcție naturale, precum nisipul şi pietrele din râul Bughea, ce traversează comuna, materiale obținute fără plată şi aproape fără restricții, în pofida existenței formale a acestor restricții. Există şi cazuri în care această aşa-numită "*omenie*" a Primarului este dezaprobată de către mare parte a locuitorilor comunei, precum cel al acordării de ajutor social unei părți importante din locuitorii rromi ai comunei, fără a ține cont de faptul că aceştia, în general, obțin

o sursă importantă de venit din comercializarea lemnului furat din pădure sau obținut pe căi semilegale prin înțelegeri cu pădurarul (ceea ce, de altfel, se întâmplă pe scară largă şi în cazul locuitorilor români ai comunei).

Această dezaprobare are la bază o atitudine rasistă a populației față de rromii care, în Bughea de Sus, reprezintă o comunitate importantă, atitudine alimentată şi de comportamentul sfidător şi în multe cazuri violent, al acestora.

În concluzie, deşi există şi suspiciuni de corupție, explicația acestei aplicări foarte flexibile ale legilor menite a controla şi reglementa activitatea economico-socială a oamenilor comunei, pare a reprezenta unul din elementele de bază ale unui anume tip de strategie electorală, care, până în prezent a dat roade repetate, în special în ceea ce îl priveşte pe Primarul, în mai multe rânduri reales, al fostei comune Albeşti şi actualei comune Bughea de Sus. Aşadar, pe de o parte, Primarul este ales pentru că-i lasă pe oameni în pace. Pe de altă parte, precum în cazul rromilor, acordarea de drepturi, chiar dincolo de limitele legii, poate fi interpretată ca mită electorală, dar şi un mod de a-şi cumpăra nu doar voturile ci şi liniştea din partea unei comunități etnice numeroase, considerată, în cazul în speță, foarte recalcitrantă şi chiar periculoasă. În ceea ce priveşte voturile, acesta se pare că şi-a asigurat, în general voturile rromilor, care nu sunt deloc neglijabile având în vedere proporția ridicată a acestora în totalul populației comunei - este interesant de remarcat că unul dintre argumentele superiorității autoevaluate de către ”albeşteni“ în raport cu “bughenii“ este faptul că la ei nu există rromi.

Pe de altă parte, există şi nemulțumiri fățiş exprimate față de anumite acțiuni ale primarului, considerate în unele cazuri ca fiind rezultatul unei “uri personale“ ca în cazul unuia dintre “privatizații“ comunei, care i-a fost concurent în alegeri. Datorită acestui fapt, Primarul nu vrea să-i aprobe nici măcar montarea unui bec în fața magazinului, nici măcar pe cheltuiala proprie, deşi există stâlpul aferent pentru iluminatul public. Pe de altă parte, beneficiarii de ajutor social sunt direcționați să muncească în folosul comunității, în orice alt loc, mai puțin în fața magazinului respectiv. Din acest punct de vedere, această “simbioză“ Primar–comunitate de rromi din Bughea de Sus, s-ar traduce în cazul unora dintre aceşti beneficiari de ajutor social că “*practic, sunt plătiți din banii Primăriei, să-şi facă curat în fața casei lor“ (F,45 de ani, proprietar magazin Bughea de Sus, soție de fost candidat la Primărie).*

Având în vedere că Primarul se pare că nu va mai candida pentru un nou mandat, urmând să iasă la pensie, se pare că această linişte şi păstrarea unei imagini favorabile menite a perpetua respectul oamenilor din comună, par a fi rămas singurele obiective ale respectivului primar.

Iată, aşadar, că, în mediul rural românesc, strategia de “a face“ poate contribui în egală măsură la consolidarea unei imagini bune a Primarului, cu acest tip de strategie, ilustrat mai sus, de “a nu face“.

Concluzii

• Activitățile de protecție a consumatorilor de bunuri sunt mult mai temeinic structurate instituțional, legislativ, şi chiar ca intervenție concretă a instituțiilor specializate, decât cele privind serviciile. În această ultimă categorie intră cvasitotalitatea serviciilor administrative asupra cărora statul deține monopolul ofertei dar şi unele servicii furnizate de inițiativa particulară, precum notariatele.

• Pe fondul diminuării accesului la bunuri şi servicii pentru categorii consistente de populație, (mai mult de o treime din populație trăieşte în sărăcie), există riscul ca unele categorii de consumatori să fie deosebit de expuse față de numeroasele probleme din domeniul ofertei de bunuri şi servicii de pe piață şi, implicit, față de practicile vizând corupția existentă din diversele zone ale exercitării atribuțiilor ce revin instituțiilor de protecție.

• Dificultățile de acces şi de utilizare efectivă cu care se confruntă categorii largi de consumatori ai serviciilor publice de tip administrativ, pot deveni, în multe cazuri, bariere de acces de ordin birocratic, economic sau social. Ca urmare, se impune o analiză competentă şi realistă din interiorul fiecărui sistem vizat, în scopul diminuării, pe cât posibil, a dificultăților de acces ale potențialilor beneficiari.

• Dificultățile de adaptare ale majorității populației la o stare caracterizată prin incoerență normativă, datorată schimbărilor profunde intervenite în mediului economic, social, legislativ şi instituțional nu au putut fi compensate de noua administrație centrală care, vreme de peste un deceniu, s-a dovedit frecvent de o operativitate relativ scăzută în gestionarea situațiilor de criză ale sistemului. Corelat cu creşterea suspiciunii şi a insatisfacției față de calitatea prestațiilor instituțiilor, a avut loc diminuarea accentuată a încrederii populației în instituții. Relația între încrederea în instituții şi calitatea percepută a serviciilor prestate de acestea, ce au un impact direct asupra calității vieții populației, este una complexă. Aceasta urmează logica unui model de interdeterminare circulară, după cum urmează: neîncrederea cvasigeneralizată în instituțiile puterii politice locale şi centrale este transferată şi la nivelul administrativ-birocratic de bază, la care se realizează practic interacțiunea directă a populației cu instituțiile. Problemele apărute în interacțiunea cu aşa-numita "birocrație de ghişeu", sporesc gradul de neîncredere în instituțiile respective. Lipsa de încredere determină căutarea de substitute ale acesteia, pentru a menține predictibilitatea şi controlul asupra mediului înconjurător în limite acceptabile. Un astfel de substitut este *corupția*, care la nivelul "birocrației de ghişeu" capătă, în general, forma *mitei*, plătită ca *suprataxă pentru calitatea serviciilor*.

• Analiza datelor din Barometrele de opinie publică oferă argumente consistente în ceea ce priveşte importanța care se acordă *deținerii unui capital de relații utile* ca *o condiție de reuşită în viață*. Conform BOP 2003, 10% din populație consideră ca primă condiție a reuşitei în viață deținerea de relații, în timp ce, doar 8%, consideră munca drept primă condiție de reuşită. În perioada

de tranziție, *stocul de relații utile* a fost perceput la fel de important ca *banii* sau *educația*.

• Analizând comparativ datele BOP din 1998 şi 2004, *se constată o scădere a procentului celor care declară că au relații utile la instituțiile care oferă anumite servicii.* De exemplu, dacă 46% din populație avea, în iunie 1998, în cercul de cunoştințe o persoană care să poată să-i acorde sprijin, în cazul unei probleme de sănătate, în 2004, acest procent a fost de numai 26%; în ceea ce priveşte rezolvarea unei probleme la bancă procentul celor care dispuneau de un potențial ajutor, a fost de 18% în 1998, şi de numai 7% în 2004; în ceea ce priveşte obținerea unui loc de muncă, procentul celor care deținеau relații utile a scăzut de la 16% în 1998 la 9% în 2004. Această precarizare şi polarizare a stocului de relații utile îşi are, pe de o parte, explicația în *incapacitatea majorității populației de a ține pasul cu schimbările majore intervenite în mediul socio-economic, incapacitate manifestată inclusiv în gestionarea şi adaptarea stocului de relații utile***.**

• Este posibil ca transferul de încredere al populației spre agenți externi, precum UE, CE, NATO etc. sau pur şi simplu către "Occident", să fi determinat o anumită concentrare a demersului relațional în zone considerate "mai productive", în domeniul facilitării accesului la munca în străinătate (în România de astăzi sunt mai mulți cei care au cunoştințe pe care se pot baza în străinătate - 14%, decât cei care au relații utile la primărie, la bancă sau la instituțiile județene - 13%, 7% şi respectiv 4% - *BOP 2003*).

• Între problemele majore cu care se confruntă societatea românească, românii numesc în ordinea importanței: *sărăcia, lipsa locurilor de muncă* şi ***corupția*.** Conform BOP 2003, 80% dintre români consideră că în România corupția este generalizată. În acelaşi timp însă, 68% dintre cei intervievați declară că au informații despre corupția din presă şi doar 8% declară că s-au lovit direct de asemenea situații (BOP 2004). Aici intervine probabil necesitatea unei distincții între *marea corupție,* care nu este vizibilă în mod direct, nemediat, deşi afectează negativ majoritatea populației şi *mica corupție* resimțită frecvent la nivel individual.

Corupția de tip administrativ, care se manifestă îndeosebi în interiorul instituțiilor publice de la nivel local, funcționează după "*tiparul suprataxei pentru calitatea serviciilor*". În multe din cazurile de acest tip, cel care dă mită, o face fără să i se ceară acest lucru, pentru a-şi asigura un avantaj relativ, în sensul unui *spor de atenție şi de receptivitate acordate de funcționarul respectiv*, comparativ cu alți solicitanți de servicii.

• Ipoteza că accesarea serviciilor publice de către majoritatea populației de pe "poziții neutre", în lipsa relațiilor utile în cadrul acestora, poate genera un potențial de coruptibilitate scăzut, pare a se afla totuşi în contradicție cu percepția subiectivă relativ mare a gradului de corupție prezent în societate.

• Analizând discrepanța uriaşă dintre procentul de 8% dintre subiecții care s-au lovit în mod direct de problema corupției şi cel de 80 % dintre subiecții care

consideră că fenomenul corupției este generalizat în societatea românească actuală, se pot face nişte inferențe logice în ordinea demersului propus în lucrarea de față. Percepția gravității fenomenului corupției pare a fi, în mare parte, exagerată față de realitatea existenței sale obiective. O posibilă cauză a acestei percepții exacerbate este generată de existența marii corupții, semnalată de mass-media şi, mai ales, de sentimentul de frustrare rezultat din percepția ineficienței cronice a mecanismelor democratice în ceea ce priveşte controlul fenomenului "marii corupții". Marii corupți par intangibili şi sunt în mare măsură protejați de mecanisme aparent democratice. Mica corupție ca şi "corupția de ghişeu" deşi, probabil, sunt prezente într-o proporție mai mare în masa experiențelor sociale, sunt semnalate şi reclamate ca atare de numai 8% dintre subiecți.

• Protejarea, în sens larg, a intereselor consumatorilor de servicii precum cele analizate în prezentul raport de cercetare, necesită introducerea unor mecanisme de recrutare şi promovare pe criterii meritocratice a funcționarilor administrației publice centrale şi locale, corelate cu un nivel de salarizare adecvat. Un asemenea sistem de recrutare şi promovare poate fi punctul de la care să se pornească o adevărată luptă împotriva corupției şi a efectelor ei negative asupra procesului de dezvoltare socială.

• Pe de altă parte, poate este timpul să ne punem şi problema, de ce anumite legi, deşi s-au aflat ani de zile în centrul interesului social, nu au putut fi schimbate decât sub presiunea exercitată de organismele care monitorizează îndeplinirea angajamentelor asumate, în vederea integrării în UE. În mod concret, exemplul simplificării procedurilor şi micşorarea nivelului taxelor pentru *înființarea unei firme*, prezentat mai sus este relevant în acest sens. Schimbările realizate, prin înființarea *Biroului unic de înregistrare a firmelor*, sunt în mare parte rezultatul unor presiuni externe, precum cele amintite mai sus. De ce a fost nevoie să treacă 10 ani pentru a se adopta aceste schimbări, este o întrebare al cărei răspuns logic este acela că, au existat anumite interese economice, bine reprezentate în Parlament, ale unor intermediari ai unor asemenea servicii. Cu cât dificultățile de accesare a unui serviciu sunt mai mari, cu atât mai necesar este un intermediar, care să rezolve dificultățile respective. Dacă analizăm structura socioprofesională a tuturor parlamentelor de după 1989, observăm că una dintre cele mai bine reprezentate categorii, este cea a juriştilor (în special avocați), lucru firesc într-o perioadă de importante schimbări legislative. Avocații sunt, de altfel, cei mai calificați intermediari, în accesarea unor servicii. Dacă la acestea adăugăm şi faptul că legea conflictului de interese a început să funcționeze după mai mult de 10 ani de la Revoluție şi tot sub presiunea externă amintită, funcționarea unui mecanism precum cel descris, prin care dificultățile generate de o legislație ambiguă şi "stufoasă" au servit într-o oarecare măsură tocmai intereselor legiuitorilor respectivi, reprezintă o situație destul de plauzibilă.

• La nivel local, în special în mediul rural, problema relației populației cu instituțiile locale depinde în mai mare măsură de calitatea factorului uman. În

acest sens, mai cu seamă Primarul este cel considerat responsabil, atribuindu-i-se atât meritele cât şi neîmplinirile în ceea ce priveşte accesul, cât şi calitatea percepută a serviciilor de interes public. Pe de altă parte, în unele cazuri, precum cel ilustrat mai sus, Primarul este apreciat pozitiv mai mult pentru *ce nu face*, decât pentru ***ce face***, atâta timp cât *ce nu face*, înseamnă să lase oamenii să trăiască mai liberi decât le-ar permite legea, în sensul unui raport mai relaxat între populație şi anumite obligații *materializate, de exemplu, în obligația de a plăti anumite taxe şi impozite.*

5. ACCESUL POPULAȚIEI LA SERVICIILE MEDICALE

5.1. Factori medicali, sociali şi economici cu influență asupra accesului

Reforma serviciilor medicale din România, declanşată la puțin timp după anul 1989, a produs numeroase schimbări atât în sfera ofertei de servicii publice cât şi în cererea socială. În ce măsură însă reforma realizată până în prezent s-a soldat în mod real prin îmbunătățirea accesului general la serviciile medicale, ori prin creşterea calității serviciilor medicale, rămâne încă un fapt incert, deşi acesta generează dezbateri publice destul de aprinse, pe această temă. Cei mai mulți analişti afirmă că, deoarece restructurarea ofertei publice de servicii medicale a avut loc în condiții de subfinanțare severă şi de atenuare a controlului social în domeniu, s-a produs limitarea accesului cvasigeneral la aceste servicii, ceea ce a accentuat percepția publică preponderent negativă asupra evoluțiilor din sistem. Cert este că, în prezent, categorii largi de populație, se află încă într-o stare de vulnerabilitate socială multiplă. În asemenea condiții, chiar şi incidența unui singur factor de risc poate să transforme accesul la serviciile medicale într-o imposibilitate pentru grupuri relativ mari de beneficiari potențiali.

Slaba preocupare la nivel național dar frecvent şi individual, pentru desfăşurarea unui mod de viață sănătos şi pentru adoptarea unor practici de consum raționale, în contextul creşterii stresului economic şi tensiunilor social-politice, creşterea neîncrederii în viitor a generațiilor active, valorizarea prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă a unor obiceiuri şi practici de consum ce sunt împotriva intereselor reale ale menținerii sănătății omului, alături de deteriorarea gravă a structurilor de asistență medicală publică, au dus la deprecierea calității vieții pentru categorii largi de populație din România.

Criza sistemului public de servicii medicale din România anilor ‘90, ca şi după anul 2000, a fost multiplu agravată prin restructurările logistice - desființarea unor spitale, policlinici, dispensare teritoriale, reducerea numărului de paturi etc. - dar mai ales prin insuficiența resurselor alocate pentru finanțarea cheltuielilor din sistem. Acordarea unor salarii extrem de mici personalului medical şi sanitar s-a menținut pe tot intervalul 1990-2004, nu atât din cauza precarității resurselor financiare ale sistemului în perioada respectivă, cât mai ales ca urmare a politicilor deficitare şi profund inadecvate, privind cointeresarea resurselor umane în desfăşurarea ireproşabilă a atribuțiilor specifice.

Toate acestea au contribuit la menținerea la un nivel deosebit de ridicat a numărului de locuitori ce revin la un medic - 525 în anul 2002 - iar pe de altă parte, a menținut la un înalt nivel practicile ilicite de supraplată a actului medical, din partea pacienților.

Calitatea scăzută a prestațiilor medicale a determinat în multe cazuri reducerea exprimării nevoilor de servicii din partea populației, iar dezinteresul

medicilor de familie a alimentat excluderea de la consum a unor categorii consistente de populație.

Criza serviciilor de sănătate publice din țara noastră care durează de cel puțin 15 ani, generează mari nemulțumiri în aproape toate mediile sociale. Mijloacele de comunicare în masă relevă frecvent frustrările ce apar, deopotrivă în rândurile celor care solicită aceste servicii, dar şi ale personalului de deservire.

Cele mai frecvente reclamații ale beneficiarilor vizează, în general, calitatea scăzută a serviciilor, corupția care domină în sistem, precum şi mediul instituțional actual, profund descurajator, în privința responsabilizării specialiştilor în medicină, în cazul producerii unor erori profesionale.

Există însă şi categorii de populație care se confruntă cu probleme cel puțin la fel de grave, ce derivă din deteriorarea stării de sănătate care vizează accesul la serviciile medicale publice. Între factorii sociali cei mai larg răspândiți, care au limitat sever accesul populației la serviciile medicale, în anii tranziției, a fost şi este sărăcia.

În prezent, în România, a solicita serviciile medicale publice presupune, după caz, a cheltui mai mulți sau mai puțini bani. În primul rând, este nevoie de bani pentru a achita onorariul medicului care, chiar dacă nu este instituit formal, condiționează strict calitatea serviciului. În cazul internării într-un spital, cheltuielile pot atinge cifre absolut prohibitive, deoarece există un întreg aparat de personal care dacă nu-şi primeşte stimulentul economic, nu funcționează. Apoi, se pune problema cumpărării medicamentelor. Chiar şi în spitale unde, în principiu, medicația se acordă gratuit, în lipsa anumitor medicamente absolut necesare, acestea trebuie achiziționate contra cost, din afara spitalului (sau de la sursele informale din interiorul spitalului).

În anii tranziției, sărăcia a afectat în mod constant în jur de 30% din populația României (rata sărăciei extreme 10-12%). Categoriile sociale aflate în această situație, ca şi categoriile care au gravitat în jurul pragului sărăciei, au fost expuse la diverse condiții de risc social, între care riscul de a nu putea accesa serviciile medicale a produs consecințe dintre cele mai grave.

Starea de sărăcie s-a corelat adesea cu deținerea unei rezidențe în rural, cu un nivel de participare slab pe piața muncii sau/şi cu nivel de educație mai scăzut. În profil etnic, populația de rromi s-a confruntat cu cele mai numeroase probleme de acest gen.

Lipsa de servicii medicale la nivel comunitar. Un alt factor de limitare a accesului populației (sărace şi chiar nonsărace) la serviciile medicale este de ordin rezidențial. Tendințele de restructurare ale sistemului național de asistență medicală publică, pe fondul recesiunii economice generale şi al menținerii unei distribuții disproporționate a unităților ce oferă servicii medicale, în profil teritorial, au produs numeroase efecte negative în planul accesului fizic al populației la serviciile medicale. În prezent, oferta de servicii medicale resimte încă acut impactul politicilor de subfinanțare a dezvoltării infrastructurii sistemului, aplicate înainte ca şi după anul 1990. Din estimările efectuate de Banca Mondială pe

baza ABF şi ACOVI 2002, rezultă că numeroase categorii sociale s-au confruntat în anii tranziției, cu lipsa, din proximitatea rezidenței, a ofertei de servicii medicale (tabelul nr. 9):

Tabelul nr. 9

Lipsa unor servicii medicale la nivel comunitar, în anul 2002

	Nivel național			Urban			Rural		
	Nons ăraci	Să-raci	To-tal	Nonsărac i	Să-raci	To-tal	Nonsărac i	Să-raci	To-tal
Ponderi (%)	71	29	100	82	18	100	58	42	100
Lipsa servi-ciilor de sănătate în localitate	5	11	7	-	-	-	14	17	15
Lipsa farma-ciei în locali-tate	14	28	18	0	1	0	38	41	40

Sursa: România. *Raport de evaluare a sărăciei*, Banca Mondială, 2003, p.18, vol. I.

Observăm ponderea deosebit de ridicată a populației din rural – îndeosebi a celei sărace, care reclamă lipsa serviciilor de sănătate din localitate. Absența unor farmacii este percepută însă chiar mai pregnant decât lipsa unor dispensare sau policlinici, dată fiind tendința firească de autoadministrare a unor tratamente, în caz de urgență, sau de lipsă a mijloacelor economice necesare accesării unui cabinet medical dintr-o altă localitate.

Consecințe ale creşterii costului actului medical. Diminuarea accesului la asistența medicală pentru categorii largi de populație prin creşterea costurilor totale ale actului medical, după anul 2000, ca şi în anii ’90, a generat deteriorarea accentuată a indicatorilor de mortalitate, în special la vârstele adulte (tabelul nr.10).

Tabelul nr. 10

Indicatori sociodemografici de bază

Indicator	Anul 2001	Anul 2002	Anul 2003
Mortalitatea generală (decese generale la 1000 de locuitori)	11,58	12,37	12,26
Sporul natural (natalitate – mortalitate)	- 39235	- 59137	- 54116
Mortalitatea infantilă (decese sub un an la 1000 născuți vii)	19,5	17,4	16,69
Mortinatalitatea (născuți morți la 1000 năs-cuți vii + morți)	6,1	6,2	6,03

Sursa: indicatori calculați pe baza datelor din *Statistica teritorială*, 2005 INS.

În mod tradițional, în România, natalitatea este mai ridicată în rural decât în urban. Cu toate acestea, mediul rural nu dispune în prezent de infrastructura şi logistica corespunzătoare unor servicii de planificare familială. De asemenea, în rural, sunt reprezentate destul de slab ori chiar lipsesc serviciile medicale de asistare a sarcinii, naşterii şi nou-născutului. Astfel se şi explică, în bună parte, menținerea unei rate a mortalității infantile deosebit de ridicate la nivel național (18‰), comparativ cu valorile existente în alte țări europene. În rural, în anul 2001, rata mortalității infantile a crescut, în special datorită mortalității postneonatale (care a fost de 11,2 ‰ față de 6,5‰ în urban). Dar şi mortalitatea neonatală a fost, în 2001, superioară în rural (9,7‰) comparativ cu cea din urban (9,1‰). Cu toate acestea, în anul 2001, în rural, numărul născuților vii a fost cu 15,1% mai mare decât în urban, în condițiile în care scăderea ratei natalității a fost totuşi mai accentuată în rural decât în urban (de la 12,3‰ în anul 2000, la 11,5‰ în 2001 - în rural, față de 8,9‰ la 8,4‰ - în urban). În anul 2001, s-a înregistrat cea mai scăzută rată a natalității din ultimul secol la nivel național (8,8 născuți-vii la 1000 locuitori). Date fiind evoluțiile demografice îngrijorătoare de după anul 1990, precum şi decalajele mari ce ne despart încă de situația mai bună a țărilor vecine în domeniul serviciilor de ocrotire medicală a maternității, acestea din urmă au beneficiat totuşi, de un plus de atenție din partea specialiştilor. Ca urmare, în anul 2001, rata mortalității materne era de aproximativ 5 ori mai mică, față de 1989, aceasta rămânând totuşi, destul de ridicată comparativ cu media europeană.

Tabelul nr. 11

Indicatori ai mortalității

Anul	1990	2000	2001	2002	2003
Număr decese (mii)	247,1	255,8	259,6	269,6	266,6
Rata mortalității generale (‰)	10,6	11,4	11,6	12,2	12,2
Masculin	11,5	12,4	12,7	13,6	13,5
Feminin	9,8	10,4	10,5	11,2	11,1

Sursa: INS, *Analize demografice, Situația demografică a României în anul 2001, 2002*, p.18.
Pentru anul 2002, s-a calculat potrivit datelor din *Anuarul statistic al României 2003*.
Pentru anul 2003, s-a calculat pe baza datelor din *Statistică teritorială*, INS, 2005.

În anii ’90, sporul natural negativ al populației României a evoluat diferit pentru cele două sexe. În anul 2001, sporul natural negativ al populației a fost de aproape 2 ori mai mare pentru populația masculină, dat fiind şi faptul că, începând din anul 1992, s-a produs un fenomen de supramortalitate masculină. Deşi fenomenul respectiv a fost prezent îndeosebi la grupele de vârstă 20-39 şi 40-59 de ani, el s-a manifestat uşor şi la grupele de vârstă 0-4 ani şi 5-19 ani, unde este de presupus că factorii de risc încriminați pentru celelalte categorii de vârste, nu au fost la fel de relevanți.

Diversele dificultăți vizând susținerea economică a familiei din anii tranziției au afectat advers mult mai puternic bărbații decât femeile. Între cauzele

care au contribuit la conturarea acestei situații este încriminată însă şi frecvența relativ mare a unor practici nocive de consum vizând tutunul şi alcoolul.

În România, peste 20% dintre persoane fumează, o frecvență mai mare existând în rândurile bărbaților (unul din 3) comparativ cu femeile (una din 10). Peste 63% dintre fumători sunt rezidenți în urban. Majoritatea fumătorilor o formează cei ce consumă peste 5 țigări pe zi (cam 74,3 %). Deosebit de mare este şi numărul fumătorilor foarte tineri (sub 25 de ani) – peste 14%. Consumatorii obişnuiți de băuturi alcoolice reprezintă 15,6% din totalul populației, dintre aceştia, cam un sfert consumând între 1-2 pahare până la o jumătate de litru de asemenea băuturi pe zi. Peste o jumătate de litru pe zi, consumă 3,6 % din totalul persoanelor consumatoare de băuturi alcoolice tari (INS, 2002, p.52).

Remarcăm faptul că, în anii 1999-2000, populația din țara noastră înregistra cea mai ridicată pondere a cheltuielilor de consum pentru cumpărarea unor băuturi alcoolice, tutun şi narcotice – între 4,6-5,0 procente – spre deosebire de populația cehă, de exemplu, care în acelaşi interval, a înregistrat ponderi minime la acest tip de cheltuieli – între 2,9 şi 3,0 procente, de polonezi – între 3,0 – 3,3 procente, şi chiar de bulgari – între 4,5-4,8 procente.

Din cercetările realizate de Institutul de Cercetarea Calității Vieții, Bucureşti, de-a lungul intervalului 1990-l999 şi în anul 2003 ("Calitatea vieții în România 1990 – 2003", *Raport de cercetare ICCV* - decembrie 2003 – coord. I. Mărginean) rezultă că, ponderea persoanelor (cap de gospodărie) care dispuneau de o stare a sănătății apreciată ca proastă sau foarte proastă a crescut de la 8% în anul 1990, la 30% în anul 1999 şi la 28% în iunie 2003, iar ponderea persoanelor care îşi apreciau starea de sănătate drept bună sau foarte bună a scăzut de la 63% în anul 1990, la 38% în anul 1999 şi la 42% în anul 2003.

Tabelul nr. 12

Prevalența morbidității pe unele clase de boli, sexe şi grupe de vârstă în anul 2001 (la 1000 persoane)

Grupa de vârstă (ani)	Boli ale aparatului respirator		Boli ale aparatului circulator		Boli ale sistemului nervos		Boli ale aparatului digestiv	
	M	F	M	F	M	F	M	F
0-14	72,0	64,3	3,3	2,3	5,7	5,5	15,7	18,3
15-24	28,6	33,7	1,6	3,1	13,8	35,8	10,1	14,4
25-54	46,6	57,6	18,6	37,5	41,8	85,7	32,6	41,3
55-64	63,1	64,6	88,8	155,1	54,0	89,0	42,5	40,2
65-74	101,9	71,5	122,2	219,6	54,3	86,3	50,6	59,1
75+	80,3	83,2	236,4	255,8	58,8	85,5	28,2	49,5

Sursa: *Starea de sănătate a populației din România*, INS, Bucureşti, 2001.

Bolile aparatului circulator au fost mult mai frecvente în rândurile femeilor, la toate grupele de vârstă, cu excepția celei între 0-14 ani, fenomenul accentuându-se cu 74%, la grupele de vârstă 55-64 şi 65-74 ani. Bolile aparatului respirator au fost mai frecvente la grupa de vârstă 0-14 ani masculin, şi la grupa de vârstă 25-45 ani feminin.

Un tablou similar, dar cu amplitudini ceva mai mici ale diferențelor, îl prezintă şi morbiditatea prin boli ale sistemului nervos şi boli ale aparatului digestiv (cu excepția grupei de vârstă 55-64 ani, unde frecvența bolilor de nutriție este ceva mai mare la genul masculin decât la feminin).

Tabloul general al morbidității şi mortalității de după anul 1990 confirmă ipoteza potrivit căreia, declinul demografic accentuat din România actuală s-ar datora, în mare măsură, scăderii calității vieții populației, dar şi dezorganizării şi subfinanțării care au afectat ani la rând sistemul medical public.

În ceea ce priveşte distribuția mortalității pe medii, în anul 2001, cele mai mari diferențe între urban-rural au fost semnalate în cazul deceselor determinate de aparatul respirator (87 decese în mediul rural, comparativ cu 43 în urban/100.000 locuitori) şi de bolile aparatului circulator, valorile din rural fiind de 2 ori mai mari decât în urban. Şi celelalte boli au determinat mai multe decese în rural decât în urban (tumorile, leziunile traumatice, otrăvirile, bolile aparatului digestiv, bolile infecțioase şi parazitare).

5.2. Prognoza demografică şi direcții largi de acțiune în sfera medicală

La 1 ianuarie 2001, populația României era de 22.430.500 locuitori. La 1 iulie 2002, aceasta scăzuse la 21.794.793 persoane. Potrivit prognozei lansate de INS, în varianta medie, până în anul 2010 populația României va scădea cu aproximativ 458.400 persoane. În toate variantele de prognoză, populația urbană va scădea, iar cea rurală (exceptând varianta pesimistă), va creşte (cu aproximativ 113 persoane în alternativa optimistă).

În toate variantele de prognoză, populația tânără va scădea semnificativ, scădere în urban între 12,3% (alternativa pesimistă) şi 13,1% (alternativa optimistă), iar în rural, această scădere ar fi între 18,1% (alternativa pesimistă) şi 18,9% (alternativa optimistă).

În anul 2010, în condițiile menținerii ratei actuale a fertilității, populația tânără va reprezenta doar 13,2% din totalul populației în urban şi 18,6% din totalul populației în rural.

În anul 2000, peste 30% din populația între 15-59 de ani era în vârstă de peste 44 de ani. În anul 2010, procentul acestei categorii de populație va oscila între 29,3-29,5%. În toate alternativele de prognoză, această categorie de populație va scădea în urban (atingând o pondere de 22,2 %) şi va creşte în rural (oscilând între 15,5-15,7 %), după anul 2010.

În anul 2000, din 100 de adulți, 18,5 erau persoane vârstnice (cu 2,5 persoane mai mult decât în anul 1990). Rata totală a dependenței a scăzut de la 51,3 în 1990, la 45, în anul 2000 (M. Vilnoiu, C. Abagiu, 2003).

În condițiile descrise mai sus, este de dorit ca sistemul public de asistență medicală să înscrie între prioritățile sale absolute dezvoltarea unei rețele de puncte medicale, dispensare sau policlinici – inclusiv farmacii (în funcție de numărul potențial al beneficiarilor), în zonele rurale sau în imediata apropiere a acestora. O serie de probleme de acces la serviciile medicale s-ar putea rezolva prin înființarea unor linii de transport în comun, în satele şi comunele dezavantajate în prezent, din acest punct de vedere.

De asemenea, pentru viitorul apropiat, trebuie avute în vedere trebuințele de asistență medicală adresată persoanelor de vârsta a treia, atât în rural cât şi în urban, prin înființarea unor cabinete de geriatrie şi gerontologie, în cât mai multe dintre policlinicile actuale şi în cele care se vor înființa.

În România, bolile cardiovasculare constituie cauza cea mai frecventă a decesului nu doar pentru populația de peste 55 de ani, ci şi pentru vârstele mult mai tinere. O incidență deosebită au, de asemenea, bolile aparatului respirator ca şi bolile de nutriție, în rândurile copiilor şi tinerilor. Incidența acestor afecțiuni ar putea fi mult diminuată dacă în plan preventiv s-ar depune mai multe eforturi - instituirea obligativității unor controale medicale periodice, pentru toată populația, asigurarea unui grad de informare mai ridicat asupra factorilor de risc principali care induc aceste afecțiuni etc. În perioada decembrie 2000-mai 2001, mai puțin de un sfert din populația țării – aceştia fiind majoritatea din urban - a beneficiat de efectuarea unor analize cu caracter preventiv (23,4%). Persoanele preocupate în mod deosebit de acest subiect sunt mai frecvente între vârstnici (în intervalul menționat, 2 din 5 vârstnici şi-au verificat periodic starea de sănătate), în timp ce persoanele cu vârsta între 15-24 ani au făcut analize cu caracter preventiv numai în proporție de 14,8 % (INS, 2002, p.49).

5.3. Finanțarea activităților preventive

Una din problemele grave ale sistemului românesc de ocrotire a sănătății publice derivă din insuficiența programelor preventive ca şi din eficiența redusă a celor existente.

Dat fiind volumul şi aşa destul de redus al fondurilor alocate sănătății publice, este de înțeles oarecum de ce acestea se alocă cu predilecție furnizorilor de servicii medicale - programele de prevenire a îmbolnăvirii populației finanțându-se foarte slab. Acest lucru creează un cerc vicios, ale cărui efecte se văd în cadrul indicatorilor de morbiditate.

Este bine cunoscut faptul că programele de *planning* şi consiliere familială sunt insuficient dezvoltate, îndeosebi în rural. Totuşi, chiar şi în urban, populația realizează un contact extrem de slab cu aceste tipuri de programe, în special din cauza slabei informări a potențialilor beneficiari, asupra existenței, utilității şi

avantajelor pe care solicitarea unor asemenea servicii le oferă. Acest fapt se reflectă în rata deosebit de mare a avorturilor, în rata relativ ridicată a divorțurilor şi în menținerea pe termen lung, a unui climat afectat de diverse tare de ordin psihorelațional, în numeroase familii.

Pe de altă parte, atât la nivelul beneficiarilor, cât şi al specialiştilor din sistem există o puternică frustrare din cauza modului netransparent, şi adesea lipsit de raționalitate, al alocării şi/sau cheltuirii fondurilor pentru diverse programe medicale de către Ministerul Sănătății şi Familiei.

Finanțarea insuficientă a sistemului medical public. În condițiile în care, în anul 2000, cheltuielile publice ale României pentru sănătate aveau o pondere de 1,9 % în PIB (cele private având o pondere de 1,1%), cheltuielile publice pentru sănătate pe locuitor (la PPC) s-au ridicat la 190$. Fără a ne referi la alte țări central şi est-europene care, la acest capitol, stau mult mai bine decât țara noastră, menționăm doar că în Bulgaria, care trece prin dificultăți economice mai mari decât cele ale României, cheltuielile publice pentru sănătate, în acelaşi interval, au avut o pondere de 2,9% în PIB (cele private fiind de 0,8% din PIB) şi ca urmare, cheltuielile pentru sănătate pe locuitor au fost de 225$ (PPC) (PNUD 2003, p.255).

Tabelul nr. 13

Datorii acumulate de programele de sănătate preventivă, finanțate de MFS (miliarde lei)

Denumirea programului	Arierate la 31.12.2002
Prevenția şi controlul în diabetologie şi alte boli de nutriție adulți şi copii	725,2
Prevenția în patologia nefrologică şi dializă renală	447,7
Supravegherea şi controlul infecției HIV/SIDA	108,6
Prevenție şi control în patologia oncologică	18,1
Supravegherea si controlul tuberculozei	16,4
TOTAL	1.316,1

Sursa: CNAS 2003.

Precizăm că pentru acoperirea necesarului de îngrijire a sănătății publice, având în vedere dificultățile economice ale populației din prezent, precum şi amploarea deosebită a unor obiceiuri de consum nocive în cadrul modelului de consum statistic românesc, apreciem că cheltuielile publice pentru sănătate ar trebui să se situeze undeva în jurul a 6-7 procente din PIB (luând în considerare că în țările UE, acest indicator este cuprins între 8-14%).

Pe de altă parte, în vederea creşterii accesibilității şi calității serviciilor medicale, este nevoie de utilizarea integrată şi eficientă a contribuțiilor de asigurări încasate, în scopul pentru care au fost încasate şi nu în alte scopuri. De asemenea, se impune şi susținerea fermă cu resurse de la bugetul public a unor

programe preventive, având în vedere şi necesităţile de corectare a unor practici de tratament nerecomandabile, adoptate în prezent la multe dintre centrele medicale şi chiar în unele spitale sub motivaţia lipsei de resurse financiare.

În acelaşi timp, procesul de privatizare ar trebui să fie autorizat numai pentru acele unităţi medicale care depăşesc nevoile de capacităţi ale sectorului public, de vreme ce cotizarea pentru aceste servicii are caracter cvasiobligatoriu (cel puţin pentru salariaţi). Privatizarea unor unităţi medicale de care este absolută nevoie în anumite zone ale ţării, este, în fapt, echivalentă cu creşterea nejustificată a costului actului medical, adică, cu limitarea accesului la aceste servicii.

Folosirea ilegală a fondurilor existente. Lipsa transparenţei în circulaţia fondurilor care intră în sistemul public de asigurare a sănătăţii la nivel central, constituie o problemă de prim ordin, tot mai puţin tolerată de către contribuabili. Implicarea Ministerului de Finanţe în gestionarea fondului public de sănătate constituie, de fapt, o modalitate prin care resurse absolut necesare în asigurarea sănătăţii publice, în mod ilegitim, iau alte destinaţii. Mulţi specialişti din sistem afirmă că, de fapt, sistemul actual al asigurărilor de sănătate, chiar dacă virtual nu asigură suficiente fonduri pentru a acoperi cererea publică de servicii medicale, oricum, colectează mult mai mulţi bani decât se cheltuie în fapt cu oferta efectivă de servicii medicale.

În ultimii ani, au fost înregistrate numeroase cazuri în care fondurile la dispoziţia reprezentanţelor locale ale CNAS, în loc să fie dirijate spre finanţarea ofertei de servicii, au fost utilizate pentru modernizarea unor sedii, sau pentru efectuarea unor reparaţii capitale costisitoare.

Abuzurile masive şi grave care s-au produs în gestionarea fondurilor de asigurări medicale, atât la nivel central cât şi local, precum şi problemele de circulaţie a fondurilor în interiorul sistemului au determinat persistenţa pe termen lung a unor situaţii anormale, de genul lipsei de fonduri pentru reamenajarea şi reutilarea unor instituţii medicale, medici care lucrează fără a-şi primi salariul luni la rând, spitale ce pretind internaţilor să-şi cumpere chiar şi medicamentele cele mai strict elementare, pacienţi care contribuie la CAS dar îşi plătesc din buzunar orice demers de consum al unor servicii medicale etc.

5.4. Pachetul de servicii şi accesul la medicamente

Pachetul de servicii oferite de sistemul public de asistenţă medicală din România cuprinde:

- asistenţa medicală primară oferită prin intermediul medicilor de familie care încheie contracte individuale cu casele de asigurări şi au cabinete particulare;
- asistenţa secundară furnizată de reţeaua de ambulatorii, de spitale, de centrele de diagnostic şi tratament, de cabinetele de specialitate;

- asistența terțiară care este asigurată în spitalele universitare şi în cele specializate, majoritatea aflându-se sub administrația statului;
- un pachet minimal de urgență, oferit şi celor care nu sunt asigurați.

Acoperirea socială realizată prin acest pachet de servicii, precum şi acoperirea cu alte servicii medicale şi cu medicamente a întregului teritoriu al țării prezintă numeroase deficiențe din cauza subfinanțării cronice şi severe a actului medical efectiv. Tratamentele stomatologice, chiar şi cele de urgență, de exemplu, sunt acoperite de CNAS doar în proporție de 40-60%.

Acoperirea riscului medical al populației sărace prin asigurări de sănătate ridică numeroase probleme într-un sistem tarat continuu prin lipsa de fluență a aprovizionării cu resurse şi, pe de altă parte, pus în mişcare de un aparat uman ce consideră practicile corupte un *modus vivendi*. Criza financiară din sistem, agravată în mod inevitabil prin administrarea discreționară a resurselor existente, a determinat suspendarea frecventă a acordării unor servicii care ar fi trebuit să fie gratuite – precum efectuarea unor analize medicale de bază, utilizarea unor medicamente sau materiale sanitare în dispensare şi policlinici, acordarea unor produse pentru copii, eliberarea gratuită a medicamentelor pentru bolile grave.

Cu diverse motivații, aparent de ordin conjunctural, numeroşi bolnavi cu boli grave, precum TBC, boli venerice, diabet, nu beneficiază efectiv de medicație gratuită, deşi legislația în vigoare permite acest lucru.

Distribuția inechitabilă în teritoriu a punctelor de intervenție medicală la nivel primar şi, în special, a celor de intervenție în regim de urgență, închiderea unor policlinici şi spitale absolut necesare în anumite zone de rezidență, numeroasele practici medicale neconforme cu normele ştiințifice de specialitate sau cele ale deontologiei profesiunii de medic, ca şi sistemul vag şi ineficient de responsabilizare a personalului medical care se face vinovat de asemenea practici, supraplățile ilegale, destul de consistente, acordate de pacienți pentru consultații sau pentru intervenții chirurgicale, disproporția existentă între cuantumul salariilor personalului medical şi importanța socială deosebit de mare a muncii acestora, lipsa cronică de medicamente şi materiale sanitare din spitale şi din policlinici (ceea ce impune achiziționarea acestora, contra cost, de către familiile bolnavilor, din alte farmacii), limitarea severă a accesului populației la medicamentele compensate sau gratuite precum şi diminuarea masivă a numărului de farmacii care eliberează rețetele compensate sau gratuite – iată doar câteva dintre cele mai grave probleme actuale ale sistemului de sănătate publică din România.

În numeroase spitale se efectuează internări pe termen de 1-2 săptămâni pe baza diagnosticării unor afecțiuni cronice, necesitând un tratament posibil de efectuat şi în ambulatoriu. Acest fapt măreşte inutil cheltuielile sistemului şi supraaglomerează capacitățile de internare. În multe dintre cazurile de acest fel, medicația consemnată zilnic în cursul internării constă în unu - două medicamente de tip tranchilizant.

Plata contravalorii serviciilor prestate (contravaloarea punctelor aferente) în ambulatoriul de specialitate (întreruperi de sarcină, cauterizări, inserții DIU, excizie polipi ş.a.) se realizează în unele cazuri şi pentru specialişti care nu dispun de baza materială necesară prestării unor asemenea servicii.

În scopul suplimentării fondurilor atrase, unii specialişti practică raportarea unui număr mai mare de servicii medicale prestate, recurgând uneori chiar la internarea personalului propriu în cadrul secțiilor, deşi acesta este apt de muncă şi prezent la serviciu.

Controlul caselor de asigurări asupra asistenței medicale primare. Controlul sporadic exercitat de factori de conducere, asupra activității desfăşurate în interiorul serviciilor medicale, a condus la persistența pe termen lung a numeroase disfuncții în desfăşurarea activităților, dar şi la plata nejustificată a contravalorii raportărilor duble efectuate de unii medici de familie atât pentru „capitație" cât şi pentru „bugetul de practică medicală".

Lipsa de colaborare între serviciile de decontare şi serviciile de încasare, evidență şi urmărire a încasărilor la constituirea Fondului de Asigurări Sociale de Sănătate determină reactualizarea cu mari întârzieri, la nivelul casei de asigurări, a evidenței nominale a asiguraților pentru fiecare categorie de contribuabil.

Tabelul nr. 14

Rețeaua de unități sanitare din sectorul public (proprietate majoritară de stat)

Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Spitale	423	427	430	433	415	412	414	418	416	428	442	446	447	427
Policlinici	540	536	531	527	524	521	516	602	608	447	253	202	205	208
Dispensare	5883	5948	5935	5956	6007	6016	6058	5835	4945	1234	908	406	442	304
Sanatorii TBC	16	16	17	15	15	13	13	13	13	14	14	12	11	9
Preventorii	15	16	14	14	13	13	13	14	14	13	11	11	8	6
Creșe	841	819	765	714	630	573	546	464	425	388	358	348	288	294
Farmacii	1948	1748	1226	962	951	972	923	550	544	534	508	517	503	495
Puncte farmaceutice					270	245	191	27	27	40	48	42	24	25

Sursa: Anuarele statistice ale României 1991-2004, INS.

Neraționalitate în prescrierea şi eliberarea medicamentelor. Numeroşi medici de familie eliberează, în mod deliberat, rețete cu valoare mare, în condițiile în care ar putea oferi şi soluții de tratament mai ieftine şi cel puțin la fel de eficace. Uneori, se recurge la prescrieri de rețete multiple, cu valori mari pe un singur asigurat. S-au constatat şi cazuri în care rețete cu aceeaşi serie şi acelaşi număr au fost eliberate de farmacii diferite, ori s-au emis prescripții

medicale unor asiguraţi care nu sunt înscrişi în listele medicilor de familie. Aceasta presupune recuperarea – sub o formă sau alta – a sumelor respective.

*Lipsa autorizației de funcționare şi deficiențele (deficitele) de încadrare cu personal a unităților medicale***.** Din cauză că situația multora dintre spitale este gravă din punctul de vedere al întreținerii, consolidării şi renovării clădirilor în care funcționează, unele dintre acestea nu dețin aprobarea sanitară de funcționare ca urmare a inadecvării incintelor respective pentru desfăşurarea în condiții corespunzătoare a activității medicale. Cu toate acestea, unele au funcționat ani la rând, chiar şi în această situație, pentru a răspunde cererilor de servicii ale populației din zonele de rezidență respective. Închiderea unora dintre spitalele aflate în această situație, îndeosebi în intervalul anilor 1994-1998, fără a asigura o alternativă viabilă de ofertă socială, a însemnat pentru populație o limitare severă a accesului la servicii, care în unele zone ale țării se menține şi în prezent. Numărul de spitale s-a redus simțitor în unele județe unde ponderea populației sărace este mai ridicată decât în alte județe, cum sunt: Dâmbovița (de la 10 în anul 1992, la 8 în anul 2000), sau Giurgiu (de la 8 în anul 1990, la 5 în anul 2000) (INS, *Statistică teritorială,* 2002, p.377-380). Totuşi, faptul că unele unități sanitare funcționează încă fără autorizație ori cu autorizație pe termen limitat, măreşte riscul unor practici medicale neconforme cu prevederile ştiințifice de intervenție şi tratament medical.

Pe de altă parte, observăm că deşi în anii tranziției, prin strategia de reformă, s-a fixat ca obiectiv reabilitarea asistenței medicale primare din sectorul public, în fapt, am asistat la o creştere, per ansamblu, a numărului de spitale, din anul 1990 până în anul 2002 (ceea ce, în sine, nu este rău), dar în condițiile în care numărul de policlinici şi dispensare teritoriale s-a redus masiv, îndeosebi între anii 1999-2003. O problemă cu consecințe consistente în planul calității serviciilor derivă şi din repartizarea neoptimă a aparaturii din dotarea unităților medicale.

În ceea ce priveşte numărul de paturi, acesta a suferit o diminuare masivă, cu peste 21% din anul 1990 până în anul 1999, numărul acestora înregistrând din nou, o oarecare creştere până în anul 2001 (cu aprox. 2%). Opiniile specialiştilor din sistem sunt divizate în ceea ce priveşte necesitatea realocării paturilor disponibile. Cei mai mulți afirmă că într-adevăr era necesară redistribuirea paturilor disponibile, deoarece în unele secții a existat un excedent (în unele secții de obstretică-ginecologie, în unele secții de boli infecțioase etc.), în timp ce alte secții înregistrau un deficit de capacități de internare (unele secții de neurologie, chirurgie etc.). Problema este însă că a fost redus numărul de paturi şi în unele secții care în mod frecvent s-au confruntat cu deficit de capacități de internare (unele secții de tuberculoză şi pneumologie, unele secții de interne etc.).

Personalul medico-sanitar cuprinde medici, stomatologi, farmacişti şi personal sanitar mediu. Încadrarea cu personal medico-sanitar al unităților medicale din România este de foarte mulți ani deficitară, comparativ cu țările din UE. Dincolo de aspectul repartiției teritoriale absolut disproporționate a specialiştilor, trebuie menționat că per total, numărul de medici la 10000 locuitori

din România (în jur de 19, după anul 2000) este cu mult mai scăzut decât în țările UE, (28-29/10.000 de locuitori), deşi ca urmare a politicilor aplicate în domeniul formării şi menținerii în sistem a personalului medical, per ansamblu, numărul de medici a prezentat o tendință de creştere în intervalul 1990-2002 cu uşoare oscilații în sens invers, între anii 1996-1998, 2000-2001 şi 2001-2002.

Aproape toate celelalte categorii de specialişti din sistemul public au scăzut ca număr în intervalul 1990-2002, astfel: dacă în anul 1990 existau 6116 stomatologi, în anul 2002, mai erau doar 4873; dacă în anul 1990 existau 6068 farmacişti, în anul 2002, aceştia rămăseseră în număr de 1371; în acelaşi interval, personalul sanitar mediu a scăzut cu 11,4% până în anul 2001, înregistrând o uşoară creştere în anul 2002 (de la 111263 la 113620). Acest fenomen a avut loc, pe de o parte, în urma procesului de privatizare a farmaciilor şi cabinetelor stomatologice, iar pe de altă parte, a raționalizării severe a numărului de personal sanitar mediu, de către factorii responsabili din policlinici şi spitale, cointeresați material în acest sens.

Rata mare a pierderilor prin abandon ori emigrare după absolvirea facultății sau în timpul rezidențiatului - pierderi care ating o proporție de 30-32% din numărul total al absolvenților - contribuie şi ea la manifestarea unor inechități în accesul la servicii de sănătate. O situație similară există si în ceea ce priveşte personalul sanitar mediu.

Criza cronică de sânge transfuzional, declanşată nu atât din cauza lipsei de bani alocați acestui sector, cât din cauza corupției şi incompetenței la diverse nivele. Vehicularea sângelui netestat comportă riscuri foarte mari din perspectiva infectării HIV sau cu alte boli grave, cu transmitere sanguină. Utilizarea în consum a pungilor marcate eronat în privința grupei sanguine comportă, de asemenea, riscuri foarte mari pentru beneficiari (în urma unei asemenea practici, pacientul intră în şoc anafilactic). Astfel de cazuri au fost semnalate însă la Centrul de Transfuzie Iaşi, de exemplu, problemele respective multiplicându-se implicit, având în vedere că Iaşul alimentează cu sânge transfuzional 8 județe din Moldova.

Alte cauze: neglijență în serviciu, indisciplină, superficialitate; deficiențe (uneori extrem de grave) în abordarea terapeutică a cazurilor; automatisme, nerespectarea prevederilor legale privind achizițiile publice de bunuri şi servicii; încălcarea normelor de program şi supraevaluarea gărzilor; alimentația oferită bolnavilor este săracă, nediversificată şi nu respectă normele privind respectarea anumitor regimuri alimentare, având ca materie primă varza, fasolea, cartoful. Carnea, laptele lipsesc din meniu luni chiar ani de zile.

5.5. Analiza principalelor probleme de morbiditate şi mortalitate legate de accesul la serviciile de sănătate

Analiza teritorială a morbidității evidențiază faptul că bolile aparatului circulator sunt mai frecvente în Nord-Vest la polul opus situându-se regiunea Centru.

Cea mai ridicată prevalență a bolilor aparatului respirator se remarcă în Centru iar cea mai redusă în Vest. Capitala țării excelează atât prin incidența bolilor aparatului respirator cât şi prin bolile sistemului nervos.

Trebuie avut în vedere însă că datele de mai sus reflectă doar cazurile de îmbolnăviri ale populației care, sub o formă sau alta, a avut acces la un medic şi, deci, a intrat în evidențele sistemului public de servicii medicale. Situația populației cu diverse afecțiuni, care nu a beneficiat de serviciile unui medic este însă departe de a fi evaluată. Unele estimări ale acesteia se pot efectua însă pe baza altor indicatori sociali, cum sunt modul de locuire al populației sărace, prezența în gospodăriile acestora a unor bolnavi cronici (TBC, SIDA ş.a. care prezintă un risc ridicat de contagiere), accesul la medicamentele esențiale ş.a.

Graficul nr. 1

Morbiditatea pe unele clase de boli, pe regiuni statistice in anul 2001

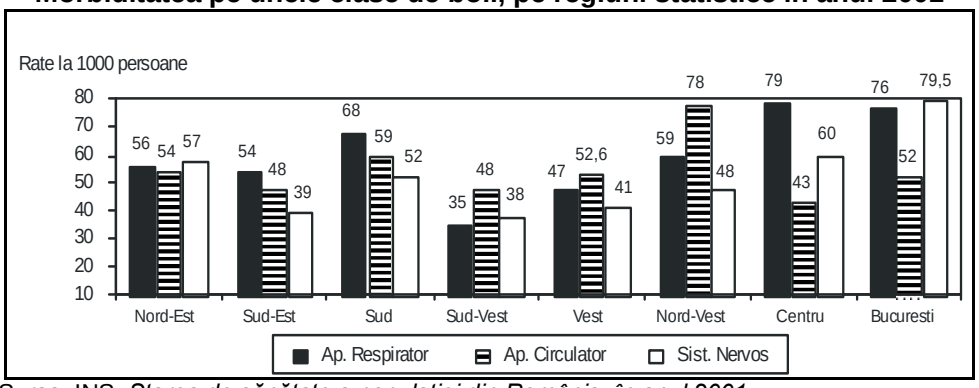

Sursa: INS, *Starea de sănătate a populației din România, în anul 2001*.

O imagine destul de sugestivă asupra situației celor lipsiți de acces la serviciile medicale vom căpăta fie şi numai dacă vom avea în vedere accesul la o sursă de apă potabilă amenajată, sau la o serie de facilități sanitare adecvate unui trai cât mai ferit de riscuri. Potrivit datelor PNUD, în anul 2000, numai 53% din populația României utiliza facilități sanitare adecvate, şi doar 58% avea acces la surse de apă potabilă amenajate.

În anul 1999, doar între 80-94 % din populația țării avea acces la medicamentele şi vaccinurile esențiale – spre deosebire de țări ca Ungaria, Slovacia, Fed. Rusă şi alte țări central şi est-europene, unde aceste tipuri de acces se realizează în proporții cu mult mai mari.

Potrivit aceleiaşi surse, copiii în vârstă de un an, în anul 2001, erau vaccinați împotriva tuberculozei în proporție de 99%, iar împotriva rujeolei, în proporție de 98%.

În intervalul 1995-2001, doar 64% din populație utiliza mijloace de contracepție şi doar 98% dintre naşteri au fost asistate de personal medical calificat.

Pe de altă parte, anemia în timpul gravidității este foarte răspândită la femeile din țara noastră, toate gravidele necesitând tratament profilactic cu fier şi alte suplimente nutriționale. În acest sens, sectorul rural trebuie considerat o prioritate absolută, necesitând mobilizarea unor resurse suplimentare în viitor. Studii recente relevă că 40% dintre copii decedați, din țara noastră, prezintă deficiențe de nutriție.

Din tabelul nr. 15, observăm că ratele specifice de mortalitate cele mai ridicate sunt date de bolile aparatului circulator, tumori, bolile aparatului respirator şi cele ale aparatului digestiv. Pentru bărbați, înalt relevante au fost şi cauzele provenind din leziunile traumatice, otrăviri şi alte consecințe externe, atât în anul 1997, cât şi în 2002, de altfel, valorile respective oscilând între limite relativ reduse în anii din interiorul intervalului respectiv.

Tabelul nr. 15

Rate specifice de mortalitate, pe cauze de deces şi pe sexe în anii 1997 şi 2002 (la 100.000 locuitori)

	1997		2002	
	M	F	M	F
Total	1383,8	1099,8	1357,6	1122,5
Boli infecțioase şi parazitare, din care	27,2	8,6	23,0	7,4
Tuberculoză	20,2	3,7	18,3	3,6
Tumori	206,3	142,3	237,8	160,6
Boli endocrine, de nutriție şi metabolism, din care	8,0	9,4	8,4	9,5
Diabet zaharat	7,6	8,9	8,0	9,1
Tulburări mentale şi de comportament	16,2	5,3	8,9	2,4
Boli ale sistemului nervos	11,1	7,1	8,9	6,4
Boli ale aparatului circulator, din care	766,2	757,1	755,9	779,3
Boala ischemică a inimii	279,5	238,1	275,1	244,1
Boli cerebro-vasculare	243,5	261,9	238,8	257,2
Boli ale aparatului respirator	97,7	58,3	88,7	52,8
Boli ale aparatului digestiv	96,3	53,7	94,1	54,7
Boli ale aparatului genito-urinar	14,8	9,0	12,6	9.3
Sarcină, naştere şi lăuzie*	-	41,1	-	22,2
Afecțiuni cu origine în perioada perinatală	8,0	4,4	5,9	3,8
Malformații congenitale, deformații şi anomalii cromozomiale	7,2	5,1	5,6	4,5
Leziuni traumatice, otrăviri şi alte consecințe ale cauzelor extrene	119,7	35,6	105,4	29,5
Alte cauze	3,1	3,1	2,6	1,9

* Ratele pentru sarcină, naştere şi lăuzie se calculează la 100.000 născuți.

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 2003, INS, p.194, 195.

În anul 2002, la 1.000 de persoane de sex masculin reveneau 1.051 persoane de sex feminin în timp ce în anul 1992, la 1000 persoane de sex masculin reveneau la 1.034 persoane de sex feminin. Prezența supramortalității masculine chiar şi la grupele de vârste foarte tinere poate avea nu numai cauze legate de accesul deficitar al mamelor la serviciile medicale (în special în rural), ci şi cauze neidentificate încă şi, cu mijloacele de care dispune ştiința actuală, probabil neidentificabile.

În prezent, în România, circa 19% din populație (din care 60% femei) suferă de o boală cronică. Bolile cronice afectează îndeosebi persoanele de 50 de ani şi peste, dar de asemenea afecțiuni suferă şi circa 12% dintre persoanele cu vârsta cuprinsă între 25-49 ani (INS, 2002, p.46). Ținerea sub control a evoluției maladiilor respective presupune efectuarea periodică a unor teste sau analize medicale. Rigorile impuse de un asemenea demers, în conjunctura actuală a ofertei de servicii medicale de laborator, descurajează inițiativele în acest sens. Dacă bariera economică a solicitantului de analize este depăşită, apare, pe lângă problema timpului de aşteptare îndelung la cabinetul medicului de familie care recomandă testele (în pofida programării orare efectuate de medici) şi al timpului de aşteptare pentru accesul la laborator, poate apare problema lipsei de reactivi sau a altor materiale necesare pentru efectuarea testelor de laborator.

Cazurile noi de îmbolnăvire prin unele boli infecțioase şi parazitare, cum sunt hepatita virală, tuberculoza, gripa, bolile diareice acute ş.a. relevă în bună parte deficiențele existente încă în cadrul activităților de transfuzii hematologice, a activităților de igienizare a spitalelor, policlinicilor etc., precum şi în planul intervenției preventive şi al educării populației, ori pentru izolarea operativă a premiselor de infecție deja identificate. Ca urmare, morbiditatea populației din România, prin incidența tuberculozei, sifilisului, infecției HIV şi dezvoltării SIDA, anginei cu streptococi, bolilor diareice, toxinfecțiilor alimentare, salmonelozei ş.a., se mențin valori ridicate, iar tendințele sunt de creştere (*Anuarul statistic al României,* 2003, INS, p.187).

În prezent, România ocupă unul dintre primele locuri în Europa în ceea ce priveşte morbiditatea şi mortalitatea la copii. În ciuda unei scăderi a mortalității infantile cu mai mult de 30% față de anul 1989, rata se menține în continuare printre cele mai ridicate din Europa. În afară de unele state din fosta Uniune Sovietică (cele din Asia Centrală) toate țările în tranziție au valori ale mortalității infantile mai scăzute decât cele ale României. Astfel de rezultate exprimă disfucționalitățile din sistemul medical în ceea ce priveşte partea curativă, dar şi cea preventivă, pe fondul general al subfinanțării de lung termen a sistemului şi al scăderii standardului de viață al populației majoritare.

O situație specială s-a creat şi în domeniul identificării copiilor infectați cu HIV, care se află în grija unor familii sărace, care adesea, pot fi familii de rromi. Este bine cunoscut cazul comunității de rromi de la Mizil, unde există un număr relativ mare de copii infectați, dar care nu se află în evidențele medicilor de

familie din zonă. Copiii aflați în această situație, nu numai că sunt o virtuală sursă de infectare a copiilor sănătoşi, dar ei înşişi nu dispun de îngrijirea şi tratamentul medical la care sunt îndreptățiți, ca urmare a comportamentului neglijent ori rău intenționat al părinților, medicilor de familie care ar trebui să preia cazurile respective sub supraveghere şi, nu în ultimul rând, al autorităților locale care cunosc această problemă socială, dar o ignoră.

Situația populației de rromi. Deşi există unii analişti care susțin că populația de rromi nu se confruntă cu probleme de sănătate esențial diferite comparativ cu cele ale populației majoritare, trebuie menționat că această categorie socială prezintă totuşi unele particularități, fie şi numai ca urmare a faptului că ea apare mai frecvent în rândurile populației sărace. Din cercetările efectuate în acest sens, în anul 2004, asupra unor comunități de rromi din Cluj, rezultă că cele mai frecvente afecțiuni ale unor membri ai acestora sunt de natură respiratorie şi digestivă. Copiii sub 6 ani suferă frecvent de infecții digestive şi parazitoze. Adulții suferă, în multe cazuri, de afecțiuni cu transmitere sexuală, de afecțiuni stomatologice, dar şi de tuberculoză. De asemenea, în rândurile acestei populații, frecvența avorturilor neasistate medical este foarte ridicată (S. Cace, C. Vlădescu, 2004).

5.6. Accesul la sănătate al grupurilor vulnerabile

În prezent, în România, ca şi în alte țări europene, accesul la serviciile publice de sănătate se exercită pe principii contributive, cu excepția unor categorii sociale care nu pot realiza venituri proprii, cum sunt copiii, militarii în termen ş.a. Deşi reglementările în vigoare, privind maniera concretă în care are loc accesul populației la serviciile medicale, necesită încă unele actualizări în sensul servirii mai eficiente a nevoilor sociale, nu acestea generează problemele cele mai mari şi cele mai acute ale excluziunii unor potențiali beneficiari de la actul de asistență medicală.

Importantă este şi percepția personalului medical asupra sistemului şi a statutului său social. Problema accesului populației la asistența medicală este strâns legată şi de insatisfacția personalului medical față de salarizarea de nivel redus. Acest fapt legitimează, în opinia medicilor (dar şi a unei părți dintre pacienții care dispun de mijloace economice mai mari), pretinderea şi acceptarea unor extra-plăți din partea pacienților, pentru prestarea actului medical.

Conceptual, excluziunea manifestă în sfera accesului la serviciile medicale publice se referă la incapacitatea sau eşecul unor structuri specializate ale statului de a realiza un nivel de integrare/incluziune socială echitabil – în limitele reglementărilor în vigoare şi ale resurselor economice şi sociale alocate, la un moment dat, acestui obiectiv.

În principiu, aplicarea unor măsuri de creştere a incluziunii sociale presupune identificarea operativă a populației afectate la fiecare moment dat, de fenomenul excluziunii sociale, sau a grupurilor țintă care fac subiectul diverselor

modalități de excluziune. Acest lucru se dovedeşte însă extrem de dificil, când ne confruntăm cu problemele unui sistem în curs de reformare, aflat în criză de peste două decenii, chemat să răspundă nevoilor în creştere ale unei populații ce parcurge o tranziție economică extrem de solicitantă.

Problema numărului asiguraților şi a existenței calității de asigurat. Înainte de anul 1989, existau probleme privind accesul la asistența medicală a persoanelor fără loc de muncă. În prezent, odată cu introducerea asigurărilor de sănătate numărul celor care nu au acces prin lipsa calității de asigurat este substanțial mai mare.

În prezent, accesul este condiționat de calitatea de asigurat şi plătirea cotizației lunare, accesul fiind universal doar pentru anumite categorii sociale fără venituri.

În multe situații însă, interacțiunile economice ale populației cu agenții întreprinzători nu au loc pe baza unui contract de muncă ferm, ori nu sunt de natură monetară (mulți lucrează ca zilieri, sunt plătiți în produse, desfăşoară relații economice care implică schimbul de servicii etc.). Ca urmare, a pretinde acestor categorii de populație să-şi achite în expresie monetară costul asigurării medicale, este echivalent cu a le exclude din zona acoperirii sociale. O schemă de asigurări de tip salarial se poate dovedi mult prea rigidă pentru posibilitățile financiare ale persoanelor care, în fapt, nu realizează venituri periodic, şi ca urmare, nu pot contribui decât sporadic. În cazul țării noastre însă, chiar şi o astfel de contribuție cu caracter neregulat, ar fi de preferat situației în care nu se realizează nici o contribuție din partea categoriilor de populație foarte sărace.

A trăi şi a munci pe piața informală a muncii, adică fără drepturi sociale ce derivă din statutul de angajat, implică frecvent expunerea la o seamă de riscuri suplimentare vizând sănătatea şi, ca urmare, cei aflați în această situație au nevoi mai mari de asistență medicală. Dar un mediu socioeconomic informal ce ține seama prea puțin sau deloc de riscurile la adresa sănătății angajaților şi care, adesea presupune – prin veniturile mici pe care le oferă - raționalizarea drastică a cheltuielilor de consum ale acestora, este, în general, prea puțin compatibil cu mentalitatea de a cotiza din proprie inițiativă pentru asigurările de sănătate. Pe de altă parte, mulți dintre potențialii beneficiari de servicii medicale aflați în această situație văd relația directă medic-pacient, chiar şi din perspectivă economică, mult mai profitabilă, decât introducerea în această relație a unui intermediar – agentul de asigurare – care la rândul său, va creşte prețul serviciilor medicale solicitate.

Într-un asemenea mediu social, grupurile care fac subiectul unor acte de excluziune socială sunt numeroase, difuze şi deosebit de consistente, ceea ce complică substanțial procesul de decizie asupra modalităților optime de intervenție socială.

În țara noastră, *cele mai frecvente caracteristici ale persoanelor excluse ori cu acces diminuat la diverse beneficii medicale* sunt următoarele: dispun de resurse economice (şi venituri monetare) reduse, au un plasament rezidențial

dezavantajos în raport cu situarea spațială a ofertei relevante de servicii medicale, au în multe cazuri, un nivel scăzut de educație, au dificultăți în accesarea informațiilor utile privind oportunitățile de asistență existente, dispun de un statut profesional sau etnic minoritar ş.a. Astfel de caracteristici sunt în unele cazuri cumulative, unele dezavantaje susținându-se reciproc. Cel mai frecvent, între excluşi se află**:** *familiile neasigurate cu venituri mici, persoanele care trăiesc din câştiguri ocazionale, din ajutorul de şomaj sau asistența socială, familii din rural, ori din alte zone ce oferă oportunități reduse de solicitare pe plan local a unor servicii medicale, persoane vârstnice fără venituri sau cu venituri foarte mici – în special foşti cooperatori din rural, copii şi tineri fără familie sau fără domiciliu stabil.*

Un număr mare de persoane, deşi sunt asigurate, realizează un acces limitat la asistența medicală din cauza nivelului scăzut al veniturilor. Pentru familiile sărace coplățile implicate de solicitarea serviciilor medicale şi achiziționarea medicamentelor necesare, achitarea costurilor de transport şi nelipsita extra-plată pentru medic şi personalul auxiliar, constituie sarcini economice extrem de costisitoare, dacă nu chiar insuportabile.

Liberalizarea prețurilor la medicamente a diminuat accesul la consum al familiilor sărace, chiar şi în ceea ce priveşte tratamentele vitale, obligatorii.

De altfel, cuantumul deosebit de ridicat al coplăților îi face pe mulți să se întrebe de ce mai trebuie să suporte costul asigurărilor de sănătate, de vreme ce solicitarea unor servicii medicale este echivalentă cu diminuarea sensibilă a bugetului propriu. În România, potrivit precizărilor unor specialişti din MFS, medicamentele sunt mai scumpe cu 50% decât în alte țări din Europa, datorită taxelor vamale şi a TVA.

Unele **grupuri cu boli foarte grave (SIDA, hemofile, etc.)**, necesitând tratamente foarte costisitoare, care ar trebui oferite gratuit de către stat (potrivit prevederilor legale în vigoare) sunt private de drepturile lor ca urmare a crizei financiare din sistem.

Deşi legal ele figurează ca beneficiare de gratuitate, în fapt nu primesc medicamentația corespunzătoare decât parțial, de ani de zile. Criza recentă a medicamentelor a accentuat şi mai mult gravitatea situației.

În general, percepția populației asupra calității serviciilor si a relației medic-pacient descurajează pacienții să recurgă la medic. Acest fapt corelat cu lipsa veniturilor necesare pentru procurarea medicamentelor prescrise sau extra-plățile pretinse de personalul medical, determină preferința unor grupuri sărace, sau cu nivel slab de educație, pentru aplicarea unor tratamente fără consultarea medicului. În mediul rural, aceste aspecte cumulate cu dificultățile acoperirii distanței mari până la medic în timp util, în unele cazuri, determină apelarea la remedii tradiționale.

Datele unor sondaje de opinie (site Metro media Transilvania – date 2002) reflectă nemulțumirea populației față de nivelul şi calitatea prestațiilor sistemului public de sănătate din România. Sistemul este perceput ca ineficient şi corupt,

ceea ce scade încrederea populației în sistem (situație acutizată şi prin cea mai recentă adâncire a crizei finanțării medicamentelor şi serviciilor) şi la scăderea adresabilității sociale. Pentru segmentele de populație sărace şi cu un nivel de educație mai scăzut, toate acestea se traduc într-o creştere a riscului de autoexcludere de la asistența medicală publică.

Diferențele urban-rural şi zone sărace-zone bogate sunt cele mai substanțiale în ceea ce priveşte calitatea infrastructurii unităților medicale şi dotarea cu aparatură specializată. Mai grav este că tocmai în zonele cu populație săracă mai numeroasă, cerințele de îngrijiri medicale sunt crescute. În prezent, în țara noastră este nevoie de identificarea grabnică a unor resurse economice pentru înființarea unor unități medicale publice suplimentare în cadrul programelor de sănătate naționale, pentru comunitățile dezavantajate şi mai vulnerabile în domeniul sănătății publice pe diverse criterii (localități cu poluare mare, izolate etc.).

În zonele sărace şi în localitățile din rural, populația nu are sau are un acces redus la serviciile medicale primare, deoarece atunci când dispensarele există, acestea nu dispun de medici permanenți şi/sau prezintă o dotare cu aparatură medicală rudimentară. Costurile deplasării până la cele mai apropiate unități sanitare sunt insuportabile pentru săracii din rural. În acelaşi timp, nu există politici de atragere a medicilor în zonele defavorizate, acoperirea cu medici de familie fiind deficitară în mediul rural şi în zonele unde există pungi de sărăcie.

Statisticile CNAS arată că la data de 31 decembrie 2002, pe listele medicilor de familie erau înscrişi 21.221.646 de asigurați.

Pe alt plan, se poate constata şi o slabă informare asupra necesității asigurării medicale şi a condițiilor de acces la serviciile medicale, în rândurile multor potențiali beneficiari. Într-o asemenea situație se află numeroase grupuri din zonele mai izolate geografic, categoriile de populație foarte sărace (lipsite de domiciliu stabil, care locuiesc în apropierea gropilor de gunoi ş.a.), şi grupurile de rromi.

O situație specială există în ceea ce priveşte populația de rromi. Din cadrul cercetării realizate de BOB privind serviciile de sănătate în anul 2002, realizat asupra unui eşantion reprezentativ pentru populația României, a rezultat că, din totalul rromilor cuprinşi în eşantion, 16% nu se aflau în evidența unui medic de familie, în condițiile în care, la nivel național, ponderea respectivă era de 5%.

Ponderea cea mai mare a populației neînscrise la un medic de familie se întâlneşte în grupele de vârstă 35-44 ani (26,9), 25-34 ani (25,6%) şi 18-24 ani (23,1%) şi scade semnificativ la persoanele cu vârsta peste 55 de ani (9,1%) (Cace S., Vlădescu C., 2004). Un procent ridicat de populație rroma ne-înscrisă la un medic de familie apare în mediul rural – 20%, față de 13,7% în urban. De asemenea, persoanele fără loc de muncă permanent sunt asigurate într-o proporție mai mică 79%, media fiind de 84%.

Pentru această populație, există şi un deficit important al acoperirii comunitare cu medici de familie, ca urmare a refuzului unor medici de a înscrie pe listele lor persoane aparținând acestei etnii. O proporție de 8,9% dintre copiii rromi nu sunt înregistrați pe listele medicilor de familie. O treime dintre copiii care nu se află în evidența unui medic de familie au vârste cuprinse între 13-15 ani.

O problemă deosebită o constituie participarea populației rroma la campaniile de imunizare a copiilor. Mulți membri ai comunităților de rromi nu cunosc importanța vaccinării copiilor.

De asemenea, majoritatea populației rroma nu au informații privitoare la planificarea familială şi modalitățile de protecție împotriva bolilor cu transmitere sexuală, nu cunosc şi respectă reguli de igienă, unii dintre ei nu au apă potabilă în casă sau instalații sanitare. Mulți dintre ei nu îşi cunosc nici măcar drepturile şi obligațiile privind asistența şi asigurarea medicală.

6. SERVICIILE DE SALUBRITATE PUBLICĂ DIN BUCUREŞTI

6.1. Instituții naționale şi atribuții

Împreună cu serviciile de alimentare cu utilități publice, serviciile de salubritate ocupă un loc bine delimitat în cadrul modelului de consum mediu al populației din țara noastră.

La nivel național, activitățile de salubrizare realizează şi întrețin igiena localităților - fapt cu consecințe uriaşe deopotrivă pentru calitatea vieții şi prezervarea parametrilor pozitivi şi a valorilor ecosistemului național. În ultimele decenii în România, ca de altfel, în întreaga lume, a avut loc o creştere exponențială a importanței social-economice a serviciilor de salubritate, atât din cauza intensificării fără precedent a procesului de urbanizare/industrializare, cât şi ca urmare a creşterii demografice corelate cu explozia unor module de consum de tip consumerist. Creşterea continuă şi masivă a consumului de bunuri şi servicii al majorității populațiilor lumii a constrâns majoritatea națiunilor la regândirea şi reproiectarea continuă a serviciilor de salubritate, la un nivel superior de conceptualizare a soluțiilor practicate, de la un deceniu la altul. În țările occidentale ca şi în unele țări asiatice (Japonia, China), ritmul de progres în acest domeniu este cu mult mai alert decât în țările din sud-estul Europei, inclusiv țara noastră. În țările respective se cunosc şi se gestionează mult mai eficient efectele integrate ale problematicii salubrizării comunităților umane.

Modalitățile prin care se realizează în prezent salubrizarea aşezărilor umane din țara noastră, în mare parte, reuşesc să agraveze unele aspecte ale crizei ecologice manifeste prin poluarea ridicată a aerului, apei şi solurilor în diverse areale (în special în zonele industriale).

În țara noastră, activitățile de salubrizare constituie o parte integrantă şi o materializare a politicilor de mediu.

Salubrizarea localităților este parte integrantă a politicilor de mediu, iar pentru realizarea unor activități de igienizare a acestora, între care cele referitoare la îndepărtarea deşeurilor, este necesară implicarea, practic, a întregii societăți reprezentată prin[1]:

- autorități publice centrale şi locale (mediu, administrație, sănătate, industrie);
- generatori de deşeuri (persoane fizice şi juridice);
- asociații profesionale şi institute de cercetare-dezvoltare;

[1] *Strategia națională de gestionare a deşeurilor*, Monitorul Oficial al României nr. 954 bis din 18 octombrie 2004, p. 29.

– societate civilă (consumatori de bunuri, organizații non-guvernamentale etc.).

Ca urmare, salubrizarea localităților, ca activitate de igienizare urbană şi de eliminare a deşeurilor, intră sub jurisdicția mai multor instituții ale administrației centrale. Între acestea, Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor este cea mai înaltă autoritate de decizie şi control a gestiunii deşeurilor. Alte autorități publice cu atribuții în acest domeniu sunt: Ministerul Administrației şi Internelor, Ministerul Sănătății şi Familiei, Ministerul Industriei şi Comerțului, Ministerul Lucrărilor Publice, Transporturilor şi Locuinței, Ministerul Agriculturii, Pădurilor şi Dezvoltării Rurale, Ministerul Apărării Naționale, consiliile județene şi locale (OUG nr. 78/2000 privind regimul deşeurilor, art.8).

Deşi au domenii distincte de activitate, obiectivele acestor instituții guvernamentale sunt convergente pe linia gestiunii corespunzătoare a deşeurilor proprii, contribuind astfel la acțiunea de ecologizare a localităților.

Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, în calitate de autoritate centrală de protecție a mediului, coordonează şi controlează gestiunea deşeurilor în conformitate cu legislația adoptată în acest sens. Legea-cadru care stă la baza îndeplinirii acestor deziderate, Legea protecției mediului (Legea nr. 137/1995, republicată), în care sunt încorporate principiile şi orientările jalonate ale Summit-ului de la Rio de Janeiro şi Agenda 21, conține o serie de prevederi referitoare la combaterea poluării cu deşeuri şi la protecția sănătății populației.

În cadrul Secțiunii a 5-a a Legii nr. 147/1995, cu titlul “Protecția aşezărilor umane”, se stabileşte că în planurile de urbanism şi de amenajare a teritoriului şi a localităților este obligatorie respectarea principiilor ecologice, pentru asigurarea unui mediu de viață sănătos. În acest scop, consiliile locale, precum şi, după caz, persoanele fizice şi juridice răspund pentru amplasarea rețelelor de canalizare, a stațiilor de epurare, a depozitelor de deşeuri menajere, stradale şi industriale şi a altor obiective şi activități, astfel încât să nu prejudicieze salubritatea, ambientul, spațiile de odihnă, tratament şi recreere, starea de sănătate şi de confort a populației (art.60).

Actualizarea acestei legi şi punerea de acord cu cerințele Uniunii Europene a necesitat elaborarea unui nou proiect de lege a mediului, care, în momentul de față, este supus analizei şi dezbaterii publice. Acest proiect este structurat pe mai multe capitole, unul dintre acestea referindu-se la regimul deşeurilor şi al deşeurilor periculoase.

În ceea ce priveşte integrarea României în UE, condițiile aderării în domeniul protecției mediului includ, la Capitolul 22, şi secțiunea “Gestiunea deşeurilor”.

În acest an, eforturile României sunt concentrate pe finalizarea şi îmbunătățirea cadrului legislativ şi economic în domeniul gestiunii deşeurilor. Ca urmare, după anul 2000, în conformitate cu Documentul de Poziție din cadrul negocierilor de aderare au fost transpuse în legislația națională toate directivele

europene în domeniul gestionării deşeurilor. După anul 1999, au fost adoptate o serie de acte normative care răspund directivelor europene în acest domeniu.

Dintre acestea menționăm: Legea nr. 426/2001 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 78/2000 privind regimul deşeurilor, care reglementează activitățile de administrare şi de gestionare a deşeurilor (menajere, de producție, de construcție şi demolări, periculoase) în condiții de protecție a sănătății populației şi a mediului. Aceasta precizează atribuțiile şi răspunderile autorităților administrațiilor centrale şi locale în ceea ce priveşte regimul deşeurilor. Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor are misiunea de a elabora, împreună cu alte autorități ale administrației publice centrale şi locale, Strategia națională pentru gestionarea deşeurilor şi Planul național pentru gestionarea deşeurilor, care să contribuie la un management mai eficient al acestora atât pe linia reducerii poluării mediului înconjurător, cât şi al valorificării ca sursă de materii prime şi de energie.

În ceea ce priveşte salubrizarea localităților, legea prevede, de asemenea, obligațiile şi atribuțiile care revin primarilor şi consiliilor locale pentru asigurarea curățeniei localităților. Între măsurile ce se impun, în acest sens, se specifică:

- dotarea căilor de comunicație şi a locurilor publice cu un număr suficient de recipiente pentru colectarea selectivă a deşeurilor;
- colectarea selectivă şi transportul la timp al întregii cantități de deşeuri produse pe teritoriul localităților;
- existența unor depozite finale pentru deşeurile colectate selectiv, dimensionate corespunzător şi amenajate pentru a asigura protecția sănătății populației şi a mediului;
- interzicerea depozitării de deşeuri în alte locuri decât cele destinate depozitelor stabilite prin documentațiile urbanistice;
- elaborarea de instrucțiuni pentru agenții economici, instituții şi populație privind modul de gestionare a deşeurilor în cadrul localităților şi aducerea la cunoştința acestora prin mijloace adecvate.
- H.G. nr. 162/2002 privind depozitarea deşeurilor;
- H.G. nr. 128/2002 privind incinerarea deşeurilor;
- H.G. nr. 105./2001 privind bateriile şi acumulatorii uzați etc.;
- H.G. nr. 621/2005 privind gestiunea ambalajelor şi a deşeurilor de ambalaje.

Având în vedere creşterea alarmantă a poluării cu deşeuri de ambalaje cetățenii au obligația să depună selectiv deşeurile de ambalaje în containere amplasate de către consiliile locale sau să predea ambalajele agenților economici specializați în colectarea deşeurilor de la populație. Agenții economici care realizează produse ambalate în ambalaje reutilizabile sunt obligați să informeze consumatorii asupra sistemului de recuperare a ambalajelor reutilizabile şi despre faptul că produsele lor sunt ambalate în ambalaje reutilizabile prin inscripționarea pe etichetă a sintagmei „ambalaj reutilizabil”. Prin

intrarea în vigoare a acestui act normativ, vor putea fi introduse pe piața românească numai ambalaje igienice şi cu greutăți minime. Ambalajele vor fi fabricate urmărindu-se reducerea la minimum a conținutului de substanțe şi materiale toxice şi de alte substanțe periculoase (plumb, cadmiu, mercur etc.).

O altă autoritate centrală, cu sarcini deosebite pe linia salubrizării localităților, este Ministerul Administrației şi Internelor. Acesta, împreună cu consiliile locale şi județene, are obligația de a asigura cadrul legislativ pentru desfăşurarea activităților privind serviciile publice.

Legea-cadru a serviciilor publice şi de gospodărire comunală este Legea nr. 326/2001, potrivit căreia "serviciile publice de gospodărire comunală reprezintă ansamblul activităților şi acțiunilor de utilitate şi de interes local, desfăşurate sub autoritatea administrației publice locale, având drept scop furnizarea de servicii de utilitate publică, prin care se asigură: alimentarea cu apă, canalizarea şi epurarea apelor uzate şi fluviale, salubrizarea localităților, alimentarea cu energie termică produsă centralizat, alimentarea cu gaze naturale, alimentarea cu energie electrică, transportul public local, administrarea fondului locativ public, administrarea domeniului public" (art. 2).

Între reglementările legislative specifice activității de salubrizare menționăm, în primul rând, Legea nr. 139/2002 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 87/2001 privind serviciile publice de salubrizare a localităților.

Ordonanța nr. 87/2001 are ca obiect „stabilirea cadrului pentru organizarea, gestionarea, reglementarea şi monitorizarea serviciului public de salubrizare în localități, ținându-se seama de strategia națională cu privire la deşeurile solide şi de prevederile directivelor Uniunii Europene" (art.1)

În conformitate cu prevederile legii, „Serviciul de salubrizare" cuprinde următoarele activități:

a) precolectarea, colectarea, transportul şi depozitarea reziduurilor solide, cu excepția deşeurilor toxice, periculoase şi a celor cu regim special;

b) înființarea şi administrarea depozitelor ecologice de reziduuri şi producerea de compost;

c) incinerarea şi producerea de energie termică;

d) măturatul, spălatul căilor publice, întreținerea spațiilor verzi şi parcurilor;

e) curățarea şi transportul zăpezii de pe căile publice şi menținerea în funcțiune a acestora pe timp de polei sau de îngheț;

f) preselectarea şi organizarea reciclării deşeurilor;

g) dezinsecția, dezinfecția şi deratizarea (art.4).

Organizarea serviciilor publice de salubrizare se face „pentru satisfacerea nevoilor populației, ale instituțiilor publice şi ale agenților economici" (art.6).

Ordonanța nr. 21/2002 privind gospodărirea localităților urbane şi rurale completează Ordonanța nr. 87/2001, stabileşte „obligațiile şi răspunderile care revin autorităților administrației publice locale, instituțiilor publice, agenților economici şi cetățenilor pentru buna gospodărire a localităților, pentru instaurarea unui climat de ordine şi curățenie pe teritoriul acestora" (art.1). De

asemenea, sunt precizate activitățile edilitar-gospodăreşti prin care se asigură buna gospodărire, păstrarea curățeniei, normele de igienă şi înfrumusețare a localităților urbane şi rurale, precum şi sancțiunile care se aplică în caz de nerespectare sau de neîndeplinire a obligațiilor şi responsabilităților stabilite prin această ordonanță.

În țara noastră, salubrizarea localităților se face, în multe cazuri, de către operatorii privați, atestați/autorizați de *Autoritatea Națională de Reglementare pentru Serviciile Publice de Gospodărie Comunală (ANRSC),* din cadrul Ministerului Administrației şi Internelor.

Aceasta reglementează, monitorizează şi controlează la nivel central activitatea operatorilor furnizori/prestatori de servicii de gospodărie comunală (alimentare cu apă, canalizare şi epurare a apelor uzate, salubrizare, iluminat public, transport public local de călători, alimentare cu energie termică produsă centralizat), care funcționează în regim de monopol natural.

Primarii şi consiliile locale sunt obligate să asigure curățenia localităților prin colectarea selectivă şi transportul la timp al întregii cantități de deşeuri produse pe teritoriul localității" OUG nr. 78/2000, art.49, lit. d aprobată prin Legea nr. 426/2001 privind regimul deşeurilor.) De asemenea, „consiliile locale, Consiliul General al Municipiului Bucureşti şi consiliile locale ale sectoarelor acestuia, precum şi primarii au obligația să asigure în condițiile legii curățenia străzilor, a piețelor şi celorlalte locuri publice, îndepărtarea zăpezii, a gheții de pe străzi şi trotuare, colectarea şi depozitarea reziduurilor menajere şi stradale, sortarea şi valorificarea resurselor materiale refolosibile" (OUG nr. 21/2002, art.8, lit. f aprobată prin Legea nr. 515/2002).

Pentru a răspunde cerințelor de integrare a României în Uniunea Europeană, Ministerul Administrației şi Internelor a elaborat, în anul 2001, *Strategia națională privind dezvoltarea serviciilor publice de gospodărie comunală pe perioada 2001-2004 şi până în 2030***.** În conformitate cu prevederile acestei strategii, perioada de aliniere la directivele UE pentru serviciul de depozitare a deşeurilor va fi de 15 ani, începând din 2002.

O serie de atribuții pe linia elaborării de acte normative care să reglementeze mediul de viață al populației revin şi Ministerului Sănătății şi Familiei. Se poate menționa, în acest sens, Ordinul nr. 536/1997 al ministrului sănătății pentru aprobarea Normelor de igienă şi a recomandărilor privind mediul de viață al populației.

Tot Ministerul Sănătății şi Familiei a elaborat Legea privind stabilirea şi sancționarea contravențiilor la normele de igienă şi sănătate publică (Legea nr. 98/1994).

La capitolul IV al acestei legi sunt prevăzute contravențiile la normele de igienă privind colectarea şi îndepărtarea reziduurilor şi protecția sanitară a solului. Este considerată contravenție neasigurarea unităților de orice fel, a asociațiilor de locatari şi a gospodăriilor individuale cu recipienți pentru colectarea reziduurilor menajere, amplasați în condiții salubre, sau amplasarea şi

folosirea pentru îndepărtarea şi neutralizarea reziduurilor menajere a gropilor de gunoi în alte condiţii decât cele prevăzute la normele de igienă în vigoare. De asemenea, nerespectarea de către serviciile sau întreprinderile de salubritate a normelor de igienă pentru întreţinerea salubrităţii străzilor, parcurilor, pieţelor şi pentru ridicarea cu regularitate a gunoaielor menajere sau de stradă.

Ordinul nr. 219/2002 al Ministrului Sănătăţii şi Familiei reglementează aprobarea Normelor tehnice privind gestionarea deşeurilor rezultate din activităţile medicale şi a Metodologiei de culegere a datelor pentru baza naţională de date privind deşeurile rezultate din activităţile medicale. Acesta reglementează şi modul în care se colectează, se ambalează, se depozitează temporar, se transportă şi se elimină aceste deşeuri, o atenţie deosebită acordându-se deşeurilor periculoase pentru a preveni astfel contaminarea mediului şi afectarea stării de sănătate.

Între alte ministere care au atribuţii în domeniul gestionării deşeurilor, este şi Ministerul Industriei şi Comerţului care a elaborat, între alte acte normative, Legea nr. 465/2001 pentru aprobarea Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 16/2001 privind gestionarea deşeurilor industriale reciclabile, al cărei scop îl constituie „asigurarea gestionării eficiente a deşeurilor industriale reciclabile în condiţii de protecţie a mediului şi a sănătăţii populaţiei" (art.1).

Recent a fost adoptată şi Directiva europeană privind gestionarea deşeurilor de echipamente electrice şi electronice (DEEE). În acest sens a fost emisă Hotărârea de Guvern nr. 448/2005, a cărei aplicare este în sarcina Ministerului Economiei şi Comerţului în colaborare cu Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.

Transpunerea respectivei directive în cadrul legislaţiei din ţara noastră a fost impusă de faptul că evacuarea la depozitele de gunoi a deşeurilor de produse electrice reprezintă o reală ameninţare la adresa mediului înconjurător. Pe lângă pericolul poluării, anual sunt aruncate cantităţi impresionante de astfel de deşeuri, ceea ce constituie o risipă masivă de resurse recuperabile. S-a produs, prin urmare, o schimbare în abordarea reglementărilor specifice, şi anume de la controlul impactului produs de tehnologii, către controlul impactului creat de produse (M. Boca, 2005).

Din cele prezentate rezultă eforturile României de îmbunătăţire a legislaţiei de mediu, prin alinierea acesteia la cerinţele şi prevederile UE. Pe această direcţie se înscriu şi reglementările legislative referitoare la serviciile de salubrizare a localităţilor şi la managementul deşeurilor, pentru eliminarea riscului pe care acestea îl reprezintă pentru sănătatea populaţiei şi pentru mediul înconjurător.

6.2. Impactul serviciilor publice de salubritate asupra calităţii vieţii populaţiei

Activităţile de salubrizare se constituie într-un serviciu public local de gospodărire comunală, organizat, coordonat, reglementat, condus, monitorizat şi

controlat de autoritățile administrației publice locale (Legea nr. 149/2002 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 87/2001 privind serviciile publice de salubrizare a localităților, art.2).

Serviciile publice de salubrizare cuprind următoarele activități:

a) precolectarea, colectarea, transportul şi depozitarea reziduurilor solide, cu excepția deşeurilor toxice, periculoase şi a celor cu regim special;

b) înființarea şi administrarea depozitelor ecologice de reziduuri şi producerea de compost;

c) incinerarea şi producerea de energie termică;

d) măturatul, spălatul căilor publice, întreținerea spațiilor verzi şi a parcurilor;

e) curățarea şi transportul zăpezii pe căile publice şi menținerea în funcțiune a acestora pe timp de polei sau îngheț;

f) preselectarea şi organizarea reciclării deşeurilor (Legea nr. 149/2002, art. 4).

Autoritățile publice locale sunt obligate să asigure prin serviciile de salubritate următoarele obiective:

a) îmbunătățirea condițiilor de viață ale cetățenilor prin promovarea calității şi eficienței acestor servicii;

b) creşterea calității vieții cetățenilor prin susținerea dezvoltării economice a localităților, în principal prin stimularea mecanismelor economiei de piață şi prin realizarea unei infrastructuri edilitare moderne, ca bază a dezvoltării economice şi în scopul atragerii investițiilor profitabile pentru comunitățile locale;

c) dezvoltarea durabilă a serviciilor;

d) protecția mediului înconjurător (Ordonanța Guvernului nr. 87/2001, art.7, pct. 2).

În România, în anul 2000, din aproape 13.400 de localități, oraşe şi sate, beneficiau de avantajele serviciilor de salubrizare doar cele 263 de oraşe şi municipii[1] şi unele sate situate în aria de influență a marilor oraşe.

La nivelul anului 2003, în România, serviciile de salubritate prezentau următoarea situație:

- din numărul total de operatori de salubrizare, 237 erau societăți comerciale, iar 263 erau departamente specializate în cadrul primăriilor;

- igiena urbană (curățenia stradală şi a spațiilor verzi) a fost asigurată prin servicii proprii de circa 263 de primării;

- în oraşele mari (cu peste 100.000 de locuitori), serviciul de salubritate a fost asigurat de 50 de operatori mari, societăți cu capital privat. (Strategia de dezvoltare durabilă a serviciilor publice de salubrizare. România 2020, p.10.)

Aşa cum este de aşteptat, cele mai complexe probleme pe linia salubrizării le ridică oraşele mijlocii şi mari, datorită numărului de locuitori şi al unităților economice, administrative şi social-culturale. Un caz special îl reprezintă

[1] Conform organizării administrative a teritoriului existentă la 1 iulie 2000.

municipiul Bucureşti, cel mai mare oraş al țării (16,4% din populația urbană), cu o structură funcțională complexă, care se confruntă cu cele mai grave aspecte de igienă urbană atât în ceea ce priveşte colectarea deşeurilor, cât şi depozitarea acestora.

Principalele aspecte care caracterizează, între altele, modul de salubrizare a oraşului Bucureşti se referă la:

- nivelul redus de curățenie al oraşului şi activitățile relativ modeste de salubrizare;
- lipsa de simț civic din partea majorității populației cu privire la păstrarea curățeniei, ca urmare a unor carențe majore de educație, informare, dar şi a inexistenței unor acțiuni susținute, în acest sens, din partea instituțiilor şi organismelor abilitate (primării, mass-media ş.a.).

Un aspect deloc de neglijat îl reprezintă existența unor mari discrepanțe în ceea ce priveşte gradul de accesibilitate la serviciile de salubritate al sectoarelor capitalei.

Astfel, deşi în toate sectoarele există sisteme de salubrizare, nu toți locuitorii au acces la acest serviciu fie pentru că nu dispun de resurse financiare pentru a plăti taxa de salubrizare, fie din cauza rețelei stradale neamenajate, care nu permite accesul mijloacelor de ridicare a gunoiului.

Deşi, procentul de servire a populației din Bucureşti a crescut în ultimii ani, se păstrează încă mari discrepanțe de curățenie între „centru” şi „periferia” oraşului.

În Bucureşti, la solicitarea operatorilor care se ocupă de curățenia oraşului, municipalitatea a hotărât, începând cu 14 iulie 2005, majorarea taxei de salubrizare pentru populație, în raport cu creşterea inflației. Ca urmare, cele patru firme care operează în Capitală, şi-au fixat prețuri aproape duble (între 56.000 şi 59.000 lei/persoană/lună fără TVA, față de 15.000-30.000 lei cât era până la mijlocul lunii iulie) (M. Spiridon, 2005).

Datorită creşterii sumelor percepute pentru colectarea deşeurilor sunt numeroase situațiile în care acestea fie sunt achitate cu întârziere, cazul asociațiilor de locatari, fie nu sunt achitate şi duc la rezilierea contractelor, cazul persoanelor care locuiesc la curte. În oraşul Bucureşti se apreciază că circa 30% din populație nu are încheiate contracte de salubrizare (M. Spiridon, 2005). Ca urmare, se poate aprecia că proporția gospodăriilor care beneficiază de o colectare regulată a deşeurilor depinde de nivelul veniturilor populației. De altfel, creşterea calității serviciilor implică costuri considerabil mai mari ale serviciului, costuri care trebuie calculate pe principii economico-manageriale care trebuie acoperite din taxele percepute pentru acest serviciu.

După colectare, eliminarea deşeurilor solide se face prin transportarea şi depozitarea acestora la depozitele (rampele, gropile) de gunoi orăşeneşti.

În general, operatorii care prestează servicii de salubritate transportă deşeurile menajere cu utilaje specifice, care, nu în toate cazurile, se ridică la nivelul tehnicii moderne. Aducerea managementului deşeurilor solide la

standardele Uniunii Europene va impune costuri mari de investiție, ceea ce va face necesară atragerea de capital privat în sfera serviciilor publice de salubrizare şi realizarea unor parteneriate public-private pentru finanțarea investițiilor.

În ceea ce priveşte depozitele de deşeuri, în fiecare localitatea țării, inclusiv în Bucureşti, există cel puțin un altfel de depozit, dar sunt situații în care pot funcționa mai multe asemenea deponeuri. În momentul de față, țara noastră realizează un management deficitar al deşeurilor. Acesta este unul din sectoarele-cheie în Parteneriatul de Aderare la UE. Țara noastră trebuie să reglementeze problema deşeurilor prin adoptarea unui management integrat al acestora, care implică, între altele, şi selectarea la sursă a gunoiului.

Creşterea populației urbane, modificarea structurilor de consum şi a stilurilor de viață sunt tot atâtea elemente care contribuie la creşterea an de an a cantităților de deşeuri ce trebuie eliminate din oraşul Bucureşti şi procesate.

Ar fi de aşteptat ca penuria generală de materii prime şi energie, precum şi presiunea tot mai mare din partea populației şi a organizațiilor ecologiste pentru un mediu de viață cât mai curat să accentueze preocupările societății în direcția recuperării şi valorificării materialelor refolosibile fie direct la sursă, fie în stații centralizate (N. Jianu, 1993, p. 122).

Ca urmare, activitățile de recuperare şi reciclare a deşeurilor au la bază atât raționamente economice, cât şi ecologice. Prin aceste activități se urmăreşte economisirea resurselor naturale care nu se pot regenera, economisirea energiei deja încorporate în unele materiale care se recuperează, posibilitatea creării de întreprinderi mici care să utilizeze materiile prime şi materialele recuperate, utilizarea forței de muncă disponibile şi, nu în ultimul rând îmbunătățirea calității mediului şi, implicit, a calității vieții (S. Popescu, 1993, p.92).

În paralel cu creşterea cantităților de deşeuri municipale se produce şi o schimbare în compoziția acestora, în funcție de modul de consum al populației, care determină creşterea procentajului de maculatură, plastic, sticlă etc. În momentul de față, structura deşeurilor municipale se prezintă, conform datelor Ministerului Mediului şi Gospodăririi Apelor, astfel: materii biodegradabile – 51%, hârtie, carton – 11%, textile – 5%, plastic – 4%, sticlă – 10%, metale – 5%, inerte – 6%, alte deşeuri – 8%. Rata de reciclare a deşeurilor şi ambalajelor din deşeuri este de 47% pentru hârtie, de 12% pentru sticlă şi de 5% pentru materiale reciclabile din mase plastice (V. Marcu, 2004, p.33).

Managementul integrat al deşeurilor urmăreşte, în paralel cu minimizarea cantităților de deşeuri, recuperarea şi reintroducerea în circuitul economic a substanțelor utile din reziduurile municipale, acțiune care presupune, aşa cum s-a arătat, selectarea la sursă a acestora. În momentul de față, deşeurile municipale nu sunt colectate selectiv, în vederea valorificării materialelor reciclabile (hârtie, carton, sticlă, metale, plastic) decât într-o foarte mică măsură. Se apreciază că aproximativ 40% din componentele deşeurilor municipale reprezintă materiale reciclabile, din care circa 20% au mari şanse de recuperare,

nefiind contaminate. În urma colectării selective printr-o serie de proiecte pilot doar 2% din materiale reciclabile total generate sunt valorificate. Restul se elimină prin depozitare, pierzându-se astfel mari cantități de materii prime secundare şi resurse energetice (Planul național de gestionare a deşeurilor, 2004, p.86).

În ultimii ani unii agenți economici privați au demarat acțiuni de colectare a cartonului şi a PET-urilor. În unele sectoare a început amplasarea unor puncte de depunere/colectare, la care populația poate depune (cu sau fără remunerare) maculatură, carton, sticlă, plastic. La nivel național, în perioada 1995-2000 au funcționat 2500 puncte de colectare pentru deşeuri reciclabile (Planul național de gestionare a deşeurilor, 2004, p.86). Colectarea materialelor recuperate se face şi prin unități de tip REMAT, în special pentru materialele feroase şi neferoase şi mai puțin pentru hârtie. Există şi inițiative private în domeniul recuperării, reciclării şi valorificării materialelor plastice, cum ar fi societățile ALFAPLAST – Timişoara şi GREENTECH – Buzău (Strategia de dezvoltare durabilă a serviciilor publice de salubrizare. România 2020, 2004, p.17).

Conform Hotărârii nr. 146 a Consiliului General al Municipiului Bucureşti, din 14 iulie 2005, privind Regulamentul de organizare şi funcționare a serviciilor publice de salubrizare în Capitală, locuitorii vor fi obligați să treacă la colectarea selectivă a deşeurilor. În acest sens, ei vor avea la dispoziție mai multe modalități de colectare, în saci, europubele sau containere care vor fi amplasate în locuri uşor accesibile şi vor avea inscripționate tipul de material refolosibil, ce urmează a fi colectat.

Prima etapă a acestui program de colectare a fost prevăzută să înceapă pe 1 august şi a durat până la 31 decembrie 2005, timp în care s-a desfăşurat campania de informare. Operatorii de salubritate autorizați au organizat un sistem simplu şi eficient de colectare a deşeurilor. De la 1 septembrie a fost programată implementarea graduală a colectării selective a deşeurilor. De la 1 ianuarie 2006, acest program se va aplica în toată capitala (H.G. 146/2005).

Salubrizarea stradală are ca scop principal realizarea şi menținerea igienei căilor publice, în scopul ridicării gradului de confort citadin.

Ca şi salubrizarea menajeră, salubrizarea stradală face obiectul de activitate al unor operatori de servicii publice sau al unor compartimente din cadrul consiliilor locale. Atribuțiile acestora, pe linia salubrizării stradale, au în vedere: măturatul (mecanic sau manual) al străzilor şi trotuarelor; stropitul carosabilului; îndepărtarea surplusului de pământ de la rigole; amplasarea şi golirea coşurilor de gunoi; salubrizarea depozitelor necontrolate de deşeuri; dezăpezirea şi combaterea efectelor poleiului prin împrăştierea de materiale antiderapante.

În ceea ce priveşte programul de prestații, acesta se stabileşte pentru fiecare activitate în parte. Astfel, măturatul străzilor este zilnic în cazul arterelor principale, în special pe cele aferente circulației mijloacelor de transport în

comun. Pentru străzile secundare, programul este săptămânal sau la intervalele mai mari de timp.

În ceea ce priveşte plata acestor servicii, sumele provin de la bugetul central şi/sau local, care se constituie prin diverse taxe şi impozite.

În momentul de față, starea de curățenie stradală a celor mai multe oraşe din România s-a deteriorat față de anii precedenți atât din cauza insuficienței măsurilor luate de administrațiile publice, cât şi din neglijență şi nepăsarea populației, ceea ce reflectă nivelul scăzut de educație ecologică şi de responsabilitate pentru mediu al acesteia.

Cu toate reglementările existente, în multe localități, atât urbane, cât şi rurale, situația colectării şi depozitării gunoaielor menajere rămâne o problemă dificilă, greu de rezolvat, care se reflectă asupra imaginii țării noastre. Poluarea cu deşeuri urbane este una dintre cele mai vizibile, datorită, în special, depozitării necontrolate a acestora atât din partea populației, cât şi a unor agenți economici (D. Chiriac, Cristina Humă, Sorin Cace, 2003, p.232).

Aruncarea la întâmplare a deşeurilor urbane, în spații neamenajate, a dus pe parcursul mai multor ani la acumularea acestora şi la un impact periculos asupra mediului şi sănătății populației. Se perpetuează încă mentalitatea că spațiul public este locul unde se poate arunca orice şi oricând. Aproape fără excepție s-a ajuns ca „gunoiul nostru cel de toate zilele” să facă parte din peisajul cotidian al localităților din România. Deşi toată lumea se lamentează de mizeria care ne înconjoară, sunt puțini cei care încearcă să preîntâmpine sau să limiteze această situație. În plus, actualele forme de comerț stradal, dominate de chioşcuri sau buticuri, contribuie din plin la creşterea munților de gunoaie cu tot felul de ambalaje şi resturi alimentare sau vegetale.

Bucureştiul poartă nedoritul renume de cea mai poluată capitală din Europa. Această situație se datoreşte, în mare măsură, şi poluării cu deşeuri menajere, aruncate la întâmplare, începând din partea centrală a oraşului şi până la zonele sale periferice, unde munții de gunoaie par să nu mai deranjeze pe nimeni şi, mai ales, pe edili.

După cum evoluează lucrurile, acumularea deşeurilor urbane depozitate necontrolat în Bucureşti va continua şi în viitorul apropiat, atâta timp cât prestațiile operatorilor de servicii de salubritate nu se vor ridica la nivelul solicitărilor, iar cetățenii care locuiesc la curte nu vor încheia contracte cu aceştia. Ca urmare, cele mai frecvente cazuri de depunere necontrolată a deşeurilor se vor întâlni, ca şi până acum, în cartierele periferice ale capitalei, locuite de o populație majoritar săracă, care, în cele mai multe cazuri, încheie contracte de salubrizare doar de formă, pentru că nu plăteşte la timp prestațiile efectuate în acest sens. Ca urmare, deşeurile menajere nu mai sunt ridicate de agenții de salubritate şi se acumulează fie în lungul unor străzi, fie pe terenuri virane.

Situația creată de depozitarea necontrolată a deşeurilor a generat o adevărată mişcare de combatere a acestei stări de lucru atât la nivelul

autorităţilor, cât şi a societăţii civile din Bucureşti. Astfel, interesul multor locuitori ai Sectorului 3 a fost captat de acţiunea edililor „Mediul curat contează”. Cetăţenii au avut posibilitatea să sesizeze, prin intermediul dispeceratului sau on-line, depunerile necontrolate de deşeuri, precum şi starea de curăţenie a străzilor şi a spaţiilor verzi. Se pare că acest parteneriat îşi dovedeşte efectele, dovadă numeroasele sesizări făcute de cetăţeni, precum şi acţiunile iniţiate de Primăria Sectorului pentru remedierea cât mai rapidă a celor semnalate.

6.3. Implicarea societăţii civile în acţiuni vizând îmbunătăţirea serviciilor de salubritate

Astăzi, în lume, nici o democraţie reală nu mai poate fi concepută fără un dialog permanent între clasa politică şi societatea civilă. În felul acesta se stabileşte un parteneriat între aleşii locali/naţionali şi reprezentanţii societăţii civile, respectiv asociaţii profesionale sociale şi ONG-uri, parteneriat care permite identificarea principalelor probleme şi armonizarea intereselor la nivelul comunităţii.

În ceea ce priveşte rolul ONG-urilor pe linia îmbunătăţirii serviciilor de salubrizare, trebuie să menţionăm contribuţia acestora la stimularea comunicării dintre cetăţeni şi autorităţile locale, precum şi la creşterea gradului de implicare a populaţiei în rezolvarea problemelor de igienă urbană.

„Cetăţeanul trebuie lămurit că este nevoie de el, că fără participarea sa activă şi voluntară instituţiile nu se pot dezvolta democratic, că este nevoie să coboare în stradă alături de salariaţii de la primării, pentru înfrumuseţarea cartierului, imobilului în care convieţuieşte, că trebuie să-i pese de ce se întâmplă în jurul său.

De aceea este nevoie de o schimbare de mentalitate la nivel individual şi colectiv pentru a crea o cultură a voluntariatului în interesul comunităţii, nefiind nevoie numai de prevederi legale coercitive, ci de o dezbatere publică prin organizarea de simpozioane, emisiuni radio-tv pentru educarea oamenilor, pentru schimbarea ambientului de mediu şi social în care trăieşte”(Gh. Dragomir, 2004).

Întrucât problemele salubrizării localităţilor sunt legate, în mod indiscutabil, de ecologia urbană, ele fac obiectul preocupărilor unor organizaţii nonguvernamentale din domeniul protecţiei mediului înconjurător. Astfel, dintr-o listă de 112 organizaţii nonguvernamentale cu acest profil, înregistrate la Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, unele, dar nu foarte multe, înscriu, între activităţile desfăşurate, probleme asociate salubrizării, cum ar fi: gestiunea deşeurilor, colectarea şi reciclarea unor materiale din deşeuri (hârtie, plastic, sticlă, metale), iniţiative pentru un mediu urban curat etc. Cele mai multe ONG-uri au însă preocupări privind organizarea de acţiuni care vizează educaţia ecologică a populaţiei (cursuri, seminarii, simpozioane), îmbunătăţirea accesului la informaţie şi a participării publice la luarea deciziei de mediu în cadrul

procedurii de evaluare a impactului asupra mediului şi emitere a acordului de mediu, organizarea de acțiuni de protest privind realizarea unor proiecte cu impact negativ asupra mediului înconjurător etc.

În continuare, vom prezenta o serie de activități în care s-au implicat şi unele ONG-uri pe linia îmbunătățirii calității mediului urban şi, implicit, a calității vieții populației.

Astfel, pentru municipiul Bucureşti, a fost inițiat, în anul 2004, Planul Local de Acțiune pentru Mediu (PLAM), ale cărui obiective cuprind:

- identificarea, evaluarea şi ierarhizarea problemelor de mediu din municipiul Bucureşti;
- dezvoltarea şi implementarea unui plan local de acțiuni concrete pentru soluționarea problemelor de mediu ale Capitalei;
- implicarea tuturor membrilor comunității pe toată durata desfăşurării procesului PLAM.

În structura organizatorică a acestui plan, respectiv, în comitetele de coordonare şi de analiză tehnică şi în grupul de lucru, au fost cooptate, pe lângă numeroase instituții şi institute, şi organizații nonguvernamentale (ECOSENS, ECOCIVICA, ECOPOLIFE).

Comisiile de specialişti, implicate în implementarea acestui plan, au stabilit o listă de 100 de probleme de mediu pe raza Capitalei, grupate în 15 categorii. Printre cele mai importante trebuie menționate: degradarea mediului natural, poluarea aerului, a apelor subterane şi de suprafață, gestionarea deşeurilor, educația ecologică a populației.

Între acțiunile desfăşurate pe linia îmbunătățirii condițiilor de mediu trebuie să menționăm seminarul „Agenda Locală 21 pentru Bucureşti”, organizat de organizația neguvernamentală ECOSENS. Întâlnirea a avut loc în anul 2004, în cadrul proiectului „Inițierea unei dezbateri asupra dezvoltării durabile a Bucureştiului”, finanțat de Ambasada Regală a Norvegiei la Bucureşti, şi s-a desfăşurat în colaborare cu Asociația Euro Consens şi Centrul de Economie a Industriei şi Serviciilor din cadrul Academiei Române. Cu prilejul acestui seminar s-a dezbătut conținutul unui ghid pentru elaborarea Agendei 21 a municipiului Bucureşti, problemele de mediu incluzând, între altele, şi managerizarea deşeurilor urbane.

Un alt exemplu se referă la municipiul Suceava, unde activează mai multe ONG-uri, dintre care câteva se implică cu precădere în activitatea de îmbunătățire a serviciilor de salubritate. Acestea au ca scop organizarea, împreună cu autoritățile locale, a unor programe de instruire (pregătire) ecologică a populației şi de educare în domeniul managementului deşeurilor solide.

Între organizațiile care au arătat preocupări pentru ecologizarea acestei localități şi dezvoltarea unui sistem eficient de colectare selectivă a deşeurilor reciclabile se numără Grupul Ecologic de Colaborare Bucovina (GEC), Clubul Ecologic „Origini Verzi” şi CENRES Suceava.

Organizațiile nonguvernamentale respective desfăşoară acțiuni de educare ecologică a tinerilor, precum şi acțiuni de igienizare a parcurilor şi străzilor. Inițiative de acest fel au fost numeroase. Aşa, spre exemplu, cu participarea elevilor de la Colegiul Național „Petru Rareş" a avut loc curățarea Parcului Dendrologic Şipote şi zona Cetatea de Scaun.

Pe lângă acțiuni ce au vizat salubrizarea incintei şcolilor, cartierelor şi parcurilor s-a realizat o bună colaborare cu şcolile din municipiu, care au fost antrenate în colectarea de materiale refolosibile, şi anume hârtie, ambalaje din PET şi sticlă.

Evaluarea rezultatelor activității de educare a elevilor din şcolile care au participat la Programul Național „Ecoşcoala" de către o comisie formată din reprezentanți ai organizațiilor nonguvernamentale, ai Agenției de Protecție a Mediului Suceava, ai Primăriei şi Inspectoratului Şcolar Suceava, s-a finalizat cu acordarea diplomei „Steagul verde" Şcolii generale „Ion Creangă", care a devenit prima "ecoşcoală" din România.

În momentul de față, în județ există şi alte astfel de unități de învățământ care s-au implicat în acțiuni de protecție a mediului şi care au obținut sau sunt în curs de procedură de obținere a titlului de "ecoşcoală" (C. Burciu, 2005).

În municipiul Suceava, sectorul nonguvernamental, reprezentat de organizațiile Clubul Ecologic „Origini Verzi" şi CENRES Suceava, a sprijinit proiectele lansate de Primărie, care au avut ca scop introducerea colectării selective a deşeurilor reciclabile. Proiectele "Îmbunătățirea sistemului de management al deşeurilor în municipiul Suceava" şi "Parteneri de succes" au vizat, cu deosebire, creşterea nivelului de educație ecologică a populației oraşului Suceava, în vederea implementării unui sistem corespunzător de management al deşeurilor.

Organizațiile nonguvernamentale s-au implicat în campania de promovare a colectării selective a deşeurilor în acest municipiu, prin distribuirea în şcoli, spații comerciale şi asociații de locatari de materiale informative referitoare la scopul acestei acțiuni.

Din cele prezentate rezultă rolul activ al ONG-urilor la dezvoltarea voluntarismului, la mobilizarea cetățenilor la acțiuni pentru îmbunătățirea condițiilor de mediu, respectiv a calității vieții populației.

O importanță deosebită în îmbunătățirea calității serviciilor de salubritate are Asociația Română de Salubritate, Asociație Patronală şi Profesională a Operatorilor din Serviciile de Salubritate (ARS), care, conform statutului său, este o asociație autonomă, patronală, profesională, nonguvernamentală, apolitică şi nonprofit.

ARS este un partener de dialog cu Guvernul, având o mare implicare în elaborarea actelor legislative, care acoperă domeniul salubrității şi protecției mediului. În acelaşi timp, ARS apără interesele tuturor celor care lucrează în domeniul salubrității (V. Marcu, 2002, p.6).

7. ACCESUL LA UTILITĂȚILE PUBLICE – FACTOR MAJOR DE CONDIȚIONARE A CONSUMULUI DE ENERGIE AL POPULAȚIEI

7.1. Resursele şi consumul de energie al populației

Procesul de urbanizare pe scară largă, inițiat şi în țara noastră de mai bine de şase decenii, a impus găsirea unor soluții tehnice de modernizare şi optimizare a distribuției de resurse energetice către populație şi agenții economici, ceea ce a indus schimbarea modelelor de consum, prin părăsirea unor deprinderi de tip tradițional.

Prin instituirea şi administrarea unor rețele/servicii publice de distribuție a resurselor energetice strategice s-a urmărit atât generarea unor factori de multiplicare ai dezvoltării economico-sociale la nivel macro, cât şi construirea unor avantaje în exploatarea stocurilor de resurse, respectiv, administrarea rețelelor de transport/distribuție. Dincolo de avantaje însă – prin costurile relativ ridicate ale implementării şi întreținerii rețelelor de transport/distribuție, dar şi prin diversele şi mult prea numeroasele deficiențe intervenite în activitățile din acest domeniu procesul respectiv a indus o serie de condiționării şi chiar restricționări ale accesului populației la anumite utilități (energie electrică, agent termic, gaze naturale, alimentare cu apă ş.a.).

Resursele primare de energie ale țării provin în proporție de aproximativ 60% din producția internă (59,5% în anul 2004), iar restul - din import. În anul 2004, aceste resurse au însemnat 47205 mii tone echivalent petrol (adică 10.000 kcal/kg.); 32,8% din acestea au provenit din țiței şi produse petroliere, (din import), 31,4% din gaze naturale, 22,1% din cărbuni şi cocs (din import), 6,9% lemne de foc (biomasă), 5,9% energie hidro şi nuclearoelectrică (plus 0,5% din import), 0,2% energie din surse neconvenționale şi 0,2% alți combustibili.

Consumul final de energie, în echivalent petrol, a fost distribuit astfel:

În anul 2004, în țara noastră, s-a produs o oarecare creştere a consumului de energie în aproape toate domeniile vieții sociale, exceptând agricultura, silvicultura şi pescuitul - unde acesta a scăzut cu 6,8%.

Totuşi, ponderea consumului energetic al populației în consumul energetic final, a scăzut cu 2,4 %, ceea ce semnifică, pe ansamblu, o scădere a calității vieții.

A scăzut cu 2 % şi ponderea consumului energetic al industriei în consumul total, ceea ce atestă, într-un fel, că evoluțiile din cadrul industriilor româneşti se află încă pe o pantă descendentă.

Tabelul nr. 16

Consumul final de energie, în anii 2003 şi 2004
- mii tone echivalent petrol -

	2003	2004	Anul 2004 faţă de anul 2003, diferenţe		Structura %	
			(+/-)	%	2003	2004
Consumul final energetic	**25152**	**27331**	**+2179**	**+8,7**	**100,0**	**100,0**
Industrie (inclusiv construcţii)	10892	11285	+393	+3,6	43,3	41,3
Agricultură, silvicultură, pescuit	236	220	-16	-6,8	0,9	0,8
Transporturi şi comunicaţii*)	4319	5915	+1596	+37,0	17,2	21,6
Alte activităţi	1826	2001	+175	+9,6	7,3	7,3
Populaţie	7879	7910	+31	+0,4	31,3	28,9

*) *Conform metodologiei internaţionale, comunicaţiile sunt incluse la "alte activităţi".*

Sursa: *Starea socială şi economică a României în anii 2003 şi 2004*, INS, 2006.

Consumul de energie pe locuitor**.** Pe termen lung, populaţia României a realizat unul dintre cele mai scăzute consumuri de energie per capita între ţările europene (pentru anul 2001, tabelul nr. 18), în condiţiile în care nici randamentul utilizării energiei consumate nu a fost dintre cele mai ridicate.

În anul 2004 consumul intern de energie pe locuitor a fost de 1.800 tone echivalent petrol, în uşoară creştere comparativ cu anul anterior (cu 0,0004 tone echivalent petrol pe locuitor, respectiv cu 0,2%).

Tabelul nr. 17

Consumul energetic pe locuitor, în anii 2003 şi 2004
- tone echivalent petrol/locuitor-

	2003	2004	Anul 2004 faţă de anul 2003, diferenţe	
			+/-	%
Consumul intern brut de energie Consumul final energetic:	1,796	1,800	0,004	0,2
- industrie (inclusiv construcţii)	0,501	0,521	0,020	4,0
- agricultură, silvicultură, pescuit	0,011	0,010	-0,001	-9,1
- transporturi şi comunicaţii*)	0,199	0,273	0,074	37,2
- rezidenţial şi al altor activităţi	0,447	0,457	0,010	2,2

*) Conform metodologiei internaţionale, comunicaţiile sunt incluse la "alte activităţi".

Sursa: *Starea socială şi economică a României în anii 2003 şi 2004*, INS, 2006.

În anul 2004, comparativ cu anul 2003, consumul energetic pe locuitor s-a majorat în toate activitățile cu excepția agriculturii[1].

Tabelul nr. 18

Producția şi consumul de energie primară/locuitor, în anul 2001, în mai multe țări

Țara	Kg în echivalent cărbune[1]		Kg în echivalent petrol[2]	
	Producția	Consumul	Producția	Consumul
Algeria	6 528	1 369	4 571	959
Angola	4 144	207	2 903	145
Arabia Saudită[3]	32 898	7 329	23 043	5 132
Argentina	3 231	2 110	2 263	1 478
Australia	18 447	8 582	12 915	6 008
Austria	1 192	4 690	834	3 283
Belgia	1 715	7 382	1 203	5 171
Bulgaria	1 759	3 400	1 233	2 382
Canada	17 474	10 943	12 237	7 662
Columbia	2 294	690	1 606	483
Republica Cehă	3 981	5 579	2 787	3 906
R. P. Chineză	897	856	628	599
Danemarca	6 854	4 349	4 801	3 045
Elveția[4]	2097	5 018	1 470	3 514
Emiratele Arabe Unite	76 110	19 212	53 309	13 456
Finlanda	2 345	7 247	1 644	5 076
Franța[5]	3 025	6 026	2 122	4 223
Gabon	18 245	1 716	12 781	1 201
Germania	2 193	5 663	1 537	3 966
Grecia	1 324	4 112	927	2 879
Irak	7 250	1 500	5 079	1 050
Italia[6]	677	4 222	474	2 956
Japonia	1 114	5 329	781	3 732
Kuweit[3]	79 705	12 910	55 830	9 040
Luxemburg	261	9 814	182	6 871
Norvegia[7]	74 859	9 773	52 431	6 839
Olanda	5 857	7 522	4 102	5 267

[1] Inclusiv silvicultură şi piscicultură.

Țara	Kg în echivalent cărbune[1]		Kg în echivalent petrol[2]	
	Producția	Consumul	Producția	Consumul
Pakistan	257	416	180	291
Polonia	2 828	3 228	1 980	2 260
Qatar	160 033	42 500	112 087	29 766
Regatul Unit	6 382	5 467	4 470	3 829
România	*1 814*	*2 392*	*1 269*	*1 674*
Federația Rusă	10 135	5 989	7 099	4 194
Spania	1 056	3 922	740	2 747
SUA	8 594	11 067	6 019	7 750
Suedia	4 165	6 738	2 919	4 721
Turcia	400	1 307	280	915
Ungaria	1 588	3 467	1 112	2 428

[1] *Combustibil convențional definit ca având puterea calorică netă de 7 000 kcal/kg (29 308 kJ/kg).*

[2] *Combustibil convențional definit ca având puterea calorică netă de 10 000 kcal/kg (41 868 kJ/kg).*

[3] *Inclusiv cota aferentă din producția Zonei Neutre.*

[4] *Inclusiv Liechtenstein.*

[5] *Inclusiv Monaco.*

[6] *Inclusiv San Marino.*

[7] *Inclusiv Insulele Svalbard şi Jan Mayen.*

Sursa: *Anuarul statistic al României, 2004*, INS, p. 800–801.

Consumul de energie/locuitor constituie un indicator deosebit de relevant al gradului de civilizație atins de fiecare popor. Evoluția acestui indicator pe termen mediu sau lung, pentru diverse țări, exprimă, între altele, şi ordinul de mărime al eventualelor decalaje de dezvoltare dintre națiuni.

Principial, disponibilul autohton de resurse energetice convenționale poate juca un rol în stimularea sau, după caz, restrângerea consumului de energie al unei națiuni, dar o asemenea regulă funcționează mai ales pentru țările slab dezvoltate (cum sunt, de exemplu, Angola, Algeria, Irak-ul ş.a.) (tabelul nr. 1). Țările dezvoltate, fără excepție, indiferent de nivelul producției interne, sunt mari consumatoare de energie.

În prezent, din perspectiva raportului producție autohtonă/consum de energie, în lume, există mai multe categorii de țări, după cum urmează: *țări mari producătoare de energie cu consum relativ mare* (Arabia Saudită, Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Canada ş.a.); *țări mari producătoare de energie cu consum autohton relativ scăzut* (Angola, Algeria, Gabon, Irak ş.a.); *țări cu producție relativ scăzută dar cu consum ridicat,* cum sunt majoritatea țărilor vest-

europene (Elveția, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Italia ş.a.) dar şi Japonia; *țări cu producție relativ apropiată de nivelul consumului propriu* (R. P. Chineză, Polonia ş.a.); țări cu producție şi consum relativ scăzut (India, Indonezia ş.a.).

Economia românească, după ce o vreme a fost exportatoare de petrol (în anii '40–'50), a ajuns în prezent dependentă de import pentru mai mult de 50% din necesarul de consum național de energie.

Un nivel de analiză intens utilizat în domeniul consumului de energie internațional are în vedere *randamentul general al exploatării şi valorificării resurselor energetice*. O calitate ridicată a locuirii presupune, în primul rând, o performanță energetică înaltă a clădirilor, atât din perspectiva conservării căldurii – în țările cu climă rece, cât şi a menținerii aerului condiționat – în țările cu climă foarte caldă.

Regiunea Comunității Economice Europene este abundent şi constant aprovizionată cu energie din surse autohtone şi din import, zona respectivă remarcându-se şi printr-o eficiență a valorificării energiei dintre cele mai ridicate de pe glob. În intervalul anilor 1990–2000, în Regiunea CEE, consumul total de energie a crescut, în general, mai lent decât PIB-ul regional, cu aproximativ 2%/an. Cea mai mare creştere a consumului total de energie a provenit din sectorul gazelor naturale (4,2% în anul 2000) (ECE, UN, 2003, p. 229).

După petrolul brut, gazele naturale constituie combustibilul preferat al europenilor, datorită flexibilității sale în utilizare, consecințelor ecologice relativ prietenoase ale exploatării (comparativ cu consecințele exploatării altor tipuri de combustibili) şi relativei lor abundențe. Cei mai mari producători de gaze naturale din regiune sunt Canada (186 mld. m^3/an), Norvegia, Federația Rusă ş.a. (ECE, UN, 2003, p. 229).

În prezent, atât estul cât şi vestul continentului european utilizează un mix relativ stabil de combustibili, constituit preponderent din petrol şi gaze naturale (în balanța energiei primare), în consumul final, un rol tot mai însemnat revenind electricității. Gazele naturale, petrolul brut şi alte materii prime constituie cele mai importante mărfuri care fac obiectul tranzacțiilor comerciale est-vest în Europa actuală. Exportul de gaze naturale realizat de Federația Rusă a constituit multă vreme un factor-cheie în asigurarea securității energetice europene. Ca efect al crizei financiare survenite în februarie 2006 în acest domeniu, statele europene caută în prezent noi modalități de autonomizare (în raport cu importul din Federația Rusă) a consumului lor de energie.

În acelaşi context, dar şi ca răspuns față de obligațiile asumate prin Protocolul de la Kyoto, mai multe țări din CEE şi-au formulat şi asumat diverse strategii de valorificare a unor surse regenerabile de energie, dată fiind natura durabilă şi ecologică a acestora. Cele mai încurajatoare rezultate în acest sens au fost obținute de Islanda şi Norvegia ale căror sisteme energetice naționale utilizează în proporție de 73%, respectiv 53%, surse regenerabile (energie solară şi eoliană).

În majoritatea țărilor europene, cele mai multe locuințe au între 3-5 camere. Locuințele cu mai puțin de 3 camere ca, de altfel, şi cele aflate în construcții supraetajate sunt mai frecvente în țările central şi est-europene şi în CSI. *Pattern*-urile actuale utilizate de țările europene în domeniul condiționării termice a locuințelor sunt relativ diverse. Doar în unele dintre acestea prevalează sistemele centralizate de încălzire (tabelul nr. 2: Danemarca – 98,3%, Finlanda – 91,5%, Luxemburg – 99,1%, Suedia – 100% ş.a.). În alte țări, acest tip de condiționare termică a locuințelor este prezent doar în proporții foarte scăzute (Spania – 9,1%, Italia – 26,4%, Bulgaria – 12,7% ş.a.) (ECE, 2003, p. 208).

În contextul țărilor central şi est-europene, România deținea, încă din anul 1990, cel mai mare număr de blocuri de locuințe. Cu toate acestea, în anul 1992, țara noastră se caracteriza printr-o proporție relativ mică a locuințelor conectate la sistemul centralizat de distribuție a agentului termic (38,9%), în numărul total de locuințe (tabelul nr. 19).

Tabelul nr. 19

Locuințe cu încălzire centralizată în regiunea CEE

Țara	Anul	Numărul de locuințe	Locuințe conectate la sistemele centralizate de încălzire (%)
Austria	2001	3284	77,1
Danemarca	2000	2509	98,3
Finlanda	1998	2450	91,5
Franța	1999	28702	82,8
Germania	1998	37050	86,9
Irlanda	2000	1293	59,0
Luxemburg	1991	139	99,1
Olanda	1998	6522	86,3
Suedia	2000	4294	100,0
Islanda	1993	97	100,0
Bulgaria	2001	3686	12,7
R. Cehă	1998	3731	79,8
Ungaria	1999	4061	47,6
Polonia	2001	11946	72,9
România	*1992*	*7682*	*38,9*
Canada	1990	10013	94,6
Statele Unite	1999	112292	88,1

Sursa: *Trends in Europe and North America*, ECE, UN, 2003, p. 208.

Potrivit recensământului din anul 2002, în România existau 4.819.104 clădiri rezidențiale (dintr-un total de 4.848.100 clădiri). O pondere de 53% dintre clădirile rezidențiale sunt mai vechi de 40 de ani, 37% au o vechime cuprinsă între 20–40 ani, iar 10% au sub 10 ani vechime. Dintre acestea, 83.799 erau blocuri de locuințe (79.077 în urban) care cuprindeau 2.984.577 apartamente, adică 38% din numărul total de locuințe. Cele mai multe apartamente (97%) se află în proprietate privată.

În anul 2002, în jur de 28% din populația țării (locuind în 2.353.506 apartamente) a continuat să beneficieze de serviciile sistemelor publice centralizate de alimentare cu energie termică (din care 99% în urban). Până în anul 2005, numărul apartamentelor de acest tip s-a micşorat cu încă 427 043 (tabelul nr. 20).

Cât despre calitatea locuirii în blocurile româneşti construite în anii ’70–’80, aprecierile specialiştilor (ca de altfel şi ale multora dintre locatari) atestă că aceasta lasă mult de dorit. În fapt, fondul locativ respectiv cumulează un conglomerat de probleme extrem de dificil de demontat şi abordat (necesitatea unor reparații capitale şi consolidări, necesitatea unor reabilitări energetice şi fonice ş.a.).

În pofida neajunsurilor amintite mai sus şi, deci, a existenței unor condiții de locuire extrem de precare, este un fapt larg cunoscut că, în a doua jumătate a anilor ’90, din cauza creşterii vertiginoase a prețurilor energiei şi utilităților publice, în România a avut loc un proces masiv de decuplare a apartamentelor la bloc, de la sistemele centralizate de distribuție a agentului termic (tabelul nr. 20), deşi doar o parte relativ scăzută din populația decuplată a dispus de fondurile necesare instalării unei centrale de apartament.

Tabelul nr. 20

Evoluția numărului de abonați la serviciile de încălzire urbană din România

An	Nr. de apartamente alimentate prin sistemul centralizat de încălzire termică
2000	2696630
2001	2485295
2002	2353506
2003	2115186
2004	1950000
2005	1926463

Sursa: *Ministerul Administrației şi Internelor*, 2006.

În anul 2002, potrivit datelor din *Recensământul populației şi locuințelor*, în țara noastră, ponderea persoanelor care locuiau în gospodării ce utilizau diverse modalități de încălzire era următoarea (tabelul nr. 21):

Tabelul nr. 21

Ponderea populației din România ce utiliza diverse modalități de încălzirea locuinței în anul 2002

% din totalul persoanelor	Total	Urban	Rural
Încălzire prin termoficare (rețea publică sau locală)	29,2%	55,4%	0,5%
Încălzire cu centrală proprie	6,1%	10,4%	1,3%
Încălzire cu sobe	62,7%	30,7%	97,6%
Alt mod de încălzire	2,1%	3,5%	0,5%

Sursa: *Recensământul populației şi locuințelor, România*, 2002.

Creşterea fără precedent a prețului energiei din țara noastră a fost motivată de autorități prin dependența pe care țara noastră o are față de resursele energetice din import.

Practic însă, România este importatoare netă de resurse energetice primare (petrol şi gaze naturale) de circa 25 de ani, dependența de import fiind, în prezent, de circa 42% pentru gazele naturale şi circa 60% pentru petrol. Cu toate că, în prezent, țara noastră recurge la importuri masive, scump plătite, de resurse energetice, specialiştii apreciază că sistemul de valorificare a acestora este extrem de neperformant, pierderile energetice rezultate fiind deosebit de mari (circa 35–40%) (Leca A., Ciobanu A., Constantinescu J., Petrescu G., 2006). Toate pierderile înregistrate astfel sunt suportate, în final, de consumatori, acestea reflectându-se fie în facturile energetice, fie în prețurile tot mai ridicate ale bunurilor şi serviciilor.

În anul 2000, din consumul energie final al țării noastre, 34% revenea sectorului rezidențial (circa 25 milioane tone echivalent petrol (1tpe = 10,01 Gcal = 11,63 Mwh)).

Potențialul de reducere a pierderilor de energie din clădirile din România este apreciat de specialişti, în jurul valorii de 40% din consumul curent. Ponderea consumului energetic al sectorului rezidențial din țările UE, în consumul final aferent anului 2000, a fost de 41%, în condițiile în care clădirile din regiunea UE sunt de circa 3 ori mai eficiente energetic decât cele din România (*Leca A. ş.a.*, 2006). Însă chiar şi la un asemenea nivel de performanță, țările din UE şi-au propus, prin propria strategie energetică pe termen lung, reducerea consumului energetic din clădiri cu 22%, până în anul 2010. Evaluările cele mai recente relevă că țările UE au un consum specific de energie pentru condiționarea termică a clădirilor, de circa 40kwh/m^2/an, în timp ce în țara noastră acest indicator este de trei ori mai mare (Leca A. ş.a., 2006).

Bilanțul mediu actual al consumurilor energetice pentru un apartament construit în România, în perioada 1970–1985, prezintă următoarea structură:

circa 55% încălzire incintă de locuit, 25% apă caldă de consum, 13% energie pentru aparatele electrice (inclusiv iluminatul locuinței), 7% energie pentru prepararea alimentelor.

Se remarcă ponderea deosebit de ridicată a consumului energetic în scopul încălzirii incintei, fapt care subliniază importanța deosebită şi urgența inițierii unui efort susținut şi masiv de reabilitare şi reparare a locuințelor în vederea eliminării risipei de energie.

În prezent, potrivit specialiştilor din domeniu, în locuințele din țara noastră, *randamentul utilizării agentului termic şi a apei calde menajere* este de numai 43% din energia furnizată prin intermediul resurselor primare, *potențialul de economisire* la acest capitol fiind de circa 1,4 milioane tpe/an (Leca A., ş.a., 2006).

Obiectivul reabilitării termice a clădirilor din țara noastră este cuprins şi în *Documentul de poziție al României la cap. 14 – Energie (Eficiență energetică)*, realizându-se prin intermediul a diverse programe naționale şi locale.

După anul 2000, au fost emise mai multe acte legislative având ca obiect creşterea eficienței energetice a clădirilor (Directiva nr. 8/2004 privind promovarea cogenerării, Directivele 80/2001, 93/76 SAVE şi 96/61 CE, privind funcționarea instalațiilor mari de ardere, controlul şi limitarea emisiilor în atmosferă ş.a.).

În anul 2005, a fost adoptată Legea nr. 372 privind performanța energetică a clădirilor, care conține prevederi referitoare la obligativitatea elaborării *certificatelor de performanță energetică a clădirilor* şi punerea acestora la dispoziția eventualilor cumpărători sau chiriaşi, de către proprietari, în cazul efectuării unor tranzacții cu locuințele respective. Prevederile menționate se vor pune în aplicare peste 3 ani de la data emiterii legii.

7.2. Protecția socială a populației cu venituri mici față de creşterile prețurilor la energie

Declinul masiv al veniturilor reale, pentru o parte destul de consistentă a populației, pe fondul creşterii constante a prețurilor utilităților publice şi energiei, a determinat acutizarea extremă a vulnerabilității economice a populației cu venituri mici. Un moment de vârf al accentuării fenomenului sărăciei din țara noastră a fost anul 2000, când rata sărăciei a atins valori deosebit de ridicate: 46,3% în rural şi 22,2% în urban, adică 35,9% la nivel național (CASPIS, 2004).

După anul 2000, ponderea *cheltuielilor de consum* în totalul sumelor utilizate de o gospodărie a cunoscut variații mici de la un an la altul, situându-se, în anul 2004, la nivelul de 75,7% din totalul cheltuielilor efectuate. Prioritare au fost întotdeauna nevoile alimentare zilnice care, la nivelul mediei pe țară, au reprezentat între 46,4% în 1997 şi 38,5% în 2004, din cheltuielile băneşti de consum. În acelaşi interval, plata serviciilor s-a aflat într-o creştere continuă, (având o pondere de 27,9% în anul 2004 – adică +9 puncte procentuale față de

anul 1997) îndeosebi ca urmare a *creşterii cheltuielilor obligatorii* (întreţinerea locuinţei, transport şi telecomunicaţii) (Tendinţe sociale, INS, 2005).

Din datele INS privind distribuţia populaţiei pe tipuri de încălzire a locuinţei şi decile de consum (ancheta asupra bugetelor de familie, din anii 2002–2004), rezultă că, cea mai mare parte a populaţiei care nu beneficiază de nici un fel de încălzire şi s-a debranşat de la sistemele centralizate de distribuţie a agentului termic, se află în primele cinci decile de venituri (cele mai sărace) (66% în anul 2004). În aceeaşi categorie se situează şi majoritatea populaţiei care îşi încălzeşte locuinţa cu lemne (din mediul rural ori din suburbiile oraşelor) (69%, în anul 2004).

Luând act de amploarea socială deosebită a fenomenului amintit, guvernele succesive aflate la putere, în anii ’90 şi după, prin intermediul mai multor acte normative, au conceput şi readaptat permanent o schemă de protecţie socială adresată familiilor aflate în imposibilitate de a-şi achita cheltuielile de întreţinere ori de a-şi asigura combustibilul necesar încălzirii locuinţei în sezonul rece.

Primul act normativ ce a reglementat acordarea de ajutoare pentru încălzirea locuinţei conectate la sistemul centralizat de distribuţie a agentului termic a fost Ordonanţa de Urgenţă nr. 69/1997, ale cărei prevederi au fost aplicate în intervalul noiembrie 1997–martie 1999.

Începând din anul 2001, prin Ordonanţa de Urgenţă nr. 115, s-a acordat ajutor financiar şi pentru încălzirea locuinţei cu gaze naturale.

În anul 2003, s-a efectuat unificarea reglementărilor privind ajutoarele acordate direct populaţiei pentru încălzirea locuinţei (cu agent termic produs centralizat, gaze naturale, lemne, cărbuni, şi alţi combustibili) prin intermediul Ordonanţei de Urgenţă nr. 5. Această Ordonanţă nu a putut înlătura însă lipsa resurselor economice de la nivelul local al administraţiei publice, menite să finanţeze facilităţile prevăzute prin lege pentru populaţia aflată în dificultate.

Din noiembrie 2003, prin Ordonanţa de Urgenţă nr. 81, Ministerul Muncii Solidarităţii Sociale şi Familiei a preluat integral plata ajutoarelor pentru încălzirea centralizată şi cea cu gaze naturale, efectuând-o însă direct la furnizori, urmând ca stabilirea *dreptului de a primi ajutor* să rămână în sarcina autorităţilor locale. Tot în responsabilitatea administraţiilor locale a rămas şi acordarea ajutoarelor pentru încălzirea cu lemne, cărbune şi alţi combustibili petrolieri.

Unele deficienţe de aplicare ale OU nr. 81/2003 au fost corectate prin OG nr. 55/2004, care prevede *garantarea acordării ajutorului solicitat* şi *simplificarea procedeelor de solicitare a ajutorului*.

Prin OG nr. 55/2004 au fost introduse *bonurile valorice* ca modalitate de plată simplificată pentru încălzirea locuinţei *şi au fost actualizate limitele de venituri medii nete lunare pe membru de familie* şi *cuantumurile ajutoarelor* prevăzute prin OU nr. 81/2003.

În pofida luării unor asemenea măsuri de sprijin pentru populația cu venituri mici, se pare că situația socială a rămas destul de critică.

Potrivit datelor INS (*Condiții de viață ale populației din România*, 2005), în intervalul 2002–2004, o pondere importantă a gospodăriilor (29,7% în 2002 şi 23,6% în 2004) nu şi-a putut achita la timp unele cheltuieli strict necesare (tabelul nr. 22).

Tabelul nr. 22

Gospodării care nu au putut efectua la timp unele cheltuieli (%)

Anul	Pondere în totalul gospodăriilor	Din care, nu au putut achita la timp			
		Chiria	Întreținerea locuinței	Lumina	Abonamentele radio-tv
2002	29,7	4,8	70,6	36,2	17,1
2003	26,1	3,2	72,7	33,9	16,2
2004	23,6	4,6	64,6	36,9	15,8

Sursa: *Condiții de viață ale populației din România*, INS, 2005 (p. 94).

În anul 2004, circa 32,5% din populație declara, în cadrul Anchetei bugetelor de familie a INS, lipsa încălzirii adecvate a locuinței (Condiții de viață ale populației din România, 2005, p. 114).

Actualizarea limitelor de venituri şi a cuantumurilor aferente ajutoarelor acordate pentru încălzirea locuinței a fost realizată şi pentru sezonul rece 2005–2006 prin HG nr. 776/2005 şi HG nr. 1666/2005. Prin aceste acte normative, limitele de venituri medii nete lunare/membru de familie au fost majorate cu 11,5% (adică cu indicele de creştere a veniturilor salariale aferent perioadei respective).

Cuantumurile ajutoarelor acordate pentru încălzirea locuinței în sistem centralizat au fost majorate cu 20% (potrivit creşterii prețului național de referință al Gcal), de la 896.000 lei/Gcal la 1.075.000 lei/Gcal.

Ajutoarele acordate pentru încălzirea cu gaze naturale au fost majorate cu 34,7% pentru lunile noiembrie-decembrie 2005 şi cu încă 17% pentru intervalul ianuarie-martie 2006. Ajutoarele pentru încălzirea cu alți combustibili a fost majorată cu 11,7%.

La data de 01.02.2006, numărul total de ajutoare acordate pentru încălzirea locuinței cu energie termică şi gaze naturale era de 1.088.910, adică 3.050.000 persoane, reprezentând 14,7% din populația țării (Călinoiu D., MMSSF, 2006).

Concluzii

- În pofida abundenței reglementărilor legale din domeniul gestionării resurselor energetice naționale, *România nu dispune încă de o politică energetică articulată comprehensiv* şi, prin urmare, *nici de o strategie privind eliminarea risipei* prin gestionarea cu eficiență maximă a disponibilului de resurse energetice, la nivel național, deşi România este semnatară a Protocolului de la Kyoto.
- România nu dispune de o strategie de protecție socială consistent fundamentată pe cunoaşterea situației sociale a populației dezavantajate economic (îndeosebi a populației sărace din rural, dar şi a altor minorități defavorizate). Acest fapt este cu atât mai grav cu cât se preconizează ca, începând cu anul 2007, *să se renunțe la subvenționarea actuală a prețului energiei*. În acest sens, *sistemul românesc de protecție socială* (inclusiv în domeniul acordării ajutoarelor pentru încălzirea locuinței, montării unor centrale etc.) trebuie supus unui *nou proces de raționalizare şi reformare*, în acord cu noile evoluții ce s-au produs, şi se vor mai produce, pe piețele muncii, dar şi în domeniul reglementărilor similare din spațiul UE. De exemplu, lucrătorii pe cont propriu din agricultură sunt în prezent categoria socială cel mai puțin protejată, inclusiv în ceea ce priveşte accesul la utilitățile publice, deoarece ei nu plătesc contribuții sociale, iar cea mai mare parte a lor trăiesc la ori sub nivelul pragului de sărăcie.
- Pe fondul creşterii prețurilor la energie şi utilități publice, consumatorii au manifestat, în ultimii 7–8 ani, tendințe clare de a renunța la facilitățile respective, ceea ce, per ansamblu a echivalat cu un regres masiv al calității vieții celor în cauză. Actualele sisteme de producere a energiei termice mai asigură serviciul de încălzire şi apă caldă doar pentru circa 29% din populația țării (55% din populația urbană). Actualele sisteme centralizate de furnizare a energiei termice au randamente scăzute, pierderi foarte mari şi impun costuri ridicate de producție care nu pot fi suportate de utilizatori în foarte mare parte. Sistemul românesc de înlesnire a accesului populației la resursele energetice s-a dezvoltat haotic şi de aceea este extrem de eterogen. Ca urmare, pentru a-l asista social, pe termen scurt şi mediu, este nevoie de utilizarea unui pachet de măsuri sociale fin articulat, adresat tuturor categoriilor de consumatori aflați în imposibilitate de plată a cheltuielilor cu întreținerea locuinței.
- În luna februarie, 2006, circa 19% din populația țării a solicitat şi a beneficiat de ajutoare în diverse cuantumuri pentru plata consumului de energie. Să nu pierdem din vedere însă că, o altă parte a populației sărace nu ştie, nu poate ori nu consimte să solicite un asemenea ajutor. Judecând după toate acestea, dar şi după proporția populației care, în anul 2004, nu şi-a putut achita la timp cheltuielile de întreținere, rezultă că ponderea populației celei mai sărace din România nu oscilează în jurul valorii de 5–10% (aşa cum s-a afirmat în repetate rânduri, în anii ’90) ci este cu mult mai mare (undeva spre 15–20%).

- România este în prezent țara europeană cu cel mai ridicat număr de locuințe (inclusiv la bloc), care necesită investiții majore în vederea reparării, reabilitării energetice şi fonice. Gradul redus de izolare termică şi fonică, precum şi uzura avansată a majorității locuințelor din țara noastră este consecința faptului că, înainte de criza energetică din anul 1973 (când s-au construit multe dintre locuințele aflate în uz în prezent), nu au existat reglementări privind protecția termică şi fonică a clădirilor. Construcțiile cele mai deficitare din acest punct de vedere sunt cele construite între anii 1950-1985, cu închideri din prefabricate din beton armat. Consumul specific anual de energie al acestor clădiri este de circa 120 kwh/m^2/an, adică de trei ori ai mare decât nivelul acceptat în prezent în zona UE. Deşi prin Ordonanța de Urgență nr. 187/2005 s-a reglementat finanțarea executării lucrărilor de reabilitare termică la aceste clădiri, costurile ridicate pentru efectuarea lucrărilor constituie un impediment major în îndeplinirea programelor anuale.

8. SERVICIILE DE TRANSPORT

8.1. Mijloacele şi activităţile de transport călători

Evoluţia activităţilor de transport călători a fost influenţată, pe de o parte, de starea şi structura bazei tehnico-materiale a transporturilor publice, iar pe de altă parte, de tarifele practicate în domenii.

Între principalele caracteristici ale infrastructurii reţelei de transporturi din România menţionăm:

- reţeaua de cale ferată totalizează 11053 kilometri, din care peste 35% este electrificată: oraşul Bucureşti este un important nod de cale ferată cuprinzând 8 linii internaţionale;
- amplasarea geografică a ţării noastre, la intersecţia a două coridoare rutiere paneuropene, anume: *Coridorul IV* (Berlin – Nürenberg – Praga – Budapesta – Arad –Bucureşti – Istanbul - Salonic) şi *Coridorul IX* (Helsinki - St. Petersburg – Moscova Pskov – Kiev – Ljubasevka – Chişinău – Bucureşti – Dimitrovgard - Alexandroupolis).
- reţeaua publică de transport rutier are o densitate medie de 33,3 kilometri la 100 km^2 de teritoriu;
- oraşul Bucureşti se află la intersecţia principalelor rute ce pornesc în toată ţara, unele dintre acestea fiind conectate la drumurile internaţionale, cum este cazul drumului E 60, care leagă porturile Hamburg şi Constanţa, via Oradea şi Bucureşti;
- traficul fluvial se realizează pe Dunăre:
- pentru vase mici (adâncimea fluviului este de până la 2 metri) de la Buziaş (punctul în care Dunărea intră în România) la Brăila;
- pentru vase maritime între Brăila şi Sulina (adâncimea Dunării este de până la 7 metri). *Principalele porturi la Dunăre* sunt: Orşova, Drobeta-Turnu Severin, Turnu Măgurele, Oltenița, Călăraşi, Giurgiu, Cernavodă, Galaţi, Brăila, Tulcea şi Sulina;
- aproape 60% din comerţul internaţional, România îl derulează prin portul Constanţa, care este şi cel mai important port maritim. În ultimii ani, la Marea Neagră s-a construit, la Agigea, noul *port maritim Constanţa Sud*;
- *transporturile aeriene* sunt asigurate prin *şase companii româneşti* (TAROM; LAR; CARPATAIR; ŢIRIAC AIR; ACVILA AIR, ROMAVIA); *principalele aeroporturi* (Bucureşti - Henri Coandă; Bucureşti - Băneasa; Constanţa - Mihail Kogălniceanu; Timiş; Suceava; Cluj etc.) deservesc 17 oraşe din România, iar *liniile aeriene internaţionale româneşti* sunt conectate cu 50 de oraşe de pe 4 continente.

Transportul rutier - autovehicule în circulaţie**.**

În anul 2004, au fost înscrise în circulație 25,4 mii de autobuze, 17,8 mii de microbuze, peste 3,2 milioane de autoturisme (inclusiv taxiuri), 482,4 mii de autovehicule de marfă, precum şi 105,4 mii de motociclete.

Comparativ cu anul 2003, în anul 2004, parcul autovehiculelor de transport rutier a înregistrat următoarele evoluții:

- s-a majorat numărul de autoturisme (cu 137,7 mii, respectiv cu 4,5%), de autovehicule de marfă (cu 19,3 mii, respectiv cu 4,2%), de microbuze (cu 1,7 mii, respectiv cu 10,3%) precum şi numărul de motociclete (cu 1,5 mii, respectiv cu 1,5%);
- numărul de autobuze şi de motorete s-a micşorat cu 1,6% şi respectiv cu 2,0%.

Tabelul nr. 23

Autovehicule înscrise în circulație, în anii 2003 şi 2004
(la sfârşitul anului)

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
			+/-	%
Autobuze	25829	25421	-408	-1,6
Microbuze	16118	17771	1653	10,3
Autoturisme (inclusiv taxiuri)	3087628	3225367	137739	4,5
Motorete (inclusiv mopede)	132880	130193	-2687	-2,0
Motociclete (inclusiv mototricile)	102970	104509	1539	1,5

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Mijloacele de transport feroviar.

În anul 2004, *mijloacele de transport feroviar* au cuprins 2059 de locomotive, care aveau o putere de 7245 mii CP, din care 69,9% au fost locomotive Diesel. Baza tehnico-materială a transportului feroviar a mai inclus 60964 de vagoane pentru trenuri de marfă, cu o capacitate de 2766 de mii de tone şi 5584 de vagoane pentru trenuri de pasageri, cu o capacitate de 354 de mii de locuri.

Tabelul nr. 24

Mijloace de transport feroviar, pe căi navigabile interioare, în anii 2003 şi 2004

	U.M.	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
				+/-	%
Transport feroviar		3188	2059	-1129	-35,4
Locomotive - total	număr	10461	7245	-3216	-30,7

	U.M.	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
				+/-	%
din care:	mii CP				
- electrice	număr	1020	764	-256	-25,1
	mii CP	6731	5064	-1667	-24,8
- Diesel de orice fel	număr	2027	1116	-911	-44,9
	mii CP	3612	1902	-1710	-47,3
din care:	număr	2010	1105	-905	-45,0
peste 350 CP	CP	3609	1900	-1709	-47,4
Vagoane pentru trenuri	număr	5560	5584	24	0,4
de pasageri - total	mii locuri	370	354	-16	-4,3
Transport pe căi navigabile interioare					
Nave pentru transportul	număr	110	111	1	0,9
pasagerilor	mii locuri	15	13	-2	-13,3

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Transportul aerian

La sfârşitul anului 2004 erau certificate pentru transportul pasagerilor *33 de aeronave*, cu o capacitate totală de *2353 de locuri*; pentru transportul mărfurilor a fost certificată pentru navigabilitate o singură aeronavă cu capacitate disponibilă de 80 de tone.

Tabelul nr. 25

Aeronavele civile înmatriculate, în anii 2003 şi 2004[1)]
(la sfârşitul anului)

	U.M.	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
				+/-	%
Aeronave pentru transportul pasagerilor	număr	34	33	-1	-2,9
	locuri[2)]	2617	2353	-264	-10,1

Notă: 1) Cu certificate de navigabilitate. 2) Capacitate disponibilă de transport.

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Comparativ cu sfârşitul anului anterior, la sfârşitul anului 2005, numărul de aeronave civile certificate pentru navigabilitate s-a redus cu o aeronavă, respectiv 264 de locuri, în cazul aeronavelor pentru transportul pasagerilor.

8.2. Drumurile publice

La sfârşitul anului 2004, *lungimea drumurilor publice* a fost de 79,5 mii de kilometri, din care drumurile modernizate cu îmbrăcăminți rutiere uşoare au reprezentat 25,4%.

Din lungimea totală a drumurilor publice, drumurile judeţene şi comunale au reprezentat 80,2 %, iar drumurile naţionale 19,8%. Deşi drumurile judeţene şi comunale deţin cea mai mare pondere, totuşi mai puţin de jumătate din acestea sunt modernizate (10,4% din lungimea totală a drumurilor judeţene şi comunale), fie au îmbrăcăminţi uşoare rutiere (29,8%).

Tabelul nr. 26

Drumurile publice, în anii 2003 şi 2004
(la sfârşitul anului) - în kilometri -

	2003	2004	Anul 2004 faţă de anul 2003, diferenţe	
			+/-	%
Drumuri publice - total din care:	**79001**	**79454**	**453**	**0,6**
- modernizate	20368	20880	512	2,5
- cu îmbrăcăminţi uşoare rutiere	19748	20200	452	2,3
Din total drumuri publice				
Drumuri naţionale[1)] din care:	15122	15712	590	3,9
- modernizate	13823	14223	400	2,9
- cu îmbrăcăminţi uşoare rutiere	1078	1217	139	12,9
Drumuri judeţene şi comunale din care:	63879	63742	-137	-0,2
- modernizate	6545	6657	112	1,7
- cu îmbrăcăminţi uşoare rutiere	18670	18983	313	1,7
Densitatea drumurilor publice pe 100 km^2	**33,1**	**33,3**	**0,2**	**0,6**

Notă:1) Inclusiv autostrăzi şi drumuri europene.

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Structura pe regiuni de dezvoltare indică *o distribuire relativ echilibrată a lungimii totale a drumurilor publice* . Regiunea Nord-Est - 18,8% din lungimea totală a drumurilor publice; Regiunea Sud-Muntenia - 15,1%; Regiunea Nord-Vest - 14,9%; Regiunea Sud-Est - 13,3%; Regiunea Sud-Vest Oltenia - 13,2%; Regiunea Vest - 12,8%; Regiunea Centru - 12,7% - cu excepţia drumurilor publice din Regiunea Bucureşti-Ilfov - 1,1%.

Pe regiuni de dezvoltare *lungimea totală a drumurilor naţionale* a avut următoarea structură: Regiunea Sud-Muntenia (17,5% din lungimea totală a drumurilor naţionale); Regiunea Nord-Est (16,9%); Regiunea Centru (13,6%); Regiunea Sud-Vest Oltenia (13,0%); Regiunea Nord-Vest (12,4%); Regiunea Sud-Est (12,7%); Regiunea Vest (12,0%); Regiunea Bucureşti - Ilfov (1,9%).

La sfârşitul anului 2004, *lungimea totală a drumurilor judeţene şi comunale* pe regiuni de dezvoltare a avut o structură asemănătoare cu cea a drumurilor

publice: Regiunea Nord-Est (16,8% din lungimea totală a drumurilor judeţene şi comunale); Regiunea Nord-Vest (15,5%); Regiunea Sud-Muntenia (14,5%); Regiunea Sud-Est (13,4%); Regiunea Sud-Vest Oltenia (13,2 %); Regiunea Vest (13,1%); Regiunea Centru (12,5%); Regiunea Bucureşti - Ilfov (0,9%).

Densitatea drumurilor publice la 100 km^2 de teritoriu a fost, la sfârşitul anului 2004, de 33,3 kilometri, în creştere cu 0,2 kilometri la 100 km^2 faţă de anul anterior. Peste densitatea medie a drumurilor publice s-au situat următoare regiuni de dezvoltare: Bucureşti - Ilfov (cu 14,6 kilometri de drumuri publice la 100 km^2 teritoriu); Regiunea Sud-Vest Oltenia (cu 2,6 kilometri la 100 km^2); Regiunea Sud Muntenia (cu 1,5 kilometri la 100 km^2); Regiunea Nord-Vest (cu 1,4 kilometri la 100 km^2); totodată, sub densitatea medie a drumurilor publice s-au situat Regiunea Sud-Est (cu - 3,8 kilometri de drumuri publice la 100 km^2 teritoriu), Regiunea Centru (cu - 3,6 kilometri la 100 km^2), precum şi Regiunea Vest (cu -1,4 kilometri la 100 km^2).

La sfârşitul anului 2004, comparativ cu anul 2003, s-a înregistrat o creştere a lungimii drumurilor publice cu 0,6%, respectiv cu 453 kilometri şi a drumurilor modernizate cu 410 kilometri (cu 2,1%); în acelaşi timp, însă, lungimea drumurilor cu îmbrăcăminţi uşoare rutiere s-a micşorat (cu 245 kilometri respectiv cu 1,2%). În aceste condiţii, pe ansamblu, în anul 2004 faţă de anul 2003, lungimea drumurilor publice s-a majorat cu 105 kilometri, respectiv cu 0,1%.

Densitatea drumurilor publice, la sfârşitul anului 2004, comparativ cu anul 2003, a crescut cu 0,2 kilometri la 100 km^2 de teritoriu (INS, 2006, Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004).

8.3. Transportul interurban şi internaţional de pasageri

Transportul interurban şi internaţional de pasageri a înregistrat, în anul 2004, un număr de 317,5 milioane de pasageri şi a avut următoarea structură: 68,2% transport rutier; 31,3% transport feroviar; 0,4% transport aerian; 0,1% transport pe căile navigabile interioare.

Tabelul nr. 27

Transportul de pasageri, pe moduri de transport, în anii 2003 şi 2004

	2003	2004	Anul 2004 faţă de anul 2003, (diferenţe)	
			+/-	%
Transportul interurban şi internaţional de pasageri - mii pasageri				
Pasageri transportaţi - total	**312483**	**317509**	**5026**	**1,6**
Transport feroviar	94810	99434	4264	4,9
Transport rutier	216327	216524	197	0,1
Transport pe căi navigabile interioare	174	214	40	23,0

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, (diferen-țe)	
			+/-	%
Transport aerian	1172	1337	165	14,1
Parcursul pasagerilor din transportul interurban şi internațional de pasageri -milioane pasageri - km				
Pasageri transportați total	**19760**	**19708**	**-52**	**-0,3**
Transport feroviar	8529	8638	109	1,3
Transport rutier	9455	9438	-17	-0,2
Transport pe căi navigabile interioare	16	19	3	18,8
Transport aerian	1760	1613	-147	-8,4

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Parcursul pasagerilor din transportul interurban şi internațional a fost de 19,7 miliarde de pasageri - km, din care 47,9% au aparținut transportului feroviar, 43,8% au revenit transportului rutier, 8,2% transportului aerian şi 0,1% transportului pe căile navigabile interioare. În anul 2004, comparativ cu anul 2003, parcursul pasagerilor din transportul interurban şi internațional s-a micşorat cu 52 de milioane de pasageri - km, respectiv cu -0,3%.

Evoluțiile indicatorului *parcursul pasagerilor din transportul interurban şi internațional pe moduri de transport* au fost diferite, după cum urmează: s-au înregistrat creşteri la transportul feroviar (cu 109 milioane de pasageri - km, respectiv cu 1,3%); s-a redus parcursul pasagerilor din transportul aerian (cu -147 de milioane de pasageri - km, respectiv cu -8,4%), precum şi cel din transportul rutier (cu -17 milioane de pasageri - km, respectiv cu -0,2%).

Tabelul nr. 28

Traficul de pasageri al aeroporturilor, în anii 2003 şi 2004

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
			+/-	%
Pasageri - număr	**2900290**	**3405710**	**505420**	**17,4**
Îmbarcați	1442274	1690398	248124	17,2
Debarcați	1458016	1715312	157296	17,6
Curse aeriene regulate - număr	2676262	2925026	248764	9,3
Îmbarcați	1331515	1454413	122898	9,2
Debarcați	1344747	1470613	125866	9,4
Curse aeriene neregulate - număr	224028	480684	256656	114,6
Îmbarcați	110759	235985	125226	113,1
Debarcați	113269	244699	131430	116,0

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

Transportul aerian de pasageri, în anul 2004 a fost de 3405,7 mii de pasageri, cu 505,4 mii de pasageri mai mulți decât în anul 2003; din aceştia 49,6% au fost pasageri îmbarcați şi 50,4% au fost pasageri debarcați. Din numărul total de pasageri 85,9% au folosit cursele aeriene regulate.

Raportul pasageri îmbarcați - pasageri debarcați înregistrat, în anul 2004, a fost, pe ansamblu, relativ echilibrat (de 1 la 1,02) pentru diferite categorii de trafic de pasageri.

În ceea ce priveşte evoluția curselor neregulate de pasageri în anul 2004 față de anul 2003 se remarcă următoarele fenomene:

- din creşterea totală a numărului de pasageri transportați cu cursele aeriene 50,8% au provenit din extinderea sistemului de curse neregulate;
- s-a înregistrat o puternică majorare a numărului de pasageri ce au folosit cursele aeriene (a crescut pe total de 2,2 ori), atât la îmbarcări (de 2,1 ori) cât şi la debarcări (de 2,2 ori).

9. SERVICIILE DE TELECOMUNICAȚII

9.1. Servicii de poştă, telefonie şi telegrafie

În anul 2004 au funcționat 7335 de *unități de poştă şi telefonie - telegrafie*, iar comparativ cu anul 2003, a continuat scăderea numărului acestora (cu 347 de unități, respectiv cu 4,5%). Regresul, în timp, a numărului unităților de poştă s-a încadrat în tendințele înregistrate pe plan internațional.

În România peste 85,3% din numărul total al unităților de poştă şi telefonie - telegrafie sunt situate în mediul rural. În anul 2004, în mediul rural au funcționat 6260 unități de poştă şi telefonie-telegrafie. Comparativ cu anul anterior, în anul 2004, numărul acestora a scăzut cu 228 de unități, respectiv cu 3,5%.

Tabelul nr. 29

Unitățile de poştă şi telefonie - telegrafie, în anul 2003 şi 2004 (la sfârşitul anului)

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
			+/-	%
Unități - număr din care:	7682	7335	-347	-4,5
în localități rurale	6488	6260	-228	-3,5

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României în anii 2003-2004*, 2006.

În anul 2004, corespondența expediată a însumat 318 milioane de bucăți, mesageriile 5918 mii de bucăți; numărul de mandate poştale şi telegrafice a depăşit 119 milioane de bucăți.

Activitățile de poştă desfăşurate în anul 2004, comparativ cu anul 2003, au înregistrat o amplificare la corespondența expediată (cu 51 de milioane de bucăți, respectiv la 19,1%) şi la mesagerii (cu 612 mii de bucăți, respectiv cu 11,4%), iar la mandate poştale şi telegrafice s-a produs o reducere (cu 5426 de mii de bucăți, respectiv cu 4,3%), ca efect al extinderii unor noi modalități de comunicare, cum ar fi spre exemplu poşta electronică.

Tabelul nr. 30

Activitățile de poştă şi telefonie - telegrafie, în anii 2003 şi 2004

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
			+/-	%
Activități de poştă				
Corespondență expediată (milioane bucăți)	267	318	51	19,1

	2003	2004	Anul 2004 față de anul 2003, diferențe	
			+/-	%
Mesagerii (mii bucăți)	5369	5981	612	11,4
Mandate poştale şi telegrafice (mii)	125122	119696	-5426	-4,3
Activități de telefonie - telegrafie				
Abonamentele telefonice (mii) - la sfârşitul anului - Total din care:	11395	14604	3209	28,2
- la rețeaua telefonică fixă	4330	4389	59	1,4
- la rețeaua telefonică mobilă	7065	10215	3150	44,6

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a României, în anii 2003-2004*, 2006.

În anul 2004, cea mai intensă *activitate de corespondență* expediată a fost realizată de Regiunea Bucureşti - Ilfov (47,6% din toată corespondență expediată). Pe regiuni, activitatea de corespondență expediată a fost distribuită astfel: Regiunea Nord-Est (11,4%), Regiunea Vest (9,7%). O proporție de 67 % din activitatea de mesagerie a fost derulată prin Regiunile Bucureşti-Ilfov (46,9% din activitatea de mesagerie), Nord-Vest (11,3%), precum şi prin Regiunea Centru (8,8%).

Numărul de mandate poştale şi telefonice pe regiuni a fost relativ echilibrat pe regiuni, cel mai mare număr de mandate poştale şi telefonice fiind înregistrat în Regiunea Nord-Est (17,6% din numărul de mandate poştale şi telefonice), Sud-Est (12,6%) şi Nord-Vest (12,5%).

În anul 2004 *numărul de abonamente telefonice* a fost de 14604 mii, din care 69,9% (10215 mii) au fost la rețeaua telefonică mobilă şi 30,1% (4389 mii) la rețeaua telefonică fixă.

Analiza evoluției numărului total de abonamente telefonice, în anul 2004 față de anul 2003, relevă o tendință de creştere cu 3209 mii, respectiv cu 28,9%. Progresul continuu înregistrat de acest indicator este reflectat prin compararea evoluției raportului dintre componentele sale, respectiv de raportul dintre numărul de abonamente la rețeaua telefonică fixă şi cel de la rețeaua telefonică mobilă, care în anul 2003 a fost de 1 la 1,63, iar în anul 2004 acesta a ajuns la 1 la 2,33.

În anul 2004, pe regiuni, mai multe abonamente telefonice, în rețeaua de telefonie fixă, au fost înregistrate în Regiunea Bucureşti-Ilfov (18,8% din numărul total de abonamente telefonice), urmată de Regiunile Nord-Est şi Sud-Est /cu câte 13,0% fiecare), precum şi de Regiunea Centru (12,7%).

9.2. Comunicațiile radio şi televiziune

În anul 2004 *mijloacele de comunicație radio* au fost reprezentate de 487 de stații radiodifuziune, din care marea majoritate (66,5%, respectiv 324 de stații) au fost stații private de radiodifuziune.

În ceea ce priveşte *mijloacele de comunicaţie prin televiziune*, în anul 2004, acestea au numărat 232 de staţii de televiziune, cu menţiunea că la aceste staţii s-a manifestat un relativ echilibru între deţinătorii publici şi cei privaţi (48,7% din numărul total de staţii publice şi 51,3% au fost staţii private). De asemenea, în anul 2004 au funcţionat şi 402 translatoare de televiziune.

În anul 2004 faţă de anul 2003, evoluţia numărului total de staţii de televiziune relevă, pe total, o tendinţă de creştere cu 21 de unităţi, respectiv cu 10,0 %; în perioada analizată numărul de staţii publice de televiziune a crescut mai repede decât cel al staţiilor private de televiziune (cu 11,9% în anul 2004, comparativ cu anul 2003, şi respectiv cu 8,2%); totodată, numărul de translatoare de televiziune s-a redus cu 14 staţii, respectiv cu 3,4%.

Tabelul nr. 31

Mijloacele de radiocomunicaţii, în anii 2003 şi 2004
(la sfârşitul anului)

	2003	2004	Anul 2004 faţă de anul 2003, diferenţe	
			+/-	%
Radio				
- staţii publice de radiodifuziune	131	163	32	24,4
- staţii private de radiodifuziune	294	324	30	10,2
- translatoare radio	4	-	-4	-
Televiziune				
- staţii publice de televiziune	101	113	12	11,9
- staţii private de televiziune	110	119	9	8,2
- translatoare de televiziune	416	402	-14	-3,4

Sursa: INS, *Starea socială şi economică a Românie,i în anii 2003-2004*, 2006.

În acest domeniu, probleme deosebite ridică nocivitatea tot mai ridicată a mesajelor media care, prin redarea unor manifestări violente, pornografice sau prin încurajarea unor obiceiuri de consum nesănătoase determină creşterea semnificativă a presiunii exercitate asupra echilibrului psihocomportamental uman, atât în ceea ce îi priveşte pe adulţi cât, mai ales, pe minori. Violenţa, inclusiv cea politică, în virtutea desfăşurării sale spectaculoase, beneficiază uneori, din partea mass-media de o extindere la scară socială extrem de largă. Expunerea prelungită la violenţa vehiculată prin mass-media poate să aibă efecte cumulative directe asupra tinerilor, dar şi asupra unei minorităţi adulte, inducând un efect, pe termen lung, din ce în ce mai nociv, asupra valorilor general admise de societate.

În virtutea legilor economice care susţin piaţa audiovizualului, agenţii economici din acest domeniu şi-au format un punct de vedere propriu, potrivit căruia clientul este rege, iar piaţa hotărăşte, în ultimă instanţă, ceea ce

spectatorul sau ascultătorul preferă din noianul de oferte (Stanciu M., coord., 2005).

Fără a pleda împotriva dreptului la informare sau a libertății de expresie, credem totuşi că asemenea concepții economice şi atitudini sociale se pot dovedi extrem de păguboase pentru toată lumea, inclusiv pentru exponenții acestora. *Dreptul la informare şi libertatea de expresie,* atunci când se exercită în mod abuziv, adică în afara respectării unui cod moral cel puțin minim, pot determina coagularea unui masiv curent de decadență socială (fenomen la care, de altfel, asistăm din plin în prezent), fapt ce va avea, cu siguranță, costuri şi implicații sociale nebănuit de ridicate în viitor.

10. ARMONIZAREA LEGISLATIVĂ A SERVICIILOR PUBLICE DIN ROMÂNIA CU ACQUIS-UL COMUNITAR

10.1. Implicații ale acquis-ului comunitar pentru serviciile publice din România

Uniunea Europeană a luat ființă la 9 mai 1950**.** Şapte ani mai târziu a fost semnat Tratatul de la Roma care a pus bazele unei piețe comune a primelor şase țări membre. Alte state s-au alăturat treptat comunității: Danemarca, Irlanda, Anglia (1973), Grecia (1981), Spania şi Portugalia (1986), Austria, Finlanda şi Suedia (1995). Denumirea de astăzi, „Uniunea Europeană", a fost stabilită prin Tratatul de la Maastricht (1992). Tratatul de la Amsterdam (1999), a adaugat la prevederile celui de la Maastricht *administrarea comună a 17 domenii: piața unică, transport, concurență, moneda unică, locuri de muncă, cultura, sănătatea, mediu, agricultura, întreprinderea de acțiuni de politică externă comună, cooperare polițienească şi juridică în materie penală, alte aspecte legate de dreptul cetățenesc şi de cooperare în materie penală, şi în materie de securitate şi justiție.*

România, ca țară candidată la statutul de membru al Uniunii Europene, şi-a propus ca până la data aderării, 1 ianuarie 2007, să finalizeze mai multe programe concrete în vederea armonizării legislației naționale cu directivele Uniunii Europene şi în ceea ce priveşte serviciile publice sau de interes general.

În ceea ce priveşte serviciile, principalul act normativ relevant este Directiva Consiliului nr. 92/50/CEE privind coordonarea procedurilor pentru atribuirea contractelor de servicii publice, conform căreia autoritățile contractante trebuie să aplice procedurile acestei directive. Aceste directive impun autorităților, inclusiv autorităților locale, să organizeze licitații pentru selectarea furnizorilor de servicii, inclusiv cu privire la serviciile de interes general (Radu I., 2005).

Legislația existentă în domeniul serviciilor publice de gospodărie comunală menționează posibilitatea de asociere intercomunală, fără a detalia regimul juridic care va permite municipalităților să beneficieze de jurisprudența existentă în domeniu.

În ceea ce priveşte protecția mediului înconjurător, autoritățile române au început să transpună aceste acte normative şi vor continua acest proces şi în viitor.

Principiile care trebuie avute în vederea transpunerii legislației europene în legislația autohtonă sunt:

- neutralitate cu privire la caracterul public sau privat al societăților;
- proporționalitate;
- echilibru financiar;
- transparența normelor şi obligații de transparență;

- cerințe de performanță;
- evaluarea eficientă a performanțelor;
- posibilitate alegerii serviciului şi, după caz, a furnizorilor, precum şi asigurarea unei concurențe efective între furnizori;
- existența unor organisme de reglementare independente de operatori şi prevederea unei metode de soluționare a plângerilor şi a disputelor;
- reprezentarea şi participarea activă a utilizatorilor în definirea serviciilor.

Un capitol important privind armonizarea legislației proprii cu cea a Uniunii Europene îl reprezintă accelerarea reformei în administrația publică, respectiv modernizarea serviciilor publice de gospodărie comunală.

Armonizarea legislativă cu acquis-ul comunitar are la bază următoarele obiective:

- descentralizarea serviciilor publice şi creşterea responsabilității autorităților locale cu privire la calitatea serviciilor asigurate populației;
- extinderea sistemelor centralizate pentru serviciile de bază (alimentare cu apă, canalizare, salubrizare) şi creşterea gradului de acces al populației la aceste servicii;
- redefinirea conceptelor şi mecanismelor de protecție socială a segmentelor defavorizare ale populației şi reconsiderarea raportului preț/calitate;
- promovarea principiilor economiei de piață şi reducerea gradului de monopol;
- atragerea capitalului privat în finanțarea investițiilor din domeniul infrastructurilor locale;
- instituționalizarea creditului local şi extinderea contribuției acestuia la finanțarea serviciilor comunale.

10.2. Serviciile publice de gospodărie comunală

În vederea atingerii obiectivelor menționate, precum şi pentru alinierea practicilor şi standardelor româneşti din domeniul serviciilor publice de gospodărie comunală la exigențele Uniunii Europene, a început procesul de armonizare a reglementărilor din domeniul serviciilor publice de gospodărie comunală cu prevederile directivelor Uniunii Europene.

Având în vedere complexitatea procesului de reformă a administrației publice, cu implicație directă asupra serviciilor publice de gospodărie comunală, primul pas a fost realizarea cadrului legislativ adecvat. În acest context, au fost trasate *principiile în baza cărora urmează a se organiza serviciile publice de gospodărie comunală* şi anume:

- principiul dezvoltării durabile;
- principiul autonomiei locale;
- principiul descentralizării serviciilor publice;
- principiul responsabilității şi legalității;
- principiul participării şi consultării cetățenilor;

- principiul asocierii intercomunale;
- principiul parteneriatului;
- principiul corelării cerințelor cu resursele;
- principiul protecției şi conservării mediului natural şi construit;
- principiul administrării eficiente a bunurilor din proprietatea publică, a unităților administrativ-teritoriale;
- principiul asigurării mediului concurențial;
- principiul liberului acces la informații.

Totodată, prin Legea nr. 326/2001, s-au stabilit expres serviciile publice de gospodărie comunală, respectiv:

- alimentarea cu apă;
- canalizarea şi epurarea apelor uzate şi pluviale;
- salubrizarea localităților;
- alimentarea cu energie termică produsă centralizat, cu excepția activităților de producere a energiei termice în cogenerare;
- iluminatul public;
- transportul public local;
- administrarea fondului locativ public;
- administrarea domeniului public.

În baza art.2, alin. (3) din Legea nr. 326/2001 au fost elaborate următoarele acte normative specifice fiecărui tip de serviciu public de gospodărie comunală:

- Ordonanța Guvernului nr. 32/2002 privind organizarea şi funcționarea serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare, aprobată prin Legea nr. 634/2002, cu modificările şi completările ulterioare.

- Ordonanța Guvernului nr. 87/2001 privind serviciile publice de salubrizare a localităților, aprobată prin Legea nr.139/2002, cu modificările şi completările ulterioare.

- Ordonanța Guvernului nr. 73/2002 privind organizarea şi funcționarea serviciilor publice de alimentare cu energie termică produsă centralizat.

- Ordonanța Guvernului nr. 86/2001 privind serviciile de transport public local de călători, aprobată prin Legea nr. 284/2002, cu modificările şi completările ulterioare.

- Ordonanța Guvernului nr. 42/2003 privind organizarea şi funcționarea serviciilor de iluminat public, aprobată prin Legea nr. 475/2003, cu modificările şi completările ulterioare.

- Ordonanța Guvernului nr. 71/2002 privind organizarea şi funcționarea serviciilor publice de administrare a domeniului public şi privat de interes local, aprobată prin Legea nr. 3/2003, cu modificările şi completările ulterioare.

10.3. Serviciile publice de alimentare cu apă şi de canalizare

Principiile care sunt avute în vedere de Uniunea Europeană pentru dezvoltarea serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare sunt: dezvoltarea durabilă; extinderea parteneriatului public privat; globalizarea şi deschiderea pieței pentru libera concurență.

Serviciile publice de alimentare cu apă şi de canalizare trebuie să aibă următoarele caracteristici: universalitate; egalitatea tratamentului; continuitatea din punct de vedere cantitativ şi calitativ; transparență; adaptabilitate şi gestiune pe termen lung; responsabilitate.

Specific serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare în această perioadă sunt diversele transformări organizatorice, tehnice şi administrative cauzate de evoluția instituțională a activităților economice din România.

Prin noile reglementări elaborate este în curs de instituire un cadru legislativ coerent, care va permite dezvoltarea serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare în concordanță cu prevederile directivelor Uniunii Europene.

Astfel, au fost promovate următoarele acte normative:

a) Legislație cadru:

- Legea nr. 215/2001 privind administrația publică locală.
- Legea nr. 326/2001 privind serviciile publice de gospodărie comunală.
- Legea nr. 107/1996 a apelor.
- Legea nr. 137/1995 privind protecția mediului.

b) Legislație specifică:

- *Ordonanța Guvernului nr. 32/2002* privind organizarea şi funcționarea serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare, aprobată prin Legea nr. 634/2002, cu modificările şi completările ulterioare.
- Legea nr. 458/2002 privind calitatea apei potabile.
- Hotărârea Guvernului nr. 1.591/2002 pentru aprobarea Regulamentului - cadru de organizare şi funcționare a serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare.
- Hotărârea Guvernului nr. 1.353/2003 pentru aprobarea Regulamentului - cadru şi a Contractului-cadru de delegare a gestiunii serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare.

Cât priveşte finanțarea serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare, acestea se realizează prin:

- fonduri de investiții ale autorităților administrației publice locale sau centrale;
- fonduri nerambursabile obținute de la Uniunea Europeană pentru finanțarea unor proiecte de investigații, necesare dezvoltării şi modernizării serviciilor publice de gospodărie comunală prin diferite programe (MUDP, ISPA, SAPARD, SAMTID);
- fonduri rambursabile;

- implicarea capitalului privat în realizarea unor parteneriate între sectorul public şi privat;

Pe termen lung se urmăreşte realizarea următoarelor obiective:

- satisfacerea cerințelor de apă a populației;
- asigurarea calității apei potabile şi încadrarea în cerințele impuse de Directiva CE 98/83/EC;
- realizarea epurării apelor uzate urbane în concordanță cu prevederile Directivei 94/271/EEC;
- accesul la informații, educarea şi sensibilizarea populației asupra necesității economisirii apei;
- corelarea instituțională şi legislativă cu cerințele Uniunii Europene, facilitatea schimburilor de idei, soluții;
- dezvoltarea cercetării în vederea realizării unui management integrat al sectorului, a introducerii programului tehnic şi asigurarea protecției mediului;
- monitorizarea continuă a performanțelor în sistemul de alimentare cu apă şi de canalizare, în vederea asigurării calității serviciilor prestate;
- realizarea unor programe de formare şi perfecționare continuă;
- consultarea publicului şi antrenarea lui la definirea politicilor şi strategiilor în domeniul alimentării cu apă şi canalizării;
- cooperarea regională în domeniul serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare, organizarea unui centru regional al Europei Centrale şi de Est în România;
- deschiderea controlată a pieței serviciilor publice de alimentare cu apă şi de canalizare şi stimularea mediului concurențial în acest domeniu;
- protecția mediului pentru o dezvoltare durabilă.

10.4. Serviciile publice de salubrizare

Stabilirea cadrului pentru organizarea, reglementarea şi monitorizarea serviciului public de salubrizare a localităților se face cu respectarea prevederilor din strategia națională cu privire la deşeurile solide, armonizate cu cele cuprinse în directivele Uniunii Europene.

Serviciul public de salubrizare este organizat şi funcționează pe baza următoarelor principii:

- protecția sănătății publice;
- autonomia locală şi descentralizarea;
- responsabilitatea față de cetățeni;
- conservarea şi protecția mediului înconjurător;
- calitatea şi continuitatea serviciilor;
- tarife echitabile şi accesibile tuturor utilizatorilor;
- nediscriminarea şi egalitatea tuturor utilizatorilor;
- administrarea corectă şi eficientă a bunurilor din proprietatea publică şi a capitalului public;

- dezvoltarea durabilă.

În țările din Uniunea Europeană există, în ceea ce priveşte organizarea serviciilor publice de salubrizare, două tendințe majore:

- tendința de globalizare a serviciilor şi deschidere a pieței, urmată de apariția de globalizare unor mari companii, uneori transnaționale;

- tendința de menținere a controlului de către autoritățile guvernamentale sau locale, prin asocierea în gestionarea acestor servicii a companiilor private, în cadrul unor parteneriate public-private.

Din informațiile pe care le deținem până în prezent, adoptarea de către România a acquis-ului comunitar, respectiv a transpunerii în legislația română a directivelor Uniunii Europene, a fost realizată astfel:

Legislația europeană	Legislația românească
Directiva-cadru nr. 75/442/EEC privind deşeurile, modificată prin Directiva nr. 91/156/EEC.	Legea nr. 426/2001 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență nr. 78/2000 privind regimul deşeurilor; H.G. nr. 23/2003 privind Planul Național de Gestionare a Deşeurilor.
Directiva nr. 91/689/EEC privind deşeurile periculoase.	Legea nr. 426/2001 privind regimul deşeurilor.
Directiva nr. 75/439/EEC privind uleiurile uzate, modificată prin Directiva nr. 87/101/EEC şi Directiva nr. 91/692/EEC.	H.G. nr. 662/2001 privind gestionarea uleiurilor uzate, completată şi modificată de H.G. nr. 441/2002.
Directiva nr. 91/157/EEC privind bateriile şi acumulatorii care conțin anumite substanțe periculoase; Directiva nr. 93/86/EC privind etichetarea bateriilor.	H.G. nr. 1057/2001 privind bateriile şi acumulatorii care conțin anumite substanțe periculoase.
Directiva nr. 93/31/EC privind depozitarea deşeurilor.	H.G. nr. 162/2002 privind depozitarea deşeurilor. Ordinul nr. 867/2002 al ministrului apelor şi protecției mediului privind criteriile ce trebuie îndeplinire de deşeuri şi lista națională a deşeurilor acceptate în fiecare clasă de deşeuri. Ordinul nr. 1147/2002 al ministrului apelor şi protecției mediului pentru aprobarea Normativului tehnic privind depozitarea deşeurilor - construirea, exploatarea şi închiderea depozitelor de deşeuri.
Direcția nr. 2000/76/EC privind incinerarea deşeurilor.	H.G. nr. 128/2002 privind incinerarea deşeurilor. Ordinul nr. 1215/2003 al ministrului apelor şi protecției mediului pentru aprobarea Normativului tehnic privind incinerarea deşeurilor.
Directiva nr. 94/62/EC privind ambalajele şi deşeurile de ambalaje.	H.G. nr. 349/2002 privind ambalajele şi deşeurile de ambalaje. Ordinul nr. 1190/2002 al ministrului

Legislația europeană	Legislația românească
	apelor şi protecţiei mediului privind raportarea datelor referitoare la ambalaje şi deşeuri de ambalaje.
Directiva nr. 96/59/EC privind eliminarea bifenililor şi trifenililor policlorurați (PCB şi PCT).	H.G. nr. 173/2000 pentru reglementarea regimului special privind gestiunea şi controlul bifenililor policlorurați şi al altor compuşi similari. Ordinul M.Ap.M nr. 279/2002 privind înființarea Secretariatului tehnic pentru gestiunea şi controlul compuşilor desemnați în cadrul Direcției de gestiune a deşeurilor şi substanțelor chimice periculoase.
Directiva nr. 2000/532/CE, modificată prin Decizia 2001/119 privind lista deşeurilor.	H.G. nr. 856/2002 privind evidența gestiunii deşeurilor şi aprobarea listei cuprinzând deşeurile, inclusiv deşeurile periculoase.
Regulamentul nr. 259/93 privind controlul transportului deşeurilor în, dinspre şi înspre Comunitatea Europeană.	H.G. nr. 1357/2002 pentru stabilirea autorităților publice responsabile de controlul şi supravegherea importului, exportului şi tranzitului de deşeuri.

Finanțarea serviciilor publice de salubrizare. Piața cea mai activă în domeniul serviciilor publice de gospodărie comunală este cea a serviciilor de salubrizare unde sunt cele mai multe firme cu capital privat şi unde investițiile străine sub diverse forme au o pondere însemnată.

Posibilitățile de finanțare cele mai larg utilizate rezultă din încheierea unor parteneriate public-private, din privatizarea sectorului de salubrizare sau din accesarea de proiecte pentru infrastructura de mediu (ISPA, PHARE, ECOLIN ICS, SAPARD, Programul RICOP);

Punerea în practică a unor sisteme de management integrat al deşeurilor va duce la realizarea unui serviciu de calitate comparat cu cel prestat în Uniunea Europeană.

10.5. Serviciul public de iluminat

Serviciul de iluminat public cuprinde totalitatea acțiunilor şi activităților desfăşurate la nivelul unităților administrativ-teritoriale, sub autoritatea administrației publice locale, în scopul asigurării iluminatului public al localităților urbane şi rurale.

Cadrul legislativ este asigurat de următoarele acte normative:

- Legea nr. 215/2001 a administrației publice locale.
- Legea nr. 326/2001 a serviciilor publice de gospodărie comunală, cu modificările şi completările ulterioare.

- Ordonanța Guvernului nr. 42/2003 privind organizarea şi funcționarea serviciilor de iluminat public aprobată prin Legea nr. 475/2003 cu modificările şi completările ulterioare.
- S.R. nr. 13433/1999 privind iluminatul căilor de circulație.

Sursele de finanțare pentru modernizarea şi dezvoltarea infrastructurii serviciului de iluminat public pot fi:

- fonduri proprii ale operatorilor şi alocații de la bugetul local, în conformitate cu obligațiile asumate prin contractele de delegare;
- credite bancare garantate de către autoritățile administrației publice locale de către stat;
- sprijin nerambursabil obținut prin aranjamente bilaterale sau multilaterale;
- venituri cu destinație specială constituite pe baza unor taxe locale, instituite în urma consultării publice, în condițiile legii;
- participarea capitalului privat în cadrul unor contracte de parteneriat public privat;
- fonduri transferate de la bugetul de stat, ca participare la cofinanțarea unor proiecte realizate cu sprijin financiar extern sau a unor programe de urgență ori cu caracter special.

10.6. Serviciile publice de administrare a domeniului public şi privat

Serviciile publice de administrare a domeniului public şi privat cuprind totalitatea acțiunilor şi activităților edilitar-gospodăreşti prin care se asigură administrarea, gestionarea şi exploatarea bunurilor din domeniul public şi privat al unităților administrativ-teritoriale, altele decât cele date, potrivit legii, în administrarea unor servicii locale.

Cadrul legislativ special este asigurat de Ordonanța Guvernului nr. 71/2002 privind organizarea şi funcționarea serviciilor publice de administrare a domeniului public şi privat, aprobată prin Legea nr. 3/2003.

Principiile specifice serviciilor publice de gospodărie comunală se aplică şi serviciilor publice de administrare a domeniului public şi privat.

De asemenea, finanțarea şi realizarea investițiilor aferente acestor servicii se fac cu respectarea legislației în vigoare privind inițierea, fundamentarea, promovarea şi aprobarea investițiilor publice, a legislației privind achizițiile publice de lucrări, bunuri şi servicii, şi cu respectarea dispozițiilor legale referitoare la calitatea şi disciplina în construcții, urbanism şi amenajarea teritoriului.

În spiritul prevederilor directivelor Uniunii Europene se va pune accent pe promovarea dezvoltării durabile, asocierile intercomunale şi parteneriatul public-privat.

BIBLIOGRAFIE

Androniceanu A., *Management public*, Editura Economică, 1999.

Bădescu Ilie coord., *Istoria Sociologiei - Teorii contemporane*, Editura M. Eminescu, Bucureşti, 1996.

Beciu Camelia, "Mediatizarea fenomenului corupției: practici instituționale în jurnalismul de investigație din România", *Revista de cercetări sociale* 3-4/1999.

Boca M., "Deşeurile de echipamente electrice şi electronice, o problemă în curs de rezolvare", *Revista ecologica*, nr. 9/2005.

Boudon R. şi alții (coord.), *Dicționar de sociologie*, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

Burciu C., "Reciclarea deşeurilor în județul Suceava", Revista *Salubritatea* nr. 1/2005.

Cace S., Vlădescu C. (coord.), "Accesul populației rroma la serviciile de sănătate", *Jurnalul practicilor pozitive comunitare*, nr.3-4, 2004.

Cace S. Vlădescu C., *Starea de sănătate a populației rroma şi accesul la serviciile de sănătate,* Editura Expert, 2004.

Chiriac D., Humă C., Cace S., "Aspecte privind ecologizarea localităților din România şi implicațiile acesteia asupra calității vieții", Revista *Calitatea vieții* nr. 2/2003.

Dragomir G., "ONG-urile, actori-cheie în luarea deciziilor la nivel național şi european", Revista *Salubritatea* nr.2/2004.

H.G. nr. 105./2001 privind bateriile şi acumulatorii uzați etc.

H.G. nr.128/2002 privind incinerarea deşeurilor.

H.G. nr.146 din 14/07/2005 privind aprobarea Regulamentului de organizare şi funcționare a serviciilor publice de salubrizare în Municipiul Bucureşti, emitent Consiliul General al Municipiului Bucureşti.

H.G. nr.162/2002 privind depozitarea deşeurilor.

H.G. nr.621/2005 privind gestiunea ambalajelor şi a deşeurilor de ambalaje.

Ionete C., Chircă C. (coord.) *Raportul Național al Dezvoltării Umane* 1998, PNUD, 1998.

Jianu N., *Reziduurile menajere, sursă inepuizabilă de materiale recuperabile*, Simpozionul „Deşeurile – restricție sau stimulent al dezvoltării?", Bucureşti, 17 mai 1993.

Marcu V., "Preocupări pentru implementarea Programului de colectare şi reciclare a deşeurilor", Revista *Salubritatea* nr.2/2004.

Marcu V., Adunarea Generală ARS, Revista. *Salubritatea* nr.4/2002.

Marinescu P., *Managementul instituțiilor publice*, Editura Universității, Bucureşti, 2003.

Mărginean I. coord., *Diagnoza anuală a calității vieții ICCV, 1990 - 1999, 2003*, Raport de cercetare, Baza de date a ICCV, 2003.

Mărginean I., Bălaşa A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, Editura Expert, 2003.

Panduru F. Porojan D 2001, *Starea de sănătate a populației din România,* INS.

Plumb I. **–** *Managementul serviciilor publice*, ASE, Bucureşti, 2000.

Pop L.M. coord. *Dicționar de politici sociale*, Editura Expert, 2002.

Popescu S., *Gestionarea eficientă a deşeurilor. Cerință a dezvoltării durabile*, Simpozionul „Deşeurile – restricție sau stimulent al dezvoltării?", Bucureşti, 17 mai 1993.

Radu I., Armonizarea legislativă a serviciilor de interes general cu acquis-ul comunitar, http:/www.google.ro/search, 2005.

Sakiko Fukuda, *Human Development Report, Deepening democracy in a fragmented world*, UNDP, 2002.

Sandu D., *Sociologia tranziției. Valori şi tipuri sociale*, Editura Staff, 1996.

Sandu D., *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, 1999.

Spiridon M., „Se scumpeşte gunoiul", *Evenimentul zilei* nr.4151, 2005

Stanciu M. coord., "Politici sociale şi economice cu impact asupra consumului populației", *Raport de cercetare ICCV,* 2005.

Stanciu M. coord., "Protecția consumatorilor din România", Revista *Calitatea Vieții* nr. 1-2, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Stanciu M. coord., *Impactul social diferențiat al creşterii prețurilor la utilitățile publice*, coord. dr. Mariana Stanciu, CIDE, 2003.

Stanciu M., Caracteristici definitorii ale modelului de consum mediu, Revista *Calitatea Vieții* nr.1-2/2004, Editura Academiei Române, 2004.

Stanciu M., coord, "Instituția protecției consumatorului din România", *Raport de cercetare 2004*, Baza de date a ICCV, 2004.

Stanciu M., Stegăroiu D., (coordonatori), "Calitatea serviciilor pentru populație", *Studii şi cercetări economice* nr.3-4, CIDE, 1991.

Stănculescu M. coord., *Sărăcie extremă si integrare socială*, B:M., ICCV, 2001.

Teodorescu A. (coord), *Raportul național al dezvoltării umane, România 2001-2002*, PNUD, 2002.

Văcărel I., Anghelache G., Bistriceanu Gh., Moşteanu T., Bercea F., Bodinar M., Georgescu F., *Finanțe publice*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1999.

Zamfir C. coord., Interacțiunea sărăcie - excluziune socială, MMSSF, BM, 2003.

Zamfir Cătălin, coord., *Dicționar de sărăcie on-line*, www.iccv.ro, 2003.

xxx "Calitatea vieții în România 1990–2003", *Raport de cercetare ICCV – Decembrie 2003*, coord. I. Mărginean, 2003.

xxx "Strategia națională de gestionare a deşeurilor", *Monitorul Oficial al României* nr. 954 bis din 18 octombrie 2004, p. 29.

xxx *A decade of transition*, UNICEF, Florența, 2001.

xxx *Analize demografice, Situația demografică a României în anul 2001*, p.18, INS, 2002.

xxx Anuarele statistice ale României, 1991-2004, INS.

xxx Banca Mondială, *România: Raport de evaluare a sărăciei*, vol. I, p. 19 - 20, 2003.

xxx Barometrul de opinie privind serviciile de sănătate, Metro Media Transilvania, www.mmt.ro, 2002.

xxx Barometrul de Opinie Publică, FSD, 1994 - 2004.

xxx CANSTAT, *Buletin statistic* nr.1, 2003.

xxx CANSTAT, *Buletin statistic* nr.2, 2002.

xxx *Carta reformei serviciilor de sănătate din România*, Ministerul Sănătății şi Familiei, www.msf.ro, 2003.

xxx CNAS, *Raport de activitate pe anul 2002*, CNAS, 2003.

xxx *Condiții de viață ale populației din România*, INS, 2005, p. 94.

xxx *Condițiile de viață ale populației* României, INS 2002, 2002, p.46-52.

xxx *Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2004*, INS, 2005.

xxx *Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2005*, INS, 2006, p.57.

xxx Lege privind stabilirea şi sancționarea contravențiilor la normele legale de igienă şi sănătate publică (Legea nr.98/1994), *Monitorul Oficial al României* nr.317, 16 noiembrie 1994.

xxx Legea nr. 215/2001 – Administrația publică locală.

xxx Legea nr.139 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr.87/2001 privind serviciile publice de salubrizare a localităților, *Monitorul Oficial al României* nr.86, 1 februarie 2002.

xxx Legea nr.426/2001 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr.78/2000 privind regimul deşeurilor, *Monitorul Oficial al României* nr.411, 25 iulie 2001

xxx Legea serviciilor publice de gospodărire comunală (Legea nr.326/2001), *Monitorul Oficial al României* nr.359, 4 iulie 2001.

xxx Ordinul nr.219/2002 al ministrului sănătății şi familiei.

xxx Ordinul nr.536/1997 al Ministerului Sănătății pentru aprobarea Normelor de igienă şi a recomandărilor privind mediul de viață al populației, *Monitorul Oficial al României* nr.140, 3 iulie 1997.

xxx Ordonanța Guvernului nr.21/2002 privind gospodărirea localităților urbane şi rurale, *Monitorul Oficial al României* nr.86, 1 februarie 2002.

xxx Ordonanța Guvernului nr.87/2001 privind serviciile publice de salubrizare a localităților.

xxx OUG nr. 78/2000 privind regimul deşeurilor, art.8.

xxx Planul național antisărăcie şi promovare a incluziunii sociale, Guvernul României, 2002.

xxx Planul național de gestionare a deşeurilor, 2004.

xxx Planul național de gestionare a deşeurilor, *Monitorul Oficial al României* nr.954 bis, 18 octombrie 2004.

xxx *Rapport Mondial sur le Developpement Humain 2003*, PNUD, 2003, p.255.

xxx Recensământul populației şi locuințelor, România, 2002.

xxx Starea de sănătate a populației din România, INS, Bucureşti, 2001.

xxx Starea socială şi economică a României în anii 2003-2004, INS, 2006.

xxx Statistică teritorială 2002, INS.

xxx Statistică teritorială 2005, INS.

xxx *Strategia de dezvoltare durabilă a serviciilor publice de salubrizare. România 2020*, Asociația Română de Salubritate, Asociație Patronală şi Profesională a Operatorilor din Serviciile de Salubritate, 2004.

xxx *The Quality of Growth*, World Bank, 2000.

xxx *Transition Report*, European Bank for Reconstruction and Development, 2000.

xxx *Transition Report*, European Bank for Reconstruction and Development, 2000, p.107.

xxx *Trends in Europe and North America*, ECE, UN, 2003, p. 208.

xxx *Valori sociale româneşti şi europene*, IRSOP, 2005.

SURSE DE DATE ŞI METODE DE CERCETARE

Pentru realizarea prezentei lucrări am utilizat următoarele surse de date /informații şi metode de cercetare:

Surse de date:

- anuare şi alte periodice publicate de Institutul Național de Statistică;
- baza de date a Institutului de Cercetare a Calității Vieții;
- publicații de profil ale unor autori din țară şi din străinătate.

Metode de cercetare:

- documentare bibliografică;
- intervievarea unor subiecți din rândurile consumatorilor de servicii;
- intervievarea unor reprezentanți ai unor instituții publice, cu atribuții în domeniul reglementării şi realizării accesului la bunuri şi servicii, sau ale căror politici induc influențe majore asupra structurilor de consum;
- metoda normativă pentru determinarea minimului decent şi a minimului de subzistență în domeniul consumului de bunuri şi servicii.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 233/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL ROMÂN DE ECONOMIE COMPARATĂ ŞI CONSENS

INDUSTRIILE MASS-MEDIA
(I)
– CONCEPTE, STRUCTURI, FRONTIERE –

dr. Maria MOLDOVEANU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

CAPITOLUL 1. DELIMITAREA DOMENIULUI: DEFINIȚII ŞI CRITERII DE CLASIFICARE 799
1.1. Termeni-cheie şi concepte conexe 799
1.2. Criterii de clasificare a mijloacelor de comunicare în masă 800
CAPITOLUL 2. STRUCTURILE SISTEMULUI MASS-MEDIA 806
2.1. Industriile audiovizuale 806
2.2. Industria presei tipărite 813
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 818

CAPITOLUL 1
DELIMITAREA DOMENIULUI: DEFINIȚII ŞI CRITERII DE CLASIFICARE

1.1. Termeni-cheie şi concepte conexe

Cercetătorii care au studiat problematica industriilor culturale (inclusiv a mass-media) au folosit concepte ale căror accepțiuni sunt adesea divergente, în funcție de cadrul de referință ales. Majoritatea au inclus însă aceste industrii în domeniul desemnat prin sintagma „cultură şi comunicare (comunicații)", concept polisemantic, precum sunt şi termenii care îl compun.

Pentru conceptul „cultură" s-au formulat de-a lungul timpului zeci de definiții ce pot fi clasificate în două mari categorii. O categorie cuprinde definițiile antropologilor, care indentifică domeniul culturii cu tot ce este uman ("tout ce qui est humain est culturel"), cealaltă categorie exprimă concepțiile sociologilor, care definesc cultura ca **rezultat al formării indivizilor (cultivați)** sau ca **activitate de natură spirituală (e.g., artistică).**

Pentru Guy Rocher, de exemplu, cultura înseamnă „un ansamblu de modele de gândire, simțire şi acțiune, mai mult sau mai puțin formalizate, care, însuşite şi împărtăşite de o pluralitate de indivizi, servesc în manieră obiectivă şi simbolică la constituirea acelor indivizi într-o colectivitate particulară şi distinctă" (16, p. 88).

Termenul „comunicare" are, de asemenea, multiple semnificații, în funcție de care pot fi delimitate elementele sale structurale. După cum precizează Claude Martin, el desemnează atât mass-media, cât şi sectorul telecomunicațiilor, industriile publicității şi ale P.R.-ului etc.

Domeniul comunicării (comunicațiilor) se diferențiază de cel al culturii mai ales prin **specificitatea produselor** – mesaje/enunțuri în cazul comunicării şi produse simbolice (bunuri, servicii) în cel al culturii – şi prin **statutul inițiatorilor**, respectiv: emitenți de mesaje şi autori de opere culturale. Diferențele se referă şi la **particularitățile** activității lor. În acest sens, trebuie subliniat faptul că, în domeniul culturii, **creația** – înțeleasă ca făurire de lucruri noi, originale, dar şi ca rezultat al acestui proces (i.e. operă culturală) – este nu numai o însuşire *sine qua non* a activității, ci şi finalitatea ei principală, în vreme ce, în spațiul comunicării (comunicațiilor), ponderea elementelor noncreative (rutiniere) este de cele mai multe ori predominantă.

Claude Martin observă că autorii care au definit în diverse feluri sintagma „cultură şi comunicare" au recurs la menționarea structurilor sale componente – lista finală cuprinzând fie domenii mai largi, cum sunt: activitățile artistice (1), mass-media (2) şi alte structuri legate de primele două (3), fie domenii detalia-

te, precum: artele, ştiinţa, cunoaşterea, informarea, loisirul, divertismentul, industriile culturale etc. Fiecare domeniu şi, implicit, fiecare concept menţionat mai sus este susceptibil de definire prin enumerare. Astfel, sectorul comercial al bunurilor culturale reproductibile (i.e. sectorul industriilor culturale) include, de regulă, produse cum sunt: cartea, presa scrisă, programele de radio şi televiziune, filmul, fonogramele, iar după opinia lui Peter Brooker, şi evenimentele culturale (concerte, expoziţii etc.). Între produsele menţionate mai sus, mass-media deţin ponederea cea mai importantă.

Termenul mass-media desemnează mijloacele de comunicare în/de masă care transmit mesaje către o piaţă determinată sau către o audienţă necunoscută. Şi mijloacele tipărite (e.g., ziare, reviste), şi mijloacele electronice (radio, televiziune etc.) sau cele bazate pe film (e.g., cinematografie) pot fi considerate atât intermediari – canale de transmitere -, cât şi autori/emitenţi ai mesajelor transmise.

Industriile mass-media cuprind două ramuri principale: industria mijloacelor tipărite şi industria audiovizualului – ramură care în prezent înregistrează cea mai rapidă dezvoltare din economia Europei. Dinamismul, dimensiunile şi diversitatea acestei ramuri generează anumite dificultăţi în alegerea metodei de cercetare şi, implicit, în clasificarea sectoarelor sale componente.

1.2. Criterii de clasificare a mijloacelor de comunicare în masă

Mijloacele de comunicare în masă pot fi clasificate în funcţie de diverse criterii. Ion Drăgan le menţionează pe cele mai frecventate, şi anume: **audienţa** (potenţială, efectivă), **natura mesajelor folosite** (audiovizuale, textuale), **funcţiile asumate** (de informare, de divertisment etc.), **modalitatea de comunicare.**

După acest ultim criteriu, Francis Balle împarte mass-media în trei clase mari:

1. **media autonome**, care nu necesită nici un suport tehnic de transmitere (e.g., ziare, cărţi, casete, CD-uri);
2. **media de difuziune,** care utilizează diverse suporturi de difuzare, cum sunt: undele hertziene, sateliţii de telecomunicaţii, cablurile coaxiale, fibrele optice ş.a. (e.g., radioul şi televiziunea);
3. **media de intercomunicare**, ce cuprind mijloacele de comunicare la distanţă în sens dublu (e.g., teletextul, televiziunea interactivă etc.).

Tipologiile organizaţiilor media se diferenţiază în funcţie de criteriile agreate de diverşi autori.

Utilizând surse precum cataloagele de la Registrul Comerţului sau lucrări de sinteză elaborate de instituţii prestigioase (e.g., *Mass-media din România*,

editată de Societatea Română de Radiodifuziune în anul 1999), V. Vişinescu schiţează structurile presei româneşti din primul deceniu postdecembrist, în funcţie de **periodicitate** şi **rezidenţa editorilor**:

	Tipuri/structuri	Număr, diferenţiere pe zone
1	Cotidiene	104, din care: 22 în Bucureşti, 82 în judeţe
2	Periodice	96, din care: 30 în Bucureşti, 66 în judeţe
3	Agenţii	4, în Bucureşti
4	Posturi de radio	137, din care 14 în Bucureşti (2 publice şi 12 particulare)
5	Posturi de televiziune	115, din care 10 în Bucureşti (2 publice, 8 particulare)
6	Corespondenţi	76
7	Presa minorităţilor etnice	9 cotidiene, 26 de periodice, 1 post de radio (în limba maghiară), 18 posturi de televiziune (în Bucureşti şi în judeţe)

***Sursa**: 20, p. 224.*

Optând pentru alte criterii, Mihai Coman clasifică instituţiile mass-media în următoarele categorii:

	Categorii/tipuri	Criterii
1	Presă scrisă şi audiovizual	După tipul de „media” (suportul prin care se difuzează mesajele)
2	Neutre şi partizane	„Din punctul de vedere al poziţiei politice”
3	Comerciale (orientate către obţinerea profitului) şi cele de serviciu public (instituţii nonprofit)	După „scopul activităţii”

Orice clasificare impune însă definirea clară a criteriilor.

În tabelul de mai sus, sintagma „scopul activităţii” este improprie (şi limitativă), întrucât, credem noi, nu există organizaţie de presă care să fie orientată exclusiv către profit, fără a ţine seama de importanţa ei socială, de rolul pe care îl are în acest sens. Nu numai instituţiile publice, ci şi posturile tv prezintă produse cu adresabilitate restrânsă – e.g., emisiuni literare, concerte simfonice, dezbateri ştiinţifice, ediţii speciale consacrate unor evenimente culturale etc. -, răspunzând în felul acesta unor trebuinţe de nişă.

După unii autori, termenul de radiodifuziune, utilizat în accepţiunea englezescului „broadcasting”, cuprinde atât radioul, cât şi televiziunea. Această abordare este motivată prin faptul că, la începutul dezvoltării industriei audiovizuale, activităţile de radio şi televiziune erau realizate de aceleaşi organizaţii media.

În zilele noastre, deşi serviciile de radio şi televiziune sunt oferite de instituţii publice distincte, statisticile continuă să le includă în aceeaşi subramură.

Statistica NACE împarte activitățile audiovizuale în două mari clase:

1. filme şi activități video:
   - filme şi producții video;
   - filme şi distribuții video;
   - proiectarea de filme;
2. activități de radio şi de televiziune.

Radioul şi televiziunea sunt cuprinse în aceeaşi subramură şi în statisticile țărilor membre ale UE care prezintă populația ocupată în sectorul culturii. Din această perspectivă, Jeannine Cardona (5, p. 417) citează următoarele activități culturale:

- editare;
- cinema şi video;
- **radio şi televiziune;**
- spectacole;
- agenții de presă;
- alte activități culturale;
- alte domenii conexe;
- comerț cultural;
- arhitectură;
- diverse.

Aceeaşi concepție se regăseşte şi în diverse statistici naționale (e.g., Australia, Olanda) care includ între „serviciile culturale" componenta constituită din servicii de radio şi televiziune:

- film şi video (producția de filme şi video, distribuția de filme şi video ş.a.);
- radio şi televiziune (servicii de radio, servicii de televiziune);
- biblioteci;
- muzee;
- parcuri şi grădini (e.g., botanice, zoologice, de agrement etc.);
- arte (producții muzicale, de teatru, arte creative);
- servicii din domeniul artelor (e.g., studiouri de înregistrare).

Producția şi vânzarea cărților, a ziarelor şi revistelor sunt menționate în diviziunea „Alte industrii culturale".

Exemplele de acest gen se întâlnesc şi în alte statistici naționale, ceea ce îi îndreptățeşte pe unii autori să considere că integrarea într-o singură clasă a activităților de radio şi televiziune reprezintă „o abordare înțeleaptă", cel puțin pentru companiile de facilități (e.g., studiouri de înregistrare) şi pentru comerțul en détail (unde aceleaşi companii vând şi discuri audio, şi casete video sau DVD-uri).

Disocierea lor (i.e. a activităților de radio şi a celor de televiziune) este însă ineluctabilă atunci când se cercetează consumul cultural. În studiul consacrat

utilizării mass-media, Vladimir Bina a identificat preferințele olandezilor pentru diverse mijloace de comunicare în masă după timpul acordat următoarelor activități:

1. expunerea la tv (inclusiv video şi televiziunea prin cablu);
2. ascultarea radioului;
3. lectura ziarelor şi a revistelor;
4. utilizarea calculatorului şi a internetului.

Observatorul European al Audiovizualului, organizație (administrativă) înființată în anul 1992, cu misiunea de a culege şi a pune în circulație informații din industria audiovizuală, a adoptat o definiție pragmatică, menționând principalele **zone de interes** (ramuri) ale acestei industrii, şi anume:

1. film;
2. televiziune;
3. video/DVD şi domeniul de extindere;
4. alte producții audiovizuale (producții publicitare, producție educațională ş.a.).

Cercetătorii specializați în statisticile culturale, printre care şi André Lange, consideră util ca la cele patru subramuri tradiționale să se adauge şi „multimedia de divertisment", respectiv bunurile şi serviciile care conțin imagini şi sunet şi sunt relevante pentru industria audiovizuală.

Constatăm, aşadar, că structurile mass-media, ca şi ale altor industrii culturale, sunt clasificate în funcție de obiectivele punctuale ale cercetătorilor şi/sau ale instituțiilor statistice.

De aceea, unele criterii sunt explicite, altele – subînțelese. Există însă statistici în care, pentru clasificarea acestor structuri sau ale unităților ce le compun, se folosesc simultan diverse criterii, cum sunt: producția şi distribuția produselor, finanțarea organizațiilor media, performanțele lor financiare etc., ceea ce generează anumite dificultăți în cercetarea industriei audiovizuale.

Un exemplu în acest sens îl reprezintă „analiza companiilor de televiziune" efectuată de André Lange. În funcție de **statutul deținătorilor** (şi al celor care le controlează), de **sursele de finanțare**, de **adresabilitatea ofertei**, de **profitabilitatea activității**, autorul clasifică, pe baza datelor înregistrate de Observatorul European al Audiovizualului, aceste companii în şapte categorii reprezentative:

1. companii tv pentru servicii publice, în care include companiile de radioteleviziune care sunt deținute sau controlate de o organizație publică, chiar dacă unele servicii pe care le oferă sunt operate de structuri private (e.g., asociațiile difuzorilor) şi astfel transparența conturilor este numai parțială. În această categorie, Lange mai include: companiile cu adresabilitate regională (e.g., stațiile regionale ARD) sau locală (e.g., Welsh S4C din Țara Galilor), companiile de transmisie internațională (Deutsche

Welle) şi canale specializate în servicii educaționale, de instruire etc. (e.g., UR în Suedia);

2. companii de televiziune specializate în oferta de pelicule cu plată;
3. distribuitorii pachetelor de programe tv (e.g., Viasat) sau companiile noi de televiziune terestră digitală (e.g., On-Digital). Unii distribuitori nu-şi declară complet şi la timp conturile, ceea ce generează, în opinia autorului, „zone gri extinse în analiza pieței”;
4. companii private de televiziune finanțate prin publicitate; unele obțin majoritatea profiturilor în altă țară, şi nu unde sunt înregistrate;
5. companii de televiziune interactive (cu plata per vizionare);
6. companii home-shopping, finanțate în principal din vânzarea produselor cărora li se face reclamă;
7. canale tematice, aparținând editorilor privați, finanțate atât prin încasări directe (din vânzări) sau din publicitate, cât şi din abonamentele distribuitorilor de cablu.

Această clasificare evidențiază importanța indicatorilor financiari (e.g., venituri din operare sau încasări indirecte) pentru analiza aprofundată a industriei audiovizuale. În baza de date Amadeus a Observatorului European, ca şi în rapoartele anuale ale marilor grupuri de comunicație, sunt consemnate şi cheltuielile companiilor, respectiv: cheltuieli de personal, cheltuieli pentru achiziționarea de bunuri şi servicii, cheltuieli impuse de depreciere. Utilizarea unor indicatori financiari ca profit/pierderi din operare, profit/pierderi înainte de impozitare, profit/pierderi nete etc. permite atât cunoaşterea structurilor şi a proceselor principale din industria audiovizuală, cât şi performanțele economice ale fiecărei organizații media.

Pe de altă parte, exemplul citat mai sus demonstrează că, în lipsa unui sistem coerent de criterii, clasificările sunt ambigue şi insuficiente pentru o viziune de ansamblu asupra activității mass-media, în general, a celei de televiziune, în speță, în condițiile în care modernizarea continuă a tehnologiei contribuie nu numai la multiplicarea suporturilor şi la diversificarea serviciilor audiovizuale (e.g., servicii de informații specializate), ci şi a modalităților de receptare a mesajelor.

Grație sateliților şi rețelelor cablate, televiziunea le poate furniza consumatorilor, pe lângă **serviciile programate** (unidirecționate), şi **servicii autoprogramate** (parțial interactive), **servicii interactive individuale** (ce permit comunicarea cu mai mulți telespectatori) şi **servicii autonome** (care nu mai necesită conectarea la o rețea, ci se bazează pe stocarea şi utilizarea la domiciliu a programelor interactive de învățare etc.).

Dar noile tehnologii de stocare-reproducere şi transmitere a semnalelor au revoluționat, după cum se ştie, nu numai industria tv, ci şi celelalte mijloace de comunicare de masă, implicit presa scrisă.

Informatizarea redacțiilor şi a procesului tipografic înlocuieşte procesele clasice de editare şi permite tipărirea aceleiaşi publicații în diverse zone ale globului.

Datorită tipografiilor digitale, ziarele concurează în viteză cu celelalte mijloace de difuzare a informației. Paginile produse pe computer sunt transmise **tipografiilor digitale locale** şi tipărite la cererea clienților, economisindu-se bani şi hârtie. În plus, după cum arată D. Randall, ziarele naționale pot comunica informațiile de actualitate imediată la distanțe foarte mari: „Cu tipografii digitale în magazine, poate şi în alte locuri, cum sunt gările şi stațiile de metrou, ziarele pot oferi publicului informația în doar câteva secunde necesare transmiterii şi tipăririi" (14, p. 240).

Totodată, grație internetului, o publicație editată într-o localitate poate fi citită de posesorii de computere din întreaga lume. Anchetele asupra utilizării internetului de către europeni arată că în unele țări din nordul Europei (e.g., Suedia, Danemarca, Olanda) ponderea celor care îl folosesc zilnic sau de mai multe ori pe săptămână depăşeşte 50% din populație. Motivele navigării pe internet sunt diverse. Printre ele se numără şi **cititul ziarelor**.

- După cum relevă Michail Skaliotis, subiecții folosesc cel mai frecvent internetul pentru:
- e-mail-uri;
- căutarea informațiilor despre anumite produse;
- căutarea unui loc de muncă;
- materiale educaționale;
- informare asupra unor competiții sportive;
- informare asupra unor locații de vacanță;
- preluarea de software gratuite;
- citirea ziarelor;
- discuții (chat).

Vizitatorii site-urilor de pe internet nu se rezumă la „căutarea informațiilor despre anumite produse" (item 2), ci le şi achiziționează pe cele care răspund intereselor lor. Informațiile statistice arată că, în anul 2005, cca 23% din populația țărilor UE au făcut achiziții online. Astfel, 7,8% au achiziționat servicii de turism, 7,5% – îmbrăcăminte şi materiale sportive, iar 7,4% au optat pentru produse media: filme, CD-uri, casete video şi audio. Examinând motivele care au întrunit numărul cel mai mare de opțiuni la nivelul Eurobarometrului, putem afirma că internetul „le-a invadat aproape complet utilizatorilor viața privată şi cea profesională".

CAPITOLUL 2
STRUCTURILE SISTEMULUI MASS-MEDIA

Analiza industriilor mass-media după modelul sistemului social ne ajută să cunoaştem principalele sale componente (subsisteme), similaritățile şi elementele care le diferențiază.

Utilizând această paradigmă, Melvin L. DeFleur şi Sandra Ball-Rokeach (7, p. 141) au identificat următoarele componente ale sistemului mediatic:

1. **subsisteme de producție**, constituite din toate tipurile de structuri producătoare de conținuturi mass-media (e.g., articole de ziar şi de revistă, emisiuni de radio, emisiuni tv, filme, spectacole create anume pentru a fi difuzate prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă); la rândul său, acest subsistem cuprinde o multitudine de componente. Autorii citați includ aici: producătorii tv, directorii de ziare, editorii, producătorii de filme, corespondenții străini, editorii serviciilor telegrafice ş.a.;
2. **subsisteme de distribuție**, alcătuite din: **distribuitori naționali şi regionali** (e.g., rețele de radiodifuziune, companii distribuitoare de reviste şi ziare pe arii geografice extinse, rețele de cinematografie) şi **distribuitori locali** (e.g., stații de radio şi televiziune, publicațiile locale, vânzătorii de ziare en détail ş.a.).

Unii producători sunt şi distribuitori ai conținuturilor respective, reprezentând, de fapt, principalele ramuri ale industriilor mass-media – industria presei scrise şi industriile audiovizuale – pe care le vom analiza în paginile următoare. La celelalte componente, cum sunt:

3. subsistemele de control, constituite din corpurile legislative care votează legile din domeniu şi agențiile de reglementare care implementează politicile mass-media şi diversele ONG-uri implicate în aceste activități;
4. agențiile de publicitate;
5. instituțiile de cercetare a pieței;
6. publicul,

vom face doar referiri tangențiale, urmând să le consacrăm studii de sine stătătoare.

2.1. Industriile audiovizuale

2.1.1. Presa radiofonică

Încă de la începuturile sale, radioul s-a confruntat cu două probleme importante: una legată de reglementarea condițiilor de funcționare a stațiilor de emisie, alta legată de finanțare.

În ceea ce priveşte finanțarea, în spațiul american s-au încercat diverse soluții: solicitarea de contribuții directe de la ascultători, perceprea unei taxe pentru fiecare aparat de radio, sponsorizarea programelor cu priză la public (e.g., emisiuni muzicale, transmisiuni sportive, programe pentru copii) de către marile companii de afaceri (i.e. reclamă indirectă), publicitatea directă practicată deja de ziare, prin vânzarea timpului de emisie celor care îşi promovau produsele pe o piață de masă.

Când aceste probleme păreau rezolvate, în sensul că transmițătorii obțineau profituri ridicate, iar numărul utilizatorilor creştea continuu, presa radiofonică începea să se confrunte cu un concurent foarte puternic – televiziunea -, ceea ce a determinat-o să-şi regândească strategiile.

În noile condiții, „Radioul a fost mutat din camera de zi şi a trebuit să se mulțumească cu dormitorul, bucătăria, automobilul şi plaja. Tranzistorii şi tehnologia cu piese mobile de mai târziu, care au deschis o piață uriaşă pentru aparatele de radio în miniatură, au împiedicat declinul radioului...” (7, p. 117).

Radioul are mai multe atuuri față de celelalte mass-media. După cum semnala Vasile Traciuc, modalitățile de culegere, prelucrare şi transmitere de informații sunt mult mai rapide decât ale ziarelor – unde culegerea şi tiparirea textelor consumă mult timp – şi decât ale posturilor tv, care trebuie să-şi susțină mesajele prin imagini a căror filmare/montare necesită, de asemenea, timp. În al doilea rând, mesajele sale sunt **mai accesibile**. Ele ajung şi la oamenii cu diverse handicapuri (nevăzători, analfabeți ş.a.) şi la cei aflați în zone geografice izolate (17, p. 154). Întrucât emisiunile de radio pot fi urmărite în paralel cu alte activități (profesionale sau domestice), receptarea lor este mult mai comodă decât expunerea la emisiuni tv sau citirea presei scrise.

Pe lângă aceste atuuri, există şi avantaje legate de complexitatea ofertei. David Sarnoff, inginerul a cărui contribuție la perfecționarea dispozitivelor tehnice este bine cunoscută, demonstra, încă din anul 1916, că radioul poate deveni un mijloc de comunicare de largă folosință, putând să aducă în casele oamenilor evenimente de importanță națională, conferințe, concerte, muzică de toate tipurile, întreceri sportive etc. La scurtă vreme, cererea de receptoare a crescut foarte mult, ca şi numărul stațiilor de radioemisie. Implicit, a crescut concurența între canalele radio, cu toate efectele pozitive ale competitivității în planul satisfacerii nevoilor umane.

Urmărind evoluția mijloacelor de comunicare colectivă de la invenția tehnică ce stă la baza fiecăruia dintre ele până la utilizarea lor pe scară largă, Francis Balle a indentificat următoarele etape de dezvoltare a radioului:

1. 1898-1917, reprezentând intervalul scurs de la ideea creativă la invenția tehnică;
2. 1917-1921, perioada necesară pentru a se trece de la realizarea prototipului la comercializarea lui;

3. 1921-1935, ani de impunere pe piață şi expansiune;
4. 1935-1948, relansarea stimulată de inventarea tranzistorilor.

În cartea dedicată anilor de afirmare a radiodifuziunii, John Reith, director general al British Broadcasting Company (1922-1927), sesiza impactul social al noii industrii: „Până la apariția acestui mijloc de comunicare universal şi extraordinar de ieftin, multor oameni li se nega orice fel de cunoaştere directă a evenimentelor care fac istoria. Ei nu împărtăşeau interesele şi amuzamentele celor cărora soarta le făcuse două daruri gemene – timp liber şi bani. Nu aveau acces la marii oameni ai zilei, iar aceştia îşi puteau transmite mesajul doar unui număr restrâns de persoane (...); toate acestea s-au schimbat" (*Broadcast over Britain*, 1924).

Multe dintre ideile aplicate de Reith la BBC reprezintă şi în zilele noastre surse de inspirație pentru ziarişti. În concepția lui, radiodifuziunea nu trebuie folosită doar pentru divertisment şi de aceea nu voia să le ofere ascultătorilor doar ceea ce îşi doreau ei. Dimpotrivă, considera că BBC trebuie să stabilească standarde profesionale mai înalte, că trebuie să aducă în cât mai multe case tot ce este mai bun în fiecare domeniu al cunoaşterii, al străduințelor şi reuşitelor omului (4, p. 201).

În aceeaşi perioadă însă, pe alte meridiane, radioul era doar un mijloc de divertisment. În SUA, de pildă, până la criza economică din `29, ştirile au ocupat locul secund. Dar, aşa cum arată Briggs şi Burke, „indiferent de țară, indiferent de regim, de instituție sau de perioadă, adevărata rațiune de a fi a radiodifuziunilor a fost aceea de a-i oferi publicului larg **diverse** programe" (4, p. 204). Aşteptările de la radio ale acestui public sunt extrem de diverse, aşa cum sunt, în general, trebuințele şi dorințele oamenilor. Din păcate, nu toate posturile de radio răspund acestor aşteptări. Nevoia de rating pentru atragerea publicității obligă posturile comerciale să le investigheze şi să le satisfacă, în vreme ce dezideratul responsabilității sociale (i.e. de a informa, a educa, a distra) este expediat în zona radiourilor publice.

Potrivit cercetărilor de piață realizate recent în 15 țări membre ale UE, cca 60% dintre europeni ascultă **zilnic** radioul. Ascultătorii cei mai fideli se găsesc în Irlanda (77%), Luxemburg (76%), Suedia (76%). Programele preferate de ei sunt cele muzicale (86%), ştirile (53%) şi emisiunile sportive (17%), concurența dintre ofertanți pentru a satisface aceste preferințe fiind tot mai puternică.

Şi în țara noastră radiourile „se îngrămădesc" să satisfacă interesele publicului. Aşa cum arată studiul de audiență realizat de IMAS şi Mercury Research, în iunie 2006, câteva posturi de radio îşi dispută supremația în mediul urban, şi anume: România Actualități, cu o cotă de piață de 18,1%, şi Europa FM, cu o cotă de piață apropiată – 17,2% -, urmate de studiourile teritoriale ale Radiodifuziunii, de Kiss FM, Radio 21 ş.a.

Aşa cum observa Petre Barbu, capitala reprezintă cea mai competitivă piață, ca număr de posturi şi investiții publicitare. Aici, Radio 21 a făcut un salt spectaculos, având o cotă de piață cu două procente mai mare decât România Actualități, fiind ascultat zilnic de cca 385000 de bucureşteni. Celelalte posturi ocupă, în ordine descrescândă, următoarele locuri: 3. Kiss FM; 4. Romantic FM; 5. Radio Deea; 6. Radio România Regional; 7. Europa FM; 8. Pro FM; 9. Radio Guerrilla; 10. alte posturi.

Deşi a pierdut în decurs de un an cca 8000 de ascultători, postul public de radio continuă să obțină o poziție competitivă în preferințele bucureştenilor. La nivel național însă, România Actualități îşi menține poziția de lider, ca şi posturile teritoriale ale Radiodifuziunii.

Încă de la începutul anilor ’90, Societatea Română de Radiodifuziune s-a manifestat ca una din cele mai puternice instituții mass-media. De la cca 30000 ore de emisie/an în 1989, ajunge ca în ’95 să emită mai mult de 72000 ore/an – poziția sa fiind avantajată nu numai de diversitatea programelor şi de înființarea unor canale specializate, ci şi de apariția destul de timidă a posturilor de radio particulare. Împreună îşi propuneau să răspundă nevoilor şi exigențelor pieței.

În studiul intitulat *Télévision – culture*, J. Fiske prezintă preferințele pentru mass-media (în care include şi cartea şi cinemaul) în funcție de satisfacerea nevoilor personale şi sociale ale publicului.

	Nevoi	**Ordinea de preferință**				
		Rang I	**Rang II**	**Rang III**	**Rang IV**	**Rang V**
A	**Nevoi personale**					
1	Înțelegerea de sine	Carte	Ziar	Radio	Tv	Cinema
2	Distracție	Cinema	Tv	Carte	Radio	Ziar
3	Evaziune din real	Carte	Cinema	Tv	Radio	Ziar
B	**Nevoi sociale**					
1	Cunoştințe despre lume	Ziar	Radio	Tv	Carte	Cinema
2	Stabilitate	Ziar	Radio	Tv	Carte	Cinema
3	Consolidarea legăturilor familiale	Tv	Cinema	Radio	Ziar	Carte
4	Consolidarea relațiilor cu prietenii	Cinema	Tv	Ziar	Radio	Carte

***Sursa**: 8, p. 69.*

Analiza lui Fiske evidențiază existența unor conexiuni şi similarități între mijloacele de comunicare de masă, în privința funcțiilor asumate (i.e. de a informa, a distra, a educa publicul), dar şi a unor diferențe, atunci când îşi dispută întâietatea pe piață. În acest sens, şi audiența instituțiilor de presă diferă de la o categorie la alta.

Cercetările de audiență arată că televiziunea ocupă locul central între preferințele consumatorilor mass-media, consumul tv devenind pentru unii nu numai un stil de viață, ci şi o modalitate de a-şi realiza diverse „proiecte de viață” (e.g., a fi informat, a se integra în mediul social).

Deşi instituțiile tv comerciale şi-au afirmat identitatea abia după 1995, astăzi ele reprezintă alternative reale ale televiziunii publice, pe care o concurează, cum spune M. Coman, în chiar atributele ei definitorii” (6, p. 216).

2.1.2. Industria televiziunii

În domeniul industriilor audiovizuale, țara noastră aplică prevederile stipulate în instrumentele politice şi juridice elaborate de UE, de către Consiliul Europei sau de Organizația Mondială a Comerțului (e.g., Acordul general pentru comerțul cu servicii – inclusiv servicii audiovizuale).

Reglementările stabilite de organismele menționate configurează ceea ce se numeşte „modelul european” de televiziune, pe care specialiştii din domeniu îl caracterizează astfel:

- „Liberalizarea şi dezvoltarea pieței interne pentru serviciile de radiodifuzare transfrontalieră.
- Susținerea, inclusiv financiară, a serviciilor publice de televiziune şi dezvoltarea sectorului privat de radiodifuzare.
- Reglementări privind conținutul comunicării audiovizuale, protecția minorilor, a altor categorii şi grupuri.
- Protecția identității şi a diversității culturale.
- Susținerea pluralismului de surse de informare şi de opinii – prevederi anticoncentrare şi prevederi pentru transparența serviciilor tv”.

În esență, modelul vizează furnizarea de conținut audiovizual – divers şi pluralist – care să poată răspunde nevoilor sociale, culturale şi educaționale ale societății actuale (12, p. 112-113).

Studiile sociologice realizate în diverse țări arată că expunerea la emisiunile de radio şi televiziune este principala modalitate de informare, de divertisment şi de educație a indivizilor. Din timpul dedicat consumului mass-media, îi revine televiziunii partea cea mai consistentă. După Vladimir Bina, acest mijloc de comunicare este predominant în toate țările industrializate. Europenii, de pildă, se expun la tv în proporție de 98%, în vreme ce numai 60% din ei ascultă zilnic radioul. Tipurile de emisiuni urmărite constant în țările europene la tv sunt:

1. ştiri/informații de actualitate;
2. filme artistice;
3. filme documentare;
4. transmisii/comentarii sportive;
5. muzică;

6. seriale/telenovele;
7. realitatea tv, jocuri;
8. dezbateri.

Preferințele pentru anumite programe se nuanțează în funcție de caracteristicile psihosociale ale telespectatorilor. Spre exemplu, **emisiunile muzicale** sunt urmărite de tineri (15-25 de ani) în proporție de 68%, în vreme ce numai o treime din persoanele de peste 40 de ani sunt interesate de aceste emisiuni.

Serialele şi telenovelele sunt mai populare în rândul femeilor (58%), iar bărbații sunt mai interesați de **evenimentele sportive** prezentate la tv.

Michail Skoliatis identifică diferențe similare în privința opțiunilor pentru programele tv, în funcție de mediul sociocultural din diverse țări. În acest sens, danezii situează pe primul loc ştirile şi informațiile de actualitate, francezii şi italienii – filmele artistice, suedezii şi finlandezii – emisiunile sportive, belgienii – telenovelele şi serialele etc.

Majoritatea studiilor despre utilizarea televiziunii confirmă ceea ce sociologul francez Pierre Bourdieu constata încă de la sfârşitul secolului trecut: „Evoluăm tot mai mult spre un univers în care lumea socială este descrisă, prescrisă de televiziune..." Uneori însă, dintr-un instrument de înregistrare a realității, televiziunea se transformă într-un instrument de creare a ei, fără să conştientizeze acest lucru (Pierre Bourdieu, *Despre televiziune*).

O percepție similară a importanței televiziunii se evidențiază şi în rândul publicului din țara noastră. Barometrul de opinie publică realizat de Fundația pentru o Societate Deschisă în mai 2006 arată că mass-media se află pe locul al treilea în privința credibilității, după biserică şi armată. Această percepție explică interesul românilor pentru tv: cca 83% dintre ei urmăresc zilnic programele de televiziune. Ca şi în alte țări, piața tv s-a extins de la an la an. Ca şi în celelalte țări, preferințele consumatorilor se împart între posturile publice de televiziune şi posturile comerciale. Conform datelor furnizate de TNS-AGB International, cele mai bune audiențe în mediul urban, înregistrate în intervalul august-octombrie 2006, le-au avut, în ordine, Pro TV, Antena 1 şi TVR1, urmate de: Acasă TV, Prima TV, Realitatea TV şi TVR2 ş.a.

Poziția canalelor tv în topul audiențelor se modifică în funcție de tipul emisiunilor vizionate.

Studiu de caz

Concurența dintre diverse posturi tv

- cu privire la emisiunile informative -

Toate televiziunile sunt interesate de rating. Produsul cel mai concurențial îl reprezintă emisiunile informative. Analiza structurii, a duratei şi a programării lor orare dezvăluie strategiile celor mai importante posturi tv de a-şi

consolida poziția deținută pe piață, de a-şi obliga concurenții să se repoziționeze, prin deposedarea lor de atuurile dobândite la un moment dat, sau de a se mulțumi să acceadă, respectiv să rămână în „clubul celor mai buni”.

În acest sens, accentul se pune pe selecția informațiilor, pe coerența prezentării lor şi, nu în ultimul rând, pe calitățile prezentatorilor.

Studiul de caz are două obiective:

1. *de a compara oferta instituției publice de televiziune cu oferta posturilor comerciale;*
2. *de a urmări competitivitatea dintre cele mai cunoscute posturi private, în domeniul emisiunilor informative.*

Considerăm că analiza orizontală, pe secvențe orare, este cea mai relevantă în raport cu aceste obiective.

Ştirile de la postul public tv debutează cu emisiunea informativă de la ora 7.00 – emisiune echilibrată, cu informații din domeniul politic, social, utilitar, monden. Nefiind presată de obținerea publicității, TVR nu-şi propune să atragă atenția prin evenimente şoc sau prin alte „tertipuri” jurnalistice; dimpotrivă, selectează informații care interesează publicul larg şi le prezintă pe înțelesul tuturor.

La amiază, jurnalul informativ al televiziunii publice este programat mai târziu decât celelalte posturi (i.e. ora 14.00). Subiectele sunt de ultimă oră, susținute cu documente şi cu transmisii directe. Jurnalul de seară prezintă realitatea politică şi economică românească.

Începând din martie 2006, principalul program de ştiri al TVR (ora 19.00) a fost relansat pe baza unui concept nou – într-un nou studio şi cu un nou prezentator, jurnalist de profesie –, urmărind să elimine imaginea „prăfuită” a jurnalului de până atunci.

Proiectele actuale ale TVR au două mize importante: creşterea funcției sale educative şi a cotei de audiență, ceea ce presupune atragerea/recâştigarea publicului activ, de vârstă medie. În 2006, potrivit datelor culese de TNS-AGB, audiența principalului jurnal al TVR s-a dublat în raport cu aceeaşi perioadă a anului precedent.

Postul public tv acoperă atât mediul urban, cât şi mediul rural, de aceea îşi dispută locul întâi cu Pro TV, având fiecare o medie de 700000 de telespectatori pe minut (urmate de Antena 1, cu 600000 de telespectatori).

După cifrele furnizate de Asociația Română de Măsurare a Audienței, TVR2 se menține constant pe locul al cincilea ca număr de telespectatori, în vreme ce o televiziune generalistă, Prima TV, şi una de ştiri, Realitatea TV, se concurează pentru locurile 6 şi 7.

Pentru a dobândi o poziție cât mai bună în topul cotelor de audiență, principalele posturi tv se străduiesc să aducă ceva în plus, să se diferențieze

de concurenți prin calitatea programelor şi prin formule jurnalistice inedite, să atragă noi segmente de piață din rândul telespectatorilor indecişi sau al nonconsumatorilor tv.

Emisiunile de ştiri cu cea mai mare audiență aparțin Pro TV-ului. Principala ediție, difuzată la ora 19.00, a obținut 8,9 puncte de rating (Antena 1, numai 5,6) şi o cotă de piață de 31%. Succesul se datorează, în viziunea producătorului, faptului că „ştirile sunt adresate publicului pe care îl interesează". Ca urmare, în economia emisiunii, ştirile din domeniul politic au scăzut foarte mult – cele rămase fiind prezentate într-un mod foarte atractiv. Dar toate emisiunile informative ale Pro TV obțin procente ridicate de leadership (cel mai urmărit program în acelaşi interval orar). În ultimul an, ediția de dimineață a obținut 100%, cea de la ora 13.00 – 84%, emisiunea de la ora 17.00 – 13%, principala ediție difuzată la ora 19.00 – 91%, iar ştirile de la ora 23.00 – 76%.

Explicația producătorului este clară: „Avem o echipă care se mişcă repede, avem credibilitate, iar produsul nostru este cel mai bine împachetat produs de pe piață". Prezentatorul ştirilor din prime-time (ora 19.00), fiind bine cunoscut, contribuie la creşterea ratingului, pentru că „Prezentatorul de ştiri e ca vinul bun. Cu cât are mai mare experiență, cu cât are mai mare credibilitate, cu atât e mai bun" (Robert Găinescu, producătorul emisiunii).

Un exemplu concludent pentru efectele pozitive ale strategiei de repoziționare pe piață îl constituie Prima TV. După ce audiența emisiunii informative – Focus 18 – a scăzut semnificativ, înregistrând un rating mediu lunar de 2,4%, postul şi-a propus „să intre în rând cu lumea".

În acest sens, difuzarea principalei emisiuni de ştiri a fost reprogramată la ora 19.00, odată cu Observatorul Antenei 1 şi ştirile Pro TV.

Conceptul jurnalului a fost redefinit: „un jurnal uman, pentru oameni".

Structura emisiunii a fost regândită, una din noutăți fiind interactivitatea.

Reporterii postului transmit în direct de „oriunde se petrece ceva interesant".

Emisiunea Focus Plus de la ora 23.00 face sinteza ştirilor zilei, realizând şi revista presei.

Prin aceste demersuri, Prima TV încearcă să facă față concurenței dure de pe piața ştirilor tv.

2.2. Industria presei tipărite

Spre deosebire de industria audiovizualului, în cazul presei scrise, intervalul între invenția tehnică (inventarea tiparului de către Gutenberg (1434)) şi producerea primei publicații – în acepțiunea actuală a termenului, respectiv „Text difuzat marelui public, reprodus în mai multe exemplare prin tipărire sau altă modalitate de multiplicare" (13, p. 96) – a fost de circa două secole.

Astfel, în 1605, la Anvers, a apărut primul periodic din lume, „Noutățile din Anvers”, iar în anul 1660 – primul cotidian, „Leipziger-Zeitung”, în Germania.

La începuturile epocii moderne, presa era prin excelență o presă de informare. În cea de-a doua fază de evoluție, cea a jurnalismului literar, presa a reprezentat un suport în constituirea spațiului public, susținând valorile democrației, libertatea de gândire, spiritul critic etc. Ulterior, aşa cum scrie Jürgen Habermas, în lucrarea *L'espace public*, presa devine o componentă a culturii de consum. Redacțiile ziarelor se organizează după modelul întreprinderii capitaliste, având următoarele caracteristici:

1. apariție regulată;
2. obiective diversificate (informare, publicitate, divertisment);
3. suport comercial (rețele de difuzare);
4. un public larg şi dispersat;
5. prețuri accesibile (Fr. Balle, apud 8, p. 57).

Locul editorilor intelectuali îl iau antreprenorii de presă, care preiau şi funcțiile economice ale editării şi difuzării ziarelor. În noul context, presa de masă se supune legilor pieței: competiție, publicitate abundentă, profituri cât mai mari, multiplicarea surselor de finanțare.

În opinia lui Fr. Balle, era „presei de masă” se afirmă către sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului următor. Ziarele se ieftinesc, publicul lor se extinde, iar dezvoltarea radioului nu reuşeşte să diminueze întâietatea marilor cotidiene în domeniul informării. Treptat, televiziunea devine un concurent puternic atât în materie de informare, cât şi în privința publicității şi a preferințelor pieței.

Concentrarea se accentuează – primele trusturi mari apăruseră din 1875: W.R. Hearst în SUA, L. Ullstein şi R. Mosse în Germania etc. –, ziarele se diversifică şi se specializează.

În funcție de conținut şi de adresabilitate, Fr. Balle identifică următoarele tipuri de presă:

- presa profesională;
- presa unui „singur public”, având ca target-uri comunități şi grupuri distincte;
- presa elitelor, consacrată dezbaterilor de idei;
- presa adresată femeilor;
- presa pentru copii şi adolescenți;
- presa de „evaziune”, implicată în promovarea senzaționalului (i.e. zodiace, seriale, secrete ale vedetelor ş.a.);
- presa militantă – tribună a ecologiştilor, a minorităților, a mişcărilor feministe ş.a.;
- presa literară şi artistică;

- presa dedicată activității de radio şi televiziune (e.g., programe, relatări despre evenimente conexe);
- presa specializată pe informații economice, tehnice, sportive, culturale ş.a.);
- presa propagandistică/partizană, „de prozelitism”, cum o numeşte autorul;
- presa de popularizare a cunoştințelor ştiințifice şi profesionale în rândul masei largi de cititori (apud 8, p. 63).

În funcție de criteriile utilizate, cercetătorii mass-media elaborează diverse tipologii. După aria de răspândire şi după periodicitatea apariției, C.F. Popescu şi R. Bâlbâie (13, p. 96) propun următoarea clasificare a publicațiilor:

- anonime;
- cu autor neidentificabil;
- anuale;
- periodice, cu apariție anuală;
- bienale;
- periodice cu apariție la fiecare doi ani;
- bimensuale;
- periodice cu apariție la fiecare două luni;
- de uz intern;
- cu difuzare restrânsă;
- mensuale;
- periodice cu apariție lunară;
- periodice;
- seriale cu apariție la intervale regulate;
- săptămânale;
- seriale;
- cu apariție de numere succesive pe durată nelimitată;
- anuare, calendare, almanahuri cu apariție anuală;
- trimestriale.

Aceiaşi autori se referă şi la **presa de întreprindere**, ca parte a **presei de proximitate** ce include şi **jurnalismul specializat**, constituit, în opinia lor, din:

a) presa specializată (realizată de către specialişti pentru specialişti);
b) ziar/revistă consacrată unui singur segment de public sau unui singur domeniu: presa feminină, presa sportivă, presa pentru copii, pentru tineret, pentru vârsta a treia etc.;
c) ziar/revistă de timp liber: ziarul pescarilor ş.a. (13, p. 68).

Combinând diverse criterii de clasificare, se obține o multitudine de tipologii, mai mult sau mai puțin eclectice, mai mult sau mai puțin operaționale.

În acelaşi dicționar din care am citat exemplele de mai sus, sunt definiți şi termeni ca: **jurnalism de opinie** (reprezentat de rubrici precum editorialul, cronica, recenzia, comentariul); **jurnalism de serviciu**, cu referire la textele ce oferă informații utilitare de la cele mai simple la altele mai complexe, conținute în ştiri, interviuri, reportaje; **jurnalism de excepție** (i.e. presa interesată de evenimentele deosebite, cum sunt crizele – economice, politice -, epidemiile, catastrofele naturale, alte lucruri „ieşite din comun”).

În țara noastră, apariția primelor publicații periodice – „Curierul românesc” în Muntenia (1829), „Albina românească” în Moldova (1829) şi „Gazeta de Transilvania” în Ardeal (1938) – şi a primului ziar cotidian numit ”România” (1938) a fost precedată de numeroase calendare, albume şi almanahuri care, prin tematica abordată şi prin profesionalismul editorilor, au contribuit la „întemeierea” presei româneşti.

De-a lungul timpului, aceste scrieri au constituit o „sursă de lectură instructivă” pentru toate categoriile de vârstă (15, p. 25).

După Unirea Principatelor, în noul context politic şi economic, presa românească a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare. Alături de publicațiile **politice** (e.g., „Buciumul”, sub redacția lui Cezar Bolliac), s-au afirmat şi cele **ştiințifice** (e.g., „Revista română pentru ştiințe, litere şi arte” a lui Al. Odobescu), **cultural-literare, economice** (e.g., ”Analele economice”), **medicale** (e.g., „Medicul român”), **juridice, militare, umanistice** ş.a. (13, p. 70-71).

În 1865, a fost editată revista „Familia”, iar în 1867 „Convorbiri literare” – publicații care, alături de „Timpul”, „Românul”, „Contemporanul” ş.a., au avut o contribuție deosebită la făurirea culturii române moderne.

Prezentarea acestor exemple are ca scop sublinierea tradițiilor deosebite ale presei româneşti în privința calității textelor, a rolului social şi a funcției sale educative, a deontologiei profesionale a jurnaliştilor etc.

Din păcate, aceste tradiții sunt insuficient valorizate de către producătorii mass-media din zilele noastre.

După decembrie ’89, presa înregistrează schimbări radicale în planul ariilor tematice, al tirajelor, al proprietății şi organizării, al genurilor şi stilurilor, al tehnologiilor folosite ş.a. Primul deceniu se caracterizează, în opinia cercetătorilor (e.g., Mihai Coman), prin trăsături specifice modelului de presă liberal, cu ofertă pluralistă, controlată de piață, deschisă provocărilor şi competitivității, aspirând la transparență şi obiectivitate. Evoluția presei scrise se distinge sensibil de cea a audiovizualului. Prima parcurge două etape, care marchează ascensiunea şi, ulterior, regresul cotidienelor şi al publicațiilor periodice. Etapa 1990-1992 se individualizează, după opinia autorului, printr-o explozie a titlurilor şi tirajelor. În acest sens, Coman menționează ziare ca „Adevărul” şi „România liberă”, ce atingeau în vara lui ’90 tiraje de 15 milioane de exemplare zilnic, „Tineretul liber”, „Dreptatea”, „Azi” cu cca 700000 de exemplare pe zi,

dar şi revistele „Expres” şi Zig-zag” cu tiraje de 600000 de exemplare pe săptămână.

Începând cu finele anului ’92, numărul titlurilor s-a redus, dar mai ales s-au redus tirajele – cele două cotidiene menționate apărând în numai 200000-250000 de exemplare, ca la sfârşitul anului 1996 aceste cifre să se reducă la jumătate.

Cauzele acestei evoluții sinuoase sunt multiple: unele țin de legislație, altele de credibilitatea jurnaliştilor şi de expansiunea televiziunii – cele mai evidente fiind însă costrângerile de natură economică, precum: creşterea costurilor de producție şi difuzare, scăderea puterii de cumpărare a populației, slaba participare a capitalului străin etc. În aceste condiții, ziarele îşi reconsideră oferta. Dacă în prima etapă principala lor funcție era cea informativă, concentrată în genuri jurnalistice concise – ştiri, reportaje, articole de mici dimensiuni -, începând cu ’93, ’94, funcția de interpretare este tot mai evidentă – editorialele, anchetele, studiile de caz, dialogurile, paginile speciale fiind genurile menite să descifreze pentru publicul larg o serie de fenomene specifice tranziției (20, p. 216).

În acelaşi timp, faptul divers devine omniprezent, ceea ce conduce la apariția tabloidelor şi la „victoria presei de divertisment”.

La nivelul anului 2000, V. Vişinescu identifică patru mari zone publicistice:

1. cotidiene de informare politică generală;
2. cotidiene cu orientare economico-financiară;
3. cotidiene de sport;
4. periodice cu apariție săptămânală, bisăptămânală, lunară (în limba română şi în limbi ale minorităților etnice).

În opinia sa, „presa actuală nu mai este asemănătoare cu presa nici unui alt moment care a precedat-o de la întemeiere până în prezent, ca amploare, diversificare, modalități de comunicare cu publicul, tehnologii, perspective” (20, p. 220).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Balle, Francis, *Encyclopédie de la sociologie*, Paris, Larousse, 1975

Barbu, Petre, *Radiourile se îngrămădesc pe Dâmbovița*, în „Capital", nr. 26, 29 iunie 2006

Bina, Vladimir, *Cultural participation in the Netherlands*, Québec, Institut de la Statistique, 2003

Briggs, Asa; Burke, Peter, *Mass-media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet,* Iaşi, Editura Polirom, 2005

Cardona, Jeannine, *Les statistiques culturelles européennes: Bilan et perspectives*, în „Actes du Colloque International sur les statistiques culturelles", Québec, 2002

Coman, Mihai, *Starea mass-media în România*, în Coman, Mihai (coord.), „Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare", Iaşi, Editura Polirom, 1997

De Fleur, Melvin; Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, Iaşi, Editura Polirom, 1999

Drăgan, Ioan, *Paradigme ale comunicării de masă*, Bucureşti, Editura Şansa, 1996

Habermas, Jurgen, *L'espace public*, Paris, Ed. Payot, 1978

Martin, Claude, *Frontières et structure des domaines de la culture et des communications*, comunicare prezentată la Colocviul internațional asupra statisticilor culturale, Montréal, 2002

Moldoveanu, Maria; Ioan-Franc, Valeriu, *Marketing şi cultură*, Bucureşti, Editura Expert, 1997

Mucică Delia, *Despre televiziune, diversitate culturală şi comerțul cu servicii audiovizuale*, în „Televiziunea – artă sau politică?", Bucureşti, Editura Victor, 2005

Popescu, Cristian; Bâlbâie, Radu, *Mic dicționar de jurnalism*, Bucureşti, Fundația Rompres, 1998

Randall, David, *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*, Iaşi, Editura Polirom, 1998

Răduică, Georgeta; Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei româneşti (1731-1918),* Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1995

Rocher, Guy, *Introduction à la sociologie générale*, Montréal, Hurtubise HMH, 1969

Traciuc, Vasile, *Modalități de transmitere a ştirilor de radio*, în Coman, Mihai (coord.), „Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare", Iaşi, Editura Polirom, 1997

UNESCO, *Rapport mondial sur la culture. Culture, créativité et marchés*, Ed. UNESCO, 1999

Vişinescu, Victor, *Jurnalism contemporan*, Bucureşti, Editura Victor, 2002

Vişinescu, Victor, *O istorie a presei româneşti,* Bucureşti, Editura Victor, 2000

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 234/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

ECONOMIA ROMÂNIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

dr. Florin-Marius PAVELESCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

1. O SINTEZĂ A EVOLUȚIEI CADRULUI INSTITUȚIONAL. IMPACTUL ASUPRA RITMURILOR DE CREŞTERE ECONOMICĂ..... 825

2. PRINCIPALII INDICATORI DE CUANTIFICARE A RITMULUI CREŞTERII ECONOMICE ÎN ROMÂNIA, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA 828

3. PERIODIZAREA EVOLUȚIEI ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA 829

4. CORELAȚIA DINTRE DINAMICA VENITULUI NAȚIONAL ŞI CEA A PRODUSULUI SOCIAL ÎN PERIOADA 1950-1989 833

5. EVOLUȚIA PIB ÎN ROMÂNIA, ÎN ANII 1980 839

6. DINAMICA ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXT CENTRAL-EUROPEAN, ÎN ULTIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XX-LEA... 843

ANEXE 847

BIBLIOGRAFIE..... 851

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, economia României a parcurs mai multe etape ale procesului de dezvoltare. Respectivul proces a reprezentat o îmbinare a unor elemente de sincronism cu evoluțiile din spațiul continental sau regional, dar şi a unor particularități naționale. În modelarea ritmului activității economice, modificările substanțiale operate, dintr-o foarte mare diversitate de motive, în cadrul instituțional au avut o influență determinantă.

1. O SINTEZĂ A EVOLUȚIEI CADRULUI INSTITUȚIONAL. IMPACTUL ASUPRA RITMURILOR DE CREŞTERE ECONOMICĂ

Caracteristica definitorie a evoluției economiei țării noastre în cea mai mare parte a celei de-a doua jumătate a secolului al XX-lea o constituie, la fel ca şi în majoritatea țărilor est-europene, desfăşurarea procesului de creare a structurilor industriale. Respectivul proces a constituit şi constituie o etapă necesară pentru dezvoltarea oricărei țări, racordarea acesteia la circuitul economic internațional şi valorificarea oportunităților pe care adaptarea la schimbările tehnologice le oferă pentru dezvoltarea economică. Experiența acumulată pe plan internațional demonstrează că metodele de realizare a industrializării nu au fost şi nu pot, în mod obiectiv, să fie unice. Ele sunt puternic influențate de momentul începerii respectivului proces, de resursele naturale şi umane disponibile, de gradul de deschidere al economiei către fluxurile de bunuri, servicii şi capital, dar mai cu seamă de caracteristicile cadrului instituțional intern.

Aşa cum este bine-cunoscut, în România, industrializarea a fost realizată prin intermediul metodelor economiei de comandă. Pornind de la anumite particularități ale unor țări est-europene, care, din punct de vedere al structurilor industriale, prezentau evidente decalaje față de statele din Europa Occidentală şi America de Nord, respectivul sistem economic a avut printre principalele sale obiective realizarea industrializării într-o perioadă de timp scurtă din punct de vedere istoric.

De asemenea, din motive de ordin ideologic, s-a încercat nu numai reducerea decalajelor față de țările cele mai avansate din punct de vedere al dezvoltării economice, industrializate prin intermediul mecanismelor concurențiale, dar şi depăşirea acestora. S-a negat rolul pieței atât în reglarea proceselor şi fenomenelor economice pe termen scurt, cât şi în generarea unui dinamism tehnologic şi, implicit, a premiselor unei expansiuni a activității economice şi sociale pe termen lung.

În condițiile în care, la demararea procesului de industrializare, exista a abundență relativă a resurselor naturale, precum şi o pondere ridicată a popu-

lației rurale care nu era decât în foarte mică măsură valorificată în activitățile agricole, au existat premisele generării unei creşteri susținute a outputului.

La cele arătate anterior, mai trebuie adăugat faptul că procesul de industrializare a țărilor est-europene s-a desfăşurat, mai cu seamă la începuturile sale, pe fondul fazei descendente a ciclului secular lung. În respectiva perioadă, se manifestă cu precădere paradigma „cererii". Cu alte cuvinte, abundența de resurse creată de ajungerea la maturitate a unui aparat productiv, în cazul nostru, sistemul industrial bazat în principal pe tehnologiile mecanice, permite imprimarea unor ritmuri ridicate ale creşterii economice prin stimularea cererii agregate.

În explicarea remarcabilului dinamism al outputului în prima parte a funcționării economiei de comandă în țara noastră, mai trebuie avuți în vedere şi alți factori, cum ar fi:

a) efectele de antrenare generate de expansiunea activităților industriale;
b) punerea în prim-plan a strategiei de substituție a importurilor pentru realizarea în timp scurt a procesului de industrializare, mai cu seamă pentru fabricarea bunurilor de capital;
c) "protecția", adeseori exagerată, acordată unor ramuri considerate ex-ante ca fiind purtătoare ale progresului tehnologic. În timp, această caracteristică a economiei de comandă s-a dovedit o frână în calea creşterii eficienței economice.

Tendința spre semiautarhie a tins să se accentueze atunci când au sporit constrângerile interne determinate de ritmul lent de creştere a eficienței utilizării factorilor de producție, dar şi cele externe, generate de limitarea accesului la materiile prime pe care s-a bazat o bună perioadă de timp expansiunea activităților industriale. Evoluția menționată anterior a avut drept efecte stimularea cererii pentru bunurile de investiții şi alți factori de producție cu mult peste capacitatea de adaptare a ofertei naționale. În aceste condiții, a sporit considerabil complexitatea şi gradul de capital-intensitate a structurii economice. Şi acest fenomen a fost de natură să accentueze tensiunile din cadrul aparatului productiv, aducându-l, la sfârşitul anilor 1980, la o stare de blocaj. Respectiva situație reflecta faptul că un mecanism economic cu un grad ridicat de rigiditate tinde să reproducă pe termen lung vechea structură tehnologică, chiar dacă nivelul eficienței utilizării factorilor de producție înregistrează o sensibilă diminuare[1].

În concluzie, se poate afirma că economia de comandă s-a dovedit un mecanism ineficient pentru a asigura o reală diseminare a noilor tehnologii, specifice celei de-a doua revoluții industriale, în activitatea economico-socială.

"Ieşirea prin explozie" din cadrul rigid al economiei de comandă a pus serioase probleme continuării procesului de creştere economică. În aceste

[1] T. Postolache – *Restructurări în economia politică,* Editura Politică, Bucureşti, 1981.

condiții, economia României, la fel ca şi a celorlalte țări central şi est-europene, a fost confruntată cu fenomenul recesiunii transformaționale. Cauza a constituit-o atât pierderea unor piețe externe pentru unele produse industriale (mai cu seamă din domeniul construcțiilor de maşini) livrate în țări CAER sau state în curs de dezvoltare, cât şi „dizolvarea" într-o perioadă extrem de scurtă a unui capital organizațional specific economiei de comandă, fără să se poată asigura formarea şi însuşirea de către agenții economici a altuia nou, propriu economiei de piață[1].

Experiența țărilor din Europa Centrală şi de Est a dovedit că, pe termen scurt, existența unui cadru instituțional, chiar marcat de puternice distorsiuni, cum era cel al economiei de comandă la sfârşitul anilor 1980, conduce la blocarea creşterii economice, în timp ce distrugerea rapidă a unui cadru instituțional determină reduceri abrupte ale nivelului activității economice şi, în mod implicit, accentuarea risipei factorilor de producție şi în special a capitalului uman.

Se demonstrează astfel faptul că un mecanism economic nu reprezintă doar un simplu dispozitiv care poate fi modificat atunci când nu mai funcționează cu randamentul scontat, ci un sistem cu un grad ridicat de complexitate, cu relații cantitative, instituții, reguli formale şi informale, modele comportamentale, care se dezvoltă şi îşi creează în timp modalități de corectare a erorilor. În cazul concret al economiei de piață, nu este vorba numai de însuşirea în mod mecanic a unor reguli de optimizare a utilizării resurselor disponibile la un moment dat, dar şi de un proces de învățare din experiența proprie sau a altor agenți economici (learning by doing), pentru a se distinge din semnalele, nu întotdeauna clare, ale funcționării piețelor tendințele majore de dezvoltare a activității atât la nivel micro, cât şi la nivel macroeconomic.

Din acest motiv, procesul de transformare a economiei, în sensul renunțării la metodele economiei de comandă şi al implementării mecanismelor concurențiale, s-a dovedit un proces cu mult mai dificil decât se anticipase inițial. La dificultățile inerente ale modificării cadrului instituțional, s-au adăugat şi cele legate de reformarea unor structuri economice cu un grad de complexitate foarte ridicat, generate de ponderea mare a ramurilor producătoare de bunuri de investiții, care determină puternice efecte de antrenare şi apariția zonelor monoindustriale. În consecință, blocarea cererii finale pentru respectiva categorie de produse a produs puternice efecte negative atât în plan economic, concretizate prin reducerea nivelului unor indicatori sintetici, cum este PIB, cât şi în plan social, reflectate de apariția şi menținerea şomajului, segmentarea pieței forței de muncă sau incidența ridicată a sărăciei în unele zone teritoriale sau sectoare ale societății.

[1] xxx – *Economic Bulletin of Europe,* No. 44/1992.

2. PRINCIPALII INDICATORI DE CUANTIFICARE A RITMULUI CREŞTERII ECONOMICE ÎN ROMÂNIA, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Acțiunea unei multitudini de factori a făcut ca ritmul creşterii economice pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea să prezinte considerabile variații, în funcție de caracteristicile diferitelor etape parcurse de economia şi societatea românească. În aprecierea intensității modificării nivelului activității economice, de o mare importanță este alegerea indicatorului sintetic pentru cuantificarea respectivului proces. Alegerea este necesar să țină seama de o serie de caracteristici ale sistemului de evidență statistică la nivel macroeconomic.

Astfel, în perioada economiei de comandă (1948-1989), s-au utilizat ca principali indicatori macroeconomici venitul național şi produsul social. Metodologia de calcul pornea de la concepția potrivit căreia numai activitățile legate de producția materială sunt creatoare de valoare. Din acest motiv, pe tot parcursul existenței respectivului sistem economic, s-a încercat maximizarea dinamicii venitului național, fără să se aibă totdeauna în vedere costurile pe care respectiva orientare a politicii macroeconomice le implica. După 1990, în contextul declanşării unei cuprinzătoare reforme a sistemului de evidență statistică, în sensul adoptării unor indicatori compatibili cu economia de piață, s-a renunțat la publicarea celor doi indicatori.

Începând din 1980, a fost calculată valoarea şi dinamica produsului intern brut (PIB). Acest indicator se bazează pe metodologia sistemului conturilor naționale (SCN), pe deplin compatibilă cu logica economiei de piață. Fără îndoială că determinarea valorii produsului intern brut, încă de la începutul anilor 1980, a reprezentat un fapt pozitiv, din cel puțin două motive:

a) s-a creat posibilitatea realizării unor comparații credibile, cel puțin din punct de vedere metodologic, ale nivelului de dezvoltare a țării noastre nu numai cu țările membre ale CAER, ci şi cu un mare număr de state cu economie de piață;
b) în condițiile existenței unor puternice distorsiuni ale prețurilor pentru bunurile de investiții şi ale unui regim instabil al ratei amortizării determinat de interese conjuncturale, s-a oferit posibilitatea de a se „corecta" aprecierile eronate asupra ritmului creşterii economice oferite de dinamica venitului național.

Având în vedere considerațiile de natură metodologică prezentate anterior, pentru identificarea etapelor evoluției economiei țării noastre în intervalul de timp analizat, se va utiliza ca indicator sintetic al intensității creşterii economice venitul național pentru perioada 1950-1989 şi produsul intern brut pentru perioada 1989-2000.

3. PERIODIZAREA EVOLUȚIEI ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN A DOUĂ JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Declanşarea procesului de industrializare prin intermediul metodelor specifice economiei de comandă a determinat o majorare substanțială a valorii venitului național în **perioada 1950-1953**. Ritmurile anuale de creştere au fost cuprinse între 4,5 şi 31%. A fost un rezultat al forțării procesului de industrializare, al lărgirii mult peste posibilitățile economiei a frontului investițional, fără să se țină seama de consecințele economice şi sociale ale unei asemenea evoluții.

Din motivele arătate anterior, în următorii **trei ani (1954-1956),** modificarea relativă anuală a venitului național a avut oscilații de mare amplitudine, fiind de -0,6% în anul 1954, de +22% în anul 1955 şi de –7,7 în anul 1956.

În perioada 1957-1959, venitul național a înregistrat o continuă creştere, dar cu mari oscilații ale ritmurilor anuale (16,3% în anul 1957, 3,4% în anul 1958, 13,1% în anul 1959)

Între 1959 şi 1962, pe fondul începerii reducerii populației ocupate în agricultură, creşterile relative anuale ale venitului național au înregistrat o remarcabilă stabilitate, fiind cuprinse între 10,0% şi 10,7%.

În intervalul 1962-1966, ritmul mediu anual de creştere al venitului național a fost de 10,1%, creşterile anuale relative fiind cuprinse între 9,5% şi 11,5%. În această perioadă, a avut loc o intensificare a ritmului de creştere a capitalului fix, concomitent cu o moderare a transferului forței de muncă din agricultură spre ramurile neagricole[1].

Între 1966 şi 1970, ritmul de creştere al venitului național se reduce comparativ cu cei patru ani anteriori, cifrându-se la 7,3%, pe fondul unei diminuări a productivității capitalului.

Intensificarea procesului de industrializare, pe fondul unor evoluții externe favorabile pentru țara noastră, a determinat o dinamică remarcabilă a venitului național **în perioada 1970-1976**. Pe ansamblul perioadei, ritmul mediu de creştere a fost de 10,6%, sporurile relative anuale fiind cuprinse între 9,5% şi 12,4%. A fost un rezultat al măririi sensibile a nivelului ratei acumulării. Este de remarcat faptul că ritmul de creştere a productivității capitalului fix a fost pozitiv. Respectivele evoluții au relevat faptul că economia de comandă, datorită unei capacități sporite de mobilizare a resurselor, a fost capabilă să determine o creştere considerabilă a eficienței statice pe termen scurt.

---

[1] F.M. Pvelescu – „Cuantificări ale dinamicii potențialului economiei românești*”,* în *Probleme economice*, nr. 3-4/1996.

La prima vedere, evoluția economiei româneşti din prima parte a anilor 1970 a apărut ca fiind remarcabilă, mai ales dacă ținem seama de faptul că în 1973 s-a produs primul şoc petrolier. Pe moment, se părea că efectele negative au putut fi absorbite fără mari costuri de economia unei țări de dimensiuni mijlocii aflate în plin proces de industrializare. Dar, aşa cum avea să demonstreze ulterior realitatea, respectivele evoluții au constituit o reflectare a unei trăsături importante a economiei de comandă, şi anume considerabila inerție şi, implicit, adaptarea tardivă la şocurile provenite din mediul extern[1].

Între 1976 şi 1979, cadența creşterii venitului național se reduce semnificativ, cu toate că eforturile făcute pentru asigurarea unui ritm ridicat al creşterii economice şi al reducerii decalajelor față de statele dezvoltate nu au fost precupețite, fapt ilustrat de menținerea ritmului mediu anual de creştere al capitalului fix la un nivel apropiat de cel din perioada 1970-1976. Evident că, în aceste condiții productivitatea capitalului a înregistrat o considerabilă diminuare.

Cel de-al doilea şoc petrolier (1979) a fost resimțit din plin de economia românească. **Între 1979 şi 1981** se produce o scădere bruscă a creşterii relative anuale a venitului național la 4,2% în 1980 şi la –0,4% în 1981.

În intervalul 1982-1984, procesul de creştere a venitului național este reluat, dar cu sporuri relative anuale cuprinse între 4,0% şi 6,5%.

Între 1984 şi 1987, posibilitățile de creştere economică se reduc considerabil. Astfel, în 1985, se produce o comprimare cu 0,1% a venitului național, urmată de o creştere relativă anuală de 3,1% în anul 1986 şi de 0,1% în 1987.

În 1988 şi 1989, criza economiei de comandă devine vizibilă prin reducerea în cei doi ani consecutivi a nivelului venitului național.

Declanşarea tranziției la economia de piață a determinat, din cauzele arătate anterior, o puternică blocare a cererii, care a condus la **o primă recesiune de tip transformațional în cursul anilor 1990-1992.**

În 1993-1994, s-a înregistrat o creştere economică moderată, susținută de majorarea volumului exporturilor, în contextul relansării cererii de produse de nivel tehnologic mediu, mai cu seamă în țările vest-europene şi când, datorită apelării la metode monetariste, s-a reuşit obținerea unui anumit grad de macrostabilitate economică.

În 1995-1996, ritmul de creştere a PIB se accelerează, pe fondul stimulării cererii interne şi al amânării restructurării aparatului productiv.

În cursul anilor 1997-1999, s-a produs o a doua recesiune de tip transformațional, ca urmare a accentuării unor dezechilibre mai vechi şi manifestării altora noi, pe fondul adoptării unor măsuri de accelerare a reformei cadrului instituțional şi al restructurării aparatului productiv.

În anul 2000 se asistă la ieşirea din starea de recesiune, fapt relevat de stoparea tendinței de comprimare a PIB, respectivul indicator înregistrând în acel an o creştere de 1,8%.

---

[1] E. Dobrescu, T. Postolache – *Consemnări economice*, Editura Academiei, Bucureşti, 1990.

Pornind de la oscilațiile ritmurilor de creştere a principalului indicator al outputului, se pot identifica mai multe faze şi cicluri ale evoluției economiei țării noastre pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea. Astfel, se pot pune în evidență **cicluri decenale**, după cum urmează:

- **1948-1959,** perioada în care se declanşează procesul de industrializare a economiei țării noastre prin metodele economiei de comandă şi se desfăşoară cea mai mare parte a procesului de tranziție de la economia bazată pe proprietatea privată la economia etatistă planificată centralizat;
- **1960-1970,** interval de timp în care se asistă la terminarea tranziției menționate anterior şi la consolidarea noului tip de economie şi societate. Pe parcursul acestei perioade începe să se manifeste procesul de dezagrarizare a structurii populației ocupate;
- **1971-1979,** perioada intensificării procesului de industrializare, dar şi de modificare a influențelor pe care mediul economic extern le exercită asupra funcționării economiilor naționale;
- **1980-1989,** interval de timp în care limitele economiei de comandă devin tot mai evidente, pe fondul apariției unor noi tehnologii, principial diferite de cele concepute pe paradigma mecanicii, care constituise fundamentul industrializării de bază derulate în deceniile anterioare;
- **1990-2000,** perioada derulării celei mai mari părți a procesului de transformare a economiei, în sensul implementării mecanismelor concurențiale.

Dacă se doreşte crearea unei viziuni mai largi asupra evoluției fenomenelor şi proceselor economice din țara noastră, se poate adopta noțiunea de **ciclu bidecenal,** care poate să aibă în vedere evoluția economiei româneşti după primul război mondial, după cum urmează:

a) 1918-1939, perioada interbelică;

b) 1940-1959, perioada celui de al doilea război mondial şi a desfăşurării celei mai mari părți a procesului de tranziție de la economia bazată pe proprietatea privată la economia etatistă planificată centralizat;

c) 1960-1979, perioada consolidării economiei etatiste bazate pe planificarea centralizată;

d) 1980-1999 (2000), perioada blocajului şi a crizei economiei etatiste planificate centralizat şi a desfăşurării celei mai mari părți a tranziției la economia de piață.

Dacă se doreşte evidențierea perioadelor de tranziție a cadrului instituțional şi relevarea cu mai multă rigurozitate a modului de funcționare a economiei de comandă în România atunci se poate adopta următoarea periodizare:

a) 1948-1962, tranziția completă de la economia bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție la economia etatistă bazată pe planificarea centralizată[1];

b) 1963-1976, faza ascendentă a economiei de comandă. Pe fondul consolidării cadrului instituțional specific, s-a putut asigura un ritm ridicat al creşterii economice şi s-au obținut o serie de evoluții pozitive în plan social[2].

c) 1977-1989, faza descendentă şi apoi criza economiei de comandă. În acest interval de timp, ritmul de creştere economică se reduce în mod semnificativ, ca urmare a nerealizării unei profunde restructurări a aparatului productiv, cerute de modificarea considerabilă a mediului economic extern;

d) 1990-1999, derularea celei mai importante părți a procesului de transformare a economiei, în sensul implementării mecanismelor concurențiale, adaptate cerințelor noilor tehnologii specifice celei de-a doua revoluții industriale[3].

---

[1] Cele două repere temporale ale tranziției sus-amintite sunt: naționalizarea principalelor mijloace de producție, legiferată la 11 iunie 1948, şi terminarea procesului de colectivizare a agriculturii în primăvara anului 1962.

[2] În opinia noastră, anul 1976 marchează un punct de inflexiune în evoluția economiei de comandă în România. În primul rând, începând cu respectivul an, se reduce ritmul creşterii economice. Deşi în anii următori, la nivel agregat, volumul activității economice a continuat să crească, traiectoria de evoluție este "concavă", şi nu "convexă", cum fusese în anii anteriori. De asemenea, din acel moment, se înregistrează o scădere continuă, până la renunțarea la metodele economiei de comandă, a productivității capitalului fix.

[3] Apreciem că procesul de transformare a economiei țării noastre în sensul (re)implementării mecanismelor concurențiale se prelungeşte temporal peste limitele secolului al XX-lea. Un indiciu al terminării respectivului proces ar putea să îl constituie acordarea de către Comisia Europeană a calificativului de "Economie de piață funcțională" pentru țara noastră în anul 2004 sau atingerea, pe parcursul aceluiaşi an, a nivelului PIB din ultimul an al economiei de comandă.

4. CORELAȚIA DINTRE DINAMICA VENITULUI NAȚIONAL ŞI CEA A PRODUSULUI SOCIAL ÎN PERIOADA 1950-1989

Aşa cum s-a arătat anterior, în perioada economiei planificate centralizat, s-a utilizat, alături de venitul național, ca indicator macroeconomic, şi produsul social. Prin această practică se concretiza nu numai concepția marxistă asupra fenomenelor şi proceselor economice, dar se încerca să se controleze evoluția raportului dintre valoarea nou creată şi cheltuielile materiale necesitate de obținerea acesteia.

În plan teoretic, se susținea necesitatea unei creşteri mai rapide a venitului național în comparație cu produsul social, pentru a se asigura astfel o reducere relativă a cheltuielilor materiale. Desigur că respectiva abordare era superficială, deoarece raportul în care s-au aflat dinamica venitului național şi cea a produsului social, pe parcursul diferitelor faze ale evoluției economiei planificate centralizat, a depins de un foarte mare număr de factori, dintre care se pot aminti mărimea ratei acumulării[1] şi gradul de deschidere al economiei naționale către piața externă.

Astfel, pe ansamblul perioadei 1950-1962, dinamica venitului național şi cea a produsului social au fost foarte apropiate (tabelul nr. 1). Pe ani însă, au fost consemnate variații apreciabile ale indicilor de devansare. Venitul național a sporit în mod relativ mai repede decât produsul social în anii 1951, 1953, 1955, 1957, 1959 şi 1960. Din acest motiv, apare o alternanță a valorilor supra şi subunitare ale indicilor de devansare.

În cadrul subetapelor pe care le-am identificat anterior, s-au înregistrat sporuri mai rapide ale venitului național în perioada 1950-1953 şi 1956-1959. Este demn de menționat faptul că indicele de devansare a fost mai mare de 100% în perioadele când s-a înregistrat o accelerare a ritmului de creştere a venitului național.

---

[1] Gh. Zaman în articolul "La correlation entre le produit social, le revenu national et les dépences matérielles", publicat în *Revue roumaine des sciences sociales,* no. 1-2/ 1986, arăta că nivelul cheltuielilor materiale şi, în mod implicit, corelația dintre venitul național şi produsul social este dependentă de structura pe ramuri a economiei, dar şi de nivelul ratei acumulării. Astfel, o mărire a ratei acumulării, cu scopul de a impulsiona ritmul creşterii economice, va determina, în condițiile menținerii constante a consumurilor tehnologice, un nivel ridicat al cheltuielilor materiale şi, implicit, o devansare a creşterii venitului național de către creşterea produsului social. De asemenea, folosindu-se metoda input-output, se relevă faptul că reducerea cheltuielilor în ramurile finale ale economiei are cel mai mare potențial de diminuare a ponderii cheltuielilor în produsul social.

În perioada 1962-1976, se observă că venitul național şi produsul social au avut dinamici foarte apropiate, indicii de devansare luând valori cuprinse între 98,0% în anul 1967 şi 102,5% în anul 1970 (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 1

Corelația dintre dinamica venitului național şi cea a produsului social în România în perioada 1951-1962 (*1950=100*)

Anul	Indicele venitului național	Indicele produsului social	Indice de devansare
1951	131,0	125,0	104,8
1952	104,5	109,6	95,3
1953	115,3	114,6	100,6
1950-1953	158,0	157,0	100,5
1954	99,4	102,5	97,0,
1955	122,3	115,5	105,9
1956	92,7	100,3	92,4
1953-1956	112,7	119,3	94,9
1957	116,3	110,7	105,1
1958	103,4	103,9	99,5
1959	113,1	110,2	102,6
1956-1959	136,0	126,7	107,3
1960	110,7	111,0	99,7
1961	110,1	111,4	98,8
1962	104,4	106,1	98,4
1959-1962	127,2	131,2	96,9
1950-1962	308,0	311,0	99,0

Calculat după Anuarul statistic al României.

Tabelul nr. 2

Corelația dintre dinamica venitului național şi cea a produsului social în România în perioada 1963-1976 (*%)*

Anul	Indicele venitului național	Indicele produsului social	Indice de devansare
1963	109,7	108,7	101,0
1964	111,5	111,5	100,0
1965	109,5	109,8	99,8
1966	109,9	110,4	99,6
1962-1966	147,4	146,9	100,3
1967	107,4	109,7	98,0
1968	107,0	107,8	99,2
1969	107,5	107,8	99,7
1970	110,7	108,1	102,5
1966-1970	136,8	137,6	99,4
1971	109,5	111,4	98,2
1972	110,0	110,0	100,0
1973	110,7	110,5	100,2

Anul	Indicele venitului național	Indicele produsului social	Indice de de-vansare
1974	112,4	111,2	101,2
1975	109,8	109,7	100,1
1976	111,3	110,2	101,0
1970-1976	183,1	182,0	100,6
1962-1976	369,3	368,2	100,3

Calculat după Anuarul statistic al României.

Între 1962 şi 1966, venitul național şi produsul social au avut dinamici foarte apropiate. În primii trei ani ai perioadei 1966 şi 1970, creşterea relativă a venitului național a fost mai lentă decât cea a produsului social, fenomenul fiind compensat în anul 1970. În aceste condiții, pe ansamblul perioadei, indicele de devansare este foarte apropiat de 100%.

În 1971, primul an al unui cincinal în care s-a dat un puternic impuls procesului de industrializare şi, implicit, a fost accelerat ritmul creşterii economice, produsul social a sporit în mod relativ mai repede decât venitul național. În următorii cinci ani, venitul național a avut un ritm de creştere mai rapid decât produsul social, indicele de devansare fiind cuprins între 100,0% şi 101,0%. Pe ansamblul perioadei 1962-1976 se poate observa o dinamică apropiată a principalilor indicatori macroeconomici, indicele de devansare fiind de 100,3%.

În primii ani ai perioadei 1976-1989, respectiv intervalul 1976-1982, venitul național avut o dinamică mai rapidă decât cea a produsului social (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Corelația dintre dinamica venitului național şi cea a produsului social în România, în perioada 1977-1989

1976=100

Anul	Indicele venitului național	Indicele produsului social	Indice de de-vansare
1977	108,7	108,6	100,2
1978	107,2	107,0	100,1
1979	106,5	105,6	100,9
1977-1979	124,1	122,6	101,2
1980	104,2	103,6	100,6
1981	99,6	99,4	100,3
1979-1981	103,8	102,9	100,9
1982	104,0	102,7	101,3
1983	106,0	109,7	96,6
1984	106,5	107,1	99,4
1981-1984	117,4	120,6	97,3
1985	98,9	102,6	96,4
1986	103,2	105,0	98,2

Anul	Indicele venitului național	Indicele produsului social	Indice de devansare
1987	100,6	101,1	99,5
1984-1987	102,7	108,9	94,3
1988	98,0	100,7	97,4
1989	92,1	97,6	94,4
1987-1989	90,3	98,2	91,9
1976-1989	140,1	162,8	86,1

Calculat după Anuarul statistic al României.

Între 1983 şi 1989, indicele de devansare are valori mai mici de 100%. Respectiva tendință, care s-a accentuat în timp, se constituia ca încă un semnal al blocajelor în calea creşterii şi, ulterior, al crizei în care a intrat economia de comandă din România, la fel ca şi a celorlalte țări central şi est-europene la sfârşitul anilor 1980.

Este de remarcat faptul că produsul social a înregistrat creşteri continue ale volumului său până în 1988, cu excepția anului 1981, în timp ce venitul național s-a diminuat în anii 1981, 1985 şi 1988. Se demonstrează astfel faptul că inerția puternică a sistemului economiei de comandă, tendința tot mai accentuată spre semiautarhie, precum şi caracterul tot mai complex al structurii şi relațiilor dintre ramuri au determinat o creştere continuă a cererii de factori de producție, chiar şi în condițiile epuizării posibilităților de majorare a nivelului valorii nou create.

Expansiunea venitului național şi a produsului social în cursul perioadei 1950-1989 a avut loc pe fondul unor ample modificări ale rolului ramurilor şi sectoarelor de activitate. Ca tendință principală, se poate detecta sporirea ponderii industriei şi construcțiilor (sectorul secundar), concomitent cu diminuarea proporției sectorului primar (agricultura şi silvicultura). Contribuția sectorului terțiar (serviciile) la procesul de creştere economică a avut intensități diferite de la o etapă la alta. Drept urmare, intensitatea şi sensul modificărilor structurale au fost diferite în funcție de caracteristicile diferitelor etape de evoluție a economiei țării noastre.

Astfel, pe ansamblul intervalului 1950-1989, coeficientul intensității modificărilor structurii sectoriale (CIMSS) a venitului național a fost 19,2% (tabelul nr. 4), datorat în cea mai mare parte creşterii cu 15,3 p.p. a ponderii sectorului secundar[1].

[1] Se poate demonstra (F.M. Pavelescu – *Progresul tehnologic şi ocuparea forței de muncă*, Editura IRLI, Bucureşti, 1997) că valoarea coeficientului intensității modificărilor structurale (Cims) reprezintă produsul dintre transferul de ponderi (Tp) şi coeficientul Kstruct, care reflectă raporturile dintre distribuția modificării ponderii elementelor componente ale entității analizate.
În cazul unui model de analiză trisectorială, pornindu-se de la ierarhia modificării ponderilor sectoriale, se poate stabili sensul principal şi, respectiv, sensul secundar. Sensul principal este dat

Tabelul nr. 4

Coeficientul modificărilor structurale sectoriale a venitului național în perioada 1950-1989

%

An	Cims	Tp	Kstruct	Sens principal.	Sens second.
1950-1962	9,3	7,6	1.29,8	Industrializ.	Deagrariz.
1962-1976	10,0	8,2	122,5	Industrializ.	Deagrariz.
1976-1989	4,9	3,7	132,9	Terțialializ.	Dezagrariz.
1950-1989	19,2	15,3	125,3	Industrializ.	Dezgrariz.

Calculat după Anuarul statistic al României.

În cadrul celor trei etape de evoluție a economiei de comandă, se observă că sensul principal al modificărilor a fost cel de industrializare, iar cel secundar de dezagrarizare, mai ales datorită evoluțiilor din perioada 1950-1962 şi 1962-1976. De asemenea, este de notat că intensitatea schimbărilor structurale a fost mai intensă în perioada 1962-1976, comparativ cu 1950-1962.

În perioada 1976-1989, intensitatea modificărilor structurii sectoriale a venitului național se diminuează în mod sensibil. Totodată, industria începe să nu mai constituie principalul factor al creşterii venitului național. Ponderea industriei în formarea venitului național atinge un maxim în anul 1987 (anexa nr. 3), după care în anul 1989 se produce o scădere sub nivelul consemnat în anul 1976.

Intensitatea şi sensul modificărilor structurii sectoriale a produsului social a fost sensibil diferită de cea a venitului național. Pe ansamblul perioadei 1950-1989, sectorul secundar şi-a majorat cu 21,7 p.p. ponderea la formarea produsului social (tabelul nr. 5).

Între 1950 şi 1962, sensul principal a fost cel al industrializării, iar sensul secundar a fost cel deterțializării. Între 1962 şi 1976, sensul principal a fost cel al dezagrarizării, cel secundar fiind cel de industrializare. Între 1976 şi 1989, sensul principal a fost cel al industrializării, dezagrarizarea constituind sensul secundar.

Intensitatea schimbării structurii sectoriale a produsului social a fost mai mare decât cea consemnată în cazul venitului național. Este un reflex al faptului că pe tot parcursul existenței economiei de comandă, s-a înregistrat o continuă majorare a ponderii sectorului secundar.

Tabelul nr. 5

Coeficientul modificărilor structurale sectoriale ale produsului social

de componenta aflată pe primul loc din punct de vedere al valorii absolute a modificării ponderilor, în timp ce sensul secundar este dat de componenta (sectorul) aflată pe locul al doilea.

în perioada 1950-1989

%

An	Cims	Tp	Kstruct	Sens princ	Sens sec
1950-1962	13,9	11,0	126,0	Industrializ.	Deterţializ
1962-1976	12,4	8,9	139,6	Dezagrariz.	Industrializ.
1976-1989	3,1	2,2	1.9,1	Industrializ	Dezagrariz..
1950-1989	27,	21,7	124,4	Industrializ.	Dezagrariz..

Calculat după Anuarul statistic al României.

În primele faze ale procesului de industrializare, această tendinţă a fost una normală. Dar, pe măsura intrării în faza descendentă a respectivului sistem economic, majorarea proporţiei industriei şi construcţiilor în producerea valorilor de întrebuinţare denotă încă o dată scăderea sensibilă a eficienţei sectorului, care era considerat, în ciuda modificării sensibile a mediului economic extern, ca fiind esenţial pentru desfăşurarea activităţii economice, fără să i se aducă reajustările absolut necesare.

5. EVOLUȚIA PIB ÎN ROMÂNIA, ÎN ANII 1980

Aşa cum s-a arătat anterior, începând din anul 1980, în țara noastră, a început să fie calculat produsul intern brut. Dinamica acestui indicator a fost diferită de cea a venitului național şi, respectiv, a produsului social (tabelul nr. 6). În perioada 1980-1984, respectivul indicator a înregistrat creşteri relative anuale cuprinse între 1% şi 6,1%, dar s-a diminuat cu circa 0,1% în anul 1985. În 1986, creşterea a fost de 2,4%, iar în 1987 de 0,8%. În anii 1988 şi 1989, pe fondul unei crize economice evidente, nivelul produsului intern brut s-a diminuat după o traiectorie supraexponențială.

În anii în care s-au înregistrat creşteri relative, dinamica produsului intern brut a fost foarte apropiată de cea a venitului național. În anii când au fost consemnate diminuări ale activității economice, comprimarea produsului intern brut a fost mai lentă decât cea a venitului național, ceea ce reflecta în mod indirect gradul ridicat de capital-intensitate al economiei.

Tabelul nr. 6

Corelația dintre dinamica venitului național, a produsului intern brut şi a produsului social în România, în perioada 1981-1989

1980=100

An	Indice PIB	Indice devans. PIB-VN	Indice devans. prod. soc.-PIB
1981	100,1	99,5	100,7
1982	104,0	100,0	101,2
1983	106,1	99,9	96,7
1984	105,9	100,6	98,9
1985	99,9	99,0	97,4
1986	102,4	100,7	97,5
1987	100,8	99,8	99,7
1988	99,5	98,5	98,8
1989	94,2	97,8	96,5
1981-1984	116,8	100,5	96,8
1984-1987	103,2	99,5	94,7
1987-1989	93,7	96,3	95,4
1980-1984	116,9	100,1	97,5
1984-1989	96,7	94,0	97,3
1980-1989	113,0	94,0	94,9

Calculat după Anuarul statistic al României.

În raport cu produsul social, produsul intern brut a crescut mai rapid în anii 1981-1982. în ceilalți ani în care a fost înregistrată o creştere economică, sporurile relative ale produsului intern brut au fost mai mici decât cele ale pro-

dusului social. În anul 1989, produsul intern brut s-a diminuat mai accentuat comparativ cu produsul social.

Evoluția contradictorie a PIB a avut loc pe fondul unor modificări de relativ mică amplitudine a structurii sectoriale. Sectorul primar a deținut ponderi cuprinse între 12,7% şi 17,7%, sectorul secundar între 56,7% şi 62,0%, iar sectorul terțiar între 25,3% şi 28% (anexa nr. 7).

Marjele mai mari de variație a ponderii sectorului primar reflectă o anumită instabilitate în timp a producției agricole. Oscilațiile proporției sectorului secundar se corelează în sens invers cu evoluția ponderii sectorului secundar. De asemenea, este de remarcat faptul că, în anii când au fost înregistrate reduceri ale nivelului PIB, ponderea sectorului secundar s-a diminuat.

Sectorul terțiar a avut o contribuție relativ scăzută la formarea PIB, ca urmare a acordării unei atenții excesive dezvoltării industriei şi într-o perioadă când în foarte multe state se prefigura în mod evident apariția unei economi în care serviciile jucau un rol tot mai important. La ponderea relativ scăzută în PIB a serviciilor, a mai contribuit şi specificul economiei de comandă, care favoriza includerea în cadrul marilor obiective industriale a unor activități care, într-o economie de piață, sunt organizate ca servicii.

În anii 1980, evoluția economiei româneşti a fost puternic marcată de rigiditatea politicii promovate pentru reducerea şi chiar lichidarea datoriei externe. Pentru atingerea acestui obiectiv, s-a recurs la limitarea drastică a importurilor şi forțarea exporturilor. În aceste condiții, balanța comercială a avut sold negativ doar în 1980 şi 1981 (anexa nr. 8) şi sold pozitiv începând cu 1982 şi până în 1989. Din acest motiv exportul net (Xnet) apare din punct de vedere statistic, pe ansamblul perioadei 1980-1989, ca fiind factorul cu cea mai mare importanță în sporirea PIB (tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Contribuția factorilor la modificarea PIB în perioada 1981-1989

%

An	ΔPIB	ΔPIB (FBC)	ΔPIB (CONS)	ΔPIB (Xnet)
1981	0,1	-3,5	3,1	0.5
1982	4,0	-1,2	1,0	4,2
1983	6,1	2,4	-0.4	4,1
1984	5,9	2,1	3,7	0.1
1985	-0.1	-1,2	-0.3	1,4
1986	2,4	2,2	0.5	-0.3
1987	0,8	-2,3	2,3	0.8
1988	-0,5	-3,6	0,7	2,4
1989	-5,8	-3,2	1,8	-4,4
1981-1984	16,8	3,6	4,6	8,6
1984-1987	3,2	-1,3	2,6	1,9
1987-1989	-6,3	-6,8	2,5	-2,0

An	ΔPIB	ΔPIB (FBC)	ΔPIB (CONS)	ΔPIB (Xnet)
1980-1984	16,9	0,1	7,7	9,1
1984-1989	-3,3	-8,3	5,2	-0,2
1980-1989	13,0	-9,6	13,8	8,8

Calculat după Anuarul statistic al României

Dar această orientare a politicii economice s-a făcut cu preţul blocării cererii interne. Astfel în 1981, 1982, 1983, 1985, 1987 şi 1988, contribuţia cererii interne la creşterea PIB a fost negativă. În 1989, pe fondul unei evidente epuizări a posibilităţilor de creştere pe baza vechiului model, are loc o reducere a excedentului balanţei comerciale, ceea ce explică semnul negativ al contribuţiei exportului net la modificarea nivelului PIB.

Comprimarea cererii interne a fost mai puternică în perioada 1984-1989, comparativ cu intervalul 1980-1984. Componenta cea mai afectată a fost formarea brută a capitalului (FBC), tendinţa accentuându-se în timp. Consumul final (CONS) a acţionat ca un factor de comprimare a nivelului PIB, mai ales în anii 1982, 1983 şi 1985.

Analiza dinamicii PIB relevă faptul că, în anii 1980, în România, s-au manifestat puternice blocaje ale creşterii economice. Fenomenul stagnării s-a manifestat în toate ţările central şi est-europene, dar cu intensităţi diferite. Astfel, în comparaţie cu anul 1980, nivelul PIB era de 131,2% în Bulgaria, de 117,8% în Cehoslovacia, de 109,8% în Polonia şi de 115,9% în Ungaria (tabelul nr. 8)

Deoarece evoluţia PIB a fost foarte volatilă, considerăm că indicele cu bază în lanţ şi, implicit, ritmul mediu anual de creştere (Rm) nu sunt suficient de sugestivi pentru a surprinde complexitatea fenomenului studiat. O soluţie ar putea să o constituie folosirea mediei indicilor cu bază fixă (MIBF), a indicelui reprezentativ (IR), precum şi a ritmului reprezentativ (Rr)[1].

[1] În articolul "Some considerations regarding the significance of the Cobb-Dougklas production function estimated parameters. A new approach", publicat de F.M. Pavelescu în *Revue roumaine des sciences socials,* nr.1-2/1986,a fost definit indicele reprezentativ ca fiind media geometrică a indicilor cu bază fixă, iar ritmul reprezentativ drept ritmul mediu anual de creştere care ar asigura atingerea valorii indicelui reprezentativ.

Cei doi indicatori relevă evoluţia fenomenului analizat în toată complexitatea sa, şi nu doar prin compararea nivelului din ultimul an cu cel din primul an al perioadei avute în vedere, aşa cum se întâmplă în cazul indicilor cu bază în lanţ.

Prin compararea valorii indicelui (IR) cu media indicilor cu bază fixă (MIBF), se obţin indicii referitoare la volatilitatea fenomenului analizat. Evoluţia este cu atât mai volatilă cu cât valoarea raportului (IR)/(MIBF) este mai mică.

De asemenea, este important de subliniat că, în contextul unei evoluţii monotone a fenomenului analizat, raportul în care se află valoarea absolută a ritmului mediu şi cea a ritmului reprezentativ oferă informaţii referitoare la forma traiectoriei, după cum urmează:

Tabelul nr. 8

Caracteristici ale dinamicii PIB în unele țări central-europene în perioada 1980-1989

1980=100

An	România	Bulgaria	R. Cehă	Polonia	Ungaria
1980	100	100	100	100	100
1981	100,1	105,0	99,9	90,0	102,9
1982	104,0	107,3	100,1	85,7	105,8
1983	110,4	111,0	102,4	90,5	106,5
1984	116,9	114,8	106,0	95,6	109,4
1985	116,8	118,0	109,2	99,1	109,0
1986	119,5	122,8	112,0	103,3	110,7
1987	120,6	130,3	114,3	105,3	115,2
1988	120,0	133,7	117,0	109,5	115,1
1989	113,	131,2	117,8	109,8	115,9
MIBF	113,5	119,4	108,7	98,8	110,0
IR	113,3	118,9	108,5	98,4	109,9
MIBF/IR	99,808	99,6404	99,8153	99,64	99,9222
Rm	1,4	3,1	1,8	1,0	1,7
Rr	2,4	3,5	1,7	-0,3	1,9

Calculat după Economic Survey of Europe.

Valoarea medie a indicilor cu bază în lanț pentru perioada analizată este de 113,5% în România, de 119,4% în Bulgaria, de 108,7% în Cehoslovacia, de 98,8% în Polonia şi de 110,0% în Ungaria. Se remarcă valoarea foarte apropiată a indicatorului menționat anterior de cea a indicelui reprezentativ, ceea ce reflectă în mod indirect evoluția oscilantă a nivelului PIB. Mărimea ritmului mediu anual este mai mică decât cea a ritmului reprezentativ în România, Bulgaria şi Ungaria, semnalând epuizarea în timp a potențialului de creştere economică. În Polonia, ritmul reprezentativ negativ reflectă puternica criză economică şi tulburările sociale pe care le-a cunoscut această țară la începutul anilor 1980.

a) dacă Rm>Rr, atunci traiectoria este supraexponențială;
b) dacă Rm<Rr, atunci traiectoria este subexponențială.

6. DINAMICA ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXT CENTRAL-EUROPEAN, ÎN ULTIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XX-LEA

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a însemnat pentru economia țării noastre, la fel ca şi pentru celelalte state central şi est-europene, o perioadă de evoluții puternic contorsionate ale PIB, determinate de declanşarea procesului de transformare în sensul (re)implementării mecanismelor concurențiale. Amplul proces de reformă a determinat la începutul său nu numai o primă recesiune de tip transformațional, ci şi sensibile mutații în raporturile dintre componentele cererii agregate. Astfel, încă din 1990, balanța comercială a înregistrat un puternic deficit comercial, de circa 9,5% din PIB, care s-a perpetuat şi în anii următori, ceea ce a conferit evoluției PIB un caracter absorbant. În 1990, care poate fi considerat un an al „socialismului descentralizat", pe fondul reducerii cu 5,6% a volumului PIB, consumul şi-a sporit ponderea de la 70,5% la 79,2%.(anexa nr. 9).

Proporția consumului s-a menținut la 76-77% în perioada 1991-1994. Începând din 1995, consumul a deținut ponderi de peste 81% în PIB, indiferent de starea de recesiune sau relansare a activității economice.

În schimb, formarea brută a capitalului a avut ponderi care au prezentat mari oscilații pe parcursul perioadei analizate. Între 1990 şi 1993, în contextul majorării sensibile a volumului stocurilor de producție neterminată, proporția respectivului indicator a fost de peste 28%. Reducerea ritmului de majorare a stocurilor de producție neterminată a avut drept efect o diminuare la circa 25% a ponderii formării brute a capitalului în PIB. În cursul recesiunii din 1997-1999, activitatea investițională s-a redus substanțial, fapt reflectat de reducerea până la 16,1% în 1999 a ponderii formării brute a capitalului în PIB.

Exportul net a fost în permanență negativ. Deficitul balanței comerciale s-a accentuat, comparativ cu anul anterior în 1992, 1995,1996, 1998 şi 2000.

Contribuția celor trei mari componente a fost diferită în timp, în funcție de starea generală a economiei sau caracteristicile proceselor de ajustare a dezechilibrului extern. Astfel, în cursul recesiunii din 1990-1992, scăderea PIB cu 25,1% a fost determinată în principal de reducerea consumului privat şi guvernamental şi de instalarea şi apoi cronicizarea deficitului balanței comerciale (tabelul nr. 9).

Relansarea activității economice din perioada 1992-1994 s-a produs pe fondul reducerii deficitului balanței comerciale şi a unui ritm mai rapid de creştere al consumului privat şi guvernamental. Diminuarea ponderii formării brute a capitalului în PIB a fost în principal un rezultat al reducerii volumului stocurilor de producție neterminată, fenomen care relevă o anumită adaptare a comportamentului agenților economici la cerințele noului mediu intern şi extern.

Tabelul nr. 9

Contribuția factorilor la modificarea PIB în România

perioada 1989-2000

Anul	ΔPIB	ΔPIB (FBC)	ΔPIB (CONS)	ΔPIB (Xnet)
1990	-5,8	1,8	4,3	-11,7
1991	-12,9	-5,9	-13,1	6,1
1992	-8,8	0,6	-5,7	-3,7
1993	1,5	-2,0	0,1	3,4
1994	3,9	-3,2	4,3	2,8
1995	7,1	1,2	9,8	-3,9
1996	3,9	2,6	4,5	-3,2
1997	-6,1	-6,5	-1,5	1,9
1998	-4,8	-3,8	-0,4	-0,6
1999	-1,2	-1,9	-2,6	3,3
2000	1,8	4,0	-1,2	-1,0
1989-1992	-25,1	-3,3	-12,8	-9,0
1992-1994	5,5	-5,3	4,6	6,2
1994-1996	11,3	4,0	14,6	-7,3
1996-1999	-11,7	-11,7	-4,2	4,2

Calculat după Anuarul statistic al României.

Mărirea ritmului de creştere al PIB în perioada 1994-1996 a avut drept principal pilon stimularea consumului intern. Totodată, s-au intensificat procesele investiționale, ceea ce a făcut ca formarea brută a capitalului să aibă o contribuție pozitivă la sporirea PIB. În schimb, balanța comercială s-a deteriorat în mod semnificativ, atingându-se nivelul relativ al deficitului din anul 1992.

În cursul recesiunii din 1996-1999 contribuțiile factorilor la modificarea nivelului PIB au avut diferențieri sensibile de la un an la altul. Astfel, în 1997 şi 1998 reducerea nivelului activității economice s-a datorat în principal diminuării investițiilor ca urmare a adoptării unor măsuri radicale de liberalizare a prețurilor, care, în mod teoretic, urmau să conducă la restructurarea îndelung amânată a aparatului productiv. Deficitul relativ al balanței comerciale s-a redus în 1997 şi s-a amplificat în 1998. În 1999, consumul a contribuit cel mai mult la comprimarea PIB, pe fondul unei semnificative reduceri a dezechilibrelor dintre exporturi şi importuri.

În raport cu experiența celorlalte țări central-europene în care s-a desfăşurat, pe parcursul anilor 1990, procesul de transformare a economiei în direcția (re)implementării mecanismelor concurențiale, România prezintă atât o serie de particularități, cât şi similitudini. Astfel, durata primei recesiuni transformaționale a fost în țara noastră de 3 ani, comparativ cu 2 ani în Polonia, 3 ani în Bulgaria şi Republica Cehă, 4 ani în Slovacia şi Ungaria. Dar scăderea nivelului PIB a fost printre cele mai puternice (circa 25%), fiind comparabilă cu cea înregistrată în Bulgaria şi Slovacia (tabelul nr. 10).

România a avut apoi patru ani de creştere economică, prin care s-a reuşit recuperarea unei importante părți a pierderii de nivel al PIB înregistrat înaintea declanşării procesului de reformă, dar intrarea într-o a doua recesiune transformațională a adus PIB sub nivelul consemnat în 1994. Dintre celelalte state central-europene pe care le avem în vedere, doar Bulgaria a fost confruntată cu o a doua recesiune transformațională de o intensitate mai mare decât cea din țara noastră, ca urmare a unor inconsecvențe în aplicarea măsurilor de reajustare a aparatului productiv şi a cadrului instituțional.

În a doua jumătate a anilor 1990, dificultăți economice s-au manifestat şi în Republica Cehă, unde nivelul PIB a cunoscut o uşoară diminuare în 1998 şi 1999. Chiar dacă din punct de vedere statistic nu se poate vorbi de o stare de recesiune, o serie de dificultăți de natură financiară s-au manifestat şi în Ungaria (1995-1996), Slovacia (1998-1999) şi Polonia (1999).

Tabelul nr. 10

Caracteristici ale dinamicii PIB în unele țări central-europene în perioada 1990-2000

1989=100

An	România	Bulgaria	R. Cehă	Polonia	Slovacia	Ungaria
1990	94,4	90,9	98,8	88,4	97,5	96,5
1991	82,2	83,3	87,3	82,2	83,3	85
1992	75	77,2	86,9	84,4	78	82,4
1993	76,2	76,1	86,9	87,6	75,1	81,9
1994	79,2	77,5	88,9	92,1	79,7	84,4
1995	84,8	79,7	94,1	98,6	84,4	85,6
1996	88,2	72,2	98,2	104,5	89,6	86,8
1997	82,8	68,2	97,4	111,7	93,7	90,7
1998	78,8	70,9	96,4	117,1	97,7	95,1
1999	77,9	72,5	96,9	121,6	99,1	99,1
2000	79,6	76,4	100	126,7	101,1	104,2
MIBF	81,7	76,8	93,8	101,4	89,0	90,2
IR	81,5	76,6	93,7	100,2	88,6	89,9
MIBF/IR	0,997886	0,997038	99,9	0,989064	0,994923	0,99694
Rm	-2,1	-2,4	0,0	2,2	0,1	0,4
Rr	-3,3	-4,3	-1,1	0,04	-2,0	-1,8

Calculat după Economic Survey of Europe.

De asemenea, este important de subliniat că atât în cursul recesiunii, cât şi atunci când a fost redemarată expansiunea PIB, balanța comercială a fost permanent deficitară. În cele mai multe cazuri, pilonul principal al sporirii volumului activității agenților economici l-a constituit cererea internă, datorită unor cauze cum ar fi:

a) apariția „efectului de demonstrație” în domeniul consumului, pe fondul diferențierii veniturilor populației şi chiar al sporirii în termeni reali a acestora;

b) nevoia unei ample şi rapide restructurări a aparatului productiv şi apariţia unor noi oportunităţi de afaceri, ceea ce a majorat în mod semnificativ cererea pentru bunurile de investiţii.

Competitivitatea produselor şi serviciilor oferite la export nu a marcat câştiguri sensibile. În acelaşi timp, presiunile inflaţioniste au fost foarte ridicate în raport cu standardele vest-europene. Deficitul bugetului consolidat al statului a fost în permanenţă un motiv de preocupare, pentru a se evita un puternic derapaj inflaţionist şi indisciplina financiară.

În anul 2000, nivelul PIB realizat în 1989 era atins sau depăşit în Polonia, Ungaria, Slovacia şi Cehia, în timp ce România şi Bulgaria mai aveau de recuperat circa 20% şi, respectiv, 24% din valoarea indicatorului menţionat anterior. Calculul mediei indicilor cu bază fixă, al indicelui reprezentativ, precum şi al ritmului reprezentativ în raport cu anul 1989 relevă faptul că, exceptând Polonia, prin reprizele de reluare a procesului de creştere economică, nu s-a reuşit să se realizeze o reală recuperare a ritmului de creştere a avuţiei naţionale pe termen lung. Astfel, media indiciilor PIB cu bază fixă este cuprinsă între 89,0 şi 93,8% în Republica Cehă, Slovacia şi Ungaria, fiind de 81,7% în România şi 76,2% în Bulgaria. Valoarea foarte ridicată a raportului dintre indicele reprezentativ şi cea a mediei aritmetice a indicilor cu bază fixă relevă un grad de dispersie relativ scăzut al indicilor anuali ai PIB.

Faptul că valoarea ritmului mediu anual este mai mare decât cea a ritmului reprezentativ reflectă puternicul impact negativ al primei recesiuni transformaţionale asupra evoluţiei economiei ţărilor central-europene pe parcursul ultimului deceniu al secolului al XX-lea.

*

* *

Trecerea în revistă a dinamicii venitului naţional, a produsului social şi a produsului intern brut pune în evidenţă faptul că, în ansamblu, în România celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea, a fost obţinută o creştere economică remarcabilă. Dar acest proces nu a fost egal distribuit în timp. Economia de comandă şi-a arătat virtuţile în perioada de construire a structurilor industriale de bază, dar şi servituţile, atunci când preţul materiilor prime a sporit considerabil. De asemenea, se observă că un sistem economic cu un grad de complexitate şi inerţie ridicată este dificil de reformat şi adaptat la cerinţele unui mediu extern deosebit de dinamic. Din acest motiv, obţinerea, la un moment dat, a unui ritm ridicat de creştere economică nu garantează evoluţii pozitive pe termen lung. Factorii care generează dezvoltarea economică şi socială nu acţionează cu aceeaşi intensitate în timp. Pentru a se obţine premisele unei creşteri economice durabile, este necesară existenţa unui cadru instituţional care să favorizeze inovaţia în diferitele domenii ale vieţii economice şi sociale şi integrarea acestor „noutăţi” în mod coerent în aparatul productiv.

ANEXE

Anexa nr. 1

Structura sectorială a venitului național în perioada 1950-1962

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1950	25,7	50,0	22,2
1951	28	47,1	20,7
1952	23,2	54,5	19,5
1953	29,6	49,0	17,1
1954	30,6	44,7	18,6
1955	30,5	45,4	17,1
1956	27	50,6	17,3
1957	31,2	46,6	13,2
1958	26,4	50,4	14,8
1959	28,3	48,9	13,3
1960	24,5	53,1	13,9
1961	25,1	53,7	13,3
1962	22,5	57,6	13,0

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 2

Structura sectorială a venitului național în perioada 1962-1976

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1962	22,5	57,6	19,9
1963	29,8	55,2	15
1964	29,5	56,3	14,2
1965	29,3	56,9	13,8
1966	31,4	56,4	12,2
1967	28,6	60,1	11,3
1968	26,2	63,4	10,4
1969	24,1	66,4	9,5
1970	18,5	68,4	13,1
1971	22,2	65,6	12,2
1972	21,2	66	12,8
1973	18,5	67,2	14,3
1974	15,9	64,9	19,2
1975	16	63,8	20,2
1976	18,4	65,8	15,8

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 3

Structura sectorială a venitului național în perioada 1976-1989

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1976	18,4	65,8	15,8
1977	16	67,6	16,4
1978	15,3	67,5	17,2
1979	14,8	68,1	17,1
1980	13,8	67,7	18,5
1981	15,8	66,5	17,7
1982	19,7	63,6	16,7
1983	15,5	68,3	16,2
1984	15,3	67,9	16,8
1985	15,5	67,3	17,2
1986	14,4	67,6	18,0
1987	13,7	68,5	17,8
1988	14,8	66,4	18,8
1989	15,2	65,3	19,5

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 4

Structura sectorială a produsului social în perioada 1950-1962

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1950	27,8	50	22,2
1951	32,2	47,1	20,7
1952	26	54,5	19,5
1953	33,9	49	17,1
1954	36,7	44,7	18,6
1955	37,6	45,4	17,1
1956	32,1	50,6	17,3
1957	40,2	46,6	13,2
1958	34,8	50,4	14,8
1959	37,8	48,9	13,3
1960	33	53,1	13,9
1961	33	53,7	13,3
1962	29,4	57,6	13,0

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 5

Structura sectorială a produsului social în perioada 1962-1976

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1962	29,4	57,6	13,0
1963	29,8	55,2	15,0
1964	29,5	56,3	14,2
1965	29,3	56,9	13,8
1966	31,4	56,4	12,2
1967	28,6	60,1	11,3
1968	26,2	63,4	10,4
1969	24,1	66,4	9,5
1970	18,5	68,4	13,1
1971	22,2	65,6	12,2
1972	21,2	66	12,8
1973	18,5	67,2	14,3
1974	15,9	64,9	19,2
1975	16,0	63,8	20,2
1976	18,4	65,8	15,8

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 6

Structura sectorială a produsului social în perioada 1976-1989

%

An	Sector 1	Sector 2	Sector 3
1976	18,4	65,8	15,8
1977	16	67,7	16,3
1978	15,3	68,1	16,6
1979	14,8	68,1	17,1
1980	13,8	68	18,2
1981	15,8	65,7	18,5
1982	19,7	63,1	17,2
1983	15,5	68,0	16,5
1984	15,3	68,7	16,0
1985	15,5	67,3	17,2
1986	14,4	68,3	17,3
1987	13,7	68,2	18,1
1988	14,8	67,2	18
1989	15,2	65,3	19,5

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 7

Structura sectorială a PIB în perioada 1980-1989

%

An	Sector1	Sector 2	Sector 3
1980	12,7	60,4	26,9
1981	14,7	57,1	28,2
1982	17,3	56,7	26,0
1983	14,0	60,3	25,7
1984	13,6	61,0	25,4
1985	13,5	60,4	26,0
1986	12,7	62,0	25,3
1987	12,2	61,9	25,9
1988	13,5	60,7	25,8
1989	13,9	59,2	26,9

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 8

Structura PIB pe categorii de utilizări, în perioada 1980-1989

%

Anul	Cons.	FBC	Xnet
1980	63.0	39,8	-2.8
1981	66.0	36.3	-2.3
1982	64.3	33.7	2.0
1983	60.3	34.0	5.7
1984	60.5	34,1	5,4
1985	60,2	33,0	6,8
1986	59,3	34,4	6,3
1987	61,0	31,8	7,0
1988	62,1	28,4	9,5
1989	67,9	26,7	5,4

Calculat după Anuarul statistic al României.

Anexa nr. 9

Structura PIB pe categorii de utilizare, în România, în perioada 1989-2000

%

AN	FBC	CONSUM	Export net
1989	26,8	70,5	2,7
1990	30,3	79,2	-9,5
1991	28,0	75,9	-3,9
1992	31,4	77,0	-8,4
1993	29,0	76,0	-5,0
1994	24,8	77,3	-2,1
1995	24,3	81,3	-5,6
1996	25,9	82,5	-8,4
1997	20,7	86,4	-7,1
1998	17,8	90,3	-8,0
1999	16,1	88,8	-4,8
2000	19,7	86,0	-5,7

Calculat după Anuarul statistic al României.

BIBLIOGRAFIE

Dobrescu, E.; Postolache, T. – *Consemnări economice*, Editura Academiei. Bucureşti, 1990

xxx - *Economic Bulletin of Europe,* No. 44/1992

Friedrichs, G.; Schaff, A. (coord.) – *Microelectronica şi societatea*, Editura Politică, Bucureşti, 1985

Georgescu, G. – *Optimizarea structurilor economice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1989

Pavelescu, F.M. – „Some considerations regarding the significance of the Cobb-Douglas production function estimated parameters. A new approach", în *Revue roumaine des sciences sociales*, nr. 1-2/1986

Pavelescu, F.M. – „Cuantificarea evoluţiei potenţialului economiei româneşti", în *Probleme economice,* nr. 3-4/1998

Pavelescu, F.M. – „Indicatori ai formei traiectoriei seriilor de timp", în *Revista română de statistică,* nr. 2/2002

Postolache, T. – *Restructurări în economia politică,* Editura Politică, Bucureşti, 1981

Tsantis, A.; Pepper, R. (coord.) – *Romania, the industrialization of an agrarian country under socialist planning*, World Bank, Washington, 1979

Zaman, Gh. – „La corrélation entre le produit social, le revenu national et les dépenses matérielles", în *Revue roumaine des sciences sociales,* no. 1-2/1986

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 235-236/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

VENITURILE POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA

– COMPARAȚII CU STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE –

prof.univ.dr. Maria Molnar

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

1. PRECIZĂRI METODOLOGICE 859

2. VENITURILE POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA 863
   2.1. Nivelul veniturilor disponibile 863
   2.2. Structura veniturilor 864
   2.3. Distribuția veniturilor 869

3. VENITURILE POPULAȚIEI DIN STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE 877
   3.1. Veniturile disponibile: nivel şi distribuție 877
   3.2. Formarea şi structura veniturilor 883

ANEXE 894

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ŞI SURSE DE DATE 922

Veniturile constituie acea parte din valoarea nou creată în cursul unei perioade de timp, care revine gospodăriilor populației în procesul repartiției primare şi în cel al redistribuirii şi care formează resursele de care dispun gospodăriile pentru satisfacerea nevoilor de consum şi pentru economisire. Astfel, veniturile exprimă una dintre dimensiunile importante ale bunăstării, cea a resurselor pe care o gospodărie, un grup de gospodării sau populația în ansamblu le poate utiliza pentru asigurarea unui anumit nivel de trai, implicit pentru acoperirea nevoilor legate de dezvoltarea umană. Analiza evoluției nivelului şi a structurii veniturilor permite evaluarea progresului sau a regresului înregistrat de societate în asigurarea resurselor bunăstării şi a modului în care evoluțiile din economie şi politica economică şi socială determină procesul de formare a acestor resurse. Compararea între gospodării a nivelului veniturilor sau între grupuri de gospodării a nivelului mediu al veniturilor permite evaluarea inegalității nivelului de bunăstare (şi a sărăciei) la nivel național, în cadrul şi între diferite grupuri de gospodării sau de persoane (constituite după statutul ocupațional, după tipul gospodăriei, pe sexe şi grupe de vârstă, pe regiuni etc.), precum şi comparații internaționale privind nivelul de bunăstare.

Studiul cuprinde trei părți. În prima sunt făcute câteva precizări metodologice referitoare la indicatorii utilizați în evaluări, la conținutul şi modul de calcul ale acestora şi la sursele de date. A doua parte cuprinde analiza evoluției nivelului şi structurii veniturilor populației din România, în special în ultimii cinci ani, marcați de creştere economică, precum şi o evaluare a parametrilor inegalității. A treia parte este consacrată comparației parametrilor de nivel şi distribuție a veniturilor din România cu cei ai veniturilor din statele membre ale Uniunii Europene.

1. PRECIZĂRI METODOLOGICE

Datele utilizate la elaborarea studiului provin din mai multe surse, utilizarea acestora fiind impusă de complexitatea analizei, precum şi de exigențele comparabilității cu veniturile din statele membre ale UE.

Evaluarea veniturilor populației din România se bazează, în principal, pe utilizarea datelor colectate prin Ancheta bugetelor de familie (ABF), cercetare selectivă realizată anual de Institutul Național de Statistică, din 2001 (*INSa*), în continuarea unei alte cercetări realizate, în condiții comparabile, în perioada 1995-2000, Ancheta integrată în gospodării (AIG). Informațiile colectate prin cele două anchete succesive permit estimarea veniturilor gospodăriilor, a nivelului veniturilor (total şi pe componente), precum şi a indicatorilor distribuției veniturilor.

Principalul indicator al veniturilor estimat pe baza datelor din ABF/AIG se referă la veniturile disponibile sau nete ale gospodăriilor. Acestea se estimează prin:

- însumarea veniturilor realizate în repartiția primară,
  - venituri din activitate ale membrilor gospodăriilor (venituri salariale şi
  - venituri din activități independente agricole şi neagricole) şi
  - venituri din proprietate;
- cu veniturile primite de gospodării în cadrul redistribuirii veniturilor (tranferuri/prestații sociale, în principal);
- şi deducerea plăților făcute de gospodării în cadrul redistribuirii (impozite şi contribuții sociale, în principal).

În analize referitoare la nivelul veniturilor se utilizează veniturile disponibile medii pe gospodărie sau per capita, iar pentru estimarea indicatorilor inegalității şi sărăciei – veniturile disponibile medii sau mediane, per capita sau pe adult echivalent.

Analiza structurii veniturilor poate fi realizată pe baza *veniturilor totale brute*[1], rezultate din însumarea veniturilor primare cu veniturile primite în procesul redistribuirii. Concret, veniturile totale ale populației din România sunt formate din venituri băneşti (venituri salariale, venituri din agricultură şi din activități neagricole independente, venituri din proprietate, venituri din prestații sociale şi alte venituri) şi venituri în natură (contravaloarea consumului de produse agroalimentare din producția proprie şi din alte resurse proprii, contravaloarea bunurilor şi serviciilor primite gratuit de salariați şi beneficiarii de prestații sociale)[2].

Datele privind veniturile disponibile ale populației din *statele membre ale UE* provin din baza de date a Oficiului de Statistică al Comunității Europene (Eurostat) şi reprezintă rezultatele cercetării Panelului de gospodării al Comunității Europene (ECHP), realizată în perioada 1995-2001 în 13 țări din UE (*Eurostat(1)*). Astfel, cele mai recente date standardizate privind nivelul veniturilor disponibile ale populației din statele membre ale UE se referă la anul 2001. Veniturile disponibile sunt exprimate în monedă națională, în euro şi în unități standard ale puterii de cumpărare (PCS), per capita şi pe adult echivalent. Comparația a fost efectuată pe baza veniturilor disponibile per capita, estimate în PCS.

---

[1] Datele disponibile nu permit, în cazul tuturor surselor, calculul veniturilor nete.

[2] În aceste condiții, veniturile disponibile rezultă din diminuarea veniturilor totale brute cu cheltuielile pentru impozite şi contribuții sociale şi cu cheltuielile pentru producția agricolă a gospodăriilor (băneşti şi consumul productiv din producția proprie); veniturile băneşti disponibile se determină prin scăderea, din veniturile băneşti brute, a impozitelor şi contribuțiilor sociale şi a cheltuielilor băneşti pentru producția agricolă a gospodăriilor.

Diferența de conținut esențială dintre veniturile disponibile din România şi din Uniunea Europeană, care pune o problemă de comparabilitate, constă în faptul că veniturile estimate pe baza ECHP pentru țările din UE nu cuprind şi veniturile în natură. Având o importanță mică în formarea veniturilor gospodăriilor din țările europene dezvoltate şi fiind dificil de estimat, acestea nu au făcut obiectul cercetării ECHP. Astfel, numai veniturile băneşti disponibile estimate pe baza ABF sunt comparabile cu cele estimate pe baza ECHP[1].

Informațiile referitoare la veniturile disponibile, prezente în baza de date a Eurostat, nu permit comparații privind formarea şi structura pe surse a veniturilor disponibile ale populației. În aceste condiții, au fost utilizate informațiile privind veniturile gospodăriilor estimate în conturile naționale (*Eurostat(b), INS 2005*). Analiza structurii veniturilor a fost realizată pe baza *veniturilor brute totale*, indicator cu un conținut relativ apropiat de cel al veniturilor totale estimate pe baza anchetelor în gospodării; cel mai apropiat posibil, dar cu diferențe importante de sferă de cuprindere şi metode de calcul[2]. Veniturile totale au fost calculate prin însumarea:

- veniturilor realizate de gospodării în cadrul repartiției primare (salariile brute, excedentul brut de exploatare, veniturile din proprietate) cu
- veniturile obținute în redistribuire (din transferuri sociale şi alte transferuri).

Prin scăderea, din veniturile totale, a plăților efectuate de gospodării în procesul de redistribuire (impozite, contribuții sociale şi alte transferuri) se obține venitul disponibil brut al gospodăriilor. Acesta cuprinde, spre deosebire de veniturile disponibile, şi consumul de capital fix aferent activităților de producție realizate de gospodăriile populației (activități independente agricole şi neagricole), precum şi contravaloarea consumului reprezentat de utilizarea locuințelor aflate în proprietatea gospodăriei (chiria imputată).

Estimarea indicatorilor utilizați pentru compararea structurii veniturilor a fost efectuată pe baza datelor referitoare la anul 2001 cuprinse în baza de date a Eurostat. În comparație au fost cuprinse 14 state membre ale UE pentru care există toate informațiile necesare calculului indicatorilor privind veniturile gospodăriilor populației: nouă vechi state membre (Belgia, Finlanda, Franța, Grecia, Italia, Olanda, Portugalia, Spania şi Suedia) şi cinci noi state membre (Cehia, Estonia, Letonia, Lituania şi Slovacia). Pentru aceste țări, calculele au

[1] Întrucât însă veniturile în natură dețin o pondere mare în veniturile populației din România, în special în cazul populației rurale, în estimarea indicatorilor de inegalitate şi sărăcie se utilizează, conform metodologiei Eurostat, ambii indicatori ai veniturilor (atât veniturile disponibile, cât şi veniturile băneşti disponibile).

[2] Din această cauză, diferențele de nivel între indicatorii veniturilor totale estimate pe baza informațiilor din anchetele în gospodării şi din conturile naționale sunt semnificative. Studiul nu şi-a propus însă ca obiectiv cercetarea diferențelor de nivel rezultate din cele două modalități de evaluare.

fost efectuate pe baza indicatorilor exprimați în euro, iar rezultatele au fost estimate şi în PCS; pentru România, calculele au fost efectuate în lei, iar rezultatele estimate în euro şi PCS, pe baza coeficienților de conversie estimați pentru consumul final al gospodăriilor (*Eurostat (c)*).

2. VENITURILE POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA

2.1. Nivelul veniturilor disponibile

Conform estimărilor realizate pe baza informațiilor din Ancheta bugetelor de familie, în anul 2005, veniturile disponibile ale populației au fost de 969,4 lei lunar pe gospodărie (330 lei lunar per capita), din care veniturile băneşti disponibile au fost de 788,6 lei pe gospodărie (268,4 lei per capita). În termeni comparabili privind puterea de cumpărare în România şi în țările din Uniunea Europeană, veniturile disponibile ale populației din România erau de 2060 PCS anual per capita, iar cele băneşti disponibile – de 1676 PCS. În anul 2001, veniturile disponibile au fost estimate la 1535 PCS, iar cele băneşti – la 1179 PCS.

Tabelul nr. 1

Veniturile disponibile ale populației din România

	2001	2002	2003	2004	2005
Venituri disponibile					
Lei lunar pe gospodărie	401,7	505,2	611,9	826,2	969,4
Lei lunar per capita	139,2	175,6	218,5	280,3	330,0
PCS anual per capita	1535	1636	1681	1921	2060
Venituri băneşti disponibile					
Lei lunar pe gospodărie	308,6	394,3	480,7	664,1	788,6
Lei lunar per capita	107,0	137,0	171,6	225,1	268,4
PCS anual per capita	1179	1277	1321	1543	1676

Sursa: calculat pe baza datelor din ABF (INS (a)).

În perioada 2001-2005, în contextul creşterii economice, a avut loc o creştere importantă a veniturilor populației. Veniturile disponibile medii reale au fost cu 45% mai mari în 2005 decât în 2000, cea mai mare creştere fiind înregistrată în anul 2004 (cu 21%). În anul 2005, creşterea a fost de aproape 8%.

Figura nr. 1

Evoluția veniturilor disponibile reale ale populației din România

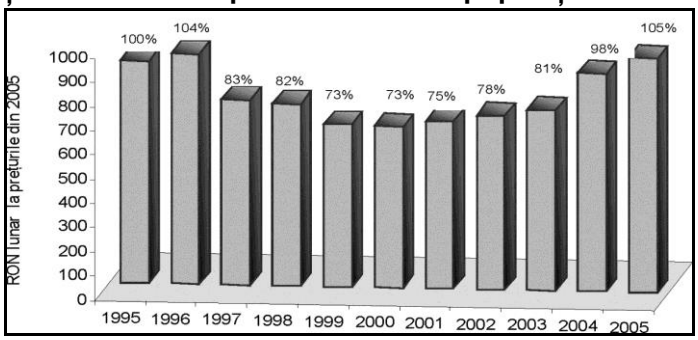

***Sursa**: calcule pe baza informatiilor din AIG/ABF.*

Creşterea de venituri din ultimii cinci ani urmează după o perioadă de scădere accentuată a veniturilor reale (1997-2000), determinată în principal de inflația puternică şi de scăderea producției naționale. În anul 2000, veniturile disponibile medii reale erau cu 27% mai mici decât în 1995. Cea mai dramatică scădere a avut loc în anul 1997 (cu 20%), în condițiile în care prețurile de consum au crescut în medie de peste 2,5 ori.

Creşterea de venituri din perioada 2001-2005 a avut drept rezultat atingerea şi depăşirea (cu 5% în 2005) a nivelului veniturilor disponibile din anul 1995. Datele privind evoluția câştigurilor salariale şi a pensiilor, cele mai importante categorii de venituri (pentru care există informații pe o perioadă mai lungă), atestă însă faptul că nu a fost atins încă nivelul din anul 1990. Astfel, chiar dacă au crescut cu 32% şi, respectiv, cu 31% în perioada 2001-2004, câştigurile salariale medii reale şi pensia medie reală de asigurări sociale de stat au ajuns numai la 78% şi, respectiv, la 58% din nivelul anului 1990.

Figura nr. 2

Evoluția câştigului salarial mediu real si a pensiei medii reale

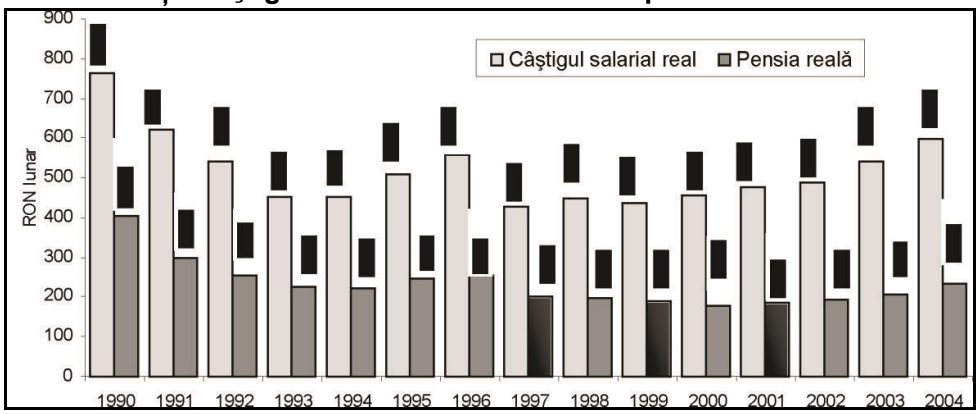

***Sursa**: INS (2006).*

2.2. Structura veniturilor

Formarea veniturilor populației este marcată de importanța relativ mare a *veniturilor în natură*, reprezentate în principal de *contravaloarea consumului de produse agoalimentare din resurse proprii* (din producția gospodăriei, în cea mai mare parte). În anul 2005, mai mult de o cincime din veniturile totale erau venituri în natură (20,7%), din care 17,6% erau constituite din contravaloarea consumului din resurse proprii, iar 3,1% din contravaloarea bunurilor şi serviciilor primite gratuit de salariați şi beneficiarii de prestații sociale (*anexele nr. 1 şi nr. 2*).

Acoperirea unei părți importante din nevoile de consum alimentar (şi nealimentar) din producția proprie constituie una dintre caracteristicile tradițio-

nale ale modelului economic al gospodăriilor din România, în special ale celor din mediul rural. Perpetuarea acesteia, în anii economiei planificate, a fost determinată de deficitul cronic de venituri băneşti cu care s-au confruntat gospodăriile din mediul rural, în special cele de agricultori, precum şi de penuria de produse alimentare din rețeaua comercială. Consumul de alimente produse în gospodărie sau primite de la rude a constituit una dintre modalitățile de a face față dificultăților de aprovizionare din ultimii ani ai regimului comunist, iar în anii tranziției la economia de piață retragerea în mediul rural şi cultivarea terenurilor agricole retrocedate, în scopul asigurării resurselor necesare alimentației, au reprezentat una dintre căile de compensare a pierderilor de venituri suferite de o parte a populației. Consumul din resurse proprii ocupă un loc important în formarea veniturilor nu numai în cazul gospodăriilor de agricultori (44,7% în 2005), ci şi în cel al gospodăriilor de pensionari (23,8%), şomeri (20,9%) şi salariați (9,0%). Ponderea acestuia este mai mare în cazul gospodăriilor situate în zona săracă a distribuției populației după venituri, dar nivelul său este relativ mare şi în zona centrală a distribuției şi chiar în cea a veniturilor mari.

Figura nr. 3

Structura veniturilor gospodăriilor în anul 2005

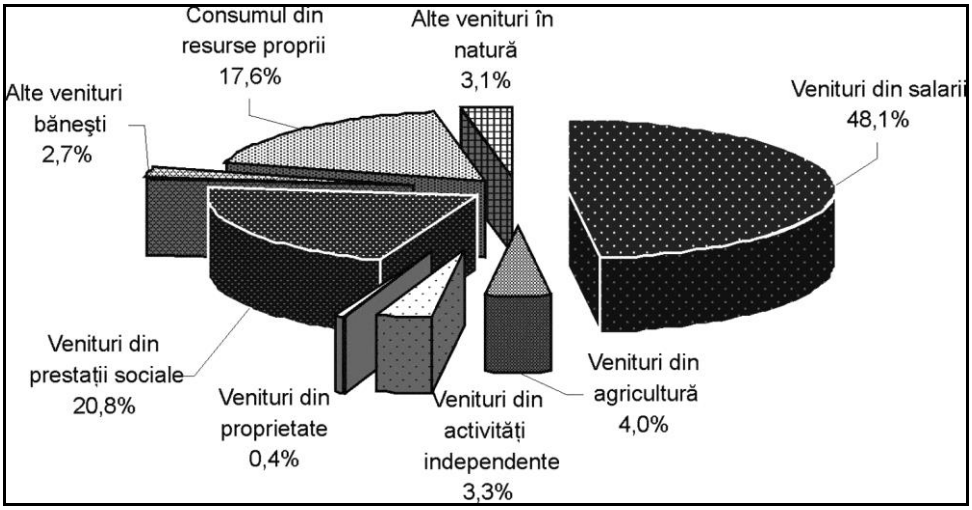

Sursa: calculat pe baza datelor ABF 2005 (INS).

În condițiile creşterii nivelului veniturilor băneşti, importanța consumului din resurse proprii a scăzut: contribuția acestuia la formarea veniturilor s-a redus de la circa 30%, în perioada 1996-2000, la mai puțin de un sfert în perioada 2001-2004 şi la mai puțin de o cincime în 2005. În schimb, a crescut ponderea veniturilor în natură formate din contravaloarea gratuităților de care

beneficiază salariații, pensionarii şi alte categorii de populație (de la 0,3% în 1995 şi 0,8% în 2000 la 3,1% în 2005.

Cea mai mare parte a veniturilor băneşti ale gospodăriilor provine din *salarii*, care formează aproape jumătate din veniturile totale ale acestora (48% în 2005), mai mult de trei sferturi din veniturile gospodăriilor de salariați (78,0%) şi aproape jumătate din veniturile gospodăriilor de patroni (48,4%); o treime (33,6%) şi, respectiv, o cincime (19,1%) din veniturile gospodăriilor a căror persoană de referință este şomer sau pensionar provine din salarii.

Figura nr. 4

Structura veniturilor totale, pe categorii de gospodarii (2005)

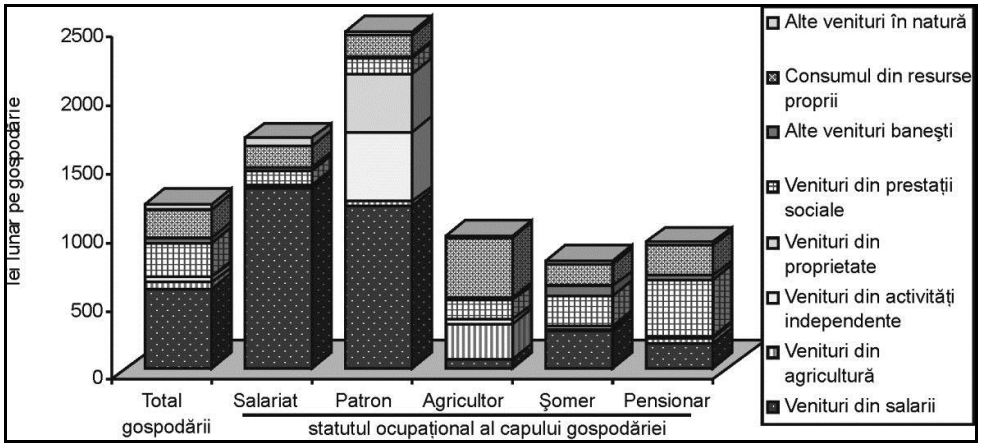

Câştigurile salariale constituie cea mai importantă sursă de venituri, cu niveluri considerabil mai mari decât celelalte venituri (cu excepția unora realizate din activități independente sau din proprietate) şi realizate de o mare parte a populației. Totuşi, salariile nu asigură nici jumătate din veniturile totale ale gospodăriilor, iar ponderea lor a fost chiar mai mică în perioada 1997-2000 (sub 40%). Capacitatea relativ mică a muncii salariale de a antrena ridicarea nivelului general al veniturilor este legată de nivelul scăzut al salariilor realizate de o mare parte a salariaților[1] şi de frecvența mare a gospodăriilor lipsite de venituri din salarii[2]. În anul 2005, salariații reprezentau mai puțin de două treimi din populația ocupată (65%) şi numai 39% din populația în vârstă de muncă (15-64 ani).

[1] Mai mult de o zecime din totalul salariaților realizează salarii sub sau la nivelul salariului minim (12,6% în octombrie 2004), iar aproape o treime nu obțin salarii mai mari decât jumătatea câştigului salarial mediu (31%).

[2] Conform ABF, în anul 2003, de exemplu, peste 40% din populație făcea parte din gospodării fără nici un salariat.

Veniturile băneşti realizate din activitatea din agricultură contribuie la formarea veniturilor gospodăriilor în proporție foarte scăzută (4,0% în 2005), comparativ cu numărul şi ponderea mare a populației ocupate în activități pe cont propriu în agricultură (2,7 milioane persoane; 30% din populația ocupată). Chiar şi în cazul gospodăriilor de agricultori, veniturile băneşti obținute din vânzarea de produse agricole sau din prestarea unor munci agricole formează numai un sfert din veniturile totale (26,4%), mult mai puțin decât contravaloarea consumului din resurse proprii (44,7%).

Conform informațiilor colectate prin ABF, *veniturile din activități neagricole independente* formează o componentă importantă a bugetului gospodăriilor lucrătorilor pe cont propriu (46,2%) şi al gospodăriilor de patroni (20,8%), iar cele *din proprietate* dețin o pondere mare în veniturile gospodăriilor de patroni (17,3%). Pe ansamblul gospodăriilor, importanța celor două categorii de venituri este scăzută (3,3% şi, respectiv, 0,4%). Având în vedere însă că informațiile privind veniturile din cele două surse pot fi afectate de omisiuni şi subdeclarare, iar frecvența non-răspunsului este mai mare la gospodăriile care realizează astfel de venituri, se poate presupune că de fapt volumul şi ponderea acestor venituri sunt mult mai mari. De altfel, fiecare din cele două categorii de venituri pot fi obținute şi din economia subterană, iar înregistrarea statistică a acestora este practic imposibilă.

O cincime din veniturile totale provin din *prestații sociale* (20,8% în 2005, din care: 16,2% din pensii, 1,2% din prestații de boală şi de maternitate, 0,8% din prestații de şomaj, 1,3% din prestații familiale şi 1,1% din prestații de asistență socială). Ponderea prestațiilor sociale a crescut față de 1995 şi 1996 (15,9% şi, respectiv, 15,6%), în special în perioada 1997-2000, când au avut loc majorări relativ mari ale pensiilor agricultorilor şi ale prestațiilor familiale, au fost instituite noi scheme de protecție socială (venitul minim garantat, alocația suplimentară pentru familiile cu copii) şi a crescut numărul de beneficiari de prestații, în special de pensionari.

Importanța veniturilor din prestații sociale şi creşterea ponderii lor în veniturile populației derivă, în primul rând, din sfera largă de cuprindere a sistemului de protecție socială şi numărul mare de beneficiari de prestații. Sistemul de protecție socială din România este dezvoltat, cuprinzând practic toate schemele din sistemele moderne de securitate socială, iar populația aflată sub incidența nevoilor de protecție este numeroasă, în condițiile în care nivelul general de trai este scăzut, iar posibilitățile de ocupare (în special salarială) sunt relativ mici. În anul 2005, sistemul public de pensii acoperea peste 4,6 milioane pensionari de asigurări sociale de stat şi aproape 1,3 milioane pensionari agricultori (27% din populația țării), iar numărul şomerilor beneficiari de indemnizații de şomaj depăşea 200 mii (în decembrie); 1,5 milioane de copii (6,8% din totalul populației) au beneficiat de alocația de stat pentru copii, iar familiile a peste 930 mii de copii (4,3%) au beneficiat de alocația familială complementară

sau de alocația de susținere pentru familia monoparentală. De ajutoare sociale (din sistemul de venit minim garantat) au beneficiat aproape 380 mii familii/persoane singure (aproape 1,1 milioane persoane; 4,8%), iar de ajutoare pentru încălzirea locuinței – aproape 1,4 milioane familii/persoane singure (aproape 3,9 milioane persoane; 17,8%).

Nivelul prestațiilor sociale este însă relativ mic. Pensia medie de asigurări sociale de stat se ridica, în 2005, numai la 36% din nivelul câştigului salarial mediu net, din care pensia pentru limită de vârstă cu stagiu complet de cotizare – la 50%, pensia medie a agricultorilor – la 12%, indemnizația de şomaj – la 30%, iar alocația de stat pentru copii – la 3%. În aceste condiții, din prestații sociale provin mai puțin de jumătate din veniturile gospodăriilor de pensionari (45,4%, din care 42,1% pensii şi 1% prestații de asistență socială) şi ceva mai mult decât un sfert din veniturile gospodăriilor de şomeri (27,7%, din care 14,4% prestații de şomaj, 3,1% prestații familiale şi 4,0% prestații de asistență socială).

Conform estimărilor efectuate pe baza informațiilor din ABF, trei sferturi din veniturile totale ale gospodăriilor se formează în procesul repartiției primare, veniturile din activitate (din salarii, din agricultură şi din activități neagricole independente) deținând ponderea covârşitoare în veniturile primare. În anul 2005, *veniturile primare* au constituit 73,5% din veniturile totale, din care 73,0% au fost veniturile din activitate. Veniturile primare dețin o pondere mai mare în formarea veniturilor gospodăriilor a căror persoană de referință este ocupată (salariat, patron, agricultor), dar au o contribuție mare şi în formare veniturilor gospodăriilor de şomeri şi de pensionari, ale căror venituri se formează în mai mare măsură (39,5% şi, respectiv, 51,3%) în procesul redistribuirii, în care beneficiază de prestații sociale şi alte transferuri (a*nexele nr. 1 şi nr. 2*).

În 2005, *veniturile disponibile* au reprezentat 81,3% din veniturile totale, din care veniturile băneşti – 66,1%. Gospodăriile au cheltuit în medie 11,7% din veniturile totale pentru plata impozitelor şi contribuțiilor sociale, iar 7,0% pentru producția agricolă a gospodăriei. Rata de fiscalitate aferentă veniturilor totale diferă de la o categorie de gospodării la alta, cea mai înaltă fiind cea înregistrată în cazul gospodăriilor de salariați (19,1%), iar cea mai scăzută – în cazul gospodăriilor de agricultori (1,5%). În schimb, cheltuielile pentru producția gospodăriei au diminuat veniturile disponibile ale gospodăriilor de agricultori cu 23,5%, iar cele ale gospodăriilor de salariați cu numai 2,2%. Partea din veniturile totale care rămâne la dispoziția gospodăriilor pentru consum şi economisire este considerabil mai mare în cazul gospodăriilor de patroni, şomeri şi pensionari, decât în cazul celor de salariați şi, mai ales, de agricultori.

Tabelul nr. 2

Formarea veniturilor disponibile ale gospodăriilor (2005)

	Total gospodării	Gospodării de				
		Salariați	Patroni	Agricultori	Şomeri	Pensionari
Venituri totale (lei lunar pe gospodărie)	1192,74	1672,93	2446,93	958,09	785,74	916,71
din care (%): Venituri primare	73,5	88,8	93,8	81,4	60,5	48,7
Venituri din redistribuire	26,5	11,2	6,2	18,6	39,5	51,3
din total (%): Impozite şi contribuții	11,7	19,1	13,3	1,5	7,6	4,5
Cheltuieli pentru producția gospodăriei	7,0	2,2	1,1	23,5	5,1	11,0
Veniturile disponibile	81,3	78,7	85,7	75,1	87,3	84,4
Veniturile băneşti disponibile	66,1	67,7	79,2	48,5	67,5	66,1

***Sursa**: calculat pe baza datelor din ABF (INS (a)).*

Ponderea veniturilor disponibile (inclusiv cea a veniturilor băneşti disponibile) în veniturile totale a crescut în 2005, comparativ cu perioada 2001-2004, în condițiile restrângerii producției agricole destinate consumului propriu şi, implicit, a cheltuielilor de producție aferente acesteia (*anexa nr. 3*).

2.3. Distribuția veniturilor

Rezultat al intrării de venituri, de niveluri diverse, dintr-o sursă sau alta sau al combinării veniturilor din diferite surse, precum şi al plății a diferite impozite şi contribuții sociale, veniturile gospodăriilor se diferențiază în funcție de tipul şi nivelul veniturilor realizate de membrii gospodăriei sau de gospodărie în ansamblul ei, de numărul persoanelor aducătoare de venituri, în special de venituri din activitate, şi al celor aflate în întreținerea gospodăriei.

Nivelul veniturilor gospodăriilor diferă, în principal, în funcție de caracteristicile economice şi demografice ale fiecărei gospodării. Se înregistrează diferențe sensibile între veniturile diferitelor categorii de gospodării, în funcție de *statutul ocupațional al capului gospodăriei*. Cele mai mari venituri disponibile sunt realizate de gospodăriile a căror persoană de referință este patron, iar cele mai mici – gospodăriile a căror persoană de referință este şomer sau agricultor. În anul 2005, veniturile disponibile medii per capita ale gospodăriilor de patroni au fost cu 92% mai mari decât media pe ansamblul gospodăriilor, iar cele ale gospodăriilor de şomeri şi agricultori au fost cu 40% mai mici decât

cele medii[1]. Veniturile băneşti disponibile ale gospodăriilor de patroni au depăşit media de aproape 2,2 ori, în timp ce veniturile băneşti medii ale gospodăriilor de şomeri s-au ridicat numai la numai 57% din nivelul mediu, iar ale celor de agricultori şi/sau situat sub jumătatea nivelului mediu (48%). Veniturile disponibile ale gospodăriilor de agricultori au fost de 3,2 ori mai mici decât cele de care dispune în medie o gospodărie de patroni, iar veniturile băneşti disponibile – de 4,5 ori *(anexa nr. 4*).

Figura nr. 5

Veniturile disponibile, după statutul ocupațional al capului gospodăriei (2005)

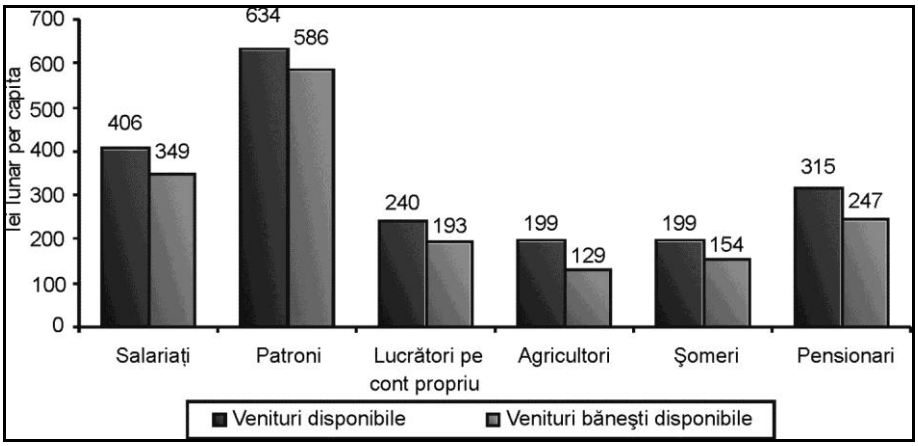

Nivelul de instruire constituie, de asemenea, un factor puternic de diferențiere a veniturilor. În 2005, veniturile disponibile ale gospodăriilor care au drept persoană de referință un absolvent de studii universitare (681 lei lunar per capita) au fost de trei ori mai mari decât ale gospodăriilor a căror persoană de referință a absolvit cel mult ciclul primar de învățământ şi duble față de gospodăriile a căror persoană de referință a absolvit cel mult una dintre formele de învățământ secundar (gimnazial, profesional, liceal sau postliceal). Veniturile scăzute ale gospodăriilor caracterizate prin nivelul primar de instruire a capului gospodăriei (228 lei lunar, din care 160 lei venituri băneşti) derivă din faptul că acestea sunt, în general, gospodării de agricultori sau de pensionari (agricul-

[1] În analiza diferențelor dintre veniturile diferitelor categorii de populație, în general în analiza inegalității veniturilor, se impune luarea în considerare a faptului că anchetele în gospodării surprind cu dificultate extremele distribuției veniturilor, în special veniturile mari şi foarte mari. În aceste condiții, se poate presupune că decalajul dintre veniturile realizate de gospodăriile de patroni (categorie de populație ale cărei venituri din proprietate şi din activitate pot înregistra niveluri foarte înalte) şi celelalte categorii de gospodării este mai mare decât cel evidențiat de statistica bugetelor de familie.

tori, în principal), ale căror venituri din munca în agricultură şi din pensii sunt mici sau foarte mici.

Diferențele dintre veniturile gospodăriilor grupate după vârsta şi sexul capului gospodăriei sunt mai mici. Cele mai mari venituri disponibile ce revin în medie pe o persoană s-au înregistrat în cazul gospodăriilor tinere (15-24 ani), cu 26% peste medie, iar cele mai mici în cazul gospodăriilor vârstnice (65 ani şi peste), cu 5% sub medie. Veniturile gospodăriilor care au drept persoană de referință o femeie sunt ceva mai mici (cu 2,5%) decât ale celor în care capul gospodăriei este bărbat.

Nivelul veniturilor ce revin pe o persoană din gospodărie diferă în funcție de mărimea şi componența gospodăriei, în special de numărul de copii aflați în întreținerea gospodăriei. Veniturile sunt mult mai scăzute în cazul gospodăriilor numeroase, cu mai mulți copii, nu numai pentru că veniturile realizate se împart la mai multe persoane, ci şi din cauză că, în general, familia numeroasă se asociază cu un nivel scăzut de instruire şi cu un grad mai mic de ocupare a membrilor gospodăriei. În 2005, veniturile gospodăriilor formate din persoane singure sau din două persoane au fost cu 33% şi, respectiv, cu 27% mai mari decât media, în timp ce veniturile celor formate din cinci sau şase persoane au fost cu 24% şi, respectiv, cu 42% mai mici decât media, iar ale gospodăriilor cu patru şi mai mulți copii s-au ridicat numai la 38% din nivelul mediu.

Figura nr. 6

Veniturile disponibile medii lunare, pe categorii de gospodării

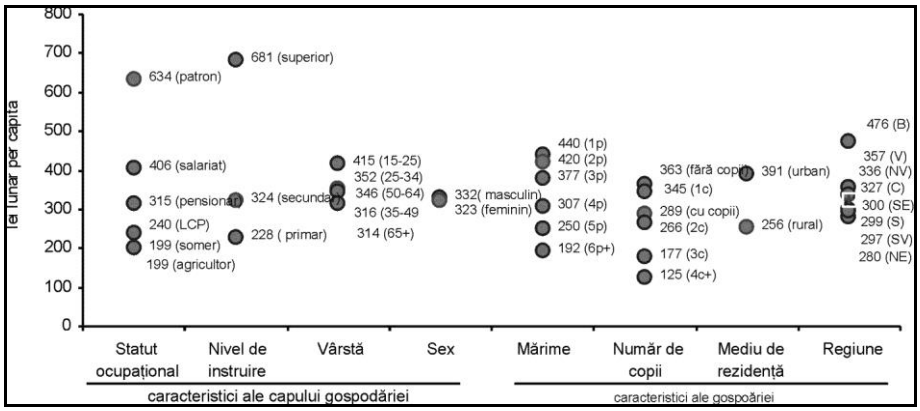

Un decalaj evident există şi între veniturile gospodăriilor din cele două *medii de rezidență*. Veniturile gospodăriilor din mediul rural se ridică numai la două treimi (65% în 2005) din nivelul veniturilor realizate de populația din mediul urban. În ceea ce priveşte distribuția pe *regiuni* a veniturilor, se poate re-

marca decalajul dintre veniturile de care dispune populaţia din Bucureşti şi din celelalte şapte regiuni. Decalajul dintre Bucureşti şi Vest (regiunea cu cel mai înalt nivel al veniturilor după Bucureşti) este mai mare decât decalajul dintre Vest şi Nord-Est (regiunea cu cele mai mici venituri). Veniturile din Regiunea Vest reprezintă numai 75% în raport cu cele din Bucureşti, iar cele din Regiunea Nord-Est – 59%.

Veniturile gospodăriilor şi diferenţele dintre venituri sunt determinate de o multitudine de factori, cu acţiune mai mult sau mai puţin puternică, dar semnificativă. Conform unui model LOGIT de regresie (cu 34 variabile referitoare la statutul ocupaţional, nivelul de instruire, sexul şi vârsta capului gospodăriei, mărimea gospodăriei şi numărul de copii, mediul şi regiunea de rezidenţă)[1], veniturile gospodăriilor se diferenţiază cel mai puternic în funcţie de statutul ocupaţional şi nivelul de instruire, precum şi de mărimea gospodăriei (*anexa nr. 5*). Veniturile mici sunt determinate în cea mai mare măsură de statutul de persoană inactivă (altul decât pensionar) şi de cel de agricultor al capului gospodăriei, dar se asociază în mare măsură şi cu statutul de şomer, lucrător pe cont propriu şi pensionar al persoanei de referinţă; de asemenea, cu dimensiunea de şase şi mai multe persoane a gospodăriei. Impact negativ (dar mai slab) are şi nivelul primar de instruire, prezenţa a patru şi cinci persoane în gospodărie şi a trei, patru sau mai mulţi copii, rezidenţa în Regiunile Nord-Est, Sud-Est, Sud şi Sud-Vest. Rezidenţa în mediul rural şi femeia ca persoană de referinţă au o influenţă mult mai mică în determinarea nivelului scăzut al veniturilor. În ceea ce priveşte nivelul înalt al veniturilor, factorul cu cea mai puternică influenţă este nivelul universitar de instruire. Venituri mai mari corespund şi nivelului liceal şi postliceal de educaţie, statutului de patron şi grupelor de vârstă de 50-64 şi 65 ani şi peste ale persoanei de referinţă, precum şi dimensiunii mici a gospodăriei (1-2 persoane).

Veniturile formate în procesul repartiţiei, în condiţiile interferenţei unei multitudini de factori de ordin economic, social, demografic şi de comportament al fiecărei persoane/gospodării, sunt inegale. Inegalitatea veniturilor este normală şi productivă într-o economie de piaţă, fiind şi echitabilă dacă este determinată de diferenţe de calificare şi performanţă şi dacă nu implică insuficienţa resurselor necesare traiului în cazul persoanelor ocupate sau lipsa acestor resurse în cazul persoanelor aflate în incapacitate de muncă sau în şomaj. Faţă de situaţia din economia planificată, caracterizată prin distribuţie egalitaristă

[1] Spre deosebire de analiza efectuată prin compararea veniturilor medii pe categorii de gospodării, care evidenţiază influenţa unui factor, fără a avea în vedere suprapunerea influenţei mai multor factori ai diferenţierii veniturilor, modelele de regresie multiplă permit evaluarea influenţei fiecăruia dintre factorii cuprinşi în model, în condiţiile izolării influenţei celorlalţi factori. Calculele au fost efectuate, pe baza microdatelor colectate prin ABF 2003, în cadrul Direcţiei Generale de Statistică Socială şi Demografică, cu prilejul unei cercetări referitoare la evaluarea multidimensională a sărăciei (*Molnar-Panduru-Vasile-Duma 2006*).

(dar şi prin decalaje mari între veniturile diferitelor categorii de populație: salariați şi țărani, în special), în România inegalitatea veniturilor a crescut în procesul tranziției la economia de piață, urmare a creşterii diferențelor dintre veniturile salariale, a apariției şi creşterii unor venituri care recompensează spiritul antreprenorial şi asumarea riscului, dar şi a exploatării unor disfuncționalități din economie sau a dezvoltării economiei subterane.

Aşa cum o atestă informația statistică, gradul de inegalitate a veniturilor nu este mare în România, nu depăşeşte limitele acceptate în general în economiile dezvoltate. Rău în ceea ce priveşte inegalitatea veniturilor în România este, pe de o parte, faptul că, în condițiile unui nivel general de trai scăzut, un segment din populația aflată în zona inferioară a distribuției se confruntă cu privațiuni mari şi forme ale sărăciei severe şi, pe de altă parte, faptul că unele dintre veniturile mari şi foarte mari (dificil, dacă nu imposibil, de evidențiat statistic, dar vizibile în realitatea cotidiană, în comportamente ostentative şi elemente evidente ale consumului de lux) sunt rezultatul unor activități la limita sau în afara legii; de asemenea, decalajul mare dintre astfel de venituri foarte mari şi veniturile realizate de marea masă a populației, ceea ce prefigurează un proces de polarizare în distribuția veniturilor.

Conform datelor ABF, în anul 2004, veniturile disponibile (nete) medii ale celei mai „bogate" cincimi a populației au fost de 4,9 ori mai mari decât veniturile medii ale celei mai „sărace" cincimi[1]. Populația care compune chintila superioară (cea mai bogată) a distribuției populației după nivelul veniturilor a beneficiat de 39% din totalul veniturilor, în timp ce populația din chintila inferioară a beneficiat numai de 8% din totalul veniturilor. Întrucât o parte importantă a veniturilor disponibile sunt venituri în natură, iar contribuția acestora la formarea veniturilor diferă de la o gospodărie la alta, inegalitatea veniturilor băneşti disponibile este mult mai mare. Raportul dintre veniturile băneşti medii realizate de populația din cele două chintile extreme a fost de 7,2:1, ceea ce înseamnă că asigurarea unei părți din nevoile de consum ale gospodăriei din producția proprie, reprezintă un factor de reducere a inegalității dintre veniturile băneşti; a inegalității relative, pentru că decalajul absolut dintre veniturile disponibile medii din cele două chintile este mai mare decât decalajul dintre veniturile băneşti. Veniturile disponibile ale populației din decila superioară (cei mai bogați 10%) au fost de 7,8 ori (12,8 ori în cazul veniturilor băneşti) mai mari decât cele din decila inferioară, iar raportul dintre semidecilele extreme (cei mai bogați şi cei mai săraci 5%) a fost de 12:1.

În acelaşi an, în statele membre ale Uniunii Europene raportul dintre cele două chintile ale distribuției varia între 3:1 (Danemarca, Finlanda şi Slovenia) şi 7:1 (Portugalia), iar conform ultimului Raport al dezvoltării umane, în ultimii ani,

[1] Ultimele 20% şi primele 20% din populația ordonată după nivelul veniturilor (aprox. 4,3 milioane de persoane).

acelaşi raport a fost de 8,4:1 în SUA, de 3,4:1 în Japonia şi de 18,1:1 şi, respectiv, 26,4:1 în Argentina şi Brazilia.

Indicele Gini, care exprimă distanța medie dintre veniturile tuturor persoanelor, raportată la media veniturilor, a fost de 30,9% în cazul veniturilor disponibile şi de 36,5% în cazul celor băneşti, fiind situat în zona valorilor înalte înregistrate în UE (unde variază între 22% în Slovenia şi 38% în Portugalia), dar mult mai scăzut decât țările caracterizate printr-un grad înalt de inegalitate: de pildă, SUA (48,5%), țările din America Latină (59,3% în Brazilia şi 57,1% în Chile) sau unele țări din Africa (70,7% în Namibia).

Figura nr. 7

Distribuția veniturilor disponibile ale populației pe chintile

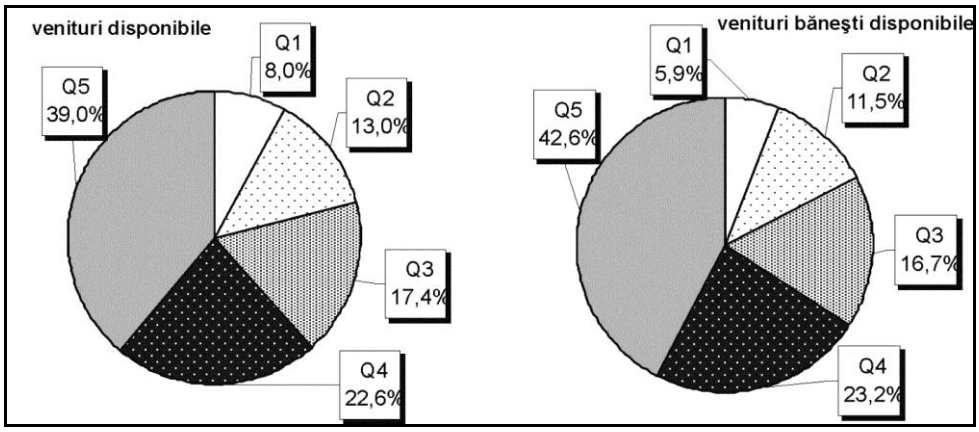

Indicatorii estimați evidențiază, pe de o parte, creşterea inegalității veniturilor disponibile în 2004 față de 1995 şi, pe de altă parte, scăderea inegalității veniturilor băneşti disponibile. În prima parte a acestei perioade (1996-2000), în care a avut loc o scădere puternică a nivelului general al veniturilor, decalajul dintre veniturile populației aflate la cele două extremități ale distribuției, exprimat de raportul dintre chintilele şi decilele extreme, a crescut atât în cazul veniturilor disponibile, cât mai ales în cazul veniturilor băneşti. Creşterea decalajului a fost determinată de scăderea mai accentuată a veniturilor populației din partea inferioară a distribuției, comparativ cu veniturile populației din zona veniturilor mari.

Tabelul nr. 3

Principalii indicatori ai inegalității veniturilor

	Venituri disponibile			Venituri băneşti disponibile		
	1995	2000	2004	1995	2000	2004
Raportul dintre veniturile medii din – chintila superioară şi cea inferioară (Q5/Q1)	4,5	4,6	4,9	7,8	8,6	7,2
– decila superioară şi cea inferioară (D10/D1)	7,0	7,2	7,8	15,9	16,9	12,8
Indicele Gini, %	29,6	29,6	30,9	37,4	37,9	36,5
Indicele Theil	0,189	0,158	0,177	0,290	0,255	0,243
Indicele Atkinson (α = 0,5)	0,079	0,074	0,081	0,125	0,122	0,113

***Sursa**: calculat pe baza datelor din AIG/BF.*

Pe ansamblul distribuției, aşa cum arată indicele Gini (sensibil la modificările care au loc în partea de mijloc a distribuției), inegalitatea veniturilor disponibile nu s-a modificat în 2000 față de 1995, iar inegalitatea veniturilor băneşti a crescut uşor.

Indicele Theil, mai sensibil la modificările din partea inferioară a distribuției, arată o scădere relativ mare a inegalității, însemnând o comasare a unei părți mai mari a populației în partea inferioară a distribuției, scăderea mai accentuată a mediei veniturilor (şi diminuarea, în acest fel, a distanței dintre veniturile mici şi medie), prin creşterea numărului şi a ponderii populației cu venituri mici. Indicele Atkinson atestă, de asemenea, o uşoară scădere a inegalității, legată de diminuarea decalajului dintre veniturile individuale şi media veniturilor în cazul unui număr mai mare de gospodării şi persoane. Prin urmare, scăderea puternică a veniturilor reale, care a avut loc în perioada 1997-2000 în întreg spectrul veniturilor, a fost mai dramatică pentru o mare parte a populației, aducând în zona veniturilor mici un număr mare de gospodării şi persoane. Aceasta a determinat, de altfel, creşterea ratei sărăciei de la 25,4% în 1995 la 35,9% în 2000, iar a ratei sărăciei extreme de la 9,4% la 13,8%.

Figura nr. 8

Curba incidenței scăderii veniturilor disponibile reale
(2000/1995)

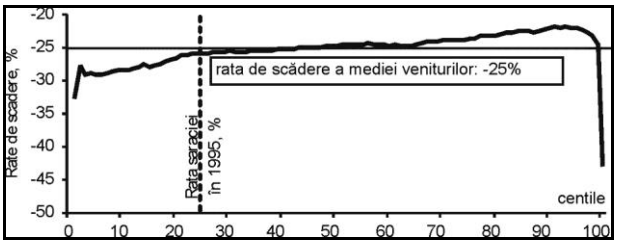

***Sursa**: estimații pe baza datelor din INS – AIG.*

În perioada 2001-2004, marcată de creşterea veniturilor, toţi indicatorii estimaţi arată o creştere a inegalităţii veniturilor disponibile, determinată de creşterea mai puternică a veniturilor din partea superioară a distribuţiei, aşa cum se vede în graficul referitor la curba incidenţei creşterii veniturilor[1].

Figura nr. 9

Curba incidenţei creşterii veniturilor disponibile reale (2004/2000)

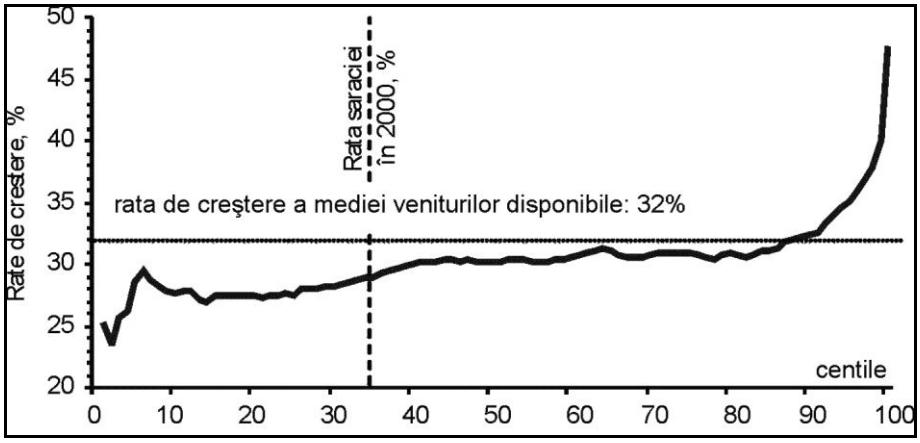

***Sursa**: estimaţii pe baza datelor din INS – AIG 2000 şi ABF 2004.*

În cazul veniturilor băneşti disponibile, inegalitatea a scăzut. Scăderea inegalităţii acestor venituri poate fi explicată prin faptul că aplicarea schemei de venit minim garantat, majorarea salariului minim şi creşterea unor prestaţii de protecţie socială au însemnat o creştere relativ mare a veniturilor băneşti ale populaţiei din partea inferioară a distribuţiei. Ponderea mare a veniturilor în natură, în veniturile populaţiei din zona săracă a distribuţiei, a limitat impactul creşterii veniturilor băneşti asupra creşterii veniturilor disponibile, în condiţiile în care posibilităţile de creştere a consumului din producţia gospodăriei par să se fi epuizat.

[1] Curba incidenţei creşterii/scăderii veniturilor reprezintă ratele de creştere/scădere a veniturilor estimate pe centile ale distribuţiei populaţiei după nivelul veniturilor (grupe care cuprind câte 1%, aproximativ 217 mii persoane, din populaţia ordonată după nivelul veniturilor).

3. VENITURILE POPULAȚIEI DIN STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE

3.1. Veniturile disponibile: nivel şi distribuție

Decalajul dintre nivelul de dezvoltare al României şi cel al statelor membre ale Uniunii Europene se reflectă şi în diferențele mari dintre veniturile disponibile ale populației. În 2001, ultimul an pentru care au fost colectate informații privind veniturile gospodăriilor prin ancheta asupra panelului european de gospodării (ECHP)[1], media veniturilor gospodăriilor din UE a fost estimată 10429 PCS anual per capita. Veniturile populației din Luxemburg au fost cu 78% mai mari decât cele medii (cele din Germania şi din Regatul Unit – cu 19% şi, respectiv, cu 14%), iar veniturile din Portugalia şi Grecia au fost cu 36% şi, respectiv, cu 34% mai mici decât media.

În acelaşi an, veniturile băneşti disponibile ale populației din România, estimate la paritatea standard a puterii de cumpărare (PPS), erau de 8,8 ori mai mici decât media veniturilor din statele UE, ceea ce înseamnă că, în medie, un locuitor din România dispunea de venituri care îi asigurau posibilitatea unui consum de bunuri şi servicii de aproape nouă ori mai mic decât cel pe care îl putea realiza un locuitor din vechile state membre ale UE (UE15). Dacă se au în vedere veniturile disponibile (inclusiv consumul din resurse proprii), raportul este 6,8:1[2]. Veniturile disponibile din România erau de 7-8 ori mai mici decât cele din Belgia, Germania, Franța, Olanda, Austria şi Regatul Unit, de 5-6 ori mai mici decât veniturile din Spania, Italia, Irlanda şi Finlanda, de 4 ori mai mici decât veniturile de care dispun locuitorii din Grecia şi Portugalia.

---

[1] Informații mai recente privind nivelul pragului de sărăcie (pragul „riscului de sărăcie" aferent unei persoane singure) permit estimarea medianei veniturilor disponibile ale populației din vechile şi noile state membre ale Uniunii Europene, precum şi din România, Bulgaria, Croația şi Turcia, în anii 2003-2004 (*Anexa nr. 8*). Provenind însă din surse diferite, nestandardizate, estimațiile privind mediana veniturilor disponibile nu sunt pe deplin comparabile între țări. Acestea permit totuşi o evaluare comparativă, a ordinului de mărime cel puțin, a decalajelor dintre veniturile din România şi din toate statele membre ale UE. Conform rezultatelor estimării, în 2003 mediana veniturilor din România era de 6-7 ori mai mică decât mediana veniturilor din țările dezvoltate ale UE şi de 1,5-4,5 ori mai mică decât mediana veniturilor din țările est-europene noi membre ale UE.

[2] Indicatorul estimat pentru statele membre ale UE se referă numai la veniturile băneşti, comparabil cu cel referitor la veniturile băneşti disponibile sub aspectul conținutului şi cu cel referitor la veniturile disponibile (inclusiv consumul din resurse proprii) sub aspectul relevanței pentru nivelul de bunăstare.

Figura nr. 10

Veniturile disponibile ale populației din statele membre ale UE şi din România (2001)

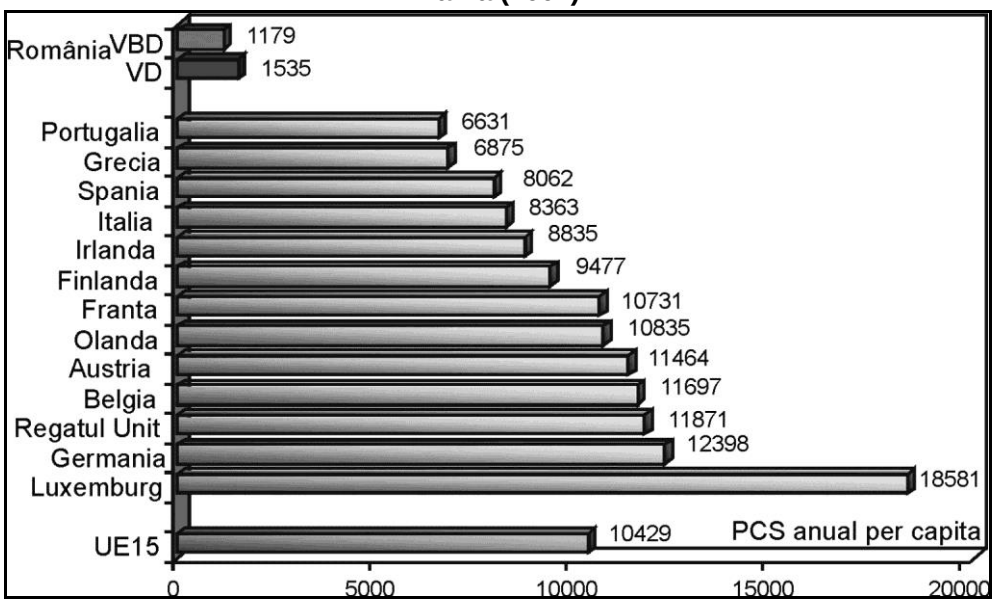

***Sursa**: Eurostat (a); România: calcule pe baza ABF-INS.*

Analiza evoluției veniturilor disponibile din UE evidențiază creşteri mai mari decât cea înregistrată de media la nivelul UE (cu 29% în 2001 față de 1995) în țările cu niveluri scăzute ale veniturilor: Spania (45%), Portugalia (38%), Grecia (33%)şi Irlanda (31%). Prin urmare, decalajele dintre țări s-au redus. De pildă, raportul dintre veniturile din Luxemburg, Belgia şi Austria, pe de o parte, şi cele din Portugalia, pe de altă parte, a scăzut de la 3,1:1, 2,0:1 şi, respectiv, 2,0:1 în 1995 la 2,8:1, 1,8:1 şi 1,7:1 în 2001, iar coeficientul de variație între țări a nivelului veniturilor a scăzut de la 33% la 29%. Dintre țările cu niveluri înalte ale veniturilor, Germania a înregistrat creşteri ale veniturilor disponibile superioare mediei (cu 33%), astfel încât în 2001 a ajuns pe al doilea loc (după Luxemburg) în ierarhia țărilor după nivelul veniturilor (în 1995 se situa pe al patrulea loc).

Caracteristicile de grupare utilizate de Eurostat în evaluarea veniturilor diferitelor categorii de populație se referă în principal la persoane (vârstă, sex, statut ocupațional) şi la tipul gospodăriei, la principala sursă de venituri, la intensitatea participării la muncă a membrilor gospodăriei, la capacitatea acesteia de a face față nevoilor, spre deosebire de caracteristicile de grupare utilizate de INS în prelucrarea datelor din bugetele de familie, care se referă la capul gospodăriei (vârstă, sex, nivel de instruire, statut ocupațional), la mărimea

gospodăriei şi numărul de copii, la mediul şi regiunea de rezidență. Prin urmare, compararea nivelului veniturilor diferitelor categorii de populație din România cu cel al veniturilor de care dispun aceleaşi categorii de populație în statele membre ale UE presupune o prelucrare specială a datelor ABF. Prezentarea veniturilor principalelor categorii de populație evidențiate în baza de date a Eurostat, chiar fără posibilitatea asigurării comparabilității cu România, permite o evaluare a gradului de diferențiere a veniturilor în țările din UE.

În toate țările UE15 există diferențe între veniturile populației din diferite grupe de vârstă, precum şi pe sexe (*anexa nr. 9*). Veniturile estimate pentru copii (sub 16 ani) şi tineri (16-24 ani), precum şi veniturile populației vârstnice (65 ani şi peste) sunt sensibil mai mici decât veniturile aferente persoanelor cu vârsta cuprinsă între 25 şi 64 ani, iar veniturile de care dispun femeile sunt, în medie, mai mici decât cele de care dispun bărbații. In 2001, cea mai mare variație pe grupe de vârstă a fost înregistrată în Regatul Unit, iar cea mai scăzută în Franța. Cel mai mare decalaj între veniturile aferente femeilor şi bărbaților a fost înregistrat în Germania, cel mai scăzut în Italia, iar în Portugalia veniturile medii ale populației feminine au fost egale cu cele ale populației masculine.

Figura nr. 11

Veniturile disponibile ale populației, pe grupe de vârstă şi sexe (2001)

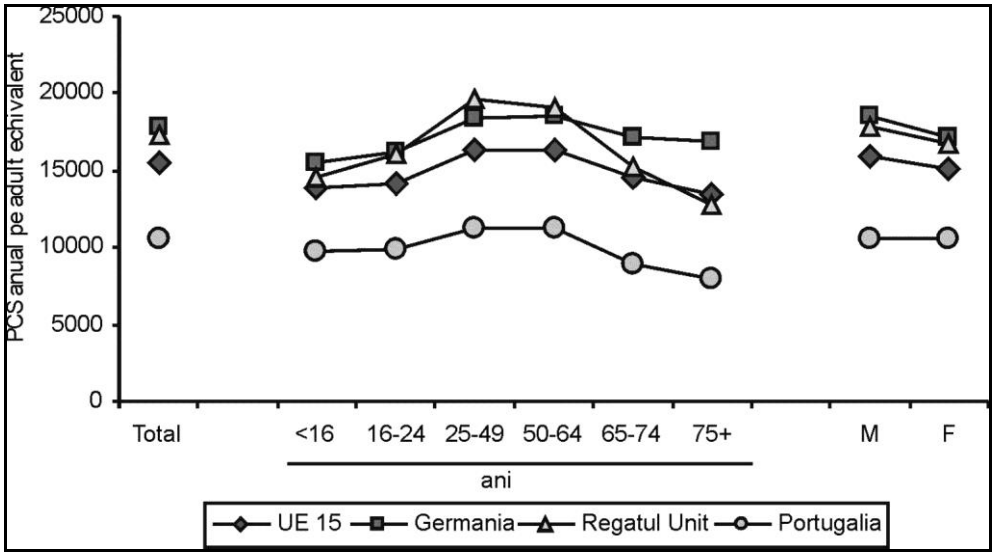

În toate cele 13 țări cuprinse în comparație, cele mai scăzute sunt veniturile şomerilor, iar cele mai înalte – veniturile persoanelor ocupate, în special ale lucrătorilor pe cont propriu, în unele țări (Germania, Belgia, Spania, Grecia),

sau persoanelor ocupate, altele decât lucrătorii pe cont propriu (salariați, în principal), în alte țări (Regatul Unit, Austria, Finlanda, Portugalia). Pe ansamblul UE, în 2001, veniturile şomerilor au atins numai 70% din nivelul veniturilor medii ale populației de 16 ani şi peste (56% în Belgia, 59-60% în Spania şi Austria, 84% în Franța şi 81% în Irlanda (*anexa nr. 10*). Veniturile pensionarilor au fost mai mici decât cele medii cu 10%, iar cele ale altor persoane inactive – cu 15%.

Persoanele din gospodăriile care realizează în principal venituri din muncă (44% din populația UE) dispun de venituri care depăşesc media (cu 8% în 2001); în schimb, cele care beneficiază de prestații sociale, ca principală sursă de venit (53% din populația totală), înregistrează niveluri ale veniturilor mult mai scăzute (cu 21% sub nivelul mediei). Decalajul dintre veniturile celor două categorii de populație, ca de altfel şi cel dintre veniturile persoanelor neocupate (şomeri, pensionari şi alte persoane inactive) este mai mare în Regatul Unit şi în Irlanda, unde sistemul de securitate socială este mai puțin generos în ceea ce priveşte nivelul prestațiilor sociale, în Finlanda şi Belgia, unde contribuțiile sociale grevează în mai mică măsură veniturile salariaților, precum şi în Spania, Portugalia şi Grecia, ale căror sisteme de securitate socială sunt mai puțin dezvoltate. Decalajul este mai scăzut în Germania, Olanda, Franța şi Italia, unde funcționează sisteme puternice de asigurări sociale, prin intermediul cărora are loc o mai accentuată redistribuire de venituri din muncă în favoarea beneficiarilor de transferuri sociale, a şomerilor şi pensionarilor în special (a*nexele nr. 10 şi 11*).

Datele evidențiază o puternică diferențiere a veniturilor populației în funcție de intensitatea ocupării/gradul de participare la muncă a membrilor gospodăriei, definit în funcție de numărul persoanelor apte de muncă ocupate şi de durata perioadei în care au fost ocupate[1]. Decalajele sunt mai mari în cazul gospodăriilor care au în întreținere copii decât în cel al gospodăriilor care nu au copii, dar veniturile medii pe adult echivalent ale gospodăriilor cu copii sunt considerabil mai mici decât cele ale gospodăriilor fără copii, la toate grupele constituite în funcție de gradul de ocupare (*anexa nr. 12*). În anul 2001, la nivelul UE15, în raport cu veniturile medii ale persoanelor din gospodăriile cu grad de ocupare egal 1, cele ale gospodăriilor cu gradul egal cu 0 sau cuprins în intervalele (0 – 0,5) şi (0,5 – 1) au reprezentat numai 59%, 65% şi, respectiv, 88%, în cazul gospodăriilor fără copii, şi 48%, 62% şi, respectiv, 79%, în cazul gospodăriilor cu copii. Decalajul dintre veniturile aferente absenței ocupării sau ocupării parțiale şi cele aferente ocupării totale este mai mare în Irlanda, Regatul Unit, Italia, Spania şi Grecia, în cazul gospodăriilor fără copii, în Irlanda, Spania, Italia, Belgia şi Portugalia, în cazul gospodăriilor cu copii. Mărimea de-

[1] Intensitatea ocupării este definită în intervalul (0, 1), unde 0 înseamnă că nici un membru al gospodăriei nu a fost ocupat, iar 1 înseamnă că toate persoanele apte de muncă au fost ocupate pe tot parcursul anului.

calajelor este determinată în principal de dezvoltarea sistemelor de protecție socială, în primul rând de sistemele de pensii şi de protecție a şomerilor, precum şi de sistemul de prestații familiale.

Veniturile persoanelor care fac parte din gospodării aflate sub incidența riscului de sărăcie (ale căror venituri sunt mai mici decât pragul riscului de sărăcie, stabilit la 60% din mediana veniturilor disponibile pe adult echivalent) au reprezentat, în anul 2001, 34-43% în raport cu media veniturilor din fiecare țară şi 29-40% în raport cu veniturile populației din gospodăriile ale căror venituri au fost mai mari decât pragul. Decalajul dintre veniturile populației sărace şi ale celei nonsărace, conform acestei definiții a sărăciei, a fost mai mare în Regatul Unit, precum şi în Italia, Spania, Portugalia şi Grecia, iar cel mai mic decalaj a fost înregistrat în Finlanda (*anexa nr. 13*). Veniturile disponibile ale populației din gospodăriile care apreciază că fac față nevoilor cu dificultate (cu mare sau cu oarecare dificultate)[1] sunt mult mai mari decât cele ale populației aflate sub pragul riscului de sărăcie, iar decalajul față de veniturile medii ale populației care poate face față nevoilor uşor şi foarte uşor[2] este mai mic decât cel dintre veniturile populației sărace şi nonsărace. Din perspectiva evaluării distanței care separă nivelul de bunăstare al populației din România şi din statele membre ale Uniunii Europene, este relevant faptul că veniturile disponibile ale populației din România, estimate în medie per capita, erau de 3,7 ori mai mici decât media veniturilor populației aflate sub pragul riscului de sărăcie în țările din UE15 (5696 PCS anual per capita).

Tipul gospodăriei constituie un alt factor cu influență mare asupra nivelului veniturilor în toate țările din UE. În medie, veniturile persoanelor singure se află sub media veniturilor pe ansamblul populației, însă categoriile care dispun de cele mai scăzute venituri, în toate țările, sunt persoanele vârstnice (de 65 ani şi peste) singure şi femeile singure; veniturile persoanelor tinere singure şi ale bărbaților singuri depăşesc media veniturilor în cele mai multe țări. Cu excepția Greciei, în toate țările din UE15, cuplurile formate din persoane mai tinere de 65 ani dispun de cele mai mari venituri estimate pe adult echivalent (cu 20-34% peste nivelurile mediei naționale, în 2001), în timp ce veniturile cuplurilor formate din persoane vârstnice sunt mai mici decât cele medii, în majoritatea țărilor (cu excepția Germaniei, Olandei şi Italiei). Dintre gospodăriile care au în întreținere copii, ale căror venituri sunt în general mai mici decât ale gospodăriilor fără copii, cele formate din părinte singur cu copii (familii monoparentale) şi din doi adulți cu trei şi mai mulți copii dispun de cele mai mici venituri.

Indicatorii inegalității veniturilor atestă un grad mai mare de inegalitate în țările cu venituri mai mici, situate în sudul Europei (Italia, Spania, Portugalia şi

[1] Aceste gospodării ar putea fi considerate sărace, conform unei definiții a sărăciei care are în vedere aprecierea subiectivă a membrilor gospodăriilor.

[2] Raportul dintre veniturile medii ale celor două categorii de populație a variat între 46% (Portugalia) şi 81% (Finlanda).

Grecia), precum şi în Regatul Unit, caracterizat prin politica mai puţin redistributivă în domeniul veniturilor. În 2001, în Portugalia (ţara cu cele mai înalte niveluri ale indicatorilor inegalităţii, raportul dintre veniturile medii din chintila superioară şi din cea inferioară a distribuţiei populaţiei după veniturile disponibile pe adult echivalent a fost de 6,5:1, raportul dintre veniturile din decilele extreme de 11:1, iar indicele Gini de 37%. Celei mai sărace cincimi a populaţiei i-au revenit 7% din veniturile totale, celei mai sărace zecimi – 3%, în timp ce cea mai bogată cincime a dispus de 44% din venituri, din care cea mai bogată zecime – de 29% (*anexa nr. 16*). Cele mai mici niveluri ale indicatorilor inegalităţii au fost înregistrate în Austria şi Finlanda. Raportul dintre veniturile din chintilele extreme a fost de 3,5:1 în ambele ţări, raportul dintre veniturile din decilele extreme a fost de 5,2:1 şi, respectiv, 5:1, iar indicele Gini – de 24% şi, respectiv, 27%. Inegalitatea este relativ mică şi în Germania, Franţa şi Olanda.

Veniturile medii ale populaţiei din România sunt apropiate de cele de care dispune cea mai săracă zecime a populaţiei din cel mai sărac dintre vechile state membre ale Uniunii Europene (Portugalia), dar sunt de peste trei ori mai mici decât veniturile medii ale celei mai sărace zecimi a populaţiei din Germania, Belgia, Austria şi Finlanda (a*nexa nr. 16*).

Figura nr. 12

Veniturile disponibile din chintilele extreme (Q5 şi Q1) şi indicele Gini (2001)

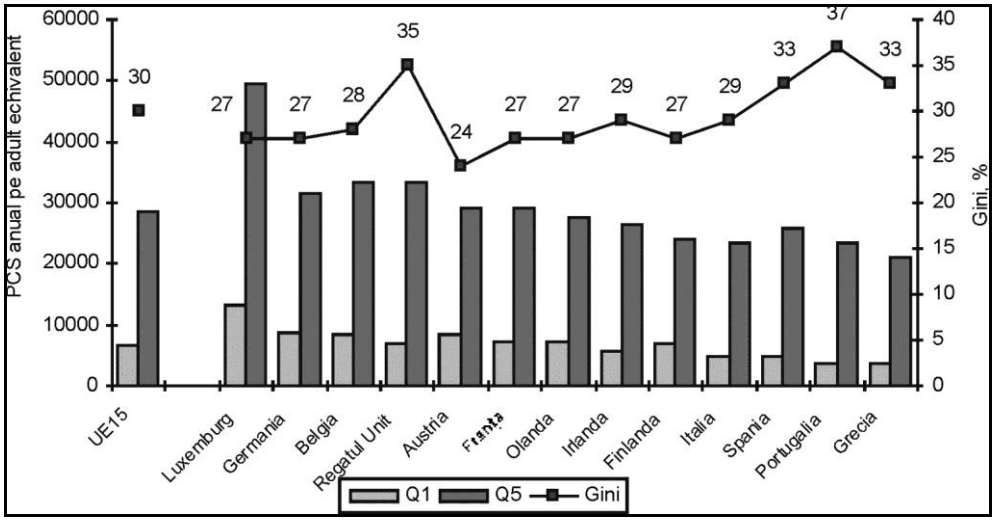

3.2. Formarea şi structura veniturilor

3.2.1. Veniturile primare

Rezultat al participării gospodăriilor populației la repartiția primară a venitului național, veniturile primare ale gospodăriilor (soldul brut al veniturilor primare) per capita înregistrează diferențe de nivel mari între țările europene (*anexa nr. 17*). În anul 2001, în cazul celor zece țări ale UE 15 pentru care există date comparabile, veniturile anuale per capita, estimate în unități standard ale parității puterii de cumpărare (PCS), variau între 19435 PCS în Belgia şi 10962 PCS în Grecia, iar în cazul celor şase noi state membre pentru care dispunem de date comparabile – între 8216 PCS în Cehia şi 4322 PCS în Letonia. Raportul dintre veniturile medii ale celor două grupuri de țări era de 2,5:1, iar raportul dintre veniturile din Belgia şi Letonia de 4,5:1.

Veniturile primare ale populației din România au fost mult mai scăzute (3600 PCS, echivalentul a 39 mil. lei anual pe locuitor). Raportul dintre media veniturilor din cele nouă țări ale Uniunii Europene şi veniturile din România a fost de 4,6:1, iar între media veniturilor din cele şase noi state membre şi veniturile din România de 1,8:1. Aceasta înseamnă că, în medie, populația din România putea cumpăra din veniturile primare pe care le-a realizat o cantitate de bunuri şi servicii de 4,6 ori mai mică decât cea pe care o putea cumpăra populația din vechile state ale UE şi ceva mai mult de jumătate din cea posibil de cumpărat din veniturile primare ale populației din cele şase noi state membre. Nivelul veniturilor primare din România reprezenta numai 19%, 33%, 44% şi, respectiv, 83% din nivelul înregistrat în Belgia, în Grecia şi în Letonia.

Figura nr. 13

Veniturile primare ale gospodăriilor populației

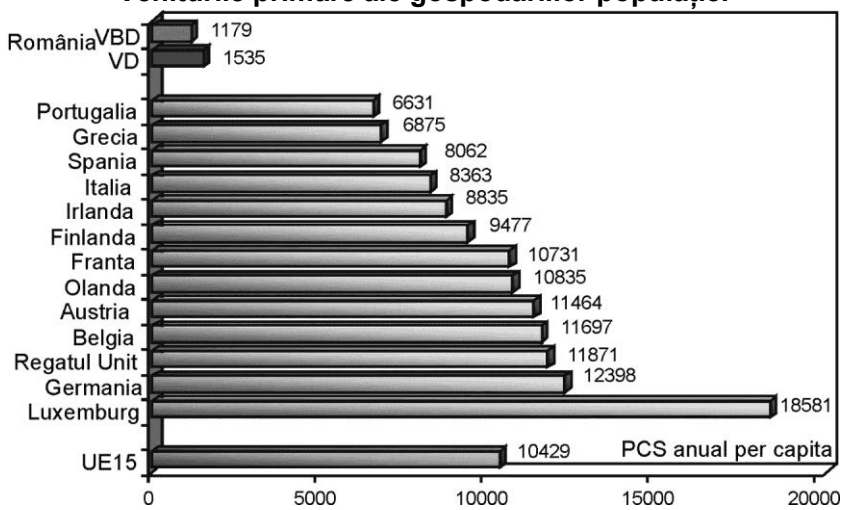

***Sursa**: Eurostat(a), INS 2005.*

În România, veniturile primare ale populației reprezentau trei sferturi din PIB, proporție depăşită numai în Belgia, Italia şi Portugalia, în majoritatea țărilor fiind mai mică de 70%, chiar sub 65% în Finlanda, Estonia, Letonia şi în Bulgaria.

Analiza comparativă a structurii veniturilor primare evidențiază ponderea relativ scăzută a remunerării salariaților şi ponderea relativ mare a excedentului brut de exploatare în România (54,4% şi, respectiv, 37,9%). În cele nouă state membre ale UE15 şi în cele şase noi state membre, ponderea remunerării salariaților a fost în medie de 64,7% şi, respectiv, 60,0%, iar ponderea excedentului brut de exploatare de 23,7% şi, respectiv, de 32,6%. Ponderea remunerării salariaților este mai mică decât în România numai în Italia şi Grecia, țări în care excedentul brut de exploatare înregistrează cele mai înalte niveluri; în Italia nivelul înalt al excedentului brut de exploatare se asociază cu cel mai înalt nivel al soldului veniturilor din proprietate.

Proporția în care remunerarea salariaților contribuie la formarea veniturilor primare diferă de la o țară la alta. Se poate remarca însă că această componentă este hotărâtoare pentru nivelul veniturilor: cu excepția Greciei, în toate țările remunerarea salariaților depăşeşte, ca nivel şi pondere, fiecare din celelalte două componente, iar nivelul înalt al veniturilor din remunerarea salariaților determină situarea pe locurile din partea superioară a ierarhiei, după veniturile primare a Belgiei, Olandei, Franței şi Suediei.

Tabelul nr. 4

Nivelul şi structura veniturilor primare ale gospodăriilor în anul 2001

	Total, PPS anual pe locuitor	Pondere în total venituri primare, %				
		Remunerarea salariaţilor			Veniturile din proprietate	Excedentul brut de exploatare
		Total, din care:	Salarii brute	Contribuţii sociale în sarcina patronilor		
Belgia	19435	67,3	50,2	17,1	14,5	18,2
Olanda	18703	73,1	58,7	14,4	10,5	16,4
Franța	17840	71,0	52,2	18,8	8,8	20,2
Italia	17638	52,0	37,9	14,2	21,0	26,9
Suedia	16279	83,3	61,3	22,0	1,0	15,7
Spania	14545	66,9	52,6	14,3	5,8	27,2
Finlanda	13740	76,6	60,7	15,9	6,3	17,1
Portugalia	12044	69,9	55,7	14,2	7,3	22,8
Grecia	10962	43,6	33,9	9,8	4,5	51,9
Cehia	8216	68,0	51,6	16,4	4,4	27,7
Polonia	6529	56,8	49,1	7,7	7,4	35,7
Slovacia	6665	61,7	46,6	15,2	5,3	32,9
Estonia	4897	77,0	58,1	18,9	3,7	19,3
Lituania	5231	54,0	42,7	11,3	21,7	24,3
România	3600	54,4	45,0	9,4	7,7	37,9

***Sursa**: calculat pe baza datelor din Eurostat(a).*

Decalajul dintre România şi țările din Uniunea Europeană, cu unele excepții, este mai mare în cazul veniturilor din remunerarea salariaților decât în cazul veniturilor primare. Veniturile din remunerarea salariaților, estimate în medie pe locuitor, sunt de 6,5-7 ori mai mari în Belgia, Olanda, Franța şi Suedia decât în România.

Contribuția relativ scăzută a remunerării salariaților (implicit a salariilor) la formarea veniturilor primare ale populației din România este determinată, în primul rând, de nivelul scăzut al salariilor. Conform statisticii salariilor[1], în anul 2002, în România câştigurile salariale medii brute din industrie şi servicii, estimate la 5642 PCS anual/salariat, erau de 5,4 ori şi, respectiv, de 2,2 ori ori mai mici decât cele realizate în medie în vechile şi în noile state membre ale UE, de 5,9 ori mai mici decât cele din Regatul Unit şi din Germania şi de 3,2 ori şi, respectiv, de patru ori mai mici decât cele din Portugalia şi Grecia, de 2,5 şi, respectiv, de 1,3 ori mai mici decât în Cehia şi Letonia. Şi este evident că nivelul salariilor determină, în cea mai mare măsură, participarea acestora la formarea veniturilor populației. Astfel, coeficientul de corelație dintre nivelul câştigurilor medii salariale din industrie şi servicii şi nivelul remunerării salariaților ce revine în medie pe un locuitor, estimat pentru 24 țări membre ale UE (exclusiv Malta), România şi Bulgaria, este 0,89.

Figura nr. 14

Veniturile din salarii şi câştigurile salariale medii brute (2002)

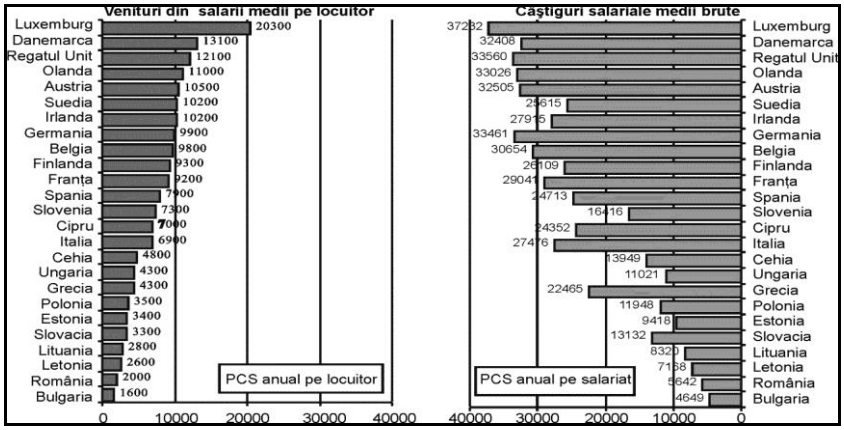

***Sursa**: Eurostat (d).*

[1] „Structure of Earnings Survey 2002", anchetă realizată în 2003 de Eurostat în colaborare cu oficiile de statistică din 28 de țări europene: 24 de țări membre ale UE (fără Malta), Norvegia şi Islanda, România şi Bulgaria. Eşantionul anchetei a cuprins aproximativ 7,9 milioane de salariați din întreprinderi cu cel puțin 10 salariați din industrie şi servicii (activitățile din secțiunile C-K din NACE 1.1). Informațiile privind nivelul câştigurilor salariale şi numărul de salariați din țările UE şi alte țări europene, prezente în baza de date a Eurostat, se referă la anul 2002; cele referitoare la anul 2001 sunt mult mai restrânse.

Variația nivelului mediu per capita al remunerării salariaților este mai mare decât cea înregistrată de nivelul mediu al câştigurilor salariale, coeficienții de variație a celor două categorii de venituri fiind de 39% şi, respectiv, 32% (64% şi, respectiv, 43% dacă cei doi indicatori sunt estimați în euro). Evident, nivelul veniturilor din remunerarea salariaților (estimat în medie pe un locuitor) depinde şi de ponderea salariaților în totalul populației şi în populația ocupată: coeficientul de corelație dintre nivelul remunerării salariaților şi ponderea salariaților din industrie şi servicii în totalul populației este de 0,62. Ponderea relativ scăzută a salariaților în totalul populației, precum şi în populația ocupată (în condițiile în care şi rata de ocupare a populației în vârstă de muncă este scăzută) constituie, de asemenea, un factor care determină nivelul scăzut al veniturilor provenite din remunerarea salariaților în România. Salariații[1] reprezentau, în anul 2002, numai 19,0% din populația României, iar cei din industrie şi servicii (exclusiv administrația publică) – 14,3%. În vechile state membre ale UE aceste ponderi erau, în medie, de 22,5% şi respectiv, 19,0%, iar în noile state membre – de 21,7% şi, respectiv, 16,1%. În unele dintre țările cu niveluri mari ale veniturilor populației ponderea salariaților în totalul populației este dublă: 42,3% şi, respectiv, 28,3% în Olanda, 42,2% şi, respectiv, 26,8% în Regatul Unit.

Mărimea remunerării salariaților depinde şi de nivelul contribuțiilor sociale în sarcina angajatorilor, determinat de gradul de dezvoltare şi de structura sistemului de protecție socială din fiecare țară, în special de amploarea sistemelor de asigurări sociale, de sfera de cuprindere a acestora şi de nivelul prestațiilor asigurate; de asemenea, de facilitățile sociale asigurate de angajatori propriului personal. Raportul dintre contribuțiile sociale în sarcina angajatorilor şi veniturile din salarii, care reprezintă o parte din fiscalitatea aferentă salariilor, prezintă diferențe mari de la o țară la alta; nivelul contribuțiilor, estimat în medie pe locuitor, diferă şi în funcție de nivelul de dezvoltare economică a țărilor.

În România, în anul 2001, la un nivel al veniturilor din salarii de 1800 PCS anual pe locuitor[2], contribuțiile sociale în sarcina angajatorilor au fost de 400 PCS în medie pe locuitor; un raport între contribuții şi salariile brute de 22%. Cu excepția Irlandei, Regatului Unit şi Danemarcei (ale căror sisteme de protecție socială sunt finanțate în principal din impozite), în vechile state membre ale UE nivelul mediu pe locuitor al acestor contribuții sociale a depăşit 2000 PCS, variind între 2100 PCS în Spania şi 3600 PCS în Suedia. Raportul dintre contribuții şi salarii era de 7%, de 8% şi, respectiv, de 15 % în Irlanda,

[1] Totalul salariaților din economia națională, exclusiv salariații din agricultură şi pescuit şi angajații casnici.

[2] Datele privind remunerarea salariaților şi salariile au fost estimate de Eurostat în PPS per capita. Diferența dintre aceste valori şi cele estimate în acest studiu (anexa nr. 1) derivă din faptul că Eurostat a utilizat în estimarea principalelor agregate din conturile naționale rate de conversie din monedă națională în PPS aferente PIB, în timp ce în studiu, în estimarea veniturilor gospodăriilor populației, au fost utilizate rate de conversie aferente consumului final al gospodăriilor.

Danemarca şi Regatul Unit, intervalul de variație a raportului în celelalte țări fiind între 24% (Germania şi Olanda) şi 37% (Italia). Dintre statele est-europene noi membre ale UE, în Ungaria, Cehia, Estonia şi Slovacia raportul era mai mare de 30%; în schimb, în Polonia şi Slovenia era de 14%.

Figura nr. 15

Componenta remunerării salariaților (2001)

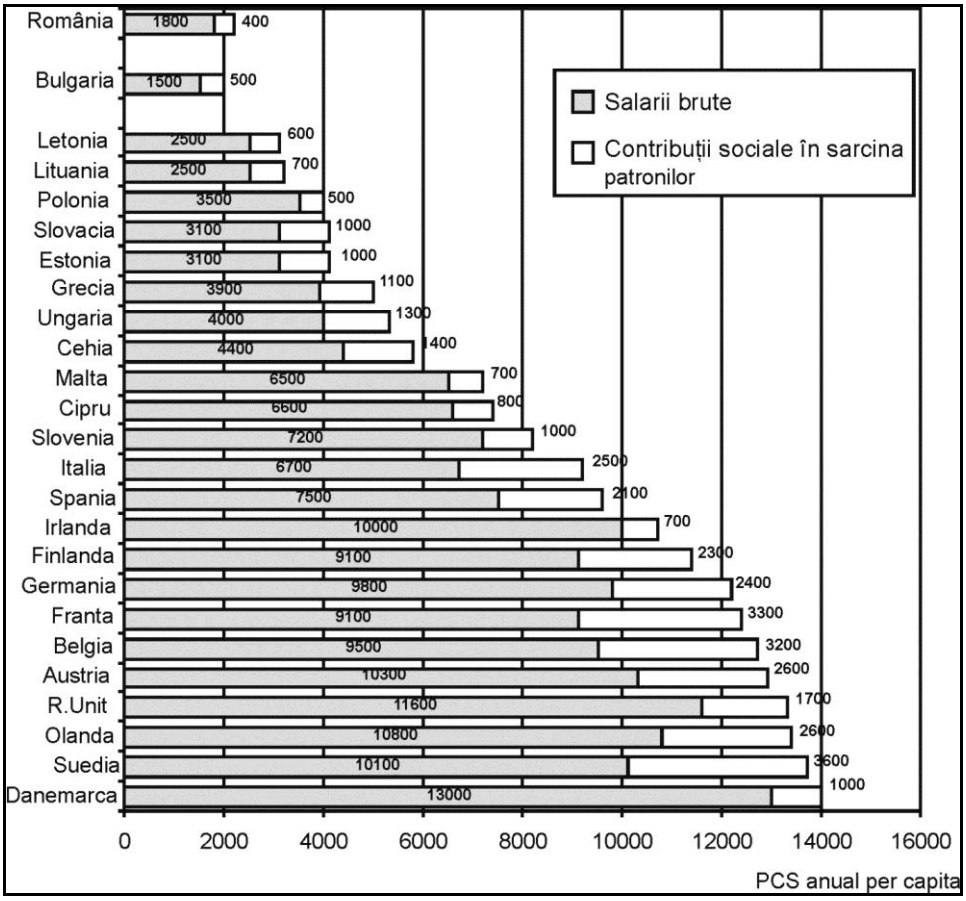

Sursa: Eurostat (e).

În anul 2001, în România, remunerarea salariaților reprezenta numai 40,7% din PIB. În țările membre ale UE, această pondere depăşea, în medie, 50%, variind între 33,3% în Grecia şi 57,1% în Suedia. Această componentă deține mai mult de jumătate din PIB în țările cu niveluri de dezvoltare mai înalte

(Belgia, Danemarca, Germania, Franța, Luxemburg, Olanda, Austria, Suedia şi Regatul Unit) şi are o pondere mai scăzută în Spania, Italia, Portugalia, Grecia şi Irlanda, precum şi în noile state membre (între 38,1% în Lituania şi 46,1% în Cehia), cu excepția Sloveniei (53,1%). În România, numai o treime din PIB revine populației sub forma salariilor (33,6% în 2001), pondere scăzută în comparație cu majoritatea țărilor din UE, unde aceasta variază între 25,8% în Grecia şi 50,0% în Danemarca. Ponderea salariilor în PIB este relativ apropiată de cea din România în noile state membre ale UE (între 30,1% în Lituania şi 36,2% în Polonia), cu excepția Ciprului, Maltei şi Sloveniei, şi este sensibil mai înaltă (peste 40%) în Danemarca, Germania, Luxemburg, Malta, Olanda, Austria, Slovenia, Suedia şi Regatul Unit.

Contribuția relativ mare a excedentului brut de exploatare în veniturile primare ale populației din România (37,9%) derivă din faptul că o mare parte din gospodării realizează venituri din producția agricolă (în special, din producția pentru consumul propriu), iar cea mai mare parte a gospodăriilor sunt proprietare ale locuințelor pe care le ocupă. Dintre cele 14 țări ale UE pentru care dispunem de informațiile necesare estimării acestei componente a veniturilor primare ale gospodăriilor (*tabelul nr. 1*), numai în Grecia excedentul brut de exploatare deține o pondere mai mare decât în România (51,9%). În celelalte țări vechi membre ale UE ponderea variază între 15,7% (în Suedia) şi 26,9% (în Italia), iar în cele cinci noi state membre – între 19,0% (în Letonia) şi 32,9% (în Slovacia). În general, însă, în România veniturile realizate din activități independente, cu deosebire în agricultură, sunt deosebit de scăzute ca nivel. În aceste condiții, chiar dacă frecvența populației care realizează venituri din această sursă este mare, nivelul mediu per capita al excedentului brut de exploatare realizat de gospodăriile populației din România este scăzut comparativ cu alte țări (mai puțin de două treimi din nivelurile înregistrate în vechile state membre, 67% şi, respectiv, 70% din nivelul realizat în Cehia şi Slovacia), depăşind numai nivelurile din țările baltice.

Figura nr. 16

Ponderea remunerării salariaților în PIB (2001)

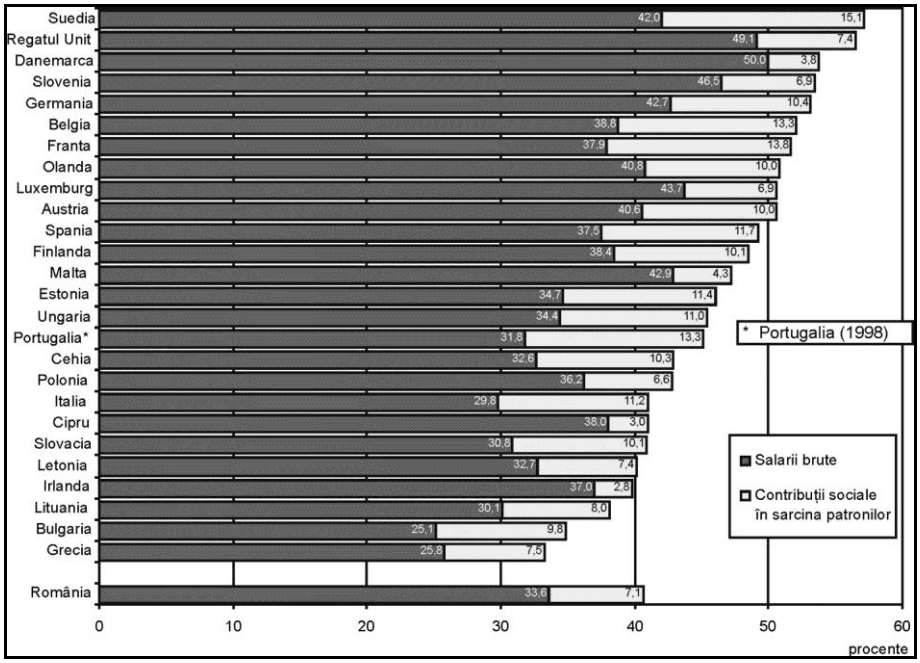

***Sursa**: Eurostat (b).*

Veniturile din proprietate contribuie în foarte mică măsură la formarea veniturilor gospodăriilor din România. În 2001, ponderea lor în veniturile primare ale gospodăriilor a fost de 7,7%, din care dobânzile au reprezentat 1,9%, iar dividendele şi prelevările din veniturile cvasisocietăților – 5,8%. Estimate în medie pe un locuitor, veniturile din proprietate s-au ridicat numai la 317 PCS anual, de 12, de 9, de 6 şi, respectiv, de 5 ori mai mici decât cele realizate în Italia, Belgia, Olanda şi Franța, atingând numai nivelul celor din Portugalia. De menționat că niveluri scăzute ale veniturilor din proprietate s-au înregistrat şi în Suedia, precum şi în Cehia, Slovacia şi Estonia (*Anexa nr. 1*). Proporțiile în care diferitele forme ale veniturilor din proprietate contribuie la formarea veniturilor prezintă variații mari de la o țară la alta. În România trei sferturi din veniturile din proprietate provin din venituri distribuite ale societăților (dividende şi prelevări din veniturile cvasisocietăților), iar un sfert din dobânzi. Veniturile din dobânzi dețin ponderi mai mari în veniturile din proprietate ale gospodăriilor din Spania (47,9%), Belgia (50,6%), Slovacia (57,1%) şi Grecia (70,8%) şi mult mai mici (sub 20%) în Finlanda, Cehia, Estonia, Lituania şi Polonia. În unele țări (Olanda, Portugalia, Suedia) dobânzile plătite de gospodării sunt, pe ansamblu, mai mari decât cele primite, astfel încât dobânzile contribuie la dimi-

nuarea veniturilor gospodăriilor. Veniturile distribuite ale societăților formează majoritatea veniturilor din proprietate realizate de gospodăriile din Italia, Finlanda, Portugalia, precum şi de cele din noile state membre (cu excepția Slovaciei), iar veniturile din proprietate atribuite deținătorilor de polițe de asigurare formează cea mai mare parte a veniturilor din proprietate ale gospodăriilor din Suedia, Olanda şi Portugalia, precum şi între un sfert şi o treime din veniturile din proprietate ale gospodăriilor din Spania, Finlanda şi Franța.

3.2.2. Veniturile din redistribuire

În procesul de redistribuire a veniturilor, gospodăriile populației beneficiază de prestații sociale băneşti (transferuri sociale, sub forma pensiilor, indemnizațiilor de boală şi de maternitate, a ajutoarelor de şomaj, alocațiilor familiale, ajutoarelor sociale etc.) şi alte transferuri curente.

Veniturile obținute de gospodăriile din România în procesul de redistribuire dețin o pondere relativ scăzută în veniturile totale ale gospodăriilor (suma veniturilor primare şi a veniturilor din redistribuire): 14,8% în anul 2001, din care prestațiile sociale – 10,5%. Veniturile din redistribuire care revin în medie pe locuitor au fost de 626 PCS anual (din care prestațiile sociale – 444 PCS), iar veniturile totale 4225 PCS anual[1]. Ponderea veniturilor din redistribuire depăşeşte 20% în 13 din cele 15 țări membre ale UE pentru care există date comparabile din conturile naționale (cu excepția Lituaniei şi Slovaciei), ridicându-se la 24% în Franța şi Estonia (*anexa nr. 2*). În toate țările, contribuția prestațiilor sociale la formarea veniturilor este mai mare decât în România, atingând o cincime din veniturile totale în Finlanda şi Suedia.

Veniturile din redistribuire care revin în medie pe un locuitor în România erau de peste 20 ori mai mici decât Franța, Suedia, Olanda şi Austria, de aproape 10 ori mai mici decât în Grecia şi Portugalia, un sfert în raport cu cele din Cehia şi la mai puțin de jumătate față de cele din Lituania. Decalajul dintre România şi țările membre ale UE este mult mai mare în cazul veniturilor din prestații sociale care revin în medie pe locuitor: veniturile de care beneficiază populația din România sunt de peste 25 ori mai mici decât cele din Austria, Suedia, Franța şi Olanda, de 10 şi, respectiv, de 11 ori mai mici decât în Portugalia şi Grecia. Veniturile obținute din redistribuire, în special cele din prestații sociale, amplifică decalajul dintre veniturile gospodăriilor din România şi ale celor din țările europene (*anexa nr. 18*).

---

[1] Dacă în calculul veniturilor totale se iau în considerare şi transferurile în natură (466 PCS anual /locuitor, din care 30 PCS prestații sociale şi 436 PCS bunuri şi servicii gratuite), veniturile totale reprezintă 4691 PCS, din care veniturile obținute transferuri sociale – 910 PCS (19,4%).

Figura nr. 17

Veniturile totale ale gospodăriilor populației (2001)

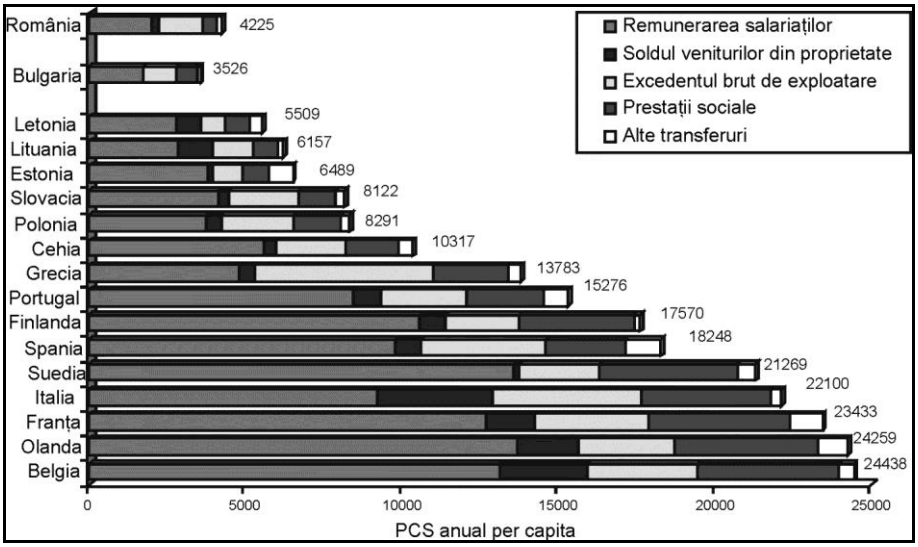

***Sursa**: Eurostat (b).*

3.2.3. Plățile în cadrul redistribuirii

Gospodăriile cedează în procesul de redistribuire, sub forma impozitelor, contribuțiilor sociale şi altor transferuri, o parte din veniturile care le revin în cadrul repartiției primare şi al redistribuirii.

În România, veniturile cedate de gospodării în procesul de redistribuire reprezentau, în anul 2001, o cincime din veniturile totale (20%), din care impozitele – 4,5%, iar contribuțiile sociale – 12,4%. Aproape două treimi din contribuțiile sociale erau contribuții în sarcina patronilor (contribuții efective – 59,8% – şi contribuții fictive – 4,6%), contribuțiile în sarcina salariaților reprezentând 35,6% din total. Sarcina fiscală aferentă veniturilor populației reprezenta astfel 16,9% din veniturile totale, din care cea efectiv suportată de gospodăriile populației – 8,9%.

Transferurile din veniturile gospodăriilor deținеau o pondere mult mai mare în veniturile totale ale gospodăriilor din vechile state membre ale Uniunii Europene (mai mult de o treime în Belgia, Olanda, Franța, Suedia şi Finlanda; aproape 30% în Italia şi Spania), iar în cinci dintre noile state membre, pentru care sunt disponibile informațiile din conturile naționale, ponderea tranferurilor din veniturile gospodăriilor era mai mare decât în România. În general, volumul contribuțiilor sociale este mai mare decât cel al impozitelor, însă proporția în care fiecare dintre cele două transferuri afectează veniturile gospodăriilor diferă de la o țară la alta. Ponderea contribuțiilor sociale este de 2-3 ori mai mare decât cea a impozitelor în Olanda, Franța, Spania, Portugalia, Grecia, precum şi în Cehia,

Polonia şi Slovacia. În Italia şi în Suedia, ponderea impozitelor se apropie de cea a contribuţiilor sociale, iar în Finlanda ponderea impozitelor este mai mare.

Gradul de fiscalitate aferent veniturilor populaţiei este mai mare decât în România în toate cele 15 ţări cuprinse în studiu, depăşind 30% în câteva dintre vechile state membre ale UE: Belgia (34%, din care 21% fiscalitatea suportată direct de gospodării), Olanda (36%, respectiv, 24%), Suedia (41%, respectiv, 24%), Finlanda (35%, respectiv, 22%) şi Franţa (30%, respectiv, 16%). În cele şase state noi membre ale UE, sarcina fiscală variază între 18% (Letonia) şi 25% (Cehia), iar cea suportată de gospodării – de la 8% (Estonia) la 15% (Polonia).

3.2.4. Venitul disponibil brut

Veniturile rămase la dispoziţia populaţiei în urma întregului proces de distribuţie, în anul 2001, au fost de 3380 PCS anual pe locuitor (36,8 mil. lei anual). Venitul disponibil brut ajustat, care cuprinde şi transferurile sociale în natură (inclusiv contravaloarea serviciilor de educaţie, sănătate, asistenţă socială etc., de care populaţia beneficiază gratuit), a fost estimat la 3846 PCS anual pe locuitor (41,9 mil. lei).

Figura nr. 18

Venitul disponibil brut al gospodăriilor populaţiei (2001)

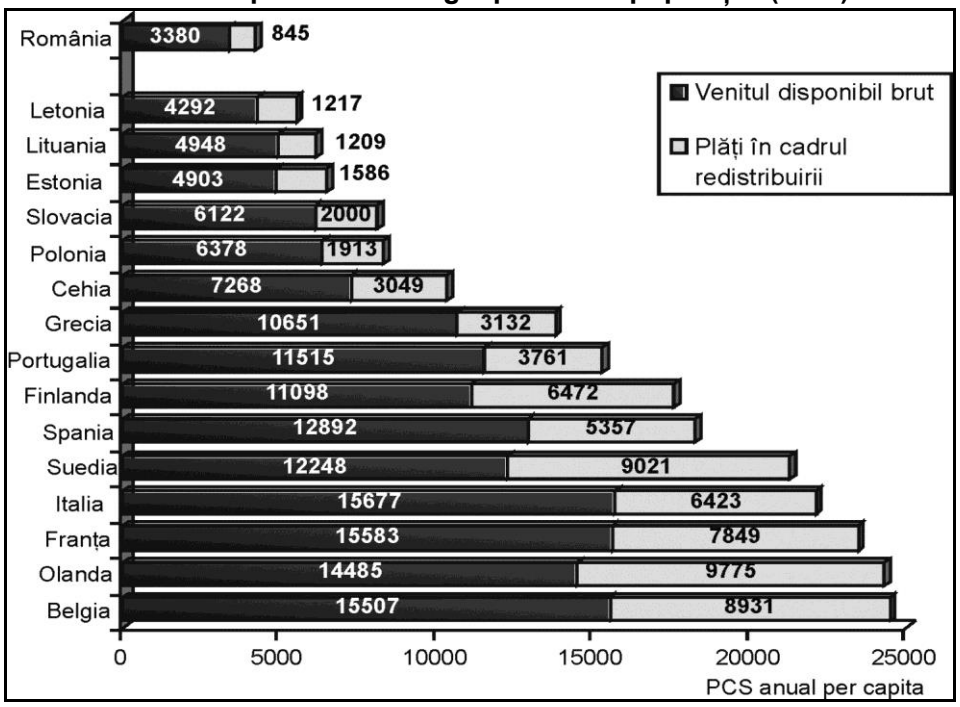

***Sursa**: Eurostat (b).*

Estimat pe locuitor, la paritatea puterii de cumpărare, venitul disponibil brut al gospodăriilor populației din România este de 4,6 ori mai mic decât cel din Belgia, Franța şi Italia, țările în care s-au înregistrat, în 2001, cele mai înalte niveluri ale acestui indicator, şi de 3,2 ori mai mic decât cel înregistrat în Grecia. În medie, cantitatea de bunuri şi servicii pe care o putea achiziționa un locuitor din Cehia, Polonia sau Slovacia cu venitul disponibil era dublă față de cea pe care o putea cumpăra un locuitor din România.

Anexa nr. 1

Formarea veniturilor disponibile ale gospodăriilor (2005)

	Total	Urban	Rural	Salariaţi	Patroni	Lucrători pe cont propriu*	Agricul-tori	Şomeri	Pensionari
lei lunar pe gospodărie									
1. Venituri băneşti	945,49	1173,98	649,32	1460,8	2269,13	736,28	517,58	595,6	672,3
1.1. Venituri din salarii	573,16	823,08	249,23	1305,44	1184,48	128,95	68,11	264	175,21
1.2. Venituri din agricultură	47,85	6,18	101,85	11,92	26,17	28,63	253,12	22,65	36,76
1.3. Venituri din activităţi neagricole independente	39,69	39,39	40,06	15,56	508,46	444,91	29,96	21,86	14,46
1.4. Venituri din proprietate	5,29	7,68	2,18	2,24	422,76	5,95	0,79	2,53	2,36
1.5. Venituri din prestaţii sociale	247,78	260,26	231,6	98,13	117,43	99,19	141,18	217,42	415,99
1.6. Alte venituri	31,72	37,39	24,4	27,51	9,83	28,65	24,42	67,14	27,52
2. Venituri în natură	247,25	156,24	365,2	212,13	177,8	226,23	440,51	190,14	244,41
2.1. Contravaloarea veniturilor în natură obţinute de salariaţi şi beneficiarii de prestaţii sociale	37,16	52,57	17,19	61,76	23,89	18,47	12,25	26,02	26,61
2.2. Contravaloarea consumului de produse agroalimentare din resurse proprii	210,09	103,67	348,01	150,37	153,91	207,76	428,26	164,12	217,8
3. Venituri totale (1+2)	1192,74	1330,22	1014,52	1672,93	2446,93	962,51	958,09	785,74	916,71
3.1.Venituri primare (1.1+1.2+1.3+1.4+2.2) din care:	876,08	980	741,33	1485,53	2295,78	816,2	780,24	475,16	446,59
Venituri din activitate (1.1+1.2+1.3+2.2)	870,79	972,32	739,15	1483,29	1873,02	810,25	779,45	472,63	444,23
3.2. Venituri din redistribuire (1.5+1.6+2.1)	316,66	350,22	273,19	187,4	151,15	146,31	177,85	310,58	470,12
4. Impozite şi contribuţii	139,26	202,83	56,85	318,72	324,38	31,74	14,27	59,51	41,69
5. Cheltuieli de producţie	84,07	11,58	178,03	37,38	26,2	64,8	224,73	40,43	101,27
5.1. Cheltuieli băneşti	17,6	3,04	36,47	8,88	6,29	9,52	38,39	5,66	24,23
5.2. Contravaloarea consumului productiv din resurse proprii	66,47	8,54	141,56	28,5	19,91	55,28	186,34	34,77	77,04
Veniturile disponibile (3-4-5)	969,41	1115,81	779,64	1316,83	2096,35	865,97	719,09	685,8	773,75
Veniturile băneşti disponibile (1-4-5.1)	788,63	968,11	556,00	1133,2	1938,46	695,02	464,92	530,43	606,38
lei lunar per capita									
Veniturile disponibile	330	391	256	406	634	240	199	199	315
Veniturile băneşti disponibile	268	340	182	349	586	193	129	154	247
PCS anual per capita									
Veniturile dsponibile	2060	2443	1595	2532	3957	1497	1243	1243	1965

***Sursa**:* calcule pe baza datelor din ABF (INS(a)); * lucrător pe cont propriu în activităţi neagricole.

Anexa nr. 2

Structura veniturilor totale ale gospodăriilor (2005)

	Total	Urban	Rural	Salariaţi	Patroni	Lucrători pe cont propriu*	Agricul-tori	Şomeri	Pensionari
Venituri totale, lei lunar pe gospodărie	1192,74	1330,22	1014,52	1672,93	2446,93	962,51	958,09	785,74	916,71
din care (%): 1. Venituri băneşti	79,3	88,3	64,0	87,3	92,7	76,5	54,0	75,8	73,3
1.1. Venituri din salarii	48,1	61,9	24,6	78,0	48,4	13,4	7,1	33,6	19,1
1.2. Venituri din agricultură	4,0	0,5	10,0	0,7	1,1	3,0	26,4	2,9	4,0
1.3. Venituri din activităţi neagricole independente	3,3	3,0	3,9	0,9	20,8	46,2	3,1	2,8	1,6
1.4. Venituri din proprietate	0,4	0,6	0,2	0,1	17,3	0,6	0,1	0,3	0,3
1.5. Venituri din prestaţii sociale	20,8	19,6	22,8	5,9	4,8	10,3	14,7	27,7	45,4
1.6. Alte venituri	2,7	2,8	2,4	1,6	0,4	3,0	2,5	8,5	3,0
2. Venituri în natură	20,7	11,7	36,0	12,7	7,3	23,5	46,0	24,2	26,7
2.1. Contravaloarea veniturilor în natură obţinute de salariaţi şi beneficiarii de prestaţii sociale	3,1	4,0	1,7	3,7	1,0	1,9	1,3	3,3	2,9
2.2. Contravaloarea consumului de produse agroalimentare din resurse proprii	17,6	7,8	34,3	9,0	6,3	21,6	44,7	20,9	23,8
din total (%):									
3.1.Venituri primare	73,5	73,7	73,1	88,8	93,8	84,8	81,4	60,5	48,7
din care:									
Venituri din activitate	73,0	73,1	72,9	88,7	76,5	84,2	81,4	60,2	48,5
3.2. Venituri din redistribuire	26,5	26,3	26,9	11,2	6,2	15,2	18,6	39,5	51,3
din total (%): 4. Impozite şi contribuţii	11,7	15,2	5,6	19,1	13,3	3,3	1,5	7,6	4,5
5. Cheltuieli de producţie	7,0	0,9	17,5	2,2	1,1	6,7	23,5	5,1	11,0
5.1. Cheltuieli băneşti	1,5	0,2	3,6	0,5	0,3	1,0	4,0	0,7	2,6
5.2. Contravaloarea consumului productiv din resurse proprii	5,6	0,6	14,0	1,7	0,8	5,7	19,4	4,4	8,4
Veniturile disponibile	81,3	83,9	76,8	78,7	85,7	90,0	75,1	87,3	84,4
Veniturile băneşti disponibile	66,1	72,8	54,8	67,7	79,2	72,2	48,5	67,5	66,1

***Sursa**:* calcule pe baza datelor din ABF (INS(a)); * lucrător pe cont propriu în activităţi neagricole

Anexa nr. 3

Evoluția structurii veniturilor totale ale gospodăriilor

	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
1. Venituri băneşti	384,94	495,12	585,05	810,29	945,49	74,3	76,0	74,6	75,5	79,3
1.1. Venituri din salarii	234,12	305,27	355,96	484,07	573,16	45,2	46,8	45,4	45,1	48,1
1.2. Venituri din agricultură	21,89	27,10	33,39	44,44	47,85	4,2	4,2	4,3	4,1	4,0
1.3. Venituri din activități neagricole independente	12,36	16,42	20,50	34,18	39,69	2,4	2,5	2,6	3,2	3,3
1.4. Venituri din proprietate	1,62	2,05	2,45	6,39	5,29	0,3	0,3	0,3	0,6	0,4
1.5. Venituri din prestații sociale	101,93	129,03	152,97	209,31	247,78	19,7	19,8	19,5	19,5	20,8
1.6. Alte venituri	13,03	15,25	19,78	31,91	31,72	2,5	2,3	2,5	3,0	2,7
2. Venituri în natură	133,36	156,66	199,34	262,80	247,25	25,7	24,0	25,4	24,5	20,7
2.1. Contravaloarea veniturilor în natură obținute de salariați şi beneficiarii de prestații sociale	4,49	7,50	13,74	26,62	37,16	0,9	1,2	1,8	2,5	3,1
2.2. Contravaloarea consumului de produse agroalimentare din resurse proprii	128,87	149,16	185,60	236,18	210,09	24,9	22,9	23,7	22,0	17,6
3. Venituri totale (1+2)	518,31	651,77	784,39	1073,10	1192,74	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
3.1.Venituri primare (1.1+1.2+1.3+1.4+2.2)	398,86	500,00	597,90	805,26	876,08	77,0	76,7	76,2	75,0	73,5
din care:										
Venituri din activitate (1.1+1.2+1.3+2.2)	397,24	497,95	595,45	798,87	870,79	76,6	76,4	75,9	74,4	73,0
3.2. Venituri din redistribuire (1.5+1.6+2.1)	119,45	151,77	186,49	267,84	316,66	23,0	23,3	23,8	25,0	26,5
4. Impozite şi contribuții	66,56	88,99	89,67	127,38	139,26	12,8	13,7	11,4	11,9	11,7
5. Cheltuieli de producție	50,09	57,54	82,81	118,80	84,07	9,7	8,8	10,6	11,1	7,0
5.1. Cheltuieli băneşti	9,83	11,86	14,67	18,81	17,6	1,9	1,8	1,9	1,8	1,5
5.2. Contravaloarea consumului productiv din resurse proprii	40,26	45,68	68,15	99,98	66,47	7,8	7,0	8,7	9,3	5,6
Veniturile disponibile (3-4-5)	401,66	505,24	611,91	826,92	969,41	77,5	77,5	78,0	77,1	81,3
Veniturile băneşti disponibile (1-4-5.1)	308,55	394,26	480,71	664,11	788,63	59,5	60,5	61,3	61,9	66,1
lei lunar per capita										
Veniturile disponibile	139	176	218	280	330					
Veniturile băneşti disponibile	107	137	172	225	268					
PCS anual per capita										
Veniturile disponibile	1535	1636	1681	1921	2060					
Veniturile băneşti disponibile	1179	1277	1321	1543	1676					

Sursa: calcule pe baza datelor din ABF (INS(a)).

Anexa nr. 4

Veniturile disponibile, pe categorii de gospodării (2005)

	Venituri disponibile		Venituri băneşti disponibile	
	lei lunar per capita	în % faţă de total gospodării	lei lunar per capita	în % faţă de total gospodării
Total gospodării	330	100	268	100
Statutul ocupaţional al capului gospodăriei				
Salariat	406	123	349	130
Patron	634	192	586	218
Lucrător pe cont propriu în activităţi neagricole	240	73	193	72
Agricultor	199	60	129	48
Şomer	199	60	154	57
Pensionar	315	95	247	92
Nivelul de instruire a capului gospodăriei				
Primar sau fără şcoală	228	67	160	57
Secundar	324	95	252	90
Superior	681	199	589	210
Vârsta capului gospodăriei				
15-24 ani	415	126	356	132
25-34 ani	352	107	295	110
35-49 ani	316	96	260	97
50-64 ani	346	105	285	106
65 ani şi peste	314	95	239	89
Sexul capului gospodăriei				
Masculin	332	101	271	101
Feminin	323	98	259	96
Mărimea gospodăriei				
1 persoană	440	133	346	129
2 persoane	420	127	344	128
3 persoane	377	114	317	118
4 persoane	307	93	252	94
5 persoane	250	76	197	73
6 şi mai multe persoane	192	58	142	53
Numărul de copii				
Fără copii	363	110	295	110
Cu copii	289	87	235	88
1 copil	345	105	289	108
2 copii	266	81	213	79
3 copii	177	54	128	48
4 şi mai mulţi copii	125	38	86	32
Mediul de rezidenţă				
Urban	391	119	340	127
Rural	256	77	182	68
Regiune				
Nord-Est	280	82	216	77
Sud-Est	300	88	244	87
Sud	299	87	241	86
Sud-Vest	297	87	224	80
Vest	357	104	290	104
Nord-Vest	336	98	270	96
Centru	327	96	265	94
Bucureşti	476	139	430	154

Anexa nr. 5

Parametrii modelului de regresie LOGIT (2003)
Variabila dependentă: logaritmul veniturilor disponibile ale gospodăriilor

Variabilele independente	Parametrii
Constanta	14,81100
Statutul ocupațional al capului gospodăriei	
Salariat (ref.)	
Patron	0,07903
Lucrător pe cont propriu în activități neagricole	-0,24486
Agricultor	-0,38458
Şomer	-0,29370
Pensionar	-0,19121
Alt statut (casnică, elev, student etc.)	-0,43992
Vârsta capului gospodăriei	
15-24 ani	0,02387
25-34 ani (ref.)	
35-49 ani	ns
50-64 ani	0,10494
65 ani şi peste	0,12337
Sexul capului gospodăriei	
Masculin	
Feminin	-0,05521
Nivelul de instruire a capului gospodăriei	
Primar sau fără şcoală	-0,12945
Gimnazial (ref.)	
Profesional, complementar sau de ucenici	0,08723
Liceal	0,18531
Postliceal de specialitate sau tehnic de maiştri	0,30650
Universitar	0,52816
Mărimea gospodăriei	
1 persoană	0,09164
2 persoane	0,04270
3 persoane (ref.)	
4 persoane	-0,07595
5 persoane	-0,11704
6 şi mai multe persoane	-0,20684
Numărul de copii	
Fără copii	-0,04469
1 copil (ref.)	
2 copii	ns
3 copii	-0,12616
4 şi mai mulți copii	-0,12622
Prezența şomerilor în gospodărie	
Da	-0,21255
Nu (ref.)	
Mediul de rezidență	
Urban (ref.)	
Rural	-0,06193
Regiunea	
Nord-Est	-0,10563
Sud-Est	-0,10723

Variabilele independente	Parametrii
Sud	-0,08570
Sud-Vest	-0,08252
Vest	ns
Nord-Vest	ns
Centru	ns
Bucureşti (ref.)	

ref.: variabilă de referință; ns: parametru statistic nesemnificativ (Pr >0,05); Sursa: calcule pe baza microdatelor din ABF (INS).

Anexa nr. 6

Indicatorii inegalității veniturilor

	Veniturile disponibile (nete)				Veniturile băneşti disponibile (nete)			
	1995	2000	2003	2004	1995	2000	2003	2004
Raportul dintre veniturile medii din chintila superioară şi cea inferioară (cea mai bogată şi cea mai săracă cincime a populației, Q5/Q1)	4,5	4,6	4,6	4,9	7,8	8,6	7,1	7,2
Ponderea chintilelor extreme în veniturile disponibile totale ale populației, %								
Q1	8,5	8,2	8,3	8,0	5,5	5,0	5,6	5,9
Q5	38,2	38,0	38,1	39,0	43,2	43,2	42,3	42,6
Raportul dintre veniturile medii din decila superioară şi cea inferioară (D10/D1)	7,0	7,2	7,2	7,8	15,9	16,9	14,0	12,8
Ponderea decilelor extreme în veniturile disponibile totale ale populației, %								
D1	3,4	3,3	3,3	3,1	1,7	1,6	1,9	2,3
D10	24,0	23,3	23,5	24,4	28,9	27,1	26,7	29,7
Indicele Gini, %	29,6	29,6	29,8	30,9	37,4	37,9	36,7	36,5
Indicele Theil	0,189	0,158	0,175	0,177	0,290	0,255	0,258	0,243
Indicele Atkinson (α = 0,5)	0,079	0,074	0,077	0,081	0,125	0,122	0,116	0,113

Notă: indicatorii au fost calculați pe baza datelor referitoare la veniturile nete şi băneşti nete ale gospodăriilor, estimate pe adult echivalent cu ajutorul scalei de echivalență utilizate în evaluările realizate sub egida CASPIS. Veniturile nete au fost estimate la fel cu veniturile disponibile, fără scăderea cheltuielilor pentru producția gospodăriei.

***Sursa**: calculat pe baza datelor din AIG/ABF (INS).*

Anexa nr. 7

Veniturile disponibile ale populației din statele membre ale Uniunii Europene

	Veniturile disponibile, PCS anual per capita		Rangul după nivelul veniturilor		Raport față de UE 15, %		Rata de creştere 2001/ 1995
	1995	**2001**	**1995**	**2001**	**1995**	**2001**	
Portugalia	4816	6631	13	13	60	64	38
Grecia	5155	6875	12	12	64	66	33
Spania	5570	8062	11	11	69	77	45
Irlanda	6752	8835	10	9	84	85	31
Italia	6844	8363	9	10	85	80	22
Finlanda	7769*	9477	8*	8	94*	91	22**
Olanda	8501	10835	7	6	105	104	27
Franța	8768	10731	6	7	108	103	22
Regatul Unit	9000	11871	5	3	111	114	32
Germania	9338	12398	4	2	116	119	33
Austria	9466	11464	3	5	117	110	21
Belgia	9512	11697	2	4	118	112	23
Luxemburg	14735	18581	1	1	182	178	26
UE15	8083	10429					29

** 1996.*
*** 2001/1996.*
***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 8

Mediana veniturilor disponibile ale populației din statele membre ale Uniunii Europene

(PCS anual pe adult echivalent)

	2001	2003	2004
UE 25	11252	12672	...
UE15	12845	14872	13750
NSM	5047	5352	...

	2001	2003	2004		2001	2003	2004
Luxemburg	23960	23828	25875	Malta	...	...	...
Danemarca	16245	15428	15242	Cipru	...	13393	...
Olanda	15952	16448		Slovenia	9923	10255	...
Austria	15780	14845	15832	Cehia	6402	7305	...
Belgia	15477	14827	14963	Ungaria	5517	6312	...
Regatul Unit	14390	16228	...	Slovacia	...	5787	...
Suedia	14170	...	13808	Polonia	4392	4440	...
Germania	13798	15387	15250	Lituania	3527	3862	...
Irlanda	13223	14208	14128	Estonia	3363	3982	...
Franța	12997	...	14087	Letonia	...	3463	
Finlanda	12168	13205	13220				
Italia	11740	...	12432	Croația	...	6885	...
Spania	10878	11953	12222	Bulgaria	2685	3343	3465
Grecia	9072	9617	10472	Turcia	...	3097	...
Portugalia	8278	...	8598				
				România	1595	2280	2582

Notă: mediana a fost estimată pe baza pragului de sărăcie aferent unei persoane singure. Rezultatele nu sunt pe deplin comparabile, întrucât pragul de sărăcie a fost determinat pe baza datelor din surse diferite.

***Sursa**: datele privind pragurile de sărăcie (denumite praguri ale riscului de sărăcie) provin din Eurostat(a).*

Anexa nr. 9

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, pe grupe de vârstă şi sexe (2001)

	Total	sub 16 ani	16-24 ani	25-49 ani	50-64 ani	65-74 ani	75 ani şi peste	Mascu-lin	Femi-nin
PCS anual pe adult echivalent									
UE 15	15499	13809	14159	16336	16349	14551	13450	15902	15116
Luxem-burg	27336	24473	22981	29247	28424	25583	26499	27947	26754
Germania	17812	15552	16247	18427	18565	17130	16837	18498	17148
Belgia	17785	17037	16972	18407	18750	14036	16214	18265	17333
Regatul Unit	17272	14504	16040	19576	19096	15243	12842	17816	16778
Austria	17146	15017	17045	18060	18240	15082	14794	17822	16513
Franța	16189	15198	14840	16254	16836	15300	14221	16458	15934
Olanda	15549	13168	12971	16239	16199	16316	15253	15808	15293
Irlanda	14366	13131	14103	15387	15256	12971	10095	14612	14128
Finlanda	13970	13759	11994	14958	14650	11855	10472	14400	13564
Italia	12779	11490	11309	13269	13141	13135	11823	12979	12590
Spania	12776	11136	12104	13707	13512	11916	10715	13062	12502
Portugalia	10565	9697	9920	11263	11251	8922	8031	10562	10567
Grecia	10546	10605	9973	11629	11110	8691	8650	10743	10362
În % față de media pe total populație									
UE 15	100	89	91	105	105	94	87	103	98
Luxem-burg	100	90	84	107	104	94	97	102	98
Germania	100	87	91	103	104	96	95	104	96
Belgia	100	96	95	103	105	79	91	103	97
Regatul Unit	100	84	93	113	111	88	74	103	97
Austria	100	88	99	105	106	88	86	104	96
Franța	100	94	92	100	104	95	88	102	98
Olanda	100	85	83	104	104	105	98	102	98
Irlanda	100	91	98	107	106	90	70	102	98
Finlanda	100	98	86	107	105	85	75	103	97
Italia	100	90	88	104	103	103	93	102	99
Spania	100	87	95	107	106	93	84	102	98
Portugalia	100	92	94	107	106	84	76	100	100
Grecia	100	101	95	110	105	82	82	102	98

***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 10

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după statutul ocupațional (2001)

Venituri medii

	Total persoane de 16 ani şi peste	Persoane ocupate	Persoane ocupate, exclusiv lucrători pe cont propriu	Persoane non ocupate	Lucrători pe cont propriu	Şomeri	Pensionari	Alte persoane inactive
PCS anual pe adult echivalent								
UE 15	15898	17945	17860	13621	19991	11155	14308	13473
Luxemburg	28286	31186	30648	24967	40023	15801	25792	24587
Germania	18451	20313	19363	16280	28527	13493	16583	16516
Belgia	18151	20710	19739	15643	27344	11924	15202	16847
Regatul Unit	17934	20941	20624	13887	23456	10558	14289	13760
Austria	17622	19390	19904	15418	16083	14863	16306	14649
Franța	16467	18087	18258	14656	16604	13369	15340	14056
Olanda	16222	17495	...	14399	...	12508	18134	14396
Irlanda	14837	17353	17238	11921	17953	9472	12498	12012
Finlanda	14090	16055	16193	11691	15124	10701	11628	12169
Italia	13030	15148	15287	11344	14763	7803	13002	10753
Spania	13005	15174	15427	11315	14256	9047	11359	11656
Portugalia	10780	11800	12710	9239	9120	8021	9349	9314
Grecia	10573	12225	13447	9266	10326	7287	9170	9606
procente								
UE 15	100	113	112	86	126	70	90	85
Luxemburg	100	117	116	80	121	64	84	81
Germania	100	110	105	88	155	73	90	90
Belgia	100	110	108	88	141	56	91	87
Regatul Unit	100	116	127	88	98	69	87	91
Austria	100	116	117	87	113	60	100	83
Franța	100	110	113	87	91	84	93	83
Olanda	100	114	115	83	107	76	83	86
Irlanda	100	110	111	89	101	81	93	85
Finlanda	100	109	118	86	85	74	87	86
Italia	100	108	...	89	...	77	112	89
Spania	100	117	115	77	131	59	80	77
Portugalia	100	117	119	87	110	70	87	90
Grecia	100	114	109	86	151	66	84	93

Distribuția populației de 16 ani şi peste după statutul ocupațional, %

	Total persoane de 16 ani şi peste	Persoane ocupate	Persoane ocupate, exclusiv lucrători pe cont propriu	Persoane non ocupate	Lucrători pe cont propriu	Şomeri	Pensio-nari	Alte persoane inactive
UE15	100	51	43	48	9	5	20	24
Luxemburg	100	53	50	47	3	1	21	25
Germania	:	:	:	:	:	:	:	:
Belgia	100	50	43	50	6	5	23	23
Regatul Unit	100	59	52	41	7	3	20	17
Austria	100	55	48	45	7	2	20	23
Franța	100	52	47	46	5	5	23	18
Olanda	100	59	53	41	6	5	19	18
Irlanda	100	54	45	46	9	3	8	35
Spania	100	44	34	56	9	6	12	38
Finlanda	100	53	45	47	7	7	26	13
Italia	100	44	33	56	12	6	23	27
Portugalia	100	60	45	40	15	3	17	20
Grecia	100	44	27	56	17	4	23	29

Sursa: Eurostat (a).

Anexa nr. 11

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după principala sursă de venit (2001)

Venituri medii

	PCS anual pe adult echivalent				În % față de media pe total populație			
	Medie total persoane	Persoane din gospodării care au ca principală sursă de venit			Total persoane	Persoane din gospodării care au ca principală sursă de venit		
		munca	transferurile sociale	alte surse		munca	transferurile sociale	alte surse
UE15	15499	16741	12279	17014	100	108	79	110
Luxemburg	27336	28773	22166	56163	100	105	81	205
Germania	17812	19048	14745	20258	100	107	83	114
Belgia	17785	19550	12434	37819	100	110	70	213
Regatul Unit	17272	19643	12070	19148	100	114	70	111
Austria	17146	18221	13713	12386	100	106	80	72
Franța	16189	17232	13650	12368	100	106	84	76
Olanda	15549	16271	13476	15609	100	105	87	100
Irlanda	14366	16025	8490	13570	100	112	59	94
Finlanda	13970	14988	10152	35046	100	107	73	251
Italia	12779	13445	11058	11702	100	105	87	92
Spania	12776	13809	9278	13101	100	108	73	103
Portugalia	10565	11215	7864	17921	100	106	74	170
Grecia	10546	11288	8258	12275	100	107	78	116

Distribuția populației după principala sursă de venit, %

	Total persoane	Persoane din gospodării care au ca principală sursă de venit		
		munca	transferurile sociale	alte surse
UE15	100	44	53	3
Luxemburg	100	63	37	0
Germania	100	35	61	4
Belgia	100	22	76	1
Regatul Unit	100	30	67	4
Austria	100	40	55	5
Franța	100	48	49	3
Olanda	100	52	44	4
Irlanda	100	38	61	1
Finlanda	100	33	66	1
Italia	100	61	35	3
Spania	100	53	43	3
Portugalia	100	54	45	1
Grecia	100	53	43	4

***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 12

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după intensitatea ocupării (2001)

	Medie total gospodării	Gospodării fără copii, intensitatea ocupării:				Gospodării cu copii, intensitatea ocupării:			
		0	0-0,5	0,5-1	1	0	0-0,5	0,5-1	1
PCS anual pe adult echivalent									
UE15	15499	12285	13534	18205	20707	8240	10627	13514	17114
Luxemburg	27336	22879	27021	30204	37543	16415	18182	23656	29352
Germania	17812	14288	13839	21608	22015	9765	13249	15485	17761
Belgia	17785	15069	16079	21328	23610	8595	13107	16328	19507
Regatul Unit	17272	13528	14545	19755	24534	8357	11404	15724	17626
Austria	17146	14447	16180	20803	22159	11532	12901	15489	16848
Franța	16189	13170	16002	17931	20006	8939	10577	13541	18167
Irlanda	14366	9590	15129	16875	20894	6333	9963	13544	17520
Finlanda	13970	10479	10625	15824	17113	8251	11121	13093	16114
Italia	12779	10416	10535	15510	19216	6212	8361	10080	15791
Spania	12776	9133	12510	15218	17988	6028	8288	11884	16792
Portugalia	10565	8051	11333	12296	13086	5285	5738	8560	12028
Grecia	10546	7854	9841	11709	14361	8729	7949	9314	13232
În % față de total gospodării									
UE15	100	79	87	117	134	53	69	87	110
Luxemburg	100	84	99	110	137	60	67	87	107
Germania	100	80	78	121	124	55	74	87	100
Belgia	100	85	90	120	133	48	74	92	110
Regatul Unit	100	78	84	114	142	48	66	91	102
Austria	100	84	94	121	129	67	75	90	98
Franța	100	81	99	111	124	55	65	84	112
Irlanda	100	67	105	117	145	44	69	94	122
Finlanda	100	75	76	113	122	59	80	94	115
Italia	100	82	82	121	150	49	65	79	124
Spania	100	71	98	119	141	47	65	93	131
Portugalia	100	76	107	116	124	50	54	81	114
Grecia	100	74	93	111	136	83	75	88	125
Distribuția populației după intensitatea ocupării gospodăriei, %									
Luxemburg	100	8	8	15	18	1	6	30	13
Germania	100	:	:	:	:	:	:	:	:
Belgia	100	9	3	10	15	5	2	19	37
Regatul Unit	100	:	:	:	:	:	:	:	:
Austria	100	6	4	13	18	2	3	29	24
Franța	100	20	:	:	14	3	4	21	28
Irlanda	100	4	3	10	12	5	8	39	19
Finlanda	100	20	:	:	13	3	4	22	22
Italia	100	10	7	16	11	2	6	28	20
Spania	100	5	8	16	9	3	9	37	14
Portugalia	100	4	3	14	14	1	4	26	33
Grecia	100	8	7	16	10	2	4	30	22

***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 13

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după poziția față de pragul riscului de sărăcie* (2001)

	Venituri medii, PCS anual pe adult echivalent			În % față de total gospodării		Raport între gospodării sub prag şi peste prag, %
	Total popu-lație	Din care în gospodării cu veniturile		Gospodării cu veniturile		
		sub prag	peste prag	sub prag	peste prag	
UE15	15499	6069	17204	39	111	35
Luxem-burg	27336	11615	29568	42	108	39
Germa-nia	17812	7289	19120	41	107	38
Belgia	17785	7479	19371	42	109	39
Regatul Unit	17272	6445	19498	37	113	33
Austria	17146	7078	18496	41	108	38
Franța	16189	6668	17933	41	111	37
Olanda	15549	5943	16771	38	108	35
Irlanda	14366	5940	16656	41	116	36
Finlanda	13970	5946	15006	43	107	40
Italia	12779	4769	14690	37	115	32
Spania	12776	4526	14686	35	115	31
Portu-galia	10565	3593	12319	34	117	29
Grecia	10546	3730	12299	35	117	30

**60% din mediana veniturilor disponibile pe adult echivalent.*
***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 14

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după capacitatea de a face față nevoilor (2001)

	Venituri medii, PCS anual pe adult echivalent			În % față de total gospodării		Raport între gospodării (a) şi (b), %
	Total populație	Din care în gospodării care fac față nevoilor		Gospodării care fac față nevoilor		
		dificil şi foarte dificil (a)	uşor şi foarte uşor (b)	dificil şi foarte dificil	uşor şi foarte uşor	
UE15	15499	11418	17775	74	115	64
Belgia	17785	13662	19500	77	110	70
Luxemburg	27336	17984	30151	66	110	60
Germania	17812	...	...	...	...	...
Regatul Unit	17272	12980	19147	75	111	68
Austria	17146	14837	20011	87	117	74
Franța	16189	11813	18747	73	116	63
Olanda	15549	10947	16876	70	109	65
Irlanda	14366	11353	16931	79	118	67
Finlanda	13970	12109	14952	87	107	81
Italia	12779	10337	16251	81	127	64
Spania	12776	9712	16443	76	129	59
Portugalia	10565	8367	18319	79	173	46
Grecia	10546	8699	16027	82	152	54

***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 15

Veniturile disponibile ale populației în statele membre ale UE, după tipul gospodăriei(2001)

Venituri medii

	Total	Gospodări i fără copii	Persoană singură	Un adult sub 65 ani	Un adult de 65 ani şi peste	Femeie singură	Bărbat singur	Doi adulți sub 65 ani
PCS anual pe adult echivalent								
UE15	15499	16629	14302	16646	12119	12863	16852	19500
Luxemburg	27336	30092	29412	31235	26751	25570	35058	35173
Germania	17812	19212	17249	18582	15444	15498	19972	21330
Belgia	17785	18343	15301	17608	13179	13569	18494	22711
Regatul Unit	17272	19030	15698	20181	11708	14420	17908	23066
Austria	17146	18741	16359	18635	13410	14417	19889	21597
Franța	16189	16829	14521	15454	13387	13630	16008	20185
Olanda	15549	17783	15264	15569	14738	14156	16636	20810
Irlanda	14366	15770	11081	14548	7669	10073	12233	18797
Finlanda	13970	13667	10936	11868	8950	9939	12415	17155
Italia	12779	13922	12318	15376	10274	10480	15995	16006
Spania	12776	13575	11642	14737	8562	10013	15007	16296
Portugalia	10565	11442	8536	12005	7178	8170	9630	13552
Grecia	10546	10419	9592	13580	7614	7681	13956	12095

	Doi adulți, cel puțin unul de 65 ani şi peste	Trei sau mai mulți adulți	Gospodăriei cu copii	Familie mono parentală	Doi adulți cu un copil	Doi adulți cu doi copii	Doi adulți cu trei şi mai mulți copii	Trei sau mai mulți adulți cu copii
PCS anual pe adult echivalent								
UE15	14949	17337	14376	10930	16551	14921	12700	13946
Luxemburg	24627	29464	24204	19149	27481	26264	22158	20666
Germania	18213	20357	16117	12350	18237	16368	14635	15793
Belgia	16756	18473	17469	13528	18599	18542	15503	18044
Regatul Unit	15751	20542	15360	10301	18961	16358	12830	15795
Austria	16333	19831	15757	12687	18209	16314	12656	15595
Franța	15643	16706	15744	11730	17749	16470	14458	14427
Olanda	16893	16159	13456	9165	15597	13886	12955	12714
Irlanda	13503	17857	13696	9069	17115	14137	12367	14056
Finlanda	13032	14487	14243	11034	17070	14760	12654	13236
Italia	12936	14221	11711	10300	14176	11884	9844	10860
Spania	11007	14272	12175	9421	12290	12079	10858	12669
Portugalia	9095	12217	9989	7790	11687	12854	8464	8236
Grecia	8423	11234	10661	8428	12601	11286	9093	9193

	Total	Gospodăriî fără copii	Persoană singură	Un adult sub 65 ani	Un adult de 65 ani şi peste	Femeie singură	Bărbat singur	Doi adulți sub 65 ani
În % față de total gospodării								
UE15	100	107	92	108	78	83	109	126
Luxemburg	100	110	108	114	98	94	128	129
Germania	100	108	97	104	87	87	112	120
Belgia	100	103	86	99	74	76	104	128
Regatul Unit	100	110	91	117	68	83	104	134
Austria	100	109	95	109	78	84	116	126
Franța	100	104	90	95	83	84	99	125
Olanda	100	114	98	100	95	91	107	134
Irlanda	100	110	77	101	53	70	85	131
Finlanda	100	98	78	85	64	71	89	123
Italia	100	109	96	120	80	82	125	125
Spania	100	106	91	115	67	78	117	128
Portugalia	100	108	81	114	68	77	91	128
Grecia	100	99	91	129	72	73	132	115

	Doi adulți, cel puțin unul de 65 ani şi peste	Trei sau mai mulți adulți	Gospodăriei cu copii	Familie mono parentală	Doi adulți cu un copil	Doi adulți cu doi copii	Doi adulți cu trei şi mai mulți copii	Trei sau mai mulți adulți cu copii
În % față de total gospodării								
UE15	96	111	93	71	107	97	82	90
Luxemburg	90	108	89	70	101	96	81	76
Germania	102	114	90	69	102	92	82	89
Belgia	94	104	98	76	105	104	87	101
Regatul Unit	91	119	89	60	110	95	74	91
Austria	95	116	92	74	106	95	74	91
Franța	97	103	97	72	110	102	89	89
Olanda	109	104	87	59	100	89	83	82
Irlanda	94	124	95	63	119	98	86	98
Finlanda	93	104	102	79	122	106	91	95
Italia	101	111	92	81	111	93	77	85
Spania	86	112	95	74	96	95	85	99
Portugalia	86	116	95	74	111	122	80	78
Grecia	80	107	101	80	119	107	86	87

Distribuția populației după tipul gospodăriei, %

	Total	Gospodări i fără copii	Persoană singură	Un adult sub 65 ani	Un adult de 65 ani şi peste	Femeie singură	Bărbat singur	Doi adulți sub 65 ani
UE15	100	47	10	5	5	6	4	12
Luxemburg	100	53	11	6	4	6	4	14
Germania	...	...	...	...	...	...	...	...
Belgia	100	45	10	5	5	6	3	11
Regatul Unit	100	52	13	7	5	7	6	17
Austria	100	47	13	7	6	8	5	10
Franța	100	45	13	7	6	8	5	15
Olanda	100	50	15	10	5	8	7	18
Irlanda	100	32	7	4	4	4	3	5
Finlanda	100	50	18	12	6	10	8	19
Italia	100	48	7	3	4	5	2	6
Portugalia	100	39	4	1	3	3	1	6
Grecia	100	47	7	2	5	5	2	7

	Doi adulți, cel puțin unul de 65 ani şi peste	Trei sau mai mulți adulți	Gospodării cu copii	Familie mono parentală	Doi adulți cu un copil	Doi adulți cu doi copii	Doi adulți cu trei şi mai mulți copii	Trei sau mai mulți adulți cu copii
UE15	9	16	53	4	10	17	9	14
Luxemburg	10	18	47	1	11	15	8	12
Germania	...	...	...	...	...	...	...	...
Belgia	12	12	55	3	10	20	13	9
Regatul Unit	10	12	48	7	9	15	9	8
Austria	7	17	53	3	9	15	6	21
Franța	10	7	55	5	13	18	12	7
Olanda	9	8	50	4	10	17	9	10
Irlanda	5	15	68	3	6	14	17	28
Finlanda	9	4	50	6	12	17	13	2
Italia	9	26	52	1	11	16	7	17
Portugalia	8	21	61	2	11	15	7	27
Grecia	12	22	53	1	10	22	5	15

Sursa: Eurostat (a).

Anexa nr. 16

Principalii indicatori ai inegalității veniturilor în statele membre ale Uniunii Europene (2001)

	Venituri medii, PCS anual pe adult echivalent					Raportul dintre veniturile medii din chintilele/decilele extreme		Ponderea chintilelor/decilelor extreme în veniturile totale, %				Indicele Gini
	Total populație	din care, populația din				Q5/Q1	D10/D1	Q1	Q5	D1	D10	
		Q1	Q5	D1	D10							
UE15	15499	6741	28581	5272	34774	4,2	6,6	9	37	3	23	30
Luxemburg	27336	13096	49455	11013	59013	3,8	5,4	10	36	4	22	27
Germania	17812	8719	31555	7069	38278	3,6	5,4	10	35	4	21	27
Belgia	17785	8282	33423	6948	42189	4,0	6,1	9	38	4	24	28
Regatul Unit	17272	6857	33298	5228	41009	4,9	7,8	8	39	3	24	35
Austria	17146	8440	29229	6673	34688	3,5	5,2	10	34	4	20	24
Franța	16189	7257	29230	5800	34910	4,0	6,0	9	36	4	22	27
Olanda	15549	7329	27632	5652	33232	3,8	5,9	9	36	4	21	27
Irlanda	14366	5804	26321	4858	31740	4,5	6,5	8	37	3	22	29
Finlanda	13970	6936	24001	5714	28642	3,5	5,0	10	34	4	21	27
Italia	12779	4853	23528	3471	28320	4,8	8,2	8	37	3	22	29
Spania	12776	4651	25657	3407	31882	5,5	9,4	7	40	3	25	33
Portugalia	10565	3581	23345	2773	30557	6,5	11,0	7	44	3	29	37
Grecia	10546	3691	20909	2752	25409	5,7	9,2	7	40	3	24	33

***Sursa**: Eurostat (a).*

Anexa nr. 16a

Raportul dintre veniturile disponibile medii ale populației din chintilele şi decilele extreme în statele membre ale Uniunii Europene şi venitul disponibil mediu al populației din România
(2001)

	Venituri medii, PCS anual per capita					Raport față de venitul disponibil mediu din România (România = 1)				
	Total populație	din care, populația din				Total populație	din care, populația din			
		Q1	Q5	D1	D10		Q1	Q5	D1	D10
UE15	10429	4574	19717	3596	24273	6,8	3,0	12,8	2,3	15,8
Luxemburg	18581	8349	34694	6878	41650	12,1	5,4	22,6	4,5	27,1
Germania	12398	6140	22785	5042	27843	8,1	4,0	14,8	3,3	18,1
Regatul Unit	11871	4755	23712	3619	29967	7,7	3,1	15,4	2,4	19,5
Belgia	11697	5705	22276	4835	28590	7,6	3,7	14,5	3,1	18,6
Austria	11464	5666	20306	4746	24648	7,5	3,7	13,2	3,1	16,1
Olanda	10835	4798	20381	3618	24776	7,1	3,1	13,3	2,4	16,1
Franța	10731	4757	19622	3835	23704	7,0	3,1	12,8	2,5	15,4
Finlanda	9477	5244	16369	4734	19633	6,2	3,4	10,7	3,1	12,8
Irlanda	8835	3830	16622	3181	20115	5,8	2,5	10,8	2,1	13,1
Italia	8363	3094	15687	2101	19090	5,4	2,0	10,2	1,4	12,4
Spania	8062	2982	16341	2129	20225	5,3	1,9	10,6	1,4	13,2
Grecia	6875	2493	13692	1913	16892	4,5	1,6	8,9	1,2	11,0
Portugalia	6631	2201	14823	1744	19617	4,3	1,4	9,7	1,1	12,8
România	1535									

Sursa: Eurostat (a), INS– ABF.

Anexa nr. 17

Formarea venitului disponibil brut al gospodăriilor din statele membre ale Uniunii Europene (2001)

- PCS anual per capita -

	Venituri totale	Venituri primare					Venituri din redistribuire		Plăți în redistribuire			Venitul disponibil brut
		Total, din care	Remunerarea salariaților		Soldul veniturilor din proprietate	Excedentul brut de exploatare	Total, din care	Prestații sociale	Total, din care	Impozite	Contribuții sociale	
			Total, din care	Salarii brute								
Belgia	24438	19435	13086	9761	2812	3537	5002	4522	8931	3426	4935	15507
Olanda	24259	18703	13674	10978	1967	3063	5556	4563	9775	1952	6683	14485
Franța	23433	17840	12671	9310	1572	3597	5593	4557	7849	2192	4851	15583
Italia	22100	17638	9178	6680	3709	4751	4462	4136	6423	2635	3359	15677
Suedia	21269	16279	13562	9973	155	2562	4989	4448	9021	4068	4691	12248
Spania	18248	14545	9738	7657	849	3959	3703	2567	5357	1403	2871	12892
Finlanda	17570	13740	10527	8343	870	2343	3829	3653	6472	3180	2937	11098
Portugalia	15276	12044	8422	6714	880	2741	3232	2464	3761	995	2425	11515
Grecia	13783	10962	4782	3711	494	5686	2822	2446	3132	848	2002	10651
Cehia	10317	8216	5585	4241	357	2274	2100	1652	3049	605	1992	7268
Polonia	8291	6529	3711	3206	486	2332	1763	1494	1913	421	1302	6378
Slovacia	8122	6665	4115	3105	354	2195	1458	1186	2000	378	1406	6122
Estonia	6489	4897	3772	2845	179	946	1592	815	1586	543	927	4903
Lituania	6157	5231	2826	2234	1136	1269	926	780	1209	535	660	4948
Letonia	5509	4322	2777	2280	789	756	1187	819	1217	360	658	4292
Bulgaria	3526	2786	1714	1289	4	1068	740	638	795	179	567	2731
România	4225	3600	1959	1620	278	1363	626	444	845	189	526	3380

***Sursa**: Calculat pe baza datelor din Eurostat (b), INS (2005)*

Anexa nr. 18

Structura veniturilor totale ale gospodăriilor din statele membre ale Uniunii Europene (2001)

- procente -

	Venituri totale	Venituri primare					Venituri din redistribuire		Plăți în redistribuire			Venitul disponibil brut
		Total, din care	Remunerarea salariaților		Soldul veniturilor din proprietate	Excedentul brut de exploatare	Total, din care	Prestații sociale	Total, din care	Impozite	Contribuții sociale	
			Total, din care	Salarii brute								
Belgia	100,0	79,5	53,5	39,9	11,5	14,5	20,5	18,5	36,5	14,0	20,2	63,5
Olanda	100,0	77,1	56,4	45,3	8,1	12,6	22,9	18,8	40,3	8,0	27,5	59,7
Franța	100,0	76,1	54,1	39,7	6,7	15,3	23,9	19,4	33,5	9,4	20,7	66,5
Italia	100,0	79,8	41,5	30,2	16,8	21,5	20,2	18,7	29,1	11,9	15,2	70,9
Suedia	100,0	76,5	63,8	46,9	0,7	12,0	23,5	20,9	42,4	19,1	22,1	57,6
Spania	100,0	79,7	53,4	42,0	4,6	21,7	20,3	14,1	29,4	7,7	15,7	70,6
Finlanda	100,0	78,2	59,9	47,5	5,0	13,3	21,8	20,8	36,8	18,1	16,7	63,2
Portugalia	100,0	78,8	55,1	43,9	5,8	17,9	21,2	16,1	24,6	6,5	15,9	75,4
Grecia	100,0	79,5	34,7	26,9	3,6	41,3	20,5	17,7	22,7	6,2	14,5	77,3
Cehia	100,0	79,6	54,1	41,1	3,5	22,0	20,4	16,0	29,6	5,9	19,3	70,4
Polonia	100,0	78,7	44,8	38,7	5,9	28,1	21,3	18,0	23,1	5,1	15,7	76,9
Slovacia	100,0	82,1	50,7	38,2	4,4	27,0	17,9	14,6	24,6	4,7	17,3	75,4
Estonia	100,0	75,5	58,1	43,8	2,8	14,6	24,5	12,6	24,4	8,4	14,3	75,6
Lituania	100,0	85,0	45,9	36,3	18,4	20,6	15,0	12,7	19,6	8,7	10,7	80,4
Letonia	100,0	78,5	50,4	41,4	14,3	13,7	21,5	14,9	22,1	6,5	11,9	77,9
Bulgaria	100,0	79,0	48,6	36,6	0,1	30,3	21,0	18,1	22,5	5,1	16,1	77,5
România	100,0	85,2	46,4	38,3	6,6	32,3	14,8	10,5	20,0	4,5	12,4	80,0

Sursa: Calculat pe baza datelor din Eurostat (b), INS (2005)

Anexa nr. 19

Raportul dintre veniturile gospodăriilor din statele membre ale Uniunii Europene şi din România (2001)

- România = 1

	Venituri totale	Venituri primare					Venituri din redistribuire		Plăți în redistribuire			Venitul disponibil brut
		Total, din care	Remunerarea salariaților		Soldul veniturilor din proprietate	Excedentul brut de exploatare	Total, din care	Prestații sociale	Total, din care	Impozite	Contribuții sociale	
			Total, din care	Salarii brute								
Belgia	5,8	5,4	6,7	6,0	10,1	2,6	8,0	10,2	10,6	18,1	9,4	4,6
Olanda	5,7	5,2	7,0	6,8	7,1	2,2	8,9	10,3	11,6	10,3	12,7	4,3
Franța	5,5	5,0	6,5	5,7	5,7	2,6	8,9	10,3	9,3	11,6	9,2	4,6
Italia	5,2	4,9	4,7	4,1	13,3	3,5	7,1	9,3	7,6	13,9	6,4	4,6
Suedia	5,0	4,5	6,9	6,2	0,6	1,9	8,0	10,0	10,7	21,5	8,9	3,6
Spania	4,3	4,0	5,0	4,7	3,1	2,9	5,9	5,8	6,3	7,4	5,5	3,8
Finlanda	4,2	3,8	5,4	5,1	3,1	1,7	6,1	8,2	7,7	16,8	5,6	3,3
Portugalia	3,6	3,3	4,3	4,1	3,2	2,0	5,2	5,6	4,4	5,3	4,6	3,4
Grecia	3,3	3,0	2,4	2,3	1,8	4,2	4,5	5,5	3,7	4,5	3,8	3,2
Cehia	2,4	2,3	2,9	2,6	1,3	1,7	3,4	3,7	3,6	3,2	3,8	2,2
Polonia	2,0	1,8	1,9	2,0	1,7	1,7	2,8	3,4	2,3	2,2	2,5	1,9
Slovacia	1,9	1,9	2,1	1,9	1,3	1,6	2,3	2,7	2,4	2,0	2,7	1,8
Estonia	1,5	1,4	1,9	1,8	0,6	0,7	2,5	1,8	1,9	2,9	1,8	1,5
Lituania	1,5	1,5	1,4	1,4	4,1	0,9	1,5	1,8	1,4	2,8	1,3	1,5
Letonia	1,3	1,2	1,4	1,4	2,8	0,6	1,9	1,8	1,4	1,9	1,3	1,3
Bulgaria	0,8	0,8	0,9	0,8	0,0	0,8	1,2	1,4	0,9	0,9	1,1	0,8
România	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Sursa: Calculat pe baza datelor din Eurostat (b), INS (2005)

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ŞI SURSE DE DATE

Molnar M., Panduru F., Vasile A., Duma V., 2006, *Multidimensional FuzzySet Approach Poverty Estimates in Romania,* în volumul Lemmi A., Betti G. (eds.), *FuzzySet Approach to Multidimensional Poverty Measurement,* Springer Science+Business media, Norvell/Massachusetts, USA.

Eurostat (a), Population and social conditions/Living conditions and welfare/Income and living conditions/ Monetary (income) poverty/ Distribution of income, http://epp.eurostat.cec.eu.int/ Data navigation tree.

Eurostat (b), Economy and finance/National accounts/ Full sequence of accounts of institutional sectors, http://epp.eurostat.cec.eu.int/Data navigation tree

Eurostat (c), Economy and finance/National accounts/PPS estimates at level of Final Consumption of Households (National currency(ies) per 1 PPS), http://epp.eurostat.cec.eu.int/ Data navigation tree.

Eurostat (d), Population and living conditions/Labour market/Earnings and labour costs/ Gross earnings / Structure of earnings survey 2002, http://epp.eurostat.cec.eu.int/ Data navigation tree.

Eurostat (e), Economy and finance/National accounts/Annual national accounts/ GDP and main aggregates, http://epp.eurostat.cec.eu.int/Data navigation tree

Institutul Național de Statistică, *Coordonate ale nivelului de trai în România.Veniturile şi consumul populației în anul 2001....2005,* Bucureşti, 2002.....2006.

Institutul Național de Statistică, *Conturile naționale 2001-2002*, Bucureşti, 2005.

Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României. 2005,* Bucureşti, 2006.

UNDP, 2006, Human Development Report. 2005.

INDEX DE AUTORI

ADDISON T. John, 407, 459, 533, 583, 584, 657, 661 ***(LXXX)***
ADUMITRĂCESEI I.D., 383 ***(LXXX)***
ALAM A., 14 ***(LXXX)***
ALBU Lucian-Liviu, 297 ***(LXXX)***
ALDEA Victor, 383 ***(LXXX)***
ANGUS Maddison, 459 ***(LXXX)***
ARDELEA D., 198 ***(LXXX)***
ARK, Bart Van., 457 ***(LXXX)***
ATANASIU Virginia, 297 ***(LXXX)***
ATKINSON Tonny, 457, 661 ***(LXXX)***

BAL Ana, 383 ***(LXXX)***
BANNOCK G., 457 ***(LXXX)***
BARELL Ray, 281 ***(LXXX)***
BARRELL R., 298 ***(LXXX)***
BASNO Cezar, 383 ***(LXXX)***
BAUMOL W.J., 457, 661 ***(LXXX)***
BAXTER R.E., 457 ***(LXXX)***
BĂDILEANU Marina, 144, 199 ***(LXXX)***
BEAUMONT Paul, 477 ***(LXXX)***
BELDESCU Alina, 383 ***(LXXX)***
BENIGNO G., 225 ***(LXXX)***
BERND Schnatz, 297 ***(LXXX)***
BILLARI C.F., 270 ***(LXXX)***
BLAUG Mark, 661 ***(LXXX)***
BOUTELIER R., 198 ***(LXXX)***
BROCHÉ L., 198 ***(LXXX)***
BROCINER Andrew, 383 ***(LXXX)***
BROCKHOFF K., 198 ***(LXXX)***
BUCHANAN JAMES, 517, 583, 653, 661 ***(LXXX)***
BULEARCĂ Marius, 4, 76, 230, 274, 796, 822 ***(LXXX)***

CERNA Silviu, 383 ***(LXXX)***
CHAKRABARTI A. K., 198 ***(LXXX)***
CHEUNG Y. W., 225 ***(LXXX)***
CHINN M. D., 225 ***(LXXX)***
CHIPMAN John S., 661, 662 ***(LXXX)***
CHIRIAC Dumitru, 668 ***(LXXX)***
CHRYSTAL K.A., 459 ***(LXXX)***
CIUCĂ Silvia, 173 ***(LXXX)***
CIUPAGEA C., 198, 199 ***(LXXX)***
CIUTACU Constantin, 383 ***(LXXX)***
CLARK P. B., 225 ***(LXXX)***
COASE R.H., 557, 631, 662 ***(LXXX)***
COBB Charles W., 292, 655, 662, 841, 851 ***(LXXX)***
COCIUBAN Aristide, 383 ***(LXXX)***
COE, V. F., 583, 588 ***(LXXX)***
COMŞA Marin, 37, 385 ***(LXXX)***
COSMOVICI A., 633, 637, 662 ***(LXXX)***
COUDERT Virginie, 280 ***(LXXX)***
COUHARDE Cecile, 280 ***(LXXX)***
CRÉEL Jérôme, 383 ***(LXXX)***
CROITORU L., 198 ***(LXXX)***
CSAJBÓK A., 225 ***(LXXX)***

DARDAC Nicolae, 383 ***(LXXX)***
DĂIANU Daniel, 383 ***(LXXX)***
DEACONESCU Cecilia, 383 ***(LXXX)***
DEARDORFF Alan, 518, 526, 577, 583, 586, 599, 601, 602, 605, 621, 627, 662 ***(LXXX)***
DENIS Henry, 583 ***(LXXX)***
DIDIER Michel, 457 ***(LXXX)***
DINESCU Constantin, 297 ***(LXXX)***
DINGA Emil, 301, 306, 307, 326, 328, 330 ***(LXXX)***
DINU M., 198 ***(LXXX)***
DOBRESCU Emilian, 282, 297, 514, 851 ***(LXXX)***
DOBRESCU M. EMILIAN, 383 ***(LXXX)***
DOBROTĂ Niță, 383, 409, 411, 457 ***(LXXX)***
DOGARU Vasile, 391, 396, 401, 408, 419, 449, 450, 454, 457, 509, 514, 515, 519, 521, 523, 527, 530, 540, 541, 543, 544, 552, 557, 581, 583, 584, 588, 595, 599, 602, 604, 607, 609, 615, 616, 618, 620, 621, 626, 634, 636, 639, 642, 644, 646, 649, 658, 662, 663 ***(LXXX)***

DORNBUSCH Rudiger, 383 ***(LXXX)***
DOUGLAS Paul H., 662 ***(LXXX)***
DRĂGULĂNESCU N.G., 198 ***(LXXX)***
DRIVER, R. L., 225, 298 ***(LXXX)***
DUMA V., 922 ***(LXXX)***
DUMITRESCU Cristian, 463 ***(LXXX)***
DUMITRESCU Sterian, 383 ***(LXXX)***

EASTERLIN A. R., 270 ***(LXXX)***
ÉGERT B., 225 ***(LXXX)***
ÉGERT Halpern, 210, 212 ***(LXXX)***
ENGLE R. F., 225 ***(LXXX)***
EPPING Randy Charles, 458, 663 ***(LXXX)***
EVANS Carolyn L., 663 ***(LXXX)***

FAYOLLE Jacky, 383 ***(LXXX)***
FELDMAN Allan M., 458 ***(LXXX)***
FERREOL Gilles, 383 ***(LXXX)***
FILON Toderoiu, 130 ***(LXXX)***
FINGLETON J., 198 ***(LXXX)***
FISCHER Stanley, 383 ***(LXXX)***
FISTUNG Daniel, 116 ***(LXXX)***
FLORIAN Mircea, 448, 458, 576, 584, 625, 629, 637, 658, 663 ***(LXXX)***
FOURASTIÉ Jean, 458 ***(LXXX)***
FOX E., 198 ***(LXXX)***
FRIEDRICHS G., 851 ***(LXXX)***
FROIS Gilbert Abraham, 458 ***(LXXX)***

GASSMAN O., 198 ***(LXXX)***
GAVRIL Maricica, 273, 351 ***(LXXX)***
GEORGESCU G., 851 ***(LXXX)***
GEORGESCU L., 77 ***(LXXX)***
GEORGESCU-ROEGEN N., 301, 305-309, 334-336, 344, 345, 346, 348, 395, 396, 398-400, 402, 403, 405, 409, 411, 413, 426, 427, 432, 440, 449, 456, 458, 515-517, 520, 523, 532, 534, 540, 543, 546, 547, 551, 555, 559, 561, 562, 569, 572, 575, 584, 590, 591, 592, 600, 601, 606-609, 612, 617-620, 623-625, 628-630, 633, 638, 646, 650-652, 654, 656, 663 ***(LXXX)***
GRANGER C. W. J., 225 ***(LXXX)***
GREGORY A., 226 ***(LXXX)***
GRIGORESCU Constantin, 383 ***(LXXX)***
GROS D., 198 ***(LXXX)***
GURGU Elena, 384 ***(LXXX)***
GYEMANT Ladislau, 469 ***(LXXX)***

HAAVELMO Trygve, 663 ***(LXXX)***
HAGEN Everett E., 663 ***(LXXX)***
HANSEN B., 226 ***(LXXX)***
HARRIGAN J., 584, 663 ***(LXXX)***
HAUSCHILDT J., 198 ***(LXXX)***
HAUSMAN M. Daniel, 663 ***(LXXX)***
HAYEK F. A., 14 ***(LXXX)***
HENDRY D. F., 226 ***(LXXX)***
HESTON Alan, 459, 584, 663 ***(LXXX)***
HOLLAND Dawn, 281, 298 ***(LXXX)***
HORNE Jocelyn, 297 ***(LXXX)***
HORNIANSCHI Nicoleta, 11, 63 ***(LXXX)***
HUMĂ Cristina, 668 ***(LXXX)***

IANCU A., 198, 199, 384 ***(LXXX)***
IDU Nicolae, 384 ***(LXXX)***
IOAN-FRANC Valeriu, 306, 383, 384, 818 ***(LXXX)***
IONAŞCU Gheorghe, 99 ***(LXXX)***
IONESCU Cornel, 301, 307 ***(LXXX)***
IONESCU Lucian, 384 ***(LXXX)***
ISAIC-MANIU Ruxanda, 84 ***(LXXX)***
ISĂRESCU Mugur, 226, 297, 358, 362, 367, 376, 384, 385 ***(LXXX)***
IVAN Adrian L., 500 ***(LXXX)***

JICA Petre, 458 ***(LXXX)***
JOROEN Kremers, 297 ***(LXXX)***

KANT Immanuel, 663 ***(LXXX)***
KEMP Murray C., 584 ***(LXXX)***
KENESSEY Zoltan, 459, 584, 663 ***(LXXX)***
KEYNES J. M., 459 ***(LXXX)***
KOHLER H., 297 ***(LXXX)***
KORTEN David, 584, 663 ***(LXXX)***
KORTEN David, 658 ***(LXXX)***

KOVACS Mihaly Andras, 297 ***(LXXX)***
KRAVIS Irving B., 459, 584, 663 ***(LXXX)***
KRUEGER O. Anne, 297 ***(LXXX)***
KRUGMAN P., 16, 291, 407, 454, 459, 518, 524, 584, 628 ***(LXXX)***

LAZĂR Traian, 459 ***(LXXX)***
LAZEA Valentin, 372, 384 ***(LXXX)***
LESTHAEGHE R., 235, 236, 270 ***(LXXX)***
LINCARU Cristina, 173 ***(LXXX)***
LIPSEY R.G., 459 ***(LXXX)***

MAC DONALD R., 225, 226, 280 ***(LXXX)***
MAESO-FERNÁNDEZ F., 226, 297 ***(LXXX)***
MAHON Garry, 459 ***(LXXX)***
MAIZELS Alf., 459 ***(LXXX)***
MANOILESCU Mihail, 346-348, 396, 408, 441, 443, 448, 449, 452, 454, 455, 457-459, 513-519, 521, 522, 524-526, 529, 530, 538-540, 542, 543, 546, 547, 553, 555, 559, 560, 561, 565, 566, 569, 574, 576, 577, 579, 580, 582-584, 586, 589, 592, 597, 599-603, 605, 609-611, 614-616, 618, 619, 622, 625, 627, 631-633, 636, 637, 642, 644, 645, 647, 653-655, 657, 659, 660, 662, 663 ***(LXXX)***
MANOLELI D., 77 ***(LXXX)***
MARCU Aurelia, 195 ***(LXXX)***
MARIOS M., 226 ***(LXXX)***
MARSHAL Lerner, 293 ***(LXXX)***
MARSHALL Alfred, 459 ***(LXXX)***
MASLOW A., 235, 637 ***(LXXX)***
MASSON Paul, 297 ***(LXXX)***
MCKENZIE Lionel W.,, 663 ***(LXXX)***
MEREUȚĂ C., 198, 199 ***(LXXX)***
METZLER Lloyd A., 664 ***(LXXX)***
MIHĂILESCU Adina, 668 ***(LXXX)***
MILITARU Eva, 173 ***(LXXX)***
MILLS C.A., 297 ***(LXXX)***
MIRON Dumitru, 384 ***(LXXX)***
MISES Ludwig von., 584, 664 ***(LXXX)***
MLADEN Luiza, 173 ***(LXXX)***
MOISUC Constantin, 384 ***(LXXX)***
MOLNAR M., 855, 922 ***(LXXX)***
MOSCOVICI Serge, 520, 584 ***(LXXX)***
MURGESCU Costin, 459 ***(LXXX)***
MUSSA M., 297 ***(LXXX)***

NAGY Agnes, 204, 207 ***(LXXX)***
NAGY Naomi, 204, 207 ***(LXXX)***
NALLARI R., 297 ***(LXXX)***
NEAGU Cornelia, 144 ***(LXXX)***
NELSON Mark C., 297 ***(LXXX)***
NENNA M., 297 ***(LXXX)***
NEVEN D., 198 ***(LXXX)***
NICULESCU N.G., 383 ***(LXXX)***
NORDHAUS W.D., 459, 584 ***(LXXX)***

OBSTFELD Maurice, 459, 584 ***(LXXX)***
ONCESCU Carmen, 198 ***(LXXX)***
OSBAT C., 226 ***(LXXX)***
OSBAT Chiara, 297 ***(LXXX)***

PACK H., 14 ***(LXXX)***
PANDURU F., 788, 922 ***(LXXX)***
PATTICHIS C., 226 ***(LXXX)***
PAVELESCU F.M., 851 ***(LXXX)***
PĂUN Nicolae, 384 ***(LXXX)***
PÂRCIOG Speranța, 173 ***(LXXX)***
PELINESCU Elena, 297, 384 ***(LXXX)***
PENEA Zenovia-Doina, 385 ***(LXXX)***
PEPPER R., 851 ***(LXXX)***
PESARAN M. H., 226 ***(LXXX)***
PISTOL Luminița, 384 ***(LXXX)***
PLATON V., 77 ***(LXXX)***
POP N. 301, 332 ***(LXXX)***
POPESCU Florentina, 385 ***(LXXX)***
POPPER K., 309, 311, 315, 317, 328 ***(LXXX)***
PORTER M., 199, 584 ***(LXXX)***
POSTOLACHE T., 297, 384, 385, 851 ***(LXXX)***
PRASADA D.S. Rao, 459 ***(LXXX)***
PREDA Diana, 383 ***(LXXX)***
PREOTESI Mihnea, 668 ***(LXXX)***

PRIGOGINE Ilya, 320 ***(LXXX)***
PRISECARU P., 77 ***(LXXX)***
PUWAK Hildegard, 385 ***(LXXX)***

RĂGĂLIE Ştefan, 92 ***(LXXX)***
REES R., 457 ***(LXXX)***
RICARDO David, 448, 450, 459, 525, 529, 530, 547, 566, 584, 605, 615, 617, 618, 637, 638, 664 ***(LXXX)***
RICARDO David, 517, 521, 522, 566, 584, 600, 637 ***(LXXX)***
RICCI L., 280 ***(LXXX)***
ROBERTSON A.H., 470 ***(LXXX)***
ROGOFF Kenneth, 297 ***(LXXX)***
ROTARU Constantin, 385 ***(LXXX)***
RUFFIN Roy J., 518, 526, 584 ***(LXXX)***
RUGHINIŞ C., 253, 270 ***(LXXX)***
RUSSU Corneliu, 11, 37, 63, 71, 76, 198, 199 ***(LXXX)***

SAMUELSON Paul A., 298, 430, 459, 514, 584 ***(LXXX)***
SANDU Gheorghe, 385 ***(LXXX)***
SANDU Steliana, 22, 199 ***(LXXX)***
SARNO Lucio, 298 ***(LXXX)***
SAVA Sorica, 385 ***(LXXX)***
SCHAFF A., 851 ***(LXXX)***
SCHUMPETER Joseph, 664 ***(LXXX)***
SCHWERT G. W., 226 ***(LXXX)***
SEABRIGHT P., 198 ***(LXXX)***
SHIN Y. C., 226 ***(LXXX)***
SIMA Cristian, 71 ***(LXXX)***
SIMION M., 229, 243, 270 ***(LXXX)***
SMIDKOVA Katerina, 281 ***(LXXX)***
SMIDKOVÂ K., 298 ***(LXXX)***
SMITH Adam, 517, 520, 521, 522, 565, 588, 600, 664 ***(LXXX)***
SONDERGAARD J., 226 ***(LXXX)***
SPATAFORA N., 298 ***(LXXX)***
STANCIU Mariana, 668 ***(LXXX)***
STAVREV E., 298 ***(LXXX)***
STĂNESCU Rodica, 77 ***(LXXX)***
STEIN J., 286, 298 ***(LXXX)***
STEINHERR A., 198 ***(LXXX)***
STENGERS Isabelle, 320 ***(LXXX)***
STEPHENS Dominick, 298 ***(LXXX)***
STOCK J. H., 226 ***(LXXX)***
SUMMERS Robert, 459, 584, 663 ***(LXXX)***
SURKYN J., 235, 236, 270 ***(LXXX)***

TAYLOR Alan M., 298 ***(LXXX)***
TAYLOR Mark P., 298 ***(LXXX)***
TĂTARU Doina, 92 ***(LXXX)***
TÂRHOACĂ C., 198 ***(LXXX)***
THIERRY de Montbrial, 336, 348 ***(LXXX)***
TILLY J., 77 ***(LXXX)***
TRIPLETT Jack, 585, 664 ***(LXXX)***
TSANTIS A., 851 ***(LXXX)***

ŢURLEA Geomina, 198 ***(LXXX)***

VANIA Mariana, 84 ***(LXXX)***
VASILE A., 922 ***(LXXX)***
VASILE Dan, 84 ***(LXXX)***
VAUCELLE B., 198 ***(LXXX)***
VĂCĂREL Iulian, 385 ***(LXXX)***
VESA Vasile, 500 ***(LXXX)***
VINER Jacob, 585, 664 ***(LXXX)***
VOICU B., 265, 270 ***(LXXX)***
VOICULESCU D., 199 ***(LXXX)***
VRÂNCEANU Radu, 383 ***(LXXX)***

WATSON M. W., 226 ***(LXXX)***
WEATHERLILT Stephen, 477 ***(LXXX)***
WESS M., 297 ***(LXXX)***
WESTAWAY P. F., 225 ***(LXXX)***
WHITIN T.M., 664 ***(LXXX)***
WILLIAMSON John, 280, 283, 285-291, 293, 298 ***(LXXX)***
WREN-LEWIS S., 298 ***(LXXX)***

ZAMAN Gh., 385, 833, 851 ***(LXXX)***
ZAMFIRESCU Iulia, 384 ***(LXXX)***
ZENTOS S. A., 226 ***(LXXX)***